

KIMÉLYÍT v. —**MÉLYIT**, (ki-mélyít) ősz. áth. Valamit úgy készít, úgy képez ki, hogy mély legyen, különösen valamit mélyen ás, vés, metsz ki. *Kimélyíteni a kutat. Kimélyíteni a víz medrét. Kimélyíteni a várlút, tekenőt.*

KIMÉLYÍTÉS v. —**MÉLYÍTÉS**, (ki-mélyítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimélyítenek.

KIMÉLYTELEN, **KIMÉLYTELEN**, (kéj-mely-telen) mn. tt. *kimélytelen-t*, tb. —*ék.* Kimély nélküli, kimélyt nem ismerő. *Kimélytelen szemrehányás.* (Indiscret). Határozóként am. kimély nélkül, kimélytelenül.

KIMÉN, (ki-mén) l. **KIMÉGY**.

KIMÉNCSÉRÉDIK, (ki-méncsérédik) ősz. k. A székcelyeknél a szemről mondják, midőn kidőled. *Kiméncsérédik a sok borítal miatt a részeg ember szemé.*

KIMÉNCSÉRÜL v. —**MÉNCSÉRÜL**, (ki-méncsérül) ősz. önh. l. **KIMÉNCSÉRÉDIK**.

KIMÉNEKÉDÉS, (ki-ménekédés) ősz. fn. l. **KIMÉNEKÉVÉS**.

KIMÉNEKÉDIK, (ki-ménekédik) ősz. k. Menekedve kiszabadul valahonnan. *Kimenekedni a fogásból, veszélyből. Kimenekedni az ellenség hatalmából.* V. ö. **MÉNEKÉDIK**.

KIMÉNEKSZIK, (ki-ménekszik) ősz. k. Ezen alakja csak a jelentőmód jelenidejében divik, különben l. **KIMÉNEKÉDIK**.

KIMÉNEKVÉS, (ki-ménekvés) ősz. fn. Valahonnan menekedve kiszabadulás.

KIMÉNÉS, (ki-ménés) ősz. fn. Menés, melyet kifelé, külső helyre teszünk. V. ö. **MÉNÉS**.

KIMÉNET, (1), (ki-ménet) ősz. fn. 1) Tulajd. ért. cselekedet, melyet végrehajtunk, midőn valahonnan kimegyünk. *Az orvost, ha falura viszik, minden kimenetért külön fizetni.* 2) Átv. ért. valaminek vég eredménye. *Eltárni a dolog kimenetét. Nehéz megjósolni a háború kimenetét.* 3) A régi magyar Passióban: kimúlás, halál. „És vígy engemet ez kimenetnek utánna az boldogságnak örömében.” „Hogy ez kimenetnek utánna juthassak az bódognak dicsőségében.” (Toldy F. kiadása 93, 143. lapokon).

KIMÉNET, (2), (mint fentebb) ih. e helyett; kimenetkor, midőn kimentünk. *Kimenet nyitva, viszájvet zárva találtam a kaput.* Eredetileg valószínűen: *kimenett.* V. ö. —**ATTA**, —**ETTE**.

KIMÉNETEL, (ki-ménetel) ősz. fn. Hangzatosabb mása a *kimenet* szónak. Az *el* csak toldalék, mint az *étel, ital, jövetel*, s több más szókból. V. ö. **KIMÉNET**, (1).

KIMÉNÍT, (ki-ménit) ősz. áth. l. **KIFICZAMÍT**. Törzsöke: *mén*, azaz *mégy*, l. **MÉNIT**.

KIMÉNÍTÉS, l. **KIFICZAMÍTÁS**.

KIMENT, (ki-ment) ősz. áth. Betűszerénti szoros ért. am. kimenővé tesz, vagy kimenést eszközöl valakinek; minthogy a *mént* törzsöke *mén*, am. *megy*, s e szerént *mént* am. *ménet* (ire facit), kiménet (exire facit). Szélesb ért. kiszabadít, bizonyos kötelékekből

kiold, és menni enged. *Kimenteni valakit a rabságból. Kimenteni valakit a veszélyből.* Átv. ért. a vádlottat az ellene tett vádakból kitisztítja és igazolja. *Kimenteni valakit a törvényszék előtt. A súlyos vádak alól kimentette magát.* Valamely mulasztás, tévedés miatt igazol. *Ments ki barátim előtt, hogy becses társaságukban jelen nem lehetek.* V. ö. **MÉNT**, mn.

KIMENTEKÉZIK, (ki-mentekézik) ősz. k. Magát mentegetve kiszabadul, bizonyos vádakból kitisztul, s igazolja magát.

KIMENTÉS, (ki-mentés) ősz. fn. Kiszabadítás. Igazolás.

KIMÉNÜL, (ki-ménül), **KIMÉNÜLÉS**, (ki-ménülés); l. **KIFICZAMÚL**, **KIFICZAMULÁS**; és v. ö. **MÉNÜL**.

KIMÉNYÍT, (ki-ményit), **KIMÉNYÍTÉS**, (ki-ményítés); l. **KIFICZAMÍT**, **KIFICZAMÍTÁS**; és v. ö. **MÉNÍT**.

KIMÉNYÜL, (ki-ménül), **KIMÉNYÜLÉS**, (ki-ménülés); l. **KIFICZAMÚL**, **KIFICZAMULÁS**.

KIMER, (ki-mer) ősz. áth. Merve, illetőleg valamely edénnyel felfogva kihúz, kiemel bizonyos nedvet, vagy híg, vagy akármily merhető testet. *Kimerni a kútból vedrrel a vizet. A sajtárból bögrével kimerni a tejet. A veremből kosárral kimerni a gabonát.* V. ö. **MÉR**, **MÉRIT**.

KIMÉR, (ki-mér) ősz. áth. Általán, akármiféle mértékkel valamit kijelöl, kiszab, kioszt. *Kimérni a kert hosszát. Kimérni az útnak való vonalt. Kimérni a házhelynek való telket. Kimérni a levágott úkrót. Kimérni a bort, pálinkát, t. i. pénzért. Kimérni a cseledeknek való kenyeret, ételt.* Átv. gúnyos ért. *kimérték neki az utat*, am. kiutasították, kihajtották, kiadtak rajta. V. ö. **MÉR**.

KIMERED, (ki-mered) ősz. önh. Meredve kinyomul, kidőled. Mondják leginkább a szemekről, midőn megfeszített nézés, vígyázás vagy erőlködésben gödreikből rendkívül kidudorodnak, vagy, mint mondani szokás, midőn merően néznek. *Úgy nézett, hogy szinte kimeredtek a szemei.* V. ö. **MERED**.

KIMEREDÉS, (ki-meredés) ősz. fn. Meredve kinyomulás; kidőledés. *Szemek kimeredése.*

KIMÉRÉGÉL, (ki-mérégél) l. **KIMÉRÉGET**.

KIMÉRÉGET, (ki-méréget) ősz. áth. és gyak. Valamit többször vagy folytonosan, mérve kiszab, kioszt, kiárul. *Kiméretegni a közbirtokosok telkeit. Kiméretegni az épületeknek szánt telkeket. Kiméretegni a bort, pálinkát, sert. Kiméretegni a húst, szalonndt stb.* V. ö. **MÉR**.

KIMÉRÉGETÉS, (ki-mérégetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiméreteznek.

KIMERÉS, (ki-merés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kimerünk valamit. V. ö. **KIMER**.

KIMÉRÉS, (ki-mérés) ősz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kimérnek. *A határ kimérését tanult mérnökre bízni.* 2) Foglalkozás, keresetmód, melyet valaki az által gyakorol, hogy enni- vagy innivaló

holmit bizonyos mérték és ár szerint árul. *Bornak, sernek kimérése. A húsnak kimérését mindenkinek megengedni.* V. ö. KIMÉR.

KIMERESZT, (ki-mereszt) ősz. áth. A szemre vonatkozólag használják, s am. szemét merőben ki-dőleszti, pl. midőn valamit igen meg akar nézni, vagy valamin nagyon bámúl, csodálkozik, vagy igen erő-kodik. V. ö. MERESZT.

KIMERESZTÉS, (ki-meresztés) ősz. fn. Cse-lokvés, midőn valaki (szemét) kimereszti. *Szemek ki-meresztése.*

KIMÉRGESÉDIK, (ki-mérgesedik) ősz. k. A sebről mondják, midőn mérgessé lesz. *A kezemen a vágás egészen kimérgesedett.*

KIMÉRGESÍT v. —MÉRGESIT, (ki-mérgesít) ősz. áth. Valamely sebet mérgessé tesz. *Elhanyagolással kimérgesítetted a lábodon az útést.*

KIMERÍT v. —MERIT, (ki-merít) ősz. áth. Merítve kivesz, kihúz bizonyos öblös eszközzel valamely nedvet, vagy más testet is, melyet merni lehet. *A kútból kimeríteni fenéig a vizet.* Átv. ért. a testi vagy szellemi erőt annyira felhasználja, hogy szintén kifogy belőle. *A sok járás, nehéz munka, betegség, kimeríti az emberi erőt. Minden jogtudományt kimerítette, még sem nyerhette meg a pert.* Szintén átv. ért. am. elfogyaszt, üressé tesz valamit. *Kimeríteni a kincstárt.* V. ö. MERÍT.

KIMERÍTÉS v. —MERÍTÉS, (ki-merítés) ősz. fn. Cselekvés, mely által kimerítünk valamit. V. ö. KIMERÍT.

KIMERITHETETLEN, KIMERITHETLEN, (ki-meríthet[et]len) ősz. mn. Amit kimeríteni nem lehet. *Kimeríthetlen tenger, forrás.* Átv. ért. kifogyhatatlan, melynek bizonyos tulajdonsága soha ki nem vesz. *Az Isten kegyelme kimeríthetlen.* V. ö. KIMERÍT.

KIMERÍTŐ v. —MERÍTŐ, (ki-merítő) ősz. mn. Aki vagy ami valamit kimerít. Különösen amire valaki egész szellemi erejét, tudományát ráfordítja. *Kimerítő előadás, értékezés.*

KIMERÍTŐLEG v. —MERÍTŐLEG, (ki-merítőleg) ősz. ih. Kimerítő módon. *Kimerítőleg értekezni valamiről.*

KIMÉRLEGÉL, (ki-mérlegél) ősz. áth. Szokottabb nyelvjárás szerint: *kimér*, azaz bizonyos adagokra, részekre osztva kiárul valamit. *Kimérni a húst, szalonnát, zsírt*, szokott kifejezés, ellenben *kimérlegelni* szokatlan.

KIMÉRŐ, (ki-mérő) ősz. fn. Személy, ki valamit kimér. *A tagosztályhoz kimérőket keresni. Bor-sőr-, kávékimérő.* V. ö. KIMÉR.

KIMÉRT, (ki-mért) ősz. mn. 1) Amit bármely mérték szerint kiszabtak, kijelöltek, kiosztottak. *Legelőnek, rétnak, szántóföldnek kimért telkek. Útnak kimért vonal.* A kimért hús áráról számolni a gazdának. 2) Előlegesen kiszámított, bizonyos módon meghatározott. *Kimért lépések, taglejtések. Kimért szavak-*

kal beszélni. Kimért nyújassággal, udvariassággal fogadni valakit.

KIMÉRTÉKÉL, (ki-mértékél) ősz. áth. Mértékelve kiszab, kijelöl.

KIMÉRTEN, (ki-mérten) ősz. ih. Mérték szerint kijelölve, megszabva. Előlegesen kiszámítva, bizonyos módon meghatározva.

KIMERÜL v. —MERÜL, (ki-merül) ősz. önh. 1) A benne lévő folyadék meregetés, kifolyás, kifolytatás, lecsapolás által kifogy. *A csapra ültött hordó, a folytonosan szivattyúzott kút fenéig kimerült.* 2) Átv. ért. testi vagy szellemi erejéből végképen kifogy.

KIMERÜLÉS v. —MERÜLÉS, (ki-merülés) ősz. fn. Meregetés általi kifogyás. A testi vagy szellemi erők teljes megfogyatkozása.

KIMERÜLT, (ki-merült) ősz. mn. 1) Amiből minden folyadék kifogyott. *Kimerült községi kút.* 2) Akinck testi vagy szellemi ereje kifogyott, elbágyadt, ereje veszett.

KIMERÜLTSEG, (ki-merültség) ősz. fn. Átv. ért. hiányos állapot, vagy tulajdonság, illetőleg gyöngegség, bágyadság, midőn valakinek testi vagy szellemi ereje kifogyott. V. ö. KIMERÜLT.

KIMESGYÉZ, (ki-mesgyéz) ősz. áth. Mesgyével vagy mesgyékkel különválaszt, elkülönít, a haktárt ösvénnyel kijelöli.

KIMESGYÉZÉS, (ki-mesgyezés) ősz. fn. Mesgyével vagy mesgyékkel kijelölés, elkülönítés.

KIMESTERKÉL, (ki-mesterkél) ősz. áth. Mesterkélve kiképez, kicsinál, kiidomit, kieszközöl valamit. V. ö. MESTERKÉL.

KIMESTERKÉLÉS, (ki-mesterkélés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimesterkélnék.

KIMESZEL, (ki-meszel) ősz. áth. Mészszel kifehérit valamit. *Kimeszselni a szobát, a háznak külső falait.* Mátyusföldén: *kistmít.* Gúnyos ért. mondják nőkről, kik orczáikat fehéritik. *Kimeszselte magát.*

KIMESZELÉS, (ki-meszelés) ősz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kimeszselnek. *A szobák kimeszselését nem kőművesre, hanem asszonyra bízni.* V. ö. KIMESZEL.

KIMÉTÉL, (ki-metél) ősz. áth. és gyak. 1) Valamit metélve kiirt, kiszakaszt. *Kimetélni a fiatal fákat, vesszőket, növényeket. Kimetélni a szalonnából a húsos részeket. Kimetélni a holttelemeket.* 2) Metélve kihornyol, kiczifráz valamit. *Botot, pipaszárat cizfrára kimetélni. A bőrt czafrangosan, csipkésen kimetélni.* V. ö. METÉL.

KIMÉTÉLÉS, (ki-metélés) ősz. fn. Valamely éles eszközzel kivagdálás, kiczifrázás, kihornyolás vagy kiirtás. V. ö. KIMÉTÉL.

KIMETSZ, (ki-metsz) ősz. áth. 1) Általán am. valamit metszve kiirt, kiszakaszt. *Kimetszeni a száradó csemetét. Kimetszeni a tyúkszemet. Kimetszeni a rostélyosnak való húst. Kimetszeni a himállatnak heréjét. Kimetszeni a holttetemet. Kimetszeni a legelőből néhány holdat kaszáló rétnak.* Különösen mondják

képzőművészekről, kik valami képet, rajzot fába, rézbe, aczélba stb. metszve kialakítanak. *Kőre kimetszeni valakinek arczképét.* V. ö. METSZ.

KIMETSZÉS, (ki-metszés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki metszve kiirt, kiszakaszt vagy kiformál kiképez valamit. *A vadhúsnak kimetszése a testből. Valamely tájkép kimetszésével foglalkodni.* V. ö. KIMETSZ.

KIMETSZET, (ki-metszet) ösz. miv. 1) Vésűvel vagy ehez hasonló eszközzel kivágat valamit, pl. a pecsétnyomót. 2) Kiheréltet, pl. ménlovat.

KIMIND, (ki-mind) ösz. névmás. A régieknél am. kiki, mindenki, melyben a *ki* ragoztatik: *kinek mind.* „Ki mind az ő kevénsága szerint.” Pesti G. meséi. „És elmennek vala ő fiai és tesznek vala házonkéd vendégséget, ki mind ünön napján.” Döbrentei-cod. „És igen megszomorodván kezdte ki mind mondanía.” Passio. (Toldy F. kiadása). „Volter-hagya napot ki mind igen várja.” Istvánfi Pál a XVI. századból. „És mikoron a szamar az ő részét kinek mind igazán kiadná.” „Il vala (ül vala) az vásár közepett egy jövedőmondó ember; ... és mindennek mond vala valamit, kinek mind az ő mivolta szerint.” Pesti G. meséi. (Toldy F. kiadása).

KIMINTÁZ, (ki-mintáz) ösz. áth. Valaminek alakját mintában kiformálja. *Kimintázni a tervezetben lerajzolt templomot. Kimintázni a mellszobrot.* V. ö. MINTA, MINTÁZ.

KIMINTÁZÁS, (ki-mintázás) ösz. fn. Valaminek mintában való kiformálása. *Az építendő templom, színház kimintázása.*

KIMÍVEL, **KIMÍVELÉS**, I. **KIMÜVEL**, **KIMÜVELÉS**.

KIMLE, **HORVÁT**—**MAGYAR**—, faluk Moson m.; helyr. *Kimlé-re*, —n, —ről.

KIMOLYOZ, (ki-molyoz) ösz. áth. Bizonyos testekből a molyokat kikeresi, kipusztítja. *Kimolyozni az ócska ruhákat, régi könyveket.* V. ö. MOLY.

KIMOLYOZÁS, (ki-molyozás) ösz. fn. Tisztogatás neme, mely által kimolyoznak valamit. V. ö. KIMOLYOZ.

KIMOND, (ki-mond) ösz. áth. Valamit tagzatos és értelmes hangon kiejt, kifejez. *Minden szót, és hangot tisztán kimondani. Rágd meg előbb a szót, azután mondd ki.* Különösen valamit tartózkodás, vonakodás nélkül, őszintén, egyenesen eléad. *Kimondta, ami a szívéen fekütt.* Innen: *szókimondó ember*, am. hímezés, hámozás nélkül oda beszélő, semmit el nem hallgató.

KIMONDÁS, (ki-mondás) ösz. fn. 1) A gondolatnak vagy érzelemnek szóval való kiejtése. 2) Azon sajátos hangoztatás, melylyel valamely egyén különösen, vagy bizonyos tájbeli emberek, vagy népségek ejtik ki a szavakat. *Értelmes, tiszta, szapora, lassú, höbögő, akadozó kimondás. Tiszavidéki, dunántúli, palóczo kimondás. Németes, francziás kimon-*

dással ejteni a magyar szókat. V. ö. MOND, KIMOND.

KIMONDHATATLAN, **KIMONDHATATLANUL**, I. **KIMONDHATLAN**, **KIMONDHATLANUL**.

KIMONDHATLAN, (ki-mondhat[at]lan) ösz. mn. Szoros ért. amit kimondani nem lehet, mert beszélő szerveink azon hangokat nem szokták meg. Innen ami egyiknek kimondhatlan, pl. a magyarnak sok cseh és lengyel szók, az másnak kimondható. Szélesb ért. és nagyítva am. oly különös, oly nagy valami, melynek kifejezésére kellő szókkal nem bír. *Kimondhatlan harag, gyűlölség. Kimondhatlan szép, rit.* Jelent olyat is, mit kimondani nem illik, nem szabad. *Kimondhatlan trágárságok.* Némely túlfinomított angol illedelem szerint: a *nadrág is kimondhatlan* (inexpressibles, a többesben); egyébiránt ennek közelebbi oka, hogy a nadrágnak az angolban rendszertí neve *breech* (brics) alfelet, ülepet, segget is jelent; valamint a franczia *culotte* is a *cul*-tól (mely latinul: *culus*) ered. Határozóként am. kimondhatlanul.

KIMONDHATLANUL, (ki-mondhat[at]lan-ul) Oly módon, oly mértékben, melyet kimondani lehetetlen. *Kimondhatlanul rossz útak. Kimondhatlanul haragunni valakire.* V. ö. KIMONDHATLAN.

KIMONDÓ, (ki-mondó) ösz. mn. Aki valamit kimond. Különösen ezen öszvetételben: *szókimondó*, aki hímezés-hámozás nélkül, néha kíméletlenül is kimondja amit érez vagy gondol.

KIMOS, (ki-mos) ösz. áth. Valamely folyadékkal, különösen vízzel mosva a szennytől, mocsoktól megtisztít valamit. *Kimosni a szennyes ruhákat.* V. ö. MOS.

KIMOSÁS, (ki-mosás) ösz. fn. A szennyes, mocsokos testnek, különösen szövetnek, ruhaneműnek mosás általi kitisztítása. V. ö. MOSÁS.

KIMOSDIK, (ki-mosdik) ösz. k. A szennyből, mocsokból mosdva kitisztítja magát. *Vásárrnap a legény kimosdik, kifésülködik, s kipedri a bajszát.* V. ö. MOSDIK.

KIMOTOZ, (ki-motoz) ösz. áth. Motozva kikutat, kifürkész, kikeres valamit. *A vámvonalon kimotozni az utasok mállhát.* *Kimotozni a gyanuba vett személy irományait.* V. ö. MOTOZ.

KIMOZDÍT v. —**MOZDÍT**, (ki-mozdít) ösz. áth. Mozdítva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit vagy valakit. *Rúdnál fogva tolni, s kimozdítani a kocsi a kapuszin alól. A városból néhány csapat katonát kimozdítani. A megsüllyedt szekeret tíz ökör nem bírja kimozdítani a sárból. Oly erős lábon áll, hogy helyéből kimozdítani lehetetlen.* Átv. ért. valakit száundékából, határozatából, akaratából mintegy kiüt, s reá vesz, hogy hagyjon fel velők. V. ö. MOZDÍT.

KIMOZDÍTÁS v. —**MOZDÍTÁS**, (ki-mozdítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által helyéből kimozdítunk valakit v. valamit. V. ö. KIMOZDÍT.

KIMOZDÚL v. —**MOZDUL**, (ki-mozdúl) ösz. önh. 1) Mozdúlva, azaz magát mozgó állapotba téve

kimegy, kiindul. *A seregek kimozduznak a várból. Földrendéskor a bútorok kimozdultak helyeikből.* 2) Rendes helyzetéből kicsuklik, kimenül. *Kimozdult bokában a lába Kimozdult a kútágas. Nagy fürgetegben kimozduznak töveikből a fák.* V. ö. MOZDUL.

KIMOZDULÁS v. — **MOZDULÁS**, (ki-mozdulás) ösz. fn. Cselekvési vagy szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami kimozdul.

KIMOZGAT, (ki-mozgat) ösz. áth. Mozgatva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit. *A szeget kimozgatni a falból. A fákat kimozgatni töveikből. A levert karókat kimozgatni a földből.* V. ö. MOZGAT.

KIMOZGATÁS, (ki-mozgatás) ösz. fn. Gyakorlott, ismételt cselekvés, midőn kimozgatunk valamit. V. ö. KIMOZGAT.

KIMP, falu Bihar m.; helyr. *Kimp-re*, —én, —ről.

KIMPÁNY, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, **PAPMEZŐ** —, falvak Bihar m.; helyr. *Kimpány-ba*, —ban, —ból.

KIMPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpény-be*, —ben, —ből.

KIMPULNYÁK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpulnyák-ra*, —on, —ról.

KIMPUR, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpur-ra*, —on, —ról.

KIMÚLÁS v. — **MULÁS**, (ki-múlás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki az életből kimúlik, azaz kihal. *Véletlen, váratlan kimúlás.* Szélesb ért. állapot, midőn valaki valahonnan kimarad, kihül. V. ö. KIMÚLIK.

KIMÚLIK v. — **MULIK**, (ki-múlik) ösz. k. 1) Szélesb ért. mondják emberről, midőn bizonyos állapottól kimarad, kihül, kiesik. *Kimúlni a hivatalból. Mindenből kimúlt.* 2) Szoros ért. ezen életből kimegy, azaz meghal. *Kimúlik az árnyékvilágból. Egyszer mindnyájan kimúltunk.* V. ö. MÚLIK.

KIMULT, (ki-múlt) ösz. mn. Aki bizonyos állapottól, különösen életből kiment, eltávozott. *Hivatalából kimult tiszt. Életből kimult öseink. A kimúltak lelkeiért imádkozni.* V. ö. MULT, mn.

KIMUNKÁL, (ki-munkál) ösz. áth. 1) Munkálva kikészít, kiformalt valamit. *A kerékgyártó kimunkálja a szekérnek részeit. A timár kimunkálja a bört.* 2) Munkálva kieszközöl valamit. *A rabnak elbocsátását kimunkálni.* V. ö. MUNKÁL.

KIMUNKÁLÁS, (ki-munkálás) ösz. fn. Munkálás általi kikészítése vagy kieszközölése valaminek. *Szerszámok kimunkálása. Szabadság kimunkálása.* V. ö. **KIMUNKÁL** és **MUNKÁLÁS**.

KIMUSTRÁL, (ki-mustrál) ösz. áth. A többi közül valamit, mint afféle alábbvalót vagy haszontalant, elvetendőt kiválaszt. *Kimustrálni a hibás lovakat. Kimustrálni a rozszabb juhokat, ökröket.* V. ö. MUSTRÁL.

KIMUTAT, (ki-mutat) ösz. áth. 1) Mutatva kitüntet, látásra kitesz, kidug stb. valamit. *Fejét ki-*

ARAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

mutatni az ablakon. *Kimutatni az árukat a vásárlóknak. Kimutatni a könyvből bizonyos rajzokat a tanítványoknak.* 2) Valamit bizonyítványokkal, iudokkal fényre derít. *Oklevelekből kimutatni a törvényes kereset alaposságát. Jegyzékekből kimutatni a bevételeket és kiadásokat. Átv. ért. kimutatni a foga fehérét, am. elárulni magát.* 3) Visszatérő névmással, magát kimutatni am. bizonyos jeles tulajdonságok által kitüntetni. V. ö. MUTAT.

KIMUTATÁS, (ki-mutatás) ösz. fn. 1) Valaminek mutatás általi kitüntetés, láttatása. 2) Cselekvés, melynél fogva valamit bizonyítványok által hitelessé teszünk. *A kiadásoknak illető nyugtatók által kimutatása.* V. ö. **KIMUTAT**.

KIMUTATÓ, (ki-mutató) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami valamit kimutat, különösen számszerént kitüntet. *Kimutató a havi bevételek és kiadásokról. Kimutató a törvénytörvények évi ügyszámáról.* Ez utóbbi ért. mint fn. másképp: *kimutatvány*.

KIMUTATOTT, (ki-mutatott) ösz. mn. Ami ki van mutatva vagy számítva. *Kimutatott követelés.*

KIMUTATVÁNY, (ki-mutatvány) ösz. fn. Jegyzék, irat, melyben valami számszerént kitüntetve van. V. ö. **KIMUTATÓ**.

KIMÜVEL v. — **MÜVEL**, (ki-művel) ösz. áth. Bizonyos testi, vagy szellemi tulajdonságot, képességet, tehetséget czélszerű eszközök és módok által kifejti, a tökélynek, ügyességnek bizonyos fokáig viszi, kifinomítja, kiképezi. *A testet táncz, lovaglás, vívás által kiművelni. Az ízlést zene, festészet, szobrászat, költészet által kiművelni. Az észet tudományos könyvek olvasása, tanulás, búvárkodás által kiművelni. Az akaratot erkölcsi jó példák, erények utánzása által kiművelni.* V. ö. **MÜVEL**.

KIMÜVELÉS v. — **MÜVELÉS**, (ki-művelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által testi vagy szellemi tehetségeinket kiműveljük, kiképezés. *A testnek kiművelését előmozdító gyakorlatok. A lélek kiművelésére fordított gond.* V. ö. **KIMÜVEL**.

KÍN, fn. tt. *kín-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Molnár A. értelmezése szerint latinul: *cruciatus, tortura, tormentum*, tehát oly szenvedést jelent, melyet a testnek, illetőleg tagoknak csigázása, csavarása, tekerése okoz, milyennel t. i. a régi büntető bíróságok módja szerint a vádlottakat vallatták. E nyomon indulva, valószínű, hogy e szónak tiszta gyöke *in*, melyből a mozgást jelentő *inog*, *ingat* stb. származnak. Ezen *in* gyök több szavainkban *h* előhellettel megvan, ú. m. *hinta, hintál, hinda, hinda, hintó, hinda*; a kérdésben levő szó előtt pedig még keményebb lehelletté változván, alakult a *kín*, régiesen és tájdivatosan *kên*, *kén* szó. Az *in* gyökkel azonsága vagy legalább rokonsága kitünik abból is, hogy valamint cz, úgy *kín* szó is mélyhangu képzőket, illetőleg ragokat fogad el: *inog*, *ingás*, *ingat*, és: *kín*, *kínos*, *kínöz*; *kínnak*, *kínnok* stb. A törökben *kín* am. gyűlölet, ellenségeskedés, bosszú; a persában pedig *kím* am. seb

(vulnus), és *khímsáh* (خیمشاد), melyet Vullers két-
tes szónak és ismeretlen kiejtésűnek mond, am. bú,
nyomor (moeror, aerumna. Kinosság?). Szoros ért.
szenvedés, melyet erőtetett mozgás, különösen az
inaknak tekerése, csavarása okoz. Innen Molnár A.
szerént *kinoz*, am. subjicit quaestionibus, torquet;
kínzó eszköz am. equuleus, azaz *inzó*, mozgató eszköz.
Széles ért. nagy testi szenvedés, mely a testet gyötri,
és szüntelen nyugtalanítja. *Kínt és haldít szenvedni*.
Szörnyű kínokat okozó nyavalya. Kínokban fetrengeni.
Aki az ördögnek szolgál, kínnal fizet neki. (Km.). Ezen
emberek közt élni merő *kín*. *Kínjában ordítani, nyelvét*
harapni, megbolondulni. A pokol kínjait kiállani.

„Sok s nagy, amit szenvedek én,
Az avult kín új kínt szül.“

Kisfaludy S.

Anyád kínya! népies közbeszédben annak mondják,
kinek szavait, állítását mint hamisat, helytelent ro-
szallják, tagadják.

KÍNA, (1), fn. tt. *kíndt*. Délamériki fa, mely-
nek kérge a hidegláz ellen igen hathatós gyógyszer.

KÍNA, (2), fn. tt. *kíndt*. Németes írással: *Chi-
na*. Roppant nagyságu birodalom délkeleti Ázsiában,
melyet a bennszülöttek *Csonkue* v. *Csunkeo* (a közép
birodalma) vagy kevés változtatással: *Csunghoa* (a
közép virága), néha *Thiansau* (menny birodalma)
néven is híják. Másképen: a franzeria kiejtés után
Sína. L. ezt.

KÍNA (3), (azonosnak látszik *kíva* v. *kéva* tör-
zsökkel *kíván* vagy *kévdn* szóban); fn. tt. *kíndt*. Ré-
giesen: *kéna*, melyből származott: *kéndl*. „Kína“ szó
különösebben Dunán túl divatozik, de másutt sem
egészen szokatlan, s am. kedveskedés, mely által va-
lakinek valamit elfogadás végett ajánlanak. *Köszö-
nöm a keetek kíndját*, azaz szíves ajánlását. Azért a
kína ezen ajánló szóval jár: *tessék*, v. *nem tetszik?*
köznépiesen: *nem kell?* azaz *nincs kedved hozzá?*
mert a kell eredetileg am. *kedves*, *tetszik*. V. ö. KELL.
Ezen értelemből az tűnik ki, hogy *kína* származásá-
hoz hűbben: *kéna*, és gyökeleme a kedélyre vonat-
kozó *ke*, melyből *kény*, *kéj*, *ked*, *kegy* is, magashangu
képzéssel, *kíván* v. *kévdn* pedig mélyhangúval ered.
És így *kéna* am. másnak kedvére, kényére tett aján-
lat, s *kéndlni valamivel valakit*, am. kényére, kedvére
hagyni, hogy használja amit ajánlanak neki. Néme-
lyek értelmezése szerint: *kéndl* am. *nékd*, melynek
gyöke volna az ajánló *ne!* v. *nesze!* mint hogy a kíná-
lás ezen szócskával is szokott történni. E szerint *ké-
nál* elemezve lenne: *ne-kál*, *ne-og-ál*, mint a *no* biz-
tatóból lett *no-og-at*, *nógat*.

KINADÉK, (kina-dék) fn. tt. *kinadék-ot*, harm.
szr. —a v. —ja. Kínafa kérgeből készített gyógy-
szer. (Chinina).

KINÁDOL, (ki-nádol) ösz. áth. Nádolva kiegé-
szít. V. ö. NÁDOL.

KINAGYOL, (ki nagyol) ösz. áth. Valamit nagy-

jából kifarag, kiidomít. *Kinagyolni a gerendának való
fákat. Kinagyolni a bőrt*, am. kaszával, azaz timár-
késsel a szőrt, gyapjút levakarni, lefaragni rólok.

KINAGYOLÁS, (ki-nagyolás) ösz. fn. Idomító
faragás, mely által kinagyolnak valamit. V. ö. KI-
NAGYOL.

KINAGYÖKÉR, (kina-gyökér) ösz. fn. Persiá-
ban és Kínában tenyésző tukma (*china-smilax*) nevű
növény gyökere, mely az amerikai kínafa gyöke-
rétől különbözik.

KINAHÉJ, (kina-héj) ösz. fn. Az amerikai kí-
nafa héja, kérge, mely a hidegláz ellen közhaszná-
latu gyógyszer.

KÍNAI, (kina-i v. sína-i) mn. tt. *kínai-t*, tb.
—ak. Kína v. Sína nevű roppant nagy birodalomból
való; ott termett, ott készített; azt illető, arra vo-
natkozó. *Kínai lakosok, népek. Kínai mákony, por-
cellán. Kínai fal. Kínai történelem.*

KÍNÁL, KÍNÁL, (ké-n-a-al) áth. m. *kíndl-t*.
Elemzésére nézve l. KÍNA, (3). Kedveskedésképp va-
lakinek odaajánl valamit, hogy azt kénye kedve sze-
rént használja, vagy fogadja el. *A vendéget székkel,
étellel, itallal kíndlni*, vagy *a vendégnek széket, ételt italt
kíndlni*; de az első kifejezés divatozobb. *Megkíndlni. Va-
lakit pénzzel, szabad szállással megkíndlni. Nem kell en-
gem kíndlni, magamtól is hozzá nyúlok én. A fáradt utast
pohár borral megkíndlni. Néha széles ért. am. ajánl-
va dicsér, hogy eladjon valamit vagy túladjon vala-
min. A kalmár árúit kíndlja a vásárlóknak. Borait
mindenkinek kíndlja. Olcsó, jutányos áron kíndlni va-
lamit. Lednyát feleségül kíndlni. A törvénykezésben,
újabb korban szabatosságra vergődött ezen kifejezés:
esküt kíndlni az ellenfélnek vagy *esküvel megkíndlni
valakit* am. bizonyítékok teljes vagy némi hiányában
az ellenfelet felszólítani, hogy tegye le az esküt saját
állítása mellett, s akkor a kínáló elismerendi az es-
küvé igazságát. Másként: *esküt dtengedni*. Különbö-
zik: *esküi ajánlani*, mely azt teszi, hogy a fél maga
igéri, hogy az esküt leteszi, ha az ellenfél beleegye-
zik, vagy a bíró odaitéli. Az *esküt visszakíndlni* pedig
azt jelenti, hogy az, kinek az eskü elsőbben kínálta-
tott, ezt nem fogadja el, hanem a felszólítónak en-
gedi vissza, hogy az tegye le a hitet. Innen a három-
féle eskü, a) *kíndlt*, b) *ajánlott*, c) *visszakíndlt eskü*.*

KÍNÁLÁS, KÍNÁLÁS, (ké-n-a-al-ás) fn. tt.
kíndlás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Szíveskedés,
kedveskedés, melynél fogva valakit kínálunk valami-
vel. *Kínálásra emni, inni valamit. Némely gazdának
szokása a kíndlás.* 2) Szélesb ért. felszólítás, mely
által bizonyos jószágot, árút eladásul ajánlunk. V.
ö. KÍNÁL.

KÍNÁLAT, KÍNÁLAT, (ké-n-a-al-at) fn. tt.
kíndlat-ot, harm. szr. —a v. —ja. Azon tárgy, mel-
lyet kínálva ajánlunk, kínált valami. *Elfogadni, meg-
köszönni a kíndlatot*. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGAT, KÍNÁLGAT, (ki-n-a-al-g-at) áth.
és gyak. m. *kíndlgat-tam*, —tál, —ott, par. *kíndl-*

gass. Gyakran, többször, folytonosan kínál. *A vendégeket különféle borokkal kínálgatni.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGATÁS, KÍNÁLGATÁS, (ké-n-a-al-gat-ás) fn. tt. *kínálgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A sziveségnek vagy ajánlásnak azon szokásos módja, melynél fogva valaki gyakran, többször kínál valakinek valamit. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLKOZÁS, KÍNÁLKOZÁS, (ké-n-a-al-koz-ás) fn. tt. *kínálkozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kínálkozik.

KÍNÁLKOZIK, KÍNÁLKOZIK, (ké-n-a-al-koz-ik) k. m. *kínálkoz-tam*, —tál, —ott, par. *kínálkozzál*. 1) Személyről mondják, midőn ajánlkozik, hogy másnak kedvéért, szolgálatára szívesen kész tenni valamit. *Barátjának pénzével, segítségével kínálkozik. Utitársul, kísérelül kínálkozni valakinek.* 2) Szolgálatát bizonyos föltétel alatt ajánlja. *Tisztviselőül, cselédül kínálkozni. Hosszu útra bérkocsisul kínálkozni.* 3) Átv. ért. mondják oly dolgokról, melyek kedves, tetszetős, az érzékeknek, és kedélynek hízeltő tulajdonságaik által mintegy ajánlkoznak. *Az ízléssel készített ételek, italok kínálkoznak az étvágyas gyomornak. Ez a vidék szinte kínálkozik, hogy tovább mulassunk rajta.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLT, KÍNÁLT, (ké-na-al-t) mn. tt. *kínáltat*. Amit vagy akit kínálnak, ajánlanak valakinek. *Kínált árú. Kínált étel. Kínált eskü.* L. KÍNÁL alatt.

KÍNATÁL, (kí-na-tál) ősz. fn. Új alkotású szó, mely épen annyit tesz, mint az ismertebb *komatál*, vagyis oly tál vagy tányér, melyben az ismerősök, jó barátok és barátok bizonyos innepeken, kivált husvét és pünköst napjain egymásnak holmi nyalánságokat, ennyivalókat, pl. piros (hímes) tojást, mézes kalácsot, palaczkban bort stb. leginkább fiatal leánykák (10—20 évesek) által küldenek; néhutt azon különös szokás mellett is, hogy aki a küldeményből valamit kiválaszt, helyébe más valamit, pl. pénzt teszzen.

KINCS, (török és persa nyelven *kends*, arabul *kenz*, ismét törökül *khazine, khazna, hazna*); fn. tt. *kincs-ét*, harm. szr. —e. Régiesen *kéncs*. „Mert hol vagyon te kéncsed, ott vagyon te szüved is.” Müncheni codex. De „kincs” is. „És Holofernesnek valamene (valamennyi) kincse volt.” Góry-codex. Tájédatatosan is eljőn *kéncs* :

„Az én szeretőmnek nincsen
Sem szép kőháza, sem kéncse,
Elég kéncs, ha ingöm szeret,
Én megelégszöm hát velle.”

Székely népdal. (Krizsa J. gyűjt.).

Ha tekintetbe vesszük, hogy minden népnél, amit kincznek nevezünk, a legkedvesebb, legdrágább birtok, mely a kéjt, kénytet leginkább csiklandozza és kielégíti : ennél fogva kétségtelen, hogy a *kincs* eredetileg és elemezve *kéncs* v. *kénycs*, melynek gyök-eleme a kedélyre vonatkozó *ke*, melyből fokozatosan

lett : *ke-eny* am. *kény*, végre eszközt jelentő *cs* képzővel *kénycs*, mint : *lom, lomcs, loncs*; *rom, romcs, romcs*; *kam, kamcs, kancs, kancsi, kancsal*; *kap, kapcs*; *gör, görcs* stb. Betű szerént tehát a *kincs* oly vagyont jelent, mely a kéjt, kénytet leginkább kielégíti, mely a birtokvágyának legkedvesebb, legkellőbb. Szokott ért. pénz, és más drágaságok, melyek a birtokot képviselik, s melyek a földi boldogságnak kellékei. *Dárius kincse. Világ kincse. Királyi, országos kincsek. Kincseket gyűjteni, halomra rakni. Kelletlen ott a kincs ahol egészség nincs.* (Km.). Szélesb ért. akármiféle birtok, mely a maga nemében jeles, drága, válogatott. *A finom borokkal töltött pincze valódi kincs. Legkedvesebb kincse a könyvtár.* Átv. ért. a nyájas szeretők nyelvén : *kincsem, édes kincsem, drága kincsem*, am. igen szeretett és féltett kedvesem; sőt a nyájas szólítást igen szerető magyar nép ezt általánosan alkalmazza akárkire, ha kedvesen akar szólani. *Hová megy, kincsem? Vegyen almát, kincsem. Ide jöjön, kincsem.*

„Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.”

Csokonai.

KINCSÁSÁS, (kincs-ásás) ősz. fn. *Ásás*, a föld alá rejtett kincseknek, illetőleg pénznek keresése végett.

KINCSÁSÓ, (kincs-ásó) ősz. fn. Személy, ki a földet ássa, és kincset keres benne, máskép : *pénz-ásó, pénzkereső, kincskereső*.

KINCSÉDMAJOR, pusztá Sopron m.; helyr. —major-ba, —ban, —ból.

KINCSEG, pusztá Veszprém m.; helyr. *Kincseg-re*, —én, —ről.

KINCSÉL, (kény-cs-él) áth. m. *kincsel*. Kincset gyűjt.

KINCSERSZEG, erdélyi falu Alsó Csíkszékből, helyr. *Kincszerszeg-re*, —én, —ről.

KINCSÉS, (1), (kény-cs-és) mn. tt. *kincses-t* v. —et, tb. —ek. 1) Kincselő bővelkedő; ezüstöt, aranyat termő. *Kincses bányák, hegyek. Kincses király.* A régienél : *kincses Buda, kincses Erdély*. 2) Miben a kincset tartják. *Kincses szekrény, láda. Kincses ház.* V. ö. KINCS.

KINCSÉS, (2), pusztá Ung m.; erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kincses-re*, —én, —ről.

KINCSÉSÉDIK, (kény-cs-és-éd-ik) k. m. *kincseséd-tem*, —tél, —étt. Folytonosan több és több kincsek birtokába jut; gazdagodik. V. ö. KINCS.

KINCSÉSÍT, (kény-cs-és-ít) áth. m. *kincsesít-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Valakit kincsessé tesz, azaz kincsek birtokába juttat, gazdagít.

KINCSÉZ, (kény-cs-éz) áth. m. *kincsez-tem*, —tél, —étt, par. —z. 1) Kincset, vagy kincseket gyűjt, szerez. „Ne akarjatok kencsezni magatoknak kencset földön.” Nádor-codex. „Ne akarjatok kincsezenetek ti magatoknak kencseket földön.” (Müncheni

cod. Máté. 6.) 2) Átv. ért. halmoz, gyűjt. *A bűnös veszedelmet kincsez magára.* 3) Valakit kedveskedésből, szerelemből kincsenek, kincsem-nek czímez. *A nyájaskodó legény kincsezi kedvesét.*

KINCSház, (kincs-ház) ősz. fn. Szoros ért. ház, melyben valamely dúsgazdagnak, királynak, országnak stb. kincsei lerakvák, kincstár. *Királyi, császári, országos kincsház.*

KINCsi, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Kincsi-be, —ben, —ből.*

KINCsÖR, (kincs-ör) ősz. fn. Személy, illetőleg tiszt, hivatalnok, ki az öszvegyűjtött kincseket, drágaságokat őrzi, kincstárör. *Családi, fejedelmi, bírodalmi kincsör.*

KINCstÁR, (kincs-tár) ősz. fn. Tár, azaz ház vagy teremek, melyekben bizonyos személynek vagy testületnek, vagy országnak kincsei tartatnak. *Császári kincstár. Magyar nemzeti kincstár.* Szélesb ért. az állodalom jószágainak, ingó és ingatlan vagyonának öszvege. *Magyar korona kincstára. A kincstárból fizetni az ország tisztviselőit.*

KINCstÁRI, (kincs-tári) ősz. mn. A kincstárhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Kincstári jószágok, jövedelmek. Kincstári tisztek, kincstári ügyvéd.* V. ö. **KINCstÁR**.

KINCstÁRJEGY, (kincs-tár-jegy) ősz. fn. Utalvány a kincstárra, (papírpénz faja).

KINCstÁRNOK, (kincs-tárnok) ősz. fn. Általán, valamely kincstárra felügyelő személy, tisztviselő. Szoros ért. az ország, állodalom kincstári hivatalának főnöke, főtárnokmester.

KINCstÁRÖR, (kincs-tár-ör) ősz. fn. Személy, illetőleg hivatalnok, ki a kincstárban öszvegyűjtött drágaságok, ú. m. pénzek, régi edények, fegyverek stb. fölött őrökdi. *A magyar nemzeti Múzeum kincstárőre.*

KINCstARTÓ, (kincs-tartó) ősz. fn. I. **KINCstÁRNOK**.

KINCsvÁGY, (kincs-vágy) ősz. fn. Kincs, különösen sok pénz birtokaért sovárgó vágy.

KINDÉR, fn. tt. *kindér-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Balatonmelléki tájszó, am. örvény, feneketlen mélység. Talán am. *gindér, göndör*, mintegy göndörödvé gyűrűdző víz?

KINEmEZÉL, (ki-nemezél) ősz. áth. Valami ruhaneműt, különösen lábbelit nemezféle kelmével kibéll. *Kinemezelné az útravaló téli csizmákat, cipőket.* V. ö. **NEMEZ**.

KINESZEEZ, (ki-neszez) ősz. áth. Neszezve kifürkész, kimatát.

KINESZKÖZ, (kín-eszköz) ősz. fn. Mindenféle eszközök, melyek valaha kínzásra használtattak vagy jelenen is használtatnak, pl. a régi vallatásoknál a tüzes vas, forró víz, a kivégeztetéseknél kerékben törés, lófarkra kötés, stb.

KINEVEL, (ki-nevel) ősz. áth. Lásd: **KINÖVESZT**.

KINEVET, (ki-nevet) ősz. áth. Nevetve kigúnyol, kiesúfol. *Kinevetni valakit bolond beszédei, tarka ültözete miatt.* Néha am. bolondnak tart, tréfát űz valakiből.

„Azt esküszí, hogy szeret,
Egyet fordul, s kinevet.“ Népd.

Nagyobb fokon: *kikaczag*.

KINEVETÉS, (ki-nevetés) ősz. fn. Nevetéssel párosult kigúnyolás, kiesúfolás. Nagyobb fokon: *kikaczagás*.

KINEVEZ, (ki-nevez) ősz. áth. Felsőségi, nevezetesen fejedelmi, kegyúri, főnöki, elnöki stb. jogánál és hatalmánál fogva valakit bizonyos ranggal, czímmel, hivatallal, működési joggal stb. felruház. *Főispánokat, püspököket kinevezni a magyar király jogaihoz tartozik. Kinevezni valakit tanárnak, bírónak, tisztviselőnek.*

KINEVEZÉS, (ki-nevezés) ősz. fn. Felsőségi joggyakorlás, rendelés, mely által valakit kineveznek valamire, vagy valaminek. V. ö. **KINEVEZ**.

KINEVEZŐLEVÉL, (ki-nevező-levé) ősz. fn. Felsőség által kiadott okmány, rendelvény, melynek erejénél fogva kineveznek valakit. V. ö. **KINEVEZ**.

KINEVEZTETÉS, (ki-neveztetés) ősz. fn. „Kineveztetik“ külszenvedő igétől, am. felsőbb kinevezésnél fogva valamely hivatalnak vagy czímnak elnyerése. *Főispánná kineveztetése nem valamely pártolás, hanem saját érdemeinek eredménye.*

KINÉZ, (ki-néz) ősz. áth. és önh. 1) Nézés által kitud, kitanúl valamit. *Első pillanatra kinéztem belőle, hogy hamis ember.* 2) Valamit nézve, azaz szemügyre véve, a többi közl kítüz, kijelöl, kiválaszt. *Négy csikót néztem ki magamnak a ménesből.* 3) Valakit nézve, merőn rá függesztett szemekkel, kimenésre kényszerít. *Kinézni valakit a vendégtéreből.*

Önhatólag tárgyesetes név nélkül am. belülről kifelé néz. *Kinézni az ablakon. Kinézni az utcára.* Néha am. kimegy valamit megnézni, szemügyre venni. *Nézz ki a kertbe, mit csinálnak a munkások. A kutyagatásra kinézni.* Németes, és hibásan elterjedt mondások: *Jól néz ki, roszul néz ki*, ezek helyett: *jó színben van, rossz színben van.* Nem magyaros kifejezések az ilyenek is: *ez az étel jól néz ki*, azaz izletesen készült, kíváncsatos külsejű; *jól néz ki a magyar ruhában*, azaz szép, illik neki.

KINÉZÉS, (ki-nézés) ősz. fn. 1) Cselekvés, midőn valahonnan kifelé nézünk. *Gyakori kinézés az ablakon.* 2) Nézés végetti kimenés. 3) Kilátás; I. ezt. 4) Használtatik németesen e helyett: szín, külső, forma. *Kinézése nem rossz*, am. a színe, külseje nem rossz, nincs rossz színben.

KINÉZET, (ki-nézet) ősz. fn. Kinézés (kilátás) elvont értelemben. *Immen a kinézet nekem jobban tesz mint amonnan.*

KÍNFA, (kín-fa) ősz. fn. Facszköz, pl. kerék, csiga, karó, melyet kínzásul használnak. Különösen kereszt. *Kínfára feszíteni valakit. Kínfán meghalni.*

KÍNFAKGATÁS, (kín-fakgatás) ösz. fn. l. **KÍNVALLATÁS**.

KINGA, női kn. tt. *Kingát*. Kunigunde. (Német eredetű, a régi *kuno*, ma *kühn*, és *Gund* (hölgy) szóból, tehát, bátor hölgy).

KÍNHALÁL, (kín-halál) ösz. fn. Kínzás, kínzószerrel okozott halál, pl. midőn valakit kerékben törnek, mozsárban öszvezúzának, karóra húznak, keresztre feszítenek stb.

KÍNINCS, (ki-nincs) ösz. fn. tt. *kinincs-ét*. A kétfalások seregébe, és tízhímesek rendébe tartozó növénynem; bokrétfája egyszirmu, tojásakerek, homorú a vitorla helyén; szárnyai és csónakja nincsenek; hínyszálai tövön mind összenőttek. Hüvelye két magvu, görbe. (Amorpha). *Cserjés kinincs*. (A. fruticulosa). A hellen név annyit tesz, mint: képtelen, minek képe nincs; tehát innen is húzathatott öszse: *kép-nincs, kénincs, kinincs*.

KINÍZS, l. **KENÍZS**, és **KENÉZ**.

KINJA, (Kenyőfalva) pusztá Fehér m.; helyr. *Kinjá-ra*, —n, —ról.

KÍNKERÉK, (kín-kerék) ösz. fn. Keréknemű kínzó eszköz. *Az elítélt gonosztevőt kínkerékben törni*.

KÍNLÓDÁS, (kín-ol-ó-d-ás) fn. tt. *kínlódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valaki kínlódik. *A karóra húzott, vagy elevenen nyírt ember kínlódásai*. V. ö. **KÍNLÓDIK**.

KÍNLÓDIK, **KÍNLÓDIK**, (kín-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kínlód-tam*, —tál, —ott. Törzsöke az elavult *kínlik*, am. kínban szenved, kínja van. Kínlódik pedig am. kint szenvedő állapottal vesződik, vagy magát kínözva bajlódik valamivel. *Kínlódik a karóra húzott, mozsárban törött ember. Éles, szakgató betegségben kínlódni. Valamely nehéz, súlyos munkával kínlódni. Gonosz férjjel, rossz gyermekekkel kínlódni*. V. ö. **KÍN**.

KINN, l. **KÜNN**.

KINNLEVŐ, (kinn-levő) ösz. mn. Ami kinn van, amire nézve másoknál igényünk, követelésünk van. *Kinnlevő adóság, tartozás*.

KÍNOS, **KINOS**, (kín-os) mn. tt. *kinos-t* v. —at, tb. —ak. Kínnal járó, kint okozó. *Kínos vallások. Kínos büntetés, halál. Kínos fájdalomak, szakgatások. Kínos műtét alá vetni magát. Néha szelidebb értelemben am. vesződséges, bajos. Kínos utazás. Kínos a szegény ember élete. Kínos dolog a sürű jégzaj között átvergődni*. V. ö. **KÍN**.

KÍNOSAN, **KINOSAN**, (kín-os-an) ih. Kínos módon, kínokat szenvedve; vesződve, bajlódva, nagy nehezen.

KÍNOSSÁG, (kín-os-ság) fn. tt. *kinosság-ot*, harm. szr. —a. Kínos állapot, kínos tulajdonság.

KÍNOZ, **KINOZ**, (kín-oz) áth. m. *kinoz-tam*, —tál, —ott v. *kínzott*, par. —z, htn. —ni v. *kínzani*. 1) Szoros ért. valakinek testét, különösen tagjait gyötri. *Tűzes vassal, forró vízzel, csigával, kerékkel, csípővasakkal kínozni a vádlottat*. 2) Szélesb ért. testet vagy lelket megrázkodtató szenvedésekkel il-

let. *Erős munkával kínozni a cselédeket. Veréssel, koplalással, börtönrel kínozni valakit. Szüntelen ijesztéssel, fenyegetéssel kínozni. Testét nyavalya, lelket gonosz öntudat kínozza*. 3) Szelidebb ért. bajt, vesződséget okoz. *Kérlek, gyerekek, ne kínozzatok*. V. ö. **KÍN**.

KÍNOZÁS, **KINOZÁS**, l. **KÍNZÁS**.

KINŐ, (ki-nő) ösz. önh. 1) Nőve kibújik, kitünik valahonnan, kisarjadzik, kihajt. *A lebottolt fűz derekából sürűen kinőnek az ágak. A levágott fa tövéből szép hajások nőttek ki. Leesett körme újra kinőtt*. 2) Hibásan nő, azaz termete idomtalanná alakul. *A gyöngye alkotásu ifjak és leányok könnyen kinőnek. A sok ülésben kinőtt*. 3) Növés által bizonyos állapottól kijön. *Kinőni a gyermekkorból. Kinőni a bábuzásból*. 4) Növés miatt előbbi ruhájába nem fér. *A fű egy év alatt minden öltönyéből kinőtt*. V. ö. **NŐ**, ige.

KINÖTT, (ki-nőtt) ösz. mn. 1) Ami nőve kelt, kibújt. *A fa tövéből kinőtt sarjadékok*. 2) Aki hibásan nőtt. *Kinőtt leányka, fű*. 3) Növés által bizonyos állapottól kijött. *Mesteri paczka alól kinőtt ifjak*. 4) Aki növés következtében öltönyébe nem fér. *Gyermeke cipőből kinőtt leány*.

KINÖVÉS, (ki-növés) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami v. valaki kinő. 2) Azon sarjadék, mely kinőtt. *A fatörnek kinövéseit lemetélni*. 3) A nővő állati testnek hibás kifejlése. V. ö. **KINŐ**.

KINÖVESZT, (ki-növeszt) ösz. áth. Kinövését eszközöli.

KÍNPAD, (kín-pad) ösz. fn. A régi törvényszékeknél padforma készület, melyre a vádlottat ráfektették, és inait kifeszítették, hogy fájdalomában, kínjában kénytelen legyen vallani. Átv. ért. állapot, midőn valaki félelmek és fenyegetések által szorongatattik.

KÍNSZENVEDÉS, (kín-szenvedés) ösz. fn. Szenvedés, melyet a szoros értelemben vett kínok okoznak. *Krisztus kínszenvedése*, midőn ostromozták, tövissel koronázták, és keresztre feszítették. *Krisztus kínszenvedésére kérlek*. V. ö. **KÍN**.

KÍNSZER, (kín-szer) ösz. fn. 1) Általán minden szer v. eszköz, mely által az embereket, vagy más állatokat is kínozzák, pl. süttögetés, nyúzás, karózás, fölfeszítés stb. 2) Fölcseréltetik 'kényszer' szóval; lásd ezt.

KÍNSZERGET, (kín-szerget) ösz. áth. és gyak. Valakit folytonos, gyakori kinszerek által sürget, valamire birni akar. *Hosszas koplaltatás, börtönözés, gyakori verés által kinszergetni valakit*.

KÍNSZERÍT, (kín-szerít) ösz. áth. Valakit kinszerű cselekedettel rávesz, hogy valamit tegyen. *Vallásra kinszeríteni a bűnöst. Veréssel, csigázás által kinszeríteni valakit, hogy büntetésait megnevezze*. Ezen szónak lényege a szoros értelemben vett kín és kínzás. Különbözik tőle a szélesb értelmű *kényszerít*, mely tulajdonkép: *kényszerít*, azaz, a szabad önkényt megzorítja, s olyasmit tenni sürget, mi kényünk ellen van. V. ö. **KÉNYSZERÍT**.

KÍNSZERÍTÉS, KINSZERÍTÉS, (kín-szerítés) ösz. fn. Cselekvés, erőszakolás, midőn valakit kínszer által birunk valamire. *Törvénytörési kínszerítés*. V. ö. **KÉNSZERÍTÉS**.

KÍNTAT, (kín-tat) áth. m. *kíntat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kíntass*. Kínt v. kínokat szenvedtet valaki által.

KÍNTET, tájdivatos, pl. Szabó Dávidnál is előjön, e helyett: *kénytet*.

KINTORNA, fn. tt. *kintornát*. Igen hasonlít az olasz *chitarra*, francia *guitare* v. *guitarre*, hellén *chithara* szókhoz, s alkalmasint ezek valamelyikéből módosult. Már a Góry-eodexben olvassuk: „És mind annép örül, és vigad vala, asszonyi állatokkal, és szüzekkel, ifakkal és vénökkel, orgona szóval, *kintornával*, és mind egyéb vigasztaló állatokkal, dicsérvén az úristent“. Régi magy. Nyelveml. IV. kötet. 61. lap. Régi lantféle húros zeneszer, melyet ujjakkal pengetnek. Egyébiránt ezen név általános jelentésű, s tréfásan mondják minden húros, és tekerő zeneszerről, különösen a házaló zenészek sipládájáról.

KINTORNÁL, (kintorna-al) önh. m. *kintornál-t*. Kintornán játszik. Tréfásan am. valamely rosz hangszert penget vagy esikorogtat, vagy húz. *Csavargó hárfások, vak koldusok kintornálnak a vásárban*.

KINTORNÁLÁS, (kintorna-al-ás) fn. tt. *kintornálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kintornán való játszás, zenélés. Tréfás és gúnyos ért. fülsértő, csikorgó hegedülés, lantolás stb. *Utcái, vásári kintornálás. Koldusok kintornálása*.

KÍNVALLÁS, (kín-vallás) ösz. fn. Kínszenvedés, kínos állapotban levés.

KÍNVALLATÁS, (kín-vallatás) ösz. fn. A régi törvénytöréseken divatozott vallatási mód, midőn a vádlott bűnöst kínszerek által esikorították, hogy igazat valjon.

KÍNVALLATÓ, (kín-vallató) ösz. fn. Törvénytörési tiszt vagy szolga, pl. hóhér, börtönész, ki a vádlott bűnöst kínozó szerek által esigázza, és szorongatja, hogy vallomást tegyen. V. ö. **KÍNVALLATÁS**.

KÍNZÁS, (kín-oz-ás) fn. tt. *kínzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által kínoznak valakit vagy valamit. *Rabok, elítéltek kínzása*. V. ö. **KÍNOZ**.

KINZAT, (kín-oz-at) fn. tt. *kinzat-ot*, harm. szr. — *a*. Kínos állapot, midőn valakit kínoznak. Eléjön a régi halotti beszédben: „És pokol kinzotjátúl.“ (írva: kinzotvatívv).

KÍNZÓ, (kín-oz-ó) mn. tt. *kínozó-t*. 1) Aki kínozó vagy amivel kínoznak valakit vagy valamit. *Rabokat kínozó börtönőrök, hóhérok. Lovakat kínozó hajóvontatók. Kínozópad*. 2) Ami kínokat okoz. *Kínozó szerek. Testet, lelket kínozó fogságban szenvedni*. 3) Mint főnév jelent személyt, kinek természete vagy hivatása másokat kínozni, pl. a hóhérnak, midőn a felakasztandót kerekben törli.

KINYAL, (ki-nyal) ösz. áth. 1) Nyalva kiszí, kihörpöget valamit. *A kanálból kinyalni a mézet*. 2) Nyalva kitisztít, kicsinosít valamit. *Az eb kinyalja a zsíros tányért. A medve kinyalja a kölykét, a tehén a borját*. Innen átv. ért. *kinyalni magát* am. kimosdani, kicsinosulni. *Az a kócos piszkos fiú hogy kinyalta magát a városban!* V. ö. **NYALKA**.

KINYALÁS, (ki-nyalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely ember vagy más állat kinyal valamit. V. ö. **KINYAL**.

KINYALOGAT, (ki-nyalogat) ösz. gyak. áth. Gyakran, folytonosan vagy lassacsckán kinyal valamit. V. ö. **KINYAL**.

KINYARGAL, (ki-nyargal) ösz. önh. Nyargalva kirándul valahová vagy valahonnan. *Kinyargalni a mezei munkásokhoz. A közelgő ellenség elől kinyargalni a városból*. V. ö. **NYARGAL**.

KINYARGALÁS, (ki-nyargalás) ösz. fn. Nyargalva kirándulás. V. ö. **KINYARGAL**.

KINYER, (ki-nyer) ösz. áth. Ami másnak kegyétől, akaratától függött, vagy hatalmában, birtokában volt, azt bizonyos működés, erőfeszítés által kieszközli magának. *A nő bocsánatot és szabadságot nyert ki fogoly férjének. A hatóságtól, bíráktól valamit kinyerni*. V. ö. **NYER**.

KINYERÉS, (ki-nyerés) ösz. fn. Valakinek kegyétől valaminek kieszközlése.

KINYES, (ki-nyes) ösz. áth. Nyesve kivág, kimetsz.

KINYESÉS, (ki-nyesés) ösz. fn. Nyesve kivágás, kimetszés.

KINYILATKOZIK, (ki-nyilatkozik) ösz. k. 1) Személyről mondvá, am. nyiltan, világosan kimondja, mit gondol, mint vélekedik bizonyos tárgyról, úgról. 2) Mondják rejtett, eddig nem tudott dologról, midőn nyilvánosságra, tudomásra jön. *Mit most még nem tudunk, idővel majd kinyilatkozik*.

KINYILATKOZTAT, (ki-nyilatkoztat) ösz. áth. Ismeretlen, titkos, nem tudott dolgot kiderít, nyilvánossá tesz, köztudomásra hoz. *Sokáig titkolt szándékot, tervet kinyilatkoztatni*. Hitvallási, különösen keresztényi ért. oly vallási tanokat jelent és hirdet ki, melyeket a korlátolt emberi ész nem képes feltalálni, pl. hogy az Isten lényegében egy, személyében három. *A keresztény embernek kötelessége hinni, amit Krisztus urunk kinyilatkoztatott, és az apostolok hirdettek*.

KINYILATKOZTATÁS, (ki-nyilatkoztatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kinyilatkoztat valamit. Különösen hitvallási, és keresztényi ért. oly tanoknak kijelentése, melyeket az emberi ész föllelni nem képes.

KINYÍLIK, (ki-nyílik) ösz. k. 1) Ami csukva, zárva, betéve volt, kitérül. *Kinyílik a kapu, ajtó, ablak. Kinyílik a láda, szekrény. Kinyílik a könyv*. 2) Ami be volt kötve, kibomlik. *Kinyílik az erszény, zsák, tarisnya. Kinyílik a rozsol gombolt ruha*. 3)

Átv. ért. a szemről, és észről mondva am. világosan lát, vagy öntudatra jön, vagy felfog valamit. *Kinyíltak a szemei. Kinyílt az esze.*

KINYILVÁNÍT v. —NYILVÁNIT, (ki-nyilvánít) ösz. áth. Nem csinál titkot, hanem kihirdet, köztudomásra ad valamit. *Népgyűléseken, közhelyeken, hírlapok által kinyilvánítani valamely indítványt, tervet.*

KINYILVÁNÍTÁS v. —NYILVÁNÍTÁS, (ki-nyilvánítás) ösz. fn. Hirdetés, mely által kinyilvánítunk valamit; köztudomásra juttatás.

KINYILVÁNODIK, (ki-nyilvánodik) ösz. k. Bizonyos jelenségek által mintegy nyilvánossá, köztudomásúvá teszi magát. *Tetteiből, beszédéből kinyilvánodik, hogy . . .*

KINYILVÁNÚL, (ki-nyilvánúl) ösz. önh. l. **KINYILVÁNODIK**.

KINYÍR, (ki-nyír) ösz. áth. Szoros ért. ollóval vagy ollónemű eszközzel kimetsz valamit. *Az ústők-ből kinyírni egy fűrtöt. A juh gyapjából mutatványul kinyírni egy tineset.*

KINYÍRÁS v. —NYÍRÉS, (ki-nyírás v. —nyírés) ösz. fn. Ollóval vagy ollónemű eszközzel kimetszés.

KINYIRBÁL, (ki-nyirbál) ösz. áth. 1) Gyakran nyírva kimetélget, kivagdos valamit. *Kinyirbálni a papiros széleit.* 2) Midőn a síró hangot jelentő *nyí* v. *nyír* gyöktől származik, Mátyusföldén am. rimánkodva, síva ríva kikunyorál valamit. Leginkább a gyermekekről mondják. V. ö. **NYIRBÁL**.

KINYIRBÁLÁS, (ki-nyirbálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirbálunk.

KINYIRKÁL, (ki-nyirkál) ösz. áth. és gyak. Nyirkálva, azaz gyakran, többször nyírva kimetél valamit. *A kötényt csipkésen kinyirkálni. A maradégyolcsból foltoknak valókat nyirkál ki.* V. ö. **NYIRKÁL**.

KINYIRKÁLÁS, (ki-nyirkálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirkálunk.

KINYISZÁL, (ki-nyiszál) ösz. áth. Nyiszálva kimetsz.

KINYIT, (ki-nyit) ösz. áth. Ami be volt esukva, zárva, téve, kitárja. *Kinyitni a kaput, ajtót, ablakot. Kinyitni a szekrényt, ládát. Kinyitja a szemét, száját.* Átv. ért. *kinyitni a fület*, am. figyelmesen hallgatni. Különösen szőlőmivelésnél am. a télre befödött tőkéről a földet elhárítja. V. ö. **NYIT**.

KINYITÁS, (ki-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kinyitunk valamit. V. ö. **KINYIT**.

KINYÍZS, KIS—, NAGY—, faluk Abaúj m.; hely. *Kinyízs-re, —én, —röl.*

KINYOM, (ki-nyom) ösz. áth. 1) Általán, nyomva kitol, kiszorít valahonnan valakit v. valamit. *Az erősebb párt a gyöngébbiket kinyomta a gyűlésteremből.* 2) Valaminek belét nyomás által kiszorítja. *Kinyomni a hurka belét. Kinyomni a citrom levét. Kinyomni a szivacsból a vizet.* 3) Nyomva kiformál, ki-

alakít valamit. *Kövön, fán kinyomni a betűket, képeket.* 4) Lábbal nyomva kiszorít elébbi helyéből valamit. *Kinyomom a béledet.* V. ö. **NYOM**.

KINYOMÁS, (ki-nyomás) ösz. fn. 1) Általán cselekvés, melynél fogva kinyomnak valakit v. valamit. 2) Különösen valamely test belsejének nyomás általi kiszorítása. 3) Átv. ért. oly beszéd vagy írásmód, vagy rajz, mely az eléadandó tárgynak mintegy képét adja. *Hív kinyomása valamely gondolatnak, képnek.* 4) Átv. ért. jelek az arezon, melyek bizonyos érzelmeket, indulatokat, szenvedélyeket fejeznek ki. *Haragnak, szomorúságnak kinyomásai.*

KINYOMAT, (1), (ki-nyomat) ösz. fn. Átv. ért. valaminek külsején látszó, érezhető jel, mely annak mintegy kinyomott belsejét ábrázolja, képezi.

KINYOMAT, (2), (ki-nyomat) ösz. mivelt. Nyomda által közzé tetet, kiadat. *Öszvegyűjtött kéziratait kinyomatta.*

KINYOMOZ, (ki-nyomoz) ösz. áth. Szoros ért. valakit vagy valamit, nyomáról nyomára menve kutat, kikeres. *Kinyomozni a tolvajokat, az erdőben bujdosó zsványokat. Kinyomozni a vadak járását, fekhelyét.* Szélesb átv. ért. valamit keresgélve, vizsgálódva kitalál. *Régi irományokból kinyomozni valamely népek eredetét. Oklevelekből kinyomozni a jeles emberek életét.* V. ö. **NYOMOZ**.

KINYOMOZÁS, (ki-nyomozás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit kinyomoznak. *Csempészek, rablók kinyomozása. Pénzhamisítók, gyújtogatók kinyomozása.* V. ö. **KINYOMOZ**.

KINYOMTAT, (ki-nyomtat) ösz. áth. 1) Bizonyos veteményekből, nevezetesen a gabonából, lovak vagy ökrök által tiportatva, kipergeti, kifejleszti a magokat, szemeket. *Kinyomtatni a búzát, rozst, árpat, kölest, zabot.* 2) Betűket, vagy metszett, vagy vésett rajzokat, nyomdai sajtóval egy másik testen kialakít. *Kinyomtatni valakinek nevét. Kinyomtatni a kőbe, vagy fába, vagy rézbe metszett képet. Kinyomtatni a régi kéziratokat.* V. ö. **NYOMTAT**, és **KINYOMAT**.

KINYOMTATÁS, (ki-nyomtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyomtatunk.

KINYOMÚL v. —NYOMUL, (ki-nyomúl) ösz. önh. Nyomulva kifelé megy. *Kinyomulni a városból, a várból. Gyűlés után kinyomulni a tereméből.* V. ö. **NYOMÚL**.

KINYOMÚLÁS v. —NYOMULÁS, (ki-nyomúlás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, bizonyos rendben kimenés, kivonulás valahonnan. *Az ellenség kinyomulására várakozni.*

KINYÖG, (ki-nyög) ösz. áth. Átv. ért. midőn valaki valamely szót, mondatot, beszédet nagynehezen, s nagy erőlködéssel, mintegy nyögve ejt ki. *Alig tudá kinyögni, amit mondani akart. Visszahatólag: kinyögni magát*, am. nyögni megszűnt.

KINYUGSZIK, (ki-nyugszik) ösz. k. Kelletig, elégségig nyugszik. *Ha kinyugdottál, fogj a munkához.*

Használtatik visszatérő névmással is. *Kinyugodtam magamat.* V. ö. NYUGSZIK.

KINYUGVÁS, (ki-nyugvás) ösz. fn. Munka, fáradság utáni szünetelés, mely által valaki ismét új erőhöz jut.

KINYUJT, (ki-nyujt) ösz. áth. Általán valamely testet hosszabbra kinyom, vagy kitol, vagy kihúz. Különösen 1) A tagokat egész hosszukban kitalja, kiterjeszti, pl. kezét, ujjait, lábait kinyújtja. *A macska, a sas kinyújtja körmeit.* 2) Kitolt kézzel valamit kiad, pl. az ablakon. 3) Valamely szilárd testet erőszak által, pl. ütéssel, húzással hosszabbá tesz. *Kinyujtani a vasat.* 4) Lágyabb testet, pl. téstát, agyagot, gyúrás, sodrás által meghosszabbít. V. ö. NYUJT.

KINYUJTÁS, (ki-nyujtás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg terjesztés, húzás, ütés, gyúrás, sodrás stb. mely által kinyujtanak valamit. V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓDZIK, (ki-nyujtódzik) l. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTOGAT, (ki-nyujtogat) ösz. áth. és gyak. Gyakran vagy folytonosan kinyujt valamit. *A zsákmány után kapkodó fenevad kinyujtogatja körmeit. A kalácsnak, rétesnek való tésztagomolyokat kinyujtogatni.* V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓZÁS, (ki-nyujtózás) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn az ember, vagy más állat kinyujtózik. V. ö. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZIK, (ki-nyujtózik) ösz. belsz. Mondják emberről, s más, leginkább négylábu állatokról, midőn nyujtózva kifeszítik tagjaikat és egész testöket. V. ö. NYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZTAT, (ki-nyujtóztat) ösz. áth. Valakit egész hosszában fektetve kiterjeszt. *Kinyujtóztatni a halottat.* V. ö. NYUJTÓZTAT.

KINYUJTÓZTATÁS, (ki-nyujtóztatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kinyujtóztatnak.

KINYŰL, (ki-nyúl) ösz. önh. Kezét valamely résen, nyíláson kitalja, hogy valamit megfogjon vagy érintsen. *Kinyúlt az ablakon, s kezét fogott velem.*

KINYŰLÁS v. —**NYULÁS**, (ki-nyúlás) ösz. fn. 1) 'Kinyúl' igétől: kezének valamely résen, nyíláson kitolása. 2) 'Kinyúlik' igétől: hosszabbra terjedés.

KINYÚLIK v. —**NYULIK**, (ki-nyúlik) ösz. k. 1) Az állati test vagy tag rendes helyzeténél hosszabbra kiterjed. *Kinyúlik a kéz, midőn valami után kapunk. Az egér után kapó macska körmei kinyúlnak.* 2) Bizonyos szilárd vagy lágy test némi külső erőszak által hosszabbra terjed. *Pöröly alatt kinyúlik a tűzes vas. Sodrófa alatt kinyúlik a tézta.* V. ö. NYÚLIK.

KINYŰ, (ki-nyű) ösz. áth. Általán vékonyabbféle növényeket, különösen kendert kitép, kiszakgat. *Kinyűni a kerti vetemények közül a gyomot. Kinyűni a virágos kendert.* Átv. ért. lehet mondani: *kinyűni a fehér hajszálakat.* V. ö. NYŰ, ige.

KINYÜGÖZ v. —**NYÜGÖZ**, (ki-nyügöz) ösz. áth. Ami nyüggel öszve volt kötve, kibontja, kioldja. *Kinyügözni a lovakat.* V. ö. NYÜG.

KINYÜGÖZÉS v. —**NYÜGÖZÉS**, (ki-nyügözés) ösz. fn. A nyügnek kibontása, kioldása.

KIODVASÍT, (ki-odvasít) ösz. áth. Valamit úgy kiváj, kiás, kikotor, hogy oduja legyen. *Kiodvasítani a fát. Kiodvasítani a part oldalát.* V. ö. ODU, ODVAS.

KIOKÁD, (ki-okád) ösz. áth. Amit gyomrába bevett, t. i. evett vagy ivott, okádvá kiadja. *Kiokádni az éretlen gyümölcsöt.* Visszatérő névmással: *kiokádni magát*, am. elégségig, kiürülésig okádni. V. ö. OKÁD.

KIOKÁDÁS, (ki-okádás) ösz. fn. A gyomrából száján keresztül okádvá kiadása annak, amit bevett.

KIOKÁS, (ki-okás) ösz. fn. Észtehetség gyöngülése, midőn kiokik, azaz kitanúl valamiből valaki. V. ö. KIOKIK.

KIOKIK, (ki-okik) ösz. k. Mondják emberről, midőn kitanúl abból, amit előbb tudott, midőn bizonyos ügyességből, képességből kifogy. *Az elvénhedett, eltompult eszű ember lassanként mindenből kiokik.* Elentéte: *beokik.* V. ö. OKIK.

KIOLD, (ki-old) ösz. áth. Ami öszve volt kötve, bonyolítva, fűzve, annak szálait, kötelékeit, részeit kifejti, egymástól elválasztja. *Kioldani a bekötött zsákokat, a csomóra fűlt madzagot. Kioldani az erszényt.* V. ö. OLD.

KIOLDÁS, (ki-oldás) ösz. fn. Cselekvés, bontás, mely által kioldunk valamit. V. ö. KIOLD.

KIOLDOZ, (ki-oldoz) ösz. gyak. áth. Folytatólag oldva valamely csomót, köteléket stb. vagy több holmit egymás után kibont, kifejti. *Kioldozni az öszve-vissza tekerődött köteget. Kioldozni a zsákokat.* V. ö. OLDOZ.

KIOLDOZÁS, (ki-oldozás) ösz. fn. Tovább tartó, vagy többszöri kioldás.

KIOLT, (ki-olt) ösz. áth. Véghez viszi, hogy valamely égő testből a tűz kialudjék. V. ö. OLT, ALUT.

KIOLTÁS, (ki-oltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely égő test tüzeit kioltjuk.

KIOLVAD, (ki-olvad) ösz. önh. Mondják szilárd testben vagy alakban létező folyékony anyagról, mely tűz vagy általában bizonyos foku melegség által oluvá, azaz hígá lesz. *A sültött, főzött húsból kiolvad a zsír. A szalonna kiolvad a tűzön.* V. ö. OLVAD.

KIOLVAS, (ki-olvas) ösz. áth. 1) Könyvből vagy kéziratból bizonyos mondatot, cikket, szavakat stb. olvasva kivon. *A szentírásból a legjelesebb erkölcsi mondatokat kiolvasni.* 2) Valamely könyvet vagy kéziratot végig olvas, s mintegy kitanúl. *Ezen ember egész könyvtárt olvasott ki.* 3) Átv. ért. valakinek arcvonásaiból valamit gyanít, vagy észrevesz. *Ezen fiúból nem sok jót olvastam ki.* 4) Átv. ért. bizonyos babonás szavak elmondása által eléidéz, kihí vagy kihajt valamit. *Kiolvasni likából a sárkányt. Kiol-*

vasni a disznóból a nyúveket, a lóból a rozsférgeket.
5) Midőn a derékszó értelme : számlál, am. valamit számlálva kioszt, kiad. *Kiolvasni a napszámoknak járó díjt.* V. ö. OLVAS.

KIOLVASÁS, (ki-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiolvasunk valamit. V. ö. KIOLVAS.

KIOLVASZT, (ki-olvaszt) ösz. áth. A szilárd testben rejlő, vagy szilárd alakban létező folyékony anyagot bizonyos foknyi melegség által kihiggasztja. *Kiolvasztani a szalonnaszírt. Kiolvasztani az írósvajat, viaszt.* V. ö. OLVASZT.

KIOLVASZTÁS, (ki-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit kiolvasztanak. *A szalonna kiolvasztásándl vigyázni kell, hogy a zsír meg ne pörköldjék, vagy lángra ne kapjon.* V. ö. OLVASZTÁS.

KIOMLIK, (ki-omlik) ösz. k. Bizonyos térből, vagy rejtekből valamely külerő által nyomatva kidől. *A régi falakból kiomlanak a kövek. A vízmosta partból nagy földtömegek omlanak ki.* V. ö. OMLIK.

KIOMOL, (ki-omol) ösz. önh. Inkább bel- mint külerőnél fogva, mintegy magától kidől, kinyomúl. *A templomból, színházból tömegesen kiomol a nép.* V. ö. OMOL.

KIONT, (ki-ont) ösz. áth. A közönségesebb divatu és szélesebb értelmű *kiönt* igének mélyhangu változata, mely különösen vérömlésre vonatkozik. *Fegyverrel, harczban vérét kiontani valakinek. Utolsó csepp vérét kész kiontani a hazáért (azaz, meghalni).* V. ö. ÖNT, ÖNT.

KIORDÍT v. — ORDIT, (ki-ordít) ösz. önh. Valahonnan ordítva kikiált. *Az oroszán kiordít a barlangból. Kiordítani az ablakon.* Visszaható névmással : *magát kiordítani*, am. sokat, elégséggig ordítani. Átv. ért. mondják a síró gyermekről, midőn harsogó hangon sírni megszűnt. *No, kiordítottad már magadat ?* V. ö. ORDÍT.

KIOROZ, (ki-oroz) ösz. áth. l. KILOP.

KIOROZKODIK, (ki-orozkodik) ösz. k. lásd : KILOPÓDZIK.

KIORT, KIORTÁS, l. KIIRT, KIIRTÁS.

KIOSON, (ki-oson) ösz. önh. Osonva kimegy ; kilopódzik valahonnan. *Kiosonni a városból.* V. ö. OSON.

KIOSONT, l. KIOSON, és v. ö. OSONT.

KIOSZT, (ki-oszt) ösz. áth. 1) Valamit részekre választva, darabonként többeknek kiadogat. *Kiosztani a kártyát. Kiosztani a kenyeret, bort.* 2) Ajándék, kegyes adomány gyanánt bizonyos mennyiségű pénzt, eleséget stb. kiadogat. V. ö. OSZT.

KIOSZTÁS, (ki-osztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kioszt. *A kártya kiosztását sorban szokás tenni. Díjak, jutalmak, ajándékok, kegyes adományok kiosztásával foglalkodni.* V. ö. OSZTÁS.

KIÖBLINT, (ki-öblint) ösz. áth. l. KIÖBLÍT, és v. ö. ÖBLINT.

KIÖBLÍT v. — ÖBLIT, (ki-öblít) ösz. áth. Valamely edényt öblítve, azaz a benne levő folyadékot,

különösen vizet rázva, ideoda locsogtatva kimos, kitisztít. *Kiöblíteni a sajtárt, kannát, korsót.* Átv. ért. *Kiöblíteni a száját.*

KIÖBLÍTÉS, v. — ÖBLÍTÉS, (ki-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg mosás, tisztítás, midőn kiöblítnek valamit. V. ö. KIÖBLÍT.

KIÖBLÖGET, (ki-öblöget) ösz. áth. és gyak. Valamely edényt vagy öblös testet többszörös öblítés által, vagy több edényt egymás után kimos, kitisztít. *Kiöblögetni a sáros, piszkos faedényeket. Reggeli mosdáskor, vagy ebéd után kiöblögetni a száját.* V. ö. ÖBLÖGET.

KIÖBLÖGETÉS, (ki-öblögetés) ösz. fn. Gyakori, többszöri kiöblítés.

KIÖBLÖSÍT v. — ÖBLÖSÍT, (ki-öblösít) ösz. áth. Valamit öblösen kiváj, kifarag, kiás, kiképez stb. *Kiöblösíteni a tekenőt, válut. Kiöblösíteni a tinta-tartót. Kiöblösíteni a személgödöröt.* V. ö. ÖBLÖS.

KIÖBLÖZ, (ki-öblöz) ösz. áth. l. KIÖBLÖSÍT.

KIÖKLÖZ, (ki-öklöz) ösz. áth. Ököllet ütve vagy ütögetve kihajt, kiűz, kikerget valakit.

KIÖKRENDEZ, (ki-ökrendez) ösz. áth. és gyak. Tulajd. ért. ökreendezve, azaz erőtetett okádással gyomrából az ételt vagy torkából a nyálkát, turhát kihányja. Átv. ért. rekedt, fülsértő hangon, nagy nehezen kiböfög valamit, pl. a golyvát, vagy igen részeg ember. V. ö. ÖKRENDEZ.

KIÖKRENDEZÉS, (ki-ökrendezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami ökreendez valamit.

KIÖKRÖDIK, (ki-ökrödik) ösz. belsz. Ökrödve nyomul ki, pl. a felfordult gyomorból az étel ital, vagy a tisztátalan, hurutos mellből a nyálka, turha, vagy a golyvás torokból a hang. V. ö. ÖKRÖDIK.

KIÖL, (ki-öl) ösz. áth. Valakit vagy valamit ölve, azaz életétől fosztva kivégez, kiirt. Rendesen többekről, gyűige gyanánt használtatik. *Kiölni valamely család tagjait. Kiölni bizonyos kártékony állatokat, férgeket. Méreggel kiölni a patkányokat.* Átv. ért. mondják a növényekről is. *A sok gaz kiöli a vetéseket.* V. ö. ÖL.

KIÖLT, (ki-ölt) ösz. áth. Általán, valamely testet valamely szorulatlan kiszúr, kitol, kinyomít. Különösen 1) *Nyelvet kiölni* am. a szájából nagy kin, fáradtság, lankadás miatt, vagy gúnyolódva kitolni. *Nagy erőlködésében a nyelvet is kiöltötte.* 2) *Kezeket kiölni* am. a ruhának ujjából kitolni. 3) Mondják csigáról, midőn szarvát kitolja. *Csigabiga, öltsd ki a szarvadat, tejet vaját adok, holnapra is hagyok.* Gyermekrim. V. ö. ÖLT.

KIÖLTÖGET, (ki-öltöget) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran kiölt valamit. *A gúnyolódó gyermekek egymásra kiöltögetik nyelveiket. A bölcsőbe lekötött kisbaba iparkodik kiöltögetni kezecskéit. A csiga kiöltögeti, majd behúzatja szarvát.* V. ö. ÖLTÖGET.

KIÖLTÖZIK, (ki-öltözik) ösz. k. Széles ért. ruháiból kivetkezik. Szoros ért. mondják egyházi, és

szerzetbeli ujonezokról, ha az illető testületek jelmezéből kivetkeznek, s világi állapotba lépnek vissza. *A szent ferencziek rendéből kiöltözött.* Ez értelemben ellentéte: *beöltözik.*

KIÖMLED, (ki-ömléd) ösz. önh. Ömledve kifoly. *Az edényből kiömléd a víz.* Átv. ért. valamely eszme, gondolat kitarúl v. nyilvánul. V. ö. ÖMLED.

KIÖMLEDÉZ, (ki-ömlédéz) ösz. önh. Ömledezve kitarúl.

KIÖMLÉS, (ki-ömlés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely nedv ömlőve kifolyik. *Vérnek kiömlése az ejtett seben. Az árvíz kiömlését gátak, töltések által akadályozni.* V. ö. ÖMLÉS.

KIÖMLESZT, (ki-ömleszt) ösz. áth. Ömlesztve kifolyat valamely nedvet. *Érmetszés által kiömleszteti a vért. Csapon kiömleszteti a bort.* V. ö. ÖMLESZT.

KIÖMLIK, (ki-ömlik) ösz. k. Ömlőve kifolyik. *Orrán, száján kiömlött a vér. A feldöntött korszából kiömlik a víz, bor, eczet. A megrepesztett gáton, töltésen kiömlik az árvíz.* V. ö. ÖMLIK.

KIÖMÖL, (ki-öml) ösz. önh. Ömlőve, csoportosan kijön, kifelé tödül. *A templomból, színházból kiöml a nép.* Egyébiránt köz használatban azonos, kiömlik' szóval.

KIÖNT, (ki-önt) ösz. áth. Valamely nedvet illető öbléből, edényéből öntve kifolyat. *Kiönteni a moslékot. Kiönteni a korszából az átmelegült vizet.* Átv. ért. mérget, haragját kiönteni, am. a belül forró mérges, haragos indulatnak szabad nyílást adni. Önható ért. mondják nagyobb vizekről, folyókról, midőn rendes határaikon túl kifolynak, kiömlenek. *Kiöntött a Duna, Tisza.* V. ö. ÖNT.

KIÖNTÉS, (ki-öntés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos nedvet kiönt. 2) Állapot, midőn valamely nagyobb víz áradás által kiömlik, határai közül kifoly, valamint maga a kiáradt, kiömlött víz sokasága.

KIÖNTŐ, (kiöntő) ösz. fn. Csatorna, vagy cső, melyben a házi lakosok a mosogató, s egyéb tisztaltalan vizet bele öntik, mely rendszeren az árnyékszékkel van kapcsolatban.

KIÖNTÖDIK, (ki-öntődik) ösz. belsz. Valamely más munka közben mintegy magától kiömlik.

KIÖREGÉDIK, (ki-öregedik) ösz. k. Öreg vagyis vén kora miatt valamely ügyességből, képességből, tehetségből kifogy, pl. a kézmives illető mesterségből.

KIÖRÖKÍT v. —ÖRÖKIT, (ki-örökít) ösz. áth. Valakit örökségből kizár. *Pazarló fiát szerzett vagyonából végrendeletileg kiörököltette.*

KIÖRÖKÍTÉS v. —ÖRÖKÍTÉS, (ki-örökítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg végrendelezés, mely által kiörökítenek valakit. V. ö. KIÖRÖKÍT.

KIÖSMER, (ki-ösmer) ösz. áth. Valakinek tulajdonságait, különösen kedélyét, hajlamait, jó és rossz jellemét kitanulja. *A ravasz embert nehezebb kiösmerni, mint az őszintét. A német sich auskennen*

után magát valahol kiösmerni am. bizonyos körülményekben, és helyzetben megtudni, hányadán van, s kikkel van dolga. Másként: *kiösmerni.*

KIÖTLIK, (ki-ötlik) ösz. k. Szembetűnőleg kitűnik, kilátszik, kinyomúl. *Különös arcza száz közül kiötlik. A szeg kiötlik a zsákból.* Átv. ért. *kiötlik valami az észből, midőn mintegy kiütődik, feledésbe megy.* V. ö. ÖTLIK.

KIÖZÖNLÉS, (ki-özönlés) ösz. fn. Özönképen kifolyás, kiáradás. V. ö. KIÖZÖNLIK.

KIÖZÖNLIK, (ki-özönlík) ösz. k. Özönképen ömlőve kiárad, kifolyik. *Tavaszkor, hóolvadás után kiözönlének a patakok, a folyók.* V. ö. ÖZÖN, ÖZÖNLIK.

KIPADLÓZ, (ki-padlóz) l. KIPALLÓZ.

KIPADOL, (ki-padol) ösz. áth. Valamely tért deszkázattal, úgynevezett padlóval ellát. *Kipadolni a szobát, a lovak állását az istállóban. Kipadolni (kipadlózni) a hidat.*

KIPALL, (ki-pall) ösz. áth. A szemetes jószágot, gabonát rázogatót, ütögetett rostával kitisztítja. *Kipallani a polyvás, ocsús búzát.* Szélesb ért. akármily testet veregetés által a portól, szennnytől megtisztít. *Kipallani vesszővel a ruhákat.* V. ö. PALL.

KIPALLÁS, (ki-pallás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipall.

KIPÁLLÁS, l. KIPÁRLÁS.

KIPALLÉROZ, (ki-palléroz) ösz. áth. Pallérozva, azaz csiszolgatva, simítgatva, fényesítve kieszépit, kicsinosít valamit. *Kipallérozni a rozsdás fegyvereket, a szennyes bútorokat.* Átv. ért. valakinek szellemi tehetségét kiníveli. V. ö. PALLÉROZ.

KIPÁLLIK, (ki-pállik) ösz. k. l. KIPÁRLIK.

KIPALLÓZ, (ki-padlóz) ösz. áth. Valamely tért pallódeszkákkal kirak. *Kipallózni a kapu alját. Kipallózni a hidakat, sáros utcákat.* V. ö. PALLÓ, PALLÓZ.

KIPALLÓZÁS, (ki-padlózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely tért kipallóznak.

KIPANASZOL, (ki-panaszol) ösz. áth. Visszatérő névmással: *kipanaszolni magát,* am. panaszképen minden baját, szenvedését, sérelmeit elmondani.

KIPÁNTOZ, (ki-pántoz) ösz. áth. Pánt nevű vas karikát húz valami köré. *Kipántozni a kerékgagyat.*

KIPÁNYVÁZ, (ki-pányváz) ösz. áth. 1) Pányva nevű hosszú kötélén földbe vert czövekhez vagy akár mely szilárdan álló testhez kiköt a legelőre valamely állatot. *Kipányvázni a lovakat. A kert végében kipányvázni a rideg borjút, vagy malacot.* 2) Szélesb ért. bizonyos szöveteket kifeszít, kiterít. *Kipányvázni a sátozt. Kipányvázni a ponyvát. Kipányvázni a szűrt, köpenyt, és rá heveredni.* V. ö. PÁNYVA.

KIPAPOL, (ki-papol) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a pap valamit hivatalosan a szószékről kihirdet. *Minden templomban kipapolták, hogy egyházi zsinat lesz.* 2) A hitszónok valakire czélzással van templomi beszédében.

3) Átv. ért. mondják oly emberről, ki titkot nem tart, hanem mindent nyilván kibeszél. *Körülbelül egy értékű a kilocsog, kifecseg, kidobol, kitrombitál, átv. értelmű igékkel. V. ö. PAPOL.*

KIPÁRÁL, (ki-párál) ösz. áth. 1) Valamit pára által kitisztít. *Kipárálni a káposztás hordókat s egyébféle edényeket. 2) Párlással kifőz. Kipárálni a szennyes ruhát, a nyers fonalat. 3) Párálva v. párolva kitisztáz. V. ö. PÁRÁL.*

KIPÁRÁLÁS, (ki-párálás) ösz. fn. Pára által, párával kitisztítás.

KIPÁRÁLLIK, (ki-párállik) ösz. k. Párává olvadva s vékonyulva kiszáll, kirepül. *A folytonos forrásban levő víz kipárállik.*

KIPARANC SOL, (ki-parancsol) ösz. áth. 1) Valakinek parancsolja, hogy menjen ki valahonnan. *A tolakodó, szemtelen idegent kiharancsolni a házból. 2) Parancsolva kiküld bizonyos dologra. A cselédeket kiharancsolni mezéi munkára. A helység lakosait utcsinálásra kiharancsolni. V. ö. PARANC SOL.*

KIPARANC SOLÁS, (ki-parancsolás) ösz. fn. Parancsolás, hogy valaki menjen ki.

KIPÁRGOL, (ki-párgol) ösz. áth. 1. KIPÁRÁL.

KIPARISZTOZ, (ki-parisztoz) ösz. önh. Fecskezendve, szétszórt cseppekben kiömlik. *Erdélyi tájszó. V. ö. PARISZTOZ.*

KIPÁRKÁNYOZ, (ki-párkányoz) ösz. áth. Valamely térnek határszéleit párkánnyal keríti. *Károkkal, hasogatványokkal kiharványozni a vadaskertet.*

KIPÁRKÁNYOZÁS, (ki-párkányozás) ösz. fn. Párkánnyal kerítés.

KIPÁRLÁS, (ki-párlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kipárlik.

KIPÁRLIK, (ki-párlik) ösz. k. Mondják az állati testnek bizonyos közeiről, midőn a melegség vagy tisztátalanság miatt a bőr feltörik, s kieveesedik rajtok. *Kipárlanak a száj szélei, a hónalak, a térdhajlások stb. V. ö. PÁRLIK.*

KIPÁRNÁZ, (ki-párnáz) ösz. áth. Valamit párnával kirak, kitöm. *Kipárnázni a kocsitülést. Kipárnázni a pamlagot. V. ö. PÁRNA.*

KIPÁRNÁZÁS, (ki-párnázás) ösz. fn. Párnával kirakás, kitömés.

KIPÁROL, (ki-párol) ösz. önh. és áth. 1) Őnthatólag : párolva, azaz párrá olvadva, oszolva kirepül, kiszáll. *Kipárol a hévíz. 2) Áthatólag lásd : KIPÁRÁL.*

KIPÁROLGÁS, (ki-párolgás) ösz. fn. Fűledés neme, midőn bizonyos nedvek párologva kirepülnek, kiszállnak valamely testből. *Az átmelegült nedves földnek kipárolgása. V. ö. PÁROLGÁS.*

KIPÁROLOG, (ki-párolog) ösz. gyak. önh. Párologva kirepül, kiszáll. *Nagy melegben az állati testből sok nedv kipárolog. V. ö. PÁROLOG.*

KIPÁRTÁZ, (ki-pártáz) ösz. áth. Valamely ruhanezünek kerületét pártaféle szegélylyel kivarraja. *Világosszínű szegélylyel kiharítani a szoknyát.*

KIPÁRTÁZÁS, (ki-pártázás) ösz. fn. Pártával vagy pártaféle szegélylyel kivarrás.

KIPASKOL, (ki-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz erősen ütögetve kiver valamiből valamit. *Mosófával kiharaskolni a ruhából a szennyes nedvet. A törött kenderből kiharaskolni a posztorját. V. ö. PASKOL.*

KIPASKOLÁS, (ki-paskolás) ösz. fn. Paskolva kiverés.

KIPATÉL, (ki-patél) ösz. áth. Patélóféle ütő eszközzel kiver, kicsépel valamit. *Kipatél a kenderbuga magvait. Kipatél a hamuban főzött fonalat, taplógombót. V. ö. PATÉL.*

KIPATÉLÁS, (ki-patélás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kihatélnak.

KIPATTAN, (ki-pattan) ösz. önh. 1) Bizonyos korlát közé szorult szilárd test helyéből pattanva kiugrik, kiszökken, kiszakad. *Kipattan a hordónak, a pezsgős palacznak dugasa. A megszáradt faedény dongája kipattant. 2) Átv. ért. mondják piros, posztgás emberről : majd kiharattan orczájából a vér, más kép : kicsattan ; vagy igen felpuffadt basról : majd kiharattan a hasa, úgy ellakott. 3) Képes kifejezéssel mondják haragos emberről, midőn haragja kifakad. 4) Szintén képes kifejezéssel am. valami a beszédben, beszédközben önkénytelenül világosságra jön. *Szójából egyszerre csak kiharattant hogy . . . Ez értelemben másként : kiharottyan. V. ö. PATTAN.**

KIPATTANÁS, (ki-pattanás) ösz. fn. Pattanva kiszakadás, kiszökkenés.

KIPATTANT, (ki-pattant) ösz. áth. 1) Eszközi, hogy valami kiharattanjon. *Kiharattant a pezsgős palaczk dugaszát. Kiharattant a töltött puskát, álgyut. Kiharattant a titkot. 2) Ostort pattantva kihajt, kikérget valamely állatot. A dísnókat kiharattant az udvarból.*

KIPATTANTÁS, (ki-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiharattanak.

KIPATTOG, (ki-pattog) ösz. önh. és gyak. 1) Pattogva kilövellik. *Kiharattognak a dugaszok. 2) Valaminek bőre, héja, hártája kifakadoz, kirepedez. Kiharattognak a meleg hamuba takart tojások. Ostorcsapásoktól kiharattog a barom bőre. V. ö. PATTOG.*

KIPATTOGÁS, (ki-pattogás) ösz. fn. Pattogva kilövellés. Kifakadás. V. ö. KIPATTOG.

KIPATTOGZÁS, (ki-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiharattogzik.

KIPATTOGZIK, (ki-pattogzik) ösz. k. Mondják bőrről, hártáról, midőn feldagad, azután kifakad, kireped. *A megegetett test bőre kiharattogzik. A vékony héjú gyümölcsök sok eső után kiharattogzanak.*

KIPÁZSITÓZ, (ki-pázsitoz) ösz. áth. Felhasogatott pázsitdarabokkal, hancsikokkal kirak valamely tért. *Kiharázsitozni a földből emelt kerti pamlagot. Kiharázsitozni a veteményes ágyak széleit, a kerti utak mellékeit.*

KIPÉCZÉZ, (ki-pécéz) ösz. áth. Valamely térnek bizonyos pontjait és vonalait kijegyzi, kije-

lőli. *Kipéczézni a ház helyet, a csindlandó utak széleit.* V. ö. PÉCZÉZ.

KIPÉCZÉZÉS, (ki-péczézés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipéczéznek.

KIPÉCZKÉL, (ki-péczkél) ősz. áth. 1) Valamit egy vagy több peczekkel kifeszít, kihúz. *Kipeczkélni a leterített ponyvát, hogy a szél ősze ne hajtsa.* 2) A kötő vagy kajmó gyanánt szolgáló peczket kibontja. *Kipeczkélni az ökörkötelet.* V. ö. PÉCZKÉL

KIPÉCZKÉLÉS, (ki-péczkélés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipeczkélnek.

KIPÉDÉR, (ki-pédér) ősz. áth. Pederve, vagyis ujjai között forgatva, sodorva kikanyarít valamely hajnemű vagy fonalas testet. *Kipederni a bajuszt.* V. ö. PÉDÉR.

KIPÉDÉRÍT v. —PÉDÉRIT, (ki-pédérít) ősz. áth. 1. KIPÉDÉR.

KIPÉDÉRÍTÉS v. —PÉDÉRITÉS, (ki-pédérítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kiperder v. pederít.

KIPÉDRÉS, (ki-pédérés) 1. KIPÉDÉRÍTÉS.

KIPELENGÉRÉZ, (ki-pelengéréz) ősz. áth. Pelengérhez kiköt. *Kipelengérézni a vásárban a rajtakapott tolvajt.* Átv. ért. szegyenpadra, szegyenköre kiállít, nyilvános gúnynak, gyaláztatnak tesz ki valakit. V. ö. PELENGÉR.

KIPELENGÉRÉZÉS, (ki-pelengérézés) ősz. fn. A pelengérhez kikötés.

KIPEMETÉZ, (ki-pemetéz) ősz. áth. Pemettel kikerget, kihajt valamit. Átv. ért. a tolazkodó, kelletlen, szemtelen embert, mint valamely torkos, pákosztos ebet, vagy más házi állatot a konyhából kiutasítja, kiparancsolja. V. ö. PEMET.

KIPEMETÉZÉS, (ki-pemetézés) ősz. fn. Pemettel kikergetés.

KIPENDÉREDÉS, (ki-pëndéredés) ősz. fn. Sarkán megperdülve kimenés. V. ö. KIPENDÉRÉDIK.

KIPENDÉREDÉDIK, (ki-pëndérededik) ősz. k. Sarkán megperdülve, keringősen kimegy valahonnan. Leginkább fiatal nőszemélyekről mondják.

KIPENDÉRÍT v. —PÉNDÉRIT, (ki-pëndérít) ősz. áth. Penderítve valahonnan kidob. Tréfás ért. Valakit karjánál fogva megpenderítve vagy perditve kivet valahonnan. *Úgy kipenderítették, hogy alig érte a lába a földet.* V. ö. PÉNDÉRÍT.

KIPENDÉRÍTÉS v. —PÉNDÉRITÉS, (ki-pëndérítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipenderítenek.

KIPÉRDÍT v. —PÉRDIT, (ki-pérdít) ősz. áth. 1) 1. KIPENDÉRÍT. 2) Eszközlí, hogy a mag kiperregjen tokjából, hüvelyéből; kiperget. *A kendermagot kiperdíteni bugájából.* V. ö. PÉRDÍT.

KIPÉRDÍTÉS v. —PÉRDITÉS, (ki-pérdítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiperdítnék.

KIPÉRDÜL v. —PÉRDÜL, (ki-pérdül) ősz. önh. 1) Perdülve, azaz sarkán fordulva, forogva kimegy. 2) Mondják magvakról, midőn tokjaikból, hüvelyekből kifordulnak, s kiesnek. *Az igen elérett köles szemei a legkisebb rázásra kiperdülnek.* V. ö. PÉRDÜL.

KIPÉRDÜLÉS v. —PÉRDÜLÉS, (ki-pérdülés) ősz. fn. 1) Perdülve kimenés. 2) A magnak hüvelyéből, tokjából kiesése.

KIPÉRÉG, (ki-pérég) ősz. gyak. önh. Mondják szemes magvakról, midőn tartóikból, tokjaikból, hüvelyekből, beczőikből egymásra kihullanak. *Az igen megérett, kiszáradt gabonafejből, kenderbugából kiperegnek a magvak. A zsák feslésén kiperég a búza.*

KIPÉRÉL, (ki-pérél) ősz. áth. 1) Valakit per által bizonyos birtokból kitud. *A törvényes örökösök kiperelték a bitorlót.* 2) Valakit perelve kiűz, kihajt valamely helyről, azaz addig perel vele, míg ki nem megy. 3) Visszatérő névmással: *kiperelni magát*, am. elégségig, untig perelni. V. ö. PÉRÉL.

KIPÉRGÉS, (ki-pérgés) ősz. fn. A magvaknak hüvelyekből stb. kihullása.

KIPÉRGET, (ki-pérget) ősz. áth. Ezközli, okozza, hogy valamely növény magvai, szemei, tokjaikból, hüvelyekből stb. peregve kihulljanak. *Rázás, hányásvetés által kipergetni a búzakaralász szemeit.* V. ö. PÉRGET.

KIPÉRLÉS, (ki-pérlés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiperelnek. V. ö. KIPÉRÉL.

KIPÉRSÉD, (ki-pérsed) ősz. áth. Az állati bőrről mondják, midőn az öszvetolult vér vöröses foltokban kifakad rajta. *Nagy forróságtól kipersedt a melle bőre.* V. ö. PÉRSÉD.

KIPÉRSEN, 1. KIPÉRSÉD.

KIPÉRZSÉL, (ki-pérzsél) ősz. áth. 1) Valamit perzselve kiéget. *Kiperzselni a nedves gabonavermeket, az újonnan rakott kemencét.* 2) Perzselve kiirt, kiveszt bizonyos kártékony állatokat, férgeket. *Kiperzselni a konyhában tanyázó csótányokat.* 3) Átv. ért. *kiperzselni valakit lakásából, házából*, am. azt felgyújtani, s a benne lakót tovább menésre kényszeríteni, kikergetni.

„Kiperzseltek bennünket a vármegye házából.”

Két pisztoly, Szigligetitől.

KIPÉRZSÉLÉS, (ki-pérzsélés) ősz. fn. Perzselve kiégetés; vagy kiirtás; vagy kikergetés.

KIPÉSEL, (ki-pésél) ősz. áth. A húgyhólyagban levő nedvet, s a bele vegyült más részeket kihugyozza. *A vizezhólyagból kipeselni a fővenyt.* Visszaható névmással: *kipeselni magát*, am. a húgyhólyagot kiüríteni. V. ö. PÉSEL, PISÁL.

KIPÉTTYÉZ, (ki-pétyéz) ősz. áth. Pettyekkel kifest, kitarkáz.

KIPÉTYÉG, (ki-pétyég) ősz. önh. Petyegve kibeszél, kifecseg valamit. Mondják leginkább csacska, és titkot tartani nem tudó nőkről, és gyermekek-

ről. *A gyermekek, amit látnak, hallanak, ki szokták petyegni.* V. ö. PÉTYÉG.

KIPÉTYÉGÉS, (ki-pétyégés) ősz. fn. Petyegve kibeszélés. V. ö. KIPÉTYÉG.

KIPÉZ-KAPOZ, az ikerített *kip-kap* származéka, mely mindkét részében ragoztatik: *kipezett-kapozott, kipezni-kapozni.* L. KIPKÉD-KAPKOD.

KIPÉZSÉG, (ki-pézség) ősz. önh. Mondják a forrásban levő szeszes folyadékokról, italokról, midőn a zárt edényből pezsege kilövellenek. *Kipezseg a palaczkból az új bor, a sör.*

KIPIHÉG, (ki-pihég) ősz. áth. Pihegve kilehel, kifú. Visszatérő névmással: *magát kipihegni* am. nagy fáradság, vagy mozgás után, mely a tüdőt fölötte izgékonyvá tette, lassan-lassan kifújja magát, s a lélekzésnek rendes állapotára visszamegy. V. ö. PIHÉG.

KIPIHÉGÉS, (ki-pihégés) ősz. fn. Pihegve kilehelés. V. ö. KIPIHÉG.

KIPIHEN, (ki-pihen) ősz. önh. Fáradtság után magát csendes, vesztglő állapotba téve, s lélekzetét rendes egyensúlyba hozva kinyugoszza magát. Visszatérő névmással is használják. *A nagy fáradság után jól kipihentem magamat.* V. ö. PIHEN.

KIPIHENÉS, (ki-pihenés) ősz. fn. Vesztglési állapot, midőn valaki a fáradság után kipiheni magát. *Kipihenés után ismét hozzáfogni a munkához.* V. ö. KIPIHEN.

KIPIKKELYÉZ, (ki-pikkelyéz) ősz. áth. Valamit pikkelyekkel kirak, fölékesít, kifest. *Kipikkelyezni a hadi sisakot.* V. ö. PIKKELY.

KIPIKKELYÉZÉS, (ki-pikkelyezés) ősz. fn. Pikkelyekkel kirakás.

KIPILLANT, (ki-pillant) ősz. önh. Bizonyos helyből s határon túl kifelé egy pillanatot vet. V. ö. PILLANT.

KIPILLANTÁS, (ki-pillantás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahonnan kifelé egy pillanatot vet.

KIPILLOG, (ki-pillog) ősz. önh. és gyak. Valamely kisebbféle fényes test a többi sötétebbek közül kifénylik. *Az ásványok közül kipillognak az ércporocskák; a maeska szemei kipillognak a sötétségből.* V. ö. PILLOG.

KIPILLOGÁS, (ki-pillogás) ősz. fn. Állapot, midőn valami kipillog.

KIPÍPÁZ v. —PIPÁZ, (ki-pípáz) ősz. áth. A dohányt pipában kiégeti. *Hetenként egy font dohányt kipípáz.* Önható ért. valamely résen kidugott pipából dohányzik. *Kipípázni az ablakon.* V. ö. PIPÁZ.

KIPÍPÁZÁS v. —PIPÁZÁS, (ki-pípázás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kipípáz.

KIPIPERÉZ, (ki-piperéz) ősz. áth. Öltözköztet, különösen női ruhát bizonyos ékszerekkel kiékesít, kiczifráz. *Kipiperézni a fejkötőt, a női kalapot. Csipkékkel, szalagokkal kipiperézni valamit.* V. ö. PIPE-RE, PIPERÉZ.

KIPIPERÉZÉS, (ki-piperézés) ősz. fn. A ruhának, különösen női öltözköztetnek piperékkel kiékesítése. V. ö. PIPERE.

KIPÍRONGAT v. —PIRONGAT, (ki-pírongat) ősz. áth. és gyak. 1) Valakit pírongatva, azaz szemrehányásokkal illetve kiszid. 2) Pírongatva kipurancsol, kihajt valahonnan. *A szemtelenkedő ifjakat kipírongatni a lednyos házból. A tenyeres talpas, ép testű koldulót kipírongatni.* V. ö. PÍRONGAT.

KIPÍRONGATÁS v. —PIRONGATÁS, (ki-pírongatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipírongatnak.

KIPÍRONKODIK v. —PIRONKODIK, (ki-píronkodik) ősz. k. Szemrehányások, vagy más okok miatt magát elszégyenelve kimegy valahonnan. V. ö. PÍRONKODIK.

KIPISSZÉGET, (ki-pisszéget) ősz. áth. Valakit pisszegve kigúnyol, kicsúfol. *Kipisszegetni a kontárkodó színészt, énekest, a kelletlen szónokot.* V. ö. PISSZÉGET.

KIPISSZÉGETÉS, (ki-pisszégetés) ősz. fn. Pisszegve kigúnyolás, kicsúfolás.

KIPISZKÁL, (ki-piszkál) ősz. áth. Folytonos vagy gyakori izgatás, döfködés, szurkálás, turkálás által valakit vagy valamit helyéből kimenni vagy kimozdulni kényszerít. *Villával kipiszkálni a szalma alá bújó tolvajt. A darázsokat kipiszkálni fészkeikből. A verebeket kipiszkálni a kazal oldalából vagy az eszterje alól.* V. ö. PISZKÁL.

KIPISZKÁLÁS, (ki-piszkálás) ősz. fn. Cselekvés, mely által kipiszkálnak valakit vagy valamit. V. ö. KIPISZKÁL.

KIPISZKOL, (ki-piszkol) ősz. áth. Valakit erőszakkal piszkolva, azaz mindenféle piszkokkal, szidalommal illetve, gyalázva, megvetésnek, utálatnak kitesz vagy valahonnan kihajt, kikerget. *A szemtelenül tolokodó nőcsábítót kipiszkolni.* V. ö. PISZKOL.

KIPITIZÁL, (ki-pitizál) ősz. áth. Kiiszogál. V. ö. PITIZÁL.

KIPITTYESZT, (ki-pittyeszt) ősz. áth. Kizárólag az ajakról mondják, midőn valaki megvetésből, gúnyból, vagy ócsárolva, vagy nem tetszését jelentve alsó ajakát kifordítja. V. ö. PITYYESZT, és BIGYGYESZT.

KIPKÉD-KAPKOD, 'kapkod' szónak ikerítése s am. ide-oda vagy többfelé kapkod; mindkét része ragoztatik: *kipkedni-kapkodni, kipkedett-kapkodott.* Egyszerűen: *kip-kap*, s ettől ismét: *kipéz-kapoz.* V. ö. KAP, és KAPKOD.

KIPOFOZ, (ki-pofoz) ősz. áth. Valakit egyszer vagy többször pofon csapva kiűz, kihajt. *Kipofozni a szemtelen rágalmazót.*

KIPOFOZÁS, (ki-pofozás) ősz. fn. Pofozva kiűzés.

KIPOHAD, (ki-pohad) ősz. önh. Mondják általában minden dagadozó testről, mely rendkívüli pohot kap. *Kipohad az elhízott has, vagy pofa. Kipohad az*

igen megtöltött dunyha, a nagyon felfútt dudu. V. ö. POH, POHOS.

KIPOHASZT, (ki-pohaszt) ősz. áth. Valamit úgy felfú, úgy feldagaszt, bogy poha kiddle. *A sok evés, vagy szelek kipohasztják a hasat. Aki a trombitát erősen fújja, az kipohasztja a pofáját.* V. ö. POH.

KIPOHÍT, (ki-pohít) ősz. áth. lásd: KIPOHASZT.

KIPOHÚL, (ki pohúl) ősz. önh. l. KIPOHAD. KIPÓLYÁL, (ki-pólyál) ősz. áth. l. KIPÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZ, (ki-pólyáz) ősz. áth. Valakit vagy valamit pólyájából kibont. *Kipólyázni a kisedet. Kipólyázni a sebes tagokat.* V. ö. PÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZÁS, (ki pólyázás) ősz. fn. Pólyájából kibontás.

KIPONTOZ, (ki-pontoz) ősz. áth. 1) Pontokkal kiezfíráz. *Kipontozni a festőben valamely szövetet.* 2) Pontokkal kijelöl. *Kipontozni az útvonalat.*

KIPONTOZÁS, (ki-pontozás) ősz. fn. Pontokkal kiezfírázás, tarkázás, pontokkal kijelölés.

KIPOROZ, (ki-poroz) ősz. áth. Bizonyos testekből, különösen szövetekből a port kiveri. *Kiporozni a könyveket, ruhákat, pamlagokat.* Átv. tréfás ért. *kiporozni a hátát valakinek* am. jól megverni.

KIPOROZÁS, (ki-porozás) ősz. fn. Cselekvés, midőn kiporoznak valamit. *A ruhák kiporozását a szolgálóval vitetni véghez.* V. ö. KIPOROZ.

KIPÓTLÁS, (ki-pótlás) ősz. fn. Cselekvés, mely által kipótolnak valamit. V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOL, (ki-pótol) ősz. áth. Valamit hasonló értékű, mennyiségű, vagy nemű tárggyal kiegészít, vagy helyre üt. *A pénzbeli adósságnak egy részét természetmennyivel kipótolni. Az elmulasztott munkát kétszeres iparkodással kipótolni.* V. ö. PÓTOL.

KIPÓTOLHATATLAN, —PÓTOLHATLAN, (ki-pótolhat[at]lan) ősz. mn. Amit kipótolni nem lehet. *Kipótolhatatlan kár, veszteség, melyet a kártevő, vagy kárvallott, vesztes nem képes jóvá tenni. Kipótolhatatlan férfi, kinek a maga nemében nincs mása.* V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOLHATÓ, (ki pótolható) ősz. mn. Amit ki lehet pótolni. *Ezen veszteség könnyen kipótolható.*

KIPOTYOG, (ki-potyog) ősz. önh. és gyak. Mondják bizonyos térbe zárt, szorított, rejtett kisebb nemű testekről vagy testrészekről, melyek rést kapván, egymás után kiesnek. *A likas szákból, kosárból kipotyog az alma, dió, burgonya.* Szoros értelemben csak oly kihulló testekről mondják, melyek leesvén poty tompa hangot adnak, pl. a lágyabbféle húsos gyümölcsök. Gyakran használtatik, de nem szabatosan, *kihull* értelemben is, pl. *Kipotyognak a fogai, könyei;* szabatosabban: *kihullanak.* V. ö. POTYOG, HULL.

KIPOTYOGÁS, (ki-potyogás) ősz. fn. Potyogva kibullás.

KIPOTYTYAN, (ki-potytyan) ősz. önh. Szoros ért. *potyty* hangot adva kiesik. *A tojás kipotytyant a*

kosárból. Szélesb. ért. bizonyos záradék közül kiesik. *Kezéből kipotytyant a kendő.* Átv. ért. *szájából kipotytyant a szó,* am. véletlenül, akaratlanul mondott valamit; ez értelemben máskép: *kipattan.*

KIPOTYTYANÁS, (ki potytyanás) ősz. fn. Potytyanva kiesés. V. ö. KIPOTYTYAN.

KIPOTYTYANT, (ki-potytyant) ősz. áth. Szoros ért. valamely *potytyanó* testet ejt ki, pl. tojást, dinnyét, almát, tésztát. Szélesb. ért. akármely kézben, vagy edényben, kosárban stb. tartott jószágot kiejt. *Hóna alól kipotytyantotta a könyvet.* Átv. ért. valamely szót véletlenül, akaratlanul ejt ki. V. ö. POTYTYANT.

KIPOTYTYANTÁS, (ki-potytyantás) ősz. fn. Potytyanva kiejtés.

KIPOZSOG, (ki-pozsog) ősz. önh. Pozsogva kijő, kimegyen. V. ö. POZSOG.

KIPÖCZKÖL, l. KIPÉCZKÉL.

KIPÖDÖR, KIPÖDÖRÍT, l. KIPÉDÉR, KIPÉDÉRÍT.

KIPÖK, (ki-pök) ősz. önh. és áth. 1) Targyesetes név nélkül, kifelé pök. *Kipökni az ablakon, ajtón.* 2) Megvetésből vagy utálatból pök. *Látván az undokságot, kipökött, és odább állt.* 3) Targyesetes névvel am. a torokból vagy szájából valamit pökve kivet. *Kipökni a turhát, nyálat. Kipökni a rossz vizet, bort, ételt.* 4) Átv. ért. és népies beszédben am. valamit minden kímélet, finomság s meggondolás nélkül kimond. Innen a közmondás: *Rágd meg előbb a szót, azután pökld ki.* V. ö. PÖK.

KIPÖKÉS, (ki-pökés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kipök.

KIPÖRSED, KIPÖRSEN, l. KIPÉRSED, KIPÉRSEN.

KIPÖZSÖG, l. KIPÉZSÉG.

KIPRÉDIKÁL, (ki-prédikál) ősz. áth. Szoros ért. az egyházi szószékről valamit kihirdet. Szélesb. átv. ért. valamit nyilván, úton útfélen kibeszél. Tisztabban magyarul: *kipapol.*

KIPRÉSÉL, (ki-présél) ősz. áth. l. KISAJTÓL.

KIPRÓBÁL, (ki-próbál) ősz. áth. Minden oldalról megpróbálva ki-és helyesnek ismér.

KIPUFFAD, (ki-puffad) ősz. önh. Puffadva kifelé nyomul.

KIPUHATOL, (ki-puhatol) ősz. áth. Szoros ért. valamit tapogatózás, nyomkodás által kifürkész, kikeres, kikutat. Szélesb. átv. ért. akármily módon, pl. kérdezősködve, kémkedve, leskelődve, ész által vizsgálódva stb. kitud, kivizsgál, kiokoskodik valamit. *Kipuhatolni a tolvajok tanyáját. Kipuhatolni valamely gyilkosság körülményeit, részvevő személyeit. Valamely régi eseménynek valódi mibenlétét eredeti oklevelek nyomán kipuhatolni.* V. ö. PUHATOL.

KIPUHATOLÁS, (ki-puhatolás) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kutatás, vizsgálás, kémelés, mely által kipuhatunk valamit. V. ö. KIPUHATOL.

KIPUHATOLHATATLAN, KIPUHATOLHATLAN, (ki-puhatolhat[at]lan) ősz. mn. Amit ki-puhatolni nem lehet. *Kipuhatolhatlan körülmények.*

KIPUHATOLHATÓ, (ki-puhatolható) ősz. mn. Amit ki lehet puhatolni.

KIPUHÍT v. —PUHIT, (ki-puhít) ősz. áth. Valamely szilárd kemény testet bizonyos szerek, és műtetelek által puhára kikészít. *Főzéssel, patélással kipuhítani a taplógombát. Cserben, lúgban kipuhítani a bőröket.* V. ö. PUHÍT.

KIPUHÍTÁS v. —PUHÍTÁS, (ki-puhítás) ősz. fn. Mesterséges kezelés, műtétel, mely által kipuhítanak valamit. V. ö. KIPUHÍT.

KIPUHÚL v. —PUHUL, (ki-puhúl) ősz. önh. Valamely szilárd, szívós, kemény test, bizonyos szerek, és munkálás által puhára kiidomúl, kikészül. *A kemény nyers bőr csávézás, cserzés, mángolás által kipuhúl.* V. ö. PUHÚL.

KIPUKKAD, KIPUKKAN, (ki-pukkad v. —pukkan) ősz. önh. Pukkanva felszakad, felpattan. *Majd kipukkant mérgében.*

KIPUKKADÁS v. —PUKKANÁS, (kipukkadás v. —pukkanás) ősz. fn. Pukkanva felszakadás, felpattanás.

KIPUSKÁZ, (ki-puskáz) ősz. áth. 1) A löszereket, úgymint löport, szatymát, golyót puskából kilödözi. 2) Átv. ért. visszatérő névmással am. valamely vitás beszédben (szóval vagy írásban) minden érveit, indokait úgy adta elé, hogy többé ellenfelének nem tud mit válaszolni. 3) Aljasabb beszédmódban: *kipuskázta magát*, mondják oly férfiről, ki nemi erejét fogytig elvesztegette. 4) Szintén átv. ért. *kipuskázni valamit a többi közül* am. a hitványabbakat a jók közül kihányani, kivetni, pl. *holmi ócska, rozszant eszközöket, szerszámokat kipuskázni a sokkal célzerűbb újak közül.*

KIPUSKÁZÁS, (ki-puskázás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipuskáz.

KIPUSZTÍT v. —PUSZTÍT, (ki-pusztít) ősz. áth. Valamit pusztára, azaz tisztára, egészen, végképen kiirt, kiveszt. *Britanniából a farkasokat mind kipusztították. A férgeket, kártékony vadakat kipusztítani.* Néha am. kifoszt. *Valakit pénzből, jószágából, mindenéből kipusztítani.* V. ö. PUSZTÍT.

KIPUSZTÍTÁS v. —PUSZTÍTÁS, (ki-pusztítás) ősz. fn. Irtás, rongálás, üldözés, kártevés neme, mely által kipusztítanak valakit vagy valamit. V. ö. KIPUSZTÍT.

KIPUSZTÚL v. —PUSZTUL, (ki-pusztúl) ősz. önh. 1) Egészen, mindenestül, végképen kivesz. *A patkányok kipusztultak a házból, malomból.* 2) Végképen elmegy, kivándorol. *Némely családok egészen kipusztultak e városból. Pusztulj ki innen!* 3) Végző szükségig mindenéből kifogy. *Gazdag ember volt, s vésnéjére mindenéből kipusztult.* V. ö. PUSZTÚL.

KIPUSZTÚLÁS, (ki-pusztulás) ősz. fn. Veszési, romlási állapot, midőn kipusztul valami. V. ö. KIPUSZTÚL.

KIPÚZIK, (ki-púzik) ősz. k. Ormánságban (Baranyában) am. kilővellik, pl. a vér a testből.

KIRABLÁS, (ki-rablás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valakinek birtokát, különösen ingó jószágait erőszakosan elviszik. V. ö. KIRABOL.

KIRABOL, (ki rabol) ősz. áth. Valakit v. valamit erőszakosan, ragadozva kivetköztet holmi ingó vagyonából. *Kirabolni az árus szekereket, a kereskedő hajókat. Kirabolni az utasokat.* V. ö. RABOL.

KIRABOLÁS, (ki-rabolás) ősz. fn. lásd: KIRABLÁS.

KIRÁG, (ki-rág) ősz. áth. Szoros ért. valamely testet fogakkal rágva kilikaszt, vagy kikoptat. *Az egerek kirágják a bőröket, a molyok a szövötteket; a szű kirágyja a fát.* Szélesb átv. ért. mondják némely nedvekről, evekről, melyek bizonyos testeket mintegy kiesznek, kikoptatnak. *Az úgynevezett csontszű kirágyja a csontokat. A választó víz kirágyja a vasat. A fene kirágyja a húst. Fene rágyja ki!* (átokszó).

KIRAGAD, (ki-ragad) ősz. áth. Valamit erős és sebes rántással kikap, kivisz, kivesz valahonnan. *Kiragadni az ellenség kezéből a fegyvert. Kiragadni a vízbe esett embert. Az erős lovak kiragadják a megsúlygyt szekeret. A lovagot szilaj paripája kiragadta a hadi rendből.* Átv. ért. *kiragadni a veszedelemből.* V. ö. RAGAD, áth.

KIRAGADÁS, (ki-ragadás) ősz. fn. Cselekvés, mely által az ember, vagy némely állatok kiragadnak valamit. V. ö. KIRAGAD.

KIRÁGÁS, (ki-rágás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kirág. V. ö. KIRÁG.

KIRAGASZT, (ki-ragaszt) ősz. áth. Valamit nyilvános helyen, köz szemléletül, vagy szabad levegőre bizonyos ragaszték által kitesz, kifüggeszt. *Az utcaszegletekre, középületekre holmi hirdetéseket kiragasztani.* V. ö. RAGASZT.

KIRAGASZTÁS, (ki-ragasztás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiragaszt valamit. *Hirdetmények, színlapok, kiáltványok kiragasztása.*

KIRÁGCSÁL, (ki-rágcsál) ősz. áth. gyakor. és kicsiny. Gyakran, és apró részesekké rágva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat. *A molyok kirágcsálják a könyveket. A szű kirágcsálja a gerendát.* V. ö. RÁGCSÁL.

KIRÁGCSÁLÁS, (ki-rágcsálás) ősz. fn. Rágcsálva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat.

KIRAGYOG, (ki-ragyog) ősz. önh. és gyak. Ragyogva kitündöklök, kifénylik. *A tisztára csiszolt fegyverek kiragyognak a rozsdások közül. A valódi drágakövek kiragyognak a cseh üvegek közül.* V. ö. RAGYOG.

KIRAGYOGÁS, (ki-ragyogás) ősz. fn. Ragyogva kitündöklés. V. ö. KIRAGYOG.

KIRAJZIK, (ki-rajzik) ősz. k. Tulajd. ért. mondják egy kasban lakó méhseregéről, vagy egy fészék darázsáról, midőn az újabb ivadék tömegesen és

végképen kiköltözik. Átv. ért. *Kirajzanak a népek is*, midőn idegen földre gyarmatokat eresztenek.

KIRAJZOL, (ki-rajzol) ősz. áth. Valaminek képét rajzolva kialakítja. *Kirajzolni a tervezett díszkeretet.* V. ö. RAJZOL.

KIRAJZOLÁS, (ki-rajzolás) ősz. fn. Rajzolva kialakítás.

KIRAK, (ki-rak) ősz. áth. 1) Holmit mutatványul kitesz. *A kalmárok kiraknak némely árukat a boltban kívül. A vásárlónak különféle kelméket kirakni.* 2) Ami össze volt rakva, betakargatva, kiszedi, és bizonyos rendben, sorban kiállítja. *A gyárból szállított kelméket kirakni a ládákából. A kosárból kirakni a gyümölcsöt.* 3) Valaminek felszínét bizonyos testekkel fűdi, vagy tarkázza, ékesíti. *Kövel kirakni az utcákat. Gyöngyökkel, drágakövekkel kirakni a díszkard markolatát.* 4) A kártyákat némi mesterségek mutatása, vagy jóslás végett bizonyos rendben és sorban széthelyezi. V. ö. RAK.

KIRAKÁS, (ki-rakás) ősz. fn. Cselekvés, melynél fogva holmit kiraknak. *Különféle áruk kirakása. Kártyakirakás.* V. ö. KIRAK.

KIRÁKÁSZ, (ki-rákász) ősz. áth. Valamely vizből a rákokat kifogja. *Kirákászni a patakot.*

KIRAKAT, (1), (ki-rakat) ősz. fn. Boltbeli áruk különféle példamutatványai, melyeket az illető kalmárok közlatozásra külön szekrényben kitesznek. *Divatárosok, rőfös kalmárok, könyvárusok, fűszerkeskedők kirakatai. Drága, fényes kirakatok.*

KIRAKAT, (2), (ki-rakat) ősz. miv. Eszközli, rendeli, hogy valamit kirakjanak.

KIRAKÓ, (ki-rakó) ősz. mn. Aki valamit kirak.

KIRAKODÁS, (ki-rakodás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki holmi berakott ingóságokat, különösen árucikkeket kiszedeget, kibontogat, stb. *Vásároló mesteremberek, kalmárok kirakodása.* V. ö. KIRAKODIK.

KIRAKODIK, (ki-rakodik) ősz. k. 1) Széles ért. a valahová berakott, tömegben álló holmit részenként kiválogatja, kiszedegeti, kihelyezi. *A révbe érkezett szállítóhajókból kirakodni.* 2) Szoros ért. árulás, eladás végett bizonyos portékákat, árucikkeket a venni akarók elé kitesz. *A vásárra érkezett kalmárok, mesteremberek kirakodnak.* V. ö. RAKODIK.

KIRAKODÓ, (ki-rakodó) ősz. mn. 1) Aki különféle árucikkeket, portékákat eladás végett kirak. 2) Mondják vásárról, melyben a kalmárok és kézművesek árulják czikkjeiket, különböztetésül a baromvásártól. *Némely városokban előbb a baromvásárt tartják, aztán a kirakodó vásárt.* Némely városokban pedig, melyekben több napig, különösen két hétig tartó vásárokat szoktak tartani, pl. Pesten, *kirakodó vásár* vagy *kirakodó hét*, midőn a vásárbódékat felállítják s az árukat belerakják, amire következik azután a következő napon, vagy napokon, vagy a másik héten az igazi vásár.

KIRAKOTT, (ki-rakott) ősz. mn. Általán minden, amit kiraktak. *A szállító hajókból a raktárba, vagy partra kirakott áruk. Négyszögű kövekkel kirakott járda. Gyöngyökkel kirakott kardfogantyú.* V. ö. KIRAK.

KIRÁLD, falu Borsod m.; helyr. *Királd-ra, —on, —ról.*

KIRÁLY, (lásd itt alább), fn. tt. *király-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Általán legelőkelőbb személy, ki fő hatalommal bir mások fölött. Ezen értelemben neveztetnek királyoknak bibliai nyelven a családok, és nemzetségek főnökei. Ily király volt Ábrahám, ki néhány száz szolgálival egyszerre több kis királyt legyőzött. Hasonló értelemben jönnek elé a vadnépek főnökei Áfrikában stb. 2) Szoros és általában divatos jelentéssel valamely nagyobb tartománynak vagy országnak fő uralkodója, ki a fejedelmek rangozata szerint az uralkodó herezegek fölött áll; de a császárnak nevezett fejedelmek magasb ranguaknak tekintetnek. *Szent István, magyarok királya. Porosz, spanyol, bajor király. Örökös, választott, koronás király.*

„A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll,
Lelje népe boldogságán örömét,
S hír, szerencse koszorúzza szent fejét.”

Vörösmarty.

Király képe, kit a király valamely ügyben maga helyett megbíz. *Király embere* (homo regius) am. király küldöttje, leginkább adományos jószágba igtatásoknál működő hivatalos személy, egy káptalan- vagy conventbeli személylyel együtt. Ez értelemben vett királyról számos helyek vették neveiket hazánkban, mint : *Király-Bánya, K. Daróc, K. Helmece*, stb. továbbá hegyek, mint : *Királyhágó, Királyhegy*; növények : *Királygyertya, Királykoronája, Királyvirág.* A királynak fő hatalmára vonatkoznak e közmondatok : *Király haragját hamar halál követi. Messze ér a király keze. Gonosz király nyomát sok jobbágy követi. Új király, új törvény. Hol vette király a várat?* Ezt szokták felelni azok, kik játékban, vagy pedig erőhatalommal szereztek valamit, midőn kérdezi tőlök valaki, hol vették? Más közmondatok : *A király is csak ember. Sokat kell tűrni a királynak is. A király sincs bú nélkül. Sok szeme, sok füle van a királynak, vagy : sok szem, sok fül kell a királynak. Többet árt a királynak a hízelkedő, mint az ellenség. Királynak sincs mindenkor egyaránt. Nincs keserűbb a király kenyerénél (a katonáskodásnál). Más Mátyás király, más Király Mátyás* (ez utóbbiban vezetéknév a 'király' szó). A királyok fényes utazására vonatkozólag ellentétül mondják : *Oda megyek, hová a király is gyalog jár.* (Árnyékszékre). 3) Átv. ért. bizonyos innepélyeken és szertartásoknál az előkelő személy, milyen a *pünkösdi király*, kit a játszó gyermekek pünkösöd napján választanak. Szintén átv. értelemben használtatik némely állatokról, melyek maguk nemé-

ben a többiek fölött kitűnők. *Az orozlán a vadak, a sas a madarak királya.* 4) Kártyajátékokban, és több más játékokban az előkelő lapok, bábok stb. király nevet viselnek.

Eléjön a török nyelvben is *keral*, a bizancezi görög nyelvben *krales*, a mandsuban *kuron*, a szlávban *král*, *król*, de mindenk fölött egyezik vele a régi tátar khánok pénzein előforduló *kiraj*, pl. *Selim kiraj*, *Sadet kiraj*, *Kerim kiraj* stb. L. Numophylacium orientale Pototianum, a C. M. Fraelm, Casani 1813. Már a Zendavestában eléjön *kara*, mint az első uralkodók neve : „Das Zend-Avesta selbst führt in dem ersten Gesang des Vendidad die östlichen Staaten, namentlich das pferdereiche Baktrien und Sogdiana, deutlich als die Heimath der ersten Menschen auf, die den Göttern den Saft Haoma (Soma) als Opfer ausgepreszt und wo unter frommen Herrschern, die den Namen *Kara* führen, sich ein grosses Reich gebildet habe.“ L. Allgemeine Weltgeschichte von Dr. Georg Weber, Professor und Schuldirektor in Heidelberg. Erster Band. 1857. a 330. lapon. Ezekből megtetszik, hogy e szó sokkal régiebb, mint sem azt, „*Carolus Magnus*“tól lehetne származtatni. Hang- és fogalmi rokonságban van vele a görög *κραίνω* és *κρίσις*, melyekhez hasonló a latin *herus*, német *Herr*; de leg egyszerűbb itt is, mint számtalan más esetekben, a tisztá gyökü magyar *úr*. Valamennyiben az átv. értelmü magasságot, feusőséget jelentő *ar*, *er*, *ur*, *vr* *ir* a lényeges alkotó hang. V. ö. R betű. Régiesen : *kerál* v. *kerály*. „Ki mikor eljött volna és kit ez kerálnak eleibe bévettek (vittek) volna, monda neki ez kerály.“ Katalin prózai legendája. (Toldi F. kiadása).

KIRÁLYALMA, (király-alma) ösz. fn. A nemesebb almák neméhez tartozó, érdes héju, finom zamatú almafaj. (Reinette, némelyek szerint *ranette* volna *rana* latin szótól). Nálunk is némelyek *királyka* mások *érendez*, a népnyelv szerint pedig *kormos* néven nevezik. Ennek ismét több alfaja van.

KIRÁLYBÁNYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Királybányá ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYBIRÓ, (király-bíró) ösz. fn. A széke-lyeknél, *főkirálybíró* a kerületi szék főtisztje, körülbelül az, mi a megyékben a főispán; ugyanott van *alkirálybíró* is.

KIRÁLYDÁRDA, (király-dárda) ösz. fn. A magzating (*asphodelus*) nevü növény egyik faja; szára leveletlen, elágazó; kocsányi váltogatók; levelei kardalakúak, csónakosak, simák; virága fe-jér. Máskép : *ökörfarkfü*, *lépkisebbitőfü*; növénytani néven : *ágas magzating*. (*Asphodelus ramosus*).

KIRÁLYDARÓCZ, mváros Szathmár m.; helyr. —*Darócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KIRÁLYDINNYE, (király-dinnye) ösz. fn. A „szurdancs“ (*tribulus*) nevü növény faja; levelei ellenesek, szárnyasak, többnyire hat párjával; virágai a levéltöveken kocsányosak; tokjai négy tövisűk. Több indákra ágazó és a legsványabb homokban a föld

sziuén terjedő növény, mely igen szúrós tüskéket terem. Másként : *koldustetű*, *földi sulyom*, növénytani néven : *sulyomszurdancs* (*tribulus terrestris*).

KIRÁLYDOMB, (király-domb) ösz. fn. Így nevezik Pozsonyban a Duna partján azon kerek dombot, melyre a magyar király koronáztatása után fellovagolva karddal az égtáj négy része felé vág, annak jelentséül, hogy a magyart és Magyarországot bárhonnan jövő ellenségtől kardjával (hadi erejével) megvédi.

KIRÁLYELLENES, (király-ellenes) ösz. mn. Oly pártnak tagja, mely a polgárzati kormányban nem akar királyt, hanem inkább köztársasági, népruralmi rendszert. Ellentéte : *királypárti*.

KIRÁLYERDŐ, pusztá Bihar m.; helyr. —*erdő-re*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFA, falu Pozsony m.; helyr. *Királyfá ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFALU, VÁG —, falu Nyitra m.; helyr. *Királyfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KIRÁLYFALVA, faluk Vas, Zólyom m, MODOR— Pozsony m., erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFELI, (király-feli) ösz. mn. Tagja azon polgárzati pártnak, mely a mellett ví, hogy az illető országot királyi személy kormányozza, tehát, ki a királyi méltóság és hatalom fentartása mellett nyilatkozik, és működik; másként : *királypárti*.

KIRÁLYFI, (király-fi) ösz. fn. Királytól nemzett fiú, király fia. Leginkább a népmesékben előforduló nevezet. „A vadász királyfiak“. Székely és magyar népmese a három királyfiról.

„Értem kis királyfi, vagyon nagy inségben.“

Tinódi.

„Mély erdőkbe, erdők éjjelébe,
Ment vadászni a vidám királyfi.“

A királyfi kalandja. (Tárkányi).

KIRÁLYFIA, falu Pozsony m. és pusztá Hont m.; helyr. —*fiá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFIA-KARCSA, I. KARCSA.

KIRÁLYFÖLDJE, pusztá Veszprém m.; helyr. —*földjé-re*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYGYERTYA, (király-gyertya) I. ÖKÖRFARKKÓRÓ.

KIRÁLYGYILKOLÁS, (király-gyilkolás) ösz. fn. Legnagyobb polgári bűn, melyet az követ el, ki a királyt megöli.

KIRÁLYGYILKOS, (király-gyilkos) ösz. fn. Személy, ki királyt ölt, gyilkolt. *Árbocz*, *Törtel és Kemenke királygyilkosok voltak*.

KIRÁLYHÁGÓ, (király-hágó) hegység neve Bihar megyében, mely különösen a Magyarország és Erdély közti határ megjelöléséül vétetik. *Királyhágón innen*, *Királyhágón túl*.

KIRÁLYHALMA, erdélyi falu F.-Fehér m.; helyr. —*halmá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYHÁZA, falu Ugocsa, puszták neve Pozsony és Hont m.; helyr. *Királyháza-ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYHÉGY, (király-hégy) ősz. fn. Hegység Gömör, Szepes, Liptó megyékben.

KIRÁLYHÉGYÉS, pusztá Csongrád, m. **KIS**—, **NAGY**—, puszták Csanád m.; helyr. —*Hegyes-re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLY-HELMECZ, mváros Zemplén m.; helyr. —*Helmezc-re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLYHELYÉTTES, (király-helyettes) ősz. fn. Főfő rangu és hatalmu, személy, ki a kiskoru vagy távol lakó nagykoru király nevében és személyében valamely országot kormányoz, alkirály. Szélesb ért. ki a polgári kormánynak egyes ágában képviseli a királyt, pl. ki az illető ország köz tanácskozásában elnököl stb., király képe.

KIRÁLYI, (1), (király-i) mn. tt. *királyi-t*, tb. —*ak*. Általán, ami a király személyével, hatalmával, s minden hozzá tartozóval viszonyban van. *Királyi méltóság, hatalom, kegyesség, kegyelem, adomány, ki-nevezés. Királyi módon. Királyi kincsek, jószágok. Királyi jövedelem, haszonvétele. Királyi kisebb haszonvételek*, a magyar polgári jogban a földbirtoknak né-mely mellékes javadalmai, mint a *vásári, bor- és hús-mérési*, némely *rév- és vámjog* stb.; 1848 előtt a *kilenczed- és tizedszedési jog* is; melyek királyiaknak azért nevezettek, mivel többnyire (különösebben a törvényeken alapuló kilenczed és tized kivételével) királyi adomány útján szereztek (Hármas-törvény-könyv I. rész 23, 78. czímek, II. rész. 9. cím stb.). *Királyi palota, királyi szék, királyi korona. Királyi udvar, palota, kert. Királyi város. Királyi törvény-szék, királyi tábla, királyi személynök, királyi ügyész, királyi ügyek igazgatója* (director causarum regalium) stb. Iratokban rövidítve: *kir. v. k. Kir. hivatal. Cs. k. tanácsos*.

KIRÁLYI, (2), faluk Bihar, Gömör, Nyitra m.; helyr. *Királyi ba*, —*ban*, —*ból*.

KIRÁLYIAS, (király-i-as) mn. tt. *királyias-t v. at*, tb. —*ak*. Királyi tulajdonságokkal, méltósággal, hatalommal, fényvel egyező, ahhoz illő, arra muta-tó; királyi magatartásu, viselkedő. *Királyias nagylel-kőség. Királyias pompafény*.

KIRÁLYIASAN, (király-i-as an) ih. 1. **KIRÁ-LYILAG**.

KIRÁLYI KISEBB HASZONVÉTEL, 1. **KI-RÁLYI** alatt.

KIRÁLYILAG, (király-i-lag) ih. Királyi módon, szokás szerint. *Királyilag jutalmazni a polgári érde-meket*.

KIRÁLYKA, (király-ka) fn. tt. *királykát*. 1) Némi olcsárló értelemben valamely kised országnak kis hatalommal bíró királya, milyencz némely vad népek királyai. 2) Átv. ért. ökörszem, mely a mese szerint a sasnak vetélkedő királytársa. 3) Királyalma.

KIRÁLYKÉK, (király-kék) ősz. mn. Kékből és skarlát veresből vegyített színű.

KIRÁLYKODÁS, (király-kod-ás) fn. tt. *király-kodás-t* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Királyi hatalom-mal való uralkodás, a királyi hatalomnak tetteges gyakorlása. *Szent István királykodása alatt hozott törvények, bevándorlott idegenek*.

KIRÁLYKODIK, (király-kod-ik) k. Királyi ha-talommal uralkodik.

KIRÁLYKORALL, (király-korall) ősz. fn. A korallak egyik szép gyűrűs faja, melyet alakjára nézve fehér lófarkhoz hasonlítanak. (Isis hippuris). V. ö. **KORALL**.

KIRÁLYKÚT, puszták Sáros és Borsod m.; helyr. —*kút-ra*, —*on*, —*ról*.

KIRÁLYLAK, (király-lak) ősz. fn. Vár, palota, kastély, vagy általában azon épület, melyben király szokott lakni.

KIRÁLYLEÁNY, (király-leány) ősz. fn. Ki-rálytól nemzett, s királyi ágyban született leány. Szé-lesb ért. minden nő, ki királyi vérből származott, akár legyen hajadon, akár férjezett.

KIRÁLY-LEHOTA, 1. **LEHOTA**.

KIRÁLYLÖVÉS, (király-lövés) ősz. fn. A lö-vésztársaságok nyelven oly lövés, mely bizonyos in-nepélylyel szokott történni, s melyért az ügyes lö-vőt (lövész-)királynak nevezik, s a jegyzőkönyvbe ily czímmel írják be.

KIRÁLYMAJOM, (király-majom) ősz. fn. Bra-zíliai majomfaj, melyet ott *aquiqui* neven hívnak. Ezekről azt írják, hogy egy közölők bizonyos idők-ben kiáltozva a többit egy seregbe öszvehívja. Innen a királyi nevezet.

KIRÁLYMEZŐ, falu Marmaros m.; helyr. —*mező re*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYNÉ, (király-né) ősz. fn. 1) A király-nak neje, felesége, hitvese. 2) Királyi hatalmat gya-korló nőszemély. *Nagy-Britannia királynéja*. Azon-ban szabatosabb különböztetés végett e második ér-telemben szokásba jött *királynő* szóval élni. V. ö. —**NÉ**, és —**NŐ** fn.

KIRÁLY-NÉMETI, erdélyi falu a besztérczei kerületben; helyr. —*Németi-be*, —*ben*, —*ből*.

KIRÁLYNÉP, falu Abaúj m.; helyr. —*nép re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLYNŐ, 1. **KIRÁLYNÉ** 2).

KIRÁLYOS, (király-os) mn. tt. *királyos-t v. —at*, tb. —*ak*. 1) Aminek királya van. *Királyos or-szágok, népek*. 2) Királyi tulajdonságú, szokású. *Ki-rályos tartás*. 3) Kresznerics szerint mondható a *sakh* játékról, melyben király a fő alak, és *sah* vagy *pa-disah* a persában királyt jelent. *Királyost játszani*.

KIRÁLYOSDI, (király-os-di) fn. tt. *királyosdi-t*, tb. —*ak*. 1) Kártyajáték neme a köznépnél, mely-ben a főnyertes *király* czímet visel, utána követke-zik a *palatinus, nemesember, paraszt* és *szarhordó*. 2) Így nevezhető az országszerzte ismert pünköshti ki-rályság is, melyet gyermekek játszanak.

KIRÁLYÖLÉS, KIRÁLYÖLŐ, I. KIRÁLYGYILKOLÁS, KIRÁLYGYILKOS.

KIRÁLYPÁRTI, (király-párti) ösz. mn. és fn. A királyi méltóságot, és királyi intézkedéseket, érdekeket, jogokat pártoló személy, mint honpolgár.

KIRÁLYPATAKA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*pataká-ra*, —*n*, —*ről*.

KIRÁLYRÉT, puszták Pest, Pozsony és Torda m.; helyr. —*rét-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYRÉV, falu Pozsony, pusztá Somogy m.; helyr. —*rév-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYSÁG, (1), (király-ság) fn. tt. *királyság-ol*, harm. szr. — a. 1) Bizonyos király hatalma alatt levő ország v. tartományok összege. *Magyar királyság* vagy *magyarországi királyság*. *Nagy britanniai királyság*.

„Elamúla az királyság,
Megréműle mind az ország.”

Katalin verses legendája.

2) Királyi méltóság, és hatalom teljes kiterjedésében véve. *Valakit királyságra emelni, királyságtól megfosztani*. 3) Átv. ért. *pünkösti királyság* játék neme, pünköst innepén, midőn a gyermekek maguk közül királyt választanak, s fejére koszorút téve csoportosan házról házra kísérik; mely szertartás minthogy csak egy napig tart, innen alkalmazott értelemben *pünkösti királyság*-nak mondunk oly hatalmat, mely csak szűre, és ideig óráig való. Megemlítendő itt, mint egykori népszokás, a *csepregi* (Sopron vm.). *pünkösti király*, azaz a pünköst innepeken tartatni szokott lófuttatásban legderekabb versenyző legény, ki régi helyszokás szerint bizonyos kiváltságokkal birt a többi legénység fölött.

KIRÁLYSÁG, (2), pusztá Csougrád m.; helyr. *Királyság-ra*, —*on*, —*ről*.

KIRÁLYSÁGSZÜNET, (királyság-szünet) ösz. fn. Némely országok történetében azon időköz, melyben a király elhaltával vagy más okoknál fogva új királyválasztásig a királyi szék üresen állott.

KIRÁLYSÁGVÉDŐ, (királyság-védő) I. KIRÁLYPÁRTI.

KIRÁLYSÁRGA, (király-sárga) ösz. mn. Arany-szinű sárga. *Királysárga kelme*.

KIRÁLYSZÉK, (király-szék) ösz. fn. 1) Szoros ért. emeltebb, fényes készületű szék, melyen a király bizonyos hivatalbeli innepélyes működéseit végezve ülni szokott. *Királyszéken ülve fogadni a hódolást, a külországi követeket*. 2) Szélesb átv. ért. királyi hatalom, vagy maga a királyi személy. *Kéremmel a királyszek elé járulni*. 3) A királynak szokott lakhelye. *Hunyady Mátyás Budavárában ütötte fel királyszekét, melyet később Bécsbe tett által*.

„Ékes screged ott feletéd (feledéd v. felezéd?)
Királyszéked benne helhezttéd.”

Emlékdal Mátyás király halálára 1490-ből. (L. Régi magyar nyelvmemlékek. II. kötet.)

KIRÁLY-SZENTKERESZT, I. SZENTKERESZT.

KIRÁLYSZÍN, (király-szin) ösz. fn. Széles ért. a maga nemében kitűnően szép szín, pl. a vörösben a skarlát-, sárgában az aranyszín.

KIRÁLYSZÍNFEFUTÓ, (király-szín-fel-futó) ösz. fn. A sarkantyúka (*tropaeolum*) nevű növény egyik faja; levelei ötszegűleg pázsitosak; szirmai tompák, virágai nagyobbak, sárgák, narancsszínűk; szára kapaszkodó. Máskép: *nagy sárga tölcseres, sárgafelfutó, spanyol sarkantyú*; növénytani néven: *nagy sarkantyúka*. (Tr. majus).

KIRÁLYTELEK, pusztá Szabolcs m.; helyr. —*telek-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYUDVAR, pusztá Moson m.; helyr. —*udvar-ra*, —*on*, —*ről*.

KIRÁLYUTCZA, (király-utca) ösz. fn. Eredetileg azon fő utca, melyben királyi palota van vagy volt. Különben e nevet néha a király tiszteletére vagy valamely jelesebb fő utczának adják. *Pesti királyutca a Terézia városban*.

KIRÁLYVÍZ, (király-víz) lásd: **VÁLASZTÓVÍZ**.

KIRÁLYVÖLGY, pusztá Máramaros m.; helyr. *völgy-re*, —*ön*, —*ről*.

KIRÁMÁZ, (ki-rámáz) ösz. áth. Valamit rámára kifeszít, rámára húz. *Kirádmázi a csizmának való bőrt. A szűcsök kirádmázzák a csavából kivett bőrt. Kirádmázi a képek való vásznat*. V. ö. **RÁMA**.

KIRÁNCZIGÁL, (ki-ránczigál) ösz. áth. és gyak. Apró, és gyakori rántásokkal kihuzgál valamit vagy valakit. *A csintalan gyermekek kiránczigálják a kerti növényeket. A fehér ló farkából kiránczigálni a szőrszálakat. Az ágy alá bújt gyermekeket kiránczigálni*. V. ö. **RÁNCZIGÁL**.

KIRÁNCZOL, (ki-ránczol) ösz. áth. 1) Valaminek ránczait szétszedi, kibontja, kiegyengeti. *Kiránczolni az összevgyúrt ruhát*. 2) Valamely ruhaneműt ránczokba szedve, ránczosan kialakít. V. ö. **RÁNCZ, RÁNCZOL**.

KIRÁNDÍT v. —**RÁNDÍT**, (ki-rándít) ösz. áth. 1) Valamit rántva kikap, kiragad. *Kirándítani a sárba sülyedt szekeret. Oly erős lábon áll, hogy lehetetlen kirándítani helyéből*. 2) Kezet, kart, lábat erőszakos, és visszás rántás által csuklójából kimozdít. *A gödörbe bukkant ló kirándította a lábát. Birkózásban kirándítani a versenytárs karját*. V. ö. **RÁNDÍT**.

KIRÁNDÚL v. —**RÁNDUL**, (ki-rándul) ösz. önh. 1) Bizonyos nyugvó, veszteglő állapotból erős rántás által kimozdul. *A sárból kirándul a szekér, ha jól megrántják*. 2) Valamely tag kimozdul csuklójából. *Bokában kirándult a lába*. 3) Futtában, hamarjában, kis időre kikocsiz valahová. *Falura, szomszéd városba kirándulni*. Néha am. a fő utvonallól mellékesen földre csap. *Győrön keresztül utazván, kirándultam a Pannonegyre*. V. ö. **RÁNDÚL**.

KIRÁNDULÁS v. —**RÁNDULÁS**, (ki-rándulás) ösz. fn. 1) Valamely tagnak erőszak következtében történt kimozdulása a csuklóból. 2) Hamarjában történő, rövid ideig tartó, kikocsizás vagy mellékes kitérés a fő utvonalból. *A városi ülő embernek jól esik néha kis kirándulás a falura.*

KIRÁNDULAT v. —**RÁNDULAT**, (ki-rándulat) ösz. fn. Kirándulás (a 2) pont alatt elvont értelemben. *Öödhóban (tavaszutóban) gyakran történnek kirándulatok az erdős hegyekre.*

KIRÁNGAT, (ki-rángat) ösz. áth. és gyak. Rángatva kitépdes v. tépdel, kihúzgál valamit. *Kirángatni az út mellé ültetett fiatal fákat. Kirángatni a szőlőkarókat.* V. ö. **RÁNGAT**.

KIRÁNGATÁS, (ki-rángatás) ösz. fn. Rángatva kitépdelés.

KIRÁNT, (ki-ránt) ösz. áth. 1) Rántva, azaz erősen fogva, és hirtelen mozdítva kikap, kihúz valahonnan valamit. *Kirántani hűvelyből a kardot. Kirántani a faltól a szeget. Üstökénél fogva kirántani valakit.* 2) Mondják bizonyos ételekről, melyeket zsírban pörkölve sütnék. *Kirántani a csibét. Kirántani némely tésztát*, pl. katonabélest. E két egészen különböző értelmű igék gyökei szintén különböznek. V. ö. **RÁNT**, **RÁT**, **RÁTOTTA**.

KIRÁZ, (ki-ráz) ösz. áth. Valamit rázva, azaz erőszakosan mozgatva kibullat, vagy kimenni, kiesni kényszerít. *Kirázni a zsákhhoz ragadt gabonaszemeket. Rostával kirázni a szemetet. A zötyögős út, és rozszülés majd kirázta a lelkeket.* Különösen a gabnanyomatók nyelvén am. a lóval lejárt szalmát lehúzás előtt villával meghányja, s a hátramaradt törek közül görbe fogu gereblyével, hozzá-hozza rúgva, a szemet kiveri. Átv. ért. *kirázta a hideg*, t. i. az úgy nevezett hideglelés alatt.

KIRÁZÁS, (ki-rázás) ösz. fn. Rázás, mely által valamit bizonyos tokból, edényből, zsákból, erszényből stb. kihullatnak, kiejtenek.

KIRÁZÓDÁS, (ki-rázódás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kirázódik. L. ezt.

KIRÁZÓDIK, (ki-rázódik) ösz. bsz. Mondjuk oly testekről, melyek ide-oda, vagy egymáshoz ütdöve, hányódva vetődve egymás után kibullanak, kiesnek valahonnan. *A kékéből sok hányás vetés által kirázódnak a szemek. A göröngyös uton szállított kövecsek, homok kirázódik a szekérből.* V. ö. **RÁZÓDIK**.

KIRÁZOGAT, (ki-rázogat) ösz. áth. és gyak. Valamit gyakran vagy folytonosan rázva kibullat, kiejt, kipotyogtat. *Kirázogatni a zsákokban levő holmit. Kirázogatni a nyomtatva lejárt szalmát, töreket.* V. ö. **RÁZ**.

KIRÁZOGATÁS, (ki-rázogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirázogatnak.

KIREDŐL v. **KIREDŐZ**, (ki-redöl v. —redöz) ösz. áth. Valaminek redőit kibontja, szétszedi vagy kiegycngeti. *Mángorló fával kiredőlni a büröket, a fehérneműeket.* V. ö. **REDŐ**.

KIREKED, (ki-reked) ösz. önh. 1) Valamely rekeszből, kerített helyből, házból kimarad, kiszorúl, kizáródik. 2) A székelyeknél am. rekedtségétől megszabadúl, rekedtségét elveszti. (Fereneci János).

KIREKESZT, (ki-rekeszt) ösz. áth. Bizonyos körből, térből, vagy társaságból gyülekezetből kizár, kitilt valakit v. valamit. *A marakodó dísznót kirekeszteni a többi közül. A rühes juhokat kirekeszteni az egészségesek közül. Az éjjel csavargó házi lakost kirekeszteni a házból. A csintalankodó lármás tanulót kirekeszteni az iskolából.* V. ö. **REKESZT**.

KIREKESZTÉS, (ki-rekesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kirekesztetek, illetőleg kizárnak, kicsuknak, kiszorítanak, kitiltanak valahonnan.

KIREKESZTŐ, (ki-rekesztő) ösz. mn. Aki vagy ami kirekeszt valakit vagy valamit. *Az elfajult fiat örökségből kirekesztő atya. A hívek gyülekezetéből kirekesztő egyházi dtok. A hazadrulokat az országból kirekesztő rendelet vagy törvény.* V. ö. **KIREKESZT**.

KIREKESZTŐJOG, (ki-rekesztő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valakit bizonyos birtokból vagy helyről ki lehet zárni. *A'nyi kirekesztőjog*, mely által némely esetekben, és némely birtokból kizárhatja a fiát. *Némely városok kirekesztőjoga volt a legújabb időkig*, mely szerént a zsidókat kebeleikből kizárták. 2) Öly kiváltsági jog, melyet valaki mások kizárásával bír, vagyis, melyet másoknak gyakorolni nem szabad, pl. midőn valaki új találmányt lel, melynek üzésére az illető kormánytól bizonyos ideig egyedül ő bir engedélyt.

KIREKESZTŐLEG, (ki-rekesztőleg) ösz. ih. Bizonyos tekintetben másoknak kizárásával, kiváltságosan. *A dohánykereskedést kirekesztőleg az állami kincstár kezeli, és üzi.*

KIRENDÉL, (ki-rendél) ösz. áth. Rendelést teszen, illetőleg megparancsolja, hogy valaki kimenjen valahova, megjelenjen ott künn valahol. *A faluból kirendelni néhány embert útcindlásra.*

KIRENDÉLÉS, (ki-rendelés) ösz. fn. Parancsolás, felsőségi meghagyás, melynek erejénél fogva, kirendelnek valakit.

KIRÉPDÉS, **KIREPDÉS**, (ki-répdés v. —repdés) ösz. önh. és gyak. Gyakran repülve ki-kiszállong bizonyos helyről, térről, körből stb. *Az anyányi madárfiak kirepdesnek fészkeikből. Némely szelídített madárkák szabadon ki-kirepdesnek kalitkájikból, megvisszaszállnak.* V. ö. **RÉPDÉS**.

KIRÉPDÉZ, (ki-répdéz) l. **KIRÉPDÉS**.

KIREPED, (ki-reped) ösz. önh. Repedve kiszakad, kilikad. *Térden kirepedt a feszes nadrág.*

KIREPEDÉZ, (ki-repedéz) ösz. önh. és gyak. Lassanként, egymás után több-több repedés támad valamin. *Az igen megviselt ruha kirepedez. A megégetett bőr hamar kirepedez. Azka a nagy hőségől kirepedezett.* V. ö. **REPED**.

KIRÉPÍT, KIREPÍT v. — **REPIT**, (ki-répít v. —repít) ösz. áth. Kirepülni hagy, vagy enged, vagy segít, vagy szándékosan eszközli, hogy kirepüljön valami. *A székbe dugott galambokat kirepíteni. A kálitkából gondatlanság által kirepíteni a kedves madárkát. Átv. ért. valamit sebesen, hirtelen kibocsát, kilök, kihajt. Kirepíteni a puskából a golyót. Valakit galléránál fogva kirepíteni az ajtón. Egy-két kemény, káromló szót kirepíteni. Önható értelemben azt jelenti, hogy a madárfiak már kellőleg megerősödve, fészkeikből szárnyra kelnek. A fecskefiak már kirepítettek. V. ö. REPÍT.*

KIRÉPKÉD, (ki-répkéd) l. **KIRÉPDÉS**.

KIRÉPPEN, KIREPPEN, (ki-réppen) ösz. önh. Hirtelen, s erős mozzanatú reppel kiszáll valahonnan és valahová. *A közelgető vadász, madarász elől kireppen fészkekből a madár. A csalútból egy sereg fogoly reppent ki. Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy, kilövellik. Amint a lőpor ellobbant, kireppen a golyó. Egy két meggondolatlan szó reppent ki szájából. V. ö. RÉPPEN.*

KIRÉPÜL, KIREPÜL v. — **REPÜL**, (ki-répül) ösz. önh. Repülve kiszáll, kimegy, eltávozik kifelé. *A ludak kirepültek a kert alatti tóra. A sas kirepül fészkekből. Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy. Ácsi bíró gyöngye menyé, kirepült a szőlőhegyre. (Nép-gúnydal). Néha am. feledésbe megy. Amit oskolában tanult volt, már mind kirepült fejből. V. ö. RÉPÜL.*

KIRESZEL, (ki-reszel) ösz. áth. Valamit reszelővel kialakít, kiformál, kimetsz. *Kireszelni a vasat, hogy bizonyos célra alkalmas legyen. Kireszelni a görcsös, egyenetlen, szögletes derékszeget. Kireszelni a kopott fűrész fogait.*

KIRESZELÉS, (ki-reszelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kireszelnek.

KIRÉTEGÉZ, (ki-rétegéz) ösz. áth. Valamely testnek rétegeit kibontogatja, egymástól elválasztja. Mondható általán minden testről, mely akár mesterséges, akár természetes rétegekből áll. V. ö. RÉTEG.

KIRÉTEGÉZÉS, (ki-rétegézés) ösz. fn. Valamely test rétegeinek kibontása.

KIRÉTEGZÉS, (ki-rétegzés) ösz. fn. 'Rétegzik' igétől, am. a rétegeknek ki- v. szétválása.

KIRÉTEGZIK, (ki-rétegzik) ösz. k. Rétegeiben ki- v. szétválík, ki- v. szétbomlik v. bomladozik.

KIRETESZEL, (ki-reteszél) ösz. áth. Ajtót vagy kaput a retesznek fűremszodításával kinyit, kitar. *Kireteszelni a kertajtót. V. ö. RETESZ.*

KIRÍ, (ki-rí) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. visszatérő névmással am. fájdmát, keservét rivás által kiönti, kiadja. *Mióta kirítam magamat, könnyebb a szívem. 2) Átv. mondják oly tárgyról, mely a maga nemében a többtől szemlátomást elütőleg kitűnik, melyen pl. a szemek megütköznek, s némi visszatetést éreznek, pl. az öltözetben kirí az oly viselet, mely a divattal, és helyszokással ellenkezik. A magyar nyelvből jobban kirínak a latin szók, mint a né-*

metből. Kirí a kezéből, azaz nem illik vagy nem való oda. 3) Visszatérő névmással : kirítani magát, tréfásan a gyermeknek mondják s am. addig rini, míg megúnja. No, kirított már magadat.

KIRICS, fn. tt. *kirics-ét*. Tengeri fecskefaj. Másként : *karics*. Talán hangjától vette nevét.

KIRIKKANT, (ki-rikkant) ösz. áth. Egy rikkantással valahonnan kihí.

KIRIKÓLT, (ki-rikólt) ösz. áth. Székely szó. 1) A vétet valakire kimondja. 2) A vásárt kikiáltja. (Fereneci János).

KIRIMÁNKODIK, (ki-rimánkodik) ösz. k. Tárgyesetes névvel, am. valamit rimánkódó kérelemmel kieszközöl. *Néhány forintból álló évi segédpénzt kirimánkodott. V. ö. RIMÁNKODIK.*

KIRISZÁL, (ki-riszál) ösz. áth. Riszálással valahonnan kiejt, kihullat.

KIRÍVÓ v. — **RIVÓ**, (ki-rívó) ösz. mn. A többiektől arány- és szabálytalanul elütő, főképen a zenében és festészetben. *Kirívó hang, kirívó szín.*

KIRÍVÓLAG v. — **RIVÓLAG**, (ki-rívólag) ösz. ih. Kirívó módon, kirívó színben, kirívó hangoztatással. V. ö. **KIRÍVÓ**.

KIRÓ, (ki-ró) ösz. áth. Róva kimetsz. V. ö. **KIROVÁTKOL**.

KIROBOG, (ki-robog) ösz. önh. Robogva kikocsiz, kilovagol. *Sebesen hajva, sebes vágatva kirobogni a várkapun.*

KIROBOGÁS, (ki-robogás) ösz. fn. Robogva kimenés v. kijövés (kikocsizás v. lovaglás).

KIROHAD, (ki-rohad) ösz. önh. Rohadva, azaz párlott, romlott nedvek által ép állapotát veszítve, részekre omolva kivesz vagy kilikad. *Izzadástól kirohad hóna alatt az üng. A fölötté sok nedv miatt kirohadnak a növények. A sok roz nyádtól kirohadt a szája széle. V. ö. ROHAD.*

KIROHAN, (ki-rohan) ösz. önh. Rohanva, azaz erős, neki feszült mozdulattal, és hirtelen valahonnan kinyomul, kitör. *Kirohanni a várból, sánczok közül. Tűzkioltásra kirohanni a templomból, színházból. V. ö. ROHAN.*

KIROHANÁS, (ki-rohanás) ösz. fn. Rohanva előre törekvő kinyomulás, kimenés. Különösen hadi nyelven, am. a várban, vagy akármely kerített, s erődített helyen tartózkodó seregnek támadó kinyomulása az ellenség ellen.

KIROJTOSODÁS, (ki-rojtosodás) ösz. fn. Valamely szövet szálainak, rostjainak kibomlása.

KIROJTOSODIK, (ki-rojtosodik) ösz. k. Mondjuk szövetekről, midőn szálaik kibomlanak, szétmálanak, s rojtokat képeznek. *A be nem szegett ruha szélei kirojtosodnak.*

KIROJTOZ, (ki-rojtoz) ösz. áth. Rojtokkal kiczifráz, körülszeg valamit, vagy bizonyos szövetnek, illetőleg viseletnek végeit, széleit a keresztfonalak kihúzása által kibontja. V. ö. **ROJT**.

KIROJTOZÁS, (ki-rojtozás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamely szöveget, kelmét kirojtoznak. V. ö. KIROJTOZ.

KIRONT, (ki-ront) ősz. őnh. Erőteljesebb kifejezés, mint a *kirohan*; mert *kirontani* am. az ellenszegülő akadályok daczára, pl. a várnak, sáncznak tövében álló, s mindent bekerítő ellenséggel szemközt kinyomulni, kitörni. Átv. ért. s költői képes kifejezéssel mondhatni a gátokat, töltéseket szétörve, elrontva kirohanó árról; vagy a hegyek közül kinyomuló s a síkon pusztító fergetegről, zivatarról. V. ö. RONT.

KIRONTÁS, (ki-rontás) ősz. fn. Az emberi, jelesen hadi, avagy elemi erőszak kitörésének legnagyobb foka, mely romlással, pusztitással fenyeget és jární szokott. V. ö. KIRONT.

KIROSTÁL, (ki-rostál) ősz. áth. Rostával bizonyos magokat, pl. gabonát a szeméttől, pelyvától, kövecsőtől, konkolytól stb. kitisztít. *Kirostálni a vetni vagy őrteni való búzát.* V. ö. ROSTÁL.

KIROSTÁLÁS, (ki-rostálás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirostálnak.

KIROSTOL, (ki-rostol) ősz. áth. Szorosz ért. a növények rostjait kibontja, egymástól elválasztja. Szélesebb ért. akármiféle szálas, fonalas testeket kibont, szálakra fejt, pl. vásznat, s egyéb szövegeteket. V. ö. ROST, ROJT.

KIROSTOLÁS, (ki-rostolás) ősz. fn. A növények rostjainak, vagy fonalas testek szálainak kibontása.

KIROSTOLLÁS, (ki-rostollás) ősz. fn. „Rostolik” igétől am. rostokra szétszakadozás v. szétbomlás.

KIROSTOLLIK, (ki-rostollik) ősz. k. Rostokra szakadozva kibomlik. V. ö. ROST.

KIROTHAD, (ki-rothad) ősz. őnh. l. KIROHAD.

KIROVÁTKOL, KIROVÁTOL, (ki-rovátkol v. —rovátol, helyesebben *rovátol*, *rovat* törzsöktől). Valamit rovatosan kimetsz, kiczifráz, kiképez. *Kirovátolni a pipaszárt, s fából vagy csontból készített egyéb eszközöket.* V. ö. RÓ, ROVAT.

KIRÖFFENT, (ki-röffent) ősz. áth. Röffentve kimond. Gúnyos kifejezés, minthogy csak a disznó röffent.

KIRÖKÖL, (ki-rököl), *kirökölni magát*, lásd: KIRÍ, 3).

KIRÖPDÖS l. KIRÉPDÉS.

KIRÖPÍT, KIRÖPÜL, lásd: KIRÉPÍT, KIRÉPÜL.

KIRÖPPEN, l. KIRÉPPEN.

KIRR, hangutánzó gyöke *kirrant*, *kirrog* szónak.

KIRRANT, (kirr-an-t) őnh. m. *kirrant-ott*, htn. —ni v. —ni. *Kirr!* hangon elkiáltja magát. Különösen mondják tyúkról, midőn tojásait vagy csibéit féltve, szarkát, vagy más ragadozó madarat látva féltékeny haragjában kiált.

KIRRANTÁS, (kirr-an-t-ás) fn. tt. *kirrantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Kirr!* hangon kiáltás.

KIRRÉG, (kirr-ég) l. KIRROG.

KIRROG, (kirr-og) őnh. m. *kirrog-tam*, —tál, —ott. *Kirr! kirr!* haragos féltékeny hangon kurjog, kiáltoz. *Kirrog a tojáson ülő, s háborgatott kottlós tyúk.* Kriza J. szerint *kirróg* is.

KIRROGÁS, (kirr-og-ás) fn. tt. *kirrogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Kirr! kirr!* hangon kiáltozás.

KIRUDAL, (ki-rudal) ősz. áth. Rúddal fenyegetve vagy ütve kiüz, kihajt, kikerget. A kazal mellett kirudalni a bitang barmokat. V. ö. RÚD.

KIRÚG, (ki-rúg) ősz. áth. Valakit vagy valamit hozzá rúgva kihajt, kitaszít valahonnan. *Ha nem takarodol szép szerével, mindjárt kirúglak.* Aljas beszédbe való. Őnh. tulajd. ért. mondják hámba fogott, vagy bizonyos korlátba szorított baromról, midőn lábait a hámkötelen vagy korláton kívül kitolja, kitaszítja. *A szilaj csikó hamar kirúg a hámból.* Átv. ért. az erkölcsi szabályok korlátai közül kicsap. *Ez a fiatal ember gyakran kirúg.* V. ö. RÚG.

KIRÚGÁS v. —RUGÁS, (ki-rúgás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamely állat kirúg.

KIRUGASZKODIK, (ki-rugaszkodik) ősz. k. Rugaszkodva, azaz sebes rugdosva kisiet, kilót. Tulajd. ért. a futó baromról, nevezetesen a lóról mondják; átv. ért. az emberről is, midőn neki iramodva kiszalad. V. ö. RUGASZKODIK.

KIRÜGYEZIK, (ki-rügyezik) ősz. k. Általán mondják növényekről, midőn rügyeik kibújnak, kihajtanak. V. ö. RÜGY.

KIRVA, faluk Esztergam, Közép Szolnok, m., KIS—, NAGY— Mármaros m.; helyr. *Kirvá-ra*, —n, —ról.

KIS, (1), mn. tárgyesete csak mint vezetéknévnek van, pl. *Kist már rég nem láttam*; hasonlóan többese is, pl. *Ezen telket Kisek birják.* Fokozva: *kisebb, legkisebb.* Közmondatok: *Sok kis viseli a nagy nevet. Kis ember sem szalmaszál. Kis ember nagy bottal jár. Kis bőrben is ember lappang.* Régiesen és tájdivatosan: *küs.* „És az kópján volt egy küs vas.” Régi magyar passio (Toldy F. kiadása). „Ki ke(deg) megfejtend egyet e küs parancsolatok közzől.” Tatrosi codex. Egyébiránt l. KICSIN.

KIS, (2), igen számos helynevek jelzője, melyeket részint K betűrendben adunk, részint l. az illető deréknevek alatt, pl. *Kis-Igmánd*, lásd: IGMÁND stb.

KISA, KISÁLKODIK, KISASÁG, l. KESA, KESÁLKODIK, KESASÁG.

KIS-ABLONCZ, pusztá Gömör m.; helyr. —Abloncz-ra, —on, —ról.

KIS-ABONY, falu Pozsony m.; helyr. —Abony-ba, —ban, —ból.

KIS-ÁBRÁNKA, falu Bereg m.; helyr. —Ábránká-ra, —n, —ról.

KIS-ÁBRÁNY, puszta Szabolcs m.; helyr. — *Ábrány-ba, —ban, —ból.*

KIS-ACSÁD, puszta Veszprém m.; helyr. — *Acsád-ra, —on, —ról.*

KIS-ADORJÁN, erdélyi falu a székelyföldi Maros Székben; helyr. — *Adorján-ba, —ban, —ból.*

KISAJÁTÍT, (ki-sajátít) ösz. áth. Valaki birtokát felsőbb jognál fogva, pl. az állam javára, bizonyos becsüaron általveszi. *Kisajátítani azon telkeket, melyeken a vasút végig vonúl. Kisajátítani a vár környékébe eső házakat, kerteket.*

KISAJÁTÍTÁS, KISAJÁTÍTÁS, (ki-sajátítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kisajátítanak valamit. V. ö. KISAJÁTÍT.

KISAJTÓL, (ki-sajtól) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamit sajto által kinyom. *Kisajtolni a szőlőt, gyümölcsöt.* 2) Átv. valakiből valamit erőszakkal kivesz, kitud; vagy erőszakosan kinyer, kikap valamit. *Sok fakgatás, fartatás által kisajtolni valakiből az igazat. Nehéz a fősvény emberből valamit kisajtolni.* V. ö. SAJTÓ.

KISAJTÓLÁS, (ki-sajtolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kisajtolnak valamiből valamit. V. ö. KISAJTÓL.

KIS-AKNA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. *Akná-ra, —n, —ról.*

KISALAKOL, (ki-salakol) ösz. áth. Valamit salakjaiból kitisztít. *Kisalakolni a bányákban az érceket.* V. ö. SALAK.

KISÁLKODIK, I. KESÁLKODIK.

KISÁMFÁZ, (ki-sámfáz) ösz. áth. Sámfára feszítve kinyújt, kitágít. *A csizmadíák kisámfázzák a bőrt. Kisámfázni a szűk torku csizmát.* V. ö. SÁMFA.

KISÁMOL, (ki-sámol), KISÁMOZ, (ki-sámoz) ösz. áth. I. KISÁMFÁZ.

KISÁNTIKÁL, (ki-sántikál) -ösz. önh. Sántikálva kifelé megy.

KISANYAROG, (ki-sanyarog) ösz. áth. és gyak. Bizonyos időt, az életnek valamely részét sanyarogva kitölti, kizenvedi. *Kél évi fogságot nagy nehezen kisanyargott.* V. ö. SANYAROG.

KIS-ARANYOS, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. — *Aranyos-ra, —on, —ról.*

KISARJAD, (ki-sarjad) ösz. önh. Mondják növényekről, midőn töveik, törzsökeik sarjat hajtának. *A lebotolt fűzfák sűrűen kisarjadnak. A lekaszált rét, ha elég nedve és meleg napja van, újra kisarjad.* V. ö. SARJAD.

KISARJADÁS, (ki-sarjadás) ösz. fn. Sarjak kihajtása valamely növényből. V. ö. KISARJAD.

KISARJADZÁS, (ki-sarjadzás) ösz. fn. Sűrű kisarjadás.

KISARJADZIK, (ki-sarjadzik) ösz. k. Folytonosan, sűrűen kisarjad. Szabó D. szerint *kisarjadzott a marha lába*, am. meggyült, kelés támadt rajta.

KISÁROZ, (ki-sároz) ösz. áth. Sárral kitapaszt, kifoltos valamit. (Kresznerics).

KISÁRUS, (kis-árús) ösz. fn. Kis kalmár, félkéz-kalmár, kis boltos, szatócs, ki kevés árukkal s kicsinyben űzi a kereskedést.

KISASÁG, I. KESASÁG.

KISASSZONY, (kis-asszony) ösz. fn. Legszorosb ért. úri családból származott hajadon leány. *Herczeg-, gróf-, báró-, nemes kisasszony.* A közép rendű hajadon a népszokás szerint: *leányasszony.* Szintén így szokták czimezni az alsóbb rendű nemes leányokat. A társadalmilag bevett divat szerint kisasszonyok az úgynevezett tisztessé rendűek hajadon leányai is. Igényt tartanak rá, s köz életben megtiszteltetnek e czimmel mind azon polgári rendű hajadonok, kik műveltségük, legalább külső viseletük által az uri rendűekhez többé kevesbé hasonlók. *Sok a kisasszony, kevés az urfi.* (Km.). E czimmet tisztelték meg jámbor őseink a boldogságos szűzet, midőn azon napnak, melyen az anyaszentegyház születésének emlékét innepli, *kisasszony napja* nevet adtak. A 'kisasszony'-nak mint czimnek ellentétként megfelel: *nagyasszony*, melylyel a köznép a háznál az idősb asszonyt, illetőleg anyát tiszteli meg, kinek 'kisasszony' leánya van; néha azonban az 'ifjasszony' (fiatal házasnő) ellentéteül is. Midőn kis termetű asszonyt jelent, külön irandó. *Ezen kis asszonynak mily nagy ura (férje) van.* Hasonlóan különböznek: *nagyasszony*, mint czím, és *nagy asszony*.

Némelyek a 'kisasszony' első részét a török köz-ből származottnak vélik, mely am. leány; szűz. Azonban ezt teljesen megecáfolja a czimül használatni szokott 'nagyasszony' nevezet, mint a 'kisasszony' ellentéte.

KISASSZONYD, falu Somogy m.; helyr. *Kisasszonyd-ra, —on, —ról.*

KISASSZONYFA, faluk Baranya és Vas m.; helyr. *Kisasszonyfá-ra, —n, —ról.*

KISASSZONYHAVA, (kis-asszony-hava) ösz. fn. Augusztus hónapja, melyben a boldogságos szűz mennybemenetelének innepét illi az Anyaszentegyház, s őseink hihetőleg ezen innepről, mint a boldogságos szűznek megdicsőítéséről neveztek el e hónapot; vagy pedig régenten e hónapba esett Kisasszony napja. V. ö. NAPTÁR.

KISASSZONYPAPUCSA, (kis-asszony-papucs) ösz. fn. A fájvirág (*impatiens*) egyik faja; más-kép: *papucsvirág*, növénytani néven: *kerti fájvirág* (imp. *balsamina*); szára merőn áll; kocsányai a levél-töveken egyvirágúak, bokrosak; levelei láncásak, a felsőbbek váltogatók; sarkantyúja a virágnál rövidebb.

KISASSZONYPATYOLAT, (kis-asszony-patyolat) ösz. fn. Igen finom fajta patyolat. V. ö. PATYOLAT.

KISAVANYODIK, (ki-savanyodik) ösz. k. Ferenczi János szerint székely szó s am. úgy kilopódzik az ajtón, hogy más észre ne vegye; másutt: *kisuhan, kisurran.*

KIS-AZAR, falu Zemplén m.; helyr. — *Azar-ra, —on, —ról.*

KISBAÁB, falu Nyitra m.; helyr. — *Badb-ra*, — *on*, — *ról*.

KISBÁBA, puszta Somogy m.; helyr. — *Bábá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BABOT, falu Győr m.; helyr. — *Babot-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-BÁNYA, falu Zaránd m.; erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Bányá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BÁRI, falu Zemplén m.; helyr. — *Bári-ba*, — *ban*, — *ból*.

KIS BÉCZ, puszta Somogy m.; helyr. — *Bécze-re*, — *én*, — *ról*.

KIS-BÉGÁNY, falu Bereg m.; helyr. — *Bégány-ba*, — *ban*, — *ból*.

KISBÉRÉS, (kis-bérés) ősz. fn. Az úgynevezett öregbéres segédje, kinek néhány *ostoros* a neve.

KIS-BERSZÓ, falu Kővár vidékén, helyr. — *Berszó-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BERZSENY, falu Veszprém m.; helyr. — *Berzseny-be*, — *ben*, — *ből*.

KISBETÜ, KISBÉTÜ, KISBÖTÜ, (kis-betü v. —bötü) ősz. fn. Az írásban és nyomtatásban azon betű alak, melyet rendszerént a beszéd szövegében, különösen a szók közepén használunk; ellentéte: *nagybetü*, melylyel mondatok, tulajdonnevek stb. kezdő betűjeként élünk.

KISBÍRÓ, KISBIRÓ, (kis-bíró) ősz. fn. A falusi öregbírónak segédje, s mintegy jobb keze, ki egy személyben bemondó, rendőr, tanácsszolga, börtönőr, hajdu. Több vidéken: *pógár* (= polgár). Átv. képes ért. lelkiismeret, melynek bírósága alá jut legelőször is minden, ami jót vagy rosszat teszen az ember; az *öregbíró* pedig maga az Isten. *Vádolja v. furdalja a kisbíró. Magával hordozza a kisbíró. Nem lehet a kisbíró megvesztegetni. Mit mond ehhez a kisbíró?* V. ö. BÍRÓ.

KISBORSOCSKA, (kis-borsoeska) ősz. fn. L. MECSEK.

KISBUDAFÁ, falu Pozsony m.; helyr. — *Budafá-ra*, — *n*, — *ról*.

KISCSENGÖFÜ, (kis-csengöfű) ősz. fn. L. LYUKASLEVELÜFÜ.

KISCSERLLEVELÜFÜ, (kis-cser-levelü-fű) ősz. fn. L. KISSARLÓSFÜ.

KIS-CSÖMÖRE, falu Vas m.; helyr. — *Csőmöré-re*, — *n*, — *ról*.

KIS-CSÖRNÖCZ, falu Szala m.; helyr. — *Csőrnöcz-re*, — *ön*, — *ról*.

KISDED, (kis-ded) mn. és fn. tt. *kisded-ét*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kicsike, kicsinyke. Különösen használjuk csecsemő, s járni, beszélni tanuló gyermekekről. Ilyenokről mondotta Idvezítőnk: „*Ne tiltádok hozzám jönni a ki-dedeket*.” V. ö. KICSIN.

KISDEDFESTMÉNY, (kiseded-festmény) ősz. fn. Olyan festmény, mely a természeti nagyságnál kisebb alakban ábrázol valamit. (Miniaturgemälde).

KISDEDÓVÓ, (kiseded-óvó) ősz. mn. és fn. Ami vagy aki a kisededekre felügyelést tűzte ki czélul; külö-

nösen olyan személy, aki a kisededóvó intézetben az ott összegyűlni szokott kisededekre felügyel, s őket tehetségökhöz mérten egyben másban szelíden oktatgatja is.

KISDEDÓVODA, (kiseded-óvoda) ősz. fn. lásd: KISDEDÓVÓINTÉZET.

KISDEDÓVÓINTÉZET, (kiseded-óvó-intézet) ősz. fn. Intézet, melyben a már járni és petyegni tudó kisededek legfőlebb hat—hét éves korukig a végzett kiképzett személyek szelíd bánásmódu felügyelete alatt összegyűlve töltik a napot, s tehetségökhöz képest inkább játszva, mulatva, mint komolyan némi ösméreteken oktatást is nyernek.

KIS-DOBSZA, falu Somogy és Zemplén m.; helyr. *Dobszá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-DOMÁSA, falu Zemplén m.; helyr. — *Domásá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-DOROG, falu Tolna m.; helyr. — *Dorog-ra*, — *on*, — *ról*.

KISEBB, (kis-ebb), második foka a *kis* melléknévnek. *Mennél kisebb, annál frisebb; mennél hosszabb, annál rosszabb.* (Km.). Használják 'ifjabb' helyett is, *kisebbik uram*; l. cz. és v. ö. KIS.

KISEBBÉDÉS, (kis-ebb-éd-és) fn. tt. *kisebbédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapotváltozás, midőn valaminek nagysága, mennyisége fogy. V. ö. KISEBBÉDIK.

KISEBBÉDIK, (kis-ebb-éd-ik) k. m. *kisebbéditem*, — *tél*, — *étt*. Valaminek nagysága fogy, mennyisége, száma kevesbedik.

KISEBBIK, (kis-ebb-ik) másodfoka a *kis* melléknévnek, melyben az *ik* nagyobb meghatározást jelent. L. KIS, KICSIN. A nép nyelvén sajátoság értelmű van ezen kifejezésnek: *kisebbik uram*, így hívja t. i. a köznépi magyar asszony férjének testvéröcsét, más-kép: *ifjabbik uram*; a férjnek bátyja pedig *nagyobbik* vagy *öregbik uram*. Valószínűleg az egy házban lakó több családós testvérek régi patriárkai élet módjától származott e nevezet.

KISEBBÍT, KISEBBIT, (kis-ebb-ít) áth. m. *kisebbít-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Tulajd. ért. valamit kisebbé tesz, midőn nagyságából valamit elveszen. *Kisebbíteni az ételadagokat. Körülmetszés által kisebbíteni a bekötött könyvet.* 2) Átv. valakinek beszédét mások előtt ocsárolja, lealázza. *Rágalmak, ráfogások által kisebbíteni valakit.* V. ö. KIS.

KISEBBÍTÉS, KISEBBITÉS, (kis-ebb-ít-és) fn. tt. *kisebbítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Tulajd. ért. cselekvés, mely által valaminek nagyságából, mennyiségéből elvesznek. 2) Átv. ért. más becsletének, hírének, nevének ocsárlása, gyalázása.

KISEBBITŐÜVEG, (kisebbítő-üveg) ősz. fn. Láttani ért. bizonyos módon köszörült üveg, mely a tárgyakat kisebb alakban tünteti elő, mint természetileg léteznek. Ellentéte: *nagyítóüveg, görcső*.

KISEBBSÉG, (kis-ebb-ség) fn. tt. *kisebbség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Bizonyos mennyiségnek, mekkora-

ságnak azon viszonyos állapota, melynél fogva egy másikhoz mérve kevesebb részekből vagy számból áll. Az indítványozó pártja kisebbségben maradt, azaz többen voltak az ellenpártiak. 2) Átv. ért. állapot, melyben az van, kit gyaláznak, kinek becsületét kisebbitik. *Kisebbséget szenvedni.*

„Ki énnekem vagyon oly nagy kisebbségemre.“

Tinódi.“

KISEBBÜL, KISEBBÜL, (kis-ebb-ül) önh. m. *kisebbül-t.* Kisebbé lesz, azaz nagyságából, mennyiségéből veszt, alább száll. *Drágúl a gabona, kisebbül a zsemlye.* V. ö. **KISEBB.**

KISEBBÜLÉS, KISEBBÜLÉS, (kis-ebb-ül-és) fn. tt. *kisebbülés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Állapotváltozás, midőn kisebbé lesz valami.

KISEBÉSÉDÉS, (ki-sebésedés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely testrészt kisebesedik.

KISEBÉSÉDIK, (ki-sebésedik) ösz. k. Seb vagy sebek támadnak valamely testen vagy testrészen. *A gyermek lába megfagyott s azután kisebesedett. A ló háta a nyeregtől kisebesedett.*

KISEBÉSÍT, (ki-sebésít) ösz. áth. Okozza hogy valamely testen seb támad. *A nyereg kisebesítette a ló hátát.* Különbözik: *megsebesít.*

KISEBÉSÜL, (ki-sebésül) ösz. önh. L. **KISEBÉSÉDIK.**

KISEFA, (kise-fa) ösz. fn. A lovas kocsí rúdja végéhez akasztott fa, két ezölönkkel ellátva, melyekhez az első két lovat csatolják. V. ö. **KESA.** Másikép: *kisafa.* Néhutt, különösen a Tisza vidékén: *négylő.*

KISEFÁS, (kise-fás) ösz. mn. Midőn négy ló van a kocsí elé fogva, a rúd jobb oldalán járó ló neve *rudas,* az elébe fogottá pedig *kisefás* vagy *ostorhegyes,* a rúd bal oldalán járóé, melyen több vidék szokása szerint a kocsis ül, *nyerges,* az előtte járóé pedig *gyeplős.*

KISÉG, (ki-ség) fn. tt. *kiség-ét,* harm. szr. —*e.* Általán öszvege mindazon tulajdonságoknak, melyek valakinek személyes egyéniségét teszik. Valakinek *kisége felől* tudakozódni. A tárgyak egyéniségére vonatkozólag: *miség.*

KISÉG, (kil-ség v. kül-ség) fn. tt. *kiség-ét,* harm. szr. —*e.* Így nevezik a felső dunamelléki molnárok a vizkerék deszkapártázatát. Eredetileg valószínűen *kilség,* azaz *külség,* mivel a kerék zápjainak legkülsőbb részeit tartja össze.

KISEGÉL, I. KISEGÍT.

KISEGÍT, (ki-segít) ösz. áth. Ha valaki bizonyos munkát végrehajtani, vagy bizonyos nehézségen, bajon, akadályon saját erejéből győzni nem képes, és e végre egy másik anyagi, szellemi, vagy erkölcsi erejével sikerrel, és fogatososan hozzájárul: erről mondjuk, hogy azon valakit *kisegítette.* A *megsúlyedti kocsi* *kisegíteni a sárból.* A jó szomszédok

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

*nagy munka idején egymást ki szokták segíteni. Jó barátunkat néhány forinttal pénzbeli zavarából *kisegíteni.**

„Jaj Istenem, ki húz ki?“

Gyere babám, segíts ki.“

Népdal.

KISEGÍTÉS, KISEGITÉS, (ki-segítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit *kisegítenek.*

KISEGÍTŐ v. —SEGITŐ, (ki-segítő) ösz. mn. Aki valamiben *kisegít.* *Kisegítő előadó,* aki valamely hatóság, illetőleg törvényszék rendszeresített személyzetéhez nem tartozik, hanem összehalmozódván az itt előadandó tárgyak, ezeknek feldolgozásában segédül a felsőbbség által ideiglen ide rendelve van.

KISELEJTÉL, (ki-selejtél) I. **KISELEJTÉZ.**

KISELEJTÉZ, (ki-selejtéz) ösz. áth. Bizonyos tárgyak közül a selejteket, azaz alábbvalókat, hitványakat kiválogatja, és kidobja. V. ö. **SELEJTÉS.**

KISELEJTÉZÉS, (ki-selejtézés) ösz. fn. A selejtes tárgyaknak kiválogatása és kidobása.

KISELMŰ, KISELMŰ, (kis-elmű) ösz. mn. Kinek kedélye nem oly szilárd, hogy az ellenszegülő nehézségekkel dacolni képes volna, kit az akadályok a siker reményétől megfosztanak, ki gyöngeségének öntudatában levert, gyáva szívvel bír. V. ö. **KISLELKŰ.**

KISELMŰSÉG, KISELMŰSÉG, (kis-elműség) ösz. fn. A kedélynek szilárdság nélküli állapota, gyöngelékűség.

KISEMMIZ, (ki-semmiz) ösz. áth. A számadást vagy számolást olyképen teszi, hogy az illető mennyiségből másnak javára semmi sem marad. *A jószágbitorló különféle csalások, pl. javítási, beruházási, kárpótlási stb. kiadások ürügye és címe alatt *kisemmizte a törvényes örökösöket.**

KISÉPÉR, (ki-sépér) ösz. áth. Szoros ért. valamit seprűvel kitisztít, kitakarít. *Kiseperni a szobákat. Az udvarról *kiseperni a szemetet.** Szélesb átv. ért. valamely testnek a földön huzása által kitakarít valamit. *Hosszu ruhával *kiseperni a terem padlózatát.** Mondjuk szélről, esőről is, midőn a szemetet, gízgát elhordja. *A sebes zápor *kiseperte az utcákat.** Tréfásan: *embereket *kiseperni* am. valahonnan nem a legnyájásabb módon kihajtani, pl. ilyféle szólításokkal: *tisztuljatok, takarodjatok innen, ne szemetezetek!**

KISÉPRÉS, (ki-séprés) ösz. fn. Tisztogatás, takarítás neve, midőn *kisepernek* valamit. V. ö. **KISÉPÉR.**

KISÉPRÜZ, (ki-séprüz) ösz. áth. Seprűvel kihajt, kikerget valakit v. valamit. *Kiséprüzni a konyhán kotnyeleskedő sihedert, vagy agarakat, malaczkokat.* E kifejezéssel leginkább csak a nők szoktak élni; a férfiak szájából inkább a *kibotozlat, kikorbácsollak* szók hallhatók.

KÍSÉR, KÍSÉR, (kis-e-er v. kés-e-er) áth. m. *kísér-t.* Elemzésére nézve szabatosabb volna *késér,*

de kísér v. kísér jobb hangzásának tűnik fel és szokottabb. V. ö. KÉSIK és KISIK. 1) Valakit utitársul követ⁵, utjában vezet, segít. *Valakit barátságból haza kísérni. A járattan idegent elkísérni. A kisdedeket iskolába kísérni.* 2) Szélesb ért. valakivel egy úton, egy irányban megy, valakit nyomon követ. *Valakit kíváncsiságból, lesből távolról kísérni. A feltűnőleg szép hölgyet kísérik a férfiak. A különös öltözetű idegent utcahosszant kísérik a gyermekek. A döglenni készülő gebét hollók kísérik.*

KIS-ÉR, m. város a Jászkun kerületben, helyr. *Kis-Ér-re, —én, —ről.*

KÍSÉRÉL, KÍSÉRÉL, (kés-e-er-él) áth. m. kísérel-t v. kísérlött, htn. —ni v. kísérteni. 1) Valaminek tulajdonságait bizonyos úton módon vizsgálja. Különösen, midőn valamit bizonyos állapotba és körülményekbe helyez, hogy ez által megtudja, miféle változások történnek rajta, miféle tüneteményeket mutat elé. *Valamely testet vegytanilag kísérteni.* 2) 1. KÍSÉRT 2) és 3). Oly alkatú, mint a régies 'kérel'.

KÍSÉRÉS, KÍSÉRÉS, (kés-e-er-és) fn. tt. kísérés-t, th. —ék, harm. szr. —e. Menés, midőn kísérrünk valakit. V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRET, KÍSÉRET, (kés-e-er-et) fn. tt. kíséret-ét, harm. szr. —e. 1) Elvont ért. menetel, melyet valaki utitársul máshoz csatlakozva tesz. 2) Azon társak, személyek öszvege, kik valakivel utitársul mennek. *Többek kíséretében beutazni valamely vadon tájékat, tartományt. A foglyot katonák kíséretében tovább szállítani.* 3) Azon személyek öszvege, kik a menőt, utazót akár mint hozzátartozók, akár mint idegenek nyomon követik. *A király nagy kísérettel tartotta bemenetelét.*

KÍSÉRETJOG, (kiséret-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva általán valamely utazó, különösen idegen földön járó az illető hatóságoktól követelheti, hogy személybiztosítás végett kíséretet adjanak mellé.

KÍSÉRKED, KISERKED, (ki-sérked v. —serked) ösz. önh. Serkedve kifakad, kibugygyan. Mondják általán nedvről, mely kisebb gyöngyökben tör ki, pl. *kiserked a fölvalkart persenésből a vér.*

KÍSÉRKEDÉS, (ki-sérkedés) ösz. fn. Serkedve kifakadás v. bugygyanas.

KÍSÉRKEDÉZ, (ki-sérkedéz) ösz. önh. Több-szörösen kiserked.

KÍSÉRKESZT, KISERKESZT, (ki-sérkeszt v. —serkeszt) ösz. áth. Bizonyos nedvet, különösen evet, genyt, vért az állati testből kifakaszt. *Nyomás vagy tűszúrás által kiserkesztetni a fekély genyét.*

KÍSÉRKESZTÉS, (ki-sérkesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiserkesztenek.

KÍSÉRLET, KÍSÉRLET, (kés-e-er-el-et) fn. tt. kísérlet-ét, harm. szr. —e. Midőn valamihez némi kockáztatással hozzá fogunk. *Némely elméművet csak kísérletül írnak. Továbbá midőn valaminek véghezvitele végett az előzményeket már munkába vettük. Bünkísérlet.* V. ö. KÍSÉREL, 2). Szorosabb ért. mű-

tétel, melynél fogva valamely test bizonyos állapotba, és körülményekbe helyeztetik a végett, hogy tulajdonságai kitünjenek. *Természettani kísérletek.* (Experimentum).

KÍSÉRLETÉZ, KÍSÉRLETÉZ, (kés-ér-el-et-éz) önh. m. kísérletéz-tem, —tél, —étt. Kísérletekkel foglalkodik (experimentiren).

KÍSÉRLŐ, KÍSÉRLŐ, (kés-ér-el-ő) mn. tt. kísérlőt. Aki valamit kísérel, vagy amivel kísérlenek. *Kisérlő mérleg. Máskép: kísértő.*

KÍSÉRŐ, KÍSÉRŐ, (kés-e-er-ő) mn. és fn. tt. kísérő-t. Aki valakit kísér. *Urokat kísérő szolgálk. Halottat kísérő nép. Számos kísérők között hagyni el a várost. Kisérlő levél.* V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRT, KÍSÉRT, (kés-e-er-t) áth. m. kísért-ett, htn. —ni v. —eni. Elemzésére nézve 1. KISIK. 1) Valamit próbára tesz, vagyis új helyzetbe, új állapotba tétel által meg akarja tudni, miféle tulajdonságai vannak. *Tíz által kísértetni az aranyat, ha valódi-e? Hajtogatás által megkísértetni a kardvasat.* 2) Valamely kétes dolgot próbál, mely némi veszéllyel vagy kockáztatással, vagy nehézséggel jár. *Kevés emberrel ülköztetel kísértetni. A zajos Dunán megkísértetni az átkelést. Szerencsét kísértetni.* (Szalay Á. 400 m. levél). 3) Valaminek véghezvitelére az előzményeket már munkába venni, pl. *a tolvaj megkísérti a lopást*, midőn a házba már beoson vagy beront, a pénz- vagy ruhaszekrényt már feltöri, de semmit el nem visz, mert talán megfélemlített vagy elriasztották. 4) A lelki tulajdonságokra, különösen az erkölcsiekre vonatkozólag, valakit oly helyzetbe tesz, melyből kiünhetik, ha van-e szilárd jelleme, tántoríthatlan beszélete, erkölcsi érzete, vagy nincs. *Az Isten megkísértette Ábrahám hűségét, midőn fiát feldáldoztatni kívánta.* A Szentírás értelmében, a sátán, a világ, a test megkísérti az embert, midőn alkalmat nyújt, midőn ösztönt és ingert ad az erkölcsi törvények megszegésére. Némely vidékeken a nép hibásan használja a kísért igét kísér helyett.

KÍSÉRTÉS, KÍSÉRTÉS, (kés-e-er-t-és) fn. tt. kísértés-t, th. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit v. valakit kísértének. *A sátán háromféle kísértéssel akarta megtántortítani az Idvezítőt.*

KÍSÉRTET, KÍSÉRTET, (kés-e-er-t-et) fn. tt. kísértet-ét, harm. szr. —e. 1) Állapot vagy helyzet, melyben az van, kit erkölcsi próbára tesznek, vagyis bibliai, és vallási értelemben, bünye esábitó, ösztönző, ingerlő körülmények. Ezen értelmé van az úrimád-sági kérésnek: *És ne vigy minket kísértetbe.* 2) Véletlenül, különösen éjjel megjelenő lény, a babonás nép hite szerint, ijesztő lélek. *Az elhagyott várakban járó kísértetek. Éjjelkor kísértetet látni.* Innen szélesb ért. minden rendkívüli sovány, ijesztő alakot kísértetnek mond a nép.

KÍSÉRTETI, KÍSÉRTETI, (kés-ér-t-et-i) mn. tt. kísérteti-t, th. —ek Kísértetre vonatkozó. *Kísérteti jelenetek.*

KISÉRTETIES, (kés-ér-t-et-i-es) mn. tt. *kisérteties-t* v. —et, tb. —ek. Olyanféle, mint a kísértet.

KISÉRTŐ, KISÉRTŐ, (kés-e-er-t-ő) mn. és fn. tt. *kisértő-t*. Aki valamit vagy valakit kísért, vagy amivel kísértene. Különösen mint fn. olyan személy, ki valakit kísért, ez igének minden értelmében, különösen, rosztára csábító ember, vagy gonosz szellem V. ö. KISÉRT.

KISÉRTŐFURÓ, (kisértő-furó) ősz. fn. Általán furó, mely által bizonyos testek belső részeit vizsgálják, pl. ha az épületben levő gerendák nem podvások-e; vagy melylyel a földet furják, hogy rétegeit ismerjék, különösen pedig így neveztetik a bányákat vizsgáló furó.

KISÉRTŐLIK, (kisértő-lik) ősz. fn. Lik a bányákban, melyet az úgynevezett kísértőfuróval furtak. V. ö. KISÉRTŐFURÓ.

KISÉTÁL, (ki-sétál) ősz. önh. Sétálva kimegy, kirándul valahonnan, és valahová. *Kisétálni a városból a szomszéd szőlőbe, kertekbe.* Visszatérő névmással: *kisétálni magát*, am. elégséggé sétálni. V. ö. SÉTÁL.

KISÉTÁLÁS, (ki-sétálás) ősz. fn. Sétálva kimenés, kirándulás.

KIS EZERJÓFŰ, I. FÖLDEPE.

KISFALU, faluk Nógrád, Sáros, Turóc, ÉR—, Közép-Szolnok, VILMÁNY—, Abaúj, pusztá Nógrád m.; helyr. *Kisfalu-ba*, —ban, —ból.

KISFALUD, faluk Baranya, Bars, Bereg stb. m., puszták Nógrád, Somogy, Torna stb. m.; GORTVA—, falu Gömör, NEMES—, Somogy, SORKI—, Vas, —ZSELICZ—, Somogy, BODROG— Zemplén m.; helyr. *Kisfalud-ra*, —on, —ról.

KISGYÜLÉS, (kis-gyülés) ősz. fn. Általán akármily testületnek gyűlése, melyre az illető tagoknak csak bizonyos része vagy osztálya hivatalos, ellentéteül a *nagy-gyűlésnek*, melyben a testület minden tagjai részt vesznek vagy vehetnek. A magyar tudományos akadémia *kisgyűlései*.

KISHAS, (kis-has) ősz. fn. Az emberi hasnak alsó része, a köldök tájától lefelé. Midőn a nagy (poshos) has ellentéte, külön irandó: *kis has*.

KISHÁZA, falu Bihar m.; helyr. *Kisházá-ra*, —n, —ról.

KISHEGY, puszták Fehér és Sáros m.; helyr. *Kishegy-re*, —én, —ről.

KISHITŰ, KISHITŰ, (kis-hitű) ősz. mn. Széles ért. kinek kedélye hajlandóbb bizonyos körülményekben rosztat hinni, mint jót, ki akár önmaga akár mások erejében, akár a gondviselésben keveset bíz. Hitvallási ért. ki az isteni segítségben nem bíz. Ilyennek nevezte Jézus a vízen járó, s féltében kiáltó Pétert: *Kishitű, miért kételkedél?*

KISHITŰSÉG, KISHITŰSÉG, (kis-hitűség) ősz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki kishitű.

KISHOLDFŰ, (kis-hold-fű) ősz. fn. L. HOLD-RUTA.

KISHUSVÉT, (kis-bus-vét) ősz. fn. A husvét-ünnepnek nyolczad napja, mint a nagykarácsoné *kis-karácson*. Különben: *fehérvasárnap*.

KISIET, (ki-siet) ősz. önh. Sietve kimegy, távozik valahonnan valahová.

KISIETÉS, (ki-sietés) ősz. fn. Sietve kimenés.

KISIK, (kis-ik) k. m. *kis-tem*, —tél, —étt. Elavult ige. Elfordúl a müncheni codexben: *Coepit pavere et taedere*, „kezde kisi és gyetretni,” mely szót ugyanazon codex más helyen *retteg* igével fejez ki. Rokon értelmű: *kisáldkodik*, mely Erdősi szerint halállal való tusakodást jelent. V. ö. KESA, KESASÁG, KESÁLKODIK. Mindkettőnek alapértelme belső mozgalom v. küzdelem, minthogy mind a rettegés, mind a halálos tusakodás belső megindulás által nyilatkozik. Ennélfogva a *kisik* ige eredeti értelme: *miutegy küzdve mozog*; másod alkalmazott értelme: *retteg*. Részesülője *kiső*, *kise*, innen *kise-fa*, am. rángatódzva mozgó v. rezgő fa, melyet az előfogató koci v. szekér rúdjaához akasztanak.

A *kise* részesülőből *er* képzővel lehetett *kisér* is, valakit útítársul követ, menésében vezet vagy segít. A latin *comitari* am. együtt menni, a német *begleiten* Adelung fejtegetése szerint am. *be-ge-leiten*, elvezetni. Az alapfogalom mindenütt olyan *mozgás*, *menés*, mely egy másik lény mozgásával vagy menésével van összefüggésben. Egyébiránt a *kisér* szót helyesebben vagy legalább közelebbről *késik* szóból származtatjuk. V. ö. KÉSIK.

Kisér törzsoktól lett: *kisért* (tentat, explorat, periclitat), s jelent 1) valamely külső mozgatót, vagyis oly munkásságot, mely egy másik test munkásságának, erejének, szilárdságának állapotját megvizsgálja, próbára teszi; 2) belső szellemi mozgatót, különösen erkölcsi tekintetben az akaratnak próbára tételét, ha vajjon állandó-e az erényességben? Innen *kisértet* (tentatio), am. az erkölcsi erőnek megingatása, megrázása. Midőn pedig *kisértet* am. spectrum, (Gespenst), akkor közelebbi értelme lehet félelmet gerjesztő lélekjelenés v. ijesztő szellem is, melyek látására *kisik* az ember. Hasonló összefüggés van a tót *straszidlo* (kísértet) és *strassit* (ijesztetni) szók között; noha a magyar „kísértet” itt is inkább „kísérő szellem” értelmével bír.

KISIKÁL, (ki-sikál) I, KISIKÁROL.

KISIKAMLÁS, (ki-sikamlás) ősz. fn. A sima vagy nyirkos testnek a kézről kicsuszása. Továbbá fürge, könnyű mozgás által valahonnan kiszabadulás.

KISIKAMLIK, (ki-sikamlik) I. KISIKLIK.

KISIKÁRL, I. KISIKÁROL.

KISIKÁRLÁS, (ki-sikárlás) ősz. fn. Sikárolva kitisztítás. V. ö. KISIKÁROL.

KISIKÁROL, (ki-sikárol) ősz. áth. Sikárolva, súrolva kitisztít, kifényesít. *Kisikárolni czinkórával a*

konyhai czinedényeket. Kisikárolni a szobapadlót. Kisikárolni a rozsds fegyvereket. V. ö. SIKÁROL.

KIS-IKLÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Iklánd-ra, —on, —ról.*

KISIKLIK, (ki-siklik) ősz. k. Mondjuk tulajd. ért. nyirkos vagy sima testről, mely a kézből könnyen kicsúszik. *Kisiklik a csík, angolna. Kisiklik a vizes szappan. Átv. ért. fürge, könnyű mozgás által kibuvik, kiszabadul valahonnan. A csikó kisiklik a nyakát ölelő karok közül. Az üzőbe vett, és beszorított apró állatok kisiklanak az üldözők közül. V. ö. SIKLIK.*

KIS-IKLÓD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. — *Iklód-ra, —on, —ról.*

KISILÁPOL, (ki-silápol) ősz. áth. Siláppal ütve vagy fenyegetve kiüz, kihajt. V. ö. SILÁP.

KIS-ILLYE, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Illye-re, —n, —ról.*

KIS-ILVA, erdélyi falu a besztercei kerületben; helyr. — *Ilvá-ra, —n, —ról.*

KISIMÍT v. —SIMIT, (ki-simít) ősz. áth. Valamit simára kitisztít v. kiegyenlít. *Kisimítani a kócos, bozontos haját, kenderet. Mátyusföldén kimeszel vagy bizonyos festék-földdel kicsinosít. Innepekre kisimítani a házat. V. ö. SIMÍT.*

KISIMÍTÁS v. —SIMITÁS, (ki-simitás) ősz. fn. Simára kitisztítás, v. kiegyenlítés.

KISIMÚL, KISIMUL, (ki-simúl) ősz. önh. Simára kitisztúl v. kiegyenesül. *A haj, ha fésülük, kefélik, megkenik, szépen kisimúl. Gyalu alatt kisimúl a száldás, rögös, görcsös fa. Kisimúl a redős homlok, arc. V. ö. SIMÚL.*

KISIMULÁS v. —SIMULÁS, (ki-simulás) ősz. fn. Simára kitisztulás v. kiegyenesülés.

KISING, pusztá Pest m.; helyr. *Kising-re, —én, —ról.*

KISÍR, (ki-sír) ősz. önh. Visszatérő névmással am. sokat, elégségig sír. *Az akaratoskodó durczds gyermek kisírta magát. V. ö. SÍR.*

KISIRT, (ki-sirt) ősz. mn. Mondják szemekről, melyek sokat sirtak. *A halotti beszéd után kisírt szemekkel osztott szét a nép.*

KISIRÚL, (ki-sirúl) ősz. önh. Alattomban, gyorsan kisuhan valahonnan. Erdélyi tájszó. V. ö. SIRÚL.

KIS-KADÁCS, erdélyi falu a székelgyföldi Udvarhely székben, helyr. *Kaddcs-ra, —on, —ról.*

KIS-KAJÁN, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Kaján-ba, —ban, —ból.*

KIS-KALÁN, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Kalán-ba, —ban, —ból.*

KISKALMÁR, (kis-kalmár) ősz. fn. Kalmár, ki az illető kereskedést kicsinben üzi, kisárus, szatócs.

KISKALMÁRKODÁS, (kis-kalmárkodás) ősz. fn. Kicsinben üzött kalmárság.

KIS-KAPUS, erdélyi faluk Kolos m. és Megyeszékben, helyr. *Kapus-ra, —on, —ról.*

KIS-KARÁCSON, (kis-karácson) ősz. fn. A nagykarácsonnak nyolczadik vagy Urunk körülmelésének napja, mely új évre esik.

KIS-KÁSZON, erdélyi falu Kézdi székely székben, helyr. — *Kász-on-ba, —ban, —ból.*

KIS-KEDE, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. — *Kedé-re, —n, —ról.*

KISKÉKJÁ CZINT, (kis-kék-jácint) ősz. fn. A jácint egyik faja; bokrétája harangalakú, tövön hengeres; virágai aprók, kékek; Diószeginé: *zománcoz jácint* (hyacinthus amethystinus).

KIS-KEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. — *Kend-re, —én, —ról.*

KIS-KERÉK, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. — *Kerék-re, —én, —ról.*

KISKERESKEDÉS, (kis-kereskedés) ősz. fn. Kereskedés, mely aránylag kevés áruk forgatásával viszen üzletet, vagy mely az illető árukat kicsinben adja. Ellentéte: *nagykereskedés.*

KISKERESKEDŐ, (kis-kereskédő) ősz. fn. Kereskedő, ki árukat kis mennyiségben, kicsinben adja.

KISKERESZT, (kis-kereszt) ősz. fn. A keresztetes rendjelek legkisebbike. *Kiskeresztes vitéz. V. ö. NAGYKERESZT.*

KISKOH, falu Bihar m.; helyr. *Kiskoh-ra, —on, —ról.*

KISKOR, (kis-kor) ősz. fn. 1) Köz ért. gyermekkor, melyhez a ki nem fejlett ifjúságot is oda szokták érteni. 2) Törv. ért. az illető ország törvényei szerént meghatározott időkor, mely alatt valaki a törvény különös védelme alatt áll aapai hatalom vagy gyámság alá van helyezve és ezek beleegyezése nélkül terhes kötelezettséget magára nem vállalhat. A magyar polgári jog szerént kiskorúak (minorennus) általában, kik 24-ik évüket még be nem töltötték; még pedig 12 éven felül *törvényeskorúak* (legitimae aetatis), alul *nem törvényeskorúak* (illegitimae aetatis). A nőszemélyek, ha férjhez mennek, 16 éves korukban már elérik teljeskorúságukat, de ha férjhez nem mentek, még a 24 éven túl is rendszerént gyámság alatt vannak. Az osztrák polgári törvénykönyv szerént *gyermeki kort* élnek, kik a hetedik, *serdületlen kort*, kik a 14-dik, és *kiskort*, kik a 24-ik életévet még tul nem haladták, még pedig a nőszemélyek ha előbb férjhez mennének is. „Kiskor” ellentéte *nagy- vagy teljes kor.*

KISKORÚ v. KORU, (kis-korú) ősz. mn. Aki még kiskorban van. *Kiskoru árvák. V. ö. KISKOR.*

KISKORÚSÁG v. —KORUSÁG, (kis-korúság) ősz. fn. Kiskorú életidő, vagy állapot. V. ö. KISKOR.

KISLELKÜ v. KISLELKÜ, (kis-lelkü) ősz. mn. 1) Ki kedélyénél fogva gyáva, félénk, az ellenszegülő akadályoktól visszajedő, magában nem bizó. 2) Szorosb ért. kinek lelke nem bir elegendő ruganyossággal, hogy a viszontagságokkal szembeálljon, kit a bal sors könnyen lever. 3) Kinek kebelét

nemesebb erkölcsi érzelem nem hevíti, pl. ki legyőzött ellenségeivel nem bánik kegyesen. Ellentéte : *nagylelkű*.

KISLELKÜLEG v. KISLELKÜLEG, (kis-lelküleg) ih. Kislelkűek módjára. V. ö. KISLELKÜ.

KISLELKÜSÉG, KISLELKÜSÉG, (kis-lelkűség) ősz. fn. Azon tulajdonság, melynél fogva valakit kislelkűnek mondunk. V. ö. KISLELKÜ.

KISLENCÉSÉGOMBA, (kis-lencés-gomba) ősz. fn. L. LENCSÉSKÖBÖLKE.

KISLÉPFÜ, (kis-lép-fü) ősz. fn. A bordalapok egyik faja; lombjai szárnyasan kikanyargatottak; kártyai általellenben váltogatók, öszvefutók; termései a lapon összefutnak; Diószeginél : *kacsaringós bordalap* (asplenium ceterach).

KIS-LÓZNA, erdélyi pusztá B. Szolnok m.; helyr. — *Lózná-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-LUDAS, erd. f. A. Fehér m.; helyr. — *Ludas-ra*, — *on*, — *ról*.

KISMARJA, m. város Bihar m.; helyr. *Kismarjára*, — *n*, — *ról*.

KISMARTON, sz. kir. v. Sopron m.; helyr. *Kismarton-ba*, — *ban*, — *ból*.

KISMÉRTÉK, (kis-mérték) ősz. fn. 1) Aránylag kicsin a maga nemében, kevés, nem sok. 2) A szabályos rendes mértéknél kisebb; vagy kisebbített mérték.

KISMESTER, (kis-mester) ősz. fn. A tanító mester segéde. *Falusi kismester*.

KISMEZŐ, pusztá Borsod m.; helyr. *Kismezőre*, — *n*, — *ról*.

KISNADÁLY, (kis-nadály) ősz. fn. A nadálytő egyik faja (symphytum petraeum).

KISNYÓR, pusztá Somogy m.; helyr. *Kisnyórra*, — *on*, — *ról*.

KIS-NYÜJTÓD, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. — *Nyüjtód-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-NYÚLAS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Nyúlas-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-OCs, falu Zaránd m.; helyr. — *Ocs-ra*, — *on*, — *ról*.

KISODRÓDIK, (ki-sodródik) ősz. k. Sodródva kibonyolodik, kifejlik. *Kisodródik a rozszul sodrott madzag*. V. ö. SODOR.

KIS-OKLOS, erdélyi faluk Hunyad és Torda m.; helyr. — *Oklos-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-OLÁHFALU, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. — *Oláh-falu-ba*, — *ban*, — *ból*.

KISOMPOLYGÁS, (ki-sompolygás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kisompolyog.

KISOMPOLYOG, (ki-sompolyog) ősz. önh. Sompolyogva kimegy.

KISOPÁNKODIK, (ki-sopánkodik) visszahatólag : *kisopánkodja magát*, addig sopánkodik, míg elunja.

KISORSOL, (ki-sorsol) ősz. áth. Sorshuzás utján valamely tárgyat, államkötelezvényt, ékszer, pénzt stb. nyereségül kitesz.

KISORSOLÁS, (ki-sorsolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kisorsolnak.

KISOTÚL, (ki-sotúl) ősz. áth. Valamit sotuval kinyom, kisajtol. *Kisotúlai a szőlő, gyümölcs levét. Kender-, lenmagból kisotúlai az olajat*.

KISÖPÖR, I. KISÉPÉR.

KIS-PACZAL, falu Kraszna m.; helyr. — *Paczal-ra*, — *on*, — *ról*.

KISPAP, (kis-pap) ősz. fn. Növendékpap, ki valamely egyházi nevelőintézetben papi hivatalra képeztetik, növendékpap.

KISPÁSZTA, pusztá Somogy m.; helyr. — *Pásztára*, — *n*, — *ról*.

KISPÉNZ, (kis-pénz) ősz. fn. Régebben, fillér (denarius v. denarius parvus, obolus) helyett használtatott, és egy garas néha hat, néha pedig öt kispénzből állott; amarra példa az 1351: 4. törvény-cikk, emerre Schönwisner szerint Mátyás királynak öt dénárból állott garasa.

KISPERCZ, (kis-percz) ősz. fn. Másodpercz. Egy órában van hatvan első v. nagypercz, egy első perczben van hatvan másodpercz vagy kispercz.

KIS-PESTÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Pestény-be*, — *ben*, — *ből*.

KIS-PETRI, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Petribé*, — *ben*, — *ből*.

KISPORCSFÜ, (kis-porcs-fü) ősz. fn. A porczikák egyik faja; földre csepült szára ágasbogas; levelei aprók, kopaszok; virágai apró csomókban sárgásak; növénytan néven : *sima porczika* (hermiana glabra).

KIS-RÁPOLT, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Rápoltra*, — *on*, — *ról*.

KIS-REBRA, erdélyi falu Besztercze ker.; helyr. — *Rebrára*, — *on*, — *ról*.

KISRÓFOL, (ki-srófol) I. KICSAVAROL.

KIS-ROSKÁNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Roskány-ba*, — *ban*, — *ból*.

KIS-RUNK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Runk-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-SAJÓ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sajóra*, — *n*, — *ról*.

KISSÁR, KISSÁRFÜ, (kis-sár-fü) ősz. fn. A fütejek neméhez tartozó növényfaj; ernyője 6—10 ágú, ugyanannyi levelű gallérral; gyümölcse síma, az ernyő alatt levő ágai meddők, szára térdig érő. (Euphorbia Esula).

KISSÁRFÜTÉJ, I. KISSÁRFÜ.

KISSARLÓSFÜ, (kis-sarlós-fü) ősz. fn. A tarorjához tartozó növényfaj; szára tövön megdült, szőrös; levelei ékforma tojaskerekűek, bevagdaltak, csipkés, nyeles; virágai két-hármas, a levéltöveken pirosak vagy fehérek. Máskép : *gaman-*

dor, *zsuzsánka*, *kiscserlevelűflű*; növénytani néven : *gamador tarorja* (teucium chamaedrys).

KIS-SÁRMÁS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sármás-ra*, —*on*, —*ről*.

KIS-SÁROS, falu Küküllő és Sáros m.; helyr. — *Sáros-ra*, —*on*, —*ről*.

KISSÁSA, l. KISZSÁZSA.

KIS-SEBES, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sebes-re*, —*én*, —*ről*.

KIS-SELYK, erdélyi falu Megyes székben; helyr. *Sellyk-re*, —*én*, —*ről*.

KIS-SINK, erdélyi falu Sink székben; helyr. — *Sink-re*, —*én*, —*ről*.

KISSODA, falu Temes m.; helyr. *Kissodá-ra*, —*n*, —*ről*.

KIS-SOLYMOS, falu Kővár vidékén, erd. faluk Alsó Fehér m. és Udvarhely sz.; helyr. — *Soly-mos-ra*, —*on*, —*ről*.

KIS-SZEDERJE, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Szederjé-re*, —*n*, —*ről*.

KIS-SZÉK, (kis-szék) ösz. fn. Zsámolyhoz hasonló nagyságu, alacson szék, milyenen pl. a fejők, vagy némely vidékeken a piazi kofák ülni szoktak. Vannak oly kisszékek is, melyek kukoriczamorzsoló vassal ellátvák.

KISSZÉMÜ v. —SZÉMÜ, (kis-szémü) ösz. mn. Tulajd. és átv. ért. akinek vagy aminek kis szemei vannak; aprószemü. *Kisszemü ledny. Kisszemü gabona, bab, borsó.* V. ö. SZÉM.

KISSZERÜ, KISSZERÜ, (kis-szerü) ösz. mn. Aránylag, vagy a maga nemében kicsinyes. *Ezek mind kisszerü dolgok.* Ellentéte : *nagyszerü.*

KISSZERÜSÉG, KISSZERÜSÉG, (kis-szerü-rég) ösz. fn. Aránylag, a maga nemében véve kicsinyes állapota vagy tulajdonsága valaminek. Ellentéte : *nagyszerűség.*

KISSZIVÜ, KISSZIVÜ, (kis-szivü) ösz. mu. 1) Tulajd. ért. mondható minden állatról, melynek aránylag kicsin a szive. 2) Átv. és szokottabb ért. bátor-talan, félénk, gyáva, szűk kebelű.

KISSZIVÜSÉG, KISSZIVÜSÉG, (kis-szivü-ség) ösz. fn. Átv. ért. félénk, gyáva lelki tulajdonság.

KISSZULÁK, (kis-szulák) ösz. fn. Növényfaj a szulákok neméből; levelei nyilformák, mindkét felől hegyesek. Máskép : *kisfulák, folyófű, iszapfű.* (Convolutus arvensis).

KIS-TALMÁCS, erdélyi falu Talmács főkszékben; helyr. — *Talmács-ra*, —*on*, —*ről*.

KIS-TAVA, pusztá Tolna m.; helyr. — *Tavá-ra*, —*n*, —*ről*.

KISTELEK, faluk Baranya és Csongrád m., puszták Kis-Kunságban és Bihar m.; helyr. *Kistelek-re*, —*én*, —*ről*.

KISTELEP, falu Temes m.; helyr. *Kistelep-re*, —*én*, —*ről*.

KIS-TEREMI, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. — *Teremi-be*, —*ben*, —*ből*.

KIS-TEREMIA, falu Torontál m.; helyr. — *Teremiá-ra*, —*n*, —*ről*.

KISTERENNE, falu Nógrád m.; helyr. — *Terenné-re*, —*n*, —*ről*.

KIS-TORONY, erdélyi falu a szebeni szász székben; helyr. — *Torony-ba*, —*ban*, —*ből*.

KISUDAMLIK, (ki-sudamlik) ösz. k. L. KISUHAN.

KISUGÁRLIK, (ki-sugárlik) l. KISUGÁRZIK.

KISUGÁRZÁS, (ki-sugárzás) ösz. fn. Sugarak kilövellése.

KISUGÁRZIK, (ki-sugárzik) ösz. k. Sugarai kilövellenek. *Felhők közül kisugárzik a nap.*

KISUHAN, (ki-suhan) ösz. önh. Suhanva ki-megy. Képes kifejezéssel : sebesen kiszökik, kicsúszik valahonnan, kivált midőn valamely roszat, veszélyt gyanít. V. ö. SUHAN.

KISUHANÁS, (ki-suhanás) ösz. fn. Suhanva kimenés. V. ö. KISUHAN.

KIS-ÚJFALU, faluk Bihar, Esztergom, Nógrád, Pest, Sopron m.; helyr. — *faluba*, —*ban*, —*ből*.

KIS-UJJ, (kis-ujj) ösz. fn. A kezeken és lábakon a legkisebb ujjak. A kéznek kisujja másképp a köznépnél : *fulvájó ujj*. Képes ért. jelenti az erőnek, hatalomnak legalsóbb fokát. *Kisujjammal sem nyúltam hozzá, am. legkisebb erőszakot, bántást sem követtem el rajta.*

KISUJSZÁLLÁS, mváros Nagy Kunságban; helyr. — *újszállás-ra*, —*on*, —*ről*.

KISÚJT, KISUJT, (ki-sujt) ösz. áth. Valamit suhanva követ; kihajít; kitisztít. Különösen Mátyusföldén am. kiséper, mi csakugyan némi suhogással megy véghez. *Karapold be a szobát, azután sujtsd ki. Miért nem sujtjátok ki azt a szemetet?*

KISUJTÁS, (ki-sujtás) ösz. fn. Suhanva kivetés; v. kitisztítás. V. ö. KISUJT.

KISUJTÁSOZ, (ki-sujtásoz) ösz. áth. Közelebb a 'sujtás' főnévtől am. sujtásokkal kivarr, kiezifráz valamit. *Kisujtásozni a magyar nadrágot, mentét, dolmányt.* V. ö. SUJTÁS.

KISUPRÁL, (ki-suprál) ösz. áth. Suprával, azaz vesszővel kiver, kikerget valakit vagy valamit.

KISÚROL, (ki-súrol) ösz. áth. Súrolva, sikárolva kimos, kitisztít, kifényesít valamit. *Kisúrolni a szobákat, az edényeket.* V. ö. SÚROL.

KISÚROLÁS, (ki-súrolás) ösz. fn. Súrolva, sikárolva kimosás, kitisztítás.

KISURRAN, (ki-surran) ösz. önh. Surranva kiszökik, kilopózik, kionson valahonnan. *A nyomozott tolvaj kisurran a kapun.* V. ö. SURRAN.

KISURRANÁS, (ki-surranás) ösz. fn. Surranva kimenés.

KISUSOG, (ki-susog) ösz. áth. és gyakor. Sugogva kibeszél, kifecseg, kilocsog valamit. V. ö. SUSOG.

KISUVAD, (ki-suvad) ösz. önh. Csúszva, mint egy *su* hangot hallatva kiesik, kicsuszsza valahonnan, különösen kézből, hón alól. V. ö. SUVAD.

KISUVADÁS, (ki-suvadás) ösz. fn. Suvadva, csuszsza kiesés.

KISÜL, (ki-sül) ösz. önh. 1) Kellőleg megsül. *Kisült a kenyér, szedjétek ki.* 2) Mondjuk a mezőkről, midőn a nagy meleg miatt kiszáradnak, s mintegy kiégnek.

„Nekem már a rét himetlen,
A mező kisült.” Csokonai.

3) Mondják a löszerekről, midőn kilobbannak. *Kisült az ágyu, mészár, puska.* 4) Átv. ért. valamely rejtett, nem tudott dolog kiviláglik. *Kisült rá, hogy tolvaj.* V. ö. SÜL.

KISÜLÉS, pusztá Pest-Solt m.; helyr. *Kisülés-re, —én, —ről.*

KISÜLŐ v. KISÜLLŐ, (kis-ülő v. —üllő) ösz. fn. A kovácsok, lakatosok, ötvösök kisebb nemű üllője. V. ö. ÜLŐ.

KISÜT, (ki-süt) ösz. ön- és áth. Önhatólag am. kivilágít; leginkább a hold- és napról mondják.

„Kisütött a nap sugára,
A szeretőm ablakára.” Népd.

Áthatólag 1) Kellőleg megsüt. *Jól kisütni a kenyeret.* Különösen rántva megsüt. *Zsiron, vajon kisütni valamely téstát, halat, csirkét.* 2) Kiéget. *Tüzes vassal kisütni valaki szemét. A forró nyár kisüti a mezőket.* 3) Lövészert kilobbant. *Kisütni az ágyut, puskát.* 4) Átv. ért. valamit napfényre derít, világosságra hoz. *Vallatásokból kisütni a büntetéseket.* V. ö. SÜT.

KISÜTÉS, (ki-sütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami kisüt; vagy valaki valamit kisüt.

KISVAJDAFALVA, erdélyi falu Fogaras vidékén; helyr. — *Vajdafalvá-ra, —n, —ről.*

KISVÁROS, pusztá Hont m.; helyr. — *város-ra, —on, —ről.*

KISVÁROSI, (kis-városi) ösz. mn. 1) Kisvárosból való 2) Oly szokásu, tulajdonságu, magatartásu, milyenek rendszeren a kisvárosiak lenni szoktak. *Kisvárosi ripők. Kisvárosi piperkőcz.*

KISVÁROSIAS, (kis-városias) ösz. mn. Kisvárosi lakosok szokására mutató, arra emlékeztető, azoknál divatozó. *Kisvárosias kíváncsiság, megszólás.*

KISVÁROSIASAN, (kis-városiasan) 1. KISVÁROSILAG.

KISVÁROSILAG, (kis-városilag) ösz. ih. Kisvárosiak módja, szokása szerint.

KISZ, fn. tt. *kisz-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A legapróbb hal a Balatonban, melyet meritőhálójával fognak. A horogra csalétkül húzzák, innen a közmondás: *Sokszor kisen keszeget foghatni, azaz kis szivesség vagy ajándék által többet lehet nyerni.* Néhutt: *kisz.*

KISZAB, (ki-szab) ösz. áth. 1) Általán valamely kelmét öltözetül vagy más végre kellő forma szerint és nagyságban kimetsz. *Kiszabni a nadrágnak,*

dolmánynak való posztót. Kiszabni a csizmának való bőrt. Innen: valakit valamely ruhából kiszabni, am. a ruhát igen szűkre, kicsinyre szabni. 2) Valamit bizonyos mértékben kirendel. *A cselédeknek kiszabni mindennapi eleségüket. A legényeknek kiszabni a mindennapi munkát. Kiszabni a lovaknak való abrakot, szénát.* 3) Meghatároz. *Kiszabni a napot, órát, időt. Kiszabni a tanulni valót.* V. ö. SZAB.

KISZABADÍT v. —SZABADIT, (ki-szabadít) ösz. áth. A kényszerített, önkénytelen, lekötött állapotban, helyzetben levőt szabaddá teszi, feloldja, felmenti. *Kiszabadítani a foglyokat. Kiszabadítani az istrángba keveredett ló lábait.* V. ö. SZABADÍT.

KISZABADÍTÁS v. —SZABADÍTÁS, (ki-szabadítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit kiszabadítanak. V. ö. KISZABADÍT.

KISZABADÚL v. —SZABADUL, (ki-szabadul) ösz. önh. Bizonyos kényszerített, önkénytelen, lekötött, bebonyolodott állapotból, helyzetből kimenekül, kivergődik. *Fogságból, ellenség kezei közül kiszabadulni. Zsarnok hatalma, önkénye alól kiszabadulni.* V. ö. SZABADÚL.

KISZABADULÁS v. —SZABADULÁS, (ki-szabadulás) ösz. fn. Kényszerített állapotból, fogságból, rabságból stb. kimenekülés.

KISZABÁS, (ki-szabás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszabnak. V. ö. KISZAB.

KISZÁCS, falu Bács m.; helyr. *Kiszács-ra, —on, —ről.*

KISZÁDOL, (ki-szádol) ösz. áth. A hordónak vagy más bedugaszolt edénynek száját, azaz dugaszát kihúzza, kiüti.

KISZÁDOLÁS, (ki-szádolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszádnak.

KISZAGGAT, 1. KISZAKGAT.

KISZAGLÁL, (ki-szaglál) ösz. áth. Valamit szaglálva kikeres, kifürkész, kinyomoz. *A vadászeket kiszaglálják az elbűjt vadakat.* V. ö. SZAGLÁL.

KISZAGLÁLÁS, (ki-szaglálás) ösz. fn. Szaglálva kikeresés. V. ö. KISZAGLÁL.

KISZÁGULD, (ki-száguld) ösz. önh. Sebesen nyargalva kirohan, kicsap valahová. Mondják különösen hadi lovagokról, kik az ellenség nyugtalanítására, megrohanására kirándulnak, vagy kitörnek. V. ö. SZÁGULD.

KISZÁGULDÁS, (ki-száguldás) ösz. fn. Száguldvá kicsapás.

KISZÁGULDOZ, (ki-száguldoz) ösz. önh. Egy más után többször kiszáguld.

KISZAKAD, (ki-szakad) ösz. önh. Szoros ért. mondják szövetekekről, vagy fonott, vagy rostos testekről, melyek részei vzgy rétegei egymástól elválnak. *Kiszakad a tuskébe, szegbe akadt ruha. A könyvből néhány levél kiszakadt.* Átv. ért. mondják emberről, ki hazájától, szülőhelyétől távozva kölföldre megy letelepedni. *A székhelyek közül sok család kiszakadt a szomszéd Moldovába.* V. ö. SZAKAD.

KISZAKADÁS, (ki-szakadás) ösz. fn. A fonott vagy rostos testek részeinek egymástól elválása. V. ö. **KISZAKAD**.

KISZAKAJT, **KISZAKAJTÁS**, 1. **KISZAKASZT**, **KISZAKASZTÁS**.

KISZAKASZT, (ki-szakaszt) ösz. áth. 1) Valamit tövöstül, gyökerestül kihúz, kiránt. *Kiszakasztani az elültetett virágot, csemetét.* 2) Valamit koptatás, metszés, vágás, tépés, s egyéb erőszak által kizakaszt. *Kiszakasztani térden a nadrágot.* 3) A sütni való megkelt tésztát darabokra szakgatva kenyérré, czipóvá stb. gömbölygeti. 4) A gulyából, ménesből egy falkát különválaszt. *Négy tinót az ökörgulyából kiszakasztani.* 5) Átv. ért. valamely érzelmet kiirt kebeléből. V. ö. **SZAKASZT**.

KISZAKASZTÁS, (ki-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, melynélfogva kiszakasztanak valamit. V. ö. **KISZAKASZT**.

KISZAKGAT, (ki-szakgat) ösz. áth. és gyak. Szakgatva, azaz tövéről, gyökeréről elhuzgálva kizakgat, kitépdél valamit. *Kiszakgatni a kenderet, gyomot, fattyunövényeket.* *Kiszakgatni az őszt hajszálakat.* V. ö. **SZAKGAT**.

KISZAKGATÁS, (ki-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kizakgatunk valamit. V. ö. **KISZAKGAT**.

KISZAKÍT, **KISZAKÍTÁS**, 1. **KISZAKASZT**, **KISZAKASZTÁS**.

KISZALAD, (ki-szalad) ösz. önh. 1) Szaladva kimegy, kisiet. *Vészharangsózt hallván, kiszaladt az utcára.* 2) Átv. ért. mondják némely folyadékokról, melyek tartalekőbleikből akármely oknál fogva kifolynak. *Kiszalad a forró leves, víz.* Szokottabban: *kifut.* Ugyan átv. ért. mondják szóról, mely véletlenül, akaratlanul csúszik ki. *Ez a szó csak úgy szaladt ki a szájamból.* V. ö. **SZALAD**.

KISZALADÁS, (ki-szaladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kiszalad.

KISZÁLAL, (ki-szálal) ösz. áth. Szálanként kiválogat, kiszed. *Kiszálalni a kényéből a kosárnak való vékonyabb vesszőket.*

KISZALASZT, (ki-szalaszt) ösz. áth. 1) Hagyja, engedi, hogy valaki v. valami kiszaladjon. *Az akolból kiszalasztani a csikókat.* 2) Valakinek meghagyja, hogy szaladva, azaz gyorsan menjen ki valahova. *A gyereket kiszalasztani a mezőre, hogy a béréseket hívja haza.* 3) Átv. ért. a kezében, hatalmában levő valamit akaratlanul, véletlenül kibocsátja. *Kiszalasztani (elszalasztani) a jó szerencsét.* 4) Átv. ért. valamely szót kiszalasztani am. véletlenül, meggondolatlanul kiejteni. V. ö. **SZALASZT**.

KISZALASZTÁS, (ki-szalasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiszalasztanak.

KISZÁLL, (ki-száll) ösz. önh. 1) Repülve kiindul valahonnan. *Tűszvészkor a galambok kiszállanak búgjaikból.* *A puskadurranás által fölrezzentett madarak kiszállanak a nádasból.* 2) Szélesebb ért. bizo-

nyos helyre vagy helyről kilép. *Kiszállani a csatasíkra.* *Kiszállani a kocsiból, hajóból.* *Kiszállani a partra.* 3) A székelyek az olyan részeges emberről is mondják, aki bizonyos időben házát elhagyva sokáig korcsmákon hever, hogy *kiszállott.* (Ferenzi János). V. ö. **SZÁLL**.

KISZÁLLÁS, (ki-szállás) ösz. fn. Kirepülés, kimenés, kilépés valamely helyből. V. ö. **KISZÁLL**.

KISZÁLLÁSOL v. — **SZÁLLÁSOZ**, (ki-szállásol v. — szállásoz) ösz. áth. Valamely szállásból, szállóhelyből kiköltöztet (ausquartiren). Ellentéte: *beszállásol* v. *beszállásoz*.

KISZÁLLÍT v. — **SZÁLLÍT**, (ki-szállít) ösz. áth. 1) Véghez viszi, hogy valaki v. valami kiszálljon. *Kiszállítani az utasokat a gőzkocsiból.* *Kiszállítani a hajót valamely partra.* 2) Külföldre szekéren vagy hajón stb. kiküld. *A bevásárlott gabonát, bort, kelméket kiszállítani idegen országba.* V. ö. **SZÁLLÍT**.

KISZÁLLÍTÁS v. — **SZÁLLÍTÁS**, (ki-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiszállítanak valakit v. valamit. V. ö. **KISZÁLLÍT**.

KISZÁMÍT v. — **SZÁMIT**, (ki-számít) ösz. áth. Valaminek mennyiségét számok által kiveti, meghatározza, megtudja. *Előre kiszámítani az építés költségeit.* *Kiszámítani az időt, mely alatt valamit végezni lehet.* V. ö. **SZÁMIT**.

KISZÁMÍTÁS v. — **SZÁMITÁS**, (ki-számítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszámítunk valamit. V. ö. **KISZÁMÍT**.

KISZÁMLÁL, (ki-számlál) ösz. áth. Számlálva kiad, kiválaszt, kioszt bizonyos mennyiséget. *Kiszámlálni a napszámosok napi vagy heti díját.* V. ö. **SZÁMLÁL**.

KISZÁMLÁLÁS, (ki-számlálás) ösz. fn. Számonkénti kiosztás, kiadás, részletezés.

KISZÁMOL, nem egészen szabatos értelemben „kiszámít” helyett használják. V. ö. **SZÁMOL**, és **SZÁMÍT**.

KISZÁNDÉKOZIK, (ki-szándékozik) ösz. k. Szándéka van valahová ki v. kifelé menni.

KISZÁNKÁZ, **KISZÁNKÁZIK**, (ki-szánkáz v. -szánkázik) ösz. önh. v. k. Szánkázva kirándul valahová. *Kiszánkázni a szomszéd faluba.* V. ö. **SZÁNKÁZ**.

KISZÁNKÁZÁS, (ki-szánkázás) ösz. fn. Szánkán kirándulás.

KISZÁNT, (ki-szánt) ösz. áth. 1) Bizonyos növényeket töveikről, gyökereikről szántóvassal kimetsz. *Kiszántani a perjét, földi bodzát.* 2) Valamely földben rejlő testet szántás által helyéből kifordít. *A néhai ütközetek mezején csontokat szántani ki.* *Eldsótt kincset szántani ki.* V. ö. **SZÁNT**.

KISZÁNTÁS, (ki-szántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszántanak.

KISZAPPANOZ, (ki-zappanoz) ösz. áth. Szappanos vízzel kimos, kitisztít. *A ruhából kiszappanozni a mocskot, szennyet.*

KISZAPPANOZÁS, (ki-szappanozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszappanoznak.

KISZAPÚL v. —SZAPUL, (ki-szapúl) ősz. áth. Szapuló edényben lúgos vízzel kifőz valamit. *Kiszapulni a durvább mocskos ruhákat. Kiszapulni a nyers fonalat, a taplógombát.* V. ö. SZAPU, SZAPULÓ.

KISZAPULÁS v. —SZAPULÁS, (ki-szapulás) ősz. fn. Mosás neme, midőn kiszapulnak valamit. V. ö. KISZAPUL.

KISZAR, (ki-szar) ősz. áth. Valamit szarva kiad beleiből. *Kiszarni a lenyelt csontokat, gyümölcsmagoikat.* Viszsz. névmással: *kiszarni magát,* am. a belsárt jól kiüríteni.

KISZÁRAD, (ki-szárad) ősz. önh. Általán mondjuk minden nedves, nyirkos, nyers testről, midőn nedvei, nyirkai kirepülnek, kigőzölögnek, s az nyersességét vesztí. Szoros ért. *kiszáradnak a növények,* midőn szükséges életnedveikből kifogynak. Széles ért. *kiszáradnak az állatok is,* midőn igen elsoványodnak; *kiszáradnak a folyók, patakok, források,* midőn nedveik kirepülnek stb. V. ö. SZÁRAD.

KISZÁRADÁS, (ki-száradás) ősz. fn. Állapotváltozás, midőn valamely nyirkos, nedves, nyers test kiszárad. V. ö. KISZÁRAD.

KISZÁRASZT, (ki-száraszt) ősz. áth. Bizonyos testeknek nedveit, nyirkait kiszívja. *A forró napok kiszárasztják a füveket.* Némely nyavalyák *kiszárasztják az emberi testet. A tavakat, mocsárokat, mesterségesen kiszárasztani.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRASZTÁS, (ki-szárasztás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamely kiszárasztatik. *Sütemények kiszárasztása hosszas, és erős tűz által. Tavak, mocsárok kiszárasztása.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRÍT vagy —SZÁRIT, KISZÁRÍTÁS v. —SZÁRÍTÁS, 1. KISZÁRASZT, KISZÁRASZTÁS.

KISZÁROGAT, (ki-szároгат) ősz. áth. Apránként v. lassanként, folytonosan kiszárit.

KISZDIA, falu Temes m.; helyr. *Kiszdiá-ra,* —n, —ról.

KISZE, 1. KISZI.

KISZED, (ki-szed) ősz. áth. és gyűige. 1) Bizonyos sokaság közül többeket egymás után kivesz, kiválaszt. *A búza kögöl kiszedni a konkolyt. A tálból, fazékból kiszedni a gombócokat. A hálóból kiszedni a nagyobb halakat. A gyümölcsnek javát kiszedni a kosárból.* 2) Általán, ami valahol benn van, mind kivieszi. *Kiszedni a kemenczéből a kenyereket. Kiszedni a ládába rakott drukat.* 3) A betűszedőknél *kiszedni valamit,* am. azon betűket, melyekből a nyomtatandó szók állanak, fiókjaikból egyenként kiválogatni és kellőleg sorozni; különösbbe a szedést bevégezni. *A 10. ívet már kiszedtük.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGET, (ki-szedéget) ősz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran szedve kiválogat, kivedgel. Néha am. aprólékosan, kicsinyenként kiszed. *A cseléd garasonként, egy-egy forintontként kiszedegette bérét.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGETÉS, (ki-szedégetés) ősz. fn. Szedegetve kiválogatás, kivedgelés.

KISZEG, (ki-szeg) ősz. áth. Szegve kimetsz, kihalásít, kimér, kialakít valamit. Rokon a *kiszab* igével, csak hogy a szegés az alakítandó test, különösen ruhafélének inkább széleire, a szabás pedig az egészre vonatkozik. V. ö. SZEG, SZAB.

KISZEGÉLYEZ, (ki-szegélyez) ősz. áth. Szegélylél vagy szegélyekkel ellát, fölkészít.

KISZEGEZ, vagyis —SZÉGEZ, (ki-szegez v. szégez, éles ē-vel) ősz. áth. 1) Valamit szegekekkel kiver. *Kiszegezni a sarutalpakat.* 2) Valamit, szegeket verve bele, kifeszít, nyilvános helyre kiakaszt. *Utcaszögletekre kiszegezni valamely hirdetményt. A denevért kiszegezni a kapura.* 3) Kitéz, kitézt valamit hogy lássák. *Kiszegezni a zászlókat a házak ablakaiból.* De itt szokottabb: *kitézni.* 4) Mondjuk az álgukról midőn bizonyos irányban kitézetnek. *A vár falain kiszegezni a huszonnégyfontosokat.* Ez értelemben talán nyílt e-vel, „szeg” igétől. V. ö. SZÉG, SZEG, SZÖG.

KISZEKEREZ, (ki-szekerez) ősz. önh. Szekéren kirándul valahová.

KISZEKEREZÉS, (ki-szekerezés) ősz. fn. Szekéren kirándulás.

KISZEL, (ki-szel) ősz. áth. Éles eszköz zel kiszakaszt, kimetsz valamit. *Kiszelni a kenyérből egy karéjt. Kiszelni a szalonnából a húsos részt.* V. ö. SZEL.

KISZÉLED, (ki-széled) ősz. önh. Széledve kiterjed.

KISZELEL, (ki-szelel) ősz. áth. Valamely szemes jószág polyváját, szemetjét, ocsúját, lazáját szél által kitisztítja. *Szórás által kiszelelni a nyomtatott, csépelet gabonát.* V. ö. SZELEL.

KISZELELÉS, (ki-szelelés) ősz. fu. Cselekvés, midőn valamit kiszelelnek.

KISZELES, (ki-szelés) ősz. fn. Szelve kimetszés, kivágás.

KISZÉLESÉDÉS, (ki-szélesedés) ősz. fn. Szélesre kiterjedés.

KISZÉLESÉDIK, (ki-szélesedik) ősz. k. Szélesre kiterjed. *A folyóvíz áradáskor kiszélesedik. A hízó ember dereka, vállai kiszélesednek.* V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLESÍT v. —SZÉLESIT, (ki-szélesít) ősz. áth. Valamit szélesre kitégít, kinyújt, kiterjeszt. V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLESÍTÉS v. —SZÉLESÍTÉS, (ki-szélesítés) ősz. fn. Szélesre kinyújtás, kiterjesztés.

KISZELLŐZ, (ki-szellőz) ősz. áth. 1) Valamit szellőre, szabad ég alá kitesz, hogy áporodástól, romlástól, molyoktól stb. megóvja. *Kiszellőzni a ruhákat.* 2) Bizonyos zárt helyet kinyit, hogy a szellő, szabad levegő megjárja. *Kiszellőzni a szobákat.*

KISZELLŐZÉS, (ki-szellőzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kiszellőzünk valamit. V. ö. KISZELLŐZ.

KISZELLŐZTET, (ki-szellőztet) ősz. áth. Mint alakja mutatja, a szóképzés szabályai szerint mivel-

tető értelemmel bir, s am. más valakinek megbagya, rendeli, hogy kiszellőzzön valamit; de köz szokás szerint csak annyi is, mint *kiszellőz*, minthogy azt a szellő, tehát némileg mégis más által téteti. V. ö. SZELLŐZ, és SZELLŐZTET.

KISZÉM, (ki-szém) ősz. áth. m. *kiszém-tem*, — *tél*, — *étt*. Győr vidéki tájszólás szerint am. *kiszemel*.

KISZÉMÉL, (ki-szémél) ősz. áth. Szemenként kiválogat, kiszedeget. *A galambok a legszebb búzaszemeket szemelik ki*. Átv. ért. nem csak szemes jószágból, hanem akármely más gyűjtött testek közül egyet vagy többet, különösen szemre vesz, és kiválaszt. *A nyájból kiszemelni a legszebb barmokat*. V. ö. SZÉMÉL.

KISZÉMÉLÉS, (ki-szémélés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszemelnek.

KISZÉMIK, I. KISZÉMZIK.

KISZÉMZIK, (ki-szémzik) ősz. k. A esemetek s fákról mondják, midőn szemeket vagy rügyeket eresztenek.

KISZENVED, (ki-szenved) ősz. önh. Bizonyos időmérték szerint végig fogytig szenved, pl. aki halálig szenved, vagy a rá mért büntetést végig kiállja. Használják tárgyesetes névvel is. *A tiz évi fogságot hiszenvedni*. Átv. ért. sok szenvedés után e világból kimúlik, meghal. V. ö. SZENVED.

KISZENVEDÉS, (ki-szenvedés) ősz. fn. Cselekvés v. állapot, midőn valaki hiszenved.

KISZÉPÍT v. —SZÉPÍT, (ki-szépít) ősz. áth. Valamit szépen kialakít, kiékesít, kicziczomáz. *Kiszépíteni a házat, lakszobákat. Kiszépíteni a várost. Különös fejjékel kiszépített nő*. V. ö. SZÉPÍT.

KISZÉPÍTÉS v. —SZÉPÍTÉS, (ki-szépítés) ősz. fn. Kiékesítés, kicziczomázás.

KISZETÓ, falu Temes m.; helyr. *Kiszető-ra*, —n, —ról.

KISZI, fn. tt. *kiszi-t*, tb. —k. Gömörben jelent savanyú böjti levest. Tótul : *kiszélcza* ugyanazt jelenti, a *kiszeli* (savanyú) törzstől. A székelyleknél kocsonyaforma étel neme zabtőcsből (vizzel megforrázott zablisztból); kovászszal megkeletve úgy főzik mint a kását, s téjjel vagy szilvalével eszik; csak nyelni kell, de megraggni nem szokás. (Kriza J.). Néhutt : *kesze*, v. *kisze*, v. *kiszil*. V. ö. KESZE, KESZÖCZE.

KISZÍ, (ki-kízi) ősz. áth. 1) Valamit bizonyos csön szíva kihúz. *Kiszíni lopótőkkel a bort. Szivattyúval kiszíni a vizet. Kiszíni egy pipadohányt*, vagyis a pipában égő dohány füstét. *A szúnyogok, pióczák kiszíják a vért*. 2) Valamely test nedvét szopogatva kihúzza. *Kiszíni a gyümölcs nedvét. A csecsemő kiszíja az anyja tejét*. 3) Átv. ért. valakinek életnedvét kihúzza, elfogyasztja. *A vén férj kiszíja a fiatal nőt*. Mondják növényekről, vagy más nedves testekről is, melyeket a melegség nedveiktől megfoszt. 4) Képes kifejezéssel valakinek vagyonát, birtokát lasként kicsalja, kihúzza. *Kiszíni az ország zsírtját*.

KISZID, (ki-szid) ősz. áth. Valakit különféle szidalmakkal illet, szemrehányásokkal kifakad valaki ellen. V. ö. SZID.

KISZIDÁS, (ki-szidás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiszidnak.

KISZIKKAD, (ki-szikkad) ősz. önh. Szoros ért. mondják sárról, vagy sárlepte térről, midőn kiszárad. V. ö. SZIKKAD.

KISZIKKADÁS, (ki-szikkadás) ősz. fn. Állapot, midőn valami kiszikkad.

KISZIKKASZT, (ki-szikkaszt) ősz. áth. Eszközi, okozza, hogy kiszikkadjon, kiszáradjon valami. *A meleg napok, a szelek kiszikkasztják a sárt, a sáros utakat*.

KISZIKKASZTÁS, (ki-szikkasztás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszikkasztanak.

KISZIL, fn. tt. *kiszil-t*, tb. —ék I. KISZI.

KISZIMATOL, (ki-szimatol) ősz. áth. Szimatolva, azaz szaglászva kifürkész, kikutat valamit. *A vizsla kiszimatolja a vadakat*. Átv. ért. kikémlel.

KISZINDIA, falu Arad m.; helyr. *Kiszindia-ra*, —n, —ról.

KISZÍNÉL, (ki-színél) ősz. áth. 1) Valamit bizonyos színnel kifest. *Kiszínelni a divatképeket. Kiszínelni a szekér oldalait, a szekérkast*, másképp : *kiszínez*. 2) Szabó D. szerint am. sajtít. *Kiszínelem ábrázatjából is, mit akar*. 3) Valaminek színét, azaz javát, szépét kiválasztja. 4) Valamely rögzös, darabos testet kisimít, kiegyenget, különösen fanemű testeket bárd, gyalu stb. által simára kialakít. *Kiszínelni a gerendákat, deszkákat*. 5) *Kiszíneli magát*, I. KISZÍNLELI MAGÁT. V. ö. SZÍNÉL.

KISZÍNÉLÉS, (ki-színélés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszínelnek.

KISZÍNÉZ, (ki-színéz) ősz. áth. Festékezve, mázolvá bizonyos színt ad valaminek. *Kiszínezeni a fenyő-fa bitorokat. Kiszínezeni a rézre, fára nyomtatott képeket*.

KISZÍNÉZÉS, (ki-színézés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszíneznak.

KISZÍNLELI v. KISZÍNLI MAGÁT; visszaható ige. A székelyleknél Kriza J. szerint am. kiürügyeli magát valamiből.

KISZÍNLELÉS, I. KISZÍNÉLÉS.

KISZÍNLIK, (ki-színlik) ősz. k. Szabó D. szerint am. kitetszik, kitűnik. *Kiszínlik ábrázatjából is a rossz indulat*.

KISZÍP, (ki-szíp) ősz. áth. I. KISZÍ. A szíp törzstől származtak : *szípdák, szípákol, szípogat*.

KISZÍPÁKOL, (ki-szípákol) ősz. áth. A pordohányt szípákolva kiszíja. *Naponként egy garas árú fekete tobákot kiszípákolni*. V. ö. SZÍPÁKOL.

KISZÍPÁKOLÁS, (ki-szípákolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszípákolnak.

KISZIPOGAT, (ki-szipogat) ősz. gyak. áth. Valamely italt lassacskán, cseppenként szíva, szörpölgetve iszogat ki. *Kiszíogatni egy pohár hegyalját*.

KISZISZÉG, (ki-sziszég) ősz. önh. Tárgyesetes névvel am. valakit sziszegve kigúnyol, kiűz, kihajt. *Kisziszegni a kontár színészt. A gundár kisziszegi az idegen ludakat.* Másként: *kippisség.*

KISZÍTÁL, (ki-szítál) ősz. áth. Szítában rázva holmi idegen részekről, szeméttől, portól stb. megtisztít valamit. *Kiszítálni a sütni való lisztet. Kiszítálni a vágott dohányból a port.*

KISZIVÁRGÁS, (ki-szivárgás) ősz. fn. Szivárogva kifolyás. Átv. ért. valamely titok egyes részeinek lassan-lassan nyilvánosságra jutása.

KISZIVÁRKOZIK, (ki-szivárkozik) ősz. k. l. **KISZIVÁROG**.

KISZIVÁROG, (ki-szivárog) ősz. önh. és gyak. Szivárogva, azaz vékony csöveken, basadékokon lassan-lassan kifoly. *A száraz, repedékes kútból kiszivárog a víz.* Átv. ért. valamely titok egyes részei lassanként nyilvánosságra jutnak. V. ö. **SZIVÁROG**.

KISZIVÁS, (ki-szivas) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg szopás, szörpölés, stb. mely által kiszivunk valamely nedvet vagy folyadékot. V. ö. **KISZÍ**.

KISZIVATYÚZ, (ki-szivatyúz) ősz. áth. Szivatyúval kihúz. *Kiszivatyúzni a pinczébe folyott vizet.* V. ö. **SZIVATYÚ**.

KISZIVATYÚZÁS, (ki-szivatyúzás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszivatyúznak.

KISZÍVOGAT, (ki-szívogat) ősz. áth. Apránként v. lassanként kiszív.

KISZLEL, (kész-el-el) áth. m. *kiszlel-t.* A régieknél, pl. a Müncheni codexben am. készttet, valamire sürget, rábeszél. „És a vénnek a népet kiszlelék, hogy Barrabást kérnék, Jézust pedig elvesztették.” Máté 27. A Bécsi codexben: „kiszleli vala őtet” (svadebat ei). V. ö. **KÉSZLEL**, **KÉSZTET**.

KISZÓL, (ki-szól) ősz. önh. Bizonyos zárt helyből kifelé szól. *Kiszólni az ablakon. Kiszólni a veremből, pinczéből.* V. ö. **SZÓL**.

KISZÓLÁS, (ki-szólás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiszól.

KISZOLGÁL, (ki-szolgál) ősz. áth. Bizonyos időt szerződés szerint valakinek szolgálatában kitölt. *Kiszolgálni az egész esztendő.*

KISZOLGÁLT, (ki-szolgált) ősz. mn. Aki akár-mikép kötelezett, vagy önként ajánlott szolgálati időt kitöltött. *Kiszolgált katona. Kiszolgált tisztviselő.*

KISZOLGÁLTAT, (ki-szolgáltat) ősz. áth. és mivel. Bizonyos járandóságot kiadat. *Kiszolgáltatni a katonáknak járó kenyeret, a lovaknak való szénát, abrakot.* V. ö. **SZOLGÁLTAT**.

KISZOLGÁLTATÁS, (ki-szolgáltatás) ősz. fn. Cselekvés, mely által kiszolgáltatnak valamit. *A széna, abrak kiszolgáltatása a lovasság számára az illető felmő biztosok dolga.*

KISZÓLÍT v. —**SZÓLÍT**, (ki-szólít) ősz. áth. Valakit nevével szólítva valahonnan vagy a többi kö-zől kihí. *A sereg közül néhányat kiszóllítani.* Átv. ért.

az Isten kiszóllította őt ez árnyékvilágból, am. meghalt. V. ö. **SZÓLÍT**.

KISZÓLÍTÁS v. —**SZÓLÍTÁS**, (ki-szólítás) ősz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kiszólltatik.

KISZOP, (ki-szop) ősz. áth. Valamely testnek nedvét, levét szopva kiszívja, kihúzza, kiissza. *Kiszopni a szőlő levét. A megmetszett újból kiszopni a vért. A csecsemő kiszopja anyja vagy dajkája emlőjéből a tejet.* V. ö. **SZOP**.

KISZOPOGAT, (ki-szopogat) ősz. áth. Lassan-ként v. apránként kiszop.

KISZÓR, (ki-szór) ősz. áth. Szórva, azaz szerte, szanaszét hányva kivet, kidobál holmit. *A rohadt almákat kiszórni a szemétre.* V. ö. **SZÓR**.

KISZÓRÁS, (ki-szórás) ősz. fn. Cselekvés, midőn kiszórnak holmit. V. ö. **KISZÓR**.

KISZORÍT v. —**SZORIT**, (ki-szorít) ősz. áth. Szorítva, összenyomva, szűkebbre tolvá bizonyos helyről kimenni, kicsúsni, kinyomulni stb. kényszerít valakit v. valamit. *Tolongásban kiszorítani valakit a teremből. Az árvíz kiszorította a barmokat a legelőről.* V. ö. **SZORÍT**.

KISZORÍTÁS v. —**SZORÍTÁS**, (ki-szorítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit kiszorítanak.

KISZORÚL v. —**SZORUL**, (ki-szorúl) ősz. önh. 1) Addig szorúl, míg végre kénytelen odahagyni helyét. *Tolongs miatt kiszorúlni a színházból, gyűlésteremből.* 2) Minthogy bizonyos tért mások elfoglaltak, kénytelen künn maradni. *Akik későn jövének vala, kiszorultak a templomból.* V. ö. **SZORÚL**.

KISZORÚLÁS v. —**SZORULÁS**, (ki-szorulás) ősz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami valahonnan kiszorúl.

KISZÓTAGOL, (ki-szó-tagol) ősz. áth. Szótagolva kifej, kibetűz.

KISZOTYOG, (ki-szotyog) ősz. önh. Szotyogva kihull, például a kézből a puha gyümölcs. Különö-sebben mondják a székeleknél a vadhúsról s nyi-ről, midőn a sebből kihullanak. (Ferenczy János).

KISZOTYTYAN, (ki-szotytyan) ősz. önh. Szotytyanva kiesik, kicsúszik. *Kiszotytyant a kezéből.* (Kál-lay gyűjt.).

KISZŐ, (ki-szó) ősz. áth. Szövésszékekben bizonyos virágokat, alakokat kiképez a vászon vagy más szöveteken. V. ö. **SZŐ**.

KISZÖGELLÉS, (ki-szögellés) ősz. fn. Állapot, midőn valami kiszögellik. L. ezt.

KISZÖGELLIK, (ki-szögellik) ősz. k. Szögletet képezve kifelé áll. *A vár egy része a Dunára kiszögellik.*

KISZÖGEZ, (ki-szögez) ősz. áth. Tulajdonképen am. szöglettel ellát, kiszögletez; azonban használják, bár hibásan, „kiszegez” helyett is.

KISZÖGLETEL, (ki-szögletél) ősz. áth. Szögletesen kimetsz, kivág, kifarag, kivarr stb. valamely művet. V. ö. **SZÖGLET**.

KISZÖGLETEZ, (ki-szögletez) ősz. áth. Szögletet vagy szögleteket képezve kialakít. *Az aszfalt*

négy, a filegóriát hat szögüre kiszögletezni. Élesre, tompára, egyenesre kiszögletezni.

KISZÖKDÖS, (ki-szökdös) ősz. önh. Gyakran szöke kilopódzik, kioson valahonnan. Ugyanezt többet magával teszi. V. ö. SZÖKIK, KISZÖKIK.

KISZÖKELL, (ki-szökell) ősz. önh. Szökellve, ugrálva kimegy. *A virgoncz fiúk kiszökellenek az utcára.* V. ö. SZÖKELL.

KISZÖKELLÉS, (ki-szökellés) ősz. fn. 1) Szökellve, ugrálva kimenés. 2) A többi tárgyak vagy részek közül ki- vagy előrenyomulás.

KISZÖKELLIK, (ki-szökellik) ősz. k. A többi tárgyak vagy részek közül előre nyomul, előre terjed. *A vár homlokzatán oszlopos erkély szökellik ki.*

KISZÖKIK, (ki-szökik) ősz. k. Szöke, azaz lopva, elosonva kimenekszik, kibujdosik valahonnan vagy valahová. *A foglyok kiszöktek a börtönből. Kiszökní idegen országba.* V. ö. SZÖKIK.

KISZÖNYEGÉZ, (ki-szönyegéz) ősz. áth. Szönyegekkal kirak valamely tért. *Kiszönyegezni a tereket, a padolatot.* V. ö. SZÖNYEG.

KISZÖNYEGÉZÉS, **KISZÖNYEGZÉS**, (ki-szönyegézés) ősz. fn. Szönyeggel vagy szönyegekkal kirakás.

KISZÖRPÖL, (ki-szörpöl) ősz. áth. Valamely nedvet szörpölve kiszí, kiiszik. *Kiszörpölni a kávét, édes bort.* V. ö. SZÖRPÖL.

KIS-ZSÁZSA, **KIS-ZSÁZSAFÜ**, (kis-zsázsafü) ősz. fn. A zsázsához tartozó növényfaj. Máskép: *résuka, kerti zsázsa, saláta torna.*

KISZT, (kisz-t v. kész-t) áth. m. *kisz-t-étt*, htn. —ni v. —ni. Régies és tájdivatos. „S mikoron e'bre kisztenéje a király.” Debreczeni Legendáskönyv. Szokottabban l. KÉSZT.

KISZTE, falu Zemplén m.; helyr. *Kiszté-re*, —n, —ről.

KISZTÉS, l. KÉSZTÉS.

KISZTET, (kisz-t-et, azaz kész-t-et) áth. Nem egyéb, mint kettőztetett mivelletével képzett *kisz*t vagy *kész*t. V. ö. KÉSZT.

KISZTETÉS, l. KÉSZTETÉS.

KISZÚR, (ki-szúr) ősz. áth. 1) Szúrva, hegyes eszközzel bökve kilikaszt vagy elront valamit. *Szeggel, árral kiszúrni a bőrt. Kiszúrni valakinek szemét.* 2) Valamit szúrva kitűz. *Kiszúrni a mérnöki póznákat. Kiszúrni az útjelölő karókat.* Átv. ért. *valakinek kiszúrni valamivel szemét*, am. figyelmét elfordítani valamitől vagy megselekedni, hogy ne gondoljon valamivel, miben különben akadályt tehetett volna. *A felvigyázó szemét egy két forinttal kiszúrni.* V. ö. SZÚR.

KISZÚRÁS, **KISZURÁS**, (ki-szúrás) ősz. fn. Szúrva kilikasztás.

KISZURDAL, (ki-szurdal) ősz. áth. és gyak. Szurdalva kilikgat valamit. *Gombostűvel kiszurdalni a papírt. Árral kiszurdalni a eszmatalpat.* V. ö. SZURDAL.

KISZURDALÁS, (ki-szurdalás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszurdalnak.

KISZURKÁL, (ki-szurkál) ősz. gyak. áth. l. **KISZURDAL**, és V. ö. SZURKÁL.

KISZURKOL, (ki-szurkol) ősz. áth. Szurokkal kívülről megken. *Kiszurkolni a vargafonalat.*

KISZÜR, (ki-szúr) ősz. áth. Szűrűn vagy szűrve kiereszt valamely nedvet. *Kiszúrni a levét.* V. ö. SZÜR.

KISZÜRÉS, **KISZÜRÉS**, (ki-szürés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszürnek.

KISZÜRCSÖL, (ki-szürcsöl) ősz. áth. Valamely edényből szüresölve kiszí, kiszop, kiiszik bizonyos italmű nedvet. *Kiszürcsölni az édes borocskát.* V. ö. SZÜRCSÖL.

KISZÜRCSÖLÉS, (ki-szüresölés) ősz. fn. Szüresölve kiszívás, kiűvés.

KISZÜRCSÖLGET, (ki-szüresölget) ősz. áth. Apránként v. lassanként kiszürcsöl.

KISZÜRMÖL, (ki-szürmöl) l. **KISZÜRCSÖL**.

KITA, (kit-a v. köt-e, köt-ő? l. végül); fn. tt. *kitát.* 1) Hajból, szőrből, kenderből, s ilyféle szálak testekből egy tekercs, egy kötés. *Kender-kita* (Molnár Albertnél), *haj-kita* (Sándor Istvánnál), *selyem-kita* (Szabó Dávidnál). *Kitába kötni a kendert.*

„Három kita magos kender,
Egy kis beszédem van kenddel.”

Népdal. (Erdélyi J. gyűjt.).

„Fogy, fogy, szépen fogy a kender guzsalyáról,
Új kitát vesz elő az ágya fejből.”

Székely.

Kitába font haj, selyem. Hol egy, hol más esetben hasonlót jelentenek: *marok, pászma, tincs, matring.* 2) Több ilyen tekercsekből álló csomó, melyek száma a különféle vidékeken változó. Szathmárban egy kita húsz tekercsből áll, Mátyusföldön huszonhétből, másutt harminczből. Eredete hang- és fogalomrokonság után gyanítva legközelebb áll a *köt* s ebből származott *kötés, kötet, kötő* szókhoz. S *kötni* törökül: *kat-mak*, (hinzufügen, ajouter), a héber *קָטַל* pedig am. fasciavit és *קָטַל* am. fascia.

KITÁBLÁZ, (ki-tábláz) ősz. áth. 1) Bizonyos tért, különösen kertet úgynevezett táblákra kihalásít. 2) Jogtudományi ért. az illető hatóság, telek-jegyzőkönyvében följegyzett adósságot mint megszüntet kitörli; ellentéte: *betábláz*.

KITÁBLÁZÁS, (ki-táblázás) ősz. fn. 1) Valamely térnek, különösen veteményes kertnek úgynevezett táblákra kihalásítása. 2) Az illető törvényhatóságnál betáblázott adósságnak mint megszüntnek kitörlése a telek-jegyzőkönyvből. V. ö. **BETÁBLÁZ**.

KITAGAD, (ki-tagad) ősz. áth. Szoros ért. valakit bizonyos vagyomból, örökségből kizár, kirekeszt. *A rossz fiút kitagadni minden keresményből.* V. ö. TAGAD.

KITAGADÁS, (ki-tagadás) ösz. fn. Szó- vagy írásbeli nyilatkozás, melynél fogva valakit bizonyos örökségből vagy jószágból kizárnak.

KITÁGÍT v. **TÁGIT**, (ki-tágít) ösz. áth. Valamit úgy kinyom, kifeszít, hogy tág legyen. *Kapitával kitágítani a bőrt. Viselés által kitágítani a csizmát.* V. ö. **TÁGÍT**.

KITÁGÍTÁS v. —**TÁGITÁS**, (ki-tágítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitágít.

KITÁGÚL v. —**TÁGUL**, (ki-tágúl) ösz. önh. Mondják általán rugalmas, nyulékony testekről, midőn nyomás, húzás, feszítés stb. által kiterjednek. V. ö. **TÁGÚL**.

KITÁGÚLÁS v. —**TÁGULÁS**, (ki-tágulás) ösz. fn. Nyomás v. húzás v. feszítés általi kiterjedés.

KITAJTÉKOZIK, **KITAJTÉKZIK**, (ki-tajtékozik) ösz. k. A tajtékot önmagától kihányja.

KITAKAR, (ki-takar) ösz. áth. Valamely tárgyat v. testet, takarójának elmozdítása által kitüntet, láthatóvá tesz. *Kitakarni a piacra hozott gyümölcsöt. Kitakarni a mellet. Kitakarni a papirokba göngyölgetett drágaszereket.* V. ö. **TAKAR**.

KITAKARÁS, (ki-takarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitakar.

KITAKARÍT, (ki-takarít) ösz. áth. Szoros ért. akármiféle lakot, és annak részeit, úgymint udvart, folyosót, konyhát, szobát, teremtet stb. csinosan, rendezetten kitisztít, rendbeszed. *Főzés után kitakarítani a konyhát. Reggelenként kitakarítani a szobákat. Kitakarítani a padlást.* V. ö. **TAKARÍT**.

KITAKARÍTÁS, (ki-takarítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitakarítanak.

KITAKARODÁS, (ki-takarodás) ösz. fn. Mozgás, midőn valaki valahonnan takarodva kimegy, kilődül.

KITAKARODIK, (ki-takarodik) ösz. k. Valahonnan mindenestül kihordozkodik, kiköltözik, takarodva kimegy, kilődül. *Ezen években sok család kitakarodott a városból.* Néha am. szégyen fejében, vagy valamitől tartva kimegy, kisuhran. *Takarodjál ki tüstént szobámból. Észrevevén a rendőroket jönni, kitakarodtak a csapszéki dorbézoldk.* V. ö. **TAKARODIK**.

KITAKARÓDZÁS, (ki-takaródzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitakaródzik.

KITAKARÓDZIK, (ki-takaródzik) ösz. k. Takaróját elvetvén, testét kifödi. A lázas beteg a paplant, dunnát lerugván, kitakaródzott. V. ö. **TAKARÓDZIK**.

KITAKAROSZIK, (ki-takaroszik); l. **KITAKARODIK**.

KITÁKOL, (ki-tákol) ösz. áth. Tákkal kifoltoz v. kitoldoz. V. ö. **TÁK**.

KITALÁL, (ki-talál) ösz. áth. 1) Valamely rejtélyt, pl. mesét, rejtettzót, bizonyos feladott jegyekből megfejt. 2) Valamely ismeretlen titkos dolgot csak úgy gondolom szerint meghatároz. *Találd ki, honnan jövek? kivel beszéltem? Találd ki, hány krajczárt tartok markomban? Kitaláltad szarva között a tőgyét.* (Km.). V. ö. **TALÁL**.

KITALÁL, (ki-tálal) ösz. áth. A főtt, vagy másképp elkészített ételt fazékból vagy konyhaedényből tálba, tálakba kitölti vagy kiszedi, hogy evés végett asztalra tétessék. Átvitt és gúnyos értelemben: valamit helyén és idején kívül ad elé.

KITALÁLÁS, (ki-találás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitalál.

KITALÁLÁS, (ki-tálalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kitalálnak.

KITALICSKÁZ, (ki-talicskáz) ösz. áth. Talicskával kiviszen, kihord. V. ö. **TALICSKA**.

KITÁMASZKODIK, (ki-támaszkodik) ösz. k. Valamely nyílt hely korlátjára támaszkodva, kitolja testének felső részét. *Kitámaszkodni az ablakból, erkélyről. Kitámaszkodni a nyílt kocsiból.* Rokon értelmű vele: *kikönyököl.* V. ö. **TÁMASZKODIK**.

KITÁMASZT, (ki-támaszt) ösz. áth. Szoros ért. kaput vagy ajtót bizonyos támasz által megerősít, hogy kinyitva, kitárva maradjon. *Doronggal kitámasztani a pajta kapuját. Kitámasztani az utcakaput, hogy a szekerek biztos járhassanak ki s be.* Szélesb ért. kiterjeszt, kiterpeszt. *Kitámasztani a lábakat.* V. ö. **TÁMASZT**.

KITÁMASZTÁS, (ki-támasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitámaszt.

KITÁMOLYGÁS, (ki-támolygás) ösz. fn. Támolyogva kimenés v. kijövés.

KITÁMOLYOG, (ki-támolyog) ösz. önh. Támolyogva kimegy v. kijő. *Szédkülten támolygott ki a szobából.* Nagyobb mérvben: *kitántorog.*

KITÁNCZOL, (ki-tánczol) ösz. önh. Visszatérő névmással: *kitánczolni magát*, am. elégséig, fáradtig, untig tánczolni.

KITANÍT v. —**TANIT**, (ki-tanít) ösz. áth. Tanítva kiképez, kiművel valakit v. valamit. *Bizonyos tudományra, művészetre, kézműre kitanítani valakit. Kitanítani a kocsis, nyerges lovakat, vadászbekeket.* Tudósít vagy értesít helyett idegenszerű kifejezés, mely némelyeknél a latin „edocere“ után jött szokásba. V. ö. **TANÍT**.

KITANÍTÁS v. —**TANÍTÁS**, (ki-tanítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit vagy valamit tanítva kiképez.

KITÁNTORGÁS, (ki-tántorgás) ösz. fn. Tántorogva kimenés v. kijövés.

KITÁNTOROG, (ki-tántorog) ösz. önh. Tántorogva kimegy v. kijő. *Részezen tántorgott ki a kocsmából.*

KITANÚL, **KITANUL**, (ki-tanúl) ösz. áth. 1) Tanulva kiképz, kiművel, ügyessé teszi magát valamiben. *Kitanulni az orvosi tudományokat. Kitanulni bizonyos mesterséget.* 2) Mint tanuló bizonyos tanidőt bevégez. *Kitanulni tizenkét iskolát.* 3) Valamely könyvnek vagy kéziratnak tartalmát figyelmes olvasás, és elmélkedés által emlékeztetébe veszi. *E könyvet elejétől végéig kitanultam.* 4) Észszel kikutat, kifürkész, kitud valamit. *Kitanulni valaminek csínját-bínját. Kitanulni az emberi természetet.*

„Nehéz tudni ezéjját, végét,
Kitanulni mesterségét
Az asszonyinak.“

Tréfás vers. (Fáy Andrásról).

5) Önhatólag am. valamely ismeretből lassanként kifogy, kivetkezik. *Vénségére sokból kitanul az ember. A vén cigány kitanul a hegedülésből.* V. ö. TANÚL.

KITANÚLÁS v. —TANULÁS, (ki-tanulás) Cselekvés, illetőleg állapot, midőn valaki valamit v. valamiből kitanul.

KITANÚLHATATLAN, KITANULHATLAN, (ki-tanulhat[at]lan) ösz. mn. Amit v. akit kitanúlani nem lehet. *Isten útai kitanulhatlanok.*

KITANULT, (ki-tanult) ösz. mn. 1) Szélesb ért. ki bizonyos tanéveken, tanintézeteken mint tanuló keresztiül ment. *Tíz iskolát kitanult ifjú.* 2) Szorosb értelemben bizonyos tudományban, művészetben, mesterségben kellőleg kiképzett. *Kitanult orvos, gazda. Kitanult kézműves.* V. ö. TANULT.

KITAPASZT, (ki-tapaszt) ösz. áth. Valaminek külsejét, nevezetesen épületét tapasztszal bekeni, behúzza. *Szalmából és agyagból gyúrt tapasztszal kitapasztani az ólakat, aklokat, gazdasági épületeket. Kitapasztani a válogfal repedékeit.* Tréfásan: *kitapasztani az arcot, am. festékekkel kendőzni.*

KITAPASZTÁS, (ki-tapasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitapasztanak.

KITAPOD, (ki-tapod) ösz. áth. és gyak. Valamely testnek belét lábbal tapodva kinyomkodja. *Kitapodni a szőlő levét. A nyomtató lovak kitapodják a gabona szeméit. Kitapodni a féreg belét. A csatangoló barmok kitapodják a gyöngye vetést.* Gyakoritobb értelmű: *kitapos.* V. ö. TAPOD.

KITAPODÁS, (ki-tapodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit tapod.

KITAPOGAT, (ki-tapogat) ösz. áth. és gyak. Valamit tapogatva kikeres, kifürkész, kiválaszt. *Kitapogatni a puhább gyümölcsöket. Sütélben kitapogatni a keresett jószágot. A vak kitapogatja amit keres.* Átv. ért. bizonyos jelek és nyomok után indulva, a dolgot majd így majd úgy próbálgatva rájön valamire. *Némely titkos, rejtélyes dolgokat kitapogatni.* V. ö. TAPOGAT.

KITAPOGATÁS, (ki-tapogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitapogatnak.

KITAPOS, (ki-tapos) ösz. áth. A kitapod igének gyakoritobb módosulata, mintegy: többször v. ismételve tapod. *A barmok kitaposták a vetéseket, többet foglal magában mint ha azt mondjuk: kitapodták.*

KITAPSOL, (ki-tapsol) ösz. áth. Tapsolva kihí, eléidéz valakit. *Színházban kitapsolni a jeles művészeket. A rablók bokrok közé rejtőzött társaikat kitapsolni szokták.* V. ö. TAPSOL.

KITAPSOLÁS, (ki-tapsolás) Cselekvés, midőn egyet vagy többeket kitapsolnak.

KITÁR, (ki-tár) ösz. áth. 1) Szoros tulajd. ért. kaput, ajtót, ablakot egészen kinyit. *Tárd ki az ajtót.* 2)

szénás szekérnek kitárni a kertkaput. 2) Szélesb ért. valamely öblös testnek nyílását kifizéti. *Kitárni a száját. Kitárni a szók száját.* 3) Átv. ért. valamit nyilvánosságra kitesz, kiderít. *Nem kell mindent az egész világ előtt kitárni.* V. ö. TÁR, ige.

KITÁRASZT, (ki-táraszt) ösz. áth. 1. KITÁR.

KITARKÁZ, (ki-tarkáz) ösz. áth. Tarkázva kimetél, kiir, kifest, kimázol, kiezifráz valamit. *Kitarkázni a botot, pipaszárt. Kitarkázni a husvéti tojást. Kitarkázni a falakat.* V. ö. TARKA.

KITARKÁZÁS, (ki-tarkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitarkáznak.

KITÁROGAT, (ki-tárogat) ösz. áth. és gyak. 1) Gyakran kitár valamit. *Kitárogatni reggel, délben és este az ajtókat. Szellőztetés végett kitárogatni az ablakokat.* 2) Átv. ért. uton, útfélen minden embernek kibeszél valamit, másképp: *kikürtöl, kitrombitál, kidobol.* V. ö. TÁROGAT.

KITÁROL, (ki-tárol) ösz. áth. 1. KITÁR.

KITART, (ki-tart) ösz. áth. és önh. 1) Kézben és bizonyos téren, vonalon kívül tart valamit. *Kitartani a virágos cserepet az esőre. Kitartani a gyereket az ablakon.* 2) Testének valamely tagját vagy részét bizonyos téren, korláton kívül kitolja. *A fekvő beteg kitartja kezét az érverést vizsgáló orvosnak. Fejét a hintóból kitartani.* 3) Bizonyos állapotot kiáll, kitűr, kiszenved, elbír. *Kitartani a nagy hideget, meleget, fájdalmat, kínokat. Kitartani húsz évi fogságot. Három napi koplalást kitartani.* 4) Valakit szükségességekkel ellátva mintegy életben tart. *Három árva gyermeket kitartani. Bizonyos házi szegényt kitartani. Kitartani oly nőt, kivel valaki tilos viszonyban van.* 5) Midőn a menést jelentő tart az alkotó része: önhatólag használtatik, s am. kifelé megy valahonnan. *Kitartani a városból, am. kifelé menni.* 6) Szintén önhatólag am. végig tart. *Az öszön vett tűzifa egész télen kitartott. Kitartó munka, szorgalom.* V. ö. TART.

KITARTÁS, (ki-tartás) ösz. fn. 1) Bizonyos állapotnak kitürése, kiszenvedése, kiállása; állhatatosság. *Kitartással sokat véghez lehet vinni. Ily nagy munkához kitartás kell.* 2) Valakinek életre való szükségességekkel ellátása. V. ö. KITART.

KITARTÓS, (ki-tartós) ösz. mn. Aki vagy ami erejében sokat vagy sok ideig kitart. *Kitartós ló.*

KITARTÓSÁG v. KITARTÓSSÁG, (ki-tartóság v. —tartósság) ösz. fn. Kitartós állapot vagy minőség.

KITÁRÚL v. —TÁRUL, (ki-tárul) ösz. önh. Egészen kinyílik. *Kitárul a kapu, ajtó.* Átv. ért. nyilvánossá, köztudomásúvá lesz. *A titok végre előbb-utóbb kitárul.* V. TÁR, TÁRUL.

KITÁRÚLÁS v. —TÁRULÁS, (ki-tárulás) ösz. fn. Teljes kinyílás. Nyilvánossá levés.

KITASZIGÁL, (ki-taszigál) ösz. áth. és gyak. 1) Valakit taszigálva, folytonosan, taszítva, több taszítással kiűz, kihajt valahonnan. *A hársártoz sihedert kitaszigálták a csapházból.* 2) Bármily merev

testeket kézzel, vagy lábbal, vagy bizonyos eszközzel taszigálva kinyom valahonnan. V. ö. TASZIGÁL.

KITASZIGÁLÁS, (ki-taszigálás) ösz. fn. Taszigálva kiűzés, kihajtás.

KITASZÍT v. —TASZIT, (ki-taszít) ösz. áth. Valakit v. valamit egyszer megtaszítva kilódít, kivet, kinyom, kitol valahonnan. *Addig veszekedett, míg ki nem taszították a házból. A szín alól kítaszítani a kocsit. V. ö. TASZÍT.*

KITASZÍTÁS, —TASZÍTÁS, (ki-taszítás) ösz. fn. Taszítva kilódítás, kivetés, kitolás.

KITÁT, (ki-tát) ösz. áth. Szoros ért. a szájról mondjuk, midőn valaki nagyon kinyitja. *Kitátotta a száját, úgy bámult. Tátsd ki a szádat*, am. értelmesen, hangosan szólj. *Kitátotta a száját, mint a harcsa. V. ö. TÁT.*

KITATAROZ, (ki-tataroz) ösz. áth. Valamely romladozott, rongyolott művet, különösen épületnevet kijavít, kifoltoz. *Kitatarozni a háztetőt, a hajót. V. ö. TATAROZ.*

KITATAROZÁS, (ki-tatarozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitataroznak.

KITAVASZODÁS, (ki-tavaszkodás) ösz. fn. Tél multával a tavasznak kinyílása.

KITAVASZODIK, (ki-tavasodik) ösz. k. Tél multával kinyílik, kiderül, kezdetét veszi a tavasz. *Kitavaszkodott az idő, virágoznak a fák.*

KITÉGLÁZ, (ki-tégláz) ösz. áth. Úgynevezett téglázóval v. vasalóval valamely szövetet, pl. posztót, fehérneműt stb. kisimít, ránczeit kiegyenlíti. *Kitéglázni a megázott posztóruhát. Kitéglázni a megmosott ingöket. V. ö. TÉGLÁZ.*

KITÉGLÁZÁS, (ki-téglázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitégláznak.

KITEKER, (ki-teker) ösz. áth. 1) Tekerve, azaz erőszakosan forgatva, csavarva kihúzz, kiránt valamit. *Valakinek kezéből kitekerni a botot. A fiatal fát továbból kitekerni.* 2) Tekerve kitör, kigörbít. *Kitekerni valamely állatnak nyakát. V. ö. TEKER.*

KITEKERÉS, (ki-tekerés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitekernek.

KITEKINT, (ki-tekiint) ösz. önh. 1) Egyes pillanatot vetve kinéz. *Kitekinteni az ablakon.* 2) Kimegy, hogy körülnézzen, megvizsgáljon valamit. *Kitekinteni az akolba. V. ö. TEKINT.*

KITEKINTÉS, (ki-tekiintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitekint.

KITELEL, (ki-telel) ösz. önh. A telet el- v. kitölti. Különösen testi szükségekre vonatkozva: télen által bizonyos ruhát visel, vagy bizonyos mennyiségű, és minőségű eledellel beéri. *Egy pár csizmában és vékony szűrben kitelelni. A barmok jobbra szalmán teleltek ki. Sok szegény ember burgonyán telel ki. V. ö. TELEL.*

KITELELÉS, (ki-telelés) ösz. fn. A télnek kiv. eltöltése. V. ö. KITELEL.

KITELELTET, (ki-teleltet) ösz. áth. A barmokat télen által takarmánnyal kitartja. *Az ökröket árpaszalmával kiteleltetni. A cselédnek két darab marháját kiteleltetni. V. ö. TELEL, TELELTET.*

KITELELTETÉS, (ki-teleltetés) ösz. fn. A barmoknak télen által takarmánnyal kitartása.

KITELHETŐKÉP v. —KÉPEN, (ki-telhetőkép v. képen) ösz. ih. Amennyire valakinek tehetsége engedi. *Kitelhetőkép iparkodtam eleget tenni. Kitelhetőkép ellátni valakit a szükségességekkel. V. ö. KITELIK.*

KITELHETŐLEG, (ki-telhető-leg) ösz. ih. I. KITELHETŐKÉP.

KITELHETŐ MÓDON, I. KITELHETŐKÉP.

KITELIK, (ki-telik) ösz. k. 1) Bizonyos idő végére jár. *Ma telik ki az idő, melyre megfogadtalak. Ha kitelik az esztendő, megfizetem a kamatot.* 2) Távolító ragu névvel vagy személyes névmással am. bír annyi tehetséggel, megteheti. *Kitelik tőle, hogy fizessen. A szegény embertől ki nem telik, hogy naponként borral, sülttel éljen. Néha am. hajlandó valamit tenni, vagy elhagyni. Könnyen kitelik tőle, hogy megszólja az embert. Kitelik tőle, hogy rád sem néz.* 3) Kikerül valamely mennyiségből. *Ezen vég posztóból egy köpeny, dolmány és nadrág kitelik.*

KITÉP, (ki-tép) ösz. áth. Tépvé kiszed valamit, különösen vékony szálú testeket. *Kitépni az ősz hajszálakat. Kitépni a gyöngye növényeket. Kitépni a madár tollait. Kitépni a szövet rojtjait. Az urak vesznek öszve, s a jobbágyok haját tépik ki. (Km.). (Humiles laborant, ubi potentes dissident). Átv. ért. bizonyos érzelmeket gyökerestül kiirt. *Kitépni a szívből valaminek emléket. V. ö. TÉP.**

KITÉPÉLŐDIK, (ki-tépélődik) ösz. belsz. Tépelődve kimenekül valahonnan. *Kitépelődni a verekedők kezei közül. Kitépelődni a tüskés sűrűből. V. ö. TÉPÉLŐDIK.*

KITEPER, (ki-teper) ösz. áth. Teperve, azaz tiporva, tepiczkelve, apró, sűrű tapodásokkal kinyom, kiszorít valamit. *Kiteperni a kártevő férgek belét. V. ö. TEPER.*

KITÉPÉS, (ki-tépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitép.

KITÉR, (ki-tér) ösz. önh. 1) Kilép az útvonalból, hogy más jövő-menőnek helyet adjon, vagy hogy valamit kikerüljön, vagy akármely más okból. *A szemközt jövő népcsoport elől kitérni. A kátyu elől kitérni. Az alvó kocsis lovai hamar kitérnek az útból. Terhes székérnek, részeg embernek az Isten is kitér. (Km.).* 2) Átv. ért. a kapezaskodó, ellenkező embernek enged, vagy kikerüli őt, hogy az ellenszegülési alkalmat akadályozza. *Ezen ember előtt legjobb kitérni. Kitért előle, s ott hagyta.* 3) Átv. ért. bizonyos vallási felekezetből kilép. 4) Használják némely vidéken: kifer helyett is. V. ö. KIFÉR.

KITERÉGET, (ki-teréget) ösz. áth. és gyak. 1) Valamely lappatag testet egész terjedelmében kibontogat, laposan kinyújt. *Kiteregetni a nedves ruhát.*

kat, hogy száradjanak. 2) Omlékony testeket szétterít. *Kiteregetni a földre hordott ganajkupacokat. Kiteregetni a megázott szénát, gabonát.* V. ö. TERÉGET.

KITERÉGETÉS, (ki-terégetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiteregetnek.

KITEREMT, (ki-teremt) ősz. áth. Bárhonnan is elé- vagy megszerez.

KITEREPÉLYÉDIK, (ki-terepélyedik) ősz. k. Általán, akármely testről mondható, midőn terepélyesen kinyúlik. *Sodrófa alatt kiterepélyedik a térsza. Kiterepélyedik a keletlen kenyér.* Szorosb ért. mondják növényekről, midőn ágaik, leveleik, testeik kiterjednek. *Kiterepélyedik a tölgyfa. almafa. Kiterepélyednek némely káposztafajok, gombák stb.* V. ö. TEREPÉLY.

KITÉRÉS, (ki-térés) ősz. fn. Általán cselekvés, midőn valaki bizonyos vonalból kitér. Átv. ért. szóbeli vagy írásbeli előadásban a beszéd főtárgyától némi eltávozás, némely mellékes dolgoknak említése. *Sok kitérésekkel értekezni valamiről.* V. ö. KITÉR.

KITERÍT v. — TERIT, (ki-terít) ősz. áth. 1) Lapos testet egész terjedelmében kibontva fektet. *Kiteríteni a köpenyt, ponyvát, lepedőt, paptriveket.* 2) Omlékony részekből álló testet szétozlat. *Asztalra kiteríteni a babot, borsót.* 3) Halottat kinyújtóztat. V. ö. TERÍT.

KITÉRÍT v. — TÉRIT, (ki-térít) ősz. áth. 1) Bizonyos útvonalból kiléptet, kijárat. *Kiteríteni a vonóbarmot a szemközt jövő katonaság elől. Kiteríteni a szekeret a hintó elől.* 2) Valakit rábeszél, rávesz, hogy egyik vallásból a másikba térjen ki. V. ö. KITER.

KITERÍTÉS v. — TERÍTÉS, (ki-terítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiterítenek.

KITÉRÍTÉS v. — TÉRÍTÉS, (ki-térítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kitérítnék.

KITERJED, (ki-terjed) ősz. önh. 1) Széle hossza kitágul, nagyobbul, kinyúlik. *Az árvíz kiterjed a határ nagyobb részén. Ezen pusztá hat falu határáig kiterjed. Bakony erdeje több vármegyére kiterjed.* 2) Átv. ért. valaminek erkölcsi, szellemi ereje, működése kihat. *A király hatalma egész országra kiterjed. Az angol kereskedelem a világ minden részeire kiterjed.* V. ö. TERJED.

KITERJEDÉS, (ki-terjedés) ősz. fn. 1) Kitágulás, kinyúlás széltnében hosszában. *Az árvíz kiterjedését gátokkal akadályozni.* 2) Bizonyos térségnek nagysága; terület. *Magyarországnak kiterjedése négy ezer négyszögű mértföldnél nagyobb. E város határának kiterjedése ötvenezer hold.* V. ö. TERJEDÉS.

KITERJEDSÉG, (ki-terjedség) ősz. fn. Kiterjedt állapot v. tulajdonság.

KITERJESZKÉDÉS, (ki-terjeszkedés) ősz. fn. Állapot vagy működés, midőn valami vagy valaki kiterjeszkedik.

KITERJESZKÉDIK, (ki-terjeszkedik) ősz. k. 1) Valamely térről mondjuk, midőn széltnében vagy hosszában, vagy mindkét irányban kitágul, kinyúlik. *A Balaton Kenesétől Keszthelyig kiterjeszkedik. Buda a Duna partján majd egy mértföldnyire kiterjeszkedik.* 2) Átv. ért. mondjuk erkölcsi szellemi hatásról vagy működésről, mely messze kihat. 3) Előadásában több felé s különösen másnemű tárgyakra is terjeszkedik. V. ö. KITERJED.

KITERJESZT, (ki-terjeszt) ősz. áth. Széltnében vagy hosszában, vagy mind a két irányban kitágít, kinyújt valamit. *Kiterjeszteni a madárhálót, a ponyvát. Kezeket, lábakat kiterjeszteni.* Átv. ért. bizonyos szellemi, erkölcsi működést, vagy más cselekvő hatást mindenfelé üz. *A hódítók kiterjesztik hatalmokat.* V. ö. TERJESZT.

KITERJESZTÉS, (ki-terjesztés) ősz. fn. Cselekvés, mely által valaki kiterjeszt valamit. *Hatalom, urodalom kiterjesztése. A tudományok kiterjesztését a nyomdászat nagyon előmozdította.* V. ö. KITERJESZT.

KITÉRŐ, (ki-térő) ősz. mn. Aki vagy ami kitér. *Kitérő utas. Kitérő válasz.*

KITÉRŐLEG, (ki-térőleg) ősz. ih. Kitérő módon. *Kitérőleg válaszolni a fölhevásra v. föltett kérdésre nem adni egyenes feleletet.*

KITERPESZKÉDÉS, (ki-terpeszkedés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiterpeszkedik.

KITERPESZKÉDIK, (ki-terpeszkedik) ősz. k. Mondják arról, ki lábait s lábszárait egymástól széttolja.

KITERPESZT, (ki-terpeszt) ősz. áth. Mondják a lábokról, és lábszárakról, midőn valaki azokat jobbra balra, vagy előre hátra, egymástól széttolja. *Birkózásban kiterpeszteni a lábakat.*

KITERPESZTÉS, (ki-terpesztés) ősz. fn. A lábknak vagy lábszáraknak egymástól széttolása.

KITERÜL, (ki-terül) ősz. önh. l. KITERJED.

KITÉSZ, (ki-tész) ősz. áth. 1) Valamit bizonyos körön, vonalon kívül fekvő, vagy nyílt helyre tesz. *A megölt vadat kitenni a fagyra. Az asztalt kitenni a szobából. Az eladó hordót, szekrényt kitenni az utcára.* 2) Valakit bizonyos állapotból, hivatalból kimozdít. *Kitenni a falu jegyzőjét. Kitenni valakit a bíróságból.* Átv. ért. *kitenni valakinek a szűrét, am. népies kifejezéssel a szolgálatból vagy hivatalból minden tektória nélkül kimozdítani.* 3) Önhatólag: *kitenni magdért, am. valamiben kitüntetni, derekasan viselni magát. Kitenni valakin, am. kifogni rajta, öt bizonyos vetélkedésben, versenyben meggyőzni. Rajtam ki nem teszsz (fogsz). Aki rajta kitenni (kifogni) bír, ember legyen a talpán. Magdát kitenni valakiért, am. veszélyeztetni.*

„A csatában magam kitettem ezerért.”

Zrínyi.

KITÉTEL, (ki-tétel) ösz. fn. 1) Tétel, bizonyos körön, vonalon, határon kívül. 2) Kimozdítás valamely állapotból, különösen hivatalból. 3) Szó vagy mondat, mely által bizonyos fogalmat vagy ítéletet fejezünk ki. *Szabatos, a dolgot helyesen kifejező kitétel. Pórias, népies, tudományos kitétel. Homályos, kétes kitétel.* V. ö. TÉTTEL.

KITETSZIK, (ki-tetszik) ösz. k. 1) Szembeötlő jelek, tulajdonságok által kitűnik, kilátszik. *A nagyok kitetszenek a kicsinyek közül. A szerencsén kitetszik a fehérek közül. A tornyok, paloták, templomok kitetszenek. A szamár is kitetszik a juhok közül.* (Km.). 2) Bizonyos eredménynél vagy működésnél fogva kitűnik. *Harcban tetszik ki bizonyosan, ki a vitéz. A próbatétlből tetszik ki, mint iparkodott a tanuló. Csak kitetszik, ki az ember.* V. ö. TETSZIK.

KITÉTT, (ki-tétt) ösz. mn. Általán, amit tulajdon értelemben kitettek valahonnan vagy valahová, l. KITÉSZ. Különösen: *kitett gyermek, am. lencz. Kitett nap*, am. határozott, kiszabott, kitűzött nap.

KITETVEZ, (ki-tetvez) ösz. áth. Valamiből a tetveket kiszedi. *Kitetvezni az üng ránczeit. Kitetvezni a gyerek fejét.* V. ö. TETVEZ.

KITID, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kitidre, —én, —ről.*

KITILÓL, (ki-tilól) ösz. áth. Tiló nevű eszközzel a kendert vagy lent tőri és kitisztítja a pozdorjától. *Az áztatott és megszáritott kenderkéveket kitilólni.*

KITILÓLÁS, (ki-tilolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitilólnak.

KITILT, (ki-tilt) ösz. áth. Bizonyos körből, helyről kimenni parancsol, kizár valakit. *A csavargókat kitiltani a városból. A henye ifjakat kitiltani a tanodából. A népizgatókat kitiltani az országból. Valakit az Anyaszentegyházból kitiltani. Mondjuk oktalán állatokról is. Kitiltani az ebeket a színházból, a gyűlésteremből.* V. ö. TILT.

KITILTÁS, (ki-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitiltanak.

KITIPOR, (ki-tipor) ösz. áth. Tiporva kinyom, kiszorít valamit rendes helyzetéből. *Kitiporni holmi apró állatok béléit. Kitiporni a gyünge kerti növényeket.* V. ö. TIPOR.

KITISZTÁL, (ki-tisztál) ösz. áth. Általában a mi mocskos, szennyes, szurtos volt, mosás, szapulás, kefélés stb. által, különösebben pedig a poros, szemetes gabonaféléket s magneműeket válogatás, stb. által tisztává tesz. *A szennyes ruhákat mosás, a polyvás gabonát szórás, rostálás által kitisztálni.* V. ö. TISZTÁL.

KITISZTÁLÁS, (ki-tisztálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztálnak.

KITISZTÁZ, (ki-tisztáz) ösz. áth. Tisztává v. tisztálássá tesz. *Kitisztázni tuskéktől a rétet, szántóföl-*

det. Kitisztázni oda nem tartozó részekről az erdőt. Minden adósságaiból kitisztázta magát.

KITISZTÁZÁS, (ki-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztáznak.

KITISZTÍT v. —**TISZTIT**, (ki-tisztít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamely szennyes, mocskos tetet vagy tért tisztává tesz. *Kitisztítani a ronda házat, a szemetes udvart, a gázos kertet. Kitisztítani a rozsdás fegyvereket, a mocskos edényeket. Kitisztítani a pipákat, pipaszárazakat.* 2) Átv. ért. az erkölcsi mocskot letörli. *Kitisztítani magát valamely bűnvádtól. Gyónás, és bánat által kitisztítani magát a bűnöktől.* V. ö. TISZTÍT.

KITISZTÍTÁS v. —**TISZTÍTÁS**, (ki-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kitisztítanak, tisztává tesznek valamit. V. ö. KITISZTÍT.

KITISZTOGAT, (ki-tisztogat) ösz. áth. és gyak. 1) Folytonosan vagy gyakran kitisztít valamit. *Fél-évbe került kitisztogatni e házat. Havonként kitisztogatni a lakszobát.* 2) Gondosan, a legkisebb részletekig kitisztít valamit. *A könyvtárban levő könyveket egyenként kitisztogatni. A teremnek pallózatát, falait függönyeit, bútorait kitisztogatni.* V. ö. TISZTOGAT.

KITISZTOGATÁS, (ki-tisztogatás) ösz. fn. Gyakori, folytonos, gondosan véghezvitt kitisztítás.

KITISZTÚL v. —**TISZTUL**, (ki-tisztúl) ösz. önh. 1) A szennynek, mocskoknak, piszoknak, rozsdának stb. elhárítása által tisztává lesz. *Fenés, köszörülés által kitisztulnak a kések. Sikárolás által kitisztulnak az edények.* 2) Mondjuk az időről, vagy égről, midőn kiderül. *Kitisztul a nap, az ég, az éjszaka.* 3) Átv. ért. erkölcsi szennyből kivetkezik, kimosdik. *Kereszttség, penitencziatartás által kitisztulni a bűnök-ből. Törvényszék előtt kitisztulni a bűnvádból.* V. ö. TISZTÚL.

KITISZTÚLÁS v. —**TISZTULÁS**, (ki-tisztulás) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn kitisztul valami, vagy átv. ért. valaki. V. ö. KITISZTÚL.

KITÓDÍT v. —**TÓDIT**, (ki-tódít) ösz. áth. Eszközl, okozza, hogy többen, együtt, seregesen, csoportosan kiuyomuljanak, kimenjenek, kirohanjanak valahonnan vagy valahová.

KITÓDÍTÁS v. —**TÓDÍTÁS**, (ki-tódítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki többeket kitódít.

KITÓDÚL v. —**TÓDUL**, (ki-tódúl) ösz. önh. Tódulva, azaz magát előre tolv, seregesen, csapatosan kimegy v. kijő. *Tűzveszélykor kitódul a nép a színházból, a templomból. Kitódulni az utcára.* V. ö. TÓDÚL.

KITÓDÚLÁS v. —**TÓDULÁS**, (ki-tódulás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, tolongva kimenés, kiuyomulás.

KITOL, (ki-tol) ösz. áth. 1) Valakit v. valamit maga előtt tolv, taszítva bizonyos vonalon, határon kívül helyez. *Neki vetett vállal kitolni valakit helyéből. A szekeret kitolni a színből. A taligát kitolni az utcára.* 2) Valamely szűk körbe, öbölbe, csőbe szo-

rult testet helyéből kinyom. *Kitolni a szemet. Kitolni a bodza bélélt. Kezét kitolni a résen, likon. Kitolni a deszka csomóját.* V. ö. TOL.

KITOLÁS, (ki-tolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitolnak.

KITOLD, (ki-told) ősz. áth. Valamit megtoldva kiegészít. *Kitoldani a szűkre vagy rövidre szabott ruhát.* V. ö. TOLD.

KITOLDÁS, (ki-toldás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitold.

KITOLDÍT, l. **KITÓDÍT**.

KITOLDOZ, (ki-toldoz) ősz. áth. és gyak. Toldozva, azaz több toldást csinálva kiegészít, kifoltoz, kitataroz valamit. *Kitoldozni a több helyen megrongált kerítést. Kitoldozni a réses padlózatot.* V. ö. TOLDOZ.

KITOLDOZÁS, (ki-toldozás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitoldoznak.

KITOLDÚL, (ki-toldúl) ősz. önh. l. **KITÓDÚL**.

KITOLÓDIK, (ki-tolódik) ősz. belsz. Tolódva, azaz mintegy maga magát előre tolva kinyomul. *A megindult Duna zaja kitolódott a partokra. A megrepedt hurka tölteléke kitolódik.*

KITOLÓKÁSA, (kitoló-kása) ősz. fn. Risből vagy köleskásából hús nélkül készített étel, melylyel népies szokás szerint az unalmassá vált vendégnek tudtára adják, hogy elmehet. Néha tréfából a búcsúzó vendégnek is adják, de már lúdaprólékkal vagy másnemű hússal is, pl. fűrjjetl stb. jól elkészítve. Az imént érkezett kedves vendég elé tett ilyenén étel neve: *szoklatókása.* V. ö. CZOKIPOHÁR.

KITOLONG, (ki-tolong) ősz. önh. Tolongva kijő vagy kimegyen. *Május elsőjén, ha szép az idő, tömegesen tolong ki a nép a városból.*

KITOMBOL, (ki-tombol) alakjára önh. azonban ez összetételben visszahatólag használtatik: *kitombolja magát*, am. elégséig vagyis addig tombol, míg kedve tartja, vagy beleún stb. *Sok ifjú ember, míg magát kitombolja, egészségét, s vagyonát is feláldozza.*

KITOMPÍT v. —**TOMPIT**, (ki-tompít) ősz. áth. Valamely vágó, metsző eszköznek életompává teszi. *Kitompítani a kard élet.*

KITOMPÚL v. —**TOMPUL**, (ki-tompúl) ősz. önh. Valamely vágó, metsző eszköznek éle tompává lesz. *Kitompúlt a beretva éle.*

KITOTOLÁZ, (ki-totoláz) ősz. áth. Totolázva, azaz ideoda tapogatódzva kikeres, kimotoz valamit, vagy holmit. Különösen az ügyetlen lassu keresgélőről mondják. V. ö. TOTOLÁZ.

KITÖLT, (ki-tölt) ősz. áth. 1) Folyó vagy omlékony részekből álló testet tartalék edényéből, öbléből kifordít. *Kitölteni palaczkból a bort. Zsákból kitölteni a gabonát. Egy zacskó aranyat kitölteni az asztalra.* 2) Valamely ürességet, hézagot kitöm. *Kitölteni a gödröket. Kitölteni poronddal az úti kátyókat.* 3) Időre vonatkozva, valamit bizonyos idő alatt csele-

kedve vagy szenvedve végez. *Valakinek szolgálatában több évet kitölteni. Tíz évi rabságot kitölteni. Bizonyos időt játékkal, sétálással kitölteni.* V. ö. TÖLT.

KITÖLTÉS, (ki-töltés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kitarás, végezés, mely által kitöltünk valamit. V. ö. KITÖLT.

KITÖLTÖGET, (ki-töltöget) ősz. áth. és gyak.

1) Folyó vagy omlékony testeket tartaléköbleikből kiereget, kiforgat. *A bort kis poharakba kitöltögetni. A gabonát kitöltögetni a zsákokból. A szedett gyümölcsöt kitöltögetni a kosarakból.* 2) Ürességet, hézagot bolmi oda töltött testekkel kifoltozgat, kitömöget. V. ö. KITÖLT, és TÖLTÖGET.

KITÖLTÖGETÉS, (ki-töltögetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitöltögetnek.

KITÖM, (ki-töm) ősz. áth. Valamely puha vagy nyulékony, rugalmas testnek öblét más testtel úgy megrakja, hogy teli legyen, s mintegy kinyomuljon, kidudorodjék. *Kitömni lószőrrel a pamlagot, párnát. Kitömni a madarak bőreit. Kitömni a mellet, fart, vagyis a mellet, fart takaró ruhák közét.* V. ö. TÖM.

KITÖMÉS, (ki-tömés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kitömnek valamit. V. ö. KITÖM.

KITÖR, (ki-tör) ősz. áth. és önh. 1) Valamely szilárd testet a vele szoros kapcsolatban álló testtől, vagy részekről törve kiszakaszt. *Kitörni a kezét, lábát. Kitörni a fogakat. Kitörni a fiatal fákat. Kitörni az ablakot. Kitörni a kasza élét. Kitörni a nyakát.* „Összetöröm magamat, kitöröm a nyakamat, még sem hagyom magamat.“ (Tánczvers). 2) Átv. ért. mondjuk lázas, és idegrázó nyavalyákról. *Kitörte a hideg. Majd kitörte a nehéz nyavalya, úgy megijedt. Hogy a kórság törjön ki! 3) Átv. ért. és önhatólag, am. nagy erővel, hatályosan, és hirtelen neki fog valaminek, különösen, kirohan, kinyomul. *Kitört a lázadó nép. Kitört a hadsereg a várból. Kitört belőle a nagy harag. A láng kitört az ajtókon, ablakokon. Az árvtz kitört a gátok közül. Kitör a tengeri szélvész.* V. ö. TÖR.*

KITÖRDEL, (ki-tördel) ősz. gyakorító áth. Egymás után kitör. *A hónaljágakat a szőlővesszőből kitördelni.*

KITÖREDEZIK, (ki-töredezik) ősz. gyakorító áth. k. Egymás után vagy több ízben kitörnek. *A kerti melegágyak ablakai télen át nagy részben kitöredeznek.*

KITÖRÉS, (ki-törés) ősz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kitör valaki. *A fák kitöréseért keményen büntetni.* 2) Szenvedő állapot, midőn valami kitörnek. *Kezek, lábak kitörése következtében meghalni.* 2) Kirohanás, hirtelen, erőszakos, hatályos kinyomulás. *Kitörés a várból, a sánczok közül. Lángok, fűrgetegek, árvizek kitörése.* 4) Átv. ért. valamely erős indulatnak kifakadása. *A régen forralt haragnak, boszúnak kitörése borzasztó.* V. ö. KITÖR; KITÖRIK.

KITÖRIK, (ki-török) ősz. k. Mondjuk merev szilárd testről, midőn valamely része erőszak által kiszakad, kiválik, vagy mint egész a vele kapcsolat-

ban lévő testtől erőszakos rontás által kifordul. *A kerék közé akadt láb kitörlik. Esésben kitörött a keze. A köbe ütődött kaszavas kitörlik.* V. ö. TÖRIK.

KITÖRLÉS, (ki-törlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitöröl valamit. *Hibásan írt szók kitörlése.* V. ö. KITÖRÖL.

KITÖRLÖDIK, (ki-törlődik) ösz. belsz. Valamely írás, festés, rajz, vésés stb. mintegy önmagától elenyész, megsemmisül, olvashatlanná vagy láthatatlanná lesz. *A régi pecséből kopás által a betűk gyakran kitörlődnek.*

KITÖRÖL v. —**TÖRÖL**, (ki-töröl) ösz. áth. 1) Írást vagy festést törölve, eltörölve megsemmisít, s mintegy kivesz, kihagy. *Némely helytelen kifejezéseket kitörölni. A könyvből kitörölni az előbbi tulajdonos nevét.* Innen átv. ért. kitörölni valakinek nevét bizonyos jegyzékből, am. a többiek közül kihagyni, kizárni. *Kitörölték őt az élet könyvéből.* 2) Törölve kizisztít. *Kitörölni a tárgyrokat, poharakat. Kitörölni a könyveket.* V. ö. TÖRÖL.

KITÖRÖLGET, (ki-törölget) ösz. áth. és gyak. Gyakran, folytonosan, vagy lassan-lassan kitöröl valamit. *Kitörölgetni az ivóedényeket. Kitörölgetni a megfízett drágéjzeket. Kitörölgetni a szennyes tárgy-rokat.*

KITÖRÖLGETÉS, (ki-törölgetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitörölgetnek.

KITRÉFÁL, (ki-tréfál) ösz. áth. Tréfálva ki-csúfol, neveltség tárgyává tesz valakit.

KITROMBITÁL, (ki-trombitál) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. trombitaszó mellett kihirdet valamit. 2) Átv. és szokottabb ért. teli torokkal kihíresztel valamely titkot vagy ujságot. *Másképp: kikürtöl, kidobol.*

KITTÖLY, (ket-tö-ly) fn. tt. *kittöly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Duplán szőtt vastag vászon, különösen zsáknak és ponyvának való. *Másképp a nép nyelvén: kittő, kuttýü.* Mint értelme mutatja, eredetileg *kettöly* s gyöke *ket* v. *két*, mivel kettőzött vagy kétszerezett szövet. (Zwilling, nem: Kittel).

KITTÖLYNADRÁG, (kittöly-nadrág) ösz. fn. Kittölyből, azaz kétszövetű vászonból csinált nadrág. *Csalóközben kuttýünadrág; tréfásan: kukoricznadrág.*

KITTY-KOTTY, ikerített hangutánzó szó, mint fn. tárgyesete: *kitty-kottyot* vagy néha: *kittyet-kottyot*. Többszörös kotyogó hang.

„Édes a te danolásod,
Jérezeforma kotyogásod.
Kitty-kottyod ünnepi ének,
Bús szívemnek, szegénykének.”

Csokonai. (A csikóbőrös kulacshoz).

KITUD, (ki-tud) ösz. áth. 1) Fürkészés, tudakozódás által bizonyos tudomást szerez valamiről. *Végre kitudtam a dolog mibenlétét.* 2) Valakit bizonyos birtokból, tulajdonból peres úton, vagy más-kepen ravaszul, álnokság által jogtalanul kizár, ki-

rekeszt. *Különféle fortélyok, fogások által kitudni valakit jószágából. Az uzsorások kitudták őt mindenéből.* E második értelmű *tud* semmi fogalmi rokonságban nincsen a *tud* (scit) igével, s valószínűleg vagy *dút* volt eleinte, a *du* gyöktől, honnan *dúl* is ered; vagy pedig *to* gyöktől, honnan *tova*, *tól*, és *té-tő* származnak, *tođ*. Ezek szerint valakit *kidútni* v. *kitodni* annyit teune, mint *kidúlni* vagy *kitolni*, azaz mindenképen: birtokából, vagyonából kifosztani.

KITUDAKOL, **KITUDAKOZ**, (ki-tudakol v. —tudakoz) ösz. áth. és gyak. Tudakolva kikérdez, kivizsgál valamit. *Házról házra menve kitudakolni v. tudakozni az elveszett jószágot.* V. ö. TUDAKOZ.

KITUDAKOLÁS v. **KITUDAKOZÁS**, (ki-tudakolás v. —tudakozás) ösz. fn. Tudakolva kikérdezés, kivizsgálás.

KITUDÓDIK, (ki-tudódik) ösz. belsz. Mintegy önmagától, véletlenül, váratlanul, történetesen tudomásra jő, s kiderül bizonyos titok. *Mikor nem is gondoltuk, akkor tudódék ki a gyilkos.* V. ö. TUDÓDIK.

KITÚR, (ki-túr) ösz. áth. 1) Földet vagy omlékony testet orral, vagy bizonyos hegyes eszközzel hasítva kiváj, kiás. *A vakandok kitúrja a rétet. Szokottabban: feltúr.* 2) A földből, vagy más omlékony testből túrva kiforgat valamit. *A disznók kitúrják az elültegett kukoriczát. A szántóvas köveket és csontokat túrt ki.* 3) Átv. ért. erőszakos, illetlen, törvénytelen módon kiszorít valakit valahonnan, vagy valamely birtokból. *A felnőtt gyermekek kitúrták özvegy mostohájokat a házból.* 4) Midőn a *fenéről* átokképen mondják: *fene túrjon ki*, am. túrosra, evesre, genyedtté törje testedet, mint a ló hátát a hám. V. ö. TÚR.

KITÚRÁS, **KITURÁS**, (ki-túrás) ösz. fu. Cselekvés, midőn valami vagy valaki valamit vagy valakit kitúr.

KITUSÁZ, (ki-tusáz) ösz. áth. Tusával kinyer, kivi.

KITUSZKOL, (ki-tuszkol) ösz. áth. Tuszkolva, azaz taszigálva kitol, eltávolít valakit valahonnan. Átv. ért. nagynehezen kiad oly kelletlen személyn, ki maradni akarva. V. ö. TUSZKOL.

KITÜNDÖKLIK, (ki-tündöklik) ösz. k. Tündöklő fénye által kitünik. *Az aranyos kúpu torony kitündöklik a többiek közül. A hajnali csillag kitündöklik a többiek sorából.* V. ö. TÜNDÖKLIK.

KITÜNDÖKÖLTET, (ki-tündököltet) l. KITÜNTET.

KITÜNIK, **KITÜNIK**, (ki-tünik) ösz. k. 1) A szemidegekre, látszervekre kiálólághat, a többi közül különösen kiáltszik, kiáll. *Nagy termete által az egész népből kitünik. Kitünik a szeg a zsákból.* (Km.). 2) Átv. ért. szellemi, erkölcsi tekintetben a többi közül kiválik. *Elmetehetségei és szorgalma által kitünik.* 3) Átv. ért. eredménykép következik, világos dolog gyanánt áll előttünk. *Mind ezekből kitünik, hogy stb.* V. ö. TÜNIK.

KITÜNŐ, KITÜNŐ, (ki-tünő) ősz. mn. Anyagi vagy szellemi, vagy erkölcsi tekintetben a többi rokonneműek közül kiváló, szembeütlő; különösen: jeles, derék. *Kitünő arcz, természet, szépség. Kitünő ész, elmehetőség. Kitünő szorgalom, ipar, magaviselet.* V. ö. **KITÜNIK**.

KITÜNÖLEG, KITÜNÖLEG, (ki-tünőleg) ősz. ih. A többi rokonneműek közül kiválólag; jelesen, derekasan. *Kitünőleg vörös szakál. Kitünőleg viselni magát.* Szónoki vagy más választékos előadásban valamely köznévrnek egy kitünő tárgyra, főleg személyre alkalmazása által (per excellentiam, par excellence); ilyenek: *a böles király* (Salamon helyett); *a szent király* (Szent István helyett); *a nagy király* (Hunyady Mátyás helyett); *a nagy hazafi* (Széchenyi I. helyett); *az apostol* (Szent Pál helyett); *az örök város* (Róma helyett). V. ö. **KITÜNŐ**.

KITÜNTET, (ki-tüntet) ősz. áth. Mint a maga nemében jeleset, derekast dicsérve, méltatva, jutalmazva stb. a többiek közül kiemel, megkülönböztet valakit, a közfigyelmet ráirányozza. Visszaható névmással: *kitüntetni magát*, am. a maga nemében, működési, hivatali stb. körében kiválólag jeleskedni.

KITÜNTETÉS, (ki-tüntetés) ősz. fn. Jeles, derekas, kitünő érdemekért megdicséres, méltatás, magasztalás.

KITÜRÉS, KITÜRÉS, (ki-türés) ősz. fn. L. **KITARTÁS, 1).**

KITÜRÖ, KITÜRÖ, (ki-türő) ősz. mn. Soká vagy végig tűrő, kitartó. *Kitürő szorgalommal sokra lehet menni.*

KITÜSZKÖL, (ki-tüszköl) ősz. áth. Tüszkölve, tüszköléssel kifű. *Kitüszkölte orrából a nyálkát.*

KITÜZ, (ki-tüz) ősz. áth. 1) Valamit nyilvános helyre, közlátomásul kiakaszt. *Kitüzni a zászlókat. Kitüzni a nemzeti szalagokat.* 2) Valamely bizonyos időt határoz. *Kitüzni a napot, órát.* 3) Helyet határoz meg. *Gyűlésül kitüzni a vidék fővárosát.* 4) Valamit tüvel kivarr, kihímez, kifoltoz. V. ö. **TÜZ, ige**; és **TÜ**.

KITÜZDEL, (ki-tüzdel) ősz. áth. Tüzdelve kivarr. V. ö. **TÜZDEL**.

KITÜZÉS, (ki-tüzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitüznek.

KITÜZESÉDIK, (ki-tüzesedik) ősz. k. Areza a belső hévtől, forráságtól, vagy sebe vérveres színűre változik, kigyúlad.

KITY-KOTY; I. KITTY-KOTTY.

KIUGRÁS, (ki-ugrás) ősz. fn. Ugorva kimenés. V. ö. **KIUGRIK**.

KIUGRASZT, KIUGRAT, (ki-ugraszt v. —ugrat) ősz. áth. Kiugrani kényszerít valakit vagy valamit. *A tolvajokat kiugrasztani a kertből, udvarból. A nyulat kiugrasztani a bokorból.* V. ö. **UGRASZT**.

KIUGRASZTÁS, KIUGRATÁS, (ki-ugrasztás v. —ugratás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiugratnak, ugrasztanak.

KIUGRIK, (ki-ugrik) ősz. k. 1) Ugorva kimegy v. kijő valahonnan. *Kiugrani az ablakon. Kiugrani a kerítésen, kapun. Nyúl ugrott ki a bokorból.* 2) Kipattan, kifakad. *Kiugrik a szikra. Úgy pofonvadták a korcsmában hogy kiugrott a szeme. Kiugrott a dugasz. Tréfásan: kiugrott barát, aki a szerzetet elhagyta.* V. ö. **UGRIK**.

KIÚJÚL v. —UJUL, (ki-újul) ősz. önh. Ami már elavulni látszott, ismét új állapotban tűnik elé. *Kiújul a seb. Tavasszal kiújul a természet.* V. ö. **ÚJ, ÚJÚL**.

KIÚSZ, KIÚSZIK, (ki-úsz v. —úszik) ősz. önh. Úszva kimegy, kimenekül, kiszáll. *A vízbe vetett eb kiúsz a partra.* V. ö. **ÚSZ, ÚSZIK**.

KIÚTASÍT v. —UTASIT, (ki-útasít) ősz. áth. Útat mutat neki a kimenésre, kimeneni kész, parancsol.

KIUTASÍTÁS, KIUTASÍTÁS, (ki-utasítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiutasítanak.

KIÚTAZ, KIÚTAZIK, KIUTAZIK, (ki-útat v. —útatik) ősz. k. Mint útas kimegy, kívándorol valahova. *Kiútatni a külföldre.* V. ö. **ÚTAZ és ÚTAZIK**.

KIÜGET, (ki-üget) ősz. önh. Szoros ért. mondjuk lóról, számarról, midőn ügető léptekkel kisiet. *Az ölből szabadult ló kiüget a mezőre.* Továbbá emberről, ki ügető lovon v. számaron kimegyen. *Nagynehezen kiügettünk.* V. ö. **ÜGET**.

KIÜGETÉS, (ki-ügetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki kiüget.

KIÜL, (ki-ül) ősz. önh. 1) Bizonyos nyílt, köz helyre ül. *Kiülni a folyósóra, udvarra, kapu alá, utcára.* 2) Átv. ért. mondják a szemekről, melyek kidőlednek. *Kiül a szeme, mint a bagolyé.* V. ö. **ÜL**.

KIÜLŐ, (ki-ülő) ősz. mn. 1) Aki vagy ami kiül. *Kiülő szemek.* 2) Kiálló, kiszökellő. *Kiülő párkány, szikla.*

KIÜREGÍT, (ki-üregít) ősz. áth. Valamely tömör testet úgy kiváj, hogy ürege legyen. *Kiüregíteni a part oldalát. Kiüregíteni a pinczének való sziklát.* V. ö. **ÜREG**.

KIÜRESÉDIK, (ki-üresedik) ősz. k. lásd: **KIÜRÜL**.

KIÜRESÍT, (ki-üresít) ősz. áth. l. **KIÜRÍT**.

KIÜRÍT v. —ÜRIT, (ki-ürít) ősz. áth. Valamely öblös testnek belső tartalmát kiveszi, kiönti, kidönti stb. *Kiüríteni az árus ládákat. Kiüríteni a pénz-erszényt, a zsákokat, a hordókat. Kiüríteni a hast. Kiüríteni magát. Kiüríteni a boros palacsot, a poharat.* V. ö. **ÜR, ÜRES, ÜRÍT**.

KIÜRÍTÉS v. —ÜRÍTÉS, (ki-ürítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiürítenek.

KIÜRÜL v. —ÜRÜL, (ki-ürül) ősz. önh. Valamely öblös testnek beltartalma kifoly, kiömlik, kidől, kimerül stb. *Kiürül a hordó. Sok költség által kiürül a pénztár. Háboru alatt kiürülnek a gabnátárak, a pinczék.* V. ö. **ÜRÜL**.

KIÜRÜLÉS v. —**ÜRÜLÉS**, (ki-ürülés) ösz. fn. Valamely test beltartalmának kifolyása, kiömlése, kiürülése.

KIÜT, (ki-üt) ösz. áth. 1) Valamely szilárd állásu, vagy elrejtett testet ütés által kimozdít helyéből, vagy szemlátomásra hoz. *Kiütni valakinek kezéből a kardot, botot. Kiüttötték a fogát. Kiütni a földbe vert czüveket. Kiütni a szeget. A kovából tüzet ütni ki.* 2) Bizonyos játékszereket ütés által kiszállít, kidob. *Kiütni a lapát, csűrököt, pilinczket.*

Önhatólag és átv. ért. 1) Valamely rejtett erő vagy dolog hirtelen működése kitünik. *Az ellenség kiültött a várból. Kiült a háboru, forradalom. Kiült a tűzveszély. Kiült a dögvész. Kiültnek bizonyos nyavalyák, sebek, fakadások.* 2) Bizonyos sikerrel tűnik ki. *Helyesen, jól, dicséretesen, középserűen ütött ki a próbát. A csata szerencsétlenül ütött ki. Nem is gyaníthatni előre, mire üt ki a dolog.* V. ö. **ÜT**.

KIÜTÉS, (ki-ütés) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit helyéből ütés által kimozdítunk. 2) Valamely erőnek, dolognak működő kitünése. *Lángnak, háborúnak kiütése.* 3) Bizonyos kifakadások az állati bőrön, újabb műszóval: *küteg. Tüzes, mérges kiütések az arczon, hónok alatt.* V. ö. **KIÜT**.

KIÜVÖLT, (ki-üvölt) ösz. önh. Üvöltő hangon kifelé szól, kiált. V. ö. **ÜVÖLT**.

KIÜZ, (ki-üz) ösz. áth. Üzve, azaz folytonosan maga előtt hajtva kitilt, kikerget valakit v. valamit. *A gyanús embereket kiüzni a városból. A barmokat kiüzni a tilosból.* V. ö. **ÜZ**.

KIÜZÉS, **KIÜZÉS**, (ki-üzés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erőszakolás, hatalmaskodás, melynél fogva kiüznek valakit v. valamit. V. ö. **KIÜZ**.

KIV, elvont törzse *kive, kívül* szónak; változattal: *kív, honnan: kívüül*.

KÍV, elvont gyöke *kíván*, régiesen *kéván* igének. Rokon vele a perzsa gyök *kháh* (kivánj, akarj). V. ö. **KÍVÁN**.

KIVACZKOLÓDIK, (ki-vaczkolódik) ösz. belsz. Tulajd. ért. vaczkából kibújik, kivergődik. Átv. ért. mondják emberről is, ki fekvő helyéből, ágyából kivergődik, kihuzódzik. Másképp: *vaczkalódik, vaskalódik, vászkalódik*.

KIVADAR, pusztá Somogy m.; helyr. *Kivadar-ra, —on, —ról*.

KIVÁG, (ki-vág) ösz. áth. Egyes testet vagy gyüttestet egyénileg véve, vágás által kiszakaszt. *Kivágni a száraz fát. Kivágni az agy erdőt. Kivágni a kukoriczakórót, a nádat. A patkós lovak kivágják az agyagos utat. Holló vágja ki a szemedet.* (Átokszó). Átv. ért. visszatérő névmással am. vágva, illetőleg harczolva, küzdve kimenekül. *A derék bátor vitéz kivágta magát az ellenség közül.*

KIVÁGÁS, (ki-vágás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit kivágnak. 2) Hely, hol a kivágás történik, vágaték.

KIVÁGAT, (ki-vágat) ösz. miv. Más által esz közli hogy valami kivágassék.

KIVÁGATÁS, (ki-vágatás) ösz. fn. Működés, midőn valaki valamit kivágat; vagy midőn valami kivágatnak: s ennél fogva hol mivellettő, hol szenvedő értelmű. *Az erdő kivágatása sok pénzembe került (mivellettő értelemben, t. i. más által történt a kivágás). Némely vidékeken az erdők kivágatása káros befolyással van mind a növényzetre, mind az állatokra (szenvedő értelemben, ha t. i. az erdők kivágatnak. Már egy másik helyen szenvedő alakokban a t-nek h-val írását ajánlottuk: kivágathik, kivágathom, kivágathunk, kivágathás stb. amidőn magában elenyésznek minden kétség).*

KIVAGDAL, (ki-vagdal) ösz. áth. és gyak. Valamely gyüttestnek részeit, egyenként, egymás után kivágja. *Kivagdalni az út melletti ültetvényfákat. Kivagdalni a száradó gyümölcsfákat, a vén szőlőtöket. Kivagdalni a bokrokat.* Néha am. vagdalva kirovátkol, kihasogat, kilikgat. *Fejszével kivagdalni a fák derekait. Forgácsokat vagdalni ki a tuskóból. A harkály kivagdalja a fák kérgeit.* V. ö. **VAGDAL**.

KIVAGDALÁS, (ki-vagdalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivagdalnak

KIVAGDOS, (ki-vagdos) ösz. gyak. áth. l. **KIVAGDAL**.

KIVÁGY, (ki-vágy) ösz. önh. Vágya van kimeni valahonnan és valahová. *A városiak kivágnak a falura. Kivágyini a mivelletlen országból. Kivágyini a mivellett külföldre.* V. ö. **VÁGY**.

KIVÁJ, (ki-váj) ösz. áth. Hasító, véső eszköz, zcl, valamely szilárd testnek részeit kiszedve nyílást, hasadást, üreget csinál. *Kivájni a földet, ganajt. Kivájni a fa derekát, hogy válu vagy teknő legyen belőle. Kivájni a kenyér belét. Kivájni a dinnye húsos részeit. Kivájni a vajás, túrós bödönt. Kivájni valakinek a szemét.* V. ö. **VÁJ**, **ÁJ**, **ÁS**.

KIVÁJÁS, (ki-vájás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivájnak.

KIVAKAR, (ki-vakar) ösz. áth. Valamely testnek felszínét vakarva kiveszi, vagy kinyitja, kihasítja. *Kivakarni az elvétett betűt vagy szót, a papírra cseppent tintafojtót. Kivakarni a sebet, a viszketeg bőrt. Kivakarni a fazék oldalához ragadt kását.* V. ö. **VAKAR**.

KIVAKARÁS, (ki-vakarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivakarnak.

KIVAKKANT, (ki-vakkant) ösz. áth. Meggon-dolatlanul, vigyázatlanul, hebehurgyán mintegy vakogva kimond, kiejt valamit. *Kivakkantotta, amiről hallgatnia kellett volna.*

KIVAKOG, (ki-vakog) ösz. önh. Tárgyesetcs névvel am. valamit vakogva, azaz akadozó nyelvvel kimond. *Alig tudta kivakogni, mit akar.* V. ö. **VAKOG**.

KIVAKOGÁS, (ki-vakogás) ösz. fn. Vakogó kimondás v. kiejtés.

KIVAKOL, (ki-vakol) ősz. áth. A falnak csu-
pasz fölszínét, oldalát mészhomokból habart tapaszt-
szal behányja, és kiegyengeti, kisimítja. V. ö. VA-
KOL.

KIVAKOLÁS, (ki-vakolás) ősz. fn. Cselekvés,
midőn valamit kivakolnak.

KIVÁLASZT, (ki-választ) ősz. áth. A többi kö-
zül valamit mint bizonyos tekintetben legkülönöseb-
bet kivesz, kitüntet, kiszakaszt. *A nyájából kiválasztani a legkövérebb juhokat, a csordából a legcizmere-
sebb szarvu ökröket. A rohadt gyümölcsöt kiválasztani az épek közül és eldobni. Katonáknak a legszebb legé-
nyeket kiválasztani.* V. ö. VÁLASZT.

KIVÁLASZTÁS, (ki-választás) ősz. fn. Cselek-
vés, midőn valamit kiválasztanak.

KIVÁLAT, (ki-válat) ősz. áth. Eszközli, hogy
valami ki- vagy elváljék a többtől, pl. a vegyészet-
ben, illetőleg vegybontásban, mennyiség tanban. V.
ö. KIVÁLMÁNY.

KIVÁLIK, (ki válik) ősz. k. 1) Bizonyos, és sa-
játóságos tulajdonságainál fogva a többi közül kitün-
nik. *Oly szép legény, hogy ezer közül is kiválik. A ne-
mesített gyümölcs vagy állat kiválik a parragiak kö-
zül.* 2) Valamely tömeg közül önkényesen kiszakad,
kimegy. *A ridegen járni szerető barom kiválik a csor-
dából. A vadlibák kiválnak a velők egy fészekben kül-
től szelidektől.* 3) Bizonyos testek, különösen magvak
tokjaikból, hüvelyekből kifordulnak. *A megérett dió,
mogyoró kiválik a kopácsból. A bab, borsó, kiválik hü-
velyéből.* 4) Kiválván, eléjön a régiségben, 'kivévé'
v. 'kivételével' értelemben. „A^b kétszáz ezeren és há-
rom ezeren, szolgától kiválván, esmétlen kijövének.”
Farkas András 1538-ban. V. ö. VÁLIK.

KIVALL, (ki-vall) ősz. áth. Valamely titokban
tartott tudomást, különösen a maga vagy mások büntet-
tettét, hibáját bizonyos sürgető kérdésekre kimondá-
ja. *A vádlott kivallotta hogy ő lopta volt el a lovat.
A tolvaj kivallotta czinkostársai nevét.* V. ö. VALL.

KIVALLÁS, (ki-vallás) ősz. fn. Kimondás, ki-
nyilatkozás neve, mely által valaki kivall valamit.
V. ö. KIVALL.

KIVALLAT, (ki-vallat) ősz. áth. Valakit sür-
gető, firtató kérdések által bizonyos, titkolt tudomá-
snak, gyanított dolognak fölfedezésére, kimondá-
sára kényszerít, rávesz. *Kivallatni a tolvajokat, gyil-
kostársakat.* V. ö. VALLAT.

KIVALLATÁS, (ki-vallatás) ősz. fn. Cselek-
vés, midőn valakit kivallatnak.

KIVÁLMÁNY, (ki-válmány) ősz. fn. Valamely
kivált rész, pl. a vegyészetben, illetőleg vegybontás-
ban; pl. ha ecetsavat óloméleg vízben feloldatván
ezen oldatba kénsvavat töltünk, ez az óloméleggel
egyesül, s fejez üledéket képez (kénsvavas óloméleg),
az ecetsav pedig folyadék képében magában marad,
vagyis ki- vagy elválk. Egyszerűbben: válmány v.
váladék. (Eductum).

KIVÁLÓ, (ki-váló) l. KITÜNŐ.

KIVÁLOGAT, (ki válogat) ősz. áth. és gyak.
Bizonyos sokaságból, rakásból, öszvegből többeket
válogatva kiszed, kivesz, elkülönít. *Kiválogatni a
csordából az igába való tinókat. Kiválogatni a legszebb
gyümölcsöket. Kiválogatni a legbátrabb vitézeket. A
galamb az ocsból kiválogatja a búzaszemeket.* V. ö.
VÁLOGAT.

KIVÁLOGATÁS, (ki válogatás) ősz. fn. Cse-
lekvés, midőn valaki vagy valamely állat valamit ki-
válogat.

KIVÁLÓLAG, (ki-válólag) ősz. ih. A többi ha-
sonló neműek között bizonyos tekintetben kitünőleg
vagy kitüntetve; kiváltképen.

KIVÁLT, (1), (ki-vált) ősz. áth. 1) Bizonyos
körülmények által idegennek hatalmába, birtokába
került jóságot illető feltételek teljesítése mellett
maga részére kivesz. *Kiváltani a zálogba adott föl-
deket. Kiváltani a zálogházba tett ezüstérméket.* 2)
Bizonyos hatalom által, vagy állapothoz leköötött
személyt némi díj lefizetése mellett kiszabadít. *Kivál-
tani a foglyokat, rabokat. Kiváltani valakit a ka-
tonaságból.* V. ö. VÁLT.

KIVÁLT, (2), (ki-vált) ősz. mn. 1) A többi kö-
zül bizonyos tekintetben, és tulajdonságaira nézve ki-
tünő. *Termetre, szépségre kivált legény.* 2) Ami tok-
jából, hüvelyéből kibújik. *Húsából kivált szilvámag.*
3) A régienél, pl. a Góry codexben *kivált életű* am.
különcz „Ha kihöz látnak jó szerzetösséget, ahhoz azt
mondják, hogy kivált életű és nem él ugyan mint
egyéb jámbor.” V. ö. KIVÁLIK.

KIVÁLT, (3), (ki-vált) ősz. ih. A többi közöl
kitünőleg, főleg, nevezetesen. *Az egész házra, de ki-
vált a gyermekekre vigyázz. Hideglázban gyümölcsöt,
kivált éreltent ne egyél.* Mint értelméből kitünik, egy
a kiválólag szóval, s lényeges alkotó törzsöke a vá-
lik ige, a t pedig határozói képző. V. ö. VÁLIK.

KIVÁLTÁS, (ki-váltás) ősz. fn. Cselekvés, mi-
dőn valamit v. valakit kiváltunk. *Zálogok, foglyok,
besorozott katonák kiváltása.* V. ö. KIVÁLT, áth.

KIVÁLTÁSI, (ki-váltási) ősz. mn. Kiváltást
illető, arra vonatkozó. *Kiváltási díj. Kiváltási jog.*

KIVÁLTKÉP, **KIVÁLTKÉPEN**, (kivált-kép v.
—képen) ősz. ih. Főleg, főkép, kiválólag, nevezet
szerént. *Fiam, vigyázz magadra, kiváltkép becsu-
litedre.*

KIVÁLTKÉPENVALÓ, (kiváltképen-való) ősz.
mn. Kiváló, kitünő, különösen kiemelt vagy kieme-
lendő.

KIVÁLTOZIK, (ki-változik) ősz. k. A régiség-
ben am. kiváltja magát.

„Nagy vereségekkel kegyetlenül kínozzák,
Hogy kiváltozzanak, erősen sacchezoltatják.”

Szegedi István 1566-ban.

KIVÁLTSÁG, (ki-váltság) ősz. fn. 1) Egyes sze-
mélynek, vagy bizonyos községnek adott szabadság,
vagy engedély, mely szerént, mások kizárásával, va-

lamit tennie, üznie szabad, megengedtetik, s bizonyos előnyökkel birhat. *Valamely új találmány, iparczikk üzésére adott kiváltság. Könyvnyomtatási kiváltság. Néhány évekre adott kizáró kiváltság.* 2) Bizonyos köz terhektől való mentesség. *Kiváltság a katonatartástól, vámfizetéstől, adótól.* 3) Polgárzati tekintetben a nemzet némely felsőbb osztályainak különös jogai, melyeknél fogva az alsóbb osztályok fölé helyezvük: *Régebben a papi, nemesi, polgári rendnek többféle kiváltságai voltak.* (Privilegium).

KIVÁLTSÁGLEVÉL, (ki-váltság-levél) ösz. fn. Felsőség által kiadott okmány, mely kiváltsági engedélyt foglal magában.

KIVÁLTSÁGOL, (ki-váltságol) l. **KIVÁLT-SÁGOZ**.

KIVÁLTSÁGOS, (ki-váltságos) ösz. mn. Kiváltsággal bíró, élő. *Kiváltságos városok, községek, néposztályok.* V. ö. **KIVÁLTSÁG**.

KIVÁLTSÁGOZ, (ki-váltságoz) ösz. áth. Kiváltsággal felruház.

KIVÁLTSÁGOZÁS, (ki-váltságozás) ösz. fn. Kiváltsággal felruházás.

KIVÁLVA, (ki-válva) ösz. ih. A többi hasonmüek közül kitünve, kivéve, elkülönözve.

KIVÁM, (ki-vám) ösz. fn. Kiviteli vám, melyet a külföldre szállított árucikkektől fizetni kell.

KIVÁMOL, (ki-vámol) ösz. áth. Ferenczi János szerént a marhákért a harminezadon a vámot (kivá-mot) megfizeti. (Székely szó).

KIVAN, (ki-van) ösz. állapotige. 1) Bizonyos téren, határon kívül van. *Üres az egész ház, mind kívannak.* 2) Kilátszik, takaratlan, nincs takaróval, ruhával stb. fedve. „Kivan az oldalam, rongyos a dolmányom.“ Pusztai népdal. 3) Mondják teljes számról. *Kivan a követelt mennyiség. A száz forint krajczár hia nélkül kivan.* 4) Kitünő kedvben van, különösen jól mulat. *Bezeg kivoltunk!*

KIVÁN, **KIVÁN**, (kiv-án v. kiv-a-an) áth. m. *kiván-t.* A Tatosi vagy Müncheni codexben *ke-ván*, pl. *kevánattal kevántam* (desiderio desideravi). Benigna asszony imádságos könyvében, *keván* és *kiván* vegyesen fordul elő. Gyöke *kiv* v. *kev*, mely egy a *ké*, *kéj* szókkal, s rokonok hozzá a kedélyre vonatkozó *kies*, *kees*, *kedv*, *kegy*, *kecs*, *kell*, *kény*, *kér*, *kendl*, *kinál* stb. Egyezik a *kiv* v. *kév* törzsszel a latin *cupio* cup gyöke is. A persa nyelvben pedig *kháh-iden*, v. *khász-ten* am. kívánni, akarni, s ezzel tétetik öszve a jövő idő is, pl. *kháhem resid* fogok (vagy akarok) érkezni. Megjegyzést érdemel, hogy a persa írásban ezen szónál a *kh* után *vis* találtatik, s az egész szó írva így áll: *khvđhem* = kívánom. Értelme, 1) Valamely dolgot, mint afféle kedvest, tetszöt, kellöt, kénynek kedvezöt ohajt, birni vágy. *Éltél, italt, nyugalmat kívánni. Pénzt, egészséget, hosszú életet kívánni. Ki mit kíván, azzal áldmodik vagy szereti himni.* (Km.). 2) Ugyanazt más számára ohajtja. *Másnak minden jót, szépet kívánni. Szívből kívánni valamit. Jó reg-*

gelt, jó napot, jó estét, jó éjszakát, jó étvágyat, jó mulatást kívánok. 3) Valamit, mint szükségképen kellöt követel. *Kívánni az adósságot. Az alattvalóktól illő tiszteletet kívánni. Visszakívánni a kölcsön adott jószágot. Felkívánni a várat. Némely urak megkívánják a hódolást, tisztelegést. Az orvos, ügyvéd megkívánja fáradsága díját.* 4) Átv. ért. mondjuk lelketlen tárgyról, s am. lényegökhöz szükséges. *A tűz és tudomány táplálékot kíván. A száraz föld esőt kíván. A sós étek italt kíván. Azt a szükség, és körülmények úgy kívánják. A jó munka időt kíván.*

KIVÁNÁS, **KIVÁNÁS**, (kiv-án-ás) fn. tt. *kivánds-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kedélynek valami után vágyó működése, jóakarása, melynél fogva kíván valamit. V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNAT, **KIVÁNAT**, (kiv-án-at) fn. tt. *kívánat-ot*, harm. szr. —a. 1) Elvont ért. a kedélynek vágya, ohajtata, vagyis azon tárgy, melyet kívánnunk. *Buzgó kívánat. Szerény, csekély, jó, rossz kívánat.* 2) Amit valaki követel, mint illöt, vagy szükségest hathatósan kér, sürget. *Különféle kívánatokkal eléllani. Ez az én kívánatom, hogy stb. Valamely szindarabot közkívánatra ismételni. Az országnak, népnek kívánatát teljesíteni.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNATLAN, (kiv-án-atlan) mn. tt. *kívánatlan-t*, tb. —ok. Amit nem kívánunk, nem követelünk, ami nem kell, nem tetszik. *Kívánatlan adomány, engedély.* V. ö. **KIVÁN**. Határozóként am. kívánatlanul, nem kívánt módon.

KIVÁNATOS, **KIVÁNATOS**, (kiv-án-at-os) mn. tt. *kívánatos-t* v. —at. 1) Amit kívánni érdemes és méltó, mi kedélyünk kívánatát magában foglalja. *Az igen kívánatos dolog. Kívánatos jótétemény.* 2) Kívánatokkal teljes, ki hamar és könnyen kíván valamit. *Kívánatos, mint a terhes asszony, mint a beteg.*

KIVÁNCSI, **KIVÁNCSI**, (kiv-án-csi v. kiv-án-cs-i) mn. tt. *kiváncsi-t*, tb. —ak. Kinek² aprólékos kívánságai vannak; ki minden csekélységet tudni kíván, ki ujságokon kapkod. *A kíváncsi gyermek mindent kér, amit meglát. Kíváncsi tudni mások titkait. Kíváncsi vagyok hallani, mi történt.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNCSILAG, (kiv-án-cs-i-lag) ih. Kíváncsi módon, kíváncsiak szokása szerént. *Kíváncsilag tudakozódni, hallgatódzni, nézegetni.* V. ö. **KIVÁNCSI**.

KIVÁNCSISÁG, (kiv-án-cs-i-ság) fn. tt. *kíváncsiság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valaki sok aprólékos vágyakkal bír, különösen vágyakodás külféle ujságok hallása, látása, megtudása után. *Kíváncsiságból hallgatódzni, kérdezősködni.* V. ö. **KIVÁNCSI**.

KIVÁNCSISKODIK, (kiv-án-cs-i-s-kod-ik) k. m. *kíváncsiskod-tam*, —tál, —ott. Külféle tudványak kielégítésével foglalkodik, nevezetesen, ujságok, li-rek után kapkod, aprólékos dolgok megtudásával bibelődik.

KIVÁNCZOROG, (ki-vánczorog) l. **KIVÁN-SZOROG**.

KIVÁNDORLÁS, (ki-vándorlás) ősz. fn. Idegen földre költözés. V. ö. **KIVÁNDOROL**.

KIVÁNDOROL, (ki-vándorol) ősz. önh. Idegen földre kiutazik, kiköltözik. *Európából már több millió ember kivándorolt Amerikába.*

KIVÁNKOZÁS, **KIVÁNKOZÁS**, (kiv-án-kozás) fn. tt. *kiváncokozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vágyakodás; a kedélynek azon állapota, midőn valamit erősebben ohajt.

KIVÁNKOZIK, **KIVÁNKOZIK**, (kiv-án-kozik) k. m. *kiváncokoz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Valamire erősebb, és folytonos kívánsága van. *Hazájába kíváncokozik visszamenni. A városi lakos falura kíváncokozik.*

KIVÁNSÁG, **KIVÁNSÁG**, (kiv-án-ság) fn. tt. *kivánság-ot*, harm. szr. —a. 1) Azon kedves tárgy, melyet valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy. *Testi kívánság, a betegnek sok kívánságai vannak. Jó, rossz kívánság.* 2) Azon tárgy, melyet valaki követel, sürget. *Mi kívánságod van? Kívánságodat lehetetlen teljesítenem.*

KIVÁNSÁGOS, **KIVÁNSÁGOS**, (kiv-án-ságos) l. **KIVÁNATOS**.

KIVÁNSZORGÁS, (ki-vánszorgás) ősz. fn. Vánszorogva kimenés vagy kijövés.

KIVÁNSZOROG, **KIVÁNCZOROG**, (ki-vánszorog v. —vánczorog) ősz. önh. és gyak. Vánszorogva, azaz mintegy maga magát nehezen vonszolva kimegy, vagy kijő. *A beteg kívánszorog az ágyból, a szobából. Alig tudunk a nagy sárból kívánszorogni.* V. ö. **VÁNSZOROG**.

KIVÁNT, **KIVÁNT**, (kiv-án-t) mn. tt. *kivánt-at*. 1) Amit valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy, ohajt; kedves, tetsző. *A kívánva kívánt boldog nap elérkezett. Kivánt vendég helyett kívánatlan jött. Itt a kívánt bor.* 2) Követelt, sürgetett. *A kívánt díjt megküldeni az ügyvédnek. A kívánt pénz el nem érkezett. A kívánt segítség későn jött.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNTATÓ, **KIVÁNTATÓ**, (kiv-án-tat-ó) mn. tt. *kivántatót*. Ami kívántatik, ami szükségesnek tartatik. *A kívántató tulajdonságok hiányzanak. Szokottabban megé igekötővel: megkivántató.*

KIVÁNTATÓSÁG, **KIVÁNTATÓSÁG**, (kiv-án-tat-ó-ság) fn. tt. *kivántatóságot*. L. **KELLÉK**.

KIVÁNYOL, (ki-ványol) ősz. áth. A posztónemű szövetet kallóban ványolva kikészíti. V. ö. **VÁNYOL**.

KIVÁR, (ki-vár) ősz. áth. Valamit egész végeig vár, vagy tájdivatosan: addig vár, míg a bizonyos idő el nem érkezik. *Kivárni az öt felvonásos színművet. Még délig kivárom, azután megyek.* V. ö. **VÁR**, ige.

KIVARADZIK, (ki-varadzik) ősz. k. Mondjuk állati testről, illetőleg bőről, midőn varak fakadnak ki rajta. *Kivaradt az gyermek feje, ajka.*

KIVARASODIK, (ki-varasodik) ősz. k. lásd: **KIVARADZIK**.

KIVARR, (ki-varr) ősz. áth. Varrva körülszeg, kihímez, kiczifráz valamit. *Sujtásosan kivarrni a dolmányt, nadrágot. Tulipánokkal kivarrni a ködmönt. A kandzsasztúr vörös posztószegélyekkel, selyemszálakkal kivarrni. Kivarrni a gomblikakat.*

KIVARRÁS, (ki-varrás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivarnak.

KIVASAL, (ki-vasal) ősz. áth. Úgynevezett vasalóval kisimít, kiegyenget valamit. Mondják általában szövetekekről. *Kivasalni a mosott ruhákat, ágyneműket.* Máskép: *kitegláz*. V. ö. **VASALÓ**.

KIVÁSIK, (ki-vásik) ősz. k. Dörzsölés, súrolás, csiszolás által kikopik, kilikad, rés támad rajta. *A keréktől kivásik a lőcs. A sok csepptől kivásik a kő.* V. ö. **VÁSIK**.

KIVÁSLIK, (ki-váslik) ősz. k. 1) A csizma talpa kikopik. 2) A gyermek kikiváncokozik. Székely szó. (Ferenczi János).

KIVASZKALÓDIK, l. **KIVACZKOLÓDIK**.

KIVE, (ki-ve mint: ho-va, ősz-ve); mint igekötő (ki' helyett), sőt mint névutó is (kivül' helyett) a régieknél gyakran előjön: „Kive múlték.“ „És annakutánna nagy jó életben múlték kive.“ Katalin prózai legendája. (Toldy F. kiadása 262, 263, 283. l.). „Naponkéd kive négyen vala az mezőre az gémmel.“ A Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása). Szintén itt egyszerű ki' alakban is előfordul: „Semminemő testi lelki jószágából kive nem hagyattatik és ki nem esik az végig megmaradásnak jószágá.“ (81. lapon). „De esztendő betelvén az eretnek a császártól . . . vette-ték számkive“ (= számkive). Debrecz. Leg. (Toldy F. kiadása). Ugyanitt előjön egyszerűen is: „Mikoron ötet száнки akarnája vetnie.“ Szalay Á. 400. levelében (a XVI. sz. első feléből) mindenütt csak ki'.

KIVÉDDÉGÉL, (ki-véddégél) ősz. áth. Egymás után kivesz, kiszedeget.

KIVEDLIK, (ki-vedlik) ősz. k. Mondjuk mada rakról, s némely más állatokról, midőn tollaikat, illetőleg héjaikat, pikkelyeiket elhullatják, s mintegy ki-vetköznek belőlök. *Kivedlenek tavaszkor a kityólk, nyárban a tyűtkok.*

KIVÉGEZ, (ki-végez) ősz. áth. Valakinek életét veszi, különösen bírói ítélet következtében valakin a halálos büntetést véghez viszi. *Méreggel kivégezni magát. Pallossal, golyóval, kötéllel kivégezni valakit.*

KIVÉGZÉS, (ki-végzés) ősz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakinek életét veszik. *A halálra ítélték kivégzését hóhér által eszközölni.* V. ö. **KIVÉGEZ**.

KIVÉHETŐ, (ki-véhető) ősz. mn. Amit ki lehet venni, különösebben amit érzékek által föl lehet fogni vagy meg lehet érteni. V. ö. **KIVESZ**.

KIVÉHETŐLEG, (ki-véhetőleg) ősz. ih. Kivehető módon vagy állapotban; láthatólag; hallhatólag.

KIVÉKNYÍT, I. KIVÉKNYÍT.

KIVÉKNYÍTÁS, KIVÉKNYÍTÁS, (ki-vékonnyítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivéknýitnak.

KIVÉKNYÍT, (ki-vékonnyít) ősz. áth. Vékonnyra kinyújt, kihúz, kilapít valamit. *Pörölylyel kivékonnyítani a vasat. Sodrófával kivékonnyítani a téstát. V. ö. VÉKNY.*

KIVÉKNYODIK, (ki-vékonnyodik) ősz. k. Vékonnyra kinyúlik, kihuzódik, kiképződik. V. ö. VÉKNY.

KÍVEL, I. KIVÜL.

KIVÉNHÉDIK, (ki-vén-hédik) ősz. k. I. KIVÉNÜL.

KIVÉNÜL, (ki-vénül) ősz. önh. Vénsége miatt bizonyos képességből, ügyességből kifogy, kivetkezik. *Kivénülni a katonai, az egyházi szolgálatból. Kivénülni a zenészetből.*

KIVÉNÜLT, (ki-vénült) ősz. mn. Vénsége miatt ügyetlenné, képtelenné lett, kitanult valamiből. *Kivénült katoná, szolgáló, hivatalnok. Kivénült paripa, vadász.*

KIVER, (ki-ver) ősz. áth. 1) Verve kiüz, kibajt valakit v. valamit. *A gyanus kőborlókat, tolvajokat kiverni a házából, a faluból. A barmokat kiverni a tilosból. Az ellenséget kiverni az országból.* 2) Valamely testet azért ver, hogy a benne levő holmi kimenjen, kihulljon. *Kiverni a ruhából a port. Cséplővel kiverni a gabonaszemeteket.* 3) Bizonyos eszköz által verve, sújtva, szorítva kialakít valamit. *Kiverni a vasat. A rezet, ezüstöt pénznek kiverni. A kasza élét kiverni.* 4) Verve, ütve kitör. *Kiverni az ablakokat. Kiverni valakinek fogait.* 5) Átv. ért. mondják bizonyos foltokról, melyek valamely testen kitűnnek. *Arccát kiveri a szeplő, a ragya, a borhimlő. A sajtot kiveri a zsír. A ruhát kiveri a zsírfolt. Homlokát kiveri az izzadság.* 6) Átv. ért. valamit az észből, emlékezetből kiverni am. elfeledtetni, nagyobb, erősebb benyomás által az ész figyelmét valamitől egészen elvonni.

KIVEREJTÉKÉZIK, (ki-verejtékézik) ősz. k. A verejték kijön rajta. (Exsudat. Molnár A.).

KIVEREKÉDIK, (ki-verekédik) ősz. k. Vergődve, azaz magát ide-oda verve, fergetve, forgatva kimenekedik valahonnan. Máskép : *kivergődik.* V. ö. VEREKÉDIK.

KIVERGÖDIK, (ki-vergődik) ősz. belsz. Vergődve kimegy, kimenekül valahonnan. *Kivergődni a tolongó népsokaság közül. Kivergődni a sűrű erdőből. bozótból.* V. ö. VERGÖDIK.

KIVERŐS, KIVERŐSDI, (ki-verős v. —verősdi) ősz. fn. Laptajáték neve, midőn egy a játszótársak közül a laptát kiveri, a többi pedig iparkodik elkapni, s aki elkapta, az lesz a kiverő. *Kiverőst játszani.* A kezdők ez által gyakorolják magukat a laptajátékban és elkapásban. V. ö. KIFUTÓS.

KIVÉS, (ki vés) ősz. áth. Véső eszközzel kiváj valamit, különösen fát, követ, érezt. V. ö. VÉS.

▲ KAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KIVÉSÉS, (ki-vésés) ősz. fn. 1) Vésőféle éles eszközzel kivájása, kihornyolása, kiöblözése valamely kemény állományu testnek. 2) Maga a kivéssett hely.

KIVÉSKÉL, (ki-véskél) ősz. áth. Többszörösen vés.

KIVESSZŐZ, (ki-vesszőz) ősz. áth. Vesszővel veregetve, ütögetve kihajt, kiűz. *A malacokat kivesszőzni a szérús kertből.*

KIVESZ v. KIVÉSZ, (ki-vesz, nyilt e-vel vagy hosszú é-vel) ősz. önh. 1) Mondják állatokról, és növényekről, midőn életműszereik elromlanak, s mint olyanok élui megszűnnek. *Mételyben kivésznek a juhok. Nagy szárazságban kivésznek a növények. Kivészett a faja is.* 2) Irtás, öldöklés által kimúlik. *Gyakori szántás által kivész a gyom, paréj, perje. Méreg által kivésznek a férgek, patkányok, egerek.* V. ö. VESZ v. VÉSZ.

KIVESZ v. KIVÉSZÉN, (ki-vész v. —vészen zárt é-vel) ősz. áth. 1) Valamit kézzel vagy más eszközzel fogva kiemel, elmozdít bizonyos térnek belsőjéből, vagy a többi közül. *Kést, villát, kanalat kivenni az asztalfiókból. Ruhát venni ki a szekrényből. A tából kivenni egy darab húst. Az ölfából kivenni néhány hasábot. A zsebből kivenni egy krajczárt.* 2) Bizonyos foltokat kihúz, kitisztít valamely testből. *Kivenni a zsírfoltot, pecsétet a ruhából. A rozsdát kivenni a vasból. Kivenni a kés sorját, azaz jól kiköszörűlni, hogy sorja ne lássék.* 3) Átv. ért. valakit vagy valamit a többiek sorából kihagy, kizár. *Ha Pétert és Pált kiveszem, a többi jól viselte magát. Egyet sem veszek ki.* 4) Átv. ért. bizonyos belső rejtelmeket kitudakoz, kicsal. *Kivenni valakiből a titkot. Kivenni mások szándékát, akaratát, terveit.* Továbbá : valaminek mi-benlétét okoskodás által kitudja. *Ezen előzményekből azt veszem ki, hogy stb. A hallottakból semmit sem lehet kivenni.* 5) Valakit bizonyos állapottól megfoszt. *Kivenni valakit nyugalomból, közönyös kedélyéből. Kivenni valakit erejéből, szilárdságából, türelméből.* 6) Érzékei útján valamit felfog. *A Mátrát tiszta időben már messziről ki lehet venni. Ezen énekben a középhangokat nem tudom kivenni.* V. ö. VÉSZ.

KIVESZT, (ki-veszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valami kivesszen, kiül, kiirt. *Kiveszteni a kártékony férgeket. Kiveszteni a gyomot, paréjt.* V. ö. KIVESZ.

KIVESZTÉS, (ki-vesztés) ősz. fn. Élő állatnak vagy növénynek kiölése, kiirtása. *Patkányok, kártékony növények kivészése.*

KIVET, (ki-vet) ősz. áth. 1) Valamit úgy vet, hogy kifelé essék. *Kivetni valamit az ablakon, ajtón, kapun. A rongyot, cserepet kivetni a személtre. Kivetették ebrudon. (Km.). Kivetették a nyeregéből. (Km.). Átv. ért. kivetni valamit a fejből, am. nem gondolni rá, nem aggódni fölötte, feledésnek bocsátani.* 2) Kártyajátékban am. kiad. *Vess ki!* 3) Ugyan a kártyára vonatkozva : *kártyán kivetni valamit, am. a kirakott kártyákból valamit kitalálni akarni, jövendőlni.* 4) Szám

mal bizonyos mennyiséget kivetni, am. számítani szabályok szerint meghatározni. *Kivetni, hány krajczár jut két forintból tizenkét emberre. Kivetni az adót. E városra száz ujonczot vetettek ki.* 5) Ezen szöfűzetben: *kivetni való*, azt teszi, ami megrovást, roszt, tehát a többiek közül mintegy kivételt, kidobást érdemlő. *Nincs benne (a dologban) vagy rajta (a személyen) semmi kivetni való; rövidebben: kivető.*

KIVÉTEL, (ki-vétel) ősz. fn. 1) Cselekedet, melynél fogva a beun levő, vagy betett valamit kiveszszük. *A takarékpénztárban bizonyos időt határozni a betételre, és kivételre.* 2) Ami bizonyos tulajdonságoknál, vagy okoknál fogva a többi közé nem tartozik, a többiek sorából kiválik, kimarad, kihagyatik. *A szerződés pontjait nehányak kivételével elfogadni. Valamiben kivételt tenni.* 3) Kifogás, nehézség, melynél fogva valamit rosztalunk. *Több kivételem van állításod ellen. Az egész mű kivétel nélkül jeles.*

KIVÉTELES, (ki-vételés) ősz. mn. tt. *kivételes-t*, tb. — *ek.* Ami kivétel alá esik. *Kivételes állapot.*

KIVÉTELESEN, (ki-vételésen) ősz. ih. Kivételkép; kivétel alá eső módon vagy állapotban.

KIVÉTELESSÉG, (ki-vételenség) ősz. fn. Kivételes állapot.

KIVÉTELEZ, (ki-vételéz) ősz. áth. Kivételkép v. kivételesan terjeszt elé.

KIVÉTELEZÉS, (ki-vételezés) ősz. fn. Kivételes eléterjesztés.

KIVÉTELKÉP, **KIVÉTELKÉPEN**, (kivételkép v. —képen) l. **KIVÉTELESEN**.

KIVÉTELNÉLKÜLI, (ki-vétel-nélküli) ősz. mn. Kivétel nélkül való, amiben vagy amire nézve kivételt tenni nem lehet. *Kivétel nélküli szabály. Kivétel nélküli joggyenlőség.*

KIVETÉS, (ki-vetés) ősz. fn. 1) Cselekvés, mely által valami bennlevőt külső helyre vetünk. 2) Bizonyos mennyiségnek számok által meghatározása, és kiosztása. *Adó-kivetés.* V. ö. **KIVET**.

KIVETKÉZÉS, **KIVETKÖZÉS**, (ki-vetkőzés v. —vetközés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki ruhából vagy átv. ért. bizonyos erkölcsi tulajdonságaiból kivetkezik. V. ö. **KIVETKÉZIK**.

KIVETKÉZIK, **KIVETKÖZIK**, (ki-vetkezik v. —vetközik) ősz. k. 1) Öltözetét elvetve, meztelenül tűnik ki. 2) Átv. ért. rendes alakját elvetve más formában tűnik ki. *Régi formájából egészen kivetkezett.* 3) Átv. ért. szellemileg, erkölcsileg átváltozik. *Ezen fiú minden szeméremből, becsületérzetből kivetkezett.* V. ö. **VETKÉZIK**.

KIVETKÉZŐDIK, (ki-vetkeződik); l. **KIVETKÉZIK**.

KIVETKÉZTET, **KIVETKÖZTET**, (ki-vetkésztet v. —vetköztet) ősz. áth. Valakit kényszerít, hogy kivetkezzék. *A rablók kivetkeztették őt ruháiból.* Átv. ért. vagyonától megfoszt valakit. *Az uzsorás hitelezők mindenéből kivetkeztették.* V. ö. **VETKÉZIK**.

KIVETKÖZIK, **KIVETKÖZTET**; l. **KIVETKÉZIK**, **KIVETKÉZTET**.

KIVETŐ, (ki-vető) ősz. mn. Közöséges részesülői értelmén felül 1) Kivetni való, ami használatlan, roszt. *Egy pár kivető ruhadarabot adni a koldúnak.* 2) Felesleges, mire elkerülhetetlen szükség nincs, amin kiadhatunk. *Most adhatok, mert van egy két kivető forintom.* 3) Átv. ért. amit nem lehet helyben hagyni, javalni *Csak az a kivető benne, hogy többesét iszik.*

KIVÉVE, **KIVÉVÉN**, (ki-véve v. —vévén) ősz. ih. Élünk vele, midőn valakit v. valamit bizonyos tulajdonságainál fogva a többi közül kizárunk, kihagyunk. *Egyet kivéve, minden szolgáit elbocsátotta. Lovait mind ellopták, a keselyt kivéve.* V. ö. **KIVÉSZ**. Régente, s némely tájakon pl. Abaújban ma is megvélva v. megvélván, távolító viszonyragu vonzattal. *Alábbvaló az oktalán állatnál, lelkétől megvélva. A levelektől megvélván semmit nem lele (nihil invenit praeter folia).* Münchener codex. Farkas Andrásnál (1538-ban) *ki-vélván* is. V. ö. **KIVÁLIK**.

KIVEZET, (ki-vezet) ősz. áth. Valakit v. valamit kifelé vonuló irányban vezet valahová vagy valahonnan. *Az eltévedt utasokat kivezetni az erdőből. A lovakat kivezetni a legelőre.*

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngy harmatot leveretem a földre.“

Népdal.

KIVEZETÉS, (ki-vezetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kivezetnek.

KIVÍ, **KIVÍV**, (ki-ví) ősz. áth. Víva, illetőleg akadályok ellen küzdve, kieszközöl, kinyer valamit. *Sok ügygyel bojjal kivívtá, amire törekedett volt. Győzelmet, diadalmat víni ki.* V. ö. **VÍ**.

KIVIASZOL v. —**VIASZKOL**, (ki-viaszol v. —viaszkol) ősz. áth. Viaszszaal kifení, kidörzsöli. *Feketére kiviaszolni a bajuszt. Kiviaszolni a szobapadlatot.*

KIVICSCHAN, (ki-vicscsan) ősz. önh. Tulajd. ért. kivicscsannak a fogak, midőn a száj megnyílik. *A nevetésre fakadt ember, a mérges vaddal fogai kivicscsannak.* Átv. ért. mondják napról, s más égi testekről, midőn sugaraik a felhők közül kilövellnek, s mintegy kivigyorodnak.

KIVICSORÍT v. —**VICSORIT**, (ki-vicsorít) ősz. áth. A száznak széthuzásával fogait kimutatja (roszt értelemben). *A nevető vagy haragos ember kivicsorítja fogait.* Mondják kutyáról, s némely más mérges állatokról is.

KIVICSORODIK, (ki-vicsorodik) ősz. k. A száznak széthuzásával foga elétűnik, kilátszik. V. ö. **KIVICSORÍT**.

KIVIDDÉDEL, (ki-viddégel) ősz. áth. Apránként kiviszen.

KIVIHETÉS, (ki-vihetés) l. **KIVIHETŐSÉG**.

KIVIHETETLEN, **KIVIHETLEN**, (ki-vihet[et]-len) ősz. mn. Amit tulajd. ért. valahonnan vagy va-

lahová kivinni nem lehet. Átv. ért. amit teljesíteni, végrehajtani, eszközölni lehetetlen. *Kivihetetlen terv.*

KIVIHETETLENSÉG, KIVIHETLENSÉG, (ki-vihet[et]lenség) ősz. fn. Olyan állapota, vagy minősége valaminek, melynél fogva azt teljesíteni, végrehajtani nem lehet. *Valamely tervet kivihetlensége miatt elvetni, el nem fogadni.* V. ö. KIVISZ.

KIVIHETŐ, (ki-vihető) ősz. mn. Amit átv. ért. ki lehet vinni, azaz végrehajtható, teljesíthető, eszközölhető. *Kivihető szándék, javaslat, indítvány, vállalat, merény, tervezet.*

KIVIHETŐLEG, (ki-vihetőleg) ősz. ih. Kivihető módon.

KIVIHETŐSÉG, (ki-vihetőség) ősz. fn. Olyan állapota vagy minősége valaminek, melynél fogva azt végrehajtani, teljesíteni lehet. *A terv kivihetősége ellen nincs észrevétel.*

KIVIK, fn. 1. KUVIK, HALÁLMADÁR.

KIVILÁGÍT v. —VILÁGIT, (ki-világít) ősz. áth. Fénylő, különösen égő test által világossá tesz valamit. *Világokkal kivilágítani a teremtet, a színházat. Kivilágítani az utcákat, a várost.* Önhatólag am. világossága által kilátszik, kitűnik. *A hegytetőn rakott éjjeli tűz kivilágít az egész vidékre.* V. ö. **VILÁGÍT, VILÁGOS.**

KIVILÁGÍTÁS v. —VILÁGITÁS, (ki-világítás) ősz. fn. 1) Állapot, midőn valamely fényes test kilátszik, kitűnik, kiviláglik. *A napnak kivilágítása a felhők közül.* A tűznek kivilágítása az erdőből. 2) Cselekvés, melynél fogva valamit világossá teszünk. *Szobák, teremek, utcák kivilágítása.* Innepély alkalmával az egész városnak kivilágítása. V. ö. **KIVILÁGÍT.**

KIVILÁGLIK, (ki-világlik) ősz. k. 1) Világa által kilátszik, kitűnik. *Az égő lámpákkal ellátott torony kiviláglik az éjben.* 2) Átv. ért. az ész előtt bizonyos, és kétségbe hozhatatlan dolog gyanánt tűnik fel. *Ennyi adatból kiviláglik, miben áll a dolog.*

KIVILÁGOSÍT, (ki-világosít) ősz. áth. Világot szétsugárzó, illetőleg égő, lángoló test által világossá tesz valamely tért. *Kivilágosítani a folyosókat, termeket.* V. ö. **VILÁGOS.**

KIVILÁGOSODIK, (ki-világosodik) ősz. k. Világosra kiderül, kitisztul. *Gyertyagyújtás által kivilágosodik a szoba. A felhők eloszlása után kivilágosodik az ég.* Átv. ért. valamely rejtett, titkos dolog bizonyos tudomásra jön. *Ezen irományokból a tényállás kivilágosodik. Végre kivilágosodott rá, hogy tolvaj.*

KIVILÁGOSUL v. —VILÁGOSUL, (ki-világosul) ősz. önh. L. **KIVILÁGOSODIK.**

KIVILÁGRA OLYAN; a székeleyknél Kriza J. szerint am. épen olyan.

KIVILLÁMLIK, (ki-villámlik) ősz. k. Villogva, villámokat vetve kitűnik. *A közelgő hadsereg fegyverei kivillámlanak a sűrűségből.*

KIVILLÁNC SOL, (ki-villáncsol) ősz. önh. Éji őrztűről vagy gyöngye tűzről mondják, midőn különöbben valamely félig rejtett v. fódott helyről ki-

pislog v. pislákol. *Az erdőből kivilláncsolt a tűz. Az ablakon kivilláncsol a mécs.*

KIVILLÁZ, (ki-villáz) ősz. áth. 1) Villával kivesz, kivesz valamit. *A jobb koncezokat kivillázni a tálból.* 2) Szerszámféle villával kiver, kikerget. *A malaczkokat, disznókat kivillázni a nyomtató szűrőről.* V. ö. **VILLA.**

KIVIRÁGZÁS, (ki-virágzás) ősz. fn. A növény virágbimbóinak kifésése, kinyílása.

KIVIRÁGZIK, (ki-virágzik) ősz. k. Mondják fákról, s más növényekről, midőn termő bimbóikból a szirmok, illetőleg virágaik kiféslenek, kinyílnak. *A barackfák korábban kivirágzanak, mint az almafák.*

KIVIRIBÉL, (ki-viribél) ősz. áth. Tolnai, s némi más vidéki szójárás szerint am. apránként ki-issza a vizet, vagy más italt, néhutt : *kivedel*, másutt pl. Érsekujvárott : *kilakál*. Valószínűleg vagy am. *kiverebel*, azaz veréb módjára kiiszogat; vagy pedig a *virics* szónak, mely Szabó D. szerint növénynedvet jelent, *vir* gőkéből képződött.

KIVIRICS, tájdivatos 'kikerics' helyett; l. ezt.

KIVIRRAD, (ki-virrad) ősz. önh. Szokottabban : *megvirrad*; l. ezt.

KIVISLAT, l. KIVIZSLAT.

KIVISZ, KIVISZÉN, (ki-visz v. —viszén) ősz. áth. Belülről kifelé tartott irányban visz magával. Ellentéte : *bevisz*. *A dajka kiviszi a gyermeket a kertbe. A szolgáló kiviszi az ebédet a munkásoknak. Majd kiviszi, majd behozza. Kocsin kivinni valakit a mezőre. Kézben, hón alatt, hátton, vállon kivinni valamit.* Átv. ért. valamely vállalatot, merényt, tervet, szándékot végrehajt, teljesít. *Amit föltett magában, ha török szakad is kiviszi. Ez oly nehéz dolog, hogy lehetetlen kivinni.* V. ö. **VISZ.**

KIVITEL, (ki-vitel) ősz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit belülről kifelé tartott irányban viszünk. Különösen bizonyos áruk, iparcikknek stb. kiszállítása külső országba. *A dohány, bor, kézművek kivitelét korlátozni.* 2) Cselekedet, mely által véghez viszünk, teljesítünk. *Ezen tervnek kivitelét magamra vállalom.* V. ö. **KIVISZ.**

KIVITEBLÉR, KIVITELDÍJ, (ki-vitel-bér v. —díj); l. **KIVITELVÁM.**

KIVITELI, (ki-viteli) ősz. mn. Kivitelre vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Kiviteli árucikk. Kiviteli kereskedés. Kiviteli többlet.*

KIVITELLEVEL, (ki-vitel-level) ősz. fn. Jegyzék, a kivitelre szánt és kiszállított árukról.

KIVITELVÁM, (ki-vitel-vám) ősz. fn. Vám, illetőleg díj, melyet a kivitt áruktól fizetni kell. *A kivitelvámot fölemelni, leszállítani. Máskép : kivám.*

KIVITORLÁZ, (ki-vitorláz) ősz. önh. Vitorlás hajón kimegy, kirándul valahonnan, és valahová. *Kivitorlázni a kikötőből. Kivitorlázni a szomszéd tartományok tengerpartjaira.* V. ö. **VITORLA.**

KIVITORLÁZÁS, (ki-vitorlázás) ősz. fn. Vitorlás hajón kimenés, kirándulás.

KIVÍV, (ki-vív) ősz. áth. I. KIVÍ.

KIVÍVÁS, (ki-vívás) ősz. fn. Víva vagy küzdve valaminek kieszközlése.

KIVIZSLAT, (ki-vizslat) ősz. áth. Vizslatva kutat, kifürkész, kikeresgél valamit. *A vadászbizslatja a nyulak fekvéseit.* Átv. ért. kikémlél, alatos tudakozódással kitud valamit. V. ö. VIZSLAT.

KIVIZSLATÁS, (ki-vizslatás) ősz. fn. Vizslatva kikutatás, kifürkészés.

KIVOLT, (ki-volt) ősz. igenév, melyet csak személyragozva használunk: *kivoltom, kivoltod, kivoltta* stb. Máskép, különösen jelen időben: *kilétem, kiléted, kiléte* stb. Azon körülmény, hogy ki vagyok, ki-vagy stb. *Kivoltomat* (v. kilétemet) *senki sem gyanítja.* Dologra vonatkozva I. MIVOLT.

KIVON, (ki-von) ősz. áth. 1) Vonva kimozdít valamit helyéből. *Kivonni hüvelyéből a kardot. Nehéz a koncezt az eb szájából kivonni.* (Km.). 2) Különösen valamit kifelé távolodó vonalban húz. *Az ősrők kivonják a szekert a mezőre.* 3) Számtanilag, valamely számból, vagyis mennyiségből bizonyos részt kivesz. *Ha kilenczből hármat kivonok: marad hat. Kivonandó szám.* 4) Valamely könyvnek, vagy írománynak, oklevélnek, pernek stb. lényeges részeit, tartalmát, s mintegy magvát kiveszi, röviden egybeállítja. *Kivonni az elolvasott jeles könyvet. Kivonni valamely pört.* V. ö. VON és HÚZ.

KIVONÁS, (ki-vonás) ősz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit kifelé távolodó irányban vonunk. 2) Számtani munkát, mely által valamely mennyiségből bizonyos részt kiveszünk. 3) Átv. ért. valamely elmélet rövid tartalmának kijegyzése. *Kivondst tenni valamely történeti könyvből.*

KIVONAT, (1), (ki-vonat) ősz. fn. Általán azon tárgy, melyet kivonás által létre hoztunk, pl. *könyv-kivonat*, azon rövid tartalom, mely a könyvben foglalt részleteket összevonva foglalja magában. *Perkivonat. Kivonat valamely növényből* stb.

KIVONAT, (2), (ki-vonat) ősz. miv. Eszközli, hogy valamit kivonjanak.

KIVONATOS, (ki-vonatos) ősz. mu. Kivonatra vonatkozó, kivonaton alapuló, kivonatot tartalmazó. *Kivonatos előadás v. előterjesztés. Kivonatos adósság*, azaz kereskedői v. iparkönyvből kivont tételeken alapuló adósság.

KIVONCZOL, (ki-vonczol) ősz. áth. Kifelé távolodó irányban vonozol valakit v. valamit. *Valakit hajdán fogva kivonczolni a házból. A dögöt kivonczolni a gyepre.* V. ö. VONCZOL, HURCZOL.

KIVONCZOLÁS, (ki-vonczolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn kivonczolnak valamit vagy valakit.

KIVONSZOL, (ki-vonszol) I. KIVONCZOL.

KIVONTAT, (ki-vontat) ősz. mn. Vonómarhával, vagy valamely vontató művel, valaminek kivontatását eszközli. *A sárból (lovakkal) kivontatni az elakadt szekert. Csígaművekkel szárazra kivontatni az elsüllyedt hajót. A partra kivontatni a hajósmalmot.*

KIVONÚL v. —VONUL, (ki-vonul) ősz. önh. Vonulva kimegy vagy kijő. *Az idegen katonaság kivonult a városból.*

KIVONÚLÁS v. —VONULÁS, (ki-vonulás) ősz. fn. Vonulva kimenés vagy kijövés.

KIVONZ, (ki-vonz) ősz. áth. Vonzó erővel kintüntet, eléállít.

KIVÖLGYEL, (ki-völgyel) ősz. áth. 1) Valamely térnek bizonyos vonalát úgy hasítja ki, úgy rendezi el, hogy némileg völgyet képezzen. *Kivölgyelni az utczai kövezetet, közepét vagy széleit. Kivölgyelni az udvart. Kivölgyelni az utak mellékét, a vízenyős rétek alantabb fekvő részeit.* 2) Bizonyos szilárd testekből készült műveket rovatékosan kimetél, kivés, kifarag. *Kivölgyelni a malomgerendelyt, az épületi oszlopokat. Kivölgyelni a hengereket.*

KIVÖLGYELES, (ki-völgyelés) ősz. fn. Vésés, hornyolás, faragás, mélyesztés stb. mely által kivölgyelnek valamit. V. ö. KIVÖLGYEL.

KIVÜL, (ki-v-ül) ih. és névutó. Bizonyos téren, vonalon túl, bizonyos körből mintegy kizárva. Ellentéte: *belül* v. tájsozokásilag: *beül, béül.* *Ő kívül áll, én pedig belül.* *Kivül nagy láрма van. Fáj a szívem kívül belül, bánat lepi mindenfelül.* (Népd.). *Hej kívül is, hej belül is, ki van itthon, ha beteg is?* (Vörösmarty). Fölveszi a személyes névragokat: *(én) kívülem, (te) kívüled, (ő) kívüle* stb. Máskép: *kivülöttem, kivülötted, kívülötte*; és *rajtam kívül, rajtad kívül, rajta kívül.* *Kivüle'* már a régieknél is előjön: „Minden ther-vén folyásnak kivüle” (törvényfolyásnak kivüle). Levél 1546-ból. (Szalay Á. 400 levél). V. ö. RAJTA. Fokozva: *kivülebb, legkivülebb* (a Göcsejben Vass J. szerént); másutt szokottabban: *kuljebb, legkuljebb.* Van *legkivül* is. Fel- és lehető ragokkal: *kivülre, kívülről.* A vele közvetlen viszonyban álló nevek *on én* ragot vesznek fel. *Hádon, városon, országdon kívül. Kerten, kerítésen kívül. Ötön kívül mind megvagyunk. Magán kívül lenni*, am. eszén nem lenni. A „kétség” szórag nélkül is használtatik. *Kétségen kívül v. kétség kívül.* De a régieknél gyakran előfordul más esetekben is *-on (-én, -ön)* viszonyrag nélkül: „Az ember az ő teste kívül vagyon mikor haragszik,” (Publius Syrus mondási. Toldy F. kiadása). „Az egy igazság kévől (kívül) engem nem tanál kegyelmed, és nem szoktam, sem tanultam az nagy szer szót, sem adula-ciót.” Levél 1560-ból (Szalay Á. 400 levél). Több régi nyelvelmélekben, különösen a Müncheni codexben: *küvöl*, pl. *küvöl vagyon*, foris est; a *szőlön küvöl*, extra vineam; a *zsinagóga küvöl lenne*, extra synagoga eset. A régi magyar Passióban: *küvöl*, „Péter kedeg állván küvöl az ajtóra.” (Toldy F. kiadása 50. l.). Ugyancsak a régieknél, *kivil* is, pl. Pesti Gábor meséiben, a Nádor codexben. A tiszai vidékeken ma is szokott: *kivel*, pl. *kivel állni, kivel lenni.*

KIVÜLÖTT, (ki-v-ül-ött) névutó, de csak személyragozva használtatik: *(én) kívülöttem, (te) kívü-*

lötted, (ő) kívülötte, (mi) kívülötlünk stb. V. ö. KIVÜL.

KIVÜLRÖL, (ki-v-ül-ről) ih. Azon helyről, mely bizonyos vonalon, határon kívül esik. *Kivülről zörgetni a kaput.* Ellentéte: *belülről*, tájdivatosan: *bevülről*. A göcseji tájszólásban fokoztatik is: *kivül-lebbről*, *legkivülebből*. (Vass József).

KIZABLÁZ, (ki-zabláz) ősz. áth. A zablás állatnak fejét, száját kiszabadítja a zablából. *Itatáskor kizablázni a kocsislovakat.*

KIZABLÁZÁS, (ki-zablázás) ősz. fn. Leszerelés, midőn kizablázzák a lovat, öszvért, szamarat. V. ö. KIZABLÁZ.

KIZABOLÁZ, KIZABOLÁZÁS, I. KIZABLÁZ, KIZABLÁZÁS.

KIZAKLAT, (ki-zaklat) ősz. áth. Addig zaklat, azaz üldöz, kinez, bántalmaz, hajszol, üz valakit, míg végre kénytelen kimenni valahonnan vagy valahová. V. ö. ZAKLAT.

KIZÁR, (ki-zár) ősz. áth. Szoros, tulajd. ért. valakit, elzárva előtte a kaput, ajtót, kiinn maradni kényszerít. *Kizárni az éji kóborlókat a házból.* Mondják oktalan állatokról is. *A szobából kizárni a kutyát.* Az akorból kizárni a ruhás juhot. Szélesb átv. ért. bizonyos helyből, térből, körből, társaságból, részvétből, működésből stb. kitilt, kihagy. *Kizárni valakit a közmulatságból.* *A hitehagyottat kizárni az anyaszentegyházból.* V. ö. ZÁR.

KIZÁRÁS, (ki-zárás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kizárnak.

KIZÁRÓ, (ki-záró) ősz. mn. Ami mást vagy másokat valahonnan kizár, vagy valaminek gyakorlásától eltilt. *Kizáró kiváltsággal birni.* *Bizonyos embereket az országból kizáró felsőbb rendeletek.* *Kizáró jogot tartani valamihez.* *Főző gépre három éven át kizáró szabadalmat nyerni.* V. ö. KIZÁR.

KIZÁRÓLAG, (ki-zárólag) ősz. ih. Mást, vagy másokat bizonyos helyből, körből, működésből stb. kirekesztőleg, kitiltólag. *Ez előtt bizonyos hivatalokat kizárólag a nemesség birt.* *Ehhez kizárólag nekem van jogom.* V. ö. KIZÁR.

KIZÁRÓLAGOS, (ki-zárólagos) ősz. mn. Ami kizárólag valamit illet, mit másnak üzni, gyakorolni, birni nem lehet vagy nem szabad. *Kizárólagos egyeduraltság.* *Kizárólagos jog, birtok, hatalom.*

KIZÁRT, (ki-zárt) ősz. mn. Aki vagy ami ki van zárva. *Becsületes társaságból kizárt részeg ember.* *A forgalomból kizárt pénzjegyek.*

KIZÁRTAN, (ki-zártan) ősz. ih. Kizárt állapotban.

KIZÁRTSÁG, (ki-zártság) ősz. fn. Kizárt minőség.

KIZAVAR, (ki-zavar) ősz. áth. Zavarva, vagyis zavargatva, abajgatva kikerget, kimenni vagy kijönni kényszerít. *A tolvajok az akorból több marhát kizavartak.* *A vihar a nyájból több juhot kizavart.*

KIZENG, KIZÉNG, (ki-zeng v. —zèng) ősz. önh. Zengése a többi közöl különösen kihallik. *Tiszta, magas érez hangja kizeng az egész énekkarból.* V. ö. ZENG.

KIZOMÁNCZOL, (ki-zománczol) I. KIZOMÁNCZOL.

KIZOMÁNCZOL, (ki-zománczol) ősz. áth. Zománczezal kiezifráz, kifest, kiékesít. *A gyűrűt, kardpengét, pisztolyt kizománczolni.*

KIZÖLDELLES, (ki-zöldellés) ősz. fn. A mezei, erdei, stb. növények zöld hajtásai, levelei, s ágainak kifejlése. V. ö. KIZÖLDELLIK.

KIZÖLDELLIK, (ki-zöldellik) ősz. k. Zöld hajtásai, levelei, ágai kifejlének. *Tavaszkor kizöldellenek az erdők, a mezők, a kertek.* Néha am. zöld színe által a másféle színiéek közöl kitűnik. *A kukoriczás földek kizöldellenek a már megérett búzás telkek közöl.* *A búkkfák eleven színű levelei kizöldellenek a sötét fenyvesek közöl.* V. ö. ZÖLD.

KIZÖLDÍT v. —ZÖLDIT, (ki-zöldít) ősz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami zölddé fejlődjék ki. *A tavaszi langyos meleg és eső kizöldíti a mezőket.* V. ö. ZÖLD.

KIZÖLDÜL v. —ZÖLDÜL, (ki-zöldül) ősz. önh. I. KIZÖLDELLIK.

KIZÚDÍT v. —ZUDIT, (ki-zúdít) ősz. áth. Eszközli, hogy valami zúgó hangot ütve menjen, nyomuljon ki. *Az úgynevezett zúgó felnyitásával kizúdítani az öszvegyült vizeket.* *Az erős szél kizúdítja a tenger hullámai a partokra.* V. ö. ZÚDÍT.

KIZÚDÍTÁS v. —ZUDITÁS, (ki-zúdítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit kizúdít.

KIZÚDÚL v. ZUDUL, (ki-zúdúl) ősz. önh. Zúgó hangot ütve, adva kinyomúl, kitódúl. *Az elszakasztott töltésen kizúdúl az árvíz.* *A hegyek szorulatából kizúdúlnak a szelek.* *A nép haragosan kizúdult a gyűlésteremből.* V. ö. ZÚDÚL.

KIZÚDÚLÁS v. —ZUDULÁS, (ki-zúdulás) ősz. fu. Zúgó hangot adva kinyomulás. V. ö. KIZÚDÚL.

KIZÚG, (ki-zúg) ősz. önh. 1) Zúgva kinyomúl, kitódúl. *A víz kizúg a malomkerekek alól.* 2) Zúgása kihallik. *A tenger csapkodó hullámai messze kizúgnak.* V. ö. ZÚG.

KIZÚGÁS, (ki-zúgás) ősz. fn. Zúgva kinyomulás. V. ö. KIZÚG.

KIZUHAN, (ki-zuhan) ősz. önh. Zuhánva kiesik, kifordúl valahonnan. *Az elpattant 'ordóból kizuhan a bor.* *A gyöpius zsák kizuhant a szekérről a földre.* V. ö. ZUHAN.

KIZUHANÁS, (ki-zuhanás) ősz. fu. Zuhanva kiesés. V. ö. KIZUHAN.

KIZUHANT, (ki-zuhant); szokottabban: *kizuhint*; I. ezt.

KIZUHINT, (ki-zuhint) ősz. áth. Kidobás, kivetés által eszközli, hogy zuhanva essék le valami. V. ö. ZUHAN, ZUHINT.

KIZSÁKMÁNYOL, (ki-zsákmányol) ösz. áth. 1) A tulajdonost erőszakkal kifosztja, kivetkezteti vagyonából. *Kizsákmányolni az utasokat. Az ellenség kizsákmányolta a helység lakosait.* 2) A valahol beakasztott jószágot zsákmány gyanánt kiragadja. *Kizsákmányolni a kincstárt, az árú boltokat, a gabonátárakat.* 3) L. KIAKNÁZ. V. ö. ZSÁKMÁNY.

KIZSÁKMÁNYOLÁS, (ki-zsákmányolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kizsákmányolnak.

KIZSÁMBIKÁL, (ki zsámbikál) ösz. önh. Kísántikál. Tájdivatos szó.

KIZSAROLÁS, l. KIZSAROLÁS.

KIZSAROL, (ki zsarol) ösz. áth. Zsarolva, azaz erőszakosan fenyegetve, gyötörve, kizsárolva kicsikar valamit. *Az ellenség kizsarolja az ország vagyonát.* Szélesb ért. erkölcsi erőszakkal, pl. sürgető kéréssel, csalással stb. kinyer, kicsikar valamit. *A fiú ismét kizsárolt apjától néhány forintot. El nem ment nyakamról, míg ki nem zsárolt száz forintot. A sok tányérnyaló minden vagyonát kizsárolta.* V. ö. ZSAROL.

KIZSAROLÁS, (ki zsarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kizsárol.

KIZSEBÉL, (ki-zsebél) ösz. áth. Szoros ért. valakinek a zsebben levő pénzét, vagy más ingóságát kilopja. *Vásári tolongásban kizsebelni valakit.* Szélesb ért. erkölcsi erőszak, csalás, játék stb. által valakinek pénzét, vagyonát elveszi. *A dorbézoló pajtások, kártyás társak utolsó fillérig kizsebelték.* V. ö. ZSEBÉL.

KIZSEBÉLÉS, (ki-zsebélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kizsebelnek. V. ö. KIZSEBÉL.

KIZSÉMBEL, (ki-zsémbel) ösz. önh. Visszatérő névmással am. morogva, perelve, másokat szidva kiadja haragját, mérgét. *Ne szólj neki, hadd zsémbelje ki magát. Már könnyebb neki, hogy kizsémbelhetette magát.* Áthatólag használva am. valakit zsémbelései által kinenni kényszerít, kiűz, kihajt.

KIZSÉMBESKÉDIK, (ki-zsémbeskodik) alakjára nézve k. ige, de ezen öszvetételben visszatérő névmással am. zsémbeszkedve kiadja haragját. *Kizsémbeszkedni magát.*

KIZSÉNDÜL v. — ZSENDÜL, (ki-zséndül) ösz. önh. Gyöngé hajtásokkal kifakad. *Tavaszzal kizséndülnek a növények.* V. ö. ZSÉNDÜL.

KIZSIGERÉL, (ki-zsigerél) ösz. áth. A leölt és boncolás alá vett állat zsigerét kimetéli, kiszedi. Néhutt a köznép nyelvében összehúzza : *kizseng.* V. ö. ZSIGER.

KIZSOMBÉKOL, (ki-zsombékol) ösz. áth. Zsombékkal v. zsombékokkal a határt kijeleli. *A tagosított birtokrészt kizsombékolni.* V. ö. ZSOMBÉK.

KJED, tájdivatosan, különösen a székelvényknél am. *kend* v. *kied* v. *ked*. L. KEMED és v. ö. KEGYELMED.

KLACSÁN, falu Bars m.; helyr. *Klacsán-ba, —ban, —ból.*

KLACSANÓ, falu Bereg m.; helyr. *Klacsanóra, —n, —ról.*

KLÁRA, (latin eredetű : *clara*, jelentése : *tiszta*) női kn. kicsinevezve : *Klári, Klárika, Klárcsi.*

KLÁRAFALVA, falu Torontál megy.; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

KLÁRIS, (a latin-hellen *corallium*-ból módosult); fn. tt. *kláris-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eredetileg kőnemű test, mely szétágazó fának alakjában a tenger fenekén találtatik, s bizonyos férgek műve, melyek azt lakjuk rakosgatják össze. Színe fehér vagy vörös, igen ritkán fekete. Ezen kőnemű testből az emberi műipar apró golyócskákat alakít, melyeket különféle ékességül használni, jelesen felfűzve nyakdíszül viselni szoktak. Innen a köznép általán klárisnak mond más anyagból, pl. üvegből készített gyöngyfélé golyócskákat is.

„Izent nekem a kalmár is,

Kell-e, babám, piros kláris?” Népd.

KLÁRISCUCSOR, (kláris csucsor) ösz. fn. Indiai cserjefán termő, s a piros kláriszhoz hasonló bogyo. (*Erythrina herbacea*. L.).

KLÁRISFA, (kláris-fa) ösz. fn. 1) Faalakúan öszvefűgő kláriscsapok, amint a tenger fenekén léteznek. 2) Indiai fa, melynek a piros kláriszhoz hasonló bogyoí vannak. (*Erythrina corallodendron*. L.).

KLÁRISFÜ, (kláris-fü) ösz. fn. Am. közönséges néven : *spárga* (spárga nyúlárnyék), újabb néven : *csirág*.

KLÁRISHALÁSZ, (kláris-halász) ösz. fn. Oly emberek, kik a középtenger partjain sajátzerű hálókka a víz fenekéről az úgynevezett klárisfákat kihúzkálják. V. ö. KLÁRISFA, 1).

KLÁRISJÁCZINT, (kláris-jácint) ösz. fn. Idomtalanul elfajzott jáczint, melyet a növénytudósok először Franciaországban fűdöztek fel. (*Hyacinthus monstrosus*. L.).

KLÁRISKÖ, (kláris-kő) ösz. fn. Agátkő faja, kláriszinű piros foltokkal.

KLÁRISMIVES, (kláris-mives) ösz. fn. Mives, ki klárisból, vagy kláriszinű üvegekből holmi díszmíveket, csescsbecskéket, különösen gyöngyöket készít.

KLÁRISPIROS, (kláris piros) ösz. mn. A piros kláriszhoz hasonló pirosságu. *Klárspiros agátkő, cseh-üveg.*

KLÁRISSZINÜ, (kláris-szinü) ösz. mn. Aminek színe a kláriséhoz hasonló.

KLÁRISVIRÁG, (kláris-virág) ösz. fn. A tengeri klárisfának némileg virághoz hasonló kinövései, ágacskái.

KLASTROM, (1), fn. tt. *klastrom-ot*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. elkülönöztet épület, melyben, mint intézetben, férfi- vagy nőszertetesek, ú. m. barátok, szerzetes papok, kanonokok, apácák, a világiak társaságától elválasztva laknak. *Barátok klastroma, apácák klastroma. Klastromba menni.* A lajhabb nyelvek kiejtése szerint : *kalastrom*, s jobban meg-

nosítva : *kolostor*. Újabb nyelven : *zárdá*. Eredetije a latin *claustrum*, németül *Kloster*, francziául *cloître*, tótul *klásster* stb.

KLAstrom, (2), falu Sopron m.; helyr. *Klaström*-ba, —ban, —ból.

KLAstromALJA, falu Bereg megy.; helyr. —alja-ra, —n, —ról.

KLAstromEGYHÁZ, (klastrom-egyház) ösz. fn. Klastromhoz ragasztott, s ahhoz tartozó egyház, vagysis templom.

KLAstromFALVA, falu Bereg m.; helyr. —falvára, —n, —ról.

KLAstromI, (klastrom-i) mn. tt. *klastromi-t*, tb. —ak. Klastromra vonatkozó, azt illető, azzal viszonyban levő stb. *Klastromi fegyelem, rendtartás, szokások, élet. Klastromi cselédek, épületek, kertek*. V. ö. **KLAstrom**.

KLAstromILAG, (klastrom-i-lag) ih. Úgy, mint a klastromban, az ottan élők módja, szokása szerént. *Klastromilag nevelni az ifjakat. A házat klastromilag zárni el az idegenek elől*. V. ö. **KLASTROMI**.

KLASZITA, falu Hont m.; helyr. *Klaszitára*, —n, —ról.

KLAVÍR, (a francia *clavier* s német *Clavier* után, melyek ismét a latin *clavis*-ből származtak; l. **ZONGORA**).

KLAVÍROZ, (klavír-oz) önh. m. *klavíroz tam*, —tál, —ott. L. **ZONGORÁZ**.

KLÖDÖR, l. **GÖLÖDÉNY**.

KO, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó, vastag, tompa hang ezekben : *koák, koákol, koborc, koc, koczog, kodács, kodácsol, koh, kolomp, kolto, kong, kopog, korog, korty, koty, kotyog, kotlik, kovák, kókál* stb. stb. 2) Jelent gömbölyűre vagy görbére hajlást, illetőleg gömbölyűt vagy görbét, ezekben : *kobak, kocsony, kolop, komló, komor, koncz, kondor, konkoly, konya, konytt, konty, kop*, melyből : *kopács, kopály, kopár, kopasz, kopolya, koponya, kovályog* stb. stb.

Ezen *ko* némely szóokban tájszokással *co* vagy *czo*, mint : *kocza czocza, koncz csonczi, kopasz csopasz* (csupasz), *kótolog csótolog*. Néha nem egyéb, mint a megkeményített *go*, pl. a *komló* (gomló) *konkoly* (gomgoly) *kondor* (gondor) szóokban. Tájszokásilag az *o* hangzó nyiltabb *a*-ra változik a *kabak, kalbász, kanyúl, kaponya* stb. és zártabb *u*-ra a *kunya, kuncsorog, kulláncs* stb. szóokban.

KÓ, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó a *kóto, kótogás, kótis, kókál* szóokban. 2) Görbeséget vagy görbe, csavargó mozgást jelent ezen szóokban : *kóbo, kóbolyog, kóbor, kóborog, kótyag, kótyagos, kókad, kópicz, kór, kószál, kótolog, kódorog* stb. Nem egyéb mint a megnyújtott *ko*. V. ö. **KO**.

—**KÓ**, magas hangon —**KÖ**; a *-ka, -ke* kiesző képzőnek oly módosulata, mely a hosszú *ó*-nál

fogva a nagyításba megy által, pl. *bunkó, tuskó, furkó*, különösebben keresztneveknél : *Jankó, Palkó, Laczkó, Ferkó* v. *Ferkő*.

KOA, fn. tt. *koát*. Baranyai tájszó, am. *fulánk*. Eredete homályos. Talán az olasz *aco* (tü) vagy *acume* (valaminek hegye) némi módosulata.

KOÁK, hangutánzó törzsök, melyből *koákol, koákolás*, erednek. A csecsemő kisdédnek vastag síró hangja, melyet a latin *vagió*, *vagitus* még hiebben fest a tiszta *va* gyök által, miuthogy a csecsemő még kemény *k* hangot nem ejt. Hihető is, hogy a *koák* eredetileg lágyabb *hoák* volt, mely későbbben könnyebb kimondás végett *koák* lön.

KOÁKOL, (koák-ol) hangutánzó önh. m. *koákol-t*. Mondják a sírva kiáltó, csak imént született csecsemőről. V. ö. **KOÁK**.

KOÁKOLÁS, (koák ol-ás) fn. tt. *koákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az imént született kisdéd gyermek síró kiáltása.

KOB, elvont gyök, melyből *koboz, koborc, koborczol*, hangutánzók, és a gömbölyűt jelentő *kobuk, kobolya* származnak.

KÓB, elvont gyöke *kóbo, kóboly, kóbolyog, kóbor, kóborol* származékoknak.

KOBÁK, (kob-ak *kob* vagy *kop* gyöktől, melyből *kopács* is ered) fn. tt. *kobak-ot*, harm. szr. —ja. Más-kép : *kabak* s ez alakban él a török nyelvben is. 1) Eredetileg jelent általán valamely takarót, kopácsot, mely utóbbival hangokban is rokon. A törökben is *kabuk* amattól igen csekély eltéréssel am. *héj, kéreg, kopács*. — Különösebben : pedig 2) Diószegi szerént olyan húsos vagy néha száraz falu gyümölcsöt (mag-rejtőt), melynek magvai belül a fal oldaláról rövid köldöksínóron nőnek ki, pl. tök, dinnye, ugorka (pepo); vagyis Gönczy Pál szerént a csészével összenőtt s vele együtt kifejlett, rendszerént 3 rekeszű bogyt. 3) Jelent gömbölyű, vagy rétes kerekességű ivó-edényt, melyet az utasok, különösen a katonák szoktak hordani magukkal. Ilyen az úgynevezett lopótökből készített edény. *Rókus kobakja*, mert ezen szentet oldalán kobakkal festik. *Csak annyi neki mint hajdú farán a kobak*. (Km.). Átv. és gúnyos ért. emberfej, kivált ha nagyon gömbölyű; 'üres' mellékje-lentéssel is. *Nagy kobakja van. Kobakjára alig talál kalapot*.

KOBÁKOL, (kob-ak-ol) önh. Trágár, czéda beszédben am. a férfi nemileg közösül, máskép szintén czédán szólva : *tökből*. V. ö. **KOBÁK**.

KOBÁLT, fn. tt. *kobalt-ot*, l. **KÉKENY**.

KÓBÉ, l. **KÓPÉ**.

KÓBOG, (kó-b og) önh. és gyak. m. *kóbo, tam*, —tál, —ott. Görbe csavargós utakon járkál. Rokonai : *kóbolyog, kóborol*, melyek szokottabbak is.

KÓBOLY, (kób-oly) elavult szó, mely helyett a keményebb véghangu *kóbor* divatozik : Annakból lett : *kóbolyog*, ebből : *kóborog*

KOBOLYA, (kob-oly-a) fn. tt. *kobolyát*. Güm-bölyű medencze, melyet az árkát hagyta, vagy gátot szakított folyam a parton forgót képezve oly mélyen váj, hogy az, miután a víz árkába visszahúzódott, hosszú időre egész tavat képez, s kenderáztatónak igen alkalmas (Kencsey Albert). Némelyek szerint: *kopolya*. V. ö. GÖBE, 2).

KÓBOLYG, (kób-oly-og) önh. m. *kóbolygott*. l. **KÓBOLYOG**.

KÓBOLYGÁS, (kób-oly-og ás) fn. tt. *kóbolygás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Ideoda tévelyegve, csavarogva, tekeregve járás kelés, bujdosás.

KÓBOLYGÓ, (kób-oly-og-ó) mn. Görbe, csavargó utakon, irány nélkül járókelő, ideoda bujdosó. *Kóbolygó szökevény. Kóbolygó bitang barom*. V. ö. **KÓBOLYOG**.

KÓBOLYOG, (kób-oly-og) önh. és gyak. Ezen ige a görbét jelentő *kó*, és a járást kelést jelentő *bolyog* szóból is elemezhető, mint *tébolyog* = *té* (tova) *bolyog*. Értelme: bizonyos, határozott, kitűzött irány nélkül ide-oda, görbe, csavargó utakon járkel. *Kóbolyog az eltévedt ember az úttalan erdőben. Kóbolyog a nyájahagyott rideg barom. Kóbolyognak a szökevény, bujdosó katonák*.

KÓBOR, (1), erd. faluk Torda m. és Köhalmi székben; helyr. *Kóbor-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓBOR, (2), (kób-or) fn. tt. *kóbor-t*, tb. — *ok*. 1) Molnár A. és Páriz Pápai szerint: *canistrum*, úti táská, mely fogalmi és hangrokonságban van a *kobak* szóval. A Tájosztár szerint (Kis János után) Sopronban: gömbölyű, szalmából font kosár, mint-lá a német 'Korb' módosulata volna. V. ö. **KOBAK**. 2) Csavargó, tekervényes utakon járókelő, melyből *kóborol*, *kóborog* erednek. V. ö. **KÓBOLY**.

KOBORA, módosított alakja *kukora* v. *gugora* szónak; l. ezeket.

KOBORCZ, (kob-or-cz) fn. tt. *koborc-ot*. Jelent vastag tompa hangot, különösen a nagy nehéz csizmában, saruban járó embernek dobogását.

KOBORCZOL, (kob-or-cz-ol) önh. m. *koborczol-t*. Nagy, durva csizmában vagy saruban járva kopogatja a földet.

KOBORCZOLÁS, (kob-or-cz-ol-ás) fn. tt. *koborczolás-t*, tb. — *ok*. Cselekvés, midőn valaki *koborczol*.

KÓBORG, (kób-or-og), **KÓBORGÓ**, (kób-or-ó); l. **KÓBOLYOG**, **KÓBOLYGÓ**.

KÓBORLÁS, (kób-or-ol-ás) fn. tt. *kóborlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tekergő, csavargó utakon járáskelés, bujdosás, tévelygés.

KÓBORLÓ, (kób-or-ol-ó) mn. és fn. tt. *kóborlót*. Görbe, csavargó utakon, irány és bizonyos cél nélkül járó, bujdosó. *Bakonyban kóborló szökevények, szegény legények. Kóborló hadi csapatok. Pusztákon kóborló bitang lovak*. Mint főnév jelent oly személyt, ki bizonyos lakhelyhez nem köti magát, hanem, mint nomádok, kerüli az országot, világot. *Országos kó-*

borló. A kóborlókat öszvefogdosni, és kényszerítő dologházba zárni.

KÓBORLOVAG, (kóbor-lovag) ösz. fn. Lovon kóborló, s másoknál élőködő személy, kinek lovánál egybe nincsen. Gúnyos név.

KÓBOROL, (kób-or-ol) önh. m. *kóborol-t* v. *kóborlott*, htn. — *ni* v. *kóborlani*, l. **KÓBOLYOG**.

KÓBORSÁG, (kób-or-ság) fn. tt. *kóborság-ot*, harm. szr. — *a*. Kóborgó, csavargó állapot. *Élete nagyobb részét kóborságban töltötte*. V. ö. **KÓBOR**.

KOBOZ, (1), (kob-oz) fn. tt. *koboz-t* v. *kobzot*, tb. — *ok* v. *kobzok*. Molnár A. szerint lantféle hangszer (pandura, lyra). A törökben *kopuz* am. hárfá (harpe, Hindoglu), a kojbal-karagaszban *kómesz* és *kobesz* szintén hárfá (Abuska). Azonban mint hangutánzóknak is megfelel a Veszprém és Vas megyében divatozó értelem, mely szerint legvastagabb hangu hegedűt, azaz bőgőt, brügöt, barbarát jelent, s módosítva: *kobza*, *kobzu*, *kobzó*.

KOBOZ, (2), (kob-oz v. kap-oz?), áth. m. *koboztam*, — *tál*, — *ott*, v. *kobzottam*, *kobzottál*, *kobzott*, htn. — *ni* v. *kobzani*, par. — *z*. Némely palóc szó-járás szerint am. tép, szakgat. Közösebb jelentése: valamely jószágot törvényes ítélet következtében, vagy pedig önkényes rövid úton az illető birtokostól elvesz, elszed. *Mindenét elkobozták*. E szó, mint érintők, talán a *kapoz* igéből alakult által; mert *elkobozni* csakugyan annyit, mint *elkapozni*, *elkapdosni*, mely értelem a palóczoknál divatozóval is egybe vág. Vagy: gyöke *kob* eredetileg jelenthetett kosarat, s rokon a *kóbor* és *kópicz* szókkal; és valamint a latin *confisco* a *fiscus* (kosár), hasonlóan *koboz*, a *kob* gyöktől származhatott. E szerint *elkobozni* valamit annyit tenne, mint *elkoszarazni*. Régente is „dúlui” értelemben használtatott: „Dúlui senki ki ne járjon, valamely én emberemet kiküldök kobozni, lopatni, ha ti is megijogjátok, semmit érettek nem szólok.” Dervisek levele 1549-ből Istvánffy Pálhoz. (Szalay Á. 400. 1.).

KOBOZPALLÓ, (koboz-palló) ösz. fn. A koboznak felső deszkája fölött álló fáska (láb), mely a húrokat tartja. V. ö. **KOBOZ**.

KOBZA, (kob-z-a) fn. tt. *kobzát*. Lásd: **KOBOZ**, (1).

KOBZÓ, (kob-oz-ó) mn. és fn. tt. *kobzót*. Aki valamely jószágot koboz, elkoboz; különösen kincstári vagy más ügyész, ki a jószág elvételére vonatkozó bírói ítéletet végrehajtja. V. ö. **DÚLÓ**.

KOBZOL, (kob-oz-ol) önh. m. *kobzol-t*. Kobozféle hangszeren játszik. V. ö. **KOBOZ**.

KOBZU, (kob-z-u) fn. tt. *kobzut*. Lásd: **KOBOZ**, (1).

KOCS (1) v. **KÓCS**, fn. tt. *kocs-ot*. Fattyuhajtása a dohánynak. Rokon *kaes* szóval.

KOCS, (2), faluk Komárom és Vas m.; helyr. *Kocs-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓCS, (1), fn. tt. *kócs-ot*. Erdélyben és másutt is divatos a nép nyelvében *kolcs* v. *kulcs* helyett; l. ezt és származékait.

KÓCS, (2), puszták Heves m., erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Kócs-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓCSAG, (eredetére nézve lásd itt alább), fn. tt. *kócsag-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) Kisebbféle fehér gémfaj, mely hazánkban is a Tisza és Duna alsóbb vidékein tenyészik. Ennek van azon nevezetes, hosszú, ezüstsín, selyemnemű háti tolla, mely a díszfővegek egyik fő ékessége. Túl a Dunán: *kótyag*. Gyökeleme talán a görbe hajlást jelentő *kó*, minthogy a vadászok tudósítása szerint, midőn meglövik, ezen tollai kiborzadnak, kigörbednek, s ennél fogva rokon volna a *kócz*, *kóczos* szókkal, mely gubanczos, kuszált kendert, haját, szőrt stb. jelent. (Ardea garzetta). 2) Elavult törzs, melyből *kócsagos*, *kócsagosodik* erednek. Jelent féltitasságot, melyben a fej már nehezedik, meg-meg-bukik, s a láb ide-oda tántorog. Ennek alapfogalma is, úgy látszik, a test görbedésében rejlik. Másképp, jelesen Dunán túl: *kótyag*. Vagy, gyöke talán a hangutánzó *kóty* v. *koty*, mennyiben az ittas ember nyelve nehezebben járván, mintegy *kotyog*, valamint a lassu járatu malomról is mondják, hogy *kotyogó*.

KÓCSAGFORGÓ, (kócsag-forgó) ősz. fn. Kócsagtollakból csinált díszforgó a kalpagokon, süvegeken. V. ö. FORGÓ.

KÓCSAGKARÁM, (kócsag-karám) ősz. fn. Karám, melyet a kócsagok számára készítenek, hogy benne fészkeljenek, és tenécszenek.

KÓCSAGLES, (kócsag-les) ősz. fn. Buvóhely, honnan a vadászok a kócsagokra lesnek.

KÓCSAGOS, (kócsag-os) mn. tt. *kócsagos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Kócsag nevű madarakkal bővelkedő. *Kócsagos tavak*. 2) Féltitasság, kinek már feje bizcogni, s lábai tántorogni kezdenek. Dunán túl: *kótyagos*. V. ö. KÓCSAG.

KÓCSAGOSODIK, (kócsag-os-od-ik) k. m. *kócsagosod-tam*, — *tél*, — *ott*. Kócsagos, azaz félrszeg állapotban kezd lenni. Túl a Dunán: *kótyagosodik*.

KÓCSAGTOLL, (kócsag-toll) ősz. fn. A kócsag nevű madárnak ezüst színű disztolla, valamint az ily disztollakból készített forgó is. *Kócsagtollal ékesített süveg, kalpag*.

„Két arany pereczet választá azután,

Egy kócsagtollat is szegeze sisakján.”

Zrínyi.

KÓCSAGVADÁSZ, (kócsag-vadász) ősz. fn. Kócsagokat lödöző vagy fogdozó vadász.

KÓCSAGVADÁSZAT, (kócsag-vadászat) ősz. fn. Vadászat kócsagmadarakra.

KOCsÁN, KOCsÁNY, (kocs-án v. -ány) fn. tt. *kocsán-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Általán azon száracská, mely a növények leveleit vagy

virágait vagy gyümölcseit a törzsessel vagy ággal összeköti. Szabatosabban pedig a növénytanban a szárnak azon hajtása, melyen a virág fejlődik ki. (Pedunculus). A gyümölcs száracskáját különösen *csumának* v. *csupká-nak* hívják, a levelét pedig *nyél-nek*. V. ö. KACS.

KOCsÁNKA, (kocs-án-ka) fn. tt. *kocsánkát*. A kocsán apróbb elágazása. (Pedicellus).

KOCsÁNTALAN, (kocs-án-talan) mn. tt. *kocsántalan-t*, tb. — *ok*. Aminek kocsánja nincsen. *Kocsántalan virág*.

KOCsÁNY, l. KOCsÁN.

KOCsÁRD, férfi kn. tt. *Kocsárd-ot*. Gotthard.

KOCsÉR, pusztá a Jászságban; helyr. — *ér-ra*, — *on*, — *ról*.

KOCsI, fn. tt. *kocsi-t*, tb. — *k*. Széles, és országsteret divatos értelemben két vagy négy kerekű jármű, melylyel szárazföldön embereket vagy más dolgokat szokás ideoda vinni, szállítani. Különbözik általán a *szekértől*, hogy ezalatt a köz szokás nagyobbféle, nehezebb járatu járművet ért, mely inkább csak teherszállításra használtatik, a kocsi pedig könnyebb mozgású, és lovak vagy más futó állatok után készített jármű. Valószínűnek látszik ugyan, hogy a *szekér* is eredetileg *szökér* vagy *zökér* lehetett, *szökve* vagy *zökögve* tovább haladó tulajdonságától nevezetvé el, mint a hellen *rheda* *ῥῆμα*, a latin *currus* a „curro“ szóktól: de a későbbi találmányu kocsi már lényegénél fogva sebesebb mozgású, azért is az ökrös szekeret nem szokás kocsinak mondani; ellenben van *lovas szekér* is, mint lovaktól húzott, nehéz terheket szállító, nagyobb jármű. A *kocsi* vagy legalább ennek sajátoságos készületű neme, magyar írók, ú. m. Pápay Sámuel, Gyarmathy Sámuel, főleg pedig Kornides szerint is Komárom vármegye Kocs nevű helységében találtatott fel, melyet elsőben *kocsi-szekérnek*, utóbb csak *kocsi-nak* neveztek, s mely a török nyelvben is *kocsu*. Innen volnának a franczia *coche*, angol *coach*, cseh *kocsi*, német *Kutsche*, s több más nyelvekben létező hasonló hangu nevezetek. T. i. Kornides Dániel mutogatja, hogy ezen kocsi neme a többi európaiaknál csak a XVI. században kezdett ismeretes lenni, nálunk pedig már a XV. században szélitiben divatozott volt. Egy XVI.-ik századbeli levélben (1558-ból) olvassuk Szalay Á. 400 leveles gyűjteményében: „Sem lovon, sem kocsin, sem hajón az jgces nagy árvízbe ki nem mehettem.” A kocsi-szekér sajátosága a hintálás, mely az által eszközöltetik, hogy dereka, vagyis korbája szíjakon lóg, honnan a *hintó*, és *lógós kocsi* nevezet. Egyébiránt a dunai tájakon minden könnyebbféle lovas jármű kocsi nevet visel, ha nem hintál is. Csalóközben és Mátyusföldön az ott divatozó görbe oldalú paraszt kocsikat *somorjai kocsiknak* hívják. *Egy, két, három, négy lovas kocsi. Bérkocsi. Hat lovas kocsi. Úri kocsi, paraszt kocsi. Fődeles, fődeletlen kocsi. Két kerekű kocsi. Lógós, utazó postokocsi. Fakó kocsi, kenderhám, nemes*

ember, szürdalmány. (Km.). *Kocsiba fogni, kocsiba ulni. Kocsin járni, utazni.*

KOCSIABLAK, (kocsi-ablak) ösz. fn. Ablak a födeles uri kocsin, hinton.

KOCSIAJTÓ, (kocsi-ajtó) ösz. fn. Ajtó a lógós vagy hintó kocsi oldalán, melyen be és kilépnek. *Kinyílt a kocsiajtó. Becsapni a kocsiajtót.*

KOCSIAL, KOCSIALJ, (kocsi-al v. —alj) ösz. fn. Az egész készület fából, mely fölött a kocsi dereka vagy korbája áll. *A kocsialt a kerékgyártó készíti, a kovács megvasalja.*

KOCSIBAK, (kocsi-bak) ösz. fn. Ülés, a hintó kocsinak korbája előtt és után, amaz első bak, emez hátsó bak, vagy tréfás népnyelven: *ebtartó.*

KOCSIBÉR, (kocsi-bér) ösz. fn. Bér, melyet a fogadott idegen kocsiért fuvardíjul fizetnek.

KOCSIBŐR, (kocsi-bőr) ösz. fn. Széles ért. a hintó kocsi korbáját takaró bőr. Szorosb ért. a félfődeles vagy födeletlen lógós kocsin azon előbőr, mely a kocsinyílást a bennülők lábai fölött betakarja.

KOCSIDERÉK, (kocsi-derék) ösz. fn. 1) A hintó kocsi korbája. 2) A nyílt paraszt, vagy más korbátlan kocsinak ürege, melyet az oldalak, és saraglya képeznek. *Füvet vinni haza egy kocsiderékkal. Ez oly kevés, hogy nem lesz vele teli a kocsiderék. Hoszszant nyújtózni a kocsiderékban.*

KOCSIERNYŐ, (kocsi-ernyő) ösz. fn. Ernyő, mely a hintó kocsikorbáját fedi, hintófödél. Szélesb ért. födél, mely akármily kocsidereket takar, pl. ponyva, gyékény a paraszt kocsikon.

KOCSIFÖDÉL, (kocsi-födél) ösz. fn. 1. KOCSI-ERNYŐ.

KOCSIFUTTATÁS, (kocsi-futtatás) ösz. fn. Futtatás, vagyis pályázás, versenyezés kocsiba fogott lovakkal.

KOCSIGYÁR, (kocsi-gyár) ösz. fn. Műhely, műépület, melyben kocsikat gyárszerűleg készítenek.

KOCSIGYÁRTÓ, (kocsi-gyártó) ösz. fn. Gyáros ki kocsikat készít. Különösen: *kerékgyártó*, ki födeletlen vagy paraszt kocsikat csinál; *nyerges, nyereggyártó*, ki finomabb, úri, födeles kocsikat, hintókat gyárt.

KOCSIHÁGCSÓ, (kocsi-hágcsó) ösz. fn. A kocsi oldalára illesztett merev vagy mozgó hágcsó, melyen a kocsiba bágnak.

KOCSIKAPU, (kocsi-kapu) ösz. fn. A háznak kapuja, illetőleg kapualja, melyen a kocsik ki- s bejárhatnak.

KOCSIKAS, (kocsi-kas) ösz. fn. Vesszőből font durvább vagy finomabb kas, mely korba helyett szolgál, s rendszeren az oldalak közé kelyeztetik.

KOCSIKÁZ, (kocsi-ka-az) önh. m. *kocsikáz-tam, —tál, —ott.* Kocsin kisebb kirándulásokat tesz, mulatságból kocsiz.

KOCSIKÁZÁS, (kocsi-ka-az-ús) fn. tt. *kocsikázás-t*, tb. — ok. Kocsin mulatságból valahová rándulás.

KOCSIKEFE, (kocsi-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a bőrs kocsikat tisztogatják.

KOCSIKERÉK, (kocsi-kerék) ösz. fn. Kerék, mely tengelybe illesztve a kocsinak mintegy alapja, s azt forgása által mozgásba hozza. *Első, hátsó kocsikerék.*

KOCSILÁDA, (kocsi-láda) ösz. fn. Láda a kocsiderékban, vagy korbában, melybe holmit be lehet rakni, s mely egyszersmind ülőszékül szolgál. Így nevezhető azon szekrényféle kocsibútor is, mely az utazó hintó bakján áll, *bakláda.*

KOCSILÁMPA, (kocsi-lámpa) ösz. fn. Lámpák a hintókocsi elején két oldalt, hogy az éjjeli utazásban világítóul szolgáljanak.

KOCSILÁNCZ, (kocsi-láncz) ösz. fn. Általán minden láncz, mely a kocsin bizonyos czélból használtatik, pl. mely a saraglyát a kocsi farával összeveti. Különösen azon láncz, melylyel az ereszkedőn kereket kötnek.

KOCSILÉPCSŐ, (kocsi-lépcső) ösz. fn. 1. KOCSIHÁGCSÓ.

KOCSILÓ, (kocsi-ló) ösz. fn. Olyan ló, melyet könnyű, úrias kocsiba szoktak használni; másképp: *hintósló.* Különbözik: *igásló.*

KOCSIMESTER, (kocsi-mester) ösz. fn. Szmély, kinek felügyelése és rendelkezése, intézkedése alatt több kocsi van, pl. a nagyobb postaházaknál, vagy a fejedelmi és főúri udvarokban. *Királyi, hercegi kocsimester.*

KOCSIN, falu Nyitra m.; helyr. *Kocsin-ba, —ban, —ból.*

KOCSINT, (kocs-in-t) önh. m. *kocsint-ott*, htn. —ni v. —ani. Erdélyben am. a beszédben botlik. A nyelvre vitetve egynek látszik, 'kacsint' szóval. Kaszai J. szerint, 'kocsint' volna.

KOCSINTÁS, (kocs-in-t-ús) fn. tt. *kocsintás-t*, tb. —ok. Nyelvbtlás, nyelv- vagy beszédbeli hiba.

KOCSINYOM, (kocsi-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet a kocsinak forgó kereke az úton, vagy úton kívül maga után hagyogat. *Kocsinyom után indulni, eligazodni, menni.*

KOCSINYUJTÓ, (kocsi-nyujtó) ösz. fn. Azon vastag dorong vagy rúd, mely a kocsi feneke alatt végig nyúlik, s az első tengelyt a hátsóval összeveti. V. ö. NYUJTÓ.

KOCSIOLDAL, (kocsi-oldal) ösz. fn. Zápokkal ellátott, lajtorjaforma készülétek, melyek a közönséges paraszt kocsik derekát képezik. *Hosszu, egyenes, rövid, görbe kocsiboldal. A kocsiboldalakat a löcsők és rakonczádk tartják.*

KOCSIPÉNZ, (kocsi-pénz) ösz. fn. 1. KOCSIBÉR.

KOCSIPOSTA, (kocsi-posta) ösz. fn. Posta, mely kocsin megy; postaintézet, mely kocsik által működik.

KOCSIPOSZTÓ, (kocsi-posztó) ösz. fn. Posztókelme, melylyel az úri kocsikat, hintókat kibéllelik.

KOCSIRÁZÁS, (kocsi rázás) ősz. fn. Rázás, vagyis rázódás, melyet a roszt kocsi, kivált roszt úton, okoz a benne ülőre.

KOCSIRÚD, (kocsi-rúd) ősz. fn. Az első tengellyel közvetlen összekötött, s az úgynevezett juhánál fogva ideoda fordítható vastag dorong, mely a kocsi előtt mereven kinyúlik, s melyhez a vonó barmokat, nevezetesen a lovakat fogják. A kocsirúd első végéhez van kötve a nyakló. *Kocsirúdja kifelé áll, azaz menni készül, vagy nem sokára kiadnak rajta.*

KOCSIS, (kocsi-s) fn. tt. *kocsis-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Személy, ki a kocsi fogott lovakat hajtja. Általán a kocsi-nevezet lóterelést teszen fel; innen kocsi az is, ki akármely szekérbe fogott lovakat hajt. Az ökörhajtót, pl. bérest, nem mondjuk kocsinak. *Jó kocsi. Úri kocsi. Kocsi issza meg a bort, s a ló részegül meg tőle.* (Km.). *Kocsi torka, barát zsákja, nehezen telnek.* (Km.). Átv. megvető ért. nyers, durva magaviseletű ember.

KOCSISÁTOR, (kocsi-sátor) ősz. fn. Ponyvából vagy gyékényből csinált fődél, leginkább az utazó paraszt kocsikön, némely vidékeken: *góré, ekhó, ernyő.*

KOCSISFÖLD, pusztá Pozsony m.; helyr. — *föld-re*, — *ön*, — *ről*.

KOCSISINAS, (kocsi-s-inas) ősz. fn. Urasági, főúri kocsiok legénye, segéde, ki a kocsilovakkal bánik.

KOCSISKODÁS, (kocsi-s-kod-ás) fn. tt. *kocsiskodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Kocsi-szolgálatlalt foglalkodás. 2) Keresetmód, melyet valaki fuvarozva üz.

KOCSISKODIK, (kocsi-s-kod-ik) k. m. *kocsiskod-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Kocsi-szolgálatlalt foglalkodik, mint kocsi keresi kenyerét. 2) Másokat fuvarbérben hordozva éldegel.

KOCSISLÓ, (kocsi-s-ló) ősz. fn. Ló, melyet rendszeren kocsihúzásra használnak; különböztetésül a paripától, nyerges lótól. *Verik, mint a kocsilovakat.*

KOCSISSÁG, (kocsi-s-ság) fn. tt. *kocsi-ságot*, harm. szr. — *a*. 1) Kocsi-szolgálat. *Kocsi-ságból élni.* 2) Azon tulajdonságok összege, melyekkel kocsinak birnia kell. *Kocsi-ságot tanulni.*

KOCSISÜLÉS, (kocsi-s-ülés) ősz. fn. Hely a kocsi elején, előbakján, melyen a kocsi, általán aki a lovakat hajtja, szokott ülni.

KOCSISZERSZÁM, (kocsi-szerszám) ősz. fn. Mindenféle szerszám, mely a kocsi és kocsizás körül használtatik, pl. *csavar*, mely a hínókerekeket kiveszi, vagy *bak*, mely a tengelyt fölemeli, *kerékkötő*, stb. továbbá a húzásra, és lóterelésre szükséges eszközök, ú. m. nyakló, kantár, gyeplő, hám stb.

KOCSISZÍN, (kocsi-szín) ősz. fn. Rendszerént oszlopokon álló, fal nélküli hajlék, mely alá a veszteglő kocsiakat tolni szokták, hogy a levegő viszonyosságai ellen kómeltessenek. Városokban, vagy jobban rendezett gazdaságokban s uraságoknál, minden oldalról falakkal védett helyiség is.

KOCSITÁMASZ, (kocsi-támasz) ősz. fn. Rúd vagy alabornemű eszköz, mely a lejtőn megálló kocsi hátulját, illetőleg hátsó kerekeit tartja.

KOCSITENGÉLY, (kocsi-tengély) ősz. fn. Tengely, melyre a kocsi kerekeket húzzák, mely körül a kocsi kerek forog. *Fából, vasból való kocsi-tengely.*

KOCSITETŐ, (kocsi-tető) ősz. fn. A födeles kocsinak felszíne. *Kocsitetőre kötni az utazóláddát.*

KOCSIÚT, (kocsi-út) ősz. fn. Út, melyen kocsi járnak, vagy mely úgy van elkészítve, hogy kocsi járhasanak rajta, különböztetésül a gyalogúttól.

KOCSIÜLÉS, (kocsi-ülés) ősz. fn. Pad- vagy székféle készület a kocsi kerekben vagy korbában, mely ülő helyül szolgál. *Párnás, szíjakon lógó kocsi-ülés.*

KOCSIVERSENY, (kocsi-verseny) ősz. fn. 1. **KOCSIFUTTATÁS.**

KOCSIZ, (kocsi-z) önh. m. *kocsiz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Kocsi jár, kirándulásokat tesz. *Városban, városon kívül kocsi-zni. El-, kikocsi-zni valahová.*

KOCSIZÁS, (kocsi-z-ás) fn. tt. *kocsizás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kocsi járás, kocsi kirándulás.

KOCSIZSEB, (kocsi-zseb) ősz. fn. Zsebek a hínókocsi belső oldalain. *Kocsizsebbe tenni a pipát, dohányzacskót, kendőt.*

KOCSKA, tájdivatos, *kacska* helyett; 1. ezt.

KOCSMA v. **KORCSMA**, fn. tt. *kocsmát*, tb. *kocsmák*. Szlávul: *kercsma, krcsma*. Nyilvános ház, melyben az ivók számára bort, sört, s más szeszes italokat árulnak, mely egyszersmind az ivóknak ideiglenes tanyául szolgál. *Kocsmába járni. Városi, falusi kocsmá. Zsidó kocsmá. Borkocsmá. Serkocsmá. Kocsmából hozatni bort.* V. ö. **CSAPSZÉK**, **CSAPHÁZ**, **CSÁRDA**, **FOGADÓ**.

KOCSMAADÓ, (kocsmá-adó) ősz. fn. Adó, melyet a kocsmajogért, illetőleg szeszes italok kiméréseért fizetni kell.

KOCSMAJOG, (kocsmá-jog) ősz. fn. Jog, melynél fogva valaki kocsmát nyithat, s benne szeszes italokat, különösen bort mérhet, vagy haszonbérleje által mérethet.

KOCSMÁROS, fn. tt. *kocsmáros-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szlávul: *kercsmár, krcsmár*. Személy, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér.

„Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros,
Áldja meg az Isten mind a két kezével.”

A jó öreg kocsmáros (a költő atyja). Petőfi.

Első tekintetre úgy tetszik, mintha a *kocsmá* és *áros* elemekből volna összevetve; de valószínűbb, hogy, mint több ily végzetű s idegen származású szóknak, az *os* csak toldalék szótag, mint ezekben: *mészáros*

(szlávul *meszár*), *granatéros* (grenadier), *muskatéros* (mousquetaire, Musketier), *saséros* (chasseur), *fiakkeros* (fiakker), és a különben magyar eredetű *csapláros* (csaplár) szóban.

KOCSMÁROSKODIK, (kocsmáros-kod-ik) k. m. *kocsmároskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mint kocsmáros keresi kenyerét; bor, s egyéb szeszes italok kimérésével foglalkodik.

KOCSMÁROSNÉ, (kocsmáros-né) ösz. fn. tt. *kocsmárosné-t*. 1) Kocsmáros neje. 2) Nőszemély, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér. Népdalokban kedvelt személyiség.

„Kocsmárosné gyújt világot,
Hej, van-e kőkenyészemű lányod?” Népd.

„Kocsmárosné kápolnája a pincze,
Imádságos könyvecskéje az iteze.” Népd.

Az utóbbi értelemben szabatosabb: *kocsmárosnő*.

KOCSMÁROSNŐ, (kocsmáros-nő) ösz. fn. L. **KOCSMÁROSNÉ**, 2).

KOCSMÁZÁS, (kocsmá-az-ás) fn. tt. *kocsmázás-t*, tb. —*ok*. Kocsmákba járás, kocsmákban dözsölés. *A kocsmázás pusztította el egészségét, vagyonát.*

KOCSMÁZIK, (kocsmá-az-ik) k. m. *kocsmáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kocsmákba járdogál, kocsmákban iszogat, dözsöl, részegeskedik. *Reggeltől késő estig kocsmázó kórhelyek.*

KÓCSOL, l. **KULCSOL**.

KOCSOLA, falu Tolna m.; helyr. *Kocsoldá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÓCSOLLIK, (kócs-ol-lik) k. m. *kócsoll-ott*, htn. —*ani*. Kriza J. szerint a székelynél am. keményen csukódik össze.

KOCSON, fn. tt. *kocson-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A lopvánószók neméhez tartozó növényfaj, nyálkás, kocsonyaforma testtel, melyben semmi termés nem látszik. Fajtái: *borókai, füles, tájték, fái, tentás kocson*. (Tremella). V. ö. **KOCSONYA**.

KOCSONPORALOM, (kocson-por-alom) ösz. fn. A lopvánószók közül való növényfaj, s gömbölyűded vagy más formájú növény a kiszáradt fák, mely teli van porral, hajsál-szővények nélkül. (*Sphaeria lycoperdon*. Linn.).

KOCSONY, (kocs-ony) fn. tt. *kocsony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Alsó-Szalában am. öszvevagdalt torzsa a marhák számára. Nevét valószínűleg a kocsonya nevű ételtől vette, melynek lényegét az öszveaprított disznókörnök, fülek stb. teszik. V. ö. **KOCSONYA**.

KOCSONYA, (kocs-ony-a) fn. tt. *kocsonyát*. Általán, enyv gyanánt megsűrűsödött nedv, milyenek a cukrász-kocsonyák (szulczok, aludtlevek), vagy némely növényekből kifakadó enyvszerű nedvek. Szorosb ért. némely kifőzött húrok meghűlt és megsűrűdött leve, pl. halkocsonya, disznókocsonya, borjúlábokocsonya. A kocsonyának egyik főtulajdonsága, hogy öszveragad, a másik, hogy reszketeg. Innen mondják: *remeg, mint a kocsonya*. Gyöke rokon a

kacs, kocsány szókkal, melyek fogódzást, egymásba ragadást jelentenek. „Kocsonya” is talán innen vette nevét, mivel részei enyv gyanánt öszveragadnak. Ezen fogalmi rokonságnál fogva neveztetik a *peucedanum* nevű növény magyarul *kocsord-nak*, mert *peuce* helyén szó am. szurok, mely természeténél fogva ragadós; továbbá a *tremella* nevű növény a reszketéstől *kocson-nak*.

KOCSDORD, (1), (kocs-or-d) fn. tt. *kocsord-ot*, harm. szr. —*ja*. Elemzésére nézve l. **KOCSONYA** alatt. Az öthímesei seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növény, melynek gallérai aprók, virágai egyenlők, gyümölcse tojászkerek, lapított, mindkét felől karczott, magvait széles hártakarkarima keríti. (*Peucedanum*).

KOCSDORD, (2), falu Szathmár m.; helyr. *Kocsord-ra*, —*on*, —*ról*,

KÓCSOS, (kócs-os) mn. tt. *kócsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kriza J. szerint a székelyek a dióbérlől mondják, s am. kemény csugájú (azaz fás, gesztes; „csuga” nála, az, amiben a makk [talán: mag] terem, tehát csutika, csutka?).

KOCZOZ, l. **KACSOZ**, **KACSOL**.

KOCSUBA, faluk Arad és Bihar m.; helyr. *Kocsudá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOCZ, 1) hangutánzó, melyből *koczog*, *koczczan*, *koczczant*, *koczint*, *koczogat*, *koczáz*, *koczódik*, *kocza* (czocza) erednek. A régieknél használtatott ige gyanánt is, s am. *kocz* hanggal üt. *Koczjuk meg a körmet*. (Pázmán). 2) Görbeséget jelent *koczik*, *koczor* (v. kaczor) szókból s ezen *kocz* gyökkel, mint görbét, görbülést jelentővel egy a *kucz* gyök, mely szintén görbét vagy görbedést jelent a *kuczor*, *kuczorog*, *kuczorodik* szókból.

KÓCZ, fn. tt. *kócz-ot*, harm. szr. —*cza* v. —*a*.

1) A megerebenezett kendernek vagy lennek alja, hitványa, mely rövid és összezugszorodott alakban válik el; ennél valamivel finomabb és hosszabb a *szösz* vagy *csöpi*. Szélesb ért. más szálak testek gubanczos száalai, melyek a többinél rövidebbek, s tisztogatás alatt kiszakadnak, pl. a fésült hajnak *kócza*, selyemkőcz, gyapjúkőcz. Rokon vele a német *Kotzen* v. *Kotze*, finn: *kassa*. Gyöke vagy gyökeleme a görbeséget, kondorságot jelentő *ko* v. *kó*, mely megvan a *konya*, *konyúl*, *kondor*, *kókád* stb. szókból. *Kőczből font madzag*. *Kőczszal beverni a töltényt*. *Kőcz közé fészkelte egér*. Átv. ért. hitvány, alávaló. *Kőcz ember*, *kőcz gyerek*. 2) *Kőczhal*, l. **KOLCZ** v. **KOLTY**.

KOCZA, hangutánzó fn. tt. *koczát*. 1) A csemesegve evő disznónak, malacznak hangja; változtat: *pocza*, *poczi*, *czocza*, *czoczi*, ezek egyszersmind csalogató szók, melyekkel a sertéseket mintegy saját nyelvökön hívogatják; alsó Vágmelléken: *csondi*, *csondika*. Innen általában jelent disznót, különösen malaczt, legkülönböbben oly malaczt, melynek anyja elveszett, melyet moslékon nevelnek, tehát melynek leggyakrabban mondogatják a *czoczi* v. *czocza* szót.

2) Átv. ért. s tájdivatosan mondják más anyátlan házi állatokról is, mint : *kocza bárány, kocza borjú, sőt az árva, különösen házasságon kívüli kisdedekről is : kocza gyermek.* Ez értelemben rokon vele a Dunán túl divatozó *koczega*, mely alig élhetőt, kenyértelent jelent; 3) Hanguánzó, és kövecsjátékot jelentő szó, melyből származik, *koczázni*, am. kövecseket összekoczogtatva játszani. 4) Mellékneve egy kicsiféle hálónak, *koczaháló.* 5) *Kocza puskás* am. rosz puskás.

KOCZAFALVA, erdélyi falu Zaránd m.; he lyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

KOCZÁZ, (kocza-az) önh. m. *koczáz-tam, —tál, —ott.* Kövecseket koczogtatva játszik. *Koczázna a gyermekek.*

KOCZCZAN, (kocz-cz-an) önh. m. *koczczan-t.* Teljesen elhangzó *kocz* hangot adva ütődik valamibe. *Koczczannak az összeültött poharak, palaczkok.* Átv. ért. *összekoczczanni* am. valamely tárgy miatt összevezetni, összevenni, összevezőrdülni.

KOCZCZANÁS, (kocz-cz-an-ás) fn. tt. *koczczanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Két vagy több testnek, különösen üvegedényeknek egymáshoz ütődése által támadó *kocz* hang.

KOCZCZANT, (kocz-cz-an-t) áth. m. *koczczant-ott*, htn. —*ani v. —ni.* Valamely testet úgy üt egy másikkal össze, hogy koczczanjon. *Poharakat koczczantani. Az ajtót újjal megkoczczantani.* V. ö. KOCZCZAN.

KOCZEGA, mn. tt. *koczegát.* Kemenesali táj-szó, am. alig tengődő, kenyértelen szegény. Valószínűleg a *kocza* (anyátlan malacz) szóval egy eredetű.

KOCZÉR, KOCZOR, I. KACZOR.

KOCZIK, (kocz-ik) fn. tt. *koczik-ot*, harm. szr. —*ja.* Szurdék a kemence mögött; néhutt máskép : *kuczkó, kuszkó, kuszlík, puczik.*

KOCZINCZA, (kocz-incz-a, azaz kocz-in-t-ó) fn. tt. *koczinczát.* Nyitravölgyén am. fa zár, különösen a szőlőbeli hajlékok és pinczék ajtaján, mely t. i. nyitáskor, és becsukáskor koczczan.

KOCZINT, (kocz-in-t) önh. m. *koczint-ott*, htn. —*ni v. —ani*, par. —*s.* Valamely koczogó, kongó testen egyszeres, könnyű ütést tesz. *Újjhegygyel koczintani az ajtón, ablakon. Megkoczintani a hordót, ha telő van-e?*

KOCZINTÁS, (kocz-in-t-ás) fn. tt. *koczintás-t*, tb. —*ok.* Ütés, mely által megkoczintunk valamit. V. ö. KOCZINT.

KÓCZIPÓR v. KÓCZIPOR, (kóczy-pór v. —por) ösz. mn. Ócsárló kifejezés, s am. alávaló, hitvány, sőpredék, paraszts jellemű. Pázmánnál többször előfordul, pl. *kóczy-pór koldúsok, kóczy-pór tanítók.* E kifejezés leginkább Dunán túl ismeretes. Némelyek, különösen Kassai József szerint : *kóczy-por*, máskép : *pozdorja*; innen átv. ért. a hasonlatosság a kőctől vétetett volna, mert az alávaló jellemű embert *kóczy embernek* is szokták mondani Más tájjejtéssel : *kóczy-por.* Talán innen lett egy kis csavarintással : *kopczy-*

hér. Mind hangra, mind értelemre nézve nagyon meg-egyeznek vele „kóczy-pór” alakban a német : *Kotzenbauer.* A vasármegyei hienczek egyik faja csúfneven : *Kotzenhiencz.*

KOCZKA, fn. tt. *koczkat.* 1) Hat egyenlő lapot, és nyolcz egyenes szögletet képező test, azaz köb. *Követ, sajtot, kenyeret koczákra metszeni.* 2) Szorosh ért. csontból, néha fából is készített ilyenmü test, melynek lapjai pontokkal jegyezvék a legkisebbtől, t. i. egytől (melynek „vak” a neve), hatig. Efféle köböket sorsjátékokban szokás használni. *Koczkat vetni. Hatot mutat a kocza. Koczkaival játszani.* Innen átv. ért. jelent sorsot, vakesetet, véletlent. *Koczka tenni ki életét, vagyonát, becsületét. Sok koczán fordult meg a dolga. Koczkat vetni valamire. El van vetve a kocza. Megfordult a kocza. Vakot vetett a kocza.*

„Fordul kocza — hatrul vakra

Nincsen állandó kincse.”

Katona éneke a XVIII. századból (Thaly K. gyűjt.).

„De a hazát könnyelműen,

Koczka ki ne tedd.”

Vörösmarty.

3) Mint köb értelemmel bíró használatit mérték gyanúnt, pl. *egy kocza lányi föld*, melynek hossza, széle, magassága egy láb. 4) A kocza oldalához hasonló négyszögöt képező alak, pl. a szöveteken vagy padlózatokon vagy test, pl. *kocza tézsa.*

Valószínűleg a szláv *koszka* (csontocska) és *kocza* (csontból készült köböcske) szókából kölcsönözött. Némely vélemény szerint magyar nyelvből elemelve am. *kocz-og-ó, kocz og-a, koczog* törzstől. V. ö. KOCZA, 3). Kassai József *koncz*-ból (azaz csontból) származottnak véli, mely kicsineve : *konczka.*

KOCZKAALAKÚ, (koczka-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve a koczához hasonló. *Koczkaalakú kövekből rakott fal.* V. ö. KOCZKA.

KOCZKAASZTAL, (koczka-asztal) ösz. fn. Asztal, melyen úgynevezett koczkást játszanak.

KOCZKACSONT, (koczka-csont) ösz. fn. Csont, melyből a sorsjátékokra használt koczkákat készítik, pl. elefántcsont.

KOCZKAGYÖNGY, (koczka-gyöngy) ösz. fn. A nyolczhimesek seregébe, és négyanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje két és háromhegyű a magzat alatt; bokrétája négy és ötmeteszű a magzat fölött; tokja négy és öt rekeszű. (Adoxa).

KOCZKAJÁTÉK, (koczka-játék) ösz. fn. Sorsjáték neme, melyet koczkákkal játszanak. *A koczka-játékot eltiltani.* Szélesb ért. akármily sorsjáték.

KOCZKAKŐ, (koczka-kő) ösz. fn. Koczkaalakúan kimetszett, kifaragott kődarab. *Koczkakövekkel kirakott utcák.*

KOCZKALÁB, (koczka-láb) ösz. fn. Mérték, melynek hossza, széle és magassága egy láb; más-kép : *köbláb.*

KOCZKALEPÉNY, (koczka-lepény) ösz. fn. Lepény, mely rovatosan koczkákra van osztva, vagy koczkaalakú apró sütemény.

KOCZKAMOLY, (koczka-moly) ösz. fn. Molyok vagy éji pillék egyik faja. (Phalaena tessela. L.).

KOCZKAÖL, (koczka-öl) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy öl; máskép: *köb-öl*.

KOCZKAPADLAT v. —PADOLAT, (koczka-padlat v. padolat) ösz. fn. Házpadolat, mely koczkaalakúra vágott deszkákból van kirakva.

KOCZKAPALA, (koczka-pala) ösz. fn. A palakőnek egyik neme, mely koczkaalakú.

KOCZKÁS, (koczka-as) mn. tt. *koczkás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Koczkával bántó, játszó. *Koczkás zsidók a vásárokon.* 2) Mondják általán festett, színezett testekről, melyek koczkaalakúan tarkázzák. *Koczkás ruhakelmék. Koczkás asztal. Koczkás padlat v. padolat.* 3) Főnevelésként használva tt. *koczkás-t*, tb. —ok, s am. személy, kinek keresete vagy foglalatossága a koczkajáték. *A koczkásokat elkergetni a vásárból.* 4) Koczkajáték. *Koczkást játszani.* V. ö. KOCZKA.

KOCZKASERLEG, (koczka-serleg) ösz. fn. Serleg, melyből a koczkajátékos koczkát vetnek. *Megdrágni, és lefordítani a koczkaserleget.*

KOCZKASZABÁSÚ, (koczka-szabású) ösz. mn. Koczkasformára szabott, kimetszett, alakított. *Koczkaszabású táblák a padolaton.*

KOCZKASZÁLLÁS, falu Bereg megy.; helyr. —Szállás-ra, —on, —ról.

KOCZKASZEMLING, (koczka-szemling) ösz. fn. Halfaj a szemlingek neméből, mely zömök, s mintegy koczkához hasonló alakú. (Salmo rhombus. L.).

KOCZKAUJJ, (koczka-ujj) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy ujj, azaz egy hüvelyknyi; máskép: *köbujj*.

KOCZKAVETÉS, (koczka-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a koczkajátékban koczkát vet, továbbá az ily vetésnek eredménye, pl. ha az egysezes lap fordul fölül, *vak*, s ez a legrosszabb, ellenben a *hat* legjobb. *Nem mindenkor vet hatot a koczka.* (Km.). Átv. ért. oly cselekvés, melynek eredménye a véletlen sorstól függ.

KOCZKAVETŐ, (koczka-vető) ösz. fn. 1) Sorsjátékot üző személy, ki koczkát vet. 2) Serleg vagy pohár, melyből a koczkát vetik.

KOCZKÁZ, (koczka-az) áth. m. *koczkáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valamely testet koczkaalakúvá képez, vagy tarkáz. *Koczkázni a járdának való köveket, a padlónak való fákat. Festöben koczkázni a szövötteket.*

KOCZKÁZÁS, (koczka-az ás) fn. tt. *koczkázás-t*, tb. —ok. 1) Koczkáz' átható igtől: valamely testnek koczkaalakúvá képezése. 2) Koczkázik' közép igtől: koczkával játszás. 3) L. KOCZKÁZTATÁS.

KOCZKÁZAT, (koczka-az-at) fn. tt. *koczkázatot*. 1) Koczkákkal kirakott vagy festett, vagy tarkázott valamely test, pl. padolat, szövet. 2) Koczkáztatás, veszélyeztetés.

KOCZKÁZIK, (koczka-az-ik) k. m. *koczkáz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Koczkajátékot üz, koczkást játszik.

KOCZKÁZOTT, (koczka-az-ott) mn. tt. *koczkázott-at*. Ami koczkaalakúvá képezve, tarkázva van. *Koczkázott asztal, kelme.* V. ö. KOCZKÁZ.

KOCZKÁZTAT, (koczka-az-tat) áth. m. *koczkáz-tam*, —tál, —ott, par. *koczkáz-tass*. Valamit véletlen sorsra hagy, veszélyeztet. *Játékban pénzét, harcban életét koczkáztatni.*

KOCZKÁZTATÁS, (koczka-az-tat-ás) fn. tt. *koczkáztatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamit koczkáztat, veszélyeztet.

KÓCZMADZAG, (kócz-madzag) ösz. fn. Kóczból font vagy sodrott hitvány madzag. *Fa-papucs, szürkankó, kóczmadzag.* (Km.).

KOCZÓDÁS, (kocz-ó-d-ás) fn. tt. *koczódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szóval való veszekedés, kötődés, összevezőrengés.

KOCZÓDIK, (kocz-ó-d-ik) belsz. m. *koczód-tam*, —tál, —ott. Gyöke az összeütközés hangját utánzó *kocz*, melyből *koczog*, *kocznit*, stb. erednek. Innen tulajd. ért. am. összeütközve *koczog*. Átv. és szokott értelemben am. szóval verekedik, ellenkedik, valamin perlekedve alkudozik, kötődik, vagy, mint máskép mondjuk: valakivel bizonyos dolog miatt *összekocozan*, *összevezőreng*. V. ö. KOCZ.

KOCZOG, (kocz-og) önh. és gyak. m. *koczog-tam*, —tál, —ott. 1) Általán, verődve *kocz* hangot ad. *Kocznak az összevert fogak, poharak. A zöttyögés után koczog a rozoga szekér.* 2) Különösen mondják a lassu ügetéssel haladó lóról. *A vén lovak csak koczogva mennek.* 3) Bizonyos testeket jeladás végett, vagy más okból is vereget. *Kocznak az ajtón, az ablakon, a kapun, hogy nyissák ki.*

KOCZOGÁNY, tájdivatos; l. KACZAGÁNY. A székeleyknél derékig érő ujjas zeke, posztóból, a közrendűeknél. (Kriza J.).

KOCZOGÁS, (kocz-og-ás) fn. tt. *koczogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. *Koczogással jelt adni, felverni az alvókat.* 2) A *kocz* hangnak ismétlése. *Az ügető lovak koczogását hallani.*

KOCZOGAT, (kocz-og-at) önh. és áth. m. *koczog-at-tam*, —tál, —ott, par. *koczog-ass*. 1) Tárgyeset nélkül: ütögetés által eszközli, hogy valami koczogjon. *Koczogatni az ajtón, az ablakon.* 2) Tárgyesettel: *koczogatni az ajtót, ablakot, poharat. Megkoczogatni a hordót, a kályhát.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGATÁS, (kocz-og-at-ás) fn. tt. *koczogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. V. ö. KOCZOGAT.

KOCZOGTAT, (kocz-og-tat) áth. és mivelt. m. *koczogtat-tam, —tál, —ott, par. koczogtass.* Két vagy több testet úgy üt össze, hogy koczogjanak. *Koczogtatni az összeültött poharakat.* Vagy : parancsolja valakinek, hogy koczogjon. *Szolga által bekoczogtatni valakinek ablakán.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGTATÁS, (kocz-og-tat-ás) fn. tt. *koczogtatás-t, tb. —ok.* Cselekvés, midőn valaki koczogtat.

KOCZON, göcseji tájszó, l. KOCSON.

KOCZOR, székelj tájszó, l. KACZOR.

KÓCZOS, (kócz-os) mn. tt. *kóczos-t v. —at, tb. —ak.* Kőcczal vegyült, amiben kőcz van. *Kőczos len, kender, selyem.* Átv. ért. gubanczos, borzas, baglyas, fésületlen hajú. *Kőczos komondor. Kőczos fejű gyerek.*

KÓCZOSAN, (kócz-os-an) ih. Kőczos minőségben, állapotban.

KÓCZOSODIK, (kócz-os-od-ik) k. m. *kőczosodtam, —tál, —ott.* Kőczossá leszen; gubanczosodik, borzasodik, baglyasodik. *Kőczosodik a viselt durva vászon. Kőczosodik a fésületlen haj, a keféletlen ló.*

KÓCZOSSÁG, (kócz-os-ság) fn. tt. *kőczosságot, harm. szr. —a.* Kőczos állapot vagy tulajdonság, gubanczosság, baglyasság, fésületlenség. V. ö. KÓCZOS.

KOD v. KÓD, elavult, vagy elvont gyök, melyből *codúl, kódúl, kodoz, kóduz, kódíz, kódor, kódorog* erednek. Mind ezen szókban alapértelem az ideoda járáskelés, csavargás, egyenetlen görbe irányban való mozgás. Mint hangutánzó pedig él *codács, kódácsol, kodág, kodkodácsol* szókban, s ez értelemben rokon vele a sinai *ko* (gallinae cantus).

—KOD, öszvetett igeképző pl. *nyomkod, csapkod, kapkod* stb. szókban. L. —KÉD.

KODÁCS, (kod-ács) hangutánzó fn. tt. *kodácsot.* A tyúknak tompa hangú szózata, különösen ha megijed, vagy midőn eltojott. Kettőztetve : *codkodács.*

KODÁCSOL, (kodács-ol) önh. m. *codácsolt.* Mondják tyúkról, midőn *codács* hangon kiáltoz. *Amely tyúk sokat codácsol, keveset tojik.* (Km.). *Nagy a codácsolás, kicsiny, vékony a tojás.* (Km.). Átv. ért. és tréfásan am. értelmetlen hangon lármáz, perel. *Mit codácsolsz a fülembe?* Gyökét kettőztetve : *codkodácsol*, a székeljéknél : *codág.*

KODÁCSOLÁS, (kod-ács-ol-ás) fn. tt. *codácsolást, tb. —ok, harm. szr. —a.* A tyúknak *codács* hangon kiáltozása, kettőztetve : *codkodácsolás.*

KODÁG, (kod-ág) önh. m. *codágtam, —tál, —ott.* A székeljéknél am. az általánosb *codácsol.*

—KODIK, —KÖDIK, —KÉDIK, nagyon termékeny öszvetett igeképző, pl. (*codik-ra*) *agyarkodik, gondolkodik, hamiskodik, buvárkodik, nyomorkodik, haragoskodik, okoskodik, bejoskodik, iparkodik, foházkodik, panaszkodik, fuvalkodik, ragaszkodik* stb. stb. L. —KÉDIK.

KÓDIS, l. KOLDUS.

KODKODÁCS, (kod-kod-ács) l. KODÁCS.

KODKODÁCSOL, (kod-kod-ács-ol) önh. m. *codkodácsolt.* A tyúk ismételt *cod kod* hangon kiáltoz, midőn t. i. nagyon megijed. Máskép : *codácsol*, tájdivatosan : *codág.*

KODKODÁCSOLÁS, l. KODÁCSOLÁS.

KODOHOZOTT, (kod-oh-oz-ott) mn. tt. *codohozott-at.* A székeljéknél am. elszigorodott, elszegényedett, mintegy koldúsállapotra jutott. V. ö. KODOZ.

KODOR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Kodor-ra, —on, —ról.*

KÓDOR, (kód-or) elvont vagy elavult törzsőke *kódorít, kódorog* származékoknak. Értelme : tekerő görbe mozgás. V. ö. KÓBOR.

KÓDORGÁS, (kód-or-og-ás) fn. tt. *codorgást, tb. —ok, harm. szr. —a.* Ide s tova csavargás, tekerés, bolyongás, különösen henyélelésből, dologke-
rülésből.

KÓDORGÓ, (kód-or-og-ó) mn. tt. *codorgót.* Ide s tova csavargó, tekerő. Máskép : *kóborgó, kóbolygó.* Szolgálat nélkül *codorgó suhancz.* Erdőkben *codorgó szegénylegények.* *Códorgó bitanglovak.* Főne-
vül használtatva am. ország-világkerülő. A *codorgókat kiutasítani a városból.* V. ö. KOD.

KÓDORÍT, KÓDORIT, (kód-or-ít) áth. m. *codorított, htn. —ni v. —ani, par. —s.* Tájszó, s am. valakit véletlenül, amúgy oldalról, tehát nem egyenesen, megüt.

KÓDORÍTÁS, KÓDORITÁS, (kód-or-ít-ás) fn. tt. *codorítást, tb. —ok.* Cselekvés, midőn valaki kódorítva üt.

KÓDOROG, (kód-or-og) önh. és gyak. m. *codorogtam, —tál v. codorgotam, codorgottál, codorgott, htn. —ni v. codorgni v. codorgani.* Ide s tova csavarog, tekerő utakon járkel. Máskép : *kóborog, kóbolyog.* V. ö. KÓBOLYOG.

KODOZ, (kod-oz) önh. m. *codoztam, —tál, —ott, par. —z.* A székeljéknél mondják emberről és baromról, midőn éhes állapotában erre-tova, imitt-amott eledelt keresve jár. Innen Kriza J. szerint : *codozik*, am. éhségtől szenved; s aki éhezik, még sem dolgozik, hanem csavarogni szeret, annak azt mondják : *ne codozz, dolgozzál mint más.* Ezekből könnyű kihozni a *kóduz v. kódíz, v. koldus* szók származását és eredeti jelentését. Rokon *codoz* szóval *kotonoz* ige is, mennyiben ideoda tapogatódzva való keresést jelent. *Kotozik* szűkebb értelmű szóval pedig egyezik a tiszamelléki *codúl*, azaz eléhezik, mely értelem azonban az éhes állapotban keresgélést is, mint eredményt, föltételezi. V. ö. KOD.

KODÚL, (kod-úl) önh. m. *codúlt.* L. KODOZ alatt.

KÓDÚL, l. KOLDÚL.

KÓDUS, l. KOLDUS.

KOF, elvont gyöke *kofa, koffant, koffantyú* és nyiltabb hanggal *kafog v. kaffog* szónak. Hangutánzóan látszik. V. ö. KOFA.

KOFA, fn. tt. *kofát*. Molnár Albertnél csak *vetula*, *anus* értelemben fordul elő, sőt mai országos szokás szerint is jelent vén asszonyt, banyát, különösen olyat, ki sokat beszél. *Vén kofa. Jár a szája, mint a kofáé*. Szintén országos értelemben, am. oly személy, különösen nő, ki holmi aprólékos dolgokat nevezetesen ennivalókat árul a piacon. *Kenyeres, tejes, zöldséges, gyümölcsös kofa*. A magyarországi németek nyelvén: *Kufarin*, mely az idegeneknél ismeretlen. Ezen második értelemben vett *kofa* szó hangra és jelentésre nézve rokon a német *kaufen*, és szláv *kupiti*, *kupecz* szókkal; hanem ebből bizonyosan nem állíthatni, hogy a *kofa* akár német akár szláv eredetű, minthogy úgy látszik, régiebb értelme *kofogó banya*, *vén asszony*, s jobbra ilyenek szokták az apró piaci kereskedést űzni. A banya jelentéssel, és a *kofa* hanggal összefüggésben vannak a *koffant*, *koffantyú* és *koffog* (száját tátogatva beszél) hangutánzó szók, idegen nyelven pedig a persa *guf*-ten am. beszélni, és *gufa* am. beszélő.

KOFÁLKODIK, (kofa-al-kod-ik) k. m. *kofálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Holmi aprólékos piaci árukkal kereskedik. Átv. ért. vénbanya módjára locsog fecseg, híreket hordogat.

KOFÁS, (kofa-as) mn. tt. *kofás-t* v. —*at*, tb. —*ok*. Kofák szokására mutató, kofai tulajdonságú. *Kofás beszéd, hirhordás*.

KOFASÁG, (kofa-ság) fn. tt. *kofaság-ot*. harm. szr. —*a*. 1) Aprólékos piaci árukkal való kereskedés. *Kofaságból élni*. 2) Átv. ért. vénbanyai locsogás fecsegés, hirhordás, pletykaság. V. ö. KOFA.

KOFÁSKODIK, (kofa-as-kod-ik) l. KOFÁLKODIK.

KOFERNYÁL, felső dunamelléki tájszó, am. roszul főz, kotyvaszt.

KOFFANT, (koff-u-ant) áth. m. *koffant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. „Koff” v. „kaif” hangot ejt ki. Emberről mondva, megvető gúnyos értelem rejlik benne.

KOFFANTÓ, l. KOFFANTYÚ alatt.

KOFFANTYÚ, (koff-an-ty-ú) fn. tt. *koffantyú-t*. Vén banya. Törzsöke: *kofa*, a *tyú* képzőben némi tréfáság látszik rejleni, mint a hasonló értelmű *tarattyú*, *szipirtó* szókban. Vagy törzsökül vehető *koffant*, s ebből: *koffantó*, *koffantyu*, mint *pattant-ból pattantyú*.

KÓFICZ, fn. tt. *kóficz-ot*. Általán akármily hígsűrű habarék, melyet öszvekotyvasztanak, pl. kásaféle eledel. Így nevezik néhutt a sörnek sörprejét. *Kóficzt inni*. Megfordítva: *fieszkó*. Érsekújvárbán mészhomok, melyet vízzel habarva vakolatul használnak. A *kőmészek kóficzt kevernek*. Minthogy a kóficz természeténél fogva oly habarék, melyet locsogtatva, *kotyvasztva* készítenek, bátran a hangutánzók közé sorozható, s rokon némi betűáttétellel (tyv=fcz a *kotyvaszt* ige *kotyv* törzsökével. Így nevezeték az igen híg sár is, melyben a láb *kottyan*, s vize *kifecscsen*, *kificzkándik*.

KOH, fn. tt. *koh-ot*, harm. szr. —*a*. Általán a kovács-, lakatosféle stb. mesterembereknél a tüzelő,

v. tüzhely, v. tüzfészek, melyben égő szén között a vasat tüzesítik. Különösebben a bányákhoz tartozó épület, melyben az érczes ásványokat tűz által megtisztítják, s az elválasztott érczet tömegekké, rudakká képezik. *Vaskoh*, melyben a vasat kiégetik, és kikoholják.

„Fegyverein kovácsnak,
Izzadoz koha.” Vörösmarty.

Rokon vele a latin *coquo*, német *kochen*, *Küche*, finn *koho* stb. Akár a hőtől, hevítéstől, akár a hevített ércznek verésétől, koholásától vette nevét, mindkét esetben gyöke (Adelung szerint is) a hangutánzó *ko*. Tájdivatosan *koha*, *kohó*; ez utóbbi az irodalomban is el van fogadva. Ugyanez értelemben rokon vele a magyar *gócz*, *koczik*, *kova*, *kotyvaszt*, *konog*, *kopog* stb. S tőle származnak: *kohol*, *kohnya* (konyha), *kovács* (kohács).

KOHA, (1), (koh-a) fn. tt. *kohát*. 1) Tájdivatosan ugyanaz a *koh* szóval, a kihangzással toldva, mint: *moh*, *moha*, *méh*, *méhe*. 2) l. KOVA.

KOHA, (2), pusztá Baranya m.; helyr. *Kohára*, —*n*, —*ról*.

KOHANÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kohanócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KOHÁNY, faluk Bihar, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Kohány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOHÁSZ, (koh-ász) fn. tt. *kohász-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Munkás, ki valamely kohban dolgozik. 2) Bányász, ki különösen a kohban eléforduló munkákra képezte ki magát (Hüttenmann).

KOHÁSZAT, (koh-ász at) fn. tt. *kohászat-ot*, harm. szr. —*a*. Bányászati ismeretek, melyek a kohmunkálatokra vonatkoznak, vagyis az érczek olvasztása, s elválasztása módját tárgyalják.

KOHELLENŐR, (koh-ellen-őr) ősz. fn. A bányai kohmester ellenőre. V. ö. KOHMESTER.

KOHÉN, l. KOHÉNGAT alatt.

KOHÉNGAT, KOHINGAT, (koh i-in-gat v. koh i-én-gat) áth. m. *kohéngat-tam*, —*tál*, —*ott*. Kriza J. szerint a székelyeknél „kohén” szóval csúfol valaki mást, midőn ezt szemérmesértő működésen kapja. Továbbá ha elbuvik egyik gyerek s a más megkapja, lekohéngatja a mondott szóval. V. ö. KUHÍ.

KOIHÁNYAT, (koh-hányat) ősz. fn. A kohban felolvasztott ólomnak üvegszerű salakja, mely sima tapintatu, és fényes szokott lenni.

KOHI, l. KUHÍ.

KOHIGAZGATÓ, (koh-igazgató) ősz. fn. l. KOHMESTER.

KOHMESTER, (koh-mester) ősz. fn. Meghitezett bányai tisztviselő, ki valamely kohot igazgat, s az abban eléforduló munkákhoz mint mester ért.

KOHMUNKA, (koh-munka) ősz. fn. Munka, mely az érczek olvasztása, és elválasztása körül fordul elő, különböztetésül az aknai munkáktól.

KOHMUNKÁS, (koh-munkás) ősz. fn. Bányamunkás, ki különösen az illető kohban dolgozik.

KOHNIA, I. KONYHA.

KOHÓ, (koh-ó) fn. tt. *kohót*. L. KOH.

KOHÓKÓR, (kohó-kór) ősz. fn. Tüdővész, mely sorvasztó lázzal jár, s mely különösen a kohmunkásokat és bányászokat szokta meglegni, részint romlott levegő, részint a tüdőre szállt érzépor miatt.

KOHOL, (koh-ol) áth. m. *kohol-t*. Az ásványos érzet tűz által olvasztja, tisztítja, és tömegesíti. Különösen a nyers vasat hámorban idomítja, rudakká képezi. Átv. ért. valamit mérő költemény, és hazugság gyanánt kigondol. *Vádatat koholni valaki ellen. Ez nem igaz, csak úgy koholtad*. Néha am. valamit tervez, nem kedvező értelemben. *Vészt koholni más ellen. Indítványt koholni*.

KOHOLÁS, (koh-ol-ás) fn. tt. *koholás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kohban való munkálás. 2) Átv. ért. költeménynek, hazugságnak kigondolása; valami rosznak tervezése. *Hirkoholás*. V. ö. KOHOL.

KOHOLMÁNY, (koh-ol-mány) fn. tt. *koholmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Tulajd. ért. kohban készített mű, kohómunka. 2) Átv. ért. hazug költemény, ráfogás. *A felhozott vádak merő koholmányok*.

KOHOLT, (koh-ol-t) mn. tt. *koholt-at*. 1) Kohban olvasztott, és idomított. *Koholt vas*. 2) Hazugul költött, kigondolt, nem valódi. *Koholt ujságok, hírek*. 3) Durván tervezett, imígy-amúgy kigondolt. *Koholt tanács. Futtában koholt szónoklati beszédek*.

KOHÓMUNKA, (kohó-munka) ősz. fn. Olyan készítmény, melyet kohóban állítottak vagy állítanak elé.

KOHÓNAGY, (kohó-nagy) ősz. fn. L. KOHMESTER.

KOHÓNYÁRS, (kohó-nyárs) ősz. fn. Hegyes dorong vasból, melylyel a megsűrűdő salakot szét-piskálják az olvasztókemenczében. Ilyforma eszközüik van a kovácsok és lakatosoknak is, melylyel az égő szenet piskálják.

KOHÓS, (koh-ó-os) fn. tt. *kohós-t*, tb. —ok. 1) Kohóban dolgozó munkás. 2) Molnár A. és Szabó D. szerint babós (v. bubus) kivel ijesztik a gyermekeket. Ez utóbbi értelem is az elsőből származott, miut-hogy a kohós munkás szurtos, kormos szokott lenni, milyentől félnek a gyermekek.

KOHÓTISZTSÉG, (kohó-tisztség) I. KOHTISZTSÉG.

KOHÖR, (koh-ör) ősz. fn. Ör, ki az olvasztókemenczére vigyáz.

KOHTISZTSÉG, (koh-tisztség) ősz. fn. Azon bányatisztviselők összege, kik a bányai kohokban mint tiszték működnek.

KOHVASZT, (koh-v-asz-t) áth. m. *kohvaszt-ott*, htn. —ni v. —ni. Balaton vidékén am. forró vízzel valamit leönt, pl. a marhapacszalt, hogy könnyebben meg lehessen tisztítani, vagy a vesszőt, hogy hajlékonyabb legyen. V. ö. KOVASZT, KÖVESZT.

KÓJ, I. KÓLY.

AKAD. NAGY SZÓTÁR III. KÖT.

KOJSÓ, falu Szepes m.; helyr. *Kajsó-ra*, —n, —ról.

KÓK, (ko og) elvont törzsök. L. KÓKA, KÓKAD, KÓKÁL, KÓKÁZ. A székeleyknél önálló szó, illetőleg fn. is; melynek tárgyesete: *kókot*. Kriza J. szerint am. botyikó (butikó v. botkó). Innen *kókos pálcza*, a végén, ahol fogják, esont vagy réz butikós.

KÓKA, (1), (ko-og-a) fn. tt. *kókát*. 1) Szőlőnek kaesa, fogódzó görbe szára. Azonos *kocsány*, *kacs* szókkal. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, melyből lett az elavult gyakorlatos *ko og*, *kóg*, *kóga*, *kóka*. 2) Hangutánzó, melyből *kókál*, *kókányoz*, és *kókonya* erednek.

KÓKA, (2), falu Pest m.; helyr. *Kóká-ra*, —n, —ról.

KÓKAD, (1), (kók-ad) önh. m. *kókad-tam*, —tál, —ott v. —t. Mondják általán gyöngébbféle növényről, midőn lankadva meggörbed, lekonyúl. Gyöke a görbedést jelentő *ko*; elemezve: *ko og*, *kóg*, *kógad*, *kókad*.

KÓKAD, (2), falu Bihar m.; helyr. *Kókad-ra*, —on, —ról.

KÓKADÁS, (kók-ad-ás) fn. tt. *kókadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lekonyulása a gyöngye növényeknek.

KÓKÁL, (ko-og-a-al) áth. m. *kókál-t*. Dunán túl, különösen Veszprémben és Szalában am. a fáról a gyümölcsöt, nevezetesen a diót póznával leveri; továbbá ugyanott *tojást kókálni*, am. a husvéti piros tojásokat próba végett, melyik erősebb, összekeczeitani. A székeleyknél: *konkoczeitni*. Szélesb ért. valakit *megkókálni*, am. jól megverni, doronggal ütögetni, különösen a fejére verni. Átv. értelemben ellenvélemény nyilvánítása által összekeczeitanni. Gyöke a bangutánzó *ko*, törzsöke pedig *kóka*, melyben a gyakorlatot jelentő *k* hang *g*-ből alakult által. V. ö. KÓKA.

KÓKÁLÁS, (ko-og-a-al-ás) fn. tt. *kókálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Póznával leverés; doronggal ütögetés; összekeczeitás, összekeczeitás. V. ö. KÓKÁL.

KÓKÁNY, (ko og-a-any); KÓKÁNYOZ, (ko-og-a-any-oz) I. KÓKA; KÓKÁL.

KÓKÁZ, (ko-og-a-az) áth. m. *kókáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valakit üstökénél fogva ránczizgál. Minthogy akit hajánál ráugatnak, annak feje meg-meg *kókád*, azaz meg-meg görbed; innen ezen szónak alapértelme: görbeszt.

KÓKÁZÁS, (ko-og-a-az-ás) fn. tt. *kókázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Üstökénél fogva ránczizgálás.

KÓKIS, tájdivatos; I. KAKAS.

KÓKKAD, I. KÓKAD.

KOKÓ, KÓKÓ, (kok-ó) fn. tt. *kokót*. Gyermekekbeszédben am. tojás, pete; másképp: *kukó*.

KOKOJCZA, (kok-ój-cza) fn. tt. *kokojczát*. Az afonyák neméhez tartozó növényfaj, melynek levelei

tojásdadok; máskép *kokojza*, *kukojza*, és *fekete afo-nya*. (Vaccinium Myrtillus). Törzse a tojást jelentő *kókó* v. *kukó*.

KOKOJZA, KOKOLYZA, I. KOKOJCZA.

KÓKONYA, (kók-ony-a) fn. tt. *kókonydt*. Különféle hideg eledel, melyet a római katolikusoknál husvét vasárnapon meg szoknak szentelni. Mint-hogy ezek között úgy szólván lényeges dolog a husvéti piros tojás, s gyermeknyelven *kókó* v. *kókó*, az Őrségben pedig általában is *kuku* (Vass József szerint) tojást jelent: innen valószínű, hogy ettől mint legjelesebb résztől vette nevét az egész.

KÓKONYASZENTELES, (kókonya-szentelés) ősz. fn. A kókonya nevű eledelnek husvétkori megszentelése.

KÓKOS, (kók-os) mn. tt. *kókos-t* v. —at, tb. —ak. L. KÓK alatt.

KÓKÓS, fn. tt. *kókos-t*, tb. —ok. Csalóközi tájnyelven am. bamba, félénk, együgyű, nyomorék gyerekek, kukkó, honnan a *csalóközi kukkó* nevezet. Ormánységben *kukma* am. bámész. Tehát valamennyi *kuk* vagy *kukk* gyöktől ered.

KOKSÓ-BAKSA, falu Abaúj m.; helyr. —*Bak-sá-ra*, —n, —ról.

KOKSÓ-MINDSZENT, falu Abaúj m.; helyr. —*Mindszent-re*, —én, —ről.

KÓKUS, I. KÓKUSFA.

KÓKUSDIÓ, (kókus-dió) ősz. fn. A kókusfa gyümölcse. V. ö. KÓKUSFA.

KÓKUSFA, (kókus-fa) ősz. fn. A pálmák neméhez tartozó, s meleg tartományokban, különösen Egyiptomban tenyésző fa, mely igen magasra nő, és hosszukás gömbölyű nagy gyümölcsöt terem, melynek igen kemény háromszögű magva van, s ennek belsejében kellemes édességű nedv foglaltatik.

KÓKUSOLAJ, (kókus-olaj) ősz. fn. Olaj, a kókusfa gyümölcséből.

KÓL, elvont gyök. Azonos *kól* törzsökkel.

KÓL, (ko-ol) elvont törzsök. Rokon *kol* v. *kal* gyökkel. L. KÓLÁL, KÓLDUL, KÓLDUS.

KOLÁKA, I. KALÁKA.

KÓLÁL, (kól-a-al) őnh. m. *kólál-t*. Dunán túli tájszó, s am. ide-oda járkál, görbe utakon csavarog. Mondják szélről is, midőn rendetlenül változó irányban fú. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, innen *kól* elavult ige, ebből *kóló*, *kóla*, azaz görbedő, pl. *kelekóla szarvu ökör*, melynek tekervényes szarvai vannak. V. ö. KAL, 2).

KÓLÁLÁS, (kól-a-al-ás) fn. tt. *kólálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ide-oda járkálás, csavargás.

KOLBÁSA, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbásá-ra*, —n, —ról.

KOLBÁSZ, (1), fn. tt. *kolbász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Széles ért. hurka, vagyis állatok belébe töltött tápszer, holmi öszvevagdalt húsból, szalonnából stb., melyet sütvé, főzve, vagy füstölve

szokás használni. *Húsos*, *májás*, *kásás*, *véres*, *halas*, *pohánkás kolbász*. *Vastag*, *vékony*, *hosszú*, *rövid kolbász*. *Kolbászt tölteni*, *füstölni*. Szűkebb és szokottabb ért. apróra vagdalt hússal, szalonnával, s bizonyos fűszerekkel töltött bél, melyet főképen sütvé vagy füstölve éldelnek. *Hentes kolbász*, mely disznóhúsból készül. *Foghajmás*, *csitromos kolbász*. *Marhahúsos kolbász*. Ez értelemben különbözik a *hurká-tól*, melynek lényegét más tápszerek teszik. A kolbásztól, mint a magyar nép kedves eledeléről, több közmondások divatoznak. *Hosszú kolbász jó, s a kurta predikáció*. *Kolbászsza hajigál a szalonnára*. *Jó dolog van ott, véres kolbász esik*. *Borral mosdik, kolbászsza töröl-közik*. *Kolbászsza fonják a sövényt, sódarral támogat-ják*. (János pap országában. Eszményi ország) stb. Átv. ért. akármily test, melynek kolbászhoz hasonló alakja van, különösen az igen megvert, megostorozott bőrön fakadó hosszukás keményedés. Mi e szó eredetét illeti, gyöke *kol* legközelebb rokon a *kal* gyökkel, mely számos szavainkban kerekdedet, gömbölyűt vagy görbedőt jelent; a kolbász is Dunán túl több vidéken: *kalbász* (= kal-ab-ász?). V. ö. KAL. A törökben *kül bászdi* am. rostélyos sült, t. i. a francia *carbonnade* Hindoglu szerint, ki azt két szónak írja; alkalmasint öszvetéve *kül* (= hamu) és *bászdi* (= nyomott, nyomódott) szókból; tehát szószerént, mintegy: hamura nyomott, azaz (tüzes) hamun sült. Ezzel a magyar 'kolbász' név annyiban öszveült, mert a magyar a kolbászt közönségesebben hússal tölti, és sültén vagy füstölten élvezi. Megvan a szláv nyelvekben is: *kalbása*, *klobása* alakokban.

KOLBÁSZ, (2), pusztá a Nagy-Kunságban; helyr. *Kolbász-ra*, —on, —ról.

KOLBÁSZBÜZ, (kolbász-büz) ősz. fn. A kolbásznak, kivált sültnek, sajátos szaga. Átv. ért. fenyegető verésnek gyanítása, sejtése. *Érezvén a kolbászbüzt, odább állott*. *A kolbászbüz megütötte az orrát*.

KOLBÁSZFÜSZER, (kolbász-fűszer) ősz. fn. Különféle fűszerek, pl. bors, majoránna, foghajma, melyeket a kolbásztöltelékbe keverni szoktak.

KOLBÁSZHÚS, (kolbász-hús) ősz. fn. Kolbász töltelékeül apróra vagdalt hús.

KOLBÁSZKA, (kolbász-ka) kicsinzett fn. tt. *kolbászkát*. Kicsi kolbász.

KOLBÁSZLÉ, (kolbász-lé) ősz. fn. Lé, melyben a kolbászt kifőzik, vagy azon zsíros lé, melylyel a kolbászt leöntik, továbbá azon lé is, mely magában a kolbászhúsban vagon.

KOLBASZÓ, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbaszó-ra*, —n, —ról.

KOLBÁSZOS, (kolbász-os) mn. tt. *kolbászos-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Kolbászt tartó; azt áruló; azzal bővelkedő; azzal készített. *Kolbászos rúd a kamarában*. *Kolbászos hentes*. *Kolbászos bolt*, *kamara*. *Kolbászos káposzta*. 2) Átv. ért. kolbászhoz hasonló kidudorodás. *A vastag szíjostortól kolbászos lett az ökör háta*.

KOLBÁSZOSODIK, (kolbász-os-od-ik) k. m. kolbász-osod-tam, —tál, —ott. Átv. ért. kolbász alakot ölt, oly hosszukásan kidudorodik, mint a kolbász. A nagy erőködésektől kolbászosodnak a láb-szár erei, inai.

KOLBÁSZTÖLTŐ, (kolbász-töltő) ösz. fn. Szaruból vagy más anyagból készített csőalakú eszköz, melyen az apróra vagdalt húst, vagy más töltelékét a bélbe tologatják.

KOLBÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. Kolbócz-ra, —on, —ról.

KOLCS, fn. tt. kolcs-ot, harm. szr. —a. Erdélyes kiejtéssel, a közönségesebb divatú kulcs helyett. L. KULCS.

KOLCSAG, I. KÓCSAG, KÓCSAGTOLL.

„Csákóján lebegő kolesag emelkedik.“

Berzsenyi.

KOLCZ, fn. tt. kolcz-ot, harm. szr. —a. 1) A bársonyszövetnek legaljasabb faja. Rokon a kócz szóval, minthogy a kolcz nem egyéb, mint a bársonykelmének kócza. Az ó, ő, a foghangok előtt szereti fölvenni az l-et. 2) lásd KOLTY.

KOLCZÉR, falu Kóvár vidékén; helyr. Kolczér-ra, —on, —ról.

KÓLDÚL, KOLDUL, (kól-d-úl) önh. m. koldul-t. A Müncheneri codexben a szóképzés szabályai szerint helyesebben: koldol. Dunán túl kivált szokásban van az ol öl képző igéket ul ül hangon ejteni. A koldol is ily nyelvszokás szerint lett: koldul. Szoros ért. mondják oly szegényről, kit koldusnak hívunk, ki szükséges élelmi szereket, mint kegyes adományokat, másoktól kéreget. Házzól házra, faluról falura, út mellett, utcaszögleten, templom előtt koldulni. Használtatik tárgyesetel is. Kenyeret, zsírt, lisztet, pénzt koldulni. Szélesb és megvető ért. sürgetve, magát elvetve, vagy esengve kér valamit. Hivatalt koldulni. Szerelmet koldulni.

„Oldala mellé borultam,
Szájából szép szót koldultam.“

Vitkovics.

Megvan a szláv nyelvekben is. Némely szójárás szerint kódul, mely törzsére (kód vagy kod) s eredeti jelentésére nézve is egészen azonos a fentebbi szóval. V. ö. KOLDUS.

KOLDULÁS, KOLDULÁS, (kol-d-ul-ás) fn. tt. koldulás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Kéregetés, melyet valaki mint koldus viszen véghez. V. ö. KOLDÚS. Koldulásból élni. Koldulásra jutni. Megvető ért. oly embernek kéregetése, ki tolakodva, különféle fogásokkal csikar ki valamit. A házzól házra hordott sorsjegyek árulgatása nem egyéb czifra koldulásnál.

KOLDULGAT, (kol-d-ul-g-at) önh. és gyak. m. koldulgat-tam, —tál, —ott, par. koldulgass. Folytonosan vagy gyakran koldul. Az égettek koldulgatnak

az egész vidéken. Használtatik tárgyesetel névvel is. A kórház számára pénzt koldulgatni. V. ö. KOLDÚL.

KOLDULGATÁS, (kol-d-ul-g-at-ás) fn. tt. koldulgatás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos vagy gyakori koldulás, kéregetés. Családját koldulgatásból táplálni. Mindennapi kenyerét koldulgatással keresni.

KOLDUS, KOLDÚS, fn. tt. koldus-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Különböző tájszokások szerint változva: koldús, kuldús, kóddus, kódis, Nyitravölgyén van kédus is. A Müncheneri codexben koldos, Pestinél kódos, Erdősinél kuldus. Gyöngédebb kifejezéssel: kéregető. Ezen nevek két különböző törzsből látszanak eredni: egyik kod, mely megvan a székelyeknél divatozó kodoz igében, s am. éhében ide-tova járva eledelet keres, pl. a lovak valamely sovány mezőn. Szeged tájékán is kodulni (koldolni) am. éhezni. Hangra és értelemre rokona kódor, kódorog, azaz csavargó, csavarog. Ezen kod, megnyujtva kód törzsből gyakorlatos os képzővel lett kodos, kódos, változattal kóddus, kódis, mint: lapos lapis, körös köris. Persa nyelven: geda v. gada. A koldus, koldos szóokban tehát, vagy az l oly közbevetett, mint tájszokásilag a csolka, csolk, szölke, mód szóokban, csók, csóka, szölke, mód helyett; vagy a törzsök kol, melyből lett kol-d, kol-d-ol, kol-d-os, koldul, koldús. V. ö. KOL; KAL. Koldus szoros ért. jelent oly ügyefogyott szegényt, ki minden vagyon nélkül szűkölködve, kénytelen mások adakozására támaszkodni, s az élet szükségzeit kéregetve megszerezni. Vak, sántabéna, vén koldus. Házaló, utcán ülő, templom ajtajában álló koldus. Kenyeret, pénzt, ruhát adni a koldusnak. Koldustól a botot kérni, olyat kérni valakitől, mi nélkül el nem lehet. Szegény a koldus, ha király is neve. (Km.). Minden koldus a maga botját dicséri. (Km.). Nem fél koldus a tolvajtól. (Km.). Kis koldus nagy bottal jár. (Km.). Szemérmes koldusnak üres a táskája. (Km.). Nyomorult koldus az, aki egy házat el nem tud kerülni. (Km.). Már a koldus is harmadik faluban jár, azaz már régen megviradt (a későn kelőnek mondják). Szélesb ért. oly ember, ki előbbi állásához képest nyomorú, szegény sorsra jutott. A tűz, árvíz, háború koldussá tette őt. Egy koldusból kettő lesz, ha szegény szegénnyel házassodik. Átv. ért. oly ember, kinek testi épsége annyira megromlott, hogy képtelen kézi munkával kenyerét keresni, vagy ha különben vagyonos is, de testileg nyomorék. A háború sok katonát koldussá tesz. Fiatal katonából válik a vén koldús. (Km.).

KOLDUSASSZONY, (koldus-asszony) ösz. fn. Asszony, ki koldulásból él.

KOLDUSBÍRÓ, (koldus-bíró) ösz. fn. A társaságilag rendezett koldusseregnek főnöke, pl. elüljáró a szegények intézetében lakó koldusok között, ki a bejött köz alamizsnát elosztja, ki aprólékos ügyekben rendelkezik stb. Megvető ért. valamely szegényebb-féle intézet elüljárója, főnöke.

KOLDUSBOT, (koldus-bot) ösz. fn. Bot, melyet koldus hordoz. Képes ért. koldusság, szegénység, kéregetés. *Koldusbotra jutni, szorulni.*

KOLDUSCSIPA, (koldus-csipa) ösz. fn. Átv. ért. enyvnemű kiforradás némely fákon, különösen szilva-, megy-, cseresznyeneműeken.

KOLDUSCZINÉGE, (koldus-czinége) ösz. fn. Hamuszin tollu czinegefaj, máskép: *molnárczinége*. V. ö. CZINÉGE.

KOLDUSEMBÉR, (koldus-embér) ösz. fn. Kolduló férfi, különböztetésül a *koldusasszonytól*, *gyerektől*, *leánytól*.

KOLDUSÉNEK, (koldus-ének) ösz. fn. Ének, melylyel a koldusok kéregetnek, különösebben e szavak: *adjanak, adjanak, amit Istcu adott. Egy hangu, mint a koldus ének.* (Km.).

KOLDUSFIÚ, (koldus-fiú) ösz. fn. Figyermek, ki koldulni jár, vagy koldusapának fia.

KOLDUSFÜ, (koldus-fü) ösz. fn. 1. ADÁZ.

KOLDUSGYERÉK, (koldus gyermek) ösz. fn. Koldus születéstől származott, vagy koldulásból élő gyermek. *Anyi, mint pokolban egy koldusgyerek.* (Km.).

KOLDUSGYERMÉK, 1. KOLDUSGYERÉK.

KOLDUSKÁSA, (koldus-kása) ösz. fn. Hurkatölteléknek való köleskása, melyet abárlólében főznek ki.

KOLDUSKENYÉR, (koldus-kenyér) ösz. fn. Betű szerint am. kenyér, melyet a koldusok alamizsnául kapnak. Átv. ért. szegény életmód, mely szerint valaki másnak kegyelméből tengeti életét. *Kolduskenyeren tengődni.*

KOLDUSKEVÉLY, (koldus-kevény) ösz. mn. Mondják oly szegényről, illetőleg koldulásból előről, ki nemes származása vagy más képzelt jelessége miatt rátartja magát.

KOLDUSKEVÉLYSÉG, (koldus-kevélység) ösz. fn. Szegény embernek nevetséges rátartása, hegyesége.

KOLDUSKUNYHÓ, (koldus-kunyhó) ösz. fn. Szegényféle rongyos hajlék, milyenben koldusok vagy igen szegény emberek szoktak lakni.

KOLDUSLÁB, (koldus-láb) ösz. fn. Átv. ért. bizonyos tésttanemű éték. Mikes, Törökországi Levelek, 206. 1.

KOLDUSLEÁNY, (koldus-leány) ösz. fn. Koldusszülektől származott, vagy életét koldulással tengető leány.

KOLDUSLEVES, (koldus-leves) ösz. fn. Koldusoknak alamizsnaként osztogatott leves. Átv. ért. úgynevezett rongyos téstzával készített levesétel.

KOLDUSNÉP, (koldus-nép) ösz. fn. Szoros ért. koldusokból álló embercsoport. Szélesb ért. szegény, szűkölködő, nyomorultan tengődő nép. *Ezen falut koldusnép lakja. Ily koldusnépen lehetetlen megvenni az adót.*

KOLDUSNŐ, 1. KOLDUSASSZONY és KOLDUSLEÁNY.

KOLDUSPÉNZ, (koldus-pénz) ösz. fn. Apró pénz, melyet a koldusoknak szokás osztogatni. Átv. ért. valaminek igen hitvány ára, vagy oly csekély bér, melyet inkább alamizsnául kell venni, mint érdemlett jutalmul.

KOLDUSRUHA, (koldus ruha) ösz. fn. Rongyos, kopott, elviselt ruha, czondora, milyenben a koldusok járnak.

KOLDUSSÁG, (koldus-ság) fn. tt. *koldusság-ot*, harm. szr. —a. A legszegényebb állapot, melyben valaki koldulni kénytelen. *Koldusságra jutni.* Szélesb ért. a koldusok állapotához hasonló szűkölködés, szegénység.

KOLDUSSZEGÉNY, (koldus-szegény) ösz. mn. Oly szegény, mint valamely koldus.

KOLDUSTANYA, (koldus-tanya) ösz. fn. Szegényes lak, melyben több koldus él együtt; vagy oly hely, hol a koldusok bizonyos időben, pl. bucsú, vásár alkalmával öszve szoktak gyűlni.

KOLDUSTARISZNYA, (koldus-tarisznya) ösz. fn. Tarisznya, melybe a koldus az alamizsnában kapott ételmi szereket rakja. *Ő is koldustarisznyát akaszthat nyakába*, azaz koldulni mehet.

KOLDUSTÁSKA, (koldus-táska) ösz. fn. 1. KOLDUSTARISZNYA.

KOLDUSTETÜ, (koldus-tetű) ösz. fn. Átv. ért. a sulyomszurdancs v. királydinnye nevű növénynek ragadós magva; ahonnan magát az egész növényt is nevezik ekképen. V. ö. SULYOMSZURDANCs.

KOLDUSVADÁSZAT, (koldus-vadászat) ösz. fn. A csavargó, kivált ál koldusok üzöbe vevése, és befogása.

KOLDUSVEZETŐ, (koldus-vezető) ösz. fn. Személy, ki vak vagy sántabána koldust vezet.

KOLEDA, fn. tt. *koledát*. A latin *collecta* szóból alakult. Bizonyos célra, vagy személyek számára szánt adakozások gyűjtése házanként. *Koleda valamely templom vagy iskola építésére. Koleda a kántor számára.*

KOLEDÁL, (koleda-al) önh. és áth. m. *koledál-t*. Bizonyos célra, vagy személy, vagy testület számára házanként adományokat gyűjtöget. *Koledálni a templom megújításra. Koledálni a kórház, a szegény kólostor részére. Néhatt három királyok hetében koledálni jár a pap.* V. ö. KOLEDA.

KOLIBRI, (délamerikai név), lásd: VIRÁGMADÁR.

KÓLIKA, (görög szó: *κόλιν*, t. i. *ρόσος*), tt. *kólikát*. Magyarul: hasrágás, hascsikarás.

KÓLIKÁS, (kólika-as) mn. tt. *kólikás-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyesete: *kólikás-t*, tb. —ok. Hasrágásban szenvedő.

KOLLANCS, 1. KULLANCS.

KOLLANG, Szabó D. szerint am. galand (s hihetőleg ebből is módosult), kanaf.

KOLLANT, I. KULLANT.

KOLLÁR, fn. tt. *kollár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Mátyusföldén, a palócoknál és barkóknál am. kerékgyártó vagy németesen bognár. Azonos a tót *kolár* szóval, melynek törzsöke *kol*, keret jelent.

KOLLÁT, fn. tt. *kollát-ot*, harm. szr. —ja. 1) Üstfa, melyre a főzőüstöt vagy bográcsot akasztják. Székely szó. 2) Pápa vidékén am. böjt. (Matics Imre). 3) Szintén a székelyeknél, két kemény fa karkika, lyukakkal ellátva, melyekben a szíjgyártó a bőrt töreti. Elemezve : *korlát*. V. ö. KORLÁT v. KORLAT.

KOLLÁTH, falu Tolna m.; helyr. *Kolláth ra*, —on, —ról.

KOLLÁTSZEG, falu Szala m.; helyr. *Kollátszeg-re*, —én, —ről.

KOLLÁZÁS, (kolla-az-ás) fn. tt. *kollázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nyitra völgyében, Pogrányban és vidékén falusi legények játéka. Másutt : *ördöglő, ördögkomba, ördög szekere*. L. ezeket.

KOLLINT, áth. m. *kollint-ott*, htn. —ni vagy —ni. 1) Bottal vagy más ütőszerezelt, megüt. *Fejbe kollintották őt*. 2) Szép szerével lop, elesp valamit, csillent.

KOLNA, fn. tt. *kolnát*. Présház a szőlőben. Táj-szó. Persául *khón*, *kháne* am. ház, hajlék. (domus, mansio, tentorium stb. Vullers).

„Szép vagy te kolna, Ménes oldalán.“

Vörösmarty.

KOLOKÁN v. KOLOKÁNY, fn. tt. *kolokán-t*, tb. —ok. A kétlakiak, tizenkét hímesek közül való vizi növény, melynek legnevezetesebb faja az *ímergyökér*, *ímerkolokán* (Stratiotes aloides) virágzás előtt a víz fenekén ül; virágzani a víz színére feljő; virágzás után ismét fenékre száll. Erdélyben Kassai J. szerint : *vizi articsóka* a neve, s „koloka“ v. „kolokány“ szó a Pliniusnál előforduló *colocasia* (egyiptomi vizi bab) szótól eredett volna. Néhutt : *karakány*, s a mennyiben Göncey Pál szerint levele kardalakú, háromélű, tüskefogakkal fűrészelt, akkor „karcz“ törzstől is származtathatók.

KOLOM, falu Vas m.; helyr. *Kolom-ba*, —ban, —ból.

KOLOMP, hangutánzó fu. tt. *kolomp-ot*, harm. szr. —ja. 1) Képzése és alakja olyan mint a *doromb*, *csörömp*, *zörömb* hangutánzóké. Hengerded, de kevéssé lapított oldalú, kis haranghoz hasonló öblös mű pléből vagy más érezkeverékből, belül függő ércnyelvel ellátva, melyet az ökrök, kosok, s más harminok nyakára szokás kötni, különösen, melyek a többit vezetik. Átv. ért. jelent vállalatbeli jelet vagy elsőséget. *Ő hordja a kolompot*, azaz ő megy előre, ő áll a vállalat élén. *Felkötni a kolompot*, am. vezérként bizonyos vállalatba kapni, és azt utánzásul nyilván hirdetni. *Ahol a kolompot találják, mást is keresnek ott*. (Km.).

KOLOMPÁR, (kolomp-ár) fn. tt. *kolompár-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Vas és réz pléből különféle eszközöket, edényeket, pl. üstöt, bográcsot készítő kézműves, bádgos. Nevét vagy onnét vette hogy eredetileg és főképp kolompokat készített, vagy közvetlenül hangutánzó, mint a rokonhangu és értelmű német *klampferer*, továbbá a magyar *kalapál*, *kalapács*, szláv *klopati*, *klopacs*, héber *kalapat* stb.

KOLOMPÁRMUNKA, (kolompár-munka) ösz. fn. Oly kézmű, melyet kolompár készít, mint : tepsi, üst, kolomp, bogrács stb.

KOLOMPÁROS, (kolomp-ár-os) fn. A *kolompár* szóból os toldalékkal alakult, mint : *csaplár*-ból csapláros.

KOLOMPÉR v. KOLOMPIR, a német *Grundbirne* után módosított szó, valamint a *krumpli*, *kurumpli* is. Máskép : *burgonya*, *csucsorka*, *földi alma*, *pityóka*; tréfásan : *svábtök*, *kutyatök*. Lásd : BURGONYA.

KOLOMPOL, (kolomp-ol) önh. m. *kolompol-t*. Kolompot zörget. *Kolompolnak a vezérökrök*, a vezér-üruk. Szélesb ért. valamilyen tompán és vastagon visszhangzó testet ütöget. Átv. és megvető ért. mondják kisebbféle vagy nagyobb harangokról is. *Az istenadták egész nap kolompolnak az ember fülébe*.

KOLOMPOLÁS, (kolomp-ol-ás) fn. tt. *kolompolás-t*, tb. —ok. Kolompzörgetés, kolomprázás.

KOLOMPOS, (kolomp-os) mn. tt. *kolompos-t* v. —at, tb. —ak. Aminek nyakára kolomp van kötve. *Kolompos ökör*, *ló*, *ürü*. Mint főnév (tt. —t, tb. —ok) jelent nyáj- vagy csordavezetőt, melynek nyakán kolomp van, pl. a juhok kolomposa rendszerént ürü, az ökrök kolomposa az, mely után a többi lenginkább szeret menni. Átv. ért. valamely vállalatnak feje. *Ha felkötötted a kolompot, tehát rázd*, azaz : ha valamely vállalatnak élére álltál, tehát üzd, folytasd. *A lázadás kolomposait elfogni*. *Néha a kolompost is elérándítják*. (Km.).

KOLOMPOZ, (kolomp-oz) áth m. *kolompoz-tam*, —tál, —ott. L. KOLOMPOL.

KOLON, falu Nyitra m.; helyr. *Kolon-ba*, —ban, —ból.

KOLONCZ, (kolon-cz v. kol-on-cz) fn. tt. *kolonc-z-ot*. Fordítva : *czolonk*, vékony hangon : *kölöncz*, *czölönc*. Szoros ért. valamely testhez kötött, s arról fityegő darab fa, pl. tuskó, vagy vastagabbféle szeg, czövek. Kolonczt akasztanak a kútgam végére, hogy azt aláhúzza. Kolonczt kötnék a pusztai komondorok nyakára, hogy az ocsó nyulak után ne futhassanak. Nevét vagy tompán kongó zörgő hangjától vette, vagy *kol* (am. ide-oda mozog) gyöktől. Rokon vele a német *Klunker*, és *Klotz* is. Mivel pedig a koloncok egyik neme buczkós, tuskós, innen jelent csomót, göcsöt, buczkót, bunkót is.

KOLONCZOS, (kolon-cz-os) mn. tt. *kolonc-zos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Amihez kolonc van kötve. *Kolonc-*

czos *kútgém, ajtó, kapu. Kolonczos komondor, kuvasz.*
2) Buczkós, csomós. V. ö. KOLONCZ.

KOLONICZA, falu Zemplén m.; helyr. *Koloniczá-ra, —n, —ról.*

KOLONTÁR, (1), I. KORONTÁR.

KOLONTÁR, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kolontár-ra, —on, —ról.*

KOLONTOS, (kol-on-t-os, azaz kal-and-os) mn. tt. *kolontos-i* v. —at, tb. —ak. Székely tájszó am. kalandozó eszü, bóderga.

KOLONTOSKODIK, (kol-on-t-os-kod-ik) k. m. *kolontoskod-tam, —tál, —ott.* Székelyesen szólva am. bolondoskodik, feleszüen viseli magát. *Annyit ne kolontoskodj, leyyen eszed immár eczer.* Székely szólás-mód. (Krizsa J. gyűjt.).

KOLOP, fn. tt. *kolop-ot*, harm. szr. —ja. A magyar kártyajátékban am. *felső*, szokottabban : *filkó*. Innen : *tők kolop* am. tők filkó. E névmás rokonhangu magyar szókkal fogalmi rokonságban nem lévén, idegennek látszik. Az oroszleNGYELEK nyelvén *chlop, cholop* am. legény vagy férfi. S hihetőleg ebből kölcsönöztetett. Egyébiránt magyar *filkónk* úgy is lévén, kolopra nincs szükségünk.

KOLOS, (1), férfi és női kn. tt. *Kolos-t*, tb. —ok. Claudius; és Claudia. Molnár Albert szerint továbbá a Benigna asszony imakönyvében : Scholastica.

KOLOS, (2), erdélyi mváros Kolos m.; helyr. *Kolos-ra, —on, —ról.*

KOLOSMA, fn. tt. *kolosmát*. Erdélyi szó, és Szegeden is divatos; jelent keresztelési ajándékot, melyet a keresztszülék a keresztyermeknek adnak, különösen üngöcskét. A latin-görög *chrisma* szóból alakult. Tegedínél ez értelemben *korosma*. Tehát kolosma nem egyéb, mint a keresztelési *szent kenet* emlékére adott ajándék.

KOLOSMEGYE, (kolos-megye) I. KOLOSVÁRMEGYE.

KOLOS-MONOSTOR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Monostor-ra, —on, —ról.*

KOLOSS, falu Nyitra m.; helyr. *Koloss-ra, —on, —ról.*

KOLOSTOR, KOLOSTORI, I. KLASTROM, KLASTROMI.

KOLOSVÁR, (Kolos-vár) ösz. fn. tt. *Kolosvár-t*. Erdély fővárosa; és falu Vas m.; helyr. *Kolosvár-ra, —t v. —tt v. —ott, —ról.*

KOLOSVÁRI, (kolos-vári) ösz. mn. Kolosvárra való, oda tartozó, arra vonatkozó stb. *Kolosvári ember. Kolosvári káposzta.*

KOLOSVÁRMEGYE, (Kolos-vármegye) ösz. fn. Erdélynek egyik vármegyéje, a régtől úgy nevezett magyarok földén.

KOLOZSNÉMA, falu Komárom m.; helyr. —*Némá-ra, —n, —ról.*

KOLT, hangutánzó *koltant* s *koltog* szókban; rokon a német *klopf-en* szóval.

KOLTA, falu Vas megy.; helyr. *Koltá-ra, —n, —ról.*

KOLTANT, (kolt-an-t) áth. m. *koltant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Törzsőke a hangutánzó *kolt*, azaz tompa vastag hangon *kong*, tehát *koltant* am. ütés által ily hangon hangoztat valamit, pl. kaput, ajtót. V. ö. KOLTOG.

KOLTHA, falu Komárom m.; helyr. *Kolthá-ra, —n, —ról.*

KOLTÓ, falu Kővár vidékében; helyr. *Koltó-ra, —n, —ról.*

KOLTOG, (kol-t-og) önh. és gyak. m. *koltogtam, —tál, —ott.* A Müncheneri codexben : *koltog*, némely tájakon mai szokás szerint : *kótog. Koltagjátok, és megnyitattik tünektek. És koltagónak megnyitattik.* (Münch. cod. Mát.). Koltogni v. koltagni annyit tesz, mint kopogni, kocogni, pl. ajtón, kapun, ablakon stb. V. ö. KOLTANT és KOTYOG.

KOLTY, fn. tt. *kolty-ot*, harm. sz. —a. Gömbölyü fejú, zömök, rövid testű halnem. (Gobius gobio). Gyökeleme a kerekded gömbölyűt jelentő *ko*, lágyabban *go*, mely megvan a *gomb, golyó* stb. szókban. *Kolty* am. *golty*, azaz golyóalaku. Ezen fogalom szerint alakult a latin *gobio*, és a német *Grop, Groppen*.

KÓLY, falu Bihar m.; helyr. *Kóly-ba, —ban, —ból.*

KÓLYA, elavult fn. tt. *kólyát*. Talyiganemű két kerekű kis kocsi, és gyaloghintó. Egy eredetűnek látszik a latin *carruca, carrus, currus*, német *Karren*, cseh, lengyel *kara* stb. szókkal.

KOLYIBA, tájdivatos, *kaliba* helyett; I. ezt.

KÓLYIKA, KÓLYIKÁS, lásd : KÓLIKA, KÓLIKÁS.

KOM, 1) vastag, tompa hang, melyből *komman, kommant* hangutánzóak erednek. 2) Jelent görbe hajlást, kanyarodást vagy gömbölyűséget a *komoly, komor, komondor, komp, komló* szókban, és származékaikban. Legközelebbi rokona *kon*, mely a *konkoly, koncz, kondor* szókban nem egyéb, mint átalakult *kom*. Rokon vele : *gom, gon*, s vékony hangon : *köm, kön, göm, gön*.

KOMA, fn. tt. *komát*, harm. szr. *komája* v. *komja*, pl. régente is : „Nyíry András the k(egyelme)d komja.“ Levél 1556-dik évből. (Szalay Á. 400 m. levél.). 1) Eredeti tulajd. ért. így nevezik a keresztelt gyermek szüléi azon férfit vagy nőt, ki gyermeköket keresztvizre tartotta. *Keresztkoma. Komám uram, komám asszony.* Mint czím viszonyos, azaz a gyermek szüléi és a keresztszülék komázzák egymást. Ezen viszony sajátos magyar szokás szerint kiterjed e két család minden tagjaira. *Kis komám, nagy komám.* Hasonló viszony és czím keletkezik a római katolikusoknál a bérálás szentsége által is. 2) Minthogy a komai eljárás eredménye rendesen paszita, lakoma, családi vigalom szokott lenni, hol az örömapa, és a kedves koma között vidám, tréfás, enyelgő szóváltások történnek : innen a koma jelent átv. ért. tréfás,

elméskedő, jókedvű embert. *Ő tiszta koma, egész tréfából áll. Nagy koma ember ő. Kötve kell himni a komának.* 3) Több vidékek szokása szerint így nevezik egymást a leánypajtások, kik bizonyos időben, pl. husvétkor egymásnak úgynevezett *komatálat* küldenek tojással, kaláccsal stb. Ugyanily pajtassági viszony van a legények és leányok között. Végre általában a magyar ember komájának mondja mind azt, kivel tréfálni szeret vagy lehet. Itt rejlik oka annak, hogy a magyar annyi idegen népek közül egyedül a cigányt cizimezi komának, mert ezzel, mint legelménezzel leginkább szeret tréfálni, komázni. Némely tájakon, különösbbe a székelyeknél: *komé*. Eredetét némelyek szerint a latin *compater*-től vette, innen van a tót *kmoter*, s hibetöleg az illir, vend *kuma*, szerb *kum*, finn *kummi* is.

KOMAASSZONY, (koma-asszony) ösz. fn. Nőszemély, ki valakinek gyermekét keresztvízre tartotta, legyen az férjnél, özvegy vagy hajadon. Különös, hogy midőn a férfinak így szólunk: *komám uram*, a nőnek nem mondjuk *komám asszonyom*, hanem csak *komám asszony*. *Hugom asszony, ma meny-asszony, holnap asszony, holnap után komám asszony.* (Népdal). Az ismerős házi cigánynt a köz magyar komaasszonynak hívja. *Hozott-e meszelőt komaasszony? Vessen keed kártyát komaasszony.* A nép nyelvén összevázva: *komaasszony*.

KOMÁ CZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Komácza ra*, —on, —ról.

KOMÁDI, falu, KIS— puszta Bihar megy.; helyr. *Komádi-ba*, —ban, —ból.

KOMARÓ CZ, faluk Abauj, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Komarócz-ra*, —on, —ról.

KOMÁROM, RÉV— sz. kir. város ugyanazon nevű m., KIS— m. város, HOMOK— falu Szala m., LAJOS— és MEZŐ— faluk Veszprém m.; helyr. *Komárom-ba*, —ban, —ból.

KOMÁROMI, (komárom-i) mn. tt. *komáromi-t*, tb. —ak. Komáromból való, ott lakó, arra vonatkozó, vele viszonyban levő. *Komáromi kenyér*, *hajóslegény*. *Komáromi menyecske*. *Komáromi vár*.

KOMÁRVÁROS, falu Szala m.; helyr. —város-ba, —ban, —ból.

KOMASÁG, (koma-ság) fn. tt. *komaság-ot*, harm. szr. —a. Viszony a keresztelt gyermek szülei és keresztszülei között. A keresztény katolikusoknál lelki atyafiság, s házassági akadály, de az illető püspök által feloldható. Innen a közmondás: *komaság nem atyafiság*, t. i. vér szerint. *Megholt a gyermek, oda a komaság.* (Km.). Átv. ért. *farkas komaság*, am. komaság czime alatti tilos viszony férfi és nő között. *A farkas komaság igazi sógorsággá vált.* (Km.). V. ö. KOMA.

KOMASSZONY, I. KOMAASSZONY.

KOMATÁL, (koma-tál) ösz. fn. 1) A gyermek-ágyas asszonynak a keresztkomáktól küldött ajándék, különösen holmi gyöngébb becsínáltféle elede-

lek és sütemények. 2) Piros tojásból, kalácsból stb. álló ajándék, melyet a leánypajtások husvétkor szoktak küldeni egymásnak. Így nevezetnek más barátságos küldemények is, pl. disznóüléskor, hurkából, kolbászból stb. álló ajándék; néhutt: *kínatál*. V. ö. MÁTKATÁL.

KOMÁZ, (koma-az) áth. m. *komáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Valakit koma czímmel illet, komának nevez. *A magyar köznép és a cigányok komáz-zák egymást. Engem ne komázz.* 2) Tréfál, enyeleg, amidőn inkább 'komázik' középige.

KOMÁZÁS, (koma-az-ás) fn. tt. *komázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Koma néven, koma czímmel szólítása valakinek. Átv. ért. pajtassági bizodalmas társalgás, beszélgetés. Tréfálás, enyelgés.

KOMÁZIK, (koma-az-ik) k. m. *komáz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Tréfás koma módjára enyeleg valakivel. Továbbá am. úgy beszél valakivel, mint bizodalmas barátjával, mint magához hasonlóval. *Ezen hitvány ember komázni mer velem. Nem jó, ha a szolgál komázik urával.*

KOMJÁTH, m. város Nyitra, falu Vas m., MAGYAR—, NAGY—, faluk Ugocsa m.; helyr. *Komjáth-ra*, —on, —ról.

KOMJÁTHI, falu Torna m.; helyr. *Komjáthi-ba*, —ban, —ból.

KOMJÁTNÓ, falu Liptó m.; helyr. *Komjátón-ra*, —n, —ról.

KOMJÁTSZEG, erdélyi falu Torda m.; helyr. —szeg-re, —én, —ról.

KOMLÓ, (1), (kom-ol-ó, latinul: *humulus*, monogolul *kumelak* (Beregszászi), finnül *humala*, dánul *homle*, svédül *humle*, francziál *houblon*, *haubelon*, persaul *himel*, németül *Hopfen* stb.). fn. tt. *komló-t*, tb. —k. A magyarban, mint alakja mutatja, igenév az elavult *komlik* igéből. Gyöke a gömbölyüt jelentő *kom*, lágyabban *gom*, mely rokon a *kondor*, *gondor*, *gomb*, *konkoly* stb. szókkal, s betű szerint am. ami *komlik*, *gomlik* v. *gomolyodik*, ami *gomolyú*. Különösbbe a kétlakiak, öthímeselek osztályához tartozó, felfutó növény, mely részént vadon tenyészik, részént kertekben és földekben miveltetik. Magvai toboz alakú burok között rejlenek, mely többé-kevésbé gömbölyű. Ezen magokban van azon fűszeres erő, mely a sörnek bizonyos csipős ízt ad. Egész neve: *felfutó komló*. (*Humulus lupulus*). Ezen toboz gömbölyüded alakjától vette nevét Adelung szerint a német *Hopfen* is, mely legközelebb áll a gömbölyű *Kopf*, *Haupt* szókhoz. A szláv *chmel* csak az önhangzót ugratta ki, különben mássalhangzóit a magyar *komló*-éval azonosak. A magyar asszonyok a vad *komló* tobozait a kenyérsütéshez használják.

KOMLÓ, (2), falu Baranya m.; helyr. *Komló-ra*, —n, —ról.

KOMLÓD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Komlód-ra*, —on, —ról.

KOMLÓFÖLD, (komló-föld) ősz. fn. Kert vagy szántóföld, hol komlót termesztene.

KOMLÓKACS, (komló-kacs) ősz. fn. Azon kacsok, melyeknél fogva a közelnövényekre vagy károkra felfutó komlónak szára felkapaszkodik. V. ö. KACS.

KOMLÓKARÓ, (komló-karó) ősz. fn. Hosszu karó vagy pózna, melyet a komlónövény mellé vernek, hogy felfutva rákapaszkodhassék. *Termetes mint a komlókaró*, (km.) azaz csak fölfelé nyúlik.

KOMLÓKERT, (komló-kert) ősz. fn. Kert, melyben komlót termesztene.

KOMLÓKERTÉSZ, (komló-kertész) ősz. fn. Kertész, ki komlótermesztéssel foglalkodik.

KOMLÓPILLE, (komló-pille) ősz. fn. Éji pille, mely a komlók gyökerei között tanyázik, s azokat rágdossa. (Phalaena noctua humuli. L.)

KOMLÓPÓZNA, (komló-pózna) l. KOMLÓKARÓ.

KOMLÓRÚD, (komló-rúd) ősz. fn. l. KOMLÓKARÓ.

KOMLÓS, (1), (kom-ol-ó-s) mn. tt. *komlós-t* v. —at, tb. —ak. Komlóval bővelkedő, bányó, megrakott, készített stb. *Komlós vidék. Komlós kertészek. Komlós zsákok. Komlós élesztő.*

KOMLÓS, (2), (mint fentebb) fn. tt. *komlós-t*, tb. —ok. Kert vagy szántóföld, melyben komlót termesztene.

KOMLÓS, (3), faluk Abauj, Sáros, Ugocsa m.: puszták Bereg, Arad m.; BÁNÁT—mváros, KIS—falu Torontál, TÓT—falu Békés m.; helyr. *Komlósa*, —on, —ról.

KOMLÓSA, falu Sáros m.; helyr. *Komlósa-ra*, —n, —ról.

KOMLÓSD, falu Somogy m.; helyr. *Komlósd-ra*, —on, —ról.

KOMLÓSER, (komló-sér) ősz. fn. Közönséges ser, melyet árpaléből komlóval készítenek, különböztetésül másféle, pl. méhsertől.

KOMLÓSKA, falu Abauj m.; helyr. *Komlóskára*, —n, —ról.

KOMLÓSKERT, (komlós-kert) ősz. fn. l. KOMLÓKERT.

KOMLÓSZÜRŐ, (komló-szűrő) ősz. fn. Serfűzők sajátos szövettű kosárféle szűrője, melyen a komlóval főzött árpalevet átszűrnek.

KOMLÓTERMESZTÉS v. —TERMELES, (komló-termesztés v. —termelés) ősz. fn. A mezei, illetőleg kertészeti gazdaság azon ága, mely komlótermeléssel foglalkodik.

KOMLÓTOBOZ, (komló-toboz) ősz. fn. Toboz alakú burok, melyben a komló magvai foglaltatnak.

KOMLÓVIRÁG, (komló-virág) ősz. fn. A komló nevű növénynek virága, mely némely szárazokon egyedül nőnemű, másokon egyedül hím szokott lenni. A nővirág hosszukás gömbölyű, és sok pikkelyből álló tobozféle alakot képez, és igen csipős, erős szaga.

KOMMAN, (komm-an) őnh. m. *komman-t*. Bevégett vastag, tompa, egyes hangot ad. *Komman a kapu, ha ökölrel megütik.* Hangutánzó levén, rokon a *koppan, koltan, kondul, kocczan* stb. szókkal.

KOMMANT, (komm-an-t) áth. m. *kommant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamely kemény, szilárd állományu testet úgy megüt, hogy komman. *Verekedésben bottal megkommantották a fejét.*

KOMMOG, (komm-og) őnh. és gyak. m. *kommog-tam*, —tál, —ott, máskép: *kammog*. Gyöke a görbét jelentő *kom*, *kam*, mely egy a *kamó*, *kampó*, *komdor* (kondor) szók gyökeivel. Kommogni annyit tesz, mint lassan, tunyán, meggörbedt testtel, aláhajtott fejjel ballagni. Mondják különösen a kullogó farkasról, és komondorról.

KOMÓ, breznóbányai telep; helyr. *Komó-ra*, —n, —ról.

KOMÓCSIN, fn. tt. *komócsin-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. A háromhímese seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növénynem, lenge nádforma réti fű, mely vizenyős földeken terem; virága füzér szabásu buga. Eredetileg öszvetett szó; a *komócs* jelenti *gomós* bugáját, az *in* pedig lenge ingadozó természetét. (Phleum).

KOMOLLÓ, erd. falu Szepesi székben; helyr. *Komolló-ra*, —n, —ról.

KOMOLY, (kom-oly) mn. tt. *komoly-t*, tb. —ak. Ezen újabbkori szó a *komor* után képzetett, mint ennek hang- és fogalombeli módosulata; mert *komor* jelent egészen magábvonult, és haragos, durezza, szomorú kedélyűt, a *komoly* pedig oly kedélyűt, ki távol minden tréfától, nevetetől ingertől, gonddal van elfoglalva, a dolgok felől úgy érez és gondol, amint igazán vanuak, ki a dolgot nem veszi tréfára, hanem valóságul. Az ily kedélyű ember arcza is némileg borult, de még sem annyira, mint a *komoré*. *Komoly arcz, beszéd. Komoly szándékkal akarni valamit. Komoly férfit.* V. ö. KOMOR.

KOMOLYAN, (kom-oly-an) ih. A dolgot nem tréfás, nem neveltség, hanem valódi, igazi oldaláról tekintve. *Komolyan venni valamit. Komolyan beszélni, tanácskozni, értekezni valamiről.* Néha am. elhatározottan, akarólag. *Komolyan fogni valaméhez. Komolyan mondom, ennek meg kell lennie.* V. ö. KOMOLY.

KOMOLYÍT, (kom-oly-it) áth. m. *komolyít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Komolylyá tesz valakit. *A mely gondolkodás komolyított.*

KOMOLYODIK, (kom-oly-od-ik) k. m. *komolyod-tam*, —tál, —ott. Derült vagy közönyös kedélye komolylyá kezd átváltozni. *A levél olvasása alatt szemlátomást komolyodott arcza.* Átv. ért. a dolgok bizonyos körülményei oly fordulatot vesznek, melyektől az illetők kedélyei komolyakká válnak. *A versenygökök szóváltása komolyodik. A szomszéd népek közti viszonyok komolyodni látszanak.* V. ö. KOMOLY.

KOMOLYSÁG, (kom-oly-ság) fn. tt. *komoly-ság-ot*, harm. szr. —a. Azon jelenségek az emberi

kedélyen, melyekből látszik, hogy valamit komolyan vesz, pl. némileg borult arcz, merengés a gondolkodásban stb. Az éretlen tréfát, illelten czélszokat egész komolysággal visszautastítani.

KOMONDOR, (kom-on-d-or) fn. tt. *komondor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Legnagyobb fajta, hosszú, fehér, gubanczos, bundás szőrű magyar eb, melynek különösen a puszta tanyákon, s a pásztorok körül mint segéd nyájörök láthatók. *Nosza eb után komondor.* (Km.). Kétfelé tekint, midőn az agy komondor ugat. (Km.). Erről mondják különösen, hogy *kommog*, *kammog*, midőn megy, azaz lehajtott fejjel, amúgy tunya módon lép, mint a *kamasz*, azaz nagy léhűtő ember. Mind ezen szók gyökét a görbedést jelentő *kom*, v. *kam* képezi.

KOMONDORKODIK, (kom-on-d-or-kod-ik) k. m. *komondorkod-tam*, —tál, —ott. Átv. ért. mondják felnőtt kamaszról, ki komondor módjára tunyálkodik, heverész, vagy lassan kammogva jár.

KOMOR, (kom-or) mn. tt. *komor-t*, tb. —ok. Kinek kedélye valamely kedvetlen érzelem által le van verve, mi rendesen a fejnek s derékának meghajlása, s a szemeknek forgatása és földre szegezése által jelenkezik. Tiszta gyökeleme a görbeséget jelentő *ko*, melyből lett a *kom* törzsök, s ebből *or* képzővel *kom-or*. Mind hangra, mind fogalomra nézve rokon vele a német *Kummer*. A *kom* törzsszel pedig, mennyiben görbedő hajlást jelent, rokon a hellen *κῆμπεω*, valamint a magyar *kamó*, *kampó*, *kancs* (kames) stb. *Komor*, mint a verembe esett farkas. Vultum demittit, tamquam Telephus. Moln. A. (Km.). Nyilván csalánra hugyozott, hogy oly komor. (Km.). *Komor kedv*. *Komor tekintet vetni valakire*. *Komor arczczal jární felalá*. Néha egyenes ellentétül vétetik a nyájas, barátságos, vidám irányában. *A világért sem mosolyogna, oly komor*. *Nem társaságba való a komor ember*. Átv. ért. mondják borus légkörről, szomorú időről. *Nagyon komor idő van, eső lesz, vagy hó*.

KOMORAN, (kom-or-an) ih. Komor, borongós kedélyvel; sötét színben, alakban.

„És ott, hol komoran barnúltak az ősi koporsók,
Honjától ott vett szívszakadozva bucsút.”

Kisfaludy K.

KOMORÍT, KOMORIT, (kom-or-it) áth. m. *komorít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Komor kedélyivé tesz valakit. *Szomorú hírrel, ijesztéssel komorítani valakit*. V. ö. KOMOR.

KOMORÍTÁS, KOMORITÁS, (kom-or-it-ás) fn. tt. *komorítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Komorrá, kedvetlenné tevés.

KOMORKA, kicsiny. fn. tt. *komorkát*. A húshimesek seregébe és sokanyások rendébe tartozó nővényem; csészéje tíz metszésű, bokrétája öt szirmu; vaczka tojásdad, magva sok és csupasz. (Comarum).

KOMORKEDVÜ v. —KEDVÜ, (komor-kedvü) ősz. mn. Kinek kedélye holmi kellemetlen benyomása

érzelmekkel foglalkodik, és borult állapotban van. *Komorkedvü beteg, rab*.

KOMORKEDVÜSÉG, (komor-kedvüség) ősz. fn. A kedélynek borult állapota, melyet kellemetlen benyomások idéznek elő.

KOMORKODIK, (kom-or-kod-ik) k. m. *komorkod-tam*, —tál, —ott. Folytonos komor kedélyben van, borongós gondolatokkal és érzelmekkel tünődik.

KOMORKÓR, (komor-kór) ősz. fn. és mn. A kedélynek betegsége, melynél fogva minden benyomást kellemetlen oldalról fog fel, mindenben inkább boszuságot, mint örömet lát. *Komorkórban szenvedni*. *Komorkór vének*. V. ö. BÜSKOMOR.

KOMORKÓRSÁG, (komor-kórság) ősz. fn. I. BÜSKOMORSÁG.

KOMORNA, (kamara-nő) fn. tt. *komornát*. Uri hölgy mellett belső szolgálatban levő nőszemély, több mint a szobaleány. Eredetét a latin *camera* szótól vette, s egy a latin *cameraria*, olasz *cameriera*, francia *chambrière*, szláv *komorna* stb. szókkal.

KOMORNOK, (kamara-nok) fn. tt. *komornokot*, harm. szr. —a v. —ja. Főbb rangu úrnak belső szolgálja. *Fejedelmi, hercegi, grófi komornok*. Különböltetésül v. ö. KAMARÁS.

KOMORNYIK, I. KOMORNOK.

KOMORÓ, falu Szabolcs és Szathmár m.; helyr. *Komoró-ra*, —n, —ról.

KOMORÓCZ, OROSZ—, PALÁGY—, SZOB-RÁNCZ— faluk Ung m.; helyr. *Komorócz-ra*, —on, —ról.

KOMORODIK, (kom-or-od-ik) k. m. *komorodtam*, —tál, —ott. Komoly kedélyüvé változik. *Napról napra jobban komorodik*. *A kedvetlen hírre elkomorodott*. Átv. ért. a légkör borusodik. *Késő ősszel komorodik az idő*.

KOMOROG, (kom-or-og) önh. és gyak. m. *komorogtam*, —tál, *komorgott*, htn. —ni v. *komorgani*. Folytonos komor állapotban van, kedélye folytonosan komor. V. ö. KOMOR.

KOMORSÁG, (kom-or-ság) fn. tt. *komorságot*, harm. szr. —a. A kedélynek komor állapota vagy tulajdonsága. Ellentéte: vidámság, derűlttség, nyájasság. V. ö. KOMOR.

KOMORSÁRGA, (komor-sárga) ősz. mn. Sötét sárga, haragos sárga.

KOMORSZÖG, máskép: *Tiszaszög*, puszta Heves m.; helyr. —szög-re, —ön, —ről.

KOMORUL, (1), (kom-or-ul) ih. Komor kedélyvel, sötét borus arczczal, durczásan, haragosan. V. ö. KOMOR.

KOMORÚL, KOMORUL, (2), (mint föntebb) önh. m. *komorult*. Kedélye komorrá, sötétté, borúsá lesz. Ellentéte: vidúl, derül. V. ö. KOMOR.

KOMORVÖRÖS, (komor-vörös) ősz. mn. Sötét-vörös.

KOMORZSÁNY, falu Szathmár m.; helyr. *Komorzsány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOMOTYÚ, (kom-tyú, kom-o-tyú, az utóbbi o csak közbeszurat) fn. tt. *komotyú-t*. A fürtös virágu lóberék alneméhez tartozó növényfaj. (*Trifolium melilotus* L.).

KOMP, (1), (kom-p) fn. *komp-ot*, harm. szr. —*ja*. Kis halmocska felhányt földből vagy zöld gyeptől, mely különféle jelül, pl. határol, tilosmától szolgál. *Kompokat hányni az út mellett, hogy a szekerek föltre ne csapjanak*. Innen erednek *kompol*, azaz ilyenféle dombocskákat csinál; *kompó*, am. csempely, csempékályha; továbbá átv. ért. *kompolódik*, és *komporkodik*, midőn valaki haragjában, mint mondani szokás, az orrát felüti, feldúzza. Egészen egyértelmű vele *homp*, melyből *kompoz* am. *kompoz* v. *kompol*; ezekkel ismét rokonok: *homlító*, *homolka*, *homorú*; továbbá: *gomoly*, *gomolya*, *gomolyt* stb. Mindnyájokban a gömbölyűség fogalma rejlik. Ezen értelemben tehát a *komp*, am. *komó*, *gomó*, azaz gömbölyűre felhányt föld. Ide tartozik a baranyai szójárás szerint darabot, kőzetet jelentő *kompoty*, pl. egy *kompoty* só.

KOMP, (2), (kom-p) fn. tt. *komp-ot*, harm. szr. —*ja*. Talpforma vízi készüllet, jármű, melynek két oldalt mintegy karimája van, s orra és fara kevéssé felgörbed. Ezt keskenyebb folyókon szekerek, barmok és emberek szállítására használják, s a két parton kifeszített általkötél segítségével huzzák vagy tolják a víz ide-oda. Szoktak reá malmot is építeni, melynek *komposmalom* vagy csak *komp* a neve. Ennek gyöke a görbedést jelentő *kom* v. *kon*, mely megvan a *kondor*, és lágyítva a *konya*, *konyúl* szókban, mert a *kompnak* két oldala csakugyan *felkonyul*, *felkanyul*, *kanyarodik*. Rokon vele a latin *cymba*; valamint a magyar *konty* (=komty) is, melynek eredeti alakja szintén hátrafelé konyul, görbedő.

KOMPIS, (kom-p-is) fn. tt. *kompis-t*, tb. —*ok*. A barkóknál am. *komp*, azaz *homp* vagy *hauesik*.

KOMPKÖTÉL, (komp-kötél) ősz. fn. A folyónak két partján ezölöpökhöz kötött általkötél, mely a *komp* őrfájának karikájába van fűzve, vagy más-kép vele összekötve, s ennek segítségével tolják ide-oda a kompot.

KOMPLÁR, fn. tt. *komplár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Régibb értelemben kereskedő; innen: *komplárság*, a Müncheneri codexben am. *negotatio* (A Bécsi codex egy helyütt összezavarja a „negatio“-t a „negotatio“-val s amazt is *komplárságnak* írja); *komplárságnak háza*, Pestinél: *kereskedés háza*, Erdősy-nél: *vásár háza*; később kori jelentése: bormérés, csaplárság. Talán eredetileg (a régibb jelentés szerint): *kolompár*, aki vas, és rézedényeket nemcsak készített, hanem árult is; vagy am. *komponár*? V. ö. KOMPONA. Hihetőleg ebből módosult magas hangon: *himpellér*.

KOMPLÁRHÁZ, (komplár-ház) ősz. fn. 1) Kereskedőház. 2) Csapszék, kocsmaház.

KOMPLÁRKODIK, (komplár-kod-ik) k. m. *komplárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kereskedést üz. 2) Csaplárkodik. V. ö. KOMPLÁR.

KOMPLÁRSÁG, (komplár ság) fn. tt. *komplárság-ot*, harm. szr. —*a*. A Münch. codexben am. *negotatio*, kereskedés. És ne akarjátok tennetek én atyámnak házádt *komplárságnak* házáját. (János 2). Szűkebb ért. bormérés, csaplárság. Első értelménél fogva viszonyban látszik állani a *kompona*, mérő serpenyőt jelentő szóval, melynél fogva hihetőleg csak oly kereskedő mondatott *komplárnak*, ki mérő serpenyővel szokta méregetni áruait.

KOMPÓ, (kom-p-ó) fn. tt. *kompót*. Lugossy J. szerint Szathmárban am. a esikszéki Csempely; l. CSEMPE, fn.

KOMPOL, (kom-p-ol) áth. m. *kompol-t*. Valamit úgynevezett kompokkal, azaz felhányt dombocskákkal jegyez, határoz. *Tavaszkor újra szokták kompolni a határvonalat*. V. ö. KOMP.

KOMPOLÁS, (kom-p-ol-ás) fn. tt. *kompolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Komp nevezetű halmocskák csinálása, hanesikolás.

KOMPOLÓDIK, (kom-p-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kompolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Aki valamiért megharagudván, orrát felüti, feldúzza. Átv. értelemben össze-függ a magasra domborodást jelentő *kompol* igével. V. ö. KOMP, KOMPOL.

KOMPOLT, falu Heves m.; helyr. *Kompolt-ra*, —*on*, —*ról*.

KOMPONA, (idegen eredetűnek látszik) fn. tt. *komponát*. Mérőserpenyű. Egyezik vele hangban, és rokon hozzá értelményben is a német *Kumpen* vagy *Kumpf*, melyek Adelung szerint valamely mélyebb edényt jelentenek, különösebben *Kumm* v. *Kump*, am. mély tál. Ide tartozik *Humpen* is, am. nagyobbféle ivóedény. Mind ezekkel rokonítja Adelung a középkori latin *cumex*, az angolszász *comb* (am. völgy), a franezia *cume*, a latin *cymba* stb. szót is. Megvan az oláh nyelvben is: *cumpane*. A latinban eléjön még *caupo* am. kocsmáros, *kaupona* = kocsmá, és *cauponor* kocsmároskodom.

KOMPORKODIK, (kom-p-or-kod-ik) k. m. *komporkod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. KOMPOLÓDIK.

KOMPOS, (kom-p-os) mn. tt. *kompos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Komppal ellátott. *Kompos rév*, általjáró. *Kompos malom*, mely kompon áll.

KOMPOSZTOR, fn. tt. *komposzor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A szövőszék zsámolya, lábitója vagy hidja, melyet a takács szövéskor nyomkodni, rugdalni szokott. Tájdivatos szó.

KOMPOTY, (kom-p-oty) fn. tt. *kompoty-ot*. Valamely kompot, azaz gomolyt képező darab, pl. kompotysó, am. darab kőso.

KOMPPÉNZ, (komp-péNZ) ősz. fn. Révbér, melyet a kompon való átszállításért fizetnek.

KOMPZSÁMOLY, (komp-zsámoly) ősz. fn. Toló, vagyis kerekken mozgó zsámoly, melyet a

kikötő parton a komphoz illesztnek, hogy a szeke-
rek, utasok, és barmok kényelmesebben ki és be jár-
hassanak rajta.

KOMRA, tájdivatos l. KAMRA.

KON, 1) vastag tompa hang, különösen, me-
lyet üres öblü, szilárd testek megütve adnak. Szár-
mazékai: *konog* vagy *kong*, *kondúl*, *kondít*, *kongat*,
s valószínűleg a *kondér* v. *kongyér* is. Rokon vele ez
értelemben a szanszkrit: *kan* vagy *kran* (hangzik).
L. KONG. 2) A disznó állatfajnak hime, mely ön-
állólág ugyan inkább *kan*, de megvan a *konda*, *kondás*
és *kondász* származékokban. 3) Görbére hajlót
jelent a *koncz*, *koncsorog*, *konkoly*, *konok* szókban, s
ekkor azonos *kom*, *kam*, *kan*, *kan*, *kany*, *kony* gyökökkel.

KONÁSZ, KONÁSZODIK, tájdivatosak; l. KA-
NÁSZ, KANÁSZODIK.

KONCSORGÓS, (kon-es-or-gó-s) mn. tt. *kon-*
csorgós-t v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják oly testről,
mely meg van görbedve. *Koncsorgós orr*. *Koncsorgós*
növénykacsok. V. ö. KONCSOROG és KANCS.

KONCSOROG, (kon-es-or-og) ünh. és gyak. m.
koncsorog-tam, —*tál*, *koncsorgott*, htn. —*ni* v. *kon-*
csorgani. Mondják oly emberről, ki minden munka
nélkül csavarog, vagy meggörnyedve, éhen szomjan
járkel, vagy valahol meghúzza magát, és vesztegel.
Rokon vele a *kujtorog*, *kuncsog*, *kuncsorog*, *kuczorog*.
Gyöke a görbe járást, és görbedést jelentő *kon* v. *kom*.
A cs középképző kicsinyező gyakorlatot jelent, mint
az *ácsorog* (á-es-or-og) szóban. Innen: *koncsorgó* és
koncsorgós am. görbedező. Kriza Jánosnál, *koncsorgó*
annyi is, mint *konkorodik* v. *kunkorodik*, pl. a kigyó
vagy a tűzben a szalonnabőr.

KONCZ, (kon-cz v. kom-cz, azaz *goncz*) fn. tt.
koncz ot, harm. szr. —*a*. Molnár A. szerint: *bolus*,
frustum carnis, tehát tömeges csomós éték, vagy hús-
darab, különösebben pedig húsos és velős csontda-
rab. Gyöke *kon* v. *kom* rokon a gömbölyüt jelentő
gon, *gom* gyökökkel. *Konczról konczra vagdalni va-*
lamit.

„Hanem az mű szabványunk konczról konczra hányja,
Még ma ez mezőben mind fogytig levágja.”

Temesvári István. „A kenyérmezei diadalról” (Thaly
K. gyűjt.).

Feladta a levelet, s elfeledte a konczát. (Km.). *Kon-*
czot vetni az ebnek. *Megrádják a konczot, ebnek vetik*
a csontot. (Km.). *Porba esett a koncza.* (Km.). *Ha*
konczát megelted, levét is hőrpöljed. (Km.). Átv. ért.
jövedelmező rész, amely valakinek kijár. *Féli a*
konczát. *Elkapni más elől a konczot.* *Derek koncz.*
Összeveszték a konczon. Szinte átv. ért. jelent egy
kötet vagy csomag papírt, mely huszonnégy ívből áll.

KONCZA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr.
Konczá-ra, —*n*, —*ról*.

KONCZOL, (kon-cz-ol) áth. m. *konczol-t*. 1)
Konczokra, darabokra metél, tagol valamit. *Konczolni*
a levágott marhát. *Diribre darabra konczolni valamit.*

Lekonczolni az ellenséget. *Öszvekonczolni bárdal a*
tökött. V. ö. KONCZ. 2). L. KONKOCZÉL.

KONCZOLÁS, (kon-cz-ol-ás) fu. tt. *konczolás-t*,
tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Konczokra darabolása
valamely testnek. 2) Konkoczelás.

KOND, (kon-d) elvont törzse *kondít*, *kondúl*
szóknak. Gyöke a hangutánzó *kon*, melyből *kony*,
kongat stb. is származtak.

KONDA, (1), (kon-da) fn. tt. *kondát*. Disznók-
ból álló sokaság v. nyáj; különösen a vadász műszó-
tárban: vaddisznónyáj. Gyöke *kon*, azaz *kan*, t. i.
hímnemű disznó; a lovak sokasága is a bímlótól, azaz
mentől vette „ménés” nevét. *Kan* gyök rejlik a *kan-*
dúr (kanmacska) szóban is.

KONDA, (2), Ó—, ÚJ— puszták Tolna m;
helyr. *Kondá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDÁS, (kon-da-as) fn. tt. *kondás-t*, tb.
—*ok*, harm. szr. —*a*. Kondával, azaz disznócsordá-
val bándó, sertéseket őrző nyájör, másképp: *kanász*,
l. ezt.

KONDÁSKODIK, (kon-da-as-kod-ik) k. m. *kon-*
dáskod-tam, —*tál*, —*ott*. Disznócsordával bándó,
disznók őrzésével foglalkodik.

KONDÁSZ, (kon-da-ász) fn. l. KONDÁS, KA-
NÁSZ.

KONDÉR, fn. tt. *kondér-t*, tb. —*ok*, harm. szr.
—*a* v. —*ja*. Általán nagy száju, gömbölyű, különösen
vasból vagy rézből készített fazék. *A kondér nem sokat*
hányhat szemére a fazéknak. (Km.). Baranyában jelent
öblös faedényt is, pl. esobolyót. Másképp: *kongyér*.
Megegyezik vele a latin *congus*, *ongiarius*, s ro-
kon vele: *cucuma*. Magyar nyelvből elemezve talán
vagy gömbölyű alakjától vagy pedig, kongó hangjá-
tól vette nevét. A székelyeknél: *kandér*: „rotyog a
haricska puiszka, leveszik a tűzről kandérostul.”
Alább: *üst*-nek neveztetik: „felkezd a keverő ntán
váladozni az üst oldaláról.” (Kriza J. Székely nép-
mesék).

„Önnét az Dunára vizért küldik vala,

Két jó öreg kondért hamar ragad vala.”

Toldi Miklós. Ilosvai Pétertől a XVI. században.

KONDÍ, (kan-di?) fn. tt. *kondí-t*, tb. —*k*. Er-
délyben am. leánylátogatás, leányoknál mulatás.
Kondiba menni.

„Mind asz mongyák, nagy hiba,

Hogy nem járok kondiba.”

Székely táncvers. (Kriza J.)

Innen: *kondizni*, am. leányoknál mulatni, itt-ott Ma-
gyarszágon is divatos szó.

KONDICS, (kandics?) fn. tt. *kondics-ot*. Keme-
nesalján Vas megyében jelent cigányt. E szó eredete
talán valami helybeli körülményen alapúl.

KONDÍT, (kon-d-it) áth. m. *kondít-ott*, htn.
—*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Szoros ért. harangot, vagy
ehhez hasonló öblös eszközt hangoztat. *Tűzvészor*

megkondítani a harangot. Kolompot kondítani. Ujjal megkondítani az üres hordót. Gyöke a tompa vastag hang *kon*, melyből *kong*, *kongat*, *kondúl*, *kondít* erednek.

KONDÍTÁS, KONDITÁS, (kon-d-it-ás) fn. tt. *kondítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami megkondítottatik; továbbá azon hang, mely ily cselekvés által eszközöltetik. *Déli harangkondításra imádkozni. A tűzveszélyt harang kondításával jelelni.*

KONDIZ, l. **KONDI** alatt.

KONDÓ, falu Borsod m.; helyr. *Kondó-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDOR, (kon-d-or v. kom-d-or) mn. tt. *kondor-t*, tb. —*ok*. Tájszokásilag *gondor*, vékony hangon *köndör* v. *göndör*. Gyöke a görbedést jelentő *kon* v. *kom*, s am. valamely szálás hajlékony testnek azon tulajdonsága, melynél fogva görbén, kerekdeden megkanyarodik, összetekeredik. *Kondor hajfürtek. Kondor szürü eb. Kondor sas. Kondor sörényű ló. Kondor növénykacsok.* A görbét, kerekdedet jelentő szókkal állnak hang- és fogalmi viszonyban a latin *crispus*, és német *kraus* szók is.

KONDORFA, falu Vas m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDORHAJÚ, (kondor-hajú) ösz. mn. Kinek hajszálai, hajfűrtjei gyűrűsen öszvetekerednek. *Kondorhaju gyermek, szerezsen.*

KONDORIKÓ, (kon-d-or-i-kó) fn. tt. *kondorikót*. Kondor szál a futó növényen. Székely szó.

KONDORÍT, KONDORIT, (kon-d-or-it) áth. m. *kondorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kondorrá tesz, kanyarodó gyűrűs alakúvá képez. *Hajfűrtjeit fodrász kondorítja.* V. ö. **KONDOR**.

KONDORÍTÁS, KONDORITÁS, (kon-d-or-it-ás) fn. tt. *kondorítás-t*, tb. —*ok*. Kondorrá vagy gyűrűs alakúvá képezés.

KONDORODÁS, (kon-d-or-od-ás) fn. tt. *kondorodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyűrűs alakúvá kanyarodás.

KONDORODIK, (kon-d-or-od-ik) k. m. *kondorodot-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magától gyűrűs alakúvá kanyarodik, göndörödik. *Bizonyos növények indái, kacsai megkondorodnak.* V. ö. **KONDOR**.

KONDOROS, (1), (kon-d-or-os) mn. tt. *kondoros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kondorodott, kondorféle.

KONDOROS, (2), puszta Pozson, NAGY—puszta Békés m.; helyr. *Kondoros-ra*, —*on*, —*ról*.

KONDORSZÖRÜ, (kondor-szörü) ösz. mn. Minek szőre kondor, azaz gyűrűdző alakban megkanyarodott. *Kondorszörű csirai, kuvasz, uszkár. Kondorszörü guba.* V. ö. **KONDOR**.

KONDÚL, KONDUL, (kon-d-úl) önh. m. *kondúl-t*. „Kon” hangot adva megszólal. *A harang minden ütésre egyet kondúl. Megkondúl a kolomp.*

KONDÚLÁS, KONDULÁS, (kon-d-úl-ás) fn. tt. *kondulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Némely öb-

lős, üreges testek *kon* hangon szólása. *A vészharang kondulására felébredni, felriadni.*

KONG, (kon-g v. kon-og) önh. és gyakor. m. *kong-tam*, —*tál*, —*ott* v. *kongottam, kongottál*, htn. —*ni* v. —*ani*, v. *konogni*, par. —*j* v. *konogj*. Mondják üreges öblü testekről, eszközökről, edényekről, melyek megütve vastag tompa *kon* hangot adnak. Rokon vele a szanszkrit *kan*, *kvan* (hangzik), latin *clango*, német *Klang*, *klingen*, hellen *κλαγγή* stb. *Kongnak a húzott harangok, a rázott nagy kolompok. Kong a rézfazék. Kong a kemény testre ejtett rézdarab, rézpénz.*

„Kongtak a még üres hordók,
Az ostorok pattogtak.”

Kisfaludy S. Csobáncz.

„Szomorúan hallott kongni,
A várban egy harangot.” Ugyanaz.

Átv. ért. mondják az üres fejről is. *Kong a feje.* Ike-
resen szólva: *kong-bong*.

KONGÁS, (kon-og-ás) fn. tt. *kongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely üreges öblü, szilárd testnek *kon* hangon szólása. *Harangkongás. Üres hordó kongása.*

KONGAT, (kon-og-at) áth. m. *kongat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kongass*. Valamit kongani kész, azaz üt vagy ráz, mozgat valamit, hogy kongjon. *Félre kongatni a harangot. A legyezkező ökör kongatja a kolompot. Kalapáccsal kongatni a hordókat.* V. ö. **KONG**.

KONGATÁS, (kon-og-at-ás) fn. tt. *kongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn kongatnak.

KONGÓ, (kon-og-ó) mn. tt. *kongó-t*. Általán minden, ami kong. *Kongó harangok, hordók.* Különösen mondják rézpénzről, valamint az ezüstöt pengőnek nevezik. *Ha nincs bankó vagy réz kongó, itt marad a kankó.* (Bordal).

KÓNIZS, fn. tt. *kónizs-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az együttnevezők, seregébe és nősözvegyek rendébe tartozó növényem; vaczka kopasz, fészke födelékes, tojásdad, virágai mind csövesek, bóbítája hajszálás, érdeske. Fajai: *berzedt, szennyese, kővi kónizs.* (Conyza).

KONKOCZÉL, (kon-kocz-él-el) áth. m. *konkoczél-t*. Ferenczi János szerint székely tájszó, s am. husvéti tojásokat próbául öszvekoczogtat. Elemei a kettőzött hangutánzók *kon* és *kocz*. Máskép ugyanott: *konezol*. Dunán túl: *kókál*. *Koczó koczé*, mint kóró, kóré.

KONKOCZÉLÁS, (kon-kocz-él-el-ás) fn. tt. *konkoczélás-t*, tb. —*ok*. Kókálás.

KONKOLY, (kom k-oly) fn. tt. *konkoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tizhimesek seregéből és ötanyások rendéből való növényem, melynek fajai közül legismeretesebb a *vetési konkoly*, eleven színű virágszirmairól és fekete gömbölyű magvairól. Szélesb átv. ért. jelent mindenféle gazt, mely a gabona között terem. A köz ismeretű konkoly gyöke a göm-

bölyűt jelentő *kom* v. *gom*, melyből lett az elavult *konog* (*gomog*) ige, s ebből *komogó* (*gomogó*), *komogoly* (*gomogoly*), *komgoly*, *komkoly*, *konkoly*. V. ö. —G, (1), gyakorító képző. *Kiirtani a konkolyt. Elválasztani a konkolyt a búzától. Terem a konkoly, ha nem vetik is.* (Km.). „Szedjétek ki először a konkolyt, és kössétek azt kékébe megégetésre.” (Máté 13. Káldi).

„Vad konkoly teremjen szelid buzád helyett,
Semmitől ne vehess vigasztaló kedvet.”

Zrínyi.

Átv. ért. *konkolyt hinteni* am. egyenetlenséget, vizongást szerezni.

KONKOLYFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. —*falvá ra*, —*n*, —*ról*.

KONKOLYGAT, (kom-k-oly-og-at) áth. m. *konkolygat-tam*, —*tál*, —*ott*. Kassai J. szerint erdélyi szó s am. konkorgat, sodorít, pederít.

KONKOLYOS, (kom-k-oly-os) mn. tt. *konkolyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Konkolylyal vegyített, miben konkoly *konkolyos búza. Konkolyos szádot nem ugatja meg az eb.* (Km.).

KONKOLYOSAN, (kom-k-oly-os-an) ih. Konkolylyal vegyest.

KONKOLYOSÍT, (kom-k-oly-os-ít) áth. m. *konkolyosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Konkolyos-sá vagy gazossá tesz. V. ö. KONKOLY.

KONKOLYOSODIK, (kom-k-oly-os-od-ik) k. m. *konkolyosod-tam*, —*tál*, —*ott*. A konkoly elszaporodik benne. *A búza, ha konkolyt nem irtják, évről évre jobban elkonkolyosodik.*

KONKOR, ugyanaz *Kunkor* törzsszel; l. ezt.

KONKORGAT, (kon-k-or-og-at) áth. m. *konkorgat-tam*, —*tál*, —*ott*. A székeleyknél am. fintorgat. *Ne konkorgasd az orrod.* (Káiza J.).

KONKORODIK, l. KUNKORODIK.

KONNYASZT, (konny-asz-t v. kony-asz-t) áth. m. *konnyaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. nyakon üt; t. i. úgy üt, hogy feje lekonyul miatta.

KONOG, l. KONOG.

KONOK, (kon-ok) mn. tt. *konok-ot*. Makacs, nyakas, megátalkodott. Valószínű, hogy ezen szó eredetileg oly állatokról használtatott, melyek nyakaiat megszegve, megfeszítve szoktak az idegen erőnek ellentállani, pl. a szilaj ló, a veszekedő kos, a tolatkodó tulok. Ez értelmezés nyomán indulva a *konok* gyökéül a görbedést jelentő *kon-t* vehetjük. Az *ok* oly képző, mint a *marok*, *sulyok* *burok* stb. szókbán. Előjön Katalin prózai legendájában: *kontos*, hasonló értelemben.

KONOKÍT, KONOKIT, (kon ok-ít) áth. m. *konokít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Konokká, azaz makacssá, nyakassá, megátalkodottá tesz. *Túlsgorú, kemény bándással nem kell konokítani a gyermeket.*

KONOKLAT, (kon-ok-ol-at) fn. tt. *konoklat-ot*, harm. szr. —*a*. Makacsodó, nyakas indulathból származó cselekedet.

KONOKODIK, (kon-ok-od-ik) k. m. *konokod-tam*, —*tál*, —*ott*. Konok, azaz makacs, nyakas természetet ölt.

KONOKOL, (kon-ok-ol) áth. m. *konokol-t* v. *konokl-ott*. Visszatérő névmással: *megkonokolni magát*, am. nyakasan, makacsul megátalkodni, megkötni magát.

KONOKSÁG, (kon-ok-ság) fn. tt. *konokság-ot*, harm. szr. —*a*. Makacsság, nyakasság, midőn valaki megátalkodva, saját akaratát követi, saját véleményéhez ragaszkodik, nem gondolván mások akaratának vagy véleményének okszerűségével.

KONOKUL, (kon-ok-ul) ih. Makacsul, nyakasan, saját akaratát és véleményét megrögzött elhatározással, megátalkodással követve. *Konokul megmaradni bizonyos szándék és vélemény mellett. Konokul ellenszegülni minden józan javításnak. Konokul ragaszkodni holmi elavult tanokhoz.* V. ö. KONOK.

KONOKÚL, (kon-ok-ül) önh. m. *konokúl-t*. L. KONOKODIK.

KONOLA, pusztá Vas m.; helyr. *Konolá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONOP, falu Arad m. helyr.; *Konop-ra*, —*on*, —*ról*.

KONPLÁR, l. KOMPLÁR.

KONRÁD, (német eredetű, a német nyelvészek szerint am. kühn an Rath); férfi kn. tt. *Konrád-ot*.

KONSTÁNTIN, (latin eredetű) férfi kn. Constantinus. *Bibor palotában született Konstantin császár.* (Cons. porphyrogenita). Másképp: *Kosztá*, újabb divat szerint: *Szilárd*.

KONSTÁNTINÁPOLY, helynév, tt. *Konstántinápoly-t*. Hajdan: *Bizantium*; utóbb Nagykonstantin neve után a keleti birodalom fővárosa: jelennén főleg a muhamedánok uralkodásától fogva *Sztambul* (régén *εἰς τὴν πόλιν* szóból módosulva), a törököknél *Isztambul*, melyet ők újabb időben szeretnek *iszlam-bol*-nak mondani, *iszlam* azaz hódolat vagyis muhamedán hit és *bol* azaz bő szóktól. De nevezik *Kosztantajine* szóval is.

KONT, (kon-t) elvont törzs, *kontat*, *kontogat*, *kontos* szókbán; értelmére nézve l. KONTAT. „Konta” más eredetű; l. ezt.

KONTA, mn. tt. *kontát*. Szathmár vidéki tájszó, s nem más, mint a megfordított és Mátyusföldén divatozó *tonka*, köz szokás szerint: *csonka*.

KONTÁR, fn. tt. *kontár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Széles ért. mesterember, ki mesterségét nem érti, ki rossz munkát készít. Szorosb ért. czéhbe nem keblezett, alattomban dolgozó kézműves. Ha első értelmét vesszük, valószínűleg a csonkát jelentő *konta* törzstől ered, mely szerint kontár az, ki nem ép, nem tökéletes, hanem hiányos, hibás, mintegy csonka műveket készít, mintegy: *tonkár*, *csonkár*. Ez értelmezést az is látszik erősíteni, hogy Gáthy János szerint (Tájszótár 112) éppen Szathmárban divatozik különösebben ezen két szó: *konta* és *kontár* a uép

között; de ez utóbbi az ország nagy részében ismeretes. Adelung szerint is ugyanezen fogalomrokosság van a német *stümmeln* (csonkít) és *Stümper* (kontár) között. Átv. ért. kontárnak mondják gúnyosan és megvetőleg, ki a szépművészetet kellő képesség és kiképzés nélkül űzi. *Kontár festész, szobrász, költő.*

KONTÁRKÉZ, (kontár-kéz) ösz. fn. Valamely mesterségben vagy művészetben kellő képesség és ügyesség hiánya, ügyetlen működés valamely kézi mesterségben vagy művészetben.

KONTÁRKODÁS, (kontár-kod-ás) fn. tt. *kontárkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Valamely mesterséggel vagy művészettel foglalkodás kellő képesség és ügyesség nélkül. V. ö. **KONTÁR**.

KONTÁRKODIK, (kontár-kod-ik) k. m. *kontárkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Aki valamely mesterséget vagy művészetet űz a nélkül, hogy kellőleg hozzávaló képessége és ügyessége volna. V. ö. **KONTÁR**.

KONTÁRMŰ, (kontár-mű) ösz. fn. Mű, melyet kontár készített, azaz oly mű, mely a mesterség vagy művészet kellékeinek meg nem felel, mely a műértők várakozását ki nem elégíti, s helybeliagadásukat meg nem nyeri. Ellentéte : *mestermű, remekmű*.

KONTÁRSÁG, (kontár-ság) fn. tt. *kontárság-ot*, harm. szr. — *a*. Tudatlanság, ügyetlenség valamely kézi mesterségben vagy művészetben. V. ö. **KONTÁR**.

KONTAT, (kon-tat) áth. és mivelt. m. *kontat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kontass*. Valamire sürget, izgat, ösztönöz valakit, különösen ellentállásra, roszt, tehát : bujtogat, bőszi, mintegy konokít. Alakjára és képzésére épen olyan, mint *vontat*, *untat*, a *von* és *un* törzsöktől. A *kontat* törzsöke *kon*; tiszta gyöke lehet a menést, mozgást jelentő *on*, melyből ered *onszol* v. *onzol*, azaz menésre sürget, ösztönöz; átvetve : *noszol*, *nógat*; ugyanazon értelmű : *unszol* vagy *onszol* és *ontat*. Ez utolsó *k* elötétellel lett : *kontat*, melyben a *k*-nak „görbe” mintegy ellenszegülő jelentése lényeges részt veszen; v. ö. **KONOK**.

KONTATÁS, (kon-tat-ás) fn. tt. *kontatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit kontatunk. V. ö. **KONTAT**.

KONTATÓ, (kon-tat-ó) mn. és fn. tt. *kontató-t*. Másokat valamire sürgetve izgató, ösztönző, bujtogató. V. ö. **KONTAT**.

KONTOGAT, (kont-og-at) gyak. áth. m. *kontogat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kontogass*. Folytonosan vagy gyakran sürget, onszol, noszogat valakit.

KONTOGATÁS, (kont-og-at-ás) fn. tt. *kontogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki folytonosan, vagy gyakorta kontat. *Sok kontogatással rábirni valakit bizonyos dologra*. V. ö. **KONTAT**.

KONTOS, (kon-tos) mn. tt. *kontos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Katalin prózai legendájában kontató vagy konok értelemben fordul elő : „No hozattassék elő

az kontos és gonosz kevély leján.” Toldy F. kiadása 241. lap.

KONTY, (kom-ty v. gom-gy) fn. tt. *konty-ot*, harm. szr. — *a*. Szoros ért. oly női főveg, mely hátulról tekercsre van gömbölyítve, s egy kevéssé görbére hajlik. Hasonlít hozzá : *tutyi*. Így nevezik a tekercsre szedett női haját is. Gyöke a görbét, és gömbölyüt jelentő *kom*, azaz *gom*, melyből *t* képzővel lett elavult *kom-t* (görbít, gömbölyít) ige, ebből *konti*, *konti*, végre *konty*. Így képződött *pinty* a *pin* hangutánzóból, *rongy* a *rom*-ból, *forty* a *for*, *korty* a *kor* hangutánzókból stb. Szélesb ért. minden fejkötő, melyet a köznépnél csak férjhez ment nők viselnek.

„Túl a vizön, meg innét :

Tégöd a konty megillet.”

Székelly tánczvers. (Krizsa J.).

Átv. ért. nőiség jele. *Előbb való a süveg a kontynál*. (Km.). *Konty alá való bor*, azaz asszonyoknak való gyöngye, édeses bor. *Félre áll a kontya*, oly asszonyról mondják, kinek a bortól egy kis kedve kerekedett. *Kincsem, komám asszony, csak olyan az asszony, ha megiszsa magát, félre üti kontyát*. (Népd.). *Komám asszony félrecapta paszomántos kontyát*. „Se füle se farka” című bohózatos népkölteményből. Átv. ért. mely hasonlatosságon épül, így nevezetik a madarak bóbítája, és a keleties török turbán is.

KONTYGYÖKÉR, (konty-gyökér) ösz. fn. A kontyvirágok neméhez tartozó növényfaj. (Arum maculatum). I. **KONTYVIRÁG**.

KONTYOS, (kon-ty-os) mn. tt. *kontyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kontyval ellátott, kontyot viselő. *Kontyos fejkötő*. *Kontyos menyecske*. *Kontyos török*.

„Eljött ama kontyos szomszéd,
És azt nyakon ragadta.”

Kisfaludy S. Dobozi.

Kontyos sas, pacsirta, am. bóbítás sas, pacsirta.

KONTYOSBORSÓ, (kontyos-borsó) ösz. fn. A székeleyeknél am. héjazatlan borsó. (Ferenczi János).

KONTYOSFÜ, (kontyos-fü) ösz. fn. A kontyvirág egyik faja, másképp : *mocsos kontyvirág* (Arum maculatum) köz nyelven : *borjúláb-fü* is.

KONTYOSODIK, (kom-ty-os-od-ik) k. m. *kontyosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Átv. ért. mondják nőről, ki férjhez menvén kontyot, illetőleg fejkötőt kezd viselni.

KONTYVIRÁG, (konty-virág) ösz. fn. Az egy-lakiak seregébe, és sokhímeseik rendébe tartozó növényem; virágburka egytagu, csuklyaforma, melynek közepén egy torzsa nő, (mely néha felül kopasz) alsó részén szőrös bibéjű magzatokkal. (Arum). Fajai : *sárkány*, *mocsos kontyvirág*.

KONY, elvont törzse *konya*, *konyít*, *konyúl* származékoknak. Alapértelme : görbeség, görbére hajlás.

KÓNY, falu Győr m.; helyr. *Kóny ba*, — *ban*, — *ból*.

KONYA, (kony-a) mn. tt. *konyát*. Gyöke a görbedést jelentő *kon*, meglágyítva, *kony*, vékony hangon *kön*, *köny*, melyekből *köntöl*, *könyök* erednek. Ronkok vele a *kan*, *kany* és *kun kun* gyökök több, görbedést jelentő szókban, mint : *kanyó*, *kanyar*, *kanca*, *kunik*, *kunya* stb. Megegyezik vele a hellen *κείνω*, *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*. Jelent általában görbét, alágörbedőt, lefelé hajlót. *Konya fültü disznó*, *ló*, v. csak : *konya ló*, *konya disznó* (néhutt : siska disznó). *Konya virág*, *fűszál*.

KONYAFÜLÜ, (konya-fülü) ősz. mn. Aminek fülei lefelé fityegnek vagy görbedő tulajdonsággal birnak. *Konyafülű disznó*. *Konyafülű szamár*, *ló*, *kutya*. V. ö. KONYA.

KONYAVICSOR. Növényfaj a vicsorok neméből; egy leveletlen tökocsánya nyúlik fel a földből, s azon vannak soros lekonyult virágai. (*Lathraea squammaria*). V. ö. VICSOR.

KONYHA, (koh-nya, *h* és *ny* helyet cserélvén, mint : *vehem-ben is h és m*); fn. tt. *konyhát*. Kerített hely vagy szoba, tűzhelylyel, katlannal, gyakran sütőkemenczével ellátva, melyben ételeket sütnék, főznek. Csalóközben, Mátyusföldén stb. *pítar* v. *pítvar*, mennyiben t. i. a háznak egy részét teszi, s bejárásul szolgál a szobákba. *Kis konyha*, *nagy konyha*. *Füstös konyha*. *Fát, vizet hordani a konyhába*. *Konyhában forgolódni*. Átv. ért. ételek, melyek konyhában készülnek. *Úri, szegény konyha*. *Zsíros, sovány konyha*. *Jó konyhát tartani*. *Semmit sem hoz a konyhára* (km.), azaz nem hajt hasznót. *Úri pompa*, *koldus konyha*, *nem egyez a tisztességgel*. (Km.). *Ha szűk a konyha*, *minden falat jóízű* (km.) azaz a mértékletesség adja a jó szájízt. *Laczi konyhája*, azaz piaczon főző kofáké, mely nevezet a hagyomány szerint II. Ulászlótól vétetett, mivel ez néha megszorulván, iuen hozatott volna enni magának. *Diák konyha*, am. patika, gyógyszerház, a gyógyszeres diák v. latin neveitől. Ezen szó Molnár A. szótárában *kohnya*, s hangokban is egyezik a latin *coquina*, középkori latin *cocina*, *cochia*, olasz *cucina*, francia *cuisine*, német *Küchen*, bajor *Kuchen*, *Kuchel*, régi felső német *chuchina*, *chuhhino*, svéd *koek*, angol *kitchen*, cseh-tót *kuchine*, *kuchina* stb. szókkal. Gyöke a főzésnek kotyogását utánzó *ko* hang, mely megvan a hőre, hevítésre, illetőleg főzésre vonatkozó *koh*, *kohó*, *kóficz*, *kohvaszt*, *kotyfól*, *kotyaszt*, *koty bele*! *kotynyeles* magyar, valamint a szanszkrit *kvath*, latin *coquo*, német *kochen*, szláv *kuchar* stb. szókban. V. ö. KOH.

KONYHAAJTÓ, (konyha-ajtó) ősz. fn. Ajtó, mely a konyhába nyílik. Némely vidékeken az ajtó előtt *saraglya*, *verőcze* v. *verécze*, azaz rácsos ajtócska is áll, mely nappal a világosságot beereszti, a házi állatokat pedig kizárja.

KONYHAASZTAL, (konyha-asztal) ősz. fn. Asztal a konyhában, melyen a főzni vagy sütni valót előre elkészítik, pl. húst vagdálnak, tésztát gyúrnak, nyújtanak stb.

KONYHABELI, (konyha-beli) ősz. mu. Konyhába való, konyhába tartozó. Mint főnév am. konyhaszer. *Konyhabeli edények*.

KONYHADIÁKSÁG, (konyha-diákság) ősz. fn. Így nevezik gúnyosan a roszt latin beszédet, mely a tiszta latin sajátosságait mellőzve, az idegen nyelvek kaptájára van ütve.

KONYHAEDÉNY, (konyha-edény) ősz. fn. Általán, mindenféle edény a konyhában, melyet sütésre, főzésre, táálásra stb. használnak, mint : fazék, bogrács, lábas, serpenyő stb.

KONYHAIRNOK, (konyha-irnok) ősz. fn. Urasági vagy más nagy konyha költségeit feljegyző, illetőleg konyhai számadásokat vivő házi tiszt, irnoki czimmel.

KONYHAKERT, (konyha-kert) ősz. fn. Kert, melyben főleg konyhára szükséges zöldségeket, veteményeket termesztnek, különböztetvén más, pl. gyümölcs-, diszkertektől. *Urasági, kolostori konyhakert*.

KONYHAKERTÉSZ, (konyha-kertész) ősz. fn. Kertész, ki konyhai használatra való zöldségeket, veteményeket termeszt.

KONYHAKÉS, (konyha kés) ősz. fn. Hosszabbféle erős pengéjű kés, melylyel a szakácsok, szakácsnők a sütni, főzni valókat metélik, darabolják, felkonczolják.

KONYHAKÉSZLET, (konyha-készlet) ősz. fn. Készlet, vagyis beszerzett mindenféle eleségnemű.

KONYHAKÉSZÜLET, (konyha-készület) ősz. fn. Azon eszközök és edények összege, melyek konyhában használatnak, melyekkel a konyhát felszerelik.

KONYHAKOC SIS, (konyha-kocsis) ősz. fn. Nagyobb úri házaknál azon kocsis, ki a szakács vagy konyhairnok rendelkezése alatt áll, s fő kötelessége a konyhára szükséges holmikat szállítani; igáskocsis.

KONYHAKÖMÉNY, (konyha-kömény) ősz. fn. Sokfelé a réteken vadon termő, közönséges kömény, melyet némely ételekhez fűszerül használnak. V. ö. KÖMÉNY.

KONYHAKÖTÉNY, (konyha-kötény) ősz. fn. Kötény, rendesen fehér vászonból, melyet a konyhában működő szakács vagy szakácsnő szokott felkötni. Máskép : *szakácskötény*.

KONYHAKULCS, (konyha-kulcs) ősz. fn. A konyhaajtónak kulcsa, melylyel a konyhát bezárják. Átv. ért. a gazdasszonyosság jelképe.

KONYHALEÁNY, (konyha-leány) ősz. fn. HAJADON nőcseléd, ki mint szolgáló a szakács, szakácsnő vagy gazdasszony mellett működik, konyhaszolgáló.

KONYHALEVÉL, (konyha-levél) ősz. fn. A nyilvános vendéglőkben azon lap, melyen a napi rendben levő ételek nevei és árai feljegyezvők. Szokottabban : *étlap*.

KONYHALÓ, (konyha-ló) ősz. fn. Nagyobb úri házaknál azon lovak, melyeken az úgynevezett konyhakocsis jár, ki a konyhai szükségekre kellő holmit beszállítja; igásló, különböztetvén a diszlovaktól, paripaktól. V. ö. KONYHAKOC SIS.

KONYHAMESTER, (konyha-mester) ősz. fn. Nagy házaknál, nevezetesen közintézetekben, növelékben, kolostorokban azon személy, ki az egész ház élelmezéséről gondoskodik, s kinek rendelkezése alatt áll az egész konyhai személyzet. V. ö. PINCEMESTER.

KONYHAPÉNZ, (konyha-pénz) ősz. fn. Pénz, a konyhai szükségek fűdőzésére, beszerzésére. *Egy napra, egy hétre, egy hónapra való konyhapénz.*

KONYHAPESZÉR, (konyha-peszér) ősz. fn. Főzést, sütést, szakácsságot tanuló inas, köznépi nyelven: kukta.

KONYHARUHA, (konyha-ruha) ősz. fn. Vászonnemű ruhák vagy rongyok, milyeneket a konyha körül használni szoktak, pl. konyhaabrosz, törölkő stb.

KONYHASÁFÁR, (konyha-sáfár) ősz. fn. I. KONYHAMESTER.

KONYHASÓ, (konyha-só) ősz. fn. Közönséges só, melyet az ételek fűszerezésére szoktak használni.

KONYHASZAG, (konyha-szag) ősz. fn. Általán szag, mely a konyhán sütött, főzött ételekből kifejlik. Különösen a tűzre eseppent zsír szaga. Átv. ért. tulajdonság, mely némely fennhéjázó nőnek műveletlen, alsóbbrendű állapotát árulja el. *Megérezni rajta a konyhaszagot, ha még oly cifra is.*

KONYHASZEKÉR, (konyha-szekér) ősz. fn. Nagyobb úri házaknál, vagy intézetekben, szekér, mely a konyhairnok vagy konyhamester rendelkezése alatt áll, a konyhai kellékek szállítására; igásszekér.

KONYHASZEKRÉNY, (konyha-szekrény) ősz. fn. Szekrény a konyhában, melyben konyhaszerek, konyhaedények, s egyéb ide tartozó dolgok tartanak.

KONYHASZER, (konyha-szer) ősz. fn. lásd: KONYHAKÉSZÜLET.

KONYHÁSZKODIK, (konyha-ász-kod-ik) k. m. *konyhászkod-tam, — tál, — ott.* Mondják kotnyeles férfiről, ki konyhakataska módjára a konyhán szeret forgolódni, nyalakodni.

KONYHASZOBA, (konyha-szoba) ősz. fn. 1) Szoba, mely egyszersmind konyha gyanánt szolgál. 2) Konyhához ragasztott szoba, mely szintén az ételek készítésére ad helyet. 3) Konyhára nyíló lakszoba.

KONYHASZOLGÁLÓ, (konyha-szolgáló) ősz. fn. Nőszemély, különösen hajdon leány, ki a gazdasszony vagy szakács, vagy szakácsnő mellett segédképen dolgozik. Átv. ért. mocskos, piszkos nő. *Olyan, mint valamely konyhaszolgáló.*

KONYHATARTÁS, (konyha-tartás) ősz. fn. Házi, otthonos élelmezés, midőn valaki saját konyháján készített eledelkkel él. *Konyhatartás helyett vendéglőlől élni. Konyhatartásra kiszabott havi pénz.*

KONYHATISZT, (konyha-tiszt) ősz. fn. Előkelő házaknál, vagy nagyobb intézetekben azon tiszt, ki alatt a konyhai személyzet áll, ki a konyhai költségek számadását viszi, pl. *konyhamester, konyhasáfár, konyhairnok.*

KONYHATISZTSÉG, (konyha-tisztség) ősz. fn. Szorosb ért. a házi belső gazdaságra ügyelő tisztek. Szélesb ért. a konyhai személyzet előkelői, úgymint, a szakács, kulcsár, pinczamester, ezekhez számíttatnak az uraságnak ételhordó szolgálói is.

KONYHAVETEMÉNY, (konyha-vetemény) ősz. fn. Konyhára való mindenféle vetemény, különösen zöldségneműek.

KONYHÁZIK, I. KONYHÁSZKODIK.

KÓNYI, faluk Somogy és Tolna megy.; helyr. *Kónyi-ba, — ban, — ből.*

KONYÍT, **KONYIT**, (kony-ít) áth. m. *konyít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Valamit konyává, azaz görbévé alakít. *A szilaj ló fülét, farkát konyítja. Lekonyítani a kalap karimáját.* Néha tárgyeset nélkül is használják, pl. *konyít a ló, füleit hátra eresztvén, midőn rugni akar.* V. ö. KONYA.

KONYÍTÁS, **KONYITÁS**, (kony-ít-ás) fn. tt. *konyítás-t*, tb. — *ok.* Konyává alakítás; konyát mutatás.

KONYORÁSZ, (kony-or-ász) áth. lásd: KUNYORÁL.

KONYÚL, **KONYUL**, (kony-úl) önh. m. *konyúl-t*. Lefelé görbed, aláhajlik. *Konyúl a ló füle. A megdőzt, viseltes kalap karimája lekonyúl. Konyúl a falevél, ha fonyorodik és kókad.* V. ö. KONYA.

KONYÚLÁS, **KONYULÁS**, (kony-úl-ás) fn. tt. *konyulás-t*, tb. — *ok.* Lefelégörbedés, aláhajlás.

KONYUS, falu Ung m.; helyr. *Konyus-ra, — on, — ról.*

KÓÓK, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kóók-ra, — on, — ról.*

KÓOS, falu Nyitra m.; helyr. *Kóos-ra, — on, — ról.*

KOP, 1) hangutánzó gyök a *kopog, kopogat, kopogtat, koppan, koppant, kopint* szókban és származékaikban. Egyeznek vele a hellén *κόπτω*, német *pochen*, finn *kopahdan* (koppanok), *kopautan* (kopogatok) stb. gyökei. *Kópis* szóban az *ó* hosszan ejtetik. Talán ide sorozhatjuk a *koppa* szót is. Ezen közmondásban: *éh kop koporral*, tréfásan azt jelenti, hogy valamely 'kop' nevű étel volna kaporral, de mivel ily étel nincs: arról mondják, aki koplal. (Erdélyi J.). V. ö. KOPPAN, KOPLAL. 2) Elvont gyök, s jelent héjat, burkot, mely valamely testet köröskörül betakar, s eredeti értelme kerekdedség, gömbölyűség, mely a *ko* gyökelembe rejlik. Ide sorozandók: *kopács, koponya, koporsó, kópicz, kopik, kopasz, kopár, koppad, koppasz, koptat, kophal, kopolya*. Rokonok a székelyes *kapacz* (kopasz), *kapca* (lábtakaró), továbbá *kapta, kaponya* stb. melyek alatt az idegen nyelvekbeli rokonságok is láthatók. Vékony hangon *köpp*, szintén burkot, takarót jelent a *köpeny, köped, köppeszt*, kereket, gömbölyűt a *köppü, köppülö, köppöce* szókban. 'Kopár', 'kopasz', 'kopik' szókban némileg a hangutánzó *kop* is rejlik. V. ö. KOPASZ. Egyébiránt a *kop* gyökö szokat l. saját rovataik alatt.

KÓP, 1. KOP 1).

KOPÁCS, (1), (kop-ács, törökül : *kabuk*) fn. tt. *kopács-ot*, harm. szr. —a v. —csa. 1) Szorosb ért. a diónak, mogyorónak, gesztenyének, s hasonló gyümölcsöknek külső héja, mely éréskor a belső magtól elválk. *Az érő dió kihull kopácsából. Leverni a dió kopácsát.* 2) Szélesb ért. a növények héja, kérge. A növényeszek megkülönböztetik a *kopács-ot* a *kopács-tól*. T. i. 'kopács' alatt értik a magrejtő forradásain felcsaló egyes darabokat vagy ajtókat, pl. a becző két kopácscsal nyílik fel (valva); 'kopács' alatt pedig a murvákából képződött néha pohár alakú, a magot félig vagy egészen is betakaró borítékot (cupula), mint amilyen van pl. a tölgy- és gesztenyefa makkjának. (Gönczy Pál). 3) Páriz-Pápainál am. csere, haraszt, mely talán onnan vette nevét, hogy a cserét, harasztot a barom járván, bokrait lerágja, lekopasztja.

KOPÁCS, (2), falu Baranya m., CSEMPESZ—falu Vas m.; helyr. *Kopács-ra*, —on, —ról.

KOPACSEL, falu Bihar m., erdélyi falu Fogaras vid.; helyr. *Kopacsel-be*, —ben, —ből.

KOPÁCSLIK, (kop-ács-l-ik) k. m. *kopács-l-ott*, htn. —ani. Bizonyos gyümölcsök vagy növények kopácsa leválik, lehámlk. *Kopácslik az érett dió, mogyoró. Kopácslanak a születte, féregrágt a vén fák törzsokei.* V. ö. KOPÁCS.

KOPÁCSOL, (kop-ács-ol) áth. m. *kopácsol-t*. Bizonyos gyümölcsök és növények kopácsait leveri, leszedi, lehámozza. *Diót, gesztenyét, mogyorót kopácsolni. A harkály kopácsolja a fa derekát.*

KOPÁCSOLÁS, (kop-ács-ol-ás) fn. tt. *kopácsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg fejtés, midőn kopácsából kivesznek valamit.

KOPACZ, tt. *kopacz-ot*; tájdivatos, *kopasz* helyett; l. ezt.

KOPAD, (kop-ad) önh. m. *kopad-t*. Mondják testről, midőn héja, külseje, takarója kopó állapotban létezik. A p-t kettőztetve : *koppad*.

KOPADÉK, (kop-ad-ék) fn. tt. *kopadék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Az állati különösen növényi testnek borítéka, héja, kérge, mely lekopott, levált, pl. a diókopács töredékei, a fakéregből levált darabkák. *Körmöm kopadékjával keresem kenyeremet.* (Györmegei szólás). V. ö. KOPAD.

KOPÁL, (1), (kop-ál) 1. KOPOL.

KOPÁL, (2), (kop-ál) fn. tt. *kopál-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A szömörceék neme alá tartozó növényfaj, melynek levelkéi alulfelül kopaszok. Máskép : *kopál-szömörce, kopasz szömörce.* (Rhus glabrum v. copalinum). V. ö. SZÖMÖRCZE. 'Kopál' neve azon mézgának is, mely Sínában, Amériában, az Antillákon és Áfrikában honos kopál fából ered, s a borostyánkőhöz hasonló, szilárd, fénylő, és illatozó tulajdonsággal bír.

KOPÁLIK v. KOPÁLLIK, (kop-ál-ik v. kop-áll-ik); l. KOPÁCSLIK.

KOPÁLNOK, KOVÁCS—falu Kővár vidékén; helyr. *Kopálnok-ra*, —on, —ról.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KOPÁLY, (kop-ály) fn. tt. *kopály-t*, tb. —ok, harm. sz. —a. Terület, különösen rét, telek, hegy, melyről a fű egészen lekopott, mely kopaszszá lett. V. ö. KOPÁR.

KOPÁNC, (1), (kop-ánc) fn. tt. *kopánc-ot*, harm. szr. —a. Eredetileg nem egyéb, mint *n* közbevetve : kopács, mint *bogács bogáncs, szurdacs, szurdancs, göröcs göröncs, varacs varancs.* l. KOPÁCS. (1).

KOPÁNC, (2), pusztá Csanád m.; helyr. *Kopáncs-ra*, —on, —ról.

KOPÁNC SOL, (kop-áncs-ol) áth. lásd : KOPÁCSOL.

KOPÁR, (1), (kop-ár) fn. és mn. tt. *kopár-t* tb. —ok. Mondják földről, rétről, mezőről, szikláról stb. melyet növény nem takar, és csupaszon áll. *Kopár mező, puszták, hegyek kősziklák. Kopár vidékek. Kopár helyen keresgélni*, (km.), azaz oly helyen, hol semmi sincs. *Kopár helyen fogott ki* (km.), azaz vállalata siker nélküli. Átv. ért. *kopár ész*, mely teremő tehetőséggel nem bír. V. ö. KOPASZ.

KOPÁR, (2), pusztá Somogy m.; helyr. *Kopár-ra*, —on, —ról.

KOPÁRODIK, (kop-ár-od-ik) k. m. *kopárod-tam*, —tál, —ott. Kopárrá változik. Kizárólag csak növénytermő helyekről mondjuk, midőn csupaszodni kezdenek. *Forró nyárban és szárazságban kopárodnak a mezők.* V. ö. KOPÁR.

KOPÁROZIK, (kop-ár-oz-ik) k. m. *kopároz-tam*, —tál, —ott. Kopár helyen keres legelni valót, hol csak kopal, éheznek.

KOPÁRSÁG, (kop-ár-ság) fn. tt. *kopárság-ot*, harm. szr. —a. 1) Térseg, vidék, melyről a növényzet kiveszett, kiszáradt, mely kopáron áll. 2) Tulajdonság, melynél fogva valamit kopárnak mondunk. V. ö. KOPÁR.

KOPÁS, (kop-ás) fn. tt. *kopás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely testnek azon szenvedő állapota, midőn külseje, héja, takarója, szóval részei elválnak, elkallódnak, mi rendesen külső erő, pl. dörzsölés, horzsolás által történik.

KOPASZ, (kop-asz, eléjön már a XIII. században, mint személynév : „Magister Jacobus filius Thome, qui Copoz alio nomine nuncupatur.“ Jerney : Nyelvkincesek); mn. tt. *kopasz-t* v. —at, tb. —ak. E szó azon kevesek egyike, melyek a *susogó as* képző helyett sziszegő *asz-t* vettek föl; ilyenek még : *dobasz, horpasz, csupasz, kamasz, bibasz, mamlasz, ravasz, csikasz* stb., ide nem értve azokat, melyek csupán főnevekkül használatnak. V. ö. —ASZ, —ESZ képző. Mondják általán minden testről, mely kopott, melynek felső finomabb burokja, külső ékessége elenyészett, hanem csak pusztá kemény héja, takarója áll fenn, mely érintésre mintegy koppan, 'kop' hangot ad; pl. *kopasz hegy, kopasz föld*; s ezen általános értelemben egyezik *kopár* szóval is; különösbben értjük állati vagy növényi testekről, midőn szőrük, hajuk, gyapjuk, illetőleg ágaik, lombjaik, leveleik, vagy szőrhöz hasonló takarójuk elvesznek,

vagy nem is voltak, nincsenek. *Kopasz fej, kopasz száj, kopasz áll. Nehéz a kopasznak üstökébe kapni.* (Km.). *Kopasz veréb. Kopasz ludak. Kopasz fák. Kopasz barack,* ellentéte: *szőrös. Könnyű kopaszt beretválni.* (Km.). Rokon vele a héber קַבֵּל (ghibeach). Átv. ért. mondják mentségről, melynek alapja nincs, vagy inkább, mely nincs okszerűséggel felöltöztetve, fölfegyverkezve, melyhez, mint a meztelen testhez, könnyű hozzá férni. *Ez mind csak kopasz mentség.* V. ö. KOPIK.

KOPÁSZAT, (kop-ó-ász-at) fn. tt. *kopászatot.* Olyan alkatu, mint agarászat. Kopós vadászat, oly vadászati mód, mely szarvas, róka, nyúl üldözését és elfogatását kopó vagy kopók segítségével czélozza, különösbbe angolok módjára síkon, lóháton, s együtt tartó és szimat után hajtó kopófalka segítségével (hunting). V. ö. KOPÓ.

KOPASZFEJŰ, (kopasz-fejű) ösz. mn. és fn. Kinek haja kihullott, elment. *Kopaszfejű vén ember.*

KOPASZHÁTU, (kopasz-hátu) ösz. mn. és fn. 1) Minek hátáról a szőr lekopott, vagy nem is nőtt rajta; vedlett. *Kopaszható beteg ökör. Kopaszható lúd.* 2) Tengeri halnem, melynek ékalaku teste héjatlan és sima. (Gymnotus).

KOPASZÍT, KOPASZIT, (kop-asz-ít) áth. m. *kopaszít-ott, htn.* —ni v. —ani, par. —s. Kopaszszá tesz. *Némely nyavalyák megkopaszítják az embert.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZÍTÁS, KOPASZITÁS, (kop-asz-ít-ás) fn. tt. *kopaszítás-t, tb.* —ok. Kopaszszá tevés.

KOPASZLAT, (kop-asz-l-at) fn. tt. *kopaszlatot,* harm. szr. —a. Elavult szó, mely a szintén elavult *kopaszlik* igéből eredett. 1) Kopaszság. Így fordul elé a Bécsi codexben: *És viszek tül minden fetekre kopaszlatot,* (super omne caput calvitium. Amos 6. fej.). 2) A Münch. codexben jelenti a koponyák hegyét vagy helyét, vagyis kalváriát. *A helyre, ki hivatik kopaszlatnak,* (in locum, qui vocatur Calvariae. Lukács 23. fej.).

KOPASZODÁS, (kop-asz-od-ás) fn. tt. *kopaszodás-t, tb.* —ok, harm. szr. —a. Állapotváltozás, midőn valamely ember vagy más test kopaszszá lesz. *Kopaszodás ellen használt óvószerek. Korai kopaszodás.*

KOPASZODIK, (kop-asz-od-ik) k. m. *kopaszod-tam, —tál, —ott.* Kopaszszá lesz, különösen: elmegy, kihull a haja. *Alig harmincz éves, és már kopaszodik.* Átv. ért. kopaszodnak a növények, midőn leveleik elhullanak.

KOPASZPONTY, (kopasz-ponty) ösz. fn. A pontyok és kárászok neméhez tartozó halfaj, igen apró vagy épen semmi pikkelyekkel, különösen a czompó. (Cyprinus nudus).

KOPASZSÁG, (kop-asz-ság) fn. tt. *kopaszságot,* harm. szr. —a. Az állati vagy növényi testnek hajatlan, szőretlen, héjatlan, szóval kopasz állapota

vagy tulajdonsága. *Kopaszság elleni szerek.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZSZÁJU, (kopasz-száju) ösz. mn. Tréfásan szólva, kinek bajusza nem nő, vagy ha nő is, leborotválja, bajusztalan. *Kopaszszájú ficzkó.*

KOPASZT, (kop-asz-t) áth. m. *kopaszt-ott, htn.* —ni v. —ani, par. *kopaszsz.* Valaminek haját, szőrét, tollát kitépi. Szorosb ért. a tollas állatokról mondják. *Libát, ludat, kacsát, tyúkot, verebet kopasztani.* Átv. ért. *megkopasztani valakit,* am. erőszakkal vagy esalás, játék, tulzott beszámítás által pénzéből, vagyonából kivetköztetni. *Megkopasztották őt a kártyázó társak, a pincérek.* Tájszokásosan: *kopaszt.*

KOPASZTÁS, (kop-asz-t-ás) fn. tt. *kopasztás-t, tb.* —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit kopaszszá tesznek. Átv. ért. valakinek pénzéből, vagyonából, ruhájából kivetköztetése. *Némely pincérek értenek a kopasztáshoz.* V. ö. KOPASZT.

KOPASZÚL, KOPASZUL, (kop-asz-úl) önh. m. *kopaszúl-t.* Kopaszszá lesz, vagyis hull a haja. *Némely ember korán kopaszúl. Hagymázban megkopaszulni.* Máskép: *kopaszodik.*

KOPCSÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Kopcsán-ba, —ban, —ból.*

KOPCZIHÉR, túl a Dunán divatos tájszó, s am. húzóvonó, húzavona, pl. *ezen uradalmi tiszt igen kopcziher ember.* Úgy látszik a kőczipor-ból van elcsavarítva, (Lugossy József), valamint a szombatosok énekkönyvében előforduló *hepcziher* is.

KÓPÉ, fn. tt. *kópé-t.* Vig, tréfás kedélyű ember, dévaj. A székelyeknél: *góbé, kóté.* Nagy kópé, sokat kell neki nevetni. Néha am. agyafúrt, furfangos. A gyermekekre alkalmazva, am. csintalan, hamis. *Őcsém, te nagy kópé vagy.* E szó valószínűleg nem más, mint az átalakult *komé, kómé* az m t. i. átváltozott *p-vé*, mint: *komman koppan, kommant koppanst* stb. V. ö. KOMÉ.

KOPEK, orosz rézpénz (kopeika) némelyek szerint a *koppa* szótól, mások szerint a török *köpek*-től (am. kutya) mely bizonyos tatárpenzen volt ábrázolva. Egy rubelben van 100 kopek.

KÓPÉKODIK, (kópé-kod-ik) k. m. *kópékod-tam, —tál, —ott.* Kópé módjára tréfálkodik, dévajkodik, csintalankodik. *Egész ebéd alatt kópékodott.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSÁG, (kópé-ság) fn. tt. *kópéságot,* harm. szr. —a. Tréfáság, dévajság, melyet a kópé emberek visznek véghez. *Az egész ember csupa kópéságból áll. Kópéságot űz.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSKODIK, (kópé-s-kod-ik) lásd: KÓPÉKODIK.

KOPHAL, (kop-hal) ösz. fn. Máskép: *göbhal* (gobio v. gobius), némelyek szerint *koltty* és *dörgi-cse* is.

KÓPHÁZ, falu Sopron m.; helyr. *Kópház-ra, —on, —ról.*

KÓPIA, l. KOPJA.

KOPICZ, (kap-icz?) fn. tt. *kopicz-ot*. A Tájszó-tár szerint am. kullancs.

KÓPICZ, (kóp-icz) fn. tt. *kópicz-ot*. Győr tájékán vesszőből vagy szalmából kötött gömbölyű kosár, melyben tojást tartanak. A *kóbor* szó gyökének kicsinyezője, mintha volna : *kób-icz*. Megegyezik vele a gömöri *kubucz*. V. ö. KÓBOR, fn.

KOPIK, (kop-ik) k. m. *kop-tam*, —*tál*, —*ott*. Valaminek külszíne, héja, takarója, tokja külső erő, különösen dörgölés által vásik, szakadoz. *Kopik* a *csizma*, *kalap*, *nadrág*. *Kopik* az *író toll*. *Kopik* a *ka-sza*, *kapa*, *kés* éle. *Kopik* a *ló körme*. *Nem kopott* a *körme* érte, könnyen költi. (Km.). *A vas is elkopik* sokára. (Km.). *Abban nem kopik* a *fogad*. Átv. ért. fogy, kevesedik. *Kikopott* a *beszédből*, *mint mogyoró* a *tokjából*. *Mindenéből kikopott*. Néha am. bizonyos állapotból kimarad, kihűl. *Kikopni* a *hivatalból*. *E viselet kikopott* a *divatból*. E szóban a *kop* vagy burkot, héjat, takarót jelent, s valamint *hámlik*, am. *hámja* lefoszlik, *toklik*, am. *tokja* lehűl : hasonlóan *kopik* am. *kopja* elvásik ; vagy pedig abban a hangutánzó, 'kop' rejlik, vagy legalább ez is rejlik, amennyiben a finomabb külső takaró enyésztevel a megmaradó keményebb burok érintésre mintegy koppan ; innen *koppan* az *álla* és *felkopik* az *álla*, valamint a szóokban, úgy első jelentéseikben is egyeznek.

KOPINT, (kop-in-t) áth. m. *kopint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely szilárd, kemény és viszhangzó testet úgy üt, hogy kis *kop* hangot ad. *Újjal megkopintani* az *ajtót*. Használják a *-ra -re* viszonyragok kíséretében is. *Fejére kopintottak*.

KOPINTÁS, (kop-in-t-ás) fn. tt. *kopintás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kopint.

KÓPIS, (kóp-is, mint kót-is) ; fn. tt. *kópis-t*, tb. —*ok*. Ütő, kopintó eszköz, mely ütés közben *kop* hangot ad. Néhatt : *sulyok*, melylyel t. i. a kiszapult ruhákat szokták a folyókban, vagy folyók mentében, vagy kútak mellett mosva veregetni, kópiskálni. Ormánási szó. 'Kópiskál' származékban a Hegyalján is divatos.

KÓPISKA, (kóp-is-ka) fn. tt. *kópiskát*. Kicsi kópis, különösebben a bodnároknál azon kis bunkó, melyet az abróncsra tartva a nagy bunkóval vernek.

KÓPISKÁL, (kóp-is-ka-al) áth. m. *kópiskál-t*. Kis kópissal üt, kopint.

KÓPISKÁLÁS, (kóp-is-ka-al-ás) fn. tt. *kópiskálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit kópiskál.

KOPJA v. —KÓPJA, (kop-ja, megvan a törökben s némely szláv nyelvekben is) ; fn. tt. *kopját*. Hosszu nyélbe ütött régies szűrő fegyver, Molnár A. szerint latinul : *sarissa*, *hasta*, *verutum*. *Kopját törni*, régi divatú szólásmód, mely egy 1554-diki levélben (Szalay Á. 400 m. levél) azonosnak vétetik, 'öklelni' szóval (125. lapon).

„A kis Campo amott vitézkedik vala,

Mindennap a harczen kopjákat tör vala.”

Tinódi.

„Kimenc Losonczy, izené basának,
Törjön velők kopját, javáért császárnak
Én is kopjám töröm, javáért uramnak.”

Ugyanaz.

„Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván,
Ők kópjakat törnek.”

Balassa Bálint.

E szóhoz leginkább hasonlít a vékony hangú *kép*, mely hajdan szintén dárdafele szűrő eszközt jelentett. Ha a magyarból szabad származtatni : gyöke *kop*, megfordítva : *pok* egynek látszik *bök*, *fik* szókkal, s a *kop* gyökből képződött : *kopi*, *kopia*, *kopja* (=bökő), mint *or-ból*, *ori*, *oria*, *orja*. A megfordított *pok* rokon a latin *pungo*, szláv *pichnem*, lengyel *pika*, szókkal is. V. ö. KÉP, (1), és BÖK, (1). Azonban származtathatjuk *kop* vagy *kóp* hangutánzó szótól is *kopint*, *kópis* szókhoz rokon fogalommal. Innen a *kopját törni* is. Szabó Dávidnál, Balassa Bálintnál szintén hosszú ó-val is : *kópia*, Pesti Gábornál : *kopia* : „koppiája kegyig mindkettőnek venikevessző vala” (az egér harcza a békával). V. ö. KOP, KOPINT, KÓPIS.

KOPJAFA, (kopja-fa) ősz. fn. Erdélyben a székelyeknél am. sirdombot jelező fa, sirfa, fejfa. Valószínűleg azon szokástól vette nevét, hogy a vitéz székelyek halottjaik sírjára kopjanyelet tűztek. Túl a Dunán, különösen Győr vmegyében még az újabb időkben is a nemesek, mint született vitézek kopersóját dárdát képező rudakon szokták a temetőbe vinni.

KOPJÁS, (kop-ja-ás) mn. tt. *kopjás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kopjával ellátott, fölszerelt. *Kopjás vitézek*, *vaddások*, *seregek*. Mint főnév, jelent oly katonát, kinek fő fegyvere a kopja. *Kopjások ezrede*.

KOPJÁSÁN, (kop-ja-as-an) ih. Kopjával fegyverkezve, fölszerelve.

KOPKA, (kop-ka) fn. tt. *kopkát*. Kártyajáték neme, melyben a leveleket, mintegy kúpba egymás fölé rakják. Gyöke a gömbölyűséget, domborodást jelentő *kop*, rokon a magyar *kúp*, *kupa*, *kupak*, és több más nyelvekben előforduló ily értelmű és hangú szókkal. V. ö. KÚP.

KOPKÁZIK, (kop-ka-az-ik) k. m. *kopkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kopka nevű kártyást játszik. V. ö. KOPKA.

KOPLAL, (kop-l-al) önh. m. *koplal-t*. Akár szükségből, akár szabad akarattól nem eszik, vagy aránylag oly kevés eledellel él, hogy folytonos éhségben szenved. *Hol fővénny a gazda, koplalnak a cselédek*. *Koplal*, *mint a cigány lova*. *A farkas ha koplal is, meg nem cserélne a kalmár ebével*. (Km.). *A gyomor megrontása után koplalni*. *Egyél, ne koplalj, mint otthon*. (Km.). E szónak gyöke világosan *kop*, de eredeti értelmére nézve több nézetek lehetnek. Ha tekintetbe vesszük ezen népies mondásokat : *majd koppan neki*, azaz nem jut neki valamely ételből ;

felkopott az álla, azaz nem volt mit ennie : ezekből azt lehetne gyanítani, hogy itt a *kop* azon hangot jelenti, melyet az étel előtt becsapott, bezárt száj ad. Hogy néha a barmok száját bekötik, hogy ne ehesse-nek, mutatja a közmondás : *Nyomtató lónak nem kötik be a száját.* Vagy talán *koplalni* am. *kuplalni*, mert *kupa* jelent a testen behorpadó völgyet, öblöt is, pl. *nyak kupája*, am. *nyak gödre*. E szerint a *kup* gyök-ből lett volna *kuplik*, s ebből *kuplal*, azaz *kupló*, horpadó állapotot gyakorol. Midőn az éhes baromról azt mondjuk, hogy *megesappant*, itt a *csap* am. *kap*, (*kop*), tehát am. *megkappant*, *megkoppant*, *megkuppant*, azaz vékonyai kupát, horpadást kaptak. Ide tehetjük azt is, hogy a *koplal* a *kopik* igével szintén nemcsak hang-, hanem fogalmi rokonságban is van, mert a *koplaló* teste csakugyan fogy, s mintegy *kopik*.

KOPLALÁS, (kop-l-al-ás) fn. tt. *koplalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn az állat koplal. *Megszokta, mint cigány lova a koplalást.* V. ö. KOPLAL.

KOPLALÓ, (1), (kop-l-al-ó) mn. és fn. tt. *koplaló-t*. 1) Aki vagy ami koplal. *Büntetésből koplaló rabok.* *Intézetben koplaló növendékek.* Van ilyenü csárda is Veszprém vármegyében, mely tréfás nevét bizonyosan a koplalástól vette, minthogy csárdákban ritkán lehet enni valót kapni; e név tehát majd minden csárdára illik; innen magyarázhatók a *Bár ne volna* Győr vármegyében, a *Pipagyújtó* Csalóközben stb. 2) Ekevákosból felnyuló fa, mely az eketaligára kötött takarmányt a kerék dörszölése ellen védi. Heves vmegyei tájszó.

KOPLALÓ, (2), LÁNKA—, puszták Vas és Nógrád m.; helyr. *Koplaló-ra*, —n, —ról.

KOPLALTAT, (kop-l-al-tat) áth. és mivel. Valakit vagy valamit koplalni enged vagy készakarva, vagy kényszerüsből éheztet. *Koplaltatni a befogott gonosztevőket.* *Koplaltatni a lovakat, ökröket.* V. ö. KOPLAL.

KOPLOS, (kop-ol-os) mn. tt. *koplos-t* v. —at, tb. —ak. Garan mellékn. am. szolgálat, hivatal nélkül élő, mintegy koplalós.

KOPÓ, (kop-ó) fn. tt. *kopó-t*. Szoros ért. a vadászebek azon faja, mely különösen arra van idomítva, hogy a vadakat rejtekeikből fölverje, és a vadászok felé üzze, kergesse. A vizslától abban különbözik, hogy ez szintén fürkész, de ha nyomára akadt a vadnak, helyben megáll és hallgat, ellenben a kopó a fölvert vadat folytonosan csaholva, vagy inkább *kaffogva*, azaz *kaff kaff*, *koff koff* hangon kiáltozva kergeti. Innen valószínű, hogy valamint 'kopó', úgy *kuvasz* is ezen hangtól vette nevét, mint a *kutya*, *kutyó*, a *ku ku*, azaz *hu hu*, *u u* hangoktól, honnan 'ugat' is ered. A törökben pedig *kov-mak*, am. üz-ni, kerget-ni, innen más elemzés szerint am. *kapó*. *Erdei kopó*, mely özet, nyúlat, rókát egyaránt hajt. A síkon hajtó angol kopók : *nyúlkopó*, nagyobb faj (harrier) és kisebb faj (beagle), *rókakopó* (foxhound), közép faj, *szarvaskopó* (staghound) legnagyobb faj; *vezérkopók*,

melyek a futam alatt első sorban járnak (leading hounds). Bérczy K. Átv. és gúnyos ért. a tolvajok, s általában kik roszban törik fejüket, mondják rendőri szolgáltról, mennyiben a gyanús embereket fürkészik, és üzőbe veszik. *Jönnek a város kopóji.* Törökül *kavvasz* am. rendőr. Molnár A. szótárában am. rapax, vorax. Ezen értelem szinte átvitt, mivelhogy az ebek általán, de különösen a vadászebek torkosak szoktak lenni. Maga az *eb* sem egyéb, mint *ev*, azaz *eő*, *evő*. V. ö. EB, VIZSLA.

KOPOCSKÁL, (kop-ocs-ka-al) áth. m. *kopocs-kált*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. kopácsol.

KOPÓFALKA, (kopó-falka) ősz. fn. Együvé tanított több kopó, melyek különösen egy vezérkopó után tartanak.

KOPOG, (kop-og) önh. és gyak. m. *kopog-tam*, —tál, —ott. 1) Valamely ütött test, vastag, tompa *kop kop* hangot ad vissza. *Kopog a bottal ütögetett padló.* *A jégesőtől kopog a háztető.*

„Egyszerre nagy láрма támad,
Embernyomok kopognak.“ Kisfaludy S.

2) Mondjuk arról, aki vagy ami ütés által valamit *kop kop* hangon viszhangoztat. *Kopogni az ajtón, ablakon.* Legközelebbi rokonai : *kotog*, *koczog*, *kotyog*, *koborcz*, *koborczol*, azután *dobog*, *dobban*, *topog*, *toppan* stb. Rokon a német *klopfen*, *pochen*, *poltern*, távolabbról a latin *pulso*.

KOPOGÁS, (kop-og-ás) fn. tt. *kopogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely ütögetett testnek *kop kop* hangu viszhangzása. *Kopogást hallani a kapun, az ajtón.* Az ablakkopogásra fölébredni. *A jégeső nagy kopogása.* V. ö. KOPOG.

KOPOGAT, (kop-og-at) áth. m. *kopogat-tam*, —tál, —ott, par. *kopogass*. Valamely kemény, szilárd testet ütögetve kopogni kész. *Kopogatni az ajtót, ablakot.* *Kalapáccsal kopogatni a hordót, a falat.* *Haragból megkopogatni valakinek homlokát.* Önhatólag, tárgyasetes név nélkül am. folytonosan kopog. *Ki kopogat ottkűnn?* V. ö. KOPOG.

KOPOGÓ, (kop-og-ó) mn. tt. *kopogó-t*. Ami, ha ütögetik, *kop kop* hangot ad vissza. *Kopogó csizma*, melytől a menő lábai alatt kopog a föld.

KOPOGÓTERMESZ, (kopogó-termesz) ősz. fn. Szűnemű féreg, mely a fát kopogó hangon rágicsálja.

KOPOGTAT, (kop-og-tat) áth. m. *kopogtat-tam*, —tál, —ott, par. *kopogtass*. Valamely testet ütögetés által kopogóvá tesz, vagy azért ütöget valamit, hogy kopogjon. *Súlyokkal kopogtatni a hordót, kalapáccsal a falat.* *Pajkosságból kopogtatni az ablakokat.* Mivel-tétőleg am. másnak parancsolja, hogy kopogjon. V. ö. KOPOG.

KOPOGTATÁS, (kop-og-tat-ás) fn. tt. *kopogtatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kopogtat.

KOPÓKUTYA, (kopó-kutya) ősz. fn. l. KOPÓ.

KOPOL, (kop-ol) áth. m. *kopol-t*. Valamit héjából kifejt, kiveret; másképen : kopál. *A mákfejeket súlyokkal kopolni.*

KOPOLÁS, (kop-ol-ás) fn. tt. *kopolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit kopolnak.

KOPOLTYÚ, (kop-ol-ty-ú) fn. tt. *kopoltyú-t*. Eredetileg vagy am. *kopolto* az elavult *kopolt* törzsből, mint *pattantyú* pattantó, *cságotyú* cságotó, *förgetyú* fürgető, *töpörtyú* töpörtő stb. vagy az *l* a *t* előtt, mint több esetben csak közbeszúrát: *kopótyú*. Szarunemű laposkák a hal fejének két oldalán, melyek kinyiladoznak, és becsukódnak; ezek között ereszti be a hal a vizet, s a benne levő léget kiszíván ismét kiereszti. E tulajdonságából kitűnik, hogy itt a *kop* gyök burkot, héjat, takarót jelent, különösen azon széles lapot, mely a hézagokat betakarja, s különösen *kopoltyufödél*-nek nevezetik.

KOPOLTYÚFEDÉL v. —FÖDÉL, (kopoltyú-födél) ösz. fn. A hal fejének két oldalán levő szarunemű laposkák, melyek a kopoltyúnak {külsőjét teszik. V. ö. KOPOLTYÚ.

KOPOLTYÚFÉRÉG, (kopoltyú-férég) ösz. fn. Vizi férgek neme, melyeknek hosszukás hengerded teste van, s esájpjaikkal más testekbe, nevezetesen halakba szoktak ragaszkodni. (Lernaea. L.)

KOPOLYA, (kop-oly-a) fn. tt. *kopolyát*. Alsó Vágmellékén am. az árvíz által kikotrott mély s jobbra kerekalakú sárgödör, mely igen ritkán szárad ki, amelynek enykes iszapjába a barom könnyen belevész. Gyöke az öblös üreget jelentő *kop* v. *kup*. Az érsekújvári réteken egyik nevezetes hely a *kopolyapart*. Másikép: *kobolya*, a székelyleknél: *köpecz*, *göbecz*. V. ö. GÖBE, GÖBECZ.

KOPONYA, (kop-ony-a) fn. tt. *koponyát*. Az állati, nevezetesen emberi fejnek azon csontnemű buroka, mely a velőt takarja. Így nevezetik, kivált azon állapotban, midőn a hús és bőr lekopott róla. Tájdivatosan: *kaponya*. *Holt emberek koponyáit kiásni*. Szélesb ért. jelent fejet is. *Nagy koponyájú ember*. *Jól megölték a koponyáját*. Gyöke az öblös üreget vagy burkot jelentő *kop*; innen hangváltozattal *kaponya* jelent Molnár A. szerént vízmerítő öblös edényt is. Rokon e gyök *kúp* szóval is. A latin *cranium* a kerekedségre, a *calvaria* pedig a kopaszságra vonatkozik, és e szerént a *cranium* az élő állat fejburkját, a *calvaria* inkább a holtét jelenti. Ezen értelmet tartá szem előtt a Münch. codexbeli biblia fordítója, midőn e szót: *locus calvariae*, *kopaszlat helye*, kifejezéssel magyarázta.

KOPONYAHÁRTYA, (koponya-hártya) ösz. fn. Hártyanemű burok, mely a koponyacsontot takarja.

KOPONYAHASADÁS, (koponya-hasadás) ösz. fn. 1) Köz ért. repedés, mely valamely külső erőszak által a koponyacsonton esik. 2) A koponyának nyavalyája, kivált a kisedeknél, midőn kifakad, s a velő kinyomul belőle. (Hernia cerebri).

KOPONYALEPKE, (koponya-lepke) ösz. fn. Az úgynevezett éji vagy boszorkánypillének egyik legnagyobb faja, melynek feje némileg a holtkoponyához hasonló.

KOPONYATAN, (koponya-tan) ösz. fn. Tan, mely a koponya képzését, s annak tulajdonságait tárgyalja, valamint ezen tant magában foglaló könyv is. *Gall koponyatana*.

KOPOR, (kop-or) áth. m. *koport*. Tájdivatos ige a szokottabb *kapar* helyett. Származékai: *koporgat*, *koportt*, l. KAPAR, KAPARGAT, KAPARIT.

KOPORCZ, (kop-or-ez) fn. tt. *koporczt*, harm. szr. —a. 1) Baranyában am. pöröz, töpörtő, vagyis a kiolvasztott szalonnának összecsugorodott rostja. Ennek Dunán túl több helyen *csörge* is a neve, mert minden zsirja kifolyván száraz, és csörög. Ez értelemben valószínűleg *„koporczt”* is hangutánzó; néhutt: *kurczina*. 2) Lőrincz Károly szerént a kapnikbányai szójárásban am. kopárhely, kősziklás talaj.

KOPORSÓ, (kop-or-só) fn. tt. *koporsót*. 1) Szélesb ért. sir, vagyis azon rejtékely, hová a holt testet temetik. Ily ért. jön elé a Münch. codexben, sőt Káldinál is, a latin „monumentum”-ot magyarázva. *Olyak vagytok, mint a koporsók. Taj nektek; kik a proféták koporsóit építék*. (Lukács 11. Káldi. Károlynál szintén). 2) Szorosb és szokott mai értelemben fából vagy ritkábban érczből készített hosszukás, rendesen ötszögű, ládaforma rekesz, melyben a holtakat eltemetni szokták. *Fenyőfa, diófa koporsó. Adjon Isten minden jót, diófából koporsót*. (Köznapi jó kívánás). *A halott koporsójára borulni*.

„Ha meghalok, se bánom,
Úgy sines engem ki szánjon,
Koporsómra borúljon.” Népd.

„Hived leszek, hived leszek,
Koporsóm bezártáig.” Népd.

Házad a koporsó, helyed a temető (km.), azaz minden embernek meg kell halni.

„Sok vad madár gyomra,
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.”

Balassa Bálint.

„Ha mint ellebbentett fátyol,
Az életnek nagy titkáról,
Reszketőn és haloványon
Rám borúl az örök álmom:
Ne tegyetek koporsóba,
A mezőre vigyetek,
Kísérjen a kelő hajnal,
S könnyű tavaszföllegek.”

Gyulai.

Közelgető halálnak jele e mondatokban: *Egyik lábam már a koporsóban van. Csak koporsót kell csináltatni neki*. Nagy hét végén nevezetes a kath. keresztényeknél az úgynevezett *Krisztus* vagy *Isten koporsója*, vagyis a Jézus temetőhelyét ábrázoló készület a templom valamelyik részében felállítva. *Krisztus koporsóját sem őrítették ingyen*. (Km.). E szónak gyöke a burkot vagyis öblös üreget jelentő *kop* v. *kob*, melytől *kopo-*

lya vagy *kobolya* (am. kivájt üreg) is származik. „Kóbor” és „kópicz” pedig szalmából s vesszőből font kosarat jelentenek; melyekben *kób* vagy *kóp* kétségen kívül azonosak *kop* v. *kob* (*kub*) gyökökkel. „Koporsó” alakja mutatja, hogy igenév az elavult *koporos* vagy inkább *koporoz* v. *koboroz*, *koborz* igéből, mintegy kobjába, kebelébe rejt, rekeszt; s innen lett: *koborzó*, hangváltozattal *koporsó*. Héberül קֹפֶרֶת, arabtörökül *kabr*, Beregszászi szerent pedig siriai nyelven is *kaburo*, és áthiopiai nyelven *geberte*, am. sir.

KOPORSÓFÖDÉL, (koporsó-födél) ösz. fn. A koporsónak felső része, melylyel a koporsó derekába fektetett halottat betakarják. V. ö. SZEMFÖDÉL.

KOPORSÓKŐ, (koporsó-kő) ösz. fn. 1. SÍRKŐ.

KOPORSÓSZÉG, (koporsó-szeg) ösz. fn. Nagy fejű, hosszukás vékony szeg, milyennel a koporsót be szokták szegezni.

KOPORSÓSZÖNYEG, (koporsó-szőnyeg) ösz. fn. 1. KOPORSÓTERITŐ.

KOPORSÓTERITŐ, (koporsó terítő) ösz. fn. Lepel, melylyel a koporsót befödik, vagy maga a szemfödél, mely némely vidékeken szokása szerent oly nagy, hogy szélei mindkét felől a koporsófedél alól kifüggenek, s a koporsó derekát féligmeddig betakarják.

KOPÓS, (kopó-os) mn. és fn. 1) Mint mn. tárgyesete: *kopós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kopóval üző vagy üzőtt. *Kopós vadász*, *kopós vadászat*. 2) Mint fn. tárgyesete: *kopós-t*, tb. —*ok*. Kopóval bánó, aki a falkaólrá ügyel, azt tisztogatja, a kopók eledelét készíti stb.

KOPÓSZÍJ, (kopó-szj) ösz. fn. Pórás szijból, melylyel a kopókat párosan öszvefűzik vagy egyenként vezetik.

KOPÓTÓ, 1. KOPOLTYÚ.

KOPOTT, (kop-ott) mn. tt. *kopott-at*. Minek külszinét vagy bizonyos részeit a viselés, más testekkel való érintkezés, dörgölődés elvácsította. *Kopott ócska ruhák*. *Kopott szerszámok*, *kések*. *Ütött kopott régi mente*. Átv. ért. mondjuk tréfáról, elménczségről, élczről, s bizonyos mondatokról, melyek már régen ismeretesek, semmi meglepőt nem foglalnak magukban. *Holmi kopott élczcel és tréfával akart megnevetetni bennünket*.

KOPÓTYÚ, 1. KOPOLTYÚ.

KOPOZ, (kop-oz) áth. m. *kopoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Tájdivatos, pl. Baranyában, s am. kopaszt; foszt. *Tengeri búzát kopozni*.

KOPP, a *p* kettőztetésével ugyanaz *kop* gyökkel. Önállólág is használtatik e közmondásban: *egyszer hopp, máskor kopp*, azaz egyszer ugrik a lába, máskor koppan az álla; ez összetételben pedig: *koppsemmi*, hangutáuzó; 1. ezt.

KOPPAD, (kopp-ad) önh. m. *koppad-tam*, —*tál*, —*t*. Valamely testnek hája, burka, takarója kopó állapotot vesz fel, vagyis a héjas, burkos, takarós test

kopaszszá lesz. *Koppad a dió, midőn kopácsa leválik*. *Koppad valamely madárfaj, midőn vedlik*. V. ö. KOP.

KOPPADÁS, (kopp-ad-ás) fn. tt. *koppadás-t*, tb. —*ok*. Kopaszszá levés. *Dió koppadása*. *Madár koppadása*.

KOPPAN, (kopp-an) önh. m. *kopp-an-t*. Valamely szilárd, kemény test ütődés vagy üttetés által *kopp* hangot ad. *Kopp-an a falba ütődött homlok*. *Kopp-an a köre esett dió*. *Kopp-an attól az állad, azaz nem kapsz belőle*, vagyis, ha a koncz után nyitod a szádát, felütik az álladat, mint tréfából az ebbel szoktak tenni. Hasonló jelentésű ez is: *felkopik az állad*.

KOPPÁN, falu Veszprém m.; helyr. *Koppán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOPPANÁS, (kopp-an-ás) fn. tt. *koppánás-t*, tb. —*ok*. Valamely kemény testnek ütődése vagy üttetése, melynél fogva az *kopp* hangot ad.

KOPPÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Koppánd-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPPANT, (kopp-an-t) áth. m. *koppant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit úgy üt, hogy koppanjon. *A harkály koppantja a fa kérgét*. Önhatólag is használtatik tárgyesetes név nélkül. *Valakinek homlokára koppantani*. Átv. ért. csapatóféle eszközzel a gyertya hamvát elveszi. *Elkoppantani a gyertya hamvát*. V. ö. KOPPAN.

KOPPANTÓ, (kopp-an-tó) fn. tt. *koppantó-t*. Nyéllel ellátott, az ollóhoz némileg hasonló eszköz, melylyel a gyertya hamvát veszik. Máskép: *hamuvéő*.

KOPPANTÓTALP, (koppantó-talp) ösz. fn. Kis tálcza, melyre tisztaság végett a koppantót tenni szokták. V. ö. KOPPANTÓ.

KOPPÁNY, falu Szala és Veszprém m., TÖRÖK—m. város Somogy m.; helyr. *Koppány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOPPASZT, (kopp-asz-t) áth. m. *koppaszt-ott*; htn. —*ni* v. —*ani*, par. *koppaszsz*. L. KOPASZT.

KOPPSEMMI, (kopp-semmi) ösz. fn. Tréfásan am. nagysemmi, azaz oly semmi, hogy szinte koppan. *Mit kaptál?* — *Koppsemmi*. — *Hoztál-e valamit?* — *Igen, koppsemmi*. (Krizsa J.).

KOPRÁS, falu Gömör m.; helyr. *Koprás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPRI, (kop-r-i) mn. tt. *kopri-t*, tb. —*ak*. Kinek hája igen rövidre van nyírva. Az elavult *koporból* képzett szó, mint *bodorból bodri*. Máskép: *csitri*. *Kopri kis fiú*. *Kopri fej*. Egy gyökből eredt a, *kopasz* szóval.

KOPTAT, (kop-tat) áth. és mivelt. m. *koptat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *koptass*. Eszközli, cselekszi, hogy valami kopjék. *Csizmát koptatni a rozsz kövezen*. *Hányásvetéssel koptatni a ruhát*. *A köves föld nagyon koptatja a szántóvasat*. Átv. ért. *nyelvet, száját koptatni*, am. sokat, és haszontalan dolgokról beszélni.

KOPTATÁS, (kop-tat-ás) fn. tt. *koptatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami koptat valamit.

KOR, (1), erős hang, mely a torkon kinyomulván (k) előbb a szájpadhoz ütődik, azután gömbölyített ajakkal, s a nyelvnek reszkettetésével (r) ejtetik ki. 1) Mint pusztá hangutánzó gyök fordul elő e szókban : *korog, korrog, korgat, korogtat, korgatyú, korczog, korhog, kornyikál, korty, kortyog, kortyan, kortyándi*. V. ö. HOR, hangutánzó. 2) Szintén mint hangutánzó jelent ily erős hanggal történő dörzsölést, metszést, rontást, vagy dörzsöltet, metszettet, rontottat; e szókban : *korból, korcsolya, korhál, korhol, kornicz, korpa, korsin*. Rokon vele a *horhol, horgy, horhás* stb. szók *hor* gyöke. V. ö. HOR. 3) Jelent kerek alakot, vagy kerek mozgást, melynek alapját a *k* mint görbeséget, az *r* pedig mint terjedést jelentő teszi, s az egész oly testek vagy mozgások elnevezésére alkalmaztatott, melyek görbedést, kereket, gömbölyűséget képeznek, milyenek : *korba, korbács, korcz, korczolat, kornyad, korong, korsó, korfonyál, korlát, kormány, koroglya, korona, korított* (kereksajt) a meguyjított *kórász, kórész, kór, kórság*. V. ö. KAR. KER, KÖR, KUR, KÜR. Ez osztályzatból kivételenek : *korhely, korcsma* kétes eredetű szók, melyeket l. saját rovataik alatt.

KOR, (2), fn. tt. *kor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Sokszor ugyan a *kor* egy értelmű az *idő* szóval, s felváltva használtatik : de a *kor* szűkebb értelmű, mint az *idő*; mert ez elvontabb, általánosabb, a *kor* özszerűbb valami; az *idő* jelenti általán a létezésnek egymás után következő folyását, haladását, miért mind a magyarban, mind több más nyelvekben eredetileg annyit tesz, mint *menő, haladó* (v. ö. IDŐ), a *kor* pedig inkább csak egy kikerekített kör, s mintegy meg-megújuló rész az időből, különösen oly mérték, mely által bizonyos időbeli létezésnek tartamát, mennyiségét határozzuk meg. T. i. 1) Egyes emberek, vagy egész népek létezésének bizonyos időköre. *Cse-csemő-, kised-, gyermek-, ifju-, férfi-, aggkor. Emberkor. Életkor. Rövid, hosszú életkor*. Ez értelemben az *idő* szóval föl nem cserélhető. *Ósátyák, Mózes, Fáraók kora. Mesék, történetek kora. A hellenek, a hősök, a rómaiak kora. A népek vándorlásának kora. Árpádok kora. A hitújítás kora. Forradalmi kor. Mult, jelen, jövő, késő kor. Ó kor, közép kor, új kor. Minden kornak van saját szelleme.*

„Minden kornak van istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelemben marasztom.“

Berzsenyi.

„Oh gyönyörű gyermekkor,
Boldog voltam én akkor.“

Kisfaludy S.

Ez értelemben csak köznyelven, de nem szabatosan használható az *idő* szó. 2) Azon időköz, melyben valaki bizonyos állapotban létezik. *Tanuló korában sokat betegeskedett. Katonakoromban sebet kaptam. Gazdagkorában elfeledkezett a szegényekről*. Ismertem őt

szegénykorában. Aki részegkorában vét, bűnhődjék józan-korában. Itt sem állhat helyette *idő*. 3) Midőn összetételben időhatározó gyanánt használtatik, jobbra egyértelmű az idővel. pl. *akkor*, azon időben; *ekkor*, ezen időben; *mikor*, midőn; *valamikor*, mindenkor, sem-mikor, akármikor, ebédkor, vacsorakor, éjjélkor, melyek a régieknél s itt-ott a maiaknál *on-nal* ragozva is állanak : *akkoron, ekkoron, mindenkoron, mikoron, éjjélkoron, valamikoron, halálomkoron, ticszókoron* stb. V. ö. —KORON. De a *jókor* és *roszkor* helyett nem áll szabatosan a *jó időben, rosz időben*, mert itt az *idő* szónak, mint időjárásra is vonatkozóznak, kétes értelme volna. Minthogy *kor* mind maig megtartotta önállását, nem úgy, mint, egy-kettőt kivéve, a többi képzők : innen az összetételben is ragozható, pl. *máskor, máskorra, máskoról, máskoron, máskorig*. Eléfordul magával az *idő* szóval is összetéve : *időkor, időkorra, időkorig* stb. Néha a *midőn* kihagyását a múlt igenévhez ragasztva pótolja, pl. *midőn haza jöttem* helyett : *haza jöttömkor*.

Kor tehát, mint meghatározott időszakot jelentő név azok közé számítható, melyekben a *kor* am. *kör*, azaz átv. ért. a nagy időből kikerekített időszak, mely magában valamely határozott egészet teszen, mit a latin nyelv *periodus* v. *spatium temporis* szókkal ír körül, és egyezik hangokban is a hellen *χρόνος* *κρ* v. *κρο* gyökhangjaival. V. ö. KOROS. Figyelmet érdemel a persa *khúr*, mely jelent napot (mind égi testet mind nappalt) és időt.

—KOR, névrag, l. KOR, (2), 3-ik pont alatt.

KÖR, (1), fn. és mn. Molnár A. szótára szerint jelent gyöngélkedő egészségi állapotot, betegséget; továbbá, gyöngélkedőt, beteget. Szabó Dávidnál is betegség és beteg. A régiebeknél inkább ez utóbbi értelemben jön elő, pl. a Nádor-, Góry-, Czech-codexben, Debreczeni Legendáskönyvben stb. Ezen érteleme ugyan a mai népnyelvben igen gyéren hallható, de él általában a közismeretű *kórság* és *kórságos* származékokban, és *kórbeteg* összetételben. Mi e szó elemzését illeti, minthogy Molnár A. első értelmeül a *languor* és *languidus* jelentéseket teszi, innen eredetileg am. lankadás, gyöngélkedés, s legközelebb áll a *gornyad, gornyadoz* igék gyökéhez, mert gornyadozni csakugyan am. gyengeség miatt lankadozni, görnyedezni, görbedezni, meghajlott testtel járni kelni. E szerint a *kór* a görbedést, hajlást jelentő *kor* gyöki szók osztályába sorozható, s egyezik vele magas hangon Lugossy József szerint a bodrogi közeli és szathmárvideki *geher*, *‘kóros’* pedig sok helyütt *görhes*. Továbbá egyeznek vele a török *khaszta* (beteg), szláv *chorost* (betegség), német *krank* gyökhangjai. Újabb gyógytani nyelven bizonyos betegségek nevével öszvetéve jelent általán beteg állapotot, pl. *aszókór, vízkór, mell-vitakór, dőlomkór, holdkór*, stb. s magára a betegre vitetve *‘kóros’* alakot használják : *aszókóros, vízkóros, holdkóros* stb.

KÖR, (2), elvont gyöke vagy törzse *kórád, kórász* v. *kórész, kóriczál* stb. szókban, melyek tekervő-

nyes görbe járást jelentenek; tehát rokon a *gör, kör, ker, kor* stb. gyökökkel, s gyökeleme : *ko v. kó*.

KORA, (kor-a) mn. mely csak néhány ragot vesz fel, ú. m. hasonlítót : *korább, legkorább, korábban, legkorábban*; és határozóképzőt : *korán, koránt*. 1) Jelenlenti az időben azt, ami bizonyos időnek szokott járását megelőzi, ami előbb történik mint vártuk vagy rendszeren történni szokott. *Kora tavasz, kora nyár, kora ősz, kora tél. Kora vénség. Kora gondoskodás. Kora ebéd, vacsora.*

„Te is úgy maradtál napod kora szünetén,
Hervadva szerelmed hamari eltűntén.”

Arany János.

„Kora váltát szülejétől,
Váltát édes kedvesétől,
Itten sýnli egy vitéz.”

Kisfaludy K.

Ellentéte : *késő*. 2) Néha jelenti bizonyos időnek elejét, kezdetét. *Kora hajnalban felkelni. Kora tavasszal utnak indulni. Kora ifjúságban meghalni.*

„Élte kies tavaszán kora sirt hány ifju találá!”

Kisfaludy K.

Ezen jelentések is általán az idő bizonyos mértékére vonatkoznak. Ellenben 3) a következő öszvetételekben : *mekkora, akkora, ekkora, jókora* a térnek mértékét jelentik, vagyis alapfogalom bennök a térbeli nagyság, mennyiség. Ez értelemben rokon a nagyot, magasat jelentő *gór, góré, hóri* szókkal, tehát *mekkora* (mely *kora*) am. *mely góra*, (mely nagy v. magas); *akkora* (azkora) am. *az góra*, (oly nagy); *jókora*, am. *jó góra* (jó nagy). V. ö. GÓR, HÓRI.

KORÁBAN, (kor-a-ban) a *kor* fn. személy- és viszonyragozva; l. KOR, (2), a 2-ik pont alatt. Nem kell öszvetévesztetni a következő *korábban* szóval.

KORÁBB, KORÁBBAN, (kor-a-abb, kor-a-abb-an) ih. A szokott, rendelt, várt időnél előbb. *Korább jöttél, mint vártalak. Korábban elvégeztük a munkát. Ma korábban keltem.* V. ö. KORA.

KORÁBBI, (kor-a-abb-i) mn. tt. *korábbi-t*, tb. —*ak*. 1) A szokott, vagy rendelt, vagy várt időnél előbbi. *Valakit korábbi fölkelésre sürgetni.* 2) A többinél előbb létező, vagy létezett. *A korábbi virágzású fákat féltetni a fagytól. Az írónak korábbi művei rendszeren nem oly jelesek, mint a későbbiek.* V. ö. KORA.

KORACS, (kor-acs) fn. tt. *koracs-ot*. l. KORÁCS.

KORÁCS, (kor-a-acs) fn. tt. *korács-ot*. Elavult szó, a kornak, mint időnek kicsinyítője, azaz kis kor, ifju kor, vagy rövid kor. A palócoknál jelenen is divatos : „Egy szó mint száz, mindegyiknek a vele egy korácsu tetszett.” (Pap Gyula : Palóc népköltemények.)

KORAÉRETT, (kora-érétt) ösz. mn. Ami korán érik. Átv. (nem kedvező) ért. gyermek vagy ifjú, ki korát meghaladó tárgyakba van beavatva.

KORAÉRETTség, (kora-érétség) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki átvitt ért. koraérett.

KORAÉRETTségÜ, (kora-érétségü) ösz. mn. L. KORAÉRETT, átv. ért.

KORAESZÜ, (kora-eszü) ösz. mn. Mondják gyermekről, ki eszesebb, mint korához képest lennie kellene.

KÓRÁGY, (kór-ágy) ösz. fn. l. BETEGÁGY.

KORAI, (kor-a-i) mn. tt. *korai-t*, tb. —*ak*. L. KORA, 1).

KORAISÁG, (kor-a-i-ság), l. KORUSÁG.

—KORÁL, öszvetett gyakorlatos igeképző, pl. *csuszkorál, iszkorál*.

KÓRÁL, (kór-a-al) önh. és áth. m. *kórált-t*. 1) Csavarog, kóborog, tekereg, kicsinyítve : *kóriczál*, némely vidékeken : *kórász, kórész*, mindenütt am. görbén, vagy ide-oda járkál. Rokon vele a *csórált, mórált*. 2) Aratás után gabonafejeket, szüret után elhagyogatott fürtöket, gyümölesszedés után elmaradt gyümölcsöket keresgélve járkál, azaz *böngész, lécskál, mezgerel*. Ez utóbbi értelemben is gyöke a görbeséget, tehát ide-oda járást, különösen keresgélést is jelentő *kór*.

KÓRÁLÁS, (kór-a-al-ás) fn. tt. *kórálás-t*, tb. —*ok*. 1) Csavargás, kóborgás. 2) Böngészés.

KORÁLIS, fn. tt. *korális-t*, tb. —*ok*. Lásd : KLÁRIS.

KORALL, fn. tt. *korall-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Némelyek *burány*-nak is hívják. L. KLÁRIS.

KORÁLL, (kor-a-an-l) áth. m. *koráll-t v. —ott*, htn. —*ni v. —ani*. L. KORÁNOL.

„Félek hogy rászáll az álomtalan álom,
Mennybe menetelre még igen korállom.”

Lisznyay.

KÓRÁLLAPOT, (kór-állapot) ösz. fn. A kórnak vagy betegségnek mivolta, vagy pedig valamely szaka.

KORÁN, (1), (kor-a-an) időhatározó, fokozva : *korábban, legkorábban*. 1) A szokott, rendes, kívánt időnél előbb. *Korán járó óra. Korán feküdni, későn keln*, a *restek, tunyák*; *korán keln*, *későn feküdni* a szorgalmasok szoktak. *Korán végezni a kiszabott munkát. Korán megunni valamit. Korán házasodni. Korán elbúcsúzni, elválni. Még ez korán van. Későn korán.*

„Ha meguntam életemet,
Korán halni mért félek?”

Kisfaludy S.

2) Kellő időben. *Ideje korán. Akarom, hogy korán itt legyetek.*

„Hajnalban jó korán,
Ott terem az ispán,
Kezében a csákány,
Robotra szólítván.”

Népdal az urbéri korból.

V. ö. KORA.

KORÁN, (2), v. **ALKORÁN**, (arab szó, *karas* [am. olvas] igétől, s jelent olvasást, könyvet, az, al' csak névelő); fn. tt. *korán-t*, s ha többet használnak: —*ok*.

A muhamedhitűek szentkönyve, törvény- és valláskönyve, arab nyelven, melyet főleg Muhamed beszédeiből ennek ipja *Abubekr* gyűjtött egybe, s a III-ik *Khalifa Othmar* igazított ki és tett közzé.

KORÁNÉRŐ, (korán-érő) ösz. mn. Ami a rendes időhöz képest, vagy másokhoz hasonlítva előbb, hamarabb érik. *Koránérő gyümölcs nem tart sokáig. Koránérő árpa.* Átv. ért. mondják gyermekekről, ifjúról, kinek testi és lelki teketségei a rendes időnél előbb fejlenek ki. V. ö. **KORÁÉRET** átv. ért.

KORÁNKELŐ, (korán-kelő) ösz. mn. Aki vagy ami korán kél.

KORÁNKÉSŐN, (korán-későn) ösz. ih. Akár későn, akár korán, azaz minden esetben vagy esetre. *Koránkésőn mindnyájan meghalunk, néha: korábban később, más szókka: előbbutóbb.*

KORÁNL, l. **KORÁNOL**.

KORÁNLEVŐ, (korán-levő) ösz. mn. *Korai*. L. **KORA** 1).

KORÁNOKOS, (korán-okos) ösz. mn. L. **KORAESZÜ**.

KORÁNOL, (kor-a-an ol) áth. m. *koránol-t* v. *koránolt*, htn. —*ni* v. *koránlani*. Valamiről azon vélemény nyel van, úgy nyilatkozik, hogy még korán van. *Ezen házasságot koránlom. Fiamat még koránlom iskolába küldeni.* Szathmár megyében Mándy Péter szerint: *korányol, korányol*, pl. korányolja az időt. Néhatt: *koráll*. V. ö. **KORÁN**.

KORÁNSEM, (korán-sem) ösz. ih. Épenséggel nem, legkevésbé sem, távol sem. *Koránsem úgy van, mint gondoltam. Koránsem hittem volna, hogy erre jussak.* Itt a *korán* az időnek elejét jelenti. Máskép és szokottabban: *korántsem*.

KORÁNT, (kora-an-t) ih. l. **L. KORÁN**.

KORÁNTSEM, (koránt-sem) l. **KORÁNSEM**.

KORÁNVALÓ, (korán-való) ösz. mn. Ami a szokott, rendes, várt időnél előbb létezik, vagy mások létezésével összehasonlítva előbb kezdett lenni. *Későnvaló gyermek, koránvaló árva.* (Km.). V. ö. **KORÁN**.

KORÁNVALÓSÁG, (korán-valóság) ösz. fn. Tulajdonság, mely szerint valami korán létezik, korán történik. V. ö. **KORÁN**.

KORÁNY, (kor-a-any) fn. tt. *korány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Újabb időbeli szó, kivált a költői nyelvben divatos, s jelent hajnali, reggeli időt.

„Fellegekkel csókolózva

Felmosolyg a nap koránya.”

Tompa.

Átv. ért. az emberi életkornak hajnala, vagyis gyermekség, ifjuság napjai.

AKAD. NAGY SZÓTÁR III. KÖT.

„Ha feltűnnek szép korányim,
Gyász miért vonul el rajtok?”

Bajza.

KORÁNYAG, (kór-anyag) ösz. fn. Anyag, melyet az orvosok a betegség belső okául tartani szoktak. (*Materia morbi, materia peccans*).

KORÁNYZENE, (korány-zene) ösz. fn. Zene, melyet valakinek kedveért, korán reggel első hajnalban csinálnak, különböztetésül az *esti* vagy *éji* zenétől.

KORÁPOLÓ, (kór-ápoló) ösz. fn. Személy, ki kórokat, betegeket ápol. V. ö. **BETEGÁPOLÓ**.

KORASÁG, (kor-a-ság) fn. tt. *koraság-ot*, harm. szr. —*a*. Valaminek szokott, rendes idő előtti létezése.

KÓRÁSZ, (1), (kór-ász) önh. m. *kórász-tam*, —*tál*, —*ott*. Kórál, csavarog. *Kórászó féreg* néhutt am. farkas.

KÓRÁSZ, (2), (kór-ász) mn. és fn. tt. *kórász-t*, tb. —*ok*. Csavargó. *Éhenkórász*.

KORASZÜLÉS, (kora-szülés) ösz. fn. Idétlen gyermeknek világra hozása. Oktalan emlős állatokról szólva: vetelés, elvetelés.

KORATELT, (kora-telt) ösz. mn. Mondható mindenről, ami idejét múlta, ami akár anyagilag, akár szellemileg kiavult, romlásnak indult. *Koratelt divat, intézmény. Koratelt színmű. Koratelt váltó*, szokottabban: *lejárt váltó*.

KORÁTTÉTEL, (kór-át-tétel) ösz. fn. Kórállapot változás, midőn valamely betegség másra alakul által. (*Metastasis*).

KORÁZ, (kor-a-az) önh. m. *koráz-tam*, —*tál*, —*ott*. Balaton mellékén az óráról mondják, midőn korán jár; néhutt: *korít*.

KORÁZ, l. **KÓRÁSZ**, (1).

KORB, erdélyi falu Fogaras vidékén; helyr. *Korb-ra*, —*on*, —*ról*.

KORBA, (kor-ba) fn. tt. *korbát*. A hintónak öblös alja, mely mintegy kosarat képez, rekon vele a göcseji *körbecz*, latin *corbis*, olasz *corba*, francia *corbeille*, német *Korb*, *Korbe*, dán *kurv*, holland *kors* stb. Közös gyökök *kor*, mind a három anyanyelv több szavaiban kerekdedet, kört jelent. Nem ezen *korba* törzsből származott közelebből a karikás ostor neve: *korbács*, azaz *korvas* v. *korvás*; jóllehet gyökben (*kor*), mint görbeséget, görbülőt jelentőben mindkettő megegyezik. V. ö. **KORBÁCS**.

KORBÁCS, (kor-va-ács v. kor-va-us, törökül: *körbads*; a szláv nyelvekben is: *korbács*); fn. tt. *korbács-ot*, harm. szr. —*a* v. —*csa*. Szijból font kurta nyelű ostor, pl. melyet a csikósok, baromhajtók, vadászok karikába tekerve nyakba vetve, vagy nyereg-kápurá akasztva viselnek, vagy néha fegyelemjelül a házban szegen lógva tartanak. *Vékony, vastag korbács. Ólmos végű korbács. Korbácscsal verni valakit. Tatár korbács. Két águ korbács*. Nevét tekergető tu-

lajdonságától vette, s gyöke a görbedést jelentő *kor*. Az *ács* képző itt nem kicsinyező, hanem vagy mivelő *cs*, vagy hihetőbben átalakult *ds*, ez utóbbiban mint e következőkben is: *bogácskóró* bogáskóró, *bordács* bordás, *ordacs* ordas, stb. szókban; tehát eredetileg: *korbács* *cs*=*s*; t. i. ostor, melynek közelebbi törzské igazabban *korva*, a *v* úgy változván *b-re*, mint az *olyd* *olybá* szóban, mely átváltozás, kivált a palócz szójárásban igen divatos.

KORBÁCSFŰ, (korbács-fű) ősz. fn. A rezedák neméhez tartozó növényfaj; szára felálló, ágas, leveles; levelei szálas láncsásak, habosak, tövön mindkétfelől egyegy kis foggal jegyzettek. Virága halvány sárga. (*Reseda luteola*).

KORBÁCSNYEL, (korbács-nyel) ősz. fn. Nyel, melyhez a korbács hozzá van kötve. *Szíjjal bevont, rezes, csifrázott korbácsnyel*.

KORBÁCSOL, (kor-va-ács-ol) áth. m. *korbácsol-t*. Valakit v. valamit korbácscsal ver. *Némely országban a rabokat nem botozzák, hanem korbácsolják, verésre ítélt nőket is korbácsolni szokták. A vadászebeket korbácsolni. Megkorbácsolni, kikorbácsolni valakit.* V. ö. **KORBÁCS**.

KORBÁCSOLÁS, (kor-va-ács-ol-ás) fn. tt. *korbácsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valakit v. valamit korbácscsal vernek. V. ö. **KORBÁCS**.

KORBÁCSSZÍJ, (korbács-szíz) ősz. fn. Szíj, melyből korbácsot fonnak, vagy nyélhez kötött, de szétbomlott szíjszalagok, melyek korbácsul szolgálnak.

KORBÁCSÜTÉS, l. **KORBÁCSVÁGÁS**.

KORBÁCSVÁGÁS, (korbács-vágás) ősz. fn. Vágás vagy ütés, melyet valamely testen korbácscsal tesznek. *A korbácsvágásoktól korbácsok támadtak a hátán. A tolvajt tizenkét korbácsvágásra ítélni.* V. ö. **KORBÁCS**.

KÓRBAJ, (kór-baj) ősz. fn. Baj vagy szenvedés, mely valamely kórral, kórsággal van egybekötve. *Nehéz korbajok.*

KORBÁL, (kor-ba-al v. kor-va-al) áth. m. *korbál-t*. Baranyai tájszó, am. faragcsál, metél. Gyöke *kor* rokon értelemmel bír a *korhál*, *korhol*, *korcsolya*, *kornicz* szók gyökével. Ide tartozik a vastagabb *kar*, mely szinte metsző, hasító jelentésű a *karcz*, *karczol*, *kard*, *karmol*, *kartács* (gereben) szókban. A *kor* gyökből lett a törzsök: *korva*, *korba* v. *korha*.

KÓRBÁNTALOM, (kór-bántalom) ősz. fn. Kelemetlen, fájdalmas érzelem, melyet a kóros állapot okoz.

KORBÁSZ, pusztá Hont m.; helyr. *Korbász-ra*, —*on*, —*ról*.

KORBELI, (kor-beli) ősz. inn. 1) Bizonyos korból való, egykorú. *Mi egykorbeliek vagyunk.* 2) Mondják idős, éltos, élemedett személynél. *Velem ő is együtt már korbeli ember.* Balaton vidéki tájszó.

KORBÉLY, (kor-ba-ély v. korba-alj?) fn. tt. *korbély-t*, tb. —*ok*. Tájdívatos, korba' helyett. L. ezt.

KORBÉLYEG, (kór-bélyeg) ősz. fn. Határozott, s körülbelül hasonló alakban mutatkozó jelek, melyekből a kór minemiségére ismerhetni.

KÓRBETEG, (kór-beteg) ősz. mn. és fn. Kóros, kórságos, mintegy kornyadozó beteg.

KORBOHÓSÁG, (kor-bohóság) ősz. fn. Bohóság, mely a korból fejlődik ki, pl. az új divatokon tulságos kapkodás.

KÓRBUVÁR, (kór-buvár) ősz. fn. Tudós, nevezetesen orvos, ki az emberi nyavalyák s azok tünetjeinek vizsgálatával foglalkodik.

KORCS, (kor-cs l. itt alább) mn. és fn. tt. *korcsot*. Szoros tulajd. ért. mondják állatról, mely mind kül, mind bel tulajdonságaira nézve eredeti fajtától elüt, mi rendszeren úgy történik, ha az illető szülék nem rokon fajtából való, pl. *korcs eb*, melynek apja komondor, anyja szelindek; *korcs kanári*, mely csiz anyától lett. Emberre alkalmazva jelent olyat, ki nemzeti, népi, nemzeti vagy családi sajátságaiából kivetkőzött, ki e tekintetben eredetiségét idegen tulajdonságok fölvétele által elvesztette. *Korcs nemzet*, *korcs nép*, mely őseitől mind testileg, mind szellemileg elütött, mely idegenekkel keveredve, azok sajátságait vette át. *Korcs fiú*, ki szüleitől, kivált szellemi, jelesebb tulajdonságaira nézve elfajzott; vagy fattyú. Átv. ért. mondható egyes szokról, sőt nyelvekről is, melyek idegen alakjuk által eredetiségüket veszítették. Minthogy e szóban alapfogalom a különböző fajok vérkeverése, összezavarása; innen valószínű, hogy *korcs* am. *kavarcs*, *kovarcs*, különben is a forgást jelentő *kor* és *kavar* hangj és fogalmi rokonságban vannak. Így lett a *csavar*-ból *csór*, *csűr*.

KORCSÁLLAT, (korcs-állat) ősz. fn. Külön fajtájú szüléktől nemzett állat, pl. melynek apja farkas, anyja komondor, vagy milyen a számarapától és ló anyától lett öszvér.

KORCSÁNY, pusztá Somogy m.; helyr. *Korcsány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KORCSFAJ, (korcs-faj) ősz. fn. Ivadék, mely eredeti fajtától elütött. Alkalmazható kifejezés a növényekre, s azok gyümölcseire is, mennyiben saját fajaik tulajdonságaiból kivetkeznek.

KORCSFŰZ, (korcs-fűz) ősz. fn. A szőrös levelű fűzek neméhez tartozó fűzfaj; eszerjéje kicsin, ágai barnák, levelei körkörösek, elül-hátul kerekítették, hátragörbült hegycesek, fölül kopaszok, alul hamvas molyhosak, kopott fűrészkes végűek. (*Salix ambigua*.)

KORCSIA, (kor-csi-a) fn. tt. *korcsidt*. A széke-lyeknél am. korcsolya. L. ezt.

KORCSIÁZ, (kor-csi-áz) l. **KORCSOLYÁZ**.

KORCSKÉPZŐDÉS, (korcs-képződés) ősz. fn. Korcsosodásból vagy elfajzás által eredt képződés. V. ö. **KÉPZŐDÉS**.

KORCSLÓHERE, (korcs-lóhere) ősz. fn. Lóherefaj, melynek virágbimbói ernyősek, hüvelyei

négymagvuak, s kórója felnyuló. (*Trifolium hybridum*).

KORCSMA, KORCSMÁROS, I. KOCSMA, KOCSMÁROS.

KORCSNÖVÉNY, (korcs-növény) ösz. fn. Növény, mely eredeti tulajdonságaitól elfajzott, vagy mely két vagy több különböző fajok párosítása által keletkezett.

KORCSOLYA, (kor-cs-oly-a v. hor-zs-oly-a) fn. tt. *korcsolyát*. Általán csúszó vagy csúsztató eszköz, mely horzsol vagy horzsolódik. Különösen 1) Hosszukás vas patkó, melyet a csuszkálók talpaik alá kötnek; székelyesen csáklya, mivel csakugyan eleje csáklyásan felgörbed. 2) Kis szán, melyen a gyermekek téli időben a dombról játszólag alácsuszkálnak. A székelyeknél: *korcsia* = kis szánkó (Krizsa J.), eplény és rúd nélkül, milyenen a gyermekek szánkáznak. 3) Létraforma eszköz, melyen nehezebb testeket, pl. hordókat csusztatnak, vagy pinczébe eresztenek. 4) Átv. ért. olyféle ételek, melyekre az ital igen csúszik. *A sajít, a paprikás hús, a pogácsa, jó borkorcsolya*. Tréfásan mondják az iszákos emberről is, kinek a torkán sok bor lecsúszott. E szó gyöke a metszést, hasítást jelentő *kor*, (v. *hor*), melyből lett *korzs* (horzs), *korzsol* (horzsol), vagy *korcs*, *korcsol*, és ezekből *korzsoló*, *korcsoló*, *korzsolá*, *korcsola*, a meglágyított ly inkább tájszokás. Tökéletesen megegyezik vele, mint érintők, *horzs*, *horzsol*, *horzsoló*. V. ö. **HOR**.

KORCSOLYABOT, (korcsolya-bot) ösz. fn. Bot, melylyel a jégen korcsolyázók segítik magukat.

KORCSOLYÁS, (1), (kor-cs-oly-a-as) mn. tt. *korcsolyás-t* v. —at, tb. —ak. Korcsolyával ellátott. *Korcsolyás csuszkálók. Korcsolyás gyermekek. Korcsolyás pinczetorok*.

KORCSOLYÁS, (2), fn. tt. *korcsolyás-t*, tb. —ok. 1) Korcsolyán csuszkáló. 2) Borpinczéekben azon munkások, kik a boros hordókat korcsolyán eregetik.

KORCSOLYÁZ, (kor-cs-oly-a-az) önh. m. *korcsolyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Korcsolya nevű jégpatkón, vagy ily nevű kis szánkón csuszkál. 2) Áthatólag, bizonyos nehéz testeket korcsolyaféle csusztató eszközön tol, ereget. *Borcs hordókat a pinczébe, vagy a szekérről lekorcsolyázni*. V. ö. **KORCSOLYA**.

KORCSOLYÁZÁS, (kor-cs-oly-a-az-ás) fn. tt. *korcsolyázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Korcsolya nevű jégpatkón való csuszkálás. 2) Hordóknak, vagy más nehéz testeknek leeregetése korcsolyán.

KORCSOLYÁZÓ, (kor-cs-ol-a-az-ó) mn. és fn. Aki korcsolyán csuszkál vagy valamit ereget. *Korcsolyázó fiúk*.

KORCSOMA, I. KOCSMA.

KORCSOS, (kor-cs-os) mn. tt. *korcsos-t* v. —at, tb. —ak. Több fajból elegyedett; eredetiségétől elfajzott; idegen faj tulajdonságaiba öltözött. *Korcsos állat, növény. Korcsos ivarték*.

„Megcsorbult nemzedet változott korcsossá, Neved ékessége utálatságossá.”

Balassa Bálint.

Korcsos szó, melynek törzsöke is más, ragozása is más nyelvből vétetett, mint: *appellálok, a dominiomot recuperálok*.

KORCSOSÍT, KORCSOSIT, (kor-cs-os-ít) áth. m. *korcsosít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Korcsossá tesz, eredetiségéből kivetkőztet, elfajulttá tesz valakit v. valamit. *Idegen nyelv, szokások, intézmények korcsosítják a nemzetet*. V. ö. **KORCS**.

KORCSOSÍTÁS, KORCSOSITÁS, (kor-cs-os-ít-ás) fn. tt. *korcsosítás-t*, tb. —ok. Korcsossá tevés, eredetiségéből kivetkőztetés.

KORCSOSODÁS, (kor-cs-os-od-ás) fn. tt. *korcsosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Elfajzási állapot vagy változás, midőn korcsosodik valaki vagy valami. V. ö. **KORCSOSODIK**.

KORCSOSODIK, (kor-cs-os-od-ik) k. m. *korcsosod-tam*, —tál, —ott. Korcsossá válik, elfajzik, eredeti természetéből kivetkezik, idegen alakba öltözik. *Veszni indult a nép, amely korcsosodik*. V. ö. **KORCSOS**.

KORCSOSSÁG, (kor-cs-os-ság) fn. tt. *korcsosság-ot*, harm. szr. —a. Korcsos, elfajzott állapot, vagy tulajdonság. *Látván e korcsosságot, el kell szomorodnom. Megóvni valamely népet a korcsosságtól*.

KORCSOSÚL, (kor-cs-os-úl) önh. m. *korcsosul-t*. L. **KORCSOSODIK**.

KORCZ, (1), elvont hangutánzó törzse *korczog*, *korczogat* szóknak. A fogakkal rágott kemény test hangjának utánzása. V. ö. **PORCZ, PORCZOG**.

KORCZ, (2), (kor-cz) fn. tt. *korcz-ot*, harm. szr. —a. Bizonyos testeknek kerülete, hevedere, pártázata, melyeket mintegy *koroz*, azaz köröz. Különösen 1) Nadrág, gatyá, pendely, szoknya, s több ilyenmű ruhák felső pártázata, melybe szíjat, kötőt, madzagot húznak. *A gatyá korczát ránczba szedni. A nadrág korczába szíjat húzni*. 2) A nádkerítésnek szegélye, pártázata kétfelől, melyet mint hevedert, erősség okáért öszvekötnek. 3) Minthogy a korcznál rendszeren öszveránczosodik a ruha, innen jelenti a korcz körüli ránczokat is. 4) Zsineg, madzag, menyinyiben pártázatul, hevederül szolgál. Gyöke a kerekiséget, kört jelentő *kor*. Származékai: *korczol*, *korczolat*, s elrontva *korczovát*.

KORCZFÜZ, (korcz-füz) ösz. fn. Különféle kósármak való vesszőfűz. Nevét onnan vette, mert hajlékonysága miatt korczozni, azaz görbíteni, csavarítani lehet, s különféle kerek, öblös edények csinálására alkalmas. Egyik piros héjú fajtát Mátyusföldén *cziglevessző-nek* mondják.

KORCZOG, (korcz-og) önh. m. *korczog-tam*, —tál, —ott. Mondják némely kemény testekről, midőn a fogak rágásától *korcz* (porcz, vorez) hangot adnak. *Korczog az ebrágtá csont*.

KORCZOGAT, (korez-og-at) gyak. áth. m. *korczogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *korczogass*. Rágás által eszközli, hogy korczogjon valami; porczogat, vorczogat.

KORCZOL, (kor-cz-ol) áth. m. *korczol-t*. Bizonyos testet korczal, azaz pártázattal, hevederrel kerít vagy ellát. *Nadrágot*, *gatyát*, *üngőt* korczolni. *Sövényt*, *nádkerítést* korczolni. V. ö. KORCZ.

KORCZOLÁS, (kor-cz-ol-ás) fn. tt. *korczolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg varrás, kötés, mely által korczolnak valamit. V. ö. KORCZOL.

KORCZOLAT, (kor-cz-ol-at) fn. tt. *korczolat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Pártázat, öveder, melyet az úgynevezett korcz képez. *Nadrág*, *pendely korczolata*. *Nádkerítés korczolata*. Némely tájakon elrontva: *korczolát*, *korszovát*, *korczovát*.

KORCZOS, (kor-cz-os) mn. tt. *korczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek korcza van. *Korczos gatyá*. *Korczos pendely*, asszonyi féling, mely csak zsineggel tartatik a csipőn.

KORCZVESSZŐ, (korez-vessző) ősz. fn. 1) A korczfüz vesszeje. l. KORCZFÜZ. 2) Azon vesszőszálak, melyek a kosarak vagy sövények korczolatára, pártázatára használatnak.

KORDA, fn. tt. *kordát*. Nem lehet ugyan kételkedni benne, hogy e szó egyenesen a latinból véteztett, s a szerzetesek által hozatott divatba: de mivel sodrott, azonfölül övül használt kötelet jelent, a latin szó gyöke is megegyezik a kerekdedséget, kört jelentő magyar *kor* gyökkel, valamint rokonok a latin *chorus*, és a magyar *kar*, a latin *corbis*, és a magyar *korba*, a *korlat* és összeviessza hányt *clathrum* stb. 1) Tulajd. ért. kötél, melyet némely szerzetesek öv gyanánt viselnek. *Barátságomót kötni a kordára*. *Valakit kordával megveregeni*. Átv. ért. jelent szigorú fegyelmet. *Kordába venni*, *kordában tartani valakit*.

KORDÁCS, l. KARTÁCS.

KORDÁZ, (korda-az) áth. m. *kordáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Kordával ver valakit v. valamit. *Sanyargatásból saját magát kordázni*. *A csintalan gyermekét megkordázni*. V. ö. KORDA.

KORDÉ, fn. tt. *kordé-t*. 1) A székelyeknél am. szabad préda, pl. *kordéra* bocsátani valamely jószágot, am. szabadságára hagyni kinek-kinek, hogy vihessen belőle ami tetszik. És így, amit kordéra bocsátanak, azt rendesen szét szokták kapkodni, hordani. Ezen értelmel tartván szem előtt, továbbá azt is, hogy a *k* és *h* hangok szervrokonságuknál fogva gyakran fölcseréltetnek: nem alaptalan azon vélemény, mely szerint *kordé* am. *hordé*, és *kordéra* bocsátani valamit am. *hordéra*, *hordásra*. Hogy a több szók végén divatozó *é* képző ugyanegy az igeneves *ó* képzővel, l. —*É* képző. 2) Hiábavaló tréfabeszéd, locsogás, vagy ily tréfáló, locsogó. Innen átv. ért. túl a Dunán Marczal mellékén, és Molnár A. szerint *kordéra venni a*

dolgot, am. tréfára vagy fel sem venni, csak úgy nagyjában, imígy-amígy tenni valamit. *Kordé beszéd*. Ez értelemben *kor* gyöke az éretlen, idétlen éneklést, borozó ember dudolását jelentő *kornyikál* szóval áll rokonságban. 3) Szalában, s több más vidéken jelent két kerekű taligát, pl. milyen szegény egy lovas emberek, koldusok stb. járni szoktak. *Van benne módja, mint koldusnak a kordé hátuljában*. (Km.). Ez értelemben egynek látszik a *kardé*, *kávé*, latin *currus*, *currus*, német *Karre*, tót *káré* stb. szókkal; s itt figyelmet érdemelnek, a *gür*, *gur* gyökök, melyekből *gördül*, *gurdül*, *gurül* stb. származnak.

KORDÉLY, (kordé-ly) fn. tt. *kordély-t*, tb. —*ok*. l. KORDÉ, 3).

KORDÉN, (kordé-n) ih. Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. könyvnelkül. Másoknál: *kordéra*.

KORDÉRA, (kordé-ra) ih. 1) Veszendőbe, kárba, prédára. *Kordéra ment keresete*. 2) Tréfa gyanánt, semmibe. *Kordéra veszi a dolgot*. *Nem kordéra* (komolyan) *mondom*. 3) A régieknél: emlékezetben följegyezve (memoriter). *Az solosmákat mind kordéra eltanulá*. Tihanyi cod. 303. l. Molnár Albertnél is. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSÁG, (kordé-ság) fn. tt. *kordéság-ot*, harm. szr. —*a*. Hiábavaló tréfaság, locskaság. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSKODIK, (kordé-s-kod-ik) k. m. *kordéskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kordé vagyis hiábavaló beszédeket ízve tréfálgodik, bohóskodik.

KORDIVAT, (kor-divat) ősz. fn. Valamely korral járó divat. *A gyanúsítás kordivattá vált*.

KORDOVÁNY, fn. tt. *kordovány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Kecskébőrből készített s leginkább lábbelire használt bőr. *Fekete*, *sárga*, *piros kordoványból varrt csizma*. Valószínűen Spanyolország Corduba városától neveztetett, hol eredetileg gyártották, s innen azon bőr neme számos más nyelvekbe is átment, pl. az olaszba, francziába, németbe, slávba, stb. noha Adelung a bőr készitést keleti tállálmánynak tartja és a föntebbi szót is keleti eredetűnek gyanítja. Kresznericsnél: *pellis cordubensis*. A törökök *szakhtiján*-nak hívják, mely szó a magyar *szattyán*-nal egyezik.

KORDOVÁNYOS, (kordovány-os) fn. tt. *kordoványos-t*, tb. —*ok*. Timár, vagy tobak, ki kordoványbőröket gyárt.

KORDÚL, (kor-d-úl v. kor-g-úl) önh. m. *kordúlt*. Egyes *kor* hangot ad. Leginkább 'meg' igekötővel. *Megkordúl a gyomor az éhség miatt*.

KORÉ, tájdivatosan am. kóró. *Két virág között egy kóré*. *Két kóré között egy virág*. (A virág leány, a kóré legény). *Virág keni kóréra*. *Virág mondja kórénak*. Székely szólások. (Kriza J.)

KORELLENISÉG, KORELLENTISÉG, (korelleniség v. —ellentiség) ősz. fn. Oly minőség vagy állapot, mely a fölvet, rajzolt stb. korral ellentétben

áll, pl. ha a régi római vitéz kezébe puskát festenek vagy az ily szerepet vivő puskával van fölfegyverkezve, amidőn t. i. még ezen lőszer feltalálva nem vala. (Anachronismus). Másképen: *kortévesztés*; azonban ez inkább személyi (alanyi) a korelleniség pedig tárgyi állapot. V. ö. KORTÉVESZTÉS.

KORELNÖK, (kor-elnök) ösz. fn. Olyan elnök, mikor valamely testületben a korra legidősebb jut elnökségre.

KÓRELMÉNY, (kór-előzmény) ösz. fn. Változások az egészségi állapoton, vagyis jelek, melyek a kór megjelenése előtt mutatkoznak.

KORENGEDELEM, (kor-engedelem) l. KOR-ENGEDÉLY.

KORENGEDÉLY, (kor-engedély) ösz. fn. Engedély, melynél fogva valaki bizonyos joggyakorlásra képessé tétetik, mielőtt az ahhoz megkívánt reudes kort elérte volna, pl. midőn valakinek a kiskorúsági évekből egyet-kettőt elengednek (venia aetatis); vagy az egyházi törvény szerint kiszabott idő előtt valakit pappá szentelnek.

KÓRÉSZ, (kór-ész) önh. m. *kórész-tam*, —*tél*, —*ott*. L. KÓRÁL.

KORESZME, (kor-eszme) ösz. fn. Eszme, melyet valamely kor fejleszt ki. V. ö. KORKIVÁNTAT, KORSZELLEME.

KORÉT, tulajdonképen jókorét, vagy koraét, azaz reggeli étel, némely tájakon: *éjomet* v. *éhomét*.

KÓRFOLYAM, (kór-folyam) ösz. fn. Egészségi változások, melyek valamely betegségben annak kezdetétől végeig tartanak.

KÓRÉZ, l. KÓRÉSZ és KÓRÁL.

KORFONYÁL, áth. m. *korfonyált*. Hangutánzónak látszik, mintha volna: korgatva fonyol v. finyel. L. KOTYVASZT.

KORG, (kor-og) önh. l. KOROG.

KORGÁS, (kor-og-ás) fn. tt. *korgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Midőn korog valami. *Has korgása*. V. ö. KOROG.

KORGAT, (kor-g-at) áth. m. *korgat-tam*, —*tél*, —*ott*, par. *korgass*. Valamit ütögetés, rázás, forgatás, keverés által korogni készit. *Korgatni a kerepelőt*. *Némely ételek, szelek korgatják a hast*. V. ö. KOROG.

KORGATYÚ, (kor-gaty-ú) fn. tt. *korgatyú-t*. Eredetileg: *korgató*, mint *pattantyú* pattantó, *fergetyű* fergető, stb. Fából készült eszköz, mely rázás vagy forgatás által vastag *kor kor* hangot ad.

KORGÓ, (kor-g-ó) mn. tt. *korgót*. Ami erős *kor kor* hangon szól. *Korgó has*. *Korgó gyerekjáték*. Mint főnév jelent déli Amerikában és némely melegebb szigeteken otthonos vízi madarat, mely *korgó* hangon kiált. (Psophia crepitans).

KÓRGÓCZ, (kór-gócz) ösz. fn. Azon hely a beteg testben, hol a kór mintegy gyökerezik, melyen az illető fájdalom legutoljára szűnik meg.

KORHA, (kor-h-a) mn. tt. *korhát*. Törekeny. *Korha vén fa*. *Korha kő*.

KORHAD, (kor-h-ad) önh. m. *korhadt*. 1) Vénhedik, azaz korban előre, messze halad. Gyöke az időszakot jelentő *kor*. 2) Átv. ért. mondják fáról, midőn purhásodni, revesedni, vagy körül, midőn töredezni kezd. *Mind az élő, mind a kivágott fa elkorhad idővel*. Ennek gyöke rokon a *korhol*, *korhál* szók gyökével. L. KOR, elvont gyök. 2).

KORHADÁS, (kor-h-ad-ás) fn. tt. *korhadás-t*, tb. —*ok*. Vénhedés; revesedés. V. ö. KORHAD.

KORHADEK, (kor-h-ad-ék) fn. tt. *korhadék-ot*. Elkorhadt holmi; különösen száraz takarmányroncsolék. (Krizsa J.)

KORHADÓ, (kor-h-ad-ó) mn. tt. *korhadó-t*. 1) Vénülő. 2) Romló, porhadó, törekeny. *Korhadó fák, gerendák*. V. ö. KORHAD.

KORHADT, (kor-h-ad-t) mn. tt. *korhadt-at*. Vénült; revesedett. V. ö. KORHAD.

KORHADVÁNY, (kor-h-ad-vány) fn. tt. *korhadvány-t*, tb. —*ok*. Elkorhadt valami.

KÓRHAJLAM, (kór-hajlam) ösz. fn. Fogékony-ság, testi gyöngeség, melynél fogva valakit könnyen valamely betegség érhet.

KÓRHAJÓ, (kór-hajó) ösz. fn. A hadi hajók között azon kísérő hajó, melyre a betegeket viszik, s ott gondviselés, gyógyítás alá fogják.

KORHÁL, (kor-h-a-al) áth. m. *korhál-t*. 1) Fát metél, vagdal, faragesál. 2) Eret metsz, eret nyit. Innen: *korháltatni magát*, am. eret vágatni. *Ne korháltasd magad minden szére szóra*. Balaton mellékén. (Horváth Zsigmond).

KORHANTÓ, erdélyi tájszó am. kamasz, semmirekellő. *Nagy korhantó* — nagy kamasz.

KORHANY, (kor-h-any) fn. tt. *korhany-t*, tb. —*ok*. Mintegy korhadt (növényi v. állati) anyag, máskép: *televény*. (Humus).

KORHÁNY, (kor-h-a-any) fn. tt. *korhány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Ekelő, vagyis két-águ fa, melyre az ekét, midőn ki vagy haza megy a szántó, felfordítva ráteszi, hogy ne kopják. Nevét onnan vette, mert a földet *korholva* esúszik, és így egy eredetű a *korhol*, *korczog*, *korcsolya*, *korhál* szókkal. 2) Amerikai bálnem, mely, midőn megfogják, *kor kor* tompa hangot erőtet ki magából. (Cottus grunniens).

KORHASZT, (kor-h-asz-t) áth. m. *korhaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *korhaszsz*. 1) Vénit, agg koruvá tesz. 2) Átv. ért. a fát vagy követ purhássá, revessé, törekenynyé teszi. *Az idő elkorhasztja a legkeményebb cserfákat is*. V. ö. KORHAD.

KORHASZTÁS, (kor-h-asz-t-ás) fn. tt. *korhasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valami valamit korhaszt.

KORHATAG, (kor-h-ad-ag) mn. tt. *korhatag-ot*. Ami természeténél fogva korhadásra hajlandó;

könnyen vagy már valósággal korhad. V. ö. KORHAD, 2).

KÓRHATÁRZAT, (kór-határzat) ősz. fn. Orvosi vélemény vagy nyilatkozat, bizonyos nyavalyának mibenléte, mineműsége felől.

KÓRHÁZ, (kór-ház) ősz. fn. Köz intézet, melyben a kórok fölvetetnek, és gyógyíttatnak. *Országos, kerületi, megyei, városi kórház. Kisderek kórháza. Ir-galmasok kórháza. Katonai, tábori kórház. Átv. ért. akármely ház, melynek sok lakói betegen fekszenek. A mi házuk egész kórház. Nálunk kórház van, annyi a beteg. Újabb nevezettel: kóroda.*

KÓRHÁZGAZDA, (kór-ház-gazda) ősz. fn. Tiszt vagy felügyelő, ki a kórházat gazdasági tekintetben igazgatja, ki az épületekre, szükséges bútorzatokra gondot visel, s a kórok élelmezése felől rendelkezik.

KORHEL v. KORHELY, (kor-h-é, v. kor-henye? l. alább) mn. és fn. tt. *korhely-t*, tb. —*ék* v. ritkán: —*ok*. Úgy látszik, mintha e szókból az *l* v. *ly* csak kifejlett utóhang, az eredeti *korhé* szóból, mint *taré* tarej, *tarély*, *karé* karély stb.; azonban ha értelmét tekintjük, más eredményre jutunk. T. i. legközsé-gesebb szokás szerint egyrésről am. korcsmázó, iszákos, dorbézoló; más részről annyit is tesz, mint henyélő, tunya, semmirevaló, kiesapongó, mely bűnök az iszákosságnak is szokott eredményei. S ez értel-meknél fogva, legalább első része rokonságban áll *kortyándi* (iszákos), *kortyol*, *kortyosodik* szókkal. De mindenek fölött azon körülmény, hogy e szó rende-sen vékonyhangulag ragoztatik, azon véleményre ad alkalmat, mintha két külön szóból volna öszvetéve; és ha a benne foglalt két értelmet, úgymint az iszá-kosságot és henyélést összevesszük, annak legjobban megfelelne a *kor-henye*, melyből *korheny*, *korhely* ke-letkezhett, mint: *lapány* lapály, *uszány* uszály stb. Magyarországi szláv nyelven is: *korhel*. A *Chorherr*-ből származtatás csak azt mutatja, hogy vannak nálunk emberek, kik minden magyar szót, török-szakad, idegen szóból fúrnak-faragnak.

KORHELYKÉDÉS, (korhely-kéd-és) fn. tt. *korhelykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Korhelyélet gyakorlása, részegeskedés; henyélés.

KORHELYKÉDIK, (korhely-kéd-ik) k. m. *kor-helykéd-tem*, —*tél*, —*étt*; tájdivatosan: *korhelykod-ik*, —*tam*, —*tál*, —*ott*. Korhely életet gyakorol: kocsmázik, részegeskedik, dorbézol; továbbá, henyél, idejét henyeségen tölti. *Hétszámra korhelykedni.*

KORHELYLEVES, (korhely-leves) ősz. fn. Sajtáságos étel, melyet éjjeli dombérozás, eszemiszom után gyomorjavításul venni szoktak, mely savanyú káposztaléből, igen kevés káposztából és kolbászból készül.

KORHELYSÉG, (korhely-ség) fn. tt. *korhely-ség-ét*, harm. szr. —*e*. Kocsmai dombérozás, iszákosság, dinomdánom, s az ezekből eredő tunyálkodás, henyeség. V. ö. KORHEL v. KORHELY.

KORHELYÜL, (korhely-ül) ih. Korhelyek módja, szokása szerint. *Korhelyül élni, tülneni az időt.*

KORHODIK, (kor-h-od-ik) k. m. *korhod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. KORHAD.

KORHOG, (kor-h-og) önh. és gyak. m. *korhog-tam*, —*tál*, —*ott*. Lábaik nehezen húzva, a földön csúsztatva járkél. *Az öreg emberek korhogva járnak.* Gyöke a hangutánzó *kor*. V. ö. KOR. (1).

KORHOGÁS, (kor-h-og-ás) fn. tt. *korhogás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki korhog. V. ö. KORHOG.

KORHOL, (kor-h-ol) áth. m. *korhol-t*. 1) Erős, és vastag hangot adó dörsöléssel koptat, metél, tördel valamit. *A kerék korholja a löcsöt. Az alabor korholja az utat. A szekerek korholják a szegletfalakat, a kapusarkat.* Gyöke a romlás, törés hangját utánzó *kor*. 2) Átv. ért. valakit erkölcsileg, keményen érint, azaz fedd, nyersebb hangon pirongat. Épen ily viszony van az anyagi doroszló és erkölcsi határu *dorgál* között. V. ö. KOR. (1).

KORHOLÁS, (korhol-ás) fn. tt. *korholás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami vagy valaki korholtatik. *Falak, kapuk korholása a kocsi-tengelyek által. Ezen kicsapongó fű megérdemli a kemény korholást.* V. ö. KORHOL.

KORHOLÓDIK, (kor-h-ol-ód-ik) belsz. m. *korholód-tam*, —*tál*, —*ott*. Egyik szilárd test a másikkal ellenkezésköz érintkezvén dörsölődik, mit rendezen vastag erős hang, és kopás kísér. *A hirtelen forduló szekér kereke az oldalhoz és löcsőhöz korholódik. A fakó kerék, kivált a kövecses kemény uton elkorholódik.* Átv. ért. mondják emberről, ki zsémbes természeténél vagy alapos oknál fogva gyakran korhol másokat. V. ö. KORHOL.

KORHOSZIK, (kor-h-osz-ik) k. A jelen időn kívül a többi 'korhodik' szótól kölesönzi. Egyébiránt l. KORHAD.

KORHÚL, (kor-h-úl) önh. m. *korhúl-t*. L. KORHAD.

KORI, (kor-i) mn. tt. *kori-t*, tb. —*ak*. Önállólag főnév előtt nem, hanem öszvetételben utórag gyanánt használtatik, s am. valamely kort illető, arra vonatkozó. *Akkori, máskori, mindenkori. Ifjúkori szép dlmok. Férfikori gondok. Aggkori panaszok, betegségek.* V. ö. KOR. (2).

KORIÁNDRUM, fn. tt. *koriándrum-ot*. Az öthímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó növény, melynek nevezetesebb faja a *csigány petrezselyem* v. *órábóri*; szára felálló, elágazó, szétherzedt; alsó levelei szárnyasak; a felsők háromszor hármasak; gyümölese golyóis. Az egész növény büdös, érett magva fűszeres, a köznép nyelvén néhutt: *kalandárium-mag*, néhutt meg: *kór-mag*. (Coriandrum).

KÓRICZÁL, (kór-icz-a-al) önh. m. *kóriczál-t*. Henyélve, gond nélkül ide oda-járkál. Rokon a *kórás*, *kórá* igékkel.

KÓRICZÁLÁS, (kór-icz-a-al-ás) fn. tt. *kóriczálás-t*, tb. —*ok*. Henyélve ide-oda járkálás.

KÓRIDÜLET, (kór-idület) ösz. fn. Valamely betegségnek tartósan meggrögzött állapota. V. ö. **IDÜL**.

KÓRINGYÁL, (kór-in-gya al) l. **KÓRICZÁL**.

KORIRÁNY, (kor-irány) ösz. fn. Irány, melyet a korszellem hoz magával. V. ö. **KORSZELLEME**.

KORISME, (kor-isme) ösz. fn. 1) Valamely kornak, különösen az életkornak megismerése, ismerete. 2) L. **KORTUDOMÁNY**.

KÓRISME, (kór-isme) ösz. fn. Valamely betegség mibenlétének, nemiségének megismerése. (Diagnosis).

KÓRISMETAN, (kór-ismetan) ösz. fn. A gyakorlati gyógytudománynak azon ága, mely a kórismét tárgyalja. V. ö. **KÓRISME**.

KÓRISMÉTÜLÉS, (kór-ismétülés) ösz. fn. Állapot, midőn a kigyógyult betegség ismét visszatér, vagy, mint mondani szokás, midőn a meggyógyult, fellabadt beteg ismét visszaesik előbbi bajába. (Recidiva.)

KORÍT, **KORIT**, (kor-ít v. kor-a-ít) önh. m. *korított*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Mondják óráról, midőn korán jár, vagyis siet. Alkotása a *kora* törzsből olyan, mint *hiba*, *hibít*. A székely 'korított' (= sajt) szóban alkalmasint am. *korosít*; t. i. a sajtot a friss vagy édes túróból *korosítás*, azaz *avitás* által készítik; vagy talán am. *körítő*, minthogy a sajtnak 'kör' (v. *kor*) alakja van.

KORITTÓ, (azaz *korító* = kor-ít-ó, v. ö. **KORÍT**); fn. tt. *korított*. Székely tájszó. Gyarmathy S. szerint: sajt. Kriza J. szerint: kis sajt.

KÓRJÁRVÁNY, (kór-járvány) ösz. fn. Állapot, midőn bizonyos betegség rendkívül nagy kiterjedésben uralkodik, s a vele érintkezésben levő állati testekre különösen hat.

KÓRJEL, (kór-jel) ösz. fn. Jel, illetőleg egészségi változásra mutató tünet, mely valamely betegség kitérését megelőzi, s mely azt másnemű betegségektől megkülönbözteti.

KÓRJELENSÉG, (kór-jelenség) ösz. fn. Lásd: **KÓRJEL**.

KÓRJELTAN, (kór-jel-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgyát a kórjelek ismerete teszi.

KÓRKATONA, (kór-katona) ösz. fn. 1) Katona, ki betegen fekszik. 2) Szorosb ért. hosszas katonai szolgálat vagy harcban kapott sebek következtében elnyomorodott, fegyverviselésre alkalmatlanná lett katona; némelyek szerint: *hadastyán*, *agvitéz*, *aggakatona*.

KÓRKATONAHÁZ, (kór-katona-ház) ösz. fn. Épület, illetőleg intézet, melyben az elaggott vagy sebek által elnyomorodott katonák ápoltnak.

KÓRKELME, (kór-kelme) ösz. fn. Nem szabatos alkatu szó, minthogy a szokás a *kelme* szót inkább csak a szövekre alkalmazza; azon tárgynak

elnevezésére pedig, melyből a kór szokott keletkezni, inkább anyagot használ; l. **KÓRANYAG**.

KÓRKÉP, (kór-kép) ösz. fn. Kórjelek, és tünetek összege, melyek az illető kór állapotát mintegy képen láthatóvá teszik.

KORKÉRDÉS, (kor-kérdés) ösz. fn. Állapot, midőn a bekövetkezendő esélyről nincs kétség, hanem csak arról van szó vagy kérdés: mikor fog az megtörténni. *Ez csak korkérdés*.

KORKIVÁNALOM v. **KORKIVÁNAT**, (korkiváanalom v. —kivánat) ösz. fn. Általános alakulás a korban, illetőleg a korban élő emberek gondoskodás módjában, melyhez az egésznek, valamint az egyeseknek alkalmazkodniok kell. *Az egyenlőség, testvériség, és nemzetiség korkivánalma*, azaz a jelen kor úgy alakult, hogy minden társadalmi intézkedéseknek, és egyesek magukviselésének azon kívánalma-hoz kell illeszkedniök.

KORKOJÓ, mn. tt. *korkojót*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. féleszü, csodatermesztü. Talán a törökből ment által, melyben *korkak* am. félénk, gyáva (timide, poltron, lâche stb. Hindoglu), a *korkmak* (am. félni) igétl.

KORLAT v. **KORLÁT**, (1), (kor-ol-at) fn. tt. *korlát-ot*, harm. szr. —*ja*. Divatosabb kiejtéssel: *korlát*. Általános jelentésénél fogva am. kerítés, vagyis azon karzat, mely által valamit bekerítenek. Törzsöke az elavult *korol*, vékony hangon *köröl*, és így gyöke a kört jelentő *kor*. A *korol* igéből ered a cselekvést jelentő *korolás*, *korlás*, és az elvont értelmű *korlat*, azaz *korolat* (=kerület, körlet). Ily nyelvszokással divatoznak több helyen: *porgolát*, *rovát*, *fuwát*, *szeglet*, a helyesebb *porgolat*, *rovat*, *fuwat*, *szeglet* helyett. 1) Tulajd. ért. kerítés vagy karzat, melyet egymástól bizonyos távolságban álló karókra, czölöpökre alkalmazott dorongok, vagy gerendák képeznek, s bizonyos tért mintegy elkerítenek, hozzáférhetlenné tesznek. A székelyeknél deszkakerítés is. (Kriza J.). *Korlással bekeríteni a kazalt*, hogy a barom hozzá ne férjen. *Korlással kerített ökrállás*, *vágószék*. *Korlátokkal ellátni a szérút*, a hivatalnok *asztalát*. Alkalmazott ért. korlátnak mondatik oly záradék is, mely nem kerít be valamely tért, hanem csak egy vonalt zár el. *Utak mellé rakott korlátok*. Átv ért. minden, ami az emberi szabadságot vagy akaratot bizonyos határok közé szorítja. A *kiesapongókat szűkebb korlátok közé szorítani* A *kihágóknak korlátot vetni*. *E korláton túl lépnetek nem szabad*.

KORLÁT, (2), férfi kn. tt. *Korlátot*. Molnár A.-nél, Páriz Pápainál am. *Károly*; némely régieknél, pl. a Carthausi névtelennél: *Konrád*.

KORLÁT, (3), l. **KORLAT**. Különösen Erdélyben és némely más vidéken jelenti azon rudat is, melyre a bográsot vagy üstöt akasztják, midőn főznek benne. Az *r* hasonulásával *kollát*.

KORLÁT, (4), falu Nógrád, pusztá Nyitra m.; helyr. *Korlát-ra*, —*on*, —*ról*.

KORLÁTFA, (korlát-fa) ösz. fn. 1) Dorongok, rudak, gerendák, melyekből korlátot készítenek. 2) Főzéskor a bográcsot vagy üstöt tartó rudacska.

KORLÁTH, falu Abauj, puszta Bars m.; helyr. *Korláth-ra*, —on, —ról.

KORLÁTHÁZA, puszta Gömör m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

KORLÁTLAN, (kor-ol-at-lan) mn. tt. *korlátlan-t*, tb. —ok. 1) Aminek korlátféle kerítése, karzata nincsen. *Korlátlan baromdlás. Korlátlan hidak, utak.* 2) Átv. ért. mondják akaratról, szabadságról, mely bizonyos határok közé szorítva nincs; innen jelent kicsapongót, önkényest is. *Korlátlan hatalom, szabadság. Korlátlan életű ifjú.* V. ö. **KORLAT**. Határozóként am. korlátlanul.

KORLÁTLANSÁG, (kor-ol-at-lan-ság) fn. tt. *korlátlanság-ot*, harm. szr. —a. Átv. ért. az akaratnak, cselekvésnek határt nem ismerő, kicsapongó tulajdonsága. *Szabadság és korlátlanság különböző dolgok.*

KORLÁTLANUL, (kor-ol-at-lan-ul) ih. Általán am. korlát nélkül, be nem kerítve, el nem zárva, szabadon hagyva. Átv. ért. az erkölcsi, és társadalmi törvényeken gázolva, kicsapongólag; a nélkül, hogy az akaratnak bizonyos határ volna szabva. *Korlátlanul garázdálkodni az emberekben. Korlátlanul uralkodni.* V. ö. **KORLAT**.

KORLÁTNOK, (kor-ol-at-nok) fn. tt. *korlátnok-ot*, harm. szr. —a. Ujabb kori, de általánossá nem igen vált szó az idegen eredetű, és köz szokásban levő *kancellár* helyett. *Királyi főkorlátnok.* A származtatás onnan eredett, hogy a latin *cancelli* szó valamely rostélyzatot vagy elkorlátolt helyiséget jelent, milyen az irodákban szokott lenni, s a király cancelláriusa eredetileg annak íródeákja volt. (Valamint *minister* eredetileg szolga a *minus* szótól, *magister* pedig elüljáró a *magis* szótól). L. **KANCELLÁR**.

KORLÁTNOKI, (kor-ol-at-nok-i) mn. tt. *korlátnoki-t*, tb. —ak. Korlátnokot illető, azzal viszonyban levő, reá vonatkozó. *Korlátnoki méltóság.*

KORLÁTOL, (kor-ol-at-ol) áth. m. *korlátol-t*. 1) Korláttal kerít, elzár valamit. *Be-, körülkorlátolni valamely tért.* 2) Átv. ért. valakinek akaratát, cselekvőségét, hatását bizonyos határok közé szorítja. *Új törvények, rendeletek által korlátolni a kicsapongásokat.* „Az eszet korlátolni lehet erősebb észszel, de nem is ösmer más fegyvert.” Fáy András.

KORLÁTOLÁS, (kor-ol-át-ol-ás) fn. tt. *korlátol-ás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami v. valaki korlátoltatik. *Utak korlátolása. Fejedelmi önkény korlátolása.* V. ö. **KORLÁTOL**.

KORLÁTOLAT, (kor-ol-át-ol-at) fn. tt. *korlátolat-ot*, harm. szr. —a. Korlátokból álló kertelet, karzat. *Rongálni, szétszedni a korlátolatot.*

KORLÁTOLATLAN, (kor-ol-át-ol-at-lan) lásd : **KORLÁTOZATLAN**.

KORLÁTOLT, (kor-ol-at-ol-t) mu. tt. *korlátolt-at*. 1) Korlátokkal kerített, elzárt. *Korlátolt akol. Korlátolt vágószék. Korlátolt tilos.* 2) Átv. ért. akaratban, működésben bizonyos határok közé szorított, nem egészen szabad. *Törvények által korlátolt kívándorlás. Korlátolt sajtószabadság.* 3) Észtehetségre, ismeretekre vonatkozólag, szűk körű, kevés ismeretekkel bíró : *Korlátolt ész* (bornirt).

KORLÁTOLTAN, (kor-ol-át-ol-t-an) ih. Korláttal ellátva. Korlátolt állapotban vagy minőségben.

KORLÁTOLOTSÁG, (kor-ol-át-ol-t-ság) fn. tt. *korlátoeltság-ot*, harm. szr. —a. Korlátok közé szorított állapot. Leginkább csak átv. értelemben divatozik. *Az emberi ész és akarat korlátoeltsága.* V. ö. **KORLAT**.

KORLÁTOSZLOP, (korlát-oszlop) ösz. fn. *Oszlop* vagy *cölöp*, mely a korlátfákat tartja. *Tölgyfából faragott, kőből rakott korlátooszlopok.*

KORLÁTOZ, (kor-ol-át-oz) áth. m. *korlátoztam*, —tál, —ott. L. **KORLÁTOL**.

KORLÁTOZÁS, (kor-ol-át-oz-ás), l. **KORLÁTOZÁS**.

KORLÁTOZATLAN, (kor-ol-át-oz-at-lan) mu. tt. *korlátozatlan-t*, tb. —ok. Ami korlátozva nincsen, különösen átv. erkölcsi értelemben véve. *Korlátozatlan hatalmu kényúr.* Határozóként am. korlátozás nélkül, korlátozatlanul.

KORLÁTOZOTT, (kor-ol-át-oz-ott) mn. tt. *korlátozott-at*. Ami korlátokkal kerítve, vagy bizonyos határok közé szorítva van. *Korlátozott kertek, utak. Korlátozott emberi tehetség. Korlátozott királyi hatalom. Törvények által korlátozott szabadság.* V. ö. **KORLÁT**.

KORLÁTOZOTTAN, (kor-ol-át-oz-ott-an), l. **KORLÁTOLTAN**.

KÓRMAG, l. **KORIÁNDRUM**.

KORMÁNY, (kor-mány törökül : *kürek*, am. a német *Ruder*); fn. tt. *kormány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) A hajó farához alkalmazott lapát vagy kapuforma rudas eszköz, melynek ide-oda csavarása, forgatása által a hajónak kellő irányt iparkodik adni a hajós. *Evező kormány*, mely a rendes evezőhöz hasonló, csak hogy a hajókon nagyobb. *Timon-kormány*, mely nagy ajtóhoz vagy kapuhoz hasonló, s víz ellen szokták leginkább a nagy tölgyfahajókon hasznát venni. *Kormányt tartani, csavarni, forgatni. Csendes időben könnyű kormányt tartani.* (Km.). 2) Átv. ért. azon hatalom, igazgató erkölcsi erő, mely valamely társulat vagy egész állodalom ügyeit intézi. *Világi, egyházi, katonai kormány. Ország kormányát erős kézzel igazgatni. Általvenni a hadi kormányt. A háza kormánya mellé jeles férfiakat állítani. A kormányt másnak engedni által.* 3) Maga azon fő testület, mely valamely ország ügyeit a fejedelem vagy nép megbízásából igazgatja. *Kormány rendeletei, intézkedései. A kormány pártjával vagy ellene tartani.*

E szónak gyöke a forgást, ide-oda csavarást, vagy forgatást, csavargatást jelentő *kor*, *kör*. Ezen fogalomból indul ki Adelung is, midőn a német *Ruder* szó gyökének szintén ily jelentést tulajdonít. A törökben : *kürele*. És csak esetlegességek tartandó, midőn a latin : *gubernaculum*, és francia : *gouvernement* szóval hangokban is némileg megegyezni látszik.

KORMÁNYALKAT, (kormány-alkat) ösz. fn. A polgári kormánynak azon módja és rendszere, mely szerént a legfőbb hatalom gyakoroltatik, különös tekintettel a személyek számára, kik a hatalmat úzik, és azon mértékre, melyben a hatalmat gyakorolják. *Önuralkodói*, *alkotmányos*, *köztársasági kormányalkat*.

KORMÁNYBIZTOS, (kormány-biztos) ösz. fn. Személy, kit a kormány sürgős esetekben, távolabb helyeken maga helyett valaminek megvizsgálására, végrehajtására megbíz, feljogosít.

KORMÁNYBIZTOSSÁG, (kormány-biztosság) ösz. fn. Felhatalmaztatás, mely valamely kormánybiztosnak adatik.

KORMÁNYCSÍNY, (kormány-csíny) ösz. fn. A kormányon ülő főszemélynek, vagy testületnek hirtelen meglepő, olyatén cselekvése, mely az eddig fennálló intézményeket mintegy eltörli, s egészen újakat állít helyökbe; kormányi forradalom a nép irányában.

KORMÁNYDESZKA, (kormány-deszka) ösz. fn. Az eketalp oldalához szegezett, s hegyes szöveget képező deszka, mely a szántóvas által fölhasogatott földet mintegy kormányozza, hogy egyenes vonalban forduljon ki.

KORMÁNYELNÖK, (kormány-elnök) ösz. fn. Ki valamely kormányzó testületben az elnökséget viseli.

KORMÁNYÉRTŐ, (kormány-értő) ösz. mn. Ki az ország kormányához kellő tudománnyal és tapasztalattal bír. *Kormányértő férfakkal tanácskozni a haza ügyeiről. A kiskoru fejedelem mellé kormányértő férfiakat állítani.* V. ö. **KORMÁNY**.

KORMÁNYFÉL, (kormány-fél) ösz. fn. A hajónak azon része, melyre a kormány alkalmazva van; a hajó fara.

KORMÁNYFÉRFI, **KORMÁNYFI**, (kormány-férfi v. —fi) ösz. fn. Oly férfi, ki az ország kormányában részt vesz, mint miniszter, kancellár, államtitkár stb.

KORMÁNYFORMA, (kormány-forma) l. **KORMÁNYALKAT**.

KORMÁNYFŐ, (kormány-fő) ösz. fn. Valamely kormánynak vezetője.

KORMÁNYJAVASLAT, (kormány-javaslat) ösz. fn. Indítvány, mely leginkább országgyűléseken az ország kormányától ered.

KORMÁNYJELÖLT, (kormány-jelölt) ösz. mn. és fn. Valamely hivatalra vagy képviselőségre a kormány által kitűzött egyén, pl. a nádorválasztásnál.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KORMÁNYKAR, (kormány-kar) ösz. fn. Rúd, illetőleg nyél, melyhez a hajó kormányának lapátja szegezve van.

KORMÁNYKÖR, (kormány-kör) ösz. fn. Azon férfiak együtt véve, kik a kormányzásban részt vesznek, vagy abba bármiképen törvényes befolyással vannak.

KORMÁNYKÖZEG, (kormány-közeg) ösz. fn. Közeg, mely a kormány nézetét, akaratját tudatja. V. ö. **KÖZEG**.

KORMÁNYLAP, (kormány-lap) ösz. fn. Az országos kormány hivatalos hirlapja, mely az illető kormány érdekeit képviseli, rendeleteit köztudomásra hozza stb.

KORMÁNYLAPÁT, (kormány-lapát) ösz. fn. Azon deszkamű, mely a kormányrúd végére szegezve a vizet ide-oda nyomkodja.

KORMÁNYNOK, (kor-mány-nok) fn. tt. *kormánynok*-ot, harm. szr. —a. Országos kormányhivatalnok, különösbbe : miniszter, némelyek szerént újabban : ügyér.

KORMÁNYNYEL, (kormány-nyel) ösz. fn. A hajó kormány rúdjának felső vége, melyet a kormányos kezében tart.

KORMÁNYOS, (kor-mány-os) fn. tt. *kormányos*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajós, ki különösen a kormánynál van, s annál fogva a hajót kellő irányokban igazgatja. A hazánkbeli közönséges (nem gőzös) kereskedői hajókon első személy.

„Az a jó kormányos,
Ki, ha a víz habos,
Nem tudja tengert félni.“

Rimai.

KORMÁNYOZ, (kor-mány-oz) áth. m. *kormányoz*-tam, —tál, —ott, par. —z. 1) Tulajd. ért. a hajó menésének a kormány forgatása által irányt adogat. *Dereglyét, tölgyfahajót, gőzhajót kormányozni.* 2) Más testeket, midőn mozgásban vannak, bizonyos irány szerént igazgat. *Gőzkocsit, lovas szekeret kormányozni.* 3) Valamely társulatot, nevezetesen állodalmat, bizonyos rendszert követve igazgat. *Várost, vármegyét, kerületet, országot, birodalmat kormányozni. Házat, urodalmi javakat kormányozni. Intézetet, iskolákat kormányozni. Nem hegedűszóval kormányozzák az országot.* (Km.).

KORMÁNYOZÁS, (kor-mány-oz-ás) fn. tt. *kormányozás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva valami kormányoztatik. *A hajó kormányozását józan emberre bízni. Valakit az ország kormányozására meghívni.* V. ö. **KORMÁNYOZ**.

KORMÁNYOZÓ, l. **KORMÁNYZÓ**.

KORMÁNPAD, (kormány-pad) ösz. fn. Pad vagyis ülőhely az országgyűléseken, parlamentekben, hol a kormány tagjai foglalnak helyet.

KORMÁNPÁLCZA, (kormány-pálcza) ösz. fn. Átv. ért. az igazgató hatalom jelvénye, melynél

fogva valaki bizonyos tartományt, országot, illetőleg államot kormányoz.

KORMÁNYPÁRT, (kormány-párt) ösz. fn. Felekezet, mely a kormánnyal, ennek nézeteire, elveire, rendszerére nézve egyetért. *A kormánypárt utolsó szavazáskor kisebbségben maradt.*

KORMÁNYPÁRTI, (kormány-párti) ösz. mn. A kormány részén levő, a kormánnyal tartó.

KORMÁNYRENDELET, (kormány-rendelet) ösz. fn. Országos kormány által kibocsátott rendelet.

KORMÁNYRENDSZÉR, (kormány-rend-szér) ösz. fn. Elvek, nézetek, szabályok összege, melyek szerint a kormányzás vezettetik.

KORMÁNYSZABÁLY, (kormány-szabály) ösz. fn. Szabály, melyet a kormányférfi az ország, vagy népek igazgatásában határozott, és kitűzött sinór-mértékül követ.

KORMÁNYSZÉG, (kormány-szég) ösz. fn. A hajókormány nyelvébe ütött szegnemű fogatú, melyet a kormányos megmarkol, midőn a hajót telgeti.

KORMÁNYSZÉK, (kormány-szék) ösz. fn. 1) Hatósági testület, mely valamely nagyobb társadalmat, jelesen országot, birodalmat stb. kormányoz. 2) Azon hely, pl. főváros, melyben a hatósági kormány tagjai, mint testület laknak, és működnek.

KORMÁNYSZÉKI, (kormány-széki) ösz. mn. Kormányszékhez tartozó, azt illető, attól eredő, arra vonatkozó. *Kormányszéki tanácsos, titoknok, fogalmazó. Kormányszéki épületek, teremek. Kormányszéki rendeletek, tanácskozmányok, jegyzőkönyvek.* V. ö. **KORMÁNYSZÉK**.

KORMÁNYTALAN, (kor-mány-ta-lan) mn. tt. *kormánytalan-t*, tb. —ok. Aminek kormánya nincs, tulajdon és átv. értelemben véve. Határozóként am. kormány nélkül. V. ö. **KORMÁNY**.

KORMÁNYTAN, (kormány-tan) ösz. fn. Elméleti és tapasztalati ismeretek, melyek valamely társadalom, nevezetesen népek, országok, illetőleg állam kormányzására szükségesek.

KORMÁNYTANÁCS, (kormány-tanács) ösz. fn. 1) Azon személyek testülete, kik valamely tartomány, vagy ország, vagy birodalom kormányszékén ülnek. 2) Hivatalos ülés, melyben a fennemlített tanács a köz ügyekről értekezik, és intézkedik. *Bizonyos ügyeket a kormánytanácsban fölvenni és tárgyalni. Kormánytanácsból kelt rendeletek.*

KORMÁNYTANÁCSNOK, (kormány-tanácsnok) ösz. fn. Kormányszéki testület tagja, ki tanácsnoki ranggal bír. *Birodalmi kormánytanácsnok.* Néha csak tiszteletbeli cím.

KORMÁNYTÁRS, (kormány-társ) ösz. fn. Személy, kivel a fejedelem a kormányi főhatalmat megosztja.

KORMÁNYTARTÓ, (kormány-tartó) ösz. mn. és fn. Ami a kormányrudat tartja; különösbbe am. kormányos; l. ezt.

KORMÁNYTISZT, (kormány-tiszt) ösz. fn. Széles ért. minden tisztviselő, ki valamely kormányszék mellett hivataloskodik.

KORMÁNYTOLL, (kormány-toll) ösz. fn. A madarak szárnyaiban a leghosszabb tollak, melyek a repülést leginkább elősegítik és irányozzák.

KORMÁNYTŐKE, (kormány-tőke) ösz. fn. Tőke, vagy vastag czölöp, melyen a hajókormány rúdja fekszik.

KORMÁNYTUDOMÁNY, (kormány-tudomány) ösz. fn. Az állami kormányra vonatkozó ismeretek rendszere. V. ö. **KORMÁNYTAN**.

KORMÁNYTŰ, (kormány-tű) ösz. fn. máskép: *iránytű, delejtű.* L. **DELEJTŰ**.

KORMÁNYÜGY, (kormány-ügy) ösz. fn. Mindenféle ügyek, melyeket elintézni különösen az ország vagy államkormány teendői közé tartozik.

KORMÁNYVEZETŐ, (kormány-vezető) ösz. mn. és fn. Aki a kormányt vezeti, kormányos; különösbbe a kormány feje.

KORMÁNYVITEL, (kormány-vitel) ösz. fn. Államkormányi hatalom gyakorlata.

KORMÁNYZÁS, l. **KORMÁNYOZÁS**.

KORMÁNYZAT, (kor-mány-oz-at) fn. tt. *kormányzat-ot*, harm. szr. —a. Kormányzás, mint gyakorlott cselekedet.

KORMÁNYZATI, (kor-mány-oz-at-i) mn. tt. *kormányzati-t*, tb. —ak. Kormányzatot illető, arra vonatkozó. *Kormányzati szabályok. Kormányzati képesség v. ügyesség.*

KORMÁNYZÓ, (kor-mány-oz-ó) mn. és fn. tt. *kormányzó-t*. Általán minden személy, ki kormányoz; különösen 1) Bizonyos ügyek igazgatója. *Urodalmi jószágok kormányzója.* 2) Valamely nagyobb hatósági testület főnöke. *Hadi kormányzó.* 3) Valamely birodalom egyes tartományának igazgatási főnöke, ki mintegy képviseli a távollevő fejedelmet. *Erdélyország kormányzója.* 4) Fő rangú személy, ki a kis-kori fejedelem személyében igazgat és parancsol. *Hunyady János, Magyarország kormányzója.* 5) Valamely nagyobb szerű intézetben elüljáró. *Bankkormányzó.* (Gubernator. Gouverneur.)

KORMÁR, (korom-ár) fn. tt. *kormár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. **KORMORÁN**.

KORMOD, pusztá Tolna megyében; helyr. *Kormod-ra*, —on, —ról.

KORMORÁN, fn. tt. *kormorán-t*, tb. —ok. Euróában és Ázsiában tenyésző madárfaj, mely lúd-nagyságra nő, nagyobb részén fekete, feje hátsó felén visszahajló kis tollbokrétaival; lakik fákon és kősziklákon, halakkal él, és Sínában halászatra is megtanítják. (Pelicanus carbo, Wasser- v. Seerabe, der schwarze Pelican, Cormoran, mely öszvetett szó a latin *corvus*, és alsó brettanni *moruran*-ból, am. vízi holló). Sándor Istvánnál: *kormos gém*. Egyik fájának tartják a nálunk tartózkodó *kara katona*, vagy némely kiejtés szerint *kdra katona* nevű vízi

madarat, mely a Tisza alsó vidékén katonák módjára hosszú sorban és kara vagy kára kiáltozással (mely a holló [= horló] hangja is) szokott járni.

KORMOS, (1), (kor-om-os) mn. tt. *kormos-t* v. —at, tb. —ak. Koromtól lepett, piszkos, fekete. *Kormos kémény, konyha, falak. Kormos fazék, kezek, arcz. Kormos kovács, lakatos.* Szélesb ért. koromhoz hasonló fekete vagy mocskos. *Kormos alma, füstök.* A magyar nép a fekete kutyát *kormos-nak* szereti nevezni. *Kormos ne! Czo ki Kormos!* A „kormosalma” neve is néha egyszerűen: *kormos*. Mint fn. tárgyesete: *kormos-t*, többese: —ok.

KORMOS, (2), pusztá Nógrád m.; helyr. *Kormos-ra*, —on, —ról.

KORMOSALMA, (kormos-alma) ösz. fn. Bar-nás, érdes héjú almafaj. Nébutt: *koszos*.

KORMOSAN, (kor-om-os-an) ih. Koromtól lepeve, bemocskítva, feketén. *A kéményseprők kormosan járnak.*

KORMOSGÉM, (kormos-gém) ösz. fn. L. KOR-MORÁN.

KORMOSÍT, KORMOSIT, (kor-om-os-ít) áth. m. *kormosít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ni. Kormossá tesz, korommal bepiszkol, beszurtoz. *Kormosított konyhakémény.*

KORMOSKODIK, (kor-om-os-kod-ik) k. m. *kormoskod-tam*, —tál, —ott. Dunán túli tájszó, s am. konyhán az asszonyok között forgódik, s majd hizeleg, majd incselkedik, szóval: kotnyeleskedik. A „korom” szótól kölcsönzött átv. értelmű kifejezés.

KORMOSÓ, falu Hont m.; helyr. *Kormosó-ra*, —n, —ról.

KORMOSODÁS, (kor-om-os-od-ás) fn. tt. *kormosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely testnek a hozzát ragadt koromtól szurtossá levése, megfeketedése.

KORMOSODIK, (kor-om-os-od-ik) k. m. *kormosod-tam*, —tál, —ott. Kormossá leszen, a korom, vagy koromhoz hasonló színű mocskos belep. *A kéményben bujkáló bekormosodik.*

KORMOZ, (kor-om-oz) áth. m. *kormoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Korommal bemázol, feketít. *Arccát bekormozta a rabló, hogy meg ne ismerjék.*

KORNA, falu Nógrád m.; helyr. *Korná-ra*, —n, —ról.

KORNÉL, 1. KORNIS, 2).

KORNICZ v. KORNICZ, (kor-n-icz) fn. tt. *kornicz-ot*, harm. szr. —a. A kerékgyártók vésűje, melylyel a fát kiczifrázzák. Gyöke *kor* a metszést, hasítást jelentő s rokon gyökű szók sorába tartozik, melyenek: *korcsolya, korhál, korhol*. Ide tartoznak a gyöngébb lehű *horol, horhol, hornyol* stb. V. ö. KOR, (1).

KORNIKA, a régieknél am. krónika.

KORNILKŐ, (kornil-kő) ösz. fn. Sándor Istvánnál am. a latin carneolus; féldrágakő, mely a kovák neméhez tartozik, és sötétpiros színű; az arabait legszebbnek tartják.

KORNILLA, fn. tt. *kornillát*. A kétfalkások seregébe, és tízhímések rendébe tartozó növényfaj; csészéje két ajaku, a felső két öszveragadt fogu, az alsó három fogu; bokrétájának vitorlája alig hosszabb a szárnyaknál; cikkküvelye egyeneske, hengeres v. lapított, cikkkelyei egy-egy magvúk. Virágzása ernyős, gombos. Levelei szárnyasak. (Kornilla). Fajai: *nyújtódzó, korondás, tarka, kardos* k.

KORNIS, fn. tt. *kornis-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A tarnicsok neméhez tartozó növényfaj; virágai kocsányosak, ellenesek, bokrétái harangformák, ránczoltak, ötmetszésűk, levelei szálasak, tompák. Virága kék, belül homályos, sárgával vagy fehérrel pettetgetett; másképp: *kornisfü*, növénytani neve: *kornis^ttarnics*. (Gentiana Pneumonanthe). V. ö. TARNICS. 2) Férfi kn. Cornelius, a latin *cornus*-tól, mely somfát jelent; innen némelyek magyarosan *Soma* nevet adtak neki. (De ezt ismét legtöbbször „Samu” szóval zavarják össze).

KORNY, (kor-ny) elvont törzse 1) *kornyad*, *kornyasz*; 2) *kornyikál*, *kornyékol* szóknak és származékaiknak.

KORNYAD, (kor-ny-ad) önh. m. *kornyad-tam*, —tál, —t v. —ott. Mondják emberről, midőn a közelgő betegség előtt bajt, gyöngülést érezvén, kedvetlenkedik. Minthogy ezen állapotban az ember rendesen elveszti szilárd, egyenes állását, s meggörbedt, meghajlott testtel mozog; innen ez igének kor gyöke azon szókéval áll rokonságban, melyek görbedést jelentenek, legközelebből pedig a *kór* (beteg) szóval. Valamivel lágyabb hangon megegyezik vele: *gornyad, görnyed*. V. ö. KOR, 1).

KORNYADÁS, (kor-ny-ad-ás) fn. tt. *kornyadás-t*, tb. —ok. Állapot, midőn valaki kornyad.

KORNYADOZ, (kor-ny-ad-oz) önh. és gyak. m. *kornyadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Gyakran vagy folytonosan kornyad. *Már több naptól fogva kornyadoztam, míg végre le kellett fekünnöm.* Másképp: *gornyadoz*. V. ö. KORNYAD.

KORNYASZ, (kor-ny-asz) mn. tt. *kornyasz-t*, tb. —ok. Kornyadó, kornyadozó.

KORNYÉKOL, (kor-ny-ék-ol), lásd: KORNYIKÁL.

KORNYIKA, (kor-ny-ik-a) fn. tt. *kornyikát*. Idétlen, kellemetlen kiáltozás, fülsértő rekedt hangú ének, milyen pl. a gajdoló részegeké. Gyöke a hangutánzó *kor*. Rokon a *kurjan, kurjog, kurjogat* szók. Elemelve: *kor-j-ig-a* (kor-j-og-a) mint *karika* am. kariga, karoga v. guriga, *sántikál* am. sántigál, sántogál stb.

KORNYIKÁL, (kor-ny-ik-ál) önh. m. *kornyikál-t*. Kellemetlen, rekedt, fülsértő hangon kiabál vagy énekel.

KORNYÍKOL, (kor-ny-ik-ol) 1. KORNYIKÁL.

KÓRÓ, (kór-ó) fn. tt. *kórót*. Némely füvek, nevezetesen kerti növények, virágok és vetemények, vastagabbféle, és magasra sarjadjó szárui. A fák

szárait nem nevezzük kórónak, a fiatal eszerjékéit sem, vagy legfőlebb átv. értelemben. *Kukoriczakóró, czirokkóró, bogácskóró, bojtorjánkóró, dohánykóró. A saláta ha megvéniül, kóróba, azaz szárba megy. Kórója van továbbá a máknak, földi bodzának, és a buja földben termő kölesnek; ellenben a búzának, rozs-nak, árpának szára van. Nyers kóró, száraz kóró. Ha a levelek lehullanak, csak a kóró marad. Kórót aratni, kóróval tüzelni. Olyan az agglegény, mint a száraz kóró. Czinegének kóró a nyárs. (Km.). V. ö. KÓRÓS. 2). Szűkebb ért. a fűvek és növények száraz indája, és szára, de szinte a nyelv szokás által megválogatva, pl. *babkóró, lencse-, borsókóró, katángkóró, barlangkóró* stb. Tisza mellékén és Erdélyben *kóré* is. Minthogy e szó a fűvek és vetemények vastagabb s felmagosodó szárát jelenti: valószínű, hogy egy a *góró*, azaz *góré*, *gór* és *hóri* magasat jelentő szókkal. A *kóró* t. i. mint alakjából kitűnik, melléknév: s mind a *góró*, mind a *kóró* szókban lényeges rész a magasat, emelkedést jelentő *or* v. *ór*. A törökben *koru* am. kerítés, (enclos), továbbá eszerje (petit bois), de erdő (forêt) is, *kuru* pedig száraz, tehát csekély eltéréssel csaknem ugyanazon jelentéssel bír, mint a magyar *kóró*.*

KÓRÓCSICSÖRKE, (kóró-csicsörke) ősz. fn. l. CSICSÖRKE.

KÓRÓD, erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; SZAMOS—, TISZA— faluk Szathmár m.; helyr. *Kóród-ra*, —on, —ról.

KÓROD, pusztá Gömör m.; helyr. *Kóród-ra*; —on, —ról.

KÓRODA, (kór-od-a v. kór-o-da) fn. l. KÓRHÁZ.

KÓRODAGONDNOK, (kóróda-gondnok) lásd: KÓRHÁZGAZDA.

KÓRODAI, (kór-od-a-i) mn. tt. *kóróda-i*, tb. —ak. Kóródat illető, arra vonatkozó, abban létező. *Kóródai szabályok. Kóródai előadások. Kóródai betege*k.

KÓRÓDZIK, (kór-ó-d-z-ik) belsz. m. *kóródz-tam*, —tál, —ott, ltn. —ni v. —ani, par. —zál. Mondják bizonyos növényekről, midőn kórójok nő. *Kóródzik a saláta*, midőn magba megy. *Kóródzik a magnak hagyott retek, répa, káposzta*. V. ö. KÓRÓ.

KOROG, (kor-og) őnh. és gyak. m. *korog-tam*, —tál, —ott v. *korogott*, ltn. —ni v. *korogani*. Mondják csaknem kizárólag a hasról, gyomorról, midőn a szelek járását kihallani belőle. *Korog a hasam*. Győke a hangutánzó *kor*.

KOROGLYA, (kor-og-lya) fn. tt. *koroglyát*. Szabó D. szerint gyógyszer-tári berbenecze v. dobosz, vagyis azon hengerded edényké, melyekben a gyógyszeret tartogatják. Győke *kor*, rokon a magyar *korsó*, francia *cruche*, német *Krug, Krüglein*, góth *krugg* stb. szók győkeivel. Dankovszky szerint a szláv nyelvben előjön *krjla, krhla*.

KOROGTAT, (kor-og-tat) l. KOROGAT

KÓRÓGY, pusztá Bihar m.; helyr. *Kórógy-ra*, —on, —ról.

KOROJ, falu Bihar m.; helyr. *Koroj-ra*, —on, —ról.

KOROKNYA, pusztá Somogy m.; helyr. *Koroknyá-ra*, —n, —ról.

KOROM, (kor-m, kor-om) fn. tt. *korm-ot*, harm. szr. —a. Fekete vagy feketésbarna ragadós test, mely a tűzből kifejlő füsttel magasra száll, s az érintett testekhez ragad. Ami vastagabb és sűrűbb benne, az alábbi testekhez tapad, és kérget képez, a finomabb részek pedig főlebb repülnek és porhanyósak. Köz nyelven koromnak mondják a féligmeddig égett és kialudt fát, és szenet. *Fekete mint a korom*. (Km.). *Korom a koromhoz jobban nem hasonlít, mint Másra kené a kormot. A kéményt meglepte a korom*. Mennyiben a füsttel egyszerre fejlődik ki, füstnek is mondják, innen *füstös kémény* am. kormos, *füstfaragó*, túl a Dunán am. koromfaragó, azaz kéményseprő. Amit Adelung és Campe a német *Russ* elemzéséről mondanak, hogy t. i. e szóban alapfogalom a fölfelé menés, ahonnan némely német nyelv-járásban *Rahm*-nak is hívják, az a magyar *korom* szóra szintén illik, miután a *kor*, de még inkább az *or* több szóban magasodást jelent. A 'korom' szóhoz legközelebb áll a török *kurum*, honnan *kurumus* am. száraz, valamint *kuru* is száraz, mely a csagataj nyelvben *kurug* v. *kuruk*, ugyancsak a törökben *kara*, és a csagatajban *karag* v. *karak* am. fekete, *kömür* szén (carbo); a szláv nyelvekben Dankovszky szerint előjön *kour, kúr*.

KOROMBARNA, (korom-barna) ősz. mn. A korom barna színéhez hasonló.

KOROMFEKETE, (korom-fekete) ősz. mn. A koromhoz hasonló színű, vagy a koromtól befeketült. *Koromfekete haj. Koromfekete falak*.

KOROMFEKETESÉGÜ, (korom-feketeségü) l. KOROMFEKETE.

KOROMFESTÉK, (korom-festék) ősz. fn. A finomabbféle, azaz magasabbra szálló porhanyó koromból készített festékanyag.

KOROMKÁSZU, (korom-kászu) ősz. fn. Kászu, melyben a koromfestéket tartják és árulják. V. ö. KÁSZU.

KOROMLA, pusztá Veszprém m.; helyr. *Koromlá-ra*, —n, —ról.

KOROMNEMÜ, (korom-nemü) ősz. mn. Olyan anyagtól való, mint a koromé szokott lenni.

KOROMPA, ALSÓ — FELSŐ — faluk Pozsony m.; helyr. *Korompá-ra*, —n, —ról.

KOROMSZÉN, (korom-szén) ősz. fn. Eloltott égő szén, melyet ismét meg lehet gyújtani.

—KORON, névrág, mai divat szerint csak *kor*, de régente gyakrabban ama hosszabb s ragozott értelemben jön elő.

KORONA, (kor-on-a, l. itt alább a czikk végén) fn. tt. *koronát*. 1) Tulajd. széles ért. fejdísz,

mely a fejet köralakban keríti, milyenek voltak a régi diadalmi koronák, vagy melyekkel az istenek fejét ékesítették. Ez értelemben szokottabb a *koszorú*. 2) Szoros ért. fő méltóságnak és hatalomnak jelképe, melyet a fejedelmek, különösen császárok és királyok bizonyos ünnepélyek alkalmával fejükre tesznek. *Arany korona. Vas korona. Gyöngyökkel, drágakövekkel ékesített korona. A pápa hármaskorondája. Magyar szent korona. Császári, királyi korona.* A címertanban ily nevet visel a hercegek, grófok, és némely nemes családok hasonló alakú címere. *Hercegi, grófi, nemesi korona.* Átv. ért. 1) császári vagy királyi vagy általában fejedelmi méltóság, és az ezzel párosult hatalom. *Koronát nyerni, elveszteni, másnak átengedni.* 2) Ország vagy állodalom. *Korona jószágai. Az elkobzott vagyonok a koronára szállanak.*

„Vérrel bérrel oltalmazzuk
Szent szent koronánkat.“

Amadé.

3) Mennyiben a koronának alakja és helyzete véteit tekintetbe, jelenti általában bizonyos testek felső részeit, melyek többé-kevésbé köralakúak, pl. *fák korondája*, vagyis az ágaknak, illetőleg lomboknak kerekded bokrozata, különösen midőn az ágakat mesterségesen ily alakukká idomítjuk; *fogak korondája*, t. i. a zápfogak felső kerülete.

Mi e szó elemzését illeti, ha egész külső alakját vesszük, képzésére hasonló a *borona, marczone, hadona, katona, csatona, babona* s több szókhöz; ám-bár pedig a latin *corona*, s hellen *κορώνη* szókkal mind alakra, mind fogalomra tökéletesen egy, azért magyar eleme is tagadhatatlan, miután gyöke *kor*, hangváltozattal *kar, kör, kur, kúr* száznál többre menő magyar szavainkban hasonló vagy rokon értelemmel bír.

KORONAARANY, (korona-arany) ösz. fn. Arany-pénz, különösen tallér, melynek egyik lapjára korona van verve. Szokottabban: *koronás arany*.

KORONAERDŐ, (korona-erdő) ösz. fn. Dísz-erdő, melynek fái koronásan meg vannak nyesve, azaz lombjaik a legfelsőbb csúcson koronát képeznek.

KORONAFÁ, (korona-fa) ösz. fn. 1) Fa, melynek alsó lombjai a törzsökön lenyirva vagy lehullva vannak, s a felsők mintegy koronát képeznek. 2) l. AKÁCSFA.

KORONAGÁT, (korona-gát) ösz. fn. A várerődítésnél azon sánczat, mely a várat keríti.

KORONAHERCZEG, (korona-herczeg) ösz. fn. A császárnak vagy királynak legöregbik fia, mint a császár vagy királyi méltóságra kitűzött utód.

KORONAIGÉNYLŐ, (korona-igénylő) ösz. mn. és fn. Aki azt követeli vagy azt állítja, és azt bebizonyítani is törekszik, hogy a fejedelni korona őt illeti. (Kronprätendent).

KORONAJAVAK, (korona-javak) többesi fn. Egyes számban: *koronajószág*; l. ezt.

KORONAJÓSZÁG, (korona-jószág) ösz. fn. Honi törvényeink szerint azon birtok, és ennek jövedelmei, melyek különösen a királyi udvar fenntartására rendeltettek, s maga a jószág elidegeníthetlennül van a szent koronához kapcsolva, milyenek a visegrádi, diósgyőri urodalmak, a tiszáninneni korona-kerület stb.

KORONAKÖKÖRCSIN, (korona-kökörcesin) ösz. fn. A kökörcesinek neméhez tartozó növényfaj, a leveles száruak és csákótlan magvuak alneméből. (Anemone coronaria). V. ö. KÖKÖRCSIN.

KORONAKÖVETELŐ, (korona-követelő) l. KORONAIGÉNYLŐ.

KORONAORSZÁG, (korona-ország) ösz. fn. Valamely birodalom koronája alá tartozó ország, mint annak egyik alkotórésze.

KORONAÖR, (korona-ör) ösz. fn. Általán személy, ki a fejedelmi koronára felügyel. Magyarorszában két koronaör van, kik az 1687-diki 10. törvényczikknél fogva az országgyűlésen a zászlósorak után foglalnak helyet, s közönségesen a zászlósorakhoz számíttatnak, egyébiránt végleges megválasztásuk a fejedelem kijelölésére az országgyűlés jogaihoz tartozik.

KORONAÖRÖKLÉS, (korona-öröklés) ösz. fn. A fejedelmi méltóságnak és hatalomnak mint illető örökségnek átvevése vagy az ehhez való jog. *Ezen országban a koronaöröklés az elsőszülött herczeget illeti.*

KORONAÖRÖKÖS, (korona-örökös) ösz. fn. Kit az uralkodó koronás fejedelem halála után az országglási jog illet. V. ö. KORONAHERCZEG.

KORONÁS, (korona-as) mn. tt. *koronás-t v. —at, tb. —ak.* 1) Koronával diszített, kinek fejére ünnepélyesen rátették a fejedelmi koronát. *Koronás császár, király. Koronásfő*, mely különbözik a különirt *koronás fő*-től, pl. *Koronás fővel jelenni meg a nép előtt. Koronás próféta*, így czimezik egyházi nyelven Dávid királyt. 2) Mondják címerekről, pénzekről, s némely más tárgyakról, melyeken a korona képe látszik. *Koronás grófi paizs, hintó. Koronás tallér. Koronás lilium.*

KORONATISZTSÉG, (korona-tisztség) ösz. fn. Általán hivatal, mely bizonyos országokban a koronától veszi címét, pl. Magyarorszában a koronaörök zászlósúri főméltósága.

KORONAÜGYVÉD, (korona-ügyvéd) ösz. fn. Magyarorszában a királyi ügyek igazgatója, és a magyar szent koronának ügyviselője, ki az állami királyi javak és ezekkel összefüggő jogok körül eredt ügyek viselésére, és az államot vagy köztársadalmat veszélyeztető vagy nagyobb mértékben sértő büntettek megtorlása végett azoknak kinyomozására s a törvényszékeknél bevádolására rendeltetett.

KORONAVESZTETT, (korona-vesztett) ösz. mn. Oly fejedelem, aki koronájától, fejedelmi méltóságától bármi okból megfosztatott.

KORONAVIRÁG, (korona-virág) ösz. fn. A koronafa, másképp akácza virága. V. ö. HATKOTÚ.

KORONÁZ, (korona-az) ösz. fn. Szoros ért. valamely fejedelmet, fejére tevén a koronát, országglói méltóságába és hatalmába ünnepélyesen beigtat. A koronaörököszt atyja életében megkoronázní. A magyar királyokat rendszeren az esztergomi érsekek szokták koronázní.

KORONÁZÁS, (korona-az-ás) fn. tt. *koronázás-t*, tb. —ok, harm. sz. a. Innepélyes cselekvés, midőn bizonyos szertartások között a fejedelmi személy fejére teszik a koronát, s mint olyat, országglói méltóságába és hatalmába avatják.

KORONÁZOTT, (kor-on-a-az-ott) mn. tt. *koronázott-at*. Akit megkoronáztak. *Koronázott császár, király*. V. ö. KORONÁZ.

KORONCZÓ, falu Győr m.; helyr. *Koronczó-ra*, —n, —ról.

KOROND, falu Külső-Szolnok m. és erdélyi falu Udvarhely Székben, helyr. *Korond-ra*, —on, —ról.

KORONG, (1), (kor-on-g) fn. tt. *korong-ot*, harm. szr. —ja. Általán kerékalakú forgó eszköz, mely valamit bajt. Így nevezik a fazekasok kerékét, melynek két karikája van, felső, mely kisebb, és alsó, mely nagyobb, az alsót lábbal hajtják, a felsőn pedig az agyag különféle edénynyé képeztetik. *Nevet, mint fazekas, ha korongja kiugrik*. (Km.). A molnárok korongja azon kis száraz kerék, mely a malomkövet közvetlenül hajtja, s a régi szerkezetű malmokban tizenkét úgynevezett orsója van. Gyöke vagy az erős mormoló hanggal való forgást jelentő *kor*, vagy az egész szó, úgy látszik, egyzersmind elavult ige, s am. *karing*, magashangon: *kering*; képzésre, ha tisztán *ong ang* képzőt veszünk is, hasonlók hozzá: *dorong, harang, csatrang, katang, bitang* stb.

KORONG, (2), falu Vas m.; helyr. *Korong-ra*, —on, —ról.

KORONGTÁNYÉR, (korong-tányér) ösz. fn. Tányérforma eszköz a fazekasok korongjában. V. ö. KORONG.

KORONGVAS, (korong-vas) ösz. fn. Vas pálcza a malomkorong végén, mely a malomkövet hajtja.

KORONKA, (1), (kor-on-ka) fn. tt. *koronkát*. Kör alakú, körded fejdísz, különösen mely ékszerekből áll (Diadem).

KORONKA, (2), erdélyi falu Maros Székben, helyr. *Koronka-ra*, —n, —ról.

KORONKÉNT, (kor-on-ként), ih. Nem mindig, vagy folyvást, hanem csak bizonyos időnek eléfordultával. *Koronként bemenni a városba. A császár csak koronként szakgatja karjaimat*.

KORONKÉNTI, (kor-on-ként-i), mn. tt. *koronkenti-t*, tb. —ak. Bizonyos időszakokat tartó, néha néha eléforduló. *Koronkénti légváltozatok. Koronkénti éjszkomorság, szeszélyesség*.

KORONT, fn. tt. *koront-ot*. Az osztrák birodalomhoz tartozó Illyricumnak Karintia nevű tartománya, koronaország.

KORONTÁR, fn. tt. *korontár-t*, tb. —ok. Koront nevű tartománynak lakosa. A régiebbeknél néha: *koronthál*. V. ö. KORONT.

KORONTÁRRÉPA, (korontár-répa) ösz. fn. Kerekded torzsájú, nagy répa faj.

KORONTORSZÁG, (koront-ország) lásd: KORONT.

KOROS, (1), (kor-os) mn. tt. *koros-t* v. —at, tb. —ak. Leginkább csak emberről mondják, midőn vagy magában véve, vagy másokhoz mérve jó előre haladott éveiben; gyöngédebb kifejezés mint a *vén*. *Apám már koros ember. Bátyám koros legény. Koros leányt nem veszek feleségül*. A csagataj nyelvben: *kar* am. koros, öreg, és *kar* részeseülői képzővel am. korosodó.

KOROS, (2), falu Nyitra m.; helyr. *Koros-ra*, —on, —ról.

KÓROS, (1), (kór-os) mn. és fn. tt. *kóros-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyesete: *kóros-t*, többese: —ok. Kórban szenvedő. Leginkább öszvetételekben: *holdkóros, aszkóros, vízkóros* stb. Rokon vele a tájdivatos *görhes*.

KÓROS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Kóros-ra*, —on, —ról.

KÓRÓS, (kór-ó-s) mn. tt. *kóros-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kóróval benőtt, vagy bővelkedő, vagy kevert. *Kóros telek, ugar, legelő. Kóros takarmány, széna*. Néha am. kóróval rakott, tetézt. *Kóros szekér. Kóros házfüdél, kunyhó*. 2) A növénytanban a növényről mondják, midőn szára megkeményszik, azonban fakeményiségre még sem jut, mind a mollett épen úgy évelő, mint a fák és cserjék dereka, pl. a kerti zsálya szára; latinul: *frutescens, suffruticosum*. (Gönczy Pál). V. ö. KÓRÓ.

KOROSKÉNT, (kor-os-ként) ih. Istváni Pálnál a XVI. században sokszor előjön, 'mindenkor' értelemben.

KOROSMA, I. KOLOSMA.

KOROSODIK, (kor-os-od-ik) k. m. *korosod-tam*, —tál, —ott. Élete korában előre halad. *Az idő eljár, korosodunk*.

KOROSSÁG, (kor-os-ság) fn. tt. *korosság-ot*, harm. szr. —a. Élemedett koruság; öregség, vénység.

KOROSZTÁLY, (kor-osztály) ösz. fn. A körülbelül egykoruaknak elválasztott, vagy elválasztva gondolt része.

KOROTNOK, falu Szepes m.; helyr. *Korotnok-ra*, —on, —ról.

—KORÓTT, (kor-ott) ritka használatu névrag, pl. *akkorott*; I. —KORON. Néha névutóként és személyragozva használtatik: *korottam, korottad, korotta*. V. ö. IDÉTT.

KÓRÓZIK, (kór-ó-z-ik) k. m. *kóroz-tam*, —tál, —ott. Mondják növényről, midőn kórója nő, vagy

bizonyos veteményekről, midőn magzó sarjakat hajtának, pl. *kórózik a saláta*, ha szárba megy.

KORPA, (kor-pa) fn. tt. *korpát*. Szoros ért. a megőrölt gabona héja. *Búzának, rozsnak, árpnak korpája*. A köles korpáját néhány különösen *lazá-nak* mondják. Szélesb ért. másféle megtörtött magok héja, pl. *mondolakorpa*. Átv. ért. korpához hasonló fehéres por, mely az állati bőrön néha néha kifejlődik, pl. *korpa az emberi, kivált gyermeki fejen*. *Ha korpám lesz, ebet mindig találok rá*. (Km.). *Ki korpa közé keveredik, megesszik a disznók*. (Km.). *Őtet is meg lehet fejni (szelídíteni) egy tál korpánál*. (Km.). Gyöke korhangutánzó, és jelent törést, zúzást, s rokon a *korhol*, *horhol*, *koresolya*, *karczol* stb. ily gyökű szókkkal. A hangra hasonló német *Graupe* és szláv *krúpa* nem korpát, hanem darát jelentenek.

KORPACZIBERE, (korpa-czibere) ősz. fn. l. **CZIBERE**.

KORPÁD, **PUSZTA** — **NAGY** — faluk Somogy, **SORMÁS** — Baranya m.; erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Korpád-ra*, —on, —ról.

KORPAFEJŰ, (korpa-fejű) ősz. mn. és fn. Gúnyosan am. ostoba, üres, tökkel ütött fejű.

KORPAFÉRÉG, (korpa-férég) ősz. fn. Apró, lapos testű, fehér színű féregnem, mely a növények leveleihez, különösen némely virágok szirmaihoz ragad, s azokat rongálja, pusztítja; máskép: *levelész, leveltű*. (Aphis).

KORPAFŰ, (korpa-fű) ősz. fn. Mohafaj, mely a száraz földön terem, különböztetésül a *vízi v. fái* mohától. (Lycopodium).

KORPAHÜVELY, (korpa-hüvely) ősz. fn. Gúnyneve az ostoba fejnek, melyben velő helyett, azt vélnéd, korpa van, tökfej; továbbá a hasának élő, henye embernek.

KORPAKENYÉR, (korpa-kenyér) ősz. fn. 1) Korpából készített sütnivaló, vagy élesztő. 2) Igen korpás lisztből süttött szegényes kenyér.

KORPAKESZŐCZE, **KORPAKISZI**, (korpakeszőcze v. -kisasi) ősz. fn. l. **KESZŐCZE** és **CZIBERE**.

KORPAKOSZ, (korpa-kosz) ősz. fn. Koszfélé bőrnyavalya, midőn korpához hasonló por hámlik s hulladoz a bőrről.

KORPALÁDA, (korpa-láda) ősz. fn. Láda, melyben korpát tartanak.

KORPALÉ, (korpa-lé) ősz. fn. Vizben főzött vagy leforrázott korpa leve. *Korpáléval mosogatni a sömörös vagy koszos tagot*.

KORPÁS, (kor-pa-as) mn. tt. *korpás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Korpával vegyített. *Korpás liszt, kenyér, moslék*. 2) Amiben korpát tartanak. *Korpás zsák, zacskó, szekrény*. 3) Átv. ért. korpához hasonló porral fődött. *Korpás fej*.

KORPASÉR, (korpa-sér) ősz. fn. Árpakorpából főzött, ros, fekete ser.

KORPÁSSÁG, (kor-pa-as-ság) fn. tt. *korpásság*-ol, harm. szr. —a. Bőrbetegség, midőn korpához hasonló por képződik az állati bőrön.

KORPAVÁR, puszta Szala m.; helyr. *Korpa-vár-ra*, —on, —ról.

KORPAVIRÁG, (korpa-virág) ősz. fn. Lásd: **DERCZEFÜ**.

KORPÁZ, (kor-pa-az) áth. m. *korpáz-tam*, —tál, —ott. 1) Korpával behint, kever. *A disznóknak való moslékot, aprított tököt megkorpázní*. 2) Átv. ért. valakit korhol, dorgál.

KORPONA, Magyarországi kir. város, Zólyom megyében; helyr. *Korpond-ra*, —n, —ról.

KORRAJZ, (kor-rajz) ősz. fn. Jellemző leírása valamely kornak, vagy valamely korból egyes történetnek.

KORROG, (korr-og) önh. m. *korrog-tam*, —tál, —ott. 1) Am. korhog; l. ezt. 2) Korog; l. ezt.

KORROGÁS, (korr-og-ás) fn. tt. *korrogás-t*, tb. —ok. L. **KORHOGÁS**; és **KORGÁS**.

KÓRSÁG, (kór-ság) fn. tt. *kórság*-ot, harm. szr. —a. 1) Általán, betegség, nyavalyás állapot, innen: *aszu kórság, száraz kórság, vízkórság, holdkórság*. Úgy látszik, hogy a népnyelv szokása szerint csak üdült, s hosszasan sinylesztő betegségekre alkalmaztatik. „Testödnek és lelködnek ereje te nagy kénos kórságodért megfogyatkozott vala.” Kinizsiné 13. Imád. „Minden kórságnál kil, minden nehézségnél kil.” Tihanyi cod. 34. l. 2) Különösen így nevezik Mátyusföldén, a nyavalyatörést. *Kitörte a kórság. A kórság szántson rajta*, am. törje ki a nyavalya. Dunán túl a nehéz melléknevet teszik elébe. *A nehéz kórság járja őt*.

KÓRSÁGOS, (kór-ság-os) mn. tt. *kórságos-t* v. —at, tb. —ak. Kórságban szenvedő, sinylődő. *Álom-kórságos beteg. Vízkórságos nő*. Túl a Dunán mondják oly emberről is, ki hébekorba eszelős, natragulyás, holdkóros, kire csak néha-néha jön rá a bóna óra. V. ö. **KÓRSÁG**.

KORSIN, fn. tt. *korsin-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Székely tájszó s jelenti azon eszközt, melylyel a csizmadia lenyomatja a bőrt, midőn szab. Eredete homályos, hacsak a *kornicz* szóval nem rokonitjuk.

KORSÓ, (kor-osó) fn. tt. *korsó-t*, harmadik személyraggal tájdivatosan: *korsaja*. Ez arra mutat, hogy eredetileg igenév, az elavult *koros* (körös) igéből, mely módosított alakban *korsa*, mint *bugyogó bugyoga, czinegő czinege* stb. „Kancsó” is alkalmasint a görbét jelentő, kam-ból származott. Agyagból vagy kőanyagból készített öblös, gömbölyű edény, majd szűkebb, majd tágabb nyakkal, melynek rendeltetése, hogy benne holmi folyadékot tartsanak vagy hordjanak. *Boros, ecetes, vizes, olajos korsó. Rá tartja magát, mint az olajos korsó*. (Km.). *Ha titkot akarsz kitanulni, jártasd a boros korsót*. (Km.). *Megtalálta*

zsák a följát, ezetes korsó a dugóját. (Km.). *Itezés, pintes korsó. Jobban illik a pintes korsó a kezébe, mint imádság a szájába. (Km.). Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. (Km.). Mélyen belenézni a korsóba, am. nagyot inni, lerészegedni. Bugyogós korsó, melynek szűk szája van. Csörgő korsó, melynek öblében a gerencsér kis agyag golyócskákat égetett ki. Fűles korsó. Úgy áll, mint a fűles korsó, azaz kezeit csipeire téve. Szoros nyaku, széles száju korsó. Váson korsó, hitvány agyagból készített korsó, melynek rovátkos fölszíne némileg a goromba vásonhoz hasonló. Öntöző korsó. Kő korsó. Ezüst korsó. Az ezüst korsónak cserepe is jó. (Km.). Kis korsó, nagy korsó, szívet vidító, ruhám rongyosító. (Km.). Üres, teli korsó. Szomjas embernek kevés vigasztalás az üres korsó. (Km.). Általán a magyar köznépek rendes ivóedénye, innen mondja a népdal : *Túl a Tiszán iszik magyar korsóból.* A korsónak részei : száj, nyak, csöcs, öböl, fenék. *A korsó száját nyalogatni. A korsó nyakát ütelgetni, szorongatni. Letekinteni a korsó fenekére.* Határozatlan mértéket is jelent. *Meginni egy korsó bort. Jól illik szomjas emberhez a korsó bor.* (Km.). Gyöke, mint érintők, a körös alakot jelentő *kor*, mely átvetve megvan a német *Krug*, a francia *cruche* és latin *urceus* szókban.*

KORSÓALAKÚ, (korsó-alakú) ősz. mn. Más-kép : *kancsó- v. bögrealakú.* A növénytanban olyan hasas, belül üreges, tetején nyílt szerv, melynek a hasa fölött s nyílása alatt elszűkülő nyaka van, mint pl. a rózsa csészéje; latinul : *urceolatum.* (Gönczy Pál).

KORSÓCSÉCS, (korsó-csöcs) ősz. fn. Némely, különösen vásonkorsóknak csöcshez hasonló ajaka.

KORSÓCSKA, (kor-os-öcs-ka) fn. tt. *korsócskát.* Kis korsó.

KORSÓDAD, (kor-os-ó-dad) mn. tt. *korsódad-ot.* L. KORSÓALAKÚ.

KORSÓFÉDÉL, (korsó-fédél) ősz. fn. A tágas száju korsóra alkalmazott fedél fából, czinből, vagy ha ezüst, arany a korsó, tehát ezüsből, aranyból.

KORSÓFÜL, (korsó-fül) ősz. fn. Némely öblös száju korsók fogatyúja, mely a nyakhoz alkalmazva mintegy fület képez. *Megfogni a korsófület. Eltörött a korsó füle.*

KORSÓKA, (kor-os-ó-ka) fn. tt. *korsókat.* 1) Kis korsó. 2) Az öthimesek seregéből és kétanyások rendéből való növény; szára hengerded, rovátkos, igen ágas; töve ostorindás; levelei szárnyasak, levélkéi tojásdad hosszúdadok, fűrészesek; mindkét galéra soklevelű, szárnyasan hasogatott, ernyője kurta kocsányu; virága fejtér; áradásos helyeken, mocsárok és patakokban terem; latinul : *berula.* (Gönczy Pál. Diószeginél : *szárvoldali bolonyik.* (Sium angustifolium).

KORSÓKEFE, (korsó-kefe) ősz. fn. Kefe, mely-lyel a korsó öblét, belsejét a ráülepedett mocsoktól megtisztogatják.

KORSÓNYAK, (korsó-nyak) ősz. fn. A korsónak felső sudarasabb része, mely az alsó és vastagabb öbölhöz képest nyak gyanánt tekinthető. *Rővid, zömök, karcsu, hosszú korsónyak.*

KORSÓS, (1), (kor-os-ó-s) mn. tt. *korsós-t v. —at, tb. —ak.* Korsóval ellátott, korsóval megrakott. *Korsós polcz. Korsós szekér.*

KORSÓS, (2), (kor-os-ó-s) fn. tt. *korsós-t, tb. —ok.* Baranyában am. fazekas, mintha oda mutatna, hogy a borral gazdag Baranyában a göröncserek több korsót, mint fazekat készítettek volna eredetileg.

KORSÓSZÁJ, (korsó-szaj) ősz. fn. A vastag nyaku korsónak öblös nyílása, mely mintegy tátongó szájhoz hasonló. V. ö. KORSÓCSÉCS.

KORSZAK, (kor-szak) ősz. fn. Az időből, mint valamely egészből kiszakasztott kisebb vagy nagyobb rész, bizonyos kezdetponttól egy más zárpontra számítva, tekintettel azon eseményekre, melyek azalatt egymás után következtek vagy következnek. Ezen osztályozásnak különösen a történetírásban van helye; alapjául különböző okok szolgálhatnak, de minden esetre oly tünetmények, melyek mintegy össze- függésben levén, magukban némi egészet képeznek, pl. a magyar nemzet történetében az *Árpádok*, a *vegyes házakbeli királyok* korszaka, s ebben ismét kisebb korszakot képez az *Anjouk* uralkodása stb. A világ történetében a babyloni, a persa, a görög, a római birodalom korszaka. A népvándorlások, hitújítás korszaka stb.

KÓRSZAK, (kór-szak) ősz. fn. Azon változatok, illetőleg fokozatok, melyeken valamely betegség eredetétől fogva bevégezzeig általmegy. Minden kórszaknak megvannak saját kórjelei.

KÓRSZÉK, (kór-szék) ősz. fn. 1) Kényelmes ülésel kínálkozó kárszék, szelleyeszk, a betegek számára. V. ö. KÓRÁGY. 2) Átv. ért. az emberi testben azon hely, hol mintegy góczban vagy fészekben rejlik az illető betegség eredete, ingere és tápszere.

KORSZELLEME, (kor-szellem) ősz. fn. Azon irány, mely szerint bizonyos korszakban az emberi nem, vagy egyes nemzet általán vénc, gondolkozását, vágyait, törekvéseit intézi, mely mintegy alapját és indokait rejtj magában azon tünetményeknek, melyek az emberi ész és akarat működéseiből így és nem másképp folynak ki. *Vallásossági, vakbuzgósági, hitújítási korszellem. Lovagias, harcziás, tudományos korszellem. Forradalmi korszellem. A korszellemmel egyező vagy ellenkező intézmények.* V. ö. KOR, (2).

KÓRSZELLEME, (kór-szellem) ősz. fn. A korszellemnek gúnyos ellentéte, mennyiben a kornak gondolkozása, vágyai és törekvései ferde irányt vesznek, s a társadalomnak nem megújulását és javulását, hanem romlását és vesztét eszközlik. V. ö. KORSZELLEME.

KORSZERŰ, KORSZERŰ, (kor-szerű) ősz. mn. Ami az illető korhoz van alkalmazva, ami a kor ki-

vánalmaival egyező. *Korszerű intézkedések. Korszerű tudományos előadás vagy tudományos mű.*

KORSZERÜEN, KORSZERÜEN, (kor-szerüen) ösz. ih. Korszerű módon.

KORSZERÜLEG, (kor-szerüleg) l. **KORSZERÜEN.**

KORSZERÜSÉG, KORSZERÜSÉG, (kor-szerűség) ösz. fn. Korszerű tulajdonság.

KORSZERÜTLEN, (kor-szerütlen) ösz. mn. Ami a korhoz nincs alkalmazva, a kor kívánalmához nem illő. *Korszerütlen cselekedetek, izgatások. A nemzetiségek elnyomását pártolni, korszerütlen beszéd vagy cselekedet.* Határozóként am. korszerütlenül.

KORSZERÜTLENSÉG, (kor-szerütlenség) ösz. fn. Állapot vagy minőség, midőn valami korszerütlen.

KÓRSZÓBA, (kór-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben kórok fekszenek, és gyógyíttatnak. Különösen valamely intézetben a végre kitzűtött szoba vagy terem, hogy az illető intézet tagjai, ha megbetegsznek, benne ápolást leljenek. *Kolostori, árvaházi kórszoba.* (Infirmaria).

KORSZOVÁT v. **KORCZOVÁT,** fn. tt. *korszóvat-ot*, harm. szr. —*ja.* Ezen szó Molnár A. szótárában fordul elő, *semicinctorium* értelmezéssel, melyet úgy jegyzett fel, mint a nép szájából hallotta volt, t. i. elrontott alakban, mert törzse a ruhapártázatot jelentő *korcz*, ebből lett *korczol*, *korczolás*, *korczolat*, melyből némi eltérés által támadt *korczovát*, mint *porgolat* helyett *porgolát*, *korlat* helyett *korlát* stb. Még inkább el van ferdítve a szintén Monár Albertnél följegyzett *korszovagy*. A debreczeni füvész-könyv szerint *korszovát* jelenti a magnak azon borítékját vagy köpenyét, a mely éréskor néha leválik, s mely néha nem is borítja be egészen a magot. Ez sem egyéb, mint *korczolat*, vagyis pártázat. Ez néha húsos, pl. a keeskerágóban, néha száraz, pl. a mályvában.

KÓRSZÖVEVÉNY, (kór-szövevény) ösz. fn. Ugyanazon beteg testben egyszerre uralkodó, s öszve-bonyolodott kórok állapota.

KÓRSZÚNY, (kór-szűny) ösz. fn. Álomkórság, vagyis betegségi állapot, midőn valaki folytonos álomra vagy szunyadásra hajlandó.

KÓRSZÜNET, (kór-szünet) ösz. fn. A kórszak folytában bizonyos időköz, mely alatt a betegség mintegy kiáll és megszűnik, pl. némely lázakban, tébolyodásban stb.

KÓRTÁMASZTÓ, (kór-támasztó) ösz. mn. Ami az egészséges testben kórt, betegséget idéz elő. *Kórtámasztó időjárás, eledlek.*

KORTAN, (kor-tan) l. **KORTUDOMÁNY.**

KÓRTAN, (kór-tan) ösz. fn. A betegség különféle nemének ismertetését, és azok gyógyítási módját tárgyaló tan. L. **KÓRTUDOMÁNY.**

KORTÁNY, fn. tt. *kortány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* Bombákat bányó rövid zömök ágyú. Úgy látszik, törzöke ugyanaz, mi a magyar

kurta (kurtány), latin *curtus*, német *kurz*, szláv *krátke* szóké. V. ö. **KURTA.**

KORTÁRS, (kor-társ) ösz. fn. Így nevezetnek, kik azonegy időkorban, időszakban élnek, ha különben életkorra nem hasonlók is. (Coaevus). Ezekből különböznek az *egykorúak* (coactanci).

KORTÉVESZTÉS, (kor-tévesztés) ösz. fn. Szoros ért. valamely eseménynek vagy dolognak oly időszakba tevése, melyben nem létezett, vagy nem is létezhetett, mely ha igen szembeötlő, a neveltségbe megy által, pl. ha a képiró Pompejus, de csak Hunyady táborában is dohányzó vagy szivarozó katonákat festene, és pörkölt burgonyával rakott bográcsokat rajzolna előjük. A szélesebb ért. vett kortévesztés a kortan nem tudásából származik. (Anachronismus). V. ö. **KORELLENISÉG.**

KÓRTÖRTÉNET, (kór-történet) ösz. fn. Valamely kór eredetének, lefolyásának, gyógyításának, s az ezen időszak alatti tünceményeknek egész tartalma vagy leírása. *Valamely delejes, holdkóros embernek kórtörténetét elbeszélni, följegyezni.*

KORTUDOMÁNY, (kor-tudomány) ösz. fn. Széles ért. rendszeres felosztása azon egész időnek, melytől fogva a világ vagy legalább az emberi nem létezik, pontos kijelölésével azon korszakok kezdetének és lejárásának, melyek az emberi nem történetében főbb szerepeket játszottak. Ez általános kortudomány. Szorosb ért. egyes korszakok eseményeinek századok és évek, vagy épen hónapok és napok szerinti meghatározása. *Egyházi kortudomány. Magyarország történetének kortudománya* stb. (Chronologia).

KORTUDOMÁNY, (kór-tudomány) ösz. fn. Ismeretek az emberi betegségekről, azok nemeiről, eredetéről, változatairól, tünceményeiről, gyógyításáról, tudományos rendszerbe foglalva, és előadva. (Pathologia).

KORTUDÓS, (kor-tudós) ösz. fn. Tudós, ki különös feladatául tűzte ki, az emberi nemzet történeteinek időpontjait azon sorban, amint egymás után következtek, meghatározni és kijelölni. Szélesb ért. ki a történeti adatokat azon időpontokkal együtt előadni képes, melyekben történtek, pl. ez vagy azon esemény melyik században és évben fordult elő a világ teremtetésétől vagy Krisztus születésétől fogva stb. (Chronologus).

KÓRTUDÓS, (kór-tudós) ösz. fn. A kortudományban jártas személy. (Pathologus). V. ö. **KÓRTUDOMÁNY.**

KÓRTUDÓSÍTÁS, (kór-tudósítás) ösz. fn. Orvosi jelentés, melynél fogva valamely betegnek állapota közhírré tétetik, mi különösen nevezetesebb emberek vagy főrangú személyek betegsége felől szokott adatni.

KÓRTÜNET, (kór-tünet) ösz. fn. Tünet vagy ismertető jel, mely által valamely betegség állapota és minemisége kitünik.

KORTY, hangutánzó fn. tt. *korty-ot*, harm. szr. —a. Azon hang, melyet iváskor a torkon lenyomuló ital, és kinyomakodó levegő összeütközése képez, s mely lélekzethuzáskor hallatszik; tehát minél tovább képes valaki ivás alatt visszatartani lélekzetét, annál nagyobb a korty, valamint maga az ital mennyisége, mely ezen idő alatt lemegy, és ez szintén kortynak nevezetik. Innen a kevés italról, melyet valaki egy szusszal leszalaszt, azt mondják: *Nem is kortyant v. kortyant.* Egy korty vizet vagy bort inni, am. egy adagot. *Ez csak száraz korty volt*, am. oly kevés, hogy a torok sem lett tőle nedves.

„Ha pajtás látogat,
Kapom a kulacsát,
Egymásra köszöntjük,
Kortyait hörpöntjük.” Vitkovics.

Átv. ért. „száraz korty”-nak mondanak oly ígéretet, mely csak kecsegtet, de nem teljesítetik. *Bezzeg nyeltük a száraz kortyot, de nem zabáltunk meg tőle.* Rokonai: az orrhangos *forty*, *horthy* és *szorthy*.

KORTYAN, (korty-an) önh. m. *kortyan-t*. Korty hangot ad az italt leeresztő torok. *Oly kevés, hogy nem is kortyan* (tőle a torok). Másképp: *kortyan*.

KORTYÁNDI, (korty-an-di) fn. tt. *kortyándi-t*, tb. —ak. Tréfás gúnyneve az iszákos embernek.

KORTYANT, (korty-an-t) áth., melyből szenvedő ige nem alakul, m. *kortyant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamit úgy nyel le, hogy kortyanjon. *Egyet, kettőt, nagyot kortyantani*.

KORTYANTÁS, (korty-an-t-ás) fn. tt. *kortyantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az italnak kortyhangoztatással történő lenyelése, valamint azon ital-mennyiség is, mely egy kortyval lecsúszik. *Csak egy kortyantás volt neki*.

KORTYOG, (korty-og) önh. és gyak. m. *kortyog-tam*, —tél, —ott. Mondják 1) a torokról, midőn ivásközben korty korty hangot ad; 2) az éhgyomor-ról, midőn üregében hasonló tompa hangon forog a szél, szokottabban: *korog*. *Azt gondolja magában, béka kortyog gyomrában*. Népd.

KORTYOGÁS, (korty-og-ás) fn. tt. *kortyogás-t*, tb. —ok. Több, korty hangnak hallatása.

KORTYOGAT, (korty-og-at) áth. m. *kortyogat-tam*, —tél, —ott. A torkot vízzel vagy más folyadékkal kortyogva öblögeti, másképen: *gurgulyáz* (gar-garizat. Mándy Péter).

KORTYOGATÁS, (korty-og-at-ás) fn. tt. *kortyogatás-t*, tb. —ok. A toroknak vízzel vagy más folyadékkal öblögetése, gurgulyázás.

KORTYOL, (korty-ol) áth. m. *kortyol-t*. Kortyokat hallatva iszik valamit. *Vizet, bort, sert, pálinkát kortyolni*. *Elkortyolta pénzét, esztét*.

KORTYOLÁS, (korty-ol-ás) fn. tt. *kortyolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kortyolva ivás.

KORTYONKÉNT, (korty-on-ként) ih. Nem egy húzomban, hanem egy-egy kortyot nyelve. *Kortyonként kiitta az egész korsó bort*.

KORTYOS, (korty-os) mn. tt. *kortyos-t* v. —at, tb. —ak. Tréfásan szólva am. iszákos, részeges, pityókos, kortyándi.

KORTYOSODIK, (korty-os-od-ik) k. m. *kortyosodtam*, —tél, —ott. Tréfásan szólva am. részegedik, kortyogósodik.

KORTYOZ, (korty-oz) áth. m. *kortyoz-tam*, —tél, —ott. L. KORTYOL.

KORTYOZÁS, (korty-oz-ás) l. KORTYOLÁS.

KORTYPÁLINKA, (korty-pálinka) ősz. fn. Egy hörpöntésnyi, egy hajtásra való, egy kupicza pálinka. *Reggelenként egy korty pálinkát meginni*.

KÓRÚL, (kór-úl) önh. m. *kórul-t*. Kór állapotba esik, betegül. „Mikoron azért ez megkórult vóna.” Tihanyi cod. 12. l.

KORUMLYA, falu Ung m.; helyr. *Korumlyá-ra*, —n, —ról.

KÓRVÁLTOZÁS, (kór-változás) ősz. fn. Változás, midőn valamely betegség előbbi jelleméből kivetkezve más neműre megyen által.

KÓRVÉSZ, (kór-vész) ősz. fn. Ragályos dögvész.

KORVÉTA, (a francia *corvette* szótól, régen-te: *corbette*, mely ismét a latin *corbis* szóból ered) fn. tt. *korvédt*. Kenessey Albert hajózási műszótárában magyarul: *iramhajó*, mely szerénce könnyebb fajta, rendesen igen sebes járása három árboczos hadi hajó, melynek egy álgysora van, s abban körülbelül 20 álgú. A korvéta feladata táborozáskor parancsokat széthordani, a partvédeket és kikötőket kikémleni, el is zárni (blockiren), végre kereskedelmi hajókat védeni, a tábornál védelme alatt elkísérni.

KORVISZONY, (kor-viszony) ősz. fn. Viszony, melyet a kor hozott vagy hoz magával. V. ö. **KOR-KIVÁNAT**, **KORSZELLEM**.

KORZ, fn. tt. *korz-ot*. Korzika lakosa. V. ö. **KORZIKA**.

KORZIKA, fn. tt. *Korzikát*. Franciaországhoz tartozó sziget a középtengeren, melynek Ajaccio városában született Bonaparte Napoleon.

KORZIKAI, (korzika-i) mn. tt. *korzikai-t*, tb. —ak. Korzikából való, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Korzikai olaszok*. *Korzikai tengerpart*.

KORZUL, (korz-ul) ih. Korz tájdivatos nyelven.

KOS, fn. tt. *kos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A juh-féle állatfajnak himje v. kanja, ép, heréletlen állapotban. *Hosszú tekerős szarvu magyar kos*. *Rövid szarvu spanyol kos*. *Tokló kos*, am. egy éves. *Hágó kosok*. Ha kiherélik: *úrú* v. *berbécs*; azonban Kassai József szerint a székelyeknél a kos neve általán: *berbécs*. Átv. ért. a nap útján azon csillagzati jegy, melybe, mint mondani szokás, a nap tavaszelő 21-én lép. Szintén átv. ért. vastag, és megvasalt, nehéz súlyú töke, melyet kétágu állvány közé alkalmazva, mint ezölöpverő eszközt szokás használni. *Kossal leverni a híd lábakat*. A régi világban voltak úgynevezett *faltörő kosok* is, mint ostromi eszközök. Erede-

tét tekintve talán am. *kanos*, a székelyeknél : *kamos*, arab nyelven : *kabs*, am. bak. (Beregszászi). Egyébiránt, *kos** törökül *kocs*, persául *kucs* v. *khucs*; mongolul *kucsa*, csagataj nyelven *kocskar* (Abuska). Hogy *kos* a tulajdonnevekben rendszeren ma is hosszú ó-val áll : *Kós*, ez azt mutatja, hogy azon ó más hangokból is van összehúzáva.

—KOS, összetett gyakorlatos képző, melynek egyes részei is : *k* v. *g* (og) és *os* gyakorlatos jelentésűek : *futkos*, másképen, *k* nélkül : *futos*, *k*-val pedig *futkároz* is.

KÓSA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kósára*, —*n*, —*ról*.

KOSÁR, (kos-ár) fn. tt. *kosarat*, harm. szr. —*a*. Eredetileg *kosar*, a *kos*, azaz *kas* szóból megnyújtva, mert itt az *ar* nem egyéb, mint fokonként kifejtett toldalékhang : *kos*, *kosa*, *kosar* v. *kosaly*; s az előbbiből azután *kosornya*, az utóbbiból *kosalya* v. *kosolya* lett. Vesszőből, kákából, szalmából stb. font v. kötött edény, mely kisebb-nagyobbféle, de alakjára nézve rendszerént gömbölyű, vagy körded, vagy tojásdad szokott lenni. A kerekdedség fogalma a görbe hajlítást jelentő *k*, és a gömbölyű ó hang által jellemeztetik, valamint a latin *cophinus*, *corbis*, a német *Korb*, a magyar *korba*, *kosolya* szókban is. V. ö. KAS. Használata szerint a kosár különféle mellékeveket kap, mint : *kenyérkosár*, *szakasztókosár*, melybe a megkelt kenyértésztát kiszakasztva beleteszik; *tyúkkosár*, melyben tyúkok tojnak, költenek; *galambkosár*, mely fölfelé tölcéséres alakú; *karkosár*, *kötőkösár*; *kézikosár*; *ruhakosár* stb. *Híres eperre nem kell kosárral menni*. (Km.). Némely vidéken, nevezetesen Mátyusföldén, Abaújban, a székelyeknél stb. jelent vesszőből vagy nádból font kerítést, mely közé a juhokat elletés idején zárni szokták a szabad ég alatt, *juhkosár*, *ellető*, Dunán túl *sellencz*. Kriza J. szerint a székelyeknél ugyanabba nemcsak juhok, hanem más nyájak is, ú. m. makkoló sertések, erdön vagy mezőn, éjjeli szállásra berekeszhetnek. Átv. ért. tagadó válasz, melyet a házasságra megkért nő, az illető kérőnek ad. *Kosarat adni*, *kapni*, *nyerni*. *Kosarat nyert aki kérte*. *Halápy és Hajmásy*. (Kisf. S.). Innen széles ért. akármiféle kérelemnek vagy ajánlatnak visszavetése, pl. ha valaki a kínált ételt el nem fogadja. *Tessék ebből az ételből, de kérem ne adjon kosarat*.

KOSARACSKA, (kos-ár-acs-ka) fn. tt. *kosaracs-kát*. L. KOSÁRKA.

KOSARAS, (kos-ar-as) mn. tt. *kosaras-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kosárral ellátott, kosarat hordó, áruló. *Kosaras leányok gombát szedni mennek*. *Kosaras tótok*, kik kosarakat árulnak. Így nevezik néhutt azon vendéglőből élőket, kiknek az ételöket kosarakban hordják haza.

KOSARAZ, (kos-ar-az) áth. m. *kosaraz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kosárban hordogat valamit. *Földet, ganajt kosarazni*. 2) A szabad ég alatt tanyázó vagy

elő juhokat, vagy disznónyáját úgynevezett kosárral bekeríti. V. ö. KOSÁR.

KOSARAZÁS, (kos-ar-az-ás) fn. tt. *kosarazás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kosaraznak.

KOSÁRBÖLCSŐ, (kosár-bölcső) ősz. fn. Hosszszukás, tojásdad kosárnemű, melyet gyermekbölcsőül használnak.

KOSÁRCSIGA, (kosár-csiga) ősz. fn. Némely csigafajok tekenője, mely némileg, kivált rovátkosága miatt hasonló a kosárhoz. (Mactra).

KOSÁRFONÓ, (kosár-fonó) ősz. fn. Kézmvész, ki különféle szálal növényekből, különösen vesszőből, kéregből, szalmából kosarakat készít. Magyarosabban : *kosárkötő*.

KOSÁRFÜL, (kosár-fül) ősz. fn. Némely kosarak két oldalán levő, s fülhöz némileg hasonló fogatú.

KOSÁRHÁZA, falu Vas m.; helyr. —*ház-ra*, —*n*, —*ról*.

KOSÁRÍV, (kosár-ív) ősz. fn. Fogatú, mely a kosárnak egyik oldaláról a másikra ívalakban áthalajlik, pl. az úgynevezett karkosarakon, melyeket karra lehet fűzni.

KOSÁRKA, (kos-ár-ka) kicsinyező fn. tt. *kosárkát*. Kisebbféle kosár, pl. a kötő nők gombolyagos kosara. *Gyümölcsös, epres kosárka*. *Egy kosárka almát vittem áruba, s feltakarva szépen, ültem kapuba*. (A falusi kis leány Pesten).

KOSÁRKÖTŐ, (kosár-kötő) ősz. fn. Közönségesen am. kosárfonó. Szoros ért. ki szakasztó kosarakat s ilyfélét készít, mert ezekben az összesodrott szalmát vesszővel kötetetik össze; ily kosarakról mondjuk különösen, hogy *kötik*, nem pedig, hogy *fonják*.

KOSARÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kosaróc-ra*, —*on*, —*ról*.

KOSBA, (v. Miklósvár) puszta Tolna m.; helyr. *Kosbá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOSBÁRÁNY, (kos-bárány) ősz. fn. A juh-nemű állat him fia, különböztetésül a *jerke*- vagy *nösténybáránytól*.

KOSBOR, (kos-bor) ősz. fn. Az anyahímeselek seregébe tartozó, nagy nemzetségű növénynem; bokrétája öt szirma a magzat felett; két szirma fölül boltosan egymáshoz hajlik; pilis-ajaka tövéből egy hátranyúló sarkantyúval; nemző részei a pilis felső ajkára nőttek. Hellen neve *orchis* am. himállat töke, mely nevét kétség kívül onnan vette, mert ezen növény legtöbb fajai golyós gyökeiük, és sima mezelenek. A magyar nyelvben is a *bor* gyök egyik jelentése gömbölyű, pl. a *bors* *borsó*, *bortt*, *borongat* származékokban; innen *kos-bor* lehetett am. *kos-tők*, *kos-here*, mely értelmezés a hellen *orchis*-sal is egyezik, innen másképen, legalább egyik fajának (agárkosbornak) a neve : *agármony*. E szót nem az újabb tudós fűvészek alkották, hanem maga a nép, mert már Molnár A. szótára ezen értelemben említi. Egyébiránt Diószegi megjegyzése szerint ezen növényfaj-

kat véringerlőknek tartják, honnan azt vélhetnők, hogy itt a szeszes (ingerlő) italt jelentő *bor* a második alkatrész, s annyit tenne, mint *kost* (hím állatot) nemzésre ingerlő; ahonnan Kassai József szerint is másképp: *nőszőfű*. Számos fajai vannak, pl. golyós gyökerűek: *kétlevelű, illatozó, fonák, tornyos, palaczka, agár, füles, sömörös, tarka, vitéz, kesely, pillangós kosbor* stb.; tenyeres gyökerűek: *bördös, bodza, foltos, jószagu kosbor* stb.

KOSBORGYÖKÉR, (kos-bor-gyökér) ösz. fn. A kosbor nevű növénynek gyökere, mely legtöbb fajokban a himállat heréjéhez hasonló gömbölyűségű, némelyekben *tenyeres*, az úgynevezett fehér kosborban pedig *rojtos*.

KOSBÓR, (kos-bőr) ösz. fn. A kos nevű himállat bőre.

KOSD, falu Nógrád m.; helyr. *Kosd-ra*, —on, —ról.

KOSDA, (kos-da, azaz kos-di = kicsi kos); fn. tt. *kosdát*. Kriza J. szerint a székelyeknél több éves (néhutt egy éves) berbécs neve. Megjegyzendő, hogy a székelyeknél berbécs am. Magyarországon *kos*. V. ö. **KOS**.

KOSEPER, (kos-eper) ösz. fn. Nagy szemű kerti eper. Székely szó.

KOSFEJ, (kos-fej) ösz. fn. 1) Kos nevű himállat feje. 2) Átv. ért. a kos fejéhez hasonló fej, kivált némely lovagnál. 3) Képes kifejezéssel igen kemény homloku fej, milyen a kosoké, melyek toladás közben fejeikkel erősen döngetik egymást.

KOSFEJŰ, (kos-fejű) ösz. mn. 1) Mondják lóról, vizsláról melyeknek feje némileg a koséhoz hasonló. Néhutt: *kosorrú*. 2) Kemény homlokú. V. ö. **KOSFFJ**.

KOSGYÁN, falu Bihar m.; helyr. *Kosgyán-ba*, —ban, —ból.

KÓSI, fn. tt. *kósit*. L. **KASUKA**.

KOSJEL, (kos-jel) ösz. fn. Égtani ért. az úgynevezett barkör vagyis napútnak egyik csillagzata, melynek vonala az illető kör tizenketted részét teszi, s melybe a nap tavaszéle huszonegyedikén lép. Így neveztetnek a kalendáriumokban elé-eléforduló képekék is, melyek *kost* ábrázolnak. *Kosjelben született*, tréfásan am. buja természetű férfi.

KOSKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Koskócz-ra*, —on, —ról.

KOSLÁR, (kos-l-ár) mn. tt. *koslár-t*, tb. —ok. Törzsöke az elavult *koslák* (koslat) am. kos módjára nőstény után járó, koslató, folyár, bakzó.

KOSLÁRD, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Koslárd-ra*, —on, —ról.

KOSLAT, (kos-l-at) önh. m. *koslat-tam*, —tál, —ott. Mint önható eredetileg *koslad*, mint *viszket* igazán *viszket*, *reszket* helyesen *reszket* stb. 1) Kos módjára ló, fut, szaladgál a nőstény után. Mondják különösen a kankutyákról, s megvetőleg a buja, nőhajbászó férfiakról. *Koslatnak*, mint a kankutyák. 2) Szélesb ért. czél és irány nélkül futkos, szaladgál.

Csak alsóbb írásmódban, vagy indulatot festő beszédben van helye.

KOSLATAG, (kos-l-at-ag) mn. tt. *koslatag-ot*. Átv. ért. nemi ösztöntől gerjedező kos módjára futosó, nőstényeket hajbászó, bujaságra hajlandó.

KOSLATÁS, (kos-l-at-ás) fn. tt. *koslatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A himállatnak futkosása, hogy nemi ösztönét és ingereit kielégítse. 2) Szélesb ért. czél és irány nélküli ide-oda csatangolás, szaladgálás, csavargás.

KOSLATÓ, (kos-l-at-ó) mn. tt. *koslató-t*. 1) Himállatokról, különösen ebekről, macskákról, s megvetőleg férfiakról mondják, midőn a nemi ösztön kielégítése végett futkosnak. *Koslató ebek*. 2) Szélesb ért. futkosó, csavargó, csatangoló. V. ö. **KOSLAT**.

KOSOG, (kos-og) fn. tt. *kosogot*. Téli, (kos-) báránybőrből készült felső öltöny, melynek a szőre kívül van. Székely szó. (Szabó Elek). Néhutt: *kosók* v. *kozsók*, Gyarmathi Sámuel szerint: guba. Egyezik vele a szintén ködmönt jelentő tót *kozsuch*. Kállay gyűjteménye szerint, ha a szőre belül van: ködmön; innen úgy is vélekedhetni, hogy a kifordított szőrűben olyan külsejű levén aki azt viseli, mint a kos, ezért lett annak *kosog* v. *kosók* neve.

KOSÓK, (kos-ók), l. **KOSOG**.

KOSOKÁNY, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Kosokány-ba*, —ban, —ból.

KOSOL, (kos-ol) áth. m. *kosol-t*. Kos nevű húzó sulyokkal lever valamit. *Hidlabakat kosolni*. Önh. értelemben gyermekjáték s am. kosok módjára homlokával türköldözik. *Gyerünk kosolni*.

KOSOLYA, (kos-oly-a) fn. tt. *kosolyát*. Némely tájakon am. kosár. Másutt jelent kosáralaku mezei bölcsőt, melybe a mezőn dolgozó anyák kisdedeiket fektetik, s levert karókra, vagy fák ágaira kötve lógatják; bellőke.

KOSORNYA, l. **KASORNYA**. Kriza J. szerint *kasornya* névvel nevezik a székelyek nemesak az élelemhordozó, hanem a virág- s gyümölestartó, harisnyakötő, s bármely másféle kisebbszerű kasokat is.

KOSORRÚ, (kos-orru) l. **KOSFEJŰ** 1).

KÓSPALLAG, falu Hont m.; helyr. *Kóspallag-ra*, —on, —ról.

KOSSÓ, székelyes tájejtés, *korsó* helyett, mint: *bossó*, e helyett *borsó*.

KOSSOVA, falu Krassó m.; helyr. *Kossová-ra*, —n, —ról.

KOSSOVICZA, falu Krassó m.; helyr. *Kossoviczá-ra*, —n, —ról.

KOSSÚTH, falu Thuróc m.; helyr. *Kossúth-ra*, —on, —ról.

KÓST, l. **KOSZT** és v. ö. **KÓSTOL**.

KÓSTA, mn. és fn. tt. *kóstát*. Eléfordul e szó Pázmán Péter Kalauzában, mint a prédikátorok gúnyneve. A Tisza vidékén mai nap is hallható. Tudomás szerint a magyar népnyelvben, a *Kós* és *Kósa* családneveken kívül egyik hangrokona a Dunán túl di-

vatozó *kósternyál*, azaz tekereg, csavarog, mely ismét röviden a *kószál* igével áll hang- és fogalmi rokon-ságban. E szerint *kósta* alatt kószáló értetnék. Azonban figyelmet érdemel, hogy Molnár Albertnél *kóst*, am. a mai *koszt*, e szerint *'kósta'* annyit jelentene, mint a mai divatozó *'kosztos'*; így hívják nagyobb iskolák helyein a tanuló ifjakat és deákokat a szállást és ételmet adó polgárok.

KOSTEJ, falu Krassó m.; helyr. *Kostej-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÓSTERNYÁL, Dunán túli tájige, m. *kósternyál-t*. Csavarog, tekereg, különösen esténként ki-maradoz. Ez utolsó határozottabb értelménél fogva rokon a *koslat* igével, mennyiben a nemi koslatásnak a sötétség kedvezőbb. Egyébiránt ezen ige alaki tekintetben azon szók közé tartozik, melyeket a népszokás eredeti formájokból kivetkőztetett, minél fogva elemeiket csak gyanítólag lehet találgatni. Annyi igaz, hogy törzsöke *kósternya*, melynek *nya* képzője sok szavainknak némi gúnys vagy megvető értelmet ad, mint: *devernya*, *tivornya*, *susnya*, *rusnya*, *csúnya*, *finnya*, *satnya*, *gúnya*, *kunya*, *vénnya*. A *ter* egy a helyet jelentő *tér* szóval, melyből *térül* am. távozik, elmegy. És így *kósternyál*, röviden *kósternyál* annyi volna, mint *kos* módjára távolog, járkel. Vagy változattal *kószternyál*, mint Győr vidékén mondják is, mely alakban megegyezik a *kóssa*, *kószál* rokon gyökű és értelmű szókkal.

KÓSTOL, (kóst-ol) áth. m. *kóstol-t*. Egy a latin *gusto*, német *kosten*, szláv *kosztovat* igékkel; a szanszkritban *ghasz* am. eszik, rág; s magyar fogalmi és közel hangrokona *kóst* névszóban található fel, mely Molnár Albertnél, és Szabó Dávidnál am. a mai *koszt*. Valamely enni vagy inni valót a végre vesz szájába vagy nyelvére, hogy ízet megtudja, tisztán magyarul: *ízlel*. *Borokat*, *gyümölcsöket* *kóstolni*. *A szakács kóstolja az ételt, ha jó-e? Kóstold csak, beléd édes*. Szélesb ért. az íznek megtudása végett az ételből egy-két harapást, vagy az italból egy-két kortyot nyel. Tréfásan néha annyit is tesz, mint igazán eszik-iszik. Átv. ért. mondják oly állapotról, melyet valaki próbál. *Kóstoltam én a katona életet, tudom milyen*.

„Ha asszony nem volnék, vagy férfi nem volna,
Édes boldogságom ürmöt nem kóstolna.“

Csokonai, Dorottya.

KÓSTOLÁS, (kóst-ol-ás) fn. tt. *kóstolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ízlelése valamely ételnek vagy italnak. *Kenyérkóstolás*, *borkóstolás*.

KÓSTOLATLAN, (kóst-ol-at-lan) mn. tt. *kóstolatlan-t*, tb. —*ok*. Amit valaki nem kóstolt. *A kóstolatlan ételről a szakács sem tudja, milyen*. Határozóként am. kóstolatlanul.

KÓSTOLATLANUL, (kóst-ol-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy megkóstolta volna valaki. *Kóstolatlanul feladni az ételket. Kóstolatlanul nem szokás borokat vásárolni. A feladott ételt kóstolatlanul hagyni*.

KÓSTOLGAT, (kóst-ol-g-at) áth. és gyakor. m. *kóstolgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kóstolgass*. Gyakran, vagy többször kóstol valamit, vagy nem eszik iszik igazán, hanem ebből is abból is egy keveset. *A jó boroskát szereti kóstolgatni. A különféle terméset borokat megkóstolgatni. Ne kóstolgasd, hanem igyál*. V. ö. KÓSTOL.

KÓSTOLGATÁS, (kóst-ol-g-at-ás) fn. tt. *kóstolgatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kóstolgat.

KÓSTOLÓ, (kóst-ol-ó) fn. tt. *kóstoló-t*. 1) Sze-mély, ki valamit a végre kóstol, hogy íze felől bizonyos czélból tudomást szerezzen, pl. ki borokat akar vásárolni. 2) Így neveztetik azon adag étel vagy ital, melyet valaki a végett vesz magához, hogy az egésznek ízéről ítélhessen. *Kóstolól minden hordóból színi néhány kortyra valót. Tessék ez almát elvinni kóstolól*.

KOSTÖK, (kos-tök) ösz. fn. Tulajdon ért. a *kos* nevű állatnak töke vagyis heréje. Átv. ért. a *kos* tökének zacskójából készített erszény, melyben különösen dohányt tartanak. *Tányéros kostök*, melynek széles szája, és kihajló lebentyűi vannak. *Sallangos kostök*. *Hímzett*, *tulipános tányéru kostök*. *Zsíros kostök*. *Megtönni dohánynyal a kostöket*.

KOSTYÁN, falu Turóc m.; helyr. *Kostyán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOSUTH, falu Pozsony m.; helyr. *Kosuth-ra*, —*on*, —*ról*.

KOSZ, (1), fn. tt. *kosz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szélesb ért. az állati vagy növényi test romlott nedveiből keletkező, s a bőrt, illetőleg kérget meg-lepő porhanyós hártya. Szoros ért. az állatok saját-nemű bőrbetegsége, részint tisztátalanságból, részint a nedvek romlásából eredő, mely porhanyós hártya formájában a bőrt befödi, s rendesen fehéres színű. Különbözik a rühtől, hogy ez vörös foltokban mutatkozik, viszketegebb, és ragadósabb, ámbár gyakran együtt szoktak járnai. *Kosz a gyermekek fején. Kosz a malaczokon, juhokon. A koszt ledörzsölni, levakarni a bőrről*. A kosznak főtulajdonsága, hogy *foszló és porhanyó*, s úgy látszik, mintha a bőrnek *oszlásából* eredne; innen nagyon valószínű, hogy alapfogalom benne az *oszlás*, s gyöke *osz* egy az *oszlík*, *foszlik* igék gyökeivel.

KOSZ, (2), hangutánzó gyök, melyből eredt *koszog*, azaz csendesen lépve jár, máskép: *koczog*; továbbá *koszik*, *koszlat*, *koszol*, *koszpítol*, *koszt* (ige és fn.) és *kosztat*. Rokon hozzá magas hangon *csesz*, melynek származékai, *csesze*, *cseszél*, *cseszettel*. V. ö. CSESZ, (1); és KOSZT, (3).

KÓSZ, elvont törzsé *kóssa* szónak és származékainak; rokon *csosz* vagy *csész* szóval.

KÓSSZA, (kósz-a) mn. tt. *kósszá-t*. Ideoda csavargó, bizonyos czél és irány nélkül járókelő. Ezen értelméből kitetszik, hogy rokon a *kóbor*, *kóborol*, *kódorog*, *kótolog* szókkal, s hogy gyöke lennie a görbe mozgást jelentő *kó*, melyből lett az elavult ige *kósz*

v. *kószik*, mint a rokon *csúsz csúszik*, végre az igen éves *kósza*, azaz *kószó*. Deguignes (A hunnok stb. történelme) szerint a kabar (kóbor) nép neve a sinai írónál: *kósza*. Rokon hozzá a *kúsz* is, melyből eredt *kusza*, *kuszdál*, valamely szálas testet tekervényesen összeviszsa forgat. Átv. ért. *kósza hlr*, am. hiteles alap nélküli csavargó hír.

KÓSZÁL, (kósz-a-al) önh. m. *kószál-t*. Bizonyos cél és irány nélkül ideoda csavarog, tekereg, kószternyál, kódorog. *Dolog nélkül az utcákon kószálni. Bekószálni a várost.* V. ö. KÓZSA.

KÓSZÁLÁS, (kósz-a-al-ás) fn. tt. *kószálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kitűzött cél és irány nélküli csavargás, henyé tekergetés, kóborlás.

KOSZFÉSZEK, (kosz-fészek) ősz. fn. Aljas népnyelven csufneve a kosz lepte fejű gyerekek.

KOSZFÜ, (kosz-fü) ősz. fn. A sikkantyúk neme alá tartozó növényfaj; szirmai a karimán nagyobbak; szára szőrös, levelei néha mind épek, s itt-ott fogasak; vaczka szőrös. Máskép: *rühfü, varfü, fekélyfü, kelésfü, sennyedékfü, mezei sikkantyú*. (Scabiosa arvensis).

KOSZIK, (kosz-ik) k. m. *kosz-tam*, —tál, —ott. Kriza J. szerint a székelyeknél am. kopik, vásik. V. ö. KOSZ, (2). Közelebből innen erednek: *koszlat, koszt, koszpítol, kosztat*.

KOSZÍR, (kosz-ír) ősz. fn. Ír, azaz kenőcs a kosz ellen. *Koszírral kenegetni a juhokat, malacokat*.

KÓSZLÁL, (kosz-la-al) önh. m. *kószlált*. Kemenesalján am. a közönséges *kószál*; Győr vidékén *koszternyál*, néhutt: *kótolog, kódorog*.

KOSZLAT, (kosz-l-at) áth. m. *koszlat-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél Kriza J. szerint am. hámlat, azaz lehámlását eszközli, vagyis hánt. V. ö. KOSZIK. A *koszlat* alak mutatja, hogy kell inkább lenni *koszlik* igének is, melyet most *koszik* pótol, mint *hámlat* is, *háml-ik*-ből ered.

KOSZLIK, (kosz-ol-ik) k. m. *koszlott*. L. KOSZIK és v. ö. KOSZLAT.

KOSZLOBÁR, mn. és fn. tt. *koszlobár-t*, tb. —ok. Pápa vidéki tájszó, s gúnynév, jelent hitványat, alávaló jelleműt. *Koszlobár ember*. Gyöke vagy a bőrbetegséget jelentő *kosz*, mely átv. értelemben s *lobár* v. *lombár* szóval összetéve a jellemre alkalmaztatott, vagy pedig előrése *kósz*, honnan *kósza, kószál* és *kószlál* származnak, tehát *koszlobár* lehet némi hangváltozattal am. *kószáló* vagy *kószláló*, vagy összetett alakban: *kósz-lóbál*, azaz *kószállóbál*.

KOSZLOTT, (kosz-ol-ott) mn. tt. *koszlottal*. Am. koptatott. V. ö. KOSZOL, KOSZLIK.

KOSZMACSKA, (kosz-macska) ősz. fn. Így nevezik Pápa vidékén azon zömök testű, szőrös kergű, édes belü répafajt, melyet különösen füstölt disznó orrával szeret enni a magyar; máskép: *vaka, fános répa, kuro répa*, tréfásan: *kálvinista répa*.

KOSZMÁLY, KIS—NAGY— faluk Bars m.; helyr. *Koszmály-ba*, —ban, —ból.

KOSZMÓ, (kosz-m-ó vagy talán összetétel által: *kosz-moh*); fn. tt. *koszmó-t*. A kis gyermekek fejét ellepő koszféle var vagy hártya. Mátyusföldén *hompor* v. *hompóra*.

KOSZMOS v. KOSZMÓS, (kosz-m-ó-os) mn. tt. *koszmos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Koszos, fejvaras. 2) Pizskos.

KOSZOG, (kosz-og) önh. és gyak. m. *koszogtam*, —tál, —ott. Mondják leginkább lovakról, midőn lassu ügetéssel lépnek a kocsi előtt. *Csak úgy koszogva mentünk*. Máskép: *koczog*. Gyöke a hangutánzó *kosz, kocz*.

KOSZOGÁS, (kosz-og-ás) fn. tt. *koszogás-t*, tb. —ok. Lassu ügetés, koczogás.

KOSZÓK, csangósan am. kosók; l. ezt.

KOSZOL, (kosz-ol) áth. m. *koszol-t*. Valamely testnek, különösen ruhaneműnek felszínét dörzsölés által koptatja. *Elkoszolni a csizmát, nadrágot*. Legközelebbi rokona: *koszik, koszpítol, koszt*. Alaphang- és fogalomban rokon a magas hangú *csesz*el ígéhez is.

KOSZOLÁS, (kosz-ol-ás) fn. tt. *koszolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamit koszol.

KOSZORIN, falu Bars m.; helyr. *Koszorin-ba*, —ban, —ból.

KOSZORTYÚ, (koszor-tyú) fn. tt. *koszortyú-t*. Az együtt nemzők seregéből és egyenlőnösök rendéből való növénynem, melynek vaczka kopasz, csészéje galléros, a szélső magvakon hártya-karimás. Nevét koszorúhoz hasonló gallérától és karimájától nyerte. (Hedypnois.)

KOSZORÚ, KOSZORU, (koszor-ú l. a cikk végén) fn. tt. *koszorú-t*. Általán körvonalban összehajtott, vagy köralakúvá képezett valami. Így nevezik, pl. azon körösen hajtogatott fadarabokat, melyek a malomkerék kerületét teszik, s az ily fákat egyenként koszorufának hívják. *Koszorúba kötni a hajmát, szalmát* stb. Szoros ért. fejdísz, mely valamely körösen alakított ékszerből áll. *Virágból kötött, gyöngyös koszorú*. Különösen bizonyos állapotnak jeleül használt, viselt vagy ajándékozott ilyféle ékeség. *Szüzi koszorú. Megérdemli, mint szüz leány a koszorút*. (Km.). *Menyasszonyi koszorú. Tanári, költői koszorú. Valamit koszorúba kötni. Valakit koszorúval diszesíteni*. Néha am. jutalom, kitüntetés. *Diadalmi koszorút nyerni. Elkapni a dicsőség koszorúját. Majd bekötöm a koszorúját*, am. majd megadom érdemlett jutalmát vagy büntetését.

„Hasztalan áll az uton, várván hive fris koszorúval.”

Kisfaludy K.

„Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért Adjon néked örök műveidért hazánk?”

Berzsenyi.

„Lassanként koszorúm himbaja elvirít.”

Ugyanaz.

A növénytanban jelenti a fészkes³ virágoknak a mag tetejére nőtt üstökeit. *Szörös, pelyhes, polyvás, sertés* stb. *koszorú*. (Corolla). E szóban alapfogalom a *kerek-ség, körség*, valamint a latin *corolla*, a német *Kranz* is a kört jelentő számos szókkal egy gyökűek. A „koszorú”-ban a két utóbbi mássalhangzó igen hihetőleg át van vetve, s eredetileg: *koroszu, koroszó*, azaz *korozó, köröző*. Mások szerint összetett szó, s am. *körszerű*, és mély hangon *koszorú*. Mindkét esetben *kör* vagy *kor* az előrész. Leginkább hasonlít hozzá a szláv *koszira*, melyet szintén csak úgy lehet okszerűleg értelmezni és elemezni, ha azon szláv szókhoz hasonlítjuk, melyekben a *kr*, mint kört jelentő alaphangok a jellembetűk. Dankovszky, noha amit csak lehetett idegen nyelvre csavarni, mind előhozta, e szláv szót nem érinti; Gyarmathi Sámuel pedig az orosz „korzinku”-val rokonítja. V. ö. KAR, KOR, KÖR.

KOSZORÚDAD, (koszorú-dad) mn. tt. *koszorúdad*-ot. Formájára, alakjára nézve koszorúhoz hasonló; kérded.

KOSZORÚÉR, (koszorú-ér) ősz. fn. Bonczatani ért. nagy vérér, mely koszorúként csaknem az egész gyomrot körülveszi. (Vena coronaria).

KOSZORÚFA, (koszorú-fa) ősz. fn. 1) Azon vastag gerendák, melyeket közvetlenül az épület falaira fektetnek, s beléjük az úgynevezett ollófákat illesztik. 2) A malomkerékek kerületét képező görbe, vagyis meghajtott fadarabok, melyek öszvesen véve teszik a *külséget*, azaz *külséget*, kornáromiásan, *külséget*.

KOSZORÚGERENDA, (koszorú-gerenda) ősz. fn. 1. **KOSZORÚFA** 1).

KOSZORÚGYERTYATARTÓ, (koszorú-gyertya-tartó) ősz. fn. Több ágakból álló, karos gyertyatartó.

KOSZORÚLEÁNY v. — **LÁNY**, (koszorú-leány) ősz. fn. A német „Kranzjungfer” szószereinti fordítása, magyarosan 1. **NYOSZOLÓLEÁNY**.

KOSZORÚPÁRTÁZAT, (koszorú-pártázat) ősz. fn. Általán valamely műnek pártázata, mely némileg koszorúhoz hasonló vagy az illető művet koszorú gyanánt övedzi, pl. valamely szobornak, oszlopnak koszorúpártázata. Különösen az épület falait emeleitenként vagy csak fölül kerítő, s kidudorodó vagy laposan kiálló pártázat.

KOSZORÚS, **KOSZORUS**, (koszorú-s) mn. tt. *koszorús*-t v. —at, tb. —ak. Koszorúval ékesített, kerített, ellátott. *Koszorús leánykák. Koszorús fej. Koszorús aratók. Koszorús menyasszony*. Átv. ért. *koszorús költő*, am. jeles, koszorúra érdemes költő. V. ö. **KOSZORÚ**.

KOSZORÚSAN, **KOSZORUSAN**, (koszorú-san) ih. Koszorúval ékesítve vagy kerítve.

KOSZORÚTLAN, (koszorú-ta-lan) mn. tt. *koszorútlan*-t, tb. —ok. Koszorú nélkül levő, koszorúval nem ékesített, nem kerített, el nem látott. *Az özveggyek koszorútlan fejjel mennek új esküvőre*.

„Rajtad sűrű fellegek, és a

Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.”

Vörösmarty (Zalán futása).

V. ö. **KOSZORÚ**. Határozóként am. koszorú nélkül, koszorútlanul.

KOSZORÚVARRÁNY, (koszorú-varrány) ősz. fn. Bonczatani nyelven, azon szövet, mely a bonczcsontot a hátfejesonttal öszveköti. (Sutura coronalis).

KOSZORÚZ, (koszorú-z) áth. m. *koszorúz* tam, —tál, —ott, par. —z. Valakit v. valamit koszorúval ékesít, kerít. *Bizonyos innepélyek alkalmával gyermekeket koszorúzni. Megkoszorúzni az innepély hősét. Főlkoszorúzni a szobrokat, oszlopokat, stremlékeket*.

„Borostyánnal koszorúzva

Viszlek haza hölgyemet.”

Kisfaludy S.

Átv. ért. díjaz, becsületbeli jutalommal ékesít, mint a többi versenytársak között legjelesebbet kitüntet. *Valamely pályaművet, a pályamű szerzőjét megkoszorúzni*.

KOSZORÚZÁS, (koszorú-z-ás) fn. tt. *koszorúzás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mikön koszorúznak.

KOSZORÚZOTT, (koszorú-z-ott) mn. tt. *koszorúzott*-at. Akit vagy amit megkoszorúztak. Különösen átv. ért. jeles, kitünő tulajdonságai miatt díjazott, jutalmazott. *Koszorúzott versenyző, költő*. V. ö. **KOSZORÚ**.

KOSZOS, (kosz-os) mn. tt. *koszos*-t v. —at, tb. —ak. Koszszal lepett, kozsféle bőrbetegségekben szenvedő. *Koszos fej. Koszos juh, koszos malacz* (ez utóbbi néhutt: *poszka*). *Koszos malaczból válik a jó disznó*. (Km.). Megvetőleg és pórias nyelven am. hitvány, csúnya, ronda. *Eredj te koszos!* Így nevezik Dunán túl a *ranette* almát is: *koszos alma*. Helyesebb, mint „kormos alma,” mert ez csak egyik tulajdonságát fejezi ki.

KOSZOSÍT, **KOSZOSIT**, (kosz-os-ít) áth. m. *koszosít*-ott, htn. —ni v. —ni. Koszossá teszen.

KOSZOSODÁS, (kosz-os-od-ás) fn. tt. *koszosodás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Bőrbetegségi állapot, midőn az emberi vagy más állati test koszosodik.

KOSZOSODIK, (kosz-os-od-ik) k. m. *koszosodik* tam, —tál, —ott. Bőren kozsféle kiütések támadnak. *Koszosodnak a juhok, malaczok*. V. ö. **KOSZ**, (1).

KOSZPERD, fn. tt. *koszperd*-ét, harm. szr. —je. Vékony, szurásra való kurta kardforma eszköz, gyíkes. Idegennek látszik. Talán a latin: *cuspidis* ból alakult. Máskép: *kozperd*.

KOSZPERDORRU, (koszperd-orrú) ősz. fn. Tengeri halfaj, melynek fejéből orrhoz hasonló szúrótág nyúlik ki.

KOSZPIT, törzse *koszpitol* igének; önmagában ritka használatu. L. **KOSZPITOL**.

KOSZPITOL, áth. m. *koszpitol-t*. Mindkét magyar hazában ismert szó, s am. valamit, különösen ruhaneműt, viselés, dörzsölés által koptat. Van *koszpít* önálló név is, mert mondják: *Ne bántsd ezt, mert nem koszpít; az én ruhám nem koszpít*, azaz nem koptatni való. Mint alakja és értelme mutatja, egy gyök-ről származott a *koszol* igével; ámbár másfelől mind az elemzési szabályokkal, mind a dolog természetével megegyező volna azon vélemény is, mely szerint *koszpítol* a középmássalhangzók átvételével *kopisztol*, t. i. *kopaszt* igének kicsinyező *kopiszt* alakjából alkotott ige. Tréfás értelemben, nemileg közösködik.

KOSZPITOLÁS, (koszpitol-ás) fn. tt. *koszpitolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki koszpitol.

KOSZT, (1), fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —ja. Általán azon eledelök öszvege, melyekkel valaki él, tápla, táp. *Jó, rozsz, drága, olcsó koszt*. Különösen, élelmezés. *Kosztba fogadni valakit. Kosztra bedllani valahová*. Szabó Dávidnál: *kóst* és *koszt*, s Kállay gyűjteményében: *kóoszt*, mely szerénte takarmány, minden házi marhának való élelem, melyet télre gyűjtenek. Szabó Elek szerint: *kost*. Molnár A. szótárában *kóst* általában eledel, tápla (victus, alimentatio). Ha a székely *kosz-ik* (= kopik) igét vesszük alapul: *koszt* igeiként (mely Szathmárban divatos), eredetileg annyi volna mint koptat, különösen pedig Szathmárban (Mándy Péter szerint) ágakat nyese, irt; s névként annyi volna mint nyesett, mely a székelyeknél csakugyan mint nyesett galy, vagyis „pózna” értelemben divik; és eledelre vitetve, talán nyesett, azaz vágott valamit jelentene, milyen az öszvegyűjtött takarmány, sőt emberi eleség is. Egyébiránt egészen megegyezik a német „Kost” szóval, s hihetőleg közvetlenül innen is vététt, valamint „kóstol” is; de a székely *koszik*, és szathmári *koszt* igeik minden esetre figyelmet érdemelnének a német nyelv-buvároknál is.

KOSZT, (2), (kosz-t) áth. m. *koszt-ott*, htn. —ni v. —ani. Mándy Péter gyűjteménye és jegyzetei szerint am. nyese, irtani galyat; kétségtelenül *koszik* igtől. V. ö. KOSZIK. Innen *koszt* fn. is eredetileg am. vágott, nyesett galy, azaz mostani értelemben: pózna. V. ö. KOSZT, (3). A törökben *kesz-mek*, a csagataj nyelvben *kisz-mek* am. vágni, metszeni, melyekkel rokon, sőt a *koszt*-hoz közelebb áll a magyar *kasz-a*, *kacz-or*, *kusz-t-or* stb.

KOSZT, (3), (kosz-t) fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —ja. Erdélyben (Krizsa J., Szabó D., b. Lakos, Incze József stb. szerint) jelent hosszú vékony rudat, póznát, különösen, melylyel gyümölcsöt is vernek; Szabó Dávidnál am. hosszú vessző, pózna, husáng, lész. A székely népmesében (Krizsánál: Az apám lakadalma), olvassuk: „Hozott egy véka korpát, azt nekem egy koszt végén felnyitotta.” Ugyanott: „Vágok egy istenes jó husángot, kosztolni, (azaz husángolni) kezdem két ódalba.” Törzsöke *kosz-ik*, mely a székelyeknél am. kopik, melyből a koptatást

jelentő *koszol*, *koszpítol* szók is származnak. A fát vagy gyümölcsöt *kosztolni* is egy részről am. kosztal verni, más részről annak ágait, leveleit, hójait is kosztolni, kosztolni. „Koszt”-nak eredeti értelme: nyesett, különösen: nyesett galy, (v. ö. KOSZT, [2]), vagyis pózna, innen átv. ért. jelent keménységet (milyen a levágott és kiszáradt póznád) csekély hangváltozattal a *kaszta* szó a tájdivatos „kasztadió”, és magashangon *geszt* a „gesztesdió” öszvetételekben; mikből az is megtetszik egy részről, hogy a *Geszt*, *Gesztely*, *Gesztés*, *Gesztéte* stb. helynevek eredeti értelme vágott (t. i. erdő vagy erdőrészt), épen úgy mint *Vágás* helynévben is; más részről, hogy *geszt* átvitt értelemben fakeménységet is jelent, tehát a fa legkeményebb részének (a latin „lignum”-nak) elnevezésére igen alkalmas szó, de élőfát (latin „arbor”-t), melyet levágottnak mondani képtelenség, soha sem jelenthet.

KOSZTA, fn. tt. *kosztát*. 1) Székely szójárás szerint am. gólya, csakó, gagó. E nevet talán onnan vette, mivel lábai hosszúak, mint a „koszt” nevű pózna. 2) Férfi kn. Constantinus, melyből módosult is; újabban másképp: *Szilárd*.

KOSZTAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KOSZTAFIÚ, (koszta-fiú) ösz. fn. A székelyeknél am. gólyafiú. V. ö. KOSZTA.

KOSZTAT, (kosz-t-at) l. KOSZLAT.

KOSZTERNYÁL, l. KÓSTERNYÁL.

KOSZTOL, (kosz-t-ol) áth. m. *kosztol-t*. „Koszt” nevű póznával ver vagy vereget, különösen némely fák gyümölcseit. *Kosztolni az érett diót, gesztenyét*. V. ö. KOSZT, (3).

KOSZTOLÁN, NAGY—mváros Nyitra m.; KE CZER—mváros Sáros m.; helyr. *Kosztolán-ba*, —ban, —ból.

KOSZTOLÁNY, FENYŐ—NEMES—GHYMES—faluk Bars m.; helyr. *Kosztolány-ba*, —ban, —ból.

KOSZTOLÁS, (kosz-t-ol-ás) fn. tt. *kosztolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki „koszt” nevű póznával ver valamit, különösen fáról a gyümölcsöt.

KOSZTOLNA, faluk Nyitra és Trencsin m.; helyr. *Kosztolná-ra*, —n, —ról.

KOSZTOLNAFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*faluba*, —ban, —ból.

KOSZTONCZA, pusztá Hont m.; helyr. *Kosztoncza-ra*, —n, —ról.

KOSZTOS, (koszt-os) mn. és fn. tt. *kosztos-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyesete: *kosztos-t*, és többese: —ok. Ki valakinél kosztos van. *Kosztos diákokat, leányokat tartani*. Használják önállóság főnevéül is. *Kosztosokat fogadni. Sokféle kosztosa van az úr Istennek* (km.), azaz okos is, bolond is. Néha „gazda” v. „asszony” hozzátétellel mondják azon személyről, ki kosztot ad: *kosztos gazda, kosztos asszony*. V. ö. KOSZT, (1).

KOSZTOVÁNY, pusztá Somogy m.; helyr. *Kosztovány-ba, —ban, —ból.*

KOSZTRINA, falu Ung m.; helyr. *Kosztrind-ra, —n, —ról.*

KOSZTROS, (koszt-or-os) mn. tt. *kosztros-t v. —at, tb. —ak.* Baglyas, nem fésült, öszvekuszált haju. Valószínűleg onnan eredt e kifejezés, hogy a baglyas fejű embert a kosztal megvert, borzas águ fához lehet hasonlítani, milyen pl. a kosztolt diófa, mely a veretlenhez képest kosztos, borzas.

KOT, hangutánzó gyöke *kotag* vagy *kotyog*, *kotkodál*, *kotlik*, *kotonoz*, *kotor* stb. szónak. A két utóbbiban már *kót* gyökhöz hajlik.

KÓT, (1), hangutánzó gyöke *kótis*, *kóto*, *kótya* (am. kótó), *kótyog* szónak, s jelent valamely kemény hangú ütést, rokon vele *kat* gyök is.

KÓT, (2), l. KÓTH.

KÓTA, fn. tt. *kótdt.* Am. zenei hangjegy. Kóta némelyek véleménye szerint a latin *cauda* (olaszul *coda*) szóból ment volna át a magyar nyelvbe, mint-hogy a zenei hangjegyek rendszeren farkkal vannak ellátva; ámbár sem a latin-, sem az olaszban ez értelemben nem használtatik, és a magyar nyelvben már régóta divatos, 'nota' szóból pedig bajosan lett, mert az *n* nem csavarodik *k-vá*; mikből nem ok nélkül gyanítható hogy *kóta* magyar eredetű, mely esetben az annyi volna mint kótó, azaz ütő, kótis, minthogy a kóta alakja rendszerént egyezik is az ütő vagy kótis alakjával (♩). V. ö. KÓTIS. *Hangjegy* csak utóbbi időben azon hiedelemben alakított, hogy 'kóta' idegen eredetű; és amaz jelenthet nem csupán zenei hangjegyet, hanem szóhangjegyet, azaz betűt is, melytől különbözik a hangjel. *Egész kóta, fél kóta, negyedrés, nyolczadrész, tizenhatod rész, harminczketted rész, hatvannegyed rész kóta.*

KÓTAALAKÚ, (kóta-alakú) ösz. mn. A nővénytánban egy elhúzott négyszögalak (rhombum), mint amilyen a libatopp némely fájának levele.

KOTAG v. KOTÁG, (kot-ag) önh. és gyak. m. *kotag-tam, —tdl, —ott.* Tyúkról mondják, midőn *kot kot* hangon szól; máskép: *kótag, ötog, kotyog, kotákol, kodákol, kodácsol.*

KOTAGSZÉG, (kotag-szég) ösz. fn. Azon szeg, mely az ekerudat a taligával öszveköti. Máskép: *kokolka, kokas.*

KÓTAIRÓ, (kóta-író) ösz. fn. Leíró, ki kótákat, azzaz zenei hangjegyeket másol, s ezen munkájából keresetet üz. V. ö. KÓTA.

KÓTAJ, (v. Keresztút) falu Szabolcs m.; helyr. *Kótaj-ba, —ban, —ból.*

KÓTAKÖNYV, (kóta-könyv) ösz. fn. Könyv, mely írott vagy nyomtatott zenei hangjegyeket foglal magában.

KÓTAMÁSOLÓ, (kóta-másoló) l. KÓTAIRÓ.

KÓTAPAPÍR v. —PAPÍROS, (kóta-papír v. —papiros) ösz. fn. Erősebb, tömöttebb és vastagabb féle, megvonaltzott papíros, melyre zenei hangjegyeket írnak. V. ö. KÓTA.

KÓTARENDSZER, (kóta-rend-szer) ösz. fn. A kótapapírosan azon öt vonal rende, melyekre s melyek fölé, közé, és alá a hangjegyeket írni vagy nyomtatni szokták.

KÓTÁSKÖNYV, (kótás-könyv) ösz. fn. l. KÓTAKÖNYV.

KÓTATÁM, (kóta-tám) ösz. fn. Tám vagy támlaféle állvány, melyre a hangjegyeket fektetik, midőn belőlők játszanak vagy énekelnek.

KÓTÁZ, (kóta-az) áth. m. *kótdz-tam, —tdl, —ott, par. —z.* Bizonyos dallamot, hangszerzeményt kótákra szedve leír. *Lekótdzni a szebb népdalokat.* V. ö. KÓTA.

KÓTÁZÁS, (kóta-az-ás) fn. tt. *kótdzás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, midőn valaki kótáz.

KÓTER, fn. tt. *kóter-t, tb. —ok, harm. szr. —ja.* Dunán tuli tájszó, s am. a város vagy helység házában levő börtön. Talán: *gátor?* melylyel a német *Gatter, Gitter* is egyezik.

KÓTH, falu Szala, pusztá Bihar m.; helyr. *Kóth-ra, —on, —ról.*

KÓTIS, (kót-is) fn. tt. *kótis-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Így nevezetnek bizonyos eszközök ütőrései, pl. *harang kótisa*, azaz nyelve; *mozsr kótisa*, törője; *kótisok az olajutóban* stb. Gyöke a hangutánzó *kót*; az *is* képző pedig am. *os*, mely némely más szókban is ezen értelemmel bír, mint: *lapis* am. *lappos*, *kódís* am. *kódos*, *hamís* am. *hamos*, *körís* am. *körös* stb. E szerint *kótis* am. *kótos*, azaz *kót kót* hangon ütő, verő, törő. Rokon a *kóto*, *kótyog* stb. ily értelmű hangutánzókhöz.

KOTKODÁCSOL, (kot-kodács-ol) önh. m. *kotkodácsol-t.* Mondják tyúkról, midőn ijedtében sokszoros *kot-kot* hangon kiált, pl. midőn a kutya megkergeti, vagy kányát, héját lát.

KOTKODÁCSOLÁS, (kot-kodács-ol-ás) fn. tt. *kotkodácsolás-t, tb. —ok.* *Kot-kot* hangon kiáltozás.

KOTLÁS, (kot-l-ás) fn. tt. *kotlás-t, tb. —ok.* A tyúknak 1) *kot-kot* hangon kiáltozása; 2) költése. V. ö. KOTLIK.

KOTLIK, (kot-l-ik) k. m. *kotl-ott, htn. —ani.* 1) Szomorú *kot-kot* hangon szól, t. i. a tyúk, mi akkor történik, ha tojni megszűn, s mintegy vágya támad a csibeköltésre, miért is csak ilyen tyúkot szokás tojásra ültetni. *Egyet tojtott, megkottlott*, (km.), azaz alig tett valamit, már bele únt, nem folytatja. *Megkottlott a tarka tyúk*, azaz alkalmas lett tojasköltésre. Használható tárgyzettal is, pl. *Amít nem tojt, azt akarja kotlani.* (Pázmán). Ez esetben am. költ. A székelyeknél: *kotol. Azután a tuluba s úgy a fészekbe ült kotolni.* (Kriza J.). 2) Átv. ért. mondjuk az észről, midőn rendes működése megszűnik, s mintegy kórállapotban van. *Kotlik az eszed, hogy így beszélsz?*

KOTLÓ, (kot-l-ó) mn. tt. *kotló-t.* 1) *Kot-kot* szomorkás hangon szóló. *Kotló tyúk.* 2) Tojásokat

költeni vágyó, vagyis ültetésre alkalmas. Mindkét esetben szoros ért. a tyúkról mondatik.

KOTLÓS, (kot-l-ó-os) mn. tt. *kotlós-t* v. —at, tb. —ak. I. **KOTLÓ**. *Bús, mint a kotlós tyúk.* (Km.). *Kotlós tyúk kutyogása.*

KOTLOTT, (kot-l-ott) mn. tt. *kotlott-at*. Átv. ért. különösen mondják oly szőlővesszőről, melyet ültetés végett mesterségesen csiráztatnak ki.

KOTNYELES, (kot-nyel-es) mn. tt. *kotnyeles-t* v. —et, tb. —ek. Oly emberről mondják, ki minden lében kanál akar lenni, ki hivatlanul mások dolgába avatkozik, beleszól mindenbe. Különösen oly személy, ki a konyhán alkalmatlankodik, s kíváncsi mindent látni, tudni, amit sütnék főznek. E szerint oly emberre illő kifejezés, ki mindenbe szeret belekottyanni, s a dolgoknak mintegy nyeléhez kapkodni. *Kot* v. *koty* és *nyel* szóból tétetett össze. Vagy talán am. *koty-nyelves*.

KOTNYELESKÉDÉS, (kot-nyel-es-kéd-és) fn. tt. *kotnyeleskédés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki kotnyeleskedik.

KOTNYELESKÉDIK, (kot-nyel-es-kéd-ik) k. m. *kotnyeleskéd-tem*, —tél, —étt. Kotnyeles ember módjára mások dolgába kottyán és belekap. *Konyhán kotnyeleskedni*. V. ö. **KOTNYELES**.

KOTNYELESSÉG, (kot-nyelesség) ösz. fn. Tulajdonság, hibás szokás, midőn valaki mások dolgába kottyán és hivatlanul avatkozik.

KOTOG, (kot-og) I. **KOTAG**.

KÓTOG, (kót-og) önh. és gyak. m. *kótog-tam*, —tál, —ott. *Kót-kót* hangon szól. *Kótog a félüres kulacsban a bor, ha rázzák.*

„Oh hogy kótog a kebeled,
Melyben szívemet viseled!”

A csikóbőrös kulacshoz (Csokonai).

Kótog a verő szív. Egyezik vele a Tatrosi codexben: *koltag* (azaz zörget, kopogtat); és rokonai: *kotog*, *kotonoz*, *kotyog*, *koczog* több rokon értelmű és hangu szók.

KÓTOGÁS, (kót-og-ás) fn. tt. *kótogás-t*, tb. —ok. *Kót-kót* hangon szólás.

KÓTOGAT, (kót-og-at) áth. gyak. m. *kótoogat-tam*, —tál, —ott. Valamit zörget, kopogtat.

KOTOKA, I. **KATUSKA**.

KOTOL, I. **KOTLIK**.

KÓTOLOG, némi hangváltozattal am. kódorog; I. ezt.

KOTONOZ, (kot-on-oz) önh. és gyak. m. *kotonoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Szoros ért. kézzel tapogatódzva keres valamit. *Sötétben kotonozni a szekrényben*. Zsebben, zsakban kotonozva keresni valamit. Rokonok hozzá a *motoz* és *kotoráz*. Széles ért. másoknak alkalmatlankodva keresgél. *Maradj már vesztig, ne kotonozz itt köztünk*. Gyöke a tapogatódzó kéz hangját jelentő *kot*.

KOTONOZÁS, (kot-on-oz-ás) fn. tt. *kotonozás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kotonoz.

KOTOR, (kot-or) áth. m. *kotor-t* v. *kotrott*, htn. —ni v. *kotrani*. 1) Kézzel vagy lábbal, vagy valamely eszközzel érint, egyszersmind görbe kerek vonalban mozgat, kever, forgat valamely lágyabbféle oszlékony részekből álló testet.

„Künn vad fürgeteg száll, az kotorja szárnyát
Röptiben a házon.” Arany J.

Póznával kotorni a sarat. Bottal gödröcskét kotorni a földben. 2) Széles ért. valamely testnek részeit helyökből kiforgatja, kitúrja, kiássa, kivakarja. *A sebes eső kikotorja a barázdákat. A régi sírokból kikotorni a csontokat. A válából kikotorni a moslékot. Elkotorni a szemetet, ganajt*, am. forgatva tovább tolni. *Felkotorni az elültetett gumókat, gyökereket.*

KOTORÁSZ, (kot-or-ász) önh. m. *kotorász-tam*, —tál, —ott, par. —sz. Folytonosan kotorva keresgél. Zsebben *kotorászni. Szekrényeket, ládákat kikotorászni, és semmit sem találni*. E szóhoz a nyelvszókás, különösen a keresés, kutatás fogalmát ragasztotta, s ennél fogva szűkebb és határozottabb értelmű, mint törzsöke a *kotor*. Képzője *ász* gyakorlatot jelent, mint a *kaparász, vakarász* igékben. Egyébiránt mondják és írják így is: *kotoráz*.

KOTORÁSZÁS, (kot-or-ász-ás) fn. tt. *kotorászás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kotorász.

KOTORÁZ, (kot-or-áz) I. **KOTORÁSZ**.

KOTORCZA, (kot-or-eza) fn. tt. *kotorczát*. Sásnak, gyékénynek gyökere része.

KOTORGAT, (kot-or-g-at) gyak. áth. m. *kotorgat-tam*, —tál, —ott, par. *kotorgass*. Folytonosan vagy gyakran kotor.

KOTORGATÁS, (kot-or-g-at-ás) fn. tt. *kotorgatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kotorgat.

KOTORJ, (kot-or-j) isz. mely nem egyéb, mint *kotor* igének átv. értelmű parancsolója, s am. lódulj, takarodjál, kotródjál. *Kotorj innen!* V. ö. **KOTRÓDIK**.

KOTORMÁNY, falu Vas m., erdélyi falu Csik székben; helyr. *Kotormány-ba*, —ban, —ból.

KÓTOROG, I. **KÓDOROG**.

KOTOS, pusztá Somogy m.; helyr. *Kotos-ra*, —on, —ról.

KOTRÁS, (kot-or-ás) fn. tt. *kotrás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kotor.

KOTRÉSZ, Balatonmelléki szó, a divatosabb, *kotorász* helyett; I. ezt.

KOTRÓ, (kot-or-ó) mn. tt. *kotró-t*. Aki vagy ami kotor. *Kotró gép*, melylyel a folyók fenekét tisztogatják.

KOTROCZÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Kotroczó-ra*, —n, —ról.

KOTRÓDÁS, (kot-or-ó-d-ás) fn. tt. *kotródás-t*, tb. —ok. Eltakarodás. V. ö. **KOTRÓDIK**.

KOTRÓDIK, (kot-or-ó-d-ik) belsz. m. *kotród-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. mondják emberről, ki érezvén, hogy rossz fát tett a tűzre, vagy akármi oknál fogva félvén, elhordja irháját, vagyis úgy eltakarodik, mintha helyéből kikotorták volna. Minden esetre szégyenvalló gyalázatos eltávolodást jelent. *Kotródjatok innen! Amint hallá, hogy közelednek a csendbiztosok, legott kotródott.* Népies, tréfás, és nem disztelen kifejezések egyike.

KOTRONCZ, (kot-or-oncz) fn. tt. *kotroncz-ot*, harm. szr. —*a*. Rougy, czafrang a viseltes ruhán. Rokonnak látszik 'katrinca' szóval.

KOTY, hangutánzó, mely a rokon hangú és értelmű *koty* szónak hangzatosabb módosítása. V. ö. **KOTY**. *Koty bele szilvalé, téged eczetelnek v. téged borsolnak belé.* (Km.). Mindenben *koty*, azaz beleszól. *Kitty* hangutánzó ikerítve jelenti a verő óra ketyegését, vagy szív dobogását, vagy edény bugyogását. Ikerítve: *kitty-koty*. L. **KITTY**. Megtoldva *kottya*, a csibéit hívó tyúk hangja. *Kottya, kottya fiaim, csak én magam maradék.* (Pázmán P.) Rokonai, de más-más árnyéklatu módosítással: *katy, koty, kóty*, továbbá: *potty, rotty, szotty, totty*. Származékai: *kottyán, kottyant*; idetartozik *kátyó* is.

KOTTYAN, (kotty-an) önh. m. *kottyant*. 1) *Koty* hangot ad. *Kottyán a víz, a híg sár, ha valamit bele ejtenek. Kottyán a lenyelt ital.* Innen átv. ért. ez meg sem kottyán, nem is kottyán, am. oly kevés, hogy észre sem vehetni, mint midőn a vízbe, pl. egy szem babot ejtenek. 2) Átv. ért. *belekkottyanni valamibe*, am. hivatlanul, vagy időn kívül bele szólni. *A szónok beszédébe belekkottyanni. Senki sem kérdezett, miért kottyansz bele?*

KOTTYANÁS, (kotty-an-ás) fn. tt. *kottyánds-t*, tb. —*ok*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki kottyán.

KOTTYANÓ, (kotty-an-ó) mn. és fn. tt. *kottyantánót*. Ami kottyán. Főnévként pedig am. *kátyú*.

KOTTYANT, (kotty-an-t) áth. m. *kottyant-ott*, htu. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kottyánó hangot adat valamivel, vagyis eszközli hogy kottyanjon, pl. valamit a vízbe, sárba dobva. Átv. ért. *egyikét szót kottyantani; kikottyantani a titkot*.

KOTTYANTÁS, (kotty-an-t-ás) fn. tt. *kottyantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kottyant.

KOTTYFITY, (kotty-fitty) ösz. fn. 1) *Koty* folt valami, különösebben *koty* folt lé. 2) *Kótyomfitty*. V. ö. **KÓTY**.

KOTÚ, (kot-ú) fn. tt. *kotút*. A habarékban, vízben mintegy kikotort mélység, gödör. Egyezik vele: *kátyú*.

KOTÚL, (kot-ú-ol) áth. m. *kotúl-t*. Gödröt kotor a vízben, habarékban; vagy a kotúban levő holmit, például halakat, kotorja, kikotorja.

KOTÚLÁS, **KOTULÁS**, (kot-ú-ol-ás) fn. tt. *kotúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kotúl.

KOTY, hangutánzó, melyből *kotyog, kotyol, kotyfol, kotyvaszt, kotyos, kotyós, kotty, kottyán* származnak. Egyezik vele a valamivel keményebb *kot*, melyből *kotog, kotákol* stb. erednek.

KÓTY, 1) hang, mely a szintén hangot jelentő *fitty* szóval párosulva lett *kótyfity* v. *kottyfity* v. *kótyonfitty, kótyomfitty*, jelent oly valamit, amiben az egyes részek is (*koty* v. *kotty* v. *kóty*, és *fity* v. *fitty*) valami silányat, hitványat jelentenek, s az összetétel (mintegy kettőztetés) ezen értelmet még inkább fokozza. Innen *kótyon* v. *kótyomfity* ember am. hitvány ember, semmi haszna ember. *Kinek gézengúz az ura, annak kótyomfitty a szolgája.* (Km.). 2) Szeged vidékén s némely más helyeken is mezei, silányabb fajta sárgadinnye; tt. *kótyot*, s ez értelemben azon tulajdonságától vette nevét, hogy igen elérett korában *kótyó*, azaz *kotyós*, vagyis locsos lesz, mire nézve mind a jobb fajta sárga-, mind a görög dinnyétől különbözik. Sínai nyelven *kuá* am. a latin *melo, cucurbita, cucumis*.

KÓTYA, fn. tt. *kótyát*. 1) A székelyeknél Kriza J. szerint egy hosszú fácska, melyet a játszó legénykének négyesben szoktak ütni botokkal. V. ö. **KOTYÓZ**. 2) A jószág árulásának azon módja, midőn az összecsiszított venniakarók előtt az eladó jószágnak legalsó árát az arra rendelt személy kikiáltja, s a legtöbbet ígérőnek odaadja; mely esetben régi szokás szerint az áremelést dobverés kíséri. Innen mondják: *fölverni valaminek az árát; drágán ráverni valakire az ócska árut. Kótyára bocsátani az adósnak holmijét. Kótyán vásárlott retyemutya.*

„Nem adott el rabbá hadiszolga képen,

Kótyára hunok közt nem eresztő népem.“

Buda halála. (Arany Jánostól).

Mint hogy pedig az ilyféle árulásnál a holmikat hányják vetik, kézzel kézre adogatják, innen összetéve: *kótya-vetye*. Mi e szók eredetét illeti, tudva levő dolog, hogy nyelvünkben a *tya tye*, és *tyu tyű* végzetek meglágyított *ta te, tu tül* igenevekre mutatnak, melyek eredetileg *tó tö*, pl. *cságotyú* am. cságotó, *csikoltyú* am. csikoltó, *tárigatyú* am. tárigató stb. hasonlóan: *kutya* am. kuttyó kutó (mert *ku-t*, azaz *ku* hangon kiált), *parittyá* am. *parittó, parintó*, azaz *perintó, perditó; totya* am. *totyó, totó*. Ezen hasonlat szerint *kótya* mindkét esetben am. *kotó*, azaz ütő, verő; különösen *kótyavetye* am. *kótóvető*, melyből lett *kótavete*, lágyítva *kótyavetye*. Az első törzsöke az ütést, verést jelentő *kót*, melyből van *kódog* és *kótis*, azaz verő, ütő, pl. harang *kótisa*; és ha tetszik *kóta* azaz *kótó*, ütő, ütőalakú, (V. ö. **KÓTA**); a másiké *vet*, melyből lett *vető, vete, vetye*. Van *szelekótya* szónk is, mely másképen: *szelewerdi*, kétségtelen bizonyossággal hogy *kótya* és *verdi* (azaz verő) egyet jelentenek. És így a *kótyavetye* jelent árulást, melyben az eladó holmit dobra ütök és vetik; vagy más értelemben ütök-vetik, azaz hányják-vetik; mik a valóságnak is teljességgel megfelelnek. Mint hogy pedig a *vet* tájszokásilag *vét*: innen némi rokonságban van vele ezen kifejezés:

ütni vélni valamit. Az újabb divatú *árverés* ugyan szintén szabatosan fejezi ki az illetén árlásmódot: de a *‘kótyavetye’* vagy csak *‘kótya’* jellemzetesebb és festőibb, habár köznépies színezetű is.

KÓTYAG, KÓTYAGOS, I. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KÓTYAGOSODIK, (kóty-ag-os-od-ik) k. m. *kótyagosod-tam, —tál, —ott.* Ittassá leszen, pityósodik, kótyogósodik.

KÓTYÁL, (kóty-a-al) áth. m. *kótyált.* 1) Árverez. *Elkótyálni az adósnak holmijét.* 2) Átv. ért. mint-hogy a kótyán gyakran potomáron vesztegetik el a jószágot, am. pazarol, prédál, veszteget, hiábavaló érdeletekért ad ki valamit. *Rövid idő alatt egész örökségét elkótyálta.* V. ö. KÓTYA.

KÓTYÁLÁS, (kóty-a-al-ás) fn. tt. *kótyálás-t,* tb. —ok. Árverezés.

KÓTYÁSZ, (kótya-ász) önh. m. *kótyász-tam, —tál, —ott.* 1) Kószál. 2) Somogyban: bengész. 3) Hegyalján: gyermekek futosó játéka, talán ugyanaz ami az erdélyi *kótykáz* vagy másutt *kótyóz*, midőn a labdát kiütik, melynek több helyütt *kifutó* a neve.

KÓTYAVETYE, (kótya-vetye) ősz. fn. I. KÓTYA.

KÓTYAVETYÉL, (kótya-vetyél) ősz. áth. I. KÓTYÁL.

KÓTYÁZ, (kóty-a-az) önh. m. *kótyáz-tam, —tál, —ott.* Kótya nevű fácskával játszik. V. ö. KÓTYA, 1).

KÓTYÁZÁS, (kóty-a-az-ás) fn. tt. *kótyázás-t,* tb. —ok. Kótyával játszás.

KOTYKA, (koty-ka v. kóty-ka) fn. tt. *kotykát.* 1) Erdélyben Kriza J. szerint am. labda, hihetőkép, legalább eredetét tekintve, ütő lapda. 2) Szathmár vidékén Mándy P. szerint am. kátyó.

KOTYKÁZ, (koty-ka-az) önh. m. *kotykáz-tam, —tál, —ott.* Labdáz, labdával játszik. Egy eredetű és talán egy jelentésű is *kótyóz* szóval.

KOTYFOL, (koty-f-ol v. koty-v-ol, koty-u-ol) áth. m. *kotyfolt-t.* Imígy-amúgy, hamarjában össze-habarva főz; máskép: *kotyvaszt.* Finnül: *keitin* am. főzők. Az *f* közép képző nem más, mint *u*-ból alakult *v* hangnak megkeményítése, tehát eredetileg *koty-u-aszt*, mint *olu*-ból *olvaszt*, *hamu*-ból *hamvaszt* stb. Így lett a *dölü, dölv, dölf, dölfös*, a *csörü, csörv, csörf, csörfös* stb.

KOTYFOLÁS, (koty-f-ol-ás) fn. tt. *kotyfolds-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kotyfol. Maga is a kotyfol étel vagy kotyma. *Nekem bizon az ő kotyfoldása nem kell.*

KOTYHÁZA, puszta Nógrád m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

KOTYLÉ, (koty-lé) ősz. fn. Kotyfolt, rosz lé.

KOTYMA, (koty-ma) fn. tt. *kotymát.* Nem más, mint a *kotyvaszt* igének törzsöke *kotyv*, a utóhanggal toldva, s a *v* rokonhangu *m*-re változva, de lehet *koty-mi* öszvetétel is, az *i* a megelőző alhanghoz kö-

zelebb a hanggá alakulván. Jelent tulajdonképen roszul készített, habarékféle ételt. *Ez kotyma, nem étel.* Átv. ért. akármiféle rosz keverék, melynek semmi haszna.

KOTYMÁNY, (koty-mány) fn. tt. *kotymány-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Erdélyben a székelyeknél: sáros hely az útakon (Kriza J.); alkalmasint kivájt sárgödör bővebb értelemmel, és rokon *kátyó* szóval. L. KÁTYÓ.

KOTYMÁS, (koty-ma-as) mn. tt. *kotymás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kotyvasztott. 2) Hitvány. *Kotymás ember*, hitvány, semmihaszna ember.

KOTYNYELES I. KOTNYELES.

KOTYÓ, (koty-ó) fn. tt. *kotyó-t.* Székely tájszó-lással a szilváról, vagy más gyümölcsről is mondják, mely nagyon elérve vagy megtörődve locsos, leves lett. Gyöke azon *koty* hang, mely általán a mozgásba hozott nedvekről mondatik, mint *kotyfol, kotyvaszt* igékben.

KOTYOG, (koty-og) önh. és gyak. m. *kotyog-tam, —tál, —ott.* *Koty-koty* hangon szól. Szoros értelemben mondják a tyúkról, midőn ily hangon szólva fiait hívja, vagy nekiszomorodva ülni, költeni vágy. Átv. ért. mondják némely szűk száju edényekről, melyekből a nedv *koty-koty* hanggal nyomul ki; továbbá oly malomról, melynek igen kevés a vize, ke-reke lassan forog, s melynek garatja csak szemenként hullatja az őrlendő gabonát, szóval, melyről tréfásan mondani szokták: *egy szem kevés, kettő sok.* Gúnyosan am. locsog, fecseg, hiábavalókat beszél. *Ugyan ne kotyogj!*

KOTYOGÁS, (koty-og-ás) fn. tt. *kotyogás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. *Koty-koty* hangon szólás. *Tyúk kotyogása.*

„Édes a te danolásod,
Jérceforma kotyogásod.“ Csokonai.

KOTYOGÓ, (koty-og-ó) mn. tt. *kotyogó-t.* Általán ami kotyog. *Kotygó csibés tyúk.* Különösen kevés vizű, lassu járásu malomról mondják. *Van egy kotygó malmom.* Vékony hangon *ketyegő*, az órának jelzője. Innen régi adoma szerint szólva: *ketyegő fene* am. óra.

KOTYOGÓS, (koty-og-ó-s) mn. tt. *kotygós-t* v. —at, tb. —ak. Mondják ittas emberről, kinek nyelve akadozva mozog, s inkább kotyog, mint beszél.

KOTYOGTAT, ((koty-og-tat) áth. m. *kotygottat-tam, —tál, —ott.* Eszközli, hogy valami kotyogjon.

KOTYOL, (koty-ol) önh. m. *kotyolt.* Lásd: KOTYOG.

KOTYÓLÉ, (kotyó-lé) ősz. fn. L. KOTYLÉ.

KOTYOM, (koty-om) fn. tt. *kotyomol.* Lásd: KOTYMA.

KÓTYOMFITTY, (kótyom-fitty), I. KÓTY.

KOTYOR, (koty-or) fn. tt. *kotyor-t* v. *kotyr-ol*, harm. szr. —a. Sándor István szerint am. bokros, csútos, bozótos hely. Mándy P. szerint am. kátyó.

KOTYOS, (koty-os) mn. tt. *kotyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kotlós, ülni költeni vágyó, t. i. tyúk.

KOTYÓS, (koty-ó-os) mn. tt. *kotyós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Igen elérett gyümölcs, különösen szilva.

KÓTYOS, (kóty-os) mn. tt. *kótyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Félrészeg, ki egy kevesse becsípett, kinek nyelve nehezen mozog, s csak úgy kótyog, máskép: *kotyogós*. V. ö. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KOTYÓSODÁS, (koty-ó-s-od-ás) fn. tt. *kotyósodás-t*, tb. —*ok*. Kotyóssá levés. V. ö. KOTYÓSODIK.

KÓTYÓSODÁS, (kóty-os-od-ás) fn. tt. *kótyosodás-t*, tb. —*ok*. Szesztes italtól mintegy félig részegedés, máskép: *kótyagosodás*. V. ö. KOTYOGÓS.

KOTYÓSODIK, (koty-ós-od-ik) k. m. *kotyósodtam*, —*tál*, —*ott*. Mondják szilváról s más leves gyümölcsökről, midőn nagy érettség vagy törődés következtében locsosak lesznek. *Hosszú, rázós uton megkotyósodott a szilva, baraczk*.

KÓTYÓSODIK, (kóty-os-od-ik), 1. KÓTYAGOSODIK, KÓCSAGOSODIK.

KOTYÓZ, (koty-ó-z) önh. m. *kotyóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Székelyesen am. laptát bottal ütögetve, kiverve játszik. Gyöke rokon az ütést, verést jelentő *kötis*, *kótyog* szókéval.

KOTYÓZÁS, (koty-ó-z-ás) fn. tt. *kotyózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kiütő laptajáték.

KOTYVÁL, 1. KOTYFOL, KOTYVASZT.

KOTYVASZT, (koty-v-asz-t) áth. m. *kotyvasztott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *kotyvaszsz*. Gyöke a nedv lotyogó hangját jelentő *koty*, melyből eredt a *koty*, *koty* törzsök, ebből pedig *kotyvasz*, *kotyvaszt*. Valamit hamarjában ételül öszvehabar, imígy-amígy elkészít, dsamál; máskép: *kotyfol*. Mindennek *kérőjére nem kotyvaszthat a szakács*. (Km.). Gúnyképen használják a rozg főzőkről vagy ily gyógyszerészekről és vegyészekről.

KOTYVASZTÁS, (koty-v-asz-t-ás) fn. tt. *kotyvasztás-t*, tb. —*ok*. Hamarjában öszvehabarása, s rozszul főzése valamely ételneműnek.

KOV, elvont gyök 1. *kova*, 2. *kovács*, 3. *kovad*, *kovaszt*, 4. *kovályog*, 5. *kovács* szókban és származékaikban, melyeket láss az illető helyeken.

KOVA, (ko-v-a v. kov-a, 1. a czikk végén), fn. tt. *kovát*. Igen szilárd keménységű, részént átlátszó, részént homályos kőfaj, melynek alkotó részeit saját nemű föld teszi, mely magában a tűzben föl nem oldható, hanem csak más fémanyagokkal összeköttetésben; hamuszírral és sziksóval vegyűlten üveggé olvad. Szélesb ért. többféle kemény kővek, melyek vas vagy aczél által korholtatva tűzszikrákat adnak, s általán *tűzkő* név alatt ismeretesek. Innen köznyelven a *kova* és *tűzkő* hasonértelműek.

„Be van az én szűrőm újja kötve...

Az egyikben aczél, kova, tapló.”

Népdal.

Gyöke a kemény test ütéséből támadó vastag *ko* hang, vékony hangon *kő*; amabból lett *ko-u*, *ko-v*, s *a* hanggal toidva *kova*, emebből *kő-ü* *kő-v*, s összehúzáva *kő* v. *kü*. Hogy az egyik törzsöke *kov* (kav) a másiké pedig *köv*, kitetszik e kiesinyező származékaikból: *kov-acs* (kavics), és *köv-ecs*. V. ö. KŐ.

KOVABÁNYA, (kova-bánya) ösz. fn. Bánya, melyben kovanemű kőveket fejtenek. V. ö. KOVA.

KOVACS, (kov-acs) fn. tt. *kovacs-ot*, harm. szr. —*a*. Különféle kőfajok, melyek vegyes alkotó részekből állanak, s külsejükre nézve a kovához hasonló, jelesen csillogó felszínűek. (Spathum). *Folyó kovacs* (spathum fluor). *Mész kovacs* (sp. calcareum). *Nehéz kovacs* (sp. ponderosum). *Szagos kovacs* (lapis suillus). *szikrázó kovacs* (sp. scintillans). Törzsöke *kov*, melyből a *kova* is származott. V. ö. KOVA.

KOVÁCS, (ko-ács v. koh-ács, v. koh-ás, 1. a czikk végén) fn. tt. *kovács-ot*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. mesterember, ki vasból nagyobb, és gorombábbféle munkákat készít, nevezetesen, ki szekereket, kocsiakat, gazdasági eszközöket, hordókat vasal, szántóvasakat, csoroszlákat nádol, lovakat patkól stb. V. ö. LAKATOS. *Városi, falusi, tábori kovács*. *Czigány kovács*. *Lovakat gyógyító kovács*. *Hideg kovács*, kinek munkája nincs, vagy ki bizonyos esetekben hidegen veri a vasat. A népmondákban nevezetes a *vas kovács*, kinek lakát vas fal keríti, s ki a vas orru bábát agyon kalapálja. *Nem lesz abból kovács, kinek kezében soha sem volt kalapács*. (Km.). *Kovácsból szemet venni*, am. második kézből, drágán. A gorombaféle érczmunkáról azt szokták mondani: *mintha kovács csinálta volna*. Minthogy a kovács *koholva, kalapálva*, vasat ütve verve dolgozik: legvalószínűbb, hogy e szó gyöke a hangutánzó *ko*. Mi az ács végzetet illeti, ez kétféleképp értelmezhető, vagy a latin *faber*-nek megfelelő *ács* főnév, miszerint *kovács* annyi volna, mint *ko-ács*, mely szebbhangzat miatt *v* kapocshangot vett föl; vagy átalakult *ás*, mint *bogács* bogás, *kalács* kalás, *bordács* bordás, *kajács* kajás, *tanács* tanás, s több másokkal, miután több szavainkról világosan tudva van, hogy ily hangcserével keletkeztek, pl. *ordas* néhutt ordacs, *bekes* máskép bekecs. Ha továbbá azt is tekintetbe vesszük, hogy a *h* és *v* mint rokonok föleseréltetnek, ennél fogva *kovács* annyi volna, mint a *koha* törzsükből eredett *kohás*, *kohács*, *kovács*, mint Érsekújvár táján a *kőműves* kőműhes. A szláv nyelvekben is e mesterember neve *kovács*, melynek szintén rokonsága van a hangutánzó *kujem* (kholok, kalapálok) igével.

KOVÁCSBOLHA, (kovács-bolha) ösz. fn. Azon apró szikrácskák, melyek a pörölylyel vagy kalapáccsal vert tűzes vasról szétröpdösnek. Máskép: *czigánybolha*.

KOVÁCSFOGÓ, (kovács-fogó) ösz. fn. Nagyobbféle vasfogó eszköz, melylyel a kovácsok a munkába vett vasat megszorítva tartják, midőn a tűzből kivesszik, s az üllőre sektetik.

KOVÁCSFUVÓ, (kovács-fuvó) ősz. fn. Börből készített tömlő, mely léggel telve, szele az égő szemet szítja; egyszerűen *fujtató*.

KOVÁCSHÁZA, HOSSZÚMEZŐ —, TÓT —, faluk Csanád m.; helyr. —*háza-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁCSHIDA, falu Baranya m.; helyr. —*hidá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁCSI, faluk Bars, Temes, Tolna, Veszprém, FÜLEK —, Nógrád, HEGYKÖZ —, Bihar, KIS —, Somogy és Veszprém, NAGY —, Pest, PUSZTA —, Somogy, RÁBA —, Vas, SZÉCSÉNY —, Nógrád, puszták Torna, Pest m., erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kovácsi-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOVÁCS ISTÓK, közmondásos költött név, s jelent általában kovácsot. *Kinek Isten nem akarja, Kovács Istók meg nem koholja.* (Km.).

KOVÁCSMESTERSÉG, (kovács-mesterség) ősz. fn. I. KOVÁCSSÁG.

KOVÁCSMŰHELY, (kovács-mű-hely) ősz. fn. Műhely, fujtatóval, üllővel, s különféle kalapácsokkal, pörlyökkel, fogókkal stb. ellátva, melyben a kovácsok dolgoznak. A falusi henye emberek gyűhelye, hol mindig pipára lehet gyűjtani. Itt koholják a falu pletykáit is.

KOVÁCSOL, (kovács-ol) áth. m. *kovácsol-t*. Tulajd. ért. vashól koholás, kalapálás által valamit alakít, készít. *Abronsokat, derékszegeket, patkókat, karikákat, csoroszlákat kovácsolni.* Átv. ért. valamit goromba munkával, idomtalanul készít, vagy: tervet, hirt, tanácsot amúgy kovács módjára forral. *Híreket kovácsolni.*

KOVÁCSOLÁS, (kovács-ol-ás) fn. tt. *kovácsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valaki kovácsol valamit. V. ö. KOVÁCSOL.

KOVÁCSOLAT, (kovács-ol-at) fn. tt. *kovácsolat-ot*, harm. szr. —*a*. Kovácsolt mű, kovácsmű, elentétben különösen az öntött művel.

KOVÁCSOLHATÓ, (kovács-ol-hat-ó) mn. tt. *kovácsolható-t*. Ami alkalmas arra, hogy a kovács valamit alakíthasson, készíthessen belőle. *A rozsdá-ette porhanyú vasak nem kovácsolhatók.*

KOVACSOS, (kov-acs-os) mn. tt. *kovacsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kovacsosul vegyített, amiben kovács van. *Kovacsos ásványok, kövek, érczek. Kovacsos hegyrétegek, bányák.* V. ö. KOVACS.

KOVÁCSSÁG, (kovács-ság) fn. tt. *kovácsság-ot*, harm. szr. —*a*. Mesterség, melyet kovácsok űznek. *Kovácsságot tanulni, gyakorolni, folytatni.* V. ö. KOVÁCS.

KOVÁCSSZERSZÁM, (kovács-szerszám) ősz. fn. Általán mindenféle szerszám, melyet a kovácsok, mint olyak használnak, pl. pörlyök, kalapácsok, fogók stb.

KOVÁCSVÁGÁS, faluk Abaúj és Torna m.; helyr. —*vágás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVÁCZENA, falu Baranya m.; helyr. *Kovácsená-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVAD, (kov-ad) önh. m. *kovad-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. Mondják általán kopácsos héju gyümölcsökről, magokról, midőn héjaik fölrepedezve elhullanak. *Kovad az érett dió, mogyoró.* Törzsöke *kov* egy a *kopács*, *kopad*, *kopaszt* stb. rokon értelműekben levő *kop*-val, s épen am. *kopad*, minthogy a *v* és *p* rokonszervűségök miatt néha fölcseréltetnek. V. ö. KO.

KOVAFÖLD, (kova-föld) ősz. fn. Sajátnemű föld, melynek fő alkotó része kovából áll. Ezen föld-nem, ha lúgsóval összekötik, jegeces alakot vesz fel, különben föl nem oldható. Egész tisztaságát csak vegytani úton lehet szerezni.

KOVÁKOL, (kovák-ol) önh. m. *kovákol-t*. Kis csecsemőről mondják, midőn *kovák*-féle tompa hangon kiáltoz; másképp: *koókol*.

KOVAKŐ, (kova-kő) ősz. fu. Kő, melynek főbb alkatrészét kova teszi.

KOVÁLATLAN, (kov-a-al-at-lan) mn. tt. *koválatlan-t*, tb. —*ok*. Aminek kopácsa le nem foszlott, ami még héjában van. *Koválatlan dió, mogyoró.*

KOVÁLIK, (kov-a-al-ik v. kop-a-al-ik) k. m. *kovált-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mondják némely kopácsos gyümölcsökről, melyeknek héjai feslenek. *Koválik a dió, gesztenye.* V. ö. KOVAD, KOPAD.

KOVÁLÍT, KOVÁLIT, (kov-a-al-ít) áth. m. *koválít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Bizonyos gyümölcsöket kopácsos héjaikból kifejt, kibont. *Diót, mogyorót koválítani.*

KOVALÓ, KIS — NAGY — faluk Nyitra m.; helyr. *Kovaló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁLY, (kov-ály) fn. tt. *kovály-t*, tb. —*ok*. L. KOPÁLY.

KOVÁLYGÁS, (kov-ály-og-ás) fn. tt. *koválygás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Görbe úton csavargás, ideoda szédelegve járás. V. ö. KOVÁLYOG.

KOVÁLYOG, (kov-ály-og) önh. és gyak. m. *kovályg-ott* v. *kovályog-tam*, —*tál*, htn. —*ni* v. *koválygani*. Görbe utakon csavarog, ide-oda szédelegve jár. Különösen mondják a madarakról, midőn a levegőben különféle keringős mozgásokat tesznek. *Kovályognak a hollók, varjak, kányák.* Rokon a *kóbog*, *kóbolyog*, *kóborog*, *kódorog* igékkel. Mondják hosszaú is: *kovályog*. V. ö. KO, KÓ.

KOVANEMŰ, (kova-nemű) ősz. mn. Tulajdon-ságaira nézve a kovakőhöz vagy kovaföldhöz hasonló. *Kovanemű ásványok, kőzetek.* V. ö. KOVA.

KÓVÁR, falu Hont m.; helyr. *Kóvár-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVARCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Kovarcz-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓVÁS, (kov-a-as) mn. tt. *kóvás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kovával vegyített, kóvát tartalmazó. *Kóvás ásványok. Kóvás hegyrétegek.*

KÓVÁS, falu Kóvár vidékén; helyr. *Kóvás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVÁSÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Kováscz-ra*, —on, —ról.

KOVÁSZ, (kov-ász, mintegy kav-ász, ami kavár vagy kavarva van; l. itt alább is); fn. tt. *kovász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Savanyított tészta, mely által a kenyérnek való lisztet keverik, kavadják vagy mint mondani szokás, megkelesztik. Ez másképp: *kenyérlesztő* vagy *sütnivaló*. 2) Szélesb ért. vízzel kevert (*kavart*) és összegyúrt liszt, élesztőkóvásszal vegyítve, innen *kovász-t tenni*, am. a vízzel föleresztett lisztbe savanyító kóvász-t takarni. Mind hangra, mind értelemre nézve rokon a *kotyva*, *kotyma*, *kotyvaszt*, *kotyfol* szókkal is, melyek általán habarás (kavarás) általi sütetést, főzést jelentenek; innen kóvász annyi is lehet, mint *kotyvaszt*, melylyel a sütésre készített lisztet keverik. A szláv *kvasz* ugyan egészen megegyezik vele, de rokon hangu és értelmű szót aligha képes kimutatni.

KOVÁSZFA, (kovász-fa) ősz. fn. Két águ fa, melyet a kóvással teknőn, a takaróruha tartalékaul keresztül tesznek.

KOVÁSZNA, erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Kovászná-ra*, —n, —ról.

KOVÁSZÓ, falu Bereg m.; helyr. *Kovászó-ra*, —n, —ról.

KOVÁSZOL, (kov-ász-ol) áth. m. *kovászol-t*. Kóvásszal savanyít, éleszt, erjeszt. *Kovászolni a kenyérnek való lisztet*.

KOVÁSZOLÁS, (kov-ász-ol-ás) fn. tt. *kovászolás-t*, tb. —ok. Kóvásszal savanyítás v. erjesztés.

KOVÁSZOS, (kov-ász-os) mn. tt. *kovászos-t* v. —at, tb. —ak. Kóvásszal savanyított, kelesztett, süttött. *Kovászos kenyér, laska, uborka, káposzta*. Különbözik az úgynevezett *serlésztős-től*, melylyel finomabb süteményeket készítenek.

KOVÁSZOZ, (kov-ász-oz) áth. m. *kovászoz-tam*, —tál, —ott. L. KOVÁSZOL.

KOVASZT, (kov-asz-t) áth. m. *kovaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *kovaszzs*. Bizonyos gyümölcsök kopácsos héját lefosztja. *Diót, mogyorót, gesztenyét kovasztani*. Szűkebb használatu, mint a *kopaszt*, melylyel különben egy. V. ö. KOVAD.

KOVÁSZTALAN, (kovász-ta-lan) mn. tt. *kovásztalán-t*, tb. —ok. Amit kóvásszal nem kelesztettek, miben kóvász nincsen. *Kovásztalán kenyér*. Bibliai nyelven főnevül használtatik. *Kovásztalánok napja*, melyen Mózes törvénye szerint kóvással kenyeret enni tilos volt, különösen *husvét napja*.

KOVASZTÁS, (kov-asz-t-ás) fn. tt. *kováasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Némely gyümölcsnek kopácsának lehántása.

KOVASZTAT, (kov-asz-t-at) fn. tt. *kováasztat-ot*, harm. szr. —a. Azon héjak vagy kopácsok, melyeket bizonyos gyümölcsökről lefejtettek. *Megfőzött kováasztattal kenni a koszos fejet*.

KOVOG, (kov-og) önh. m. *kovog-tam*, —tál, —ott. Gyakran vagy folyvást kovad.

KOVÁRGY, erdélyi falu Hunyad megy.; helyr. *Kovárgy-ra*, —on, —ról.

KOZÁK, Oroszország déli és keleti tájékain honos néptörzsekből való, mely törzsek, mivel a határokat védik, némely előjogokkal bírnak. Az orosz nyelvben *kozák* vagy *kazák* jelent láncsás katonát és napszámost, a lengyel nyelvben keeskepásztort is, a törökben pedig, különösebben a tatárban *kazák* am. kalandozó, könnyű fegyveres.

KOZÁR, (1) fn. tt. *kozár-t*, tb. —ok. 1) Régiesen és idegen nyelvek után írva: *Khozár*. A magyar történelemben előforduló népség neve, melyről Konstantin császár azt írja, hogy midőn a magyarok még Etelközben tartózkodnak vala, a szövetséges kozárok közt polgárháború ütött ki, minek következtében e nép egyik felekezete tetemes vérontás után legyőzött, az életben maradtak pedig Etelközbe menekültek, hol a magyarokkal barátságra lépven, *kabarok*-nak (azaz több történezeink szerint: *kóborok*-nak) neveztetek, (a sínai írónál Deguignes szerint a kozár név: *kósza*, tehát úgy látszik, hogy 'kozár' is csak 'kósza' származéka). A kozár-kabarokról Konstantin azt mondja, hogy saját szójárásaik szerint beszéltek, de a magyarok másik nyelvét is beszélték, azaz amazok nyelve csak egyik (palóc) szójárása vala a magyar nyelvnek. Ugyaninnen származott, hihetőleg azok (Névtelen jegyző szerint: kunok) letelepüléséről 2) több helység neve is, ú. m. a Mátra mellékén: *Kozárd*, és Baranyában: *Nagy-, Kis- és Rácz-Kozár*. L. itt alább. V. ö. KÚN.

KOZÁR, (2), RÁCZ—, m. város, KIS—, NAGY—, faluk Baranya m., pusztá Vas m.; helyr. *Kozár-ra*, —on, —ról.

KOZÁRD, falu Nográd m., pusztá Szathmár m.; helyr. *Kozárd-ra*, —on, —ról.

KOZÁRVÁR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —vár-ra, —on, —ról.

—KOZIK, ősz. igeképző, l. —KÉZIK.

KOZLA, falu Kővár vidékén; helyr. *Kozlá-ra*, —n, —ról.

KOZMA, (1), (koz-ma v. kosz-ma) fn. tt. *koz-mát*. 1) Tulajdonképen azon koszfélé folt az ételen, mely az által támad, ha a füst igen meglepi, vagy a tüzes edénytől megpörkölődik, mely esetben kellemetlen kesernyész ízt kap, s ez szintén kozmának mondatik. Maga a jelentett dolog természete mutatja, hogy e szó eredetileg *koszma* a *kosz* gyöktől, t. i. az *sz* és *z* mint legközelebbi rokonok gyakorta fölcseréltetnek, különösen m. előtt a keményebb *sz* lágyabb *z*-né változik, mint *csizma* (am. csizma) szóban is. 2) Férfi kn. Cosmas. *Kozma és Demjén vértanúk*.

KOZMA, (2), faluk Fehér és Zemplén, pusztá Somogy m.; helyr. *Kozma-ra*, —n, —ról.

KOZMADOMBJA, faluk Szala és Vas m. helyr. —dombja-ra, —n, —ról.

KOZMAFA, falu Vas m.; helyr. —fá-ra, —n, —ról.

KOZMAFALVA, puszta Bihar m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOZMÁND, puszta Tolna m.; helyr. *Kozmánd-ra*, —*on*, —*ról*.

KOZMÁS, (1), (koz-ma-as) mn. tt. *kozmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk ételről, melyet a kozma megfogott, s e miatt kellemeilen, kesernyés ízű. *Kozmás kása, káposzta*. V. ö. KOZMA.

KOZMÁS, (2), erdélyi falu Csík székben; helyr. *Kozmás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOZMÁSÍT, KOZMÁSIT, (koz-ma-as-ít) áth. m. *kozmásít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Az ételt kozmássá teszi. V. ö. KOZMÁS.

KOZMÁSÍTÁS, KOZMÁSITÁS, (koz-ma-as-ítás) fn. tt. *kozmásítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kozmássá tevés.

KOZMÁSODÁS, (koz-ma-as-od-ás) fn. tt. *kozmásodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kozmássá levés.

KOZMÁSODIK, (koz-ma-as-od-ik) k. m. *kozmásod-tam*, —*tál*, —*ott*. Ételtől mondják, midőn a tüzes edénytől megpörkölődve, vagy a füsttől lepve kellemetlen ízt kap.

KOZMATELKE, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*telké-re*, —*n*, —*ról*.

KOZOLLYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kozollyá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOZSÓK, I. KOSOG.

KOZSU, (kops-u) fn. tt. *kozsu*. Mátyás P. szerént am. bunda, köze, ködmön; tehát egyezik *koz-sók* v. *kosog* szóval; I. ezt.

KOZTÁN, falu Sáros m.; helyr. *Koztán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖ, gyökeleme *köb*, *köcs*, *kög*, *köl*, *kör*, *küt*, *köny*, *köp*(ed), *köv*(ér) stb. gyököknek, illetőleg szók-nak s jelent valami kerekdedet, gömbölyűt, tömöttet; v. ö. KO.

KÖ, fn. tt. *köv-et*, harm. szr. —*e*. Általán más-salhangzóval kezdődő ragok előtt *kő*, a hangzók előtt *köv*, mint : *kőnek*, *kőtől*, *kőre*, *körül*, *kőbe*, *kőhöz* stb. ellenben : *kövem*, *köved*, *köve*, *köves*, *kövecs*, *kövez*, *kövül*, *kövi*. Az *é* és hasonlító *ül* ragokat kétféleképp veszi föl. *köl* v. *kövé*, *kölül* v. *kövül*. Rokonok hozzá a sínai *kia* (quidam lapis pretiosus), *keu* (lapis gemmae inferior), *kidi* (quidam lapis niger; sceptrum quoddam lapideum), *kueu* (lapis gemmae similis), a finn nem-zetségi : *kiwi*, *küw*, *kew*, *kü*, *ku*, *kow*, *keu*, *koch*; a nyugoti kaukázai *kau*, *kauch*, és a szláv *kamen*. A ma-gyarban is módosítva *kü* v. *kü*, mint *Ös-kü*, falu Veszprém megyében. Nevét vagy azon kemény tompa hangtól vette, melylyel az ütést viszonozza, vagy benne mindkét hangnak saját értelme egyesül, mint-hogy a *k* hajlót, görbét, az *ö* hang pedig sűrűen öss-zeszeszorult tömeget jelent, mint a *köt*, *töm*, *tömör*, *több* stb. szókban. 1) Szilárd, kemény ásvány, mely pöröly által nem lapítható, vagy nyújtható, hanem kisebb-nagyobb darabokra tördelhető, és porrá zú-zható. Nemei és fajai különfélék a) alk otó anyagjára

nézve : *agyagkő*, *mésző*, *homokkő*, *márványkő*, *kovakő* stb. b) értékére nézve : *drágakő*, *agátkő*, *opálkő*, *rubínkő* stb. c) alakjára nézve : *csillámló*, *csepegő*, *cser-*, *hasadó*, *kigyó*, *likacsos*, *szurokkő* stb. Követ ásni, fej-teni, vágni, faragni. Valakit követel dobálni. Amely ku-tyát éri a *kő*, az rívan el. (Km.). 2) Így nevezet-nek némely másféle ásványok, és hozzájuk hasonló testek, melyek alakjukra, vagy keménységükre nézve olyanok mint a *kő*, pl. *borkő*, *büdöskő*, *egérkő*, *etelkő*, *gáliczkő*, *pokolkő* stb. A *mennykő* csak képzelet tárgya, egyébiránt a nép véleménye szerint egy fekete színű, tojásdad, nagy kavics (légkő). 3) Mennyiben használ-tatik, s különféle czélokra fordítatik : *beretvakő*, *fénkő*, *kaszakő*, *köszörűkő*, *malomkő*, *tűzkő*, *káposztás-kő*, *határkő*, *szelegkő*, *koporsókő*, *emlékkő*, *sírkő*. Több helyek, különösen várak neveztetnek róla : *Csókakő*, *Tarkő*, *Öskü*, *Odvaskő*, *Kerteskö*; határpontok, melyek a bakonybéli apátságot alapító Sz. István oklevelé-ben is említettnek, *Hajnácskö*, *Kékkő*, *Fehérkö*, *Vö-röskő* stb. 4) Átv. ért. a nehézségnek vagy kemény-ségnek képes kifejezése. *Nagy kö nyomja a szívemet*. *Mintha kö esett volna le keblemről*. *Olyan nehéz mint a kö*. *Kő szívvel birni*. *Oly kemény kenyér, mint a kö*. Átv. értelemben : *Nagy követ mozgatni* am. nagy dol-gokat forgatni elméjében. *Minden követ megmozdítani*, am. mindent mozgásba hozni. *Nagy követ vetett v. dobott a kútba* am. nehéz dologba fogott. *Kőt követn* nem hagyni, am. valamely épületen vagy városon stb. mindent szétrombolni. *Együttfúni a követ*, am. egy híron pendülni. *Mely követ sokszor hengergetnek, meg nem mohosodik*. (Km.). *Nagy kö esett le a szivemről*, am. nagy gondtól vagy bánattól szabadultam. *Köny-nü a lány követ faragni*. (Km.). E bámuló monda-tokban, *mi a kö?* *hol a köben jársz?* a *mennykővet* kell érteni. Szintén : *üsse meg a kö*, am. *mennykő*.

KÖÁGYU, (kö-ágyu) ősz. fn. Ágyu, melyből kö golyókat szoktak lödözni.

KÖALJA, falu Bihar m.; helyr. *Köäljá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖÁROS, KÖÁRUS, (kö-áros) ősz. fn. Általán aki kövekkel kereskedik, pl. aki márványbányákat tart, épületköveket stb. fejtet. Különösen, ki drága-kövekkel üzérkedik.

KÖB, fn. tt. *köb-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán jelent öblös, gömbölyű vagy tömör alaku vala-mit, melyből *köböl* és *köpczös* (köbözös) erednek. Ide tartoznak a *köppöly*, *köpu*, *köpcze*, *köpulö* szintén öb-löset, gömbölyűt jelentő szók. Mintegy lelke e szó-nak a gömbölyűt v. tömöttet jelentő ü. V. ö. Ö. A törökben *kab* am. edény (vase, vaisseau. Hindoglu). A *köb* mint önálló szó, újabb korban jött ismét divat-ba, s mértani ért. jelent oly testet, mely hat hasonló nagyságu lap közé szorítva nyolcz egyenlő szöget képez. Megfelel neki a hellén-latin *cubus*. V. ö. KOCZKA. A *köb* ezen értelemben véve nem göm-bölyű test, sőt igen is szögletes, de ez szintén helyes és eredeti jelentése, melyre részént az adott alkalmat, hogy a latin *cubus* gyökéhez hasonló, részént

mivel a mértani köb is akárminth forgassuk, mindig hasonló tömör alakban tűnik elé.

KÖBÁB, (kő-báb) ősz. fn. Kőből vagy kőben faragott kép, köszobor, mely némely régi iratokban jön elé, s melyet némelyek hibásan *kőláb*-nak olvasnak.

„Ezt megmondván így tetete (tétete)
Hogy köbábat szereztete,
Az piacon felállatá,
És istennek hivattatá.
Lén mindennek parancsolat,
És nagy szörnyű halál alatt,
Hogy ki mint jobban tudnája,
Az köbábat imádnája.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása. 11. l.).

KÖBAJ, (kő-baj) ősz. fn. l. FÖVÉNYBAJ.

KÖBÁLVÁNY, (kő-bálvány) l. KÖBÁB.

KÖBALZAM v. —**BALZSAM**, (kő-balzam v. —balzsam) ősz. fn. A fehér ásványolajok legfinomabb faja, mely minden nedvek és szeszek fölött úszkál, s igen gyúlékony. (Naphta).

KÖBÁNYA, (1), (kő-bánya) ősz. fn. Bánya, melyből kőveket ásnak, fejtenek. V. ö. **BÁNYA**.

KÖBÁNYA, (2), falu Moson, puszta Gömör m, szőlőhegy és köfejtési hely, lakásokkal Pest határában, helyr. *Kőbányá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖBCZÖS, (kő-b-cz-ös, kiejtve: köpczös) mn. tt. *kőbczös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gyöke a gömbölyűt és tömört jelentő *kőb*, melyből *öcz* képzővel lett *kőbcz*, mint gomb *gömböcz*, *gombó gomböcz*, melyekben az *öcz* *ocz* nem kicsinyező értelmű, hanem a minőséget jelentő *ös os*, *ösz osz* képzők módosulata; köbczös t. i. jelent oly embert, ki aránylag zömök, vaskos, tömört, izmos testtel bír. *Kőbczös legény, leány*. A törökben *kaba* am. vaskos; nagy; durva (gros; grand; grossier). Egyébiránt a kiejtés szokottabban *kőpczös*, minthogy a folytonos kimondásban a kemény *cz* előtt a szelid *b* is kemény *p*-vé változik, amiért rendszeren így is írják; így „lábtó“ szóban az általános kiejtés *b* helyett *p*-t hallat: *láptó*, hasonló okból.

KÖBLÁB, (kőb-láb) ősz. fn. Mérték, illetőleg test, mely széltében, hosszában és magasságában (v. mélységében) véve egy lábnyi.

KÖBLÁBNYI, (kőb-lábnyi) ősz. mn. Minek nagysága, illetőleg teriméje egy köblábat foglal magában. *Köblábnyi kődarab*.

KÖBLÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Köblény-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖBLÉR, falu Ung m.; helyr. *Köblér-re*, —*én*, —*ről*.

KÖBLÖS, (kőb-öl-ös) mn. tt. *köblös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Amibe egy köbölnyi valami bele fér. *Köblös zsák. Köblös föld*, melybe rendszeren egy köbölnyi magot szokás vetni, egy hold. (A székelyeknél Cséy Elek szerint félhold is). *Köblös kosár, szapuló*. V. ö. **KÖBÖL**. 1) A székelyeknél gomba neme, mely gabona közt terem, akkora, mint egy nagy egér

füle, némelykor teli apró maggal, mely elein veres, később megbarnul. Az aratók abból jövendölik meg a gabona eresztőseit, ha t. i. sok mag vagy kevés van benne. (Kriza J.).

KÖBMÉRTÉK, (kőb-mérték) ősz. fn. Mértani ért. mérték, melynél fogva valamely testnek mennyiségét köb szerint határozzák meg. Az *elhordandó földet vagy kőveket köbmérték szerint osztani ki az illető fuvarosok között*.

KÖBOGYÓFA, (kő-bogyó-fa) ősz. fn. A nyolcz-hímesei seregébe, és egygyásosok rendébe tartozó növénynem; nős virágának eszéskéje négyfogu, bokrétája bögreforma; bogyója nagy, a nagy eszéskében, nyolcz kőmaggal. Innen a neve. (Diospyros).

KÖBÖK, (kőb-ök) mn. tt. *köbök-öt*. Kőb nagysága (eubicus). *Köbök öl, köbök láb, köbök hüvelyk*.

KÖBÖL, (1), (kőb-öl) fn. tt. *köböl-t* v. *köbl-öt*, tb. *köbl-ök*, harm. szr. *köbl-e*. Az úgynevezett hangugratók közé tartozik. Széles ért. dongákból gömbölyűen alakított, vagy kivájt faderékből csinált edény, pl. melyet kútfalul használnak. Innen vették nevüket több megyében a „Köbölkút“ nevű falvak. Rokona a latin *cupulus*, és a német *Kübel*. V. ö. **KÖB**. Szorosh ért. bizonyos száraz árúk, ú. m. gabona, gubacs, dió, mész stb. ürmértéke, mely jelenben nem oly ingadozó jelentésű, mint a *mérő, szapu* és *kila*; hanem rendszerint am. két pozsonyi mérő, legalább a Tisza vidékén soha sem használják más értelemben. *Ötven köből meszet égetni. Száz köből búzát elvetni. Hogy köble a rozsnak, árpának?* Régeute folyadékmértő is jelentett. „Itt pegig (pegyig) az bort kilemben (külonben) nem adják öt köblnél, az köblt tudja k(c-gyelman) hogy tizenhat piutet teszen.“ (azaz félakót). (Levél 1553-ból). „Negyed napja hogy . . . en boromat adtam oda koresomára ural jobbágyának . . . hatvan pénzen adtam köblt.“ (Levél 1557-ből; mindkettő Szalay Á. 400 m. l. gyűjteményében). De ugyan e korban száraz mérték is: „Továbbá az száz köből zabot elküldtem.“ (Ugyanott 1557-diki levél).

KÖB-ÖL, (2), ősz. fn. az első szám alattitól megkülönböztetés végett kötjellel írják. Am. köbök öl, melynek t. i. széle, hossza, magassága (vagy mélysége) mindennél egy ölet teszen.

KÖBÖLKE, (kőb-öl-ke) kies. fn. tt. *köbölket*. Gombafaj, melynek kalapja pohár- vagy kupafarmáju, s öblében leuceseféle apró termések nőnek. (Cyathus).

KÖBÖLKÚT, faluk Bihar és Esztergom m., erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Köbölkút-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖBÖS, (kőb-ös) mn. tt. *köbös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köbalaku, köböt képező. *Köbös koczka. Köbös kővekkel kirakott járda*. A számtanban maga magával kétszer szorozott: *köbös szám*, pl. $3 \times 3 \times 3 = 27$; s a huszonhetes számnak a 3, köbös gyöke.

KÖBTARTALOM, (kőb-tartalom) ősz. fn. Azon mennyiség, mely köbmérték szerint számítva bizo-

nyos tért betölt. *Ezen falnak köbirtalma ezer köbláb.*
V. ö. KÖB.

KÖBUJJ, (kőb-ujj) ösz. fn. Mérték, s ennek megfelelő test, melynek széle, hossza és magassága v. mélysége egy ujnyi.

KÖCS, elvont gyöke *köcsög* és *köcsöge* szónak, rokon *csücs* (törökül: *üds*) gyökkel. Lásd a származékokat.

KÖCSATORNA, (kő-esatorna) ösz. fn. Kőből vésett vagy faragott esatorna V. ö. CSATORNA.

KÖCSÉPP, (kő-csépp) ösz. fn. A törökbuzához, (kukoriczához, tengerihez) hasonló növényfaj magvai Keletindióban, melyek némileg megkövült vízesepphez hasonlóak. (Coix lacrima).

KÖCSK, KIS — NAGY — faluk Vas m.; helyr. *Köcsk-re*, —ön, —röl.

KÖCSÖG, (köcs-ög) fn. tt. *köcsög-öt*, harm. szr. —e v. —je. Ha e három szót, *köcsög*, *köcsöge* és *kücsög* (szaruforma fejké az úri lovakon) összehasonlítjuk; azon rokonságot találjuk köztök, hogy mindenik kihegyesedő, csücsösödő valamit jelent; ennél fogva a *köcs* gyökben különösebben az ö szűkké szorult, és csücsös valamit jelent, mint maga az öszvecsücsörödött száj. „Köcsög” jelent teljes fazekat, de olyat, melynek alsó öble tág, a nyaka és szája pedig hosszukásan és szűken kinyúlik. Néhutt: *bögyöke*. Innen a hegyes tetejű kalapokat, milyeneket Nagyszombat vidékén viselnek, *köcsöskalapoknak* nevezik a szomszéd magyarok. Máskép: *kécség*, *tejes fazék*.

KÖCSÖGE, (köcs-ög-e) fn. tt. *köcsöget*. Magyarországon ismeretes, kivált a Tiszában nagy bőségben szaporodó halfaj, azok neméből, melyeknek ninesznek szálkái, hanem porozogóik. Ikrája is, mint a vizáé és toké, nagyon kapós. Hegyes tör gyanánt kiálló vagy csücsörödő orra első pillanatra szembetűnő. Máskép: *kécsége*. V. ö. KÖCSÖG.

KÖCSÖGÉS, (köcs-ög-e-es) mn. tt. *köcsögés-t* v. —et, tb. —ek. Köcsögekkel bővelkedő. *Köcsögés Tisza, Szamos*. „A köcsögés Szamos víznek lementében, lakásom van nekem a Nagy Peleskében.” (Pelecskei Notárius. Gr. Gvadányi Józseftől.)

KÖCSÖGÖS, (köcs-ög-ös) mn. tt. *köcsögös t* v. —et, tb. —ek. Köcsögnek való. *Köcsögös karó, oszlop*. Köcsög alakú. *Köcsögös kalap*, magas tetejű kalap.

KÖCSÖK, I. KÖCSÖG.

KÖCZÖLE, (köz-öl-e v. köt-ül-c) fn. tt. *köczölét*. Általán holmi könnyű ruhaféle, melyet a nők csak úgy futtában, pongyolán felkötnek, pl. melylyel a mezőn levők fejüket bekötik, vagy melyet elejükbe kötnek. Gyöke a meglágyított *köt*, s am *kötöle*, az az kötölő, az elavult *kötöl* igétől.

KÖCZÖLYE, I. KÖCZÖLE.

KÖD, fn. tt. *köd-öt*, harm. szr. —e v. —je. Vizenyős, a hűs vagy hideg levegő által sűrűvé tett, s ennél fogva látható gőztest a föld színéhez közel, mely a levegőt többé-kevésbé homályossá teszi, s

ha magasra száll, *felhő* a neve. *Sűrű, vastag, sötét, nehéz köd. Ereszkedik, megszáll, felszáll, ritkúl a köd. Leesik a köd, jó idő lesz. A sűrű ködben eltévedni. Ószi, tavaszi ködök.* A Bécsi codexben *felhő* (nubes). „Úrnak villámati és ködi.” Dániel III. fejezet. „A ködök, kiknek mikor parancsoltatandik Istentől, ménd ez világot bejárni megtököllik.” Baruth. Átv. ért. homály, mely bizonyos szembajokban lebegni látszik a néző előtt. *Köd lepi szemeimet, nem láthatok.*

„Hiú fényt ködbe vont szemünk nem lát.”

Kisfaludy K.

Ezen szó rokon közelebből *göz* szóval (l. ezt), de rokon *sűrű, tömött* s több oly szókkal is, melyekben az ö mint lényeges hang az illető test részeinek *tö-mött, tömör* tulajdonságát fejezi ki. Egyezik vele a török *kos v. koku*.

—KÖD, ösz. igeképző (*ög* és *öd* képzőkből), pl. *röpköd*. V. ö. —KED.

KÖD, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Köd-re*, —ön, —röl.

KÖDDARAVIRÁG, (kőd-dara-virág) ösz. fn. A daravirágok neme alá tartozó növényfaj; tőkocsányai ágatlanok, leveletlenek, levelei hosszudad hegyesek, szirmai kétágúak, fejérek. Máskép a köznépnél: *füstvirág, korpavirág, ködvirág*. (Draba verna). V. ö. DARAVIRÁG.

—KÖDIK, ösz. igeképző, pl. *örködik, gyűlölködik, erőlködik, dühösködik, gyönyörködik, szűkölködik, élölködik, költözködik, szörnyülködik, öltözködik, ördögösködik* stb. V. ö. —KÉDIK.

—KÖDIK, ösz. igeképző, csak a —*ködik* módosulata: *veszködik, leszködik*.

KÖDLIK, (kőd-öl-ik) k. m. *ködl-ött*, htn. —eni. Ködösnek látszik, ködben mutatkozik; köd borítja vagy burkolja be. *Ködlenek a hegyek, eső lesz*. Átv. ért. is:

„De ködlik keblemben még a titkos bánat,
Melyből majd fekete, nehéz felleg támad.”

Tompá Mihály.

KÖDMEN, KÖDMENY, KÖDMÖN, fn. tt. *ködmén-t* v. *ködmön-t*, tb. —ék v. *ködmön-ök*, harm. szr. —e v. —je. Csávált juh bőrből készített öltöny, mely a bundától, gubától abban különbözik, hogy szorosan a testhez van szabva, majd kurta, majd hosszú kabátformára, s gombokkal vagy kapesokkal bekötve szokták viselni. *Kurta ködmön. Hosszu ködmön. Férfi, női ködmön. Szirmos, tulipános, hímzett ködmön. Hejje hujja, ködmön újja.* Eredeténézve gyöke *köt*, s az egész am *kötme*; kitűnik ez kétségtelenül a Tatrosi codexből is, hol „ködmény” övet jelent: „És ködményruha (zona pellicea) vala ő foresoka környöl.” Pesti Gábornál: *bevr ev* (bőr öv), Erdősínél *bür öuecczó* (bőr övedző); ma is oly téli (belül szőrös), melegruha, néhutt: *ujjas bunda*, melyet rendszerént bekötve, fel-

öltve viselnek. V. ö. KOSOG. Az *n* csak kifejezett hangnak látszik, mint a *foszlán*, (könnyű foszló ruha) am. *foszla* v. *foszló*; *ormán* (gallér, mintegy orma a többi öltönynek) *orma*; *kurtán* (rövid öltöny) *kurta*. Ily módon alakulhattak, a *gucsma*, *kucsma*, a gömbölyűt jelentő *gucs*, *kucs* gyöktől; *csizma*, azaz csizolt fényes bőrből, ú. m. kordoványból, szattyánból készített lábbeli. Mind ezek eredetileg melléknevek voltak, melyek a rubázat különféle tulajdonságait határozták meg. Ide tartoznak: *bunda*, *suba*, *csuha*, *guba*, *gatyá*.

KÖDMENÉS, KÖDMÖNÖS, (ködmen-ös) mn. tt. *ködmenés-t* v. —*ét*, tb. —*ek*. Ködmönben járó, ködmönt viselő. *Ködmönös parasztok*. *Czifra ködmönös legények*, *leányok*.

KÖDMENKE, KÖDMÖNKE, (ködmen-ke) kics. fn. tt. *ködmenkét*. Gyermekeknek való kis ködmen.

KÖDMÖN, KÖDMÖNY, I. KÖDMEN.

KÖDMÖNÖS, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Ködmönös-re*, —*ön*, —*ről*.

KÖDMÖNTELEN, (ködmön-te-len) mn. tt. *ködmöntelen-t*, tb. —*ek*. Kinek ködmene nincsen, ki ködment viselni nem szokott.

KÖDMÜKÖCS, (köd-müköcs) ősz. fn. A müköcs egyik faja; esészei a virágnál rövidebbek; levelei szálalakú, épülők; kocsányi a gallérnál sokkal hosszabbak. (*Androsace laetea*). Különbözik a *müköcs daravirág*. (*Draba androsacea*).

KÖDÖK, I. KÖLDÖK.

KÖDÖL, (köd-öl) önh. m. *ködölt*. Ködöt ereszt. *Ködöl a hegy*. V. ö. KÖDLIK.

KÖDÖS, (köd-ös) mn. tt. *ködös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mondjuk térről és időről, melyben köd van. *Ködös völgyek*, *tó mellékek*. *Ködös reggel*, *nap*, *éjszaka*. *Ködös tengeri szigetek*. *Ködös ősz*, *tavas*. V. ö. KÖD.

KÖDÖSEN, (köd-ös-en) ih. Ködös állapotban. *Ködösen jelent meg a reggel*.

KÖDÖSÖDIK, (köd-ös-öd-ik) k. m. *ködösödtem*, —*tél*, —*ött*. Ködössé lesz, köd terjedez rajta vagy benne. *Ködösödik a völgy*, *a tó*, *folyó*, *tenger vidéke*. *Ködösödik az idő*.

KÖDSIPKA, (köd-sipka) ősz. fn. A babonás középkorban, bűvös sipka, melyet ha valaki fejére tőn, köd lepte őt körül, s láthatatlanná lett.

KÖDVRÁG, (köd-virág) ősz. fn. L. 1) KÖD-DARAVIRÁG. 2) KÖDMÜKÖCS.

KÖEDÉNY, (kö-edény) ősz. fn. Általán agyagból alakított, s tűz által kőkeménynyé égetett edény; különösen 1) Kékesszürke agyagból való, mely minden egyébféle edényeknél keményebb. 2) Finom fehér agyagból való, melynek felszíne üvegmázos, és a porcellánhoz hasonló. (Fayence).

KÖEMLŐ, (kö-emelő) ősz. fn. Eszköz, vagyis gép, melylyel nagy köveket magasra emelnek és húznak.

KÖEMLÉK, (kö-emplék) ősz. fn. Kőből emelt vagy faragott emlékjel

KÖEMLÉKI, (kö-empléki) ősz. mn. Kőemlékre vonatkozó, kőemléket illető. *Kőempléki irády*, olyan irády, mely kőemlékeken szokott használtatni. V. ö. KÖIRÁLY.

KÖENYV, (kö-enyv) ősz. fn. 1) Enyvnemű ragasz, melylyel köveket ragasztanak össze. 2) Enyv, melyet oly keménynyé tesznek, mint a kő.

KÖÉR, (kö-ér) ősz. fn. 1) Vonal, melyet a föld gyomrában, hegyekben, bányákban egymással össze-kötött kövek képeznek. 2) Érforma vonalak, huzások bizonyos kövekben, pl. a márványokban.

KÖESŐ, (kö-eső), I. JÉGESŐ.

KÖEVŐ, (kö-évő) ősz. fn. Csigafaj a két indiai és középtengerben, mely a kősziklába fúrja magát. (*Mytilus lithophagus*).

KÖFA, (kö-fa) ősz. fn. Gyarmathi S. az ébenfát nevezi így. V. ö. ÉBEN.

KÖFAL, (kö-fal) ősz. fn. Kövekből rakott fal, vagy melyet kősziklából vágtak ki, mint bizonyos térnék szelét vagy kerítését, pl. a kősziklába vágott pinezének falai. *Kőfal ormózatja*, *párkánya*, *övezete*, *hevedere*. Átv. ért. erős védelem, oltalom. *Isten a mi kőfalunk*.

KÖFALI, (kö-fali) ősz. mn. Kőfalhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kőfali védelem*. Kőfalon termő, tenyésző, tartózkodó. *Kőfali ruta* v. *kőruta*, a bordalakok neméhez tartozó növényfaj, mely kősziklák és régi kőfalak hasadékaiban terem. *Kőfali fecske*.

KÖFALU, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kőfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖFALVA, falu Bihar m.; helyr. *Kőfalva-ra*, —*n*, —*ről*.

KÖFARAGÓ, (kö-faragó) ősz. fn. Kézmives, ki kődarabokat különféle célra vés, farag, idomít, pl. emlékköveket, sírköveket, kereszteteket, egyszerű szobrokat stb. Oly mesterség, melynek több fokozatai lévén, a képfaragáshoz közeledik.

KÖFARKA, erdélyi falu Belső Szolnok m.; helyr. *Kőfarká-ra*, —*n*, —*ről*.

KÖFAZÉK, (kö-fazék) ősz. fn. Fazék, kőkeménynyé égetett agyagból.

KÖFEJTÉS, (kö-fejtés) ősz. fn. Kőbányai munka, melynél fogva a nagy kőtömegeket lőpor által fölvetetik, s darabokra szakgatják, vagy a rétegeket bizonyos vaseszközök segítségével kiássák.

KÖFEJTŐ, (kö-fejtő) ősz. fn. Kőbányai munka, ki kőfejtéssel foglalkodik. V. ö. KÖFEJTÉS. Mint melléknév jelent oly valamit, amivel a köveket fejtik. *Kőfejtő vasrudak*, *kapacsok*.

KÖFELIRAT, (kö-fel-irat) ősz. fn. Felirat, valamely kőemléken.

KÖFENÉK, (kö-fenek) ősz. fn. Általán fenék, mely kövekből áll. *A tengernek*, *pataknak kőfeneke*. *Némely szántóföldek kőfeneke*. A földekre, rétekre, szőlőkre vonatkozólag némely tájakon: *kőpad*.

KÖFÉSZÉK, (kö-fészék) ősz. fn. Azon alapzat, illetőleg hely, melybe be van szorítva az alsó őrlőkő a malomban.

KÖFINY, fn. tt. *kőfíny-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Őrségi szó Vas vármegyében jelent kelést, kinövést, és pürsédéket a bőrön. Úgy látszik, nem egyéb, mint a palóczoan átalakult, vagy inkább hibás szokás által elrontott *kelevény*, melyből lett *kölvény*, *kölfíny*, *keőfíny*, *kőfíny*. E vidéki lakosok, a többi magyaroktól elszigetelve lévén, több más szót is saját eredetiségökben használnak.

KÖFOGÓ, (kő-fogó) ösz. fn. Építőik csavaros eszköze vasból, melylyel a nagyobb kődarabokat magára húzzák.

KÖFORRÁS, puszta Nógrád m.; helyr. *Kőforrás-ra*, — *on*, — *ról*.

KÖFURÓ, (kő-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki kövekbe lyukakat fúr. 2) Eszköz vasból, melynek több hegye van, s némileg a vésűhöz hasonló; ezt a kőfaragó kis kalapácsal veregeti, hogy a kővön lyukakat üssön. 3) Csigafaj, mely a kövekbe és sziklába befúrja magát, másképp: *kőevő*.

KÖFURÓCSIGA, (kő-furó-csiga) ösz. fn. 1. **KÖFURÓ**. 3).

KÖFURÓTERGÉLYE, (kő-furó-tergélye) ösz. fn. A kőfurócsigák neme alá tartozó puhány, mely fonalforma hernyóhoz hasonló, s a sziklák üregeiben lakik. (Terebella lapidaria).

KÖFÜRESZ, (kő-fürész) ösz. fn. Ívesen meghajlott, fogatlan, de éles pengéjű fűrész, melylyel a kőfejtők és kőfaragók a köveket hasogatják.

KÖG, fn. tt. *kög-öl*, harm. szr. — *e* v. — *je*. Molnár A. és Calepinus szótárában am. a latin *circus*, *circulus*, s Lippainál: kerekudvar. Egyezik vele a héber *khug* (כֶּחָוּג, am. *circulus*, *orbis*). Eredetére nézve azon *kö*, *gö*, *kü*, *gü* gyökelemű szók nemzetségébe sorozható, melyek kerekdedséget, gömbölyűséget jelentenek. Újabb időben egy-két író a kör középpontja (*centrum*) értelemben kezdé használni.

KÖGÁT, (kő-gát) ösz. fn. Kövekből rakott, emelt gát, bizonyos külérő elhárítására vagy akadályozására. *Az árvizek ellen kögátakat építeni. Kögátal akadályozni a part beomlását.*

KÖGOMBA, (kő-gomba) ösz. fn. A tinóruak neméhez tartozó gombafaj, mely erdőkben tenyészik, s némely fajtái ehetőek, mások mérgesek.

KÖGYANTA, (kő-gyanta) ösz. fn. Száraz, törekeny és szurok feketeségű földi gyanta. V. ö. **GYANTA**.

KÖGYELÉM, I. **KÉGYELÉM**.

KÖGYÖS, I. **KÉGYÉS**. A székelyeknél azt is teszi: szép, szerény (Kriza J.).

KÖGYÜJTEMÉNY, (kő-gyüjtemény) ösz. fn. Gyüjtemény, bizonyos rendszer, és osztályozatok szerint összeállított kövekből. *Kögyüjtemény a magyarországi ásványokból.*

KÖH, puszta hang, egyszersmind fn. tt. *köhöl*. Jelenti azon hangot, mely a kehes ember torkán ki nyomul, valamint azon kőrbajt is, melyből a köhü

gés ered. Egyébiránt mint önálló gyök szokottabb: *keh*; I. ezt. V. ö. **KÖHÉCSEL**.

KÖHAJÍTÁS v. — **HAJÍTÁS**, (kő-hajítás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki követ hajít valahová. 2) Azon messzeségi vonal, és ennek végpontja, melyre a jó dobó egy kis követ, kavicsot elhajítani képes. *Csak egy köhajításnyira van innen.* Rokon hozzá, de nagyobb távolságot jelent a *puskalövés*.

KÖHAJTÓ, (kő-hajtó) ösz. mn. Ami a követ tovább forgatja, vagy saját tengelye körül mozgatja. *Kőhajtó korong a malomban. Kőszőrűkőhajtó nyel vagy eszköz.*

KÖHALOM, (1), (kő-halom) ösz. fn. Halom, melyet rendesen vagy rendetlenül öszverakott vagy rakásra omlott kövek sokasága képez. *E hajdan fényes vár, most roppant köhalom. Az épülő város utcáit köhalmok lepik. Földindulás által köhalommá omlott városok.*

KÖHALOM, (2), mváros Sopron m., erdélyi mváros Köhalom székben; helyr. *Kőhalom-ra*, — *halmon*, — *halom-ról*.

KÖHÁNYÁS, puszta Fehér m.; helyr. *Kőhányásra*, — *on*, — *ról*.

KÖHASADÉK, (kő-hasadék) I. **KÖNYILÁS**.

KÖHÉCS, elvont törzsök, melyből *köhécsél*, *köhécsélés* ered. Egyébiránt a *köh* gyöknek aprózást vagy gyakorlást jelentő származéka, és újabb időben főnév; (tt. *köhécsét*) am. apró, gyakori köh v. keh.

KÖHÉCSÉL, (köh-és-él) önh. m. *köhécsél-t*. Aprózva, gyakran köhög. Vastaghangon: *kahácsol*, *kahácsol*. A törökben: *ökszür-mek* am. köhécsel-ni, köhögni; és *ökszürük*, am. köhögés.

KÖHÉCSÉLÉS, (köh-és-él-és) fn. tt. *köhécsélés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvőleg vagy szenvedőleg ejtett gyakori köhécs. *Szándékos köhécseléssel zavarni a csendet. Amint savanyút eszik vagy iszik, rájön a köhécselés.*

KÖHÉNGÉR, (kő-héngér) ösz. fn. Kőből faragott henger, pl. milyennel az utakat tömők, egyengetik.

KÖHENGET, (köh-en-g-et) önh. m. *köhengetem*, — *tél*, — *étt*. Egymás után többször köhent.

KÖHENT, (köh-en-t) önh. m. *köhent-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Egyes köh hangot ejt. *Nagyot köhenten. Valakire köhenten. A hazugságra köhenten. Magát elköhenten.* V. ö. **KÖH**.

KÖHENTÉS, (köh-en-t-és) fn. tt. *köhentés-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — *e*. Cselekvő vagy szenvedő állapot, midőn valaki köhent. *Köhentéssel jelt adni valakinek. Minden köhéntésre véreset pökn.*

KÖHIDGYARMATH, falu Esztergom m.; helyr. — *gyarmath-ra*, — *on*, — *ról*.

KÖHINT, I. **KÖHENT**.

KÖHÖG, (köh-ög) önh. m. *köhög-tem*, — *tél*, — *étt*. A tüdőnek vagy légcsőnek kóros állapota miatt, vagy csupa utánzásból köh köh erőtetett hangokat taszít ki torkán. *Meghűtés, nagy füst, tüdővész miatt köhögni. Köhög, mint a vén juh.* (Km.).

KÖHÖGÉS, (köh-ög-és) fn. tt. *köhögés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A levegőnek erős kinyomulása a tüdőből, mely bizonyos *köh keh kah* torokhangon történik, különösen némely kóros állapotban, pl. midőn a légesövet némi ingerlő nyálka lepi be. *Köhögést kapni, gyógyítani, elveszteni. Száraz, nyálkás köhögés*. Azon neme a köhögésnek, mely a toroknak némi ráspolásával történik: *hurut*, mely az illető bajos állapotnak nagyobb foka, pl. *szamárhurut*.

KÖHULLADÉK, (kő-hulladék) ösz. fn. Általán kisebb darabok, töredékek, morzsák, melyek a a kötőmegeből valamely erőszakos ütés által elvál-
nak, pl. midőn a követ fejtik, faragják, fűrészelik, vésik stb. *Köhulladékkal tölteni az utakat*.

KÖIRÁLY, (kő-írály) ösz. fn. Azon sajátágo-
san szabatos, rövid, tömött írásmód, melyhez különösen a rómaiak értettek, az emlékkövek, sírkövek, s más felírások körül, köemléki írály. (*Stylus lapidaris*).

KÖIRAT, (kő-irat) ösz. fn. Általán irat, vagyis betűk, szók, mondatok, melyeket kőbe vésnek, met-
szenek, pl. emlékkövi, sírkövi, határkövi iratok. Különösen azon sajátágos huzások, melyek által a kőbe vésett betűk jellemeztenek. Különbözik: *kőírály*.

KÖIRÓ, (kő-író) ösz. fn. Személy, ki kölap írá-
betűket, szókat, mondatokat vés; különösen, ki ezt sajátágos mesterséggel és eszközökkel úgy teszi, hogy az alakított betűket vagy képeket sajtó által kilehes-
sen nyomtatni.

KÖISMERŐ, (kő-ismerő) ösz. fn. Ásványtudós,
ki különösen a kövek ismeretében járta.

KÖK, elvont gyöke *kökény, kökörösén* szónak.
V. ö. **KÉK**.

KÖKAGYLÓ, (kő-kagyló) ösz. fn. Kagylók
neme, melyek a kövek repedékei, hasadécai, üregei között laknak.

KÖKAPU, pusztá Nógrád m.; helyr. *Kőkapu-
ra*, — *n*, — *ról*.

KÖKE, (kő-ke) kicsinző fn. tt. *kőkét*. Némely
vidékeken am. kövecske.

KÖKEMÉNY, (kő-kemény) ösz. mn. Ami a
maga nemében igen kemény, a kőhöz hasonló ke-
ményiségű. *Kökeménynyé fagyott föld*.

KÖKEMÉNSÉGÜ, l. **KÖKEMÉNY**.

KÖKÉNY, (1), (kő-ény) fn. tt. *kökény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A csontármagu gyümölcsöt
termő fák szilvaneméhez tartozó cserjefaj, (*kökény
tövis*, *prunus spinosa*); ágai tövishegyűk, levelei kör-
körös lánčasak, gyümölcse apró gömbölyű, felálló,
melyet szintén kökénynek hívnak. *Egyik kökény, má-
sik galagonya* (km.), azaz vad mindenik. V. ö. **KÖ-
KÉNYSZILVA** és **KÖKÉNYTÖVIS**. A köznép *festő
kökény* v. *hashajtó kökény*-nek nevezi a varjútövist is. E
szónak eredete kétféleképp magyarázható. Ha azt vesz-
szük tekintetbe, hogy az érett kökénybogyók kitünőleg
hamvaskékek, úgy látszik, hogy gyöke rokon a *kék*

(törökül: *gök*, egyik tatárszójárásban: *kök*) szóval,
honnai a szép sötétkék szemet kökényszemnek mond-
juk; ezen értelmezés szerint ide tartoznék a viola-
kék színű *kökörösén* is. V. ö. **KÖKÖRCSÉN** és **KÉK**.
Ha pedig a gyümölcsnek igen helyes gömbölyű alak-
jára nézünk, ez azt gyaníttatja velünk, hogy a göm-
bölyűt jelentő *kő gő* gyökű szók osztályába tartozik.

KÖKÉNY, (2), faluk Baranya és Sáros m.;
helyr. *Kökény-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖKÉNYBOKOR, (kökény-bokor) ösz. fn.
Cserje, melyen úgynevezett kökény gyümölcs terem.
V. ö. **KÖKÉNY**.

KÖKÉNYÉS, (1), (kő-ény-és) mn. tt. *köké-
nyés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Kökényfákkal v. cserjékkel
bővelkedő, benőtt. *Kökényes ligetek, mezők*.

KÖKÉNYÉS, (2), faluk Máramaros és Nógrád,
puszták Somogy és Nógrád m., erdélyi falu Kolos
m.; helyr. *Kökényés-re*, — *én*, — *ról*.

KÖKÉNYESD, l. **KÖKÖNYESD**.

KÖKÉNYFA, (kökény-fa) ösz. fn. l. **KÖKÉNY-
BOKOR**. *Kökényfába szilvát oltani*.

KÖKÉNYNEDV, (kökény-nedv) ösz. fn. A kö-
kény nevű gyümölcsből kisajtott igen fanyar nedv.

KÖKÉNYSZÉM, (kökény-szém) ösz. fn. Szép
sötétkék szem, mely a hamvas kökényhez hasonló.

KÖKÉNYSZÉMÜ, (kökény-szémü) ösz. mn.
Kinek a hamvas kökényhez hasonló kék szemei van-
nak. A népdalokban e jelző igen járja, mint a sze-
mek legkedvesebb színe.

„Kocsárosné gyűjts világot,
Hej van-e kökényszemű lányod?”

„Mindenemet neked hagyom,
Kökényszemű szép galambom.” stb.

KÖKÉNYSZILVA, (kökény-szilva) ösz. fn. A
kerti gömbölyű szilvának legapróbb faja, mely a
hosszu szilvánál előbb érik. Fája alacson, bimbóji
leginkább kétvirágúak, kocsánja finomul szőrösödő;
ágacskaí selymesek; levelei körkörösök; csontár
gyümölcse golyóalakú, lefüggő; másképen: *közép
szilva*. (*Prunus insititia*).

KÖKÉNYSZÖLŐ, (kökény-szölő) ösz. fn. Sző-
lőfaj, melynek szemei színre és nagyságra a kökény-
hez hasonlók.

KÖKÉNYTÖVIS, (kökény-tövis) ösz. fn. Így
nevezik azon kökénycserjét, mely gyepükben, bozó-
tokban, szántóföldek barázdáin terem; bimbóji egy-
virágúak, magánosak, vagy kettősek vagy hármusak,
levelei körkörösök vagy széles lánčasak, csontár
gyümölcse golyóalakú, felálló, fojtós (*prunus spino-
sa*); a köznép főképen ezt nevezi *kökény*-nek.

KÖKÉNYVIRÁG, (kökény-virág) ösz. fn. A
kökénycserjének fehér virága, melyet némelyek vér-
tisztító szerül használnak.

KÖKÉNYZUZMÓ, (kökény zuzmó) ösz. fn. A
kökénycserje ágain teremni szokott zuzmó. V. ö.
ZUZMÓ.

csön venni am. visszaadás fejében venni. Gyöke *köl* egy a menést, mozgást jelentő *kel*-vel, melyből *köl-t* am. *kelt*, pl. felköltetni am. felkelteni valakit; *költeni* a csibéket am. kikelteni stb.

KÖLCSÖN, (2), v. **KÖLCSÖNY**, (köl-cs-ön v. köl-cs-öny) mn. és fn. tt. *kölcsön-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Valamint a *külön* (a *kül* gyökből) határozó is, mellék-, főnév is: hasonlóan a *kölcsön*; mindazáltal némelyek megkülönböztetés végett főnévül *ny*-vel ejtik és írják. Mint melléknév jelent visszaterítés fejében adottat vagy vettét. *Kölcsön pénzzel kezdeni* a gazdálkodást. *Kölcsön kenyeret enni*. *Kölcsön fával fűteni*. A *kölcsön* korpát is meg szokás adni. (Km.). Miut főnév jelenti azon jószágot, melyet visszaadás fejében veszünk, vagy visszavevés föltétele alatt adunk. *Százezer forintból álló kölcsön*. *Visszaadni a kölcsönt*, melynek átv. értelme is van, s am. hasonló tettért hasonlóat viszonzni. *Valamit kölcsön fejében adni*. *Kölcsön helyébe kölcsönt adni*. *Hasszonkölcsön*. *Kényszerkölcsön*, állampénzügyi működés. *Kölcsönt kölcsönnel v. kölcsönért* (km.), máskép: *fánton fánt v. fánton fánittal*. V. ö. **KÖLCSÖN**, (1), határozó.

KÖLCSÖNADÁS, (kölcsön-adás) ösz. fn. Az adásnak azon neme, mely szerint úgy adunk másnak valamit, hogy azt vagy saját valóságában, vagy hasonló minemiségében, illetőleg értékben ismét visszakapjuk.

KÖLCSÖNADÓ, (kölcsön-adó) ösz. fn. Személy, ki másnak kölcsön, azaz visszatérítés fejében ad valamit.

KÖLCSÖNBANK, (kölcsön-bank) ösz. fn. Bankféle intézet, melyben kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNCSERE, (kölcsön-csere) ösz. fn. A cserének azon neme, mely viszonyos megegyezés útján történik, különböztetésül az oly cserétől, mely hibából vagy más akarata nélkül esik meg.

KÖLCSÖNDARAB, (kölcsön-darab) ösz. fn. Kölcsön adott vagy vett akármiféle dolog, melyet darabnak nevezhetünk, pl. állat, eledelféle stb.

KÖLCSÖNHÁZ, (1), (kölcsön-ház) ösz. fn. Nyilvános pénztár, melyből elégséges biztosítás mellett pénzt lehet kölcsön kapni.

KÖLCSÖNHÁZ, (2), (kölcsön-ház) ösz. fn. Épület, melyben kölcsönintézet létezik.

KÖLCSÖNINTÉZET, (kölcsön intézet) ösz. fn. Intézet, melyben bizonyos szabályok és föltételek mellett kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNKÉP v. —**KÉPEN**, (kölcsön-kép v. —képen) ösz. ih. Azon módon és föltételek alatt, melyek szerint kölcsön adnak- vesznek valamit. *Kölcsönképen fölvenni néhány ezer forintot*.

KÖLCSÖNKÉRŐ, (kölcsön-kérő) ösz. fn. Személy, ki valamely ingó jószágot, különösen pénzt, kölcsön, azaz visszatérítés, illetőleg visszafizetés fejében kér, mit ha megkap, a kölcsönző irányában adóssá lesz.

KÖLCSÖNKISÉRLET, (kölesön-kisérlet) ösz. fn. Valamely kölcsön felvételének bizonyos feltételek mellett megkísértése.

KÖLCSÖNKÖNYVTÁR, (kölesön-könyvtár) ösz. fn. Könyvtár, melyből kiki bizonyos díjért, s határozott időre olvasni való könyveket kaphat.

KÖLCSÖNÖS, (köl-cs-ön-ös) mn. tt. *kölcsönös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Átv. ért. viszonyos, ami a hatásnak rokon hatással felel meg, tehát ami mintegy *kel* megy az egymással öszveköttetésben levők között. *Kölcsönös bizalom, szeretet. Kölcsönös szolgálat. Kölcsönös figyelemmel, jó indulattal viseltetni egymás iránt. Kölcsönös jótétemény, igazság. Kölcsönös integritésekkel jelet adni, öszvebeszélni*.

„Most hogy hozzánk bejött kölcsönös ezíraság,
A szín megmaradott, eltűnt a valóság.” Oreczy.

Ellentéte: *egy oldalú, nem viszonzott*. V. ö. **KÖLCSÖN**, (1).

KÖLCSÖNÖSSÉG, (köl-cs-ön-ös-ség) fn. tt. *kölcsönösség-et*, harm. szr. —*e*. Viszonyosság, melynél fogva a hatásnak rokon hatás felel meg. *Kölcsönösség nélkül barátság nem létezhetik*.

KÖLCSÖNÖZ, (köl-cs-ön-öz) áth. m. *kölcsönöztem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. 1) Valakinek kölcsön ad valamit. *A szomszédnak néhány napra holmi szerszámokat kölcsönözn*. *A megszorult jó barátának pénzt kölcsönözn*. 2) Valakitől kölcsön vesz valamit. *Két forintot kölcsönöztem pajtásomtól. A csizmát is, mely lábán van, mástól kölcsönözte*. 3) A közönséges számtanban am. kivonáskor, ha a kivonandó szám a kisebbbitendő számnál nagyobb, az ezt megelőző számból egyet elvesz (egy tízest) és azt a kisebbbitendővel öszveköti, hogy azután ezekből a kivonandó mennyiséget lehúzhassa, pl. ha 1111-ből 999-et kivonunk v. kivesszünk.

KÖLCSÖNÖZÉS, (köl-cs-ön-öz-és) fn. tt. *kölcsönözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit kölcsön adunk vagy veszünk. V. ö. **KÖLCSÖNÖZ**.

KÖLCSÖNPÉNZTÁR, **KÖLCSÖNTÁR**, (kölesön-pénz-tár, kölesön-tár) ösz. fn. lásd: **KÖLCSÖNBANK**.

KÖLCSÖNVÉTEL, (kölesön-vétel) ösz. fn. Vétel azon föltétel alatt, hogy az adottat ismét visszatérítjük.

KÖLCSÖNZÉS, I. **KÖLCSÖNÖZÉS**.

KÖLCSÖNY, (köl-cs-öny) fn. tt. *kölcsöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Némelyek *kölcsön* mint különösebben főnév helyett használják. Lásd: **KÖLCSÖN**, (2).

KÖLDÖK, (köl-dök v. köl-d-ök, tájdivatosan: *ködök*, törökül: *kuduk*, *gübek*); fn. tt. *köldök-öt*, harm. szr. —*e*. Széles ért. kerekded mélyedés vagy kidudorodás valamely ivded testen. Így neveztetik a boltozatban azon zárkő, mely kerekdeden kinyomúl. A kerekpaizon köldöknek mondják a közepén látszó kidudorodást. A bur-

gonyának köldökeit teszik azon kis mélyedések, melyekből a csíra kifakad. 2) Szoros és szokott ért. az emberek és állatok hasán azon kerekded mélyedés, melynek közepében az elmetezett köldökzsinór csomós vége van. E szóban a kerekdedség alapfogalma rejlik, melyet a *kö* gyök fejez ki. Rokonok hozzá: *köldödör*, azaz csomóba, gömbölyűen öszvegyűrt tézta, gömböcz, gombócz, és a bucskót jelentő *köldöncz*, vastag hangon *koloncz*. Képzésre nézve olyan, mint: *nyomdok*, *szurdok*, *szándok*, *undok*, s a szemöldök második alkatrésze *öldök* stb.

KÖLDÖKCSÖMÖR, (köldök-csomór) ösz. fn. Az úgynevezett kölikának azon neme, mely leginkább a köldök tájékát gyötri.

KÖLDÖKDAGANAT, (köldök-daganat) ösz. fn. Daganat a köldökön és tájékán.

KÖLDÖKÉR, (köldök-ér) ösz. fn. Boneztanban am. vérér, mely csak az ujonnan született kisdedeknél létezik, a méhlepényből ered ki, s a köldökön át a májba megy. (Vena umbilicalis).

KÖLDÖKFŰ, (köldök-fű) ösz. fn. A kősonyók neméhez tartozó növényfaj; szára alig ágas, gyökérlevelei csuklyás paizzosak, csipkések; virági fűrtösek, bokrosak, sárgák. Máskép: *Vénus köldöke*, *konya kősony*. (Cotyledon umbilicus).

KÖLDÖKKÖTŐ, (köldök-kötő) ösz. fn. Keskeny kötő vászonból, melylyel az ujonnan született kisdéd hasát bekötik, hogy a köldökét alanyomják.

KÖLDÖKMETSZŐ, (köldök-metsző) ösz. mn. és fn. Aki köldököt metsz (bába); vagy amivel köldököt metszenek. Néhuft, pl. a székelyeknél gúnyosan így nevezik a rossz, hitvány fanyelű biesakot; ez másképen: *békanyúzó*.

KÖLDÖKPÓLYA, (köldök-pólya) ösz. fn. l. **KÖLDÖKKÖTŐ**.

KÖLDÖKSÉRV, (köldök-sérv) ösz. fn. Sérv, midőn a bélnek egy része a köldökön kinyomul.

KÖLDÖKSINÓR, l. **KÖLDÖKZSINÓR**.

KÖLDÖKSZÁR, (köldök-szár) ösz. fn. Szár vagy nyel, mely a szivatyú köldökébe van eresztve.

KÖLDÖKSZORÍTÓ, (köldök-szorító) l. **KÖLDÖKKÖTŐ**.

KÖLDÖKTÁJ, (köldök-táj) ösz. fn. A hasnak azon része, mely közvetlenül a köldököt környezi.

KÖLDÖKTEGEZ, (köldök-tegez) ösz. fn. Tengeri pondrófaj, mely egyszerű vékony csövecskékből áll. (Tubularia acetabulum.).

KÖLDÖKZSINÓR, (köldök-zsinór) ösz. fn. Azon bőrös csövecske, mely a méhben levő kisdédet a méhlepénnyel és méhanyával összeköti, s melyen a vér- és üttörök általmennek.

KÖLDÖNCZ, (köld-öncz) fn. tt. *köldöncz-öl*. Az öthímese seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem. Makkocskái simák, laposak, a he-

gyökénél összevont s behajlott élű hártvaszegélyűek. (Omphalodes, *omphalos* görög szótól, mely köldököt jelent). Fajai Göncey Pálnál (Pest megye és tájéka virálya): *tavaszi köldöncz* (Omph. verna), és *nefejejts köld.* (Omph. scorpioides).

KÖLEN, (kö-len) ösz. fn. Fehéres vagy szürkés kőfaj, mely finom, foszlékony rostokból, szálaból áll, s len vagy keuder gyanánt fonható és szöhető. (Asbestos).

KÖLES, (köl-es, azaz kelős ? l. alább); fn. tt. *köles-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A muharok neme alá tartozó növényfaj; bugája pongyola, lekonyult; esészepolyvája eres, szálkavégű; levélhüvelyei szőrösek. Van kopasz levélhüvelyű is; növénytani néven: *kölesmuhar*. (Panicum miliaceum). Ha a kölesnek azon sajátágos tulajdonságát vesszük, melynél fogva magvai igen sikamlók, s megéréskor hamar kiperegnek; valószínű, hogy nevét a menést, mozgást jelentő *köl* (kel) gyöktől vette, mely szerént *köles* eredetileg igéből alakult melléknév volna: *kölös*, mint *takaros*, *pírítos*, *költes*. Vagy talán bőventermő (kelő, kelős) tulajdonságától nevezetett így; honnét e közmondát: *fizet mint a köles*. Ezek szerént vagy annyit tenne, mint *kel-es* vagyis kelő, azaz sikamló magu vagy szemű, vagy pedig a másik fogalom szerént bujánkelő, bőtermő (növény). A német *Hirse* is közel áll a *Hirsch* szóhoz, mely gyorsan futó állatot jelent, s melyet némely német nyelvészek a latin *currere* szótól származtatnak; így a latin *miliun* rokonnak látszik azon szókkal, melyek a *meo* igéből származnak. Vagy talán végre szemecinek gömbölyű alakjától vette nevét? E tekintetben azon osztálybeli szókhöz volna sorozandó, melyekben a *kö köl* kerekdedet, gömbölyűt jelent. A nép nyelvén van *kanári köles* am. kanári polyvacuuk (phalaris canariensis), *borköles* am. bormuhar (panicum germanicum); melynek füzérgerince borzas, tehát eredetileg: *borzköles*, *olasz v. róka farku köles* am. olasz muhar (panicum italicum).

KÖLESD, m. város Tolna m.; helyr. *Kölesd-re*, —*én*, —*ről*.

KÖLESFÖLD, (köles-föld) ösz. fn. Föld, melyben kölest termeszenek, vagy mely kölestermesztésre alkalmas, azaz kövér nyugott föld, milyenek a jó gyepföldek, irtások.

KÖLESHIMLŐ, (köles-himlő) ösz. fn. Lázaljáró betegség, melyben kölesszemekhez hasonló foltockák támadnak a bőrön. Néhuft *vörös* a neve.

KÖLESKÁSA, (köles-kása) ösz. fn. 1) Különb, vagy e végre különös készületű malomkövel ondójától megtisztított köles, melynek sárga színe van. 2) Az ily megtisztított kölesből vízben, tejben vagy zsírban főtt pépneű eledel.

KÖLESMADÁR, (köles-madár) ösz. fn. l. **SORDÉLY**.

KÖLESMAG, (köles-mag) ösz. fn. l. **KÖLES-SZÉM**.

KÖLESMALOM, (köles-malom) ösz. fn. Malom, melynek különösen elkészített kövein kölest őrlenek. Máskép: *kásdshalom*.

KÖLESMEZŐ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —mező-re, —n, —ről.

KÖLESMIRIGY, (köles-mirigy) ösz. fn. A kölesmaghoz hasonló apró mirigyek a bőr alatt, a test különféle részeiben, különösen pedig a húgycső mentében, melyek a nedvet elkülönítik, s az izzadást előmozdítják. (Glandulae miliares).

KÖLESMOHAR, (köles-mohar) ösz. fn. Középi nyelven mohar, melynek bugái és magvai leginkább hasonlóak a köleséhez. Növénytani néven am. köles; l. ezt. V. ö. MOHAR.

KÖLESSÁS, (köles-sás) ösz. fn. A sások neméhez tartozó növényfaj, melynek magvai gömbölyűek és fényesek, mint a kölesszemek. (Carex globata).

KÖLESSZÉM, (köles-szém) ösz. fn. A kölesféle növénynek gömbölyű, síma, vörhenyeg ondóju magva.

KÖLESTÖRŐ, (köles-törő) ösz. fn. Kölü vagy különösen elkészített malomkö, melylyel a kölest ondójától megtisztítják, s belőle úgynevezett köleskását, sárgakását készítenek.

KÖLESVÖLGYE, falu Vas m.; helyr. —völgyére, —n, —ről.

KÖLISZT, (kö-liszt) ösz. fn. Lisztfinomságúvá őszvezűzött kőpor.

KÖLKED, falu Baranya, pusztá Somogy m., KIS—, NAGY—, faluk Vas m.; helyr. *Kölked-re*, —én, —ről.

KÖLL, **KÖLLEM**, **KÖLLEMES**, **KÖLLŐS** stb. l. KELL stb.

KÖLÖDÖR, (köl-öd-ör) fn. tt. *kölödör-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. Gombócféle téstás étek; Szabó D. szerint olyan gombóc is, melylyel a hízó szárnyas állatokat tömik; máskép: *gölödör* (mintegy golyódor, azaz golyóalakú, és *gölödény*. Egyezik vele a német *Knödel*, cseh *knedlik* (Adelung).

KÖLÖNCZ, (köl-öncz) fn. tt. *kölöncz-öt*, harm. szr. —e. 1) L. KOLONCZ. 2) Népies nyelven kis fiú, serdülő gyermek, a *kölýök* v. *kölök* kicsinyezője. Elemzésére nézve l. KÖLYÖK.

KÖLPÉNY, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Kölpény-be*, —ben, —ből.

KÖLT, (1), (köl-t) áth. m. *költ-ött*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Legszelesb ért. am. valamit mozgásba, életre hoz. Gyöke a mozgást jelentő *köl*, azaz *kel*; a *t* képző miveltetést jelent, s ennél fogva *valamit költeni* am. *kelővé* tenni. Különösen 1) Nyugvó, vagy alvó embert, vagy más állatot mozgásra, kelésre készít, sürget. *Felkölteni a heverő munkásokat. Valakit álmából felkölteni. Fel ne költsd a gyermeket, hadd aludjék. A gyalog katonákat dobba, a lovasokat trombitával költik.* 2) Mondjuk általán madarakról, midőn ülés által a tojásban rejlő ivadékokat életre hozzák. *A tyúk tizenhat csibét, a lúd tizenkét libát*

költött. A tyúk kikölti a récze tojásait. A kakuk tojásait más madarak költik ki. Szélesb ért. akármily tojást meleg által felfakaszt, s a benne rejlő ivart kifejti. A nap sugarai kiköltik a halak ikrait. Fűtött kemenczében kikölteni a madarak tojásait. 3) Átv. ért. pénzt kiad, tehát mintegy menővé tesz, forgalomba hoz. *Naponként néhány forintot, krajczárt költeni. Sok pénzt elkölteni. Valakire bizonyos mennyiséget költeni. Kár a pénzt rá költeni.* 4) Átv. ért. és népiesen szólva valami enni inni valót elfogyaszt. *Költse el ezt a pohár bort.*

„Ha mit urad költ az jámbor vendéggel :
Ne morogj érette, ne sirasd reggel,
Szegény urad ne emészsze méreggel;
Ő kereste, hadd költse békességgel!”

,Az asszonyoknak tisztokról' 1622. (Thaly K. gyűjt.).

5) Átv. ért. valamely valótlan, hamis hírt bocsát ki. *Sok hazugságot költöttek már az emberek. Azt költötték rá, hogy . . . Innen nemesebb ért. a képzelő tehetség által feltalált, vagy feladott anyagot bizonyos művészeti kellékek szerint kidolgozza, és kötött vagy kötetlen beszédben előadja. *Népdalokat, énekeket, szindarabokat költeni.**

KÖLT, (2), (köl-t) 1) Az elavult *köl* (azaz *kel*) multja, s azt jelenti, hogy azon bizonyos iromány, illetőleg levél, okirat stb. melyre vitetik, vagyis mely aláíratik, kiadatott, kibocsáttatott. (Datum est, vagy 'est' nélkül is). *Költ Pesten, jan. 1. 1864.* másképen: *kelt.* A régiek is mindkét alakban használták, pl. Szalay Á. 400. m. levele között 1, 2, 3, 4. levélben: *költ* (kewlth, keolth stb.); 9, 16, 19. levélben: *kelt*; eléjön, adatott' is, pl. a 8. levélben. 2) Ugyanazon igének mult részesülője, illetőleg melléknév. *Tegnap költ hatósági rendelet.*

KÖLT, (3), (köl-t ugyancsak *köl*, azaz *kel* igétől) igenév, melyet csak harmadszemélyü birtokraggal használnak: *költe*, tt. *költét.* *Valamely irat, levél költe*, azaz iratásának, vagy kiadásának éve, hónapja és napja. (Datum, mint fn.).

KÖLTEKÉZÉS, (köl-t-ek-éz-és) fn. tt. *költekezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A pénznek többszöri kiadása, költögetése, holmi vásárlott dolgokra.

KÖLTEKÉZIK, (köl-t-ek-éz-ik) k. m. *költekeztem*, —tél, —étt. Bizonyos pénzbeli kiadásokat tesz. *Hiába költekezni. Városban többet kell költekezni, mint falun.*

KÖLTELEM, (köl-t-el-ém) fn. tt. *költelmem*; harm. szr. *költelme*. L. KÖLTEMÉNY, és KÖLTÉSZET.

KÖLTELMI, (köl-t-el-em-i) mn. tt. *költelmi-t*, tb. —ek. L. KÖLTÉSZETI.

KÖLTEMÉNY, (köl-t-e-mény) fn. tt. *költemény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Megvető ért. koholt hamis hír. *Ez merő költemény, egy igaz szó sincs benne. Költeményekkel ámtani a közönséget.*

2) Nemesb ért. a képzelő tehetségnek műve, mely az egyénileg alkotott eszményeket, s belérzeményeket szóbeli v. zenei előadás által mintegy megtestesíti, s elélteteti. *Lantos, vitézi, drámai, oktató költemények. Népies, egyházi költemények. Ó kori, középkori, regényes költemények. Zrínyi, Kisfaludyak, Vörösmartí Mihály, Petőfi Sándor költeményei. Zeneköltemény.*

KÖLTEMÉNYÉS, (köl-t-e-mény-és) mn. tt. *költeményes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Költött. Költeményt vagy költeményeket tartalmazó.

KÖLTÉR, I. KÖLTÉSZ.

KÖLTES, (1), (köl-t-es) mn. tt. *költes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ez öszvetett vagyis ikerített szóban használják: *jártas-költes* v. —*keltes*. L. JÁRTAS.

KÖLTES, (2), (köl-t-es) fn. tt. *költes-t*, tb. —*ék*. Étel neme kiesirázott (kelesztett) gabonából. Más-kép: költés, vagy *szalados*.

KÖLTÉS, (köl-t-és) fn. tt. *költés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valakit nyugalmas vagy alvó állapotából mozgásba hozunk. 2) A tojásban rejlő ivadéknak életre hozása. 3) A gabonának csiráztatása, és ezen csirázott anyaggal készített édesféle eledel, melyet másképp *szalados*-nak vagy *édeské*-nek hívnak. A katolikus magyar nép egyik böjti eledele. 4) Hirkoholás. 5) Nemesb ért. a képzelő tehetség működése, melynél fogva költeményeket hoz létre. V. ö. KÖLTEMÉNY. 6) Pénznek kiadása, forgalomba bocsátása. V. ö. KÖLT.

KÖLTÉSZ, (köl-t-ész) fn. tt. *költész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szoros ért. művész, ki költemények szerzésében bizonyos képességgel ihlettséggel bír. *Lantos, drámai, oktató költész. Régibb, újabb kori költészek. Jeles, híres, korszerű költészek. Zeneköltész. V. ö. KÖLTEMÉNY.*

KÖLTÉSZET, (köl-t-ész-et) fn. tt. *költészet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Művészet, mely költemények szerzésével foglalkodik, valamint azon szabályok összege, melyeket a költésznek művei szerzésében követnie kell. *Költészetre hajlamot, képességet érezni. Az ifjakat költészetre oktatni. Költészetet gyakorolni. Az iskolai rendszerben a költészetnek különös osztályt állítani.* 2) Költemények összege. *Hellenek, rómaiak költészete. Magyar nép költészete.* 3) Költői művészet, mely az arra hivatottat lelkesíti, hogy a valót eszményesítse.

„Deríts szép álmokat öröközöld tavaszról
Óh költészet! nekem.“

Arany J.

KÖLTÉSZETI, (köl-t-ész-et-i) mn. tt. *költésze-ti-t*, tb. —*ek*. Költészetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költészeti szabályok, sajtósádgok.* V. ö. KÖLTÉSZET.

KÖLTÉSZETTAN, (költészet-tan) ösz. fn. I. KÖLTÉSZET, 1).

KÖLTÉSZI, (köl-t-ész-i) mn. tt. *költészi-t*, tb. —*ek*. Költészt illető, ahhoz tartozó, azzal viszony-

ban levő. *Költészi előadás. Költészi művek. Költészi fellengés, elragadtatás. Költészi képek, leírások.* V. ö. KÖLTÉSZ.

KÖLTÉSZILEG, (köl-t-ész-i-leg) ih. Költészek módja, költészeti szabályok szerént. *Költészileg leírni, előadni valamit.*

KÖLTÉSZSÉG, (köl-t-ész-ség) fn. tt. *költész-ség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Költői művészet. *Költész-séget gyakorolni.* 2) A költészet egész terjedelmében véve. *Költész-ségről írt munkák. Az ó és újvilági költész-ség.*

KÖLTŐ, (köl-t-ő) fn. tt. *költő-t*. 1) L. KÖLTÉSZ.

„A költő csak versben lát jó napot.“

Vörösmarty.

„A költő nyugalom nélkül nem emelheti lelkét.“

Horvát Endre.

„Száll a madár a végtelenbe fenn,
Költő, madár világa végtelen.“

Hiador (Jámbor Pál).

2) Aki pénzt költ, kiad. *Ő igen b' költő.*

KÖLTŐI, (köl-t-ő-i) mn. tt. *költői-t*, tb. —*ek*. I. KÖLTÉSZI.

KÖLTŐILEG, (köl-t-ő-i-leg) ih. I. KÖLTÉSZILEG.

KÖLTÖNCZ, (köl-t-öncz) fn. tt. *költöncz-et*, harm. szr. —*e*. Gúnyosan szólva, am. oly személy, ki költeményeket ír a nélkül, hogy költészi tehetséggel bírna.

KÖLTÖPÉNZ, (költő-péNZ) ösz. fn. Oly pénz, melyet mindennapi szükségünkre, pl. eleségünkre, ruházatunkra, sőt kedvtöltésre is kiadunk vagy kiadhatunk.

KÖLTÖSZELLEM, (költő-szellem) ösz. fn. Élénk, tüzes szellem, mely költői művek szerzésére képességgel bír. Oly személy, kinek, mint Wieland mondja, az istenekhez rokon lelke van, kinek ajaka felséges gondolatokat és érzelmeket hathatós hangon fejez ki.

KÖLTÖTT, (köl-t-ött) mn. tt. *költött-et*. 1) Hamisan koholt, nem igaz, hazug. *Költött hírek, dolgok. Költött istenek.* 2) Nemesb ért. amit a költői szellem alkotott. *Kisfaludy Sándor költötte regék, Himfi szerelmei. Táborban költött dalok, harci énekek.*

KÖLTÖTÜZ, (költő-tüz) ösz. fn. A költő képzelő tehetségének és előadásának heves élénksége, mely tűz gyanánt lobog és hevít.

KÖLTÖZÉS, (köl-t-öz-és) fn. tt. *költözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán bizonyos helyről más helyre menés, rövidebb vagy hosszabb vagy állandó lakás, tartózkodás végett. Különbözik az utazástól, melynek a maradás vagy lakváltoztatás nem kitűzőtt célja. *Általanköltözés, béköltözés, elköltözés, kiköltözés, visszaköltözés. Népek költözése a középkorban. Európaiak kiköltözése Amerikába. A szászok beköltözése*

Erdélybe. Vándor madarak költözése. V. ö. KÖLTÖZIK.

KÖLTÖZÉSI, (köl-t-öz-és-i) mn. tt. *költözési-t*, tb. —ek. A költözéshez tartozó, arra vonatkozó. *Költözési időszakok. Költözési kiadások. Költözési terhek, alkalmatlanságok.*

KÖLTÖZÉSJOG, (költözés-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva egyes személyek vagy családok vagy népek előbbi hazájukból egy másba mehetnek, hogy ott megtelepedjenek és lakjanak.

KÖLTÖZIK, (köl-t-öz-ik) k. m. *költöz-tem*, —tél, —ött, par. —zél. Törzsöke *költ*, mely am. kelővé, menővé tesz; ebből gyakorlatos öz képzővel lett a visszaható értelmű közép ige, *költözik*, azaz mintegy önmaga által kelővé, menővé lesz, vagyis előbbi lakhelyéről egy másikra megy, hogy ott akár ideiglen, akár állandóan megtelepedjék. Hasonló képzésű: *öltözik, változik*, az *ölt*, *vált* törzsekből. *A háztatlan városi lakosok gyakran költöznek egyik házból a másikba. Városból falura, faluról városba, egyik vármegyéből a másikba költözni. Idegen országba, más világrészbe költözni. Általán költözni a tengeren. Magyarországra sokféle népek költöztek be. Kiköltözni egy szabadabb hazába. Visszaköltözni az elhagyott országba.* Mondják különösen bizonyos állatokról, melyek az évnél csak némely részeit töltik egy tartományban, a többi időre pedig máshová vándorlanak. *A fűrjek, gólyák, fecskék tavasszal hozzánk költöznek, ősszel pedig elköltöznek tőlünk.*

KÖLTÖZKÖDÉS, (köl-t-öz-köd-és) fn. tt. *költözködés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Lakváltoztatás, midőn valaki végképen, mindenestül költözik, vagy többeknek, egész népségeknek folytonos költözése. V. ö. **KÖLTÖZKÖDIK**.

KÖLTÖZKÖDÉSI, (köl-t-öz-köd-és-i) mn. tt. *költözködési-t*, tb. —ek. Költözködést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költözködési készülétek, költősegek, terhek.*

KÖLTÖZKÖDIK, (köl-t-öz-köd-ik) k. m. *költözköd-tem*, —tél, —ött. Mindenestül, végképen vagy seregesen, folytonosan költözik, takarodik. *Őseink minden ingóikkal költözködtek ez országba. Európából már több millió ember kiköltözködött Amerikába.*

KÖLTÖZŐHAL, (költöző-hal) ösz. fn. Halak neme, mely az évnél bizonyos részeiben egy vidékről másra költözik, majd ismét visszatér, mint a heringek, lazacok stb.

KÖLTÖZŐMADÁR, (költöző-madár) ösz. fn. Madárfaj, melyek bizonyos évszakokban, különösen ősz közeledtével melegebb vidékekbe vándorol, ki-keletkor pedig ismét visszatér, mint a fecskék, gólyák stb.

KÖLTSEG, (köl-t-ség) fn. tt. *költség-ét*, harm. szr. —e. 1) Gazdasági ért. minden fogyasztás, kiadás, amit valaki akármiféle szükségre vagy kényelemre tesz. Ellentéte : *jövedelem. Mindennapi, házi, konyhai költségek. Úti, fürdői költségek. Vendégségi, mulatsági*

költségek. Ha több a költség, mint a jövedelem, kész a veszedelem. (Kín.). Költségre valót adni valakinek. Költségbe verni magát. Sok költséget fordítani valamire. 2) Különösen: pénz. Elfogyott a költsége. Nincs költsége.

KÖLTSEGÉS, (köl-t-ség-és) mn. tt. *költségés-t* v. —et, tb. —ek. Ami aránylag sok pénzbe kerül, mire sokat kell kiadni. *Költséges háztartás. Költséges ételekkel, italokkal élni. Városban rendesen költségesebb az élet, mint falun. Költséges utazásokat tenni.*

KÖLTSEGÉSEN, (köl-t-ség-és-en) ih. Aránylag sok költséggel, drágán, sok pénzt költve, kiadva. *Költségesen élni, ruházkodni. Költségesen épített ház.*

KÖLTSEGFELSZÁMITÁS, (költség-fel-számitás) l. **KÖLTSEGSZÁMITÁS**, és **KÖLTSEGJEGYZÉK**.

KÖLTSEGFÖLVETÉS, (költség-föl-vetés) l. **KÖLTSEGSZÁMITÁS** és **KÖLTSEGJEGYZÉK**.

KÖLTSEGI, (köl-t-ség-i) mn. tt. *költségi-t*, tb. —ek. Költséget illető, arra vonatkozó. *Költségi számadás.*

KÖLTSEGJEGYZÉK, (költség-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék a kiadásokról, különösen azon pénzekről, melyeket valaki akármiére elköltött. *Gazdasági, háztartási, úti költségjegyzék. V. ö. KÖLTSEG.*

KÖLTSEGBKÖNYV, (költség-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a valamely ügyre vonatkozó pénzkiadásokat felírjuk.

KÖLTSEGMENT v. —MENTES, (költség-ment v. —mentes) ösz. mn. Aki bizonyos tekintetben és célra nem kénytelen költeni, ki ingyen kapja azt, miért mások pénzt adnak ki. *Költségmentes utitársul menni valakivel. Költségment kocsiszás, mulatás, színházlátogatás.*

KÖLTSEGMENTEN v. —MENTESEN, (költség-menten v. —mentesen) ösz. ih. Költség nélkül, a nélkül, hogy valaki pénzt adna ki. *Költségmenten mulatni, utazni.*

KÖLTSEGSZÁMITÁS, (költség-számitás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamely költséget öszveszámitunk. 2) l. **KÖLTSEGJEGYZÉK**.

KÖLTSEGSZÁMLA, (költség-számla) ösz. fn. A könyvvitelben azon számla, mely az ügy vitelére szükséges kiadásokat foglalja magában. (Spesen-Conto).

KÖLTSEGTELEN, (köl-t-ség-te-len) mn. tt. *költségtelen-t*, tb. —ék. 1) Kinek költeni valója, azaz kiadni való pénze nincsen. *Költségtelen szegény utasok. 2) Ami költségbe nem kerül. Költségtelen mulatság, utazás. Határozóként am. költség nélkül.*

KÖLTSEGTÉRÍTÉS, (költség-térítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a valamire fordított költség megtérítettik.

KÖLTSEGTERV, (költség-terv) ösz. fn. Kivétel, vagyis előleges felszámítása azon költségnek, melybe bizonyos vállalat végrehajtása kerülhet. *Az építendő templom költségtervét kidolgozni.*

KÖLTSÉGVETÉS, (kölség-vetés) ösz. fn. Általán előleges kiszámítása azon költségeknek, melyek bizonyos célra szükségesek, pl. valamely állodalomnak vagy tartománynak kormányzására. A miniszterek benyújtották költségvetéseiket az országgyűlésnek. (Budget).

KÖLÜ, (köl-ü) fn. tt. *kölu-t*. Másképp *külü*, s megfordítva : *lukü*. Nehűt : *kölyü*. 1) Ütő készüllet vagy gép, mely törő kalapácsok által bizonyos testeket apróra zúz, milyenek az úgynevezett olajütők, olajtörők, melyek kender-, len-, tökmagból olajt ütnek; továbbá *kenderkölük*, melyek a már tilólt, de még pozdorjás kenderben az idegen részeket összevisszák és eltávolítják. 2) Kézi malom. Valószínű, hogy eredetileg vagy *lukü*, azaz *lökő*, mint-hogy lökések által működik; vagy pedig buczkós, bunkós (gömbölyű alaku) végétől, minthogy az első értelemben ütésre főképp ez használtatik, vette nevét. Molnár Albert, és némely tájak szokása szerint jelenti a kerék sugarát is, de ez igazán *külő* v. *küllő*; l. **KÜLŐ**.

KÖLÜLIK, (kölü-lik) ösz. fn. A kölü válujában azon likak, melyekbe a kölükalapácsok mennek.

KÖLÜMALOM, (kölü-malom) ösz. fn. Különös szerkezetű malom, melyben bizonyos magvakat vagy más testeket apróra törnek, például a buzát darára, a kukoriczát derezére, az árpát aprókására stb.

KÖLÜZ, (köl-ü-öz) áth. m. *kölüz-tem*, — *tél*, — *ött*, par. — *z*. Valamit kölüben tör, zúz, elkészít. Len-, kender-, tökmagot, árpát, buzát, kukoriczát kölüzni.

KÖLY, elvont gyöke *kölyök* szónak.

KÖLYKES, (köly-k-es) mn. tt. *kölykes-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Aminek kölyke, vagy kölykei vannak. *Kölykes macska*, *kutya*. Megvető ért. és aljasan mondják emberről is. V. ö. **KÖLYÖK**.

KÖLYKESHAJÓ, (kölykes-hajó) ösz. fn. Remetei tájszólás szerint am. vontató hajó. (Kenessey Albert).

KÖLYKEZÉS, (köly-ök-ez-és) fn. tt. *kölykezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Fiadzás, ellés. Megvetőleg nőről szólva am. fattyazás. V. ö. **KÖLYKEZIK**.

KÖLYKEZIK, (köly-ök-ez-ik) k. m. *kölykezem*, — *tél*, — *ött*, par. — *él*. Mondják az eb- és macskanemű állatokról, midőn megfiadzanak. *Bánja, mint a kutya, mely kilenczet kölykezett*. (Km.). Megvető ért. mondják nőről is, kivált ha törvénytelen gyermeket szül.

KÖLYKÖS, (köly-ök-ös) mn. tt. *kölykös-t* v. — *et*, tb. — *ek*. L. **KÖLYKES**.

KÖLYKÖZIK, l. **KÖLYKEZIK**.

KÖLYÖK, (köly-ök) fn. tt. *kölyket*, tájdivatosan : *kölyk-öt*, harm. szr. *kölyk-e*. E szónak gyöke *köl* (lágýítva *köly*) egy értelmű az életre hozást jelentő *köl* igének gyökével. V. ö. **KÖLT**. 1) Mondják bizonyos állatok, különösen kutya és macskafajok fiáról. *Még az ebnek sem jó az első kölyke*. (Km.).

Megjobbítja magát mint a farkas kölyke. (Km.). *Az elvetett macskakölykek gyakran legtovább élnek*. (Km.). *Ez is ami ebünk kölyke*. (Km.). 2) Némely tájszokás szerint tréfásan am. kis fiú. *Mikor kis kölyök voltam*. *No kölykek, mit akartok?* 3) Terjedtebb szokás szerint megvető ért. használtatik, s am. fattyú. *Már három kölyket vetett*. *Mit keres itt ez a sok kölyök?* *Várj kölyök, majd kapsz*. Hah fondor, te magyart vesszőző Istria kölyke. Horvát E. (Eningi Török Bálint levelében.) Általán gúny- és csúf nevül szolgál az aljas beszédben. 3) A palóczoknál am. a fakilincsnek vagy závárnak belső része. (Szedér Fábián). Ez értelemben bízhetőleg nem más, mint a *kölöncz* vagy *czölönk* módosítása. V. ö. **CZÖLÖNK**.

KÖLYÜ, **KÖLYÜLIK**, **KÖLYÜMALOM**, lásd : **KÖLÜ** stb.

KÖMAG, (kö-mag) ösz. fn. Az őthímese seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje őthasábú, bokréája töltéses, torka kinyílt, magva négy. Fajai között legnevezetesebb a *gyöngyköm*, melynek gyöngyszínű kemény magvait gyöngök közé is fűzik; másképp : *madárköles*, *gyöngyköles*, *napkása*. E magoktól vette nevét maga a növény is. (Lithospermum).

KÖMAGZAT, (kö-magzat) ösz. fn. 1) A kömagnévű növény magvai. 2) Bizonyos magtakarók, melyek kívülről hússal vagy bőrral behúzóvák, belül pedig *kő* vagy csont keménységűek, milyenek az úgynevezett *csontárok*, pl. cseresznyék, barackok, szilvák, diók, mandolák stb. magrejtőji.

KÖMÉNY, (latinul: *cuminum*, *cuminum*, németül: *Kümmel*, hellénül: *κμύρον*, arabul: *kamum*, *kemum*, *kamin*, törökül: *kiemmün*, héberül: *כמון* stb.); fn. tt. *kömény-t*, tb. — *ek* v. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Ernyősen virágzó növénynem, az őthímese seregéből, és kétanyások rendéből, melynek hosszukás, tojásdad és rovátkos magvai erős illatuak. (Carum). Van *kerti v. konyhakömény* (*carum carvi*); és *vadkömény*, mely a mezőkön, réteken magában, azaz vadon terem. Magvait különféle ételekbe és italokba fűszerül használják.

KÖMÉNYÉS, (kömény-és) mn. tt. *köményés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. 1) Köménnyel bővelkedő vagy tölt, vagy kereskedő. *Köményes rétek*, *kertek*. *Köményes zacskó*. *Köményes tótok*. 2) Köménnyel készített, fűszerezett. *Köményes leves*, *pálinka*, *kenyér*. A székelyek főnevül is használják (amidőn tárgyesete : *köményes-t*, többese : — *ék*), *köménymagos pálinka* helyett. (Ferenczi János). V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYÉZ, (kömény-éz) áth. m. *köményeztem*, — *tél*, — *ött*, par. — *z*. Valamit köménnyel fűszerez. *Ételeket*, *pálinkát*, *süteményeket* *köményezni*. V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYMAG, (kömény-mag) ösz. fn. A kömény nevű növényfajoknak magvai, különösen, melyeket fűszerül szokás használni. *Köménymagot*, *magjardánát* vegyenek ! V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYMAGLEVES, (kömény-mag-leves) ősz. fn. Rántott leves, melybe fűszerül köménymagot tesznek.

KÖMÉNYMAGOLAJ, (kömény-mag-olaj) ősz. fn. Olaj, melyet a kömény magvaiból ütnek, mely a gyógytanban a gyomorszelek ellen hathatós orvosságul ajánlatatik. (Oleum carvi).

KÖMÉNYMAGOS, (kömény-magos) ősz. mn. Köménymaggal vegyített, készített, fűszerezett. *Köménymagos leves.*

KÖMÉNYOLAJ, (kömény-olaj) ősz. fn. lásd : **KÖMÉNYMAGOLAJ**.

KÖMÉNYPÁLINKA, (kömény-pálinka) ősz. fn. Köményből vagy köménynyel főzött, köménymaggal fűszerezett pálinka.

KÖMÉNYVÍZ, (kömény-víz) ősz. fn. Köménymaggal fűszerezett gyöngébb nemű szeszes ital.

KÖMÉSZ, (kő-mész) ősz. fn. Kőből égetett mész, különböztetésül másféle, pl. ércmésztől.

KÖMETSZÉS, (kő-metszés) ősz. fn. 1) Mesterség, mely drágaköveket idomít, fényesít, beléjük különféle jegyeket, czímereket, betűket vés. 2) Sebészi ért. műtét, mely által a húgyhólyagban levő követ bizonyos metsző eszköz segítségével kiveszik.

KÖMETSZET, (kő-metszet) ősz. fn. Kőre, kőlapra, kőtáblára vésott betűk, alakok stb. V. ö. **ACZELMETSZET**, **RÉZMETSZET**.

KÖMETSZŐ, (kő-metsző) ősz. fn. 1) Míves, ki drágaköveket alakít, fényesít, s beléjük betűket, czímereket, s más ékességeket vés, valamint oly mester is, ki különféle kövekből edényeket, s más eszközöket készít, és metszvényekkel díszesít. 2) Műtő sebész vagy orvos, ki a húgyhólyagban nőtt követ kimetszi és kiveszi.

KÖMÉZ, (kő-méz) ősz. fn. A székelyeknél am. édesgyökér, máskép : *páprág* (paprág?), növénytani néven : *édes gyökerű páfrán* (Polypodium vulgare). Lakik kősziklákon, és gyökerei édesek; innen vannak nevei.

KÖMÍV, (kő-mív), l. **KÖMŰ**.

KÖMÍVES, (kő-míves) ősz. fn. 1) Mesterember, kinek mestersége falakat s egész épületeket kövekből rakni, állítani. Érsekujvár körül : *kőmíves*, a székelyeknél : *kőmtjes*, *kőmtés*. A néhány divatos *kőműves* inkább jelentene oly mestert, ki kövekből holmi egyes műveket, még pedig művészileg képez, alakít. 2) l. **SZABADKÖMÍVES**.

KÖMÍVESINAS, (kő-míves-inas) ősz. fn. Kőművesmesterséget tanuló inas.

KÖMÍVESKALAPÁCS, (kő-míves-kalapács) ősz. fn. Kis kalapács, melylyel a kőműves a köveket, téglákat idomítja, széleikből többet-keveset letördel, s helyeikre ütögeti, igazítja.

KÖMÍVESLEGÉNY, (kő-míves-legény) ősz. fn. Legényi minemiségben kőműveséget gyakorló iparos. V. ö. **LEGÉNY**, **MESTERLEGÉNY**.

KÖMÍVESMUNKA, (kő-míves-munka) ősz. fn. Munka, melyet valaki, mint kőműves csinált, vagy melynek végrehajtása tulajdonképen kőművest illet. *Ezen kunyhón látszik, hogy nem kőművesmunka. Az építési tervben külön számítani a kőművesmunkát az ács munkától.*

KÖMÍVESSÉG, (kő-mívesesség) ősz. fn. 1) Kőművesek mestersége. *Kőműveséget tanulni, gyakorolni.* 2) l. **SZABADKÖMÍVESSÉG**.

KÖMLŐ, falu Heves m.; helyr. *Kömlő-re*, — *n*. — *ről*.

KÖMLŐD, faluk Komárom és Tolna m.; helyr. *Kömlőd-re*, — *ön*, — *ről*.

KÖMÖRŐ, (Komoró), falu Szatmár m.; helyr. *Kömörő-re*, — *n*, — *ről*,

KÖMÖRÖDIK, k. m. *kömöröd-tem*, — *tél*, — *ött*. Kassai J. szerint Pozsony vmegyében am. gémberedik.

KÖMPÖCZ, pusztá Pest m.; helyr. *Kömpöcs-re*, — *ön*, — *ről*.

KÖMŰ, (kő-mű) ősz. fn. Általán mindenféle mű, mely mesterség által kőből készítettett; különösen kövekből rakott épületek. Egyébiránt nagyobb szabotosság végett a kőmű inkább művészibb, finomabb munkát jelent. V. ö. **MŰ** és **MÍV**.

KÖMŰVES, **KÖMŰVESSÉG**, l. **KÖMÍVES**, **KÖMÍVESSÉG**; és v. ö. **MŰ**, **MŰVES**.

KÖN, (1), v. **KÖM**, elvont gyöke *köntő*, *köntől* és *köntös* szónak. L. ezeket.

KÖN, (2), **KÖNIK**, önh. m. *könt*. Székely tájszólás szerint mondják különösen a szilváról, midőn fölötte eléri, vagy a hóharmattól (dértől) megránczosodik. *Megkönt a szilva*, am. megránczosodott. (Krizsa J.). Átv. ért. mondják vénülő korukban a leányokról is. Úgy látszik, hogy ez igének *kő* és *gő*-vel egyező gyöke alakutánzó, mely a tömötséget, zsugorodást öszvehúzott ajakkal fejezi ki, pl. a *kőb*, *kög*, *köt*, *gőb*, *göcs* stb. szókban, valamint a rokon *tő*, *cső* gyök, *töm*, *töprödik*, *csőprödik* stb. igékben is.

KÖNCSÖG, pusztá Pest m.; helyr. *Köncsög-re*, — *ön*, — *ről*.

KÖNCSÖRKÖDIK, (kön-cs-ör-köd-ik) k. m. *köncsörköd-tem*, — *tél*, — *ött*. Balaton mellékén Horváth Zsigmond szerint am. magát enyelegve valakihez adja.

KÖNEM, (kő-nem) ősz. fn. A köveknek különböző osztályai, tulajdonságaik, alkatrészeik stb. szerint. Ilyenek a homokkövek, agyagkövek, mészkövek nemei, amint alkotó részeik homokból, agyagból, mészből állanak.

KÖNEMŰ, (kő-nemű) ősz. mn. Aminek oly tulajdonságai vannak, mint a köveknek szokott lenni, pl. keménység, törekenység stb. *Kőnemű földek*, *ásványok*.

KÖNENY, (kün-eny) fn. tt. *kőneny-t*, tb. — *ék*. A fémed elemek egyike, mely az állandó, azaz csepfolyóvá öszve nem süritethető gőzképző testek közé

tartozik. Tiszta állapotában szintelen és szagtalan s legkönnyebb testi a természetben, a légkörnél t. i. $1\frac{1}{2}$ -szer könnyebb, minél fogva a könenynyel megtöltött balmok a légben gyorsan fölemelkednek. Leglényegeseb sajátosságainak egyike még a nagy gyulékonyosság. Ha t. i. léggel vagy élenynyel lévő érintkezésben, valamely égő testtel közelítünk hozzá, azonnal lánggra lobban, azaz tüztünemények között egyesül az élenynyel, s a vegyülés szüleménye a víz. (Innen a görög-latin *hydrogen* neve). Lángra lobban a könny, élenynyel lévő érintkezésben, egy berzszikra által, sőt némely testeknek, pl. az érenyszivacsnak pusztán jelenléte által is. (Innen némelyek *gyulany*-nak is hívják). Ha két térfogat könny egy térfogat élenynyel összekeverve gyújtatik meg, iszonyú durranás támad, s ennél fogva ezen keverék *durrlég*-nek nevezetik. Könny nevezetét nyerte a könnyű szó gyökétől, jóhangzás kedvéért a *könnyű* szónak csak első 3 betűjéhez illetetvén az elemek (any) *eny* végzete. V. ö. KÖNNYŰ. A könny, égékeny lég (aer inflammabilis) nevezet alatt már a 16-ik században ismeretes volt. *Cavendish* 1781-ben megmutatta, hogy a könny megégési szüleménye víz, hogy tehát a könnynek élenynyeli egyesüléséből víz képződik. *Lavoisier* pedig először bontotta el a vizet éleny és könnyre. (Török J. tanár).

KÖNNY, 1) elvont törzse *könnyű, könnyebb, könnyebbit, könnyül* stb. származékoknak. L. KÖNNYŰ. 2) l. KÖNY, KÖNYŰ.

„Buzgó könnyeimen szent öröm ömledez.”

Berzsenyi.

„Majd a szép szemeket könnyek özönlik el.”

Bajza József.

KÖNNYEBB, (könny-ebb), a könnyű mellék-név másod foka. V. ö. KÖNNYŰ. *Könnyebb másnak tanácsot adni, mint magának.* (Km.). *Könnyebb száz bolhát őrizni, mint egy rossz asszonyt.* (Km.). *Könnyebb a lelkének.* Ezen és hasonló mondatokban, am. *könnyebb dolog.*

KÖNNYEBBÉDÉS, (könny-ebb-éd-és) fn. tt. *könnyebbédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos terhek, nehézségek, melyek a testet vagy kedélyt nyomják, megkevesbednek, s mind a test, mind a kedély szabadabban érzi magát. Különösen mondjuk a betegről, szenvedőről, midőn bajai, kínjai enyhülnek. *A bevett gyógyszerek után könnyebbédést érezni.*

KÖNNYEBBÉDIK, (könny-ebb-éd-ik) k. m. *könnyebbéd-tem, —tél, —étt.* 1) Általán, bizonyos nehézség vagy teher kevesedni, fogyni kezd, s elviselhetőbbé válik. Használják tulajd. és átvitt értelemben. *Sorsunk napról napra könnyebbedik.* 2) Különösen, a testet nyomó, lekötő bajoktól, szenvedésektől menekülni kezd. *Miatta fürdőket használ, szemlátomást könnyebbedik.*

KÖNNYEBBÍT, KÖNNYEBBIT, (könny-ebb-ít) áth. m. *könnyebbit-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* 1) Bizonyos nehézséget, terhet könnyebbé, elviselhetőbbé tesz. *Sok kéz könnyebbiti a terhet.* (Km.). *A jó utak könnyebbitik az utazást. Valakin könnyebbiteni.* *Kérlek, könnyebbits rajtam és társaimon. Hogy magán könnyebbitsen, másra tolja a terhet.* 2) Valamely bajon, fájdalom, szenvedésen enyhít. *A pihenés és álom, sokat könnyebbit az elfáradt tagokon. Ezen szerrek máris könnyebbitettek kínaimon.*

KÖNNYEBBITÉS, KÖNNYEBBITÉS, (könny-ebb-ít-és) fn. tt. *könnyebbités-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakin könnyebbitünk, vagy valamely nehézségnek, tehernek mennyiségét kevesbítjük. V. ö. KÖNNYEBBÍT.

KÖNNYEBBSÉG, (könny-ebb-ség) fn. tt. *könnyebbség-ét*, harm. szr. —*e*. Állapot, melyben az előbbihez képest könnyebben érezzük magunkat. *Valakinek könnyebbségére lenni. Nagy könnyebbségére esett. Ne haragudj feleségem, könnyebbségedet keresem.* (Népd.). Különösen enyhülés, melyet valaki testi vagy lelki szenvedésekben érez.

KÖNNYEBBSZIK, (könny-ebb-ész-ik) k. lásd: KÖNNYEBBÉDIK, melytől a jelenen kívül a többi időket is kölcsönzi.

KÖNNYEBBÜL, KÖNNYEBBÜL, (könny-ebb-ül) önh. m. *könnyebbül-t*. L. KÖNNYEBBÉDIK.

KÖNNYEBBÜLÉS, KÖNNYEBBÜLÉS, (könny-ebb-ül-és) fn. tt. *könnyebbülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos nehézség kevesbül, fogy, s elviselhetőbbé leszen; különösen a testi vagy lelki bajoknak, szenvedéseknek enyhülése. *A bevett orvosszerek után némi könnyebbülést érezni.*

KÖNNYED, (1), (könny-ed v. könny-ü-ed) mn. tt. *könnyed-et*. A könnyű szónak kicsinyező módosulata: *könnyü-ed*, másképp tájdivatosan: *könnyid*, olyan mint *hoszsud, karcsud, kiesid* stb.

KÖNNYED, (2), (mint föntebb) önh. m. *könnyed-tem, —tél, —étt.* (könnyüvé lesz. Nem igen divatozik, s helyette inkább a többet jelentő *könnyebbül* v. *könnyebbedik* használatik.

KÖNNYEDÉN, (könny-ed-én) ih. A *könnyen* határozónak kicsinyítője, s am. épen nem nehezen, vagy magát meg nem erőtetve. *Könnyeden érzi magát. Csak úgy könnyeden dolgozni.* Kriza J. ezen szóval is értelmezi: *könnyűszörleg*, mely kétség kívül nem egyéb, mint: *könnyű szörleg*, azaz könnyű szörrel vagy szerrel; t. i. a székelyek szeretik a *lag, leg* képzőket, s az *r* közvetlenül az *l* előtt könnyen hasonult, mint *salló* (= sarló), *olló* (= orló) stb. szókban is. Néha a 'könnyelműen' szóval rokon, de némileg szelidebb értelemben am. nem sokat törődve valamivel. *Könnyeden banni a pénzzel. Könnyeden venni a bajt.* Egészségre vonatkozólag am. jobbakán, valamivel könnyebben.

KÖNNYEDÉN, l. KÖNNYEDÉN.

KÖNNYEDKÉN, (könn-y-ed-ke-en) ih. Igen könnyen, minden erőltetés nélkül; épen nem törődve valamivel. *Könnyedkén dolgozgatni. Könnyedkén venni a történeteket. Máskép: könnyescskén.*

KÖNNYELMŰ, **KÖNNYELMÜ**, (könn-y-elmű) ösz. mn. Kinek tulajdonsága a könnyelműség vagy ami könnyelműségből ered. V. ö. **KÖNNYELMŰSÉG**. *Könnymű ember. Könnymű cselekedet.*

KÖNNYELMŰEN, (könn-y-elműen) l. **KÖNNYELMŰLEG**.

KÖNNYELMŰLEG, (könn-y-elműleg) ösz. ih. Úgy, mint azok tenni szoktak, kiknek könnyelműség a tulajdonságuk. *Könnyműleg cselekedni, elvesztegetni, elpazarolni mindenét. A jó tanácsot könnyelműleg megvetni. V. ö. KÖNNYELMŰSÉG.*

KÖNNYELMŰSÉG v. — **ELMŰSÉG**, (könn-y-elműség) ösz. fn. Elmei tulajdonság, és szokás, melynél fogva valakiben az illető tárgyak állandó, erős benyomást nem tesznek, mert, mintegy resteli figyelmét hosszasan rájuk függeszteni; ennél fogva határoz és cselekszik kellő meggondolás és fontolás nélkül, a tárgynak érdemét és fontosságát tekintetbe sem vévén.

KÖNNYEN, (könn-y-en) ih. 1) A nélkül, hogy nehézségét, terhet ismerné vagy tekintetbe venné valaminek. *Könnyen tanulni, dolgozni. Könnyen eltűrni a bajt, szűkséget, szenvedést. Sok eb egy nyulat könnyen elnyomhat. (Km.).* 2) Gond, munka nélkül. *Könnyen élni. Könnyen gyűlt, könnyen hullt. (Km.). Könnyen üdvözül, kinek Isten a barátja. (Km.).* 3) Hamar; vonakodás, kevés előkészület nélkül. *Könnyen engedni, megbocsátani. Könnyen kicsúszik ember szájából a szó. (Km.).* 4) Nem törődve, mit sem gondolva, nem vizsgálódva. *Könnyen venni a bajt, vesztetést. Könnyen hinni.*

KÖNNYENHIVÉS, (könn-yen-hivés) ösz. fn. Álapot vagy cselekvés, midőn valaki minden további vizsgálat nélkül elhiszi, amit hall vagy olvas.

KÖNNYENHIVŐ, (könn-yen-hivő) ösz. mn. Aki az okok vagy körülmények megfontolása nélkül, vagyis a nélkül, hogy a hallottak, olvasottak hitelességét vizsgálat alá venné, könnyen hisz.

KÖNNYENHIVŐSÉG, (könn-yen-hivőség) ösz. fn. Tulajdonság, midőn valaki bármit el szokott hinni minden további vizsgálat nélkül.

KÖNNYENVEVÉS, (könn-yen-vevés) ösz. fn. Valamivel nem törődés, mit sem gondolás.

KÖNNYES, (könn-y-es) mn. tt. *könnyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Könnyekeket hullató. Könnyekektől nedves. *Könnyes szemek.*

KÖNNYESEN, (könn-y-es-en) ih. Könnyekeket hullatva, könnyekektől nedvesen.

KÖNNYEZ, l. **KÖNYEZ**.

KÖNNYID, l. **KÖNNYED**.

KÖNNYÍT, **KÖNNYIT**, (könn-yű-it) áth. m. *könnýt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valaminek nehézségét, terhet kevesíti; elviselhetővé tesz valamit. *Az eső könnýíti a szántást. A gépek és szerszá-*

mok könnýítik a munkát. Könnýíteni mások sorsán, baján, szenvedésén.

KÖNNYÍTÉS, **KÖNNYITÉS**, (könn-yű-it-és) fn. tt. *könnýítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit könnyebbé teszünk; vagy valakin segítünk, enyhítünk. V. ö. **KÖNNYÍT**.

KÖNNYŰ, **KÖNNYÜ**, (könn-yű v. kö-nyi v. köny-jű, mint sarjú, fagyjú stb. l. a czikk végén); mn. tt. *könnýű-t*, tb. —*k* v. —*ek*; fokozva: *könnýebb*. 1) Mint a nehéznek és súlyosnak ellentéte jelent olyasmit, aminek kevés, és alig észrevehető súlya van, tehát amit kevés fáradtsággal fölemelni vagy helyéből elmozdítani lehet, vagy ami egy mással összehasonlítva, annál kevesebb súlylyal bír. *A levegő könnýű test. A toll, pehely igen könnýű. A fa könnýebb, mint a vas. A vas könnýebb az aranyból. Könnýű ruhában járni. Könnýű fegyvert viselni. Könnýű kocsin utazni. Könnýű lovasság, melynek fegyverzete nem nehéz.*

„Mint ama könnýű köd a forgószél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt.“ Zrinyi.

„Könnýű habok közt lebegve éltünk,
Minden bájképnek oltárt díszesítünk.“

Kisfaludy K.

2) Átv. ért. ami nagyobb akadály, s látszó erőködés nélkül mozog. *Könnýű lábak, könnýű lépés, járás, táncz, lovaglás. Könnýű kézzel, tollal írni. Könnýű esettel festeni.* 3) Átv. minek végrehajtása kevés fáradtságba, erőködésbe kerül. *Könnýű dolog. Könnýű mesterség. Nem szénás szekér a szó, könnýű megfordítani. Könnýű az akarót rábeszélni. Könnýű a forgó szelet kergetni. Könnýű a holtat rágalmazni. Könnýű a szegény embert kinevetni, de nehéz felruházni. Könnýű a jó szolgát igazgatni. Könnýű a lány követ faragni. Könnýű hat ökor után tolni az ékét. Könnýű Katót tánczba vinni, ha magának is kedve van rá. (Kmm.). Valamit könnýű szerrel (=könnýedén) tenni. Könnýű végét fogni a dolognak. Könnýű munkára fogni valakit. Könnýű szántás esik a porhanyó földben.* 4) Átv. a lelki működésekre nézve an. keveset fontoló. *Könnýű gondolkodás. Könnýű elmével bírni.* Innen: *könnýelmű, könnýelműség.* 5) Átv. mi kevés belerővel, hatással bír. *Könnýű fájdalom, könnýű sebet kapni.*

Ha ezen melléknév törzsökeül *könný* alakot veszszük, akkor az *ü* képző a részesülői *ö* képzőből alakult által. S alapfogalom benne a mozgékony-ság, és legközelebbi rokonságban áll a mozgást jelentő *köl, költ* (kel, kelt) szókkal; tehát gyöke „*köl*“, módosulva „*kön*“-né; ebből lett *kön-ö, kön-ü*, s az *n* meglágyultával *könný-ü*, és nyomatékosabban *könnýű*. A török nyelvben is *l* van az *n* helyett: *kolaj*. Mások lehetőknek vélik a *ke* (pl. kevés szóban), *ki, kü* (pl. *kis, küs* szóban) kiesző gyököktől származást is, *nyí* képzővel: *kü-nyí, kö-nyí*. Némelyek a *könný*-től származtatják: *könný-jű*, azaz „*könný*“ minőségű, oly kicsi súlyu, mint egy könnyescpp. A fiun

nemzeti nyelvek közül legközelebb áll hozzá a voguli *kunna*, *kunne*, *kannauk* és *kiina*, *koinit* (könný-id), továbbá a permi: *koknit*, *kokni*. A persában *khunug*, am. könnýség, a törökben a főntebbi *kolajon* kívül ritkább használattal eléjön *genez*. A Müncheni codexben egyszerűen: *könný* v. *könnýü*, fokozva: *könnýlebb*. Pestnél: *kenyő*, Erdősinél: *könnýü*. Némely önhangzóval kezdődő képzők előtt az *ü* véghangot elveti: *könný-ebb*, *könný-ed*, *könný-ül*, *könný-ül* stb., valamint a *könnýelmü* öszvetett szóban is. Ezen szóból alkottatott újabb időben a *könný* vegyészeti műszó, a könnýségtől, de a „kőn” gyöknek a „könný” (hydrogen) szóban alkalmazása csak akkor helyes, ha azt *köl* v. *kel*-től vagy legfőlebb a kicsinyező *kü* gyöktől származtatjuk; mert ha „könný” a törzs, akkor a gömbölyűséggel alig levén köze a hydrogen görög-latin nevezetű elemnek, a „gyulany” név helyesebb volna (V. ö. KÖNNYEN).

KÖNNYÜD, I. KÖNNYED.

KÖNNYÜDEN, I. KÖNNYEDEN.

KÖNNYÜDSÉG, (könný-ü-d-ség) fn. tt. *könnýnyüdség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság, melynél fogva valami kevesded nehézségű vagy átv. ért. kevesded munkába, fáradságba kerülő. *Pehely könnýnyüdsége. Könnýüdséggel végezni valamit.*

KÖNNYÜFEGYVERÉS, (könnýü-fegyverés) ösz. mn. és fn. Katona, ki könnyebben kezelhető fegyverrel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYÜHAD, (könnýü-had) ösz. fn. Hadseereg, mely könnyebbnemű ruhával és fegyverrel, általában könnyebb készülettel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYÜL, KÖNNYÜL, (könný-ü-l) önh. m. *könnýül-t*. Könnýüvé leszen, előbbi nehézségből, súlyából veszt; enyhül. V. ö. KÖNNYEBBÜL.

KÖNNYÜLEG, (könný-ü-leg) ih. I. KÖNNYEN.

KÖNNYÜLOVAS, (könnýü-lovas) ösz. fn. Lovas, ki könnyebb készülettel, fegyverzettel van ellátva, milyenek a magyar huszárok, lengyel dsidások, orosz kozákok. Ellentéte: *nehézlovas*, pl az úgy nevezett vasasok vagy vértések.

KÖNNYÜSÉG, KÖNNYÜSÉG, (könný-ü-ség) fn. tt. *könnýnyüség-ét*, harm. szr. —e. Általán tulajdonság, melynél fogva valamit könnyűnek mondunk. V. ö. KÖNNYÜ. Különösen 1) Valamely test nehézségének, súlyának kevéssége. *Pehely könnýnyüdsége.* 2) Tulajdonság, melynél fogva valami látszatos erőködés nélkül mozog. *Lábak könnýnyüdsége a járásban, tánczban. Nyelv könnýnyüdsége a beszédben. Nagy könnýnyüdséggel írni, rajzolni.* 3) Tulajdonság, midőn valaki nagyobb fáradság nélkül képes valamit végrehajtani. *Könnýnyüség bizonyos kézi munkákban. Fogalmazási, előadási könnýnyüség.* 4) Ügyesség, mely által valaki úgy tűnik elé, mintha az illető működés semmi mesterségébe, tanulásába nem került volna. *Könnýnyüdséggel lovagolni, tánczolni, társalogni.*

KÖNNYÜSZÖLLEG, azaz könnýü szörleg v. szerleg, am. könnýü szerrel. L. KÖNNYEDEN.

KÖNÖVEDEK, (kő-növedék) ösz. fn. Kőnemtű test vagy képződmény, mely kőrilag a húgyhólyagban alakul.

KÖNTING, (a német *Quentchen* után, mely ismét a latin *quincunx*-ből eredett); fn. tt. *könting-ét*, harm. szr. —je. Kisded súlymérték, mely a latnak egy negyedrészét teszi, nehezeik.

KÖNTÖ, (kőn- v. köm-t-ő) fn. tt. *köntö-t*. Tekerbe kötött valami, pl. szalma, kender, csöpi. Gyöke a gömbölyűt, csomósat jelentő *kön* v. *köm*, s rokon vele a csavarodást jelentő *köntöl*, *köndör* és mindazok, melyek a *gön* és *göm* gyökből eredvén, gömbölyűt, kerekdedet jelentenek. Törzsöke az elavult *könt* v. *kömt* ige.

KÖNTÖL, (kőn-t-öl v. köm-t-öl) önh. m. *köntöl-t*. Mondják szekérről, kocsirol, midőn hátulja csavarodik, vagyis farol. V. ö. KÖNTÖLFALAZ.

KÖNTÖLFALAZ v. KÖNTÖRFALAZ, (köntöl-falaz) ösz. önh. Székely tájszólás szerint, am. körülgeti szóval a dolgot, nem akarja egyenesen kimondani, ide s tova forgatja köpenyét. Első alkatrésze *köntöl*, a csavarodást, második *falaz*, a mentegetési védelmezést látszik kifejezni, ha ugyan nem idegen nyelvből csúszott be, mint „kenterfalaz” szónál van érintve.

KÖNTÖS, (kőn-t-ös v. köm-t-ös) fn. tt. *köntös-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. 1) Szorosb ért. felső öltöny, mely köpeny gyanánt takarja a testet. Innen a közmondás: *Jó a köntös, mind télben, mind nyáron.* (Pallium aptum est ad omne anni tempus.) A köntöst lógva viselték, innen: *köntös ujjába való kutya* (canis meliteus.) Páriz Pápai. A köntös úri diszruha volt. *Köntös tisztesség.* (Km.). *Köntös csírázata, galéra. Hosszu köntös port csíndl.* (Km.). *A szép köntöst inkább mocskolja a roz erköcs, mint a sár.* (Km.). *Beimá a Krisztus köntösét is, változattal: palástját.* Rokon hozzá a görög szótárakban följegyzett *κάρδος* mint a perzsák s médoknál divatozott hosszú felöltő, tájszokásilag: *kantus*; törökül: *kontos*. Minthogy a köpeny-féle ruhának fő rendeltetése a testet beburkolni, innen látható, hogy a *köntös* gyöke a testre gömbölyödő burkot jelentő *kön* v. *köm*, melyből lett, *köm-t* elavult ige, s ebből *kömt-ös* v. *könt-ös*, mint *pirít*, *piritos*, *magaszt*, *magasztos*. 2) Szélesb ért. am. általában bármely öltöny, ruha. *Sűrű gazda, ritka köntös. Nem mind szegény, aki kopott köntösben jár. Sok szép asszony, s rongyos köntös mindenütt megakad. A köntös nem tesz pappá.* (Km.).

„Elődeinknek bajnoki köntösét

S nyelvét meguntván, rút idegent cserélt.”

Berzsenyi D.

KÖNTÖSDÍJ, (köntös-díj) ösz. fn. Egyházi nyelven azon díj, melyet az illető lelkésznek bizonyos szolgálatokért, pl. temetésért, esketésért, beavatásért, fizetnek a hivek. (Stola.)

KÖNTÖSUJJ, (köntös-ujj) ösz. fn. A köntösnek azon sípforma öblös tagjai két oldalt, melyekbe a karokat öltetni szokás.

KÖNY, (1), elvont gyöke *könyök, könyöleg, könyör, könyi* és *könyv* szónak; jelentése az, mely a *k* hangé általában, t. i. meghajló s gömbölyű valami, mely az *ö* betűvel még erősítettetik.

KÖNY, (2), (tájdivatosan, sőt általánosabban: *könny* és *könyv* is); fn. tt. *köny-et*, harm. szr. — *e* v. — *je*. 1) Így nevezetnek azon cseppek, melyek a szemekből ömlenek ki, midőn akár fájdalmas, akár örvendő érzelmek által a kedély nagyon megindul és ellágyul. *Örömkönyeket hullatni. Könybe lábadt szemek. Könyekkel áztatni az ágyat. Szeméből kigördült a köny. Letörölni a szenvedők könyeit. Utánad folynak könyeim, ki tőlem elszakadsz.* (Dal).

„Folyók, tavak kiapadnak,
De nem az én könyeim.”

Kisfaludy S.

„Búban sírni jó,
Gyakran beszélőbb a köny, mint a szó.”

A külföld rabja. (Vachott Sándortól).

2) Szélesb ért. apró cseppekben kifakadó nedv, pl. a fákon, s más növényeken, innen szokás mondani, hogy tavaszkor könyeznek a fák, a szőlőtőkék. Mondják állati testekről is, midőn kóros tulajdonságu nedv fakadoz belőlök. *Könyek a sebből.* Ez értelemben lágyabban: *göny*, honnan Molnár A. szerint: *gönyettség* am. pus, sanies, *gönyettséges*, saniosus, pure abesus. Minthogy a *köny*, mint folyadéksepp gömbölyű, bizvást azon szókhöz számítható, melyekben a *kön, köm, gön, göm* gyök gömbölyüt jelent. A könyről azt mondja a magyar, hogy *kigördül, lepereg, lehömpörög* az arczon; továbbá a kedves könyeket *gyöngyhöz* hasonlítja, s mivelhogy változattal *göny* is mondatott, mindezek oda mutatnak, hogy a 'köny' gömbölyűséget utánzó kiejtés. Egyébiránt nyomatékosabban: *könny*, *ü* minőséget jelentő képzővel pedig: *könyű*, mely már inkább csak egy *ny*-vel használtatik, s az *ü*-nek *v*-vé változtatával *könyv*, mely kivált a régieknél gyakran előfordul.

KÖNY, (3), 1. KÖNYV, (2).

KÖNYÁR, (köny-ár) ösz. fn. Könyek sokasága, bősége, kivált melyeket valaki keseregve hullat.

KÖNYÁROK, (köny-árok) ösz. fn. Mélyedés a szemgödörben, hol a könyeket elválasztó mirigy fekszik.

KÖNYCSÉPP, (köny-csépp) ösz. fn. Csepp, melyet a szemből kiömlő köny képez.

KÖNYCSONT, (köny-csont) ösz. fn. Két igen vékony csontocska a felső állkapcsok mögött. (Ossa lacrymalia).

KÖNYECSKE, (köny-ecs-ke) kics. fn. tt. *könyecs-két*. Kis köny. Átv. ért. jelenti az érzelem csekély voltát. *Csak egy könyecs-két sem hullatott.* V. ö. KÖNY, (2).

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KÖNYEDÉNY, (köny-edény) ösz. fn. 1) Boneztani ért. erszényforma tok a belső szemzugolyban, mely a könyekké alakulandó nedvet foglalja magában, másképp: *könytömlő*. 2) A régieknél kis ibrik vagy korsócska, melybe a gyászolók bele hullatták könyeiket, azután kedveseik sirjaiba tették.

KÖNYES, (köny-es), 1. KÖNNYES.

KÖNYESEN, (köny-es-en), 1. KÖNNYESEN.

KÖNYEZ, KÖNNYEZ, (köny-ez) önh. m. *könyez-tem, —tél, —étt*. Könyeket önt, hullat. *Fájdalmában vagy örömben könyezett.*

„Hajnalfényben és napeste
Kedvesét könyezve leste.”

Kisfaludy K.

Szélesb ért. valamely testből könyhöz hasonló cseppek fakadnak. *Tavaszkor könyeznek a szőlőtőkék. Könyez a megérett seb. Könyez a hordó*, am. csepeg a hordó a csínban vagy dongák között. (Vass J. szerint a Balatonmelléken és Rábaközben).

„Kiholtát a mező virági könnyezik.”

Szemere Pál.

KÖNYEZÉS, KÖNNYEZÉS, (köny-ez-és) fn. tt. *könyezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valaki vagy valami könyeket hullat vagy ereszt. *Szemek könyezése. Fák, növények könyezése.* V. ö. KÖNY, (2).

KÖNYEZETLEN, KÖNNYEZETLEN, (köny-ez-et-len) mn. tt. *könyezetlen-t*, tb. — *ék*. Akiért nem könyeztek, kit meg nem sirattak. *Könyezetlen halott, árva.* Határozóként am. könyezetlenül, könyezés nélkül.

KÖNYEZETLENÜL, (köny-ez-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy könyezett volna, vagy hogy valaki könyeket hullatott, illetőleg sírt volna fölötté vagy érette. *Atyja holttestét könyezetlenül kísérni a sírba* (alanyilag). *Könyezetlenül meghalni* (tárgyilag).

KÖNYEZIK, KÖNNYEZIK, (köny-ez-ik) k. m. *könyez-tem, —tél, —étt*. Könyei hullanak, ömlenek. Különösen mondatik oly szemekről, melyek nem kedélyi megindulásból, hanem kóros állapot miatt folynak.

KÖNYHULLATÁS, (köny-hullatás) ösz. fn. Szoros ért. csak oly könyezésről mondják, mely fájdalmas szívből ered, s mely tartósabb és sűrűbb szokott lenni. *Könyhullatásokkal gyászolni a kedvesnek halálát. Leghamisabb víz némely asszonyok könyhullatása.* (Km.).

KÖNYI, (1), (köny-i) fn. tt. *könyi-t*. Vas megyében am. czukorrépa, karórépa, mely néhutt: *koszmacska* v. *fanos répa*. Gyöke vagy törzse alkalmasint: *köny*, nyomatékosabban: *köny*, szintén am. *kön* v. *köm*, v. *göm*, gömbölyű tulajdonságától.

KÖNYI, (2), (kö-nyi) mn. tt. *könyi-t*, tb. — *ék*. Kő nehézségű. *Könyi* (v. *malomkönyi*) teher esett le szívemről.

KÖNYMENET, (köny-menet) ösz. fn. Bonczani ért. azon menet vagy vonal, mely a könyvedényből kinyúlik, hártás csöt képez, az orrüreghez aláereszkedik, s ott megnyílik. (Ductus lacrymalis).

KÖNYOMÁS, (kö-nyomás) ösz. fn. 1) Kövel nyomás vagy nyomtatás. 2) l. **KÖNYOMAT**.

KÖNYOMAT, (kö-nyomat) ösz. fn. Nyomat vagy nyomtatvány, mely bizonyos módon elkészített s beírt sima kölap által történik, különböztetésül más nyomatoktól, milyenek réznyomat, aczélnyomat stb.

KÖNYOMATI, (kö-nyomati) lásd: **KÖNYOMATÚ**.

KÖNYOMATÚ, (kö-nyomatú) ösz. mn. Könyomás által készült. *Könyomatú képek*.

KÖNYOMDA, (kö-nyomda) ösz. fn. Nyomda, melyben könyvmatokat készítenek. V. ö. **KÖNYOMAT** és **NYOMDA**.

KÖNYOMDAI, (kö-nyomdai) ösz. mn. Könyomdához tartozó. Könyomdában készülő. Könyomdára vonatkozó. *Könyomdai szerek, készülékek, eszközök. Könyomdai művek. Könyomdai szabályok*.

KÖNYOMDÁSZ, (kö-nyomdász) ösz. fn. Nyomdász, ki könyvmatokat készít. V. ö. **NYOMDÁSZ**.

KÖNYOMDATULAJDONOS, (kö-nyomda-tulajdonos) ösz. fn. Tulajdonos, ki könyomdával vagy nyomdakkal bír.

KÖNYŐ, régies *könyű* és *könyv* helyett; lásd: ezeket.

KÖNYÖK, (1), (köny-ök) fn. tt. *könyök-öt*, harm. szr. —e. 1) A karnak azon része, mely a felső és alsó kart öszveköti, s a karnak befelé hajtásakor leginkább kidudorodik. *Könyökre támaszkodni. Valakit könyökkel megtasztítani*.

„Leplembe burkolva könyökömre dőlök.“

Berzsenyi.

2) Átv. ért. némely görbe testeknek azon része, melyen a hajlás kezdődik. *Görbe ág könyöke. Vízpart könyöke*, mely a vízbe beljebb nyomul, s mintegy könyököt képez. 3) Valamely könyök alakú test, pl. a vaslemez kürtöknek azon része, mely L formára van készítve, hogy a kürtőnek fekirányos menetét a függőlegessel és viszont öszvekösse. (A mesterembereknél németül: Knie). Gyöke a görbét vagy kerekdedet jelentő *köny*, vastag hangon *kony*, melyből *konya*, *konyúl* stb. ered. Rokonok hozzá a gömbölyű cseppet jelentő *köny*, és a tekercsbe gömbölyített írományról nevezett *könyv*. Megegyezik vele a térdek hajlását, könyökét jelentő hellen: *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*, szanszkrit *dsná* (görbít), honnét *dsánu* (Curtius aki *γόνια* [=szöglet] szóra is azt jegyzi meg, hogy vajjon nem a *γόνυ* származéka-e?). Az idézett szók térdet jelentenek, de a térd sem egyéb, mint a láb-szár könyöke.

KÖNYÖK, (2), pusztá Nyitra m. helyr. *Könyök-re*, —ön, —ról.

KÖNYÖKBÜTYÖK, (könyök-bütyök) ösz. fn. Azon bütyök vagy csomó, mely a karhajlásnak forgoját képezi.

KÖNYÖKFAL, (könyök-fal) ösz. fn. Várépítésben a várkerítésnek, várbástyának felső fala, mely körülbelül hónalig ér, s rá lehet könyökölni.

KÖNYÖKIDEG, (könyök-ideg) ösz. fn. Ideg a könyökben, mely a felkar belső oldalán nyúlik el.

KÖNYÖKIZOM, (könyök-izom) ösz. fn. 1) Az alsó karnak izma, mely a felső karból ered, s a karnak kinyújtására szolgál, és külső izomnak mondatik. 2) Belső izom, melynek segítsége által a kar meghajlik.

KÖNYÖKKONCZ, (könyök-koncz) ösz. fn. Az alsó kar esontja, szára, a könyöktől kezdve a kéz-tővig.

KÖNYÖKLEÉS, (köny-ök-öl-és) fn. tt. *könyöklés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Könyökre támaszkodás. V. ö. **KÖNYÖKÖL**.

KÖNYÖKLET, (köny-ök-öl-et) fn. tt. *könyöklet-et*, harm. szr. —e. A Münchener és Bécsi codexekben am. a latia *cubitus*, vagyis azon mérték, mely a régi magyar mértékrendszer szerint singnek nevezett, sőt e neve maiglan divatozik Erdélyben és Magyarország több részeiben, kivált a csapóknál és szürszabóknál, kik inkább singgel, mint réffel mérnek. V. ö. **SING**.

KÖNYÖKLIK, (köny-ök-l-ik) k. m. *könyökl-ött*, htn. —eni. Személytelen dolgokról mondvá, am. valami felé és fölé mintegy könyök módjára hajlik. *A Szent-Gellért hegye a Dunára könyöklík*.

KÖNYÖKLŐ, (köny-ök-öl-ő) mn. és fn. tt. *könyöklő-t*. 1) Általán aki könyököl vagy ami könyöklík. *Ablakban könyöklő leány. A Dunára könyöklő vár-torony*. Különösebben amire könyöklének. *Könyöklő párna v. vánkös*. 2) Bizonyos támasz, melyre a könyököt nyugtatás végett rá lehet tenni, pl. a karzatok pártázata, a térdepők támasza, várfalak könyöke stb. 3) A székelyeknél nyílás az istálló padlásán, melyen a takarmányt behányják, mely t. i. a tetőzet oldalából kikönyöklík

KÖNYÖKNYI, (köny-ök-nyi) mn. tt. *könyöknyi-t*, tb. —ek. 1) Oly hosszúságú, mint az előkar, a könyöktől kezdve egész a kézfejig. 2) Egy sing hosszúsága. V. ö. **SING**.

KÖNYÖKORSÓ, (könyök-orsó) ösz. fn. Csontszár a könyök és kéztő között.

KÖNYÖKÖL, (köny-ök-öl) önh. m. *könyököl-t* v. *könyökl-ött*, htn. —ni v. *könyöklelni*. Könyökére dől, támaszkodik. *Könyököl, s állát tenyerébe teszi. Kikönyökölni az ablakon. Rákönyökölni az asztalra*. Személytelen dologra vitetve inkább: *könyöklík*; l. ezt.

KÖNYÖKÖS, (köny-ök-ös) mn. tt. *könyökös-t* v. —et, tb. —ek. Tréfásan mondják oly mesterről, vagyis kántorról, kinek orgonája nincs, ki könyökére támaszkodva énekel.

KÖNYÖKPÁRNA, (könyök-párna) ősz. fn. Párna, vagyis váncos, melyre kényelemből könyökökkel támaszkodni szokás. *Ablakbeli könyökpárna.*

KÖNYÖKSUGÁR, (könyök-sugár) ősz. fn. Bonczitani ért. a könyöknek felső és kisebbik csontja.

KÖNYÖKSZÉK, (könyök-szék) ősz. fn. Karral ellátott szék, melyre könyökölni lehet.

KÖNYÖKÜTÉR, (könyök-út-ér) ősz. fn. Utér a könyök táján.

KÖNYÖLEG, (köny-öl-eg) fn. tt. *könyöleg-ét*, harm. szr. — *e.* Gömbölyű, csomóba összevgyúrt valami, pl. sár, agyag. Gyöke a gömbölyűt jelentő *köny*, s képzésre olyan, mint *gömbölyeg*, *gombolyag*, *göngyöleg*.

KÖNYÖR, (köny-ör) fn. tt. *könyör-t*, tb. — *ök*, harm. szr. — *e.* A kedélynek azon gyöngéd érzelme, mely mások esedeikéire vagy szenvedéseire meghajol, azok iránt részvétet viseltetik, és azokat elhárítani vagy enyhíteni kívánja; s e szerint *köny* azonos a mély hangú *kony* vagy *kuny* gyökkel; különöskében *könyörög* és *kunyorál* származékok jelentésükben is egyeznek. E szó, mint különben elvont törzsek a fönt eléadott értelemben az újabb korban kapott önállásra. Fő származékai *könyörög* és *könyörül*, melyekben alapfogalom ugyan az érzésnek, kedélynek meghajlása, megindulása: de az elsőben úgy tűnik föl, mint az érzésnek, kedélynek azon bánatos, legáltalább lenyomó kitörése, mely másokat részvétre indítani akar; az utóbbiban pedig, mint amely mások esedeikéire, szenvedéseire meghajol. Más elemzés szerint e szó *köny* főnévtől ered, s *könyörögni* am. könyüket hullatva kérni, esedezni, és *könyörülni valakinek* am. nyomorúságán megindulva könyűkre fakadni, és ennek következtében a szenvedő bajain segíteni, enyhíteni. Ily alkotásuak a szintén kedélyre vonatkozó *keser*, *szomor*, *szigor*, melyekből lett *kesereg*, *szomorog*, *szigorog*, mint *könyör-ből könyörög* stb. Végre *könyör* a *k* és *ny* átvételével: *nyökör*, melyből *nyökörgö*, azaz *nyögdörgö* am. nyögdéssel. Ezen értelem is rokonságban van azon fogalommal, melyet *könyör* fejez ki, sőt tréfásan a *könyörgést*, *nyökörgés*-nek esüfolják is: mindazáltal az előbbi elemzések valószínűbbnek látszanak.

KÖNYÖRETÉS, (köny-ör-et-és) mn. tt. *könyöretés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. A Nádor-codexben am. könyörületes.

KÖNYÖRG, I. KÖNYÖRÖG.

KÖNYÖRGÉS, (köny-ör-ög-és) fn. tt. *könyörgés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e.* 1) Szélesb ért. a kérésnek azon neme vagy módja, midőn valaki másnak részvéteért, kegyeért belsőleg megindulva esedezik, mi gyakran könyhullatással szokott történni. *Könyörgéssel megindítani valakit, kieszközölni valamit. Könyörgés volt a dolga.* 2) Szorosb és vallási értelemben az imádságnak azon neme, mely által az Istentől valamit kérünk. *Esőért, jó időért, békeségért való könyörgés. Nyilvános könyörgés. Könyörgéssel en*

gesztelődik az ég Uram, hallgasd meg könyörgésünket. Alázatos szívből eredő, állhatatos könyörgés. Templomi könyörgés, magán könyörgés. Halotti könyörgés.

KÖNYÖRGET, (köny-ör-ög-et) áth. m. *könyörget-tem*, — *tél*, — *étt*. A Debreczeni Legendáskönyvben am. kérlek. „Nagy kömhullatással, esókolásával és szüzei (= szüzi) tejével könyörgeti vala őtet“ (Mária a kisded Jézust). A Bécsi codexben is: „És őtet karjainál fogva tartván . . . ez igékkel könyörgeti vala.“

KÖNYÖRKÖNNY, (könyör-könnny) ősz. fn. Könyörületből, a mások bajai, szükségai, szenvedései iránt megindult érzésből fakadó könny.

KÖNYÖRÖG, (köny-ör-ög) önh. és gyak. m. *könyörög-tem*, — *tél* v. *könyörögöttem*, *könyörögöttél*, *könyörögött*; htn. — *ni* v. *könyörögni*, v. *könyörögni*. 1) Szélesb ért. bizonyos szenvedések, lelki szorongatások vagy szükség által nyomatva, valakinek részvéteért, kegyeért, segítségeért esedezik, rimámkodik, mi rendesen maga megalázásával, néha könyezve történiük. *Alázatosan, esennen, szépen könyörögni. Bocsánatért, kegyelemért könyörögni. Igekötővel egyesülve tárgyeses nevet vonz. Bekönyörögni magát valahová. Kikönyörögni az elzárt foglyokat.* 2) Vallásos ért. buzgó imádság által Istentől kér, vagy a római kath. hit tanai szerint a szentek által is kéret valamit. *Egészségért, hosszú életért, szabadulásért könyörögni. Szűz Mária, könyörögj érettünk. Istennek minden szentei, könyörögjetek érettünk. Könyörögjünk Istennek.*

KÖNYÖRÖGTET, (köny-ör-ög-tet) mivel. m. *könyörögtet-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *könyörögtess*. Valakinek meghagyja, parancsolja, hogy könyörögjön, vagy valakit könyörögni enged. *A csintalan gyermeket bocsánatért könyörögtetni. Ugyan ne könyörögtessd a szegényt oly sokáig.*

KÖNYÖRTELEN, (köny-ör-te-len) mn. tt. *könyörtelen-t*, tb. — *ék*. Kiben mások szenvedései iránt nincs azon részvétli érzelem, melyet könyörnek hívunk. V. ö. **KÖNYÖR**. *Könyörtelen szív. Szegények, szenvedők iránt könyörtelen fűvény. Könyörtelen kézzel eltaszítani magától az elhagyatott árvákat, özvegyeket. Határozóilag am. könyör nélkül, könyörtelenül.*

KÖNYÖRTELENÜL, (köny-ör-telen-ül) ih. Azon kedélyi részvét nélkül, mely könyörnek mondatik, mások szenvedésén meg nem indulva. *A szerencsétlenek rimánkodásait könyörtelenül hallgatni.*

KÖNYÖRÜ, **KÖNYÖRÜ**, (köny-ör-ü) mn. tt. *könyörü-t*. Az újabban elvont *könyör* főnévből alakult melléknév, mint: *gyönyörű, keserű, szomorú, szigorú, domború* stb. Jelent oly személyt, kiben könyör van, ki más szenvedései iránt részvétet viseltetik, s azokon, ha lehet, segít is, másképp: *könyörületes. Könyörű szívvvel lenni valakihez.*

KÖNYÖRÜL, **KÖNYÖRÜL**, (köny-ör-ül) önh. m. *könyörül-t*. Valakinek szenvedései fölötti könyörre, azaz részvétre indul, vagy mint mondani szokás,

mások baján megesis a szíve, meghajol az érzése. *Könyörülni a szegény árvaikon, özvegyeken. Inségemben könyörülj rajtam. Könyörülj, Istenem, én bűnös lelkeimen.* (Egyházi ének.) *Könyörüljtek rajtam, legalább is ti barátaim.* (Jób.)

„Hordtam volna mindig saját tenyeremen,
Csak könyörült volna pártát unt fejemen.“

Csokonai, Dorottya'-ja.

KÖNYÖRÜLÉS, (köny-ör-ü-l-és) fn. tt. *könyörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az érzékeny kedélynek megindulása, mely mások szenvedéseiben részt vesz, s azokon segíteni, enyhíteni kész.

KÖNYÖRÜLET, **KÖNYÖRÜLET**, (köny-ör-ü-l-et) fn. tt. *könyörület-et*, harm. szr. —*e*. Cselekedet, mely a könyörülő szívnek műve, eredménye, tehát tetteges könyör. *Könyörületből* (haszonlesés nélkül) *gyógyítani a szegényeket. Könyörület volt tőle, hogy az elhagyott árvtát fádán fogadta. Könyörületre méltó.*

KÖNYÖRÜLETÉS, (köny-ör-ü-l-et-és) mn. tt. *könyörületés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek szívében tettegesen uralkodik azon gyöngéd érzélem és részvétel, melyet könyörületnek mondunk. Különösen tulajdonítatik ezen érzélem az Istennek. *Könyörületes, irtalmas Isten.* V. ö. **KÖNYÖRÜLET**.

KÖNYÖRÜLETÉSSÉG, (köny-ör-ü-l-et-és-ség) fn. tt. *könyörületesség-et*, harm. szr. —*e*. Több, mint a „könyörület“, mert ez csak egyes részvételi érzelmet fejez ki, amaz pedig a szívnek oly hajlamát jelenti, mely természetnél fogva folytonos könyörületet gyakorol, melynek szokása könyörületessé lennie, mi nemesebb értelemben az Istennek mintegy kizárólagos tulajdonsága.

KÖNYÖRÜLETLEN, (köny-ör-ü-l-et-len) mn. tt. *könyörületlen-t*, tb. —*ék*. Kiben könyörület nincsen, ki mások szenvedéseiben részvétre nem indul; kemény, érzéketlen, kérelhetetlen szívű. *Könyörületlen zsarnok, boszudálló.* Határozóként: *könyörület nélkül.*

KÖNYÖRÜLETLENSÉG, (köny-ör-ü-l-et-lenség) fn. tt. *könyörületlenség-et*, harm. szr. —*e*. Érzéketlen, hajthatatlan kedélyi tulajdonság, mely mások kérelmére meg nem indul.

KÖNYÖRÜLETLENÜL, (köny-ör-ü-l-et-len-ül) ih. Könyörület nélkül, másnak szenvedéseire meg nem indulva. *Könyörületlenül elutasítani magától a nyomorultakat.*

KÖNYÖZÖN, (köny-özön) ősz. fn. Költői képes kifejezéssel am. könyvek bősége, sok könyvhullatás, könyvár, könyzápor. *Könyözőnnel áztatni kedveseink strhalmaikat.*

KÖNYPONT, (köny-pont) ősz. fn. A szemszögletben látszó, s kevésbé felemelkedő két lik, melyek a könyvek egy részét az orron általviszik. (Puncta lacrymalia).

KÖNYSIPOLY, (köny-sipoly) ősz. fn. A szemnek azon kóros állapota, midőn folytonosan könyez, s az orr rendkívül kiszárad (Pistula lacrymalis).

KÖNYTÖMLŐ, (köny-tömlő) ősz. fn. Tömlő vagy erszényalakú edény a szemszögletben, mely könyveket foglal magában, s öszveköttetésben van az úgynevezett könymenettel.

KÖNYÜ, (1), (köny-ü) fn. tt. *könyüt*. Valamint több más *ü* és *ü* (régiesen *ó*, *ö*) képzőjű szók e véghangzóikat *v*-re változtatják, mint: *szaru szaru, daru daru, nyellü nyelv, öllü ölv, kedü kedv* stb. hasonlóan a *könyü* is másképp *könyv*, sőt a népnyelvén, valamint a régieknél inkább ez van szokott divatban.

„Talán észrevette hullani könyvemet.“

Ismét:

„Rea emlékezik barátja szívére,
Egy könyvet gördítvén hideg tetemére.“

Ányos Pál.

A *könyü* vagy *könyv* és *köny* v. *könny* teljesen egy értelemben használtak, ámbár szorosán véve a *könyü* és *köny* között oly féle viszony létezik; mint a *keser* és *keserü*, *szomor* és *szomorü*, *szigor* és *szigorü* között, azaz „*könyü*“ eredetileg melléknév, mely a szokás által főnévvé lett, mint *daru*, *köpi*, *hamu* s több mások. L. **KÖNY**. Irői nyelvben *szigorü* megkülönböztetés végett legelfogadottabb alakok: *könny* és *könyü*; *amar*, mert ezen egyszerűbb alakban általában az *ny* kettősen ejtetik, emez, hogy ezen alakban a kiejtés helyessége mellett is a „*könnyü*“ szótól, illetőleg melléknévtől megkülönböztettség.

KÖNYÜ, (2), némely régieknél, pl. a Tatrosi codexben is („*könyö*“ alakban) „*könyü*“ mn. helyett áll; amidőn hasonló foka: *könyüebb*: „*Könyüebb* mennynek elmúlni.“ (Lukács XVI.).

KÖNYV, (1), fn. L. **KÖNY**, (2), **KÖNYÜ**, (1).

KÖNYV, (2), fn. tt. *könyv-et*, harm. szr. —*e*. Kicsinyítője: *könyvecske*. Ha azon tárgynak, melyet e szó jelent, eredeti alakját vesszük tekintetbe, t. i. hogy legrégibb időkben a könyvek tekercsbe göngyöltetett irományok valának, nemcsak legvalószínűbbnek állíthatjuk, hogy a *könyv* gyöke a gömbölyűt vagy göngyöltet jelentő *köny*, lágyabban *göny*, melyből lett: *könyö* (s ebből: *könyü*, *könyv*, mint *eny*, *enyü* *enyv*, *seny*, *senyü* *senyv* stb.), hanem a régi iratokban, pl. a Tatrosi és Bécsi codexben is igen sokszor még az eredeti „*könyö*“ alakjában, sőt ismét a régieknél ezen értelemmel magában a gyökben is találjuk, pl. a Passióban (Toldy Ferencz kiadása 74. lap). E tulajdonságától vette nevét a latin *volumen*; s Adelung szerint a német *Buch* is am. *Bug*, *biegen* igétől. A magyar könyvhöz hangra nézve is hasonló a sínai *kinán* (libri sectio), és *kiuan* (glomerare = göngyölni); de hasonló hozzá a szláv *knich* és *kniga* is, melyek épen oly viszonyban állanak a magyar *könyv*vel, mint *jórv*, *genu*, *knie* a „*könyök*“ szóval; mely összehasonlításokból az tűnik ki, hogy a magyar *könyök* és *könyv* következetesen megtartották eredeti alakutánzó neveiket, míg más nyelvek kivetkötötték ősi formájokból, s valamint a *knie* szónak eredetije a hellen *jórv*, hasonlóan a szláv *knich*-é

a magyar *könyv*, mert ennek eredete és neve a tárgy fogalmával és a hangszervek alakításával leginkább megegyező, s egy egész rokon értelmű szónemzetséggel áll szoros kapcsolatban. V. ö. KÖ, GÖ, gyökelemeket.

Mai szokott értelemben 1) Több együvé fűzött vagy kötött papír, hártya vagy pergamen levelek, akár tisztán, akár beírva avagy nyomtatva. Rendeltetésre és használatra nézve : *számadókönyv*, *kereskedői könyv*, *jegyzőkönyv*, *oskolai, kézi, imádságos könyv* (imakönyv), *szókönyv*, *törvénykönyv*, *ábczés könyv*, *szakácskönyv*, *cselédkönyv*, *olvasókönyv*, *szoltároskönyv*, *míse-mondó könyv*. Alakjára nézve : *kis, nagy, ívrétű, negyedréti, nyolczadrétű könyv*. *Könyvből tanulni*. *Könyvet olvasni*. *Könyv nélkül tudni, felmondani a leczkét*. *Úgy beszél, mintha könyvből olvasná*. (Km.). 2) Azon tartalom, mely valamely könyvben írva vagy nyomtatva van. *Könyvet írni, nyomtatni*. *Szép, tanulságos, tudományos, bölcséleti, vallási könyv*. *Haszontalan, erkölcsrontó könyvek*.

..... „Tisztán elmélkedem a böles
Természetnek örök könyvéből.“ Vitkovics.

3) Valamely írt vagy nyomtatott nagyobb eleműnek egy-egy osztálya, vagy egyes könyvnek része. *Bizonyos munkát két könyvre osztani*. 4) A papirgyárakban és kereskedésekben a német „Buch“ utánzásából 24 v. 25 ívet tevő papíresomag, mit azonban inkább *konznak* (gomez) nevezünk, mi vékony hangon *köncz*, azaz *göncz gömcz*, s ezen alakban szintén rokon a könyvvel, mert a konz nem egyéb, mint *gom, güm, gömly*. V. ö. KONCZ.

KÖNYVÁROS, KÖNYVÁRUS, (könyv-áros v. -árus) ösz. fn. Személy, ki könyvekkel kereskedik, ki könyveket árul. *Bizományi könyvárus*, ki a szerző munkáit bizonyos díj fejében árulja. *Kiadó könyvárus*, ki saját költségén nyomtatott könyveket árul.

KÖNYVÁROS—v. —ÁRUSBOLT, (könyv-áros—v. —árusbolt) ösz. fn. Bolt, melyben könyveladással foglalkodnak.

KÖNYVÁROSSÁG, v. —ÁRUSSÁG, (könyv-árosság v. —árusság) ösz. fn. L. KÖNYVKERESKÉDES.

KÖNYVBIRÁLAT, (könyv-bírálat) ösz. fn. Bírálat, mely valamely könyvnek rendeltetését, célját, tartalmát tekintetbe vévén, annak jó és rossz oldalairól az illető tudomány, tan vagy művészet jelen állásához képes indokolt véleményt mond. *A könyvbírálatban teljesen avatott szakképzettséget követelünk*.

KÖNYVBIRÁLÓ, (könyv-bíráló) ösz. fn. Személy, ki könyvbírálatot ír. L. KÖNYVBIRÁLAT.

KÖNYVBOGLÁR, (könyv-boglár) ösz. fn. Kapocs, mely némely, pl. imádságos könyveket boglár gyanánt ékesít, és bezár.

KÖNYVBOLT, (könyv-bolt) ösz. fn. Bolt, illetőleg raktár, melyben könyveket árulnak, könyvárusbolt.

KÖNYVBUVÁR, (könyv-buvár) ösz. fn. Személy, ki különös hajlammal bír a könyvek olvasásához, vagy mint népileg szokás mondani, ki mindig a könyveket búvja. Megilleti e nevezet az oly személyt is, ki könyvek, kivált ritkábbak és régiek gyűjtésével foglalkodik.

KÖNYVCSISZÁR, (könyv-csiszár) ösz. fn. Gúnyneve az oly kontárirónak, ki a könyveket meszterember módjára készíti, vagy azokkal úgy kereskedik, mint lócsiszár a gobékkal.

KÖNYVECSKE, (könyv-ees-ke) kiesiny. fn. tt. *könyvecskét*. Kevés tartalmu, vagy kised alakú könyv. *Imádságos, kézi könyvecskék*. *Nem volt az pap, nem is lesz pap, ki nem olvas könyvecskét*. (Népd.).

KÖNYVEL, (könyv-el) áth. m. *könyvel-t*. Valamely számviteli, különösen kereskedői könyvbe az egyes tételeket szabályszerűleg bejegyzí.

KÖNYVELÉS, (könyv-el-és) fn. tt. *könyvelés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki könyvel.

KÖNYVELŐ, (könyv-el-ő) mn. tt. *könyvelőt*. Személy, ki a számviteli, különösen kereskedői könyvekben az egyes tételeket szabályszerűleg följegyzí.

KÖNYVES, (könyv-es) mn. tt. *könyves-t v. —et*, tb. —ék. 1) Személy, kinek könyvei vannak, vagy könyveket szeret olvasni. E tulajdonságtól kapta Kálmán királyunk a *könyves* nevezetet. 2) Baranyában így nevezik a könyvkötőt. Ez értelemben főnév, amidőn tárgyesete : *könyves-t*, többese : —ék. 3) Könyvekkel bővelkedő, vagy, miben könyvek vannak lerakva. *Könyves bolt, kamara, polcz, szekrény, láda, asztal*. 4) Midőn törzsöke a szemcseppet jelentő *könyv v. könyű*, am. könybe lábadt, könyüket hullató. *Könyves szemekkel búcsúztak el egymástól*.

KÖNYVÉSZ, (könyv-ész) fn. tt. *könyvész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tudós, ki valamely szakmában vagy valamely nyelven írt könyvek megismerésével, vagy ismertetésével foglalkodik.

KÖNYVÉSZET, (könyv-ész-et) fn. tt. *könyvészet-ét*, harm. szr. —e. Tudományos ismerete vagy ismertetése valamely szakmában, vagy valamely nyelven megjelent könyveknek.

KÖNYVEZ, (köny-i-ez), 1) L. KÖNYEZ.

„Ne könyvezz, barátom, mosolygó élteden.“
Ányos.

2) L. KÖNYVEL.

KÖNYVFÉRCZELŐ, (könyv-férczelő) ösz. fn. Kontár író, ki eredetiség vagy célirányosság nélkül öszvefirkant valamit. E gúnynevezet átv. értelve a foltozó szabókról vétetett.

KÖNYVGYŰJTEMÉNY, (könyv-gyűjtemény) ösz. fn. Közönségesen egy értelemben használtatik a könyvtárral. Egyébiránt szorosb ért. alkalmazható oly gyűjteményre, melyben bizonyos szakhoz vagy korhoz tartozó könyvekre van különös tekintet.

végzett feltárt könyvet fektetik, s ha kívált könnyen csukódik, vagy levelei meg nem fektésznek, ki is pányvázák. *Templomi karénekesek könyvtárja.*

KÖNYVTAN, (könyv-tan) ösz. fn. Tan, mely a könyvek történetét, illetőleg czímeiket, szerzőik neveit, kiadásai éveit stb. tárgyalja, s azok tartalmát és becsét legalább röviden megismerteti.

KÖNYVTÁR, (könyv-tár) ösz. fn. Épület vagy terem, vagy szoba, mely kisebb-nagyobb számú könyveket, mint gyűjteményt foglal magában, valamint maga e könyvek gyűjteménye is. *Királyi, egyetemi, kolostori könyvtár. Nemzeti, családi, házi könyvtár. Válogatott, drága, ritka könyvtár. Nyilvános könyvtár.*

KÖNYVTÁRNOK, (könyv-tárnok) ösz. fn. Személy, ki valamely nagyobb könyvtárra mint különös tisztviselő felügyel. Máskép: *könyvtárőr*. Egyébiránt a nagyobbszerű nyilvános könyvtárakban a *könyvtárnok* fő felügyelőt, a *könyvtárőr* másodrendű felügyelőt jelent. *Magyar egyetemi könyvtárnok, és könyvtárőrök.*

KÖNYVTÁRŐR, (könyv tár-őr) l. **KÖNYVTÁRNOK**.

KÖNYVTARTÓ, (könyv-tartó) ösz. fn. 1) Állvány a könyvtárakban, fiókosan rakott polezokkal ellátva, melyekre a könyveket helyezik. 2) l. **KÖNYVTÁM**.

KÖNYVTERÉM, (könyv-terém) ösz. fn. 1) Szélesb ért. könyvtár. 2) Főúri palotákban, házakban, könyvgyűjteménynék szánt különös terem.

KÖNYVTOK, (könyv-tok) ösz. fn. Tokféle burok, melybe némely gyakori használatu, pl. inakönyveket takarnak.

KÖNYVVEZETŐ, (könyv-vezető) ösz. fn. l. **KÖNYVVIVŐ**.

KÖNYVVITEL, (könyv-vitel) ösz. fn. A szám-tartásnak és számadásnak azon neve, melynél fogva valaki az illető kiadásokat és bevételeket bizonyos rend és mód szerint följegyezgeti. *Gazdasági, kereskedői könyvvitel. A könyvvitel pontosságot kíván.*

KÖNYVVIVŐ, (könyv-vivő) ösz. fn. Tiszt, hivatalnok, biztos, ki valamely hatóság, urodalom, kereskedőház stb. kiadásait és bevételeit följegyzí *Kincstári, városi, urodalmi könyvvivő.*

KÖNYVVIZSGÁLAT, (könyv vizsgálat) ösz. fn. Rendőri ért. felügyelet, melynél fogva a kormány által megbízott testület vagy egyes személyek a sajtó alá inendő, vagy sajtó alól kijött könyveket, illetőleg nyomtatványokat általolvasvassák, s csak úgy engedik nyilvános szabad használatnak által, ha tartalmuk és irányuk a kitűzött rendőri szabályokkal nem ellenkezik. A szabad sajtónak korlátozására czélzó intézmény. *Előleges, utólagos könyvvizsgálat.* Ugyanezen intézmény kiterjed a külföldről szállított vagy szállítandó könyvekre is.

KÖNYVVIZSGÁLÓ, (könyv-vizsgáló) ösz. fn. A rendőri hatósághoz tartozó tisztviselő, kinek ren-

deltetés: a könyveket rendőri tekintetből vizsgálat alá venni. V. ö. **KÖNYVVIZSGÁLAT**.

KÖNYVZÁR, (könyv-zár) ösz. fn. Valamely könyvre alkalmazott zár, mely többnyire kapocs alakjában tétetik a könyvre.

KÖNYZÁPOR, (köny-zápor) ösz. fn. Képes költői nyelven am. könyük bősége, sokasága, özöne.

„Az örömtől s fájdalomtól,
Egykép nyomott szívének,
Kisajtott könyzáporai,
Az atyjára esének.”

Kisfaludy S.

KÖOLAJ, (kő-olaj) ösz. fn. Különféle színű, ú. m. sárga, vöröses, zöldes, barna vagy fekete s különböző sűrűségű bányaalaj, mely a borszeszben föl nem oldódik, máskép: *ásványolaj*. (Petroleum.)

KÖP, (1), elvont gyök, melyből *köped*, *köpeszt*, *köpöly*, *köpeny* v. *köpöny*, *köpönyeg*, *köpi*, *köpcze*, *köpi* és származékaik erednek. E szók megegyeznek abban, hogy mindnyájan burkot vagy burokhöz hasonló valami gömbölyű kerekdedet jelentenek. Innen e gyökben alapfogalom a burokféle kerek-gömbölyű alak. Legközelebb áll hozzá a *köb*, melyből *köb-öcz-ös*, *köbezös* v. *köpczös* és *köböl* eredtek; továbbá a *göb* és rokonértelmű származékai. Vastag hangon *kop*, mint a *kopács*, *koppad*, s több szók gyöke. V. ö. **KOP**.

KÖP, (2), ösh. ige, m. *köp-tem*, —*tél*, —*ött*. Megfordítva és pedig terjedelmes szokással: *pök*, székelyesen *töp* is. Mindkét alakban hangutánzó. Törökül *küpiür-mek*, am. *köp ni* és *köpiük* am. hab. Jelenítésére nézve, l. **PÖK**.

KÖPAD, (kő-pad) ösz. fn. 1) Kőből csinált pad. *Ház előtti köpad*. 2) Így nevezik Szalában a földek, rétek, szőlők köfenekeit. *A szántóvas kicsorbult a köpadban.*

KÖPADOS, (kő-pados) ösz. mn. Aminek fenekeit körétegek teszik. *Köpados szőlő, szántóföld, legelő.*

KÖPART, (kő-part) ösz. fn. Valamely folyónak vagy tengernek kövekkel kirakott partja. (Quai).

KÖPCSEN, mezőváros Moson vármegyében, tt. *Köpcsen-t*, helyr. —*be*, —*ben*, —*ből*.

KÖPCSENI, mn. tt. *köpcseni-t*, th. —*ek*. Köpcsenbe való, onnan eredő, ott termett, arra vonatkozó. *Köpcseni lakosok. Köpcseni gabona. Köpcseni postaút.*

KÖPCZÖS, (köp-cz-ös v. köb-cz-ös) mn. tt. *köpczös-t* v. —*et*, th. —*ek*. Vaskos, zömök, vastag testű, tehát gömbölyű, mint a köböl. Gyöke a gömbölyű tömöttet jelentő *köp* v. *köb*. *Köpczös legény, leány*. Rokonok hozzá a *pöczös* (dagadt), *pöczzed* (dagad) és a mélyhangu *poczos*, *poczolos*, amibár ez utolsók kizárólag csak a has gömbölyűségére vonatkoznak; továbbá a *czöpekes*, és a mélyhangu *czöbökös* is.

KÖPCZÖSÖDIK, (köp-cz-ös-öd-ik) k. m. *köpcz-ös-öd-tem*, —*tél*, —*ött*. Köpczös testüvé leszen, vastagodik, izmosodik.

KÖPCZÖSSÉG, (köp-cz-ös-ség) fn. tt. *köpcz-ös-ség-ét*, harm. szr. —*e*. Az emberi testalkatnak, természetnek, vastag, vaskos, izmos, tömött, zömök állapota vagy tulajdonsága.

KÖPDÖS, KÖPDÖZ, l. PÖKDÖS, PÖKDÖZ.

KÖPECZ, (1), (köp-ecz) l. GÖBECZ és KÖPLÉNY.

KÖPECZ, (2), a székelységben erdővidéki falu; helyr. *Köpecz-én*, —*re*, —*ről*.

KÖPED, (köp-ed) önh. m. *köped-tem*, —*tél*, —*t v*. —*ött*. Mondják héjas, burkos testekről, midőn héjaikat, burkaikat elvetik. *Köped az érett dió, mogyoró*. Vastag hangon *kopad*. V. ö. KÖP, 1).

KÖPEDEK, (köp-ed-ék) fn. tt. *köpedék-ét*, harm. szr. —*e*. 1) L. PÖKEDEK. 2) Némely gyümölcsfajok lekopott, lehámlott vagy lehántott héja, burka. *Dió, gesztenye köpedéke*. Vastag hangon: *kopadék*.

KÖPEDELEM, l. PÖKEDELEM.

KÖPENY, (köp-eny) fn. tt. *köpeny-t*. tb. —*ék*. L. KÖPÖNYEG.

KÖPENYEG, (köp-eny-eg) l. KÖPÖNYEG.

KÖPENYISZÁK, (köpeny-iszák) ösz. fn. Iszákforma burok bőrből vagy posztóból, melybe a köpönyeget, s más ruhát is elteszik, ha valahova útnak.

KÖPENYÍV, (köpeny-ív) ösz. fn. Valamely iratnak, könyvnek stb. papírfedele.

KÖPÉS, (köp-és) fn. l. PÖKÉS.

KÖPESZT, (köp-esz-t) áth. m. *köpeszt-ött*, htn. —*ni v*. —*eni*, par. *köpeszsz*. Valamit tokjából, hámból, héjából, burkából kifejt, kibont. *Kukoriczát, babot, borsót köpeszteni*. *Disznót köpeszteni*, am. forró víz által szőrét lekopasztani. *Húst köpeszteni*, am. forrázás által külső hártájától, nyálkájától megtisztítani. Ez értelemben máskép: *köveszt*. Vastag hangon: *kopaszt*.

KÖPESZTÉS, (köp-esz-t-és) fn. tt. *köpesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn köpeszteni valamit. V. ö. KÖPESZT.

KÖPINCZE, (kö-pincze) ösz. fn. Kőből épített pincze. Néhutt, kivált az alföldön kitünően a város koelmáját értik alatta, mert csak ennek van egész helységben köpinczéje.

KÖPKÖD, (köp-köd, azaz köp-ög-öd) önh. és gyak. m. *köpköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Gyakran köp v. pök, azaz köpdös, pökdös. Ezen igében a gyök átvette nines divatban, vagyis *pökköd* nem használtatik. V. ö. PÖK.

KÖPKÖDÉS, (köp-köd-és) fn. tt. *köpködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt köpés. Valamint törzsöke *köpköd*, úgy ez sem divatozik átvette, s helyette *pökdösés*, *köpdödés* van szokásban.

KÖPLÁDA, l. PÖKLÁDA.

KÖPLÉNY, (köp-öl-ény) fn. tt. *köplény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e v*. —*je*. Gödrös vízálló hely.

Rokona a vastag hang *kopolya*, és gyökben a székel *köpecz* vagy *göbecz*, és *göbe*. Minthogy az ily vízállásos gödrök jobbra kerekalakuak szoktak lenni, azon szókhöz sorozandó, melyekben a *köp*, *kop* kereket, gömbölyüt jelent.

KÖPLÉNYÉS, (köp-öl-ény-és) mn. tt. *köplényés-t v*. —*et*, tb. —*ék*. Mondják oly mezőségről, rétről stb. melyen egy vagy több köplény van. V. ö. KÖPLÉNY.

KÖPOR, (kö-por) ösz. fn. A kőnek porrá zúzott, törött részecskéi, különösen melyet padolat, faldények stb. súrolására szoktak használni.

KÖPORÁRUS, (kö-por-árus) ösz. fn. Ki súrolni való köport árul.

KÖPOROND, (kö-porond) ösz. fn. Apró kövecek álló vagy kövecskékkal vegyes porond, pl. a folyóvizek fenekén, melylyel az utakat tölteni szokták. V. ö. POROND.

KÖPÖCZE, (köp-ö-cze) fn. l. KÖPÜCZE.

KÖPÖLY, (köp-öly) fn. tt. *köpöly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Gömbölyü vagy hengerded edény üvegből vagy érclemezéből, melyet a sebészek véresztő eszközül leginkább az ember hátára szoktak alkalmazni. Gyöke a gömbölyüt jelentő *köp*. Némelyek *hólyagcsupor*-nak hívják.

KÖPÖLYÖZ, (köp-öly-öz) áth. m. *köpölyöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Valakinek testén egy vagy több köpöly fölteve által vért ereszt.

KÖPÖLYÖZÉS, (köp-öly-öz-és) fn. tt. *köpölyözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sebészi műtét, midőn köpölyöznek valakit. V. ö. KÖPÖLYÖZ.

KÖPÖNY, (köp-öny) fn. tt. *köpöny-t*, tb. —*ök*. L. KÖPÖNYEG.

KÖPÖNYEG v. KÖPENYEG, (köp-öny-eg v. köp-eny-eg) fn. tt. *köpönyeg-ét*, harm. szr. —*e* vagy —*je*. Általán, szövetből készített, lebegő, külső bő öltöny vagy inkább burok, mely kötő vagy kapocs által a nyakba akasztva lefityeg, s az egész testnek kényelmes beburkolására szolgál. Különbözik a suba, guba és bundától, minthogy ezek szőrös bőrből vagy bozontos kelméből valók. Újabb időben 'köpeny' rövidített alakban kezdik használni. *Posztó, szür, selyem, bársony köpönyeg*. *Galléros, gallératlan, újjas, újjatlan, hosszú, kurt, kerek köpönyeg*. *Kék, vörös, zöld, fekete, fehér köpönyeg*. *Huszár köpönyeg*. *Falu köpönyege*, melyet hajdan a helység házánál tartottak, s bizonyos innepélyek alkalmával a falunak majd egyik, majd másik lakosa kerített nyakába, pl. még a mult század végén Andódon, Mátyusföldén, midőn a legény lóháton ment más helységbe leányt nézni vagy kérni, a falu fehér köpönyegét vette magára. *Jól tudja a köpönyeget forgatni*, am. magát a körülményekhez tartani; vagy *arra fordítja a köpönyeget, honnan a szél fú*. (Km.); v. ö. KÖPÖNYEGFORGATÓ. *Elmult esőnek nem kell köpönyeg*. (Km.). A magyar népdalokban a köpönyeg neve alig, vagy igen gyéren

fordúl elé, míg a suba, guba, bunda és szűr nagy szerepet játszanak. Még oly vidékek népdalaiban sem igen említetik, hol köpönyegben járni közdivat, pl. Csalóközben, minek természetes oka az, hogy a legények, úgymint a népdalok hősei, országszerte nem viselnek köpenyt (kevés kivétellel), legfőlegb némely innepélyek alkalmával, pl. Mátyusföldén, Érsekújvárott a nászvendégeket hívó vőfélek, és általában a nép között élő mesteremberek, pl. csizmadiák, lakatosok, asztalosok stb. Átv. ért. köpönyeg jelent burkot, takarót, födelet. *Í'a köpönyeg*, a katonaőrök kis fa bódéja. *Széna köpönyeg*, Győr vidékén félhézarat a pusztákon, majorokban, mely alá a szénát berakják, hogy az eső ne érje. *Köpönyeg alatt mutatni fugét*, am. titkon, rejtve csúfolódni, daczolni.

E szónak gyöke a burkot, takarót jelentő *köp*, s hasonlatban áll a *köped*, *köpeszt*, továbbá a vastaghangu *kopács*, *kopácsol* szók gyökével és értelmével. V. ö. KÖP, KOP. Eredetileg csak *köpöny* v. *köpeny* lehetett, melyhez az *eg* toldalékul járult, mint a *lebeny* (lebenyeg), *vörhöny* (vörhönyeg), *gömböly* (gömbölyeg), *gomboly* (gombolyag) szókhoz. A török *kepenek*, *tót kepen*, valamint a magyarországi német *kepene* (szűr), alkalmasint tőlünk kölcsönöztek.

KÖPÖNYEGÉS, (1), (köp-öny-eg-és) mn. tt. *köpönyegés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Köpönyeget viselő. *Köpönyeges mesterember*.

KÖPÖNYEGÉS, (2), (köp-öny-eg-és) fn. tt. *köpönyegés-t*, tb. —ek. Személy, ki köpönyeget visel. A köznép a műveltebb osztálybelit érti alatta, néhutt: *nadrágos*.

KÖPÖNYEGÉSEN, (köp-öny-eg-és-en) ih. Köpönyeggel ellátva, köpönyegbe burkolva.

KÖPÖNYEGFORGATÓ, (köpönyeg-forgató) ősz. fn. Gúnyneve az államéletben az olyan embernek, aki arra fordítja a köpönyeget, honnan a szél fú, vagyis ahoz szegődik, kinek jobban kedveznek a körülmények.

KÖPÖNYEGGALLÉR, (köpönyeg-gallér) ősz. fn. A köpönyegnek lefüggő v. lehajló galléra, mely néha a köpönyegen félig, sőt lejjebb is ér, és kiterjesztve egészen kerek szokott lenni.

KÖPÖNYEGTARTÓ, (köpönyeg-tartó) ősz. fn. Esztergázott, s talppal ellátott facsőlop, melyből felül kiálló szegekre vagy horgokra a ruhákat, különösen a köpönyeget akasztják.

KÖPÖRÖDIK, (köp-ör-öd-ik) k. m. *köpörödetem*, —tél, —ött. Székelyes tájszólással am. a másutt divatozó *csöpörödik* v. *töpörödik*, pl. *köpörödik az elérett szilva*, a vén ember bőre stb.

KÖPÖSD, falu Nyitra m.; helyr. *Köpösd-re*, —ön, —ről.

KÖPP, hangutánzó, melyből *köppent*, *köppöget* és származékaik erednek. Jelenti azon hangot, melyet az ivó torkán leköttyenő kisebbféle korty ad. Rokon hozzá a csengősebb *csöpp*.

KÖPPEN, (köpp-en) önh. m. *köppen-t*. Mondják kisebb kortyról, mely nem *koppan*, hanem csak vékony *köp* hangot adva csúszik alá.

KÖPPENT, (köpp-en-t) áth. m. *köppent-ett*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Kis korty italt, köppöt lebecsát a torkán, máskép: *hörpent*.

„De ha kettőt-hármat borban jót köppentünk.”

Thaly K. gyűjteményéből, ki annak keletkeztét a XVII. század második felébe teszi. Ugyan ő szerinte Tinódynál is előjön:

„Vénszakálú hopmesterek ha jól köppentnek, Az jó bortul szokellenek, igen ivöltenek.”

KÖPPENTŐ, (köpp-en-t-ő) fn. és mn. tt. *köppentő-t*. Ivó, iddogáló, ki egyszerre nem sokat, hanem többször iszik.

KÖPPÖGET, (köpp-ög-et) gyak. áth. m. *köppöget-tem*, —tél, —ett, par. *köppögess*. Apró kortyokkal, mintegy csöppönként, de gyakran, vagy folytonosan iszik; iddogál, hörpöget. *Kiköppögetni egy-két itcze bort*.

KÖPPÖLY, I. KÖPÖLY.

KÖPÜ, KÖPÜ, (köp-ü) fn. tt. *köpü-t*. Általán am. öbös, öblös, gömbölyü vagy hengerded edény. V. ö. KÖP, elvont gyök. Különösen 1) Vesszőből font hasas, öblös méhkas vagy más hengerded kapár. 2) Kannaforma öblü, hengerded, alul rendszeren hasasabb faedény, melyben a tejfölből vajat csinálnak, vagyis a tejfel zsíros részeit, az úgynevezett írtól elválasztják. Máskép *köpülő*. 3) A kútnak fa bódöne, mely öböl gyanánt keríti a vizet. 4) Molnár Albertnél *köz köpü* am. *sycophanta*, *közköpülködni* am. *filum contentionis ducere*. Itt a *köpü* átv. képes értelemmel bír; valamint t. i. a köpüben zavarják a tejfölt; hasonlóan a *sycophanta* zavart okoz az emberi társaságban. Olyan forma, mint: *minden lében kándl*. Rokona a vastaghangu *kupa*. V. ö. KOP, KÖP, KUP.

KÖPÜCZE, (köp-ü-cze) kics. fn. tt. *köpüczét*. Kis köpü, vagyis köpühöz hasonló kised gömbölyü, vagy hengerded edény. Így nevezik különösen Dunán túl azon gyógyszerári edénykéket, melyekben a kenőcsöket adják. Rokon hozzá a Dunán túli vastaghangu *kupicza*, mely kis pálinkaivó poharat jelent, *kupa* törzsökből, valamint *köpücze*, *köpü*-ből.

KÖPÜKENŐCS, (köpü-kenőcs) ősz. fn. Különféle vegyületekből, nevezetesen mézből, kámforból, méhfűből, borból álló kenőcs, melylyel a köpüket, vagyis méhkasokat bekenik.

KÖPÜL, KÖPÜL, (köp-ü-öl) áth. m. *köpül-t*. Köpüben vagy köpülőben a tejfölt addig keveri, zavarja, míg a vaj az írtól el nem válik, s tömegesen össze nem áll.

KÖPÜLÉS, KÖPÜLÉS, (köp-ü-öl-és) fn. tt. *köpülés-t*, tb. —ek. Cselekvés, midőn valaki köpül.

KÖPÜLŐ, (köp-ü-l-ő) mn. és fn. tt. *köpülő-t*. 1) Aki vagy ami köpül. 2) Oly köpü, melyben ke-

verés, zavarás által a tejfölben együtt levő vaját és írórt elválasztják, mi a közönséges köpülőkben fa nyél végére ütött fa tányér rángatásával történik.

KÖPÜLŐFA, (köpülő-fa) ösz. fn. Nyélbe ütött fa tányér, melyet a tejföllel töltött köpülőben föl-alá rángatnak, hogy a levet csapja, s az által a vaját az írórtól elválasztja.

KÖR, fn. *t. kör-t*, tb. — *ök*, harm. szr. — *e*. 1) Szoros ért. és mértanilag véve, oly görbe vonal, mely kiindulási pontjához ismét visszatér, s melynek minden pontjai a középponttól egyenlő távolságra esnek. A kör tehát tökéletes kerek vonal. 2) Szélesb. ért. magába visszatérő kerek vonal, melynek pontjai, ha bár nem szabatosan is, legalább látszólag a középponthoz egyenlő távolságban állnak, pl. midőn valaki egy helyen megállván, bottal maga körül a porban vonalt húz, vagy illetén vonalt szabad kézzel alakít. Általán így nevezetetik minden kerek vonal, mely a mértani körhöz többé-kevésbé közelít, és hasonló. 3) Égtani ért. azon görbe, egymásba visszatérő vonalak, melyeket az égi tűnemények meghatározása végett, a csillagászok mintegy képzelettel alkottak. Ilyenek a *délkör*, *barkör*, melyek az eget két egyenlő részre osztják el; és a kisebb körök, ú. m. a *forkör*, *sarkkör*. Általán körnek mondatnak azon vonalak, melyeket a bujdosó csillagok bizonyos idő alatt befutnak. 4) Azon tér, melyet a fenn (2, alatt) leírt körvonal kerít, körülvesz. *Belépni*, *bedálni* a körbe. *Kilépni* a körből. *Búvós kört vonni*. *Vadászatkör* az üzött vadakat körbe venni, szorítani. 5) Átv. ért. bizonyos embereknek, pl. család tagjainak, társulatnak, egyesületnek öszvege. *Kiki a maga körében legjobban érzi magát*. *Művészek, tudósok, hölgyek körében lenni*. *Magasabb körök*. *Látkör*. *Hatáskör*. Szintén átv. ért. bizonyos tárgyak, melyek némi hasonlóságuknál fogva valami egyet képeznek és összevalók. *Ezen dolgok más körbe tartoznak*. *Ez nem a mi körünkhöz való*. *Körön kívül terjeszkedő munkálatok*. *Hivatalos kör*. Elemzésére és rokonságaira nézve, 1. **KÉR**, gyök.

KÖRAGASZ, (kő-ragasz) ösz. fn. Általán ragasz, mely követ kővel összetart, pl. melyet gipszből vagy mészből, és homokból készítenek.

KÓRAJZ, (kő-rajz) ösz. fn. L. **KÖMETSZET**.

KÓRAKÁS, (1), (kő-rakás) ösz. fn. Egymásra halmozott, hányt kódarabok. *Útesindálásra öszvehordott kórakások*.

KÓRAKÁS, (2), malom Pátka határában Fehér m.; helyr. *Kórakás-ra*, — *on*, — *ről*.

KÖRALAKÚ, (kő-ralaku) ösz. mn. Minek alakja a köréhez hasonló, másképp: körded. *Kőralakú kút-káva*. *Kőralakú pereczek*, *sütemények*.

KÖRBE CZ, (kő-b-ecz v. kör-vessző?) fn. tt. *körbecz-ét*. Göcsejben am. vesszőből font kosár. Leginkább hasonló hozzá a latin *corbis*. Egyébiránt a kosarak rendesen kerek alakuk lévén, ennek gyöke is a kereket jelentő *kör*, mely szó legfőlebb hangváltozattal minden árja nyelvekkel közös.

KÖRBE CZŐ, (kő-becző) ösz. fn. A kétfalkások seregéhez, és tízhimesek rendéhez tartozó növényem; nevét onnét vette, mert czikkhüvelyé, vagyis beezője karikába befelé görbült. (*Ornithopus*).

KÖRBESZÉD, (kőr-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely több körmondathból áll. (*Chria*). V. ö. **KÖRMONDAT**.

KÖRCSÉNYE, pusztá Somogy m.; helyr. *Kör-csényé-re*, — *n*, — *ről*.

KÖRCSÖN, pusztá Baranya m.; helyr. *Kör-csön-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖRCSÖNYE, pusztá Baranya m.; helyr. *Kör-csönyé-re*, — *n*, — *ről*.

KÖRDAL, (kő-dal) ösz. fn. L. **KÖRÉNEK**.

KÖRDED, (kő-ded) mn. tt. *körded-ét*. Mi alakra a körhöz hasonló, habár nem tökéletesen kerek, milyen pl. az elliptikai körvonal.

KÖRE, **KIS** —, falu Heves m.; helyr. *Köré-re*, — *n*, — *ről*.

KÖREKESZ, (kő-rekesz) ösz. fn. Kővekből épített rekesz.

KÖRELEPCSENT, (kőre-lepesent) ösz. fn. Derzi Mózes szerént székely szó, az idegen eredetű, de közönségesebb divatu palacsinta helyett. Nevét onnan vette, mert a palacsintának szélei, (azaz köre), midőn sütik, leleppennek.

KÖRÉNEK, (kő-ének) ösz. fn. Szoros ért. ének, melyet többen körbe állva énekelnek el. Szélesb. ért. társas ének, melyet többen, vagy egyszerre mindnyájan, vagy fölváltva zengenek el. *Színpadí*, *népies*, *játéki*, *borozási körének*. A költészetben lantos költemény neme, minden forduló (versszak) végén bizonyos szabályok szerént visszatérő egy vagy két verssorral. (*Körvers*). A zenészetben valamely zenei mű része, melyben annak fő dallama, fő gondolatja vissza-visszatér. (*Körzene*).

KÖRÉTEG, (kő-réteg) ösz. fn. Réteg vagy rétegek, melyeket mintegy táblákban egymásra fektetve képeznek majd egyféle, majd különne mü kötőmegek. V. ö. **RÉTEG**.

KÖRFAL, (kő-fal) ösz. fn. Fal, mely köralakban kerít valamely tért.

KÖRFÉNY, (kő-fény) ösz. fn. 1) Valamely szent kép vagy szobor feje körül vont fénykoszorú. 2) Az együttnevezők seregébe, és egyenlőnösök rendébe tartozó növényem; vaczka polyvás-sörtés, fészke belső pikkelyei kinyitak, hosszudadok, fényesek. (*Carlina*).

KÖRFÉNYGYÖKÉR, (kő-fény-gyökér) ösz. fn. A körfény nevű növény gyökere. V. ö. **KÖRFÉNY**.

KÖRFORGÁS, (kő-forgás) ösz. fn. Valamely testnek azon mozgása, járása, melyet körvonalban tesz, milyen általán a mozgó kerekéké, vagy a malomhúzó vagy nyomtató lovaké. Átv. ért. mondható az időről, vagy inkább az időben történő eseményekről, melyek vissza-visszatérnek.

KÖRFUTTATÁS, (kör-futtatás) ösz. fn. Lóháton vagy kocsiival való futtatás, versenyzés valamely köralakú térnek kerületén. Különbözik a szoros ért. vett pályafuttatástól, mely valamely egyenes vonalnak egyik végétől a másikig történik.

KÖRHA! ökörterelő szó, l. **KERHO!**

KÖRHÖLGY, (kör-hölgy) ösz. fn. Főrangú, különösen fejedelmi urnő körében szolgálatot tevő udvari hölgy.

KÖRIRAT, (kör-irat) ösz. fn. l. **KÖRLEVÉL**.

KÖRIS, (kör-is) fn. tt. *köris-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. A kéthímeseek seregéhez, és egyenysók rendéhez tartozó fanem, virága felemás, külön nős virág, külön hím- v. anyavirág; csészéje nincs, vagy ha néha van, négy hasábu; bokrétája nincs, vagy ha néha van, négy hasábu vagy szirmu; magva egy lapos láncsás leppendékben. Legismeretesebb faja: *bü-dös* vagy *magas köris*, magasra felnövő ágakkal, s igen szép koronával. Héja vagyis kérge sima, fája szívos és fehér. (*Fraxinus excelsior*). Más fajtái: *virágos köris* (*fraxinus ornus*), *bús köris* (*fraxinus americana*) stb. Másképp igen terjedelmes szokással: *körös*. Képzője is nem más, mint az *as os es ös* tulajdonságot jelentők mása, mely megvan tájdivatosan a *lapis*, *kódís*, közszokás szerint pedig a *hamis*, *haris* szókban. Gyöke *kör*, vagy röviden *kör*, s nevét hihetőleg a legismertebb magas köris faj sűrű, kerek lombzatától vagy koronájától vette.

KÖRISBOGÁR, (körös-bogár) ösz. fn. Sárgás zöld színű bogárfaj, szurós csápokkal, vagyis szarvakkal ellátva, igen erős szagu. Nevét a magyarban onnan vette, mert a körisfákat szereti. (*Cantharis*).

KÖRISEZERJÓ, (körös-ezer-jó) ösz. fn. Nővényem a tizhímeseek seregéből és egyenysók rendéből. A nemi növény neve: *ezerjő* (*dictamnus*), melynek csészéje ötlevelű, apró, lehulló; bokrétája öt-szirmu, egyenetlen, szétnyíló; hímszállai egyenetlenek, ikrákkal bibircsósak, tokja öt, csillagformára öszvenőtt. A „körisezerjő” faj másképp köznépiesen: *körislevelű fű*, *szarvasgyökér*. (*Dictamnus alba*).

KÖRISFA, (körös-fa) ösz. fn. l. **KÖRIS**.

KÖRISLEVELÜFÜ, (körös-levelű-fű) ösz. fn. l. **KÖRISEZERJÓ**.

KÖRISME, (kör-isme) ösz. fn. A tudni való, tudni érdemes dolgok egész körére kiterjedő, s vázlatosan egybefoglalt ismeretek öszvege, illetőleg könyvben kiadott gyűjteménye. (*Encyclopaedia*).

KÖRISMÉZ, (körös-méz) ösz. fn. A napkeleti manna-cserje, vagy némely körisfák nedve, mely a gyógyszerárakban édesítő, vagy hajtószerül használtatik.

KÖRISTAPASZ, (körös-tapasz) ösz. fn. Gyógyszerészknél tapasz, melyet a megszáritott és porrá zúzott körisbogarokból erős hólyaghúzó szerül készítenek.

KÖRISZUZMÓ, (körös-zuzmó) ösz. fn. Zuzmó mely a köris fákon terem. V. ö. **ZUZMÓ**.

KÖRÍT, (kör-ít) l. **KERÍT** 1), 2).

„És halni mégyen, s győzve jár
A vér szent mezején,
Vészek körítik homlokát,
Erő forr kebelén.”

Hazafúság (Kölcsy-től).

KÖRÍTÉS, (kör-ít-és) l. **KERÍTÉS**, 1).

KÖRÍTŐ, **KÖRITŐ**, (kör-ít-ő) fn. tt. *körítő-t*. Néhutt túl a Dunán, nevezetesen a Göcsejben így nevezik az általánosb divatú czirkalmat. V. ö. **CZIRKALOM**.

KÖRÍV, (kör-ív) ösz. fn. Szoros ért. ív, melyet az átmérő által két egyenlő részre osztott körnek vonala képez. (*Arcus circuli*). Szélesb ért. a körvonalnak kisebb vágása is körívnek mondható. Az építészeten am. kördéd boltozat.

KÖRJÁTÉK, (kör-játék) ösz. fn. Általán játék, körbeálló, körben öszvefogódzó személyek által. Különösen gépszerkezetű, székekkel, fa lovakkal, kis kocikkal fölszerelt készület, mely a rajta ülőket tengelye körül magával forgatja.

KÖRKEREK, (kör-kerek) ösz. mn. Ami oly kerek, mint a kör. *Körkerek hordófenék, tál, tányér*. Különbözik tőle a *tojásdad* vagy *monyorú kerek*, mely kevéssé hosszukás, mint a tojás.

KÖRKEREKSÉG, (kör-kerekség) ösz. fn. A körhöz tökéletesen hasonló kerekesség.

KÖRKÖLY, (kör-köly) fn. tt. *körköly-t*, tb. —*ök*. Sándor István szerint *myagrum perfoliatum*, mely latin elnevezésnek a debreczeni füvészkönyvben a *szives gomborka* felel meg. E növénynek tászkája visszás szívforma, és négy czikkelyű; azon alul egymás föltött két kúpos czikkelye van. Valamint egy fölő a *gombor*, úgy más szerzől a *körköly* nevet a szív és kúp alakoktól vette.

KÖRKÖR, (kör-kör) ösz. fn. Görbe, és magát egészen bezáró vonal, mely úgy képződik, ha a golyót harántékosan szeljük keresztül, mi által oly hosszukás, kerekded alak képződik, mintha két központtal két kör volna benne leírva, innen a kettőzt „körkör” név. (*Ellipsis*).

KÖRKÖRÖS, (kör-körös) ösz. mn. A körkörnek alakját viselő, azaz hosszukás kerek, monyorú kerek. *A bujdosó csillagok körkörös vonalban teszik meg utjaikat. Körkörös mértani ulak*. (*Ellipticus*). A növénytanban az olyan levélnemű szervről mondják, melynek mindkét vége csaknem egyenlően van elkeredve, azonban olyan hosszukás köralak, mintha két központtal két kör volna benne leírva, ilyen levele van, pl. a kökényszilvafának. (Gönczy Pál).

KÖRKÖZEP, (kör-közep) ösz. fn. Mértani szoros ért. azon pont, melytől a körvonalnak minden részcsekéi vagyis pontjai egyenlő távolságban vannak. Ezen pontban sarkallik a czirkalomnak egyik szára, míg a másik szár kiterpeszkedve a körvonal

alakítja. Máskép : *kellő* v. *küllőközep* igazán : *kerlő* v. *körlő*, v. *kürlőközep*.

KÖRLAP, (kör-lap) ösz. fn. 1) A köralakú testnek, pl. karikának lapos része. 2) L. KÖRLEVÉL.

KÖRLÉG, (kör-lég) ösz. fn. A földet közelebb-ről kerítő lég.

KÖRLET, (kör-l-et) fn. tt. *körlet-ét*. Lásd : KÖR, 4).

KÖRLEVÉL, (kör-levél) ösz. fn. Általán hivatalos vagy valamely testület, társulat tagjait illető levél, mely valamely közérdekű tárgyak közlése végett kézről kézre adatik. *Egyházi*, *püspöki*, *megyei körlevél*. A tagokat körlevél által felszólítani a testület érdekeinek előmozdítására. A körlevél vagy csak egy példányban kering, ha az illetők kevesen vannak, vagy pedig ugyanazon tartalmat több másolatokban közölte.

KÖRMED, (kör-m-ed) önh. m. *körmed-tem*, —*tél*, —*ett*. Sándor István szerint am. valamely híg test öszvehuzódik, különösen fagy által, pl. *körmed a sár*. Rokon az öszvehuzódást jelentő görbe, görce, görnyed szókhoz, melyek ismét az öszvemenő s mintegy öszvehuzódó vonalt jelentő kör szóval állanak köz viszonyban.

KÖRMEND, mv. Vas m.; helyr. *Körmend-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRMENET, (kör-menet) ösz. fn. Széles ért. járás, midőn valamely tért megkerülünk, pl. midőn valamely várost vagy helységet körüljárunk. *Nagy körmenetet tenni*. Szorosb és egyházi ért. nyilvános imajarat, vagyis ájtatosság, midőn a hivek seregesen szent énekeket zengve, vagy imádkozva utcáról utcára, vagy templomból templomba járnak. Ha ily menet az illető gyülekezet területén túl, vagy meszszebbi vidékre történik, *búcsujárás-nak* mondatik. *Feltámadási*, *keresztthéti*, *ünnapi*, *jubileumi körmenetek*. A szentferencziek templomain belül tartatni szokott bőjti körmenet különösen *keresztút-nak* mondatik.

KÖRMENN, puszt. Somogy m.; helyr. *Körmenn-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRMESZT, (kör-m-esz-t) áth. m. *körmeszt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. *körmeszsz*. Valamely híg, lágy testet a hideg öszvehúz, s mintegy görössé, görcsössé, görnyedtté tesz. V. ö. KÖRMED.

KÖRMETLEN, (kör-m-et-len) mn. tt. *körmetlen-t*, tb. —*ék*. Akinek, vagy minek körmei nincsenek, pl. amely állatnak körmei elhullottak. *Nehéz a körmetlen macskának a fára felhágni*. (Km.).

KÖRMETSZÉS, (kör-metszés) ösz. fn. 1) Oly metszés, mely által valamely test köralakúvá képezetik, pl. midőn a hordó fenekét kimetszik. 2) A körös vagy gömbölyű testből egy résznek kimetszése.

KÖRMETSZET, (kör-metszet) ösz. fn. Mértani ért. a körnek, vagyis körvonalnak egy része, mely a félkörnél kisebb. (Segmentum).

KÖRMICZE, (kör-öm-icz-e) fn. tt. *körmiczét*; máskép : *körömke*. l. PEREMÉR.

KÖRMONDAT, (kör-mondat) ösz. fn. l. KERKMONDAT.

KÖRMOZGÁS, (kör-mozgás) ösz. fn. Bizonyos körben vagy köralakban mozgás.

KÖRMÖCSKE, (1), (kör-öm-öcs-ke) fn. tt. *körmöcské-t*. A maga nemében kicsi köröm.

KÖRMÖCSKE, (2), falu Zólyom m.; Ó—, falu Bars m.; helyr. *Körmöcské-re*, —*n*, —*ről*.

KÖRMÖCZ v. KÖRMÖCZBÁNYA, helynév; tt. *Körmöczöl* v. *Körmöczbányát*. Bányaváros Bars vármegyében, péuszverő műhelylyel; helyr. *Körmöcz-ön*, —*re*, —*ről*. És : *Körmöczbányá-n*, —*ra*, —*ről*.

KÖRMÖCZI, mn. tt. *körmöczi-t*, tb. —*ék*. Körmő czről való, ott készült, oda tartozó, arra vonatkozó. *Körmöczi bányászok*, *aranyok*.

KÖRMÖL, (kör-öm-öl) áth. m. *körmöl-t*. Körmömmel hasít, metsz, sért. *Körmöl a macska*. A verekedő fiúk megkörmölték egymást. *Hallod-e te szolgáló, körmöljön meg a holli*. (Népdal). Átv. ért. mondják holmi szurós testekről, különösen tüskékről. *A csipkebokrok öszvekörmölték arczát, kezeit*. Ugyan átv. ért. *körmölni valamit*, am. utána kapkodni, hogy hatalmába kerítse, mint a zsákmány után leső macska, vagy ragadozó madár tenni szokott. Mondják különösen népies nyelven a leánykerítő férfiakról. Vastaghangon l. KARMOL.

KÖRMÖLÉS, (kör-öm-öl-és) fn. tt. *körmölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által a körmös állat valamit körmeivel metsz, hasít, sért, fogdos, valamint azon sérelem is, melyet a körmök ejtenek valamely testen. *Körmölés által felhasználni a bőrt*. A körmölés sokáig meglátszott az arczán. Vastaghangon *körmölés*.

KÖRMÖNFONT, (körmön-font) ösz. mn. Mondják különösen madzagról, melyet nem sodornak, hanem ágakra osztott kenderből fonnak öszve, mely a sodrotnál tömörebb és erősebb. Mondják a fentebbi módon készített ostorról is. Átv. ért. *körmönfont beszéd*, mely a maga nemében eredeti, tiszta, válogatott kifejezésekből áll. *Körmönfont magyarsággal írni*. Ellentéte az idegenszerű pongyola, hanyag, erő nélküli beszédnek. *Körmönfont hazugság*. *Körmönfont gazember*, am. czégyeres, a maga nemében szertelen nagy.

KÖRMÖNKÖDIK, (kör-öm-ön-köd-ik) k. m. *körmönköd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. kapaskodik.

KÖRMÖS, (kör-m-ös) mn. tt. *körmös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Körmökkel ellátott. *Körmös ujjak*. *Körmös lábak*. A ragadozó állatok kiváltkép körmösek. 2) Átv. ért. oly eszköz, melynek körömhöz hasonló görbülése, fogója van. *Körmös vas*. 3) Képes kifejezéssel oly emberről mondják, ki hamar ellopja, amit körme közé kaphat, ki mint mondják, öten szeret

venni. *Körmös kézbe akadt*, am. ellopták. Jelent erélyeset, erőset is. *Körmös ember*, ki erélyesen fog a dologhoz, ki az alattvalókat szigorúan tartja. Tréfásan szólva: *körmös hal* am. béka. Nem ritka ezen szó az ökrök névsorában is. *Csali Körmös!*

KÖRMÖSCSUKA, (körmös-csuka) ösz. fn. Bőjti eledelül tréfásan ajánlott marbahús, disznóhús stb. *Tessék ebből a körmöscsukából.*

KÖRMÖSD, **APÁCZA**—, **NAGY**— v. **PAP**—, faluk Pozsony m., pusztá Bihar m.; helyr. *Körmösd-re*, —ön, —ről.

KÖRMÖSEN, (kör-m-ös-en) ih. Átv. ért. erjét megfeszítve, erősen, kézzel lábbal. *Körmösen oltalmazni valamit. Körmösen védelmezni magát.*

KÖRMÖSHÁZA, falu Liptó m.; helyr. *Körmösházára*, —n, —ről.

KÖRMÖSKÖDIK, (kör-m-ös-k-öd-ik) k. m. *körmösköd-tem*, —tél, —ött. Átv. ért. iparkodik, kézzel lábbal dolgozik, vagy mint néhutt mondják, kapaszkodik. Néha annyit is tesz, hogy erélyesen, szigorúan bánik. V. ö. **KÖRMÖS**.

KÖRMÖZ, (kör-m-öz) áth. m. *körmöz-tem*, —tél, —ött, par. —z. Ritka használatu a szokott *körmöl* helyett, l. **KÖRMÖL**.

KÖRNEGYED, (kör-negyed) ösz. fn. Az egyenlően négyfelé osztott körnek egy része, negyedlő. Ezen osztály úgy történik, ha két átmérő egyenes szögletet képezve metszi egymást.

KÖRNÖ, (kör-nő) ösz. fn. l. **KÖRHÖGY**.

KÖRNY, (kör-ny v. kör-öny) fn. tt. *körny-et*, harm. szr. —e. 1) Szoros ért. valamely kerek vagy hengerded testnek, vagy helynek külső szélei, határpontjai. *Hordónak, keréknek, kútnak környe.* Ez értelemben legpontosabban megfelel neki a latin *peripheria*. 2) Szélesb ért. azon határvonal, mely akármily testet vagy helyet körülvesz, valamint azon tér is, mely e határok közé szorúl. *Háznak, teremnek környe. Város, falu, vár környe.* A város környén belül vagy kívül. E szónak gyöke *kör*; s képzése olyan, mint a *szörny, árny, szárnny*, és az elavult *horny, gorny, görny* szóké.

KÖRNYARGALÁS, (kör-nyargalás) ösz. fn. Nyargalás, versenyző lófuttatás, mely körvonalon történik.

KÖRNYE, falu Komárom m.; helyr. *Környé-re*, —n, —ről.

KÖRNYÉK, (kör-ny-ék, a törökben: *karsi*); fn. tt. *környék-et*, harm. szr. —e. Értelme egy a 'körny' szóval; csak hogy ennél hangzatosabb és szokottabb, mivel mindenféle ragozást kényelmesebben fölvesz. A körny jelentésén kívül am. tájék, vidék, mely bizonyos helyet, mint középpontot körülvesz. *Debreczen környékén fekvő tanyák, helységek. Balaton környékén termő borok. Győr környékét csaknem mind magyar nép lakja.* Úgy látszik, hogy az *ék* képző mind ezen, mind némely más, pl. *tájék, vidék, árnyék*, szókban a törzsöknek nagyító értelmet kölcsönöz.

KÖRNYÉKBELI, (környék-beli) ösz. mn. Valamely környékből való vagy környékhez tartozó.

KÖRNYÉKÉL, (kör-ny-ék-él) áth. m. *környékelt*. L. **KÖRNYÉKEZ**.

KÖRNYÉKEZ, (kör-ny-ék-éz) áth. m. *környékez-tem*, —tél, —ött, par. —z. Valamit körülvesz, körülfog, középpont gyanánt körüláll. *E várat sok sánczok környékezik. A Balatont egy felül hegyek, más felül magas partok és dombok környékezik. A nagy urakat sok szolgál és hízeltető környékezi. A táborozó ellenséget minden oldalról megkönyékezeni.* V. ö. **KÖRNYEZ**. A Münchener codexben *megkönyékezeni* a szokott értelmén kívül annyit is tesz, mint *környülmélni*. „Nyolezad napon jövének megkönyékezeni a gyermekeket.“ Luk. I. A Bécsi codexben is *könyékezetlen* am. a latin *incircumciscus* (körülmetéletlen). Átv. ért. *környékez az álom, környékez a hideglelés, azaz meglepni készülni.*

KÖRNYÉKEZÉS, (kör-ny-ék-éz-és) fn. tt. *környékezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn körülfogunk, körülállunk, bekerítünk valakit v. valamit.

KÖRNYÉKEZET, (kör-ny-ék-éz-et) fn. tt. *környékezet-et*, harm. szr. —e. Általán minden, ami valaminek környékét képezi vagy teszi. Különösen a) azon tér, mely valamely helyet, mint középpontot kerít; b) azon személyek, kik rendesen valaki körül lenni szoktak. *A királyok, nagy urak környékezetében levő férfiak. Környékezte mutatja, miféle ember ő.* Mindkét értelemben a körnek nagyobbító jelentése van, s magában foglal mindent, ami valakinek vagy valaminek körében létezik. V. ö. **KÖRNYEZET**.

KÖRNYÉKEZETLEN, (kör-ny-ék-éz-et-len) mn. A Bécsi codexben am. körülmetéletlen (*incircumciscus*). „Utálom a környékezetleneknek ágját.“ Ester XIV.

KÖRNYÉKI, (kör-ny-ék-i) m. tt. *környéki-t*, tb. —ek. A környékhez tartozó vagy a környékből való.

KÖRNYÉKKÉP, (környék-kép) ösz. fn. Valamely környéknek lerajzolt, lefestett alakja, mely különösen látúvegek segítségével azt természetihven ábrázolja. (Panorama).

KÖRNYEZ, (kör-ny-ez) áth. m. *környez-tem*, —tél, —ött, par. —z. Valamivel szűkebb értelmű mint a környékez, s am. közelebből nem oly nagy terjedelemben vesz körül, pl. *a falak környezik, a falakon kívüli térek környékezik a várost*, mert a falak szoros ért. a városnak környét, a kívülről fekvő terek pedig környékét teszi. *A táborban levő fejedelmet testőrei, s belső emberei környezik, a szétterjedő hadsereg pedig környékezi.*

KÖRNYEZÉS, (kör-ny-ez-és) fn. tt. *környezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit közelebből körülveszünk, körülfogunk, körülállunk.

KÖRNYEZET, (kör-ny-ez-et) fn. tt. *környezet-et*, harm. szr. —e. 1) Azon vonal, mely valamely

tért, helyet legközelebből, közvetlenül körülfog, milyenek a kerítő falak, gátok, sövények, vagy ezek közvetlen mentében húzódó vonal. *A vár környezetét kerítő fasorok.* 2) Azon személyek, kik valakivel közelebbi rendes viszonyban vannak. *Gyanús emberek környezete.* V. ö. KÖRNYÉKEZET.

KÖRNYEZETLEN, (kör-ny-ez-et-len) mn. tt. *környezetlen-t*, tb. —*ék.* Aminek vagy kinek környezete nincsen; tárva, kerítetlenül vagy egyedül, társak nélkül levő. Határozóként am. környezetlenül, környezet nélkül.

KÖRNYÍT, KÖRNYIT, (kör-ny-ít) áth. m. *környít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Valamit környyel, azaz kerítéssel, kerülettel ellát vagy körülfog, körülvesz. Egyébiránt e kevésbé szokott szó helyett inkább *kerít*, vagy *környékeztet*, vagy *környez* divatozik.

KÖRNYÖL, I. KÖRNYÜL.

KÖRNYÖSLEG, (kör-ny-ös-leg) ih. Szokottabban : *körösleg* ; I. ezt.

KÖRNYÖZ, KÖRNYÖZÉS, KÖRNYÖZET, I. KÖRNYEZ, KÖRNYEZÉS, KÖRNYEZET.

KÖRNYÜL, (kör-ny-ül) helyhatározó. Személyragozva : *környülem, környüled, környüle* stb. Régieken és tájdivatosan : *környül* és *környöl* is. Azon vonalban vagy téren, mely bizonyos testet vagy helyet, mint középpontot körülvesz. Mint névhatározó vagyis névutó ma nincs divatban, s helyette az egyszerűbb *körül* használtatik, pl. *ház körül, város körül*, nem : *környül*; hanem mint igehatározó vagy igekötő a *körül* szóval azonegy értelemben vétélik, melynél minden esetre nehezkesebb, de nyomatatosabb is. De régente mint névutók is fölcseréltettek egymással, pl. „a^b napnak kilenczed óráján látá a fénös nap környül egy arany pereczöt.“ Debrecezen Legendásoknyv. Személyragozva eléjön a régieknél gyakrabban, pl. a Tatrosi codexben : „Környöllök tekintvén“ (circumspicientes).

„Egy felől környülünk a szent érdemesek,
Más felől környülünk idegen nemzetek.“

Üldözött protestansok éneke a XVI. századból.

(Thaly K. gyűjteménye).

KÖRNYÜLÁLL, (környül-áll) ösz. önh. Ön-állolag mint törzsök nem divatozik, hanem származékai *környülállás, környülálló.* V. ö. KÖRÜLÁLL.

KÖRNYÜLÁLLÁS, (környül-állás) ösz. fn. Csak átv. értelemben használtatik, s jelenti általán mind azon viszonyokat, melyek akár szellemi, akár anyagi állapotunkra vonatkoznak, arra befolyanak, vagy befolyhatnak, szóval, mely viszonyok, mint körülöttünk, s velünk öszveköttetésben levők, tetteinkre bizonyos hatást gyakorolnak. *Kedvező, szomorú, biztató, fenyegető környülállások. Pénzbeli környülállásai nem engedik őt utazni. Házi, hivatalbeli, családi környülállások. A környülállásokhoz alkalmazni magát.* Máskép : *környület, környülmény* és *körülmény*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOS, (környül-állásos) ösz. mn. Mondjuk szó- vagy írásbeli előadásról, mely valamit részletesen, minden viszonyait érintve terjeszt elő. *Környülállásos elbeszélése valamely eseménynek, vagy leírása valamely harcznak.* Máskép : *környületes* v. *körülményes*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN, (környül-állásosan) ösz. ih. Valaminek környülállásait elmondva vagy leírva. *Környülállásosan előadni valamely nevezetes esemény keletkezését és folyamát.* Máskép : *körülményesen*.

KÖRNYÜLÁLLÓ, (környül-álló) ösz. mn. I. KÖRÜLÁLLÓ.

KÖRNYÜLÉK, (kör-ny-ül-ék) fn. tt. *környülekél.* Szabó D. szerint am. környék ; I. ezt.

KÖRNYÜLET, (kör-ny-ül-et) fn. tt. *környüleet*, harm. szr. —*e.* 1) I. KÖRNYEZET. 2) Használtatik, habár ritkán is, 'körülmény' helyett. 3) A régiek használták 'kör' helyett is.

„Mint egek forognak örök környületben,
Úgy búm, úgy bánatom forog örökségben.“

Zrínyi Miklós.

KÖRNYÜLMÉNY, (kör-ny-ül-mény) fn. tt. *környülmény-t*, tb. —*ék.* L. KÖRÜLÁLLÁS.

KÖRNYÜLMÉNYÉS, (kör-ny-ül-mény és) mn. tt. *környülményes-t* v. —*et*, tb. —*ék.* L. KÖRÜLÁLLÁSOS v. KÖRÜLMÉNYES.

KÖRNYÜLMETÉL, környül-metél) ösz. áth. 1) Széles ért. valamely testnek körén metszéseket tesz. *Környülmételni a sípnek való ág héját.* 2) Szorosb ért. környülmételni a férfit vagy férfigyermekeket, am. a fitymát, azaz a férfivessző makkjának takaró bőrét elmetezni. *A zsidók és mozlimék környülmételik a férfi kisdedekeit.*

KÖRNYÜLMETÉLÉS, (környül-metélés) ösz. fn. 1) Metélés, mely valamely testnek kerületén vitétik véghez, pl. gyűrűforma metszések a fákon, botokon, pipaszárazakon. 2) A férfivessző fitymájának elmetzése. *Mózes törvénye a környülmetélést a fiú születése után nyolczad napra rendeli.* „És minek utánna eltelik a nyolczad nap, hogy környülmételtenék a gyermek.“ Lukács II. 21. Káldi. A Müncheni codexben : *megkörnyékeztetnék.*

KÖRNYÜLMETÉLKÉDÉS, (környül-metélkédés) ösz. fn. Vallási szertartás, mely szerint valaki környülmételteti magát. V. ö. KÖRNYÜLMETÉL.

KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK, (környül-metélkédik) ösz. k. Mondják felnőtt férfiról, ki oly vallásra menván át, melynek hivei között a környülmetelés törvény, magát környülmételteti : mint aki kereszténynek lesz, *megkeresztelkedik.*

KÖRONTÓFŰ, (kö-rontó-fű) ösz. fn. 1) A 'körtör' nevű növények egyik fajának (bibircsok kötör — saxifraga gra nula —) népies neve; szára felálló, elágazó; gyökere borsókás; szárlevelei vese-

alakúak, karéjosak vagy bevagdaltak ; virága felső, fehér. 2) A köznép így nevezi az orvosi falfűvet (*parietaria officinalis*-t) is, melyet az *fogolyfű*-nek vagy csak *falfű*-nek is nevez.

KÖRÖ, (kör-ö) mn. tt. *körö-t*. Ormánsági tájszó Baranyában, s am. porhanyó, törékeny. Kassai József a „körő” szó módosulatának tekinti. De nem valószínű, hogy eredetileg *törő* volt a *törik* igétől, a *t* átváltozván *k* hangra, mint *töporodik*, a székeleknel : *köporodik*, (néhutt, pl. Győr vidékén : *esöpörödik*). A Góry-codexben is *időt költeni* am. időt tölteni : „Ösmeri az elmúlt időt, hogy Istennek szolgálatjába költötte el.” Nyelvemlékek IV. kötet, 5. lap.

KÖRÖM, (1), (kör-öm) fn. tt. *körm-öt*, tb. *körm-ök*, harm. szr. —e. Általán szarunemű kinövés az állatok lábain, illetőleg kezsein, mely fogódzó, kapaszkodó, ragadó, védő, megtámadó stb. eszközül szolgál. Különösen a) Az emberi kéz és láb ujjainak hegyén sarjadzó, körded szaruhártya. *Köröm töve, éle, szálkája. Körömök nyitni, metszeni. Virágos, vak köröm. Valakinek körmére koppintani* vagy *ütni*, átv. ért. am. valakinek valamely nem tetsző tettet megtorolni. Használtatik az erőnek, munkának, hatalomnak jelképeül is. *Nem kopott érte a körme*, am. nem ő szerezte. *Tíz körme után él*, azaz kézi munkája után. *Amit körmei közé foghat, ki nem bucsátja. Várj csak, még körmeim közé kerülsz. Körmeim közt vagy most. Köröm szakadtáig dolgozni, nem engedni. Körmére ég a dolog*, igen sürgős, mit legott végezni kell. Azon piszok, mely a nyiretlen köröm vége alatt összevgyül, *köröm feketéje*, s jelent átv. igen keveset. *Egy körömfeketényt sem. Ahonnan a köröm kinő, körömgökér*, másképp *körömház*, *köröm töve*. A köröm vége *körömhegy*. b) A négy lábú állatok vagy általában az emlősök lábain levő illetén kinövések, melyek némelyeknél, mint a lófajoknál, kerek alakúak, (pata, tapa) másoknál, mint az ökrök, juhok, nyulaknál hasítottak. *A ló körmére patkót ütni*. A ragadozóknál, milyenek a maeska-fajok, hüvelybe rejtvék, és kajmósak, melyeket kényők szerint kinyujtanak. Ezeket némely természetrajzoló különösen *karmoknak* nevezik. c) A madaraknál kajmós szeghez hasonló, s hajlékony, éles kinövés. *Sas körmei*.

E szónak gyöke a görbe, vagy kerekvonalat jelentő *kör*, s képződési módja : *körö, körv, körm, köröm*. Ez elemzésnek és értelmezésnek megfelel a dolog természete, mivel hogy a körömök általán v. kördedek, vagy legalább görbére hajló kajmósak. A latinban is az *unguis, ungula*, az *uncus* szóval egy gyöktől származott, ezen fogalom rejlik a hellen *ὄνυξ*-ban is. A német *Nagel* és *Kralle* a körömöknek vakaró, karczoló tulajdonságától vették neveiket. A magyarban is rokonok a *karmol* és *karczol*, de az első bizonyosan nem más, mint a *körmöl* módosulása, a *karczol* pedig a hangutánzó okostályába tartozik közvetlenül, melyekben különösen az *ar* rontást, metszést, hasítást jelent, mint : *kard, kardács*, a latinban *carmen* stb.

KÖRÖM, (2), falu Zemplén m.; helyr. *Körömbé, —ben, —ből*.

KÖRÖMÁGY, (köröm-ág) ösz. fn. I. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMCSAVAR, (köröm-esavar) ösz. fn. Az érzelmiveseknél, pl. lakatosoknál csavarral ellátott fogó. V. ö. KÖRÖMVAS.

KÖRÖMCSEL, (kör-öm-csc-el) I. KÖRÖMZSEL.

KÖRÖMFARAGÓ, (köröm-faragó) ösz. fn. 1) Kés vagy ollóféle eszköz, a kinőtt körömök elmeteszeni való. 2) A kovácsok reszelővása, melylyel patkoláskor a ló patáját megreszelik.

KÖRÖMFEKÉLY, (köröm-fekély) I. KÖRÖM-MÉREG.

KÖRÖMFEKETÉNYI, (köröm-feketényi) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. igen kevés, mint azon fekete moesok, mely a kinőtt emberi köröm alatt összevgyül. *Körömfeketényt sem adni, engedni*, am. legkevesebet sem.

KÖRÖMFÜ, (köröm-fü) ösz. fn. I. CSÉSZE-PÖRCZ.

KÖRÖMGYÖKÉR, (köröm-gyökér) ösz. fn. I. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMHÁZ, (köröm-ház) ösz. fn. A kéznek, lábnek, illetőleg ujjaknak hegye, honnan a köröm kinő, melyben a köröm töve rejlik.

KÖRÖMHEGY, (köröm-hegy) ösz. fn. A körömnek vége, mely közvetlenül vakar, metsz, hasít, szakgat, karczol stb. Tudnivaló, hogy ez csak az éllel bíró, nem tompa körömokről mondatik.

KÖRÖMHEGYNYIRE, (köröm-hegynyire) ösz. ih. „Se” szóval képes kifejezéssel am. legkevesebet, legkevésbbé. *Körömhagynyire se távozzanak el a könyvek rendtől*, (Pázmán). Latinal : *ad latum ungvem*. Másképp : *körömfeketényt*.

KÖRÖMHOMÁLY, (köröm-homály) ösz. fn. A szem szaruhártyájának kóros megvastagodása, mely az emberi körömhöz hasonló, s néha bőrnemű, néha porozogónemű vagy húsos, és mindig fehér-szinű. (Pterygium).

KÖRÖMKE, (kör-öm-ke) fn. tt. *körömkét*. 1) Kis köröm. 2) I. PEREMÉR.

KÖRÖMKÓR, (köröm-kór) ösz. fn. Általán mindenféle bántalom, mely a körömök épségét megtámadja, milyenek : körömméreg, körömhasadás, körömszálla, vakköröm stb.

KÖRÖMKÖDIK, (kör-öm-köd-ik) k. m. *körömköd-tem, —tél, —ött*. Átv. ért. különös iparral munkálkodik, kapaszkodva dolgozik, körmeit nem kíméli.

KÖRÖMMÉRÉG, (köröm-mérég) ösz. fn. Lobos daganat a körömházon vagy a köröm alatt.

KÖRÖMMÉRÉGFÜ, (köröm-mérég-fü) ösz. fn. I. CSÉSZE-PÖRCZ.

KÖRÖMNYI, (kör-öm-nyi) mn. tt. *körömnýt*, tb. —ek. Igen kicsin, akkora, mint az ember körme.

Körömnői tapasz, papír. Átv. ért. 'sem' szóval am. legkevesebbet sem, legkisebbé sem. *Körömnőt sem enged jogából. Körömnőivel sem ér többet. Körömnőire sem távozni a kiltázott helyről.* Máskép ez értelemben: *körömfeketényi.*

KÖRÖMRÁGÓ, (köröm-rágó) ösz. mn. Átv. ért. mondják nehéz, unalmas munkáról, melynél valaki mintegy körmeit rágdosva fáradoz, kivált ha vagy nem ért, vagy nincs kedve hozzá. Hasonló értelmű a csupán szellemi munkára, írásra vonatkozó *tolrrágó*. Mondják mindkettőt a vontatva, unalmasan működő emberről is.

KÖRÖMRÁSPOLY, (köröm-ráspoly) ösz. fn. Ráspoly, melylyel a körmököt reszelik, különösen a lópatkoló kovácsok esetén eszköze.

KÖRÖMSÁR, (köröm-sár) ösz. fn. Vadászok nyelvén azon sár vagy lágy föld, mely a szarvasok patáján ragad, majd elmarad, s melynek nyomán menve tartózkodásuk helyét gyanítani lehet.

KÖRÖMSZAKADÁS, (köröm-szakadás) ösz. fn. Tulajd. ért. szenvedő állapot, midőn nagy erőködés, vagy betegség következtében a köröm elszakad. Átv. és szokott ért. az erőnek fogytig való megfeszítése. *Körömszakadásig* (vagy *körömszakadtig*) dolgozni, védeni magát. *Körömszakadásig nem engedni jogait.*

KÖRÖMSZAKADTIG, (köröm-szakadtig) ih. l. **KÖRÖMSZAKADÁS** alatt.

KÖRÖMSZAKASZTÓ, (köröm-szakasztó) ösz. mn. Átv. ért. ami igen nagy fáradságba, erőködésbe kerül. *Körömszakasztó munka.*

KÖRÖMSZÁLKA, (köröm-szálka) ösz. fn. Szálka, vagyis vékony töredék a köröm szélén, mely a körömtől elvált, de még a gyökérrel összevág, és fájdalmas érzést okoz. Így neveztetik a köröm mellett fölrepedt bőrszálka is, mely rendszeren némi gyúladással jár.

KÖRÖMVAS, (köröm-vas) ösz. fn. Nyéllel vagy fogatyuval ellátott csavár vasból, mely holmi beszorult testek kihuzására szolgál, pl. hogy a puskából a töltést, a palackokból a dugaszokat kihúzza.

KÖRÖMVÉSÜ, (köröm-vésü) ösz. fn. Kovácsok vésüje, melylyel patkóláskor a ló patájának kopott részét lefaragják.

KÖRÖMVRÁG, (köröm-virág) ösz. fn. l. **PE-REMÉR**.

KÖRÖMZSÉL, l. **KÖRÖMZSÖL**.

„Akkor oztán szagatja aranyos haját,

Körömszéli körmével kegyes orczáját.”

Zrínyi Miklós.

KÖRÖMZSÖL, (kör-öm-ös-öl) áth. m. *körömsöl-t*. Körmökkel karczol, vakarász, metél, hasogat. *Falakat, asztalt, papírt körömsölni. Valakinek arcát megkörömsölni. A macska lekörömsölte kezéről a bőrt.* Máskép *körömszél*, vastag hangon: *karamszol, karamszól.*

KÖRÖMZSÖLÉS, (kör-öm-ös-öl-és) fn. tt. *körömszölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Körmökkel való karczolás, vakarás.

KÖRÖP, (kör-öp) elvont törzse *köröpol* székely szónak, s hangugratással *körpölü* (v. *körpölő*) és *körpölü* dunántúli szónak. Megérdemlené divatba hozatalát, pl. „környékezet” helyett v. mellett. „Körp” alakban szokásban is van a székelyeknél.

KÖRÖPÖL, (kör-öp-öl) áth. m. *köröpol-t* v. *köröplött*. Székely szó, am. körüljár, környékez, körülrepdes, pl. mikor a fára szállt ölyüt szarkák s varjak cseregeve, károgyva körülrepdesik, — szokták mondani: *ugyan köröplik a varjak. Köröpoli a lednyit a legény*, am. jár körüle. (Kriza J.).

KÖRÖS, (1), (kör-ös) mn. tt. *körös-t* v. —et, tb. —ek. Aminek körhöz hasonló alakja van. Egyéb-iránt önállólág nem igen divatozik, hanem összetéve vagy ragozva: *köröskörül, köröslen, körösleg.*

KÖRÖS, (2), v. **KÖRÖS**, fn. tt. *Körös-t*, tb. —ök. Folyóvizek nevei a Tiszántúli kerületben, melyek igen kanyargós folyásaiktól vették neveiket. *Fekete, Fehér, Sebes Körös.*

KÖRÖS, (2), l. **KÖRIS**.

KÖRÖS, (1), szab. kir. város Horvátországban; **NAGY** — és **KIS** —, mv. Pest m., **ÉR** —, falu Közép-Szolnok m., pusztá Bars m., erdélyi falvak az orbai és meggyesi székben; helyr. *Körös-re*, —ön, —ről.

KÖRÖSBÁNYA, szab. bányaváros Zaránd m.; helyr. —*bányá-ra*, —n. —ról.

KÖRÖSBOGÁR, l. **KÖRISBOGÁR**.

KÖRÖSDI, (kör-ös-di) fn. tt. *körösd-t*, tb. —ek. Versláb, melyben a hosszú tagot két rövid körít (—) —.

KÖRÖSFA l. **KÖRISFA**.

KÖRÖSFALVA, falu Zaránd m.; helyr. —*falva-ra*, —n, —ról.

KÖRÖSFŐ, falu Sáros m., s erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Körösfő-re*, —n, —ról.

KÖRÖSHEGY, falu Somogy m.; helyr. *Körös-hegy-re*, —én, —ről.

KÖRÖSKÉNY, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, faluk Nyitra m.; helyr. *Köröskény-be*, —ben, —ből.

KÖRÖSKÖRÜL, (körös-körül) ösz. ih. Valamely középpontnak egész kerületében, minden oldalról, máskép: *körösleg*. A várat *köröskörül meg-szállottu* az ellenség. A várost *köröskörül beültetni* fákkal.

KÖRÖSKÖZ, (körös-köz) ösz. fn. Térség a Körös folyók között.

KÖRÖS-LADÁNY, falu Békés m.; helyr. *Ladány-ba*, —ban, —ból.

KÖRÖSLEG, (kör-ös-leg) ih. Minden oldalról bekerítve, egész kerületben, *köröskörül* mindenütt.

„Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a hunnak sehol ellensége.”

Buda halála (Arany J.).

KÖRÖSMÉZ, **KÖRÖSTAPASZ**, l. **KÖRISMÉZ**, **KÖRISTAPASZ**.

KÖRÖSMEZŐ, falu Máramaros m.; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ről*.

KÖRÖS-PETERD, puszta Bihar m.; helyr. *Peterd-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRÖSSZEG, fn. Bihar m.; helyr. —*szeg-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRÖSSZEG-APÁTHI, falu Bihar m.; helyr. —*Apáthi-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖRÖSTARCSA, falu Békés m.; helyr. —*Tarcsá-ra*, —*n*, —*ről*.

KÖRÖSTARJÁN, falu Bihar m.; helyr. —*Tarján-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖRÖS-TOPA, falu Bihar m.; helyr. *Topá-ra*, —*n*, —*ről*.

KÖRÖSZT, KÖRÖSZTÉNY, l. KÉRÉSZT, KÉRÉSZTÉNY stb.

KÖRÖTT, (kör-ött) névh. Személyragozva: *köröttem*, *körötted*, *körötte* stb. Valaminek körében, vagyis azon vonalban, térben, mely valamit kerít. *Ház körött*, am. ház körül.

KÖRÖZ, (kör-öz) áth. m. *köröz-tem*, —*tél* v. *köröztem*, *körözöttél*, *körözött v. körözöttél*, par. —*z*. 1) Valakit vagy valamit körül fog, körülvesz, körüláll. *E völgyet magas hegyek körzik*. Egyébiránt szokottabb: *környez*. 2) l. KÖRÖZTET.

KÖRÖZÉS, (kör-öz-és), KÖRÖZET, (kör-öz-et) l. KÖRNYEZÉS, KÖRNYEZET.

KÖRÖZTET, (kör-öz-tet) mivel. m. *köröztetem*, —*tél*, —*ett*. par. *köröztess*. Valamit bizonyos körben járat, vagyis úgy bocsát el, hogy kézzel kézre menve bizonyos kört megtegyen. Különösen használtatik levelekről, tudósításokról, parancsokról, s holmi mutatványokról, adományokról, stb. melyeket kézzel kézre lehet adni.

KÖRÖZTETÉS, (kör-öz-tet-és) fn. tt. *köröztetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által köröztetnek valamit. *Kerületi rendeletek köröztetése*. *Meghívó levél köröztetése*.

KÖRÖZVÉNY, (kör-öz-vény) fn. tt. *körözvény-t*, tb. —*ék*. l. KÖRLEVÉL.

KÖRP, fn. tt. *körp-öt*. Székely tájszó, am. borongató szer, hasmelengető edény a hasmenős gyermekeknek.

KÖRPÁLYA, (kör-pálya) ősz. fn. Körvonalat képező futtatási, löversenyzési pálya.

KÖRPÖLÜ, (kör-pöl-ü, azaz körpölő) fn. tt. *körpölü-t*. Az ökrös szekér rudjának végén azon kétágú fa, melyen az igát tartó szeg kétszer keresztül megy. Máskép: *körpölén*. Így neveztetik a szántótáliga rudján levő ilyenét fa is, mely a taligarudat a tézslával öszveköti. E csatnak felső ága rendszeren félkörű görbe, s valószínűleg innen vette nevét, mintha volna *görbülő* v. *görbülő*.

KÖRPÖLY, l. KÖRPÖLÜ.

KÖRRAJZ, (kör-rajz) ősz. fn. 1) Szoros tulajd. ért. rajz, mely nem egész képét, alakját, hanem csak külső széleit adja valaminek; máskép: *körvonal*. 2)

Átv. ért. általános előadás, mely részletes apróságokra nem terjed ki. *Valamely történetet körrajzban adni elő*. (Contour). V. ö. KÖRVONALAZ.

KÖRRAJZOLÁS, (kör-rajzolás) l. KÖRVONALAZÁS.

KÖRRENDELET, (kör-readélet) ősz. fn. Felsőégi rendelet, mely bizonyos személyek, illetőleg testületek között köröztetik.

KÖRSUGÁR, (kör-sugár) ősz. fn. A körnek azon vonala, mely a középponttól a kör széleig terjed, az átmérőnek fele.

KÖRSÜRGÖNY, (kör-sürgöny) ősz. fn. Köröztetett sürgöny. V. ö. KÖRÖZTET és SÜRGÖNY.

KÖRSZAK, (kör-szak) ősz. fn. Bizonyos időnek vagy időben történt eseményeknek, mintegy középpont körül egyesülő köre, t. i. a középpontot valamely fő világesemény alkotván; ennek körét pedig részint a megelőző történetek, mint okok, részint az utána következők, mint okozatok vagy eredmények képezvén. Egyébiránt divatozóbb: *korszak*.

KÖRSZAKOS, (kör-szakos) ősz. mn. Ami korszakot képez; máskép: *korszakos*.

KÖRSZÉL, (kör-szél) ősz. fn. Azon pontokból képzelt vonal, melyek a körnek vagy körös testnek, térnek külsejét teszik, vagyis, melyek a középponttól legtávolabb esnek, (Periphéria).

KÖRSZEMLE, (kör-szemle) ősz. fn. Valaminek köröskörül megszemlélése, megtekintése, különösen valamely körutban tett szemlélődés, vizsgálódás.

KÖRSZÍN, (kör-szín) ősz. fn. Nyilvános, mulattató látványok, pl. szindarabok, műlovaglások, harezjátékok, állatviadok előadására való köralakú tér, vagy épület. (Amphitheatrum, Circus).

KÖRTÁNCZ, (kör-táncz) ősz. fn. Általán mindenféle táncz, melyet többen körbe fogódva vagy körbe állva, körben forogva járnak el, melyet a népek szokása, izlése, ügyessége, és az idő többféle-kép szokott módosítani. A legeredetibb magyar körtáncz, az úgynevezett toborzó, melynek középpontját a lejtések változatait mutató, s a kör közepén álló magántánczos teszi, a többiek pedig majd jobbra majd balra lejtgetve és kört képezve forognak körülötte.

KÖRTE, (kör-t-e, az úgynevezett kumán-tatár nyelvben: *kherthme*); fn. tt. *körtét*. A körtefának gyümölcse, melynek eredeti vad faja csaknem tökéletes gömbölyű, a többinek pedig feje rendszeren dudorú, s a kocsán felé többé vagy kevesbé hengerded nyakká alakuló. *Vad, szelíd, azaz kerti körte*. Fajai igen sokfélék, melyek neveiket vagy érsők idejétől vagy származási helyöktől, vagy formájuktól, ízöktől, s más tulajdonságaiktól kapták. *Árpával érő, búzával érő, zabbal érő körte. Lőrincz körte. Kisasszony körte. Téli körte. Kanizsai körte. Egri körte. Buczkó, csákány, csöcsös, fenekes, nyakas, röglyös, sima, csikos körte. Borizú, mézes, vajas, császár, fontos, hosszú*

száru, törzsétlen, kármány-, korpa-, leves, muskotály, piros, törös, zöld, szagos, szamócza-, rottyantós, szotyogós, tüskés, fojtós, stb. körte. Átv. ért így nevezetnek többféle testek, melyek a körtéhez hasonlóak, pl. azon körteforma vastömeg, melyet bizonyos mértékknél súlyozásul használnak. (Cursor in statera romana). Legvalószínűbb, hogy e gyümölcs nevének gyöke a gömbölyüt jelentő *kör*, minthogy az eredeti vad körte csakugyan egészen gömbölyű, de a szelidek feje is szinte olyan, s nyakaik hengerdedek. A kör gyökből lett az elavult ige *körd* v. *kört* és ebből *körtő* körte részesülő név. Így képződött a *sörte*, s a vastag hangu *lapta* (lobta a lob gyöktől) *finta*, *sánta* stb. Megemlítendő az is, hogy a közönséges körtefa levelei tojáskeresek. E tulajdonságra látszának vonatkozni a szláv *hruska*, *kruska* nevezetek is, melyekben *kruszt* am. duzzogni, *krulit* am. körben forogni v. forgatni, *kruhl* am. kerekalakú stb. A latin *pyrum*, melylyel a német *Birn* is egyezik, inkább a *pyramis*, *πίραμος* szókkal látszik rokonságban lenni, mintha a *pyrum* szóban a körtének azon tulajdonsága vétegett volna tekintetbe, mely szerint a gúlához (pyramishoz) hasonlítható. A körte megtoldva *körtély*, melynek közvetlen törzsöke az igeneves *körté*, amint több helyen mondják is. Így alakultak: *sörte*, *sörté*, *sörtély*, *gerdély*, *gurdély* stb. Terjedelmesen divatozik, kivált írói nyelvben, a *körtvély* is, melyhez hasonló a *sörtvély*, *görvély*. Ennek közvetlen törzsöke a kettőztetett képzőjű igenév *körteve*, összevonva *körtve*, mint *hal* igéből lett *haló*, *hala*, *halava*, *halavány* v. *halvány*, *el* igéből *elő*, *ele*, *eleve*, *eleven*, *mer* igéből *merő*, *mere*, *mereve*, *mereven*, *merevény*, *gör* elavult igéből *görő*, *göre*, *göreve*, *görve*, *görvély* stb.

KÖRTEALAKÚ, (körte-alakú) ösz. mn. Aminek olyan alakja van, mint a körtének, pl. *körtealakú dinnye*, *uborka*, *nyomtaték a mértéken*. A nővénytánban a talpával fölfelé fordított kúpforma, mint amilyen a jézsa (Philadelphus) esészája (turbanatüm. Gönczy Pál).

KÖRTEBOR, (körte-bor) ösz. fn. Borféle ital, a zúzott, sajtolt körtének erjedésen átment mustos levéből.

KÖRTEFA, (körte-fa) ösz. fn. A húshímesek seregébe, és ötányások rendébe tartozó ismeretes fa-nem. A *közönséges körte*, (*pyrus communis*) levelei tojáskeresek, fűrészesek, kocsányi közel oly hosszú, mint a gyümölcs, néha hosszabbak is. Ennek az erdőkön is vannak kisebb-nagyobb gyümölcsű vad fajtai, nagyobb részének gyümölcse kocsánra futó vagy a kocsánon fölül kúpos. Fája szép barnás színű és kemény, s különféle asztalosmunkákra alkalmas. V. ö. KÖRTE.

KÖRTEFÁNK, (körte-fánk) ösz. fn. Rántott sütemény neve, mely alakjára nézve körtéhez hasonló; vagy fánk módjára zsíron kirántott körte.

KÖRTEFONT, (körte-font) ösz. fn. A mérlegnek egy sajátos neve, melylyel igen különböző

súlyu testeket meg lehet mérni, amint t. i. kar gyanánt kinyúló s fokokra osztott billentyűjére külebb vagy belebb akasztják az úgynevezett körtét (*Statera romana*).

KÖRTEFÜ, (körte-fü) ösz. fn. 1. KÖRTIKE.

KÖRTEHÉJ, (körte-héj) ösz. fn. A körte nevű gyümölcs héja. *Sárgás, zöldes, csíkos körtéhéj*.

KÖRTEKERMES, (körte-kermes) ösz. fn. A körték leveleit pusztító kermesféle féregfaj.

KÖRTEKOCÁN, (körte-kocán) ösz. fn. A körtének azon szára, melynél fogva a termő ágról aláfügg, mely aránylag igen hosszú, s néha gyümölcsénél is hosszabb.

KÖRTELÉ, (körte-lé) ösz. fn. A kicsavart vagy zúzott, sajtolt körtegyümölcs leve.

KÖRTÉLY, tt. *körtély* t, tb. —*ék*; 1. KÖRTE.

KÖRTÉLYÉS, 1. KÖRTVÉLYÉS.

KÖRTEMOLY, (körte-moly) ösz. fn. Moly, mely tojásait a körtébe rakja le. (*Phalena clingularia*)

KÖRTEMUST, (körte must) ösz. fn. A kisajtolt vad vagy szelid körték levéből való mustféle éles ital.

KÖRTEPÉP, (körte-pép) ösz. fn. Pép, a süriően befőzött körtékből.

KÖRTÉR, (kör-tér) ösz. fn. Kerek tér, melyet valamely körvonal fog körül, vagyis a körnek közege.

KÖRTE SZAK, (körte szak) ösz. fn. 1. KÖRTEPÉP.

KÖRTE SZELET, (körte-szelet) ösz. fn. A föl-metszett körtéből egy-egy hasáb. *Megaszalt, és meg cukrozalt körteszeletek*.

KÖRTE SZÖRP, (körte-szőrp) ösz. fn. A körte levéből kivont szörp. V. ö. SZÖRP.

KÖRTE VIRICS, (körte-virics) ösz. fn. Nem igen sűrűen, a pépnél higabbra főzött körte.

KÖRTÉZÉS, (kör-t-e-z és) fn. tt. *körtézés*-t, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Fiatal legények játéka. Leül egy közlők a föld színére, (ez a körtefa) mellett egy másik (a pásztor) áll; a többinek kötele-sége rázni a körtéfát, vagyis rángatni az ült. Kit a pásztor rángatásközben megrughat, az váltja fel őt a pásztorságban.

KÖRTIKE, (kör-t-i-ke) fn. tt. *körtikét*. Nővényem a tízhímesek seregéből és kétányások rendéből; ennek fajai közül legnevezetesebb a *csahajsz*, (*pyrola rotundifolia*), melynek himszálai felgömbültek, anyaszára legömbült, másképp: *kerek téli zöld, fa salátá*.

KÖRTVE, (kör-t-ve) elavult név *körte* helyett, melyből lett *körtvély*, *körtvélyés*.

KÖRTVÉLY, (kör-t-ve-cly) 1. KÖRTÉLY és KÖRTE.

KÖRTVÉLYÉS, (1), (kör-t-ve-cly-és) mn. tt. *körtvélyés*-t v. —*et*, tb. —*ek*. Körtvélyfákkal beültetett. *Körtvélyes legelő, erdőség*. Önálló főnévül is használatik, s jelent több helységeket Magyarországon

sőt egyes részeket is a határokon, és legelőkön, melyeken t. i. vad körtefák tenyésznek, vagy valaha tenyésztek.

KÖRTVÉLYÉS, (2), faluk Máramaros, Moson, Nyitra, Pozsony, Szathmár, Vas, Szepes, Torna, **FELSŐ**—Zemplén m.; **KIS**—, **NAGY**—, **RÉV**—**KÖVÁR** vidékében; puszták Komárom, Pozsony, Zemplén, Fehér, Sopron m.; helyr. *Körtvélyés-re*, —*én*, —*ról*.

KÖRTVÉLYFÁJA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélyfájá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖRTVÉLYKAPA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélykapá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖRÜT, (kör-út) ősz. fn. Valamely tartomány, vidék, kerület stb. helységeiben köröskörül tett utazás.

KÖRUTA, (kő-ruta) ősz. fn. A lopvanőszök seregéből való, s a bordalapok neme alá tartozó növényfaj, melynek lombjai kétszer fűzött buglyosak, ellenesen váltogatva, levélkéi ékformák, csipkés végűk. Lakik kősziklák hasadékaiban. (Ruta muraria).

KÖRÜL, (kör-ül), 1) Névhatározó, személyragozva *körülem*, *körüled*, *körüle* stb. vagy *körülttem*, *körültted* stb. Azon vonalban vagy körterén, mely a viszonytárgyat, mint középpontot körülveszi. *Város körül ültetett erdő*. *Kastély körül épített fal*. *Kályha körül emelt korlát*. *Valaki körül forgolódni*. *A kerék a tengely körül forog*. *A belül határozóval párosulva am. valaminek kerületét és belsejét összevéve. A határt körülbelül elborította a víz*. Egyébiránt ez értelemben szokottabb a *kivülbelül*. Néha am. hozzátetve, mintegy, pl. *Körülbelül hatszázan lehettek*. Ezen értelmé van, ha magán használtatik is, pl. *Két ezer körül voltak*. *Tíz óra körül láttam őt*, am. valamivel előbb vagy utóbb. 2) Igehatarzó vagy igekötő, mely esetben az ige oly cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent, mely bizonyos középpontot mintegy kerítve történik, vagy létezik, pl. *Körülvenni a várt*. *Körülvétni az ellenségtől*. *Körüljárni*. Tudnivaló, hogy valaminet némely más igekötők, úgy ez is az önható vagy közép igéknek rendszerént átható tulajdonságot kölcsönöz, és tárgyesetet vonz. pl. *Körülműlni az asztalt*. *Körülfekünni a földre tett tálat*. V. ö. **KÖR**.

KÖRÜLÁLL, (körül-áll) ősz. áth. Állva körülvesz. *Körüállották a csendörök a csárdát*. *Körüállani a beteg ágyát, a ravatalt*. Ha önható ige, akkor külön írjuk: *a ház körül állani*, kivéven ha igenév származik belőle, mint: *körüállás*, *körüálló*. Ugyanez áll más önható, és közép igékről is.

KÖRÜLÁLLÁS, 1. **KÖRNYÜLÁLLÁS**.

KÖRÜLÁLLÓ, (körül-álló) ősz. mn. Akik valamely tárgyat mintegy középpontot állva vesznek körül. *A népszónok a körülálló népet lázadásra izgatta*. Használtatik önállólág főnévül is. *A keresztelő pap imádságra inti a körülállókat*.

KÖRÜLÁRKOL, (körül-árkol) ősz. fn. Valamely tért vagy térben levő épületet árokkal körülvesz. *Körülárkolni a rétet, a majorságot*.

KÖRÜLBELÜL, (körül-belül) ősz. ih. 1) Valaminek kerületét és körterét összevéve. *Körülbélül elpusztítani a helység határát*. 2) Hozzávetőleg, mintegy. Élünk vele, midőn valaminek számát, mennyiségét bizonyosan nem tudjuk, hanem csak közelítőleg gyanítjuk. *E ház építése körülbelül tízezer forintba került*. *Körülbélül e hónap közepén eldől ügyünk*.

KÖRÜLDONG, (körül-dong) ősz. önh. és gyakor. Dongva röpköd, szállong bizonyos tárgy körül. *A mtehok, darázsok körüludongják a virágokat*. V. ö. **DONG**.

KÖRÜLDÖRÖG, (körül-dörög) ősz. önh. Dörögve körülvesz.

„A szép szabadság höslággal hevíti,

Körüldörögje bár ezer halál.”

Kisfaludy K.

KÖRÜLÉPÍT, (körül-épít) ősz. áth. Bizonyos tért újonnan emelt egy vagy több épülettel bekerít. *A major udvarát körülépíteni oklokkal, f. szerekkel, pajtákkal, olakkal*. *A szőlőhegy lábát borházakkal körülépíteni*.

KÖRÜLET, **KÖRÜLET**, (kör-ül-et) fn. tt. *körület-et*, harm. szr. —*e*. Törzsöke vagy az elavult *körül* önh. ige, melynek az áth. *körít* felel meg, vagy a (kevesbé divatos) *körül* áth. Szoros ért. valamely körvonal egészen véve, mint *terület* am. bizonyos térnek összeve. *A hintó hátulsó kerekének körülete nagyobb, mint az első*. (Peripheria). Szélesb ért. azon tájék, vidék, tér, mely valamely kitűzött helyet, mint középpontot vesz körül. *A főúdrós körületén fekvő faluk, puszták*. V. ö. **KERÜLET**.

KÖRÜLFALAZ, (körül-falaz) ősz. áth. Valamely térnek végszéleit falakkal beépíti, vagy valamit falakkal elzár, megerősít. *Körülfalazni a kertet, a templom udvarát*. *Körülfalazni a vár környékét*.

KÖRÜLFEKSZIK, (körül-fekszik) ősz. áth. (V. ö. **KÖRÜL** és **KÖRÜLÁLL**). Valaminek körülötte leheveredik. *Körülfeküdni a lobogó tüzet*.

KÖRÜLFEKVŐ, (körül-fekvő) ősz. mn. 1) Tulajd. ért. mondjuk többekről, kik vagy mik bizonyos tárgyat mint középpontot kerítve fektésznek. *A gombócós tálat körülfekvő aratók, kaszások*. *Kerekjászolt körülfekvő ökrök*. 2) Átv. ért. mondjuk ingatlan testekről vagy helyekről, melyek más testeket vagy helyeket kerítenek. *A fő piacot körülfekvő házak*. *Völgyet körülfekvő hegyek*. *A toronyból nézni a körülfekvő falukat és városokat*.

KÖRÜLFOG, (körül-fog) ősz. áth. 1) Valamely átöllelhető testet karjaival kerítve fog. *Körülfogni a fa derekát, a zsákot*. *A rimánkodó gyermek körülfogja atyja térdét*. 2) Többen úgy kerítenek be valakit v. valamit, hogy el ne mehessen. *A pandúrok körülfogták az erdei utonállót*. *A vadászok körülfogják a felhajszolt vadakat*. *Körülfogni az ellenséget*. 3) Valamely eszköz által bekerít. *Hálózattal körülfogni a víznek egy öblét*. *Kötéllel körülfogni valamely terhet*. 4)

Átv. ért. valakit minden oldalról sürget, fakgat, hogy rábirja valaunire. *Körülfogni, és elcsábítani valakit.*

KÖRÜLFOGLAL, (körül-foglal) ösz. áth. Valamely testnek körszélét valamivel beszegei, berámázza, fölékesíti. *Aranyos rámdával körülfoglalni a kedves arczképet.*

KÖRÜLFOLY, (körül-foly) ösz. áth. (V. ö. **KÖRÜL** és **KÖRÜLÁLL**). Úgy foly, hogy bizonyos testet vagy tért bekerít. *Csepel szigetét körülfolyja a Duna. A folyó közepén emelkedő sziklát örvényesen körülfolyja a víz.*

KÖRÜLFON, (körül-fon) ösz. áth. 1) Szoros ért. valamit, fonalakat húzva vagy eresztve, bekerít. *A pók körülfonja a legyeket. A fonó leány körülfonja az orsót.* 2) Ágakat, vesszőket úgy köt össze, hogy kört képezzenek, s bizonyos tért bekerítsenek. *Körülfonni vesszővel a virágágakat.* 3) Mondják általában felfutó, kúszó növényekről, melyek más testekre tekerődzenek. *Az izolag körülfonja a fák derekait. A komló szára körülfonja a karót.* 4) Átv. ért. valakit fortélyosan megkerít, cselszövényekkel saját céljaira használ. Máskép, szintén átv. értelemben: behálóz.

KÖRÜLFÜZ, (körül-füz) ösz. áth. Tulajdon vagy átv. értelemben vett füzérral kerít valamit.

„Rengeteges vadon

Zöld pártája körülfüzte az ormokat.“

Berzsenyi.

KÖRÜLFUT, (körül-fut) ösz. áth. Valamit futva megkerül. *Háromszor körülfutni a pályaudvart.*

KÖRÜLFUTÁS, (körül-futás) ösz. fn. Futás valamely térnek egész körén.

KÖRÜLHAJÓZ, (körül-hajóz) ösz. áth. Szoros ért. valamely szigetet hajón körüljár. *Nagy-Britanniát körülhajózni.* Széles ért. félszigetet, vagy nagy-körü partokat vagy tengereket hajózáva bejár. *Amerikát, Áfrikát, a közép tengert körülhajózni.*

KÖRÜLHAJÓZÁS, (körül-hajózás) ösz. fn. Víz vagy tengerövezte valamely tér, vidék, tartomány, földrészkörnyékét hajóval bejárja, beutazza.

KÖRÜLHÁLÓZ, (körül-hálóz) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. hálóval kerít. *Körülhálózni a folyónak öblét. Körülhálózni a kerítést, hogy a szomszéd baromfiát ne repüljenek rajta. Körülhálózni a madaras kertet. A pók körülhálózza a legyeket.* Átv. ért. valakit mesterséges cselek, fortélyok, fondorkodások által maga kezére, s céljainak előmozdítására megkerít.

KÖRÜLHÁLÓZÁS, (körül-hálózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit körülhálóznak.

KÖRÜLHORD, (körül-hord) ösz. áth. Általán, valamit helyről helyre, többféle irányban járva hord. *A házalók körülhordják árúikat. Valamely ritkaságot mutatványul körülhordani.* V. ö. **HORD**.

KÖRÜLHORDÁS, (körül hordás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülhordanak.

KÖRÜLHORDOZ, (körül-hordoz) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran körülhord valamit vagy valakit. V. ö. **KÖRÜLHORD**.

KÖRÜLHORDOZÁS, (körül-hordozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit körülhordoznak.

KÖRÜLÍR, (körül-ír) ösz. áth. 1) Valamely testnek körszélét, körületét beírja. *Körülírni a papírvet. Körülírni a hordó oldalát.* 2) Nyelvtani ért. am. valamit több szavakkal, és így világosabban, érthetőbben leírni, mint ha azt röviden, és igen szabatos kifejezésekkel tettük volna. Ez akkor is megtörténik, midőn valamely tárgynak valódi nevét nem tudjuk, s kénytelenek vagyunk azt tulajdonságainál fogva megismertetni.

KÖRÜLÍRÁS, (körül-írás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülírunk, akár tulajd., akár átv. értelemben. V. ö. **KÖRÜLÍR**.

KÖRÜLÍRAT, (körül-irat) ösz. fn. Azon irat, vagyis betűk, szók, jegyek, melyeket valaki bizonyos testnek körszélére írt vagy vésett, vagy nyomtatott. *Körülirat valamely képen. A pénzekben levő körülíratok. Okleveli pecsétek körülíratok.*

KÖRÜLIRT, (körül-irt) ösz. mn. 1) Aminek körszélét beirták, a legszélesebb értelemben véve. *Körülirt könyvtapok. Körülirt pénzek.* 2) Nyelvtanilag több szavakkal és értelmesebben előadott, kifejezett. *Körülirt mondat, beszéd, magyarázat, értelmezés.* 3) Bizonyos föltételek, kivételek, megszorítások által kisebb bített, pl. jog, hatóság, engedély, kiváltság, szabadság stb.

KÖRÜLJÁR, (körül-jár) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül am. bizonyos tért foglaló, s különböző irányban fekvő helyeken jár, sétál, utazik. *Körüljárni a városban, a város határában, a város vidékén. Körüljárni az országban.* 2) Tárgyesetes névvel bizonyos testet vagy tért járva megkerül. *Körüljárni az oltárt. Az örök körüljárják a várat, a táborn.*

KÖRÜLJÁRÁS, (körül-járás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg jövésmenés, midőn körüljárunk. V. ö. **KÖRÜLJÁR**.

KÖRÜLKARÓZ, (körül-karóz) ösz. áth. Karókkal kerít valamely tért. *Körülkarózni a vadaskertet, a vár környékét.*

KÖRÜLKERÍT, (körül-kerít) ösz. áth. Bizonyos testnek vagy térnek körszélét valamivel mindünnen bekeríti. *A rétet árkokkal, a kertet sövénynyel, gyöppüvel, garáddal körülkeríteni. A kazalt korlátokkal körülkeríteni.*

KÖRÜLKERÍTÉS, (körül-kerítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülkerítenek.

KÖRÜLLEBÉG, (körül-lebég) ösz. áth. Tárgyesetes viszonynévvel am. lebegve körülvesz, körülfog valamit.

„Szendergő porodat béke lebegje körül.“

Kisfaludy K.

KÖRÜLLENG, (körül-leng) ösz. áth. 1) Bizonyos testet lengve, azaz körülötte lebegve kerít. *Hónyakát barna fűrtök lengik körül.* 2) Költőileg mondatik szellőről, mely valami körül fúdogál. *A virágokat illatos szellő lengi körül.*

KÖRÜLLENGÉS, (körül-lengés) ösz. fn. Lengve, lengedezve körülvétel.

KÖRÜLLÉVŐ, (körül-lévő) ösz. mn. Általán mondjuk mindenről, ami valamely tárgy körében, közelében létezik. *A körüllevő vidéket magas hegyről szemlélni.*

KÖRÜLLOVAGOL, (körül-lovagol) ösz. ön- és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül, am. bizonyos téren különböző irányban lovagol. *Körüllovagolni a városban, mezőn.* 2) Áthatóság: valamely kört lovagolva bejár. *Körüllovagolni a várat, az erdőt. Körüllovagolni a pályakört.*

KÖRÜLMÉNY, (kör-ül-mény) fn. tt. *körülmény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. I. **KÖRNYÜLÁLLÁS**.

KÖRÜLMÉNYÉS, (körül-mény-és) mn. I. **KÖRNYÜLÁLLÁSOS**.

KÖRÜLMÉNYESEN, (kör-ül-mény-és-en) ih. I. **KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN**.

KÖRÜLMÉNYESSÉG, (kör-ül-mény-és-ség) fn. tt. *körülményesség-ét*, harm. szr. —e. Valamely dolognak abbéli tulajdonsága, melynél fogva bizonyos körülményei vannak. *Valaminek körülményességét tekintetbe venni.*

KÖRÜLMÉR, (körül-mér) ösz. áth. Valamely testnek vagy térnek körszelét megméri, nagyságát meghatározza. *Körülmérni a fa derekát. Körülmérni a tónak, erdőnek területét.*

KÖRÜLMETÉL, **KÖRÜLMETÉLÉS**, **KÖRÜLMETÉLKÉDIK**, I. **KÖRNYÜLMETÉL**, **KÖRNYÜLMETÉLÉS**, **KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK**.

KÖRÜLNÉZ, (körül-néz) ösz. önh. 1) Szoros ért. mindenfelé néz azon téren, melynek ő maga mintegy középpontját teszi. *A határcsász föl megy a góréra, hogy körülnézzen. A félénk katona körülnéz, hogy merre futhasson.* 2) Szélesb ért. vizsgálat, fölügyelet végett majd ide, majd oda megy. *Körülnézni az udvarban, a majornban. Nem árt, ha a gazda néha körülnéz. Innen átv. ért. valamit több oldalról figyelembe vesz.* 3) Visszaható névmással am. magára vonatkozólag vesz valamit tekintetbe. *Ha körül nézem magamat, azt veszem észre, hogy semmim sincs.*

KÖRÜLÖLEL, (körül-ölel) ösz. áth. Karjaival körülfog, ölébe szorít.

„A gyöngye nő remegve ül,
Hőstét körülölelve.”

Kölcsey.

KÖRÜLÖTT, (kör-ül-ött) ih. Személyragozva: —em, —ed, —e, —ünk, —etek, —ök, am. én körömben, te körödben, ő körében stb. Ragozatlan állapotban nem divatozik. De lehetne használni: vá-

ros körülött v. városnak körülötte, ház körülött v. háznak körülötte, ezek helyett város körül, ház körül. V. ö. **KÖRÖTT**.

KÖRÜLÖVEZ, (körül-övez) ösz. áth. Övvel körülköt, bekerít valamit. *Derekrét szíjjal körülövezni.*

KÖRÜLPALÁNKOL, (körül-paláncol) ösz. áth. Minden oldalról palánkkal kerít valamely tért vagy épületet stb. *Körülpaláncolni a vadaskertet, a magán álló pusztai majort.*

KÖRÜLRÁG, (körül-rág) ösz. áth. Valamely testnek körszéleit minden oldalról megrágja. *Körülrágni a dugaszt, hogy a palaczba férjen. A nyulak körülrágták a csemetéket.*

KÖRÜLRAGYOG, (körül-ragyog) ösz. áth. Ragyogó sugaraival valamely testet minden oldalról megfényesít. *A drága gyöngyökből fűzött koszorú körülragyogja fejét. Az éjjeli lámpák körülragyogják a kivilágított tornyot.*

KÖRÜLRAJONG, (körül-rajong) ösz. áth. Rajongva körülvész, körülfog.

KÖRÜLREPDÉS, (körül-repdés) ösz. önh. Repdesve kerülget valamit. *A ragadozó madarak körülrepdesik a sikot. A méhek körülrepdesik a virágos fűveket.*

KÖRÜLSÁNCZOL, (körül-sánczol) ösz. áth. Sánczokkal minden oldalról bekerít. *Körülsánczolni a várat, várost.*

KÖRÜLSZÁNT, (körül-szánt) ösz. áth. Bizonyos térnek széleit minden oldalról ekével fölmetezi. *Körülszántani a tagosztályban jutott részt. Körülszántani a vizenyős legelőt, hogy a juhász be ne hajtsa a nyáját.*

KÖRÜLTÁBOROZ, (körül-táboroz) ösz. áth. Valamely helyet táborozva bekerít. *Körültáborozni az ostromzár alá vett várat.*

KÖRÜLTÁNCZOL, (körül-tánczol) ösz. áth. Valamely tért vagy testet tánczolva jár körül. *Körültánczolni a teremtet, az udvart. Körültánczolni a pünkösdi fát, a szent Iván tűzét. A botra gugorodott kanászt körül tánczolja a többi.*

KÖRÜLUTAZ, (körül-utaz) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül am. bizonyos téren, különféle irányban, mintegy kört csinálva utaz. *Tapasztalat kedvéért körülutazni valamely országban.* 2) Tárgyesetes névvel, valamely tért mintegy megkerülve bejár. *A Balaton tavát körülutazni.*

KÖRÜLÜL, (körül-ül) ösz. áth. Többen, bizonyos helyet vagy testet, mint valamely középpontot ülve körülvesznek. *A vendégek körülülük az asztalt. Kitédaltak, senki sincs, körülültek (az asztalt) semmi sincs. (Km.). A pásztorok körülülük az éjjeli tüzet.*

KÖRÜLÜLTET, (körül-ültet) ösz. áth. Valamely térnek széleit minden oldalról beülteti bizonyos növényekkel. *A kert garadját bodzafával, a kerti ágyakat rózsafákkal körülültetni. Akáczokkal körülültetni a határt.*

KÖRÜLVÉSZ, (körül-vész) ősz. áth. Általán valamit bekerít mindenfelül. Különösen 1) többen összeállva, s kört alakítva kerítenek be valamit v. valakit. *Hadsereggel körülvenni a várost. Az erdei utast hirtelen tíz utonálló vette körül.* 2) Állandóan vagy folytonosan, természeti helyzeténél fogva kerítve tart valamit. *Turóc vármegyét, mint valamely völgyet, mindünnen körülveszik a hegyek. A szigeteket vizek veszik körül.* 3) Átv. ért. valakit erkölcsileg megkerít, s mintegy akarátának körébe iparkodik vonni. *Én Pált beszéltem rá, te pedig vedd körül Pétert.*

KÖRÜLVITORLÁZ, (körül-vitorláz) ősz. önh. Képes kifejezés a mindennapiabb *körülhajóz* helyett. Egyébiránt csak oly hajózásról mondható, mely vitorlakkal történik. V. ö. **KÖRÜLHAJÓZ**.

KÖRÜLZÉNG, (körül-zéng) ősz. önh. Körösköül hallhatólag zeng.

KÖRVERS, (kör-vers) l. **KÖRÉNEK**.

KÖRVONAL, (kör-vonal) ősz. fn. Azon minden ponton görbülő vonal, mely a szoros értelemben vett körnek szélét, vagy magát a kört képezi; máskép: *körrajz*; l. ezt.

KÖRVONALAZ, (kör-vonalaz) ősz. áth. Körvonalat csinál. Szélesebb értelemben valamely ábrának körrajzát adja. Átv. ért. valamely általános tervet vagy eladást szerkeszt a nélkül, hogy a részletekre is kiterjeszkednék. (franciául: *contourner*, innen németesen: *contourniren*, vagy *contour'szótól*: *contouriren*).

KÖRVONALAZÁS, **KÖRVONALZÁS**, (kör-vonalazás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki körvonalaz.

KÖRZENE, (kör-zene) l. **KÖRÉNEK** alatt.

KÖRZIK, (kör-öz-ik) k. m. *körzött*, htn. —*eni*. Körben mozog, forog, pl. a hajtott csiga, az elperdített brúgatyú, a forgó kerék.

KÖS, elvont gyöke *kösed* és *kösedék* szónak. A *kösöng*, *kössü*, *kössönttyü* szókban *kör* a gyök.

KÖSAROGLYA, (kö-saroglya) ősz. fn. Saroglya, melyen köveket hordanak, pl. építés körül a nap-számosok, az útesinálók stb.

KÖSE, pusztá Pozsony m.; helyr. *Köse-re*, —*n*, —*ről*.

KÖSED (kö-s-ed) l. **KESED**.

KÖSEDEK, (1), (kö-s-ed-ék) fn. tt. *kösedék-ét*, harm. szr. —*e*. Eredetileg *kesedék* a *kesed* (kopik, szakad, reped) törzsoektől. Repedék, hasadék, szakadék. V. ö. **KESE**, **KESED**.

KÖSEDEK, (2), (mint föntebb) fn. tt. *kösedékét*. Győr vidékén jelent keveset, pl. *Kösedék baja sincs*. Ez vagy nem egyéb, mint a föntebb (1) alatt említett kösedék, mintha azt jelentené, hogy *egy repedésnyi baja sincs*; vagy talán a *kis* gyökből lett, s am. *kisedék*.

KÖSELY, ér Bihar megyében.

KÖSELYSZÉG, pusztá Bihar m.; helyr. *Kö-selyszég-re*, —*én*, —*ről*.

KÖSMÖTÖL, tájdivatos e helyett: *kasmatol*.

KÖSNYÖSFERSING, (kösnös-fersing) ősz. fn. Erdélyben, fekete selyemmel himzett mellű, redős derekú hosszú nőöltöny, elül nagy kapocscsal (kö-sönynyel, kösönttyüvel). Leginkább leányok viselik, veres sinórövet kötve rája. V. ö. **FERSING**.

KŐSÓ, (kö-só) ősz. fn. Terméssó, melyet kőformában vágnak, különböztetésül a vízből főtt sótól, melyet *porsó*-nak neveznek.

KÖSÖNTŐ, **KÖSÖNTYÜ**, l. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSÖNY, (kö-söny) fn. tt. *kösöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. 1) A tízhímesek seregéből való nővényem, melynek legközönségesebb faja a *konya kösöny*, máskép *Venus köldöke*, v. *köldökfű*. (Cotyledon umbilicus). 2) Erdélyben, Toroczko városában Kriza J. értesítése szerint am. karmantyú (női ékes-ség). Valószínű, hogy eredetileg mindkét értelemben *körsöny* volt, s innen lett *kössöny*, rövidebben: *kösöny*. A *kör* gyök t. i. fogalmi és tárgyilagos viszonyban áll a *konya* és *köldök* szókkal, mint köröset jelentőekkel. V. ö. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSSÖNTYÜ, (kör-ös-ön-t-ü; l. itt alább), fn. tt. *kössönttyü-t*. Molnár A. és Páriz-Pápai két *s*-vel írják. Némely régieknél, pl. a Bécsi codexben: *kösöntő*. Prágainál *kösönttyü*, Szabó Elek szerint a székelyeknél: *kösönttyü*, de Szabó Dávidnál mind *kössönttyü*, mind *kösönttyü*. Molnár A. szerint am. nyakra való ékesség, nyakláncz, továbbá karkötő (monile, spinter, lunula; Armband, Halsband). Calepinusnál *spinter*, mely alatt ruhaékesítő kapocs, esat értetik; mások szerint ismét *lunula*, azaz félholdat képező csat, kapocs; Szabó D. szerint palástra, köpönyegre való öreg v. nagy kapocs. A Bécsi codexben nyaki ékesség (monile). Mind ezen értelmekből az tűnik ki, hogy e szóban alapfogalom a *körös* alak. Mi e szó elemzését illeti: látni való, hogy utóbbi képzőjénél fogva azon szók sorába tartozik, melyek az igeneves *ó ö ú ü* előtt a *t* betűt meglágyítják, milyenek: *pattantyú*, *billentyű*, *csörgettyű*, *förgettyű*, *csikolttyú* stb. pattantó, billentő, csörgető, förgető, csikoltó helyett. *Kössönttyü* is am. *kösöntő* a *kössönt* törzsoektől. Alapfogalmánál fogva legvalószínűbb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös*, öszvevonva *körs*, mint *pers*, *hars*, *hárs*, *társ*, *nyers* stb. innen *körsön*, mint *pers persen*, *harsan*, *ferscen*; azután *körsön-t*, mint *persent*, *ferscent* stb. Az *r* átalakult *s*-vé, mint persely lett *pessely*, borsó bossó, borstörő bossötörő stb. E szerint eredetileg *körsönttyü*, am. nyakat vagy karokat *körösítő*, kerítő ékesség, mely nevezet utóbb más ily körded vagy félkörű ékszerekre is átviteltet. V. ö. **KÖSSÜ**, **KÖSÖNY**.

KÖSSÜ, (kör-ös-ü) fn. tt. *kössü-t*. Csavarral el látott fogó némely érczmiveseknél, pl. lakatosoknál, ötvösöknél. Minthogy a csavarnak lényeges tulajdonsága a *körös* alak, innen legvalószínűbb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös* ige, ebből igenév *köröső*, *körösű*, összehúзва *körsű*, végre *kössü*, mint borsó bossó, persely *pessely* stb. V. ö. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSTÖRKÖDIK, baranyai tájszó, l. BÖSTÖRKÖDIK.

KÖSZ, elvont gyöke 1) *köszön* igének, l. ezt; 2) *köszörű* főnévnek, melyben hangutánzóznak látszik, l. KÖSZÖRÜ. 3) *Köszvény* főnévnek, l. ezt.

KÖSZÁL, (kő-szál) ösz. fn. Általán szálfá vagy szobor gyanánt emelkedő kötőmeg. Különösen a vizek, jelesen tengerek fenekéről feltolódó szikla. *Ez azon fenék köszál, melyen hitünk épül.* (Egyházi ének).

KÖSZÁLÁS, (kő-szálás) ösz. mn. Köszálakkal bővelkedő. *Köszálás hegyek. Köszálás tenger.* V. ö. KÖSZÁL.

KÖSZÁLI, (kő-száli) ösz. mn. Köszálon levő, fekvő, járó. *Köszáli zerge.*

„Messzünnen, mint köszáli hó,
Fehérlik a hús lobogó.“

Kölescy.

KÖSZÉG, (kő-szég) ösz. helynév, Szabad kir. város Vas, falu Sáros, pusztá Torna m.; helyr. *Kőszég-én, —re, —ről.*

KÖSZÉG REMETE, falu Szathmár m.; helyr. — *Remeté-re, —n, —ről.*

KÖSZÉN, (kő-szén) ösz. fn. Égékeny ásvány, mely földi szurokból, vasnemű agyagból és mészből áll; színe fekete, leveles rétegű, többé-kevésbé fényes; kockásan törekeny s tüzelésre alkalmas. (Lithantrax).

KÖSZÉNBÁNYA, (köszén-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből köszenet fejtenek.

KÖSZÉNBÁNYÁSZ, (kő-szén-bányász) ösz. fn. Bányamunkás, ki köszénfejtéssel foglalkodik.

KÖSZEPLŐ, (kő-szeplő) ösz. fn. Köveken, sziklákön, téglákön tenyésző zuzmófaj a lopvanöszök se regéből. V. ö. ZUZMÓ.

KÖSZIKLA, (kő-szikla) ösz. fn. Nagy kötőmeg, mely akár a földön fölül, akár a vízből magasra emelkedik, vagy a víznek, földnek színe alatt elrejtve létezik. *Kösziklára épített régi lovagvárak. Kösziklák ról kösziklákra szökdelő zergék. A tengeri hajó kösziklába ütközvén, elsüllyedt.* Képes kifejezéssel a rendíthetlen állhatatosságnak, erőnek jelképe. *Úgy állottak, mint a kösziklák.*

KÖSZIKLÁS, (kő-sziklás) ösz. mn. Kösziklával bővelkedő, ellepett. *Kösziklás hegy sorok. Kösziklás tengerpart.*

KÖSZILÁRD, (kő-szilárd) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. föltételeiben állhatatos, rendíthetlen. *Köszilárd jellemű férfi.*

KÖSZÍN, (kő-szín) ösz. fn. Oly szín, mely valamely kőncm színéhez hasonló.

KÖSZINÜ, (kő-szinü) ösz. mn. Valamely kőncm színéhez hasonló. *Márványköszinü falak.*

KÖSZIRT, (kő-szirt) ösz. fn. Széles ért. am. köszikla. Szorosb ért. a vizekből fölemelkedő, vagy a mélységben rejlő kötőmeg. V. ö. SZIRT.

KÖSZIRTHAL, (kő-szirt-hal) ösz. fn. Sötétbarana színű tengeri hal, mely a tőkehalak neméhez tartozik, s Peru és Chili partjain seregeseen tenyészik.

KÖSZÍV, (kő szív) ösz. fn. Képes kifejezéssel, kemény, hajthatatlan, érzéketlen szív, mint a kő.

KÖSZIVÜ, (kő szivü) ösz. mn. Képes beszédben oly emberről mondjuk, ki érzéketlen szívvél bír, kinck szíve mások nyomorán, szenvedésén meg nem indul.

KÖSZIVÜSÉG, (kő szivüség) ösz. fn. Azon tulajdonsága valakinek, melynél fogva mások szenvedése, nyomora, kérelme, esengése nem érdekli, meg nem indítja őt.

KÖSZMÉTE, l. PÖSZMÉTE.

KÖSZORÍTÓ v. — **SZORÍTÓ**, (kő-szorító) ösz. fn. A köhasogatók, köfürészlők sajtónemű eszköze, melylyel a követ fürészléskor leszorítják

KÖSZÖN, (kösz-ön) önh. m. *köszön-t.* 1) Tárgyesetes viszonynévvel, am. valamiért hálát mond, különösen oly adományért, jótéteményért, melyet valaki csupa jóakarathból, kegyességből adott vagy adni akar. *Köszönöm kegyelmetek szívcességét, jóakarátát, kinádját. Szabadságomat, szerencsémek neked köszönöm. Megköszönni a vett jótéteményt.*

„Így köszönöd János kegyeit, hogy főpapi székbe
A porból fölemelt?“

Horvát E.

Néha a tárgyesetes név illetőleg, azt névmás elmarad, de az ige határozott alakot veszen föl. *Köszönöm, de nem iszom.* (Km.). *Köszönd, hogy eljöttél. Köszönjék meg, hogy nagyobb bajuk nem történt. Köszönje meg a víz, ha megmosdom benne.* (Km.). 2) Tulajdonító ragu névvel am. valakinek idvezletet mond, vagy általán tisztelgést teszen. *Köszönni az átmenő tisztas öregnek. Levett süveggel köszönni valakinek.* Mivel pedig az ily köszönés találkozáskor vagy megérkezéséskor szokott történni; innen átv. ért. beköszönni annyit is tesz, mint megérkezni, megjönni, pl. *Beköszön a tél. Ha a szükség beköszön az ajtón, a szeretet akkor az ablakon ugrik ki.* (Km.). Használják néha köszönt helyett is :

„Utas, köszönj rám egy pint bort,
Itt látsz fekvünni egy jámbort.“

Csokonai.

E szónak jelentéseiből kitetszik, hogy alapfogalom benne a *ked*, melytől *kedü, kedv, kedély* szók származnak. E nyomon indulva, valószerű, hogy a *köszön* igének *kösz* gyöke azonos, vagy legalább rokon *kegy* (kögy) v. *ked* szókkal, az utóbbiból lett : *ked-en* v. *kez-en*, s hangváltozattal *közön, köszön*, t. i. az *ön* oly képző, mint az *izen, on* s több szókban az *en* és *on*. Hogy a *d* a szók közepén *sz-re* szeret változni, különösen a *k* után, világosan tanusítják a *verekedik, verkeszik, eselkedik, eselekeszik*, s több igék, melyek tájszokásilag *vereköszik, eselköszik* stb. Törökül : *sü-*

kül v. *sükr* am. dicséret; és köszönet; honnan *sükr* *etmek*, Istent dicsérni; és köszönni. Ezen *sükr* szóban a *sük* gyök csekély eltéréssel a megfordított magyar *kész*. Rokonnak látszik *kész* gyökkel még a német *kosen*, (bizalmasan, gyöngéden beszélgetni, hízelgetni), francia *causer* (beszélgetni, csevegni), szanszkrit *kath* (beszélget); továbbá a magyar *hiz* v. *hész*, gyök is, 'hízolg' szóban.

KÖSZÖNÉS, (kösz-ön-és) fn. tt. *köszönés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamely vett kegyért, jótéteményért hálánkat szóval vagy tettel is kijelentjük. 2) Idvezlés, mely által valaki iránt kegyeletet mutatunk, midőn szóval vagy tettel is, pl. süvegeléssel magunkat meghajtva, másnak kedvére teszünk valamit. *A köszönés senkinek sem szakasztja meg a száját.* (Km.). *Elfogadni, viszonzni a köszönést.*

KÖSZÖNET, (kösz-ön-et) fn. tt. *köszönet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szóval vagy tettel kijelentett hála, melylyel valakinek kegyét, vagyis kegyéből eredt jótéteményét viszonzzuk. *Köszönetet mondani, izenni. Valamit köszönettel fogadni, venni, meghálálni. Vegye ön szíves köszönetemet. Nagy köszönettel tartozom önnek. Nincs köszönet benne*, ezt akkor mondjuk, midőn valamely dolog, vagy tett haszontalan, tökéletlen, céljának meg nem felelő, vagy épen káros. *Adtál Uram esőt, de nincs köszönet benne.* (Km.), a jégesőről mondják. 2) Idvezlet, szokottabban *köszöniés*. *A szép köszönetnek szép a felelete.* (Km.). V. ö. **KÖSZÖNTÉS**.

KÖSZÖNGET, (kösz-ön-g-et) önb. és gyakor. m. *köszönget-tem, tél*, —*étt*, par. *köszöngess*. Gyakran, ismételve köszön valakinek. *Kalapját emelgetve, magát hajtogatva köszöngetni az érkező vendégeknek.* V. ö. **KÖSZÖN 2).**

KÖSZÖNGETÉS, (kösz-ön-g-et-és) fn. tt. *köszöngetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva gyakran, ismételve köszöngtetünk valakinek vagy többeknek. *A nép köszöngtetéseit alig győzte viszonzni.* V. ö. **KÖSZÖNGET**.

KÖSZÖNŐ, (kösz-ön-ő) mn. tt. *köszönő-t*. 1) A vett kegyért hálát adó. *Köszönő beszéd, levél.* 2) Idvezlő, valami kedveset mondó. *Öregeknek köszönő ifju.*

KÖSZÖNT, (kösz-ön-t) áth. m. *köszönt-ött*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Kedves mondással, valami jót kívánva szólit, üdvözl valakit vagy valamit, mint átv. ért. tiszteletnek, kegyeletnek tárgyát, pl. *Isten áldjon meg! Isten hozott! Jó napot! Inni akar, aki az evő embert köszönti.* (Km.). *Megköszönteni a városhoz jött fejedelmet.*

„Pacsírták magasról a napot köszöntik.“

Orczy.

„Hösvértől pirosult gyásztér, sóhajta köszöntlek, Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács.“

Kisfaludy K.

Néha önhatólag tárgyesetes név nélkül használtatik. *Beköszönteni az új hivatalba.* Tájédivatosan annyi is, mint az egyszerű *köszön*. Különösen jelenti azon tiszteletet, mely által valakinek bizonyos innepélyeken, pl. név-, születésnapon, új évkor, stb. kedveskedünk. *Barátunkat születése napján megköszönteni. Elköszönteni, ráköszönteni valakire a poharat*, an. egészségére inni, áldomást mondani. Továbbá a távollevőnek valaki által jó indulatját, jókívánatát izeni. *Köszöntöm otthon levő kedveseidet*; máskép: *köszöntetem*.

KÖSZÖNTÉS, (kösz-ön-t-és) fn. tt. *köszöntés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A tisztelkedés azon neme, mely által valakit köszöntünk. *A köszöntést viszonzni. Névnapi, újévi köszöntés.* V. ö. **KÖSZÖNT**.

KÖSZÖNTÉSI, (kösz-ön-t-és-i) mn. tt. *köszöntési-t*, tb. —*ék*. Köszöntéshez tartozó, azzal járó, arra vonatkozó. *Köszöntési kívánatok, szólamódok.*

KÖSZÖNTET, (kösz-ön-t-et) mivelt. m. *köszöntet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *köszöntess*. Valakit megkér, vagy megbíz, hogy nevében köszöntsön valakit. *Levélben szüleit, rokonait, barátait köszöntetni. Különösen köszöntetem édes anyámat.* Ezzel idvezlik a hazatérő búcsusok is az otthon levőket. *Köszöntet benneteket a czei Szűz Mária.*

KÖSZÖNTŐ, (kösz-ön-t-ő) fő- és mn. tt. *köszöntő-t*. 1) Személy, ki valakit köszönt, megköszönt. 2) Köszöntésképp elmondott vagy megírt jó kívánat. *Köszöntővers.*

KÖSZÖNTYÜ, I. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSZÖRÜ, (kösz-ör-ü, mongol nyelven Beregszászi szerént: *kuszur*); fn. tt. *köszörü-t*. Széles ért. valamely sima kemény test, mely dörgölés által más testet koptat, illetőleg vékonyná, élessé tesz. Ez értelemben köszörü az aczél is, melylyel a vaseszközöket fenik, élesítik. Szorosz ért. finoman kisimított homokkő, mely vaseszközök élesítésére használtatik, melyen pl. a *kaszakó*, a *beretvafenő kő*. Legszorosz ért. tányéralakú homokkő, mely közepett nyéllel ellátva, forgatáskor az alája alkalmazott vizes válut érinti, s rajta késeket, fejszéket, bárdokat stb. élesítenek. Legvalószínűbb, hogy e szó törzsöke a hangutánzó *köször*, s olyan mint a *nyöször*. Vastag hangon hasonló hozzá a latin *cos*. Ezen elemzésnek kedvez a nyelvszokás is, mely szerént a magyar köszörülésnek mond minden olyan dörgölődést, melynél fogva két kemény test érintkezés által, és bizonyos hangadás kíséretében koptatja egymást, pl. *A kerék köszörüli a löcsöt. A haragos vadkan fához köszörüli agyarád. Patkóval köszörülni a jeget* stb. Egyébiránt sem a nyelvszokással, sem a tárgy tulajdonságával nem ellenkeznék azon elemzés is, mely szerént *köszörü* annyira volna, mint átvett *köröszü, körösző*, azaz *köröző* (t. i. *kő*), minthogy köralakú, s körben forgó. V. ö. **KÖSZÖRÜ**.

KÖSZÖRÜHOMOK, (köszörü-homok) ősz. fn. Homok, melyet némely testek köszörülésére, fénysítésére használnak, pl. melylyel a késeket tisztogatják.

KÖSZÖRŰKERÉK, (köszörű-kerék) ösz. fn. Kerék, mely által a nagyobbserű köszörűkövet forgatják.

KÖSZÖRŰKŐ, (köszörű-kő) ösz. fn. lásd : KÖSZÖRŰ.

KÖSZÖRŰL, **KÖSZÖRÜL**, (köször-ü-öl) áth. m. *köszörül-t*. 1) Valamely kemény test egy másikat hozzá dörgölődve koptat, vásít. *A forduló szekér kezei köszörüli a löcsöt.* 2) Különösen valamely tompa vascsközt vagy üveget köszörű által élesít, egyszersmind fényesít. *Késeket, fejszéket, bárdokat, kardokat köszörülni.* 3) Átv. ért. mondják : *fogakat köszörülni valakire*, am. mérges boszút forralni ellene. *Eszét köszörülni valamin*, am. élesíteni. *A tudós is talál, mit köszörüljön eszén.* (Km.). Sokat kell még ezen emberen köszörülni, am. finomítani, simítani darabos erkölcein.

KÖSZÖRÜLÉS, **KÖSZÖRÜLÉS**, (köször-ü-öl-és) fn. tt. *köszörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn köszörülnek valamit. V. ö. **KÖSZÖRÜL**.

KÖSZÖRÜLETLEN, (köször-ü-l-et-len) mn. tt. *köszörületlen-t*, tb. —*ék*. Amit meg nem köszörültek; tompa, életlen, simítatlan, darabos. *Köszörületlen beretva nem veszi le az erős szakált.* *A köszörületlen kések, kardok nem fognak.* *Köszörületlen erkölcsű ripók.* V. ö. **KÖSZÖRÜL**. Határozóként am. köszörületlenül, anélkül hogy köszörülve volna.

KÖSZÖRÜLKÖDIK, (köször-ü-l-k-öd-ik) k. m. *köszörülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják oly testről, mely egy másikkal szoros érintkezésbe jövé, vásik, kopik. Átv. ért. hogy valakinek kegyét keresse, folytonosan hozzá simúl, s dörgölődzik, mint a hízelt macska. *Hiába köszörülködöl hozzám.*

KÖSZÖRÜLÖDIK, (köször-ü-öl-öd-ik) belsz. Más forgó testtel mintegy magától érintkezve kopik. *A löcs a kerékhez köszörülődik.*

KÖSZÖRŰMALOM, (köszörű-malom) ösz. fn. Malomféle gép, melynek köszörűköveit víz hajtja.

KÖSZÖRŰS, (kösz-ör-ű-s) fn. tt. *köszörűs-t*, tb. —*ük*, harm. szr. —*e*. Kézmíves, ki köszörűkövön vagy más illeten gépen vasczközöket vagy néha más testeket is, pl. üvegeket élesít és fényesít.

KÖSZÖRŰSZÉK, (köszörű-szék) ösz. fn. A köszörűnek azon készüllete vagy gépe, mely által köszörül. Különösen azon fa lábakon álló válu, melyben a köszörűkő forog.

KÖSZÖRŰTÁL, (köszörű-tál) ösz. fn. Az üveg-köszörűsük réz tála, melyben a látesövek lencséit köszörülik.

KÖSZÖRŰVÁLU, (köszörű-válu) ösz. fn. Válu a köszörűszéken, melyet vízzel töltenek meg, hogy a benne forgó köszörűkövet nedvesítse.

KÖSZVÉNY, (kösz-vény) fn. tt. *köszvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Szakgatás u tagokban, különösen az izekben, mely éles fájdalommal jár,

másképp : *ínszakgatás, száraz fájdalom*. Hogyha majd egyik, majd másik izet vagy tagot támadja meg, *bolygó v. csúszos köszvény*. Amint egyik vagy másik tagját kinozza a testnek, a szerént *láb-, térd-, kéz-, fejköszvény* stb. Alakjára, és képződésére nézve oly szó, mint *ösvény, posvány, ásvány, járvány, halvány* stb. melyek gyöke önálló vagy elvont is lehet. Mind-ezekben *vány vény* kettőztetett igeneves képző rejlik, pl. *ás-ó, ás-a, ás-a-va, jár-ó, jár-a, jár-a-va, haló, hala, halava*. E szerént a köszvény gyöke *kösz*, melyből lett *kösző, kösze, köszeve*, összehúzza *köszve, köszvény*. E nyavalya természetét vévén tekintetbe, igen valószínű, hogy *kösz* am. megy, járkel, s rokon közlebről *kösz* gyökkel *kősz* névben s *kűsz*, sőt mindennek fölött *csűsz* igével; úgy hogy azon nyavalyát is, mely szintén járványos természetű, t. i. a *csűsz* tétovázás nélkül a *csűsz* v. *csűszik* igével egynek tarthatjuk. Innen e nyavalyáról tréfás közmondás : *csűsz, de nem mász*. Adelung a *Gicht* szót szintén a *gehen*-től származtatja. A görög *arthritis* törzsöke *arthron* am. iz, minthogy leginkább az izeket bántja. A *kösz*-ben levő *ösz*-vel megegyezik a selypes *ös*, az *ösvény* gyöke, mely t. i. nem más, mint azon vonal, melyen járnak; latinul *semita* = semi-ita, félút.

KÖSZVÉNYANYAG, (köszvény-anyag) ösz. fn. Azon megcsípősdött, és peshedt nedvek, melyekből a köszvényes szakgatások erednek.

KÖSZVÉNYCSÚZ, (köszvény-csűz) ösz. fn. Járványos, bolygó, üdült köszvény, mely a testnek majd eme, majd ama tagját vagy izét támadja meg.

KÖSZVÉNYÉS, (1), (kösz-vény-és) mn. tt. *köszvényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köszvénytől meglepett, kinzott. *Köszvényes ember. Köszvényes lábak, kezek, térdék.* *A köszvényes ember okos szokott lenni*, (km.). mert hogy föl nem kelhet, sokat gondolkodik.

KÖSZVÉNYÉS, (2), faluk Bihar és Szala m., erdélyi falu Maros székben; helyr. *Köszvényés-re*, —*én*, —*röl*.

KÖSZVÉNYFŰ, (köszvény-fű) ösz. fn. A köznép így nevezi a fonalfünyűgöt (cucsuta europaea), melynek szára fonalforma nyűgös, más növényekre tekergőzik, levelei nincsenek, hanem azok helyett itt-amott apró pikkelyek; másképp a köznép *aranka*, *fecskefonál*, *görényfű* neveken is hívja. Néhutt pedig a kalinceza v. kalinceza kecskenyak (ajunga chamaepitys v. teucrium chamaepitys) nevű növényt hívják köszvényfűnek.

KÖSZVÉNYLABDACS, (köszvény-labdacs) ösz. fn. Labdacsokban készített gyógyszer a köszvény ellen.

KÖSZVÉNYLÁZ, (köszvény-láz) ösz. fn. Láz, mely az élesebb fájdalom köszvényben szenvedőket meg szokta lepni.

KÖSZVÉNYMENTA, (köszvény-menta) ösz. fn. 1. CSOMBOR.

KÖSZVÉNYNEMŰ, (köszvény-nemű) ösz. mn. Fájdalmakról mondják melyek a köszvény által okozottak.

zottakhoz hasonlók, vagy velök ugyanazok. *Köszvényemül inszakgatás, száraz fájdalom.*

KÖSZVÉNYROHAM, (köszvény-roham) ösz. fn. Nyavalyás állapot, midőn a köszvényes fájdalom nagyobb erővel megtámadják a tagokat vagy izeket.

KÖSZVÉNYSZÉR, (köszvény-szér) ösz. fn. Azon különféle gyógyszerek, melyeket az orvosok és kuzsúlok a köszvény ellen ajánlanak.

KÖSZVÉNYTAPASZ, (köszvény-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet holmi gyógyszerekből készítve a köszvényes tagra kötnek, pl. ímelygyökér pora, disznó- vagy szarvaszsírral keverve.

KÖT, áth. m. *kötött*; régiesen és tájdivatosan, *köttem, köttél, kötött*, par. *köss*. 1) Valamely testet egy másikra esavarva, tekerve, szorítva megerősít. *Fejre kendőt, derékra övet, süvegre szalagot kötni.* 2) Bizonyos öszvetartó eszköz által valamely testet egy másikhoz fűz. *A szőlővesszőt karóhoz, a lovat jászolhoz, az ebet fához kötni. A tolvaj kezeit hátra kötni.* Ide tartoznak a közéletben előforduló illetén képes kifejezések: *Valamit másnak orrára kötni. Magát más nyakára kötni. Szerencséjét bizonyos dologhoz kötni. Nagyon köti az ebet a karóhoz*, am. hetvenkedő ígéretek tesz.

„Igen köti ebet az karóhoz,

Sok példát előhoz; hogy ő jól tud ahhoz,

Ej-ej, mit vehet ki tőled: azon nyomoz.”

XVI. századbeli vers. (Thaly K. gyűjt.).

3) Több különlevő, egymástól független testeket egy egészszé egyesít bizonyos fűző eszköz által. *Gabonát kélvébe, szénát, szalmát, haját csomóba kötni. Virágokat koszorúba kötni. Könyvet, papiros, kemény, aranyos táblába kötni.* 4) Egy vagy több testet valamely takaróba borít, s azt öszvehúzza, fonja. *Holmi gúnyákat batyuba, macskát, malacot zsákba kötni. A pénzt kezkenő csúcsába kötni.* 5) Bizonyos szálás testeket összeviszsa fonva egyívű fűz. *Vesszőből, kákából kosarat, czérnából harisnyát kötni. A madzagot csomóra kötni. A kötelen csomót kötni.* Átv. ért. szabad mozgást akadályoz. *Megkötni a folyó homokot holmi ültetvények által. Valakinek nyelvét megkötni. Meg van kötve a keze. Kereket kötni*, mi tulajd. értelemmel is bír. *Kötve hinni valukinek*, am. bizonyos megszorító föltételek alatt.

Igekötőkkel párosulva: *Bekötni valakinek a koszorúját*, gúnyosan am. gyalázatot nyilvánosságra hozni, kiezégézni. *Belekötni valakibe*, am. bizonyos ürügy alatt megtámadni. *Felkötni a rablót*, am. felakasztani. *Felkötni a kolompot*, am. valamely, merény, vállalat élére állni. *Felkötni a gatyát*, átv. am. valamely nehéz munkához jól fölevedzkedni. *Kikötni valakivel*, am. megmérkőzni, szembeszállni. *Bolonddal ki ne köss soha.* (Km.). *Kikötni*, t. i. a hajót a partra. *Kikötni a lovat az istállóból*, am. ellopni. *Föltétlenül kikötni valamit. Magát lekötni valamire*, am. hitelesen megígérni, hogy valamit megtesz. *Jóságait lekötni*, pl.

adósság biztosításul. *Magát megkötni*, am. makacszkodni. *Megkötötte magát, mint a rosz ló.* (Km.). *Megkötni a bűnöket*, egyházi ért. am. föl nem oldani, meg nem bocsátani.

Átv. ért. *szerződést, barátságot, frigyet, szövetséget, békét kötni* am. viszonyos ígéretek s fogadások mellett, föltételek alatt megalapítani.

Mínhogy a tulajd. értelmű *köt* igében az alapfogalom két vagy több testeknek egyívű kapcsolása: innen okszerűleg állíthatni, hogy lényege azon *ö*, mely a száznak öszvehuzása által *tömeget, sűrűséget* utánoz, valamint a *töm, tömör, több, ösz* szókban. A *k*, mint jobbára a gyökökben, görbeséget képező hang jelenti a *kapcsot*, mely többet egyívű fűz, a *t* pedig eselekvést, tevést jelentő képző, mint a *vet, sül, hüt, tát, fut, nyit* stb. igékben. Innen fejthetni meg ez igének a székelyeknél s Tisza vidékén divatozó azon értelmét, mely szerint *köt a nővény*, midőn gyümölcse nő, pl. *köt a borsó*, midőn hüvelyt, a *gabona* midőn kalászat, a *dinnye*, midőn gyümölcsös virágát ereszt. Chaldäiai nyelven Beregszászi szerint *khetár* am. köt. Törökül *kat-mak* am. hozzákapesolni (hinzufügen). Mandsu nyelven pedig *kha-dala* am. kötél. Rokonnak látszik vele még a szanszkrit *kut* v. *küt* (tartalmaz, fedez), a hellén *κῦτω* (rejt), német *Kette*, lengyel *kita* stb.

KÖTÁBLA, (kö-tábla) ösz. fn. Kőből idomított, lapított, faragott tábla. *Pulakötábla. Márványkötábla. Kötáblákkal kirakni valamely tért. Kötáblára vésett emlékiratok.*

KÖTAN, (kö-tan) ösz. fn. Általán tan a kövekről, azok különféle nemeiről, tulajdonságairól, hasznáról stb.

KÖTANYAG, (köt-anyag) ösz. fn. Szer, mely több más test összekötésére szolgál, pl. a mészszel kevert homok a kővel, téglával építésben.

KÖTARGONCZA, (kö-targoneza) ösz. fn. Erősebb szerkezetű targoneza, melyen a bányákban vagy építés körül a kődarabokat vontatják, huzzák, szállítják.

KÖTBÉR, (köt-bér) ösz. fn. Valamely szerződés megerősítéséül kikötött díj azon esetre, ha egyik vagy másik fél a szerződést meg nem tartaná, pl. valaki valakinek száz mázsa gyapjút bizonyos árban megszerezni kötelezi magát, s azon mennyiséget bizonyos határidőben bizonyos helyre szállítani is igéri, de ezen ígérétenek egyik vagy másik részét meg nem tartja; vagy a másik fél azon gyapjút el nem fogadja, s kialakított árát a meghatározott időben le nem teszi: a szerződés illetén megszegése miatt valamely pénzbeli díj, pl. 100 frt. eladási ártól 10 frt. kikötetik. (Vinculum).

KÖTBÉRI, (köt-béri) ösz. mn. Kötbért illető, arra vonatkozó. *Kötbéri öszveg, illeték.*

KÖTEG, (köt-eg) fn. tt. *köteg-el*, harm. szr. —e Csomóba kötött valami, pl. ruhadarabok, podgyász stb.

KÖTEGÉNKÉNT, (köt-eg-én-ként) ih. Külön-külön kötegekben.

KÖTEGYÁN, falu Bihar m.; helyr. — *gyán-ba*, — *ban*, — *ból*.

KÖTEJ, (kö-tej) ösz. fn. Finom, fehér mécs-föld, mely a sziklák repedékei között, és hegyek mélységeiben találtatik, s vízzel keverve téjszíni. (Lac lunac.) *Kőliszt*-nek is lehetne nevezni, mert a liszthez hasonló.

KÖTEKE, (kö-teke) ösz. fn. Kőanyagból kerekített, gömbölyített teke. V. ö. TEKE.

KÖTEKÉDÉS, (köt-c-kéd-és) fn. tt. *kötekédés-t*, (tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Mcsterségesen támasztott, bizonyos ürügy alatt keresett veszekedés, ujjhuzás, másba kapezaskodás.

KÖTEKÉDIK, (köt-c-kéd-ik) k. m. *kötekéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Átv. ért. valakibe bele köt, azaz veszekedésre keres ürügyet és alkalmat, belckapezaskodik valakibe.

KÖTEKEDŐ, (köt-c-kéd-ő) mn. tt. *kötekedő-t*, Keresett ürügy alatt másba kapezaskodó, veszekedni szerető. *A kötekedő ember elől legjobb kitérni. Kötekedő ellenvetések.*

KÖTÉL, (köt-él) fn. tt. *kötelet*. Személyragozva : *kötelem*, *köteled*, *kötele* stb. Tájdivatosan, vagy inkább eredetileg *kötél*, miért származékai is, mint *köteles*, *kötelesség*, *kötelem*, *kötelez*, *kötelezés*, *kötelék*, *kötélődzik*, rövidék. 1) Széles ért. bizonyos növények száraiból, szálaiból vagy rostjaiból sodrott, tekert vagy fonott, s kigyósan hajtható sudarabb, vastagabb féle eszköz, mely leginkább arra való, hogy vele más testeket meg- vagy öszvekössünk. *Szalma-*, *széna-*, *veszsző-*, *hárskötél*. 2) Szorosb ért. kender rostjaiból madzagokká sodrott, s több ily madzagokból öszvefont rövidebb vagy hosszabb, vékonyabb vagy vastagabb kötés. *Borjűkötél*, melylyel a borjúkat, *tehenkötél*, melylyel a teheneket, *ökrökötél*, melylyel az ökröket kötik meg. *Harangkötél*, melylyel a harangot húzzák. *Csigakötél*, melylyel csigát tekernek. *Rudazó kötel*, melylyel a megrakott szénás, szalmás stb. szekérnek nyomó rúdját leszorítják. *Szénahordó kötel*, melybe nagy csomó szénát kötnek. *Ruhaszárító kötel*, melyre szárítás végett a kimosott ruhákat kitergetik. *Kompkötél*, mely által a kompot egyik partról másikra húzzák. *Hajókötél*, melynek több nevei vannak, nevezetesen *vontató kötel* vagy *alattság*, melyen a hajót húzzák. *Evező kötel*, *vas macska kötele* stb. *Kötelet vetni*, behúzni, elvágni, kötélen vezetni a tehenet, ökröt. *A szilaj csikó nyakába kötelet vetni. Kötelet verni*, am. több vékony szálatat kötéllé fűzni, innen a *kötélverő* nevezet. *Valakit kötéltre itélni* am. felakasztásra itélni. *Kötélen táncolni, járni. Ott szakad el a kötel*, ahol leggyengébb. (Km.). *Hármas kötel nehezen szakad*. (Km.). 3) Mint hoszmérő eszköz, jelent bizonyos nagyságu földet, különösen holdföldet, más-kép : *láncz*. Ez értelemben a bibliai nyelvben gyakran előfordúl, pl. *Örökségem kötele*. 4) Átv. ért. szoros vi-

szony. *Szeretet kötele*, *házasság kötele*, kötéileg *rózsakötele*. Szalay Á. gyűjteményében jelent kötelességet (kötélyt) is. 1546.

KÖTÉLCSEPÜ, (kötél-csepü) ösz. fn. Régi kötéldarabok széttépett rongyai, melyekkel a hajók récsit beduggatják.

KÖTELEK, falu Heves m.; helyr. *Kötelek-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTELEK, (köt-el-ék) fn. tt. *kötelék-ét*, harm. szr. — *e*. Bizonyos czélből valamely testre tekergetett kötel vagy vékonyabbféle kötőszers. *A törött lábat kibontani kötelékeiből. Feloldani a máhák kötelékeit.* Törvényi ért. a szerződésnél azon ígértet vagy fogadás, melynek megtartására az illetők lekötelezik magukat. *Házassági kötelék.*

KÖTELEM, (köt-el-ém) fn. tt. *kötelm-et*, harm. szr. — *e*. Újabb kori alkotásu szó, a *jutalom*, *hatalom*, *védelem*, *félelem*, *türelem* stb. igegyökökből származtatott szók hasonlatára. L. KÖTELESSÉG.

KÖTELEND, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kötelend-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTÉLERESZTŐ, (kötél-cresztő) ösz. fn. l. KÖTÉLGYÁRTÓ.

KÖTELES, (1), (köt-el-es) mn. tt. *köteles-t* v. — *et*, (tb. — *ek*. 1) Kötéllal ellátott, felszerelt. *Köteles ökröszekér*, vagy *iga*, melyhez az ökröket nem lánczon, hanem kötélen fogják. *Köteles hal*, így nevezik a halászok a vizát és tokot, melyet nem bákába tesznek, hanem kötélen tartanak fogva. Más-kép, Komárom tájékán : *kötélhal*, hol a söreget is ezek közé számítják. 2) Átv. ért. szerződésileg valamivel tartozó. *Az adós köteles fizetni. Tehetsége fölött senki sem köteles.* (Km.). Társasági nyelven : *köteles szolgálja*, am. szolgálataira kész. Használtatik főneviül is, ámbár ritkábban, *kötélgyártó* helyett, amidőn tárgyesete : — *t*, többese ; — *ék*.

KÖTELES, (2), pusztá Bihar m.; helyr. *Köteles-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTELESMEZŐ, falu Kővár vidékén; helyr. — *mező-re*, — *n*, — *ről*.

KÖTELESRÉSZ, (köteles-rész) ösz. fn. A polgári törvényben és törvénytudományban így nevezik a hagyaték azon részét, melyről az örökhagyó végrendeletében nem intézkedhetik; mely felét teszi annak, amit a gyermekek vagy ezek nem létében az életben levő szülők az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála esetén öröklének; a végrendelet tehát erre nézve semmis. Az osztrák polgári jogból az 1861-diki országbirói értekezés hozta át a magyar polgári jogba.

KÖTELESSÉG, (köl-el-es-ség) fn. tt. *köteles-ség-ét*, harm. szr. — *e*. Amit valaki akár állapotánál, akár szerződésnél fogva akármiféle erkölcsi szűkségből megtenni tartozik. *Hivatali*, *papi*, *katonai*, *atjai*, *gyermeki*, *alattvalói kötelesség*. *Keresztényi*, *polgári*, *emberi kötelesség*. *Szoros*, *elmulaszthatlan kötelesség*. *Ez kötelességében áll. Kötelességében eljárni, azt teljesíteni. Kötelességéhez hiven mindent megtenni.*

Erkölcsei ért. magában foglalja mind azt, mivel Isten, magunk, és mások iránt tartozunk. Újabb korban helyette *kötelem* és *kötély* használatik. Az utóbbi ajánlatosb.

KÖTELESSÉGFELEDÉS, (kötelesség-feledés) ösz. fn. Az erkölcsi érzetnek hiánya v. hanyagsága, melynélfogva valaki nem teljesíti azt, mit kötelessége szerint tennie kellene. V. ö. **KÖTELESSÉG**.

KÖTELESSÉGFELEDŐ, (kötelesség-feledő) ösz. fn. Személy, ki elmulasztja teljesíteni kötelességét.

KÖTELESSÉGMULASZTÁS, 1. **KÖTELESSÉGFELEDÉS**.

KÖTELESSÉGSZEGŐ, (kötelesség-szegő) ösz. mn. Ki oly valamit tesz, mi kötelességével ellenkezik, ki a kiszabott erkölcsi, vallási, polgári stb. kötelesség ellen tényleg vétkezik. *Kötelességszegő katona*, ki őrhelyét elhagyja, — *pap*, ki egyházi lelkészi hivatalának törvényeit, szabályait átlalhágja, — *férj*, ki nejehez hűtlen stb.

KÖTELEZ, (köt-el-ez) áth. m. *kötelez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Átv. ért. mondjuk mindenféle erkölcsi indokról, illetőleg törvényről, szabályról, szerződésről stb. melynek erejénél fogva valamit tenni tartozunk. *A felebaráti szeretetre a természet törvénye, különösen pedig Krisztus parancsa kötelez bennünket. Az eltörölt polgári törvény nem kötelez. Hűség tartásra innepélyes esküvel kötelezni magát. Igeköttövel: Valakit kötelezni maga iránt*, am. hajlandóvá tenni, vagy erkölcsileg kényszeríteni, hogy kedveért kész legyen tenni valamit. *Magát bekötelezni valamibe* am. bebonyolítani, belevonni. *Némelyek éltelvelyedtek a hittől, és bekötelezték magukat sok fájdalomakba*. Sz. Pál I. Timoth. 6. 10. (Káldi). Hasonló értelemben fordul elé Molnár A.-nél a *belekötelez és megkötelez*.

KÖTELEZÉS, (köt-el-ez-és) fn. tt. *kötelezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kényszerítés, mely bizonyos teendőre kötelez valakit. V. ö. **KÖTELEZ**.

KÖTELEZÉTT, (köt-el-ez-étt) mn. tt. *kötelezett-el*. Amit teljesíteni kell, minek elmulasztása nincs kényünkre hagyva. *Kötelezett tantárgy*, melyet az illető tanodai polgárok kötelesek hallgatni.

KÖTELEZÉTTség, (köt-el-ez-étt-ség) fn. tt. *kötelezésttség-ét*, harm. szr. —*e*. Erkölcsi kényszerültség, melynél fogva kötelezve vagyunk tenni, teljesíteni valamit.

KÖTELEZKÉDIK, (köt-el-ez-kéd-ik) k. m. *kötelezkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kötelezi magát. Különösen a székelyeknél Kriza J. szerint am. ígérkezik.

KÖTELEZŐ, (1), (köt-el-ez-ő) mn. tt. *kötelező-t*. Általán mondjuk mindenről, ami kötelez valakit. V. ö. **KÖTELEZ**. *Hűsége kötelező eskü. A haza polgárait kötelező országos törvények. Kötelező erővel bíró megyei rendeletek*.

KÖTELEZŐ, (2), (mint föntebb) mn. és fn. tt. *kötelezőt*. 1) Aki magát kötelezi, vagy ami által va-

laki kötelezettséget vállal magára. 2) Főnévileg 1. **KÖTELEZVÉNY**.

KÖTELEZŐLEVÉL, (kötelező-levél) ösz. fn. **L. KÖTELEZVÉNY**.

KÖTELEZVÉNY, (köt-el-ez-vény) fn. tt. *kötelezvénny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Oklevél, mely által valaki bizonyítja magáról, hogy másnak valamivel, különösen bizonyos summa pénzzel tartozik, egyszersmind meghatározza a föltételeket, különösen az időt, mely alatt adósságát visszafizetni fogja. Szalay Á. gyűjteményében előjön : *kötellevél*. 1548 stb.

KÖTELEZVÉNYI, (köt-el-ez-vény-i) mn. tt. *kötelezvénny-i-t*, tb. —*ék*. Kötelezvénnyt illető, arra vonatkozó. *Kötelezvénny-i öszveg. Kötelezvénny-i tartozás*.

KÖTÉLFÉK, (kötél-fék) ösz. fn. Fék, melyet a lónak, öszvérnek, számarának fejére húznak, s kötéltől van készítve, különböztetésül a szíjból csinált kantártól. Szokottabban : *kötőfék*.

KÖTÉLGALLÓKA, (kötél-gallóka) ösz. fn. Kötéltől csinált gallóka, azaz hinta.

KÖTÉLGYÁRTÓ, (kötél-gyártó) ösz. fn. Mesterember, ki kenderből vagy szőrből köteleket csinál. Tájdivatosan : *kötélgyártó, köteles, kötelverő, köteleresztő*.

KÖTÉLGYÁRTÓMUNKA, (kötél-gyártó-munka) ösz. fn. Mindenféle készítmény, melyet kötélgyártók szoktak csinálni, pl. kötelek, kenderhámok, hevederek stb.

KÖTÉLGYÉPLŐ, (kötél-gyéplő) ösz. fn. Gyepelő, mely nem szíjból, hanem kötéltől készült.

KÖTÉLHÁLÓ, (kötél-háló) ösz. fn. Kötelekből csinált vadászhaló.

KÖTÉLHENGER, (kötél-henger) ösz. fn. Henger, melyre valamely eszköznek, gépnek kötelét tekerik, pl. a gugorának kötelhengere.

KÖTÉLHINTA, (kötél-hinta), **KÖTÉLHIRINTŐ**, (kötél-hirintő) ösz. fn. **L. KÖTÉLGALLÓKA**.

KÖTÉLJÁRÓ, (kötél-járó) ösz. fn. 1. **KÖTÉLTÁNCZOS**.

KÖTÉLJÁRTÓ, (kötél-jártó) ösz. fn. 1. **KÖTÉLTGYÁRTÓ**.

KÖTÉLKE v. **KÖTELKE**, (köt-el-ke) kics. fn. tt. *kötélkét*. Használatik mind rövid *e*-vel, mind megnyújtott *é*-vel. Szokottabban : *kötelecske*. Kisebbséle vékony kötélt.

KÖTÉLLAJTORJA v. —**LÉTRA**, (kötél-lajtorja v. —létra) ösz. fn. Kötelekből gyűrűsen öszvefűzött hágcsóforma készüllet, melyet bizonyos magasságban megakasztanak, s melyen fel és alá mászni lehet.

KÖTELŐDIK, (köt-el-ő-d-ik) belsz. m. *kötelőd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Kötélbe keveredik, tekeredik, az öszvecsavarodott kötélt közé szorúl. *A szilaj ló lába a hámsztrángba kötődik*. 2) Átv. ért. bizonyos viszonyokba bonyolodik. *Ördög szövetségébe kötődtek*. Pázmán Kal. 197. 1. *Másba kötődni*, am. bekapcsolódni. Máskép : *kötelődzik*.

KÖTELŐDZÉS, (köt-el-ő-d-öz-és) fn. tt. *kötélődzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kapczáskodás, vagyis cselekvés, midőn valaki másba kötni szeret, s veszekedésre alkalmat keres.

KÖTELŐDZIK, (köt-el-ő-d-öz-ik) k. m. *kötélődzik-tem*, —*tél*, —*ött*. Veszekedési szándékból, vágyból másokba akgatódzik.

KÖTELŐZKÖDIK, (köt-el-ő-öz-köd-ik) k. m. *kötélőzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. L. **KÖTELŐDZIK** és **KÖTELŐDIK**, 2).

KÖTÉLRÁNTÓ, (kötél-rántó) ősz. fn. Gúnyos népnyelven am. akasztani való, kötélre való, czégres gazember.

KÖTÉLTÁNCZOS, (kötél-tánczos) ősz. fn. Személy, ki mások mulattatására kifeszített kötelen különféle merész ugrásokat tesz, tánczol stb.

KÖTÉLÚT, (kötél-út) ősz. fn. A hajókázható folyók partjain azon útvonal, melyen a vontatólovak a hajó kötelét húzzák.

KÖTÉLVERŐ, (kötél-verő) ősz. fn. l. **KÖTÉLGYÁRTÓ**.

KÖTÉLZET, **KÖTELZET**, (köt-el-z-et) fn. tt. *kötélzet-él*, harm. szr. —*e*. Azon kötelek összege, melyek bizonyos eszközknél, gépnél használatnak. *Hajó kötelzete*.

KÖTÉLY, (köt-ély) fn. tt. *kötély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. **KÖTELESSÉG**.

KÖTEMÉNY, l. **KÖTMÉNY**.

KÖTÉNY, (köt-ény) fn. tt. *kötény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. v. —*je*. Általán lebegő ruhadarab, melyet az alsó test elejébe (némely népek divata szerint hátra is) kötnek, s mely rendeltetéséhez vagy a népszokáshoz képest, valamint szabására, és kelméjére nézve különböző, pl. vászon, vagy posztó kötényt viselnek némely mesteremberek, hogy ruháikat kiméljék. Így a posztósok, fűszerárusok köténye rendszeren posztóból van, a kőműveseké, ácsoké, kovácsoké bőrből, a csizmaziáké vászonból. A női viseletben a kötény részint díszöltözetül, részint a házi munka körül mint ruhakimélő használatik. *Szakács-, konyhakötény. Vászon, gyolcs, selyem kötény. Fehér, világos, sötétlénk kötény. Hosszu, kurta, széles, keskeny, hímzett, rojtos, csipkés kötény. Köténybe virágot szedni. Köténnyel betakarni a szemét. Kötény alatt vinni a bort.* A magyar köznép öltözetben a kötény nélkülözhetlen kellék, sőt az volt a régies úri hölgyek viseletében is. Magyarország némely vidékein, pl. felső Vág mellékén a tót leányok, valamint a románok is Erdélyben elülhátul viselik a kötényt.

KÖTÉNYÉS, (köt-ény-és) mn. tt. *kötényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kötényt viselő. *Kötényes kocsisok*.

KÖTERMŐ, (kö-termő) ősz. mn. Oly hegyekről, vidékekről mondják, melyek kövekkel bővelkednek, különböztetésül oly hegyektől, melyek homokosak, agyagosak.

KÖTERÜLET, (kö-terület) ősz. fn. Valamely hegy vagy vidék területe, melyet körétegek alkot-

nak vagy fűdnek. *Földdel fűdött, begyöpösödött köterület. A zápor lemosta a köterületről a földet.*

KÖTÉS, (köt-és) fn. tt. *kötés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamit kötünk, különösen mint valamely készítményt eléállítunk. *Harisnya-, kapcza-, kosár-, háló-, könyv-, gyékény-, gombkötés*. 2) Csomag, mely több öszvekött részekből áll. *Egy kötés széna, szalma, nád, kender. Egy kötés talp, a fakereszkodóknél. Egy kötés kordovány. Kún kötés, igen erős csomó. Vitézkötés, a magyar süvegken, dolmányokon. Bokréta kötés, virágkötés*. 3) Kapcsolat, mely több testeket öszvetart. *Kötés az épületen, hol a gerendák egymásba eresztetnek*. 4) A könyvkötőknél azon tábla vagy boríték, mely közé az íveket fűzik. *Papír, vászon, selyem, bőr, kemény, angol kötés*. 5) Átv. ért. szerződés, melynél fogva valaki bizonyos tartozásra, mintegy leköti magát. *Béke-, szövetség-, friggkötés*.

Igekötőkkel : *bekötés*; a jószágnak *lekötése*; bizonyos föltételnek *kikötése*; szerződésnek *megkötése*. V. ö. **KÖT**.

KÖTES, tájdivatos, *költes* helyett; l. *ezt*.

KÖTESBIZONYITVÁNY, (kötés-bizonyítvány) ősz. fn. Bizonyító irat valamely kötés vagyis szerződésről. Különösen így nevezik az alkuszi könyv azon kivonatát, mely az általa eszközölt valamely egyes szerződés pontjait foglalja magában. (Schlusszettel).

KÖTESLAP, (kötés-lap) ősz. fn. L. **KÖTESBIZONYITVÁNY**.

KÖTÉSLEVÉL, l. **KÖTLEVÉL**.

KÖTET, (köt-et) fn. tt. *kötet-et*, harm. szr. —*e*. Széles ért. azon csomag, mely több együvé kötött részekből áll, s egy egészet képez. *Kötet szalma, nád, zsúp, káka*. Különösen a könyvkötőknél egy darabba fűzött, s borítékba vagy táblába szorított több vagy kevesebb ívek. *N. N. munkái két vastag kötetet tesznek*.

KÖTETLEN, (köt-et-len) mn. tt. *kötetlen-t*, tb. —*ék*. Általán, amit be vagy öszve nem kötöttek. *Kötetlen gabonamarkok, learatott nád, káka, kicsépell szalma*. Átv. ért. beszéd, mely semmiféle versnemben nincs írva, vagy mondva, (prosa) folyó beszéd. *Kötetlen beszédben írt színművek*. Ellentéte : *kötött*. Hátározóként am. kötetlenül, a nélkül, hogy be- vagy összekötte volna.

KÖTETLENÜL, (köt-et-len-ül) ih. 1) A nélkül, hogy be volna kötve; szerte fekvő, szórva, egymástól függetlenül. *A learatott búzát kötetlenül hagyni. A könyveket kötetlenül árulni*. 2) Meg nem kötve valahová. *A tinók, csikók kötetlenül járnak az akolban*.

KÖTHELY, (köthely) ősz. fn. Rév a folyókon, tengereken, hol a hajókat ki lehet, vagy ki szokták kötni. Szokottabban : *kikötő*.

KÖTIGE v. —**IGE**, (köt-ige) ősz. fn. A nyelvtanban különösen a mondat azon része, mely az alanyt és állítmányt egymással összeköti. Lásd bővebben **KAPCSOLÉK** alatt.

KÖTÍMSÓ, (köt-ímsó) ösz. fn. Tímsós inésköböl mesterségesen készített vörhenyeg színű tímsó.

KÖTJEL, (kötjel) ösz. fn. Helyesírási jel, mely fekvőlegesen (-) vonásból áll, s azt jelenti, hogy a szók, melyek közé tétetik, szorosan egymáshoz tartoznak. Ezt mi magyarok használjuk a) öszvetételekben, világosság kedvéért, pl. *fa-ló*, különböztetésül a *faló* igenévtől; b) a kérdő e szónál, pl. *hallod-e*; c) több megelőző szókhöz tartozó szók avagy ragok kihagyása esetében, pl. *könyv-, kép-, és levéltár*, e helyett: *könyvtár, képtár és levéltár*.

KÖTLEVÉL, (köt-levé) ösz. fn. 1. **KÖTELEZVÉNY**.

KÖTMÉNY, (köt-mény) fn. tt. *kötmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e v.* —*je*. Maga a tartalma, veleje azon szerződésnek, melyet két vagy több alkuvo felek egymással, s egymás között megállapítanak vagy állapítottak. *Addsvevési, haszonbéri, egyoldalú, kétoldalú kötmény, csere-, zálog-, kölcsönkötmény*.

KÖTNIVALÓ, (kötni-való) ösz. mn. Aki megérdemli, hogy felkössék, akasztani való. *Kötnivaló gazember*.

KÖTŐ, (köt-ő) mn. és fn. tt. *kötő-t*. 1) Általán, amivel kötnek, bekötnek, öszvekötnék, megkötnék stb. valamit, s rendszeren az illető főnévvel együvé iratják. *Kötőfa*, am. csatlófa. *Kötőfék*, melylyel a ló fejét bekötik. *Kötőláncz*. *Kötőszij*, a tölczacskót felkötni való. *Kötőtű*, melylyel harisnyát, kapezát, stb. kötnek. *Kötővas*, kapocs vasból, pl. a gerendák öszvetartására. *Kötővessző*, melyből köteleket, gúzsokat csinálnak vagy kasokat kötnek. 2) Főnévül használva jelent általában oly eszközt, mely együvé tart, öszvefűz valamit, milyenek: szalag, madzag, pólya, kötél stb. *Gatyakötő*. *Karkötő*. *Fejkötő*. *Homlokötő*. Használják *kötény* értelemben is. Személyre vitetve: *gombkötő, kosárkötő*.

KÖTŐCZÉRNA, (kötő-czer-na) ösz. fn. Czérna, melyből kapezát, harisnyát, s más ilyennemű munkákat kötnek, különböztetésül a vékonyabb, finomabb szálu varróczérnától.

KÖTÖDÉS, (köt-ő-d-és) fn. tt. *kötődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Másnak nyugalmas kedélyét tréfa vagy mulatság végett mozgásba hozó ingerkedés. V. ö. **KÖTŐDIK**.

KÖTŐDIK, (köt-ő-d-ik) belsz. m. *kötőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Tulajdonképen mintegy maga magát köti, pl. a *czérnán a matringból húzogató* által *csomók kötődik*. Átv. ért. oly emberről mondjuk hogy kötődik, ki jó kedvéből, tréfaból, dévajságból, vagy kedvesen cnyelegetve oly szokat mond másnak, melyekre az mintegy kénytelen magát védelmezni, s ez által az illetők között egyéniségök, s műveltségök-höz képest gyöngédebb vagy nyersebb feleselés támad. A kötődőnek minden esetre az a szándéka, hogy a másikat kedélye rendes nyugalmából kivegye, s kötődni leginkább oly egyénnel szokás, kiről tudva van, hogy bizonyos dolgok említése érdekli, s benne kedves vagy kedvetlen érzelmeket gerjeszt; miért is

nem csak úgy lehet kötődni, hogy mást kevéssé bosszontunk, hanem az által is, ha holmi kedves dolgokra emlékeztetjük, melyeket ő talán titokban akarna tartani, pl. ha valaki a szende leánynyal, imádóit emlegetve, kötődik.

KÖTŐERSZÉNY, (kötő-erszény) ösz. fn. Erszény, melyben a nők kötőszereiket tartják

KÖTŐFÉK, (kötő-fék) ösz. fn. A lovak, szamarak, öszvérek fejére való fék, mely kötélből van készítve. *Kenderből, szőrből való kötőfék*. A ló kötőfékkel jár. Km. V. ö. **FÉK**.

KÖTŐFONAL, (kötő-fonal) ösz. fn. Fonál, melyből vastagabbféle ruhaneműeket vagy eszközöket, pl. hálót kötnek.

KÖTŐFÜZ, (kötő-füz) ösz. fn. Cserjés, hirtelen növe füzfaj, mely kivált a zátonyokon tenyészik, s belőle különféle kosarakat, kasokat kötnek. Leveli csaknem épélük, szálas láncsásak, hoszsúak.

KÖTŐGEREND, **KÖTŐGERENDA**, (kötő-gerend v. -gerenda) ösz. fn. A ház födelzetén azon gerendák, melyek a falak hosszában fekvő gerendákat öszvekötik.

KÖTÖGET, (köt-ög-et) áth. és gyak. m. *kötöget-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *kötöge*ss. Gyakran vagy folytonosan, vagy kényelmesen köt. Különösen mondják holmi női munkákról. *Harisnyát, erszényt kötögetni*. Egyéb dolgokról inkább a *kötözget* divatozik.

KÖTÖGETÉS, (köt-ög-et-és) fn. tt. *kötögetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki kötöget valamit. V. ö. **KÖTÖGET**.

KÖTŐISKOLA, (kötő-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben a leánykák különféle nőmunkákat kötni tanulnak.

KÖTŐKAS, (kötő-kas) ösz. fn. L. **KASORNYA**.

KÖTŐLÁNCZ, (kötő-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel valamit meg- vagy öszvekötnék, vagy megakasztanak stb.

KÖTŐLÉK, (köt-öl-ék) fn. tt. *kötőlék-ét*, harm. szr. —*e*. Általán, kötésre használt holmi, pl. szalag, madzag, zsinór, pólya. Különösen, a mivel a sebészek a fájós, sebes tagokat beburogatják; vagy a vadászbeket öszvefűző póráz. Mondják megnyujtva is: *kötőlék*. V. ö. **KÖTELEK**.

KÖTÖLTÉS, (köt-töltés) ösz. fn. Kövekből épített gátféle töltés.

KÖTÖMEG, (köt-tömeg) ösz. fn. Egy testté öszveforradt kőanyag sokasága. *E magas hegy orma egy kötömegnek látszik*.

KÖTÖNY, pusztá Pest in.; helyr. *Kötöny-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖTÖR, (köt-tör) ösz. fn. Sok családú növény-nemzetség a tizhímeselek scregéből, és kétanyások rendéből; eszéskéje öt hasábu, bokrétája öt szirmu, hol a magzat fölött, hol alatta; tokja két orru, egy rekeszű, sok magyu. Nevét onnan vette, mert legtöbb fajai a sziklákon és magas hegyeken tenyésznek, hol

a kövek repedékei közül búnak ki, s magukat áttörrik, vagy a követ mintegy megrepeszteti látszanak. (Saxifraga.) A székelyeknél jelent sajtót, mely valószínűleg nem egyéb, mint az átalakított német *Keller* (= keüter, köter, kötör.)

KÖTŐRÚD, (kötő-rúd) ősz. fn. Lásd: NYO-MÓRÚD.

KÖTŐSÁS, (kötő-sás) ősz. fn. Keskeny és nem szúrós levelű sásfaj, melylyel leginkább a szőlőveszszöket a karókhöz kötik.

KÖTŐSZÍJ, (kötő-szj) ősz. fn. Általán minden szj, melylyel valamit kötnék, pl. *nyaklósíj*, melylyel a lovat a rúdhöz kötik, *derék-kötőszíj* stb. Különösen, szarvasbőrből készült eszköz, a sérült alsó testnek megkötésére.

KÖTŐTOK, (kötő-tok) ősz. fn. Csőforma hüvelyecske fából, fémből vagy csontból, melybe kötéskor a kötőtűt beleszúrják.

KÖTÖTT, (köt-ött) mn. tt. *kötött-el*. 1) Ami kötve, össze, be-, le-, megkötve van. *Jászolhoz kötött tehén. Kötött harisnya, keztyű, kas, erszény. Bekötött szemek, fej. Kötött saláta. Nem tudni, mi legyen a bekötött zsákban.* (Km.). 2) Átv. ért. mondják szóbeli vagy írásbeli előadásról, mely versekben van írva. *Kötött beszéd.* 3) Szintén átv. ért. bizonyos föltételek mellett meghatározott. *A kötött szerződést, békét felbontani.* V. ö. KÖT.

KÖTŐTŰ, (kötő-tű) ősz. fn. Hosszu tűforma eszköz, melylyel holmi női munkákat, pl. kapezákat, harisnyákat stb. kötnek.

KÖTŐVAS, (kötő-vas) ősz. fn. Egyik vagy mindkét végén kajmós vas, melylyel az épületfákat, állásgerendákat, köveket stb. összevezetik.

KÖTÖZ, (köt-öz) áth. és gyak. m. *kötöz-tem, —tél, —ött*, par. —z. 1) Valamit többször köt, be-köt, megköt stb. *A törött lábat kötözni. A rozoga szerket össze-kötözni.* 2) Több testeket egymás után köt, megköt. *Szőlőt kötözni. Kéveket kötözni. A teli zsákokat be-kötözni. Az ökröket jászolhoz kötözni. A télre való szőlőfejeket felkötözni. A vadászebeket párosan össze-kötözni.*

KÖTÖZÉK, (köt-öz-ék) fn. tt. *kötözék-el*, harm. szr. —e. Amivel valamit össze-kötöznek vagy kötözték. *A kötözék a fájós lábon feloldódzott.*

KÖTÖZÉS, (köt-öz-és) fn. tt. *kötözés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit kötö-zünk. *Sebek kötözésével foglalkodó sebészek. A szőlő-kötözést annak idején elvégezni.*

KÖTÖZGET, (köt-öz-g-et) áth. és gyak. m. *kötözget-tem, —tél, —ött*, par. *kötözgess*. Polytonosan, de lassan, mintegy erőködés nélkül, kényelmesen, vagy gyöngéden kötöz valamit. *Mulatságból a kerti virágokat kötözgetni. Az anya bekötözgeti a kisdedit, hogy a hideg meg ne ártsen neki.*

KÖTÖZGETÉS, (köt-öz-g-et-és) fn. tt. *kötözgetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn kötö-zgetünk valamit. V. ö. KÖTÖZGET.

KÖTÖZKÖDIK, (köt-öz-köd-ik) k. m. *kötöz-köd-tem, —tél, —ött*. Öltözködésor egyik-másik darab ruháját, pl. nadrágját, szoknyáját, kötenyét kötözi, vagy holmit öv gyanánt kerít derekára, fejére, nyakára.

KÖTÖZŐ, (köt-öz-ő) mn. tt. *kötöz-ő-t*. Amivel kötöznek. Ez értelemben az illető névvel öszvetett szót alkot. *A kéveket kötöz-őfája. Kötöz-ősás.* Mint főnév jelent oly munkást, kinek kitűzött dolga valamit kötözni, pl. aratáskor a markokra rakott gabonát, szőlőkben a vesszöket.

KÖTSE v. **KÖTCSÉ**, tájdivatos e helyett: *költés*.

KÖTSZÉL, (köt-szél) ősz. fn. A nyomtatott íveken azon tisztán hagyott sarkszél, mely bekötéskor a boríték, illetőleg könyvtábla sarka közé szoríttatik.

KÖTSZÓ, (köt-szó) ősz. fn. Így nevezetnek a nyelvnek azon részei, melyekkel vagy egyes szók, vagy egész mondatok, különféle kölesönös viszonyaikhoz képest, egymás mellé soroztatnak, s köztök mintegy öszvetartó kapcsot képeznek. Ilyenek a) *A kapcsolók*: és, s, is, meg, megint, még, mégis, ismét, pedig, megint. b) *A feltételkötők*: ha, bahogy, ha pedig, mintha stb. c) *A elváltatók*, és pedig *ál-lítólal*, mint: részént—részént, akár—akár; *tagadólal*: sem—sem, se—se, semnem—semnem, senem—senem, nemis—nemis; *tiltólal*: sene—sene. d) *A gyűkötők*: mind—mind. e) *A hasonlítás-kötők*: mint—úgy, miként—akként stb. f) *A okkötők*: mert, mivel, minthogy, azért—mert stb. g) *A időkötők*: mikor, míg, azonban, azalatt, miután stb. h) *A helykötők*: ahol—ott, ahonnan—onnan, ahová—oda stb. i) *A ráhagyók*: bár, bárha, ámbár, habár, noha, jóllehet, ha is, ha úgy is, ha nem is. j) *A zárkötők*: tehát, többire, egyébként, végre, utoljára stb. k) *A magyarázók*: mint, úgymint, tudniillik, például, azaz stb. l) *A felfüggesztők*: mihelyt—azonnal, mihelyest—tüstént, miután—azután stb. m) *A nagyf-tók*: sőt, inkább, mennél—inkább, annál—inkább stb. n) *A kérdéskötők*: -e? pl. úgy-e? nem-e? (szokottabban: nemde?), ugyan úgy-e?

KÖTTKE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Köttké-re, —n, —ről*.

KÖTTSE, falu Somogy m.; helyr. *Köttse-re, —n, —ről*.

KÖTVE, (köt-ve) ih. 1) Kötött állapotban. *Kötve, be-kötve árult könyvek.* 2) Föltételezen, alig, nehezen. *Kötve hiszek neki. Kötve kell hinni a komának.* Km.

KÖTVÉNY, (köt-vény) fn. tt. *kötvény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Lásd: KÖTMÉNY; és KÖTELEZVÉNY.

KÖTVONAL, (köt-vonal) ősz. fn. l. KÖTJEL.

KÖTYÖNFITY, (kötyön-fity) l. KÖTYONFITY.

KÖÜT, (kö-út) ősz. fn. Kövekkel kirakott, vagy

öszvezetett kövekből csinált út.

KŐÜVEG, (kö-üveg) ősz. fn. Leveles, állallát-

szó gipszkovacs, melyet vékony levelekre szét le-

het hasogatni, s hasonló a csillámkőhöz. (Glacies Mariae).

KÖVÁG, falu Bihar m.; helyr. *Kővág-ra*, —on, —ról.

KÖVÁGÁS, (kö-vágás) ősz. fn. 1) Cselekvés, kőbányai munka, mely által a kőtömegeket, mint termő helyeiken léteznek, darabokra vágják, törik. 2) Maga azon hely, hol a kőveket vágják, törik, fejtik.

KÖVÁGÓ, (kö-vágó) ősz. mn. és fn. tt. *kővágó-t*. 1) Amivel a kőbányákban vagy kőfaragó-műhelyekben a kőveket vágják, hasogatják. *Kővágó-kapa, kalapács*. 2) Kőbányai munkás.

KÖVÁGÓ-ÖRS, mezőváros Szalában; helyr. —Örs-ön, —re, —ről.

KÖVÁGÓ-SZÖLŐS, falu Baranya megyében; helyr. —Szőlős-ön, —re, —ről.

KÖVAJ, (kö-vaj) ősz. fn. Sárgás tinsó, mely lágy és kővér tapintatu, mint a vaj. Szibériában feketes tinsópalák közül forr ki. (Alumen butyraceum).

KÖVÁR, (1), (kö-vár) ősz. fn. Kővekből, vagy kősziklára épített vár, különböztetésül más anyagból, pl. földből épített vártól, honnan a *Földvár, Sárvár, Tuskevár* helynevek.

KÖVÁR, (2), régi váromladék Kővár vidékében.

KÖVÁRALJA, (Podhragy), falu Nyitra m.; helyr. —vár-aljá-ra, —n, —ről.

KÖVECS, (kö-v-ecs) kies. fn. tt. *kővecs-et*, harm. szr. —e. A folyóvizek fenekein, s a szárazföldön is találtató, rendszeren durva homokkal, poronddal vegyült apró kővek. *Kővecscsel tölteni az utakat. Kővecsekkel játszani*. Az ily apró kőveket, kivált ha laposak, *pitykővek*-nek is hívják. Hangváltozattal: *kavics*.

KÖVECSÉS, (1), (kö-v-ecs-és) mn. tt. *kővecses-t* v. —et, tb. —ek. Kővecscsel bővelkedő, vagy meghordott, behintett. *Kővecses vízfennék. Kővecses utak*.

KÖVECSÉS, (2), falu Gömör, pusztá Pozsony m.; helyr. *Kővecses-re*, —én, —ről.

KÖVECSÉZ, (kö-v-ecs-éz) áth. m. *kővecsez-tem*, —tél, —étt, par. —z. Kővecscsel behord, betérít valamely helyet. *Országutat, kerti ösvényeket kővecsezni*. Gyermeknek nyelvében am. kővecsekkel játszik. Ezen értelemben önható.

KÖVED, **KÖVESZT**, 1. **KÖPED**, **KÖPESZT**.

KÖVEGY, pusztá Csanád m.; helyr. *Kővegy-re*, —én, —ről.

KÖVELŐ, (kö-velő) ősz. fn. Agyagnemű föld, mely a sziklák és kővágások repedékei között csomónként találtatik, s vagy szétdőrzölhető, vagy szilárd, egyszersmind a szikláknak mintegy velejét teszi. (Lithomarga).

KÖVÉLY, **KÖVÉLYEN** stb. régies és tájdivatos *kevély*, *kevélyen* helyett.

„Ím látjátok az nép, mely igen kövélyen,
A mű jószágunkkal megrakodva mégyn.”

Temesvári István 1569-ben. (Thaly K. gyűjt.).

KÖVEND, erdélyi falu Aranyos székben; helyr.

Kövend-re, —én, —ről.

KÖVÉR, (köv-ér v. köb-ér, lásd e czikk végén) mn. tt. *kővér-et*. Túl a Dunán némely vidékeken, pl. Vasvármegyében röviden: *kőveret, kőverek, kőverebb, kőveren*. Általán és tulajdon ért. mondjuk állatról, mely akár behajlamanál fogva, akár bő táplálás által meghízott, s teste a rendes állapothoz képest kidagad, kiduzzad, s némi gömbölyűséget kap. Ellen-tété: *sovány, üsztövré, szikár. Kővér ember, asszony. Kővér disznó, borjú, tehén, ökör. Kővér lúd, kacsa. Szép a borjú, nyilván kővér tehén alatt szopott*. (Km.). *Mindenkor kőverebb a más ember szalonndája*. (Km.). *Legyen lúd, ha fejér, együk meg, ha kővér*. (Km.). Mondják a testnek egyes részeiről is. *Kővér képű, kővér hasu, kővér nyaku, kővér faru ember*. Minthogy a kövérség a testet hájassá, zsírossá teszi: innen jelent olyas mit is, melyen sok a hár, zsír. *Kővér hús, szalonna. Kővér koncz, falat*. Átv. ért. mondjuk a) némely hizlaló, tápláló tárgyakról, pl. *Kővér legelő, mezők, rétek, takarmány*; b) gazdag javadalmakról, pl. *kővér kanonokság, apátság, püspökség*; c) némely növényekről, melyek a maguk nemében bujább növé-süek, pl. *kővér porcsin, kővér fű, kővér szőlő*.

E szó paléozosan ejtve *kőbér*, rokon a *kőb*, *kőböl*, *kőpczüs* (kőbeczös) stb. szókkal, melyekben alapfogalom a gömbölyűség, s ezt az alakutánzó *kőb* v. *kőv* fejezi ki, melyhez legközelebb áll a *göb* v. *göbgyök* a *göbölly* (hizott marha) szóban. Ide tartozik a Dunán túl divatozó *göbe*, azaz kiherélt, vagyis gör-gőjtől megfosztott emse, melyet hizlalásra, tehát göböllynek szántak. Hangváltozattal rokon: *dühér*, mely vastagot, elhízottat jelent. Arabul *kebir* am. nagy.

KÖVÉRBÉL, (kövér-bél) ősz. fn. A bélnek legkülső része, melyet vastagabb vagy vékonyabb háj-nemű kövérség takar.

KÖVÉRECSKE, (köv-ér-ecs-ke) mn. tt. *kövé-récskét*. L. **KÖVÉRKE**.

KÖVÉREDÉS, (köv-ér-éd-és) fn. tt. *kövéredés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn az állati test kövéredik. V. ö. **KÖVÉREDIK**.

KÖVÉREDIK, (köv-ér-éd-ik) k. m. *kövéred-tem*, —tél, —étt. Zsirja, hája növekedik, hizik. *Kövéredik a lúd, kacsa, ha tömik. Kövérednek a hizlatt sertések*.

KÖVÉREN, (köv-ér-en) ih. Kővér állapotban, hizottan; zsírosan.

KÖVERES, falu Temes m.; helyr. *Köveres-re*, —én, —ről.

KÖVÉRES, (köv-ér-es) mn. tt. *kövéres-t* v. —et, tb. —ek. Kevesé kővér, meglehetősen hizott. *Kövé-res, zömök testű ember*.

KÖVÉRESZIK, (köv-ér-ész-ik) lásd: **KÖVÉRSZIK**.

KÖVÉRFŰ, (kövér-fű) ősz. fn. A tízhímések seregéből és ötanyások rendéből való, s a szakák

neme alá tartozó növényfaj, mely nevét húsos vastag leveleitől kapta, máskép : *bablevelű fű*, *varjúbab*, *szerelem taplója*; növénytani néven : *bablevelű szaka*. (*Sedum Telephium*).

KÖVÉRHEGY, puszta Hont m.; helyr. *Kövére-hegy-re*, —én, —ről.

KÖVÉRÍT, KÖVÉRIT, (köv-ér-ít) áth. m. *küvért-elt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Kövérré tesz, hiszlat. *A kukorica kövértíti a disznókat, ludakat*.

KÖVÉRÍTÉS, KÖVÉRITÉS, (köv-ér-ít és) fn. tt. *kövértítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg bő táplálás, etetés, hiszlatás, mely kövérré teszi az embert vagy más állatot.

KÖVÉRSÉG, (köv-ér-ség) fn. tt. *kövérség-ét*, harm. szr. —e. A testnek kövér állapota vagy tulajdonsága. *A nagy kövérség miatt alig bír futni, menni. Betegségében sokat vesztett kövérségéből*. V. ö. **KÖVÉR**.

KÖVÉRSZIK, KÖVÉRÉSZIK, (köv ér ész-ik) k. Ezen alakban csak a mutató mód jelen idejében használtatik, a többi időt 'kövéredik' szótól kölcsönzi. Jelentésére nézve is l. **KÖVÉRÉDIK**.

KÖVES, (1), (köv-es) mn. tt. *köves t v.* —et, tb. —ek. Kövekkel bővelkedő, köveket termő, kövekkel kirakott, ékesített. *Köves hegyek, szőlők, szántóföldek. Köves utak. Köves kard, gyűrű*. Több helységk melléknéve. Átv. ért. érzéketlen, lajthatatlan.

„A köves ozmán szív szünnék sanyarítani rabját.”

Horvát E.

KÖVES, (2), falu Szala m.; helyr. *Köves-re*, —én, —ről.

KÖVESD, faluk Baranya, Bereg, Bihar, Hont, Közép-Szolnok, Nógrád és Temes m.; **ERDŐ**—, **HEVES**, **KIS**—, **Zemplén**, **RÁBA**— Vas m.; **MEZŐ**—, mv. Borsod m.; puszták Tolna, Baranya m.; erdélyi puszta és falu Felső-Fehér m.; helyr. *Kövesd-re*, —én, —ről.

KÖVESÉDÉS, (köv-es-éd-és) fn. tt. *kövesedés-t*, tb. —ék. 1) Kövessé levés, kövel vegyülés. 2) Kövé változás, kövülés.

KÖVESÉDIK, (köv-es-éd-ik) k. m. *kövesédtem*, —tel, —ett. 1) Kövessé leszen. *Elkövesedni. Árvíz után elkövesedtek a rétek, szántóföldek*. 2) L. **KÖVÜL**.

KÖVESEGYHÁZA, falu Bihar m.; helyr. *Kövesegyháza-ra*, —n, —ról.

KÖVESEN, (köv-es-en) ih. Kövel vegyítve, rakva.

KÖVÉSÉS, (kö-vésés) ősz. fn. Köfaragói munka, midőn a kőanyagot vésűvel idomítják.

KÖVESFALVA, falu Szepes m.; helyr. —*falvára*, —n, —ról.

KÖVESKÁL, mv. Szala m.; helyr. —*Kálba*, —ban, —ból.

KÖVESKÚT, falu Vas m.; helyr. —*kút-ra*, —on, —ról.

KÖVESLIGET, falu Máramaros m.; helyr. —*liget-re*, —én, —ről.

KÖVÉSŐ, (kö-véső) ősz. fn. 1) Személy, illetőleg köfaragó, ki köveket vés. 2) L. **KÖVÉSÜ**.

KÖVÉSÜ, (kö-vésü) ősz. fn. Vésü, melylyel köveket idomítanak, faragnak, vagy betűket s holmi ezírfázatokat metszenek beléjük.

KÖVÉSZ, (köv-ész) fn. tt. *kövész-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Természettudós, különösen ásványtudós, ki a különféle kőnevek, s azok tulajdonságainak vizsgálásával, s megismertetésével foglalkodik.

KÖVÉSZET, (köv-ész-et) fn. tt. *kövész-et*. Az ásványok különösebben, kövek ismeretével, vizsgálatával foglalkodó tudomány.

KÖVÉSZSÉG, (köv-ész-ség) l. **KÖVÉSZET**.

KÖVESZT, (köv-esz t) áth. 1) **KÖPESZT**. 2) Kövé változtat. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVET, (!), (köv-et) áth. m. *követ-tem*, —tel, —ett, par. *kövess*. A 'követ' ige törzsökből két különböző értelmű szócsalád származik. Egyikhez azon szók tartoznak, melyekben az alapfogalom a *kívándás*, *kérés*, *sürgetés* (mint *követem*, *megkövetem* alássan): *követel*, *követelés*, *követelő*, *követség* (duplum mulctae judicariae) bizonyítják; másikkhoz azok, melyekben alapfogalom *menés*, *tovább haladás*, *kieredés*, *milýenek*: *követ* (comitatur, sequitur), *következik*, *következés*, *következtet* stb. Ide tartoznak azon szók is, melyek más után cselekvést, mintegy erkölcsi utánmenést jelentenek, pl. *mások jó vagy rossz példáját követni*; *Krisztus követésére inteni a híveket*; *nem követünk mi atyáinknak bűnüket*. Judit 8. 19. Bécsi cod.

Ez alapnál fogva igen valószínű, hogy e törzsök két különböző értelmű gyökből eredt. Az első jelentésben vett *követ* rokon a *kéj*, *kény*, régiesen *kev*, *kév*, *kell* (tájdívatosan : *köll*), *kíván* (keván), *kinál* (kenál), *kér* stb. szókkal, s hangváltozattal *kev et*, azaz valamiről kijelenti, hogy *kell*, hogy valamit kíván és pedig vagy kéréleg, vagy sürgetőleg, s némi jognál fogva parancsolólag; mely értelmek vannak magában a 'kell' igében is. Innen érthetők az ily mondatok : *Szépén, alássan, egész tisztelettel követem, megkövetem Kegyelmet. Valakit a bántalomért megkövetni. Az ellopott jószágot az orgazdán követni. Rajtam ne kövess semmit. Némelyeknek több és némelyeknek kevés adassék, miképen az szükség, nem az akarati követi*. Virginia cod. 125. l. A Münchener codexben : *menyei jelenséget követnek vala* (quaerebant) *ő tollú. Ő atyjaifiai állnak vala kün, következtvén*, (quaerentes), *hogy neki szólnának*; mit Pesti akarnak *vala*, Erdősi ügyek *vala* igével fordított. Székely szójárás szerint : *ezt a lednyt sok szerencse követi*, am. sok kérője van, sokan kéri, keresik, kívánják; *elkövetni a házbeliektől*. Balaton vidékén : *elkövetkezni*, am. tőlök bucsút venni, mi a köz népszokás szerint ilyféle mondatok által történik : *Kérem, ne hagyadjanak*; *követem, megkövetem*, bocsássanak meg, ha valamit vétettem stb. (A másik jelentésről l. **KÖVET** [3]). Az előbb említett értelmű *követ* igével egy a

KÖVET, (2), fn. tt. *követ-ét*, harm. szr. — *e v.* —*je*. Ez azon szók osztályába tartozik, melyek nevek és igék egy alakban, milyenek: *nyit* (aperit) és valaminek *nyitja*; *nyom* (premit) és *nyom* (vestigium), *les* (insidiatur) és *les* (insidiae), *zár* (elandit) és *zár* (sera), *halász* (piscatur), *piscator*, *vadász* (venatur, venator) stb. Sőt vannak példák rá, hogy az első és második igeszemély is név gyanánt használtatik pl. *Eszem-iszom ember. Jönnek a fogdmegek. Bántja a félsz.* A 'követ' szóban, mint főnévben, épen úgy, mint az igében alapfogalom a *kívánság*, *kérelem*, *sürgetés*. 1) Széles ért. személy, kit valaki bizonyos ügyben másához küld, hogy azt szándéka, akarata, kívánsága iránt tudósítsa. Így nevezetnek a szentírásban az Istentől küldött angyalok, jósok (próféták), apostolok. 2) Szorosb ért. személy, kit valamely állodalom vagy fejedelem egy másikhoz küld, hogy bizonyos ügyben akár kérőleg, akár sürgetőleg, akár parancsolólag eljárjon. *Követek által békét kérni, a hadi foglyok kiadását sürgetni. Hadizenő követet küldeni. A követet és jóra intőt nem kell bántani.* (Km.). Az ily követ *rendkívüli*, kiülönböztetésül a *rendes v. udvari* követtől, ki valamely állodalom részéről egy másikban tartózkodik, hogy ott küldőjének ügyeit viselje. 3) Az ősi magyar alkotmányban személyek, kiket a vármegyék, kerületek, k. városok, káptalánok stb. az országgyűlésre küldöttek, hogy ott az adott utasítás értelmében az illető küldők akaratát, szándékát, kérelmeit stb. elterjeszszék. *Vármegyei, jászkun-, hajdúkerületi, k. városi követek. A követek táblájánál ülni.*

KÖVET, (3). A második értelemben vett *követ* ige, melyben alapfogalom a *menés*, mert aki más *követ*et, az avval megy, azt kíséri, vagy pedig átv. ért. annak nyoma, és példája után haladva teszen valamit. Véleményünk szerint ennek gyöke a mozgást, menést jelentő *köl, kel*, melyekből *köl-t*, *kel-t* igék erednek, és *e* szerint *követ* am. *köl-et* vagy *kelet*, azaz a járásban, a kelésben menésben mintegy segít vagy előmozdít valakit, s *következik* am. *költekezik, keletkezik*, pl. *ebből semmi jó nem következik*, am. *nem keletkezik*. Hogy az *l* a szók elején, közepén és végén néha *v*-re változik, bizonyítják a *lápá vápa, láz váz, kívül kívül, belül belül, család csolán, Mátyusföldén csóván, hideglülés hideglövés, dúlad (dűled) dúvad, szílos szívos*, s a palócoknál az *al av, el ev* szók, pl. *Evment az avföldre*. Viszont az eredeti *v* tájszokásilag átváltozik *l* re a *szívom szílom, hívom hílom, nők, nőlk* stb. szókban. A képző *et* mivelletű jelentéssel bír, mint a *sürgel, vezet* igékben, minél fogva *követni valakit* am. magával, vagy maga előtt járattni, menetni. A latin *comitor*-ban is lényeges alkotó rész a menetést jelentő *itor* (ab eo); hasonlóan a német *begleiten* alapigéje *leiten* am. terelni, menésben igazgatni vagy vezetni, l. Adelung.

Megfelel neki a magyar *kísér*, azaz *kísél*, melynek gyöke a mozgást jelentő *kisik*. V. ö. KISÉR. 1) Valakivel társ gyanánt együtt megy, valakit kísér,

akár közvetlenül mellette, akár utána haladva. *A főurat oldalán baráti, nyomában szolgáló követik. A vendéget a lépcsőig, kapuig követni. Táborba követni a kiinduló hadsereget. Az utast biztosítás végett végig követni az erdőn.* 2) Valakinek nyomában megy, nem mint hozzá tartozó társ, hanem akármely más okból. *Az idegen viseletű utast bámulva követik az utcái gyermekük. A vadász követi a nyúlcsapást. A rendőr utcáról utcára követi a gyanús személyt.*

„Aki szeret örömmel reménylhet,
Minket is hát rózsám, az követhet.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

3) Más után, más példája szerint tesz valamit, s erkölcsileg mintegy nyomában jár. Ily fogalmi és hangrokság van a latin *comitor* és *imitor* között. *Dicső őseink jeles tetteit követni. Krisztus urunk szelídségét követni. Rosz példát ne kövess.*

„Bírad nekik Úr Isten szívöket, elméjüket,
Hogy mindenben követhessék Fölségedet,
És az te törvényedet.“

Protestáns magyarok fohász; Thaly K. véleménye szerint a XVI. század végéről vagy a XVII. elejéről. (Thaly K. gyűjt.).

4) Erkölcsi átv. ért. *valamit elkövetni* am. jót vagy roszt tett által utánozni, vagy mintegy mozgásba hozni, s magából kihoesítani. *Mindent elkövetni a haza javáért. Bűnt, undok tettet elkövetni. E gyalázatossgot te követted el. A jelen értelmű követ* igének megfelelő latin *committo*, és német *begehen* szókban is alapfogalom a *menés*, mert *mitto* am. *itto*, azaz *ire facio*, s a német *alapigéje gehen*.

KÖVETEL, (köv-et-el) áth. m. *követel-t*. Törzsoke a kívánság, kérés, sürgetést jelentő *követ*, az *el* képző csak némi nyomatosságu szolgál, mint a *magasztal, marasztal, vigasztal, engesztal* stb. igékben. Egyébiránt 'követel' szűkebb értelmű, mint 'követ', mert midőn ez általán mindenféle kívánságra kiterjed, a *követel* kizárólag annyit tesz, mint valamit hatályosan, *kellőleg*, bizonyos jognál, igénynél vagy hatalomnál fogva sürget, s annak teljesítését kívánja. V. ö. KÖVET, (1). *Adósságot követelni. Az elveszett jószágot a cseléden követelni. A szolgától hűséget, a gyermektől szófogadást követelni. A mit követelsz, megadom. Kereskedői és más rokon üzleti könyvekben használtatik a német Haben, Guthaben kifejezésére; azonban ennél alkalmasabb: bírós; l. ezt.*

KÖVETELÉS, (köv-et-el-és) fn. tt. *követelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn bizonyos igénynél, jognál vagy hatalomnál fogva valamit, mint kellő dolgot sürgetünk. 2) Azon tárgy, melyet ilyképen sürgetünk, követelmény. *Százforintnyi követelésem van rajtad.* V. ö. KÖVET, (1), és KÖVETEL.

KÖVETELÉSI, (köv-et-el-és-i) mn. tt. *követelési-t*, tb. —*ék*. Követelést illető, arra vonatkozó. *Követelési jog. Követelési oldal az üzleti könyvekben.*

KÖVETELMÉNY, (köv-et-el-mény) fn. tt. *követelmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c* v. —*je*. Azon tárgy, melyet bizonyos igény, jog vagy kötelezettség szerint valakin keresünk, s tőle megkapni hatályosan sürgetjük.

KÖVETELŐ, (köv-et-el-ő) mn. és fn. tt. *követelő-t*. 1) Aki valamit követel. *Örökségét követelő árva*. Továbbá amire nézve követelése van valakinek. *Követelő adósság*. (Activ-Schuld). 2) Főnévileg különösen személy, ki más birtokában vagy használatában levő jószágra vagy hatalomra igényt vagy jogot tart, s azt magáévé tenni akarja. *A követelőket csődpörre utasítani*. *A trónkövetelők egymás ellen törekednek*. V. ö. **KÖVETEL**.

KÖVETELŐLEG, (köv-et-el-ő-leg) ih. Követelő módon, követelő állapotban; követelési jogon.

KÖVETELŐLEGES, (köv-et-el-ő-leg-és) mn. tt. *követelőlegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amire viszonyulva követeléssel bír valaki. *Követelőleges állapot*.

KÖVETELT, (köv-et-el-t) mn. tt. *követelt-et*. Mire valaki igényt vagy jogot tart, s annál fogva annak teljesítését, mint kellő dolgot, sürgeti. *A követelt házbért lefizetni*. V. ö. **KÖVETEL**.

KÖVETENDŐ, (köv-et-end-ő) mn. tt. *követendő-t*. Törzsöke a más után működést, más példája szerénti cselekvést jelentő *követ*, s mondjuk általán minden emberi műről s erkölcsi tettről, mely jeles tulajdonságainál fogva megérdemli, hogy példa gyanánt vétséssé és utánoztassék. *Követendő példával, magaviselettel elülmenni*. V. ö. **KÖVET**.

KÖVETÉS, (köv-et-és) fn. tt. *követés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c*. 1) Midőn a kívánást, kérést jelentő *követ* igétől származik, am. cselekvés, mely által valakit v. valamit kérünk, sürgetünk. *Az elveszett jószágnak, adósságnak követése*. *Követéssel kezdeni a beszédet, megszólítást*. *A megkövetésre bocsánatot adni*. 2) Midőn a menést, kísérést jelentő *követ* a törzsöke, am. cselekvés, melynél fogva valakit kísérünk, vele társ gyanánt megyünk. 3) Erkölcsi ért. utánzás, másnak példája utáni indulás. *Jeles emberek, mesterek, művészek követése*. *Krisztus követéséről írt könyv*. V. ö. **KÖVET**.

KÖVETHETETLEN, KÖVETHETLEN, (köv-et-het-et-len) mn. Amit vagy akinek példáját, tetteit utánozni nem lehet. *Követhetetlen költőidőzetes ügyesség*. Határozóként am. követhetlenül, anélkül hogy követni lehetne.

KÖVETHETŐ, (köv-et-het-ő) mn. tt. *követhető-t*, tb. —*k*. Amit követni, azaz utánozni lehet vagy tanácsos, vagy szabad. *Valamit követhető példa gyanánt ajánlani*. *Az ily vakmerőség nem követhető*.

KÖVETHETŐLEG, (köv-et-het-ő-leg) ih. Oly módon, hogy követni, utánozni lehet.

KÖVETKÉZÉK, (köv-et-kéz-ék) fn. tt. *követkézék-t*. L. **KÖVETKÉZET**.

KÖVETKÉZENDŐ, (köv-et-kéz-end-ő) mn. tt. *következendő-t*. Ami bizonyos sorban és rendben, az

előre bocsátottak után jön. Használják leginkább bizonyos tárgyak elszámlálásában, a szabatosabb *következő* helyett. *Olvasásra ajánlom a következő könyvet*. Szoros és szabatos ért. ami ezután jönni fog. *A mult, jelen és következő század*.

KÖVETKÉZENDŐKÉP, (következendő-kép) ősz. ih. I. **KÖVETKEZŐKÉP**.

KÖVETKEZENDŐSÉG, (köv-et-kéz-end-ő-ség) fn. tt. *következendőség-et*, harm. szr. —*c*. Általán személyek vagy események összege, amint utánunk jönni fognak. *A következendőség fog itélni rólunk*. *Ki láthatja előre a következendőséget?* V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZÉS, (köv-et-kéz-és) fn. tt. *következés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c*. Az egymással össze-függésben levő tárgyak azon viszonyos létezése, midőn egymás után jönnek, s mintegy követik, kísérik egymást. Különösen 1) észtanilag, az előrebocsátott ismeretekből, állítmányokból másoknak mintegy észszerű kifolyása. 2) Valamely dolognak, cselekvésnek sikere, eredménye, mely mintegy kiered, kifoly belőle. *Jó, rossz következés*. *Annak semmi következése nem lett*. *Majd megmutatja a következés*. V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZÉSKÉP, (következés-kép) ősz. ih. Az előre bocsátottak természetéből folyva. Élünk vele, midőn a felhozott előzményes okokból határozottan állítunk v. tagadunk valamit, pl. *sem időm, sem pénzem, sem egészségem : következképként utazni nem lehetek*. Néha am. következés, azaz eredmény, gyanánt. *A mondottakból következképként az folyik, hogy stb*.

KÖVETKÉZÉSKÉPEN, lásd : **KÖVETKÉZÉSKÉP**.

KÖVETKÉZET, (köv-et-kéz-et) fn. tt. *következet-et*, harm. szr. —*c*. Elvont ért. eredmény vagy siker, mely valamiből következik. Különösen észtanilag azon állítmány, mely az okoskodási előzményekből bizonyos elveknél fogva szükségképen foly. Erkölcsi ért. a cselekvésnek azon tulajdonsága, mely szerént bizonyos elvekre építve más rokonneműekkel egyezésben van. Innen, ki így cselekszik, *következetesnek* mondatik.

KÖVETKÉZETDÚS, (következet-dús) ősz. mn. L. **KÖVETKÉZMÉNYDÚS**.

KÖVETKÉZETÉS, (köv-et-kéz-et-és) mn. tt. *következtetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk cselekvőről, kinek tettei bizonyos elvek szerint intézvék, s ennél fogva észtan, s erkölcsi összhangzatban vannak. 2) Mondjuk cselekvénnyről, mely a többi rokonneműekkel megegyezik. 3) Ritkább használatnál annyi, mint sok eredményü, miből sok következik, *következménydús*. V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZETÉSSÉG, (köv-et-kéz-et-és-ség) fn. tt. *következtettség-et*, harm. szr. —*c*. Az okoskodásnak vagy cselekvésnek tulajdonsága, mely szerént összhangzatban áll az illető előzményekkel, s azokból mintegy szükségképen foly ki. V. ö. **KÖVETKÉZET**.

KÖVETKÉZETIES, (köv-et-kéz-et-i-es) mn. tt. *követkézeties-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Valamely másik után következő.

KÖVETKÉZETLEN, (köv-et-kéz-et-len) mn. tt. *követkézetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Mondjuk állításról vagy cselekvénnyről, mely az előzményekkel összhangzatban nincsen, valamint oly emberről, ki illetéknép okoskodik vagy cselekszik. 2) Aminek eredménye, sikere nincs, miből szükségképen nem foly valami, mi után semmi sem jön. *Következellen merény, esemény, kísérlet.*

KÖVETKÉZETLENSÉG, (köv-et-kéz-et-len-ség) fn. tt. *követkézetlenség-ét*, harm. sz. —*e*. A következetességnek egyenes ellentéte, vagyis az okoskodásnak, vagy cselekvésnek azon minősége, mely szerint az illető előzményekkel összhangzatban nincsen, s azokból szükségképen nem foly ki. *A népszabadságot szóval védeni, s rabszolgákat tartani, politikai következetlenség.*

KÖVETKÉZETLENÜL, (köv-et-kéz-et-len-ül) ih. 1) Olyféle okoskodással vagy cselekvéssel, mely az illető előzményekkel összhangzatban nincsen. *Következetenül állítani vagy tagadni valamit. Ki magára nézve vallási türelmet kíván, az következetlenül cselekszik, midőn más vallásukat üldöz.* 2) Eredménytelenül, siker nélkül.

KÖVETKÉZIK, (köv-et-kéz-ik) k. m. *követkéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *követkézzél*. 1) Midőn a menést, haladást, kísérést, utánzást jelentő *követ* törzsoktól származik, annyi mint bizonyos előre ment, előre bocsátott tárgyak után némi öszveköttetési viszonynál fogva jön, vagy ered, s mintegy nyomában halad. *Tél után tavasz, ezután nyár, nyár után ősz következik. Nappal után éjjel, éjjel után nappal következnek. Első szám után a második, továbbá a harmadik stb. következik. Borura derű, életre halál következik. Észtanilag am. bizonyos állítmány az előzményekből foly. Mindezekből az következik, hogy stb.* Erkölcsileg am. bizonyos cselekvénynek eredménye, jó vagy rossz sikere van. *Mi következik ezen kicsapongó életből? Vajmi sok gonosz következik az önzéstől.* Ezen értelmezésekből világos, hogy ezen igének törzsoke igazán *kölet* kelet, s hogy *következik* am. *köletkezik*, keletkezik, pl. *Mi haszon következik ebből?* am. mi haszon keletkezik? V. ö. KÖVET, (3). 2) Midőn tájdivatosan a kérést, kívánást jelentő *követ* törzsoktól származik, am. kéredezkedik, elmenés előtt bocsánatot, engedelmet kér, pl. *elkövetkezik a háztól, a társaságtól*, azaz elmenés előtt népszokás szerint búcsúzik. V. ö. KÖVET, (1).

KÖVETKÉZMÉNY, (köv-et-kéz-mény) fn. tt. *követkézmény-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e* v. —*je*. 1) Általán, ami valamiből következik, eredményként foly. 2) Különösen észtanilag az okoskodónak azon állítása, vagy tagadása, melyet az előzményekből hoz ki. (consequentia)

KÖVETKEZMÉNYDÚS, (következmény-dús) ősz. mn. Aminek sok következménye vagy eredménye

van. *A tudományoknak és művészeteknek országos ápolása következménydús szokott lenni.*

KÖVETKÉZŐ, (1), (köv-et-kéz-ő) mn. tt. *követkéző-t*. 1) Midőn menésre, haladásra vonatkozik, am. az előre bocsátottak után jövő, menő, haladó. *Következő három napon nem leszek haza. Következő évben fürdőbe megyek.* Használtatik mintegy figyelmeztetésként az elszámílandó tárgyak vagy személyek nevei előtt is. *Ezt pedig állítom következő okokból. Következő jeles férfiak arczépeit vedd meg számomra. Néha am. eredmény gyanánt kifolyó. Ki számíthatja fel előre a háborúból következő csapásokat?* 2) Midőn a kérést jelentő *következik* törzsokból ered, am. kéredező, bocsánatot kérve távozó. V. ö. KÖVETKÉZIK.

KÖVETKÉZŐ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *követkéző-t*. Utódok, kik utánunk élni fognak.

KÖVETKÉZŐKÉP v. —KÉPEN, (követkéző-kép) ősz. ih. Úgy, amint az előzményekből észtanilag vagy erkölcsileg következik. Máskép: *következés-kép* v. *képen* v. *következőleg*.

KÖVETKÉZŐLEG, (köv-et-kéz-ő-leg) ih. lásd: KÖVETKÉZŐKÉP.

KÖVETKÉZTET, (köv-et-kéz-tet) mivel. m. *követkéztet-tem*, —*tél*, —*étt*. par. *követkéztess*. Okoskodva az előre bocsátott állításokból új állítmányt, mint az előzménynek szükségképi eredményét, hoz ki, pl. midőn valaki ezen előzményekből, hogy minden ember halandó, és hogy Péter ember azt hozza ki, hogy Péter halandó.

KÖVETKÉZTETÉS, (köv-et-kéz-tet-és) fn. tt. *követkéztetés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e*. Az okoskodó észnek azon működése, melynél fogva következtet. V. ö. KÖVETKÉZTET.

KÖVETKÉZTETMÉNY, (köv-et-kéz-tet-mény) fn. tt. *követkéztetmény-t*, tb. —*ék*. Amit valamely előzményekből következtetünk, pl. *„következtet”* ige alatt: *Péter halandó.*

KÖVETLEN, (köv-et-len) mn. tt. *követlen-t*, tb. —*ék*. Kövek nélkül szükkölködő, hol kő nem terem, v. ami nincs kövel ellátva, ékesítve stb. *Szala köves, ellenben Somogy követlen vármegye. Követlen káposztás hordó. Követlen gyűrű.*

KÖVETŐ, (1), (köv-et-ő) mn. tt. *követő-t*. 1) Valamit sürgetve, igényvel, jognál fogva kérő, kívánó, nyomatosanban: *követelő*. *Díjat követő munkás, tisztviselő. Örökséget követő árva.* 2) Valakivel társképen vagy más után menő, mást kísérő. *Nagy urakat követő udvari tiszték, szolgák. Vad nyomát követő vadász.* 3) Másnak példája után induló, cselekvő. *Idegen divatokat követő piperkőczők. Jó példát követő ifjak.* V. ö. KÖVET.

KÖVETŐ, (2), (köv-et-ő) fn. tt. *követő-t*. Személy, ki másoknak bizonyos tetteit utánozza, azok példája szerint cselekszik, azoknak elveit, és cselekvési módját mintegy magáévá teszi. *A keresztények Krisztus követői. Legyetek követői Krisztusnak, mint én is az vagyok.* (Sz. Pál, Káldi szerint.) *Nem használ a tancs, ha nincs követője.* (Km).

KÖVETSÉG, (köv-et-ség) fn. tt. *követség-ét*, harm. szr. —e. 1) Több követekből álló személyzet, mely valamely fejedelem, vagy állodalom bizonyos ügyeiben jár, és működik. *Fényes követtséget bocsátani a köziglő ellenség megkérlelésére.* 2) Követi hivatal, méltóság. *Követséggel megtisztelni valakit.* *Rendkívüli követtségben eljárni.* 3) Régi törvényes nyelven am. kettős büntetési, vagyis bírsági követelés. Második Andrásnak 1228-ki oklevelében: *Neutra pars iudicium dupli, quod vulgo Követ^hseg dicitur, solvere tenetur.* (Jerney: Nyelvkinccsek.) Ennek törzsöke a jogon alapuló kérést, sürgetést, kívánást jelentő *követ*, melyben a *ség* mint állapotot jelentő képző fejezi ki az elvont értelmű tárgyat vagyis a bírságot, mely a bírói követeléstől úgy származott mint „marasztás” a marasztás v. marasztalástól.

KÖVETSÉGI, (köv-et-ség-i) mn. tt. *követségi-t*, tb. —ék. Követséghez tartozó, azzal viszonyban levő. *Követségi személy, titoknok.* V. ö. **KÖVETSÉG**.

KÖVETTETÉS, (kő-vettetés) ösz. fn. Kő- vagy érczbányai működés, mely által a tömör kősziklákat széttördösik, szakgatják, pl. löpor által.

KÖVEZ, (köv-ez) áth. m. *kövez-tem*, —tél, —ett, par. —z. 1) Üldözésből vagy rendes büntetésképen kövekkel megdobál, vagy halálra hajigál valakit; meg igekötővel használtatik. *A zsidók szent István vértanút megkövezték.* 2) Kövekkel kirak valamely tért. *Utcákat, utakat, udvarokat kövezni.*

KÖVEZÉS, (köv-ez-és) fn. tt. *kövezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, mely által valakit üldözve, vagy bírói ítélet következtében kövekkel dobálnak, agyon hajigálnak. *A régi népeknél a kövezés a halálos büntetés egyik neme vala.* 2) Bizonyos térnek kövekkel való kirakása. *Utak, utcák kövezése.*

KÖVEZET, (köv-ez-et) fn. tt. *kövezet-ét*, harm. szr. —e. Elvont ért. azon kövek öszvege, melyek bizonyos téren mesterségesen elhelyezvék, hogy a járókelőknek szilárd alapul szolgáljanak. *Utcái kövezet. Sima kőlapokból, zuzott kövekből csinált kövezet. Folyások, templomok kövezete.* V. ö. **KÖZET**.

KÖVEZETI, (köv-ez-et-i) mn. tt. *kövezeti-t*, tb. —ék. Kövezetet illető, arra vonatkozó. *Kövezeti vám.*

KÖVEZETLEN, (köv-ez-et-len, azaz kövezet-telen) mn. tt. *kövezetlen-t*, tb. —ék. Ami kövekkel kirakva nincsen. *Kövezetlen utcák.*

KÖVEZÉTT, (köv-ez-ett) mn. tt. *kövezett-et*. Ami kövekkel ki van rakva, pl. út, úteza, tér, udvar.

KÖVEZETVÁM, (kövezet-vám) ösz. fn. Vám, azaz díjpénz, melyet az illető község vesz a járó kelő kocsiaktól, szekerektől, az utcái kövezet koptatása fejében.

KÖVEZŐKALAPÁCS, (kövező kalapács) ösz. fn. Az utazakövezők kalapácsa, melylyel az elhelyezett köveket le- és öszveveregetik.

KÖVEZŐKÓTIS, (kövező-kótis) ösz. fn. Kótis, azaz nyellel ellátott, s megvasalt ütőfa, melylyel a

lerakott kövezetet sulykolják, hogy annál tömöttebb és szilárdabb legyen.

KÖVI, (1), (köv-i) mn. tt. *kövi-t*, tb. —ék. Kőben vagy kő közt tartózkodó; kővön termő. *Kövihal. Kövirozsza. Kövihajma.*

KÖVI, (2), falu Gömör m.; helyr. *Kövi-be*, —ben, —ből.

KÖVIHAJMA, (kövi-hajma) ösz. fn. A hajma egyik faja; máskép: *kérges hajma*. (Allium angulosum).

KÖVIHAL, (kövi hal) ösz. fn. Kőves fenekű patakokban tenyésző kisdéd, jóízű halfaj, mely a pontyok neméhez tartozik. (Cyprinus gobio).

KÖVÍT, (köv-ít) áth. m. *kövít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamely testet kővé változtat, vagy olyanná alakít, mint a kő; máskép: *kőveszt*.

KÖVÍTÉS, **KÖVITÉS**, (köv-ít-és) fn. tt. *kövítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által bizonyos testek kőhöz hasonló keménységűek és alakuak lesznek.

KÖVÜL, **KÖVÜL**, (köv-ül) önh. m. *kövül-t*. Mondjuk szerves, vagyis állati és növényi testekről, melyek a földben hosszas időn keresztül fekvén, idegen, nevezetesen ásványos testektől általhatva megkeményednek, s kövekhez lesznek hasonlók, s ezen átkövült test neve: *kövület*, (petrefactum). Átv. ért. mondják emberről, kinek érzékei megtompulnak, s gyöngédebb benyomások felfogására képtelenek. *Megkövült a szíve.*

KÖVÜLÉS, **KÖVÜLÉS**, (köv-ül-és) fn. tt. *kövülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valamely növényi vagy állati testrészek kővé keményednek. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVÜLET, **KÖVÜLET**, (köv-ül-et) fn. tt. *kövület-ét*. Kővé vált szerves test. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVÜLETI, **KÖVÜLETI**, (köv-ül-et-i) mn. tt. *kövületi-t*, tb. —ék. Kövületre vonatkozó, kövülethez tartozó. *Kövületi alakulások.*

KÖVÜLT, (köv-ül-t) mn. tt. *kövült-et*. Ami kövülés által átalakult, vagyis előbbi lágyabb állományát kőkeménynyé változtatta. *Kövült állati csontok, fák.*

KÖZ, (1), általában mint önálló gyök; melynek divatban levő többnemű jelentéseit ha tekintetbe vesszük, és öszvehasznlítjuk, azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy bizonyos öszveget, vagy együvé tartozó, egymással öszvefüggésben levő részeket, tárgyakat jelentenek. E szerint, mind alapfogalomra, mind hangra legrokonabb hozzá az *ösz*, melyből *öszve*, *öszveség*, *öszves* erednek. A *köz*-nek ellentéte 1) a *külön*, *különös*, *önálló*, *sajátságos*, tehát ami a többivel öszvefüggésben nincsen, pl. *köz birtok*; *külön*, *saját birtok*; 2) a *távol*, mennyiben ami *közel* van valamihez, az avval öszvefügg; 3) a *külsőség*, a *közpre* vonatkozólag, mert *köz-p* az, melyben valamely kikerekített egészen fővonalai öszvejönnek; *külsőség* pedig, hol ezen vonalak egymástól végképen

elszakadnak. 4) Átv. ért. ellentéte a *kütnő*, *jeles*, mennyiben a közönséges oly valamit jelent, mely a többi hasonló neműekkel egy tulajdonsága, mely a többi közül éppen ki nem válik, s olyan, mint az alkotó részek akármelyike, pl. *köz ember*, *köz katona*, ellentéte: *tiszt*; *köz bíró*, ellentéte: *elnök*; *közön-séges ruha*, ellentéte: *innepi*, *díszruha*. 5) Ellentéte a *tág*, *térs*, mennyiben a köz jelent oly helyet is, mely bizonyos korlátok közé van szorítva, a tág pedig olyat, mely korlátolva vagy szűkítve nincs. Végre innét átv. értelemben jelenti azon korlátot is, mely bizonyos dolgokat egymástól elválaszt, egyszersmind mintegy középpont gyanánt szolgál az egymástól elszakasztottak vagy egymással ellentétben állók között. Mindezekből az tűnik ki, hogy a köz szóban általában az *összeség*, *együttesség*, *összefüggés* alapfogalma rejlik. Rokon vele az arab: *kūz* (körüljárt). V. ö. ÖSZV; ÖZÖN. A közéletben többször előforduló egyeztetések össze is szoktak íratni, pl. *közkatona*, *közjó*, *közkeresmény*.

KÖZ, (2), fn. tt. *köz t*, tb. — *ők*, harm. szr. — *e*. kicsinyezje: *közöcske*. 1) Bizonyos határok, korlátok által öszveszorított hely, térség. *Utcafele szűk köz*, *kis köz*, (midőn rokona közelebből a német *Gasse*, béber *יָרֵחַ* utca); *lábak köze*. *Közbevenni*. *Közbenjáró*. „Mend ő szenti és önöttei közikön” (mind ő szenti és önöttei [boldogultjai] közükön [között]). Régi halotti könyörgés). Különösen így nevezetnek folyók által bekerített nagyobb térségek, mint: *Bodrogköz*, *Csalóköz*, *Szamosköz*, *Muraköz*, *Rábaköz*, *Körösköz*. Hasonlóan: *Tóköz* a tavaktól, *Sárköz* a sártól, *Szigetköz* a szigektől, melyek között feküsznek. Ide tartozik a régi *Etelköz* (régies írással: *Atelkuzn*), azaz *Italköz*, *Vízköz*. 2) Innen átv. ért. erkölcsi korlát, mely bizonyos embereket elválaszt egymástól. *Az urat a rabszolgától nagy köz választja el*. 3) Időre alkalmazva jelent bizonyos időszakaszt, mely esetben csak a *ban ben* raggal használtatik rendesen, s am. azon időnek lefolyta alatt, pl. *napközben*, *esztendőközben*. Hasonlóan ily raggal és öszvetételben divatozik oly dolgokról szólva, melyeket tenni szoktunk, s am. azoknak folytatában, vagyis azon idő alatt, míg valamit cselekszünk, pl. *Írás*, *olvasás*, *tanulásközben* *háborgatni valakit*. *Sétálás*, *lovaglás*, *kocsizásközben*. *Évélközben* *tréfálni*. 4) Átv. ért. *semmi közöm* hozzá, am. ezen dolog egészen érdekemen kívül fekszik, tehát öszvefüggésben nincs velem. *Semmi közöm az ily emberrel*, azaz öszveköttetésben nem vagyok vele, reám vagy hozzám nem tartozik. „Azok semmi (semmi) közöket nem mondják a fegyverszerszámboz.” 1560-ki levél. (Szalay Á. 400 levélgyűjt.) Eredete nyomozásáról l. KÖZ, (1).

KÖZ, (3), mn. tt. *köz-t*, tb. — *ek*. 1) Bizonyos többségnek minden egyes részre kiterjedő, s azokat némi tekintetben *öszpontosító*, ilyenek: a) *köz bírtok*, *köz legelő*, *köz haszon*, *köz jó*, *köz kenyér*, *köz keresmény*, *köz kocs*, *köz ló*, *köz ház*, melyekhez t. i. több illetők jogot, vagy igényt tartanak, s e tekintetben mintegy

erkölcsi egészsze olvadnak össze; b) *köz akarat*, melyben mindnyájan, vagy a többség egyesül, *köz gyónás*, mely minden bűnök megvallására kiterjed. Ellentéte: *külön*, *különös*, *önálló*, *egját*. 2) Nyilvános, mi az egyes részeket nem zárja el, nem rekeszti ki, hanem öszvefogal mindent, s általánosan hat, pl. *Köz beszéd*, mely a sokaság nyelvén forog; *köz hír*, melyet általán beszélnek; *köz hely*, melyből senki kizárva nincs, *köz tér*, *köz kert*, *köz út*, hol mindenki járhat; *köz kézen forog*; *köz hivatal*, mely az egész községnek szolgál, *köz törvény*, *köz ügy* stb. Ellentéte: *magán*, *magános*, *egyes*. 3) A nagy sokasághoz tartozó, a többi közül semmi kitűnő tulajdonságnál fogva ki nem váló. Innen átv. ért. a maga nemében *alávaló*, vagy *alsó rendbeli*. Ellentéte: *kitűnő*, *jeles*, *innepi*. Ilyenek: *köz katona*, ellentéte: *tiszt*; *köz ember*, ellent. *úr*, *rangbeli személy*; *köz nép*, ell. *úri nép*; *köz rend*, *köz vér*, ell. *nemes rend*, *vér*; *köz nap*, ell. *innep*, *vasárnap*. 4) Többek közé szoruló, s azokat mintegy központul *öszvesítő*. Ellentéte: *szélső*, *külső*. Ilyenek: *köz fal*, *köz határ*, *köz korlát*. 5) Részes valamely cselekvényben, merényben stb. *Péter is köz volt hozzá* = részes volt benne. V. ö. KÖZ, (1).

KÖZAKARAT, (köz-akarat) ösz. fn. Megegyezés, melynél fogva bizonyos testület öszves személyzete vagy többsége valamely tárgyra nézve ugyanazt akarja. *Közakarrattal elhatározni valamit*. *Közakarrattal választott főnök*, *tisztviselő*.

KÖZBE, (köz-be) igekötő. 1) Valamely térnek közepébe vagy azon térbe, mely bizonyos határokkal bir. *Két oldalról közbevenni az ellenséget*. *Közbevenni magát valamely ügyben*, azaz a két felet elválasztó térbe állani. 2) Valaminek folytát megszakasztja, s annak multja és jövője közé mintegy betolakodik. *Közbeszólni mások beszédébe*. *Ha betegségem közbe nem jön, már elvégeztem volna munkámat*. Különösen személyre vitetve, am. megjelenése által két vagy több személyek közt folyó működést, cselekvést, tanácskozást stb. megakasztja.

KÖZBÉCSÜ, (köz-bécsü) ösz. fn. A becsünek azon neme, mely szerint valamely jószágának becsét bírólag kiküldött hites személyek meghatározzák. *E ház közbecsü szerint százezer forintot ér*.

KÖZBEESŐ, l. KÖZBENESŐ.

KÖZBEIGTAT, (közbe-igtat) ösz. áth. lásd: KÖZBESZÚR.

KÖZBEJÁRÁS, KÖZBEJÁRÓ, l. KÖZBENJÁRÁS, KÖZBENJÁRÓ.

KÖZBEJÖN, (közbe-jön) ösz. önh. L. KÖZBE alatt.

KÖZBEJÖTT, (közbe-jött) ösz. mn. Valamely dolog folyama alatt mellékcscn, nem oda tartozólag történt. *Közbejött véletlen akadály miatt elhalasztani, félbeszakasztani valamit*. *Közbejött esemény*.

KÖZBEJÖVET, (közbe-jövet) ösz. fn. Általán esemény, mely valaminek folytatában, mint külső, s nem hozzá tartozó dolog, előadja magát, s azt mint-

egy ketté választja. *A háboru közbejövete miatt az építéstől megszűnni.*

KÖZBEJÖVETEL, (közbe-jövetel) l. KÖZBEJÖVET.

KÖZBELI, (köz-beli) ősz. mn. Közben levő. *Közbeli országlás.* (Interregnum). *Közbeli mondat.*

KÖZBELSŐ, (köz-belső) ősz. mn. Székely tájszólás szerint am. középső, vagyis a körnek legbeliebbi pontján levő. Szokottabban : *közbülső.*

KÖZBEN, (köz-ben) névhatározó, mert szabatosan nevek után áll, s am. az alatt, míg valami tart, pl. *beszéd közben*, a beszéd folytatában; *idő közben*, míg az idő foly; *út közben*, míg az út tart; *evés közben*, azon idő alatt, midőn valaki eszik. Egyébiránt használják igék előtt is, de ekkor am. *közepett*, *között*, pl. *közben foly*, *közben fut*, *közben fekszik*. Midőn kettőztetve mondják, am. néha-néha, olykor-olykor, pl. *Közben-közben megnyugszik.*

KÖZBENJÁR, (közben-jár) ősz. önb. 1) Tulajd. ért. közepett jár. 2) Átv. és szokott ért. két ellenkező felek közé lépve, azokat kibékíteni, illetőleg kiegyezésre bírni törekszik. Szélesb. ért. eszközös végett működik valamely ügyben.

KÖZBENJÁRÁS, (közben-járás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valaki a végett működik, hogy bizonyos dolgot eszközöljön. *Pártfogók közbenjárása által kegyelmet, hivatalt nyerni.*

KÖZBENJÁRÓ, (közben-járó) ősz. fn. Személy, ki mint jóakaró, békítő, engesztelő, kérő stb. működik két fél között, vagy hogy az illetőnek javára valamit egy másiktól eszközöljön.

KÖZBENKÖZBEN, kettőztetett ih. s am. néha-néha, valamit olykorolykor felhészakasztva. *Gyalogláskor közbenközben megnyugomni* Közbenközben beszélni a tanácskozába.

KÖZBESZÉD, (köz beszéd) ősz. fn. 1) Beszéd, mely bizonyos sokaságu nép száján valamely dolog felől forog. *A városunkba érkezett művész közbeszéd tárgya.* *Közbeszéd szerint nagy botrány történt a színházban.* 2) Oly mondatokból álló beszéd vagy egyes mondat, mely ugyanazon alakban, és gyakran előfordul a nép szájában, szokottabban : *közmondás*, *közmondat*, *közpéldabeszéd*. 3) Oly szóbeli s népszerű előadás, mely a középserűsége fölül nem emelkedik; ellentéte *ékes*, *czikornyás*, *felsőbb írói beszéd.*

KÖZBESZÓLÁS, (közbe szólás) ősz. fn. Valamely beszédnek, mielőtt bevégeztetnék, egy másik által félbeszakítása.

KÖZBESZURAT, ősz. fn. A nyelvtanban azon ön- vagy mássalhangzó, mely ragozás- vagy képzéskor könnyebb vagy hangzatosabb kiejtés végett a törzsök és rag vagy képző közé tétetik. Ezek mássalhangzóknál, főkép a *j* és *v*, pl. *lejjebb*, *kijebb*, *leebb* kiebb, helyett, *bővebb*, *bővít*, *bőbb*, *bőít*, helyett, önhangzóknál a, e, o, ő, pl. *hadakozik* *badkozik* helyett *barátotok*, *baráttok* helyett és több számtalanok.

KÖZBETÉT, (közbe-tét) ősz. fn. l. KÖZBESZURAT.

KÖZBETÉTEL, (közbe-tétel) ősz. fn. l. KÖZBESZURAT.

KÖZBEVÉSZ, (közbe-vész) ősz. áth. Két vagy több oldalról bekerít, s mintegy középponttá tesz valakit v. valamit. *Midőn a farkas közeledik a ménés felé, az erősebb lovak közbe veszik a gyöngébbeket. Az elfogott rablót közbevették a rendőrök.*

„Kérlek, te is indulj utánok népeddel :

Közbevegyük őket a mi seregiunkkel.“

Temesvári István 1569-ben (Thaly K. gyűjt.).

KÖZBEVET, (közbe-vet) ősz. áth. 1) Valamit úgy helyez, hogy köz gyanánt szolgáljon valamely összefüggő egésznek részei között, pl. midőn az alapondatot kétfelé osztja, s egy más mondatot tesz közébe. 2) Visszaható névmással, *magát közbevetni* am. valami ügybe avatkozni, békítés, egyeztetés, engesztelés stb. végett.

„Nem használt, Izabella magát hogy közbevetette.“

Horvát E.

KÖZBEVETÉS, (közbe-vetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit közbevetünk, vagy magunkat vetjük közbe. V. ö. KÖZBEVET.

KÖZBEVETÉTT, (közbe-vetett) ősz. mn. Ami bizonyos többség, mennyiség határai, végszélei közé helyzetetett, tétetett. *Székő évben február hava egy közbevetett nappal szaporították.*

KÖZBEVÉTT, (közbe-vét) ősz. mn. Akit vagy amit közbe vettek, két vagy több oldalról bekerítettek, körülfogtak.

KÖZBIRÓ, (köz bíró) ősz. fn. 1) Személy, ki a peres felek ügyében közbeveti magát, s az egymással ellenkedőket mintegy választó fal gyanánt eltávolítja. Itt alapfogalom az elválasztást jelentő *köz*. 2) Valamely törvényszék ülnöke, bírótágja.

KÖZBIRODALOM, (köz-birodalom), l. KÖZTÁRSASÁG.

KÖZBIRTOK, (1), (köz-birtok) ősz. fn. Oly birtok, melyet többen hasonló joggal bírnak, mely nem kizárólag egyé, hanem több személyekből álló testületé, vagy osztatlan családtagoké.

KÖZBIRTOK, (2), (köz-birtok) ősz. fn. Birtok, mely többekkel közös, melynek többek a részesei.

KÖZBIRTOKOS, (köz-birtokos) ősz. fn. Ki bizonyos jóságot többekkel osztatlanul bír. Szorosb. ért. így nevezetnek azon egy határban lakó nemesek, kik az úgynevezett királyi javadalmakat, legelőket, erdőket, közösen bírnak, kik között ezeket tekintve tagszáfaly nem történt.

KÖZBIRTOKOSSÁG, (köz-birtokosság) ősz. fn. Köz-birtokosok testülete. V. ö. KÖZBIRTOKOS.

KÖZBIZTONSÁG, (köz biztosság) ősz. fn. Valamely államban, megyében, városban stb. lakók azon állapota, midőn életük és vagyonuk semmi háborgók, vagy rendetlenkedők, vagy gonosztevők által veszélyezve nincsen. V. ö. BIZTONSÁG.

KÖZBIZTONSÁGI, (köz-biztonsági) ősz. mn. Közbiztonságot illető, arra vonatkozó. *Közbiztonsági intézkedések, hivatalok.*

KÖZBOCSÁNAT, (köz-bocsánat) ősz. fn. Polgárzati ért. kegyelem, melyet az illető fejedelem vagy állodalom, a felségsértésben, vagy haza elleni fölkelésben elmarasztalt polgároknak általán ad.

KÖZBÜL, (köz-be-ül), l. KÖZBEN.

KÖZCSEND, (köz-csend) ősz. fn. Egy egész tarsaságnak, pl. ország, megye, városnak stb., háborítatlan állapota.

KÖZDIVATÚ v. —DIVATU, (köz divatú) ősz. mn. Általános szokásban levő. *Közdivatú viselet. Közdivatú szólamód.*

KÖZÉ, (köz-é) névhatározó. Ragozva : *közém, közéd, közé v. közéje, közénk, közéték, közējök.* A név, melylyel közvetlen viszonyban áll, változatlanul marad, pl. *Tűz és víz közé szorult. Rablók közé jutni.* Megfelel e kérdésre : *hova?* Eredetileg rövid *e*-vel : *köz-e*, melyben az *e* mutató jelentéssel bír, mint a *hov-a, tov-a, id-e, od-a* szókban, s annál fogva a *közé* már a harmadik személy ragját is magában foglalja : *köze-e*, és *j* közbetétellel : *köz-e-j-e*, ami az elsőbb *e* megnyújtásával, mint föntebb érintve van, divatos is.

„Mennyet hasgat a tábor zenéje,
Nép- s harangszó zúg, zajong közéje.“

Választó gyűlés. (Erdélyi Jánostól).

Így képződött a *bel*-ből származott *bel-e, bel-e-em, bel-e-ed, bel-e-e, belém, beléd, belé.* Ezek is : *alá, fölé, felé, mögé*, határozatlan, vagyis személyragozatlan állapotban eredetileg : *al-a, föl-e, fel-e, mög-e*; innen a tájsozásilag még élő : *alaja, följe, feje, mögeje.* Nagyobb nyomatékkal : két *z*-vel *közzé*; s hogy itt csak nyomatékoság rejlik, mutatja a *közébe* vagy *közibe* alak, mely *közé*-nek újabb származéka; mint *fölé*-nek : *fölébe, hegyé*-nek : *hegyébe*, és *elé*-nek : *elébe.*

KÖZEG, (köz-eg) fn. tt. *közeg-ét.* 1) Közvetítő v. vezető eszköz a természetben, pl. a lég mint hangvezető. (Medium). 2) Közhatóság (Organum).

KÖZEGYEN, (köz-egyen) ősz. fn. Ez helyesebben megfordítva *egyenköz*; mely oly térséget jelent, melyet két párhuzamos vonal képez; párhuzamnak pedig neveztetik oly két vonal, melyeknek minden pontjai egyenlő távolságra állanak egymástól.

KÖZEGYENÉS, (köz-egyenés) ősz. mn. Némelyek 'párhuzamos' értelemben használják. V. ö. KÖZEGYEN.

KÖZEL, (1), (köz-el) névh. Úgy nevezett közeli ragu neveket vonz, valamint magát a személyragos közelítő ragot is, pl. *Közel hozzád, hozzád, hozzád. Közel a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz*, vagy után téve : *a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz közel.* Ellentéte : *távol, messze.* Alapfogalom benne azon tér- vagy időbeli összefüggés, összeköttetés, mely több egymással érint-

kező dolgok között létezik. Ezen szó mint határozó eredetileg *köz e*, melyben az *e* mutató képző, mint az *id-e, messz-e, od-a, tov-a, vissz-a* szókban az *e, a*. Ilyen az időtávolságot jelentő *taval*, mely eredetileg *tava*, azaz *tova* t. i. időben.

KÖZEL, (2), (köz-el) mn. tt. *köz-el-t*, tb. —*ek.* Egyenes ellentéte : *távol*, a *táv* gyöktől. Fokozva : *közlebb*, tájdivatosan : *közelébb.* Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva egy másikkal tér- vagy időbeli összeköttetésben van. *Közel hegy*, mely bizonyos helylyel érintkezik; *közel nap*, mely a mai után következik; *közel haldl*, mely nem sokára elérkezik. Szélesb ért. ami közvetlen nem érintkezik ugyan egy másikkal, de nincs is távol tőle.

KÖZEL, (3), fn. tt. *köz-el-t*, tb. —*ék.* 1) Tér vagy idő, mely egy másik határozott dologgal érintkezésben van, vagy nem esik távol tőle. *Közlelről nézni a csatát. Közelre kirándulni. A város közelében lakni.*

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben
Hogy lehessek élve-halva
Mindig közeledben.“

Rozgonyiné. (Arany Jánostól).

2) Régi magyar nyelven, a. n. rokon, atyafi, ki t. i. vér szerint összeköttetésben van velünk. „Hogy feltámaszjad te közelednek nevét.“ Ut suscites nomen propinqui tui) Bécsi cod. Ruth. 4. fejr. „Aznak közele, kinek Péter elvágta fülét.“ Régi magyar Passio (Toldy F. kiadása 52. lap.). Valamint ellenben rokon gyakran előjön 'közel' értelemben.

KÖZELEBB, (köz-el ebb) mind a melléknévtől, mind a határozótól, második fokú ragozás, pl. *Vácz közelebb van Pesthez, mint Debreczen. Lépj közelebb. Közelebb Debreczenbe útatom a gőzkocsin.* Fölveszi a felható és lehető ragokat is, de ekkor inkább csak név gyanánt tekintendő, s alattomban valamely idő vagy tér értetik, pl. *Hozd közelebbre azt a könyvet (helyre). Közelebbre hatá. ozni az innepélyt (időre). Közelebről nézni a csatát. Közelebről más hír érkezett. A régiéknél igen gyakran csak közlel.*

KÖZELEBBI, (köz-el ebb i) mn. tt. *közlelebbi-t*, tb. —*ek.* Közelebb térben vagy téren, vagy közelebb időben létező. *Ostrom alatt a közelebbi helységek sokat szenvedtek. Közelebbi időkben több nagy események tanúi valánk. A közelebbi változások nagyszemeiek.*

KÖZELEBBRE, KÖZELEBBRŐL, l. KÖZELEBB alatt.

KÖZELEDÉS, (köz-el-éd-és) fn. tt. *közleledés-t*, tb. —*ék, harm. szr. —e.* A térben vagy időben haladékonyn dolognak azon állapota, midőn bizonyos hely- vagy időpont felé tart, hogy azzal, mintegy egyesüljön. Erkölcsi ért. állapot, midőn az idegenkedő vagy akármely okból ellenkezésben álló személyek a távolító akadályokat elhárítják, s egymással bizonyos viszonyba lépnek.

KÖZELEDÉSI, (köz-el-éd-és-i) mn. tt. *közeledési-t*, tb. —*ék*. Közeledésre vonatkozó, azzal bizonyos viszonyban létező. *Közeledési pont*. V. ö. **KÖZELEDÉS**.

KÖZELEDIK, (köz-el-éd-ik) k. m. *közeledtem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk térben vagy időben haladó, mozgó dologról, midőn bizonyos tér- vagy időpont felé tartva, mintegy öszvesülni akar vele. Ellentéte: *távolodik*. Úgy nevezett közelítő ragu neveket vonz. *Az ellenség már közeledik a városhoz. A tűzveszély közeledik házukhoz. Közeledik az idő, a tél, a tavasz. Közeledik a fizetés napja*. Átv. ért. az idegenkedő, vagy akármi ellenséges indulattal levő, az ellenrész iránt némi vonzalommal kezd viselkedni, s hozzája, feléje járul. *A meghasonlott felek ismét közelednek egymáshoz*.

KÖZELÉG, (köz-el-ég) gyakor. önh. m. *közelegtem*, —*tél* v. *közelegtem*, *közeleg-tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. *közelgni* v. *közelgeni*. Lassanlassan vagy folytonosan halad egy távolban levő tér vagy idő, illetőleg térben vagy időben létező dolog felé. Különbözik a *közeledik* igétől, hogy ez általánosabb, a *közeleg* pedig, mintegy részecskékre osztott előre menést jelent.

KÖZÉLET, (köz-élet) ösz. fn. Az életnek azon neme, mely rendesen foly, mely különössége által ki nem tűnik, mely az illető testület minden tagjainál körülbelül egyforma. Ellentéte az oly élet neme, melyet csak némelyek viselnek, v. mely bizonyos alkalommal tűnik elé, milyen a főrangú uraké, vagy rendkívüli innepélyeken, különösen események idején előforduló.

KÖZELG, I. **KÖZELEG**.

KÖZELGÉS, (köz-el-ég-és) fn. tt. *közelgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Bizonyos dolognak valamely határozott tér, vagy idő felé haladása, mely által a köztők levő hézag minduntalan kisebb lesz. 2) Átv. ért. magának az időnek fokenkénti előnyomulása valamely kitűzött időpont felé. V. ö. **KÖZELEG**.

KÖZELGET, (köz-el-ég-et) önh. m. *közelgettem*, —*tél*, —*étt*, par. *közelgess*. Am. közeledik. Minthogy ezen ige nem átható, hanem önható értelemmel bír, ennélfogva eredetileg *közelg-ed*; így lett a még tájdivatosan használt *viszked reszked* igékből *viszket*, *reszket*. A szóképzési szabatos nyelvhasonlat szerint *közelget* annyit tenne, mint: *közelgővé tesz*, mint: *háborgat*, *szomorgat*, *göngyölget* am. *háborgóvá*, *szomorgóvá*, *göngyölgővé tesz*.

KÖZELGETÉS, (köz-el-ég-et-és) fn. tt. *közelgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg haladó mozgás, midőn bizonyos tér vagy időponthoz közelg valami v. valaki. V. ö. **KÖZELGET**.

KÖZELGETŐ, (köz-el-ég-et-ő) mn. tt. *közelgető-t*. Aki vagy ami közelget. *A közelgető ellenségnek élbe menni*. V. ö. **KÖZELGET**.

KÖZELÍT, **KÖZELIT**, (köz-el-ít) önh. m. *közelít-elt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. A nyelvhasonlat

szerént ez volna eredeti értelme: Valamit közelre hoz, mozdít; vagyis közelé tesz. Ellentéte: *távolít*, am. *távollá tesz*, *távra mozdít*; hanem a nyelvsvokás szerént rendesen önhatólag használtatik *közelg* v. *közeledik* helyett, pl. már *közelít a kaszálás*, *aratás*, *szüret ideje*. Azonban meg igekötővel kizárólag átható, pl. *Megközelíteni találgatáskor bizonyos mennyiségnek számát, nagyságát*.

KÖZELÍTÉS, **KÖZELITÉS**, (köz-el-ít-és) fn. tt. *közelítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamihez közel jutunk, vagy valamit közelé teszünk. V. ö. **KÖZELIT**.

KÖZELÍTHETŐ, (köz-el-ít-het-ő) mn. tt. *közelíthető-t*. 1) Mondjuk térről, időről, vagy térre, időre vonatkozó dologról, melyhez hozzá lehet férni, s vele érintkezni. *Ezen vár a sok vizek miatt nem közelíthető*. 2) Mondjuk emberről, kihez népszerűsége, nyájassága, s más vonzó tulajd. onságai miatt könnyű hozzá jutni, vagy ki általán megengedi, hogy akárki hozzá járulhasson. V. ö. **KÖZELIT**.

KÖZELÍTŐLEG, (köz-el-ít-ő-leg) ih. Használtatik leginkább a mennyiségekre, számokra vonatkozólag, midőn a zokat szabatosan meghatározni nem tudjuk, hanem csak körülbelül, hozzávetve. *Az évi költségeket közelítőleg kivetni*.

KÖZELLÁTÁS, (köz-el-látás) ösz. fn. Széles ért. a látásnak azon neme, mely a közel fekvő tárgyakat megkülönbözteti. Szorosb ért. a szemnek azon hibás állapota, melynél fogva csak a közel tárgyakat veszi ki; szokottabban: *rövidlátás*.

KÖZELLÁTÓ, (köz-el-látó) ösz. mn. és fn. Rövidlátó, ki csak a közellevő tárgyakat látja.

KÖZELLÉT, (köz-el-lét) ösz. fn. Valamely személynek vagy dolognak azon tér- vagy időbeli viszonya, melynél fogva bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll. Ellentéte: *távollett*.

KÖZELLEVO, (köz-el-levő) ösz. mn. Ami bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll; ellentéte: *messze- vagy távollevő*.

KÖZELRŐL, (köz-el-ről) ih. Oly helyről, pontról, mely valakihez vagy valamihez közel van. *Közelről nézni, szemlélgetni valamit*.

KÖZELSÉG, (köz-el-ség) fn. tt. *közelség-ét*, harm. szr. —*e*. Azon tér- vagy időbeli viszony, melynél fogva két különböző tárgyak nem messze esnek egymástól, s mintegy öszveköttetésben vannak. Ellentéte: *távolság*, *messzeség*.

KÖZELSŐ, (köz-el-ső, vagyis közel-eső) mn. tt. *közelső-t*. Közel levő, fekvő. Képzése olyan, mint: *tulsó*, *alsó*, *felső*, *hátsó*, *innenső* stb.

KÖZELVALÓ, (köz-el-való) ösz. mn. I. **KÖZELLEVŐ**, **KÖZELSŐ**.

KÖZEMBER, (köz-embér) ösz. fn. 1) Széles ért. ember, ki a polgárzatban, vagy bizonyos testületben semmi kitünő állapotot nem visel, hanem a többséghez hasonló, ki nem ur, nem hivatalnok, nem nemes

vérből származott stb. 2) Szorosb ért a katonaságban oly ember, ki legalsóbb osztályban áll, máskép: *közlegény, közkatona, közvitéz*, ellentéte: *tiszt*. 3) Átv. ért. ki semmi jelesb tettel nem tünteti ki magát a társadalomban, bármily rangú vagy állapotú legyen különben.

„A köz embernek neve vész magával;
Kines, kevély márvány paloták homályba
Dőlnek, elmúlnak, s heverő uroknak
Híre enyészik.“

Berzsenyi.

KÖZÉP, (1), (köz-ép) mn. tt. *közep-et*. Azon ponton vagy vonalon létező, mely valamely testnek vagy térnek szélpontjaitól, vagy vonalaitól egyarányos távolságra esik. Ellentétei a különféle viszonyú irányokhoz képest: *külső, belső*, pl. Külső-, Közép-, Belső-Szolnok; *jobb, bal*, pl. jobb, közép, bal része valaminek; *alsó, felső*, pl. a három emeletes házban van alsó, közép és felső emelet. Átv. ért. ami a szélsőségektől egyarányos távolságra esik, bizonyos tulajdonságra nézve. *Közép termés*, mely sem igen jó, sem igen rossz; *közép sors, állapot*, sem fölötte szegény, sem fölötte gazdag; *közép rendbeli ember*, se a főurak közül, se a köznépből nem való. *Közép kor*, sem vén, sem ifjú. *Közép természet*, sem igen alacson, sem igen magas.

KÖZÉP, (2), (köz-ép) fn. tt. *közep-et*, személyragozva: *közepem, közeped, közepé* stb. Szorosb ért. azon pont, vagy vonal, mely valamely testnek, vagy térnek szélső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságra esik; megfordítva, és a magyar szónak természetes értelme szerint azon pont vagy vonal, melyben valamely testnek vagy térnek sugárvonalai összeveszülnek. *Kör, golyó közepé. Asztal, szoba, udvar, útca, piac, város közepé. Valaminek küllő* (kürlő, körle) v. *kellő* (kerle) *közepé. Középre lépni, állni. Az út közepén járni.* Időre vonatkozólag, azon időpont, mely bizonyos időmennyiség kezdetétől és végétől egyforma távolságra esik, pl. a *nappalnak közepé* a dél, mert a reggeltől, és estől egyarányos messzeségben van; az *éjnek közepé* az *éjfél*, a napnyugot és napkelethez képest. A különféle mértékviszonyban vett testnek vagy térnek azon pontja vagy vonala, mely a hosszúság, szélesség, magasság, (mélység), kekség végső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságban áll, pl. *a száz ölnyi hosszú árok közepét azon pont teszi, mely annak két végétől 50—50 ölnyre áll. Az útca szélein gyalogok, közepén szekerek járnak. A tyúktojás két vége csúcsorú, a közepé dudorú.* Szélesb ért. ami bizonyos határokon belül fekszik. *Kert, udvar, szoba közepé.*

„Forgó szél megy út közepén,
Csoportokat dobál felém.“

Vörösmarty.

KÖZÉPADÁCS, puszta Pest m.; helyr. — *Adács-ra, —on, —ról.*

KÖZÉP-AJTA, erdélyi falu Miskolc város székében; helyr. — *Ajlá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉP-ALAP, puszta Győr m.; helyr. — *Alap-ra, —on, —ról.*

KÖZÉPÁLLAPOT, (közép állapot) ösz. fn. A polgári rendben azon állapot, mely rangra, illetőleg vagyona nézve, az előkelő és alacson, gazdag és szegény sorsuk között áll.

KÖZÉP-ALMÁS, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Almás-ra, —on, —ról.*

KÖZÉP-APÁTHI, puszta Tolna m.; helyr. — *Apáthi-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉP-APSA, falu Máramaros m.; helyr. — *Ap-sá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPÁR, (közép-ár) ösz. fn. 1) A legmagasabbra szabott árnál kisebb, a legolcsóbbnál drágább. 2) L. KÖZÉPSZÁM.

KÖZÉPARÁNT, (közép-aránt) ösz. ih. A Debrecezen legendáskönyvben am. közepett: „Mely szent pispokoknak testök kétféle válván, közeparánt adának helyt öneki.“ „S nagy egyházat esenáltatván, közeparánt pispoki széket esenáltata neki.“

KÖZÉPÁRBOCZ, (közép árboez) ösz. fn. A nagyobb tengeri hajókon a főárboez.

KÖZÉP-BARACS, puszta Fehér m.; helyr. *Barács-ra, —on, —ról.*

KÖZÉP-BISZTRICZE, falu Szala m.; helyr. — *Bisztriczé-re, —n, —ról.*

KÖZÉP-BÜK, falu Sopron m.; helyr. — *Bük-re, —ön, —ról.*

KÖZÉPCSONKITÁS, (közép-csonkítás) ösz. fn. Csonkítás, mely valamely testnek közepén történik, pl. midőn a kést vagy kardot közepén eltörik.

KÖZÉP-CSÖPÖNY, falu Pozsony m.; helyr. — *Csőpöny-be, —ben, —ből.*

KÖZÉPDARAB, (közép darab) ösz. fn. Darab, melyet valamely testnek közepéből vágnak, metszenek ki.

KÖZÉPEN, (köz-ép-en) ih. Azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Középen fogni a zsákokat. Középen fűrézelné a fát.*

KÖZÉPERDŐ, (közép-erdő) ösz. fn. 1) Az erdőnek azon része, mely a szélektől véve befelé esik. 2) Puszta neve Pozsony m.; helyr. — *erdő-re, —n, —ról.*

KÖZÉPES, falu Bihar m.; helyr. *Középes-re, —én, —ról.*

KÖZEPETT, (köz-ep-ett) névutó. Személyragozva: *közepet-tem, —ed, —e, —ünk, —elék, —ök.* Általán am. azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Fák közepett v. fáknak közepette.* Roszul volna: fák közepette, valamint roszul volna: fák alatta vagy fölötte. A régiek szabatosan használták, pl. *a templom közepött* (Nádor-codex); *az ebéllő* (ebédlő) *ház közepett* (Müncheneri codex); *a doctoroknak közepettek* (ugyanott); *a város közepett* (Szentpéteriek végezése).

„Te nagy haragodnak közepette is,
Uram emlékezzél igralmadrul is.“

A XVII. századból (Thaly K. gyűjt.).

Így az újabb jeles írónál is :

„Testhalmok közepett küzd, noha élte szakad.“

Kisfaludy K.

Ellenben : ő közepette, mint ő fölötté, alatta, melletté. A régieknél is : „És kik ő közepette eltávoznak.“ Münchener codex.

KÖZÉPFÁ, (közép-fa) ősz. fn. 1) Fa, mely középerdőben termett. 2) Általán elválasztásul szolgáló gerenda, dorong, rúd. *Középfá az álba kötött lovak között.*

KÖZÉPFÁJ, (közép-faj) ősz. fn. Oly faj, mely két más fajnak némi tulajdonságaival bír, azonfölül olyakkal, melyek által mindkettőtől különbözik, pl. *Az öszvér középfaj, a ló és szamár között.* A középfajok az állatok és növények között a rokonnemű, de mégis különböző fajok vegyülése által származnak. V. ö. FÁJ.

KÖZÉPFÁJTA, (közép-fajta) ősz. fn. A két különböző fajták között egy harmadik, mely mindegyikből bir valamit. V. ö. FÁJTA.

KÖZÉPFAL, (közép-fal) ősz. fn. 1) Elválasztó fal. 2) Az épületekben különösen azon fal, mely a szobákat, teremeket stb. elválasztja, különböztetésül a *fűfáltól*, mely az épület széleit teszi.

KÖZÉPFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. — *falvá ra*, — *n*, — *ról*.

KÖZÉPFÖG, (közép fog) ősz. fn. A fogsorban azon fog, mely ott középhelyet foglal; különösen a lovaknál a két első, és zápfogak között levő fogak.

KÖZÉPFÖK, (közép-fok) ősz. fn. 1) Általán, valamely fokozat alsó kezdetétől és felső végétől egyarányos távolságban álló fok. 2) Nyelvvtani ért. a hasonlított melléknév második foka, mely az első fok értelmét nagyobbítja, pl. az *erős, győnye* melléknévek középfoka : *erősebb, győngébb*. Képzését illetőleg, lásd : —ABB.

KÖZÉPFÖKU, (közép-foku) ősz. mn. Középfokon levő. *Középfoku melléknév.* V. ö. KÖZÉPFÖK 2).

KÖZÉPFÖLD, (közép-föld) ősz. fn. 1) Föld, melyet más földek vesznek körül, tehát, mely egy oldalról sem határos tengerrel, vagy nagyobb tavakkal, pl. *Magyarország középföld.* 2) Sem különösen jó, sem különösen rossz tulajdonságu földnem, t. i. termékenységre vonatkozólag.

KÖZÉPFÖLDI, (közép-földi) ősz. mn. 1) Középföldön levő, lakó, termő stb. *Középföldi tartományok, népek, termények.* 2) *Középföldi tenger*, az atlanti nagy tengernek azon része, mely Európa, Ázsia és Afrika partjai közé szorúl, helyesebben és szokottabban : *földközi tenger*.

KÖZÉPFUTÓ, (közép-futó) ősz. mn. A természetudományban azon erőről mondatik, melynél fogva

a testek a középponttól eltávolodni törekednek. *A földnek középfutó ereje* (vis centrifuga).

KÖZÉPFÜLD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Föld-re*, — *ön*, — *ról*.

KÖZÉPGERENDA, (közép-gerenda) ősz. fn. Általán gerenda, mely valamely épület közepén keresztül vagy hosszában áll, milyen például a mesztergerenda, mely a szoba közepén a keresztgerendák alatt végig nyúlik.

KÖZÉPHAD, (közép had) ősz. fn. A hadseregnek középső része.

KÖZÉPHANG, (közép-hang) ősz. fn. 1) Zenészeti ért. a magasabb és mélyebb hangok között mintegy közepén álló hang. 2) Szintén a zenészetben a hangfokozaton egyes hang, mely más két hangok között áll. 3) A nyelvtudományban valamely egyes szónak közepén, vagyis elő- és utórésze között álló akár egy, akár több hang, pl. ebben : *ír-o-gat*, az o középhang, ebben : *term ész-el* az ész középhangok.

KÖZÉPHÁRTYA, (közép-hártya) ősz. fn. A boncztanban azon hártya, mely a mellüregt és a tüdőt, hosszában véve két egyenlő részre választja. (Mediastinum).

KÖZÉPHEGYSÉG, (közép-hegység) ősz. fn. Több hegyek között közép helyet foglaló hegység, vagy valamely hegységnek közepé. Bányászati nyelven azon hegység, mely az előhegyek és legmagasabb ormu hegységek között fekszik.

KÖZÉPHELY, (közép-hely) ősz. fn. 1) Több, viszonyban levő helyek között az, mely közepett van. *Az asztalnál középhelyen ülni.* 2) Középszerű hely vagy állapot.

KÖZÉPHIDVÉG, pusztá Tolna m.; helyr. — *Hidvég-re*, — *én*, — *ról*.

KÖZÉPHOMORÓD, falu Szatmár m.; helyr. — *Homoród-ra*, — *on*, — *ról*.

KÖZÉPHUTA, pusztá Heves m.; helyr. — *Hutára*, — *n*, — *ról*.

KÖZÉPIGE, (közép-ige) ősz. fn. Általán oly ige, mely a cselekvők és szenvedők között mintegy közép természetű, vagyis, melyben mind a cselekvésnek, mind a szenvedésnek vagy kényszerülésnek fogalma némileg megvan, és állapotot jelent. Ilyenek a szoros értelemben úgynevezett *ik-es* igék, mint : *gondolkodik, törik, ütközik, romlik, növekedik* stb. Ezekről meg kell különböztetni a *kül-* és *belszervedőket*, melyek szintén *ik-esek*, de amazok még *at, et v. tat, tet*, emezek pedig *ód, üd v. ódz, ödz* képzőket vesznek a törzsohkhöz.

KÖZÉP-ISZKÁZ, falu Veszprém m.; helyr. *Iszkáz-ra*, — *on*, — *ról*.

KÖZEPÍT, KÖZEPIT, (köz-ep-ít) áth. m. *közeptt-étt*, htn. — *ni v. —eni*, par. — *s*. Több, egymástól távollévő, elszakasztott, vagy össze nem fűgött részeket bizonyos pontban egyesít, szokottabban l. KÖZPONTOSÍT.

KÖZÉPÍTÉS, KÖZEPÍTÉS, lásd : KÖZPONTOSÍTÁS.

KÖZÉPKÉPZŐ, (közép-képző) ősz. fn. A nyelvtanban olyan képző, mely a szó közepén foglal helyet, különösen, mely azon szóban egy maga ninesen meg, hanem csak egy más képző társaságában, pl. természet' szóban az *ész*.

KÖZÉPKÉRÉSZT, (közép-kérészt) ősz. fn. Lovagrendi díszjel, mely rangozatra nézve a nagykeresztnél kisebb aranykeresztből áll, s középrangu a nagy- és kiskereszt között. V. ö. NAGYKÉRÉSZT.

KÖZÉPKÉRÉSZTÉS, (közép-kérésztés) ősz. mn. Lovagrendi középkerszttel díszített. *Szent István rendjének középkersztés vitéze*.

KÖZÉPKOR (közép-kor) ősz. fn. 1) Az ifjúi és vén kor közötti életszak, mely a férfikorral egy. 2) A történetírók időszámítása szerint azon korszak, mely a Krisztus születése és újabb kor közötti középszázadokat foglalja magában, melyeknek meghatározásában mindazáltal maguk a történetírók is ingadoznak.

KÖZÉPKORI, (közép-kori) ősz. mn. Középkorból való, arra vonatkozó. *Középkori műemlékek, szokások, törvények*. V. ö. KÖZÉPKOR.

KÖZÉPKÖLÜ v. —KÖLYÜ, (közép-kölü v. —kölyü) ősz. fn. A zúzógépekben vagy malmokban azon kölü, mely középhelyet foglal el. V. ö. KÖLÜ.

KÖZÉPKURTÍTÁS, (közép-kurtítás) ősz. fn. Nyelvtani és hangmértani ért. a szónak középeből valamely hangnak vagy szótagnak kihagyása, pl. *forog forg*, *fejedelem fejdelem*, tekintetes *tens*, alázatosan *alássan*, nagyságod *nagysádd* stb.

KÖZÉP-LAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Lak-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖZÉPLEG, (köz-ép-leg) ih. 1) Középszámítással; újabban alakult szóval másképp: *átlag*. V. ö. KÖZÉPSZÁM. 2) L. SEMLEG.

KÖZÉPLEGÉS, (köz-ép-leg-és) mn. tt. *középleges-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Közép számítással vett; másképp: *átlagos*. 2) L. SEMLEGÉS.

KÖZEPLIK, (köz-ep-l-ik) k. m. *középl-étt*, htn. —*eni*. Szokottabban: l. KÖZPONTOSÚL.

KÖZÉPLISZT, (közép-liszt) ősz. fn. A lisztnek középszerű neme, a lángliszt, és az úgynevezett korpás vagy parasztra őrölt barnás liszt között.

KÖZÉPLÓ, (közép-ló) ősz. fn. A hármashba fogott lovak közül az, mely a nyerges és lógós között jár, vagyis rudasló; az ötös fogatokban pedig, ha a három ló elül van, az ostorhegyes.

KÖZEPLŐ, (köz-ep-l-ő) mn. tt. *középlő t*. Oly egymással viszonyban levő dolgokról mondatik, melyek bizonyos középpont felé tartanak. *Középlő erő, mozgás*. (Concentricus).

KÖZÉPLÝUK, (közép-lyuk) ősz. fn. Lyuk, mely több lyukak sorában közép helyet foglal. Így neveztetik különösen a tekézésben azon hézag, mely

a felállított bábok középsora mellett jobbról és balról nyílik. *Középlýukat dobni*.

KÖZÉP-MAJOR, pusztá Fehér m.; helyr. —*Major-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖZÉP-MALATIN, falu Liptó m.; helyr. —*Malatin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÖZÉPMÉRTÉK, (közép-mérték) ősz. fn. 1) Mérték, mely a maga nemében sem legnagyobb, sem legkisebb. 2) Viszony, melynél fogva sem egyik félről szerfölött sok, sem másik félről kelletlenül kevesebb nincs, vagy nem történik. *Középmértékkel ki szabni a házi szükségeket. Az evésben, ivásban középmértéket tartani. Eltálatni a középmértéket*.

KÖZÉPNAGY, (közép-nagy) ősz. mn. A maga nemében sem a legnagyobb, sem a legkisebb. *Középnagy negyedré, nyolczadré*.

KÖZÉPNAGYSÁGU, (közép-nagyságu) ősz. mn. 1) l. KÖZÉPNAGY. 2) l. KÖZÉPTERMETŰ.

KÖZÉPNYUG, (közép-nyug) ősz. fn. L. METSZET, 3).

KÖZÉP-ORBÓ, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*Orbó-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖZÉPOSZLOP, (közép-oszlop) ősz. fn. Több oszlopok között az, mely közép helyet foglal.

KÖZÉP-PALÓJTA, falu Hont m.; helyr. —*Palójtá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖZÉPPECZEL, pusztá Pest m.; helyr. —*Peczel-re*, —*én*, —*ről* v. —*be*, —*ben*, —*ből*.

KÖZÉPPETERD, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Peterd-re*, —*én*, —*ról*.

KÖZÉPPONT, (közép-pont) ősz. fn. Széles ért. azon pont, mely valamely testnek vagy térnek középet teszi, különösen a) a kerek v. gömbölyű testekben azon pont, melytől az illető test minden szélpontjai egyarányos távolságra esnek, vagyis melyben a sugárvonalak öszpontosulnak, s melyen az átmérő vonalak keresztül mennek. b) a hosszukás vagy szabálytalan alakú testekben azon vonal, mely által két egyenlő részre oszthatók. A mennyiség- és természettanban megkülönböztetjük azon középpontot is, mely körül bizonyos testek mozognak, forognak. Átv. ért. hely, melyben bizonyos működések, állapotok, mintegy öszpontosulnak benne. *Magyarország kereskedelmi középpontja Pest. Vármegye középpontja*. Rövidebben: *központ*.

KÖZÉPPONTI, (közép-ponti) ősz. mn. Középpontra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Középponti erő. Középponti biztos, szolgabíró*. V. ö. KÖZÉP-PONT.

KÖZÉP-PULYA, falu Sopron m.; helyr. —*Pulýá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÖZÉPREND, (közép-rend) ősz. fn. Polgári ért. a polgárok azon osztálya, mely az előkelő rangu főnemesek és alacsonyabb állapotú köznép között áll, vagy mely vagyonára nézve sem a gazdagok, sem a szegényekhez nem tartozik, s műveltségére nézve is

főntebb áll ugyan a legelső osztályu köznépnél, de magasb tudományos képzettségre sem tart igényt.

KÖZÉPRENDÜ, (közép-rendü) ösz. mn. 1) Polgári ért. közép-rendhez tartozó. *Közép-rendü nemesek. Közép-rendü nő, ifjú, leány.* V. ö. **KÖZÉPREND.** 2) Középszerü, mely a maga nemében sem a legjelesb, sem a legaljasabb osztályhoz nem tartozik.

KÖZÉPRÉS, (közép-rész) ösz. fn. Valamely test tömegének közepéből, derekából való rész.

KÖZÉPRETARTÓ, (közép-re-tartó) ösz. fn. Ami mozgásában bizonyos pont felé vonzódik. *Középre-tartó erő.* (Vis centripeta).

KÖZÉPSEREG, (közép-sereg) ösz. fn. A csata-rendbe felállított seregnak azon része, mely a középső helyet a két szárnyak között foglalja el. A régi-eknél: *derekhad.*

KÖZÉPSŐ, **KÖZÉPSŐ**, (köz-ép-ső) mn. tt. *középsőt.* Másodfoka nincs, harmad fokban, *legközépső.* Jelemti meghatározottan azt, ami középcett van. A vele viszonyban levő: *szélső, vagy alsó felső, külső belső*, pl. Az *débce középső betűje b, a szélsők pedig a és cz. Alsó, középső, felső fiók. Külső, középső, belső szoba.*

KÖZÉPSZÁM, (közép-szám) ösz. fn. Szoros ért. három egymással viszonyban levő számok között az, mely kisebb és nagyobb számtól egyarányosan különbözik, pl. középszám a 6 és 12 között a 9; mert különbsége innen is onnan is 3, vagyis ha a két számot összeadjuk ($6+12=18$) és azután felezzük ($\frac{18}{2}$ azaz 18-at elosztva 2-vel) lesz 9.

KÖZÉPSZÁMITÁS, (közép-számitás) ösz. fn. Számítási mód, midőn két számnak a középpontját keressük. V. ö. **KÖZÉPSZÁM.**

KÖZÉPSZÉL, (közép-szél) ösz. fn. A betűszedőknél azon szél, vagyis párhuzamos hézag, mely a forma közepén húzódik el.

KÖZÉPSZER, (közép-szer) ösz. fn. A dolognak azon viszonyos állapota, mely szerint bizonyos tulajdonságára nézve, a maga nemében sem egyik, sem másik szélsőséghez nem tartozik, pl. ki az evésben, ivásban középszert követ, az se fölülte sokat nem eszik, iszik, se nem éhez, szomjazik.

KÖZÉPSZERÜ, **KÖZÉPSZERÜ**, (közép-szerü) ösz. mn. A maga nemében bizonyos tulajdonságra nézve se egyik, se másik szélsőséghez nem tartozó. Különösen a) Mi sem fölülte nagy, sem igen kicsin. *Középszerü természet, vagyon, kert.* b) Sem igen jó, sem igen rossz. *Középszerü gabonatermés, áru. Középszerü magavisélet.* Néha ócsárló értelemmel bir, mi a maga nemében épen nem jeles, nem kitünő. *Középszerü belátás, tudomány, elméletesség. Középszerü elmeművek, költemények.*

KÖZÉPSZERÜEN, **KÖZÉPSZERÜN**, ih. l. **KÖZÉPSZERÜLEG.**

KÖZÉPSZERÜLEG, (közép-szerüleg) ösz. ih. Középszerü módon, a maga nemében sem igen kiti-nőleg, sem igen aljasan. V. ö. **KÖZÉPSZERÜ.**

KÖZÉPSZERÜSÉG, (közép-szerüség) ösz. fn. 1) Tulajdonság, melylyel a középszerü dolog, mint olyan, bir, vagyis azon tulajdonságok összege, melyeknél fogva valamit középszerünek tartunk, pl. *Ezen műnek minden részei az illető szerző tudományának középszerüségére mutatnak.* 2) Középszerü állapot, mely a szélsőségektől távol van, különösen sem fölülte gazdag, sem fölülte szegény; mely állapotról éneklí a költő:

„Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum, vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tíburí forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalászsza!
Biztató földem; szeretett szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől

Kérjek-e többet?

Berzsenyi.

KÖZÉPSZÍN, (közép-szín) ösz. fn. Szín, mely két főszín között közép helyet foglal el. A festők középszínnak mondják azon színt, mely két különböző festék vegyüléséből keletkezik.

KÖZÉPSZÖVET, (közép-szövet) ösz. fn. Közép jóságu anyagból készített szövet, mely a maga nemében se nem igen finom, se nem igen durva.

KÖZÉPTAG, (közép-tag) ösz. fn. Olyan tag, mely két más tag között foglal helyet, különösen a nyelvtudományban, pl. *ülködik* szóban: *köz.*

KÖZÉPTÁJ, (közép-táj) ösz. fn. A festészetben, az illető kép közép alapja, melyre rendszeren a főtárgyakat festik.

KÖZÉPTALP, (közép-talp) ösz. fn. l. **KÖZTALP.**

KÖZÉP-TENGELICZ, falu Tolna m.; helyr. — *Tengelicz-re, —én, —ről.*

KÖZÉPTENGÉR, (közép-tengér) ösz. fn. Általán közepett levő tenger. Különösen az atlanti nagy tengernek azon része, mely a gibraltari szorulat-on belül Afrika, Ázsia és Európa között fekszik; máskép *Földközi tenger.*

KÖZÉPTERMET, (közép-termet) ösz. fn. Oly emberi termet, vagyis magasság, mely sem fölülte nagy, sem igen kicsin, körülbelül olyan, mely öt láb-nál és egy pár hüvelyknél nagyobb, s hat láb-nál három, négy hüvelykkel kisebb. Egyébiránt ezen mérték viszonylagos a különféle népfajokhoz képest, mert ami pl. a patagonoknál közép-termet, az a samojedeknél magas volna. Hasonlóan, nemkülönbségre nézve, mi a férfiaknál közép-termet, az a nőkben nagy termet.

KÖZÉPTERMETÜ, (közép-termetü) ösz. mn. Arányra nézve közép-magasságu. *Közép-termetü le-gény, leány.* V. ö. **KÖZÉPTERMET.**

KÖZÉPTÉTEL, (közép-tétel) ösz. fn. Általán tétel a beszédben, mely két v. több tételt, mondatot öszvefűz. Különösen a beszéd folyamában azon mondat, mely az alany és állítmány közé tétetik, pl. az

ember — ha sokáig és egészségesen élni kíván — mér-
téketes legyen.

KÖZÉP-TÚR, l. TÚR.

KÖZÉPUJJ, (közép-ujj) ősz. fn. Ujj az emberi
kézen és lábon, mely a hüvelykujjtól és kisujjtól véve
harmadik s rendszeren leghosszabb. V. ö. UJJ.

KÖZÉPÚT, (közép út) ősz. fn. Út, mely több,
egy pontból kiinduló, vagy egymással párhuzamban
elvonuló utak között megyen. *Középutat venni, tar-
tani.* Átv. ért. a cselekvésnek oly módszere, mely
szükségeket nem követ. *Boldogok a középuton járók.*
Legjobb a középut. (Km.).

KÖZÉPÜL, (köz-ép ül) önh. lásd : KÖZPON-
TOSÚL.

KÖZÉP v. KIS-VÁRCZA, falu Közép-Szolnok
m.; helyr. — *Várczá ra, — n, —ról.*

KÖZÉPVISSÓ, falu Máramaros m.; helyr. — *Vis-
só-ra, — n, —ról.*

KÖZÉPVONAL, (közép-vonal) ősz. fn. 1) Vo-
nal, mely több vonalak közepén húzódik el, pl. az
ötvonalas hangjegyek közt középvonal az alulról, fö-
lülről harmadik. 2) Általán vonal, mely valamely
testet vagy tért két egyenlő hasábra választ.

KÖZERDŐ, (köz-erdő) ősz. fn. Erdő, melyet
bizonyos közbirtokosok osztatlanul használnak. *Vá-
ros, falu közerdeje.*

KÖZÉRTELEM, (köz-értelém) ősz. fn. 1) Kö-
zönséges értelem, közönséges jelentés. 2) Értelem,
melyben a legnagyobb többség, vagy mindnyájan
megegyeznek. Minthogy pedig ezen szó különösen
vitatkozásra, tanácskozásra, értekezésre vonatkozik,
melyeknek végczélja rendszeren valami teendő szokott
lenni : innen jelent közakaratot is. *Az indítványt köz-
értelemmel elfogadni.*

KÖZÉRTELMISÉG, (köz-értelmiség) ősz. fn.
Oly értelmiség, mely a megnevezett osztályban vagy
városban, megyében, tartományban, országban stb.
általánosan el van terjedve. *Pest városában a köz-
értelmiség magasabb fokon áll, mint más városokban.*

KÖZÉRTELMŰ, (köz-értelmű) ősz. mn. Köz-
értelemmel elfogadott, helyben hagyott stb. *Köz-
értelmű határozat.*

KÖZÉRTELMÜLEG, (köz-értelműleg) ősz. fn.
Közértelemmel, mindnyájok vagy a többség bele-
egyezésével.

KÖZÉRTHETŐSÉG, (köz-érthetőség) ősz. fn.
Tulajdonsága valamely mondatnak, tantételnek, ér-
telmi vagy erkölcsi igazságnak stb. melynél fogva
azok mindenki által könnyen felfoghatók. *Jézus ta-
nításai közérthetőségükkel fogva minden másokat fölül-
múltnak.*

KÖZÉRZELEM, KÖZÉRZEMÉNY, (köz-érze-
lém v. — érzemény) l. KÖZÉRZÜLET.

KÖZÉRZÉS, (köz-ézés) ősz. fn. 1) Ézés, mely
valamely tárgyra nézve akár az egész emberi nem-
ben, akár bizonyos népben, vagy testületben egy-
aránt nyilatkozik. 2) Polgári tekintében oly szívbeli

vonzódás, vagy idegenkedés, mely a nemzet legna-
gyobb részének lelkén uralkodik.

KÖZÉRZÜLET, (köz-ézéslet) ősz. fn. Oly érzü-
let, mely általánosan elfoglalja a kedélyeket. *Egy
magasabb lényben hívés az emberiség közérzetele.*

KÖZET, (köz-z-et) fn. tt. *közet-et*, harm. szr.
— e. Kötömegek vagy több kövek természeti halmazza
valamely hegységben stb. *Tömör közet. Tömeges közet.*
Jegezes szerkezetű közet.

KÖZÉTEL, (köz-étel) ősz. fn. Nem válogatott,
nem különös, nem valami finnyás étel, melylyel ren-
desen, mindennap élni szoktunk.

KÖZFAL, (köz-fal) ősz. fn. Fal, mely két tért
egymástól elválaszt, pl. melyet szobák, teremek stb.
között húznak, vagy mely két telket választ szét. Átv.
ért. elválasztó rang- vagy érdekkülönbség, erkölcsi
akadály. *A honpolgári osztályok közfalait lerontani.*

KÖZGAZDÁLKODÁS, KÖZGAZDASÁG, (köz-
gazdálkodás v. — gazdaság) ősz. fn. A közvagyont
érdeklő gazdálkodás vagy gazdálkodási mód, állam-
gazdaság.

KÖZGYÁSZ, (köz-gyász) ősz. fn. Gyász, me-
lyet valamely közcsapás után egész nemzet vagy
társulat ölt. *A mohácsi ütközet után hazánk közgyászba
borult.*

KÖZGYÜLÉS, (köz gyűlés) ősz. fn. Gyűlés,
melybe valamely polgári, művészi, tudományos stb.
társulat, illetőleg közönség minden tagjai hivatalosak,
s annak ügyeiben, tanácskozásaiiban stb. részt vehet-
nek. *Vármegyei közgyűlés. Magyar gazdasági egyeslet
közgyűlése. Magyar tudományos Akadémia közgyűlése.*

KÖZHÁRTYA, (köz-hártya) ősz. fn. Erős hárt-
ya az állati, különösen emberi testben, mely a mell-
üreget a hasüregtől elválasztja. (Diaphragma).

KÖZHASZNÁLAT, (köz-használat) ősz. fn.
Használata valamely dolognak a közönség minden,
vagy legtöbb tagjai által. *Közhasználatra megnyitni
valamely könyvtárt, gyűjteményt.* V. ö. HASZNÁ-
LAT.

KÖZHASZNÁLATÚ, (köz-használatú) ősz. mn.
Mi valamely közönség vagy testület tagjainak szá-
mára van szánva, hogy használják. *Közhasználatu
könyvek.*

KÖZHASZNOSÍT, (köz-hasznosit) ősz. áth. Va-
lamit közhasznúvá tesz, közhaszonra fordít. V. ö.
KÖZHASZON.

KÖZHASZNOSÍTÁS, (köz-hasznosítás) ősz. fn.
Cselekvés, mely által közhasznúvá teszünk, közha-
szonra fordítunk valamit.

KÖZHASZNÚ v. — HASZNU, (köz-hasznú)
ősz. mn. Ami valamely közönségben az öszves, vagy
legtöbb tagok hasznára való, mit a társadalomban
mindenki hasznára fordíthat. *Közhasznu ismeretek,
oktatások.*

KÖZHASZNÚSÁG v. — HASZNUSÁG, (köz-
hasznúság) ősz. fn. Azon tulajdonsága valaminek,

melynél fogva a közönségre nézve hasznos vagy azzá lehet. *A jó közlekedési utak közhasznuságát ki merné tagadni?*

KÖZHASZON, (köz-haszon) ösz. fn. 1) Széles ért. haszon, mely egy egész állodalomra, nemzetre, bizonyos intézkedésekből, üzletből, iparból stb. hármlík. 2) Szűkebb ért. haszon, melyet több személyekből álló társulat, egylet, bizonyos közalaphból húz, melyből az illető részvényeseknek aránylagos illetékek közösen kijár.

KÖZHATALOM, (köz-hatalom) ösz. fn. Hatalom, melyet nem egyes személy, hanem egész testület, község, vagy állodalom gyakorol, milyen a köztársaságokban a nép választottai által gyakorlott hatalom.

KÖZHATÁR, (köz-határ) ösz. fn. 1) Vonal, mely két vagy több öszveitköző, és különkülön egyiséget képező térséget elválaszt. 2) Midőn a határ valamely községhez tartozó térnek öszvegét jelenti, am. bizonyos tekintetben az egész község által használható földterület, milyen a közbirtok legelője, erdeje, mely tagosítva nincs.

KÖZHATÓSÁG, (köz-hatóság) ösz. fn. Hatóság, előjáróság, mely az egyesek irányában igazgatási, törvényszolgáltatási, rendőri hatalommal bír.

KÖZHELY, (köz-hely) ösz. fn. Nyilvános hely, melyre bizonyos czélból mindenki mehet, milyenek a piacok, utczák, színházak, vendéglők, templomok stb.

KÖZHÍR, (köz-hír) ösz. fn. Általán a község között mindenfelé elterjedt hír. *1. közhír szerint nagy események közelednek. Ezt közhír után mondom, közhírből tudom. Közhírré tenni valamit. Közhírré emelkedni. A közhír sem mond mindenkor igazat.* V. ö. **HÍR**.

KÖZHIRDETMÉNY, (köz-hirdetmény) ösz. fn. Valamely hatóság, illetőleg felsőség által a nagy község tudtára adott nyilatkozat, hirdapok, falragaszok stb. által. V. ö. **KIÁLTVÁNY**.

KÖZHIRDETVÉNY, (köz-hirdetvény) ösz. fn. Maga azon irat vagy oklevél, mely a hatóságnak a nagy község tudomására szolgáló nyilatkozatát tartalmazza.

KÖZHIRRÉTÉTEL, (köz-hírré-tétel) ösz. fn. Működés, mely valamit köztudomásra juttat.

KÖZHITEL, (köz-hitel) ösz. fn. A társadalmat, mint egészet érdeklő hitel.

KÖZHITELI, (köz-hiteli) ösz. mn. A közhitelre vonatkozó. *Közhiteli papír, kötelezvény.*

KÖZHITÜ v. —**HITÜ**, (köz-hitü) ösz. mn. Újabb időben a „katholicus“ szó magyarisául megkísérlett kifejezés.

KÖZHÜBÉR, (köz-hü-bér) ösz. fn. A hübérijogban azon állapot vagy viszony, midőn valaki egymással vagy többekkel ugyanazon hübéri adományt bírja. V. ö. **HÜBÉR**.

KÖZHÜBÉRÉS, (köz-hübérés) ösz. fn. Személy, ki valamely hübéri jószágot másod vagy többed magával közösen bír.

KÖZI, tájdivatos ezek helyett: *köze* (közöm, közöd, köze), és *közé* (ez utóbbi esetben a széke-lyeknél).

KÖZIBE, (köz-é-be, azaz köz-e-ve, mint hova); névutó, mely dunántúli tájdivat után elfogadott írói szokás szerint a személyragokat is elfogadja: *közibém, közibéd, közibe, közibénk, közibétek, közibük*; különben jelentésére nézve am. *közé*. Hasonló alkotásnak: *elébe* v. *elejbe*, *fölibe*, *hegyébe* v. *hegyibe*. (Vass József koszorúzott értekezése a dunántúli nyelvjárásról. Magyar nyelvészet. 1860).

KÖZIGAZGATÁS, (köz-igazgatás) ösz. fn. Valamely állam, tartomány, polgárzati község kormányzási ügyeinek vitele.

KÖZIGAZGATÁSI, (köz-igazgatási) ösz. mn. Közigazgatást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közigazgatási hivatal, tisztviselő.*

KÖZIRAT, (köz-irat) ösz. fn. 1) Közokirat, közokmány. 2) Leírás működés, melyben valakinek toll alá mondása után többen közösen vesznek részt, vagyis ugyanazon példányt elémondogatás után egyszerre többen írnak le, (latinos nyelven dictatura), de amelyet a könyomdászat mai állása fölöslegessé tett.

KÖZJÁTEK, (köz-játék) ösz. fn. 1) Játék, melyet valamely társaság tagjai közösen játszanak. 2) Nyilvános játék, milyenek a falusi leányok, ifjak, tavaszi játéka. Közönségesféle könnyű játék a maga nemében, pl. a kártyajátékban a *filkőzdás*. A közjátéktól különbözik a *játékköz*, vagyis azon idő, mely némi játék részei között szünetül szolgál, pl. a színjátékban. (Intermezzo). Némelyek a közjáték alatt azon intermezzót is értik, mely apró, tréfás, szakgattott részekből álló operát jelent.

KÖZJAVAK, (köz-javak) ösz. tb. fn. Az álladalmi kincstárhoz tartozó javak, jószágok.

KÖZJEGYIRÁS, (köz-jegy-írás) ösz. fn. Oly jegyekkel írás, melyeket minden vagy legalább többféle nyelvekre nézve lehetne használni, melyek után pl. a francezia franceziául, a magyar magyarul, német németül, az orosz oroszul olvashatna, milyen a számok olvasása; azonban ezen írásmód, melyet már Leibniz, Wolke, Wilkins, Kalmár, s mások is ajánlottak, még eddig a jámbor óhajtasok sorába tartozik.

KÖZJÓ, (köz-jó) ösz. fn. Általán, ami akár egyes testület vagy község, akár egész állodalom hasznát előmozdítja, aminek áldását mindnyájan, legalább közvetőleg érzik, pl. ki valamely intézetet állít bizonyos város, vagy kerület, vagy ország számára, az azt közjóra teszi, vagy ki a polgárokat műiparra serkenti, oktatja, az előmozdítja a közjót.

KÖZJOG, (köz-jog) ösz. fn. 1) **L. ÁLLAMJOG**. 2) Az állampolgárokat közösen illető valamely jog, vagyis törvény, különböztetésül a különjogtól, milyen a kereskedelmi jog, iparjog, váltójog stb., mely más-kép: *közpolgári jog, közpolgári törvény*.

KÖZJOGI, (köz-jogi) ősz. mn. Közjogot illető, arra vonatkozó. *Közjogi elvek, kérdések. Közjogi bírák, törvényszékek, eljárások.*

KÖZJÖVEDELÉM, (köz-jövedelem) ősz. fn. Az állodalom jövedelme, melyet az a kincstári jószágokból, vámokból, adóból stb. bevesz.

KÖZKATONA, (köz-katona) ősz. fn. Katona, vagyis hadi szolgálatban levő személy, ki semmiféle tiszti rangot nem visel; máskép : *közlegény, közvitéz, közember.*

KÖZKATONAI, (köz-katonai) ősz. mn. Közkatona-t illető, ahhoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Közkatonai egyenruha, fegyver.*

KÖZKATONASÁG, (köz-katonaság) ősz. fn. 1) Közkatona-*g* őszvege, sokasága. *A közkatonaság száma sokkal nagyobb, mint a tiszteké.* 2) Közkatona-i állapot. *Megünni a közkatonaságot. Közkatonaságról tábornokságig emelkedni.*

KÖZKEDVESSÉGÜ, (köz-kedvességü) ősz. mn. Akit vagy amit mindenki, vagy a többség kedvel, szeret.

KÖZKENYÉR, (köz-kenyér) ősz. fn. 1) Közös élelmezés, közkonyhatartás. *Közkenyéren lenni.* 2) Katonakenyér, szokottan : *prófunt, komiszkenyér*, tréfásan : *berdó* (Brod).

KÖZKERESÉT, (köz-kereset) ősz. fn. 1) l. **KÖZKERESMÉNY**. 2) Tisztügyészi kereset vagy vád büntető ügyekben, amelyek t. i. a köztársaság vagyis állam nevében folytattnak.

KÖZKERESETI, (köz-kereseti) ősz. mn. Közkeresetre vonatkozó, azt illető; valamely kereskedést vagy ipart közös nyereséggel vagy veszteséggel üzö. *Közkereseti vagyon. Közkereseti társaság.*

KÖZKERESMÉNY, (köz-keresmény) ősz. fn. Keresmény, melyet ketten vagy többen köziparral együtt szereztek. *Házastársak, osztatlan testvérek, részvényesek közkeresménye.*

KÖZKERT, (köz-kert) ősz. fn. Nyilvános mulató kert, melybe kinek-kinek ingyen, vagy némely különös esetekben, bizonyos díjért, szabad a bejárás, máskép : *népkert.*

KÖZKÉZ, (köz-kéz) ősz. fn. 1) Átv. ért. nyilvános vagy általános használat. *Közkézen forgó könyvek, hírlapok.* 2) Régebb nyelven am. valamely birtoknak a közhatalom által ideiglen lezárása, lefoglalása (Sequestrum).

KÖZKEZESSÉG, (köz-kezesség) ősz. fn. Kezesség, melyben többen vesznek részt.

KÖZKINCSTÁR, (köz-kincstár) ősz. fn. Állodalmi kincstár.

KÖZKOCSI, (köz-kocsi) ősz. fn. A közönség közhasználatára szolgáló bérkocsi. *Közkocsi utazni. Kivándulásokra szánt városi közkocsik; újabb divattal : társaskocsi.* (Omnibus).

KÖZKONYHA, (köz-konyha) ősz. fn. 1) Nyilvános piaci konyha, melyben kofák sütnék, főznek,

köznnyelven : *laczikonyha.* Az ily konyhák ország-szerete vásárok alkalmával állíttatnak, melyekben legkedvesebb eledel a zsírban sült peesenye. 2) Több társak által közhasználatra állított konyha. 3) Legszélesb ért. kocsmái, fogadói konyha, mely pénzért mindenkinek nyitva áll.

KÖZKORMÁNY, (köz-kormány) ősz. fn. 1) Állodalmi kormány általában. (Staatsregierung). 2) A kormánynak azon neme, midőn ketten vagy többen közösen igazgatnak valamely állodalmat. (Mitregierung, Mitregenschaft).

KÖZKÖPÜ, (köz-köpü) ősz. fn. Átv. ért. mondják oly emberről, ki két ellenkező fél között fondorkodik. *Kemenesalján am. szemtelen, bitórló. Szabó D. szerent patvaros, rágalmaszó, szóhajtó vagy hordó. Kriza J. szerent a székelýföldön, aki minden lében kalán.*

KÖZKÖPÜLKÖDIK, (köz-köpülködik) ősz. k. Átv. ért. fondorkodik, a felek között izgágát csinál.

KÖZKÖPÜLÖDIK, (köz-köpülödik) l. **KÖZKÖPÜLKÖDIK.**

KÖZKÖTELEZVÉNY, (köz-kötelezvény) ősz. fn. A tőzsdéken, s bankárok által nyilvánosan árul-*tatni s vétetni szokott kötelezvények, haszinte nem állampapírok is, pl. Eszterházy-sorsjegyek.*

KÖZKULCS, (köz-kulcs) ősz. fn. Sajátságos készületű, szerkezetű kulcs, mely minden közönséges zárt felnyit. Ha orzársra, feltörésekre használják : *ál-kulcs, tolvajkulcs* a neve.

KÖZLE, (köz-l-e) fn. tt. *közlélt.* Kis köz, keskeny utca, sikátor. Képzése olyan, mint : *szög, szög-le* azaz kis szög.

KÖZLEG, (köz-l-eg) fn. tt. *közleg-ét, harm. szr. —e.* Nyilvános lap, kiváltkép hírlap, mely különösen valamely társulat, testület, ügynökség, hatóság stb. jelentéseit, tudósításait stb. közleni szokta; máskép és szokottabban : *közlöny.*

KÖZLEGELŐ, (köz-legelő) ősz. fn. Legeltető hely, melyben nem egyesek, hanem valamely köz-ségben lakók többen vagy mindnyájan rendszerént aránylagos számban marháik legeltetésére jogosítvák.

KÖZLEGÉNY, (köz-legény) ősz. fn. 1) lásd : **KÖZKATONA**. 2) Az ostáblán közönséges játszó alak.

KÖZLEGÉNYSÉG, (köz-legénység) ősz. fn. l. **KÖZKATONASÁG.**

KÖZLEKÉDÉS, (köz-l-e-kéd-és) fn. tt. *közle-kédés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* 1) Viszonyos öszveköttetés az egymástól különben távol lakó emberek között, melynél fogva bizonyos üzletekre, működésekre, pl. kereskedésre, ismeretek terjesztésére nézve stb. egymással érintkeznek, öszvejönnek. *Kereskedelmi, műipari, tudományos közlekedés. Művészek, tudósok közlekedése.* 2) Azon utak, eszközök, melyek által az ily öszveköttetés elősegítettik. *Elzánni, megnyitni a közlekedést.* 3) Szűkebb ért. egyes személyek

összevoktettetése, mely által ügyeiket, dolgaikat egymással tudatják. *Barátság, rokonok közlekedése.*

KÖZLEKÉDIK, (köz-l-e-kéd-ik) k. m. *közleked-tem, —tél, —étt.* 1) Viszonyos összevoktettetésben van valakivel, holmi ügyekre, üzletekre, működésekre nézve. *A kereskedő népek közlekednek egymással.* 2) Különösen viszonyos látogatás, levelezés, izengetés által áll viszonyban valakivel. *A külön világ-részben lakók levelezés által közlekedhetnek.*

KÖZLÉKÉNY, (köz-l-e-kény v. köz-l-ék-ény) mn. tt. *közlékény-t, tb. —ek.* Oly emberről mondjuk, ki hajlandó, és kész másokkal közleni, amit tud. Ellentéte: *titkolódzó.*

KÖZLÉKÉNYSÉG, (köz-l-ék-ény-ség) fn. tt. *közlékénység-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki közlékény.

KÖZLEMÉNY, (köz-l-e-mény) fn. tt. *közlemény-t, tb. —ek, harm. szr. —e.* Azon dolog, melyet valaki mással vagy másokkal, tudósítás, értesítésként közöl.

KÖZLÉS, (köz-l-és) fn. tt. *közlés-t, tb. —ek, harm. szr. —e.* Cselekvés, illetőleg tudósítás, értesítés, izenés stb. mely által valamit közlünk.

KÖZLET, (köz-l-et) áth. m. *közlet-tem, —tél, —étt.* A székelyeknél am. közbejött, közbenbogy. *Jól közlesd azt az árkot, nehogy a kerék beleessék.* (Krizsa J.).

KÖZLETŐLEG, (köz-l-et-ő-leg) ih. Közbefogólag (Krizsa J.).

KÖZLÖDIK, (köz-l-ő-d-ik) belsz. m. *közlöd-tem, —tél, —étt.* Mintegy maga magát közli. *Tűz mellett a meleg más testekkel is közlödik.*

KÖZLÖNY, (köz-l-öny) fn. tt. *közlöny-t, tb. —ök, harm. szr. —e.* Eszköz, mely által valami közzététel, pl. *A hírek közlönyei a hírlapok. A falragaszok egyik nemét teszik a közlönyökné.*

KÖZMONDÁS, (köz-mondás) ösz. fn. Általán, oly mondás, mely hasonló esetekben és alakban közszokás szerint használtatik, pl. midőn a magyarok a szeleverdi hebehurgya embernek mondják: *Hű bele Balázs, lovat ad az Isten, vagy a szökevényről: Búcsút vett a kapufától.* A közmondások vagy hasonlóságon alapulnak, midőn t. i. valamely újabb esemény egy más régihez hasonló, pl. *betekintett, mint bolond Istók Debreczenbe*, melyek szorob ért. példabeszédek, vagy valamely életszabályra vonatkozó igazságot, különösen erkölcsi oktatásokat foglalnak magukban, pl. *aki mint vet, úgy arat. Lassan járj, tovább érsz. Nem messze esik alma a fájától.* Vannak közmondások, melyek általános igazságuknál fogva majd minden népeknél divatoznak; ellenben némelyek csak egyes népeknél vannak szokásban. *Jól felkösd a gatyádat*, ez kizárólag magyar közmondás. Egyébiránt mint-hogy a *példa* nem más, mint oly valami, amit utánozni, a mi szerint valamit tenni szoktunk: innen széles ért. a közmondások is példabeszédek, mennyi-

ben valamely alapigazságot példáznak. V. ö. **PÉLDABESZÉD.**

KÖZMONDAT, (köz-mondat) ösz. fn. I. **KÖZMONDÁS.**

KÖZMUNKA, (köz-munka) ösz. fn. 1) Valamely község, illetőleg vidék, tartomány, ország javára, hasznára, szükségére tett munka, melyet az illető lakosok felsőbb rendeletből véghezvinni kötelesek, pl. utak, töltések csinálása, kijavítása stb. 2) Többek által közösen végzett munka, kaláka.

KÖZNAP, (köz-nap) ösz. fn. Az évről minden napja, a vasárnapokat és innepeket kivéve, néhány *hétköznap*, mi annyit tesz, mint a hétnek köznapja, és mivel a köznapok közönséges munkára vannak rendelve, másképp: *dologtevő nap.*

KÖZNAPI, (köz-napi) ösz. mn. Köznapra vonatkozó, azt illető. *Köznap ruha, foglalatosság.* Átv. ért. a maga nemében igen közönséges, mindennapi, melynek ellentétetik az *innepélyes, jeles.*

KÖZNEM, (köz-nem) ösz. fn. Az olyan nyelvtanban, (pl. a latinban, görögben) hol a főnevek némileg is megkülönböztetnek, azon nem, mely se hím-, se nőnemre nem tartozik. (Genus neutrum).

KÖZNEMI, (köz-nemi) ösz. mn. Köznemre tartozó vagy arra vonatkozó. (Neutrus generis).

KÖZNÉP, (köz-nép) ösz. fn. A népnek alsó osztálya, mely az illető társadalom vagy községben a középrendűeken alul áll. E fogalom viszonylagos, mert ugyanazon személy egy tekintetben a köznéphez, más tekintetben az előkelők sorába tartozhatik, pl. a falusi bírák a köznépből valók, de illető helységekben nem a köznéphez tartozók, hanem előkelők.

KÖZNÉPI, (köz-népi) ösz. mn. Köznépre vonatkozó, annak szokása szerint való; továbbá, a maga nemében igen közönséges, aljas, finomság nélküli. *Köznépi szokások, viselet. Köznépi tréfák.* V. ö. **KÖZNÉP.**

KÖZNÉPIES, (köz-népies) ösz. mn. Köznép szokása szerint való. *Köznépies kifejezések. Köznépies szertartások bizonyos innepélyek, pl. házasság, keresztelő alkalmával.* Ellentéte: *urias, nemesebb, műveltebb.*

KÖZNÉPIESEN, (köz-népiesen) ösz. ih. Köz-nép módjára, köznépi szokás szerint.

KÖZNÉPILEG, (köz-népileg), lásd: **KÖZNÉPIESEN.**

KÖZNÉV, (köz-név) ösz. fn. Nyelvtani ért. oly főnév, mely több egyenmű tárgyat jelent, pl. *ember, hal, fa.* (Nomen appellativum). V. ö. **TULAJDONNÉV.**

KÖZNEVEZŐ, (köz-nevező) ösz. fn. A számtanban azon nevező, mely több töredékszámok nevezőinek önmagukkal, és a felsőkkel szabályszerű sokszorozása által támad. (Communis denominator). V. ö. **NEVEZŐ.**

KÖZOKMÁNY, (köz-okmány) ösz. fn. Okmány, mely közhitelességgel bíró személytől vagy ugyan-

olyan hivataltól azok saját körében származik. (Instrumentum publicum. Öffentliche Urkunde).

KÖZORVOS, (köz-orvos) ősz. fn. Valamely községnek, illetőleg városnak, megyének tisztí orvosa.

KÖZOSZTÁLYOS, (köz-osztályos) ősz. fn. Jogtani ért. személy, ki bizonyos birtokon mással vagy másokkal osztozik, ki bizonyos örökségből másokkal együtt részesül.

KÖZÖL, (köz-öl) áth. m. *közöl-t* v. *közöltt*, htn. —ni v. *közleni*. 1) Valamit közzé tesz, különösen, másokkal tudat. *Hírlapok, falragaszok által közölni valamit a közönséggel. Viszonyainkat meghítt barátunkkal közölni.* Ellentéte: *tíkot elhallgat*. 2) Mondják kocsisról, midőn a párhuzamban menő több utakból a középsőt választja, vagy midőn bizonyos vonalat a kerek közé vesz, pl. midőn úgy hajt, hogy a mély kerékragás közbe essék. *Közli a jó kocsis a mély kerékragást* (Szabó D.); máskép: *közlet*.

KÖZÖL, (köz-öl) névtő. Személyragozva *közöl-em, —ed, —e, —ünk, —etek, —ök*. Alapfogalom benne a távolodás, vagy elválás bizonyos többségtől, melyet a viszonynev jelent. Tájédatosan, sőt közbeszédben: *közül*. *Kivergődni az ellenség közül. Futni az emberek közül. Választani száz közül. Ezer közül alig válik egy jó. Közöletek egyik elárul engem. Ki az közölünk? Beh szeretném az egyiket, három közül a szebbiket.* (Népd.). Elemelve: *köz-é-el*, mely am. *közöl-el*, s öszvevonva *közöl*, az *el* t. i. menést, távolodást jelent. Innen a régiéknél, pl. a Nádor-codexben *ból*, *ből* helyett is: „E világ közül kifuta.” Hogy az ő gyakran hosszú *é*-vel váltakozik, elég példa van rá, ilyenek; *cselő, cselé* (csalé), *fő fé, bő bé, hő hé, cső, csé* stb.

KÖZÖLKÖDIK, (köz-öl-köd-ik) k. m. *közölködtém, —tél, —ött*. Szabó Dávidnál am. *közlekedik*; l. ezt.

KÖZÖMB, KÖZÖMBÖS, lásd: KÖZÖNB, KÖZÖNBÖS.

KÖZÖN, (köz-ön) ih. Köz helyen, többek között. *Kézen, közön elveszett*, azaz kézről kézre menve, többek közt megfordulva elveszett.

KÖZÖNB, (köz-ön-b) fn. tt. *közönb-öt*. Ujabb eredetű szó, s jelenti a kedélynek vagy akaratnak azon részrehajlatlan állapotát, midőn mindegy neki, akár így, akár úgy. *Közönnel viseltetni a nyilvános ügyek iránt.* Ellentéte: *érdek, részvét*.

KÖZÖNBÖS, (köz-ön-b-ös) mn. tt. *közönbös-t* v. —et, tb. —ek. 1) Személyre vonatkozólag, ki nem gondol vele, kinek mindegy, akár így, akár úgy. *Közönbös kedvvel fogadni valakit.* 2) Tárgyra vonatkozva, ami bennünket nem érdekel, mi sem kedves, sem kedvetlen érzelmeket nem gerjeszt bennünk. *Ezek rám nézve mind közönbös dolgok.* Ellentéte: *érdekes*. 3) Vegytanilag, mi két különmemű testek különösen savak és égvények vegyüléséből ered, s mintegy középtulajdonságu lesz a kettő között. 4) Népjogi ért. l. SEMLEGES.

KÖZÖNBÖSÍT, KÖZÖNBÖSIT, (köz-ön-b-ös-it) áth. m. *közönbösít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s.

Vegytani ért. közönbössé tesz. *Némely savakat és égvényeket közönbösíteni.* V. ö. KÖZÖNBÖS.

KÖZÖNBÖSSÉG, (köz-ön-b-ös-ség) fn. tt. *közönbösség-ét*, harm. szr. —e. 1) A kedélynek vagy akaratnak azon mineműsége, melynél fogva valami iránt közönbös. *Közönbösséggel hallgatni a legszívrehatóbb beszédeket.* 2) A tárgynak érdektelen volta. *E dologról, közönbössége miatt, szólni sem érdemes.* 3) Népjogi ért. l. SEMLEGESSÉG.

KÖZÖNBÖSÜL, KÖZÖNBÖSÜL, (köz-ön-b-ös-ül) önh. m. *közönbösül-t*. Vegytani ért. két külön tulajdonságok vegyülése által egy harmadikká alakul által. V. ö. KÖZÖNBÖS.

KÖZÖNÖS, KÖZÖNÖSSÉG, l. KÖZÖNBÖS, KÖZÖNBÖSSÉG.

KÖZÖNSÉG, (köz-ön-ség) fn. tt. *közönség-ét*, harm. szr. —e. 1) Személyekre vonatkozólag, sokaság, mely bizonyos tekintetben együvé tartozó személyeket, mint valami egészet foglal magában. *Falusi, városi, megyei közönség. Pest városának közönsége. Főpapok, főurak, nemesek közönsége. A t. cz. közönséggel tudatni valamit.* Rokon vele: *község*, de ez inkább a közrendűek sokaságára vonatkozik, a közönség pedig az illető sokaság minden rendű osztályára kiterjed. V. ö. KÖZSÉG. 2) Tárgyakat illetőleg oly tulajdonsága valaminek, melynél fogva a maga nemében nem kitűnő, hanem alsóbb rendbe tartozó. Egyébiránt ez értelemmel önállólólag nem divatozik, hanem származékaiiban: pl. *közönséges ruha, étel, lakás*. Több alapértelmeire nézve l. KÖZÖNSÉGÉS. 3) Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben *közönséggel* v. *közönséggel* am. közösen; és közönségesen, am. általánosán.

KÖZÖNSÉGÉS, (köz-ön-ség-és) mn. tt. *közönségés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Valamely egymáshoz tartozó nagy sokaságnak, mint egésznek részeit, mind magában foglaló. *Közönséges keresztény anyaszentegyház.* 2) Bizonyos sokaság minden egyes részeire kiterjedő. *Közönséges háború, békeség. Közönséges erkölcsi romlottság. Közönséges megegyezés.* 3) Nyilvános, közhasználatra való. *Közönséges hely, mulatság.* 4) A maga nemében alábbvaló, mely rendesen legtöbb szokott lenni; ami nem jeles, nem kitűnő. *Közönséges ember, elmetelenség. Közönséges ruhában járni.* 5) Mi rendesen történni szokott. *Az aratás közönséges ideje a nyárhó és nyárutó.*

KÖZÖNSÉGÉSEN, (köz-ön-ség-és-en) ih. 1) Általán bizonyos sokaság minden részeire, vagy osztályaira kiterjedőleg. *Közönségesen bevett szokás, divatozó nemzeti viselet.* 2) Szokott rend szerint. *Reggeli fölkelés után közönségesen megmosdunk.* 3) Nem kitűnőleg, nem jelesen, hanem a nagyobb többség módja szerint. *Közönségesen öltözködni.*

KÖZÖNSÉGÉSÍT, KÖZÖNSÉGESIT, (köz-ön-ség-és-it) áth. m. *közönségésit-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. 1) Valamit közismeretűvé, közhasználatúvá tesz. 2) Észtani ért. valamely öszszerű (concret)

eszmét általánossá tesz, vagyis az eszméből fogalmat képez.

KÖZÖNSÉGEST, (köz-ön-ség és-t). A Bécsi codexben am. közönségesen; olyan származtatással, mint a mai „örömezt” és a székelyeknél „közöst”.

KÖZÖNTÜZ, (közön-tűz) ősz. fn. Midőn valamely hadsapat, hadosztály, pl. egész század a vezényszóra egyszerre süti el fegyverét. (General-Decharge).

KÖZÖNY, (köz-öny) fn. tt. *közöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A kedélyt és akaratot illető értelmére nézve l. **KÖZÖNB**.

KÖZÖNYÖS, **KÖZÖNYÖSSÉG**. Mennyiben a kedélyre és akaratra vonatkoznak, l. **KÖZÖNBÖS**, **KÖZÖNBÖSSÉG**.

KÖZÖRÖKÖS, (köz-örökös) ősz. fn. Személy, ki egy másikkal, vagy többekkel részesül valamely örökségben. V. ö. **ÖRÖKSÉG**.

KÖZÖS, (köz-ös) mn. tt. *közös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Személyekre vonatkozólag, ki bizonyos cselekvésben, szenvedésben, állapotban hasonló részt vesz, részes (Szabó Dávid). *Közös büntársak. Közös vállalkozók*. 2) Tárgyat illetőleg, amihez többen jogot, igényt tartanak, mit többen használnak. *Közös lónak túros a háta. Paripa, fegyver, feleség, nem közös jószág*. (Km.). 3) Vegyes, kevert. *Közös gabona*. 4) Viszonyos, kölcsönös. *Közös szeretettel, barátsággal viseltetni egymás iránt*.

KÖZÖSEN, (köz-ös-en) ih. 1) Mindnyájan, kik bizonyos testületi egységet képeznek. *A tanácsban közösen elhatározni valamit. Közösen bírni az osztatlan örökséget*; máskép: *közösleg*, a székelyeknél: *közöst*. 2) Kölcsönösen, viszonyosan. *Közösen szeretni egymást*. V. ö. **KÖZÖS**.

KÖZÖSÍT, **KÖZÖSÍT**, (köz-ös-ít) áth. m. *közösít-élt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit közössé tesz, vagyis az illető sokaság minden részeire, osztályaira kiterjeszt, pl. valamely magánbirtokot közhasználatúvá tesz. *Legelőt, kertet, halászati jogot közösíteni*. Különösen, valakit részesít valamiben. *Az elszegényedett testvért minden szükségésekben közösíteni*.

KÖZÖSÍTÉS, **KÖZÖSÍTÉS**, (köz-ös-ít-és) fn. tt. *közösítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit közösítünk. V. ö. **KÖZÖSÍT**.

KÖZÖSJOGÚ v. —**JOGU**, (közös-jogu) ősz. mn. Aki többekkel együtt bír valamely joggal; vagy amely jogot együttesen bírnak. *Közösjogu örökös. Közösjogu ház*.

KÖZÖSKÖDÉS, (köz-ös-köd-és) fn. tt. *közösködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Viszonyos összeköttetésből származó érintkezés, pl. személyes társalgás, találkozások, levelezések, izengetések által. V. ö. **KÖZLEKÉDÉS**. 2) Szorosb ért. párosodás a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSKÖDIK, (köz-ös-köd-ik) k. m. *közösköd-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Szélesb ért. valakivel viszony-

ban, öszveköttetésben, kölcsönös érintkezésben, társalgásban van. 2) Szorosb ért. nemi ösztön kielégítése végett többször párosodik.

KÖZÖSLEG, (köz-ös-leg) ih. Közösen, közös módon, kölcsönös, viszonyos öszveköttetés által.

KÖZÖSÖDÉS, (köz-ös-öd-és) fn. tt. *közösödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, melybe az helyezi magát, ki közösödik. V. ö. **KÖZÖSÖDIK**.

KÖZÖSÖDIK, (köz-ös-öd-ik) k. m. *közösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Közössé leszen, azaz olyan állapotba, melyben kiki jogot vagy igényt tarthat hozzá, pl. az elhagyott telek, legelő, melyet többen kezdenek használni. 2) Vegyesedik, keveredik, párosodik, különösen nemi tekintetben, különbözik tőle a *közösködik*, hogy ez többszöri, amaz pedig csak egyszeri párosodást jelent.

KÖZÖSSÉG, (köz-ös-ség) fn. tt. *közösség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonsága valaminek, mely szerint az közösnek mondatik. *Javak közössége. Valamely birtoknak, legelőnek, erdőnek közösséget tagadni*. V. ö. **KÖZÖS**.

KÖZÖST, (köz-ös-t) ih. A székelyeknél am. közösen (Krizsa J.).

KÖZÖSTANU, (közös-tanu) ősz. fn. Ki valamely történet dologról tanúskodás végett mindkét peresfél által felhívatik.

KÖZÖSÜL, **KÖZÖSÜL**, (köz-ös-ül) önh. m. *közösül-t*. 1) Valamiben többekkel együtt részesül. *A zsákmányban az egész társaság közösült*. 2) Viszonyos öszveköttetést tart, vagy ily öszveköttetés által egyesül valakivel. Ily értelem van a Münchener codexben is: „Mert a zsidók nem közösülnek vala a samariabeliekkel.” János ev. IV. 3) Nemileg a himállat a nősténnyel párosul.

KÖZÖSÜLÉS, **KÖZÖSÜLÉS**, (köz-ös-ül-és) fn. tt. *közösülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Valamiben többekkel való részesülés. 2) Többek közti kölcsönös összeköttetés. 3) A hím és nőállatnak párosodása a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSÜLÉSI, (köz-ös-ül-és-i) mn. tt. *közösülési-t*, tb. —*ék*. Közösülést illető, arra vonatkozó. *Közösülési eszközök. Az állatok közösülési ösztöne*. V. ö. **KÖZÖSÜLÉS**.

KÖZÖSÜLET, **KÖZÖSÜLET**, (köz-ös-ül-et) fn. tt. *közösület-ét*. L. **KÖZÖSÜLÉS**.

KÖZÖTT, (köz-ött) névutó. Személyragozva: *között-em*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*eték*, —*ök*. A néven, melynek utána tételik, semmi változást nem okoz. 1) Jelenti azon helyet vagy időt, melylyel két vagy több különböző dolgok mint középponttal, vagy vonallal érintkeznek, pl. *Buda és Pest között a Duna foly. A Balaton Somogy, Szala és Veszprém vármegyék között fekszik. Egy és két óra között. Reggel és dél között*. 2) Vegyes, másokkal keverve. *E vetés között sok a gaz*. 3) Az alatt, míg valami tart. *Evés, ivás között. Dolog között beszélgetni*; máskép: *közben*. 4) Jelenti azon viszonyt, mely az elválasztásra, és

különböztetésre vonatkozik. *E két ember között nagy a különbség. Két szék között pad alá esett. (Km.) A halál, és örökös fogság között választani.*

KÖZPARANCS, (köz-parancs) ösz. fn. Parancs, mely bizonyos község, közönség vagy tartomány, ország, birodalom minden tagjait kötelezi. (Edictum).

KÖZPÉNZ, (köz-pénz) ösz. fn. 1) Közös pénz. *Társulati tagok közpénze.* 2) Állodalmi pénz.

KÖZPÉNZÜGY, (köz-pénz-ügy) ösz. fn. Minden, ami az állodalmi pénz állapotát illeti, s arra vonatkozik.

KÖZPÉNZÜGYTUDOMÁNY, ösz. fn. Az államtudománynak egyik nevezetes ága, melynek feladata a közpénz szaporítása, kezelése, s használása felől rendszeres ismereteket terjeszteni.

KÖZPOLGÁR, (köz-polgár) ösz. fn. Széles ért. a polgári társadalom közrendű tagja, kinek különös rangja, vagy hivatala nincsen.

KÖZPOLGÁRI, (köz-polgári) ösz. mn. 1) Közpolgárra vonatkozó; közpolgárhoz vagy polgárhoz hasonló. 2) Az összes állampolgárokat illető, pl. *közpolgári törvénytudomány.*

KÖZPONT, (köz-pont) ösz. fn. Egyértelmű a középponttal, s ennél, mint afféle rövidebb, a ragozásokra alkalmasabb, miért is ez ilyenek helyett: *középpontost, középpontosúl, inkább központosít, központosúl* divatoznak. V. ö. KÖZÉPPONT.

KÖZPONTI, (köz-ponti) l. KÖZÉPPONTI.

KÖZPONTOSÍT, KÖZPONTOSIT, (köz-pontosít) ösz. áth. Egymástól távollévő részekből álló sokaságot bizonyos tekintetben öszvehoz, s oly viszonyba helyez, melynél fogva valamely kitűzött helyet vagy czélt, középpont gyanánt vesz körül. *A fővárosban központosítani a kormánynak főhatóságait. Az elszéledt szellemi erőket tudós társulatokban központosítani.*

KÖZPONTOSÍTÁS v. —PONTOSÍTÁS, (köz-pontosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit központosítunk. *A kormánynak központosítása mellett, vagy ellene vitatkozni.*

KÖZPONTOSÚL v. PONTOSUL, (köz-pontosúl) ösz. önh. Mondjuk többségről, mely bizonyos viszonyban és tekintetben, mintegy kört képezve öszvegyül, s bizonyos határozott helyre vagy czélra vonatkozik. *A bolygók a nap körül központosúlnak.*

KÖZPONTOSULÁS v. —PONTOSULÁS, (köz-pontosulás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely sokaságnak, többségnek részei központosulnak. V. ö. KÖZPONTOSÚL.

KÖZREHAT, (közre-hat) ösz. önh. A közjó érdekében hat.

KÖZREHATÁS, (közre-hatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki közrehat.

KÖZREHATÓ, (közre-ható) ösz. mn. Oly hatásu, mely a közjó érdekét mozditja elé.

KÖZREMUNKÁL, (közre-munkál), lásd: KÖZREHAT.

KÖZREMUNKÁLÁS, (közre-munkálás), lásd: KÖZREHATÁS.

KÖZREND, (köz-rend) ösz. fn. 1) l. KÖZNÉP. 2) A társadalom nyilvános vagy köz nyugalma, az ezt biztosító intézkedésekkel együtt.

KÖZRENDBELI, (köz-rendbeli) 1) l. KÖZRENDÜ. 2) Közrendet illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDELLENI, (köz-rend-elleni) ösz. mn. Ami a köz nyugalmat háborítja.

KÖZRENDTARTÁS, (köz-rend-tartás) ösz. fn. A társadalom köznyugalmát biztosító intézkedések.

KÖZRENDTARTÁSI, (köz-rend-tartási) ösz. mn. A közrendtartást illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDÜ v. —RENDÜ, (köz-rendü) ösz. mn. Közrendből való, köznéphez tartozó. Ellentétei: *főrendü, nemesrendü, középrendü.*

KÖZRIADAL, (köz-riadal) ösz. fn. Egész hadcsapatot, hadsereget, tábornalpra, lóra szólító, s indulóra nógató jeladás.

KÖZSÁNCZ, (köz-sáncz) ösz. fn. A várerődítésben, az elősánczok és vár falai között fekvő sáncz.

KÖZSÉG, (köz-ség) fn. tt. *község-ét*, harm. szr. —e. 1) A városnak vagy falunak öszves polgárai, mennyiben az illető tanácstól különböző testületet képeznek. *Pest városának tanácsa és községe.* 2) Szélesb ért. az illető városnak vagy falunak egész népessége, erkölcsi testülete. *Község háza, rétje. A község költségén építeni valamit.*

KÖZSÉGBELI, (község-beli) ösz. mn. Községből való. *Községbeli lakos, községünkbeli birtokos.*

KÖZSÉGI, (köz-ség-i) mn. tt. *községi-t*, tb. —ek. Községet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Községi jövedelem, költségek.* V. ö. KÖZSÉG, 2).

KÖZSÉGTANÁCS, (község-tanács) ösz. fn. Város községe által választott, vagy a felsőség által kinevezett képviselők testülete.

KÖZSZÁM, (köz-szám) ösz. fn. 1) Több számok között a legnagyobbik, mely a többit mind magában foglalja. *Egyik csapatban százan, másikban kétszázhuszan, közszámmal háromszázhuszan voltunk.* 2) Sarkszám.

KÖZSZELLEM, (köz-szellem) ösz. fn. Szellem, mely bizonyos többség személyeinek mindnyáját, vagy nagyobb részét lelkesíti, mely általán elterjedt; a közjó iránti élénk és tevékeny részvét, vagy legalább azon irány, mely a kedélyekben a közjó ügyében mutatkozik. *Öndílságra, szabadságra, műveltségre törekvő közszellem.* V. ö. SZELLEM.

KÖZSZERÜ, (köz-szerü) ösz. mn. A maga nemében közönséges, nem kitünő; közönséges.

KÖZSZERZEMÉNY, (köz-szerzemény) ösz. fn. Szerzemény, melyet többen közös erővel, iparral tettek tulajdonukká. *Köz-birtokból közszerzemény.* Így nevezetik különösen a házasok vagyonának azon része, melyet együttlakásuk ideje alatt szereznek, az ingatlanoknál nevéknél a telekkönyvbe jegyeztetésével, az ingóknál nevék följegyzése nélkül is.

KÖZSZERZEMÉNYI, (köz-szerzeményi) ösz. mn. Közszerzeményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közszerzeményi javak.*

KÖZSZERZŐ, (köz-szerző) ösz. fn. Ki mással vagy többekkel egy társaságban szerez valamely vagyont. Ilyen közszerzők az együtt gazdálkodó házastársak, osztatlan testvérek, kereskedőtársak stb.

KÖZT, (köz-t) névutó. A *t* képző helyrag, miért is e szó helyre, átvitt ért. időre is vonatkozik. Személyragozva: *köz-tem*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*etek*, —*ök*, pl. *Köztünk legyen mondva*, azaz mások eltávolításával, kizárásával. *Köztünk maradjon a szó*, azaz kívülre, kifelé ne hasson. Értelmére nézve l. **KÖZÖTT**.

KÖZTALP, (köz-talp) ösz. fn. A többbrétű vas-tag lábbeli talpában a középső bőrréteg.

KÖZTÁR, (köz-tár) ösz. fn. Testületi, különösen állodalmi kincstár. *Köztárból fizetett országos tisztviselők.*

KÖZTÁRI, (köz-tári) ösz. mn. Köztárt illető, arra vonatkozó. *Köztári pénzek, jövedelmek, kiadások.*

KÖZTÁRS, (köz-társ) ösz. fn. Oly társ, kihez hasonlók még többen is vannak. Különösen Sándor István polgár (civis) értelemben használja, melyből eredt a római értelemben vett *civitas* és *res publica* neveket magyarázó *köztársaság*.

KÖZTÁRSASÁG, (köz-társaság) ösz. fn. Általában am. társadalom, vagyis több hasonló társak öszeve. Szűkebb ért. oly állodalom vagy kormány-szerkezet, melyben nincs fejedelem, nincs egyedur, hanem a főhatalmat a nép által választott képviselők gyakorolják. *Régi görög köztársaságok. Helvéziai köztársaság.*

KÖZTÁRSASÁGI, (köz-társasági) ösz. mn. Köztársaságot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Köztársasági elnök, képviselők, gyűlések, határozatok.*

KÖZTEHER, (köz-teher) ösz. fn. Mindenféle adózások, szolgálatok stb. melyeket a polgárok az illető állam javára tenni kötelesek.

KÖZTEHERVISELÉS, (köz-teher-viselés) ösz. fn. Tettleges részvétel az állam javára szükséges adózásokban, szolgálatokban stb.

KÖZTÉR, (köz-tér) ösz. fn. 1) Nyilvános tér, piac. *Köztéren népgyűléseket tartani. Köztéren állított emlékszobor.* 2) Bizonyos határok között fekvő helyiség.

KÖZTISZTELETŰ v. —**TISZTELETŰ**, (köz-tiszteletű) ösz. mn. Aki polgártársai között általános tiszteletben részesül.

KÖZTÖRVÉNY, (köz-törvény) ösz. fn. Országos törvény, mely az illető állam minden polgárait, és ezek általános eselekvéseire, kötelezettségeikre stb. vonatkozik. Ellentéte: *különös törvény*, mely csak bizonyos polgárokra, vagy ezek eselekvényeire vonatkozik, melyenek a *kereskedelmi, váltó-, hajózási törvények* stb.

KÖZTÖRVÉNYI, (köz-törvényi) ösz. mn. Köztörvényt illető, arra vonatkozó. *Köztörvényi bíró.*

KÖZTT, (köz-tt) névutó. l. **KÖZÖTT** és **KÖZT**.

KÖZTUDOMÁS, (köz-tudomás) ösz. fn. Amit valamely község minden tagja vagy többsége tud. *Köztudomásra juttatni valamit. Ez köztudomásu dolog.*

KÖZURALKODÁS, (köz-uralkodás) ösz. fn. A nép, vagyis a nép képviselői által gyakorlott uralkodás, mint legfelsőbb hatalom, másképp: *népuralkodás*.

KÖZURASÁG, (köz-uraság) ösz. fn. Uraság, mint személy, aki egy vagy több társal együtt bir ugyanazon jószágot. 2) A jószágbirásnak azon neme, mely többekkel közös.

KÖZÜGY, (köz-ügy) ösz. fn. Ügy, mely valamely községet, közönséget vagy egész állodalmat illet. Ellentéte: *magánügy*. V. ö. **ÜGY**.

KÖZÜGYI, (köz-ügyi) ösz. mn. Közügyet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közügyi tárgyalások.*

KÖZÜGYVÉD, (köz-ügyvéd) ösz. fn. l. **ÁL-LAMÜGYÉSZ**.

KÖZÜL, (köz-ül) ih. Köz szokás szerént *közöl* helyett használtatik (az első tagban többnyire nyomatkozva két *zz*-vel, épen úgy mint „közzé”); de ez értelemben nem szabatosan, mert nyelvhasznalat szerént *közül* annyit tenne, mint *közön*, *közben*, *közhe-lyen*, valamint különbség van az *alól* és *alul*, *fölől* és *fölül* között; t. i. ezek *elül* *hátul*, *alul* *fölül*, *kívül* *belül*, valaminek helybeli állását fejezik ki, s megfelelnek ezen kérdésre: *hol?* Ellenben ezek: *közöl*, *alól*, *fölől*, *megől* helytől távozást jelentenek, s e kérdésre felelnek meg: *honnán?* Egyébiránt jelen alakjában, am. köz gyanánt, közképen. *Elválasztó közül árkot húzni. Tagoztály után közül hagyott marhájárás. Közül-akarattal*, nyomatosabban am. *közaka-rattal*.

„Pogány török a Moraván
Érkezik új haddal:
Most vitézek! hajós népek!
Közül akarattal.”

Arany J.

KÖZVÉLEMÉNY, (köz-vélemény) ösz. fn. Az emberiség polgári és egyházi viszonyairól való általános nézet, mely bizonyos időben egyes hazában, vagy több tartományok népei közt kitünőleg uralkodik. *A közvéleménnyel tartani, vagy daczolni.*

KÖZVETETLEN, (köz-vetetlen) ösz. mn. Ami nem bizonyos, külső eszközök által egy harmadiknak közbenjárása nélkül történik. Néha am. elkerülhetetlen, mi ellen semmi kifogást nem lehet, nem szabad tenni. *Közvetetlen szükségem van rád. Ez közvetetlen akaratom.* A régi német birodalmi szerkezetben *közvetetlen* rendek voltak azon hercegek, grófok, bárók és főpapok, kik egyenesen a császárnak és a birodalmi gyűlésnek voltak csak alávetve. Határozóként am. *közvetetlenül*.

KÖZVETETLENSÉG, (köz-vetetlenség) ösz. fn. Azon tulajdonság vagy állapot, melynél fogva va-

lami közvetetlen. *A német birodalmi rendek közvetlensége 1805-ben megszűnt.* V. ö. KÖZVETETLEN.

KÖZVETETLENÜL, (köz-vetetlenül) ősz. ih. 1) Bizonyos vagy szokott eszközök használása, vagyis egy harmadik közbejárása nélkül. 2) Elkerülhetetlenül, minden kifogás nélkül, szükségképen, okvetetlenül helyett. *Holnap közvetetlenül meg kell jelenned.*

KÖZVETETT, (köz-vetett) ősz. mn. Bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használatával létesített vagy összeegyeztetett. *Közvetett állapot.* (Mittelbar).

KÖZVETÍT, KÖZVETIT, (köz-vetít) ősz. áth. ámbár *vetít* r. ágában nem használatik; m. *közvetít-ett*, htn. —ni v. —eni. Közvetített tesz, bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használatával viszen véghez, vagy egyeztetet össze. (Vermittelt). V. ö. KÖZVETŐLEG.

KÖZVETÍTÉS, KÖZVETITÉS, (köz-vetítés) ősz. fn. Bizonyos eszközök használatával létesítés, összeegyeztetés.

KÖZVETÍTŐ, KÖZVETITŐ, (köz-vetítő) ősz. fő- és mn. Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használatával véghezvivő, létesítő, összeegyeztető.

KÖZVETLEN, KÖZVETLENSÉG, I. KÖZVETETLEN, KÖZVETETLENSÉG.

KÖZVETŐLEG, (köz-vetőleg) ősz. ih. 1) Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használatával, nem egyenesen. *A szegényt közvetőleg pénzhez juttatjuk, midőn munkát szerzünk neki.* 2) Azon viszonyok által, melyek az ok és okozat, cselekvés és siker, előzmény és következmény között léteznek. *Okoskodás által közvetőleg találni ki valamely igazságot. Közvetőleg rájőnni a gyilkosra,* pl. a nála talált véres töről.

KÖZVETVE, (köz-vetve) ősz. ih. I. KÖZVETŐLEG.

KÖZVITÉZ, (köz-vitéz) I. KÖZKATONA.

KÖZVONALAS, (köz-vonalas) ősz. mn. Mondjuk oly nyomtatványról vagy kéziratról, melynek eredeti szövege közé vonalanként vagyis soronként annak megfelelő fordítása van nyomtatva vagy írva. *Homérnak latin közvonalas kiadása. Közvonalas biblia.* (Interlinearis).

KÖZZÜL I. KÖZÖL és v. ö. KÖZÜL.

KRÁCSFALU, falu Máramaros m.; helyr. —*fa-lu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRAJCZÁR, fn. tt. *krajczár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*; kicsiny. *krajczárka*. Közvetlenül a német *Kreuzer*, közvetőleg a latin *cruciger* szóból alakult köznépies tájszokással: *karajczár*, pl. *Fizetésem tíz forint húsz karajczár.* (Juhászdal). A conventió pénzkelet szerint a rénesforintnak egy hatvanad, s a garasnak egy harmad része. *Ezüst, réz krajczár. Ha pénzemet felszámldom, egy krajczárom sincsen.* (Népd.) A mai osztrák értékben az osztrák forintnak egy századrésze.

KRAJCZÁROS, (krajczár-os) mn. tt. *krajczáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek ára, értéke egy krajczár. *Krajczáros zsemle.*

KRAJNA, faluk Nyitra és Vas m.; helyr. *Krajná-ra*, —*n*, —*ról*.

KRAJOVA, falu Bihar m.; helyr. *Krajová-ra*, —*n*, —*ról*.

KRAKÓ v. KRAKKÓ, fn. tt. *Krakó-t*. 1) A régi nagy Lengyelországnak egyik fővárosa, később köztársaság, legutóbb Galicziához csatoltatott. 2) Pusztá Nógrád m.; helyr. *Krakó-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRÁKOG, (krák-og) gyak. önh. m. *krákog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyöke a rekedt varjuhangot utánzó *krák*, s mondjuk tulajdonképen varjuról, átv. ért. emberről is, ki varjumódra rekedten beszél. *Néha a varju is elég szépen krákog.* (Km.). Megegyezik vele a latin *crocitat*, német *Krähen*, és a lágyabb magyar *károg*.

KRÁKOGÁS, (krák-og-ás) fn. tt. *krákogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A varjunak *krák krák* hangon kiáltása. Gúnyosan, rekedt torku ember beszéde vagy éneke.

KRÁKOGAT, (krák-og-at) önh. és gyak. m. *krákogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *krákogass*. A krákogást folytonosan gyakorolja. V. ö. KRÁKOGÁS.

KRÁKOGATÁS, (krák-og-at-ás) fn. tt. *krákogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori vagy folytonos krákogás.

KRAKOVÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Krakován-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRALOVÁN, falu Árva m.; helyr. *Kralován-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRÁM, falu Zólyom m.; helyr. *Krám-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRAMZSÁL, am. karamzsál v. körömszél.

KRASSÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Krassó-ra*, —*n*, —*ról*.

KRASZKÓ, falu Gömör m.; helyr. *Kraszko-ra*, —*n*, —*ról*.

KRASZNA, mezőváros ugyanazon nevű megyében; helyr. midőn várost jelent: *Kraszna-ra*, —*n*, —*ról*; midőn vármegyét: —*ba*, —*ban*, —*ból*.

KRASZNA-BÉLTEK, I. BÉLTEK.

KRASZNA-CZÉGÉNY, falu K.-Szolnok m.; helyr. —*Czegény-be*, —*ben*, —*ből*.

KRÉTA, (a latin *creta* után honosult), fn. tt. *krétát*. Szénsavas, szilárd mészfaj, mely finom tapintatu részecskékből áll, s könnyen szétdőrszölődik, és ereszt. A legtisztábbféle hóféhér, a gorombábbik fajta más földrészekkel kevert és szürkés.

KRÉTAFEHÉR, (krétá fehér) ősz. mn. Olyan fehérszínű, mint a kréta.

KRÉTAFEHÉRSÉGÜ, I. KRÉTAFEHÉR.

KRÉTAFÖLD, (krétá-föld) ősz. fn. Krétarészekből álló földnem.

KRÉTANEMÜ, (krétá-nemü) ősz. mn. A krétának tulajdonságaival biró. *Krétanemü föld.*

KRÉTÁS, (krétá-as) mn. tt. *krétás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Miben kréta van. *Krétás földrétegek.*

2) Krétával fehéritett, bemázolt. *Krétás szj.* *Krétás ujjak.*

KRÉTÁZ, (kréta-az) áth. m. *krétáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Krétával rajzol, ken, jegyez, fehérit, bemázol, beszenneyez valamit.

KRICS, fn. I. KIRICS.

KRISTÁLY, (a hellén *κρύσταλλος* szótól, mely eredetileg átlátszó jeget jelent, *κρύος* szó után, mely am. jég; hideg); fn. tt. *kristály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Általán oly test, mely lassan-lassan bizonyos és szabályos szerkezetű alakban állott össze, vagy valamely testnek illetén egyes része. Ily alakok képződését leginkább észrevehetni, midőn némely híg testek, úgymint olvasztott érczek, savak lassacs-kán kihűlnek és megszilárdulnak. 2) Szorosz ért. sajátnemű testek, melyek ilyféle alakokból állanak, milyenek az ógynevezett hegyi kristályok (Silex quartzum crystallus), melyek tiszta és átlátszó kavicsok, és rendszeren hatszögű oszlopokban képződnek. V. ö. JECECZ.

KRISTÁLYÍT, (kristály-it) áth. m. *kristályít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kristálylyá vagy jegeczcé alakít.

KRISTÁLYODIK, (kristály-od-ik) k. m. *kristályod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. JECECZÉSÉDIK.

KRISTÁLYOS, (kristály-os) mn. tt. *kristályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. JECECZÉS.

KRISTÉLY, (a hellén *κρυστήρ*, honnan a német *Klystier* is; *κλύζω* igétől, mely am. öblítek, mosok); fn. tt. *kristély-t*, tb. —*ék*. L. CSÖRE, 1).

KRISTÓF, (hellén eredetű, am. Krisztushordozó, azaz tisztelő, szerető); férfi kn. tt. *Kristófot*. Christophorus.

KRISZTINA, (hellén szó, am. keresztény nő); női kn. tt. *Krisztinát*. Christina.

KRISZTUS, Üdvözítőnk szentséges neve. *Jézus Krisztus. Krisztus koporsója*. A hellen *χριστός* eredeti értelme: *fölkent*.

KRISZTUSFEJ, (Krisztus-fej) ösz. fn. A képzőművészetben, különösen a festészetben az illető művész felfogása szerint festett fej, mely Krisztus Urunk fejét ábrázolja.

KROKODIL, (hellénül: *κροκοδείλος*); fn. tt. *krokodil t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A gyíkok neméhez tartozó legnagyobb állatfaj, mely vízben és szárazon él. Különösen az afrikai krokodil (*Lacerta crocodilus* L. Afrika legnagyobb folyóiban lakik. Meseféle monda szerint ha ragadományra leselkedik, a síró gyermek hangját utánozza, honnan: *krokodilkönyeket sírni*, am. hamis, csábító sirással áztatni, veszélybe keríteni valakit. Az amerikai krokodil (Kaiman, *Lacerta alligator*) kisebb és félnélkebb az afrikainál, de néha szintén, mint ez is, megtámadja az embereket.

KRUMPLI, I. KOLOMPÉR.

KU, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó *ku ku!* *kukucs!* *kuasz*, *kuvasz*, *kutya*, *kutyó*, *kuszi*, *kuhant*,

kuhint, *kukk*, *kukkan*, *kukorikol*, *kukuk*, *kunkog*, *ku-vik* szókban és származékaiban. Ide tartoznak azok is, melyekhez a reszketeg r járul, mint *kurj*, *kurjant*, *kurran*, *kurukuru*, *kuruty*. 2) Jelent görbére, kerekre, gömbölyűre hajlást, s az ilyen alaku testeket, a *kuczik*, *kuczorog*, *kuhar*, *kuka* (kajmó), *kukacz*, *kukó*, *kukojeza*, *kukora*, *kukoricza*, *kukorodik*, *kukrejt*, *kuksol*, *kukuba*, *kulaos*, *kulcs*, *kullant* (görbét mond), *kullog*, *kutyak*, *kunhátas*, *kunik*, *kunkor*, *kunya*, *kunyó*, *kup*, *kupak*, *kupolya*, *kupor*, *kút* stb. szókban. V. ö. KO, GU és GO. Többi származékainak nyomozását lásd az illető rovatok alatt.

KUÁCS, (ku-ács) fn. Göcseji tájszólás szerint am. kovács. Gyöke a hangtól kölcsönözött *ku* v. *ko*. I. KOVÁCS.

KUARCZ, tájdivatos; I. KUDARCZ.

KUASZ, tájdivatos; I. KUVASZ.

KUB, elvont gyöke *kubucz* szónak, I. czt.

KUBIN, ALSÓ—, mv. FELSŐ— falu Árva m.; helyr. *Kubin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUBÓ, (kub-ó, ku-v-ó) fn. tt. *kubó-t*. Oly emberről mondják, ki vastag, bolondos, trágár tréfákat szeret üzni vagy népies szójárás szerint, *kutyálkodni*, kiről azt is szokás mondani, hogy *nagy kutya*; néha pedig hogy *nagy kujon*. Ezen alapnál fogva valószínűleg egy gyökből eredt a *kutya*, *kuvasz*, *kuszi* szókkal, s eredetileg am. *ku-v-ó*, azaz kutyálkodó. V. ö. KUJON. Más elemzéssel lehet a „kópé” szó módosulata is. V. ö. KÓPÉ.

KUBUCZ, (kub-ucz) fn. tt. *kubucz-ot*. Gömöri tájszó; Győr vidékén: *kópicz*, néhutt: *kóbor*. Jelent vesszőből vagy szalmából font, magasgömbölyű kocsart, pl. a milyenben tojást tartanak. Gyökeleme a gömbölyűt jelentő *ku*, *ko*.

KUCS, elvont gyöke *kucsma* szónak, I. ezt.

KUCSINY, falu Zemplén m.; helyr. *Kucsiny-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUCSMA, (kucs-ma) fn. tt. *kucsmát*. Széles ért. télre való szőrös főveg; minthogy pedig ez az ország vidékei szerint különféle alakú szokott lenni, innen majd csalma, majd kalpag, majd sapka, majd bagósüveg stb. a neve. E szónak törzsőke *kucs*, mint a *szusma*, *tutyma*, *kusma*, *dusma* szóké, *szusz*, *tuty*, *kusz*, *dus*. A *kucs* gyökből legközelebb áll a *kuncs*, melyből *kuncsor*, a *kucz*, melyből *kuczor*, *kuczorog*, *kuczorodik*, mind görbés hajlongást jelentő szók erednek. Ennél fogva valószínű, hogy az eredeti kucsma azon szőrös főveget jelentené, melynek leffentyűje legörbedt s mintegy *lekutyorodott*. Másképp: *gucsma*, melyhez rokon a *gúzs*, mintha volna *guzsma*, t. i. a *gúzsban* is alapfogalom a görbedés.

KUCSMAGOMBA, (kucsma-gomba) ösz. fn. A szömöresökök neméhez tartozó gombafaj, melynek felső része mintegy reczés hálójával van behúzza, honnan a *kucsma* nevezet. (Phallus esculentus).

KUCSMAREDŐCSÖG, (kucsma-redő-csőg) ösz. fn. Sajátnemű gomba, melynek kucs mája ránczosan a tönkre nőtt. (Helvela).

KUCSMASZÖMÖRCSÖG, (kucsma-szömöresög)

1. KUCSMAGOMBA.

KUCSÓ, falu K. Szolnok m.; helyr. *Kucsó-ra*, —*n*, —*ról*.

KUCSULAT, falu Kővár vidékén, helyr. *Kucsulat-ra*, —*on*, —*ról*.

KUCZ, (1), elvont gyök, melyből *kuczor*, *kuczorál*, *kuczorog*, *kuczorodik*, *kuczik*, *kuczko* szók erednek, melyekben alapfogalom a görbeség vagy szögletesség, ennélfogva gyökeleme a görbét, kereket jelentő *ku*.

KUCZ, (2), hangutánzó. Ezt mondják a kis szopós gyermeknek, midőn a torkán akadt tejtől köhög, valamint akkor is, ha el akarják altatni.

KUCZIK, (kucz-ik) fn. tt. *kuczikot*, harm. szr. —*ja*. Általán, szögletet formáló szűk hely, különösen a kemence és a fal köze, vagy a konyhán a tűzhely möge, máskép: *kuczko* és *sut* v. *sutt*. Gyökével megegyezik a tót *kút* (szugoly). De egyezik vele a *gócz* szó is. Gyökeleme a szögletes görbét jelentő *ku*, akár azért, mert a *kuczik* szögletes, akár pedig mivel az ember csak mintegy magát meghúzza fér el benne; *sut* is a *suttom*, *sunyik*, *sunynog* szókkal áll közvetlen viszonyban.

KUCZKARINGÓS, a székelnekél am. kacs-karingós; l. ezt.

KUCZKÓ, néhutt KUSZKÓ (kucz- v. kusz-k-ó)

1. KUCZIK.

„Oh ha szívünk szerelmének,
Kis zálogi születnének,
S ott ülnének hosszú sorral,
A kuczokban teli borral.“
A csikóbőrös kulacshoz. (Csokonai).

KUCZOR, (kucz-or) fn. tt. *kuczor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Általán, görbe pengéjű kés, melyet, pl. a kertészek, szőlőmivesek használnak, máskép: *kaczor*. Mint a jelentett tárgy alakja mutatja, e szónak törzsöke a görbét jelentő *kucz*. Rokonok vele a *kacz*, *kacs*, mint görbét jelentő származékok gyökei, pl. a *kacza*, *kacsiba*, *kacs-karingós* (a székelnekél *kucz-karingós*) szókban. Különösen, mint elavult törzsök jelent görbülést a *kuczorog*, *kuczorodik*, *kuczorál* igékben.

KUCZORÁL, (kucz-or-a-al) önh. m. *kuczorál-t*. Magát öszvehúzza, meggörbítve, lesunyva, alkalmatlanul sürgetődve könyörög valamiért, máskép: *ku-nyorál*, *kunczorál*, azaz *kumva*, *megsunya* v. *kér*.

KUCZORGÁS, (kucz-or-og-ás) fn. tt. *kuczorgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Meggornyadt, meggörbült testtel való ülés, vagy álldogálás, pl. a nagy hideg miatt. 2) Átv. ért. a sürgető, alkalmatlan kérésnek azon módja, midőn valaki egészen megsunyja magát.

KUCZORGÓ, (kucz-or-og-ó) mn. és fn. tt. *kuczorgó-t*. 1) Aki meggörbülve, magát öszvehúzza ül vagy áll. 2) Tréfásan alacson törpe ház, mely mintegy legugorodik a föld felé, vagy melyben csak ku-

ezorogva, legugorodva, nem egyenesen lehet állani. *Kuczorgó csárda*.

KUCZORÍT, KUCZORIT, (kucz-or-ít) áth. m. *kuczorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Visszaható névmással am. magát öszvehúzza. Rokonok hozzá a *csucsortít*, *czuczorít*, *czuporít*, mennyiben a száznak öszvehúzását jelentik.

KUCZORODIK, (kucz-or-od-ik) k. m. *kuczorodtam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk emberről, s más állatról, midőn meggörbedve, s magát öszvehúzza ül valahová; lágyabban: *kutyorodik*. *Hidegben a tűz mellé kuczorodni*. Rokon vele: *kukorodik*, *gugorodik*, *zsugorodik*, *guzsorodik*. V. ö. GUBBASZT.

KUCZOROG, (kucz-or-og) gyak. önh. m. *kuczorogtam*, —*tál* v. *kuczorgottam*, *kuczorgottál*, *kuczorgott*, htn. —*ni* v. *kuczorgni*, v. *kuczorgani*. 1) Görnyedt, öszvehúzott testtel üldögl, vagy álldogál, pl. midőn a gyermek meztitláb, egy üngben, gatyában kuczorog a hideg miatt. 2) Átv. ért. esennen, sürgetve, magát mintegy a földig görbítve, megsunyva könyörög. *Hiába kuczorogsz, nem kapsz semmit*. V. ö. KUCZ, KUCZOR.

KUCZURA, falu Bács m.; helyr. *Kuczurá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUD, gyöke *kudar* szónak, l. ezt.

KUDAR, (kud-ar) fn. tt. *kudar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Kemenesalján am. kemence vagy kályha öble. Minthogy ez többé-kevésbé gömbölyű szokott lenni, innen gyökeleme a kerekgömbölyűt jelentő *ku*, mely megvan a *kút*, *kutyor* (mély gödör) *kutykorodik*, *kutyorékos*, szintén gömbölyűt vagy kereket jelentő szókban.

KUDARCZ, fn. tt. *kudarczot*, harm. szr. —*a*. Különféle tájszokások szerint: *kuarcz*, *kuvarcz*, *koarcz*. Megszégyenülés neme, melyet az szenved, akinek valamely vállalata, merénnyel roszul üt ki, aki föltételét el nem éri, felesüföldik, rövidséget, kárt szenved, mely miatt pirulnia kell. *Kudarczot vallani*. Heltai krónikájában többször *kuarcz* alakban fordul elő, honnan valószínű, hogy nem egyéb, mint a német *kurz* (rövid, mennyiben erkölcsi rövidséget, sikertelenséget jelent, miszerint *kudarczot* (kurezt) *vallani*, am. rövidséget szenvedni, rövidet húzni, épen úgy, mint a német *den Kürzern ziehen*, mi azon régi sorshuzási módtól származottnak látszik, midőn valamely ügyet vesszők v. nyilak huzása által döntöttek el. „Kuharcz“ alakban eredhetett „kuhi“ szóból is.

KUDARI, (kud-ar-i) fn. tt. *kudari-t*, tb. —*ak*. Savó leves, túróval (melyet kudarban szoktak tartani?)

KUF, (1), elvont gyöke *kufár* szónak, l. ezt.

KUF, (2), elavult fn. Molnár A. szerint, hordócska, esőbőr. Rokon a *kup*, *kupa* szókkal, s azok közé számítandó, melyekben a *ku* gyökelem kereket, gömbölyűt jelent. Megegyezik vele a német *Kufe*.

KUFÁR, (kuf-ár v. kof-ár) fn. tt. *kufár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Holmi aprólékos árukkal kereskedő, kofálkodó. Gyöke úgy látszik, nem egyéb, mint *kof*, melyből *kofa* is származott. *Halkufár*.

„Demoszthen dörgő nyelvvel szitkozódó balkufár.”

Kölesey.

Ezen szót némelyek a német *Küfser* szóval akarják rokonítani.

KUFÁRKODÁS, (kuf-ár-kod-ás) fn. tt. *kufárkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kufár életmód, kufár módon árulgatás.

KUFÁRKODIK, (kuf-ár-kod-ik) k. m. *kufárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kufár módon árulgat.

KUFFANTÓ, (kuff-an-t-ó) fn. tt. *kuffantó-t*. Sándor István szerint am. kofa. Nagy-Bánya táján: *koffantyú*. Különben szokatlan. Mint alakja mutatja, rokon a *kofa*, *kufár* szókkal, s törzöke az elavult ige: *kuffant*.

KUGLI, a német „Kugel” módosulata; fn. tt. *kuglit*. Különben jelentése az, ami a német *Kegel*-é, vagyis inkább *Kegelbahn*-é, mint játszó eszközé: t. i. azon hosszukás pálya, melynek egyik végén 9 báb (kúp, Kegel) van felállítva, s ezekre a másik végéről a pályatéren golyót hengerítnék, és rendszerént aki a 9 báb közül legtöbbet leüt, az nyeri el az összevetett pénzt stb. Némelyek *kúphely*-nek nevezték, de még eddig nem jött divatba, s magát a játékot *kúpjáték*-nak.

KUGLIZ, (kugli-z) önh. m. *kugliz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kuglin v. kuglit játszik.

KUH, elvont gyöke *kuhant*, *kuhar*, *kui*, *kuhint*, *kuhog* szókban. L. ezeket.

KUHANT, (kuh-an-t) önh. m. *kuhant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Az egy értelmű *köhent* igének vastaghangu módosítása a *kuh* hangutánzóból, melynek vékony hangon a *köh* v. *keh* felel meg.

KUHAR, (kuh ar) fn. tt. *kuhar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A hegy dombjának csavardása, s mintegy öble. Kriza J. szerint terméketlen, omladványos hely. Rokon vele a kemencze csavardását vagyis öblét jelentő *kudar*.

KUHÍ, (kuh-i) fn. tt. *kui-t*. Molnár Albert értelmezése szerint *kui-t mondani*, am. megadni magát vagyis megvallani, hogy le van győzve; továbbá *kuhiban hagyni valakit*, am. eszerben hagyni, szégyenben hagyni. Kriza J. szerint a székeleyknél *kui-t mondani* (másra vitetve) am. megvetőleg elhagyni valakit, lemondani róla. Ugyanott *kohén* szóval csúfolnak valakit, midőn szeméremstörtő működésen kapják; vagy ha egyik gyerek elbúvik, s a másik megkapja, lekohéngatja e szóval. Ezen értelmezéseknél fogva általában szégyent jelent, s a görbedést, meghajlást jelentő *ku* gyökelemből látszik származni, mint-hogy a magamegadás, szégyenben maradás stb. leginkább a testállás meggörbülésével mutatkozik. E szerint rokon volna vele a gajmót jelentő *kuka*, a fejbólogatást jelentő *kukkad*, *kukkadoz* stb.

KUHINT, (kuh-in-t) önh. m. *kuhint ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamivel gyöngédebb torokhangot jelent, mint a *kuhant*. V. ö. **KUHANT**, és **KÖHENT**.

KUHINTÁS, (kuh-in-t-ás) fn. tt. *kuhintás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kuhint.

KUHOG, (kuh og) gyakor. önh. m. *kuhog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják különösen a rókáról, midőn sajátnemű hangon kiált, mely a kutyaugatáshoz némileg hasonló. A kutya *ugat*, a farkas *tutul*; mindhárom hangban lényeges a vastag, mely *u*.

KUHOGÁS, (kuh-og-ás) fn. tt. *kuhogás-t*, tb. —*ok*. A rókának *kuh* hangon kiáltozása.

KUHU, tájdivatos, *koh* v. *kohó* helyett; tt. *kuhut*. L. **KOH**.

KUJAK, l. **KULYAK**.

KUJÁS, falu Arad m.; helyr. *Kujás ra*, —*on*, —*ról*.

KUJTORGÁS, (kuj-t-or-og-ás) fn. tt. *kujtorgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kódorgás. V. ö. **KUJTOROG**.

KUJTOROG, (kuj-t-or-og) gyak. önh. m. *kujtorg-tam*, —*tál* v. *kujtorgottam*, *kujtorgottál*, *kujtorgott*, htn. —*ni* v. *kujtorgni*, v. *kujtorgani*. Pápa vidéki szó, s am. kódorog, vagyis szolgálat vagy hivatal nélkül éhezve ideoda házal, szédeleg, kalézol. Rokon vele a *kodoz* és a *koldus*, *kódus*, *kúdos*.

KUK, (1), pusztá hang, kettőztetett *k*-val: *kukk*. Ezt szokták mondani a dajkák a még szótalán csecsemőnek, midőn merőn néz. Jelent némaságot is, mert midőn így szólunk valakiről: *azt sem mondta kukk!* *kukkot sem szólt*, annyit tesz, hogy hallgatott, néma volt.

KUK, (2), elvont gyök, melyből *kuka* (kajmó), *kukoja*, *kukora*, *kukoricza*, *kukorodik*, *kukorog*, *kuk-sol*, *kukuba*, *kukucsál*, mind görbére vagy gömbölyűre hajlást jelentő szók erednek. Rokon vele a lágyabb *gug*, pl. *gugora*, *guggol*, *gugorodik*, *guga* szókban. A labdát *kukra* ütni a *kifutó* játékban.

KUKA, (kuk-a) mn. tt. *kukát*. 1) Midőn a hallgatásra vonatkozó *kuk* hangból származik, am. néma, siketnéma, Göcsejben: *huka*. 2) Jelent kajmót, mely-lyel a tiszamelléki dohányosok a felfűzött dohányt száradni kiakasztják, Heves megyében: *kajkó*. Van *kóka* is, mely a szőlőnek fogódzó görbe szárát, vagyis kaesját, kocsánját jelenti. „Kuka” is alkalmasint *kóka* szó módosulta. Gyökeleme tehát a görbeséget jelentő *ku* v. *ko*. V. ö. **KÓKA**, (1). 3) A hajók födelén azou léczdarabokkal fokokként megszegezett padló, melyen lépdelnek a hajósok, midőn kukáznak. Kenessey Albert szerint horgas fa, melyben a lovaskötél esúszik, t. i. a lovaskötelet kíséző dereglye közepén egy két águ, villaalakú fáska van e végre, s ezt nevezik kukának, másképp: *dereglyebak*-nak. Itt is tehát valamely horgas eszközt jelent. És szintén K. A. szerint az egész hajófödél hosszában menő egyenes pallózat: *kukajáró* vagy *kukajárdás*. V. ö. **KUKÁZ**.

KUKACZ, (kuk-acz) fn. tt. *kukacz-ot*, harm. szr. —a. Meztelen, és gyűrűs testü hernyó, féreg, pondró. *Földi kukacz. Gyümölcsben, sajiban, szalonnában, vajban termő kukacz. Felpattan, mint a sajt-kukacz. A halhorogra kukaczt húzni. A fülemilét liszt-kukaczokkal tartani.* Minthogy ezen féreg teste gyűrűs, azonfölül, ha érintetik, legottan öszvezsugorodik: innen gyöke a görbedést jelentő *kuk*, mi szerént *kukacz* am. *kukorodó, gugorodó féreg.* Latinban is a *vermis* és *verto, vertigo* rokonok.

KUKACZOS, (kuk-acz-os) mn. tt. *kukaczos t v. —at*, tb. —ak. Amiben kukaczok teremnek. *Kukaczos sajt, szalonna, liszt. Kukaczos cseresnye, körte, szilva. Kukaczos szalonna, büdös vaj öszveillenek.* (Km.).

KUKACZOSODIK, (kuk-acz-os-od ik) k. m. *kukaczosod-tam, —tál, —ott.* Kukaczok teremnek, szaporodnak benne. *Az elérett és igen édes gyümölcsök megkukaczosodnak.*

MEKKAJÁRÁS, MEKKAJÁRÓ, (kuka-járás v. —járó) ősz. fn. L. KUKA alatt.

KUKÁZ, (kuka-az) önh. m. *kukáz tam, —tál, —ott*, par. —z. Vontató hajósok mészava. Midőn a hajót sem lovak, sem emberek nem húzhatják, előre viszik a horgonyt, s hozzá kötik az alattság egyik végét, melynek másik vége a hajó fölött húzódik el, ha a hajósok ezen kötelet előregörbédtt testtel húzzák, s illetőleg a hajót a horgony felé tolják, azt szokták mondani, hogy *kukáznak*. Kenessey Albert szerint, midőn a hajósok egy négyágu horgonyt a partra állítanak, megerősítnek, és a rákötött kötéllal, melynek egyik végét a hajóra viszik, a hajó előre húzására használnak: a hajó ily módon való előrehúzását *kukázás* nak, s ennek fő eszközét, a horgonyt, *kukázó macská*-nak mondják, a kötelet pedig *kukázó kötel*-nek. V. ö. KUKA.

KUKÁZÁS, (kuk-a-az-ás) fn. tt. *kukázás-t*, tb. —ok. L. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ KÖTÉL, l. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ MACSKA, l. KUKÁZ alatt.

KUKK, l. KUK.

KUKKAD, (kukk-ad) önh. m. *kukkad-tam, —tál, —t.* 1) Mondják növényekről, nevezetesen fűvekről, virágokról, midőn fonnnyadva legörbednek, szokottabban: *kókkad*. 2) Szunnyadás közben fejével bólint. Mindkét értelenben gyöke a görbe hajlást jelentő *kuk*.

KUKKADOZ, (kukk-ad-oz) gyak. önh. m. *kukkadoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Szunyóskálva fejét bólogatja.

KUKKAN, (kukk-an) önh. m. *kukkan-t.* 1) Egyes *kukk* hangot ejt. *Még csak nem is kukkant.* 2) Valahová betekint, és pedig valami résen, nyíláson. Ez utóbbi értelemben gyöke a testnek, nevezetesen fejnek meghajítását jelentő *kuk*, melyből származott *kukkadoz* is, azaz fejével szunnyadáskor bólogat.

KUKKANÁS, (kukk-an-ás) fn. tt. *kukkanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) *Kukk* hangon való szó-lás. 2) Valamely résen, nyíláson alattomos betekintés, kukucsálás. V. ö. KUKKAN.

KUKKANT, (kukk-an-t) önh. m. *kukkant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. 1) Kukkanást tesz, azaz alattomosan, futtában néz valamely résen, nyíláson. *Bekukkantott, mint bolond Istók Debreczenbe.* (Km.). 2) *Kukk* hangon elkiáltja magát. V. ö. KUKKAN.

KUKLYA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kuklyát*. Hosszú-kás, a turózsacskóhoz hasonló szabású, fityegő gallér, melyet a fejre lehet húzni, máskép: *csuklya. Barátok kuklyója.* Viselnek ilyet szüreiken Győr, Moson, Sopron vármegyékben a parasztok is. Igen hi-hető, hogy a fővegnek ezen nemét a barátok ismer-tették meg a magyarokkal, hounan azt is következtethetni, hogy közvetlenül a latin *cuculla* származéka: azonban valamint a latin *cuculla* hang- és fogalmi viszonyban van a *cucumer, cucurbita* szókkal, hasonlóan, sőt még több rokonhangu és fogalmu szókkal áll öszveköttetésben a magyar *kuklya*; milyenek: *kukó, kukojca, kukor, kukora, kukoricza, kukorodik, kuksol.* Mind ezeknek természeti közgyöke a kerekded gömbölyűre hajlást jelentő *kuk*.

KUKMA, (kuk-ma) mn. tt. *kukmát*. Bámész, bászli, bamba, szájtató. Rokon a *kuka* (néma) szóval, minthogy a némák is rendesen tátott szájuak. Kép-zésére nézve olyan, mint *szuszma, tutyma, tukma, duzma.*

KUKÓ, (kuk-ó) fn. tt. *kukó-t*. Kisdeded nyelvén am. tojás; tréfásan, a lónak tojásalakú ganaja. *Lókukó.* Gyöke a gömbölyűt jelentő *kuk*. Kettőzetet *kukló* csúfnév, melylyel a vidékbeliek a csalóköziet szokták gúnyolni. *Csalóközi kukló.*

KUKOJCZA, (kuk-ój-cza) fn. tt. *kukojezdt.* A tizhimesek seregébe, és egyanyások rendébe tartozó cserjenem, mely nevét hihetőleg tojásdad bokrétájától vette. V. ö. KUKÓ, KUKOR. (Arbutus). A köz-népnél *kukojeza* vagy *kokojeza* nevű a fekete áfonya (*vaccinium myrtillus*) is.

KUKOJCZABOGYÓ, (kukojeza-bogyó) ősz. fn. A *kukojeza* nevű cserjén termő bogyó.

KUKOJCZAFÜZ, (kukojeza-füz) ősz. fn. Az épélű, és kopasz levelű fűzek alneméhez tartozó cserje, melynek levelei körkörösök, tokjai tojásdadok, gyapjasak. (*Salix myrtilloides*).

KUKOLA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kukolát*. Dunán-túli több vidéken am. pálinkafőző kunyhó; mintha volna *kukoló, gugoló*, azaz alacson, milyenek az ily házak lenni szoktak. Ily tréfás gúnynevek a *lebúj, lebújó, gurgyal, gurgyó, sut, kuczó.*

KUKOR, elavult törzsök, melyből *kukora, kukorodik, kukorog, kukoricza* erednek. Jelentése görbe, gömbölyű, görbére zsugorodó. Legközelebb áll hozzá a *kuczor, kutyor, gugor*, továbbá a száj gömbölyítését jelentő *czuczor, czupor.*

KUKORA, (kuk-or a) mn. tt. *kukorát*. Kerekre görbedő, gömbölyű, hengerded. Lágyabb *g*-vel *gugora*. Mindkét alakban használtatik főnevül is, és Nátly József szerint Szegeden an. fennálló tekerő tengely, pl. a kutakon, csigákban. (Axis in peritrochio verticalis). „Járgány” pedig szeréntek fekvő tekerő tengely. Kenessey Albert a járgányt álló vagy helyhez kötött, a kukorát pedig mozgó tekerő eszköznek írja. Véleményünk szerint ha a megkülönböztetés szükségese, a „járgány” szó jár törzsét tekintve, ellenkezőleg inkább ez volna a mozgó, tekerő eszköz.

KUKORCZOL, (kuk-or-cz-ol) önh. in. *kukorczol-t*. Lekukorodva, vagyis gugorodva, guggon ül. Mondják különösen a nagy szükségét végező emberről.

KUKORÉK, (kuk-or-ék) fn. tt. *kukorékol*. 1) Kukorodott valami, különösbbe: redő, ráncz. 2) Hangutánzólag, „kukorékol” v. „kukuríkol” törzsoke.

KUKORÉKOL, I. KUKORÍKOL.

KUKORGÓS, (kuk-or-og-ó-s) mn. tt. *kukorgós-t* v. —at, tb. —ak. Göndör, bodor. Kukorgós szőr, haj, gyapju.

KUKORI, (kuk-or-i) fn. tt. *kukori-t*. Göcsejben am. perecz, mint kukorodott kerekalakú sütemény.

KUKORICS, (Svábfalu) falu Sopron m.; helyr. *Kukoric-s-ra*, —on, —ról.

KUKORICZA, (kuk-or-i-cza) fn. tt. *kukoriczát*. Hozzánk keletről hozott közismeretű növény, melynek gyümölcse, hosszukás gömbölyű csövön bogyók gyanánt öszvetömülő magokból áll. Mint alakja mutatja, nevét a *kukora* szótól vette, melyhez leginkább hasonló; a *cza* kicsinyező képző, mint a *Katicza*, *Gyuricza*, *gánicza*, és a *cze* a *kendericze* szókban. Tájékoztatólag hol *törökbiiza*, hol *tengeri*, hol *málé*. *Kukoriczát* ültetni, *kapálni*, *szedni*, *fosztani*, *morzsolni*. *Tejes*, *nyers*, *főtt*, *sült*, *piros*, *tarka kukoricza*. *Piros kukoriczaszár*, *kapálatlan maradtál*. (Népl.)

KUKORICZACSŐ, (kukoricza cső) ösz. fn. A kukoriczanövény termése, midőn magja és csutkája, eőt a szárán héja is együtt van.

KUKORICZACSÖSZ, (kukoricza csősz) ösz. fn. Csősz, ki a kukoriczás földekre vigyáz, hogy a tolvajok vagy barmok kárt ne tegyenek bennök. Hogy messzebb ellásson, rendszeren lábtó forra göréja vagon.

KUKORICZACSUMA, KUKORICZACSUTKA, (kukoricza-csoma v. —csutka) ösz. fn. A kukoriczacső tuskója, torzsája, midőn a kukoriczaszemet róla lemorzsolták.

KUKORICZADERCZE, (kukoricza-dercze) ösz. fn. Darabosra őrölt kukoricza lisztje. V. ö. DERCZE.

KUKORICZAFÖLD, (kukoricza-föld) ösz. fn. Föld, melyben kukoriczát termesztene, kukoriczával bevetett vagy beültetett telek.

KUKORICZAGOMBÓCZ, (kukoricza gombóc) ösz. fn. Kukoriczalisztből főtt gombócféle étel.

KUKORICZAHÉJ, (kukoricza héj) ösz. fn. A kukoriczacsővet takaró levélréteg.

KUKORICZAKÁR, (kukoricza-kár) ösz. fn. Amériai költöző madár, mely bogarak és férgeken kívül különösen a kukoriczát szereti. (*Gracula quiscal*).

KUKORICZALÉHA, (kukoricza-léha) ösz. fn. A kukoriczaszem héja, melyből, midőn a kukoriczát megörlik, korpa lesz.

KUKORICZANADRÁG, (kukoricza-nadrág) ösz. fn. Durva, csinvaszövetű vászonból való nadrág. Több vidéken divatos tájszó.

KUKORICZASZÁR, (kukoricza-szár) ösz. fn. A kukoricza növény kórója.

KUKORICZASZEM, (kukoricza-szem) ösz. fn. A kukoriczanövény gyümölcse.

KUKORIFÁNK, (kukori-fánk) ösz. fn. Bódító szerből készített halétető. Nevét onnan vette, mert gömbölyűvé kukorított téztaféle golyócskákból áll. V. ö. KUKOR, KUKORI.

KUKORÍK v. KUKORÍKU. Így utánozza a magyar a kakasnak azon hangját, melyet éjjeli ébredések szakaszonként, vagy nappal is jó kedvében adni szokott. Máskép: *kikiriki*, t. i. a fiatal kakas hangja.

KUKORÍKOL, (kukorík-ol) önh. m. *kukorítol-t*. Kakasról mondjuk, midőn *kukoríku* hangon elkiáltja magát.

„Szomszédasszony kakasa,
Felugrott a kapura,
Csak azt kukorikolja,
Hogy szép az ő asszonya.” Népdal.

El jön a hajnal, ha nem kukorítol is a kakas. (Km.).

KUKORÍKOLÁS, (kukorík-ol-ás) fn. tt. *kukorítolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kakasnak *kukoríku* hangon kiáltása.

KUKORÍT, KUKORIT, (1), (kuk-or-ít) áth. m. *kukorít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamit kerekgömbre vagy gömbölyűre alakít. V. ö. KUKOR, KUKORA.

KUKORÍT, KUKORIT, (2), (kukorí-t) önh. m. *kukorít-ott*, htn. —ni v. —ani. L. KUKORÍKOL.

KUKORODIK, (kuk-or-od-ik) k. m. *kukorodtam*, —tál, —ott. Oly öszvezsugorodó helyzetbe teszi testét, mint a szükségét szabadban végző ember. *Lekukorodott a ház mögött. A gyom közé kukorodott. A fázó cigánygyermek a tűz köré kukorodott.* Lágyabb *g* hanggal: *gugorodik*, máskép: *kukorczol*, *kuporczol*.

KUKOROG, (kuk-or-og) gyakor. önh. m. *kukorogtam*, —tál, v. *kukorgottam*, *kukorgottál*, *kukorgott*, htn. —ni v. *kukorgni* v. *kukorgani*. Mint nagy szükségét szabadban végző ember öszvehúzott testtel üldögel. Legközelebb áll hozzá a kérésben meggörbedést jelentő *kuczorog*, továbbá a görbe utakon járást jelentő *kujtorog*, és a fázásban öszvezsugorodó *kuncsorog*.

KUKREJT, (kuk-rejt) ösz. fn. Szűk rejtékhely, hol valaki meghúzza, s mintegy *kuksolva*, *guggon* ülve elrejtje magát.

KUKSOL, (kuk-os-ol v. gug-os-ol) önh. m. *kuksol t.* Képzésére olyan mint *taposol tapsol, habosol habsol, lebesel lepsel* stb. Mondják emberről, midőn guggon ül, vagyis oly öszvehuzott és aláeresztett testtel, hogy ülepe csaknem a földet éri. Átv. ért. rejtőzik, el van bújva, máskép: *gugsol, guggol, nőt* : *kuporczol. A kukoriczában, a gyomban kuksolni.*

KUKSOLÁS, (kuk-os-ol-ás) fn. tt. *kuksolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kuksol.

KUKTA, (kuk-ta) fn. tt. *kuktdt.* Szakácsinas, ki a főzés mesterségét tanulja. Így nevezetnek különösen a kolostorok konyháiban a szakácsok férfi segédei. *Megszokta, mint barátjukta a szennyet.* (Km.). E szónak gyöke mind hangra, mind értelemre nézve rokonságban van ugyan a *kohol, kotyvaszt, konyha* (= konyha) szók gyökével: (v. ö. KOHOL, KONYHA), azonban úgy látszik, közvetlenül a szláv nyelvekből szókából vétetett: *kuchta, kuhta.*

KUKTÁLKODIK, (kuk-ta-al-kod-ik) k. m. *kuktálkod-tam, —tál, —ott.* A kuktaságot, azaz főzés mesterségének tanulását üzi. V. ö. KUKTA.

KUKTASÁG, (kuk-ta-ság) fn. tt. *kuktaság-ot*, harm. szr. —a. Szakácsinaság.

KUKTÁSKODIK, (kuk-ta-as-kod-ik), 1. KUKTÁLKODIK.

KUKU 1) fn. L. KUKÓ. 2). Gyermeeknyelven mondják, midőn valaki elbúvik, és mintegy kukucsál a keresőre. V. ö. KUKUCSÁL.

KUKUBA, (a latin *cucubalus* után) fn. tt. *kukubát.* A tízhímese seregébe, és háromanyások rendébe tartozó növényem, melynek csészéje *csöves*, és legtöbb fajokban *felfuvódott.*

KUKUCS, (ku-ku-es v. kuk-u-es) E szót a dajkák szokták mondani a gyermeknek, midőn bujósít játszva valamely résen, likon kitekintenek, mi rendesen *kukorodva*, a testnek öszvehuzásával történik. Némelyek használják a színházi láteső kifejezésére is.

KUKUCSÁL, (kukucs-ál) önh. m. *kukucsál-t.* Valamely szűk résen, nyíláson, likon, csövön nézkél. Minthogy az ilyetén nézéskor rendesen meghajlunk, meggörbedünk; innen a kettőztetett *kuku* folytonos görbedést jelent. Megegyezik vele a német *gucken.* Hasonlók hozzá a magyar *bukik*, és német *buck, bucken.*

KUKUCSÁLÁS, (kukucs-ál-ás) fn. tt. *kuucsálás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kukucsál.

KUKUCSKA, (kukucs-ka) mn. tt. *kukucsádt.* Kíváncsi, ki mindenbe beleüti az orrát. *Kukucska Jankó.*

KUKUCSKÁL, 1. KUKUCSÁL.

KUKUCSLÁDA, (kukucs-láda) ösz. fn. Ládaféle készület különféle képekkel, bábokkal stb., melyek nagylító vagy másnemű üvegen által szemléltetők.

KUKUCSOL, (kukucs-ol), 1. KUKUCSÁL.

KUKUJZA, tájdivatos, *kokocza* v. *kukojcza* helyett; 1. KUKOJCZA.

KUKUK, 1. KAKUK.

KUKULLÓ, pusztá Vas m.; helyr. *Kukulló-ra*, —n, —ról.

KUKURÍKOL, 1. KUKORÍKOL.

KUL, elvont gyök, mely meg van 1) a *kulacs, kules*, *kullancs, kullant, kullint, kullog* és *kulak* (kulyak) szókban. Mind ezekben alapfogalom a görbeség, vagy kerek gömbölyű alakzat. Eunnélfogva a *kul* csak némi módosítása a *kucz, kuk, kum, kun, kuny* törzsökönek, mennyiben ezek is hasonló értelmű származékoknak szolgálnak alapul. 2) *Kullant'* szóban, midőn am. üt, a gyök hangutánzó, s tulajdonképen *kol*, vagyis *kon*; *kullant* tehát vagy *kollant*, am. *konlant* (= *kon-ol-an-t*), azaz úgy üt, hogy az ütött tárgy szinte megkondul bele, pl. *fejbe kullantották.*

KULA, (1), (kul-a) mn. tt. *kulát.* 1) Mondják hosszú lefüggő, tehát alá görbedő fülről, máskép: *kunya, konya.* 2) Mondják tehénről, melynek rövid behajló szarvai vannak, s rokon vele a szinte befelé görbedést jelentő *kajla.* Kicsinyezve: *kuli.*

KULA, (2), mezőv. Bács m.; helyr. *Kulá-ra*, —n, —ról.

KULACS, (kul-acs) fn. tt. *kulacs-ot.* Kicsinyezve: *kulacska, kulacsocska.* Fából készült, kerek alakú, többé-kevésbbé kidudorodó, s gyakran szőrös bőrrrel behúzott faedény, a magyar embernek kelles italhordó edénye, kivált midőn úton van. *Kis, nagy, bőrs kulacs. Kulacsból inni. Rákészönteni valakire a kulacsot. Édes kincsem, galambocskám, csikóbőrös kulacsocskám.* (Csokonai). Máskép: *fapalaczk, bőrs gyurkó, csutóra.* E szónak gyöke vagy hangutánzó, mivel az ital *klukk* v. *ku'y* hangon nyomul ki belőle, vagy talán bihatóbban nevét kerekded alakjától vette. Rokonok vele a latin *culeus, culigna.*

KULACSKÉPÜ, (kulacs képü) ösz. mn. Pofók; kidudorodott nagy pofájú.

KULACSOS, (kul-acs-os) mn. tt. *kulacsos-t* v. —at, tb. —ak. Kulacsosul ellátott. *Kulacsos utazók, katondk. Két kulacsos*, ki mind a két pártnak borából iszik, tehát kétszinű.

KULAK, KULAKOL, 1. KULYAK, KULYAKOL.

KULCS, (1), (kul-es) fn. tt. *kulcs-ot*, harm. szr. —a. Általán eszköz, mely zár és nyit. Különösen, közismeretű, s többféle alakú eszköz, mely zárt vagy zárokat csuk, és nyit, egyszersmind bizonyos tért hozzáférhetővé vagy férhetlenné tesz. *Kapu, ajtó kulcsa. Ház, szoba, konyha, pújta, pince, templom, vár kulcsa. Álkulcs, tolvaj, lopókulcs. Kulcsal elzárni, kinyitni az ajtót. Arany kulcsot nyerni jutalmul. A prókátorok szája arany vagy ezüst kulcsal nyílik.* (Km.) *Nem minden kulcs nyit meg minden ajtót.* (Km.) *A templomba sem az ember megy be előbb, hanem a kulcs hangja.* (Km.). Szélesb ért. más hasonló eszközök, melyek nyitásra, forgatásra, tekerésre szolgálnak, pl. melylyel az órát felhúzzák, a hintó tengelyfejét ki vagy betekerik stb. Még távolabb ért. az orgonában, dróton mozgó tokooskák, melyekkel a

síplikakat bezárják. Átv. ért. 1) Ami kulcs gyanánt valamit elzár, pl. határvár, mely bizonyos országot az idegenek előtt elzár. 2) Átv. ért. eszköz valamely célnak elérésére, valaminek bírására. *Mennyország kulcsa.*

„Boldog órák! amelyekben
Sziye kulcsát birhatám.“

Csokonai.

3) Ami valamely dolognak titkos jelentését, értelmét feltárja. *Megtalálni a titkos, rejtélyes írásnak kulcsát.* 4) Zenészetben a vonalak elején álló jegy, melyből megtudhatni, mely hangot jelentenek a hangjegyek, s az egész hangsorozatot, melyik nyolczadban (octava) kell venni. Mi ezen szó elemzését illeti, világos, hogy a kulcsban természetes rendeltetésénél fogva alapfogalom a *forogtatás, tekerés*, mely által a forogatott tárgy, pl. a závar nyelve, majd ki, majd befelé mozdul; továbbá tekintetbe vévén azt is, hogy az eredeti, egyszerű kulcsok nem voltak egyebek, mint görbére hajtott szegek, innen valószínűen állíthatjuk, hogy gyöke a görbét, görbe csavarodást, forogtatást jelentő *kul*, melyből *os* képzővel lett *kulos*, összevonva *kuls*, azután *kulcs*, mint *teker teheres tekeres, vakar vakares, habar habarcs* stb. A latin nyelvben is a *clavis* és *clavus* csaknem egészen egyeznek. Ez elemzést erősítik a kulcs származékainak jelentései. *Kezeket kulcsolni* am. tekercs gyanánt egybefonni. *Kulcsos kalács* am. tekert, fonnott kalács. *Keresztül kulcsul*, am. görbésen egybe bonyolódva. Végre mind hangra, mind alapfogalomra rokon a *kol* és *kal* törzsökkel, melyeknek származékai szintén görbe, kerek vagy gömbölyű alakot jelentenek. Persául: *kilid* v. *klid*, a törökben is *kilid* am. kilincs. A szláv *klucs* valószínűleg a latin *cludo* (claudo) után képződött. Kevés hangváltozattal rokon vele a görög *κλεις*.

KULCS, (2), pusztá Fehér m.; helyr. *Kulcs-ra*, —*on*, —*ról*.

KULCSÁR, (kul cs-ár) fn. tt. *kulcsár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Széles ért. kire valamely háznak kulcsai bizvák. Szorosb ért. cselédtiszt, ki nagyobb úri házaknál az élestárra, főleg pedig a pinczére ügyel. *Rosz kulcsár az, aki szomjan hal.* (Km.).

KULCSÁRFALVA, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KULCSÁRKARCSA, falu Pozsony m.; helyr. —*Karcsá-ra*, —*n*, —*ról*.

KULCSÁRKODÁS, (kul cs-ár-kod-ás) fn. tt. *kulcsárkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, vagyis életnem, midőn valaki mint kulcsár szolgál, és keresi kenyerét. V. ö. KULCSÁR.

KULCSÁRKODIK, (kul cs-ár-kod-ik) k. m. *kulcsárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kulcsári szolgálatot gyakorol.

KULCSÁRNŐ, (kulcsár-nő) ősz. fn. Nőszemély, ki valamely nagyobb úri házak élestárára

ügyel. Különbözik tőle a *kulcsárné*, azaz kulcsár felesége.

KULCSÁRSÁG, (kul cs-ár-ság) fn. tt. *kulcsárság-ot*, harm. szr. —*a*. Hivatal vagy szolgálat, melyet valaki, mint kulcsár visel. *Kulcsársággért folyamodni. Kulcsárságból kiesni.* V. ö. KULCSÁR.

KULCSCSONT, (kulcs-csont) ősz. fn. Azon két csont, melyek hátul az első oldalbordákon fekszenek. (Claviculae).

KULCSFEJ, (kulcs-fej) ősz. fn. Gyűrűforma fogantyú a kulcs elején, hogy kényelmesebben lehessen forгатni.

KULCSHOROG, (kulcs horog) ősz. fn. Horogalakú sodrony, melyen több kulcsot összefűzve viselnek.

KULCSLIK v. —LYUK, (kulcs lik v. —lyuk) ősz. fn. Lik a zárban, lakatban stb. melybe a kulcsot bele dugják, midőn nyitni vagy csukni akarnak vele. *Bekukulcsolni a kulcslikon.*

KULCSOD, falu Győr m.; helyr. *Kulcsod-ra* —*on*, —*ról*.

KULCSOL, (kul cs-ol) áth. m. *kulcsol-t*. Két vagy több testet egymásra hajtogatva, tekergetve, összefűz, együvé csatol. *Kézét fejére kulcsolta, és jajgatott. Egybekulcsolt karokkal sétálni.*

„Jajgat az elhervadt hív,
Kulcsolt kézzel engem hív.“

Csokonai.

A kisodrott tézstakolbászokat pereczszé kulcsolni. V. ö. KULCS.

KULCSOLÁS, (kul cs-ol-ás) fn. tt. *kulcsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg kötés, fűzés, csavarás, mely által kulcsolunk valamit. V. ö. KULCSOL.

KULCSOLÓDIK, (kul cs-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kulcsolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk lelketlen tárgyról, midőn mintegy belső szükségnél fogva együvé bonyolódnak, záródnak. *Tagjai görcsösen össze kulcsolódtak. Némely növények ágai, kacsái egymásba kulcsolódnak.*

KULCSOS, (kul cs-os) mn. tt. *kulcsos-t* v. —*at* tb. —*ak*. 1) Kulcsesal vagy kulcsokkal ellátott, pl. *kulcsos ajtó*, különböztetésül olyantól, melyen csak fa závar, vagy retesz van. 2) Mondják kalácsról, melyet megsodrott tézstakolbászokból fonnak össze, más-kép *fonnott kalács*, *kalinkó*. 3) Várról vagy városról szólva, am. erősített. *Kulcsos város*. Ellentéte: nyílt, bástyákkal nem kerített. „Sok kolcsos vára, sok annak udvarlának.“ Istváni Pál a XVI. században. *Győr többé nem kulcsos város.*

KULCSPUSKA, (kulcs.puska) ősz. fn. Üres csövű kulcsból készített puskaféle eszköz, milylyel a gyermekek szoktak játszani, kulcsi puska.

KULCSSZAKÁL, (kulcs-szakál) l. KULCS-TARÉ.

KULCSSZÁR, (kules szár) ősz. fn. A kules nyele, melynek része a kulcslikba megy, része pedig kiünn marad.

KULCSTARÉ v. —TARAJ, (kules-taré v. —taraj) ősz. fn. Tarajforma bezzentyű a kules tövéén, melynek nyomása által a zár nyelve ideoda mozdul. Másképp : *kulcsszakál* vagy *kulcstoll*.

KULCSTOLL, (kules-toll) l. KULCSTARÉ.

KULDÓ, falu Fehér m.; helyr. *Kuldó ra*, —n, —ról.

KULHÁNY, pusztai Nyitra m. helyr. *Kulhány-ba*, —ban, —ból.

KULI, l. KULA, 2).

KULIBA, tájdivatos, *kalyiba* v. *kaliba* helyett; l. KALIBA 1).

KULIMÁZ, fn. tt. *kulimáz-t*, tb. —ok. Fenyűszurokból főzött kenőcs, leginkább a székértengelyeket kenni való. Tót szó, (kolomasz) s am. a magyar *székérkenő*, vagyis szóról *szóra* : *kerékkenő*, másképp : *kátrány*. Abban rokon több magyar szókkal, hogy a *kolo* (kerék) *kol* gyöke a magyarban is hol görbét, hol kerekgömbölyűt jelent. Gúnyos tréfásan : tót méz, mivel leginkább tótok főzik, és árulják, s a mézhez némileg hasonló, vagy pedig, mivel utórésze (máz) hangban egyezik a méz szóval.

KULLANCS, (kull-an-es) fn. tt. *kullancs ot*, harm. szr. —a. 1) Leginkább erdőn, és legelőkön termő, és ember, barom testébe magát befúró féreg. A székelyeknél Csikban : *parlagféreg*. 2) Átv. ért. ragados bojtortjány. Képes kifejezéssel mondják ember-ről, ki alkalmatlanul mások nyakára tolja magát. *Olyan, mint a kullancs*. Valószínű hogy nevét tekervényes furó természetű testétől kapta, melynél fogva más testekbe fúrja magát. V. ö. KUL. A kettős *l* úgy látszik, csak túlbőségből van benne, valamint az *n* is; de mivel ezek elhagyásával *kulacs* lenne : a fenn kitett alakot különböztetés végett kapta fel a szokás. Az *n* betű hasonlóan csak közbetolt a *bogács*, *varancs*, *varangy*, *ripacs*, *furdacs* szókban az egyszerűbb *bogács*, *varacs*, *varagy*, *ripacs*, *furdacs* helyett.

KULLANT, (kull-an-t) önh. m. *kullant-ott*, htn. —ni v. —ani. 1) Fillelt, hazud. A hazug emberről képes kifejezéssel azt szokta mondani a magyar, hogy görbékét, horgasakat beszél. Ez értelemben tehát alapfogalom a görbét jelentő *kul*. 2) Am. üt. V. ö. KUL, 2).

KULLANTÓ, pusztai Bars m.; helyr. *Kullantó-ra*, —n, —ról.

KULLINT, (kull-in-t) áth. m. *kullint-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Az *in* középképző kiesinyező ételemmel bir. Átv. ért. am. valamit lopva, azaz egyenetlen görbe uton, horgas ujjakkal elesip. V. ö. KUL, 1).

KULLOG, (kull og) gyakor. önh. m. *kullog-tam*, —tál, —ott. Meggörbedt testtel mendegél, mintha bujkálna. Innen érthetők a közmondások : *Lassan kullog, mintha epret szedne*. *Farkast emlegetnek, kert*

alatt kullog. Szégyenében odább *kullogott*. Hihető, hogy valódi gyöke a *hunyaszt*, *sunyaszt* jelentő *kun*, s ebből lett *kunlog*, azután hangolvadással *kullog*. És csakugyan kullogui am. *kunva*, magát meghunyva, megsunyva menni. V. ö. KUN.

KULLOGÁS, (kull-og-ás) fn. tt. *kullogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A menésnek, járásnak azon neve, midőn az ember vagy más állat magát megsunyva mendegél. V. ö. KULLOG.

KULLOGÓ, (kull-og-ó) mn. tt. *kullogó-t*. Kullogva, magát meghunyva, megsunyva mendegélő. Erdőn, a kők körül *kullogó farkas*. *Vizen kullogó fene*. (Km.). Mondják továbbá oly asszonyról vagy férfiról is, ki a házasulandókat egymásnak megszerzi, ki mint szokás mondani, szögöbba jár.

KULPIN, falu Bács m.; helyr. *Kulpin-ba*, —ban, —ból.

KULYAK v. KULYOK, (kuly ak) fn. tt. *kulyak ot*, harm. sz. —ja. Ritka használatu szó, Párizs szerént öklöt jelent; honnan *kulyakol*, am. öklöz. Minthogy az öklől nem egyéb, mint gömbölyűre szorított kéz; innen *kuly* v. *kul* gyökénél fogva azon szók osztályába sorozható, melyek ugyanezen gyökből eredvén, görbét, vagy kereket, vagy gömbölyűt jelentenek. Legközelebb áll hozzá *kula*, midőn befelé görbedő tehén vagy ökörszarvakra mondják; *kulyak* (öklöl) is a befelé görbített és szorított ujjak által képeztetik.

KULYAKOL, (kuly-ak-ol) áth. m. *kulyakol-t*. Kulyakkal, azaz ököllal üt, vagy ver. *A veszekedők kulyakolják (öklözik) egymást*.

KULYAKOLÁS, (kuly-ak-ol-ás) fn. tt. *kulyakolás-t*, tb. —ok. Kulyakkal ütés vagy verés.

KUM v. KÚM, önh. m. *kum-tam*, —tál, —ott. Dunántúl több vidéken am. hunyódsi játék alkalmával valamely szögletbe húzza magát, és szemeit behunyja, míg a játszótársak elbúnnak. Mondják a napról is, hogy *lekum*, midőn lenyugszik. Alapfogalom benne a *hunyaszt*, *sunyaszt*, miudkettő a testnek némi meghajlásával szokott történni. Rokonai a *kun*, *kuny*, *kúny*, *suny* és *szúny*. Hogy a *k*, *h*, *s*, *sz* fölcseréltetnek, az az általános emberi hangszervek természetében fekszik. Így jönnek össze a latin *cornu*, német *Horn*, magyar *szaru*; így a magyar *kup*, *hupa*. A *kum* gyökből mint görbét, kereket jelentőből származnak : *kumasz*, *kumak* kikerített darab kővez, karéj, pl. *kumasz* kenyér; *kummog*, meggörbedve lépdegél, pl. *lesben járván*. Mondják ezt is : *kezét bekumú* azaz behajtani, öszveszorítani.

KUMAK, (kum ak, mintegy csomag); fn. tt. *kumak ot*, harm. szr. —ja. Székely tájszólás szerént, egy jó darab, vagy karéj, pl. kenyér, melyet az egészről kikerekítenek. Másképp : *kumasz*.

KUMASZ, (kum-asz) fn. tt. *kumasz-t*, tb. —ok. L. KUMAK.

KUMBAJA, falu Bács m.; helyr. *Kumbajá ra*, —n, —ról.

KUMMOG, (kum-og) gyak. önh. m. *kum-mog-tam*, —*tál*, —*ott*. Lopva, vagy lesben járó emberről, és ragadozó állatról mondják, midőn magát megsunyva, görbedt, összehúzott testtel mendegél. Megegyezik vele a *kammog* (ezammog), melynek gyöke *kam* egy a görbe eszközt jelentő *kampó*, *kamó* szók gyökével. Ugyanezen értelemmel bír a *kum*. Ide tartozik a *kammogva* járni szokott *komondor*. E szerént a *kam* (ezam), *kom*, *kum* egyeznek.

KUMMOGÁS, (kumm-og-ás) fn. tt. *kummo-gás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lopva vagy lesben járás.

KUN v. KÚN, (1), önh. lágyítva *kuny*, melyből *kunyó*, *kunya* stb. ered. V. ö. KUM.

KUN v. KÚN, (2), fn. tt. *kun-t* v. *kún-t*, tb. —*ok*. Nemzet neve, melynek egy része maiglan mint tiszta magyar nép, a kis- és nagy-kunsági kerületeket lakja. Másképen: *kun*. Nevezetét gyaníthatólag *hon* szótól vette, (a törökben is *kon-mak* am. lak-ni, honol-ni). V. ö. HUN. Némelyek a latin *cumanus* után indulva, mely Adelung szerént is *Kuma* folyamtól származott, a magyar, *kun'* szót is abból eredetnek vélik. Beszélnek egy kumán nyelvtanról is, melyet Klaproth 1303-ik évből Petrarcha könyvtárában talált, s melyet Berezhine a keleti török, vagyis dsagataj-tatár nyelv egyik szójárásaként tüntet elé ily című munkájában: *Recherches sur les dialectes musulmans*. Casan. 1848. Csak annyi bizonyos, hogy a mostani magyarországi kunok között, kik már országunk alapítása után, különösebben Szent László idejében (a mai jászok), továbbá II. István és IV. Béla alatt költöztek hazánkba, tatár népségek is fordultak elé, miként Horváth István is tanítja. S lehet, hogy ezen későbbi századokban már előbbi lakhelyeiken is kezdettek tatárosodni: azonban a mostani kún népség általában eredetileg is magyarnak tartotta magát, s tartja is mind ez ideig; és így tartották ezt legjelesb történetíróink is, mint Pray, Bonfin; nincsen is történelmi nyoma — egynémely tatár telepeket, mint érintők, kivéve, — hogy egészben valaha más, mint magyar nyelvűek voltak volna. S habár a Kuma folyam melletti fő lakhelyökről — de ahol a Kuma balpartján *Madsar*-nak nevezett nagy város romjai még a legújabb korban is fennállottak — némely idegeneknél és latin nyelven itthon is kumánoknak (eumani) nevezettek: mégis saját nyelvökön más mint *'kun'*, (azaz *'hun'*) nevök, egészben véve, soha sem vala.

KUNÁGOTA, falu Csanád m.; helyr. —*ágotá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNCS, (kun-es v. kum-es) fn. tt. *kuncs-ot*, harm. szr. —*a*. Székely szójárás szerént öszveszorult hely a kemeneze és fal között, máskép *kuczkó*, *kuczik*, *kuszkó*. Közvetlen származéka: *kuncsog*. V. ö. KUCZKÓ.

KUNC SOG, (kun-es-og v. kum es og) gyak. önh. m. *kuncsog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. meg-

görbedt, gornyadt testtel álldogál. 2) Átv. ért. magát túlságosan megalázva, hajlott testtel könyörög. Mondják leginkább esennen kérő gyermekekről, és nyomorult szegényekről. Gyöke a görbedést, hajlást jelentő *kun* v. *kum*.

KUNCSOROG, (kum-es-or og) gyak. önh. m. *kuncsorig-tam*, —*tál* v. *kuncsorigottam*, *kuncsorigottál*, *kuncsorigott*, htn. —*ni* v. *kuncsorgni* v. *kuncsorgani*. 1) A nagy hideg, fázás miatt öszvezsugorodva álldogál. 2) Görbedt testtel megalázva magát esenke-dik, könyörög.

KUNCZOG, I. KUNC SOG.

KUNCZORÁL, (kum-es-or-ál), I. KUCZORÁL.

KUNCZOROG, I. KUNCSOROG és KUCZOROG.

KUND, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Kund-ra*, —*on*, —*ról*.

KUNDÉSZ, (kun-d ész v. kum-d-ész) önh. m. *kundész-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. Gyöke a testnek görbe hajlását jelentő *kun* v. *kum*, ebből lett az elavult törzsige *kund* v. *kumd*, innen *kundész*. Mondják emberről, midőn valamit kutatva keresgél, különösen, midőn *böngész*, *kórész*, mi rendesen meghajló testtel történik. Dunán túli tájszó.

KUNDIKÁL, Vas vármegyei tájszó, I. KANDIKÁL.

KUNHÁTAS, (kun-hátas) ösz. mn. Mondják esőkönyös, makranczos, bokros lóról, mely megköti magát, mely a hátát *meg-kunja*, azaz meggörbíti, midőn fejét a sügyébe vágja, miként t. i. az illeténlovak tenni szoktak. V. ö. KUN, (1).

KUNHÁZ, (kun-ház, alkalmasint, *'kunyhó'* v. *'kunyhó'* után *kunyó-ház* vagy csak *kuny-ház*) ösz. fn. L. KUNYHÓ.

KUNHEGYES, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. *Kunhegyes re*, —*én*, —*ról*.

KUNIK, (kun-ik) k. m. *kun-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. Abban különbözik a *kun* igétől, hogy ez inkább önható, amaz pedig szenvedő jelentéssel bír. V. ö. KUN.

KUNKOG, (kunk-og) önh. és gyak. m. *kunkog-tam*, —*tál*, —*ott*. Békáról mondják, midőn vastag, tompa hangon szól. Gyöke a hangutánzó *kunk*. Megegyezik vele a német *Unke*, *quacken*, latin *co-azo* stb.

KUNKOGÁS, (kunk-og ás) fn. tt. *kunkogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Kunk kunk* hangon kiáltás. Békák *kunkogása*.

KUNKOR, (kun-k-or) fn. tt. *kunkor t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Göngyölödött valami, különösen a füveknek illetén növései. Gyöke a görbedést jelentő *kun*, melyből lett *kumog*, *kung*, *kungó*, *kungor*, *kunkor*. 2) Az öthímese seregéből és egyanyások rendéből való növénynem, melynek kitűnő jegye, hogy göngyölödött füzerei vannak. (Heliotropium). Megegyezik vele hangban a rövidebb *kukor*, melyből ered *kukorodik*, mint *kunkorból kunkorodik*. Rokona *zsugor*, *zsugorodik* is.

KUNKORÉK, (kun-k-or-ék) fn. tt. *kunkorékot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekesen göngyölödött test, milyenek a csigákéi, vagy bizonyos növények kacsakaringós szárai, kacsai. V. ö. KUNKOR.

KUNKORÍT, **KUNKORIT**, (kun-k-or-it) áth. m. *kunkorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kacsakaringósan, tekergősen göngyölget valamit. *A felhástott vesszőt, tollszárat megkunkorítani.*

KUNKORÍTÁS, **KUNKORITÁS**, (kun-k-or-ítás) fn. tt. *kunkorítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kunkorítanak.

KUNKORLAPONY, (kunkor-lapony) ősz. fn. A laponyok neméhez tartozó növényfaj, melynek pajzsai a felhajló levélzskéken *bekunkorodnak*. V. ö. **KUNKORODIK**. (*Peltigera canina*).

KUNKORODIK, (kun-k-or od ik) k. m. *kunkorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kacsakaringósan, tekervényesen göngyölödik. *Haja fürtökbe kunkorodik. A szőlő kacsai kunkorodnak. A komló szára a közellevő bokorra kunkorodik.* V. ö. **KUNKOR**.

KUNKÖTÉS, (kun-kötés) ősz. fn. Mesterségesen csinált csomó, melyet feloldani nehéz. Nevét vagy onnan vette, hogy talán a kunoknál vala eredetileg divatban, mint *barátságomó* a ferenczielnél; vagy pedig gyöke a csomós hajlást jelentő *kun*.

KUNNYOG, (kunny-og) gyakor. önh. m. *kunynyog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. meghajolva, meggörbedve mozog; a *kuny* gyöktől. 2) Átv. ért. magát megkunyva eseng, kér valamit, máskép: *kunyoról*. V. ö. **SUNNYOG**.

KUNNYOGÁS, (kunny-og-ás) fn. tt. *kunnyogás-t*, tb. —*ok*. 1) Meggörbedő mozgás. 2) Kunyorálás.

KUNÓ, falu Nyitra m.; helyr. *Kunó-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNSÁG, (kun ság) fn. tt. *kunság ot*. Azon tiszavidéki két kerület, melyen a sajátságos szabaddalakkal ellátott kunok telepedtek le, s hol maiglan laknak. V. ö. **KUN**. A Tiszán innen: *Kis Kunság*, túlán: *Nagy Kunság*.

KUNSÁGI, (kun-ság-i) mn. tt. *kunsági-t*, tb. —*ak*. Kunságban lakó, onnan való, ott termett, készült, arra vonatkozó. *Kunsági lakosok. Kunsági búza, sajt.*

„Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsol nekem senki.“

Népdal.

KUN-SZENTMÁRTON, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmárton-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUN-SZENTMIKLÓS, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmiklós-ra*, —*on*, —*ról*.

KUN-TAPOLCZA, falu Gömör m.; helyr. —*Tapolczá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNY, elavult vagy elvont önh. A *kun* igének lágyabb változása, melyből *kunya*, *kunyó*, *kunyhó*, *kunyorál* erednek. V. ö. **KUN**, (1). Rokonsai a *huny*,

suny, *szuny*, és mennyiben a testnek meggörbedő lanyhaságával jár, a *tunya*; hasonlóan a lágyabb *gúny*, mely eredetileg am. görbén kitolt nyelvvel való csúfolódás, máskép *kámpolás*, melynek gyöke szintén a görbét jelentő *kam*, *kám*, a *kampó*, *kámpicsorodik* származékokban.

KUNYA, (kuny-a) mn. tt. *kunyát*. 1) Tulajd. ért. lehajló, lefelé görbedő, pl. *kunya fülek*, *kunya karimájú kalap*. Egy vele a *konya*, s rokon a *kanyar*. 2) Átv. ért. lusta, lajhár, ki rendesen meggörbedten lézgeve jár, hangváltozattal *tunya*. 3) Elpuhult, elasszonyosodott, minthogy az ily ember teste meggöngyölván, lefelé görbed, nem szilárd, nem feszes.

KUNYHÓ, (kuny-h-ó) fn. tt. *kunyhó-t*. Tulajdonkép a *kuny* igének részesülője, s am. alágörbedő, lehajló. A *h* csak közbevetett hang, s eredetileg *kunyo*. A persában *khón*, *khán* vagy *kháne* am. ház, és *kháncse* házikó. Tájdivatosan: *gunyhó*, *kunyo*, *kunház*.

1) Jelent szegényes alacson házat, melynek födele alá hajlik, vagy, mint mondani szokás, *bukra áll*, tehát mintegy *gunnyasztva* lekonyul. *Szalmás kunyhó*. *Rongyos kunyhó*.

„Ne légy irígy kiesi kunyhó,
Ama büszke palotára,
Ama büszke palotának
Nagy a fénye, nagy az — árnya.“

Tompa.

2) A mezei csöszök, pásztorok, halászok alacson hajléka, melyet nádból, kákából stb. galyabítanak össze. *Az alföldön halászlégeny vagyok én, Tisza partján kis kunyhóban lakom én.* (Népd.). *Félre kunyhó a ház elől.* (Km.). *Az alacson kunyhóból is néha nagy ember támad. Embernek a maga kunyhója jobb más palotájánál.* (Km.).

KUNYÓ, I. **KUNYHÓ**.

KUNYOR, (kuny-or) elvont vagy elavult törzsoke *kunyoról* igének és származékainak. Gyöke: *kuny*.

KUNYORÁL, (kuny-or a al) önh. m. *kunyorál-t*. Magát megkunyva, meghunyaszkodva, esennen könyörög, máskép: *kunzorál*, *kunzorog*. V. ö. **KUNY**.

KUNYORÁLÁS, (kuny-or-ál-ás) fn. tt. *kunyorálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Esenkedve sürgető kérés, követelés.

KÚP v. **KUP**, (1), fn. tt. *kúp-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekded, vagy hoszszukás gömbölyű, hengerded vagy dudorúan összezhalmazott valami. Származékai: *kupa*, *kupak*, *kupacz*, *kupalag*, *kupor*, *kuporczol* stb. *A nádat, zsúpot kupba rakni.* Különösen, gömbölyű tető, födél az épületen. *Templom, várpalota, torony kupja.* A mértanban oly test, melynek alapja hengerded kereksgű, s oldalai fölfelé nyulva egyarányosan összszébb szorulnak és csúcsosan végződnek. (Conus). Rokon vele a magyarban a szintén dudorút jelentő *hupa* gyöke *hup*, honnan *hátahupás* am. kinek a hátán dudorú kinövés van. Hasonlókép rokonai a vékony hangu *küpi*, *küpcz*, *küped*, *küpoly*,

köpi, köpüce, mennyiben közgyökük *kup* és *köp* valami gömbölyűt, hengerdedet, vagy kerekdedet, dudorút jelent. Idegen nyelvekben rokon vele a szanszkrit *kup*, *ku* (fedez, emel), német *Kuppe*, *Kuppel*, *Giebel*, arab *gibel* (hegy), hellén *κῠβη* stb. V. ö. KOP, KUPA, 1).

KUP, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kup-ra*, —on, —ról.

KUPA, (1), (kup-a) fn. tt. *kupát*. 1) Fából, csontból stb. esztergázott pohárforma edény, mely majd holmi híg áruk, különösen bor mérésére, majd ivásra használtatik. Néhutt egy iteze, másutt egy pintnyi mérték. *Megtölteni, kiüríteni a kupát. Kupából inni. Kocsmárosné, töltőn bort a kupába.* (Népd.). Használtatik kanna helyett is, melyhez alakra nézve hasonló. 2) Drágábbféle ivópohár, mely alakra a kupához hasonló. *Arany kupá. Fődeles kupá. Zomán-czos kupá. Darukupa*, mely magaslábu talappal birt. 3) Kupához hasonló eszköz, milyen a tengely két végére való öblös vas. 4) Átv. ért. valaminek völgyecskéje, mely a kupa öbléhez hasonló, pl. a fejnek hátulsó részén levő gödör *nyakkupa*. Innen érthető a *kopolya*, mely sáros mély gödört, völgyecskét jelent. Megegyeznek vele a török *kopa*, *küp*, *küpedzik* (kupácska), latin *cupa*, persa *khub*, *khum*, és a hellén *κῠπελλίς*, *κῠπελλον*.

KUPA, (2), falu Abaúj és pusztá Csanád m.; helyr. *Kupá-ra*, —n, —ról.

KUPACZ, (kup-acz) fn. tt. *kupacz-ot*, harm. szr. —a v. —cza. A *kup* szónak kicsinyezője, s jelent kúpalakú kisebbféle rakást. *Kupaczokba rakni a földre hordott ganajt. Midőn a gyermekek csibést játszanak, a port kupaczokba halmozdák össze.* Megegyezik vele a szláv *kopecz*, *kopek*, s rokon a latin: *cumulus*.

KUPACZOL, (kup-acz-ol) áth. m. *kupaczol-t*. Kupaczba rakni valamit. *A kévébe kötött nádat kupaczolni. Almát, burgonyát kupaczolni.* V. ö. KUPACZ.

KUPACZOLÁS, (kup-acz-ol-ás) fn. tt. *kupaczolás-t*, tb. —ok. Kupaczba rakás.

KUPACZOS, (kup-acz-os) mn. tt. *kupaczos-t* v. —at, tb. —ak. Kupaczokból álló, kupaczokkal rakott. *Kupaczos játék*, kupaczokba rakott diókkal. V. ö. KUPACZ.

KUPAK, (kup-ak, egyezik vele a török *kapak*, *kabak*, *kabuk*) fn. tt. *kupak-ot*, harm. szr. —ja. Széles ért. gömbölyű v. hengerded, v. dudorú födele valamely öblös edénynek. *Korsó, serleg kupakja.* Különösen így nevezik a pipa födelét. *Ezüst, aczél, réz kupak. Tornyos kupaku pipa. Betenni, kinyitni a pipa kupakját.* Túl a Dunán gúnynevül használtatik oly tanácsról, mely tudatlan birákból áll. Ez értelemben legközelebb áll a *kobak* szóhoz, mely *tökö*t is jelent; tehát *kupak tanács* am. *kobak*, azaz *tököfejű tanács*. A kupak, úgy látszik, nem egyéb, mint az átvett kicsinyező *kup-ka*, mint *csutak* = *csutka*, *latyak* = *latyka*, *(lotyka) bicsak* = *bicska*, *tusak* = *tuska* (tus-kó) és több mások. V. ö. KA, KE képző.

KUPAKATLAN, I. KUPAKTALAN.

KUPAKÉRES, pusztá Abaúj m.; helyr. —*kéres-re*, —én, —ról.

KUPAKOL, (kup-ak-ol) áth. m. *kupakol-t*. Valamely öblös edényre kupakféle födelet csinál. *Pipákat kupakolni.*

KUPAKOLÁS, (kup-ak-ol-ás) fn. tt. *kupakolás-t*, tb. —ok. Kupakféle födel csinálása.

KUPAKOS, (kup-ak-os) mn. tt. *kupakos-t* v. —at, tb. —ak. Kupakkal ellátott, fődött, fölszerelt. *Kupakos serleg. Kupakos pipa.*

KUPAKTALAN, (kup-ak-ta-lan) mn. tt. *kupaktalan-t*, tb. —ok. Aminek kupakféle födele nincsen. *Kupaktalan török pipa.* Határozóként am. kupak nélkül.

KUPALAG, I. KUPOLAG.

KÚPALAKU, (kúp-alaku) ősz. mn. L. KÚPDAD.

KUPÁNY, KIS—, falu Ugocsa m.; helyr. *Kupány-ba*, —ban, —ból.

KUPARI, I. KUPORI.

KUPÁS, (kup-a-as) mn. tt. *kupás-t* v. —at, tb. —ak. Kupával ellátott, kupaformára csinált. *Kupás tengely, kupás vas.* V. ö. KUPA.

KUPASZ, (kup-asz) fn. tt. *kupasz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A krokodilok neméhez tartozó gyíkfaj. (Alligator).

KÚPCSIGA, (kúp-csiga) ősz. fn. Csigafaj, melynek tekendője hosszukás kúphoz hasonló. (Voluta).

KÚPDAD v. KUPDAD, (kúp-dad) mn. tt. *kúpdad-ot*. Kúpalakú, minek teste kúphoz hasonló. *Kúpdad födel.* V. ö. KÚP.

KUPECZ, fn. tt. *kupecz-et* v. —ot. 1) Járó kelő, vándor kereskedő, ki csekélyebb értékű vagy mennyiségű árukkal üzérkedik. Így nevezik különösen a vásározó sertés, ökör-, lókereskedőket. 2) Átv. ért. mint hogy az ilyféle üzérkedés gyakran csalással, fortélylyal jár, innen jelent csalót, fortélyost is. Ezen szó szláv eredetű am. *vásárló*, a *kupiti* (venni, vásárlani) szótól, mely az országszerte mindenféle árukkal házaló tótoktól ragadt a magyar népre. Egyébiránt rokon hozzá a latin *caupo* is.

KÚPFÖDEL, (kúp-födel) ősz. fn. Oly födel, melynek oldalai nem képeznek szöget, hanem gömbölyű vagy dudorú alakban hajlanak össze. *Tornyok, templomok kúpfödele.*

KÚPFÖDELÜ, (kúp-födelü) ősz. mn. Aminek kúpfödele van. *Kúpfödelü egyház.*

KUPHELY, (kup-hely) ősz. fn. Tekézőhely; idegen nyelvből kölcsönözve: *kugli*. V. ö. TEKEJÁTÉK.

KUPICZA, (kup-icz-a) fn. tt. *kupiczá-t*. 1) Kisded kupa. 2) Korty pálinka.

KÚPIDOMÚ, (kúp-idomú) ősz. mn. I. KÚPDAD.

KUPIKÉK, (kupi-kék) ősz. mu. Tréfás neve a veréstől támadt kék színnek. Dunán túl: *hupikék*,

Mátyusföldön : *hubikék*. Szabtak neki *kupikék nadragot*, *jajveres posztóból*, (km.), azaz jól megverték, vagy nadragolták Minthogy Dunán túl *hupolni*, am. megverni, különösen hátba verni valakit, innen e szó gyöke a hangutánzó *hup*, keményítve *kup*. A színnek ily tréfás nevei ezek is : *deli vörös*, *láthatatlan szín*.

KÚPJÁTÉK, (kúp-játék) ősz. fn. l. TEKEJÁTÉK.

KÚPMETSZET, (kúp-metszet) ősz. fn. l. KÚPSZELET.

KÚPOL v. **KUPOL**, (kúp-ol) áth. m. *kúpol-t*. Valamit kúpba vagy kúpkba rak. *Kúpolni a nádat kendert, ganajt*.

KUPOLAG, (kúp-ol-ag) fn. tt. *kupolag-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán valami dudorú nő:és, kinövés, csomósodás valamely testen ; különösen az állati bőrön, belső nyavalya vagy verés következtében támadt daganat, hólyag. Megegyezik vele a lágyabb *hupolag* v. *hupolyag*, mely különösen növényen termő hólyagot jelent. V. ö. **HUPOLAG** és **KÚPOL**.

KÚPOLÁS v. **KUPOLÁS**, (kúp-ol-ás) fn. tt. *kúpolás-t*, tb. —*ok*. Kúpba vagy kúpkba rakás.

KÚPOLÓDIK, (kúp-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kúpolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Tisza vidékén, Szeged táján am. enni valót lopva, vagy tányérnyaló módjára keresgél. Fogalmi- és hangrokonságban van a *kuporodik* igével.

KUPOLYA, (kup-oly-a) fn. tt. *kupolyát*. Eredetileg *kupola*, a kúpól törzsöktől. Kupaalakú fona-dék, pl. vesszőből, szalmából font galambkosár. V. ö. **KOPOLYA**.

KUPOR, (kup-or) áth. m. *kupor-t*. 1) Általán, valamit kúpba gyűjt, rakogat, s egy a *kupol* igével. 2) Különösen mondják fősvény emberről, ki a pénzt, kincseket mintegy rakásra, kupaczbba gyűjti. 3) Elavult törzsöke a *kuporczol* igének. Megegyezik vele : *kopor* vagy *kapar*. V. ö. **KUPORCZOL**.

KUPORCZ, (kup-or-cz) fn. tt. *kuporc-ot*, harm. szr. —*a*. Az összevugorodott testnek azon helyzete, midőn mintegy kupaczt képez, pl. ha valaki szűk-ségét végzi, vagy ha farkasgúzsba tesz. V. ö. **KÚP**, **KUPOR**.

KUPORCZOL, (kup-or-cz-ol) ünh. m. *kuporc-ol-t*. Testét kuporczbba összev húzva ül, gugsol, gug-gol, kuksol. *Kuporczol, mint tűz mellett a czigány*. (Km.). V. ö. **KÚP**, **KUPOR**.

KUPORGAT, (kup-or-og at) gyak. áth. m. *kuporgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kuporgass*. Folytonosan kupor. *Amit a fősvény apa kuporgatott, a pazarló fiúk elköltik*. V. ö. **KUPOR**.

KUPORGATÁS, (kup-or-g-at-ás) fn. tt. *kupor-gatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kuporgat.

KUPORI, (kup-ori) fő- és mn. tt. *kupori-t*, tb. —*ak*. Fősvény, zsugori, ki a pénzt mintegy halomra kuporja ; hangváltozattal : *kapari*.

KUPORÍT, **KUPORIT**, (kup-or-ít) áth. m. *kuporít ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit kuporva gyűjt, halmoz, öszverak, öszvekapar. Mondják különösen fősvény emberről, ki némileg hasonló a kaparva keresgélő tyúkhöz. *Amit körmei közé kuporíthat, ki nem bocsátja*. Megegyezik vele a *kaparít*.

KUPORÍTÁS, **KUPORITÁS**, (kup-or-ít-ás) fn. tt. *kuporítás-t*, tb. —*ok*. Kuporva gyűjtés, halmozás.

KUPORODÁS, (kup-or-od-ás) fn. tt. *kuporodás-t*, tb. —*ok*. Am. kuksolás, guggolás, kuporczo-lás, t. i. midőn valaki magát mintegy kúpban összev húzza.

KUPORODIK, (kup-or-od-ik) k. m. *kuporod-tam*, —*tál*, —*ott*. Testét kúpba vagy kuporczbba összev húzza. *Lekuporodik*.

KUPORÚ v. **KUPORU**, (kup-or-ú) mn. tt. *kuporú-t*. Mondják különösen fősvényről, kinek teste mintegy öszvevugorodik, zsugorodik. Máskép : *kupori*. Rokona : *zsugori*. Igen alkalmas kifejezés volna az oly tető vagy fődél nevezésére is, melynek kúpos alakja van, s olyan volna, mint *domb*, *dombor*, *domboru*; *mony*, *monyor*, *monyorú*; *dud*, *dudor*, *dudorú*; *csucs*, *csucsor*, *csucsorú* stb.

KÚPOS v. **KUPOS**, (kúp-os) mn. tt. *kúpos t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek kúpja van. *Kúpos háztető*. Rokona a testekből kinövő, kifakadó dudorodásra alkalmazott *púp* *púpos*, *bűb* *bűbos*.

KÚPOSZLOP, (kúp-oszlop) ősz. fn. l. **GÚLA**.

KÚPOZ v. **KUPOZ**, (kúp-oz) áth. m. *kúpoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamit kúppal ellát vagy kúpba rak. *Tornyot, templomot kupozni*. 2) Önhatólag, kupjátékat játszik, tekéz.

KUPRECZ, fn. tt. *kuprecz-ét*. Túl a Dunán divatos tájszó, am. veres persedéssel lepett arczbőr vagy általán az arcznak rezes színe. Egy a latin *cuprum*, *cupreus*, s német *Kupfer*, *kupferig* szókkkal.

KUPRECZES, (kup-recz-és) mn. tt. *kupreczés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek arczbőre rézszínű. *Kupreczes orru* *iszákos ember*.

KUPSAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUPSINCZ, falu Vas m.; helyr. *Kupsincz-ra*, —*on*, —*ról*.

KÚPSZELET, (kúp-szelet) ősz. fn. Szelet a kúpon, mely rendesen hárántos vonalban tétetik. (Sectio conica). Különösen mértanilag azon körszél a kúpon, mely szelés által képeztetik, tekintettel azon alakra, mely ezen körszél által életűnik. *Egyenes kúpszelet*, midőn a szelés párhuzamos körvonalat képez a kúpnaak alapjával, mely esetben a szelés által keletkezett részek mindig köralakúak. *Hárántos kúpszelet*, ha a szelés a kúpnaak alapjához képest ferde irányban történik, és ekkor az így keletkezett részek monorúak, ha kivált a szelés közelebb esik a kúp csúcsához ; az így keletkezett alak : *körkör* (ellipsis). Ha pedig a szelés a kúp egyik oldalvonalával történik párhuzamosan, az így keletkezett görbe vonal *hajtűlek*-nak (parabola) neveztetik.

KÚPTETŐ, (kúp-tető) ösz. fn. l. KÚPFÖDÉL.

KÚPTIM, (kúp-tim) ösz. fn. Timsó, kis cukor süveghez hasonló alakban.

KUPUSZINA, falu Bács m.; helyr. *Kupuszind-ra*, —n, —ról.

KÚPVONAL, (kúp-vonal) ösz. fn. Azon vonalak, melyek a mértani értelemben vett kúpnak oldalait képezik. (Linea conica).

KÚPVONALAS, (kúp-vonalas) ösz. mn. Kúpvonallal kerített, határozott, pl. *kúpvonalas falevél*, mely alatt széles kerek, hegye pedig csúcsosra szorúl öszve.

KUR, elvont gyök. 1) Hangutánzó a *kurja*, *kurjant*, *kurjog*, *kurjogat*, *kurhol*, *kurran*, *kurrog*, *kurutty*, *kuruttyol*, *kurittlyol*, *kurukuru* származékokban, s talán *kurdz* származékban is, jelent erősebbféle, légrázkodtató hangot. Szintén ezen gyök (kr) van a hellén *κρίζω*, francia *crier*, angol (to) *cry*, és *k* helyett *s*-vel a német *schreien* stb. szókban. 2) A *kör* gyöknek vastaghangu módosítása, jelent görbét, körist, tekervényest, a *kurhéja*, *kurkál*, *kurittol*, *kurkáz*, *kuruglya* szókban. V. ö. KER, KÖR.

KURÁ, (kur a) fn. tt. *kurát*. Önállólág nem, csak öszvetett *kurabarátság*, *kurafi* szókban divatozik. Mai országos értelme *kurva*, azaz szajha, ringyó stb. *Kurabarátság*, *marhaszaporaság*, *hamar oda van*. (Km.). *Bestye lélek kurafi*. Elemzésére nézve, l. KURVA.

KURACZEL, falu Bihar m.; helyr. *Kuraczel-be*, —ben, —ból.

KURAFI, (kura-fi) ösz. fn. Hímezés nélküli ezime oly férfinak, ki a kurvák után lótfut. A gyalázó szidalmak egyik legesunyábbika. *Bestye lélek, kurofi! Kurafiakkal társalkodni*. l. KURVA.

KURAL, falu Esztergom m.; helyr. *Kural-ra*, —on, —ról.

KURCSIN, pusztá Sáros m.; helyr. *Kurcsin-ba*, —ban, —ból.

KURCZINA, fn. tt. *kurczinát*. Kecskemét vidékén am. pöröz, töpörtő, a kisült szalonnának salakja. Eredetere nézve v. hangutánzónak tekinthető (mint maga a *pöröz* szó is) vagy talán *kurta* szóval hozhatjuk némi rokonságba, mennyiben a kisült szalonna kisebb, rövidebb, s mintegy kurtábbá lesz. Ezen alapfogalom rejlik a *töpörtő* szóban is, mely am. *töpörődő*, öszvezsugorodó, a 'töpörödik' igétől, vagy végre a tűzre, sülésre, égésre vonatkozó *gér*, *gör* gyökökkel, illetőleg származékaikkal (*gerjed*, *görhöny*) rokonítható.

KURCZON, pusztá Vas m.; helyr. *Kurczon-ba*, —ban, —ból.

KURD, Ó—, falu, ÚJ—, pusztá Tolna m.; helyr. *Kurd-ra*, —on, —ról.

KURÉZ, (kur-é-oz) önh. m. *kuréz-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. tréfál. *Ne kurézz héj!* (Krizsa J.).

KURGÓ, (kur-og-ó, talán *kur-j-ó* v. *kur-j-ú-ból* módosulva); fn. tt. *kurgót*. Kemenesalon am. faty-

tyugyernek, máskép : *kurkó*. Legvalószínűbb, hogy e szó a 'kurva' névvel van mind hangji, mind tárgyi-lagos viszonyban, minthogy a *kurgó* am. kurva fia, azon népvéleményből indulva ki, hogy aki fattyat vet, az kurva.

KURHÉJA, (kur-héja) ösz. fn. Dunán túl, tyúk-hordó kánya. Molnár A. szerint *milvus*. Nevét két-féle szállongásától kapta. Héjának mondják, mert fenn héjaz, azaz szállong, a *kur* pedig am. *kör*, mert más ragadozó madarak módjára ez is körben szállongva lesi a zsákmányt. V. ö. KERECSÉN, KARVALY.

KURHOL, (kur-h-ol) áth. l. KORHOL 2).

KURHOLÁS, (kur-h-ol-ás) fn. l. KORHOLÁS, és v. ö. KORHOL, 2).

KURIMA, mezőv. Sáros m.; helyr. *Kurimá-ra*, —n, —ról.

KURIMJÁN, falu Szepes m.; helyr. *Kurimján-ba*, —ban, —ból.

KURINCZ, pusztá Gömör m.; helyr. *Kurincz-ra*, —on, —ról.

KURISZTOL, (kur-isz-t-ol) áth. m. *kurisztol-t*. Hangutánzó, s am. köszörülés végett egyik kést a másikhoz, vagy acélhoz dörgöli, feni.

KURITTYOL, (kur-itty-ol) önh. m. *kurittlyol-t*. Kriza J. szerint éjenként az utcán kurjongat. Tehát azonos gyöke a *kurjant*, *kurjongat* szókkal; s közel rokon *kuruttyol* igéhez.

KURITYÁN, falu Borsod m.; helyr. *Kurityán-ba*, —ban, —ból.

KURJ, elvont törzsök, melyből *kurja*, *kurjant*, *kurjog*, *kurjogat* eredtek. Úgy látszik, eredetileg *kuraj* volt, mint *zsibaj*, *robaj*, *dőrej*, *zőrej*, *csőrej*, *sohaj*, *moraj* stb. Jelent erős, torokból szakadó, légrezegtető hangot.

KURJA, (kur-ja) fn. tt. *kurját*. Átvette *kuraj*, a *kur* gyöktől, mint *mor moraj*, *csőr csőrej* stb. 1) Szokott jelentését l. KURJ alatt. 2) Némely tájbeszédben am. farkas.

KURJANT, (kur-j-an-t) önh. m. *kurjant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Erős, torokból szakadó, légrázó vastaghangon kiált valakire, vagy csupán jó kedvéből, haragjából stb. *Valakire vagy utána kurjantani*. *Elkurjantani magát*. *Segítségért kurjantani*. *Nagyot kurjantani*. V. ö. KURJ.

KURJANTÁS, (kur-j-an-t-ás) fn. tt. *kurjantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Torokból szakadó, erős vastag hangu kiáltás.

KURJAZÁS, (kur-j-az-ás) fn. tt. *kurjazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Falusi legények játéka alsó Nyitravölgyében. Hason fekszik egyik legény a földön, kinek kalapját a többiek el akarják kapni, s ő rugdalva védi azt. Aki elkaphatja, elszalad vele, a megfosztott utána fut, s ha a kimért körben el nem foghatja őt, saját hátán czepli őt vissza, ellenkező esetben a másik lesz a háttas. Mint körben futó kergetődző játéknak *kur* gyöke azonos *kör* szóval. (körjezés).

KURJONG, (kur-j-on-g) gyak. önh. m. *kurjong-tam*, —*tál* v. *kurjongot-tam*, *kurjongottál*, *kurjongott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Gyakran vagy folytonosan erős *kurj* hangon kiált. Különösen mondják azokról, kik jó kedvökben teli torokkal kiáltoznak. *Kurjonganak az utcai toborzók, a nász nép előtt menő vőfélek*.

KURJONGÁS, (kur-j-on-g-ás) fn. tt. *kurjongás-t*, tb. —*ok*. 'Kur' hangon gyakori vagy folytonos kiáltás.

KURJONGAT, (kur-j-on-g-at) önh. l. **KURJONG**.

KURJONGATÁS, (kur-j-on-g-at-ás) l. **KURJONGÁS**.

KURKA, (kur-ka v. kur-t-ka) fn. tt. *kurkát*. A székely tájszólásban am. rövid asszonyi köntös, másnép: *kurti*; néhutt a férfiaknál is általában: *kurtka* L. **KURTA**.

KURKÁL, (kur-ka-al v. kur-og-ál) áth. és gyak. m. *kurkál-t*. Ezen ige eredetileg *kurogál*, a gyakorlatoz *kurog-ból*, mint *turkál* elemezve *turogál*, *szurkál*. *szurogál*, *járkál* *járogál*, *fujkál* *fujogál* stb. Mondják arról, aki valamit keresgélve mindent felbány. Gyöke a körüljárást, körültaogatódzást jelentő *kur*, mint a *ker*, *kör* rokona.

KURKÁLÁS, (kurka-al-ás) fn. tt. *kurkálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki *kurkál*.

KURKÁSZ, (kur-og-ász) áth. m. *kurkász-tam*, —*tál*, —*ott*. par. —*sz*. L. **KURKÁL**.

KURÓ, falu Sáros m.; helyr. *Kuró-ra*, —*n*, —*röl*.

KURPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kurpény-ba*, —*ban*, —*ból*.

KURRAN, (kurr-an) önh. m. *kurrant*. Erős *kurr* hangon elkiáltja magát. Mondják különösen a tyúkról, midőn kányát látva, majd haragjában, majd féltében felriad. Megegyezik vele a szintén hangutánzó német *kurren*. Mondják *kurrant* alakban is; midőn ez szintén ön- és nem átható, ha csak oly hangzó tárgyra nem alkalmaztatnék, melyet külerő által lehetne kurranóvá tenni, pl. valamely tömlőt, dudaféle hangszert, nyomkodás által. Hogy hasonlatban, és példában szóljunk: *durrant* az ágyú, *csattant*, *pattant* az ostor; ellenben *durrant* ágyúval a lövő, *csattant* *pattant* ostorral a kocsis.

KURRANÁS, (kurr-an-ás) fn. tt. *kurranás-t*, tb. —*ok*. Egyes *kurr* hangon kiáltás.

KURRANT, (kurr-an-t) önh. m. *kurrant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. L. **KURRAN**.

KURROG, (kurr-og) gyak. önh. m. *kurrog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakori vagy folytonos *kurr* hangon kiált. Rokon hozzá a *hurog*, *hurrog*. Balaton mellékén annyi is mint korog. *Kurrog a has*.

KURROGÁS, (kurr-og-ás) fn. tt. *kurrogás-t*, tb. —*ok*. 'Kurr' hangon gyakori vagy folytonos kiáltás. **Korgás**.

KURSANECZ, falu Szala m.; helyr. *Kursanecz-re*, —*én*, —*röl*.

KURTA, mn. tt. *kurtát*. Megegyezik vele a persa *khord* v. *hhurd*, görög *κορτός*, latin *curtus*, német *kurz*, szláv *kratki*, olasz *curto*, oláh *curtu*, francia *court*, angol *short* stb. Adelung szerint a német *kurz* az elavult *karen*-től származik, mely annyit tett, mint metszeni. A szanszkritban *kars* vagy *kart* szintén metszést, vágást, hasítást jelent. Véleményünk szerint nemcsak a fennemlített, hanem több más szavakban is, melyeknek *r* egyik gyökalkotó betűjük, alapfogalom a törés, metszés, vágás, szakítás. L. **R**, mint gyökhang. Ezen szók osztályába tartozik a *kurta* is, mely tulajdonképp oly rövidet jelent, ami törés vagy metszés, vagy szakítás által alakult olyanán, pl. *kurtafarkú paripa*, melynek farkát elnyirték; *kurta haj*, *kurta kutya*. Innen szélesb értelemben jelent oly rövidet is, mely eredeténél vagy természeténél fogva olyan, t. i. aránylag vége. *Kurta kígyó*. *Kurta mente*. *Kurta zsák*. *Kurta szoknya*, *kabát*, *nadrág*, *gatyá*, *esizma* stb. Átv. ért. a maga nemében kevés hatalommal vagy jószággal bíró. *Kurta király*. *Kurta urak*. *Kurta nemesek*. Midőn kocsmáról mondják (kurta kocsmá), jelent olyat, melyben nem esztendő hosszában, hanem a helyi szabályokhoz képest rendszeren csak szent Mihálytól szent Györgyig mérik a bort; vagy ha máskor mérik is, az titokban történik; általában oly csapszék, mely a fogadóknál, és vendéglőknél sokkal kisebbszerű. (Kneipe). A népmesékben a nyúlnek jelzője. *Állj meg kurta, egyszerre fuszunk!* Önálló jelzőül használják a kutyáról s néhutt tyúkról is. *Kapardj kurta, neked is lesz*, vagy: *kapardj kurta, lesz poltura*. (Km.).

KURTACSŐ, (kurta-cső) ősz. fn. Rövidebbféle vadászpuska vagy ennek csöve.

KURTAEBÉD, (kurta-ebéd) ősz. fn. Villás reggeli.

KURTAFARKU, (kurta-farku) ősz. mn. 1) Aminek metszés, vágás következtében rövid a farka. *Kurtafarkuló kutya*. 2) Aminek eredetileg rövid farka van. *A nyulak kurtafarkuak*.

KURTAHEGY, pusztá Bars m.; helyr. —*hegy-re*, —*én*, —*röl*.

KURTAKALAPÁCS, (kurta-kalapács) ősz. fn. Erős, rövid csőrű, favágó madárfaj. Nevét onnan vette, mert csőrével kalapácsképen vagdalja a fákat.

KURTA-KÉR, falu Arad m.; helyr. —*Kér-re*, —*én*, —*röl*.

KURTA-KESZI, falu Komárom m.; helyr. —*Keszi-be*, —*ben*, —*ből*.

KURTAKÍGYÓ, (kurta-kígyó) ősz. fn. Mérges kígyófaj, mely testét összevögömbölygetve sebesen odább veti magát. (*Anguis jaculus*).

KURTAKOCSMA, (kurta-kocsmá), l. **KURTA** alatt.

KURTÁLY, **KURTÁLYOS**, l. **KARABÉLY**, **KARABÉLYOS**.

KURTÁN, (kur-t-a-an) ih. Kurta alakban vagy minőségben. *A magyar huszdrok kurtán viselik a mentét. Kurtán fogni valakit* am. korlátok közé szorítani.

KURTANEMES, (kurta-nemes) ősz. fn. lásd: KURTA alatt.

KURTÁNY, puszta Nógrád m.; helyr. *Kurtány-ba, —ban, —ból.*

KURTAPATAK, erdélyi falu a Kézdi székely székben; helyr. —*patak-ra, —on, —ról.*

KURTASÁG, (kurta-ság) fn. tt. *kurtaság-ot*, harm. szr. —*a*. Mineműség, tulajdonság vagy állapot, melynél fogva kurtának nevezünk valamit. V. ö. KURTA.

KURTI, (kur-t-i) fn. tt. *kurtit*. L. KURKA.

KURTICS, l. KURTITS.

KURTÍT, KURTIT, (kur-t-it) áth. m. *kurtított*, htn. —*ni v. —ani*, par. —*s*. Valamit kurtává tesz, azaz elmeteszvén, elvágván egy részét, rövidebbé alakít. *Lónak farkát, kutyának, disznónak füleit kurtítani. Az öklelős bika szarvait megkurtítani.* V. ö. KURTA.

KURTÍTÁS, KURTITÁS, (kur-t-ít-ás) fn. tt. *kurtítás t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, midőn valamit kurtítanak. 2) Maga a kurtított tárgy leginkább szóbeszédben vagy írásban, pl. *Nagysám* (=nagyságom), *édsasznyám* (édes asszonyanyám) közbeszédbeli kurtítások. *Csász. kir.* (= császári, királyi) írásbeli kurtítások.

KURTITS, falu Arad m.; helyr. *Kurtits-ra, —on, —ról.*

KURTKA, (kur-t-ka) l. KURKA.

KURTÚL, KURTUL, (kur-t-ül) önh. m. *kurtult*. Kurtává lesz, rövidebbé alakul. *Kurtul a madár farka*, midőn tollait elhanyja. *Kurtul a szőrement ló farka.* V. ö. KURTA.

KURTÚLÁS, KURTULÁS, (kur-t-ül-ás) fn. tt. *kurtulás-t*, tb. —*ok*. Kurtává vagy kurtábbá alakulás.

KURUCZ, fn. tt. *kurucz-ot*, harm. szr. —*a v. —cza*. A latin *crucius, cruciatus* (miles) után alakult szó, mely valószínűleg egykoru a kereszties háborúk kezdetével, s jelentett vitézt, ki kereszttel jelölve a szentföldre ment esatázni. Ilyen czélból keletkeztek Dózsa György kuruczai is, kik utóbb a nemesség és papság ellen fordíták fegyvereiket. Egyébiránt e szó országos és maradandó jelentését 1-ső Leopold uralkodása alatt kapta, midőn a Tököli vezérlete alatt fölzendült magyarok magukat kuruczoknak, az ellenpártiakat pedig német bajtársaikkal együtt *labanczok*-nak neveztek el. Ugyan e név alatt harcoltak 2-dik Rákóczy Ferencz idejében is. Innen kurucz annyit tesz, mint ellenzéki pártion levő, elégedetlen s követeléseit fegyveres erővel sürgető, a király ellen felkelő vitéz. Átv. ért. *kurucz ember*, ki jogainak védelmében körömszakadtáig szilárd, makacs, szigorú, kemény. Mondják kivált ily tulajdonságú vén emberről, kinek szilárd jelleme szintén

megkövült, s ellenzéki természetével nem hagyott alább. *Vén kurucz.*

KURUCZHÁBORÚ, (kurucz-háború) ősz. fn. Belső, polgári háború. Különösen így neveztetett a Tököli és 2-ik Rákóczy Ferencz főnöksége alatt folytatott belháború.

KURUCZVILÁG, (kurucz-világ) ősz. fn. Magyarország történelmében azon időszak, mely alatt a kuruczháború folyt. *Kuruczvilág régen volt.* (Km.).

KURUGLYA, (kur-ug-lya) fn. tt. *kuruglyát*. 1) Némely tájakon, szénvonó, azaz nyélre horog gyanánt szegezett deszkácska, melylyel a befittött kemenczéből a pörnyét vagy hamut kihúzzák. 2) Másutt két águ villaforma eszköz, nyelbe ütve, melylyel a fazekakat a kemenczébe teszik. Mindkét értelemben véve legvalószínűbb, hogy törzsöke *kurug* nem más, mint az átalakult *horog*, melyből lett *horogol, horogló, horogla*, azután *korogla, kurugla*, végre lágyítva: *kuruglya*. A német *Krücke* is horgas alakra mutat. Hogy a *h* átalakul *k*-ra, és viszont, l. H és K betűk alatt.

KURUGLYAFEJ, (kuruglya-fej) ősz. fn. Azon deszkácska, mely a kuruglya nyelének végére van szegezve, s azzal horogalakúán éles szöveget képez.

KURUKURU, (kuru-kuru) kettőztetett bangutánzó fn. tt. *kurukurut*. A harkályok neméhez tartozó madárfaj. Nevét hangjától kapta.

KURUSOL, KURÚSOL, KURÚZSOL, (kur-usol v. kór-os-ol) áth. m. *kurusolt* v. *kuruslot-tam, —tál, —ott*, htn. —*ni v. kuruslani*. 1) A babonahitű nép véleménye szerint oly emberről, különösen asszonyról, főkép boszorkányról mondják, ki bűvölés, babonáság által mások egészségét megrontja, vagy kórságukat meggyógyítja, pl. midőn valakinek testén hirtelenül kelés, daganat támad, azt hiszik, hogy megkurusolta a boszorkány, ha pedig holmi rejtélyes kenőcsök által valamely vén banya némi sebeket orvosol, ugyanazt állítják fölöle, hogy *kurusolt*. 2) Megvető értelemben mondják avatlan, nyegle, tudatlan orvosról. Ez értelmeknél fogva legvalószínűbb, hogy gyöke *kór*, melyből lett *kórosol*, azután *kúrusol, kurusol*, azaz valakivel, mint *kórossal bánik*, valakit *kórosságból gyógyít*. Némelyek a latin *cura* szótól származottnak vélik, melyből t. i. a német *curiren* ige is eredett.

KURUSOLÁS, KURÚSOLÁS, KURÚZSOLÁS, (kur-us-ol-ás v. kór-os-ol-ás) fn. tt. *kurusolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki *kurusol*. *Kurusolással megrontani valakit. Kurusolással keresni kenyerét.* V. ö. KURUSOL.

KURUSOLÓ, KURÚSOLÓ, KURÚZSOLÓ, (kur-us-ol-ó v. kór-os-ol-ó) fn. és mn. tt. *kurusoló-t*, összevonva: *kurusló*. 1) Oly személyről mondják, ki a nép babonás véleménye szerint bizonyos bűvölő szerekkel, babonákkal megront, megveszteget, valamely nyavalyába ejt valakit, pl. szemével megígéz, megver, vagy, mint mondani szokás, bele lő valakibe. Ilyeneknek tartja a nép különösen a boszorkányo-

kat, garabonczásokat. 2) Gúnyneve a kontárkodó gyógyítónak, ki holmi rejtélyes szerekkel orvosolja a betegeket, valamint oly orvosnak is, ki hivatását nem a tudomány elvei szerint gyakorolja, hanem kontárilag, bizonyos szerekhez, mint általános hatá-suakhoz ragaszkodva stb.

KURUTTY, pusztá hang, melyet némely békák szoktak adni; németül *quack*, latinul *coax*.

KURUTTYOL, (kurutty-ol) önh. m. *kuruttyol-t*. ,Kurutty' hangon kiáltoz. *Kuruttyolnak a békák*. Átv. tréfás ért. mondják oly helység lakóiról, kiket a víz kiöntött.

KURUTTYOLÁS, (kurutty-ol-ás) fn. tt. *kuruttyolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Békák kiáltása.

KURUZZOL, KURUZZOLÓ, lásd: KURUSOL, KURUSOLÓ.

KURVA, fn. tt. *kurvát*. 1) Szoros ért. oly nőszemély, ki testét bérért, díjért, haszonért akármely férfinak áruba adja, használatra engedi. Legkeményebb és gyalázóbb neve az illetén életű személynek. Hasonnevei: *rima, ringyó, szajha, lotyó, czurhó, szingyola, czafra, czandra, szotyka, czula, czudri* stb. 2) Szélesb ért. megesett leány vagy özvegy, ki fatytyat vetett. 3) Legszélesb ért. minden nőszemély, ki törvényes házasságon kívül él férfival. 4) Általán nőnevet becstelenítő czím, sőt mint ilyen átvitetik más személyekre is, pl. *kurva fattya, kurva fia, kurva fia, kurva kölyke*. Olyan, mint a *kurva*, azaz, szemtelen, mindenkihez oda szegődő. *Kurv' anyád, kurva legyen a bábad*.

Értelemre és hangra megegyezik vele a szláv *kurva*, a középkori latin *curia*, rokon a német *Hure*, latin *scortum*, angol *whore*, dán *hore*, finn *huora*, csuvasz *kher* stb. Ezen szó egyik nevezetes tanúsága annak, mily változáson mennek néha által a szók jelentései. A ,kurva' másképp magyarul: *kura*, (pl. ,kurafi' szóban), melylyel megegyezik a leányt jelentő görög *ῥύνη, ῥόνη*, lengyel *czura, czurka*. Ezen öszvehasonlításból valószínűleg azt lehet állítani, hogy a magyar *kura* és *kurva* eredetileg szintén leányt jelentett, s utóbb oly leány jellemzésére használtatott, ki szemtelen életre vetemedett volt. Így aljasodott el a *menyecske* nevezet a székelyeknél, hol rosz viseletű nőt jelent; így a legnemesebb jelentésű *személy* több vidékeken am. *kurva*, pl. *személyeket tartani* am. *kurvákat*. Sőt, midőn azt mondják valakiről, hogy *menyecské*, *lednyos*, azt jelenti, hogy szemtelen menyecskékhöz, leányokhoz jár. Ilyenek a *czafra, czavira, csafrinka* szók is, melyek tulajdonképp élénk, fürge leányt jelentenek, de egyszersmind a kurvának valamivel lágyabb kifejezései. A német *Dirne* is, megvető értelemben rosz életű leányt jelent. (Campe). Mi e szónak végelemzését illeti, gyöke *kur*, azon szók osztályához látszik tartozni, melyekben alapfogalom a könnyű mozgás, sürgölődés, ficzánkolás, milyenek a magyar *kurittol, korcsola, húr*, a latin *curro*, a görög *χορεύω*, a német *hurtig* stb. Ezen alapfogalom látszik

rejleni ezen magyar szókban is: *lotyó*, (lótó, futó) *czafra* azaz *czafora*, azaz ide-oda forgolódó, *csafrinka, csaforingó*, mintegy *csára forgó* v. *forga, szotyka* a szotyog igétől. A *ledny* és *legény* szók alapját is a mozgást jelentő *l* teszi, valamint a *lebeg, leng, lejt, ledér* és több másokban; v. ö. L. betű.

KURVAI, (kurva-i) mn. tt. *kurvai-t*, tb. —ak. Kurvát illető, ahhoz tartozó, kurvára mutató. *Kurvai hahota, vinnnyogás, fitogtatás*.

KURVAKERÍTŐ, (kurva-kerítő) ösz. fn. Bordélyos férfi vagy nő, ki kurvákkal üzérkedik, ki mások számára kurvákat szerez.

KURVALAK, (kurva-lak) ösz. fn. Bordélyház, melyben feslett életű nőszemélyek tartózkodnak.

KURVÁLKODÁS, (kurva-al-kod-ás) fn. tt. *kurválkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kurvai életmódnak, keresetnek gyakorlása. *Kurválkodásból élő személyek*. 2) Kurvával való társalkodás, élés.

KURVÁLKODIK, (kurva-al-kod-ik) k. m. *kurválkod-tam, —tál, —ott*. 1) Nőről mondják, ki szoros értelemben vett kurvai életet visel. 2) Mondják férfiről is, ki kurvákkal társalkodik.

KURVÁS, (kurva-as) mn. tt. *kurvás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kurvával élő, közöcsülő, azok után lótofutó. *Kurvás lator*. 2) Átv. ért. kaczer, szeméremsertő. *Kurvás viselet, kacsingatás*.

KURVASÁG, (kurva-ság) fn. tt. *kurvaság-ot*. Kurvai minőség vagy tulajdonság.

KURVÁSKODIK, (kurva-as-kod-ik) k. Lásd: KURVÁLKODIK, 1).

KURVÁZ, (kurva-az) áth. m. *kurváz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Valakit kurvának nevez, kurva czímmel illet. *Megkurvázni, öszvekurvázni valakit*. V. ö. KURVA.

KURVÁZÁS, (kurva-az-ás) fn. tt. *kurvázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Becstelenítés, midőn valakinek azt mondják, hogy kurva. *A kurvázásért becstelenítési perbe idézni valakit*.

KUSA, l. KUSZA 1).

KUSALY, falu Közép-Szolnok m.; helyr. *Kusaly-ba, —ban, —ból*.

KUSHAD v. KUSSAD, (kus-h-ad) önh. m. *kushad-tam, —tál, —t v. —ott*. Mondják különösen kutyáról, midőn magát megalázza, meghúzva a földre hasal. Igen hasonló hozzá a franczia (*se*) *coucher*; de rokon vele a magyar *kuksol, gugsol* is. Göcsejben a ,kussol' szót mondják oly emberről, ki lesben vagy alattomosan meghúzza magát.

KUSI, l. KUSZA, 1).

KUSSAD, l. KUSHAD.

KUSSOL, alkalmasint am. *kuksol*; l. ezt, és KUSHAD.

KUSTÁNFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falva-ra, —n, —ról*.

KUSTÉLY, falu Temes m.; helyr. *Kustély-ba, —ban, —ból*.

KUSTORGÁS, I. KUNCSORGÁS és v. ö. KUSTOROG.

KUSTOROG am. kuncsorog; s úgy látszik, hogy ebből módosult; a *kuncs kust-ra* változván, I. KUNCSOROG.

KUSTOS, pusztá Pozsony m. és major Vas m.; helyr. *Kustos-ra*, —on, —ról.

KUSTYÁN, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szala, és pusztá Veszprém m.; helyr. *Kutyán-ba*, —ban, —ból.

KUSZ, elvont gyök, melyből különböző értelmű származékok erednek. 1) A *kuszadék*, *kuszdál*, *kuszma*, *kuszmál*, *kuszmálódik*, és az ezekhez tartozó *kusza* szó egyik jelentésében valamely szálas testnek rendetlen bonyolodott állapotát jelenti, s legközelebbi rokonai *kosztros* (borzas), *kócz*, *kóczosodik*, és *gúzs*. 2) A *kusza* származékban, midőn farkatlan tyúkról mondjuk, kopást, szakadást jelent, s rokon a *koszik*, *koszol*, *kusztora*, *koszpítol* szók *kosz* v. *kusz* gyökével. 3) Midőn a *kuszik* ige gyöke, am. *csúsz*, *csúszik*, s rokona a dunántuli *koszternydl* (kóborog) igének *kosz* gyöke. 4) A kis kutyát jelentő *kuszi* származékban egy a *kutya*, *kutyó*, *kuvasz* szók gyökével. 5) A *kuszkó* származékban am. *kucz*, honnan *kuszkó*; midőn rokona a *kuszkót* jelentő tót *kút*; v. ö. KUCZKÓ.

KÚSZ, önh. v. KÚSZIK, (kúsz-ik) k. m. *kúsztam*, —tál, —ott. Önhatólag saját akaratjából, közép alakban pedig kényszerűségből történik a kúszás. Kezeivel, v. lábaival, v. kacsáival kapaszkodva, valamely testen fölfelé mász, csúsz. *Fára kúszni*. V. ö. KUSZ, gyök 3).

KUSZA, (kusz-a) mn. tt. *kuszdát*. 1) Mondjuk tyúkról, melynek farka tollai kihullottak, tehát mintegy elkoszlottak, elkoszpítolódtak: *kuszatyúk*; a székel *koszik* am. kopik; tehát sajátlag *kusza* am. *koszó*, *kosza*. A törökben *kisza* am. rövid. V. ö. KOSZOL, KOSZPITOL. 2) Különféle szálas testekről, nevezetesen kenderről, hajról, szőrről, midőn rendetlenül összevonyolodik, göngyölödik, keveredik. *Kusza kender*, *kusza haj*, *kusza selyem* stb. Ebből származik *kuszdál*, *kuszma*, *kuszmál*. V. ö. KUSZ.

KUSZADÉK, (kusz-ad-ék) fn. tt. *kuszadék-ot*. Kuszált valami. V. ö. KUSZÁL.

KUSZÁL, (kusz-a-al) áth. m. *kuszdál-t*. Bizonys szálas testet összevonyolít, zilál. *Czérnát, fonalat, kendert, lent, selymet kuszdálni*. V. ö. KUSZ.

KUSZÁLÁS, (kusz-a-al-ás) fn. tt. *kuszdáls-t*. tb. —ok. Szálas testnek összevonyolítása.

KUSZÁLÓDIK, (kusz-a-al-ód-ik) belsz. m. *kuszdálód-tam*, —tál, —ott. Mintegy belső rendetlenség következtében valamely szálas test összevonyolodik. V. ö. KUSZ, KUSZÁL.

KÚSZÁS, (kúsz-ás) fn. tt. *kúszás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kúsz, vagy valami kúszik. V. ö. KÚSZ.

KUSZATYÚK, (kusza-tyúk) ősz. fn. Kurtafarkutyúk, melynek farktollai kihullottak.

KUSZI, (kusz-i) fn. tt. *kuszi-t*, tb. —k. E szóval nevezik és hívják a kis kutyát, mintegy: *kutyi*; másképp: *kutyó*, *kutyu*. *Undi kuszi kalodába*, a sopronvármegyei undbeliekről szóló közmondás.

KÚSZIK, (kúsz-ik) k. I. KÚSZ.

KUSZIN, falu Ung m.; helyr. *Kuszin-ba*, —ban, —ból.

KUSZIPAJTÁS, (kuszi-pajtás) ősz. fn. Népi nyelven így nevezik a szoros viszonyban levő pajtás sokat, jó barátokat, belső cimborákat.

KÚSZKAPOCS, (kúsz-kapocs) ősz. fn. Kapocsféle vas, melyet a fa- vagy falmászók kezeikre és lábakra kötnek, hogy könnyebben kúszhassanak. V. ö. KÚSZ.

KUSZKÓ I. KUCZKÓ.

KUSZLIK, Marczalmelléki, s hihetőleg összevont szó: *kusz-lik*. Egyébaránt am. *kuszkó* vagy *kuszkó*.

KUSZMA, (kusz-ma) elavult vagy elvont törzsök, melyből *kuszmál*, *kuszmálódik* eredtek, lásd: KUSZA.

KUSZMAFONAL, (kuszma-fonal) ősz. fn. Fonál a vászonban, vagy más szövetben, mely a többi szálak közül kibontakozott.

KUSZMÁL, (kusz-ma-al); KUSZMÁLÓDIK, (kusz-ma-al-ód-ik) I. KUSZÁL; KUSZÁLÓDIK.

KUSZMASELYÉM, (kuszma-selyém) ősz. fn. Kócos selyem, melynek szálai a többinél rövidebbek, s borzasak.

KÚSZÓ, (kúsz-ó) mn. és fn. tt. *kúszó-t*. Mondják emberről, aki kúsz, továbbá más állatokról, sőt növényekről, melyek kúsznak. *Falakra kúszó várvivők*. *Fára kúszó macska, evet, harkály*. *Kúszó*, azaz fel-futó növények. V. ö. KÚSZ.

KUSZPIT, KUSZPITOL, I. KOSZPIT, KOSZPITOL.

KUSZPOL, (kusz-p-ol) áth. m. *kuszpól-t*. Kemesalji szó, s am. az általánosb. *koszpítol*.

KÚSZPÓZNA, (kúsz-pózna) ősz. fn. Sima, vastag, függirányosan álló pózna, melyre versenykép, a tetejére kötött jutalomért, vagy testi gyakorlatból kúszni szoktak.

KUSZTORA, (kusz-t-or-a) fn. tt. *kusztorát*. Úgy látszik, hogy a közönséges fanyellű bicsaknak tréfas gúnyneve, mely másképp szintén tréfasan *bugyli* vagy *békanyúzó*. Ezen jelentésénél fogva rokon a *koszol*, *koszpítol* szókkal, mintha volna *kosztoló*, *kosztola*.

KUSZTORAGERELY, (kusztora-gerely) ősz. fn. Sebészek gerelyféle műtő eszköze.

KUT, (1), elvont gyök; 1) mint kurtát, törpét, kicsinyt jelentő megvan a magyar *kutak* v. *kutag* szóban, melylyel egyezik a török *kucsu*, *kucsuk* gyöke *kucs*; valamint ez más módosítással: *kücs*, *kücsü*, hasonlóan a magyarban is van *kücs*, *kis*, *kicsi*. V. ö. KA KE képző; 2) hangutánzó *kutat* szóban, s rokon *kotor* igének *kot* gyökével; 3) *kuttog* származékban am. összevonzódik. V. ö. KUTAT, KUTTOG,

KUT, (2), v. KÚT, fn. tt. *kutat* v. *kutat*, harm. szr. —a. Kicsinyezve, *kútacska*. Mongolul : *khuduk*, törökül : *kuju*. 1) Vízforrás, mely a föld színén valahol kifakad. Ez értelemben leginkább az ásványos forrásokról mondjuk. *Sós-kút*, *borkút*, *vaskút*. *Élőkút*, melynek vize szüntelenül fakadoz. *Száraz kút*, melynek vize kifogyott. *Gyógykút*. *Forráskút*, különböztetésül az ázott kúttól. *Forráskutnál juhászbojtár*, *arcsa piros*, *szeme bogár*. (Népd.). 2) Szorosb ért. földbe ázott gödör, melyben a föld rétegei közt létező vizek öszveszivarognak. *Mély kút*. *Szikhában furrott kút*. *Bödönös kút*, *téglával*, *kövel bélelt kút*. *Kávéskút*. *Csévés*, *csigás*, *kankalékos*, *gémes*, *tekerő*, *szőkhő kút*. A kútról, mint nevezetes léletsükségről, több helységek vették neveiket, mint *Borkút*, *Kék-kút*, *Pénzeskút*, *Lókút*, *Mélykút*, *Kökhút*, *Köbőkút*, *Sós-kút*, *Szentkút* stb. Ezt onnan is magyarázhatni, hogy a még pogány hitű magyarok különösen a források és kutak mellett tisztelték istenöket. Mi elemzését illeti, a *kút* mint forrás, első eredeti értelemben véve, legközelebb rokon a szűk, szoros helyet jelentő *kuczkó* és *sut* szókkal, minthogy az ily kútacsák rendesen kis szugot, kis völgyecskét képeznek. Vajjon a *Gút* *Gúta*, *Gútor* helynevek is nem állanak-e a *kút* szóval mind hangj, mind tárgyilagviszonyban?

KUTACS, (kut-acs) kicsiny. fn. tt. *kutacsot*, harm. szr. —a. Gyógyászati ért. mesterségesen támasztott fakadás a kóros emberi testen, hogy rajta a rossz nedvek kiszivárognak. (Fontanella).

KUTAG, l. KUTAK.

KÚTÁGAS, (kút-ágas) ösz. fn. 1) Az úgynevezett gémes kútnál azon ágas gerenda, mely a kútról néhány lépésnyire függőleges irányban áll, s az ágai közé csatolt gémfát tartja. *A pusztai barmok a kútágashoz dörgölődnek*. 2) A játszó pórfiúk és suhan-czok nyelvén a testnek azon helyzete, midőn valaki fejére állva lábait ágak gyanánt szétterpeszti. *Kútágast állani*. Máskép : *tótágas*.

KUTAK, (kut-ak) kicsiny. mn. tt. *kutak-ot*. Gyöke *kut* azon szókkal áll rokonságban, melyek kicsinyinyé alakulást, aláhajlást jelentenek. Hasonló hozzá a török *kucu*, *kucuk*, máskép *kücsük*, mely ismét a magyar *küs*, *kis*, *kicsi* szókhöz közelít. A *kut* gyökből lett kicsinyező *kut-ka*, s megfordítva *kut-ak*, mint : *csutka csutak*, *bicska bicsak*, *kupka kupak* stb. Jelent törpét, igen alacsonyat, s csak oly neveknek szolgál jelzőül, melyek törpe növesű állatokat, vagy növényeket jelentenek, pl. *kutak ember*, *kutak fa*. Persául : *gadak* (klein von Statur). Megfelel neki a latin *pumilus*, és a német *Zwerg*; tehát hibásan alkalmazta Baróti Szabó, midőn a kis hajót kutak hajónak nevezte.

KÚTAKNA, (kút-akna) ösz. fn. 1) A kútnak öble, egész terjedelmében véve. 2) Bányászti nyelven azon, rendesen négyszegű bányaüreg, melyen a bányászok leereszkednek, az érzeket kibúzák stb.

KUTAS, mezőv. Somogy m., KIS—, NAGY— falvak Szala m., pusztá Arad m.; helyr. *Kutas-ra*, —on, —ról.

KÚTÁSÓ, (kút-ásó) ösz. fn. Munkás, különösen műértő személy, ki kutakat szokott ásni.

KUTASZ, (1), (kut-asz) fn. tt. *kutasz-t*, tb. —ok. Sebészi eszköz, melyet a sipolyok, sebek mélyedéseinek stb. kikutatására használnak. (Sonde). *Füles*, *szárnyas*, *tompá kutasz*.

KUTASZ, (2), pusztá Nógrád m.; helyr. *Kutasz-ra*, —on, —ról.

KUTASZOL, (kut-asz-ol) áth. m. *kutaszol-t*. Kutaszféle sebészi eszközzel vizsgál, pl. sipolyt.

KUTAT, (kut-at) áth. m. *kutat-tam*, —ítél, —ott, par. *kutass*. Oly emberről mondják, ki valamit a legnagyobb szorgalommal keres, miszerént mind azt összeviszza motozza, forgatja, hányja veti, ami között a keresett tárgyat lenni gondolja. Tájdivatosan : *katat*. Legközelebbi hang- és fogalomrokonai : *kotonoz*, *kotor*. Úgy látszik, a *kutat* eredetileg *kutal*, mint *mutat* hajdan *mutal* volt, pl. a Münch. codexben a *képmutató* mindig *képmutaló*. Ez igének tiszta *ku* gyökében alapfogalom a görbe, csavargó mozgás. V. ö. KU, KUL, KUM. Használtatik nem csak anyagi, hanem szellemi dolgok keresésére is, különösen tudományos vizsgálódásokra. *Őseink régi lakhelyeit, szokásait, erkölceit kutatni*. Régi oklevelek nyomán valamit kikutatni.

KUTATÁS, (kut-at-ás) fn. tt. *kutatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Minden szegnek, szugnak megvizsgálása, kikeresése. *Rendőri kutatás*. 2) Tudományos vizsgálódás, fürkészés. *Hosszas kutatások után az oklevéltárban valamit föllelni*. V. ö. KUTAT.

KUTATÓ, (kut-at-ó) mn. és fn. tt. *kutató-t*. 1) Széles ért. aki valamit különös gonddal, szorgalommal keres, fürkész. 2) Bányász, ki a földben, illetőleg bányában likakat ás, hogy érzeket tartalmazó erekre találjon.

KÚTBÖDÖN, (kút-bödön) ösz. fn. 1) Vastag faderékből vájt, vagy deszkákból szerkesztett bödön, mely némely kisebbféle kutakba eresztetik, hogy fal helyett szolgáljon. 2) l. KÚTKÁVA.

KÚTCSAP, (kút-csap) ösz. fn. A csévés kúton azon csap, melyen a fölszivattyúzott víz kifoly.

KÚTCSŐ, (kút-cső) ösz. fn. A szivattyús kúton azon cső, melyen a vizet felhajtják, felszivattyúzzák.

KÚTFALVA, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KÚTFEJ, falu Szala m.; helyr. —*fej-re*, —én, —ról.

KÚTFORRÁS, (kút-forrás) ösz. fn. l. KÚTFŐ.

KÚTFŐ, (kút-fő) ösz. fn. Szoros ért. azon nyílás, rés vagy repedés a földön vagy szikhán, melyből a víz kifakad. A magyarban t. i. a *fő*, midőn vizekre vonatkozik, jelenti azok eredetét, a *tő* pedig más viz-

be szakadásukat, pl. *Szalafő, Tapolczafő, Marczaltő, Zsitvatő* stb. *A legnagyobb folyónak is kicsin a kútfeje.* (Km.). V. ö. FÖ. Átv. ért. amiből valami ered, származik. *A mértékletlenség sok gonosznak kútfeje. Isten a kegyelemnek és jósdágnak kútfeje.*

„Gyászemlékü vidék, mi sok inség kútfeje lettél.”

Kisfaludy K.

KÚTFÖDÉL, (kút-födél) ősz. fn. A csöves vagy csigás kút fölé épített födél.

KÚTFURÓ, (kút-furó) ősz. fn. 1) Személy, ki kútát vagy kútakat fúr. 2) Sajátnemű hosszú furu, melylyel kútakat fúrnak, kivált sziklás helyeken. *Artéziai kútfuró.*

KÚTGAMÓ, (kút-gamó) ősz. fn. Gamó, melyre a vizedényt fülénél fogva ráakasztják, s úgy eresztik alá, és merítik fel. Ezt oly kútakon használják, melyeknek nincsen gémjök. Némely tájakon egyszerű neve : *horog*.

KÚTGÁRGYA, (kút-gárgya) ősz. fn. Kerítés, rendszeren négyszögűen összevácsolt fákból, a földetlen kútak szája körül; máskép : *kútkáva, kútharék, kútköpi*.

KÚTGÉM, (kút-gém) ősz. fn. Ezen szó különféle értelemben használtatik. Néhatt jelentí a kút-ágásra fektetett hosszú dorongot vagy rudat, azon vékonyabb póznával együtt, mely róla a kút fölé lóg. És ez legtermészetesebb elnevezése, mert a hosszú nyaku gémbez hasonlóvá alakítja az egész készüléket; az ágas t. i. a gémadárnak lábát, a ráfektetett rúd derekát, a lefüggő pózna pedig kanalas csőrét ábrázolja. Másutt gémnek nevezik majd az ágason fekvő rudat, majd annak lefityegő póznáját, mely azonban helyesen *kútostor*, vagy *kútsudár* v. *kútmény*, vagy *kankalék*, Mátyusföldén : *hankalék*.

KÚTGÖDÖR, (kút-gödör) ősz. fn. Gödör, melyet addig ásnak, míg annyi víz nem szivárog bele, hogy kút gyanánt szolgálhasson.

KÚTHAJLÉK, (kút-hajlék) ősz. fn. Boltozatos kis hajlék, némely kútak fölé építve.

KÚTHOROG, (kút-horog) ősz. fn. 1. **KÚTGAMÓ**.

KÚTI, falu Fehér m.; helyr. *Kúti-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUTIKA, (kút-i-ka) kies. fn. 1. **KUTACS**.

KUTINA, falu Krassó m.; helyr. *Kutiná-ra*, —*n*, —*ról*.

KUTKAFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÚTKÁVA, (kút-káva) ősz. fn. A kút szája körül épített kerek vagy szögletes párkány, biztosításul, hogy ember vagy barom bele ne essék. Más-kép : *gárgya, kútkoszorú, kútbüdön, kútköpi*.

KÚTKERÉK, (kút-kerék) ősz. fn. A gugorás kútakon azon kerék, melylyel a gugorát forgatják, hogy a vödört tartó kötél vagy lánéz majd föl-majd letekeredjék.

KÚTKOSZORÚ, (kút-koszorú) ősz. fn. 1) Szélesb ért. 1. **KÚTKÁVA**. 2) Szorosb ért. a kút szája körül közvetlenül a földet érő négyszögű vagy kerek talap, melybe a kávfákat eresztik.

KÚTKÖPÜ, (kút-köpi) ősz. fn. 1. **KÚTKÁVA**.

KÚTKÖTÉL, (kút-kötél) ősz. fn. Kötél a gugorás kútakon, melynek egyik vége a gugorához van kötve, a másikhoz pedig a vödört akasztják.

KÚTLÁNCZ, (kút-lánéz) ősz. fn. Lánéz, a gugorás kútakon, mely kötél helyett szolgál. V. ö. **KÚTKÖTÉL**.

KÚTMEDENCZE, (kút-medenceze) ősz. fn. Medenceze a szivattyús kútak csapja alatt, valamint az ugrókutaknál is, melybe t. i. a víz belefoly, vagy álesik.

KÚTMÉNY, (kút-mény) 1. **KÚTGÉM** alatt.

KÚTMESTER, (kút-mester) ősz. fn. 1) Műértő személy, ki valamely városnak, helységnek kútaira, vizesatornáira felügyel. 2) Mesterember, ki kútakat ás, különösen, ki mesterséges kútakat készít, melynek a szivattyús, artéziai vagy ugrókutak.

KÚTOSTOR, (kút-ostor) ősz. fn. Lásd : **KÚTGÉM** alatt.

KÚTÖBÖL, (kút-öböl) ősz. fn. Öböl, melyet a kútnak ürege képez. *Téglával, kövel kirakott kútöböl.* V. ö. **ÖBÖL**.

KÚTPÁRKÁNY, (kút-párkány) ősz. fn. 1) L. **KÚTKÁVA**. 2) A kútnak különös kerítése a káva körül.

KUTSIN, **KUCSIN**, falu Sáros m.; helyr. *Kutsin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUTSMA, **KUCSMA**, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kutsmá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÚTSÓ, (kút-só) ősz. fn. Konyhasó, melyet az úgynevezett sós kútak vizéből kipárologatás által nyernek; máskép *főzöttös, porsó*, különböztetésül a *kösőtől*.

KÚTSZERSZÁM, (kút-szerszám) ősz. fn. 1) Szerszámok, melyek a kutak ásásához, és elkészítéséhez szükségesek. 2) Azon eszközök, melyek által a kész kútból a vizet húzzák, pl. a gugorás kútakon a gugora, kerék, lánéz, vödör stb.

KÚTTISZTOGATÓ, (kút-tisztogató) ősz. fn. Személy, ki a kutak fenekén meggyülemlett iszapot, s netalán holmi belehullott vagy hányt testeket kiszedi, s ez által eszközli hogy vize tiszta legyen.

KUTTOG, (kutt-og) gyak. önh. m. *kuttog-tam*, —*tdl*, —*ott*. Magát meghúzza hallgat, sunnyog. Néhatt, pl. Szathmárban (Gáthy János szerént) am. kullog. Gyöke a testnek összevonzását, lekukorodását jelentő *kut*.

KUTTOGÁS, (kutt-og-ás) fn. tt. *kuttogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kuttog.

KUTTY, falu Nyitra m.; helyr. *Kutty-ra*, —*on*, —*ról*.

KÚTVÉDÉR, (kút-védér) ösz. fn. A nyílt öblü, vagyis a gémes, vagy gugorás kutakon használatban levő füles veder.

KÚTVÍZ, (kút-víz) ösz. fn. Viz, mely a szoros ért. vett kutakban létezik, különböztetésül a *forrás*-, *folyó*-, v. *esővíztől*. *Édes, salétromos, tiszta, zavaros kút-víz. A kútvíz keményebb a folyóvíznél. Pesten kevés a jó kútvíz.*

KUTY, elvont gyök. 1) A *kutya* származékban eredetileg *kut*; l. KUTYA. 2) Jelent valami kereket, görbét, összevegömbölyödtet, *kutyor*, *kutyorék* és *kutyakorék* szókban; s rokon a *kuczor*, *kuczorog*, *kuczko* szók *kucz* gyökével, a *kút* szónak pedig lágyított mása. V. ö. KÚT. 3) Kutyát, kivált kicsit hívó indulatszó. *Kuty kuty!*

KUTYA, (kuty-a) fn. tt. *kutyát*. Kicsinyezve: *kutyácska*, *kutyó*, *kutyú*, *kuszi*. 1) Széles állattani ért. azon emlős állatok neme, melyeknek mindkét állkapcájokban hat egyenetlen hosszúságú előfoguk, hosszú, hegyes, görbe szemfogaik, hat vagy hét zápfoguk mindkét oldalon, homlokuk hosszában barázdás vonaluk, és öt körmű lábaik vannak. Ide tartoznak, a farkas, róka, a házi kutya stb. (Canis). 2) Szorosb és szokott ért. a fennemlített nem alá tartozó, köz ismeretű kutyafaj, melyet máskép *házi kutyá*-nak, kizárólag *eb*-nek hívunk. (Canis familiaris). Nevezetesebb magyarországi fajtái: *komondor*, *kuvasz*, *meldék*, *agár*, *vizsla*, *kopó*, *tacskó*, *pulya*. Neveiket vagy a a folyóvizektől kapják, azon hiedelemből, hogy így meg nem dühödnek, pl. *Duna*, *Duncsi*, *Tisza*, *Dráva*, *Sajó*, *Zsitva* stb. vagy belső, külső tulajdonságaiktól, pl. *Mérges*, *Torkos*, *Kormos*, *Szellő*, *Ciczke*, *Bodri*, *Sunyi*, *Bundás* stb. *Fehér*, *fekete*, *tarka*, *vörös kutya*. *Annyi, mint a tarka kutya. Mintha csak egy tarka kutya volna a világon.* (Km.). *Annyi, mint a kurtia kutya.* (Km.). *Paraszt, úri, vadász, juhász, mézdéros kutya. Kutya van a kertben, am. roszul van a dolog, baj van. Kutyából nem lesz szalonna.* (Km.). *Leforrázott kutya az esőtől is fél.* (Km.). *Ki kutyával hál, bulhásan kel fel.* (Km.). *Kutyafutásban* am. gyorsan, sebesen. „Utána íramodom hát sebes kutyafutába ki a bérezre.“ Székely népmese. (Kriza J. gyűjt.). „Kutya“ valamint *eb* szóval él gyakran a magyar, midőn semmiséget akar kifejezni. *Kutyában sem venni valamit*, am. semmiben. *Kutya baja*, am. semmi baja. *Az sem kutya*, azaz az is ér valamit. Néha valami roszat jelent, pl. *Kutyadolog. Kutyául járt, kutyául bántak vele, kikapta a kutyaporcziót. Kutya dolga van.* A nyers indulatu emberek szájában becsuteltató gúnyszó. *Szemtelen, orozatlan, gyalázatos, éhes, koldús, csúf kutya. Koslató kutya.* Mint káromló szó *adta és teremtetten* szókkal jár, szeliden: *kutya hordta, kutya szánkázta, kutya sadntotta* stb. V. ö. ÉB.

Mi a *kutya* szó elemzését illeti, nem kételkedni benne, hogy igenév, miért máskép *kutyó*, melynek gyöke az elavult *kut*, lágyítva *kuty*, s innen lett *kutó*, *kutyó*, *kutyú*, *kutya*. Azt is valószínűleg állíthat-

juk, hogy a *kut* gyökben ezen állatnak *kuku!* lágyabban *hu hu* hangja szolgál alapúl, (tehát *kutó* am. ku-tevő, azaz *ku*-csináló), s alaphangban egyezik vele: *kuvasz*, továbbá a mongol *kudsa* (ugat), a hellen *κῠων*, latin *canis*, szanszkrit *canasz*, *čvan*, német *Hund*, barman *khu*, lesghi *koy*, *khoi*, sinai *kiudn*, török *köpek*, szamojed *konjak*, *kanak*, finn *koira*, *kuon*, kamcsadal *kossa* stb. A görög *κῠων* felől az állítja Plátó, hogy a szittya nyelvből kölcsönöztetett, Adelung pedig azon véleménynyel van, hogy „Hund“ a „Wind“ szóval azonos (eben so viel als Wind), és sebes futásától vette volna nevét. De ha tekintetbe vesszük, hogy a kutyának, mint ház- és nyájörnek is legfeltünőbb tulajdonsága az ugatás, mely nélkül rendeltetésének egészen meg sem felel: legvalószínűbb hogy hangjától kapta nevét, és ez nemcsak a fajra, hanem a nemre is illik, mennyiben a rókáról is azt mondjuk hogy *ugat*, a farkasról pedig hogy *tuul*. Ezen hangutánzás van a *kuvasz* szóban is.

KÚTYA, (kuty-a) fn. tt. *kutyát*. Molnár Albert-nél am. kunyhó, kaliba. A horvátoknál házat jelent. Hasonló a német: *Hütte*. Gyöke *kuty*, megvan a magyar *kutyor*, *kutyorék*, *kutyorodik*, *kutyorló* szókban l. KUTY.

KUTYAALOM, (kutya-alom) ösz. fn. Szalma, pozdorja, gizgaz stb. melyet a kis kunyhóban, ölben, kutyorlóban fekvő kutya alá vetnek. V. ö. ALOM.

KUTYABAGOS, puszta Bihar m.; helyr. --- *Bagos-ra*, --- *on*, --- *ról*.

KUTYABÉNGE, (kutya-béngé) ösz. fn. A bégék neméhez tartozó növényfaj, melynek szára tövistelen, levelei tojásdad láncsásak, virágai nősek, bibéje egyes. Máskép: *kutyafa*, *büdösfa*, *büdöscseresznye*. (Rhamnus frangula).

KUTYABÖR, (kutya-bör) ösz. fn. 1) A kutyának bőre, természeti, és kicserzett állapotban. 2) Átv. ért. oklevél, különösen, mely nemesi adományozásról szól. „Nemességét kutyabörön, nem szívében hordozza.“ (Dugonics). Nevét onnan kapta, mert az okleveleknek való hártyákat rendszeren kutyabörből gyártották.

KUTYABÖRÖS, (kutya-börös) ösz. mn. és fn. 1) Ami kutyabörrel van ellátva, illetőleg bevonva. *Kutyabörös könyvek*. 2) Tréfás értelemben a nemes ember neve.

KUTYACSERESZNYE, (kutya-cseresznye) ösz. fn. Köznapi nyelven az, ami néhány *zelnice*, vagyis növénytani néven: *zelniczemeggy* (Prunus padus). Néhány pedig a köznép *piros kutyacseresznye* néven nevezi a vörös berekenyét.

KUTYADOLOG, (kutya-dolog) ösz. fn. Am. rosz dolog. V. ö. KUTYA.

KUTYAFEJ, (kutya-fa) l. KUTYABÉNGE.

KUTYAFEJ, (kutya-fej) ösz. fn. 1) A kutyának feje, vagy oly fej, mely a kutyához hasonló. Ily fejjel képzelet még most is a köznép a tatárokat, midőn kutyafejűeknek hívja őket. 2) Majomfaj, mely-

nek feje olyan, mint a kutyaé. 3) Ilyen forma fejű czápa. (*Canis carcharias*); halfaj (*cynocephalus*); bögérfaj (*vespertilio vampyrus*).

KUTYAFUTTÁBA v. —FUTTÁBAN, (kutya-futtában) l. KUTYA alatt.

KUTYAGAZDA, (kutya-gazda) ősz. fn. Cselédjeivel rozsul bánó gazda. *Kutyagazda, ebszolga.* (Km.).

KUTYAGOL, (kutya-ag-ol) önh. m. *kutyagol-t.* Tréfás kifejezéssel, am. gyalog megy, jár, mint rendszeren a kutyák szoktak. A *lovagol, szamaragol* igék hasoulatára képeztetett, azonban nem azt jelenti, hogy kutyán megy, hanem kutya módon megy.

KUTYAHAGYMA, l. KUTYAHAJMA.

KUTYAHÁJ, (kutya-háj ősz. fn. A kutyának hája, melyet bizonyos külső bajok ellen, sőt a köszvényben is használnak. Átv. ért. *kutyahájjal kenték meg a köldökét*, am. születésétől fogva hamis, gonosz ember.

KUTYAHAJMA, (kutya-hajma) ősz. fn. Bördös levelű hajmafaj; máskép: *fekete hajma*, növénytani néven: *bajuszos hajma.* (*Allium vineale*).

KUTYAHAL, (kutya-hal) ősz. fn. Így nevezik a békafiaakat fejlődésük első szakában, minthogy farkoknál fogva az apró halakhoz hasonlítanak. Máskép: *cbihal, ebhal, békafi, békaczenk.*

KUTYAHÁZ, KUTYAHÁZIKÓ, (kutya-ház v. —házikó) ősz. fn. Kicsi ház az udvarokban, kertekben egyes kutya számára, melyben vagy mely mellett nappal rendszerént lánczon tartják, s hová esős vagy zord időben bevonulhat.

KUTYAHÁZI, (kutya házi) ősz. mn. Köznyelvben megvető czimezése az alávaló, semmire kellő, sehonnai embernek.

KUTYAHITÜ v. —HITÜ, (kutya-hitü) ősz. mn. Pogányhitü; hitetlen.

KUTYAHÖ, (kutya-hő) ősz. fn. l. ÉBHÖ.

KUTYAKAPARÓ, puszta Borsod m.; helyr. —*kaparó-ra, —n, —ról.*

KUTYAKÖLYÖK, (kutya-kölyök) ősz. fn. A kutyának fia, kis kutya. *Vak kutyakölykek.* V. ö. KÖLYÖK, EBCZENK.

KUTYALÉGY, (kutya-légy) ősz. fn. Apróbb-féle légyfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni és füleiket csipkedni.

KUTYÁLKODÁS, (kutya-a-al-kod-ás) fn. tt. *kutyálkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Köz, tréfás nyelvbe való kifejezés, s jelent olyféle csintalan-kodást, tréfálkodást, mely az egymással játszó kutyák kötődéséhez hasonló. Néha am. nőkkel üzött, szeméremstértő csintalanság, vagy ennél még több is.

KUTYÁLKODIK, (kutya-a-al-kod-ik) k. m. *kutyálkod-tam, —tál, —ott.* 1) Csintalanul, pajkosan kötődik, tréfál. 2) A nőkkel szabadosan kaczerkodik.

KUTYAMARÁS, (kutya-marás) ősz. fn. Marás, melyet a kutya tesz az emberen vagy más állaton. V. ö. MARÁS.

KUTYAÓL, (kutya-ól) ősz. fn. Kis kunyhó, házikó a szabadban, pl. udvaron, kertben őrködő kutya számára.

KUTYAÖRV, (kutya-örv) ősz. fn. Szegekkel ellátott vas örv, az örknvaszok, komondorok nyakán, hogy más kutyák, de kivált farkasok nyakgatásától megóvja őket. Szélesb ért. öv gyanánt szolgáló, akár-mily nyakkötő.

KUTYAPECZÉR, (kutya-peczér) ősz. fn. 1) Szoros ért. urasági udvarokban azon szolgál, kinek különös dolga a vadászebekre felügyelni, azokat idomítani, vezetgetni, eledelőkről gondoskodni stb. 2) Szélesb ért. ki a vadászkutyákat különösen kedveli, s azokkal bibelöldni szeret. V. ö. PECZÉR.

KUTYAPÉRJE, (kutya-pérje) ősz. fn. A per-jék neméhez tartozó növényfaj. V. ö. PÉRJE.

KUTYAPESZÉR, (kutya-peszér) ősz. fn. lásd: KUTYAPECZÉR.

KUTYAPÓRÁZ, (kutya-poráz) ősz. fn. Kötél vagy zsinag, melyhez a kutyát kötik, melyen vezetik, tartják stb. V. ö. PÓRÁZ.

KUTYAPORCZIÓ, (kutya-porezió) ősz. fn. Tréfás népnnyelven am. verés, megverés. *Kikapta a kutyaporcziót. Neki is volt része a kutyaporczióban.*

KUTYASÁG, (kutya-a-ság) fn. tt. *kutyaság ol*, harm. sz. —a. Durvább nemű pajkos csintalanság. Lágyabb értelemben: dévajság, kópéság.

KUTYASZÍJ, (kutya-szíz) ősz. fn. Szíz, melyre különösen a vadászebeket szokták fűzni, midőn valahová, nevezetesen hajtani viszik.

KUTYASZÖR, (kutya ször) ősz. fn. A kutyának szőre vagy ahhoz hasonló ször. Így nevezik azon juhok gyapját, melyek az úgynevezett magyar juhoktól mintegy átmenetelt képeznek a selymesekhez. *Kutyaszörű juhok.*

KUTYATEJ, (kutya-tej) ősz. fn. A fűtejek neméből való növényfaj, melynek szára felálló, fölül háromágú, ágai kétkét ágú, levelei visszás tojásdadok; virága zöldes, gyümölcse sima, pettegetett; megnyomott vagy törött szárából téjszínű nedv fakad, honnan a neve; máskép: *ebtej, ebkapor, dudva fűtej.* (*Euphorbia peplus*).

KUTYATETÜ, (kutya-tetü) ősz. fn. Tetűfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni.

KUTYAVÁR, puszta Fehér m.; helyr. *Kutyavár-ra, —n, —ról.*

KUTYAVÁSÁR, (kutya-vásár) ősz. fn. Vásár, melyben kutyákat árulnak. *Csak egyszer volt Budán kutyavásár.* (Km.).

KUTYAZAB, (kutya zab) ősz. fn. Vadócza, melynek füzére felálló, füzérkéi kalásztalanok, özvelapítottak, sokvirágú; máskép, *útféli vadóc.* (*Lolium perenne*).

KUTYAZSÍR, (kutya-zsir) ősz. fn. A kutya hú-sából kifőzött zsír. V. ö. KUTYAHÁJ.

KUTYFALVA, erdélyi falu A-Fehér m.; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

KUTYÓ, (kuty-ó) fn. tt. *kutyó-t*. Eredetileg igenév az elavult *kuty* gyöktől, s olyan mint : *toty totyó*, melyből lett *totya*, *poty potyó potya*, így *kutyó kutyá*. Hízelgő szólítása a kutyának. *Kutyó ne!*

KUTYORÉK, (kuty-kor-ék) fn. tt. *kutykorékot*, harm. szr. —a v. —ja. Általán am. kacsaringó, a székelynél kuzkaringó, am. gyűrűsen alakult test. Köznyelvbe való tréfás kifejezés.

KUTYORÉKOS, (kuty-k-or-ék-os) mn. tt. *kutykorékos-t* v. —at, tb. —ak. Kacsaringós, a székelynél : kuzkaringós, am. görbe vonalakban esavargó. *Kutykorékos hajfűrtök. Kutykorékos folyásu patakocska.*

KUTYÓKA, (kuty-ó-ka) fn. tt. *kutyókát*. Alsó Nyitra völgyében tűzhely a szobában, rendszeren a kemence mellett, a kuzkóban. V. ö. KUCZKÓ.

KUTYOR, (kuty-or) fn. tt. *kutyort* v. *kutyrot*, tb. *kutyrok*. Gödör, kátyu. 'Kottyan' szóéval azonos gyökü is lehet : *kuty=koty*.

KUTYORÉK, (kuty-or-ék) fn. tt. *kutyorékot*, harm. szr. —a v. —ja. Dunántúli tájszólás szerint am. csavarodás, kacsaringó. Különösen mondják vízről, patakról, mely csavarogva foly. V. ö. KUTYORÉK.

KUTYORÉKOS, (kuty-or-ék-os) mn. tt. *kutyorékos-t* v. —at, tb. —ak. L. KUTYORÉKOS.

KUTYORLÓ, (kuty-or-l-ó) fn. tt. *kutyorlót*. Mondják alacson házikóról, kunyhóról, mely mintegy lekutyorodni látszik, vagy amelyben csak kutyorodva lehet tartózkodni. V. ö. KUTYORODIK.

KUTYORODIK, (kuty-or-od-ik) k. m. *kutyorod-tam*, —tál, —ott. Tréfásan szólna m. testét öszvehúzza, aláereszkedik. Rokonai : *gugorodik, kuczorodik, kukorodik. Lekutyorodott a ház tövében*. Gyöke vagy a test gömbölyítését jelentő *kuty* (kucz, kuk, gug) vagy talán a kutyától kölesőnzött hasonlaton alapszik, mintha alfelén ülne, mint a kutyá.

KUTYÚ, l. KUTYÓ; és KUTYOR.

KUTYUS, (kuty-u-s) fn. tt. *kutyus-t*, tb. —ok, KUTYUSKA, (kuty-u-s-ka) fn. tt. *kutyuskát*. l. KUTYÓ.

KUVAD, (kuv-ad) önh. m. *kuvad-t*. Mondják általában oly testekről, melyeknek héjai, kérgel, burkai elválnak. *Kuvad a kenyér*, midőn héja fölkel. s belül üreg támad. *Kuvad a ház oldala*, midőn tapasza fölreped és elválik. Nem más, mint a *kopad, kovad, köved, köped* szók módosulata. A székelynél egy jelentésű *guvad* szóval is. Egyébiránt v. ö. KOPAD, KÓPED.

KUVADOZ, (kuv-ad-oz) önh. m. *kuvadoz-tam*, —tál, —ott. Egymás után többször vagy folytonosan kuvad. *Kuvadoz a szárazon szántott föld*. (Kri-za J.).

KUVARCZ, l. KUDARCZ.

KUVASZ, (ku-v-asz) fn. tt. *kuvasz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Baromőrző, nagyobb fajtájú, gubás kutyá, melyeket a juhászok, gulyások tartanak, ki-vált a farkasok ellen. *Kuvasz szénán fekszik, de abból*

nem eszik, morog ehül' ökörre. (Beniczky). V. ö. KUTYA.

KUVASZT, (kuv-asz-t) áth. m. *kuvaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —*kuvaszsz*. Valamit kuvadová tesz, pl. midőn az állatnak bőrét, a fának héját lehúzza. V. ö. KOPASZT, KÖPESZT.

KUVASZTÁS, (kuv-asz-t-ás) fn. tt. *kuvasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kuvaszt.

KUVIK, fn. tt. *kuvikot*, harm. szr. —ja. Oly tiszta hangutánzó, mint a *kaluk, kukuk*, s neve egy kisebbféle bagolyfajnak, mely ily hangon szokott kiáltani. A babonás nép véleménye szerint, amely házon kiált, abban nem sokára meghal valaki, honnan *halálmadár* is a neve. Hangváltozattal : *csu-vik, kivik*.

KUVIKOL, (kuvik-ol) önh. m. *kuvikol-t*. *Kuvik* hangon szól, kiáltoz. *A halálmadár kuvikol*.

KUVIN, falu Arad m.; helyr. *Kuvin-ba*, —ban, —ból.

KUZA, (másképp : *Lophágy*) falu Szathmár m.; helyr. *Kuzá-ra*, —n, —ról.

KUZLÓCZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Kuzlócza-ra*, —on, —ról.

KUZMA, falu Vas m.; helyr. *Kuzmá-ra*, —n, —ról.

KUZMINA, falu Bereg m.; helyr. *Kuzmind-ra*, —n, —ról.

KUZSIR, erdélyi falu Szászváros székben; helyr. *Kuzsir-ra*, —on, —ról.

KÜ, (1), elvont gyök, melyből a kicsit jelentő *küs, kücsid, küske* tájszók származnak. Mint értelméből kitűnik, nem egyéb, mint a módosított kicsinyezési képző *ka, ke, ki*. Ezen gyök szolgál alapul a török *kücsü, kücsük* szóknak is. V. ö. KIS, KE VES.

KÜ, (2), igekötő, l. KI, igekötő.

KŰ, tájdivatos kiejtésű fn. l. KŐ.

KÜBEKHÁZA, falu Torontál m.; helyr. —há-zá-ra, —n, —ról.

KÜCSI, KÜCSID, székelyes szójejtéssel am. a közönségesebb *kicsi, kücsid*.

KÜCSÖG, (kücs-ög) fn. tt. *kücsög-öt*, harm. szr. —je. Kis szaruforma czifraság, melylyel a diszlovak fejtét ékesítik. Rokon vele a hegyes orráról nevezetes *kücsöge* (hal) és a karesu nyaku tejes fazekat jelentő *kücsög*. Alapfogalom mindnyájokban a hegyesre, csúcsosra öszveszorulás, mely a hegyes szájjal kiejtett *kü* alakutánzó által fejeztetik ki.

KÜEDER, (kü-ed-er) fn. tt. *küeder-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Baranyai tájszó, másutt akna, azaz hordó szája, akonája. Alakra olyan, mint *höveder, öveder*. Gyöke *kü*, melyből lett *küed*, mintegy *kü-re* nyílik, s innen *küeder*, a hordónak azon része, mely kinyílik. Ilyen a *siheder* is, melynek gyöke a könnyű mozgást, *sietést* jelentő *si* v. *sih*; másképp : *suhanecz*, a suhanó mozgástól, fürgeségtől.

KÜGY, puszta Bihar m.; helyr. *Kügy-re*, —ön, —ről.

KÜGYMÖD, elrontott székelyes kifejezés *kegyelmed* v. *kigyelmed* helyett, Magyarorszában szintén öszvehúzottan: *kemed*, palóczosan: *kémed*, *kiemed*.

KÜJJEL, székely tájszólás szerint am. kívül, kívül, a Tisza mellett: kívül; amabban a *j* a *v*-nek változata, s a két *jj* csak nyomatékosító. A régi magyar Passióban: *küül*. „Küjjel”-ből származik: *küjéről* am. kívülről.

KÜKECS, falu Vas m.; helyr. *Kúkecs-re*, —én, —ről.

KÜKEMEZO, falu Sáros m.; helyr. —*mező-re*, —n, —ről.

KÜKLÉS, (kü-k-l-és) fn. tt. *küklés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Azon változási állapot, midőn a madarak tollai hullanak, máskép: *vedlés*. V. ö. KÜKLIK.

KÜKLIK, (kü-k-l-ik) k. m. *kükl-ött*, htn. —eni. Mondják a madarakról, midőn tollaikat elhányják, másképl *vedlik*. Minthogy vedlés után a tollak toklá-sza kékesnek látszik, igen valószínű, hogy gyöke *kük* am. *kök*, azaz *kék*, s e szerint küklik, annyi, mint *kéklik*. V. ö. KÖK, KÖKÉNY.

KÜKLŐ, puszta Nyitra m.; helyr. *Küklő-re*, —n, —ről.

KÜKÖR, I. KÖRKÖR.

KÜKÖRCS, (kü-k-ör-es) fn. tt. *kükör-es-öt*, harm. szr. —e. A kankalinok (primula) neméhez tartozó növényfaj, máskép: *kásavirág*, *Sz. György virága*, *sárga kükörics*, *keztivirág*, *tavaszi kankalin*. Ha eredetire nézve a *kikerics* szóval azonosnak nem tekintjük, (v. ö. KIKERICUS), úgy hihető, hogy gyöke a kerek gömbölyűt jelentő *kük* (kök, kög), s rokon hozzá *Küküllő*, úgymint tekervényesen folyó-gáló víz.

KÜKÜLLŐ, tt. *Küküllő-t*. folyóvíz Erdélyben.

KÜKÜLLŐFALVA, (Bikafalva) erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ről.

KÜKÜLLŐ-KEMÉNYFALVA, erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ről.

KÜKÜLLŐVÁR, erdélyi mezöv. Küküllő m.; helyr. —*vár-ra*, —on, —ről.

KÜKÜLLŐVÁRMEGYE, erdélyi vármegye a Küküllő folyó mentében.

KÜL, (kü-l) mn. tt. *kül-t*, tb. —ök. Fokozva: *külebb* v. *küljebb*, *legkülebb* v. *legküljebb*. A *j* minde-nütt csak nyomatékosabb kiejtés végetti közbeszu-rat, mint *beljebb*, *lejjebb*, sőt *lejjebb* szókban is. Ezen fokozásoknál már inkább igehatározóvá válik, s *küebb* v. *kiebb* (kijebb helyett) áll; és mint melléknév fo-kozását a „külső” szótól kölcsönzi: *külsőbb*, *legkülső*. V. ö. KÜLSŐ. Gyöke a bizonyos körön túl távolodó irányt jelentő *kü* (ki), s minőséget jelentő *ü* képzővel

lett *kü-ü*, azután *küv*, mely megvan a *küvül* származékban, és *kül*. Így lett a *fe* gyökből *feü*, *fel*, a *be* gyökből *beü*, *bel*, így a magasabb hangu *ki*-ből *küü*, *kiv kül*, honnan a *küvül*, *külső*. „Küü” tehát am. *kün* levő, bizonyos határozott térnek végvonalain túl létező. *Külföld*, mely a hazának határain túl fekszik. Ellentéte: *bel*. *Külváros*, mely a bel város kerítésén kívül fekszik. *Külvárosi*, melyet az országon kívül viselnek. *Külszin*, mely valaminek csak külsejét mutatja, nem pedig belső valóságát. *Kül váltó* am. külföldi váltólevél. Ugyanezen *kül* önálló főnévül is használtatik, s jelenti azon vonalat, kerületet, mely valamely testnek vagy térnek mintegy határát, környékét, színtét képezi, szokottabban *külső*, pl. *valaminek küle*, azaz külseje. Ellentéte *bel* vagy megnyujtva *bél*, pl. a *dinnyének béle és küle* (héja). Mint névutó „kívül” helyett áll:

„Honán kül a fiú,
Honában a patak,
Magas hegyek között,
Együtt vándorlanak.” Petőfi.

Szintén mint névutó a névrágok közül a veszteglő nál *nél* nek utána tétetik, pl. *kenyér nélkül* (a régics írásmód szerint: *kenyérnél kül*) enni a húst, mi anynyit tesz: a kenyérnek kizárásával enni a húst. Er-ről bővebben I. NÉLKÜL.

KÜLÁROK, (kül árok) ösz. fn. A várerődítésben jelenti azon árkot, mely mintegy véghatár gya-nánt keríti a sánczokat.

KÜLBÁSTYA, (kül-bástya) ösz. fn. A várke-rítő falakon kívül fekvő bástya.

KÜLBIRTOK, (kül-birtok) ösz. fn. Külső telek, mely magán az illető helysége (a házhelyeken, belső telkeken) kívül fekszik.

KÜLBÖR, (kül-bőr) ösz. fn. A bőrnek külső, kifelé álló része, (epidermis), mely pl. húzó tapa-szoknál felhólyagosodik, és mely a növényeknél kül-hártya, vagy külhéj vagy hám.

KÜLD, (kül-d) áth. m. *küld-tem*, —tél, v. —öt-tem, —öttél, —ött, htn. —ni v. —eni. Némely ré-giek szerint: *kild*. 1) Szoros tulajd., ért. valamely személynek meghagyja, parancsolja, hogy menjen, távozzék, és pedig vagy meghatározva, hogy hova, vagy nem. A *fiút oskolába*, a *cselédet boltba küldeni*. Az emeletről *aldáklúdni* valakit. *Felküldeni* a pad-lásra. *Kiküldeni* a házból. *Beküldeni* a városba. *Általküldeni* a Dunán. *Haza küldeni* a katonát. *Tovább küldeni* valakit. *A kellelten vendéget küldik*, hogy csak menjen. *Követet küldeni*. 2) Valamit más által vitet el. *Levelet küldeni* valakinek. *Pénzt*, *ruhát küldeni* a növényeknek. *Üdvözléket*, *köszönetet küldeni* a jó ba-rátnak. *Visszaküldeni* az ajándékot.

Minthogy ezen igében alapfogalom a *menés*, *sürgöttet* *távozás*; innen valószínű, hogy benne a *siető* mozgást jelentő *ül* rejlik, melyből *illan*, *illeg* stb. származik. Ugyanezen gyök lappang a hason-

értelmű görög *στέλλω*-ban. A latin *mitto* is annyi, mint *íto, ítto, íre* facio. Ide tartozik a német *Schicken*, melyről azt tartja Adelung, hogy a gyors menést jelentő hasonzókkal áll viszonyban. Hang- és értelemrokonságban van vele az *üld, üldöz*, mely tulajdonképp annyi, mint valakinek nyomában levén, azt szüntelenül futni, menni kényszeríti, mert aki megáll, azt már üldözni nem kell. E szerint rokona volna a menést jelentő *kel, köl* is, melyekből *kelt, költ*, azaz *kel-et, köl-et* am. kelővé tesz, azaz küld. Szinte alapos nézet, miszerint győke a távolodó irányt jelentő *kül, külden*, annyit tenne, mint megparancsolni, hogy bizonyos tért elhagyva, ezen kívül, ennek határán túl menjen, valahová. A *d* képző egy értékű a miveltető *t* képzővel. A XVI. századbeli levelekben előjön kiüld, pl. Szalay Á. 400 leveleiben (Levelestár a 14, 27. lapokon).

KÜLDELEK, (kül-d-el-ék) fn. tt. *küldelék-et*. L. KÜLDEMÉNY. Némelyek használják a küldeményről szóló jegyzék, (árnyjegyzék, áruszámla. Factura) érdemében is.

KÜLDEMÉNY, (kül d e-mény) fn. tt. *küldemény t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Azon tárgy, pl. áru, pénz, ajándék stb. melyet valakinek küldenek. Különösen: szállítmány. *A vásárlott borokból az első küldemény már megérkezett.*

KÜLDÉNY, (kül-d-ény) fn. tt. *küldény t*, tb. — *ék*. Újabbskori műszó, „Rimesse“ azaz küldött váltó érdemében, midőn t. i. valaki, mint rendelményes (Remittent) távol helyeken fizet az oda hitelezőjének küldött, és önmaga által hátíratolt váltóval, mely az azon távol helyen létező intézvényezett által leesen elfogadandó, illetőleg kifizetendő. V. ö. VÁLTÓ.

KÜLDÉNYEZ, (kül d-ény-cz) áth. m. *küldényez-tem*, — *tél*, — *étt*. Mint rendelményes és egyzersmind hátíró távol helyeken fizetés végett hitelezője számára váltót küld. V. ö. KÜLDÉNY.

KÜLDÉR, (kül-d-ér) fn. tt. *küldér-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Hibásan alkotott újabb kori szó a régi ismeretesb hittérítő (missionarius) értelmében; hibás pedig azért, mert, küldér, inkább küldöt jelent.

KÜLDÉS, (kül-d-és) fn. tt. *küldés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, illetőleg parancsolás, rendelés, meghagyás, megbízás, melynél fogva valakit vagy valaki által valamit küldünk.

KÜLDET, (kül-d-et) fn. tt. *küldet-et*, harm. szr. — *e*. Azon tárgy, pl. áru, melyet küldenek. *Midőn a második küldetel veended, akkor fizessd meg az első küldet árát.*

KÜLDETÉS, (kül-d-et-és) fn. tt. *küldetés t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Menés, melyet azért tesz valaki, mivel más által küldetett, vagy küldetik. *Küldetésének megfelelni*, azaz megtenni azt, amiért küldetett.

KÜLDIME, (kül-d-im-e) fn. tt. *küldimé-t*. L. KÜLDÉNY.

KÜLDŐ, (kül-d-ő) fn. tt. *küldő t*. 1) Széles ért. személy, vagy erkölcsi testület tagjai, kik valakit

vagy valamit küldenek. *Az ajándék küldőjének köszönetet mondani.* 2) Személy, ki egy mást vagy többeket valamivel megbízva bocsát valahová. Különösen mondják valamely testület személyeiről, kik valakit képviselő gyanánt küldenek. *A megyei és városi követelek elküldték küldőik indítványait.*

KÜLDÖNCZ, (kül-d-őncz) fn. tt. *küldőncz-et*, harm. szr. — *e*. Megbízott személy, kit valamely titkos tárulat saját ügyeinek előmozdítására ideoda küld. *Forradalmi küldőnczök.* (Emissarius).

KÜLDÖTT, (kül-d-ött) mu. és fn. tt. *küldött-et*, harm. szr. — *je*. Akit vagy amit valahová küldöttek. *A haza küldött katonákat ismét visszahívni. A küldött levelet megkaptam.* Különösen személy, kit valamely testület képviselő gyanánt vagy egyes személy, mint hírnököt, tudósítót, futárt küld valahová. *A vármegye küldöttai megérkeztek ő Felségéhez.*

KÜLDÖTTSEG, (kül-d-ött-ség) fn. tt. *küldöttség-et*, harm. szr. — *e*. Több küldöttekből álló stb. mélyzet, valamely ügy elintézése, végrehajtása stb. végett megbízva. *Üdvözletre, hódolatra kinevezett megyei küldöttség. A fejedelmet fogadó küldöttség tagjai. Hatóságok, társulatok, egyletek küldöttségei.*

KÜLDÖTTSEGI, (kül-d-ött-ség-i) mu. tt. *küldöttségi-t*, tb. — *ék*. Küldöttségtől eredett v. eredő, küldöttségre vonatkozó. *Küldöttségi munkálatok. Küldöttségi eljárás.*

KÜLDÖZ, (kül-d-öz) gyakor. áth. m. *küldöz-tem*, — *tél*, — *étt*. par. — *z*. Gyakran vagy folytonosan, ismételve küld valamit v. valakit. *A szegényeknek pénzt, eledelt, ruhát küldözni. A cselédeket küldözni. Leveleket küldözni. Olvasásra könyveket küldözni. Elküldözni, szétküldözni a hírlapokat.* V. ö. KÜLD.

KÜLDÖZÉS, (kül-d-öz-és) fn. tt. *küldözés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ismételt, gyakori vagy folytonos küldés.

KÜLDÖZGET, (kül-d-öz-g-et) gyak. önh. m. *küldözget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *küldözgess*. Mintegy apródonként, lassacskán, helylyel közzel küldöz. Különösen am. izenget. *Valaki után küldözgetni.*

KÜLDÖZGETÉS, (kül-d-öz-g-et-és) fn. tt. *küldözgetést*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori, mintegy sürűen aprózott küldözés.

KÜLEKÉDÉS, (kül-ek-éd-és) fn. tt. *külekedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Birkozás, különösen öklöviadal, öklöződés. V. ö. KÜLEKÉDIK.

KÜLEKÉDIK, (kül-ek-éd-ik) k. m. *küleked-tem*, — *tél*, — *étt*. Vastag hangon: *kulakodik*. Mint-hogy ennek törzsöke *ku'ak* v. *kulyak* öklöt jelent, innen *külekedni*, tulajdonképen am. öklözödni, öklöllel viaskodni, szélesb ért. birkozni; sőt származására nézve is némi csekély betűáttétellel azonos *öklöködik* szóval.

KÜLET, (kül-et) l. helyesebben: KÜLME.

KÜLFAL, (kül-fal) ősz. fn. Az épületnek fő fala, mely annak kerületét képezi, különböztetésül a bel- és közfaltól.

KÜLFÖLD, (kül-föld) ösz. fn. Mind azon föld, vagyis ország vagy tartomány stb. mely valakinek hazáján kívül esik, az reá nézve külföldnek mondatik; ellentéte *belföld*, *haza*, *hon*. Innen e szó viszonylagos jelentéssel bír, mert amely ország, pl. a magyarra nézve külföld, az egy másra nézve, ki benne született és lakik, belföld. *Külföldre utazni*, *vándorolni*. *Külföldről szállított áruk*.

KÜLFÖLDI, (kül-földi) ösz. mn. és fn. tt. *külföldi t*, tb. —*ek*. Általán minden személy, vagy dolog, ki vagy mely idegen országban született és lakik, vagy illetőleg ott termett, készült stb. Ellentéte: *hazai*, *honi*, *belföldi*. *Külföldi művészeket*, *tudósokat*, *mesterembereket hívni a hazába*. *Külföldi árukkal eldrasztani a honi vásárokat*. *A külföldiekkel barátságos viszonyban élni*. Mondjuk tulajdonságokról is, melyek a külföldi lakosoknál divatoznak. *Külföldi szokások*, *viselet*.

KÜLFÖLDIES, (kül-földies) ösz. fn. Szoros ért. az emberi szokásokról mondatik, mennyiben a külföldieket utánozzák, azok mintájához alkalmazvák. *Külföldies divat*, *öltözködés*, *életmód*. *Külföldies beszédejtés*.

KÜLFÖLDIESKÉDÉS, (kül-földieskédés) ösz. fn. Külföldi szokások, erkölcsök után kapkodás, a hazaiak elhanyagolásával vagy mellőzésével.

KÜLFÖLDIESKÉDIK, (kül-földieskédik) ösz. fn. Külföldi szokásokat, életmódot, viseletet utánoz, majmol.

KÜLGÁT, (kül-gát) ösz. fn. A várépítésben azon erődmű, mely a vár árkan kívül áll. (Aussenwerk).

KÜLGYARAPÚ, (kül-gyarapú) ösz. mn. Nővénytani ért. mondják oly növényekről, melyek eredeti hazája a külföld. *Külgyarapú vetemények*.

KÜLHÁRTYA, (kül-hártya) ösz. fn. A növények héjain, kérgein azon hártyaforma szövetek, mely a növényt legkivülről borítja.

KÜLHÉJ, (kül-héj) ösz. fn. A héjnak külső része. **L. KÜLHÁRTYA**.

KÜLHON, (kül-hon) ösz. fn. Ferde kifejezés, mert ami 'kül' (a honon küllevő), az nem lehet egyszersmind 'hon' is, s ugyanazt jelenti amit 'külső hon' jelentene (mint külváros = külsőváros), ami képtelenség. Ezen elnevezés onnét származhatott, mert némelyek a német 'Land' szót mindenütt vaktában 'hon'-nak fordítják, mint *Angolhon*, *Frankhon*, szókbán is; azonban ezek megállhatnak, mert angolok, frankok honát, hazáját jelentik, de 'kül' magában csak is annyi, mint külső, sőt ha külföldet v. külföldit értenénk is alatta, pl. külföld hona, v. külföldiek hona, ez is csak zavart fogalmat szülne. Helyesebben **L. KÜLFÖLD**.

KÜLHONI, (kül-honi) ösz. mn. **L. KÜLFÖLDI**. **V. ö. KÜLHON**.

KÜLJEBB, (kül j ebb, **L. KÜL** alatt.

KÜLLEG, (kül-leg) ih. **L. KÜLSŐLEG**.

KÜLLŐ, (1), fn. tt. *küllő t*. 1) Így nevezetnek azon sugárfák a kerékben, melyek a kerékagyból ki nyúlván, a talpfákat összerattartják. Gyöke *kül*, honnan igazán *kül-ő*, t. i. mintegy külfelé nyomuló. Ebben: *valaminek küllő közepe*, máskép: *küllő kö:epe*, a *kör ker* szótól származik: *kör-lő közepe*, am. a köréhez hasonló központja. 2) A barkályok, vagyis favágó madarak neméhez tartozó madárfaj, sárgazöld színű tollakkal. Ez is valószínűleg *külő*, vagyis megfordítva (valamint *külü* szó is) am. *lülő*, *lülő*, minthogy a fákat csőrrel lökdösi, vagdalja, hogy a kérgeik alatt rejtező férgek bábjait kiszedhesse. Ennél fogva, mint érintők, azonos a törő eszközt jelentő *külü* szóval. **V. ö. KÜLÜ**.

KÜLLŐ, (2), falu Sopron m.; helyr. *Küllő re*, —*n*, —*ról*.

KÜLLŐROJT, (küllő-rojt) ösz. fn. Az együtt-nemzők seregéből, és nőszövegyek rendéből való növénynem, mely nevét hihetőleg szálas, keskeny, ezérnaforma sugárvirág szirmaitól kapta, melyek úgy állanak kifelé, mint kerék küllői az agyból. (Eri-geron).

KÜLME, (kül-me, azaz kül-mi) fn. tt. *külmét*. Szó szerént: külső valami, azaz külső forma. *Az ok-iratok külméjére vonatkozó szabályok*.

KÜLORSZÁG, (kül-ország) ösz. fn. **L. KÜLFÖLD**.

KÜLORSZÁGI, (kül-országi) ösz. mn. **L. KÜLFÖLDI**.

KÜLÖL, (kül-öl v. kül-ül); a régi magyar Pasióban am. kívül, a székeleyknél: küjjel. „Péter kedeg állván külöl az ajtóra.“ (Toldy F. kiadása 50. l.).

KÜLÖMB, **KÜLÖMBÖZIK**, stb. **L. KÜLÖNB**, **KÜLÖNBÖZIK** stb.

KÜLÖMÖS, sopronyvidéki szó, *különös* helyett; **L. ezt**.

KÜLÖN, (1), (kül ön) mn. tt. *külön t*, tb. —*ök*. Fokozva: *különb*, *legkülönb*, inkább csak szellemi értelemben használtatik. Lásd: **KÜLÖNB**. Mondjuk oly valaki vagy valami felől, aki vagy ami a többi rokonnemüektől mintegy el van választva, azokon kívül esik, nincs összeköttetésben a többivel. *Hárman vannak testvérek, s mindenik külön házban lakik. Az apa és fia, külön-külön konyhát tartanak. A hivatal-szobában minden írnok külön asztalnál ül.* Értelme rokon vele: más. Ellentéte, *közös*, *társas*, pl. *külön gazdálkodás*, *közös gazdálkodás*; *külön étkezés*, *társas étkezés*.

KÜLÖN, (2), (kül-ön) ih. Máستól, vagy többektől elválasztva, magányosan. *Külön lakni egy szobában*, nem mással. *Külön enni*, nem társaságban. *Külön utazni*, nem társas kocsin. Néha am. kitünőleg, főkép, jobban mint a többit. *A művész külön dolgozott e művön*. Kettőztetve am. egyenként. *Különkülön megvizsgálni minden irományt*.

KÜLÖNB, (kül-ön-b) másod foku mn. a külön törzsöktől. Széles ért. am. más neműebb, más félebb, pl. *különbféle, különbnemű dolgok*. Szorosb és szellemi értelemben a maga nemében jelesb, derekabb, érdemesb. *Ő különb ember náladnál. Ez különb munka a tiédnél. Különb legénytől sem félek még.*

KÜLÖNBEN, (kül-ön-b-en) ih. 1) Másképp, nem azon módon, mint a többi rokonneműek. *Ezen könyveket különben kötötték be, mint a többieket, Nincs különben rábágyó bizonyítás, am. úgy van.* 2) Jelesebben, kitünőbbben. *Reméltem, hogy különben viseled magadat, mint eddig.* 3) Élünk vele ellentéti kapcsolatban, s am. ha az nem történik, ha a dolog másképp üt ki, pl. *Megtedd, amit mondtam, különben jaj neked. Segíts rajtunk, különben elveszünk.* 4) Egyébiránt, többire nézve; mely esetben kivételes jelentéssel bír, pl. *Mogorva emberkerülő, különben nem bánt senkit. E háznak tetője idomtalan, különben jól van építve.*

KÜLÖNBFELE, (különb-féle) ősz. mn. Olyféle, oly nemű, oly fajú, oly tulajdonságú, mely másoknál külön. Nevezetesen, ami jelesebb, derekabb, kitünőbb a maga nemében. *Ez különbféle gyümölcs, mint ama vadfán termett. Ez ebéd végén különbféle borral kínálni a vendégeket.* Szorosan véve más a *különféle*, és más a *különbféle*, mert ez *jobbfélét*, amaz pedig *jobbfélét* jelent.

KÜLÖNBFELESÉG, (különb-féleség) ősz. fn. Jobbféleség, a maga nemében jelesebb tulajdonság. V. ö. **KÜLÖNBFELE**.

KÜLÖNBÖZÉS, (kül-ön-b-öz-és) fn. tt. *különbözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon viszonyos állapot, melyben két vagy több összehasonlított tárgyak vannak, midőn bizonyos tulajdonságokra nézve különböznek egymástól. V. ö. **KÜLÖNBÖZIK**.

KÜLÖNBÖZET, (kül-ön-b-öz-et) fn. tt. *különbözet-t*. Különbözés elvont értelemben, különösen számoknál, pl. 10 és 8 között a különbözet 2. A Bécsi codexben am. *különféleség* (varietas): „Kit iratnak csudálatos különbözete ékeseit vala.” Eszter (Heszter) I. fejezet. *Árkülönbözet* (Preisdiffere[nz]) az áruszerzési köteleknél jelenti az eladási árnak az áru későbbi átadásakor megváltoztát (emelkedését v. alábbszállását) a közforgalomban; pl. ha ma kialakult árban eladom a vetésben, vagy magtárban is létező, de csak egy hónap múlva átszolgáltatandó búzámat: egy hónap múlva a búza ára a közforgalomban más lehet, s e közt és a kialakult ár közt támadott eltérést hívjuk *árkülönbözetnek*.

KÜLÖNBÖZIK, (kül-ön-b-öz-ik) k. m. *különböz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*zél*. Mondjuk oly összehasonlított tárgyakról, melyek az összehasonlítási pontban másnak neműek, fajuk, tulajdonságuk. Távolító ragu neveket vonz. *Gyakran az édes testvérek mind természetben, mind erőben, mind észben, mind hajlamban különböznek egymástól. Mennyire különbözik ezen jeles mű ama kontártól! Öröm, öröm csak egy betűben különböznek.* (Km.). Ellentété hasonlító, egy-

zik. *Bizonyos nézetekre nézve különbözni, másokban egyezni.*

KÜLÖNBÖZŐ, (kül-ön-b-öz-ő) mn. tt. *különböző-t*. Ami valamely tekintetben a hasonlított tárgytól elüt, vele nem egyezik. *Különböző véleménynyel lenni. Különböző szokásu, nevelésű, műveltségű, hajlamu emberek között nem létezhetik valódi barátság.*

KÜLÖNBÖZŐLEG, (kül-ön-b-öz-ő-leg) ih. Különböző módon, másképp, másnak szerrel, egymással nem egyezve. *Különbözőleg szárnyalnak a hírek.*

KÜLÖNBÖZTET, (kül-ön-b-öz-tet) áth. m. *különböztet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *különböztess*. 1) Az összehasonlított tárgyakat azon jelek, tulajdonságok szerint, melyekben egymástól elütnek, szétválasztja, és elméletileg osztályozza. *A madarakat, halakat, nemeik, fajaik szerint különböztetni. Meg tudja különböztetni a hollót a galambtól.* 2) Bizonyos jelessége, érdeme miatt a többi közül kitüntet, a többinél mintegy különbnek nyilvánít valakit. *A főurakat, jeles tudósokat, művészeket megkülönböztetni.*

KÜLÖNBÖZTETÉS, (kül-ön-b-öz-tet-és) fn. tt. *különböztetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit v. valakit különböztetünk. Különösen tisztelés, méltánylás, melynél fogva valakit mint tisztelet tárgyat tűzünk ki, és olyannak nyilvánítunk. V. ö. **KÜLÖNBÖZTET**.

KÜLÖNBÖZTETÉTT, (kül-ön-b-öz-tet-ött) mn. tt. *különböztetött-et*. A főrangú személyekhez intézett levelekben divatozó kifejezés az aláírásoknál. *Különböztetett mély tisztelettel.*

KÜLÖNBÖZTETŐ, (kül-ön-b-öz-tet-ő) mn. tt. *különböztető-t*. Mondják azon jegyekről, tulajdonságokról, melyek által a tárgyakat megkülönböztetjük.

KÜLÖNBség, (kül-ön-b-ség) fn. tt. *különb-ség-ét*, harm. szr. —*e*. Azon sajátosság, tulajdonság, mely valamit egy másiktól vagy többektől megkülönböztet. *Különb-séget tenni a jó és rossz között. Ember és ember között nagy a különbség. Ezen írkek oly hasonlóak, hogy alig találni bennök különbséget. Néha am. válogatás, megválasztás, kivétel. Különb-ség nélkül minden polgár tartozik adózni. A halál nem tesz különbséget a gazdagok és szegények között. Szabatosabban: különbség.*

KÜLÖNCZ, (kül-ön-cz) fn. tt. *különcz-öt*, harm. szr. —*e*. Általán mi a maga nemében a többi közül némi tulajdonságokra nézve mintegy magán áll, a többitől elüt, másoktól különválik. Nevezetesen jelent oly embert, kinek egész lénye s viselete sajátosságos, ki az életmódban, viseletben, szóval a társas élet szokásaiban másokkal együtt nem tart. Ily külön-cz volt a régi bölcsék között a hordóban lakó Diogenes.

KÜLÖNCZKÖDÉS, (kül-ön-cz-köd-és) fn. tt. *különczködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mind a társas, mind a magánéletben oly magaviselés, mely a köz, társas, divatos szokástól egészen elüt. V. ö. **KÜLÖNCZ**.

KÜLÖNCZKÖDIK, (kül-ön-cz-köd-ik) k. m. *különczköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Úgy él, úgy viseli magát,

oly sajátságos életmódot követ, mely a másokétól egészen eltér. V. ö. KÜLÖNCZ.

KÜLÖNCZSÉG, (kül-ön-cz-ség) fn. tt. *különcz-ség-ét*, harm. szr. —e. 1) Tulajdonság, melynél fogva valakit különcznek mondunk. 2) A különcznek, mint olyannak, egyes tette, módja, szokása, pl. *senki-nek nem köszönni, mindig hajadon fővel járni, különczség*.

KÜLÖNFAJÚ, (külön-fajú) ösz. mn. Más fajból való, mint az, melylyel összehasonlítottatik. *A kutya és farkas egynemű, de különfajú állatok. Az alma és körte különfajú gyümölcsök*. V. ö. FAJ.

KÜLÖNFÉLE, (külön-féle) ösz. mn. Más és más nemű, fajú, tulajdonságu. *Különféle állatok, növények, ásványok. Különféle népek, nyelvek, szokások. Különféle dolgokról beszélni. Különféle termények, áruk. Különféle módon, képen, szerrel tenni valamit*. Ellentéte, *egyféle, azonegyféle, egynemű*. V. ö. KÜLÖNBFÉLE.

KÜLÖNFÉLEKÉP, (külön féle-kép) ösz. ih. Oly módokon, oly szerekekkel, melyek egymással nem egyeznek. *Néha az orvosok ugyanazon nyavalyát különféleképp gyógyítják. A tanuk különféleképp adták elé a dolgot*.

KÜLÖNFÉLÉN, (külön-félén) ösz. ih. Külön-féle módon, képen, szerrel, egymástól elütve, meg nem egyezve. *Különfélén készíteni valamelyeledelt*.

KÜLÖNFÉLESÉG, (külön-féleség) ösz. fn. Azon viszony, mely a dolgok között létezik, mennyiben egymáshoz nem hasonló, egymástól elütnek, különmeműek, más-másszerűek. *A természet műveiben bámulandó különféleség van. A házasok gyakran műveltségök, vágyaik, szokásaik különfélesége miatt nem férnek össze*.

KÜLÖNÍT, **KÜLÖNIT**, (kül-ön-ít) áth. m. *különt-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. 1) A többtől elválaszt, s mintegy különne tesz. 2) Azon jegyek, s tulajdonságok szerint osztályoz holmit, melyekben egymástól elütnek. *Különíteni a hegye-, lelke- és aljádohányt. Különíteni becsük szerint az árukat. Elkülönít*.

KÜLÖNÍTÉS, **KÜLÖNITÉS**, (kül-ön-ít és) fn. tt. *különítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A többtől elválasztás, osztályozás.

KÜLÖNKÖDÉS, (kül-ön-köd-és) fn. tt. *különködés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki különködik, pl. különködés így írni: *adgya*, e helyett: *adja*. V. ö. KÜLÖNKÖDIK.

KÜLÖNKÖDIK, (kül-ön-köd-ik) k. m. *különköd-tem*, —tél, —ött. Valamivel szűkebb értelmű, mint a különczkodik, s mondjuk emberről, ki bizonyos tárgyban, ügyben, szokásban saját akaratát, nézetét követi, a többiektől elválí, pl. ki az ik-es igékkel még most sem akar úgy élni, mint a többség és régiek, az különködik.

KÜLÖNKÖDŐ, (kül-ön-köd-ő) mn. tt. *különköd-ő-t*. Ki a közönségesen bevett, a többség által követett szokás ellen cselekszik.

KÜLÖNKÜLÖN, (külön-külön) lásd: KÜLÖN alatt.

KÜLÖNLEG, (külön-leg) ih. A többivel nem tartva; külön véve, különértve.

KÜLÖNLEGÉS, (kül-ön leg-és) mn. tt. *különlegés-t* v. —et, tb. —ek. Különálló, különlétező; külön vett külön értett v. gondolt.

KÜLÖNNEMŰ, (külön-nemű) ösz. mn. Másnak nemhez tartozó, vagyis oly jegyekkel, tulajdonsággal nem bíró, miknél fogva egy másikkal bizonyos nem alá volna sorozható. *A verebek és sasok különmeműek. Különnemű történetek, melyeknek más-más nevezőjük (osztójuk) vannak*.

KÜLÖNÖDIK, (kül-ön-öd-ik) k. m. *különöd-tem*, —tél, —ött. A többtől különválí, elszakad, bizonyos tekintetben önállóságra vergődik. *Elkülönödik. Midőn a tejfölt köpülik, a vaj elkülönödik az íródtól. Tagosztály által elkülönödnék a közbírtokosok. „Az Isten kegyelmétől megkülönödni.” Szabó D. Ellentéte: közösödik, elegyedik*.

KÜLÖNÖS, (kül-ön-ös) mn. tt. *különös-t* v. —et, tb. —ek. Általán, mi a többtől valamely tekintetben különbözik, minek olyas sajátsága van, mely másban nem létezik, nevezetesen 1) Személyes, magányos. *Különös meghívás. Különös beszélgetés*. Ellentéte: *általános, nyilvános*. 2) A maga nemében kitűnő, jeles, nevezetes. *Különös borokkal, ételekkel kedveskedni a vendégeknek. Különös tisztelettel fogadni valakit*. Ellentéte: *közönséges*. 3) Szokatlan, furcsa, ritka. *Különös a te magadviselete ma. Különös egy ember ez a mi szomszédunk. Valóban különös! Ez különös eset; ellentéte: rendes, szokott, mindennapi*.

KÜLÖNÖSEN, (kül-ön-ös-en) ih. Különös módon, nem úgy, mint közönségesen, rendesen történni szokott; a többi közöl kiválólá, név szerint; fölöttekép. *Különösen jutottam ma pénzhez. Ma a katonák különösen kitétek magukért. A magyar katonaságnak nagy a híre, különösen a huszároknak. Nekem ezen ruha különösen tetszik*.

KÜLÖNÖSSÉG, (kül-ön-ös-ség) fn. tt. *különösség-ét*, harm. szr. —e. Általán azon tulajdonság, mely valamit különössé tesz, nevezetesen, sajátféleség a maga nemében, vagy fájában; kitűnőség; ritkaság; szokatlanság. V. ö. KÜLÖNÖS.

KÜLÖNÖZ, (kül-ön-öz) áth. m. *különöz-tem*, —tél, —ött, par. —z. Tekintettel azon tulajdonságokra, melyekben bizonyos tárgyak egymástól elütnek, azokat különkülön választja, osztályozza. *Különözni a szövegetek, s más druczikkeket finomságuk szerint. Különözni a gyapjút, a dohányleveleket*. Néha am. egyszerűen elválaszt. *A meddő teheneket a fejősektől elkülönözni*. Máskép: *különt*. Néha önhatólag is használtatik 'különczködi' helyett. *Ne különözz*.

KÜLÖNÖZÉS, (kül-ön-öz-és) fn. tt. *különözés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által vala-

mit különöznünk ; vagy különözünk. *Elkülönözés. A közlegelőnek különözése. Már mire való ez? a különözés?*
V. ö. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNPARANCS, (külön-parancs) ösz. fn. Parancs, mely az általános parancson kívül valamely egyes személyre vagy teendőre vonatkozólag adatik.

KÜLÖNSÉG, (kül-ön-ség) fn. tt. *különség-ét*, harm. szr. — e. Azon tulajdonság, mely által egyik tárgy a másiktól elüt, s vele nem egyező, nem hasonló.

„Elválozott idők,
Háborgó esztendők,
Különsegeket hoznak.“

Rimay János.

E szó helyett rendszeren a *különség* használtatik, holott szabatosan véve, valamint más a *külön*, mint a *különb*, hasonlóan más a *különség*, mint a *különség*. Az első egyszerűen az egymástól elütő tulajdonságokra vonatkozik, az utóbbi pedig a tulajdonságok fokozatát is tekintetbe veszi.

KÜLÖNSULY, (külön-suly) ösz. fn. A hígyugtanban (hydrostatica) így neveztetik a szilárd testnek azon sulya, melynél fogva aránylag könnyebb, mint ugyanazon térfogatú folyadék, pl. a fának különsulya kisebb mint a vízé, mert a vízbe mártva, nem merül el benne egészen, ellenben a vas különsulya nagyobb, ellenkező okból. Máskép : *fajsuly*. (Gravitas specífica).

KÜLÖNSZAKAD, (külön-szakad) ösz. önh. Erkölcsei ért. külön felekezetre válik, valamely testülettől elválva, pártot képez. *A meghasonlott szövet-ségek különszakadtak.*

KÜLÖNSZAVAZAT, (külön-szavazat) ösz. fn. Szavazat neme, midőn a kisebbségben maradt szavazók valamely tagja saját indokolt szavazatát különösen kijelenti, s jegyzőkönyvbe téteti.

KÜLÖNSZENV, (külön-szenv) ösz. fn. Gyógyászati rendszer, melynek fő elve : ellenkezőt ellenkezővel, (contraria contrariis) gyógyítani. (Allopathia). V. ö. HASONSZENV.

KÜLÖNSZENVÉR, (külön-szenvér) ösz. fn. Némelyek által használt új szó a különszenvi rendszert követő orvos elnevezésére. (Allopatha).

KÜLÖNSZENVI, (külön-szenvi) ösz. mn. A különszenv rendszerét követő, azt illető, arra vonatkozó. *Különszenvi gyógymód.*

KÜLÖNSZENVILEG, (külön-szenvileg) ösz. ih. Különszenvi gyógyrendszert, gyógymódot követve, alkalmazva. (Allopathice).

KÜLÖNSZÉR, (külön-szér) ösz. fn. Gyógytani ért. oly szer, melyet bizonyos nyavalya ellen, mint sokszori tapasztalatok után hathatósat különösen ajánlani és használni szoktak. (Specificum).

KÜLÖNSZOBA, (külön-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki magán lakik, vagy mely a többi

szobáktól elválasztva lévén, külön bejárással van el látva. Ellentéte : *közszoba*. Különbözik : *benyíló v. mellékszoba*.

KÜLÖNVÁLIK, (külön-válik) ösz. k. Az előbb öszvetartozott részek, vagy tárgyak, vagy személyek egymástól elszakadnak, s az öszvefűggs megszűnik köztök. *A vajrészek köpüléskor különválnak az íródtól. Az eddig osztatlanul gazdálkodott testvérek különválnak.* V. ö. VÁLIK.

KÜLÖNVÁLT, (külön-vált) ösz. mn. Aki vagy ami bizonyos egésztől, illetőleg egylettől, társulattól stb. elszakadt. *Különvált kereskedőtársak.*

KÜLÖNVONAT, (külön-vonat) ösz. fn. Vasúti mozdony, mely több kocsit vontatva, rendes időn kívül indul és teszi meg útját.

KÜLÖNZ, (kül-ön-öz) áth. L. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNZÉK, (kül-ön-z-ék) fn. tt. *különzék-ét*, harm. szr. — e. Tulajdonképen csak am. különbözet, s a számtanban jelenti azon számot, melyben két egymással öszvehasznított mennyiség egymástól különbözik, pl. *tíz és húsz között tíz a különzés.*

KÜLÖNZET, (kül-ön-z-et) fn. tt. *különzet-ét*. L. KÜLÖNZÉK.

KÜLRÉS, (kül-rész) ösz. fn. Valamely testnek, mint öszveges egésznek azon része, mely kifelé áll. Ellentéte : *belrész*.

KÜLSÁNCZ, (kül-sáncz) ösz. fn. A vár falain és bástyáin kívül fekvő sáncz.

KÜLSÉG, (kül-ség) fn. tt. *külség-ét*, harm. szr. — e. A vízi malomkerék küllőit kívül öszvefogaló deszkák vagy guzsok. Tájdivatosan : *külség, kúlség*.

KÜLSŐ, (kül-ső vagyis kül-eső, öszvetétel) mn. tt. *külső*; tájshokásilag, *külső*, harm. szr. *külsője*. Köz szokás szerént, sőt gyakran az íróknál is a *külső* és *kül* egy értelemben vétetnek, holott eredetileg és szigorún véve különböznek, mert valamint nem egyek, *alház*, és *alsó ház*, *felház* és *felső ház*, *előhad* és *első had*, hasonlóan különségnek kell léteznie a *kül* és *külső* között, mi körülbelül abban áll, hogy a *kül* általánosán a határozatlanul fejezi ki azon tulajdonságot, mely szerént valami bizonyos térvonalon kívül van ; a *külső* pedig meghatározza a rendet, sorozatot azon tárgyak között, melyek bizonyos térvonalon kívül esnek, miért egyszersmind fő fokozatu jelentéssel bír, pl. *kül ház*nak mondható minden ház, mely bizonyos határon túl áll, *külső házak* pedig azok, melyek a többiek között legkülső fekszenek, (extimus) pl. *külház* valamely városban külvárosi házat jelent ; *külső ház* pedig jelenthet mind *bel-* mind *külvárosban* a többiekhez képest kijebb fekvő házat. Ellentéte *belő* intimus v. interior. Így *alház* az, mely alacson, vagyis függőleges irányban alant van, *külnősebben* melynek nincs emelete ; *alsó ház*, mely fekvőleges irányban a többihez képest alább fekszik ; *előhad*, mely a deréksereg előttmegy ; *előhad elsőcsapatja*, mely az előhadban legelől megy stb. Egyébiránt leg-

többször egy értelemben vették, pl. *külváros* és *külsőváros*. Túlbőségből fokozható is: *külsőbb*, *legkülsőbb* v. *legkülső*. V. ö. —SÓ, —SŐ képző.

KÜLSŐ-BŐCS, falu Zemplén m. helyr. *Bőcs-re*, —ön, —ról.

KÜLSŐ-CSUDA, puszta Bars m.; helyr. —*Csuda-ra*, —n, —ról.

KÜLSŐ-GÜT, puszta Bihar m.; helyr. —*Gút-ra*, —on, —ról.

KÜLSŐKÉP v. —**KÉPEN**, (külső-kép v. —kép) ösz. ih. Valaminek külső oldalát, részeit véve, úgy amint valami látszik. *Ezen ház külsőkép erősenek látszik. Külsőkép jó indulatot mutatni valaki iránt.*

KÜLSŐLEG, (kül-ső-leg) l. **KÜLSŐKÉP**.

KÜLSŐ-SÁRD, falu Szala m.; helyr. —*Sárd-ra*, —on, —ról.

KÜLSŐSÉG, (kül-ső-ség v. kül-es-ő-ség) fn. tt. *külsőség-ét*, harm. szr. —e. Mind az, ki valaminek külsejét teszi, ami valakin vagy valamin első tekintetre szembetűnik. Nevezetesen, mint a valódiságnak ellentéte jelenti a dolgoknak színét. *A gyászruha csak külsőség, mely nem mindig jele a fájdalom valóságának. Holmi külsőségekkel fitogtatni a születési vagy hivatali méltóságot.* Ellentéte: *belsőség*.

KÜLSŐ-TARNÓCZA, l. **TARNÓCZA**.

KÜLSŐ-TETÉTLLEN, puszta Pest m.; helyr. —*Tetétlen-be*, —ben, —ből.

KÜLSŐVÁROS, (külső-város) ösz. fn. l. **KÜLVÁROS**.

KÜLSŐ-VATH, falu Veszprém m.; helyr. —*Vath-ra*, —on, —ról.

KÜLSZÉL, (kül-szél) ösz. fn. Azon végpontok vagy vonalak, melyek valamely testnek kifelé álló részeit (szélét) határozzák, pl. a bekötött könyv leveleinek külszéle. V. ö. **SZÉL**.

KÜLSZENVEDŐ, (kül-szenvedő) ösz. mn. és fn. L. **SZENVEDŐ** alatt.

KÜLSZÍN, (kül-szín) ösz. fn. 1) A színes, festett tesnek azon oldala, mely rendszeren a néző felé van fordulva, ellentéte *fondk szín*. 2) Átv. ért. látzat, vagyis ami nem valódi dolgot, hanem csak annak alakját, képét tünteti elénk. *A külszínre nem kell tekinteni; a külszín gyakran csal. Csak külszínre tenni valamit.* V. ö. **SZÍN**.

KÜLTAG, (kül-tag) ösz. fn. A magyar törvény szerint a kereskedői társulatokban oly tag, mely a kereskedői cégben (akár neveztesse meg mindnyájan a cégben, akár csak e szókkal: társa vagy társai) nem foglaltatik, a cégben kívül áll, ki rendszerint csak bizonyos befizetést tesz veszélyezésre (Einlage auf Gefahr) azaz nyereségre vagy veszteségre, vagy nagyobb kamatra, de azon befizetett öszvegen felül a társulat tartozásaiért nem felelős, a társulat ügyeire is befolyással nem bír.

KÜLTELEK, (kül-telek) ösz. fn. Általán telek, mely a szoros értelemben vett városi vagy helységi,

vagy pusztai lakok kerületén kívül esik, tekintettel azon telekre, melyet a kültelek birtokosa benn a városban vagy helységben bír; szokottabban: *külsőtelek*, ellentéte: *belsőtelek*.

KÜLTELKI, (kül-telki) ösz. mn. Kültelekhez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Kültelki járandóság. Kültelki földminőség.*

KÜLTERJ, (kül-terj) ösz. fn. Tulajd. ért. a testnek azon tulajdonsága, melynél fogva bizonyos helyet kifelé ható irányban foglal el. Ellentéte: *belterj*, mennyiben valamely test úgy foglal el bizonyos tért, hogy annak minden legkisebb pontjait betölti. *A szivacsnak külterjéhez képest kisebb belterje van, mint a vasnak.* Szabatosabban: *terjedék és tömedék*. (Extensio és intensio). Átv. ért. akármiféle működésnek olyféle hatása, mely minél többfelé törekszik; ellentéte azon működési hatás, mely ugyanazon körben minél több erőt kifejtteni, és több eredményt előállítani törekszik.

KÜLTERJES, (kül-terjes) ösz. mn. Ami kifelé szétterjed. *Külterjes hatás, működés.*

KÜLTERJILEG, (kül-terjileg) ösz. ih. Valaminek külterjét véve, kifelé hatva. Ellentéte: *belterjileg*. *Külterjileg mozdítani elő a nyelvet*, azaz rajta lenni, hogy minél többen értsék és beszéljék; *belterjileg mozdítani elő*, am. minél műveltebbé, gazdagabbá tenni.

KÜLÜ, (kül-ü) fn. tt. *külü-t*. 1) A kerék sugárfa, másképp: *külő*, *küllő*. 2) Ütő kalapácsokkal, s mozsárféle edényekkel ellátott gépezet, mely által bizonyos testeket öszvevúznak, pl. tökmagot, kendermagot, hogy olajt törjenek belőle, vagy a kölesből kását csinálnak. Másképp: *kölyü*. Ez értelemben nem egyéb, mint a megfordított *lökü*, azaz *lökő*, minthogy a kalapácsok lökdösése által működik. Rokon vele a *lököt*, azaz a földet egyik lábával ütögetve, lökdösve sántikál.

KÜLÜGY, (kül-ügy) ösz. fn. Államkormányzásban a nemzetközi viszonyokra vonatkozó mindenféle ügy.

KÜLÜGYÉR, (kül-ügyér) ösz. fn. Ügyér, vagyis miniszter, ki valamely állam külügyeit viszi. V. ö. **ÜGYÉR**.

KÜLÜGYMINISZTER, (kül-ügy-miniszter) l. **KÜLÜGYÉR**.

KÜLVÁR, (kül-vár) ösz. fn. Valamely városnak kívül fekvő vár. (Citadelle). Másképp: *fellegvár*.

KÜLVÁROS, (kül-város) ösz. fn. Tulajdon szoros ért. a kerített városnak azon része, mely a falakon, bástyákon kívül esik; ellentéte, *belváros*.

KÜLVÁROSI, (kül-városi) ösz. fn. Külvárosban lakó, onnan való; ottan létező, arra vonatkozó. *Külvárosi polgárok, lakosok. Külvárosi bíróság. Külvárosi utcák, házak.*

KÜLVÁROSIAS, (kül-városias) ösz. mn. Külvárosban, külvárosi lakosoknál divatozó. *Külvárosias építésmód. Külvárosias népviselet.*

KÜLVILÁG, (kül-világ) ösz. fn. A szemmel látható testi világ; különböztetésül a *belvilág*, vagyis szellemi és erkölcsi világtól.

KÜLVILÁGI, (kül-világi) ösz. mn. Külvilághoz tartozó, arra vonatkozó. *Külvilági jelek.*

KÜLVONAL, (kül-vonal) ösz. fn. Azon vonal, mely valamely testnek vagy térnek széleit határozza meg, nevezetesen a rajzolásban. *Az emberi főnek külvonalai.* (Contour).

KÜNGÖS, pusztá Veszprém m.; helyr. *Küngös-re*, —ön, —ről.

KÜNN, (kü-*nn*) ih. A két *nn* csak nagyobb nyomatékoság után alakult, mert szabatosan egy *n*-vel volna *kün*. Gyöke *ku*, másképp *ki*, melyből *en* képzővel lett eredetileg *küen*, s az *e* kibgyásával *kün*, mint *sűrű sűrűn*, *jó ízű jó ízűn*, *keserű keserűn*, ezek helyett: *sűrűen*, *ízűen*, *keserűen*. Az *an en* határozó képzőnek megfelelő az *ul ül*, s némely szók mindkettőt fölveszik, pl. *csunya csunyán csunyánul*, *ostobán ostobánul*, *illően illőenül*. Így felel meg a *kün ben*, *alan*, *künt*, *bent*, *alant* határozóknak a *küül*, *beül* (belül), *alul*. Ezen képzés erejénél fogva a *kün* és *küül* tulajdonképp helyes módhatározó egyszersmind; a helyet t. i. a *kü*, a módot pedig az *en v. ül* fejezi ki. Jelenti azon helyet, mely bizonyos térnek végvonalain túl esik. Ellentéte: *ben*. *Sem kün, sem ben*. *Kün járni az utcán*. *Kün lakni a falun*. *Kün háltni, kün maradni*. Fölveszi végül hasonlóan nagyobb nyomatékoság kedvéért a *t* betűt is mint szintén határozói helyképzőt: *künt*. Ugyanezen képző létezik a *ben-t*, *fen-t*, *len-t*, *alan-t*, továbbá a szintén helyre, térre vonatkozó *hoszszan-t*, *magasan-t*, *mélyen-t* szókban.

KÜNNÉT, (künn-ét v. kü-*nn-en-d*) székely tájszólás szerint am. kívülről, másképp ugyanott: *küvünnet*, és *küjjelről*. Olyan alkotásu, mint *innét*, *onnet*, *honnét* stb.

KÜPÜ, tájdivatos, *köpu* helyett; l. ezt.

KÜR, elvont gyöke *kürt* szónak és származékainak; l. **KÜRT**.

KÜRT, (1), (kü-*rt*) fn. tt. *kürt-öt*, harm. szr. —*je*. Kicsinyezve: *kürtöcske*. Gyöke *kür* azon szók osztályába tartozik, melyekben a lényeges gyökbetű *r* növést, magasságot, fölkelést jelent, milyenek *orom*, *hóri óriás*, *sarj*, *serdül*, *serken*, *szaru*, *taré*, *part*, *mart*, *dércz* stb. Eredeti értelme *szaru*, vagyis bizonyos állatok fején vagy homlokán csontféle kinövés. Ezen alakban legközelebb áll hozzá a hellen *κέρας*, a latin *cornu*, azután a lágyabb német *Horn*, és a fordított szláv *roh*. Mivel pedig, valamint más népek, úgy a magyarok is a szaru tülkét hangszerül használták: innen jelent fuvó hangszert is, mely leginkább ökörszaruból van készítve, s hajdan a táborokban 'hadi kürt' név alatt használtatott, s jelenleg a csordapásztorok és vadászok jeladó hangszere. A kürt és szaru lényegben egyet jelentenek; innen *vajas szarvas*, néhutt: *vajas kürt*. Használtatik fordítva is tájszokásilag *türk* v. *tülk*. Rokonok hozzá a *csür*,

csürk, *csürök* és *gyür* mint olyféle testek, melyek szaruként hegyesre felmagasodnak. A magyarok kürtjei között legnevezetesebb az ismeretes *jász kürt*, mely Jászberényben őriztetik, közhiedelem szerint *Lehel kürtje*. A kürtől számos magyarországi helységek neveztetek el.

KÜRT, (2), falvak Komárom, ASSA—, NEMES—, PUSZTA—, Nyitra, ERDŐ—, Nógrád, HIDAS—, Pozsony, TISZA—, Borsod m., puszták Heves m.; helyr. *Kürt-re*, —ön, —ről.

KÜRTCSIGA, (kü-*rt*-csiga) ösz. fn. Tekergő, és hasas teknőjű csigafaj, mely némileg a kürtőhöz hasonló, s ha fülhöz tartják, zúg. (Buccinum).

KÜRTHANG, (kü-*rt*-hang) ösz. fn. Sajátságos vastag, tompa hang, melyet a megfűtt kürt adni szokott. A *kürthangra fölriadtak a veszteglő hadak*. *Kürt-hanggal öszvehní a vadásztársakat*.

KÜRTÖ, (kü-*rt*-*ö*) fn. tt. *kürtö-t*. Így nevezi a köznép az országot némely részében a kéményt; néhol pedig csak azon eső neveztetik kürtőnek, mely a szobában levő kemenczéből a kéménybe vagy konyhába vezeti a füstöt, tehát mely a kemenczét a kéménnyel öszveköti. Nevét a kürttől kapta, minthogy az eredeti magyar kürtök, akár mint kémények, akár mint kemenczecsövek, milyenek a legtöbb tájakon most is láthatók, alul széles, felül keskenyedő szaruhoz, vagyis kürtőhöz hasonlítanak. Egyébiránt rendszerént vesszűkből vannak fonva, és sárral betapasztva. A kőmives rakta kürtő mint *kémény* utóbbi divat.

KÜRTÖFÉCSKE, (kü-*rt*-*ö*-fecske) ösz. fn. Fecske, mely a kürtő, azaz kémény körül szokott fészkelni.

KÜRTÖL, (kü-*rt*-*öl*) önh. m. *kürtöl-t*. Kürt nevű hangszert fú. *Hajnalban kürtöl a csordás*. Átv. ért. valamit uton útfélen teli torokkal hirdet. *Ami észrevesz, legott kürtöli mindenfelé*.

KÜRTÖLÉS, (kü-*rt*-*öl*-és) fn. tt. *kürtölés-t*, th. —*ek*, harm. szr. —*e*. Kürtbe fuvás. *Első kürtölésakor fejni meg a teheneket*. Átv. ért. teli torokkal hirdetés.

KÜRTÖPÉNZ, (kü-*rt*-*ö*-pénz) ösz. fn. 1) Díj, melyet a kürtő- vagy szokottabban kéményséprőnek fizetni szokás. 2) L. **FÜSTPÉNZ**.

KÜRTÖS, KIS—, NAGY— faluk Nógrád, pusztá Somogy m.; helyr. *Kürtös-re*, —ön, —ről.

KÜRTÖSEPRŐ, ösz. fn. Személy, kinek különös mestersége és rendeltetése a kürtöket seperni, tisztogatni; másképp: *kéménytisztító*, *kéményseprő*, néhutt: *füstfaragó*.

KÜRTÖSFÁNK, (kü-*rt*-*ö*-fánk) ösz. fn. Sütemény, melyet dorongra tekergetve sütnék, miért másképp *dorongsfánk* v. *botratekeres* a neve. Kürtőznek mondják, mert ha lehúzzák a dorongról, üres, mint a kürt.

KÜRTSZÍJ, (kü-*rt*-szíj) ösz. fn. Szíj, melynél fogva a kürtöt, különösen vadászkürtöt vállra szokták vetni, vagy nyakba akasztani.

KÜRTSZÓ, (kürt-szó) ösz. fn. Azon sajátnevi, leginkább tompa hang, melyet a kürt ad, ha bele fúnak, máskép: *kürthang*.

KÜRTYA, falu Krassó m.; helyr. *Kürtyá ra*, —n, —ról.

KÜRÜ, NAGY—, falu Heves m.; helyr. *Kürü-be*, —ben, —ből.

KÜS, mn. a Bécsi, Tatrosi codexekben, régi magyar Passióban stb. és székelyes kiejtéssel am. *kis*, melyből *küske* (Gömörben is) am. *kicsike*, és *küsrüha* am. zsebkendő. L. KIS, KUTAK, KÜSZ.

KÜSDED, régies és tájdivatos *kisded* helyett. „A nagytól fogvau mend a küsdediglen.“ Bécsi codex.

KÜSDEG, a székelyeknél am. *kisded*.

KÜSÉLESZ, (kü- azaz kis-élesz, azaz —élesztő) ösz. fn. A székelyeknél am. élesztős keverék. (Krizsa J.).

KÜSMÖD, erdélyi falu az Udvarhelyi székely székben; helyr. *Küsmöd-re*, —ön, —ről.

KÜSRUHA, (kü-, azaz kis-ruha) l. KÜS alatt.

KÜSÜ, l. KÖSÜ.

KÜSZ, fn. tt. *küsz-t*, tb. —ök. Apró, fehér hal-faj, mely csoportosan szokott járni. A Balatonban nagy számmal tenyészik. Neve hihetőleg nem egyéb, mint a sziszegőre változott *küs*, azaz *kis*, és csakugyan máskép: *kisz*.

KÜSZD, KÜSZDÉS, KÜSZKÖDIK stb. l. KÜZD, KÜZDÉS, stb.

KÜSZKÖPÜ, l. KÖZKÖPÜ.

KÜSZÖB, (küsz-öb) fn. tt. *küszöb-öt*, harm. szr. —e v. —je. Kicsinyezve: *küszöböcske*. Mai értelemben jelenti azon alapdeszkát vagy gerendát, mely az ajtó vagy kapuközben, a padlón vagy fenéken fekszik, s melyen előbb át kell lépni, hogy az illető térbe, pl. udvarba, szobába, terembe mehessünk. Ez értelemtől fogva, úgy látszik, hogy *küszöb* annyi, mint *köz öb*, vagyis azon *öb*, mely a külső és belső tér között van, s mintegy köz gyanánt szolgál. Ha pedig azt tesszük fel, hogy e szó már akkor is divatozott, midőn eleink még sátorok alatt laktak; úgy még inkább illik rá az *öb* alapfogalom, mert a sátor-nak, mint kerekgömbölyű alkotványnak csakugyan *öbe*, *öble* van, és pedig *belső öbe*, mely belterületét teszi, és *külső öbe*, azaz nyílása, mely ki- s bejárásul szolgál, és ha még azt is vesszük, hogy a sátoroknak néha kidudorodó pitvarféle bejárásuk van, akkor így elemezhetjük, *küsz* am. *küs*, azaz külső, és *öb*; tehát külső öből a sátoron. Törökül: *isik* v. *esik*. Átv. ért. jelenti valamely teendőnek, kivált tanulmány tárgyának első kezdetét, alapját. *Még alig ért a tudományok küszöbéhez*.

KÜSZÖBGERENDA, (küszöb-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely a kapuban vagy ajtóban küszöbül szolgál. V. ö. KÜSZÖB.

KÜSZÖBLÉPCSŐ, (küszöb-lépcső) ösz. fn. Lépcső a küszöb tövében, melyen a küszöbre fel, vagy arról le kell lépni.

KÜTEG, (küt-eg) ösz. fn. tt. *küteget*, harm. szr. —e v. —je. Újabb kori, orvosi műszó, jelent általában mindenféle foltot, fakadást, persenést az állati bőrön, melyről azt szoktuk mondani, hogy *kiütötte magát* v. *kiütött*.

KÜTYLŐ, (küty-lő) fn. tt. *kütylő-t*. Győr tájéki szó, jelent málészajú, együgyü, mamlasz, hüle embert. Vastag hangon: *kutyuló*, rokon a *kutyorodik* igével, mennyiben a kütylő ember reudesen tunya, lomha meggörbedő testtel jár.

KÜVŐ, (kü-vő) fn. tt. *küvőt*. Szathmár vidékén am. küllő, minthogy a kerékagyótól kifelé áll.

KÜVÜL l. KIVÜL.

KÜVÜNNÉT, (kü-v ünn ét v. kü-v ünn-end) l. KÜNNÉT.

KÜZ, elvont gyöke *küzd* v. *küzdik* igének és származékainak.

KÜZD, l. KÜZDIK. A székelyeknél főnév gyanánt is használtatik *küzdés* helyett; pl. *küzdbe menyen* (megyen) am. küzdésre kel. (Andrássy Antal).

KÜZDELÉM, (küzd-el-ém) fn. tt. *küzdelmet*, harm. szr. —e. 1) Tulajd. ért. egymásnak ellenszegülő erők azon törekvése, hogy egymást legyőzzék. 2) Átv. ért. az észnek, és érzékiségnek egymással való ütközése. Mindkét értelemben a viszonyos ellenhatásnak tartós, folytonos, és nagyobb állapotát jelenti.

KÜZDELMI, (küzd-el-em-i) mn. tt. *küzdelmi-t*, tb. —ek. Küzdelemhez tartozó, küzdelemre vonatkozó. *Küzdelmi tér. Küzdelmi vágy. Küzdelmi díj. Küzdelmi bíró*.

KÜZDÉS, (küzd-és) fn. tt. *küzdés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Két ellenkező erőnek egymás elleni viszonyos, és tetteles törekvése, melynek célja az ellenfél legyőzése. *Hosszas küzdés után földre sujtani az ellenfélt. Sok küzdésbe került, míg elhatározhatta magát*. V. ö. KÜZDIK.

KÜZDHELY, (küzd-hely) ösz. fn. Általán azon hely, melyen az ellenfelek, viaskodók, birakozók küzdenek. Különösen, ha a küzdés nyilvános mutatványul, vagy játékul tartatik, e végre célirányosan elrendelt tér, pl. korlátokkal kerítve, homokkal meghordva stb.

KÜZDIK, (küzd-ik) k. m. *küzd-ött*, htn. —ni v. —eni. Némelyek használják *ik* nélkül is; de mint-hogy ezen ige nemcsak hatást, hanem visszahatást is foglal magában, innen helyesebben a középigék közé sorozandó. Közönséges értelme: valakivel viaskodik, birakodik. *Küzdeni az ellenséggel, szilaj vadállattal*.

„Lám mindent te ejtesz, ki teveled küzdik.“

Régi ének Sz. Lászlóról.

Gyökének lényegét az ellenséges hajtást, tolást jelentő *üz* ige teszi, s *küzdik* eredetileg am. *üzdik*, azaz *üz* és *üzetik*, mi a küzdésnek csakugyan természetében fekszik, midőn hol egyik, hol másik látszik győzni, hol egyik, hol másik tolja vissza ellentársát. E

szerént *küzködni* am. *üzködni*, egymást üzni, *küzködés* am. *üzködés* egymásnak üzése. Hogy a *k* némely szók elején pusztá előtét, erről, l. K betűi és KÉP. Átv. ért. mondják a léleknek, akaratnak azon működéséről, midőn az érzéki hajlamok, ingerek, és az erény törvényei között meghasonlás támad, minek következtében az ember mintegy önmagával viaskodik. *Leküzdeni* az indulatok viharját, a szenvedélyeket.

„Gyúladozó vérrel küzdve emésztí magát.“

Kisfaludy K.

KÜZDŐ, (küj-d-ő) mn. és fn. tt. *küzdő-t*. Aki valakivel vagy átv. ért. önmagával küzd. *Díjért, jutalomért küzdő lovagok. Indulatokkal küzdő ész.* Mint főnév jelent különösen oly személyt, kinek feladata nyilvános mutatványokban, játékokban versenytársakkal küzdeni.

KÜZDŐHELY, (küj-dő-hely) l. KÜZDHELY.

KÜZDŐKEZTYÜ, (küj-dő-keztü) ösz. fn. Keztyü, melyet a nyilvános küzdők fel szoktak húzni, különösen akik öklözödnék.

KÜZDŐSZEKÉR, (küj-dő-szekér) ösz. fn. A régiek sajtáságos szerkezetű hadi szekere, melyről harcolni szoktak. *Kaszás küzdőszekér.*

KÜZDŐTÉR, (küj-dő-tér), KÜZDTÉR, (küj-d-tér) l. KÜZDHELY.

KÜZKÖDÉS, (küj-köd-és) fn. tt. *küzködés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A viaskodásnak, birakozásnak azon módja, melyben az ellenszegülő felek egymást ideoda üzik, azaz üzködnék. l. KÜZDIK, KÜZKÖDIK.

KÜZKÖDIK, (küj-köd-ik) k. m. *küzköd-tem*, —tél, —ött. Mást üzve, majd visszaüzetve viaskodik, birakozik. E szó a hatásnak, és visszahatásnak gyakoriságát, folytonos voltát fejezi ki. Átv. ért. mondatik oly emberekről, kik egymást gyűlölván, minden alkalommal ujjat húznak egymással, kik folytonos perben, veszekedésben élnek, pl. a rosz testvérek, rosz házasok, rosz szomszédok; továbbá, kikben az indulat, érzékiség az észszel ellenkezik; vagy kik viszontagságokkal bajlódnak.

„Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szívök vérzik, s küzködik bajokkal.“

Ányos Pál.

KVACSÁN, faluk Liptó és Sáros m.; helyr. *Kvacsan-ba*, —ban, —ból.

KVAKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kvakócz-ra*, —on, —ról.

KVÁRTÉLY, fn. tt. *kvártély-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A francia *quartier* után magyarított idegen szó. Jelent tulajdonkép szállást, különösen katonait. *Kvártélyt csinálni. Téli, nyári kvártély.*

KVÁRTÉLYCSINÁLÓ, (kvártély-csináló) ösz. fn. Személy, illetőleg katonai vagy polgári biztos, ki az érkezendő katonaság számára szállást rendel; máskép: *kvártélymester*, magyarosabban: *szállás-csináló*.

KVÁRTÉLYOZ, (kvártély-oz) áth. m. *kvártélyoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. A katonákat kvártélyokba szállítja, házaiként beszállásolja. *Egy-egy házba öt katonát kvártélyozni.*

KVASSÓ, NEMES—, faluk Trencsén m.; helyr. *Kvassó-ra*, —n, —ról.

A K-ban van 11,767 czikk.

L.

L, kiseded alakban *l*, tizenkilenczedik betű a magyar ábécéjében, s a mássalhangzók sorában tizenkettedik, kiejtve *el*, mint egyes hang a nyelvnek előtolása és mozgatása által képződik, s mint olyan a nyelvhangok osztályába tartozván, legtöbb szóknak oly jelentést kölcsönöz, melyben alapfogalom az előhaladó mozgás, előhaladás. 1) Majd könnyű, gyöngéd, és többnyire zajtalan, majd valamivel sebesebb mozgás értelme rejlik ezekben: *a* segédhangzóval: *lab*, (labda), *láb*, *lából*, *lábod*, *lábadoz*, *ladáz*, *lafog*, *lafancz*, *laj* (fn.), *láng*, *láz*, *lázad* stb., *e* segédhangzóval: *ledny*, *legény*, *lebeg*, *lepke*, *ledér*, *lefeg*, *lefentyü*, *lejt*, *lejteget*, *leng*, *lengedez*, *lenget*, *lentet*, *leveg*, *levegő*, *lé*, *leves*, *leggyint*, *lép*, *el*, *le*, *él*, *lesz*; *i* segédhangzóval: *libánczol*, *libócz*, *libeg*, *lidércz*, *lindik*, *linkó*, *limba*, *lifeg*, *lipiczkel*, *liszt*, *lityeg*, *illan*, *illant*, *villám*, *villog* stb., *o*, *ö*, *ü* segédhangzók: *lő*, *lob*, *lobog*, *lób*, *lóbál*, *lód*, *lódít*, *lódul*, *lóg*, *lóstol*, *lót*, *lő*, *lök*, *lőzér*, *lökü*, *löklet*. 2) Szenvedőleges, lassu, élnéktelen mozgást jelent ezekben: *lanka*, *lankad*, *lankaszt*, *lankatag*, *lajha*, *lajhár*, *lágý*, *lángy*, *láp*, *lassu*, *legez*, *lézeg*, *lom*, *lomha*, *lusta*. 3) Terjedést, kinyúlást ezekben: *laboda*, *lap*, *lapu*, *lapdly*, *lapos*, *lapdéz*, *lapát*, *laposka*, *laska*, *lancz*, *lep*, *lepedő*, *lepel*, *lepény*. 4) Eléfordúl némely hangutánzó gyökökben is, mint: *laf*, *laty*, *lecs*, *lety*, *lih*, *lity*, *leh*, *lél*(ek) *líba*, *locs*, *loty*, *lötý*, *lucs*, melyekről megjegyzendő, hogy jobbra oly hangot jelentenek, mely könnyű mozgás következtében ered, minél fogva ezek *mozhangutánzók* nak nevezhetők.

Az *l* hang lengeteg mivoltánál fogva sok változásnak van kitéve, nem annyira a szók elején, mint közepén és végén, midőn majd a keményebb *r*-re, mint legközelebbi szervtársára, majd lágyabb *ly*, *j*, *v*-re változik, pl. *il* (illan), *ir* (iramlik), *villog*, *virrad*; *botlik*, *botránkozik*; *tolong*, *torlódik*; *Elisabet Erzsébet*, *csoroszla csoroszlya*, *külül kívül*, *lelebb lejobb*, *lik lyuk*, *ledny lány*, *lyány*. Néha *n*-re is, pl. *lám*, *nám*; *hol*, *hon*; *talál*, *tanál*; *dal*, *dana*, *dalol*, *danol*; *onnal* (régiesen, ma:) *onnan*; az *ul*, *ül* határozói képzők, másképen: *on*, *ön*, *én*; *üdvezülhetnének* helyett a régi magyar Passióban: *üdvezünhetnének* stb. A hanyag, tunya tájejtésekben gyakran egészen eltűnik, s az előtte álló önhangzóval foly össze, mint: *alma*, *óma*; *szalma*, *szóma*; *Albert*, *Öbert*; *fol*, *fót*, *gyolcs*, *gyócs*; *föld*, *föd*; különösen a szók végén: *pótol*, *pótó*, *pótú*; *gondol*, *gondó*, *gondú*; *meszel*, *me-*

sze; örül, örü; palócos és barkós ejtéssel: elment, evment, eiument, öment; balta, bóta; okval, módval, okvó, módvó; kézzel, lábval, kézvő, lábvó; ne poró avvó a góvó, (ne porolj avval a galylyal). Ilyenek Benőfy Soma közlése szerint:

„A lököd (leked) kényának sincsen táng (talán) jaó dóga (dolga).“

„Vegyázz, Bera, magadra,

Fee ne őts a garadra,

Ha l' eső a lábadraó,

Becsőletőd ee patkaó.“

„Ha nagyanyó duruzsaó,

Mondjad, szí hé! hogy auszaó.“

Hasonló változásokon ment által az eredeti latin szók l betűje a francia nyelvben, mint: *mal-us mauv-ais* (kijetve: *mové*), *salv-are sauv-er* (sové), *sal-tare sau-ter* (soté), *coll-um cou* (kú), *fal-co*, *fau-con* (focó) stb. Az olasz bizonyos esetekben elhagyja az l-t s i-vel helyettesíti: *Flumen Fiume*, *blanca bianca*, *Florentia Fiorenta*, *plus piu* stb. Hasonló viszony van némely szláv nyelvek között, a cseh: *ul*, *blch*, *wlna*, *dlauhi*, *dluznik*, *bil*, *vidil*, *dal*, *sztal*; szerbül: *wuk*, *bua*, *wuna*, *dugi*, *duzsan*, *bio*, *vidio*, *dao*, *stao* stb.

Tudván azt, hogy az l többször hosszú önhangzóvá olvad, a szóelemzésben biztosabban járhatunk el, ha az ily önhangzós gyököt családbeli rokonaival összevasonlitjuk, pl. *bódul*, *bódorog*, eredetileg = *boldul*, *boldorog*, *bóna* (óra) = *bolna*, mint a *bolond*, *bolyong*, *balga*, *balgatag* szók rokonai; *fónagy* = *folnagy*, *falunagy*; *fóka* = *falka*; *bódé* = *boldé*, *bolt*; *bókol* = *bolkól*, fejét hajtogatja, *bólogat*; *ágy* = *álgy* (hálgy), alvási, hálási fekhely; *ótvár* = *oltv*. *alultvar* stb.

Különös, hogy az l kezdetű gyökszók között alig van olyan, mely valami tömör, szilárd, kemény testet jelentene, hanem holmi lengeteget, könnyűt, lágyat, léhát, illetőleg hasonló mozgást, cselekvést, állapotot, továbbá nincs ily kezdetű kedély szók, mint az ajki, torok-, foghangok, és sziszegők között; nincsenek gömbölyű, kerekded tárgyakat jelentők, mint különösen a torkiak, és r gyökhanguak között, végre nincsenek fuvást, fuvódást (a *leh*, *lih* kivételével) vagy metszést, hasítást jelentők.

Az l-vel kezdődő gyökszók száma minden árnyalataikkal együtt 90-nél, az l-vel végződőké pedig, mint, *al*, *ál*, *áll*, *el*, *il*, *ill*, *ol*, *ól*, *öl*, *ül*, stb. 80-nál több.

Rövidítve: l. 1) = lásd; 2) = lap. A római számjegyek közt a nagy L ötvenet jelent. V. ö. SZÁM. *Átugrotta már az L-et*, am. életének ötvenedik évén már túl van.

—L, segédhangzókkal: *al*, *el*, *él*, *ol*, *öl*, s még igéknél *ül*, *ül*, határozóknál *ul*, *ül* a) igéképző, s alkot mind önható, mind átható igéket, mint: *dú-l*, *sü-l*, *hú-l*, *fű-l*, *dől*; *váll-al*, *kez-el*, *szem-el*, *bot-ol*, *ör-ül*; *hálál*, (= *hála-al*), *henyél*, *épül*, *tan-ül* stb. V. ö. —AL, és különösebben —ÜL. Kettőztetve: *-all*, *-ell*, melyben az első l vagy n-ből változott által, pl. so-

kall am. sokanl, kevesell, am. kevesenl, vagy pedig ami bihetőbbnek látszik, az egész *vall* igéből húzattott össze, melynek értelmében is osztozik, pl. *sokall* am. soknak v. sokul *vall*, *kevesell* am. kevésnek v. kevesül *vall*, *kicsinyell*, am. kicsinynek *vall*, *javall* am. jónak *vall*, *urall*, am. úrnak *vall*, egyébiránt, *vall'* is am. *'vanl'* mit különösen a régies *'habet'* jelentése is igazol. V. ö. VALL. b) Névképző, mint: *fon-al*, *ít-al*, *hivat-al*, *ét-el*, *vét-el*, *tét-el*, *lep-el*, *föd-el*, *gyám-ol*, *fátyol*, *öböl*, *ök-öl* stb. Részletve I. Előbeszéd 129, 130, és 133, 134, 142. lapokon. c) Határozói képző *ul*, *ül*, alakban, mint *bal-ul*, *rosz ul*, *vitéz-ül* stb. A töröktatár nyelvben is mint igéképző, nagyban szerepel, pl. *szűj-le-mek* (szó-l-ni), ettől *szöz* (szó), *bas-la-mak* (főnök-öl-ni) stb.

LA, (1), isz. mely által valakit figyelmeztetünk, hogy lásson valamit. *Itt van a keresett könyv la!* Néha egyszerű figyelmeztetést jelent; pl. *Ami szíven fekiitt, megmondtam la!* „Igen eh vagyok; én ugyan megeszlek, és nagy irtalmasságot teszek veled, mert la! mely igen kell munkálkodnod színetlen“ (szünetlen). Mese egy farkasról és egy számról. (Heltai Gáspár). Rokon vele értelemben a *ni!* kettőztetve *nini!* pl. *Itt van ni!* Úgy látszik azonban, hogy szabatosabban szólva a *la* inkább távolra, a *ni* inkább közelre vonatkozik, s a *la* általánosabb, a *ni* pedig különösebb figyelemre szólít, innen *lát* (la-at) valamit, am. általán szem által észrevesz; *néz* (ni-ez) pedig am. különösen ráfüggesztett szemekkel vizsgál vagy szemmel tart. A *la* gyökből származik a *lám* és *lát*, a *ni-ből* meg *néz* (ni-ez). Az elébbivel rokonértelmű a chaldaei *alu* (Beregszászi szerint am. a német siehe da) a francia mutató *là* (voilà), a görög *λαῶν*, a régi szász *laten*, goth *wlitan*, a pfalzi *lauen* stb.

LA, (2), elvont gyökeleme *lej* szónak s gyöke *láb* szónak mind három jelentésében, továbbá *lág* melléknévnek; és rokon *lo* elvont gyökkel (*lohad*, *lohaszt*, *lohol* stb. szókban) úgy szinte *lob* gyökkel (*lobban*, *lobog*) stb. szókban. Jelentése, mint általában az l hangé, haladó mozgás.

LÁ, isz. ugyanaz ami *la*, l. ezt. és LÁM.

LAÁB, falu Pozsony m; helyr. *Laáb-ra*, —on, —ról.

LÁAZ, faluk Arad m., és Erdélyben A.-Fehér m.; helyr. *Láaz-ra*, —on, —ról.

LAB, elvont gyök, melyből *labda*, és ennek származékai erednek; rokon, sőt azonos vele: *lob*, melyből a tájdivatos *lobda*, továbbá *lobog*, *lobban* származnak. Rokon vele *leb* is *lebeg*, *lebben* szókban, *lib* stb. Elvont értelme, könnyű sebes mozgás, milyen a labdái és lobogó testeké. A latinban is a *pila* és *pilum* között a sebes repülést, illanást jelentő *il* az alapfogalom.

LÁB, (1), (la-ab v. lo-ab, l. itt alább) fn. tt. *láb-at*, harm. szr. —a. Tulajd. ért. így neveztetnek az ember, és állatok derekából kinyúló tagok, melyeken állanak, mozognak, járnak kelnek. Az embernek

két, a lónak négy lába van. Egy lábra állni. Rövid, hosszú, vastag, vékony lábak. Egyenes, görbe, karikás, pörge, kacsi, csámpás, kajcsos lábak. Fél lábbal a koporsóban lenni. (Km.). Egyik lábra sántítani. Ládba szállott az esze. (Km.). Különösen jelenti ezen tagnak alapját, vagyis lábfejet. Nagy, kicsi, piczi láb. Csizma szorítja lábat. Hasonlításképp: Láb alatt lenni, útban, akadályára lenni valakinek. Láb alól eltenni valamit. Maga lábán járni, másokra nem támaszkodva cselekedni. Lábat vetni valakinek, akadályul gáncsot vetni. Lábat megvetni, erős állásba helyezkedni. Lábra kapni. Ne borulj lábaodhoz, ha fejevel szólhatsz. (Km.). Lába kelt valamely ingó jószágoknak, azaz elveszett, ellopták. Kézze, lábbal rajta lenni valamin, am. egész erővel iparkodni. Átv. ért. 1) Valamely testnek alsó része, melyen mintegy lábon állani látszik. Asztal, ágy, szék, pamlag lába. Harang, híd lába. Mondják a hegynék, szőlőnek aljáról is. Elérni a hegy lábáig. Szőlő lábán termett gyümölcs; továbbá némely száras növényekről. Lábán áll a gabona, széna, azaz még nincs learatva, illetőleg lekaszállva. 2) Mérték, mely a bécsi mérleg szerint a bécsi ölnek egy hatodrészt tesz, vagyis egy ölben hat láb van. A Münchener codexben láb föld am. stadium. 3) Azon mód, mely szerint valamit elrendeznek. Hadi lábra állítani a seregeket, azaz úgy, mintha háboru volna. Pénzre alkalmazva jelenti a pénz értékének belső elrendezését. 4) Valamely dolognak állapota. Jó vagy rossz lábon állni. Nem állok oly lábon, hogy ezt tehessem. Valakit lábról levenni. 5) Különös szólások: Lábra kapni am. erőre kelni s elterjedni. Mind egy láb big elhullottak, elveszték am. mind az utolsó emberig. Hasonló ehhez a székely népmesében: „Olyan hat ökrös gazda lösz belőle, hogy az egész faluba, de még a vidékre is csak egy láb (ember) sem volt hozzá hasonló.” (Krizsa J.-nál XIV. mese).

Mint hogy a lábnak fő rendeltetése a mozgás; legvalószínűbb, hogy gyöke a mozgást jelentő *la* vagy *lo*, melyből kifejlődött a *láb*, mintha volna *la-ab* v. *lo-ab*. Ily fogalmi összefüggés van a szláv *no-szim* hordozom, viselem, és a *noha*, *noga* láb között, minthogy a lábak hordozzák az állatot. Hasonlóan németül *Lauf* jelenti a vadászok nyelvén a négy lábú állatok lábait, és *laufen* am. futni. A latinban *crus* lábszár, és *cruor* am. kifolyó, kimenő vér. Másod értelme: alantóság, mint *fej*-é a magasság, felsőség.

Ugyanezen szó ige gyanánt használtatik ezen öszvetételben: *téb-láb*, azaz járkel. Rokon vele még a magyar *lép* is.

LÁB, (2), fn. tt. *láb-ot*, harm. szr. —*ja*. Terjedelmesb szokás szerint *láp*, vagyis az áradásnak kitett vidékeken oly mocsáros hely, melynek színén fű, csáté, gaz úszkál, és az árviz hordta mindenféle nád, szénatöredék a szél által majd ide, majd oda üzetik. Ily név alatt ismeretes az érsekújvári batárban a *Fekete láb*, mely a Nyitra és Vág-Duna öntéseinek van kitéve. Így hívják különösen azon ingó, ideoda

úszkáló füveket, gazokat is, melyek tömegesen, mintegy növényzsiget gyanánt látszanak mozogni, pl. midőn mondják: *Sok lábot hányt ki az árvíz*. Ezen jelentéséből kitünik, hogy alapértelme nézve valamint az állatot mozgató *láb* szóval, úgy még közelebről a *lób-ál* ige, *lób'* törzsével rokon; egyszersmind fölvilágosítja a *lábbad* v. *lábád* ige értelmét, az ily mondatokban: *könybe lábadtak szemei*; *vízen lábbó hajó*, azaz könyben úsztak (mintegy lóbálódtak) szemei, vízen úszó (lóbáló) hajó.

LÁB, (3), önh. m. *láb-tam*, —*tál*, —*ott*. Közönségesen ugyan két *b* vel írják és ejtik: *lább*; de ezt tenni fölösleges, mert egy a főnevet jelentő *láb*, sajátlag *lob* szóval, épen úgy, mint *les*, *les*; *nyom*, *nyom*; *zár*, *zár* stb. igék és nevek egy alakban. 1) Mozog, megy, pl. *téb láb*; *mit tébsz-lábsz*, *tébték-lábtok* itten? 2) Különösen am. víz fölött jár, úszkál. *Mint a vízen lábbó hajó*, és *mint az égen repülő madár*. (Telegdi). *Habon lábbó* (Molnár A.). *Könyvekben lábnak szemei*. V. ö. LÁB főnevekkel, és *lab* elvont gyökkel.

LABACS, (lab-acs) fn. tt. *labacs-ot*, harm. szr. —*a*. Balaton melléki tájszó, s jelent bizonyos rosz szőlőfajt, mely igen ritkán terem. Talán am. *lafacs*, melyet csak a kutya szokott lafolni. A latin *labrusca* szintén a szőlőnek hitványát jelenti.

LÁBACSKA, (láb-acs-ka) kics. fn. tt. *lábacs-kát*. Kis láb, piczi láb.

LÁBAD, (láb-ad) önh. m. *lábád tam*, —*tál*, —*t* v. *ott*. 1) Mondják emberről, ki beteg ágyából ismét lábra kel, neki veszi magát, és felgyógyul. *Fellábád. Hála Istennek, hogy fellábádtam. Beteg volt az ördög, barát akart lenni, de hogy fellábádtam, vissza tudott menni.* (Dugonics). Mondják és írják két *b*-vel is, de erre nincs szükség. Gyöke az állati tagot jelentő *láb*, honnan *lábád'* mintegy *láb-ra* kap. 2) Mondjuk szemekről, midőn kifakadnak belőlök a könnyük. *Könyvben lábadnak szemei* am. úsznak. Ennek közvetlen gyöke a vizen, nedven úszást, mozgást jelentő *láb*, azaz láb. V. ö. LÁB, (3).

LÁBADÁS, (láb-ad-ás) fn. tt. *lábáds-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lábád. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZ, (láb-ad-oz) gyak. önh. m. *lábadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Hoszszas betegeskedés után lassan-lassan erőhöz jut, lábra kap, és járdogál. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZÁS, (láb-ad-oz-ás) fn. tt. *lábadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A gyógyulásnak azon fokozata, midőn valaki lábaira kezd állani és járni.

LÁBADOZÓ, (láb-ad-oz-ó) mn. és fn. tt. *lábadozó-t*. Aki fekvő betegségéből annyira fölépül, hogy már lábain járka; javuló félben levő beteg.

LÁBAL, (láb-al) önh. m. *láb-al-t*. Lábon megy, gyalogol. *Lábalhatsz, míg oda érsz*, azaz jó messze van. Mondják különösen tréfából, midőn valaki mintegy szökve elsiet, ellillan, ellábal, néha az *eb* szót is

eljebe teszik : *el-éblált*, azaz elsiertet, mint az eb, melyre ráijesztettek. *Lábalni*, *me glábalni a vizet*, am. lábon menni benne, azaz gázolni; de ez helyesebben : *lábol*.

LÁBALAKÚ v. —ALAKU, (láb alakú) ősz. mn. Olyan alaku, mint a láb. *Olaszország fekvése lábalakú*.

LÁBALÁS, (láb-al-ás) fn. tt. *lábals-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szöke elsietés, illanás.

LÁBALJ, (láb-alj) ősz. fn. l. LÁBALLÓ.

LÁBALJÁZ, (láb-aljáz) ősz. önh. Láb alatt hentereg, akadékoskodik, valakinek utjában van.

LÁBALLÓ, fn. tt. *lábollót*. Zsámoly, melyre a lábakat teszik. Hihetőleg őszve van húzva ezen szökből : *láb alá való*.

LABANCZ, fn. tt. *labancz-ot*, harm. szr. —a. Tököli és 2-dik Rákóczy Ferencz idejében az úgynevezett kurucz háboru alatt így csúfolták a magyarok az ellenfél gyalog katonaságát. Némelyek a *lauf Hans* német szótól származtatják, mások szerint am. *lafancz*, azaz ringyrongy, vagy lafogó plundrában, lompos bugyogóban járó. Származhatott 'láb'-tól is.

LÁBÁNVÁLÓ, (lábán-való) ősz. fn. A széke-lyeknél am. vetés, gabonatermény, mely még nincsen learatva vagy lekasálva; másképp : *lábos*, néhutt : *lábasetés*.

LÁBAS, (1), (láb-as) mn. tt. *láb-as-t* v. —at, tb. —ak. Aminek lábai vannak, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Láb-as marha, jószág*, azaz barmok. *Láb-as sótarló*, mely lábakon áll. *Láb-as ól*. *Láb-as vetés*, mely még lábán áll, azaz nincsen learatva vagy lekasálva. *Láb-as edény*.

„De még ám a konyhában,
Több kell mint a szobában,

Lyukas kalán, lyukatlan,
Láb-as edény, lábatlan.“

Népvers a házasságról. (Erdélyi J. gyűjt.).

LÁBAS, (2), (mint fentebb) fn. tt. *láb-as-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Agyagból készített három láb-on álló, s nyéllel ellátott edény, melyben pörkölni, röstölteni, rántani szoktak, néhutt másképp : *szilke*. Némely tájakon pedig, s különösen ha az ilyféle edény vaslemezből van, *serpenyő* a neve, ámbar ez lehet lábatlan is. V. ö. LÁBAS; és LÁBOS.

LABASINCZ, falu Temes m.; helyr. *Labasincz-ra*, —on, —ról.

LÁBASKODÁS, (láb-as-kod-ás) fn. tt. *lábaskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lábhegyen állva felkapaszkodás.

LÁBASKODIK, (láb-as-kod-ik) k. m. *lábaskod-tam*, —tál, —ott. Lábhegyről emelkedve kapaszkodik, ágaskodik.

LÁBATLAN, (1), (láb-at-lan) mn. tt. *lábatlan-t*, tb. —ok. Akinék vagy minek lába nincsen. *Lábatlan rokkant vitéz*, kinek a lábait elvitte az ágyugolyó. *Lábatlan pököldáda, pamlag*. *Lábatlan fecske*, mely a

tornyokban, és falrésekben fészkel. Nevét talán apró lábaitól kapta.

LÁBATLAN, (2), falu Komárom m.; helyr. *Lábatlan-ba*, —ban, —ból.

LÁBATLANKODIK, (láb-atlan-kod-ik) k. m. *lábatlankod-tam*, —tál, —ott. Mondják emberről, ki jelenlétével terhére van másoknak, s helyben marad, mintha lába nem volna.

LÁBATLANTIK, (lábatlan-tik) ősz. fn. Tréfás neve a kirántott tézsaételnek, különösen zsírban, tejben sült zsemlyeszeletnek rántott csirke helyett.

LABATOL, (labat-ol) önh. m. *labatol-t*. Oly emberről mondják, kinek nyelve beszédközben akad, hebeg, höbög, habog, habatol. Törzsöke hangutánzó.

LABATOLÁS, (labat-ol-ás) fn. tt. *labatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hebegés, habogás, habatolás.

LÁBAZAT, (láb-az-at) fn. tt. *lábazatot*. Valamely oszlop- vagy szoborműben az összes talapzat, s ez utóbbi szó divatosabb is.

LÁBB, LÁBBAD, l. LÁB, LÁBAD igéket.

LÁBBELI, (láb-beli) ősz. fn. Szoros ért. a lábfejet, s részint a lábszárt is takaró csizma, saru, bakancs, bocskor, cipő, papucs, *Nyári, téli lábbelivel ellátni magát*. *Sok lábbelit elszakgatni*. *Lábbelikészítő*, am. varga, csizmazia.

LÁBBÓ v. LÁBÓ l. LÁB, (3), alatt.

LÁBBOG, l. LÁBOG.

LÁBCSÓ, (láb-cs-ó) fn. tt. *lábcsót*. l. LÁBKA.

LÁBCSÓK, (láb-csók) ősz. fn. A legmélyebb tiszteletnek, s önmegalázásnak jelle, midőn valaki másnak lábát megcsókolja. Innen a mondás : *Kezét lábát csókolom* am. legmélyebb tisztelettel és alázattal kérem, köszönöm.

LÁBCSONT, (láb-csont) ősz. fn. Széles ért. minden csont, mely a lábnak alkotó része. Szorosb ért. azon lapos csont, mely elül a térdtől a lábfejig nyúlik alá.

LÁBCSUKLÓ, (láb-csukló) ősz. fn. A lábnak térd körüli része, hol a felső és alsó lábszárak meghajlanak. *Csuklóban eltört a lába*. V. ö. CSUKLÓ.

LABDA, (lab-da) fn. tt. *labdát*. Szoros ért. rendszeren bőrből készült, s rugalmas testtel, pl. szőrrel, kőcczel kitömött, vagy felfúvott golyó, mely játékszerűl szolgál, midőn vagy bottal ütik, vagy kézzel dobják, s adogatják egymásnak. Másképp : *lapta*. *Kidobni, kiütni, elkapni a labdát*. *Labdával kapóst játszani*. Szélesb átv. ért. némely más testek, melyeket, mint a lapdát, öszvegömbölyítene, pl. sárból, hóból. Képes kifejezéssel, amit hánynak vetnek, különösen mások szabad rendelkezésének kitett ember. *Hányják vetik, mint a labdát*. *Szerencse labdája*. Gyöke *lab*, gömbölyűbben *lob*, rokon a könnyű vagy sebes mozgást jelentő *ló*, *lót*, *lóbál*, *lódít*, *lobog* szókkal. A *lab lob* gyökből eredt az elavult *labad labad*, innen az igenév *labadó*, *lobadó*, *labada*, *lobada* s öszvevonva, *labda*, *lobda* (némely szójárásban); így képződött a *csapda* a *csap csapad* igéből.

LABDABORZ, (labda-borz) ösz. fn. Az együtt-nemzők seregéből, és egyenlönösök rendéből való növénynem, melynek vaezka gömbölyű, s fészkenek tövét borzas sörték veszik körül. (Echinops). Fajai : *fehér, kék, vesszős labdaborz*.

LABDABÖR, (labda-bör) ösz. fn. Bör, melyből a labdát készíteni szokták.

LABDACS, (lab-da-cs) kicsiny. fn. tt. *labdacsot*, harm. szr. —a. Általán labdaforma kis golyó. Különösen így neveztetnek a gyógyszerárban azon kis golyócskák, melyeket bizonyos szerekből, különös orvosi rendelet szerint készítenek. *Naponként reggel és este, három-három labdacsot bevenni.* (Pilula).

LABDAJÁTEK, (labda-játék) ösz. fn. Játék neme, melyet labdával játszanak, milyenek pl. az úgynevezett *kapós, kifutós* stb.

LABDÁNY, (lab-da-any) fn. tt. *labdány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. ja. Újabb kori szó a közismeretű de idegen *billiard* szó magyarítására. Máskép : *tekeasztal*.

LABDÁNYOZ, (lab-da-any-oz) önh. m. *labdányoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Labdányt jászik. V. ö. LABDÁNY.

LABDARÓZSA, (labda-rózsa) ösz. fn. A bangiták neméből való cserjenövény, mely ha teljessé lesz, labdaforma rózsákkal díszlik. Szép piros bogója megehető. Máskép : *kánya- vagy gányafa.* (Viburnum opulus).

LABDÁS, (lab-da-as) fn. tt. *labdás-t*, többesé nincs szokásban. Labdajáték. *Labdást játszani.*

„Midőn gyermektársaimmal,
Csigást, labdást játszottam.“

Kisfaludy K.

LABDATÖVIS, (labda-tövis) ösz. fn. A labdaborz (echinops) nemű növény egyik faja, növény-tani néven : *fehér labdaborz* (echinops sphaerocephalus).

LABDAVERŐ, (labda-verő) ösz. fn. Kézbeli darab fa vagy bot, melylyel a játékok a labdát elütik.

LABDAVERŐRECZE, (labda-verő-recze) ösz. fn. Bélhurokból készített s görbés fogantyúra húzott kis reczeháló, melylyel a tollas labdát ütögetik.

LABDÁZÁS, (lab-da-az-ás) fn. tt. *labdázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Labdával üzött játszás.

LABDÁZIK, (lab-da-az-ik) k. m. *labdáz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Labdával, vagy labdást játszik. *A gyermekek leginkább tavasz nyíltával szoktak labdázni.*

LÁBDESZKA, (láb-deszka) ösz. fn. Deszka, mely arra szolgál, hogy lábunkat neki támaszszuk, pl. lábdeszka az úgy végén.

LÁBDÜLŐ, (láb-dülő) ösz. fn. Tájédivatosan am. hold (föld, rét stb.).

LÁBFA, (láb-fa) ösz. fn. Fa, melyet bizonyos testek alá tesznek, hogy mint lábon álljanak rajta,

pl. *dszok* v. *gantárfa*, a hordók alatt; levert *czölöpök, gerendák* a hid alatt.

LÁBFARKÚ, (láb-farkú) ösz. fn. Bolha nagyságu, szárnyatlan, hat lábu féreg, mely jobbára nővényeken tenyészik és él. (Podura).

LÁBFEJ, (láb-fej) ösz. fn. Személy ragozva : *lábam, lábád, lába feje*. A szűkebb ért. vett lábnak felső része az ujjaktól a lábtőig.

LÁBFEJHÁT, (láb-fej-hát) ösz. fn. A lábfejnek legmagasabb része. V. ö. LÁBFEJ.

LÁBFICZAMODÁS, (láb-ficzamodás) ösz. fn. Ficzamodás a lábtő vagy térd csuklójában. V. ö. FICZAMODÁS.

LÁBFÜRDŐ, (láb-fürdő) ösz. fn. Viz, melyben valaki egyedül lábait áztatja, *mossa. Meleg, langyos, hideg lábfürdő.* Szokottabban : *lábvíz*.

LÁBFÜRÖSZTŐ, (láb-füröszítő) ösz. fn. Sajtár, dézsa, medence, vagy akármily edény, melyben valaki lábait füröszti.

LÁBGYÉKÉNY, (láb-gyékeny) ösz. fn. Gyékeny a folyosókon vagy ajtók előtt, a sáros lábakat hozzá törölni való.

LÁBGYÖKÉR, (láb-gyökér) ösz. fn. A lábfejet képező hét csontocska.

LÁBHÉGY, (láb-hégy) ösz. fn. Az emberi lábnak azon része, melyet az ujjak képeznek. *Lábhegyen állni, lábhegyen járni, lejteni a tánczot. Lábhegyen lép, hogy meg ne hallják.* Innen van a kifejezés : *hegyes, hegyke legény*, ki tudniillik negédességből lábhegyen jár.

LÁBHELY, (láb-hely) ösz. fn. l. LÁBNYOM.

LÁBHINTA, (láb-hinta) ösz. fn. A hintáznak azon módja, midőn valaki nem ülve, hanem lábon állva lógázódik vagy lógáztatja magát.

LÁBIKRA, (láb-ikra) ösz. fn. Az alsó lábszárnak, hátul a térdhajlás és boka között kigömbölyödő húros része, máskép : *inkása, inak kásója. Vastag, vékony lábikra.*

LÁBIKRAÉR, (láb-ikra-ér) ösz. fn. Ér, mely a lábikrán végig nyúlik. (Vena suralis).

LÁBINT, (láb-int) áth. m. *lábint-ott*, htn. —ni v. —ni. A székelynél am. lábával nyomint. (Kriza J.).

LÁBITÓ, (láb-ít-ó) fn. tt. *lábítót*. Bizonyos műveken, gépeken, eszközökön azon zsámolyféle készüllet, melyet lábbal nyomkodnak, pl. lábitó az orgonán, zongorán, szövöszéken. Baranyában am. lajtorja, máskép : *lábító*.

LÁBIZOM, (láb-izom) ösz. fn. Izom a lábban. V. ö. IZOM.

LÁBKA, (láb-ka) fn. tt. *lábkat*. A székelynél am. faláb. L. FALÁB 2).

LÁBKÁZ, (láb-ka-az) önh. m. *lábkáztam*, —tál, —ott. A székelynél am. falábon jár. (Kriza J.).

LÁBKERT, (láb-kert, azaz kerítés) ösz. fn. A bevetett föld lábán tövisből vagy felhányt földből

csinált gát (kerítés), hogy a barmok, vagy szekerek le ne gázolják.

LÁBKÖSZVÉNY, (láb-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle bántalom, mely különösen a lábban fészkel meg magát. V. ö. **KÖSZVÉNY**.

LÁBKÜLLŐ, (láb-küllő) ösz. fn. 1) A régi lovagok fegyverzetében azon réz vagy vas lemez, mely a lábszárakat fődte. 2) A sebészeknél vékony deszkák, melyek közé a törött, vagy kimenült lábakat szorítják.

LÁBMEDENCZE, (láb-medencze) ösz. fn. Medencze, melyben a lábakat szokás mosni, áztatni, különböztetésül a más használatra, pl. kézmosásra való medenczétől.

LÁBMELEGÍTŐ, (láb-melegítő) ösz. fn. Meleg vízzel töltött palaczk, vagy más edény, vagy melegített téglá, melyet az ágyban fekvőnek talpához tesznek, hogy azt, s közvetőleg egész testét megmelegítse.

LÁBMÉRTÉK, (láb mérték) ösz. fn. Mérték, mely bizonyos mennyiségeket lábak szerint határoz meg. *Párisi, bécsi lábmérték*. A lábmérték különbsége rendszerint az ölek különbségétől függ. *Négy-szögű, köbös lábmérték*.

LÁBMOSÁS, (láb-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki önnön vagy másnak lábait mossa. Különösen, szertartás a római anyaszentegyházban, mely szerint nagy csüörtökön a főpapok, intézetek főnökei, sőt fejedelmek is, Idvezítőnk példájára alattvalóik lábait megmossák.

LÁBMOSÓFŰ, (láb mosó-fű) ösz. fn. Növényfaj a siliomok neméből; tökocsányi ágasak, levelei szélesek szálasak, ormós hátú, szíromhasábi hegyesek, erei épek, virága sárga, szagos. Máskép: *sárga tubarózsa, sárga lilium*, növénytani néven: *sárga siliom*. (Hemerocallis flava).

LÁBNYI, (láb-nyi) ösz. mn. Minek széle vagy hossza, vagy magassága, illetőleg vastagsága, mélysége egy láb. *Lábnyi magas vetések. Két, három, négy lábnyi mélységre merülő hajó*.

LÁBNYOM, (láb-nyom) ösz. fn. Személyragozva: *lábam-, lábad-, lába nyoma* stb. Azon nyom, melyet a lépő láb maga után hagy, vagyis a lágyabb alapon, pl. porban, hóban, sárban menő lábnak kinyomott formája. *A vadakat lábaik nyomáról megismerni. Lába nyomát elfűjta a szél. Lába nyomába sem értek, úgy elnyargalt*. Vétetik mérték gyanánt is. *E deszka széle egy lábnym*.

LÁBOD, KIS— falu Somogy m.; helyr. *Lábod-ra, —on, —ról*.

LABODA, (lab-od a) fn. tt. *labodát*. A maglap-élek (atriplex) neméhez tartozó növényfaj, melynek valamint az egész nemnek, az a kitünő tulajdonsága van, hogy csészéi laposak, és magvai kerek, lelápítottak. E szerint eredetileg *lapoda*, 'lap' gyöktől, melyből alakult az elavult *lapod*, azaz *lapad* ige, és ebből fejlődött: *lapodó, lapoda, laboda*. Máskép:

kerti laboda, labodaparéj, német paréj. izetlen fű, növénytani néven: kerti moglapél. (Atriplex hortensis). Néhutt a *gáti libatoppot* is (chenopodium murale) labodának v. lúdlábnak hívják, és e mellett *vörös laboda* am. *vörös libatopp* (chenopodium rubrum) V. ö. **LAPU**.

LABODAPARÉJ, (laboda-paréj) ösz. fn. **L. LABODA**.

LÁBOG, (láb-og) önh. és gyak. m. *Lábog-tam, —tál, —ott*. Víznek, vagy más folyadéknak felszínén úszkál. *Gízgaz lábog az árvíz fölött*. Átv. ért. a szemek könnyben *lábognak*, mintha úsznának. V. ö. **LÁB**, (3).

LÁBOL, (láb-ol) önh. és áth. m. *lából-t*. 1) Tulajd. ért. valamely vizen úgy megy, hogy lába a fenekét éri. *E víz oly mély, hogy meglábolni nem lehet. Átallábolni a sekély folyót*. 2) Átv. ért. holmi nehézségek, akadályok, bajok közül kivergődik. *E betegség meg nem lábolom. A sok bajból nem képes kiábolni*. Különbözik tőle: *lából*, mely az irodalom által is követett nyelvben általában jelent lábon menést.

LÁBOLHATATLAN, (láb-ol-hat-atlan) mn. tt. *lábólhatatlan-t*, tb. —ok. Ami oly mély, hogy meglábolni, illetőleg átgázolni nem lehet. Átv. ért. legyőzhetetlen akadály, elbirhatatlan nehézség.

LÁBOLHATÓ, (láb-ol-hat-ó) mn. tt. *lábólható-t*. Sekély, nem mély, amit lábolni, átgázolni lehet. V. ö. **LÁBOL**.

LABORFALVA, erdélyi falu Sepsz székben; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról*.

LÁBOS, (2), (láb-os) fn. tt. *lábos-t*, tb. —ok. Bodrogközi tájászó, s am. hiba a vászonszövésben, midőn a hátulsó nyüistbe vesz a takács két szálát, s az elsőbe is kettőt, és így a szövést tovább folytatja. 2) A székelyeknél am. lábánvaló.

LÁBOS, (2), pusztá Pozsony m.; helyr. *Lábos-ra, —on, —ról*.

LÁBPÁNCZÉL, (láb-pánczél) ösz. fn. A régi lovagias fegyverzetben azon pikkelyes pánczélféle lemez, mely a lábakat borította. V. ö. **PÁNCZÉL**.

LÁBPÁRNA, (láb-párna) ösz. fn. Párna, mely különösen a lábak befödésére, és melegen tartására szolgál. V. ö. **PÁRNA**.

LÁBPOLCZ, (láb-polecz) ösz. fn. Általán polecz vagy számolýféle deszka, melyen az ülő nyugosztalja lábait, ilyen az úgynevezett asztal hídja, vagy a kocsis bakja előtt álló támasz stb.

LÁBPÓLYA, (láb-pólya) ösz. fn. A gyógyítás alatt levő, köszvényes, sebes, törött, kifecszamodott stb. lábat takaró pólya.

LÁBPONT, (láb pont) ösz. fn. Csillagászok nyelvén azon képzel pont az égbolton, mely függőleges vonalban lábaink alatt van. (Nadir). Ellentéte, *fejpont* v. *tetőpont*. (Zenith).

LÁBRAVALÓ, (lábra-való) ösz. fn. Kényesebb társalgási nyelven az igen köznépiesnek látszó *galya* helyett használják. l. **GATYA**.

LÁBSZÁR, (láb-szár) ösz. fn. Azon rész a tágabb értelmű lábban, mely a térdtől a lábtővig alá nyúlik. A személyragozást kétféleképp veszi föl: *láb-szár-am*, *láb-szár-ad*, *láb-szára* stb. vagy *láb-am szára*, *láb-ad szára*, *lába szára* stb. *Lába szárába szállt az esze*, *bátorsága*. *A lónak láb-szára eltörött*.

LÁBSZÁRCSONT, (láb-szár-csont) ösz. fn. Síp-nemű velős csont a lábszárban, térdtől, lábtővig.

LÁBSZÁRTÖRÉS, (láb-szár-törés) ösz. fn. Törés a lábszárcsonton.

LÁBSZEDŐ, (láb-szedő) ösz. mn. Mondják lóról, mely lábait aránylag magasra emelgetve lépdegel.

LÁBSZÉK, (láb-szék) ösz. fn. I. **ZSÁMOLY**.

LÁBSZÍJ, (láb-szj) ösz. fn. A vargák, és csizmadiák úgynevezett térdszija, melylyel a munkába vett lábbelit megszorítják, hogy ideoda ne mozogjon. Használatják néha verőeszközü is. *Lábszíjjal megverni az inást*.

LÁBSZÍJAZ, (láb-szjáz) ösz. áth. 1) Lábszíjjal megköt, megerősít. *Lábszíjzani a kaptára ütött csizmát*. 2) Lábszíjjal ver, fenyít.

LÁBSZÖNYEG, (láb-szőnyeg) ösz. fn. A terem, szoba padlójára terített szőnyeg, különösen a pamlag, székek vagy ágy előtt. *Közönséges szövetű, finom hímzett lábszőnyeg*.

LÁBTAKARÓ, (láb-takaró) ösz. fn. Takaró, illetőleg lábbeli vagy lepel, melynek rendeltetése a lábat melegen tartani, pl. az ágyban, vagy midőn valaki kemény hidegben utazik stb.

LÁBTALP, (láb-talp) ösz. fn. A szűkebb értelemben vett lábnak alja, melyen az illető állat közvetlenül áll. *Széles, keskeny, gyöngye, finom bőrű, cse-repes lábtalp*.

LÁBTÓ, (láb-it-ó) fn. tt. *lábtó-t*. Létra, lajtorja vagyis fokokkal ellátott, s ideoda mozdítható eszköz, melyen föl s alá *lábitni*, azaz járni lehet. Gyöke a menést, mozgást jelentő *láb* ige, melyből lett a miveltető *lábit*, *lábtó*, *lábitó*, öszvehúzva *lábtó*.

LÁBTÓFOK, (lábtó-fok) ösz. fn. Hengerded vagy lapos keresztfácska vagy deszkácska a lábtón, melyen fel s alá hágdosnak.

LÁBTOK, (láb-tok) ösz. fn. Lábttyú, különösen botos.

LÁBTŐ, (láb-tő) ösz. fn. I. **LÁBGYÖKÉR**.

LÁBTÖRÖK, (láb-török) ösz. fn. Török, vagyis hurkosan elkészített kötél, zsineg, húr, stb. hogy a bele lépő, és tovább haladni akaró állat lába bele-szoruljon. *Lábtörökkel fogott madarak*.

LÁBTÖVIS, (láb-tövis) ösz. fn. Földbe szurkált, hegygyel felálló vas szegek, pl. a tolvajok vagy nyomuló ellenség lábainak megsértésére.

LÁBTYÚ, (láb-tyú) fn. tt. *lábttyú-t*. A kezttyű hasonlatára alkotott szó, mely alatt azon gombos harisnyát értetik, melyet a térdig érő bugyogó kiegészítésül az alsó lábszáron viselnek némely népek. Ilyet viselt ezelőtt az osztrák örökös tartományok gyalogsága is, kiket gúnyból *csarapárok* nak, *toldott lábuak*-nak hívtak. (Gamasche).

LÁBUJJ, (láb-ujj) ösz. fn. Újj az emberi lábon, különböztetésül a kézen levő ujjtól. *Lábujjra állani*. *Tyúkszemés lábujjak*.

LÁBVERŐ, (láb-verő) ösz. fn. Ezüstművesek kalapácsa, melynek mind két vége bütykös, s arra való, hogy a munkában levő ezüstművön támadt eszmókat egyenessé tegye.

LÁBVÍZ, (láb-víz) ösz. fn. I. **LÁBFÜRDŐ**.

LÁBZSÁK, (láb-zsák) ösz. fn. Holmi meleg kelmékkel bélelt zsáknemű burok, a lábakat ha köszvény bántja, vagy téli utazás alkalmával benne tartani, hogy meg ne büljenek.

LÁBZSÍR, (láb-zsir) ösz. fn. Velős lábsontokból kifőzött kenőcszsír.

LACS, hangutánzó gyök, melyből *lacsak*, *lacsakos*, *lacsik* származnak. Legközelebbi rokonai *locs*, *loty* (lity-loty), *laty*, (latyak).

LACSAK, **LACSAKOS**, lásd: **LATYAK**, **LATYAKOS**.

LACSIK, (lacs-ik) k. m. *lacs-tam*, —*tál*, —*ott*. Mikor a macska, kutya iszik, vagy leves ételt eszik, a székely ezt úgy mondja: *lacsik a macska* v. *a kutya lacsik*. (Kriza J.), a *lacs* v. *locs* hangtól. Néhutt: *lafol* v. *loftol*, v. *lafatol* a *laf* hangtól, mely a megfordított *fal*.

LACSOHODIK, (lacs-o-hod-ik) k. m. *lacsod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lacsossá, azaz lity-lotytyá lesz.

„Ritka búza, ritka rozs,
Ritka leány takaros,
A legény is csak addig,
Míg meg nem házasodik,
Mihelyt megházasodik,
Mindjárt lelacsododik.”

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

LACZ, **LACZA**, **LACZI**, **LACZKÓ**, férfi kn. A *László* névnek kicsinyített változatai. I. **LÁSZLÓ**.

LÁCZA, falu Zemplén m.; helyr. *Lácza-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁCZFALVA, falu Zemplén m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

LACZHÁZA, m. város a Kis Kunságban; helyr. *Laczházára*, —*n*, —*ról*.

LACZIKONYHA, (Laczi-konyha) ösz. fn. Piaczi konyha, melyben a köznép, napszámosok számára bizonyos ételeket készítenek, és tálalnak. *Laczikonyhán sültött pecsenye, rántott hal*. Szélesb ért. alsóbb rendbeli vendéglő. Monda vagy hagyomány szerint nevét 2-ik Ulászló királytól kapta volna, ki néha maga is ilyféle piaczi eledelekre szorult.

LACZIKONYHÁS, (Laczi-konyhás) ösz. fn. Piaczi konyhát tartó kofa, vagy alsóbb rendbeli vendéglő. V. ö. **LACZIKONYHA**.

LACZKAD, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Laczkad-ra*, —*on*, —*ról*.

LACZKÓ, (1), falu Hont m.; helyr. *Laczko-ra*, —*n*, —*ról*.

LACZKÓ, (2). A „Laczi” névnek idősbre vagy öregebbre alkalmazása.

LACZKONYA, falu Kővár vidékén; helyr. *Laczkonyá-ra*, —*n*, —*ról*.

LACZKOVA, falu Szepes m.; helyr. *Laczková-ra*, —*n*, —*ról*.

LACZUNÁS, falu Temes m.; helyr. *Laczunás-ra*, —*on*, —*ról*.

LAD, (1), elavult gyök, mely több helynevekben, mint *Ladháza*, *Lada*, *Ladány*, *Ladamos*, *Ladna*, *Ladomány*, maiglan él. Meg van továbbá a *ladáz* szóban. Gyanítható jelentésére nézve l. LADÁZ.

LAD, (2), MAGYAR—, NÉMET—, faluk Somogy m.; helyr. *Lad-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁD, (1), elavult gyök, mely ma csak némely helynevekben él, *Kicz-Lád*, *Magyar-Lád*, *Német-Lád*, *Sajó-Lád*, *Szendrő-Lád*, *Ládháza*, *Ládony*. Van-e ezen szónak a bűtort jelentő *láda* szóval némi értelmi rokonságuk, meghatározni nehéz.

LÁD, (2), SAJÓ—, SZENDRŐ—, faluk Borsod m.; helyr. *Lád-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁDA, (1), fn. tt. *ládát*, kicsiny. *ládácska* v. *ládika*. Különféle alaku szekrény, melynek szélessége és hosszúsága rendszeren nagyobb, mint magassága, s födele egyszersmind ajtó gyanánt szolgál. *Fenyűdeszkából csinált, festett tulipános láda*. *Bőr láda*. *Vas láda*. *Pénzes, kincses láda*. *Holmi árukat ládába rakni, és elszállítani*. *Czéh ládája*. *Vásárló mesteremberek ládái*. *Menyasszonyi láda*. *Kocsi láda*. Hasonló hozzá a német *Lade*. Ha tekintetbe vesszük, hogy a német *Kasten* és latin *arca* nemcsak szekrényt, hanem bizonyos alaku hajót is jelentenek, és a szerb nyelvben *latya* am. hajó, melyhez ismét rokon a magyar *ladik*; valószínű, hogy a láda eredetileg a magyarnál is hajó neműt jelentett, utóbb némi hasonlatnál fogva átvitelt oly szekrény elnevezésére, melynek jobbra az a rendeltetése, hogy holmit ide-oda hordjanak, szállítsanak benne, mint hajón tenni szokás, vagy melynek olyatén alakja van (fedelét elgondolva) mint a ladikféle hajónak. V. ö. LADÁZ, LADIK. A szanszkritban *lud* am. rejt, takar.

LÁDA, (2), falu Sáros m.; helyr. *Láda-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁDACSINÁLÓ, (láda-csináló) ősz. fn. Mesterember, ki ládákat készít, mit rendszeren az asztalosok szoktak tenni.

LÁDÁCSKA, (láda-acs-ka) fn. tt. *ládácskát*. Kis láda, ládika.

LÁDAFIÓK, (láda-fiók) ősz. fn. Fiók, azaz különösen elválasztott kis rekesz a ládában. V. ö. FIÓK.

LADAMÉR, falu Győr m.; helyr. *Ladamér-ra*, —*on*, —*ról*.

LADAMOS, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Ladamos-ra*, —*on*, *ról*.

LADÁNY, mváros a Jász-Kun kerületben, KÖRÖS—, faluk Békés, NÁDASD—, Fehér, ŐR—, Szabolcs, PÜSPÖK—, mváros Szabolcs m., TISZA—,

falú Szabolcs, VÁMOS—, Bars m.; helyr. *Ladány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADÁZ, (lad-a-az v. lat-a-az) önh. m. *ladáz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —*z*. Győr tájékán am. pajkosan magát hányva vetve beszél. Alapfogalom benne a beszédnek hányavetisége, melyben a többször elforduló *la* indulatszó kérédesre mutat, pl. *itt van la*; *megmondtam la*; *majd megmutatom neki la*; *bezzeg megjött la*, *mikor engem észrevett*.

LÁDD, indulatszó, am. *íme! lásd!* és így a parancsoló módnak egyes számbeli második személye a tárgymutató ragozásban. Néha a parancsolást nyomosító *sza* raggal, *ládd-sza*, olyan mint *add-sza*, *mondd-sza* stb.

LÁDDSA, (ládd *sza*) l. LÁDD.

LÁDHÁZA, falu Borsod m.; helyr. —*háza-ra*, —*n*, —*ról*.

LADIK, (lad-ik) fn. tt. *ladik-ot*, harm. szr. —*ja*. Legkisebféle könnyű hajócska, melyet egy hozzá értő ember is hajthat. Alakra nézve majd keskeny derekú, és hegyes orrú, majd szélesb medrű és elül hátul vágott, majd szétnyíló, majd behajtott öblű, milyenek a faderékből vajt balatoni lélekvesztők. Rokon vele a szerb *latya*, mely hajót jelent. Közvetlenül a hajót jelentő szláv *lad*-val azonosnak látszik, a *parolad* (gőzhajó) öszvetett szóban. V. ö. LÁDA.

LÁDIKA, (ládi-ka) fn. tt. *ládikát*. Kicsi, kézben hordozható láda.

LADIKÁZ, (lad-ik-a-az v. lad-i-ka-az) önh. m. *ladikáz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —*z*. Ladikon jár. Ez igében úgy látszik, kettőztetett kicsinyezés rejlik, mint a *ház*, *házika*, *házikó* szóban, mintha *ladika*-névtől származnék, mely nincs szokásban.

LADKASZINBOGÁR, (ladka-szinbogár) ősz. fn. A szinbogarak egyik faja, mely némely indiai fügefákon éldegel. (Coccus lacca). l. SZINBOGÁR.

LADMÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Ladmócz-ra*, —*on*, —*ról*.

LADNA, KIS—, NAGY—, faluk Sáros m.; helyr. *Ladna-ra*, —*n*, —*ról*.

LADOMÁNY, falu Tolna m.; helyr. *Ladomány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADOMÉR, (1), férfi kn. tt. *Ladomért*. Eredetije a szláv *Wladimir*.

LADOMÉR, (2), faluk Bars, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Ladomér-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADONY, NEMES—, PÓR—, faluk Sopron m.; helyr. *Ladony-ba*, —*tan*, —*ból*.

LAF, 1) hangnév, s jelenti a mohón evő ebnek hangját a *lafol* és *laftol* származékokban; s ekkor megfordítva azonos *fal* szóval. 2) Elvont gyöke *lafog* és *lafancz* szónak, s ezen értelemben az aláfelé mozgás alapfogalma van benne, vékony hangon *lef*, *lefeg*, melynek gyöke *le* egynek látszik az alá mutató jelentő *le* határozóval, mi szerént *lafog*, *lefeg* annyit is tesz, mint lecsúgó irányban mozog,

hányódik; sőt ezek ily értelemben rokonok *levegő* szókkal is.

LAFANCZ, (laf-ancz) mn. tt. *lafancz ot*, harm. szr. —a. Rongyos, minek szakadozott részei, rojtjai lafognak, lefegnek. *Lafancz gúnya*. Mint főnév jelent ilyféle ruhadarabot. *Lafanczban járó koldús*. V. ö. LAF.

LAFANCZOS, (laf-ancz-os) mn. tt. *lafanczos-t* v. —at, tb. —ak. Ringyes rongyos. *Lafanczos ócska szoknya, köpeny*.

LAFATOL, (laf-at-ol) l. LAFOL.

LAFOG, (la-f-og) önh. m. *lafog-tam*, —tál, —ott. Mondják szétfoszlott rongyos ruháról, midőn minden lépten nyomon foszlányai, rojtjai ideoda hányódnak, lefegnek.

LAFOL, (laf-ol) önh. m. *lafol-t*. Mondják ebről, midőn mohón eszik, különösen valamely hígabbféle ételt, s nyelvével *laf laf* hangot ad. Máskép: *lafatol* v. *laftol*; a székelyeknél: *lacsik*.

LAFTOL, (laf-at ol) l. LAFOL.

—LAG, —LEG, (1), igehatározóképző, pl. *futólag*, *menő-leg*. l. Előbeszéd, 139. l. A székely népnyelv sokkal gyakrabban használja, mint a két magyar haza más vidékei, pl. *agylag* v. agyon varni, midőn a vásznat két szélén varrják össze, mint lepedőknél; *félszántulag* am. csapinósan; *késleg* am. az ormánságban: késen, azaz szabadon, nyílt nélkül; *teljesleg*, am. teljességgel; *többsleg*, Kriza J. szerint ami nincs egyesleg; *tőleg* am. tövinél fogva; *tősleg* am. tövestül; *véglegesleg* am. vég számra stb.

—LAG, —LEG, (2), főnévi öszvetett képző, (al el és ag eg-ből) pl. *mérleg*, *fölleg*, *fölösleg*.

LAGNÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lagnó-ra*, —n —ról.

LÁGY, (1), (la agy v. lo-agy) mn. tt. *lággy-at*. Tulajd. ért. mondjuk oly testről, mely a nyomásnak enged, s elébbi helyzetéből mintegy tovább mozdul. *Lággy kovász*, *kenyér*, *viasz*. *Lággy vánkös*, *párna*, *pamlag*. *Lággy föld*, mely a lábak alatt süpped.

„Mint az evet felültében,
Meg sem mozdul lággy nyergében.“

Faludi.

„Lággy kenyér az eledelem.“

Vörösmarty.

Ellentéte: *kemény*. Innen szélesb ért. minek részei szilárdan össze nem állanak, hanem szétterjednek, folynak, pl. *lággy tojás*, *lággy has*. Még szélesb ért. amivel könnyű bánni, mi a külső erőnek nagyon nem áll ellent. *Lággy fa*, melyet könnyű hasogatni, faragni. *Lággy vas*, melyet nyújtani, hajtogatni lehet. Átv. ért. 1) a maga nemében nem erős, nem vissza'asztító. *Lággy meleg*, *eső*, *víz*. *Lággy idő*, *szellő*. *Lággy tél*, mely a szokottnál melegebb.

„A hús pataknak bús zuhanásai,
A lággy fuvalmak lengedezései
.
.
.
Elfogtak egykor.“

Dayka.

„A pusztá vár bús omladékain,
Nyögdelő lággy szellő neked harmonia.“

Berzsenyi.

2) Az emberi kedélyre és akaratra vonatkozólag, mi a benyomásoknak könnyen enged. *Lággy szívű gyermek*, *nő*. Különösen, mint hibás tulajdonság, mondják oly emberről, kiből nincs szilárd akarat, ki gyöngeségből, gyávaságból engedékeny. *Lággy apa*, ki gyermekeinek kelletinél többet enged. *Lággy elült-járó*. *Lággy pásztor alatt gyapjat rág a farkas*. (Km.) Ellentéte: *szilárd*, *szigorú*, *kemény*. 3) Nyelvtudományi ért. oly hangok, melyek kiejtése gyöngyebben hangzik, úgymint a *j*, *v*, *h*, melyek az önhangzókhoz legközelebb állanak, sőt a *j* az *i*-vel, a *v* az *u*-val minden nyelvben igen gyakran föleseréltetik, továbbá a *j*-vel elegyültek ú. m. a *gy*, *ty*, *ly*, *ny*; hasonlóan lággyabb a *b* *v*, mint a *p*, *f*, lággyabb a *d* *g*, mint a *t* *k*, stb. Ez utóbbiak közül *b*, *v*, *d*, *g* különösebben szelídeknek is neveztetnek a *p*, *f*, *t*, *k* pedig amazokkal ellentétben keményeknek; amazok kiejtésében a levegőt a mellből kihelve, emezekénél a szájból ki-lökvé bocsátjuk át. 4) Zenében lággy hangok, melyek a kedélyben gyöngéd érzéseket gerjesztenek, különösen ha az alaphanghoz kisharmad vétetik. Mind ezen jelentésekből az tűnik ki, hogy a *lággy* szóban alapfogalom az engedékeny mozgás, megindulás, (V. ö. LÁGYIG), melyet a *la* v. *lo* gyök fejez ki, nemcsak ezen, hanem több más szavainkban. (l. LA, [2]). Ezen gyökből *ad* v. *agy* képzővel lett *lád* v. *lággy* (la-ad, lo ad v. la-agy, lo-agy), mint *iríd*, *irággy*, *sze-líd*, *szeliggy* stb. Ily hangi és fogalmi öszvefűggés létezik a német *weich* és *weichen* között. V. ö. PUHA.

LÁGY, (2), (mint fentebb) fn. tt. *lággy-at*, harm. szr. —ja. A három boríték között, melyek az agyat födik, a leggyöngyebbik, mely a serdülő emberben legutóbb szilárdul meg. Innen mondják: *Benőt már a feje lággya*. *Nem esett a feje lággyra*, azaz van esze, mert nincs megsértve az agya.

LÁGYAD, (lággy-ad v. la-agy-ad) mn. tt. *lággy-ad-at*. Kicsinyező jelentéssel bir, s am. kevésbé lággy, máskép: *lággydad*.

LÁGYAN, (lággy-an v. la-agy-an) ih. Szelíden, gyöngén, alig érezhetőleg; lággy módon, lággy kiejtéssel; lággy hangon. *Lággyan nyomni*. *Lággyan ejteni valamely betűhangot*. *Lággyan bánni valakivel*.

LÁGYDAD, (lággy-dad) l. LÁGYAD.

LÁGYÉK, (la-agy-ék v. lággy-ék) fn. tt. *lággyékot*, harm. szr. —a. Szélesb ért. az emberi és állati testen oly rész, melyben csontok nincsenek, pl. az oldalborda és csipők között. Köznapi nyelven a fej lággyát is lággyéknak nevezik, s ez értelemben veszi

Szabó Dávid is. Szorosb ért. az altestnek a szemérem körül levő részei.

LÁGYÉKDOB, (lágýék-dob) ösz. fn. Kelevény azon lágýékon, mely az altesthen a szemérem környékén fekszik. Nevezetesen ilyféle bujakór.

LÁGYÉKHAJLÁS, (lágýék-hajlás) ösz. fn. Hajlás a lágýék és szeméremtest között. (Ingven).

LÁGYÉKMIRIGY, (lágýék-mirigy) ösz. fn. Mirigyek az altest lágýékában, melyek részint a ezombkapocs fölött, részint alatt vannak.

LÁGYÉKSÉRV, (lágýék-sérv) ösz. fn. Sérv, vagy szakadás azon részében az emberi testnek, mely lágýéknak nevezetik, különösen a szemérem körüli lágýéknak séreve.

LÁGYHÉJU, (lágý-héju) ösz. mn. Aninek lágý a héja. *Lágýhéju gyümölcsök, termények. A tök éretlen gyöngye korában lágýhéju.*

LÁGYIG, (la-agy-ig) ih. Csüggedésig, fúradtig, lankadásig, (engedésig). *Mint látom, lágýig vagy, am. erődből kifogytál. Göcseji tájszó.*

LÁGYÍT, **LÁGYIT**, (lágý-it v. la agy it) áth. m. *lágýit-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. 1) Tulajd. ért. valamely testnek keménységét, szilárdságát megváltoztatja, s eszközi, hogy lágýgyá legyen. *A száraz viaszt meleg áttal meglágýítani. A vasat tűzben lágýítják. A sok nedv meglágýítja a földet.* 2) Átv. ért. a kedélyt engedékenynyé, benyomások felfogására hajlandóvá teszi. *Kérelmenél, szép szóval, sirással meglágýítani a keményszívű zsarnokot.* V. ö. **LÁGY**.

LÁGYÍTÁS, **LÁGYITÁS**, (la-agy-ít-ás) fn. tt. *lágýitás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. — *a*. Cselekvés, mely által valamit akár tulajdon, akár átv. értelemben lágýítunk, l. **LÁGY**, **LÁGYÍT**.

LÁGYKÖRMÜ, (lágý-körmü) ösz. mn. Mondják különösen lóról, melynek körme, azaz patája a patkószeget meg nem fogja, s mely a kemény uton hamar megsántul.

LAGYMATAG, (lagy-m-ad-ag) mn. tt. *lagymatag-ot*. Mondják vízről, mely sem hideg, sem meleg; máskép: *langyos, lanyha*, néhutt: *liboha*. Törzsöke az elavult *lagymad*, melyből lett *lagymatag*, mint *förmad, förmeteg*. Gyöke *lagy*, egy a hosszú *lágý* szóval; a honnan, 'lagymatag' másképen: *lágýmeleg* is. Erkölcsi ért. mondjuk emberről, ki kötelességében igen közönyösen jár el, ki nem buzgó.

LAGYMATAGON, (lagy-m-ad-ag-on) ih. Sem hidegen sem melegen.

LAGYMATAGSÁG, (lagy-m-ad-ag-ság) fn. tt. *lagymatagság-ot*, harm. szr. — *a*. Lagymatag állapot vagy minemőség. V. ö. **LAGYMATAG**.

LAGYMATÉG, székelyesen am. lagymatag.

LÁGYMELEG, (lágý-meleg) ösz. mn. Oly meleg, melyet a test könnyen kiáll, mely az állati vér hőmérsékéhez legközelebb van. *Lágýmeleg vízzel mosakodni, borotválkodni.* L. **LAGYMATAG**.

LÁGYMELEGSÉG, (lágý-melegség) ösz. fn. A melegségnek azon foka, mely a test melegségéhez legközelebb áll, s némi kellemes érzéssel hat rá. El-lentéte: *forró, égető melegség.*

LÁGYPATÁJU, (lágý-patája) ösz. mn. lásd: **LÁGYKÖRMÜ**.

LÁGYSÁG, (lágý-ság v. la-agy-ság) fn. tt. *lágýság-ot*, harm. szr. — *a*. Tulajdonság, melynél fogva valamit vagy valakit lágýnak mondunk, tulajd. és átv. értelemben. *Vajnak, viasznak, kovásznak lágý-sága. Időnek, télnek lágýsága. Atyai lágýság. Szívbeli lágýság.* V. ö. **LÁGY**, (1).

LÁGYSZIVÜ v. — **SZIVÜ**, (lágý szivü) ösz. mn. Ki erősebb benyomásoknak ellenszegülni nem képes, ki hamar megindul, különösen részvétre, szá-násra, irgalomra, könyörrre, sirásra hajlandó.

LÁGYSZIVÜSÉG v. — **SZIVÜSÉG**, (lágý-szivüség) ösz. fn. Kedélyi gyöngéd tulajdonság, mely-nél fogva valakit lágýszivünek mondunk. V. ö. **LÁGY-SZIVÜ**.

LÁGYSZUROK, (lágý-szurok) ösz. fn. Földi, vagyis ásványi szurok, mely nem oly mereven, mint a növényi, jelesen fenyőszurok.

LÁGYÚL, **LÁGYUL**, (la-agy-úl) önh. m. *lágýúlt*. Tulajd. ért. mondjuk szilárd, keményféle test-ről, midőn bizonyos oknál fogva lágý természetűvé kezd lenni. *Meleg áttal lágýúl a viasz, szurok, enyv. Tűzben lágýúl a vas.* Átv. ért. 1) Lágýúl a kemény, hideg idő, midőn megereszkeedik, enged. 2) Ke-délyre vonatkozólag am. gyöngéd, részvevő, könyö-rülő, mások iránt engedékeny érzelmek támadnak szívében.

„Fészken az árva fülmile
Ha párját siratja,
S búját éneken zengi le,
Lágýúl-e bánatja?“

Kölcsey.

LÁGYÚLÁS, **LÁGYULÁS**, (la-agy-úl-ás) fn. tt. *lágýulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, mi-dőn valami lágýúl. V. ö. **LÁGYÚL**.

LÁGYVARGA, (lágý-varga) ösz. fn. Mesterem-ber, ki gyöngébbféle, pl. kecske juhboröket készít ki, különböztetésül a cseres vargától, ki vastagabb, gorombább, különösen talpbörök kikészítésével fog-lalkodik. V. ö. **VARGA**.

LAJ, (1), elvont gyök, melyből *lajha, lajhár, lajhaság, lajház, lajhódik, lajhúl*, mindnyájan lágý, tunya, lassu mozgást jelentő szók erednek, melyek-ben a tunyaság, lassuság fogalma a *h* közép kép-zőben, mint szenvedőlegességet jelentőben is fek-szik. V. ö. **H** betű és **LAJ** fn.

LAJ, (2), fn. tt. *laj-t*, tb. — *ok*. Kfiza J. szerint a székelyeknél zsilipen aluli hely, vagy a lezuhanó víznek deszkából vagy fából készült árka, váluja, ma-lomnál a malomkerék fölött. Aláhajlásától (lejtőségé-től) sebes haladásától vette nevét. V. ö. **LA**, (2).

LAJHA, (laj-h-a) mn. tt. *lajhát*. Tunyán járó, kinek tagjai midőn lép, nem állanak feszesen, hanem feje és kezei csak úgy lógnak. Szélesb ért. rest, tunya, lomha. Eredetileg *laja*, a *h* mint közbevetett hang jellemzi a mozgásnak szenvedőlegességét, nehézségét, mint a *lomha* és *tereh* szókban is. Gyöke az aláhajlást jelentő *laj*. Tájdivatosan föleseréltetik, lanyha' szóval is, kivált származékaiban, pl. *lajház*, *lajhározik*. A székeleyeknél pedig, *lajhó'* vagy, lanyhó' Kriza J. szerint *lág*y, puha ember vagy marha.

LAJHÁLKODÁS, (laj-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lajhálkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Az időnek henyélve, munka nélküli töltése, lustálkodás, tunyálkodás.

LAJHÁLKODIK, (laj-h-a-al-kod-ik) k. m. *lajhálkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Lajhák módjára, azaz tunyán, lombán tölti az időt. V. ö. LAJHA.

LAJHÁR, (laj-h-ár) fn. tt. *lajhár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Lajhán járó, mozgó. Különösen így nevezetik bizonyos emlős állat, melynek szőre barna és szürke színű, orra tompa, farka rövid, s nagyságra a macskához hasonló. Nevét onnan kapta, hogy rendkívül lassan mozog. (Bradypus).

LAJHÁROZIK, (laj-h-a-ar-oz-ik) k. m. *lajhároz-tam*, — *tál*, — *ott*. L. LANYHÁZ.

LAJHASÁG, (laj-h-a-ság) fn. tt. *lajhaság-ot*, harm. szr. — *a*. Tunya, lomha lassuság a mozgásban és cselekvésben, v. ö. LAJHA.

LAJHÁZ, (laj-h-a-az) önh. l. LANYHÁZ.

LAJHÓ, (laj-h-ó) mn. tt. *lajhó-t*. L. LAJHA.

LAJHÓDIK, (laj-h-ó-d-ik) belsz. m. *lajhód-tam*, — *tál*, — *ott*. Lajha, azaz tunya, lomha tulajdonságúvá leszen.

LAJHÚL, (laj-h-úl) önh. m. *lajhúl-t*. L. LAJHÓDIK.

LAJMÓ, fn. tt. *lajmó-t*. Csalóközben am. csősz-lajtorja, vagyis lábitó, t. i. hágesókkal ellátott szálf. Eredete talán *laj* fn. a lejtéstől.

LAJOS, (1), (a latin *Ludovicus* után, melynek törzse *laudo* am. dicsérem) férfi kn. tt. *Lajos-t*, tb. — *ok*. Nagy Lajos, Magyarország királya.

LAJOS, (2), puszták a Jászságban és Somogy m.; helyr. *Lajos-ra*, — *on*, — *ról*.

LAJOSFALVA, falu Nyitra m.; helyr. — *falvára*, — *n*, — *ról*.

LAJOSHALMA, puszta Nyitra m.; helyr. — *halvá-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJOSHÁZA, puszták Somogy és Abaúj m.; helyr. — *házá-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJOSMÜVE, puszta Nyitra m.; helyr. — *müvé-re*, — *n*, — *ról*.

LAJOSSÁLLÁS, puszta Csongrád m.; helyr. — *szállás-ra*, — *on*, — *ról*.

LAJOSTANYA, puszta Csongrád m.; helyr. — *tanyára*, — *n*, — *ról*.

LAJSTROM, fn. tt. *lajstrom-ot*, harm. szr. — *a*. A középkori latin *registrum*-ból magyarított idegen eredetű szó. Általán jelent sorozatot, melynek fő czélja a neveket, czimeket, tárgyakat úgy elrendezni, hogy a kereső akármelyiket könnyen megtalálhassa, mi rendesen ábécze- vagy időrend, vagy számok s egyéb jelek szerint szokott történni. Magyarosan : *sorjegyzék*. *Lajstrom a névkönyv végén*. *Könyvek: lajstroma*, mely bizonyos gyűjteményben levő könyvek czimeit sorozza el. *Nevek, czimek lajstroma*. *Tárgyak lajstroma*, pl. a hivatalos könyvekben. *Lajstromot írni*, vezetni. *Lajstromba bejegyezni valakit v. valamit*.

LAJSTROMOZ, (lajstrom-oz) áth. m. *lajstromoztam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat lajstromba szed, valamely fölvelt rend szerint soroz, sorjegyzékbe vesz, igtat. *Lajstromozni valamely könyvben előforduló idegen vagy új szokat*. *Lajstromozni a hatóság előtt tárgyalat ügyeket*.

LAJSTROMOZÁS, (lajstrom-oz-ás) fn. tt. *lajstromozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki lajstromba, sorjegyzékbe szed, bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat stb. V. ö. LAJSTROM.

LASTROMOZÓ, (lajstrom-oz-ó) mn. és fn. tt. *lajstromozó-t*. Széles ért. ki lajstromot csinál. Különösen, hatósági hivatalnok, ki a hatóság elébe adott ügyeket bizonyos rend szerint cizmezve följegyzí; sorjegyző.

LAJSTROMPAPÍR v. — **PAPIROS**, (lajstrom-papír v. — *papiros*) ősz. fn. Vonalazott, s hasábokra osztályozott papíros, melyre lajstromokat írnak.

LAJT, fn. tt. *lajt-ot*, harm. szr. — *ja*. Hosszú, és tágas akonájú hordó, milyenben halakat, mustot vagy vizet hordani stb. szokás. Előjön már egy 1553-diki levélben is, boros hordó' értelemben. (Szalay Á. 400. magyar l.). Megegyezik a német *Laite* v. *Leite* szóval, melyet Adélung *Lade* szóval hoz rokonságba. Ha gyökül a székeley *laj* szót vennők, akkor a *lajt'* am. *lejt*, talán guruló, gördülő testet jelentene, mint, hordó' is alkalmasint *gordó*, azaz *gorduló*. Egyébiránt v. ö. LAJTOL.

LAJTAFALU, falu Moson m.; helyr. — *falu-ba*, — *ban*, — *ból*. (Pötzneusiedel).

LAJTOL, (lajt-ol) önh. m. *lajtott*. Mintegy lajt, azaz hordó módjára gurúl. *Kilajtol*. *A hegyre nagy bajjal kilajtol*. Kriza J. szerint a székeleyeknél mondják.

LAJTORJA, fn. tt. *lajtorját*. Két párhuzamos rúd, melyeket fokonként hengerded czövekek vagy léczdarabok kötnek össze, s mely arra való, hogy fel s alá lehessen járni rajta. *Tizenkét fogú* (fokú) *lajtorja*. *Lajtorján menni a kazalra*. *Keresztben viszi, mint lédeczik a lajtorját*. (Km.). Az igen hosszú emherről tréfásan mondják : *Olyan, mint a lajtorja*. *Já-kób lajtorjája*,¹ melyen angyalokat lát fel s alá járni ál-mában. A német *Leiter* után képzett szó, máskép : *létra*. Tiszta magyarsággal : *lábitó*.

LAJTORJAFOG, helyesebben: LAJTORJAFOK, (lajtorja-fok) ösz. fn. L. LÁBTÓFOK.

LAJTOS, (lajt-os) fn. tt. *lajtós-t*, tb. —ok. Lajttal járókelő, pl. halat, vizet lajtban (leginkább kétkerekű talyigán) hordozó ember.

LAIJÉR, pusztá Tolna m.; helyr. *Lajvér-re*, —én, —ről.

LAK, (1), fn. tt. *lak-ot*. Azon hely, melyen valaki, mint rendes szállásán szokott tartózkodni. Ezen nevet számos helység viseli, mindkét magyar hazában, és pedig öszvetételekben is. Harmadik személyraggal, *lakja*, vagy régiesen *laka*, pl. *Mikalaka* falu Arad vármegyében. Ezen gyökből háromféle jelentésű szók erednek, a) melyekben alapfogalom *szállás*, *ház*, ú. m. *lakik*, *lakatlan*, *lakás*, *lakó*, *lakozik*, *lakozás*; b) melyekben alapfogalom *vendégség*, *evés*, *ivás*, ú. m. *jól lakik*, *lakodalom*, *lakzi*, *lakozás*, *lakoma*, *lakmár*, *lakmározás*; c) melyek bűnhődést jelentenek, mint *lakol*, *lakolás*, *lakoltat*. Mind ezen értelmekeken vett szók valószínűleg egy fogalom alá tartoznak, és egy gyökből erednek. Eredeti első értelme e szónak: szállás, ház, tartózkodási hely, s rokon vele a latin *locus*, német *Lage*. A laknak fogalmához tartozik, hogy ki és bejárunk benne, hogy rendszeren annak körében kelünk, mozgunk. Különös, hogy a magyar az országot, mint egy egész nemzet köz lakhelyét oly kisebb részekre osztja fel, melyekben alapfogalom a *mozgás*, *menés*, *járás* *kelés*, nevezetesen ilyenek; *kerület*, *kerül* törzstől; *megye*, melynek gyöke *me v. megy*; *járás*, melynek gyöke *jár*; *szállás*, a *száll* gyöktől. Mindezek után valószínű, hogy *lak* szóban is azon a gyök rejlik, mely több szavainkban mozgást jelent. Ezen értelmezés nagyon megegyezik őseink hajdankori azon életmódjával, midőn mint vadász- és baromtenyésztő népek társzekereken laktak, azaz jártak, s majd itt, majd ott telepedtek meg. Hogy a *lak* némely származékokban evést, ivást, vendégeskedést jelent, ennek következő nemzeti szokást lehet gyanítható okául adni. Midőn a magyar feleséget vesz, azt mondjuk róla, hogy házasodik, azaz mintegy külön tűzhelyet, lakot, házat, családot alapít. A házasodás rendszeren vendégséggel, eszemiszommal jár, tehát aki házasodik, az más szóval *lakik*, *lakozik*, azaz külön lakot képez és ennek innepét vendégséggel üli meg. Innét magyarázható, hogy a régi magyar nyelvben a *lakodalom* am. habitaculum, hospitium, mansio, *lakozik* am. habitat, manet; pl. *Ki val vala lakodalmat a koporsókban*. (Münch. cod. Márk. 5). *Én atyámnak házában sok lakodalmak vannak* (U. o. János 14.) Hasonló értelemben fordul többször elé a Bécsi codexben; továbbá Kinizsyné imakönyvében: *Az én szívöm legyen neked öröké való kellemtös lakodalm* stb. Aki tehát házasodik, az más szóval lakodalmat, azaz új családot, tűzhelyet alapít, egyzersmind vendégeskedik. A mai nyelv szokás szerint, a lakodalomnak már csak másod mellékértelme divatozik épen úgy, mint az áldomás hajdan *isteni tisztelgetet* vagy Isten áldásának kérését jelentette;

most pedig egyedül *ivást*, mely az Isten áldásának kérését követni szokta. Ezen értelmezést erősíti azon népies szokás is, mely szerint a násznepek a menyekző napja után a nászvendégek házait zenesszóval és tánczolvá bejárlák, s az evésivást folytatják. Ilyféle szokást tartottak legújabb időkig a magyar mesteremberek, midőn a czéhládát innepélyesen hordozták, (házaltak), mit szinte *lakozás* követett. V. ö. LAKMA.

Vége mi a *lakol*, *lakolás*, *lakoltat* szók értelmét illeti, ez átvitt gúnyos, csúfolódó jelentésre mutat, mi szerint *lakolni* am. roszul lakozni, azaz aljas nyelven: *kikapni a kutya porciót*. A lakozásnak viszsás értelmét adják ezen kifejezések is: *roszul*, *ebül*, *póru jár*, *megjárta*. V. ö. LAKZI.

LAK, (2), fn. tt. *lak-ot*. Székely tájszólás szerint am. báb, buba, melylyel a gyermekek játszanak. *Édes lakom! Szép kicsi lakocskám!* (Kriza J.). Egy az *alak* szóval, s úgy látszik, ennek rövidülete.

LAK, (3), falu Abaúj, Borsod, Baranya, Vas mm., puszták Baranya, Heves m., KIS—, faluk Somogy m., NAGY—, mváros Csanád m.; NAGY— vagy ÖREG—, falu Somogy m., TÓT—, falu Vas m. ORMÁND—, falu Szala m., GÉDER— v. ÚJ—, falu Pest m., VINDORNYA—, falu Szala m.; helyr. *Lak-ra*, —on, —ról.

LÁK, fn. tt. *lák-ot*, harm. szr. —ja. A székeleknel am. tó, mocsár. Rokon hozzá a latin *lacus*, de a magyar *láp* is. V. ö. LÁP.

LAKÁCSI, falu Nyitra m.; helyr. *Lakácsi-ba*, —ban, —ból.

LAKADALOM, I. LAKODALOM.

LAKÁL, (lak-ál) önh. 1) Abaúj, Borsod, Heves megyékben am. valahol folytonosan lakik. *Városban, falum, pusztán, kastélyban, kunyhóban lakál*. Hasonló képzésűek a *hál*, *jár* igékből: *hálál*, *járlál*. 2) Mátyusföldén am. sokat v. nagyot iszik, lafol, lafatol. *Egy kancsó bort kilakált*.

LAKÁRT, falu Ung m.; helyr. *Lakárt-ra*, —on, —ról.

LAKÁS, (lak-ás) fn. tt. *lakás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Bizonyos helyen, mint rendes szálláson való tartózkodás. *Lakását megváltoztatni*. 2) Azon ház, épület vagy terem, szoba, hajlék, mely valakinek szállásul szolgál. *Szűk, térs, száraz, nedves lakás*. *Úri lakás*. *Városi, falusi lakás*. 3) Evésivás, mely esetben rendszeren jól határozóval jár, pl. *jól lakásig enni*. V. ö. LAK, (1).

LAKASÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Lakasócz-ra*, —on, —ról.

LAKAT, (lakhoz tartozó?) fn. tt. *lakat-ot*, harm. szr. —ja. Zárfele vas, réz stb. eszköz, majd hengerded, majd gömbölyű, vagy kerek alakú, mely rugókra jár, s arra való, hogy ajtókat, kapukat, szekrényeket, ládákat stb. zárva tartson. Átv. ért. *lakatot tenni valaki szája*, am. a beszédétől eltítani, titoktartásra kényszeri-

teni. *Házi lakat* am. házi ör, oly szolgál, ki rendszeren otthon ül. *Késő akkor lakatot vetni az istállóra, mikor már kilopták a fakót.* (Km.). Néhutt, nevezetesen Heves megyében így nevezik a borsajtó gerendáját, melybe a csavar van eresztve. Rokon vele az egyértelmű finn *lok*, angol *locket*, *lock*, francia *loquet*.

LAKATLAN, (lak-at-lan) mn. tt. *lakatlan-t*, tb. —ok. Oly helyről vagy házról mondják, hol senki sem lakik. *Lakatlan szigetek, puszták. Lakatlan ó várak.* Különbözik: *lakattalan*.

LAKATOL, (lakat-ol) áth. m. *lakatol-t*. Valamit lakattal zár, megerősít. *Belakatol. Belakatolni a kincses szekrényt.* Átv. ért. *belakatolni valakinek száját*, am. hallgatásra kényszeríteni.

LAKATOLÁS, (lakat-ol-ás) fn. tt. *lakatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lakatol.

LAKATOS, (1), (lakat-os) fn. tt. *lakatos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szoros ért. érczmives, ki lakatokat készít. Szélesb ért. vasból dolgozó mesterember, ki a kovácstól főleg abban különbözik, hogy finomabbféle műveket, eszközöket, különösen bútorokhoz, épülethez valókat készít.

LAKATOS, (2), (lakat-os) mn. tt. *lakatos-t* v. —at, tb. —ak. Lakattal ellátott, felszerelt, erősített, zárt. *Lakatos szekrény, láda, utitáska.*

LAKATOSÁRU, (lakatos-áru) ösz. fn. Lakatos munka, mint árucikk.

LAKATOSINAS, (lakatos-inas) ösz. fn. Lakatosmesterséget tanuló növendék.

LAKATOSLEGÉNY, (lakatos-legény) ösz. fn. Az illető czéhszabályok szerint legénynyé szabadtított lakatosinas.

LAKATOSMESTER, (lakatos-mester) ösz. fn. Czéhbe avatott, s illető mesteri oklevéllel ellátott lakatos.

LAKATOSMESTERSÉG, (lakatos-mesterség) ösz. fn. Lakatosmunkákkal foglalkodó mesterség.

LAKATOSMUNKA, (lakatos munka) ösz. fn. Apróbb vagy finomabbféle, mesterségesebb vas vagy réz munka, melyeket a lakatosok készítenek, pl. lakat, zár, kulcs, sat. különböztetésül a kovácsmunkától, mely rendszeren gorombább, s nem annyira mesterséges.

LAKATOSMŰ, (lakatos-mű) ösz. fn. L. LAKATOSMUNKA.

LAKATOSPORTÉKA, (lakatos-portéka) ösz. fn. Lakatos által készített mű, mint árucikkely.

LAKATOSSÁG, (lakat-os-ság) fn. tt. *lakatosság-ot*, harm. szr. —a. 1) Lakatosok mestersége. *Lakatosságot tanulni.* 2) A lakatosok öszvesen. *Pesti lakatosság.*

LAKATSZEG, (lakat-szeg) ösz. fn. Azon fejcszegforma nyelvecske, mely a lakat ív nyílásába bemegy, s kulcsának fordítása által benszorul.

LAKATTALAN, (lakat-ta-lan) mn. tt. *lakattalan-t*, tb. —ok. Amire lakatot nem tettek, ami la-

kattal nincs erősítve, bezárva. Határozóképp am. lakat nélkül.

LAKBÉR, (lak-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki másnak házában fogadott lakásért fizet. *A lakbért évnegyedenként előre fizetni. Főlemelni a lakbért.* Másképp: *házbér.*

LAKFALVA, falu Sopron m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

LAKHATATLAN, LAKHATLAN, (lak-hat[at]lan) mn. tt. *lakhatatlan-t*, tb. —ok. Ahol bizonyos akadályoknál fogva lakni nem lehet. *Dögletes, nedves levegője miatt lakhatatlan hely. Ezen ház lakhatatlan, mert födele nincsen.* A régieknél eléjő cselekvő személyre vitetve is, aki nem lakhatik, pl. Szalay Á. gyűjtötte 400 magy. levében 1559-ik évből: „Kérnek vala ezen engemeth, hogy uramnak ő nagyságának írnék mellettek, hogy lakhatatlanok nádorisván uram szolgálai miatt.”

LAKHATÓ, (lak-hat-ó) mn. tt. *lakható-t*. Ami oly kellékekkel bir, melyeknél fogva lakni lehet benne vagy rajta. *Az elégett házat fölépíteni, és lakhatóvá tenni. Amérikában még sok lakható föld pusztán áll.*

LAKHÁZ, (lak-ház) ösz. fn. Ház, melyben valaki lakik, különböztetésül oly házaktól, melyek más célra épültek, milyenek, pl. *fürdőház, kávéház, malomház, méhház* stb.

LAKHEGY, DÉNESFA—, falu Vas m.; helyr. *Lakhegy-re*, —*én*, —*ról*.

LAKHELY, (lak-hely) ösz. fn. Azon hely, illetőleg ház, szoba stb. melyben valaki lakik. *Száraz, nedves, tágas, szűk lakhely.*

LAKIHEGY, pusztá Pest m.; helyr. —*hegy-re*, —*én*, —*ról*.

LAKIK, (lak-ik) k. m. *lak-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Bizonyos helyen, pl. vidéken, városban, faluban, vagy házban, mint rendes tartózkodási tanyán szállásol. *Házában, külföldön, városban, falun, pusztán, erdőben lakni. Magán, többed magával lakni. Földszint, első emeleten lakni. Mind jó ott lakni, hol becsülete van a jámbornak.* (Km.). *Othón lakjék az, aki kedve szerint akar élni.* 2) Mondják más állatokról is, amennyiben bizonyos tartózkodási helyök van. *A halak vízben laknak. Némely vadak az erdőkben, némelyek a sivatag pusztákon szeretnek lakni.* 3) Eledelel él, különösen vendégeskedik, jól eszik, iszik. *Elakott, mint a dob. Jól lakott. Ellakta minden vagyonát. Aki más szájával eszik, nem szokott jól lakni.* (Km.). „Az láb és a kéz ecczer megharagvának a hasra, hogy csak hivolkodnék, és amit ők lelnének, keresnének, azt mind fellakná.” Pesti Gábor meséi (XL.).

„Ázsztalnál vitézek
Víg örömmel esznek,
S nagy szeretettel laknak.”

Rimai.

Ezen értelmére nézve I. LAK, (1).

LAKMA, (lak-ma) fn. tt. *lakmát*. Szokottan : *lakoma*, azaz vendégeskedés, melyben jól esznek, isznak. Törökül : *lokma*, am. harapás (Bissen). Származékai : *lakmár*, *lakmározik*, *lakmározás*. V. ö. LAK, (1).

LAKMÁR, (lak-ma-ár) fn. tt. *lakmár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Vendégeskedő, jól evő ivó ember, különösen, ki dőzsöl, dobzódik.

LAKMÁROZÁS, (lak-ma-ár-oz-ás) fn. tt. *lakmározás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Vendégeskedés, eszemiszom ; dobzódás, töltözés.

LAKMÁROZIK, (lak-ma-ár-oz-ik) k. m. *lakmároz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Vendégeskedik, dúsán eszik-iszik, töltözik.

LAKMATEVE, (lakma-teve) ősz. fn. Amerikai emlős állat a tevék neméből, melyet teherbordaásra használnak, szőréből pedig az úgynevezett teveszőr kelmét készítik. Talán inkább *láhmateve*. (Camelus lama).

LAKÓ, (lak-ó) mn. tt. *lakót*, tb. —*k*. 1) Mondják személyről, ki valahol lakik. *Erdőkben lakó vadászok*, *pásztorok*. Ez értelemben önálló főnévül is használtatik. *Lakókat fogadni a házba*. 2) Mondják ösztvetelben helyről, hol valaki lakik. *Ez az én lakószobám*, (lakszobám).

LAKOCSA, falu Somogy m. ; helyr. *Lakocsára*, —*n*, —*ról*.

LAKODALMAS, (lak-od-al-m-as) mn. tt. *lakodalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lakodalmi vendégségben levő evő ivó, menyekzős. *Lakodalmas népek*, *vendégek*. 2) Mondják helyről, hol lakodalmat tartanak. *Lakodalmas ház*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODÁS, (lak-od-al-m-as-kod-ás) fn. tt. *lakodalmaskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lakodalmi vendégeskedés, mulatás. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODIK, (lak-od-al-m-as-kod-ik) k. m. *lakodalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szoros ért. a menyekző alkalmával adott lakodalomban vendégeskedik, töltözik, mulatgat. *A násznagynak való ember sokat lakodalmaskodik*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZ, (lak-od-al-m-az) önh. m. *lakodalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lakodalmat, vagyis menyekzői vendégséget innepel. *Az ördög sem lakodalmaz örömet fehérszemély nélkül*. (Km.). V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZÁS, (lak-od-al-m-az-ás) fn. tt. *lakodalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Menyekzői vendégeskedés.

LAKODALMI, (lak-od-al-m-i) mn. tt. *lakodalmi-t*, tb. —*ak*. Lakodalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Lakodalmi ebéd*, *vendégség*. *Lakodalmi versek*, *játékok*, *tréfák*, *szertartások*. *Lakodalmi nép*, *pompa*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALOM, (lak-od-al-om) fn. tt. *lakodal-*
mat, harm. szr. —*a*. A Münchener és Bécsi codexek-

ben, a Góry-codexben, Érdy-codexben, Kinizsy Pálné imakönyvében stb. mindenütt am. *habitaculum*, *domicilium*, *mansio*. V. ö. LAK, (1). Ugyancsak a régiek-nél, pl. a Nádor-codexben jelent penitentiát (672. l.) mintegy „lakol” igének megfelelőleg. Későbbi és a mai nyelvszokás szerint am. a házasság, vagyis menyekző alkalmával adadni szokott vendégség, *lakoma*, mely a nép szokása szerint legpazarabb bőségben történik minden egyéb vendégségek között. *Vé-
lős*, *kövér lakodalmat ülni*. *Sokáig tartott, mint a Rákóczy lakodalma*.

„Mint a veszett lakodalom,
Kertünk alatt zúg egy malom.” Népd.

Czifra lakodalom, ritka jutalom. (Km.). A régiek-nél is eléjőn általában „lakoma” értelemben :

„Örömeiben, hősök isznak az jó borban,
Nagy szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak.”

A kenyérmezei diadal. (Temesvári Istvántól 1569.).

Ezek szerint „lakodalom” a „lak” szónak mind három értelmében eléjőn. V. ö. LAK, (1).

LAKÓFÉL, (lakó-fél) ősz. fn. Használjuk olyan személyről, ki más házában bérfizetőként lakik, midőn a bérbeadó felet *házi úr*-nak v. *házi asszony*-nak mondják.

LAKOL, (lak-ol) önh. m. *lakol-t*. Bűnhődik, büntetést szenved valamiért. *Ifjuságunk bűneiért vén-ségünkben lakolunk*. *Várj várj, még ezért lakolsz*. *Kiki magdért meglakol*. *Atyáink vétettek, s mi lakolunk ér-tők*. Igen valószínű, hogy ezen igének *lak* gyöke egy a vendégeskedést, jól evést jelentő *lakik* igével, és hogy „lakol” gúnyos megfordított értelemben használtatik, mint a *kap* ige, midőn fenyegetve mondjuk, *majd kapsz, kikapod a magadét*. Így midőn azt mondjuk valakiről : *jól járt ökeme* annyit is tesz, hogy roszul járt. V. ö. LAK, (1).

LAKOLÁS, (lak-ol-ás) fn. tt. *lakolás-t*, tb. —*ok* harm. szr. —*a*. Bűnhődés, büntetés, melyet valamely elkövetett roszért szenvedni kell.

LAKOLTAT, (lak-ol-tat) mivel. m. *lakoltat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lakoltass*. Büntet vagy véghez viszi, rendelést tesz, hogy valaki bűnhődjék. *Ezért meglakoltattak, csak kezembe kerülj*.

LAKOMA, (lak-o-ma) fn. tt. *lakomát*. Általán akármily cím alatt adadni szokott vendégség, melyben az ételeket italokat nagyobb bőségben szolgáltatják. *Név-, születésnap* *lakoma*. *Farsangi, szüreti la-koma*. *Nagy, fényes, pompás lakomát ülni és ülni*.

„Onnan Buda nyáját örzi vala békén,
Szelíden országol hunok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek,
Ül lakomát vigan ; áldozik Istennek.”

Buda halála. (Arany J.-tól).

V. ö. LAK, (1).

LAKOMATÁRS, (lakoma-társ) ösz. fn. Személy, ki másokkal együtt lakomáz, vendégeskedik.

LAKOMÁZ, (lak-o-ma-az) önh. m. *lakomáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Lakomákba jár, ott vendégeskedik, mulat, eszik iszik. *Vég czimborákkal lakomázni*. Gyöngédebb kifejezés, mint a *lakmároz*, mert ez már némileg a dözsöléssel, dobzódással rokon; lakomázni pedig csak illedelmesen, és mérsékelten szokás.

LAKOMÁZÁS, (lak-o-ma-az-ás) fn. tt. *lakomázás-tb*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lakomai vendégeskedés, mulatozás.

LAKOS, (1), (lak-os) fn. tt. *lakos-tb*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán személy, ki bizonyos helyen lakik. *Ország, vármegye, város, falu, puszta lakosai*. *Tengeri szigetek lakosai*. *Valamely országnak és lakosai*. Egyes házakra, tanyákra, szobákra vonatkozólag inkább *lakó*. *E háznak több mint száz lakója van*. *Némely lakóknak felmondani a szállást*.

LAKOS, (2), KIS—, falu Szala m.; helyr. *Lakos-ra*, —on, —ról.

LAKOSSÁG, (lak-os-ság) fn. tt. *lakosság-ot*, harm. szr. —a. 1) Mint gyűnév jelenti bizonyos helyen lakó személyek öszvegét. *Város, falu lakossága*. 2) Szabadalom, jogozat, melynél fogva valaki bizonyos helyen lakhatik. *Lakosságment folytatni valamely városban*.

LAKOZÁS, (lak-oz-ás) fn. tt. *lakozás-tb*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Bizonyos helyen, mint rendes tartózkodási tanyán való szállásolás. 2) Vendégeskedés, különösen olyan, mely bizonyos társak között házról házra történik. Ilyenek a magyar mesterlegények által farsangi napokban tartatni szokott mulatságok. V. ö. LAKOZIK.

LAKOZIK, (lak-oz-ik) k. m. *lakoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —zál. 1) Bizonyos helyen, mint rendes tanyán, szálláson, folytonosan lakik. Ily értelemmel fordul elő a régi nyelvelmékekben. Bécsi Cod. Ruth. I. *És bemenvéjek Moabitidisek vidékébe, és lakoznak vala oth. És lakozának ott tíz esztendeiglen. Valahol lakozandol, én es lakozom*. Münch. Cod. János 11. *Lakozék azon helyben két napon*. János 14. *Szent szelletet ad tünektek, hogy lakozjék tüveletek*. stb. Góry Codex: *Ki lakozik szeretetben, Istenben lakozik*. (Qui manet in charitate, in Deo manet). stb. 2) Midőn a vendégeskedést, eszemiszomot jelentő *lakik* igétől származik, am. folytonosan vendégeskedik, mi különösen akkor történik, ha több társak ház szerint adnak lakomát, tehát mintegy *házzalva* vendégeskednek. Így lakoznak, vagyis házaznak, házálnak az úgynevezett tyúkverő legények, midőn a nászvendégek lakait sorban eljárlják.

„Jó kedvet mutatván,
S kedvesen lakozván,
Egymást ajándékozzák.“

Rimai.

LAKSA, gömöri tájszó *Laska* helyett, l. ezt.

LAKSÁG, összehúzva ‚lakosság‘ szóból.

LAKSZOBA, (lak-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki rendszeren lakni szokott, különböztetésül más szobától, mely csak fényüzésre, vagy vendégek számára van szánva stb.

LAKTANYA, (lak-tanya) ösz. fn. Az idegen eredetű *kaszárnya* értelmében am. középület, melyben katonaság lakik.

LAKTÁRS, (lak-társ) ösz. fn. Kik ugyanazon házban, vagy szorosabban véve, ugyanazon szobában laknak, egymásnak laktársai.

LAKVÁLTOZTATÁS, (lak-változtatás) ösz. fn. Valamely lakból kihurezolkodás, s új lakhelybe telepedés.

LAKZI, (lak-oz-i) fn. tt. *lakzi-tb*, tb. —k. Szoros ért. és népies nyelven, menyekzői lakozás, mely az ország különböző vidékei szerint különkülön sajátos szertartásokkal, tréfákkal, tánczokkal, játékokkal fűszerezettik. A lakzit a tyúkverők, másképp hérszék házálása szokta bezárni. Minthogy itt történik a legpazarabb eszemiszom, innen átv. ért. jelent dús evést. *Bezzeg volt lakzi. Száz temetés sem ér egy lakzit*. (Km.). Köznapi tréfás nyelven az ebek párosodását *kutyalakzi*-nak hívják. Az is *kutyalakzi*, ha az ebeket valamely csiny miatt megütögetik. E szó, mint alakja mutatja, kicsinyező módosítása a *lakozó*, *lakzó* részesülőnek.

LAKZIS, (lak-oz-i-s) mn. tt. *lakzis-tv*, —at, tb. —ak. Lakziban résztvevő, mulató, ahhoz tartozó. *Lakzis vendégek. Lakzis tréfák, trágár versek*.

LALASINCZ, falu Krassó m.; helyr. *Lalasincz-ra*, —on, —ról.

LÁLI, kicsinyezője, *Lália* szónak.

LÁLIA, női kn. tt. *Láliát*. Eulalia. Hellen szó, s jelent jól beszélőt.

LALITY, falu Bács m.; helyr. *Lality-ra*, —on, —ról.

LAM, fn. tt. *lam-ot*, harm. szr. —ja. Megegyezik vele a gömbölyűbb ajakkal ejtett *lom*. Jelent általában aláftyegő, lelógó, lenyúló, különösebben lecesepegő, lecsurgó valamit. Ezen jelentéséből érthetők a következő szók: *lamos, lamos, lanyha*; s a zártabb hangú *lomb, lomha, lomp, lomos, lomcs* (lomcs). Különösen jelenti az igen átázott testből lecesepegő nedvet, vagy az átázott testnek meghigadt, meglágyult, s ennél fogva aláftyegő, alányúló részeit, rostjait, rongyait. Szélesb ért. akármilyen más okból lelógó részeket. Innen: *lamos a gatyá szára*, ha vizes, sáros; *lamos a fa*, midőn télen a zuzmara jegezei fityegnek le róla; *lamos kutya*, melyről a csömbölyékes gubás szőr alá lógázkodik stb. Gyökre és alapfogalomra nézve megegyezik vele a német *Schlamm, Lump, lummeln*, s rokon a latin *lacer, lacinia* la gyökelem.

LÁM, (1), (la-ám v. la-im) indulatszó. Valamire figyelmeztető szócska, mely mintegy ellenvetést is

foglal magában, mintha mondani akarnók, nem úgy történt, mint te vagy én, vagy mindketten gondolók, hanem másképen, vagy legalább mint én mondtam. *Lám, te sem voltál ott.* (Szabó D.).

„Lám megmondtam Angyal Baudi,
Ne menj az Alföldre.“ Népd.

V. ö. LA, és ÁM, ÍME. A régieknél igen gyakran *nám*. A székelyeknél pedig megtoldva is: *lámsza*.

LÁM, (2), ALSÓ—, FELSZÖ—, faluk Hont, NAGY—, Nógrád m.; helyr. *Lám-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÁMA, fn. tt. *lámát*. l. LÁMA v. LAKMA TEVE.

LAMÁCS, falu Pozsony m.; helyr. *Lamács-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁMKERÉK, erdélyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lámkerék-re*, —*én*, —*ről*.

LÁMATEVE, (láma-teve) ösz. fn. l. LAKMA TEVE.

LAMHA, tájdivatos; l. LOMHA.

LAMOS, (lam-os) mn. tt. *lamos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szélesb ért. miről lamok fityegnek, alányulnak, vagy csurognak, csepegnek. *Lamos fák. Lamos farku kutya, lamos komondor*, mely a ganajkupaczon hál, és gubája megcsomósodva aláfityeg. Különösen, víztől, sártól csepegő nedves, lustos. *Lamos ruha*. Tréfás köznapi nyelven *agg lamos* am. örömapa a lakziban, talán azért, hogy a bortól elázik, más-kép: *öreg vigyori*, minthogy örömben vigyorog. Adják e nevet ökörnek is, kivált mely valósággal lamos, azaz ganajos faru, farku. Kemenesalján azt is jelenti: *hugyos*. Megegyezik vele a német *Schlam-mig*, *Schlammet*.

LÁMPA, fn. tt. *lámpt*. Különféle anyagból készíthető edény, melybe olajat, zsírt vagy más égékeny testet tesznek, s az abba mártott belet (kanóczot) meggyújtják, hogy a sötétségben világítson. A légszeszemű testek pedig kanócz nélkül is égnek. Résztint hogy hordozható legyen, résztint a levegő lobogtatásainak elhárítása végett, rendesen tokja is van, pl. üvegből, bádogból, rézből stb. *Templomai, utczai lámpa. Hintói lámpa. Lámpába olajt tölteni*.

„Reményem eltűnt, mint mikor a torony
Lámpája, az éjnek vad zivatarja közt
Ellobban.“

Kazinczy Ferencz.

Idegen eredetű szónak látszik, egy a hellen-latin *lampas*, és német *Lampe* szókkal, egyébiránt ha közvetlenül idegennek tartjuk is, de közvetőlegesen törzse, *lám* vagyis az *n* ajakhang előtt *m*-mé változván: *lám*; megvan a magyar *láng*, *lángol* szókban is. V. ö. LÁMPÁS.

LÁMPAC SINÁLÓ, (lámpa-csináló) ösz. fn. Mivel, ki lámpákat készít.

LÁMPAGYÚJTÓ, (lámpa-gyújtó) ösz. fn. Köz-ségi szolga, kinek kötelessége az utczai lámpákat a maga idején meggyújtani.

LÁMPAHORDÓ v. —HORDOZÓ, (lámpahordó v. —hordozó) ösz. fn. 1) Személy, ki az éjjeli sötétségben járók előtt lámpával, vagyis lámpással világít, hogy lássanak; helyesebben: *lámpáshordó*. V. ö. LÁMPÁS. 2) Így neveztetnek azon személyek is, kik innepélyes egyházi körmenetek alkalmával a szentség mellett lámpákat hordanak.

LÁMPAHORDÓ-VILLÁMBOGÁR, ösz. fn. Bogárnem a félröptyűsek osztályából, melyek között legnevezetesebb egy amerikai faj, mintegy öt hüvelyknyi hosszu testtel, sárga és sötétvörös pettyekkel, melynek fején bizonyos hólyagféle hártya oly annyira világít, hogy fényénél olvasni is lehet. (Fulgora candelaria).

LÁMPAKARÓ, (lámpa-karó) ösz. fn. Nyilvános tereken, utczákon levert karóféle állvány, mely a közvilágításra szolgáló lámpákat tartja.

LÁMPAKOROM, (lámpa-korom) ösz. fn. Korom, mely a lámpában égő olajból kifejlődik, és a lámpa födelét megfogja.

LAMPAN, a Bécsi codexben e helyett: *lappan*.

LÁMPAOLAJ, (lámpa-olaj) ösz. fn. Általán, olaj, melyet lámpában szoktak égetni, pl. repceolaj.

LÁMPÁS, (1), (lámpa-as) mn. tt. *lámpt* v. —*at*, tb. —*ak*. Lámpával felszerelt; vagy lámpákat pl. eladás végett tartalmazó. *Lámpt kocsi, lámpt hajó. Lámpt bolt*.

LÁMPÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lámpt* t, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A nép nyelvén szokottabb mint a *lámpa*. Egyébiránt némely vidékekre megkülönböztetik a kettőt. T. i. *lámpa* azon tájdivat szerint a szobákban, teremekben használni szokott, továbbá utczai világításra alkalmazott díszesebben készített, s vagy talapzaton álló, vagy falhoz kiálló rúdhoz stb. erősített világító eszköz, melynek német neve is, *Lampe*. A *lámpt* pedig a kézben hordoztatni szokott, átlátszó falakból készült edény, melyben többnyire csak gyertyát égetnek, s ennek német neve: *Laterne*. E megkülönböztetést általában is, különösen az irodalomban célszerű volna követni. Tréfásan, borral töltött palaczk. *Rongyos* jelzővel csárdák csúfneve. *Rongyos lámpt*. V. ö. LÁMPA.

LÁMPÁSOS, (lámpás-os) mn. tt. *lámpt* v. —*at*, tb. —*ak*. Lámpással ellátott, lámpást hordozó. *Lámpt* *hintó. Lámpt* *gyermek*.

LÁMPATISZTÍTÓ, (lámpa-tisztító) ösz. fn. Szolga, különösen a közvilágítási intézethez tartozó személy, kinek kötelessége a lámpákat tisztán tartani és rendesen gyújtogatni is.

LÁMPÉRT v. LÁMPÉRT, férfi kn. tt. *Lámpt* *ot. Lambertus*. A régi oklevelekben nem ritkán előforduló, most pedig kevesebb divatos név. Van ilyenü fehér szőlőfajta is. *Lámpt* *szőlő*.

LÁMPÉRTOS, mn. tt. *lámpt* v. —*at*, tb. —*ak*. Dunán túl, nevezetesen Győr és Veszprém megyékben divatozó tájszó, az országos ismeretű, siket

,nagyot halló' helyett. Eredete homályos. Talán hajdan valamely Lámpért nevezetű, s a fennemlített vidékeken ismeretes siket emberről kapta fel a népszokás. Így például Komáromban a serhát, vagyis bakót *benczének* hívják, az ott először megtelepedett *Wenczel* nevű német eredetű bakóról.

LÁMPÓ, mn. tt. *lámpót*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. lágy, puba; és lomha. Hihetőleg vagy a következő ,lampos' vagy pedig ,lanyhó' szónak módosulatai; mindenesetre *lam* v. (*lan lany*) gyökéből származott.

LAMPOS, (lam-p-os) mn. tt. *lampos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Mondják lépes mézről, minthogy *lamos*, azaz nyúlós természetű, s ha merítik a tömegből, nyúlós szálai *lam* gyanánt lógnak alá; magas hangon tehát egyezik ,lépes' szóval. L. ezt 2) Mondják kutyáról, melynek hosszú gubás szőre, kívált ha esőmbökös, aláfityeg. Baranyában a farkast *mezei lampos*-nak is hívják. V. ö. LOMPOS.

LÁMSZA, (lám-sza) indulatszó, a ,lám'-nak nyomatékosabb kifejezésére. A *sza* csak nyomatékot jelentő ragaszték, mint *nosza*, *addsza* s több szókban. Néhutt : *lámszag*, melyben a *g* oly egyszerű toldalék, mint ezekben : *kissé-g* (kissé' helyett), *ládd-é-g*, *ládd-e'* h. stb. L. LÁM.

LAN, elvont gyök, melyből *langy*, *langyos*, *lan-ka*, *lankad*, és a lágyított *lanyha* származnak. Alapértelmét azon mozgás teszi, mely a belerőnek, szilárdságnak fogyatkozásakor mutatkozik, midőn bizonyos testek némi kül benyomások által lágyakká s engedékenyekké lesznek, pl. midőn a hideg levegő a nap sugarának enged, *langy* leszen; midőn a test a ráneheződ tehernek enged, *lankadóvá* leszen; midőn valaki a munkától visszavonja magát, *lanyha*. E jelentésénél fogva megegyezik vele : *lam* (l. LAM), és magas hangon *len* (a ,leng' szóban).

—LAN, vékonyhangon, —LEN, (1), rendesen az *ig* határozós szókhoz járulni szokott toldalék-képző, pl. *holtomig-lan*, *addig-lan*, *mostanig-lan*, *végig-lan*, *eddig-lan*, *egyig-lan*. V. ö. —IGLAN, —IGLEN. Valószínűleg öszvetett képző az *el* (=túl) és szintén határozókat képező *en* (vastaghangon *al*, *an*) elemekből, s értelme : bizonyos idő- vagy tér-, vagy számbeli határon túl, túlban. Járul némely másnemű igehatározókhoz és kötszókhoz is, pl. *isméglen*, *pediglen*, *megintelen*. Jelenti mint túlbő határozói elemekből álló, az illető határnak teljes bezárását, a nevezetnek is befoglalásával, pl. *ezen utcza sor az utolsó háziglan' elégett*, am. az utolsó ház belefoglaltával; ellenben, az utolsó *házig* elégett, am. az utolsó kivételével a többi mind. A régiségben találjuk ,ig' nélkül is, mint egyszerű igehatározót, pl. „hétfőre virradólan“ 1553. levél. (Szalay Á. 400 magy. l.).

—LAN, —LEN, (2), mint a tagadó —*talán*, —*telen*, (v. —*atlan*, —*ellen*) képzők egyik, még pedig azon alkatrésze, mely magyar nyelvérzéssel egyedüli alapja a tagadásnak, mely nélkül a *ta te*

képzők soha tagadást nem jelentenek, ellenben *lan len* önmagukban, *ta te* vagy *at et* nélkül is, mind a népnyelvben, mind a legjobb íróinknál eléjönnek tagadó értelemben; (ezért nem ismerhetjük el sem a *lól* névtag-, v. *tól* igétől származtatást, sem a finn rokonítást); ha t. i. már t. előzi meg, pl. a népnyelvben : *körlátlan*, *bűn tetlen* (= büntetetlen), *mezítelen* v. *mezillen* (nem : mezetlen) *kietlen*, *kétlen*, *hiltlen*, *vétlen*, *étlen*, *ítlan*, *tétlen*, *bocsánatlan* (Báthorinál) stb.; az írókat illetőleg l. —ATLAN czikk alatt; mind olyan esetekben, midőn a *lan len* képzőt már közvetlenül megelőzi egy *t*, mely itt is soha sem tagadó jelentésű, sőt van régi példánk *t* nélkül is : *mértéklen* (az idézett —ATLAN alatt). Ezen képző tehát mind alkattára, mind jelentésére nézve teljesen egyezik a ,kül' szóval ,nélkül' névutóban, melynek első tagja (*nél*) helyett *at et* (v. *ta te*) áll, mely alatt, mint máskor (—ATLAN alatt) kifejtettük, neveknél *as es* melléknévi, igéknél *at et* igenévi képző, vagy ha teszszik *ott* szó rejlik, úgy hogy ezen ,ott' a ,nél'-nek szintén megfelelné értelemben. A *lan len* pedig, vagy *nem* tagadó szóból változott el (s *lem* eléjön, mint tagadó szó az arab-török nyelvben is), vagy pedig az nem más, mint *ellen* szó; mely föltevésre még azon körülmény is utal, hogy valamint *ellen'* név és határozó (névutó, névhatározó) is egyszersmind, úgy valamennyi ,lan', ,len' (atlan etlen v. talan telen) képzős neveinket változtatlanul lehet határozóként is használni, noha ez utóbbi esetben az *ul* *ül* képzőket is elfogadják; pl. *ez nem maradhat büntetlen* vagy *büntetlenül*.

—LÁN, öszvetett képző (ló-an) *kerlán* és *orozlan* szókban.

LÁNCSA, l. LÁNDSA.

LANCSÁR, falu Nyitra m.; helyr. *Lancsár-ra*, —on, —ról.

LANCSOS, (lam-cs-os) mn. l. LONCSOS.

LANCSUK, falu Baranya m.; helyr. *Lancsuk-ra*, —on, —ról.

LÁNCZ, mn. tt. *lancz-ot*. Baróti Szabó D. szerint am. magas, szálas, hosszú. Heltai a német katonákat nevezi *lanczoknak*. A székelyeknél *lanczfa* jelent lármafát, vagyis magas faszálát, melynek tetején a régi zavargós időkben zsúpot gyújtottak meg, mi a közelgető veszély jeléül, és arra szolgált, hogy a nép fegyverre keljen. E szó leginkább egyezik a latin *longus*, és a német *lang* szókkal, mennyiben t. i. hosszut jelent. Mi a Heltai értelmében vett *lanczot* illeti, ez talán nem egyéb, mint a *Landsman* szónak, melyen a német katonák egymást hívogatták, a magyarok által felkapott első része.

LÁNCZ, (1), fn. tt. *láncz-ot*, harm. szr. —a. Széles ért. több egymással öszvefüggésben levő részekből álló egész, pl. a bizonyos irányban vonuló, s egymásután következő hegyek sorát hegyláncznak mondjuk. Szorosb ért. oly egész, illetőleg mű, melyet több egymásba akasztott, s egymástól függő gyűrűk, karikák képeznek. *Szörből*, *zsinórból*, *fűszálakból* kö-

tött láncz. Különösen ilyféle szövédéek különféle érczekből. *Arany láncz, ezüst, réz, vas láncz.* Rendeltetéséhez képest: *nyakláncz, óraláncz, menteláncz, rabláncz.* Legszokottabban jelent vas gyűrűkből, vagy karikákból csinált kötélforma szövédéket, melynek fő czélja valamit megkötni, megerősíteni. *Láncz a gugorás kúton, szekéren, jármon, saraglyán.* A harapós kutyát lánczra kötni. *Földmérők láncza.* Innen, *lánczföld* am. holdföld. *Kötő láncz,* melylyel kereket kötnék. *Lánczra verni a rabokat. Rablánczot viselni.* Néha reggel *láncz, estve pedig láncz* (rabság) (Km.).

„A sorvasztó láncz így készült árva hazánkra.”

Kisfaludy K.

Mesés rejtélyben eléadva: *ha fölveszik is sír, ha leteszik is sír.* Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak összefüggése, bizonyos személyek ösztvertartása. *Eblánczot kötöttek egymás között,* am. kutyabarátságot. *Ez olyan láncz, melynek sok szemei vannak,* azaz bonyolalmas dolog. (Km.). Eszó palóczosan ejtve: *loancz.* Minthogy alapfogalom benne a részeknek egymástól függése, *lógása,* és mivel a szoros értelemben vett láncz részei természeti helyzetöknél fogva nemcsak egyzerűen mozgóknak, lógékony, hanem előbbre haladó tulajdonságuk is, innen okszerűleg állítjuk, hogy gyöke különösebben a haladó mozgást jelentő *lo* v. *la,* melyből lett *lo-an, lo-an-cz;* oly alakulással mint a rovást, metszést jelentő *ro* gyökből lett *ro-an-cz, ráncz,* azaz rovás, metszés valamely testen.

LÁNCZ, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Abaúj m.; helyr. *Láncz-ra, —on, —ról.*

LÁNCZALAKÚ v. —ALAKU, (láncz-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve némileg a szoros értelemben vett lánczhoz hasonló. *Lánczalakú eleven sörény,* melyet a fák egymásba szőtt ágai képeznek. *Lánczalakú vitézkötés.*

LÁNCZALÉK, (láncz-al-ék) fn. tt. *lánczalcék-ot.* A láncznak valamely toldaléka, pl. a lánczhoz toldott darab faágas a szánerdőlésben (szánnal erdőlésben), melylyel akkor toldják ki a lánczot, mikor olyan rövid, hogy el nem ér az orsókra. (Székely szó. Ferencki János.).

LÁNCZDAD, (láncz-dad) mn. tt. *lánczdadot.* L. LÁNCZALAKÚ.

LÁNCZÉB, (láncz-éb) ösz. fn. Harapós eb, melyet nappal rendesen lánczon kötve tartanak, s csak éjjel, vagy akkor bocsátják szabadon, midőn egyedül a tolvajokra nézve lehet veszedelmes. *Helyhez van kötve, mint a lánczeb.*

LANCZFA, (lancz-fa) ösz. fn. l. LANCZ alatt.

LÁNCZFALÉK, (láncz-falék ?) fn. Fatoldat a lánczhoz. L. LÁNCZALÉK.

LÁNCZFÉKSZÁR, (láncz-fék-szár) ösz. fn. Kisebbséle gyűrűkből álló vas láncz, mely kantárszárral szolgál a szokottabb szíj helyett.

LÁNCZGYÜRÜ, (láncz-gyűrű) ösz. fn. Lásd: LÁNCZSZÉM.

LÁNCZHÍD, (láncz-híd) ösz. fn. Nagybbszerű vas lánczdarad művön nyugvó híd. *Budapesti lánczhíd.*

LÁNCZKÉSZÍTŐ, (láncz-készítő) ösz. fn. Érczműves, ki lánczokat készít, pl. aranyműves, ki aranyból, ötvös, ki ezüstből, kovács, ki vasból készít lánczokat.

LÁNCZKOVÁCS, (láncz-kovács) ösz. fn. Kovács, ki vas anyagból különféle czélokra szolgáló lánczokat kohol.

LÁNCZKÖTÉS, (láncz-kötés) ösz. fn. L. LÁNCZOLÁS.

LÁNCZMÍVES, (láncz-műves) l. LÁNCZKÉSZÍTŐ.

LÁNCZMŰ, (láncz-mű) ösz. fn. Általán mindenféle mű, mely lánczot képez, melynek alakja lánczhoz hasonló, például lánczból való karperecz.

LÁNCZNEMŰ, (láncz-nemű) ösz. mn. és fn. Láncz formára készített (valami).

LÁNCZOL, (láncz-ol) áth. m. *lánczol-t.* Lánczozal köt, megköt, erősít valamit v. valakit. *A saraglyát a koci oldalához, a tézslát a rúdhoz lánczolni. Meglánczolni az elfogott rablókat. Együvé lánczolni a foglyokat.* A gombkötők és paszománműveseknél valamit lánczformára köt, sző. *Vitézkötéseket lánczolni.*

LÁNCZOLÁS, (láncz-ol-ás) fn. tt. *lánczolás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Gombkötői munkálkodás, midőn valamit lánczformára csinálnak. 2) Maga azon mű, melyet lánczformára kötöttek.

LÁNCZOLAT, (láncz-ol-at) fn. tt. *lánczolat-ot,* harm. szr. —a v. —ja. 1) Mű, szövet, gombkötői vagy női munka, mely lánczot ábrázol. 2) Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak sorozata, mennyiben mintegy lánczszemek gyanánt össze függenek. *Hegyek lánczolata. Esemélynézet, Számok lánczolata.*

LÁNCZOLATOS, (láncz-ol-at-os) mn. tt. *lánczolatos-t* v. —at, tb. —ak. Lánczolatot ábrázoló, láncz módjára összefüggő vagy alakuló.

LÁNCZOS, (láncz-os) mn. tt. *lánczos-t* v. —at, tk. —ak. 1) Lánczforma. *Lánczos boltozat.* 2) Lánczozal ellátott. *Lánczos iga, tézsla, saraglya. Lánczos kút. Lánczos gömb. Lánczos bot. Ezüst lánczos mente.* Használtatik káromkodási pótlékek is, mintegy megvetőleg valamely lelánczolt emberre, mint gonosztevőre, vagy lelánczolt mint mérges állatra vonatkozva. *Kutya lánczos! Ejnye lánczos, lobogós! Lánczos adta, teringette!*

LÁNCZOZ, (láncz-oz) áth. m. *lánczoz-tam, —tál, —ott,* par. —z. 1) Valamit lánczformában összefűz. *Fűszálakat lánczozni.* 2) Lánczozal kötöz, megkötöz; vagy lánczozal ékesít, díszít.

LÁNCZSZÉM, (láncz-szém) ösz. fn. Azon egyes gyűrűk, vagy karikák, melyek a lánczot képezik.

LÁNCZSZÉMÖLTÉS, (láncz-szém-öltés) ösz. fn. Egyik lánczszemnek a másikkal összeváltása, midőn egyiket mintegy beleöltik a másikba.

LÁNDÉG, tájdivatos, *lád-é* helyett.

LANDOK, falu Szepes m.; helyr. *Landok-ra*, —on, —ról.

LANDOR, puszta Somogy m., s erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Landor-ra*, —on, —ról.

LÁNDOR, puszta Komárom m.; helyr. *Lándor-ra*, —on, —ról.

LÁNDOR-FEJÉRVÁR, lásd : NÁNDOR-FEJÉRVÁR.

LÁNDOR-GÓCZ, puszta Pozsony m.; helyr. —Gócz-ra, —on, —ról.

LÁNDSA, fn. tt. *lándsát*. Hosszu nyársforma fegyver, melyet öklelő harcban, harcjátékban vagy vadászatban is szoktak használni. Minthogy lényegére nézve alig különbözik a dárdától, kopjától, dsitától, innen e nevek köz használatban fölcseréltetnek. A Münchener codexben így van írva : *láncsa*. A latin *lancea* után alakult, valamint a német *Lanze*, francia *lance*, olasz *lancia*, angol *lance*. Szintén ide tartozik a hellén *λόγχη* is. Eredeti magyarul : *dárda*, melyben megvan a szűrő eszközt jelentő *ár*, valamint a *nyárs* és *kárt* (gereben) szókban; továbbá a régies *szucza* v. *czucza* v. *csucsa*.

LÁNDÁSÁS, (lándsas-as) mn. tt. *lándsás-t* v. —at, tb. —ak. Lándsával ellátott, fölfegyverkezett. *Lándsás vitélnek*. Mint főnévnek tárgyesete —t s többese —ok, midőn katonát jelent, kinek fő fegyvere lándsas. A növénytanban mondják a levélről vagy levélnemű szervről, midőn annak mindkét vége egyenlően keskenyedek el, s a közepe kihalasodik; vagyis két görbe vonal által képezett, két hegyes szögű lap, mely mintegy négyszer hosszabb, mint széles (lanceolatum t. i. folium); ilyen levele van a fagyalfának. (Gönczy Pál).

LANDÚL, (lan-d-ül) önh. m. *landúl-t*. Vas vármegyei tájige, s am. lángra gyúl, lángot vet, (*langúl* v. *lángúl* helyett).

LÁNDZSA; LÁNDZSÁS, lásd : LÁNDSA; LÁNDÁS.

LANDZSÉR, falu Sopron m.; helyr. *Landzsér-ra*, —on, —ról.

LÁNG, (1), (láng v. lán-og v. lan-og, rokon vele a felhangu len-g) fn. tt. *láng-ot*, harm. szr. —ja. Eredetileg rövid: *lang*, mint Erdélyben csaknem általán, s némely származékait Magyarországon vidékein is használják; mint Kemenesalon és Csalóközben a *lángos* nevű sütemény *lángol* v. *lángaló*. Jelenti az égő testből mintegy kifolyó legfinomabb, s legélénkebb, lobogva mozgó (lengő) tüzet. *A meggyuladt lőpor, szalma lángot vet, lángra kap. Vörös, halavány, kékes láng. A lángokat lobogtatja a szél. Magasra szálló láng. Lángba borult a város, az ég. Tiszta lánggal égő gyertyaszál. Lángoszlopok emelkednek a tűzokádó hegy torkolatából. Átv. ért. 1) leggyulékonyabb szesz, mit különböztetésül a vegyésznek röviden *lang-nak* (alcohol) neveznek. 2) Bizonys dol-*

goknak legfinomabb részei, pl. *liszt lángja*, a legfinomabb liszt; *lángelme*, *lángész*, igen kitünő, magas ihlettségű elme v. ész. 3) Mondják némely indulatokról, melyek a vért rendkívüli mozgásba hozzák, különösen a haragról és szerelemről. *Emésztí szívét a szerelem lángja. Lánggal égő szerelem. Haragja lángra gyuladt.*

„Láng az éneklő, heve forr dalában.“

Berzsenyi.

„Míg honja bolyongani hagyja, kihál
Bús éneke, tört szíve lángjaival.“

A magyar költő. (Vörösmartyótl).

4) Mondjuk hirtelen kitörő polgári mozgalomról. *A forradalom egyszerre lángra kapott.* A láng, mint az érzékeket fölötte gyönyörködtető tünemény, a költői nyelvben nagy szerepet játszik.

E szónak alakja gyaníttatja, hogy eredetileg gyakorlatos ige volt, *lan-og*, mint *ég* (ardet) *e-eg*. Mindkettőben alapfogalom a mozgás, azon különbséggel, hogy az *ég* egyszerű, kevésbé élénk, a *lanog* v. *lang* ellenben lengő, lobogó hányakodást jelent, mit a mozgékony *l* hang jellemz, valamint a latin *lumen*, német *lohen*, s a hellen *φλόξ*, latin *flamma* szókban; mely utolsókban az előre tett fuvó hang egyszersmind ezen tüneménynek *fuvalmányi*, *szelleti*, *folyami* természetét fejezi ki. Sínai nyelven *liáng* am. a latin 'splendens' (tündöklő).

LÁNG, (2), KIS—, NAGY—, puszták Fehér m.; helyr. *Láng-ra*, —on, —ról.

LÁNGAD, (láng-ad) elvont törzse *lángadoz* szónak; de magában nem divatozik. Lásd : LÁNGADOZ.

LÁNGADOZ, (láng-ad-oz) önh. m. *lángadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Lángra gyuladoz, lobadoz. *Lángadoz a vigan égő száraz fa.* Törzské *lángad*, oly képzésű, mint *lankad*.

LANGALÉTA, fn. tt. *langalétát*. Győr tájékán divatozó szó, am. hóri horgas nagy hosszú ember. Megfelel neki a latin *longurio*. Mintha *langallító* szó módosulata volna. V. ö. LANGALÓ. Itt a *langa* ám-bár a német *lang* és latin *longus* fogalmát fejezi ki, mindazáltal a magyar nyelvből is értelmezhető, ha t. i. a *lang* v. *láng* (flamma) szónak azon alapértelmét tekintjük, mely szerént a lángnak természete fölfelé, magasra törekedni, nyúlni. Kemenesalján Lé-vay László szerént am. póre, félmeztelen; mely értelemben szintén a (csupasz) láng értelme lappang.

LANGALLIK, (lang-al-l-ik) k. m. *langall-ott*, htn. —ani. Lángol vagy láng módjára lobog.

„Hajtsad, hajtsad mind addig,
Míg a szoknya langallik.“

Keresztúrfiszeki tánczvers. (Kriza J.).

LANGALLÓ, (lang-al-l-ó, 'langallik' igétől) l. LANGALÓ.

LANGALÓ, (láng-al ó) fn. tt. *lángaló-t*. Így nevezik némely vidékeken, nevezetesen Kemenesalon, Csalóközben stb. a lángosféle süteményt; a széke-lyeknél pedig Kriza J. szerint a palacsintát. Végre Lőrincz Károly szerint am. érczpörkölő langkemen-
cze. (Flammofen). V. ö. LÁNGOS, fn.

LANGATÓ, pusztá Sopron m.; helyr. *Langató-ra*, —n, —ról.

LÁNGAZIK, l. LÁNGOZIK.

LÁNGELME; LÁNGELMŰ; l. LÁNGÉSZ; LÁNGESZŰ.

LÁNGÉSZ, (láng-ész) ősz. fn. Általán igen kitü-
nő tulajdonságokkal bíró ész, mely jelesen a tárgyak
könnyű, sebes felfogása, eredetiség, alkotó erő, s
mintegy másokon uralkodása által mutatkozik. Kü-
lönösen ész, mely az ismeretek, és művészetek bizo-
nyos nemében sajátzerű felsőbb tünemény. *Költői,
zenészi, festési lángész*.

„Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér.”

Berzsenyi.

LÁNGESZŰ v. —ESZŰ, (láng-eszü) ősz. mn.
Kinek lángesze van. *Lángeszű bölcs*. V. ö. LÁNG-
ÉSZ.

LÁNGESZÜSÉG, (láng-eszüség) ősz. fn. Láng-
ész, mint kitünő lelki tulajdonság. V. ö. LÁNGÉSZ.

LÁNGÍT, (láng-it) áth. m. *lángít-ott*, par. —s.
htn. —ni v. —ni. Lángra gyulaszt, eszközli, okozza,
hogy valami lángra kapjon, lánggal égjen. Átv. ért.
am. feltüzel, lelkesít.

„Harcz tüze lángítá bizton viadalra kikelted.”

Kisfaludy K.

LÁNGMADÁR, (láng-madár) ősz. fn. A gémek
neme alá tartozó madárfaj, melynek tollai, kivéve a
hat fekete kormánytollat, lángvörös színűek. (Phoe-
nicopterus).

LANGMÉRŐ, (lang-mérő) ősz. fn. Eszköz, mely-
lyel valamely szeszes folyadék fokát méri.

LANGOL, (lang-ol) áth. m. *langolt*. Lánggá,
azaz szeszes folyadékká változtat.

LÁNGOL, (láng-ol) önh. m. *lángol-t*. Lánggal
ég, lobog. *Lángol a meggyújtott olaj, zsir*. Átv. ért.
valamely erős indulat legfőbb fokára hág. *Lángol
szívében a harag, szerelem*.

„Ott egy hajlék, ott él a hív,
Kiért lángol tisztán e szív.”

Kisfaludy K.

LANGOLÁS, (lang-ol-ás) fn. tt. *langolás-t*, tb.
—ok. Lánggá változtatás.

LÁNGOLÁS, (láng-ol-ás) fn. tt. *lángolás-t*, tb.
—ok, harm. szr. —a. Lánggal égés, lobogás.

LÁNGOLÓ, (1) (láng-ol-ó) mn. tt. *lángoló-t*. Lán-
gokat vetve, lobogva égő. *A lángoló tűz éjjel mesz-
sze megpirosítja az eget*. Átv. ért. *lángoló szív, lán-
goló szerelem. Lángoló szemek. Haragtól, szégyentől
lángoló arcz*.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

„Titkon borong a genius
A néma hant felett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.”

Kölcsey.

LÁNGOLÓ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángolót*.
l. LÁNGOS, fn.

LÁNGOLÓAN, (láng-ol-ó-an) ih. Lánggal égve.
Átv. ért. belső érzelemtől gyúladozva.

„Egy hon, és egy leány;
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolóan, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.”

Kölcsey.

LANGOS, l. LÁNGOS mn. és fn.

LÁNGOS, (1), (láng-os) mn. tt. *lángos-t* v.
—at, tb. —ak. Ami lánggal ég, aminek lángja van.
Lángos tűz. Néhutt rövid a-val *lángos* (lengős?) am.
széteresztett, pl. haj. (Tájszótár).

LÁNGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángos-t*,
tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kenyértésztából kisza-
kaszott, minél vékonyabbra nyújtott, jól meg szózt,
és zsírozott (szalonnázott) lepényforma sütemény,
melyet a kenyér bevetése előtt a lángnál sütnék, mi-
dön t. i. még a kemence fül, tehát láng van benne.
Némely vidékeken : *lángaló*. 2) A székelyeknél rövi-
den : *lángos* am. bolygó tűz, tüzes ember.

LÁNGOSZLOP, (láng-oszlop) ősz. fn. Oszlop
formán fölemelkedő lángozat, nagy égések, tűzvészek
alkalmával.

LÁNGOZÁS, (láng-oz-ás) fn. tt. *lángozás-t*, tb.
—ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely meg-
gyuladt test lánggal, lobogva ég. *Szalma, gaz lángo-
zása*. Máskép : *lángolás*.

LÁNGOZAT, l. LÁNGZAT.

„S mint két tűzi lángozat egybevegnyül,
A két rokon érzet is összehevül.”

Kisfaludy K.

LÁNGOZIK, (láng-oz-ik) k. m. *lángoz-tam*,
—tál, —ott v. *lángz-ott*. Lángot vetve, lobogva ég.

LÁNGOZÓ, (láng-oz-ó) mn. tt. *lángozó-t*. Láng-
gal égő, lobogó. „Kénkövel lángozó szömei.” (t. i.
az ördögnek. Nádor-codex).

„Az ő teste vala befödve bíborral,
A keze fegyveres, lángozó pallossal.”

Zrínyi.

LÁNGÖZÖN, (láng-özön) ősz. fn. Képes kife-
jezés, jelent sok, folytonosan egymásra tolongó lán-
gokat, melyek, mint ömlő ár víz a földön, úgy elter-
jednek a levegőben. *A pompásan kivilágított utcák,
toronyok, paloták lángözönben úsztak. Az egész várost
lángözön borította*. Átv. értelemben :

„Képzete lángözönéből,
Egy alak ömlik elé.”

Kisfaludy K.

LÁNGPEST, (láng-pest) ösz. fn. Pest, azaz kemence, különösen hutai olvasztókemence, melyben lángoló tűz ég.

LÁNGSUGÁR, (láng-sugár) ösz. fn. Sugárt képező láng.

„A kelő nap lángsugári,
Szétlebbentik a homályt.“

Kisfaludy K.

LÁNGSZERELÉM, (láng-szerelém) ösz. fn. Forró indulatú, tüzes szerelem.

„Küzde győzők, s lángszerelmem
Megjutalmaz lágy ölén.“

Kisfaludy Károly.

LÁNGSZÍN, (láng-szín) ösz. fn. Olyféle vörös szín, mely leginkább lánghoz hasonlítható, tehát igen élénk, világos vörös, milyen a tisztán kelő vagy nyugvó napé.

LÁNGSZINÜ v. —SZINÜ, (láng-szinü) ösz. mn. Élénk veres színü, mint a tüzláng. *Lángszinü hajnal. Lángszinü virág.*

LÁNGTENGÉR, (láng-tengér) l. LÁNGÖZÖN.

LÁNGÚL, LÁNGUL, (láng-úl) önh. Lángra lobban, lobbot vet. Átv. ért. lelkesül.

LÁNGVEZETÉK, (láng-vezeték) ösz. fn. A lángot továbbvezető csatorna.

LÁNGVIRÁG, (láng-virág) ösz. fn. Virginiai származású virágnem, az őthímeselek seregéből; bokrotája gyertyatartó forma, bibéje három águ, csészéje szögletes, tokja három rekeszű. Fajai közül nevezetes a *pettegetett lángvirág*, melynek felálló verhenyes szára van. (*Phlox maculata*).

LÁNGZAT, (láng-oz-at) fn. tt. *lángzat-ot*, harm. szr. —a. Lánggal égés tüneménye, vagy összege tulajd. és átv. értelemben.

„Az ifju kornak nyájas isteni,
Bucsúzva néznek a szív lángzatára.“

Kisfaludy K.

LÁNGZIK, l. LÁNGOZIK.

LÁNGZÓ, l. LÁNGOZÓ.

„És ha lassun e tűz árja
Elhervasztja létemet,
S egy hideg kéz majd bezárja
Érte lángzó szívemet.“

Kisfaludy K.

„Nyisd fel, oh, lángzó kebeled,
Dicső hölgy.“ Kölcsey.

LANGY, (1), (lan-gy v. lam-gy) mn. tt. *langy-ot* v. —at. Mondják általában oly testről, melynek részei nincsenek szilárd összevetésben, ez értelemben másképp: *laza*, pl. *langy függés*, am. *laza függés* (Mándy P.). Különösen nedvről, vizről, melynek hőmérséke mintegy középfokon áll a hideg és meleg között, mely szokott eredeti frissességéből, keménységéből veszített, engedett, s mintegy *lajhább*, *lankad-*

tabb lett. Innen néha fölcseréltetik vele a *lággy*. Szélesb átv. ért. jelenti a levegő mérsékét, mely szerint nem kemény, hideg vagy meleg, a nap szelid sugarainak enged. *Langy idő*, *langy szellő*. Képes kifejezéssel mondják emberről, ki kötelességi működésében nem buzgó, ki hamar lankad, ki nem szilárd. *Langy keresztény*, ki illető kötelességeit immelámmal végzi. *Langy elöljáró*, ki nem sokat gondol a feyelemmel. Mindezen jelentések közül kitűnik, hogy ezen szóban alapfogalom a kellő vagy szokott szilárdságnak, keménységnek hiánya, s rokon a *lajha*, *lankad*, *lanyha*, *lággy*, *lassu* szókkal. Közelít hozzá a német *lau* is. V. ö. LA gyök, és LÁGY, mn.

LANGY, (2), (mint fentebb) fn. tt. *langy-ot*. A nedvnek, jelesen víznek azon mérséke, melynél fogva sem hideg, sem meleg. Önállólag nem, hanem *langyos*, *langyosság* stb. származékokban divatozik.

LANGYA, (lan-gy-a) mn. tt. *langyát*. Lásd: LANGY mn.

LANGYAD, (lan-gy-ad) önh. m. *langyadt*. L LANGYÚL.

LANGYÁN, (lan-gy-a-an) ih. Sem hidegen, sem melegen. V. ö. LANGY, mn.

LANGYASZT, (lan-gy-aszt) áth. m. *langyasztott*, htn. —ni v. —ani. L. LANGYÍT.

LANGYATAG, (lan-gy-ad-ag) mn. tt. *langyagot*. L. LANGY, mn.

LANGYÍT, (lan-gy-ít) áth. m. *langyított*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valamit langygyá tesz. *Vízelt langyítani* am. bizonyos fokú meleg által lágyabbá tenni, vagy előbbi nyersességéből, friss voltából valamit elvenni. *A tavaszi meleg nap langyítja a levegőt. Belangyítani a kemenczébe.* (Szabó D.). V. ö. LANGY.

LANGYODIK, (lan-gy-od-ik) k. m. *langyodtam*, —tál, —ott. Látszólag magamagától, mindazáltal okozó erő hozzájárultával langygyá leszen, pl. *a tavaszi nap sugaraitól langyodik az idő*. V. ö. LANGYÚL.

LANGYOS, (lan-gy-os) mn. tt. *langyos-t* v. —at, tb. —ak. Egy értelmű a langy melléknévvvel, és ennél szokottabb használatu. *Langyos víz, láb-fördő*. V. ö. LANGY.

„A tavasz, rózsás kebelét kitarva,
Száll alá langyos levegőn mezőkre.“

Berzsenyi.

LANGYOSÍT, LANGYOSIT, (lan-gy-os-ít) áth. m. *langyosított*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Langyossá tesz. *Friss vizet fűtött kályha mellett langyosítani*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSODÁS, (langy-os-od-ás) fn. tt. *langyosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változási állapot, midőn valamely hideg vagy hűvös test langyossá leszen.

LANGYOSODIK, (lan-gy-os-od-ik) k. m. *langyosodtam*, —tál, —ott. Langyossá leszen, hideg v. hűvös mérséke fogyván melegedni kezd. *Langyosodik a víz, a levegő*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSSÁG, (lan-gy-os-ság) fn. tt. *langyosság-ot*, harm. szr. —a. Közép állapot a hidegség és melegség között, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valamit langyosnak mondunk. *Víznek, földnek langyossága.*

LANGYÚL, **LANGYUL**, (lan-gy-úl) önh. m. *langyúl-t*. Mintegy magától (legalább az okozó erőre tekintet nélkül szólva) langygyá leszen, azaz előbbi friss, kemény, szilárd tulajdonságaiból enged; különösen lágyan, gyöngén melegül. Így mondjuk a levegőről, időről, midőn csipős hidegsége a nap mérsékelt erejének, vagy a föld természeti melegségének enged, s mintegy meglágyul.

LANK, (lan-k) elvont törzse *lanka*, *lankad*, s *lankóc*, *lankaszt* szónak. illetőleg származékaiknak. Rokon *lág*y szóval, különösen 'lagymatag' értelemben. V. ö. **LANKA**, **LANKAD**.

LANKA, (lan-k-a) fn. tt. *lankát*. 1) Vizek melletti liget, berek, bozótos, nádas hely. Néhutt am. fensík. Minthogy az ily helyek feneke nedves, vizes, süppedékeny, ingoványos szokott lenni: innen valószínű, hogy e szó *lan* gyöke am. lágy, mely a nyomásnak enged, s lelapad; ebből lett az elavult gyakorlatos ige *lanog*, azaz lágy-sága miatt enged, süpped, továbbá *lanogó*, *lanoga*, *langa*, *lanka*; épen úgy, mint *czin czineg czinke*; *ser sereg serke*; *ber bereg birke* stb. V. ö. **LANKAD**. 2) Néhutt jelent gyümölcsös kertet is, minthogy ennek legalkalmasabb hely a szőlők, hegyek lába, azaz alja, valamint a szigetek, folyók mellékei is. Rokon vele a kicsinyező *linkó*. V. ö. **LÓK**.

LANKAD, (lan-k-ad) önh. m. *lankad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. 1) Mondjuk emberről, s más állatról, midőn nagy teher, vagy fáradtság, vagy az erőnek akármilyen okból eredt fogyatkozása miatt inai elvesztik szilárd feszességöket, s mereven állásukból engedvén, aláhajlanak, szóval, midőn az erősebb benyomásnak engednek, s önerejükben gyöngülnek. *Sok járás, munka, fáradtság miatt ellankadni. Kezei, lábai lankadnak. Lankad az erősen hajtott ló. Éhség és szomj miatt ellankadni.* 2) Mondják növényekről, midőn száraik, leveleik stb. akár a nagy forróság, akár a nedv hiánya, akár megbetegség miatt hervadni, konyúlni, aláhajlani kezdenek. 3) Átv. ért. lankad a szellemi erő, melyet a nagy munkafeszülés megtöri, s rugalmasságát megbénítja. Ezen szóban tartósság, folytonosság, következképp gyakorlatosság is foglaltatik, tehát törzsöke az elavult *lanog*, melyből lett *lanog-ad*, *langad*, *lankad*, mint: *pír, pirog, pirogad, pirkad*; *ser, sereg, sereged, serged, serked*; *rez, rezeg, rezeged, rezked, reszket* stb. Hangra és jelentésre megegyezik vele a latin *langueo*, finn *lankoen* (lankadok).

LANKADÁS, (lan-k-ad-ás) fn. tt. *lankadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Állapot, midőn valaki vagy valami lankad. V. ö. **LANKAD**.

LANKADATLAN, (lan-k-ad-at-lan) mn. tt. *lankadatlan-t*, tb. —*ok*. Ami vagy aki nem lankad, fá-

radatlan, különösebben átvitt szellemi értelemben am. ernyedetlen. Határozóként am. lankadás nélkül, lankadatlanul.

LANKADOZ, (lan-k-ad-oz) önh. m. *lankadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Folytonosan, mindinkább lankad, azaz inainak rugalmassága megereszkedik, s az illető erőnek, tehernek ellenállni nem képes.

LANKADOZÁS, (lan-k-ad-oz-ás) fn. tt. *lankadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Gyöngülő, alábbhagyó állapot, midőn valaki v. valami lankadoz. V. ö. **LANKADOZ**.

LANKADSÁG, (lan-k-ad-ság) fn. tt. *lankadság-ot*, harm. szr. —a. A gyöngült állapotnak azon neme, midőn valakinek inai a teher és fáradtság miatt szilárdságukat veszítve megereszkednek, alábbhagynak.

LANKADT, (lan-k-ad-t) mn. tt. *lankadtat*. Aki nek vagy aminek inai, illetőleg rostjai a teher, vagy fáradtság, vagy más ok miatt meglágyultak, megereszkedtek. *Lankadt munkások, utasok. Lankadt fűvek, virágok.* V. ö. **LANKAD**.

LANKADTAN, (lan-k-ad-t-an) ih. Lankadt állapotban.

LANKADTSÁG, (lan-k-ad-t-ság) fn. tt. *lankadtság-ot*, harm. szr. —a. Lankadt állapot. *Nagy lankadtság miatt nem bír dolgozni, menni.*

LÁNKAKOPLALÓ, pusztai Vas m.; helyr. —*Koplató-ra*, —*n*, —*ról*.

LANKÁS, (lan-ka-as) mn. tt. *lankás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Eredeti tulajd. ért. az ellennyomulási erőnek engedő, alatta mintegy lankadó, fádó, vagy áth. ért. ami lankaszt, fázaszt, pl. *lankás út* (Szabó D.). 2) Szokottabban am. ligetes, berkes, bozótos, mi rendesen süppedékeny, lejtős szokott lenni. *Lankás rétek, legelők, tópartok, érmellékek.*

LANKASÁG, (lan-ka-ság) fn. tt. *lankaság-ot*, harm. szr. —a. 2) Lankás, azaz lapos, lejtős, süppedékes, vizes vidék, vagy lókos, gödrös hely. 2) Erdőhát Aradmegyében.

LANKASZT, (lan-k-asz-t) áth. m. *lankaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *lankaszsz*. Lankássá, azaz fádóttá tesz. *Az erős munka, gyalogolás lankasztja az inakat. A forró napsugarak ellankasztják a gyöngébb növényeket.*

LANKASZTÁS, (lan-k-asz-t-ás) fn. tt. *lankasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Cselckvés, mely által valakit vagy valamit lankasztunk. V. ö. **LANKASZT**.

LANKATAG, (lan-k-ad-ag) mn. tt. *lankatag-ot*. Oly állatról vagy növényről mondjuk, mely belső hajlamánál, gyöngeségénél fogva hamar, könnyen lankad. *Lankatag aggastyán. A gyöngye növények lankatagabbak, mint az erősek.*

LANKÍT, (lan-ka-ít) áth. m. *lankít ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. l. **LANKASZT**.

LANKÓCZ, (lan-k-óc) mn. és fn. tt. *lankóczot*. l. **LANKADT**.

LÁNNA, fn. tt. *lannát*. Igen vékonyra lapított ércz, tisztább magyarosan : lemez. *Arany, ezüst, réz lána*. Ámbár a latin *lamina*, és közvetlenül a német *Lahn* után képezettnek látszik : de mindezen szók és rokonságban állanak több magyar szóval, melyekben a *la* tiszta gyök vagy gyökelem különféle módosító ragokkal egyesülve valami ki- vagy szétnyúlót, szélesedőt jelent; ilyenek ; *lap, lapu, lapát, lapoczka, lapos, laska*, s a felhangu *lep, lepedő, lepény* stb.

LÁNNAPASZOMÁNY, (lána-paszomány) ösz. fn. Széles, lapos paszomány aranyból, vagy ezüsből, mely alakjára a tulajd. szoros értelmű lánnához hasonló. Ilyen pl. a hadi tisztek csákóit ékesítő paszomány.

LANT, fn. tt. *lant-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kisebbféle, húros, újjakkal pengetett hangszer. Ilyenek : *czitara, tambura* (mácsikszedő) s több a népek különféle izlése szerint módosított hangszerek. *Lantot pengetni. Lant mellett énekelni.* Átv. ért. agg *lant* am. vén banya. *Egy agg lant van Gyöngyös táján, rít szömörcsök ül pofáján.* (Faludi). *A számár arany lanton is, csak számár nótát penget.* (Dugonics). Ugyan átv. ért. jelképe a költészet azon nemének, mely önöni v. alanyi (subjectiv) érzelmeket énekel meg, s melynek alapja a kedélyben fekszik.

„Szünj már egyszer zengeni

Harci viadalt,

Vedd elé kis lantodat,

S mondj szerelmi dalt.“

Czuczor.

„Oh, ha szép hied vala gondom eddig

S általam, kis lant, nevet érdemeltél,

Jer, magyar dalt zengj.“

Virág Benedek.

„Músám mosolygóbb tájakon andalog,

A csendes erdők boltjaiban szeret

Víg lantja zengni.“

Berzsenyi D.

E szó hangutánzóknak látszik, s gyöke a csaknem minden népeknél, énekhangul divatozó *la ! la !* és csekély eltéréssel egyezik a megfordított magyar *dal* szóval is. Egyébiránt szót, hangot jelent a latin *lallo, laus*, hellén *λάλω*, német *lallen, Laut*, arab *alaud*, héber *olal* szókban. Különben a *lant*-hoz legközelebb áll a német *Laute*.

LANTHAL, (lant-hal) ösz. fn. Azon tengeri halak neméhez tartozó halfaj, melyeknek kopolytűnyilásaik hátaikon vagy nyakaik fölött vannak. (Callionymus lyra).

LANTHÚR, (lant-húr) ösz. fn. Húr, vas, réz stb. anyagból, melylyel a lantféle hangszert fölserelik.

LANTKULCS, (lant-kulcs) ösz. fn. Kulcsféle eszköz, melylyel a lant húrjait hangolás végett csavargatják.

LANTLÁB, (lant-láb) ösz. fn. lásd : LANTNYERÉG.

LANTNYERÉG, (lant-nyerég) ösz. fn. Fésűforma támaszték, melyet a lant hurjai alá tesznek, hogy azokat a lantfenék fölött bizonyos magasságbantartsa.

LANTOL, (lant-ol) önh. m. *lantol-t*. 1) Lanton játszik, lantot penget, lant mellett énekel. 2) Erdélyben am. eltűnik, elmegy, eltávozik. *Úgy ellantolt, mint a villám. Hová lantolsz ?* V. ö. LENTET.

LANTORJA, l. LANTORNA.

LANTORNA, fn. tt. *lantornát*. Ökör vagy tehén böndőjéről levont és megszáraztatott hártya, melyet még Erdélyben, s Magyarország némely vidékein a szegényebbek lámpatok, vagy ablaküveg helyett használnak. E szó idegen alakú, valamint az *ámpolna, kápolna, angolna, kintorna, csatorna*. Valószínű, hogy eredetije a latin *laterna*. Néhutt : *lantorja*.

LANTORNAABLAK, (lantorna-ablak) ösz. fn. Szarvasmarha böndőjéről lehúzott hártyából csinált ablak. V. ö. LANTORNA.

LANTOS, (1), (lant-os) mn. tt. *lantos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lanttal ellátott, kinek lantja van. *Lantos hangművész, zenész. Lantos leány*. 2) Különösen ki lant mellett énekel, dalol, nevezetesen oly költő, ki alanyi (subjectiv) érzelmeket dalokban, énekekben stb. fest vagy énekel. *Lantos költő*. Hasonlóan ide vonatkozó költői művek. *Lantos versek, költemények. Lantos költészet*.

LANTOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lantos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Személy, kinek különös foglalkodása, lantot játszani, lant mellett énekelni. *Középkori udvari lantosok*.

„Vagy nincs-e lantos itt közel,

Ki zengjen éneket ?“

Czuczor.

„Egy vén lantos jön Pokyval,

Térdét veri szakála.“

Kisfaludy S.

LANTSÁM, (lant-sám) ösz. fn. l. LANTNYERÉG, és v. ö. SÁM.

LANTVERŐ, (lant-verő) ösz. fn. Személy, ki lantot penget, ki lanton játszik, lantos.

LANY, elvont gyök, melyből *lanyha, lanyhás, lanyházik* erednek. Értelmére legközelebb áll a keményebb *lan* gyökhöz. V. ö. LAN, LANGY, LANKA.

LÁNY, l. LEÁNY.

LANYA, (lany-a) l. LANYHA.

LANYHA, (lany-h-a) mn. tt. *lanyhát*. Igenévből alakult melléknév. s am. *lanyhó*, azaz *lanyó*, a h közbevetett szenvedőlegességi hang levén ; a Tájászótár szerint néhány *lanya*. 1) Mondjuk különösen esőről, mely lassan, csak úgy szemeregve száll alá, mi rendesen melegebb idősakban szokott történni. Ennél

fogva rokonok vele : *lágý*, *langy*, valamint a gyöngülésre mutató *lankad*. 2) Átv. ért. tunya, lomha, lusta, kinek inai lankadtak, lágyak. Legközelebb áll hozzá a székely *lanyhó*, továbbá : *lamha*, *lomha*.

LANYHÁL, (lany-h-a-al) önh. m. *lanyhált*. L. LANYHÁZIK.

LANYHÁLÁS, (lany-h-a-al-ás) lásd : LANYHÁZÁS.

LANYHÁS, (lany-h-a-as) mn. tt. *lanyhás-t* v. —at, tb. —ak. Esőről mondják, mely lágyan, lassan szemeregve hull. *Lanyhás nyári eső*.

LANYHÁZÁS, (lany-h-a-az-ás) fn. tt. *lanyházás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lanyhán szemergő esőzés.

LANYHÁZAT, (lany-h-a-az-at) fn. tt. *lanyházat-ot*, harm. szr. —a. 1) L. LANYHÁZÁS. 2) Maga a lanyházó eső.

LANYHÁZIK, (lany-h-a-az-ik) k. m. *lanyháztam*, —tál, —ott, par. —zál. Lassan, szemeregve, melegen esik. *Lanyházik az eső*. Jobbára személytelen ige gyanánt önállólag használtatik. *Nem esik, csak lanyházik*.

LANYHÓ, (lany-h-ó) mn. tt. *lanyhót*. A széke-lyeknél am. lajhó, lágy, puha (ember v. állat). *Beh lanyhó ember vagy!* (Kriza J.).

LÁNYKA, (lány-ka) fn. l. LEÁNYKA.

LAP, fn. tt. *lap-ot*, harm. szr. —ja. Kicsinyezve : *lapocska*, *lapoczka*, *lapiczka*. Általán valamely testnek vagy térnek szétterjedő fölszíne, mely többé-kevésbé egyenes, sima, rögtelen. Ellentétei : *hégý*, *él*, *csúcs*, *fok*, *domb* stb. pl. *Kard lapja, és éle, hegye*. *Balta lapja, és éle, foka*. *Kés lapja, és éle, foka, csúcsa*. *E határban sok lap* (lapály), *kevés domb van*. Ezen értelem rejlik a *lapu*, *lapác*, *lapály*, *lapadék*, *lapány*, *lapát*, *lapiczka*, *lappan*, *lappang*, *lappancs*, *lapos*, *lapít*, *laponya* származékokban. Különösen a papír, hártya, s írásra, nyomtatásra használt más sima anyagok oldalai. *A nyolczad rétbé hajtott íven nyolcz levél, minden levelen két lap van*. Ezen tizenkettedrétű könyvben két ív, huszonnégy levél, tehát negyvennyolcz lap van. Továbbá : különféle tárgyú röpiratok. *Hir-lap*, *napilap*, *hetilap*, *havilap*.

E szóban, mint minden származékaiból kitűnik, alapfogalom a terjedés, terjeszkedés, vagy a terjedés által alakult test, térség. Rokon vele a *laboda* szó gyöke *lab*, továbbá a vékony hangú *lep*, melyből *lepény*, *lepedő*, *lepel* stb. származnak. Végértelmére nézve pedig a haladás, mozgás fogalma alá tartozik, minthogy terjedést, terjeszkedést, mozgás nélkül képzelni nem tudunk, s ezt az *l* mássalhangzó fejezi ki. V. ö. L, gyökebetű.

A német *Blatt* és *platt* szókban ugyanazon fogalom rejlik, de megfordított betűkkel fejeztetik ki. Ide tartozik a hellen *πλατὺς*, *πλατεῖα*, finn *lappa*.

LÁP, fn. tt. *láp-ot*, harm. szr. —ja. Lapos és ingoványos v. mocsáros hely. Szűkebb szokás szerint de eredetéhez hívebben : *láb* vagy *lap*, pl. az érsek-

ujvári árvizes réteken az úgynevezett *Fekete láb*. *Ecsedi lápok*. Értelmezésére l. LÁB és LAP. Mondják megtoldva is : *lápa*, azaz *lápó* v. *lábó*. Szabó D. szerint jelent nád-, széna-, szalmatöredéket is, melyet az árvíz hordani szokott. *Sok lápot hányt ki a víz*.

LAPA, puszta Somogy m.; helyr. *Láp-ra*, —n, —ról.

LÁPA, (láp-a, azaz láp-ó) fn. tt. *lápát*. Am. láp. Máskép : *vápa*. Így váltakoznak *lép*, *vép*; *láz*, *váz*; *lék*, *vék* stb.

LAPÁCZ, (lap-ác) fn. tt. *lapác*-ot, harm. szr. —a. Kiavult régi szó, a mai szokottabb *lapály*, *lapány* helyett. Káldinál József 18 : 18. *És általmegyén az éjszaki oldal felől a mezősegre; és alámegyén a lapácra*. Eléfordúl Szabó Dávidnál is, ki azt így értelmezi : tér, egyenes, síkmező, térs hely.

LAPAD, (lap-ad) önh. l. LAPPAD.

LAPÁD, férfi kn. tt. *Lapád-ot*. Lampadius. Vannak ily nevű faluk is Erdélyben. Ezen helyek fekvése határozza meg, ha vajjon a síkságot jelentő *lap* szótól vették-e nevüket?

LAPADÁL v. LAPADÁLY, (lap-ad-ály) fn. tt. *lapadály-t*, tb. —ok. Kicsapott, félretett, mintegy lappadt valami. Ferenczi János szerint székely szó.

LAPADÉK, (lap-ad-ék) fn. tt. *lapadék-ot*, harm. szr. —a. Azon térség, terjedék, melyet valamely lap képez. *A bárd lapadéka nagyobb, mint a késé*.

LÁPAFŐ, falu Tolna m.; helyr. —fő-re, —n, —ról.

LAPÁLY, (lap-ály) fn. tt. *lapály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sík föld, meneteles térség, melyet dombok, gyűrök, halmok nem fődnek. *Csalóközi, tiszamelléki lapályok*.

LAPÁLYOS, (lap-ály-os) mn. tt. *lapályos-t* v. —at, tb. —ak. Folytonos, nagy kiterjedésű lapályt, síkságot képező. *Lapályos Bácska*, *Bánság*. *A határ lapályos részeit elborította az árvíz*.

LAPÁLYOSAN, (lap-ály-os-an) ih. Lapályos menetelben. *Lapályosan elterjedő határ, vidék*.

LAPÁNCSA, falu Baranya m.; helyr. *Lapáncs-ra*, —n, —ról.

LAPÁNY, (lap-ány) fn. tt. *lapány-t*, tb. —ok. L. LAPÁLY.

LAPÁNYOS, (lap-ány-os) mn. tt. *lapányos-t* v. —at, tb. —ak. L. LAPÁLYOS.

LAPÁS, NAGY—, KIS—, faluk Nyitra m.; helyr. —*Lapás-ra*, —on, —ról.

LÁPÁS, (láp-a-as) m. tt. *lápás-t* v. —at, tb. —ak. Lapos és mocsáros. *Lápás vidék*.

LAPÁS-GYARMAT, falu Nyitra m.; helyr. —*Gyarmat-ra*, —on, —ról.

LAPASZ, (lap-asz) fn. tt. *lapasz-t*, tb. —ok. Kis ásóforma lapos eszköz, pl. a festőknél a festékek szétörzsolésére, a gyógyszerészeknél, sebészeknél a tapaszt fölkenésére stb.

LAPÁT, (lap-át) fn. tt. *lapát-ot*, harm. szr. —*ja*. Közismeretű gazdasági és házi eszköz, melynek feje és nyele van, a feje lapos, és néha kevésbé homorú, hogy vele holmit fölszedni, fölmerni lehessen. Rendeltetéséhez képest különféle. Némelyik öblös, némelyik mindkét oldalon lapos. *Szóró lapát*, melylyel a pelyvás gabonát felhányják, hogy pelyváját a szél elkapja. *Ganaj*-, *szemethányó lapát*. *Sütő lapát*, mely lapos, s a kenyereket vetik be vele. *Keréklapát*, némely malomkerekeken. *Tűzlapát*, vasból parázst szedni való. *Öntözőlapát*, melylyel az árkocskákön gödrökbe folydogáló vizet a kertészek a veteményes ágyakra locsolják. *Evezőlapát*, mely rendszeren hosszukás lapos. *Lapáttal kihányni a ganajt, szemetet*. *Lapáttal mérni a búzát*. *Lapáttal szórják neki a pénzt*. (Km.). *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát*. (Népd.). *Lapát hátával méri a borsót*. (Km.).

Világos, hogy e szónak gyöke *lap*, mivel a lapát többekévesb mindegyik lapos. Eredetileg rövid *lapat*, mely a nyelvszókás szerént úgy nyult meg, mint *korlát*, *porgolát*, *forbát*, *borbát*, *korczolát*, *fuvát* s némely mások. Egyébiránt nem azon *at*, *et* képzőjű szókhoz tartozik, melyek igéktől származva elvont értelműek, pl. *csapat*, *cspet*, *menet*, hanem azokhoz, melyekben a *t* általánosb jelentőségű, melynek: *evet*, *kuvat*, *kereset*, *követ*. Megegyezik vele a szláv *lopata*, de azért eredeti magyarságát annál kevésbé lehet kétségbe hozni, mivel a magyarban nemcsak gyöke közismeretű, hanem számos rokonhangu, s értelmű szók nemzetségével áll öszveköttetésben, holott a szláv nyelvben ezt nem találjuk. L. Stephanovics Vuk szótárát, hol a *lopata* és *lopac* szokon kívül egy hasonértelmű sincsen följegyezve. Sokkal több rokonságot mutatnak a latin megfordított *pala*, továbbá *palma*, *palear*, *palla*, *pallium*, *paludamentum*, *planum*, *planities*, melyekben lapos kiterjeszkedés az alapfogalom, valamint a német *platt*, a hellen *πλατις*, *πλατεία* szókban is. Finnül: *lappio*.

LAPÁTALAKÚ, (lapát-alakú) ösz. fn. Mi alakjára nézve a lapáthoz hasonló, azaz laposféle eszköz. *A szélmalomnak lapátalakú szárnyai vannak*.

LAPÁTFOG, (lapát-fog) ösz. fn. Némely emlős állatok fogai, melyek alatt szélesebbek, pl. a lovak és szarvasoknál.

LAPÁTKA, (lap-át-ka) fn. tt. *lapátkát*. Lásd: LAPICZKA.

LAPÁTKERÉK, (lapát-kerék) ösz. fn. Kisebbféle patakokon levő, s a zsilip alá helyezett malomkerék, melynek lapátforma kiálló fogai vannak.

LAPÁTMŰ, (lapát-mű) ösz. fn. Vízi gép, mely midőn forgásba hozzák, lapátalakú szapolyokkal méri és önti ki a vizet.

LAPÁTOL, (lap-át-ol) áth. m. *lapátolt*. Lapáttal szed, mereget, hány, tisztogat valamit. *Havat, sarrat, szemetet, ganajt lapátolni*. *Zsákba, mérübe lapátolni a felszórót gabonát*. *Kilapátolni* (szapolyozni) *a hajó medréből a vizet*. Tréfásan, lapáttal ver, üt, hajt.

Kilapátolni valakit az udvarból. *Csak ne takarodjál, mindjárt meglapátollak*. A hajósok nyelvén am. evezővel hajtja a vizet.

LAPÁTOLÁS, (lapát-ol-ás) fn. tt. *lapátolás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn lapátolnak valamit. V. ö. LAPÁTOL.

LAPÁTOS, (lap-át-os) mn. tt. *lapátos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lapátokkal ellátott. *Lapátos malomkerék*. *Lapátos munkások*, kik lapáttal dolgoznak.

LAPÁTOSGÉM, (lapátos-gém) ösz. fn. Széles csőrű gémfaj; máskép: *kanálosgém*.

LAPÁTOZ, (lapát-oz) önh. m. *lapátóz-tam*, —*tál*, —*ott*, part. —*z*. Lapáttal dolgozik, különösen evezőlapáttal hajtja a vizet.

LAPÁTOZÁS, (lap-át-oz-ás) fn. tt. *lapátózás-t*, tb. —*ok*. Lapáttal dolgozás. V. ö. LAPÁTOZ.

LAPÁTSZARV, (lapát-szarv) ösz. fn. Lapátalakú lapos szarv, milyen a jávor- és iramszarvasoké.

LAPCSONT, (lap-csont) ösz. fn. Lapos csont az emberi vállban, és a négylábu állatok első lábtövéen, lapiczka, lapoczka.

LAPCZÍM, (lap-czím) ösz. fn. A nyomtatott könyvben vagy kéziratban is minden egyes lapnak felülíratá.

LAPDA, l. LABDA.

LAPFEJ, (lap-fej) ösz. fn. l. LAPCZÍM.

LÁPFENÉK, (láp-fenék) ösz. fn. A lápnak ingoványos, söppedékes alja. V. ö. LÁP.

LÁPFÖLD, (láp-föld) ösz. fn. Porhanyó, könnyű föld, a lápok szélein, vagy kiszáradt fenekein. Bizonyos virágok, pl. kertikék, lápföldben tenyésznek legjobban.

LAPI, (lap-i) fn. tt. *lapi-t*, tb. —*k*. Székelyesen am. akárminemű növény (virág vagy fa) szélesebb levele, azaz lapja, lapuja.

„Bódogasszony aranlapi,

Hezzád (hozzád) menyek rózsám lakni.”

„Hárman kötnek vala három szép bokrétát.

A harmadik kötötte (kötötte) muszkáta lapiból.”

Székely népköltés. (Krizsa J. gyűjt).

Lapi-lapi ikerítve, igen gyérlevelű, silány káposztaföröl mondják. (Krizsa J.).

LAPICZ, (lap-icz) fn. tt. *lapicz-ot*, harm. szr. —*a* v. —*cza*. A négy főbbímesek seregéből és tásakások rendéből való növénynek, melynek táskája tojáshosszú, és lapos, honnan a neve. (Lunaria). Fajai: *begyes* és *tokás*, máskép köznépiesen: *lapicz-kás fü*.

LAPICZKA, (lap-icz-ka) kicsiny. fn. tt. *lapiczkát*.

1) Lapos csont a vállakban, és az állatok marjában. *Disznó lapiczkája*. 2) Kis lapátforma lapos fejú, s nyéllel ellátott eszköz, pl. a kenyérsütők lapiczkája, melylyel a lisztet, kovászt keverik. Ilyen a mosófa,

vagy a csiga gugoráját forgató fa stb. 3) Ilyforma büntető eszköz, melylyel a csintalan fiúk tenyerét megverik, máskép : *paczka*. (Ferula).

LAPICZKÁS, (lap-icz-ka-as) mn. tt. *lapicz-kás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lapiczkával ellátott. 2) Lapiczkaalakú.

LAPICZKÁSFÜ, (lapiczkás-fü) ösz. fn. L. LAPICZ.

LAPIDÉZÉS, (lap-idézés) ösz. fn. A kereskedelmi és más rokonnemű könyvvitelben működés, midőn egyik könyvben másik könyv lapjára hivatkozunk, vagy utalunk. (Rencontre, Rencontriren).

LAPIDÉZŐ, (lap-idéző) ösz. fn. Azon jegy vagy rovat, mely által egyik könyvben másik könyv lapjára történik hivatkozás. V. ö. LAPIDÉZÉS.

LAPINCSOL, (lap-incs-kol) l. LAPINCSOL.

LAPINCSOL, (lap-incs-ol) áth. m. *lapincsol-t*. Tenyerével vagy valamely lapos eszközzel csapdossa a vizet.

LAPIS, (lap-is) mn. tt. *lapis-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Gömöri, s baranyai tájszólás szerint am. *lapos*. Ily képzésűek, *hamis*, *haris*, *köris*, *kódís*. Lásd : LAPOS.

LAPISPATAK, falu Sáros m.; helyr. —*patak-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPÍT, LAPIT, (lap-ít) áth. m. *lapít-ott*, htu. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely tömör, csomós, rögös, egyenetlen fölszínű testet nyomás, ütés, nyújtás által lapossá, simává, egyenessé tesz. *Vasat kalapáccsal, téstát sodrófával lapítani. A kalap tetejét lelapítani. Orrát belapítani. Nehéz a kösziklát meglapítani.* (Km.). V. ö. LAP. Az ormánysági tájszólásban annyi is, mint hallgat, kushad; továbbá : mángol, pl. ruhát, fehérneműt. (Vass J. Dunántúli nyelvjárás).

LAPÍTÁS, LAPITÁS, (lap-ít-ás) fn. tt. *lapítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit lapítunk.

LAPÍTÓ, LAPITÓ, (lap-ít-ó) mn. és fn. tt. *lapított*. Ami vagy aki lapít. Különösen főnevül Szabó D. szerint am. nyújtófa, téstanyújtó.

LAPITÓKALAPÁCS, (lapító-kalapács) ösz. fn. Vashámorosok, kovácsok nehéz, nagy kalapácsa, melylyel a vastömeget lapítják.

LAPITÓMINTA, (lapító-minta) ösz. fn. Saját-szerű készület vagy gép, mely által bizonyos testeket, nevezetesen érczeket lapítanak, ilyen pl. két ellenkező irányban forgó, s egymást súroló vas kerék, melyek a közbe csipetett fát, vagy ércdarabot lapossá nyomják.

LAPITÓMŰ, (lapító-mű) ösz. fn. Lapító eszköz, pl. lapító pöröly v. kalapács. Továbbá műhely, melyben az ércdarabokat laposra verik vagy nyomják.

LAPITÓPÖRÖLY, (lapító-pöröly) ösz. fn. Pöröly a hámorokban, melylyel az idomtalan vastömeget laposra nyújtják.

LAPKA, (lap-ka) fn. tt. *lapkát*. Kicsi jegy v. levelke. (Billet, Zettel).

LAPLAG, (lap-lag) fn. tt. *laplagot*. Szabó Dávidnál am. árkus, azaz papír ív. *Hány laplagra terjed ez a könyv?*

LAPLIKA, tájdivatosan az idegen eredetű, pántlika' módosulata.

LAPMÉRTAN, (lap-mér-tan) ösz. fn. A mértan-nak azon része, mely a lapos térek és testek mérésével foglalkodik. (Planimetria).

LAPOCZKA, (lap-ocz-ka) fn. tt. *lapoczkát*. Ugyanaz, mi a tájszokásos *lapiczka*. Keményebben : *lapocska. Olyan kövér, mint a felfútt lapoczska.* (Km.). l. LAPICZKA.

LAPOCZKACSONT, (lapoczska-csont) ösz. fn. Lapos csont, mely az úgynevezett lapoczkát képezi. V. ö. LAPICZKA.

LAPOCZKÁSDI, (lap-ocz-ka-as-di) fn. tt. *lapoczkásdit*. Ifjak játéka, lapoczkával a fenekire ütnek egyiknek, aki az erre elvetett lapoczkát felkapva, kergeti a másikat, s viszont másra üt. (Ferenczi János).

LAPOCZKÁZ, (lap-ocz-ka-az) áth. m. *lapoczkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Lapoczkával üt, ver, csap. *Meglapoczkázni a csintalan gyermek tenyerét.*

LAPOCZKÁZÁS, (lap-ocz-ka-az-ás) fn. tt. *lapoczkázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lapoczkával ütés, verés.

LAPOD, pusztá Somogy m.; helyr. *Lapod-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPOL, (lap-ol) áth. m. *lapolt*. L. LAPOZ.

LAPONY, (lap-ony) fn. tt. *lapony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A lopvanószók osztályából való növénynem, t. i. a földön vagy köveken *ellapuló* levélforma növés. (Peltigera lichen). Fajai : *fonák, veres, himlős, kunkor, erdei lapony*.

LAPONYA, (lap-ony-a) fn. tt. *laponyát*. Lapos térség, síkság, máskép : *lapány, lapály*.

LAPONYAG, (lap-ony-ag) fn. tt. *laponyag-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. LAPONYA.

LAPOR, (lap-or) fn. tt. *lapor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Baranyában am. könnyen törő lapos kőnem. *Laporban terem a jó bor.*

LAPÓR, (lap-ór) fn. tt. *lapór-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Két főbbhímes és magrejtős növénynem, melynek csészéje hasas, kerek, és *lapított*, honnan a neve. (Rhinanthus).

LAPOS, (1), (lap-os) mn. tt. *lapos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Széles ért. aminek lapja van, ami többé-kevésbé síma terjedelmű. Ellentétei : *dombos, görcsös, buczkás, görbe, egyenletlen, hegyes, csucsos* stb. *Lapos határ, vidék. Lapos deszka. Lapos kő, út. Lapos cserép, vas az ekén. Nem mind lencse, ami lapos.* (Km.). *Lapos szegéssel szegi a ruhát.* Különösen, mit nyomás, sajtólás által egyengettek, öszvenyomtak. *Lapos téstá. Lapos orr. Laposkalap. Lapos tükör, szeg. Lapos kenyér.* Átv. ért. *lapos guta, lapos mennykő. Meg-*

ütötte erszényét a lapos guta, am. semmi sincs benne, kiürült.

LAPOS, (2), (lap-os) fn. tt. *lapos-t*, tb. —ok. Sík, egyenes tér, lapály. *A laposokat megfutotta az árvis. Az adonyi laposon, leesett a kalapom.* (Népd.).

LAPOS, (3), falu Sáros, pusztá Nyitra m.; helyr. *Lapos-ra*, —on, —ról.

LÁPOS, (1), (láp-os) mn. tt. *lápos-t* v. —at, tb. —ak. Lápokkal borított. *Tiszamelléki lápos rétek.* V. ö. LÁP.

LÁPOS, (2), HAGYMÁS—, falu Kővár vidékén; helyr. *Lápos-ra*, —on, —ról.

LAPOSAN, (lap-os-an) ih. Lapos minőségben.

LÁPOSBÁNYA, falu Szathmár m.; helyr. —bányára, —n, —ról.

LÁPOS-DEBREK, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*Debrek-re*, —én, —ról.

LAPOSFOGÓ, (lapos-fogó) ősz. fn. Fogó, csipő eszköz, melyben a két félkör helyett egymásra lapuló csipetető van.

LAPOSGILISZTA, (lapos-giliszta). Gilisztafaj, melynek alakja nem gömbölyű, hanem lapított.

LAPOSÍT, LAPOSIT, (lap-os-ít) áth. m. *laposít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Lapossá tesz, nyom, sajtól, nyújt. V. ö. LAPOS.

LAPOSÍTÁS, LAPOSITÁS, (lap-os-ít-ás) fn. tt. *laposított-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit lapossá teszünk.

LAPOSKA, (lap-os-ka) fn. tt. *laposkát*. 1) Sodrófával kilapított, és szalagformára metélt tézta. Máskép: *szabógallér*; néhutt: *tesztapaczal*; hihetőleg ebből módosult a *laska*. 2) Veteményeken, különösen kerti zöldségeken, s némely virágok levelein tenyésző lapos féregnem.

LAPOSNYAK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Laposnyak-ra*, —on, —ról.

LAPOSODIK, (lap-os-od-ik) k. m. *laposod-tam*, —tál, —ott. Lapos alakúvá képződik, domborúságát veszti. *Laposodik a soványkodó ember hasa, fara, melle.*

LAPOSORR, (lapos orr) ősz. fn. Benyomott, széles, pisze orr.

LAPOSORRÚ, (lapos-orrú) ősz. mn. Mondják emberről, s más állatról, melynek beütött, tompa, pisze, sima orra van. *Laposorrú négerék. Laposorrú majom. Laposorrú halak.*

LAPOSSÁG, (lap-os-ság) fn. tt. *laposság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tulajdonság, mely szerint bizonyos test vagy tér némi sima terjedelemmel bír. *A kenyér lapossága arra mutat, hogy rozsul kelt meg a tészta.* 2) Lapányos térség, vidék. *Tiszamelléki laposság. A laposságot elborította az árvis.*

LAPOSTETŰ, (lapos-tetű) ősz. fn. Leginkább az emberi testet szerető, s annak szőrös tájait, kivált a szeméremtest környékét lepő s a bőr alá buvó kised tetűfaj.

LAPOSVAS, (lapos-vas) ősz. fn. Balaton melékén így hívják a szántóvasat. (Horváth Zsigmond).

LAPÓTYA v. LAPOTTYA, (lap-óty-a) fn. tt. *lapótyát*. Vastag palacsinta. Székely szó. (Kriza J.). Rokon vele: *lepény*.

LAPOZ, (lap-oz) áth. m. *lapoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Valamely testnek lapjával illet, üt, vereget. *Kardlapozni valakit.* 2) A könyvet lapról lapra forgatja, olvassa. *Átlapozni valamely munkát.* 3) A lapokat bizonyos számmal jegyzi. *Lapozni a bekötött papírtíveket.*

LAPOZÁS, (lap-oz-ás) fn. tt. *lapozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lapoz.

LAPÖR, (lap-ör) ősz. fn. Nyomdászok nyelvén, azon szótag, mely a lap alján az utolsó sor alatt áll, s első szótagját teszi a következő lapon levő első szóznak.

LAPÖSZLET, (lap-öszlet) ősz. fn. A számvivő, különösen kereskedelmi könyvekben azon öszlet, melyet az illető lapon levő, s öszveadott számok tesznek.

LAPP, (1), fn. és mn. tt. *lapp-ot*. 1) Mint fn. am. Lapponia lakosa. 2) Mint melléknév jelent olyasmit, mi Lapponiából való, arra vonatkozó, azt illető. *Lapp termény. Lapp nyelv* stb.

LAPP, (2), elvont törzse *lappad, lappan, lap-pang* igéknek, s *lappasz* névnek; a p kettőztetése mellett azonos *lap* főnévvel, de lehet *lamp* törzs is (lam' gyöktől); ide mutat a Bécsi codexben olvasható *lappan*, *lappan'* helyett.

LAPPAD, (lapp-ad) önh. m. *lappad-tam*, —tál, —t v. —ott. Mondjuk magasabb helyzetű vagy domború, felfújt testről, midőn szétterjeszkedvén, alá száll, s mintegy *lapot képez*. *Lappad a vadász, midőn lesben hasra fekszik. Lappad a dűd, hólyag, ha ki megy belőle a szusz. Lappad a sokáig állva hagyott kovász. Lappad (mintegy leapad) a gyógyulni induló daganat, kelevény.*

LAPPADÁS, (lapp-ad-ás) fn. tt. *lappadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami lappad.

LAPPAG, (lapp-ag) önh. Régies és tájdivatos. Előjön a Debreczeni Legendáskönyvben, Nádor-codexben, Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál stb. l. LAPPANG.

LAPPAGÓ, (lapp-ag-ó) fn. tt. *lappagót*. Lásd: LAPPANTYÚ.

LAPPAN, (lapp-an) önh. m. *lappan-t*. Tulajd. ért. magasságából aláesik, elterül, s mintegy lapossá lesz. Átv. ért. rejtőzik, titokban meghúzza magát; mi rendesen a testnek lelapulásával történik, pl. midőn valaki bujkál, vagy lesben ül, *lehasal*. A Bécsi codexben: *lappan*. „Te néped ellappant a hegyekben.“ (Naum proféta).

LAPPANCS, (lapp-an-cs) fn. tt. *lappancs-ot*. Altalan oly készüllet, melynek lapforma födele úgy van elrendezve, hogy bizonyos mozdításra lelappan-

hasson. Ilyenek némely pinczék, vagy más mélyedések felhúzó ajtái, vagy madárfogó, egérfogó kalicz-kák födelei stb. A dolog természetéből merített festői szó. „Csak oda lösznek a szép sima hejön (helyén) minha (mintha) a föld ényelte vóna (elnyelte volna), oda ugrat hát, a hő (hol) látta hogy étüntek (eltüntek) hát ott egy lappancs van, s a lappancs alatt egy méj (mély) lik.” Székely népmese. (Krizsa J. gyűjt.).

LAPPANG, (lapp-an-g) gyak. önh. m. *lappang-ott* v. —*tam*, —*tál*, htn. —*ni* v. —*ani*. Tulajd. ért. testével mintegy lelapulva, magát lapossá téve fekszik, nyújtózik. Innen átv. és szokott értelemben, am. magát minél inkább elrejtve, a kémelő szemek elől bujkál, rejtelkedik, mi legcélszerűsábrban úgy történik, ha testét meglapítva lefekszik. *Bozótban, kukoriczák között lappangani*. Szélesb ért. magát elrejtve bujkál. *Erdőben lappangani. Padláson, pinczében lappangani. A kis bőrben is emberek lappanganak.* (Km.).

LAPPANGÁS, (lapp-an-g-ás) fn. tt. *lappangás-t*, tb. —*ok*. Lappangva való bujkálás, rejtelkedés. V. ö. LAPPANG.

LAPPANGÓ, (lapp-an-g-ó) mn. tt. *lappangót*. Magát alattomban meghúzó, bujkáló. *Gyanús házakban lappangó orvok, tolvajok. Erdőkben, berkekben lappangó szökevények.*

LAPPANGTAT, (lapp-an-g-tat) áth. illetőleg niv. m. *lappangtat-tam*, —*tál*, —*ott*. A lappangásban, bujkálásban segédkezet nyújt, különösen a lappangót magánál rejtetni engedi. *Orvokat lappangtatni.*

LAPPANGVA, (lapp-an-g-va) ih. Alattomban elbújva, rejtőzködve.

„Lappangva bürökből kis sipot faragtál.”

Faludi.

LAPPANT, (lapp-an-t) áth. m. *lappant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valakit elrejt, eltítkol, vagyis esz-közi, hogy a kémzők, keresők szemei rá ne akadjanak. Több közvetlen cselekvőséget jelent, mint lappangtat. „A bujdosó menekülteket ellappantani. V. ö. LAPPAN. Értelemre és képzési módra hasonló hozzá *rekcent*.”

LAPPANTYÚ, (lapp-an-ty-ú) fn. tt. *lappantyt-ú-t*. Eredetileg lappantó, a lappant' törzsöktől. Nagyobbféle, és csaknem kakuknagyságu fecskefaj, hamuszínű, s fekete csikos tollakkal, hosszú sima fejjel, és hosszú farkkal. Azt mesélik róla, hogy a tehene-
ket éjjel megfeji, s minthogy csak sötétben szeret röpködni, tehát mintegy lappangva jár; innen vette nevét.

LAPPASZ, (lapp-asz) mn. tt. *lappasz-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják emberről, vagy más állatról, mely meglapulva, hunnyászkodva rejtelkedik, bujkál, alattomoskodik. Alakjára olyan, mint *horpasz, dobasz, kopasz, csupasz*.

LAPPASZKODIK, (lapp-asz-kod-ik) k. m. *lappaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Testét mintegy meglap-

ítva, földre hasalva, lappasz módon bujdosik, rejtőzködik. Lappaszcodik a nőténymadár is, midőn a hím előtt és alatt meglapul. Alakra olyan mint *gubbaszkodik, terpeszkedik*.

LAPPATAG, (lapp-ad-ag) mn. tt. *lappatagot*. Könnyen lappadó vagy lapuló, lapulásra hajlandó.

LAPPORSZÁG, (lapp-ország) ösz. fn. Éjszakeurópai ország, melynek egy része Svéd-, másik Norvég-, harmadik Oroszországhoz tartozik.

LAPPUL, (lapp-ul) ih. Lappok nyelvén. *Lappul tanulni, érteni, beszélni.*

LAPRÚD, (lap-rúd) ösz. fn. Az érczmivesek, hámososok, vaskereskedők így nevezik azon rudakká alakított érczdarabokat, melyek egyszersmind laposak. Ilyen laprudakban veszik a feldolgozni való vasat a kovácsok, és lakatosok.

LAPS, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szepes m.; helyr. *Laps-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPSA, puszta Gömör m.; helyr. *Lapsá-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSANKA, falu Szepes m.; helyr. *Lapsanká-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSINA, falu Szala m.; helyr. *Lapsind-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSODRONY, (lap-sodrony) ösz. fn. Sodrony, vagy huzal, mely meg van lapítva.

LAPSZÁM, (lap-szám) ösz. fn. Számok, melyekkel a nyomtatott könyvek vagy öszvefűzött kéziratok lapjait megjegyzik.

LAPSZÁMOZ, (lap-számoz) ösz. áth. A nyomtatott könyvnek vagy öszvefűzött, bekötött kéziratnak lapjait számokkal jegyzi.

LAPTA, l. LABDA.

LAPTABORZ, (lapta-borz) l. LABDABORZ.

LAPTÁR, (lap-ta-ár) fn. tt. *laptár-t*, tb. —*ok*. Ezen szó helyett ugyan az *apacs* vagy *apacsó, apacsú, apasúr* divatozik a halászsok nyelvén; de mint-hogy a *laptáros*, legalább a felső dunai halászsoknál közismeretű, kellett léteznie *laptár* törzsöknek is. Laptárosnak nevezik t. i. azon halászslegényt, ki a gyalom végére kötött *kis apacsút* húzza a víz szélén. Az apacsú egy vastag nyélbe ütött *lapdaforma* kő, mely arra szolgál, hogy a gyalmot a víz fenekére húzza.

LAPTÁROS, (lap-ta-ár-os) fn. tt. *laptáros-t*, tb. —*ok*. L. LAPTÁR alatt.

LAPTATÖVIS, (lapta-tövis) ösz. fn. A laptav. lapdaborzok neme alá tartozó növényfaj, melynek fehér bunkós virága van, s csészéjét serték veszik körül. (*Echinops sphaerocephalus*).

LAPTIKA, fn. tt. *laptikát*. Két kerékű kis kocs, kőlya. Koldusok, postások laptikája. Talán a hordszéket vagy gyalog hintót jelentő latin *lectica*-ból módosult.

LAPU, (1)^o, LAPÚ, (lap-ú) mn. tt. *lapút*, tb. —*ak*. Bizonyos tulajdonságu lappal vagy lapokkal

biró. Széles, keskeny, hosszukás, kerek lapú növénylevelek. Tiszta, beírott lapú könyv.

LAPU, (2), (lap-u) fn. tt. lapu-t, tb. —k, harm. szr. —ja. Széles, népies ért. terebélyes levelű, azaz nagy lapokat növesztő növény. Így nevezik lapunak tréfásan a dohányt is. Ilyenek: *marti lapu*, *számár lapu*, *szomjuhozó lapu*, *tövises lapu*, *vizi lapu* stb. Szorosb növénytani ért. a bojtorjánok egyik faja, melynek gyökérlevelei nagy-labodásak, s bóbítája sertés, szurós, ragadós, bogácsos (arctium lappa); köznyelven széles v. keserű lapu. V. ö. LAPI. Egyezik vele hangban a latin *lappa*, a szláv *lopuch*, s a német *Lappen*, mennyiben ez is lapos testet jelent.

LAPUJTÓ, falu Nógrád m.; helyr. *Lapujtó-re*, —n, —ről.

LAPÚL, LAPUL, (lap-ú-l) önh. m. *lapúl-t*. Mondjuk domború, felfútt, vagy akármily magasabb helyzetű testről, midőn alászállva elterjed, s mintegy lapot képez. *Lapul a tészta*, ha sodrófával nyújtják. *Lapulnak a sajtóba szorított ruhaneműek*. *Pörölyütések alatt lapul a vas*. Különösen mondjuk emberről vagy más állatról, midőn lábairól leereszkedik, lehasal. *Lapul a lesben levő vadász*. *A repülő golyók elől lelapulni*. *Lapul a tyúk a kakas előtt*. *Még a tyúk is lelapul*, midőn kányát lát. (Km.).

LAPULÁS, LAPULÁS, (lap-ú-l-ás) fn. tt. *lapulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki lapul. V. ö. LAPÚL.

LAPÚPATAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —patak-ra, —on, —ről.

LAPUS, (lap-u-os) mn. tt. *lapus-t* v. —at, tb. —ak. Lapuval bővelkedő, lapuval benőtt, laputermő. *Lapus árkok*.

LAPUSNIK, falu Krassó m.; helyr. *Lapusnik-ra*, —on, —ről.

LAPÜLŐ, (lap-ülő) ősz. fn. Az arany- és ezüstmisek kis ülője, melynek oldalai is laposak.

LAPVAS, (lap-vas) ősz. fn. Laposra kivet vas.

LAPVÉSÜ, (lap-vésü) ősz. fn. Esztergárosok, s fából dolgozó egyéb kézművesek sima lapu vésűje, különböztetésül azon vésűtől, melynek behajlott vége van.

LÁRGA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Lárga-ra*, —n, —ről.

LÁRIFÁRI, (lári-fári) ikerszó, am. hiábavaló beszéd, haszontalan láрма. Eléjön idegen nyelvekben is; honnan Heyse a holland *larie* (am. fecsegés) és latin *fari* (szólni) szókból alkotja össze. Azonban az ily ikerítés az altaji, s kitünően a magyar és tatár nyelvek sajátja. V. ö. IKERSZÓ. S a magyarban ha *láрма* szónak, *lár'* törzsét veszszük, ebből épen úgy eredhetett *lári-fári*, mint *tere-fere* vagy *inczi-finczi*.

LÁRMA, fn. tt. *lármát*. Erősebb, harsányabb hangú kiáltózás, kivált midőn egyszerre többen kiáltoznak. *Utcái gyermekek*, *kocsmái dőzsölők lármája*.

Lármát ütni. Különösen oly kiáltózás, mely valamely veszélyt jelent. *Tűzi láрма*. *Lármát kiáltani a közlő ellenség láttára*. Átv. ért. *lármát fujni, dobolni*. E szónak, ha a *lári-fári* szót magyarnak el nem ismerjük, rokon értelmű és hangú magyar társai nincsenek; azonban igen közel áll hozzá: *csárma*, mely túl a Dunán némely vidékeken am. láрма. Megegyezik vele a német *Lärme*, melyről némely német nyelvészek azon véleménynyel vannak, hogy az eredetileg a fegyverre kiáltást jelentő olasz *all' arme*, v. *allarme*, honnan a francia *alarme* is; miről egyébiránt Adelung kételkedik, s hajlandóbb e szót hangutánzóknak tartani, rokonítván azt az elavult régi német *lören*, és a szokásban levő *plerren*, sőt *lehren* igékkel is.

LÁRMAFA, (láрма-fa) ősz. fn. Szalmatekercescel tetézett pózna, melyet háborús időben magasabb pontokon állítanak, s meggyújtott tekercesével éjjel jelt adnak.

LÁRMÁS, (láрма-as) mn. tt. *lármás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Emberről mondják, ki nagyon vagy sokat lármáz. *Lármás gazda*, *gazdasszony*. *Lármás gyermekek*. 2) Mondjuk egész társulatról, melynek tagjai lármát ütnek. *Lármás gyűlés*, *tanács*. 3) Helyről, hol sok a láрма. *Lármás ház*, *utca*, *piacz*. Tájékoztatólag túl a Dunán: *csármás*.

LÁRMÁZ, (láрма-az) önh. m. *lármáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Erősen, harsányan, fenhangon kiáltoz. Mondjuk gunyosan oly énekesről is, ki hangját tulzólág erőteteti. *Fellármázni a várost*. *Kilármázni az ablakon*. *Ne lármázzatok!*

LÁRMÁZÁS, (láрма-az-ás) fn. tt. *lármázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erős, harsány hangon való kiáltózás, melyet szoros ért. lármának szoktunk mondani. V. ö. LÁRMA.

LÁRMÁZÓ, (láрма-az-ó) mn. és fn. tt. *lármázót*.

LÁRVA, fn. tt. *lárvát*. Latin eredetű. L. ÁL-AR CZ; és BÁB 2).

LAS, l. LASS.

LASAGOMBA, (lasa-gomba) ősz. fn. Bikkfán termő vastag, lapos gomba. Székely szó. (Ferenczi János).

LASK, falu Zemplén m.; helyr. *Lask-ra*, —on, —ről.

LASKA, (am. lap-os-ka) fn. tt. *laskát*. Általánigen laposra, vékonyra kinyújtott tésztából való sütemény, mely a lepényhez leginkább hasonló. Készítik közönségesen kenyértésztából, de néha finomabb lisztből is. Széttéelve vagy szakgatva levesbe vetik, vagy leforrázva, megszírozva, túrózva, mákozva tészta étek gyanánt adják fel. Gyöke vagy *las*, melyből lett *lasogó*, *lasgó*, *laskó*, *laska*, mely a magyar laskával szinte rokonítható, vagy talán inkább a *lap* gyökéből származott *laposka* hasonértelmű szónak megrövidített mása, mely a székelyeknél ma is divatozik. Az olasz *lasagna* vékony és széles metéltet jelent.

Mindenesetre alapfogalom benne a terjeszkedést jelentő *la*.

LASKAFALU, falu Baranya m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

LASKAGOMBA, (laska-gomba) ösz. fn. Földben termő gombafaj, melyet másképp úri gombának is hívják. Székely szó. (Ferenzi János).

LASKANYUJTÓ, (laska-nyujtó) ösz. fn. Sodrófa, melylyel a laskának valót kinyújtják. V. ö. LASKA.

LASKASÜRÍTŐ, (laska-sűrítő) ösz. fn. Lásd : LASKANYUJTÓ.

LASKATÉGLA, (laska-tégla) ösz. fn. Padlózásra való vékony négyyszögű téglá.

LASKÓ, falu Baranya m.; helyr. *Laskó-ra*, —*n*, —*ról*.

LASKOD, falu Szabolcs m.; helyr. *Laskod-ra*, —*on*, —*ról*.

LASNAK, fn. tt. *lasnak-ot*, harm. szr. —*ja*. E szó előfordul Margit életében, és Szalay Á. magyar levélgyűjteményében is stb. Jelent fürtös, gubás, kóczos pokróczot, melyet takaróul használnak. Szabó D. szerint : cserge, vagyis fürtös, lombos pokrócz. „Kegyelmed hozza meg az en lasnakomat.“ Levél 1551-ből.

„Borsos étket eszik,
Sátor alatt nyugszik,
S nyujtózik a lasnakon.“

Beniczky Péter.

Idegen eredetűnek látszik. Dankovszky *λασία νάχη* (am. borzas bőr) görög szókkal rokonítja.

LASNAKOL, (lasnak-ol) áth. m. *lasnakol-t*. Tréfásan szólva am. valakit megver; eredetileg kóczossá tesz, mint a pokróczot; vagy pedig lasnakot, azaz pokróczot húzva fejére, megpuffál. Ilyen ez is : *zsákol*, pl. *megzsákolni valakit* am. zsákkal vagy mint a zsákot, melyben valamit kicsépelnek, megverni. Köznépies kifejezések.

LASNAKOS, (lasnak-os) mn. tt. *lasnakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lasnakkal takaródzó, lasnakba öltözött. *Lasnakos koldús*. *Lasnakosnak pokróczos a társa*. (Km.). V. ö. LASNAK.

LASPONYA, fn. tt. *lasponyát*. A lasponyafának gömbölyű, húsos gyümölese, mely igen fanyar, s csak akkor édelhető, ha megpuhult, vagy a dér megcsipette. Eredetéhez hűbben : *naspolya*. V. ö. LASPONYAFA.

LASPONYAFA, (lasponya-fa) ösz. fn. Cserjefa, melynek csészéje öt metszésű, bokrétája öt szirmu, bogyója 2—10 magvu. Fajai : *borizú*, *alacson*, *kövi*, *tövises*, *molyhos*. Másképp : *nászpolya*, *nospolya*, *mispulya*. A latin *mespilus* után alakult idegen eredetű szó.

LASS, elavult törzsök, mely még él e közmondásban : *Már ő is csak a lassát járja*. Származékai :

lassan, *lassu*, *lassodik*, *lassul*, *lassud*, melyekben alapfogalom a mozgó erőnek lankadt, lanyha, megereszkedett szenvedő állapota. Innen valószínű, hogy a *lass* gyöke *lan*, melyből *lankadt*, *lankaszt*, *lanyha* stb. erednek; t. i. *lan* gyökhöz járult vagy mint melléknév-képző az állandó tulajdonságot jelentő, vagy talán mint igeképző a gyakorító *s*, *lan-s*, (azaz *lan-os*), azután hangváltozattal lett *lass*, azaz a mozgó erőnek, innak oly állapota, mely lankadásra mutat; innen a régieknél a „lassó“ alak, mintegy lanosó, azaz lankadozó. Némely rokonságait l. LASSÚ alatt.

LASSACSKA, (lass-acs-ka) mn. tt. *lassacskát*. Kissé lassu.

LASSACSKÁN, (lass-acs-ka-an) ih. Kissé lassan.

LASSAD, (lass-ad) elavult ige, melyből *lassadán* és *lassadjában* származékok maradtak fenn, mint a személytelen szabad igéből van *szabadjában*.

LASSADÁN, (lass-ad-án) l. LASSÚDAN, LASSADJÁBAN, (lass-ad-ja-ban) ih. Lassan-lassan, nem hirtelenkedve, lépésről lépésre. *Lassadjában célhoz jutunk*. V. ö. LASSAD.

LASSAN, (lass-an, azaz lass-u-an) ih. Fokozva : *lassabban*. A mozgó inaknak minél kevesebb megerőtetésével, nem sietve, nem hirtelenkedve. *Lassan lépni, menni*. *Lassan járj, tovább érsz*. (Km.). *Lassan-lassan tovább haladni*. Néha am. csendesén, azaz zaj, nesz, láрма nélkül, mi annyit tesz : a beszélő szereket meg nem erőltetve, mintegy lankadt, aláeresztett hangon. *Lassan beszélni, suttogni*. Midőn azt mondjuk valakiről, hogy *lassan van*, azt jelenti, hogy egészsége nem igen jó, vagy ügyei nem igen haladnak előre, s pangásban vannak.

LASSANKÉNT, (lass-an- v. lass-u-an-ként) ösz. ih. Lassu módon, egyszerre nem sokat, hanem keveset, majd ismét keveset, és úgy tovább. *Majd megdegtünk, majd megnyugodtunk, és úgy lassanként haza értünk*.

LASSAN-LASSAN, (lassan-lassan) kettőztetett ih. Folytonosan, de nem hirtelenkedve, magát meg nem erőltetve, lassadjában.

LASSÍT, (lass-ít) áth. m. *lassít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. par. —*s*. Lassuvá tesz, a mozgásban, haladásban, tevékenységben mérsékel, késleltet. *A vénség lassítja a vérforgást*.

„S hát szolgálai dúlnak fúlnak,
És az barátira zúgódnak,
Kiket Katerina meglassítja“ (azaz csillapítja).

Katalin verses leg.

LASSODIK, (lass-od-ik) k. l. LASSUDIK.

LASSÚ, LASSU, (lass-ú), mn. tt. *lassú-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Fokozva : —*bb* v. —*abb*, v. *lassabb*. A régieknél gyakran : *lassó*. 1) Mondják emberről, ki működő erejét, illetőleg inait meg nem feszíti, nem erőlteti, mozgásában, működésében alábbhagy, mintegy lankadtan, fáradtan mozog, ki valamit aránylag hosszabb idő alatt végez. *Lassú cseléd, munkás*.

Egyes tagokról szólva: *lassú kéz, ujjak, lassú láb, lassú nyelv, beszéd.*

„Most lassu méreg, lassu halál emészt.”

Berzsenyi.

2) Mondjuk állatokról, melyek lassan mozognak. *Lassú lovak, bivalók.* 3) Mondjuk más tárgyakról is, mennyiben a mérsékelt mozgás egyik tulajdonságuk. *Lassú szél. Lassú magyar* (t. i. zene vagy táncz). *Lassú tánczot járni, lejtteni. Lassú táncz nemes táncz.* (Szabó D.). *Lassú patak. Lassú víz partot mos.* (Km.). 4) Csendes, nem zajos. *Lassú hangon beszélni. Lassú léptekkel észrevétlenül bemenni valahová. Lassú zene.* Rokon vele a persa *lús* (lusta), latin *lassus*, mennyiben a fáradtság csakugyan lassúsággal, languiditással jár; továbbá a német *lass, lässig*, francia *las, lâche, fin lessu, letto* stb. Mennyiben a lágy, gyöngye, csendes hangra vonatkozik, megegyeznek vele a finn *liesso*, német *leise* is.

LASSÚCSKA, (lass-ú-acs-ka) l. LASSACSKA.

LASSÚD, LASSUD, (lass-ú-d), mn. tt. *lassud-at*. A lassu szónak kicsinyezője. Képzésre olyan mint *karcsud, hosszud, kicsid*.

LASSÚDAD, LASSUDAD (lass-ú-d-ad), mn. tt. *lassudad-ot*. Kettőztetve kicsinyező a lassu törzökből; olyan mint *édesded, gyermekded*. *Lassudad* tehát am. igen lassu, v. lassuscska, lassacska.

LASSÚDAN, LASSUDAN, (lass-u-d-an) ih. *Lassud* módon, nem sietve, nem hirtelenkedve; csendesen, zaj nélkül.

„Az ifjuság szeszélyes álma illan;

S a gondpályán lassúdan hül a vér.”

Az Élet korai. (Kisf. K.)

V. ö. LASSÚD.

LASSÚDIK, LASSUDIK, (lass-ú-d-ik) k. m. *lassúd-tam, —tál, —ott*. *Lassuvá* leszen. *Lassudik a szél, a víz folyása.*

LASSÚKÁS, LASSUKÁS, (lass-ú-ka-as) mn. tt. *lassúkás-t v. —at, tb. —ak*. l. LASSÚD.

LASSÚL, (lass-ú-l) önh. m. *lassúlt*. l. LASSÚDIK.

LASSÚSÁG, LASSUSÁG, (lass-ú-ság) fn. tt. *lassuság-ot*, harm. szr. —a. *Lassu* állapot, lassan működő tulajdonság. V. ö. LASSÚ.

LASZCZÓ, falu Sáros m.; helyr. *Laszczó-ra, —n, ról.*

LÁSZKA, falu Sáros m.; helyr. *Lászká-ra, —n, —ról.*

LASZKÁR, faluk Nyitra és Turóc m.; helyr. *Laszkár-ra, —on, —ról.*

LÁSZLÓ, (1), férfi kn. tt. *László-t*. Ladislaus, Wladiszláv. *Szent László. Dobze László. Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk.* (Népd.) Kicsinyezve: *Lacz, Laczi, Lacza, Laczkó*. Szláv nyelvbeli jelentése: erős, dicső.

LÁSZLÓ, (2) *Alsó—, Felső—*, faluk Sopron m.; helyr. *László-ra, —n, —ról.*

LÁSZLÓFALU, faluk Borsod és Turóc m.; helyr. *faluba, —ban, —ból.*

LÁSZLÓFÖLD, pusztá Sopron m.; helyr. *—föld-re, —ön, —ről.*

LÁSZLÓMEZŐ, pusztá Torontál m.; helyr. *—mező-re, —n, —ről.*

LÁSZLÓTELEK, pusztá Csongrád m.; helyr. *—telek-re, —ről, —telk-én.*

LASZÓ, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Laszó-ra, —n, —ról.*

LASZTÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztóc-ra, —on, —ról.*

LASZTOMÍR, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztomír-ra, —on, —ról.*

LASZTONYA, falu Szala m.; helyr. *Lasztónyá-ra, —n, —ról.*

LAT, fn. tt. *lat-ot*, harm. szr. —ja. Súlymérték, mely a közönséges fontnak egy harminczkettő részét teszi. (Semiuncia). *Drága minden latja*. Széles ért. latos mérték, vagy mérő serpenyű. *Valamit latra vetni* am. megfontolni. *Nagyot vetett a latba*, am. nagy nehézséget gördített valamely dolog vagy állítás ellen. *Minden szót latra tenni* am. minden egyes szónak horderejét jól megfontolni, mielőtt ki mondatnák. *Nem sokat nyom a latban*, azaz nem sokat ér. Megegyezik a német: *Loth* szóval; az orosz *lot* pedig am. ólom.

LÁT, (1), (lá-t, v. la-at) áth. mn. *lát-tam, —tál, —ott*, par. *láss*. Valamit szemei által észrevesz. Szemeinkkel *látunk, füleinkkel hallunk*. *A vak semmit sem lát*. *A vaksi rosszul lát*. *Egy szemmel többet lát, mint te kettővel*. Már a régi halotti beszédben előjön: „*Latiatuc feleym zumtuchel (látjátok fe-) leim szömtökkal*. Különbözik tőle: *néz*, t. i. ez a dolgot folytonosan szemmel tartja, és mintegy közelebbről szemléli, és *nézni* néha csak am. valamire figyelemmel ráfeszíteni a szemet, vagy szemmel keresni; ellenben *látni* am. valósággal észrevenni. Innét néha *nézünk* *nézünk*, még sem *látjuk*, amit keresünk. *Úgy nézett, majd kiugrott a szeme, még sem látott semmit*. *Eleget nézem, de nem látom*. Sokat *látott* *hallott* ember, am. sokat tapasztalt. Különösen 1) Valamit észrevesz, tud, tapasztal. *Igen jól lát a macska, noha talpát nyalogatja*. (Km.). *Sok szem többet lát* (Km.). *Vak, aki a rostán át nem lát*. (Km.) *Belátni a dolgok mivoltába*. *Általlátni* mások szándékát. *Meglátnom, mi lesz belőle*. *Előre látni*. Az éles eszű és nagy tapasztalású emberek belátnak a jövődőbe. *Isten látja lelkemet*, esküféle bizonyítás. *A sok fától nem látja az erdőt*, = az igen szembetünő dolgot észre nem veszi. 2) Valamiről gondoskodik, tehát mintegy szeme van rá. *A házat, és magát holmi szükségességekkel ellátni*. *Haza látni* am. hazafelé iparkodni bizonyos dolgok elintézése miatt. *Hozzá látni a dolghoz*. *A kocsi annak idején a lovakhoz szokott látni*. *Pénz után kell látnom*, am. pénzt szereznem. 3) Néha am. van. v. tagadó szócskával *nincs*, p. Az ételben italban nagy bőséget látni. *Szükét látni a kenyérnek*.

Semmiben sem látni szükségét. Sok bűt látni. Fáradtságának hasznát, jutalmát látni. Bűjét látod te még annak = bű ér miatta. „A költő csak versben lát jó napot“ (Vörösmarty). „Örök halált nem lát“, azaz soha meg nem hal. (Nádor-codex). Sajátságos értelmű van ezen mondatnak: nagyra látni, azaz fenhéjazónak lenni, nagyra vágyakodni, valamint ennek is: törvényt látni, azaz törvényt tartani, mondani:

„A községre törvényt lássunk,
Valakit megbírságojunk.“

Népies gúnydal.

„Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek“

Buda halála. (Arany J.-tól).

Rokon vele a hellén: λείσω. V. ö. LA.

LÁT, (2), a föntebbi *lát* ige váltójogban és törvénykezési gyakorlatban főnév gyanánt is szokott használatni a német *Sicht* értelemben ezen alakokban: *látra* (auf Sicht), *lát után* (nach Sicht). *Látra kelt váltó. Lát utáni váltó.*

LATÁN, **LATÁNUL**, I. **LATIN**, **LATINUL**.

LÁTÁS, (lát-ás v. la-at-ás) fn. tt. *látás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A szemeknek azon sikeres működése, midőn valamit úgy fognak föl, hogy azt a lélek észre vegye. Jelenti magát azon érzéket is, mely által látunk. *Jó látása van. Valakit látásból ismerni*, am. egyedül külsejéből, mennyire másoktól megkülönböztetjük. Néha am. tünemény, képzelődés által alkotott kép. *Látást látni.*

LÁTASÍT, **LÁTASIT**, (lát-as-ít) áth. m. *látasított*, bthn. —ni v. —ani. Valamely iratra e szót: „látta“ vagy „láttam“ nevével együtt reá vezeti a végett, hogy arról tudomása van, vagyis annak bizonyosságul, hogy az vele közöltetett, mi ha arra jogosított hivatalos személy által történik, *hitelesítés* a neve. Máskép: *láttaoz*, *látasít*, *látasz*.

LÁTASÍTÁS, (lát-as-ít-ás) fn. tt. *látasítást*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamely írományt látásit.

LÁTASITMÁNY, (lát-as-ít-mány) fn. tt. *látasítmány-t*, tb. —ok. Maga azon jegyzék, mely a látasításból eredett.

LÁTAT, (lát-at v. la-at-at), fn. tt. *látat-ot*, harm. szr. —ja. Azon szín, külsőség, melyben a látott tárgy szemünkbe tűnik. *Első látatra bele szeretni valakibe*. Továbbá: *siker, eredmény. Dolgának nincs semmi látatja*, azaz sikerét, eredményét nem láthatni.

LÁTATLAN, (lát-at-lan) mn. tt. *látatlan-t*, tb. —ok. Akit, vagy amit nem látunk, mi szemünkbe nem tűnik. *Látatlan v. látatlanban jószágot venni*. V. ö. **LÁTATLANBAN**. Határozóilag am. látatlanul.

LÁTATLANBAN, (lát-at-lan-ban) ih. Különbözik a *látatlanul* határozótól, mert amaz egyedül tárgyilag használati, és csak a dolgok becsülésére,

elfogadására, azok iránti szerződésre vonatkozik, pl. *Látatlanban adok érte száz forintot*; de nem mondjuk: *látatlanban elszőköl*.

LÁTATLANUL, (lát-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy látnók, vagy láttuk volna. *Látatlanul alkunni valamire. Mit ígérsz látatlanul ezen erszényért? Látatlanul elszuhanni, eltávozni.*

LÁTAZ, (lát-az) áth. m. *látaz-tam*, —tdl, —ott, par. —z. Valamely írományt, oklevelet átolvas, és ennek bizonyosságul, illetőleg hitelesítéseül aláírja nevét s e szót: *látta v. láttam*. Máskép: *láttaaz, láttaoz, látasít*.

LÁTAZÁS, (lát-az-ás) fn. tt. *látazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg hitelesítő bizonyítás, midőn valaki látaz valamit. V. ö. **LÁTAZ**.

LÁTCSÓ, (lát-cső) ősz. fn. Köszörült kövekkel felszerelt csőféle eszköz, mely távolabb eső tárgyak meglátását elősegíti. *Csillagászai, mérnöki, színházi stb. látcső.*

LÁTCSÖVEZ, (lát-csővez) ősz. áth. *Látcsővel nézkel valakit vagy valamit. Látcsővezni a színpadi személyeket.*

LÁTCSÖVEZÉS, (lát-csővezés) ősz. fn. *Látcsővel nézés, vizsgálás, szemügyre vevés.*

LÁTDÉK, **LÁDDÉK**, tájdivatos, *látod-e* azaz, *íme* helyett, a *k* vagyis inkább *g* végül csak puszta toldalék mint *„kisség“*, *„kevesség“* (am. *kissé*, *kevessé*) szókban is.

LÁTELLENZŐ, (lát-ellenző) ősz. fn. Általán, minden, mi bizonyos tárgyak látását ellenzi, akadályozza. Különösen a várakban és sánczokban azon magasabb falak, vagy töltések, vagy palánkok, melyek akadályul szolgálnak, hogy az ellenség be ne láthasson.

LÁTERŐ, (lát-erő) ősz. fn. Eredeti képesség a látidegekben, melynél fogva a tárgyakat látjuk.

LÁTÉRZÉK, (lát-érzék) ősz. fn. A szemek mint látszervek érzéke, látérete. V. ö. **ÉRZÉK**.

LÁTFOK, (lát-fok) ősz. fn. 1) A látérenek kisebb nagyobb mértéke. 2) Ha a *„fok“* szó alatt valamely határ vagy vég értetik, am. azon határ vagy vég (kiálló hely) honnan a célhoz képest látás eszközölhető.

LÁTGYÖNGESÉG, (lát-gyöngeség) ősz. fn. A szemek vagyis látérzék hibássága, melynél fogva az a tárgyakat kellőleg föl nem fogja, vagy csak homályosan látja.

LATGYÖNGY, (lat-gyöngy) ősz. fn. **L. AP-RÓGYÖNGY**.

LÁTHATÁR, (lát-határ) ősz. fn. Azon körvonal a földön, melyet a köröskörül mintegy aláereszkedő ég látszik képezni, midőn valamely szabad téren körülnézzük magunkat. E szerint a messzelátónak nagyobb, a rövid-átónak kisebb láthatára van. A mértani földleírásban így nevezetik azon képelt körvonal a földön, mely a fejponttól (Zenith) és lábponttól (Nadir) egyenlő távolságra,

vagyis e két ponttól mindenütt kilenzven foknyira esik. Szabatosabban: *látkör*. Átv. ért. azon határ, meddig az észnek ereje s belátása hat. *Vannak dolgok, melyek az emberi ész láthatárán túl esnek. Kant iparkodott meghatározni az emberi ész láthatárát.* (Horizon). Szabatosabban az itt adott értelmezés: *látkör*; és *láthatár* ennek csak szélső vonalait jelenti.

LÁTHATATLAN, LÁTHATLAN, (lá-t-hat-[at]lan) mn. tt. *láthatatlan-t*, tb. — *ok*. Amit vagy akit látni nem lehet, vagy azért, mert teste nines, vagy akármi más okból. *Az Isten és lélek, mint szellemek láthatatlanok. A föld gyomrában mélyedő testek láthatatlanok.* Tréfásan: *láthatatlan szín*, am. semmi szín. *Átalláthatatlan titok, testek.* Határozóilag am. láthatatlanul.

LÁTHATATLANSÁG, LÁTHATLANSÁG, (lá-t-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *láthatatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapota vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt látni nem lehet.

LÁTHATATLANUL, LÁTHATLANUL, (lá-t-hat-[at]lan-ul). ih. A nélkül, hogy látni lehessen vagy lehetett volna. *Az Isten láthatatlanul működik, csak munkái láthatók.*

LÁTHATLAN, LÁTHATLANUL, I. LÁTHATATLAN, LÁTHATATLANUL.

LÁTHATÓ, (lá-t-hat-ó), mn. tt. *látható-t*. Akit, vagy amit látni lehet, mit szemünkkel észrevehüni képesek vagyunk. Ellentéte: *láthatatlan, elrejtett, titkos. Szabad szemmel látható tárgyak. A vízbarcsák egyedül nagyító üveggel láthatók. Ezen ember nagyon ritkán látható.*

LÁTHATÓAN, (lá-t-hat-ó an) ih. I. **LÁTHATÓLAG.**

LÁTHATÓLAG, (lá-t-hat-ó-lag) ih. Úgy, hogy látni lehessen, szemlátomást, nyilván.

LÁTHATÓSÁG, (lá-t-hat-ó-ság) fn. tt. *láthatóság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapota, vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt szemügyre venni és látni lehet.

LÁTHELY, (lát-hely) ösz. fn. Hely, a honnan valamit, különösen messze fekvő tárgyakat látni lehet.

LÁTHOMÁLY, (lát-homály) ösz. fn. I. **LÁTYÖNGESEGE.**

LÁTIDEG, (lát-ideg) ösz. fn. Ideg a szemben, mely a látdombból ered, az aggyvelőnek fenéklapja mellett a tölesér előtt más látidegekkel egyesül, aztán ismét kiválik közölök, s nyálkás burokkal takarva a szemüregbe megy.

LATÍN, LATIN, mn. és fn. tt. *latin-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Szoros ért. a régi Latiumból, vagy annak népe közül való. Szélesb ért. a római nyelven beszélt nagyhatalmu római népből való, azt illető, arra vonatkozó. Egyébiránt szokott értelemben a rómaiak nyelvére és ezen írt művekre vonatkozólag használtatik. *Latin nyelv. Latin írók, költők, szónokok.* Egyházi ért. a nyugoti egyház szo-

kásait, szertartásait követő. Némi ellentéte: *görög. Nagyváradon mind latin, mind görög szertartásu püspök székel.*

LATÍNSÁG, (latin-ság) fn. tt. *latínság-ot*, harm. szr. — *a*. A latin nyelvnek, mint olyannak tulajdonsága. *Tiszta válogatott irályu latínság. Hibás latínsággal beszélni, írni.*

LATÍNUL, (latin-ul) ih. Latin nyelven. *Latinul tanulni, beszélni, írni.*

LÁTKA, pusztá Nógrád m.; helyr. *Látká-ra*, — *n*, — *ról*.

LÁTKÉP, (lát-kép) ösz. fn. Valaminek képe úgy amint látszik, akár valóságban akár rajzban.

LATKÓCZ, falu Trenesén m.; helyr. *Latkócz-ra*, — *on*, — *ról*.

LÁTKÖR, (lát-kör) ösz. fn. I. **LÁTHATÁR.**

LÁTLELET, (lát-lelet) ösz. fn. Hivatalos tudósítás, melyet az orvos, vagy sebész valamely felbonczolt testről ad. *Látlelet a mérgezés gyanújában meghalt-ról, vagy valamely agyonüölt emberről.* (Visum repertum).

LÁTMÁNY, I. LÁTOMÁNY.

LÁTMÁNYOS, I. LÁTOMÁNYOS.

LÁTMŰVÉS, I. LÁTMŰVÉS ösz. fn. I. **LÁTSZERÉSZ.**

LÁTNIVALÓ, (látni-való) ösz. mn. 1) Amit kiki láthat, ami világos. *Látnivaló, hogy semmi baja sincsen.* 2) Mi megérdemli, hogy lássuk, hogy megnezzük. *Ezen városban, gyűjteményben sok látnivaló van.* 3) Mint következtetés. *Ha a világ nem öröktől fogva áll, hanem valamikor kezdetét vette, látnivaló, hogy kellett léteznie valamely más lénynak, ki a világ-nak is lételt adott, és aki ettől független.*

LÁTNOK, (lá-t-nok) fn. tt. *látnok-ot*, harm. szr. — *a*. Személy, ki a jövőndöbe lát, ki a történeteket előre látja, ki költőileg lelkesülve, és ihletve, vagy felsőbb isteni sugalathól némely dolgokat mintegy képekben szemléli. Népiesebb nyelven: *látó, néhutt néző.* V. ö. **JÓS.**

LÁTNOKI, (lá-t-nok-i) mn. tt. *látnoki-t*, tb. — *ak*. Látnokot illető, ahhoz tartozó, attól származó. *Látnoki lelkesülés, sugalat, belérzet.*

LÁTÓ, (lá-t-ó) mn. és fn. tt. *látó-t*. 1) Széles ért. aki lát. *Előre látó; messze látó; mindenhez látó semmivel bíró (Km.). Szükséget látó; látó hely, honnan messze láthatni. Szorosz ért. Igazlátó, am. bíró. Kárlátó, hiteles személy, ki a tett kárt megnézi, és megbecsüli. Kárlátóba menni. I. KÁRLÁTÓ.* 2) Jelent annyit is, mint jós, jövőndölő, látnok. *Mert aki ma prófétának mondatik, régenten látónak hivatott.* (I. Kir. IX. 9. Káldi).

„Arrul a nemzetről azt mondja a látó,
Nem leszen közzölök egy is elfaradó.”

Nagy-Kunság romlásáról 1698-ban nyomtatva.

(Thaly K. gyűjt).

Így nevezi a nép azon jósi tehetséget igénylő vagy hazudó embereket, kikről azt hiszi, hogy az

elveszett vagy ellopott jószág hollétét megmondják. 3) Látás végett való, mustra, mutatvány. *Küldj látóba egy marok búzát.* „Ím elküldtem az négy hordó borth, mindenikből egy-egy palacczkal thöltettem látópohárnak“. (Levél 1557-ből. Szalay A. 400 m. l.).

LATOBÁR, pusztá Bihar m.; helyr. *Latobár-ra, —on, —ról.*

LÁTOGAT, (lá-t-og-at v. lá-t-o-gat) gyak. áth. m. *látogat-tam, —tál, —ott, par. látogass.* Gyakran megy valahová, részént hogy lásson valamit, részént más czélból. *Színházat látogatni, Templomokat látogatni. A püspök látogatja a plebániákat, kolostorokat.* Különösen, baráti hajlamból, vagy akármely emberi vonalomból jár valahová. *Ismerősöket, atyafiakat, szomszédokat látogatni. Betegeket, szegényeket látogatni.* Ezen ige, gyakorlatos képzőjénél fogva szorosán többszöri látást jelent: de a bevett nyelvszókás szerént használtatik egyes menetről is, péld. *Egész évben csak egyszer látogattál meg.* Ennek észszerű oka abban rejlik, hogy az úgy nevezett baráti, vagy atyafiságos látogatáskor a nép különféle tudakozódó kérdésekkel jön elő, minden házbelit sorba szölongat, mindent körülnéz, stb., tehát valóban *látogat, nézeget.* Midőn ez ige Istenről mondatik, néha Isten áldására mutat, de többször csapást, szenvedést jelent. *Az Isten sok gyermekkel meglátogatta. Meglátogatott az Isten bennünket, elégett mindenünk.* Innen tréfásan mondják: *Nem jó, ha a szegény embert az Isten, vagy nagy urak látogatják,* mert az utóbbiakra vonatkozva ezeket megvendégelni sokba kerül.

LÁTOGATÁS, (lá-t-og-at-ás) fn. tt. *látogatás-t* tb. —ok. harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit látogatunk. *Valakinek látogatására menni. Viszonozni a látogatást.* Különösen egyházi ért. valamely egyháznak, kolostornak stb. hivatalos megtekintése. *Egyházi, püspöki látogatás.*

LÁTOGATÁSI, (lát-og-at-ás-i) mn. tt. *látogatási-t.* tb. —ak. Látogatásra vonatkozó, azt illető. *Látogatási jegy. Látogatási szándék.*

LÁTOGATÓ, (lá-tog-at-ó) mn. és fn. tt. *látogató-t* 1) Aki valakit látogat. *A látogatókat szívesen fogadni, mulattatni, megvendégelni.* Öszvetéve: *látogatószo*ba am. szoba, ahol látogatni szoktak, látogatási szoba; *látogatójegy* am. látogatási jegy. 2) Látogatás. *Látogatóba menni.* 3) Személy, ki hivatalosan megy valahová, hogy az ottani bizonyos körülményekről tudomást szerezzen. *Egyházi látogató.*

LÁTÓKA, (lá-t-ó-ka) kicsiny, fn. tt. *látókát.* Tréfásan szólva így nevezik a szemet, valamint a fület *hallóknak.* *Jó látókája és hallókája van.*

LÁTOL, (lat-ol) áth. m. *latol-t.* Szoros ért. latál, vagy lat szerént, lat számra mér. *Latolni a gyógyszer.* Szélesb ért. valamit a legaprobb kicsiségig megmér. *Még a szénát is latolja, oly fűsvény.*

LÁTOMÁNY, (lá-t-om-ány) fn. tt. *látomány-t,* tb. —ok, harm. szr. —a, v. —ja. Szemeket foglal-
kodtató, mulattató tünemény. *Szemfényvesztői, szín-*

házi, kötéltánczosi látomány. A jól sikerült tűzjáték szép látomány.

LÁTOMÁNYOS, (lá-t-om-ány-os) mn. tt. *látományos-t,* v. —at, tb. —ak. Ami valami látományt tüntet elő. *Látományos szinpadí előadás.*

LÁTOMÁS, (lá-t-om-ás) fn. tt. *látomás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Abban különbözik a *látás* szótól, hogy amannak az értelmét az *om* szótag jobban, bővebben szándékozik kiemelni. *Szemlátomást* minden tekintetben erősebb kifejezés mint *szemlálás által* vagy csak *látás által*, vagy *láthatólag.* *Ez a dolog látomásom szerént* (azaz a szokottnál erősebb, bizonyosabb látásom szerént) *rosz véget ér.* Hasonló alkotásuak: *hallomás, tudomás, áldomás, vallomás.*

LÁTOMÁSOZ, l. LÁTAZ.

LÁTOMÁST, (lá-t-om-ás-t) ih. A szem szóval összetéve használtatik; s am. igen világosan, szemek láttára, nyilvánvalóan. *Szemlátomást elvinni valakinek jószágát.* Néha am. igen nagyon. *Ez az ember szemlátomást hízik, az pedig fogy.* V. ö. LÁTOMÁS.

LÁTOMOST, tájdivatos; l. LÁTOMÁST.

LÁTONYA, fn. tt. *látonyát.* A nyolczhímeseek seregébe és négyanyások rendébe tartozó növény-nem; csészéje négy levelű, bokréája négy szirmu, tokja lelapult, négy rekeszü, négy kopácsu, sok magvu. (Elatine), Fajai, *pocsolya-*, és *cseplesz látonya.*

LATOR, fn. tt. *lator-t,* v. *latrot,* tb. *latrok,* harm. szr. *latra.* Minthogy eredetileg nem egyéb, mint a szentírásból ismert latin *latro*; innen első tulajd. értelemben jelent durva gonosztevőt, milyenek a rablók, zsványok, útonállók, gyilkosok. *Idvezítőket két lator között feszítették föl. Úgy néz, mint a bal lator.* (Km.). *A példás lator is szereti a jámbor nevet.* (Km.). *Lator a kis bíró,* azaz a lelkiismeret lator gyanánt kinozza az embert. *Lator a torok, nem kell neki hinni.* (Km.). Szélesb ért. furfangos, csintalan, pajkos. *Lator ember ő kelme.* *Lator pap-ripa.* *A kílator paripán ül, zabolából itat.* (Km.). Faludi a hullámozó vészes tengert is latornak nevezi. Néha am. szemes, ügyes. *Lator gazda, gazdasszony.* A székelnyeknél s Magyarországbán a Tisza vidékén jelent kurafit, vagyis oly férfit, ki valamely növel törvénytelenül él. *E rossz asszony mindenét latrára költi.*

LATORICS, pusztá Borsod m.; helyr. *Latorics-ra, —on, —ról.*

LATORKERESZT, l. VILLAKERESZT.

LATORKERT, (lator-kert) ösz. fn. Tájdivatosan, karókkal kerített sáncz. Itt a *lator* valószínűleg annyi mint a német *Latte*, mintha *Latten-Werk*-ből módosult volna; legalább a közismeretű „lator“ szóval semmi fogalmi viszonyban nincsen. Egyébiránt tiszta magyarsággal: karózat.

LATORKODÁS, (lator-kod-ás) fn. tt. *latorkodás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Lator élet gyakorlása, zsványkodás; kurválkodás.

LATORKODIK, (lator-kod-ik) k. m. *lator-kodtam, —tál, —ott*. Gonosztévők életmódját gyakorolja, péld. zsványkodik, rablást, gyilkosságot üz; kissé szelidebb ért. pajkoskodik; bujálkodik. V. ö. LATOR.

LATORSÁG, (lator-ság) fn. tt. *latorság-ot*, harm. szr. —a. Gonosztevőség, különösen zsvány-ság, tolvajság. Szelidebb ért. pajkosság, csintalanság, szilajság. *Sok latorság szorult öbele is.* (Km.).

LATORUL, (lator-ul) ih. Latrok módjára, szokása szerint, nevezetesen zsványul, rablólul, utonállólul. Megrövidítve: *latrul. Aki lator, latrul veszi hasznát.* (Km.).

LATOS, (lat-os) mn. tt. *latos-t, v. —at, tb. —ak*. Aminek sulya egy, vagy a szám kitételével több latot nyom. *Latos süteményke. Hat latos cipő.*

LÁTPONT, (lát-pont) ősz. fn. Azon pont, vagy álláshely, melyről valamit szemlélünk, tulajd. és átv. ért. *A képeket nem mind egy látpontról kell nézni. Mi ezen dolgot más más látpontról ítéljük.*

LATPUSKA, l. GOLYÓPUSKA.

LÁTRA, ih. l. LÁT. (2) alatt.

LATRÁNY, falu Somogy m.; helyr. *Latrány-ba, —ban, —ból.*

LÁTSZAT, (lá-t-sz-at) fn. tt. —ot, harm. szr. —a v. —ja. A dolognak színe, külseje, amint az szemünkbe tűnik. Ellentéte: *valóság. Látszat szerint itélni valami felől. Ez mind csak látszat.* Néha am. eredmény, foganat, siker. *Mindig sűrűg forog, még sincs látszatja, máskép: látatja.*

LÁTSZATOS, (lá-t-sz-at-os) mn. tt. *látszatos-t v. —at, tb. —ak*. Külsőleges, a szemeknek úgy tet-sző, nem valósággal az, vagy olyan, aminek vagy amilyennek látszik, színleges. *Látszatos betegség. Látszatos béke, nyugalom.* Ellentéte: *valódi, igazi.*

LÁTSZATOSAN, (lá-t-sz-at-os-an) ih. Külsőleg, mint látszik, színleg nem valódi, nem igazán. *Látszatosan kibékült, de haragját szívében fentartotta.*

LÁTSZATOSSÁG, (lá-t-sz-at-os-ság) fn. tt. *látszatos-ság-ot*, harm. szr. —a. Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva külsőleg a szemekbe tűnik, ellentétül annak valódi mibenlétével.

LÁTSZATRA, (lá-t-sz-at-ra) ih. Csupán a végre, hogy látszassék. *Látszatra tenni valamit.*

LÁTSZÉG, LÁTSZÖG, (lát-szög) ősz. fn. Azon szög, melyet a szembeötölő tárgynak két végéről jövő fénysugarak a szem közepében képeznek, s mely a közel eső tárgyakra nézve nagyobb, a távoliakra kisebb. (Angulus opticus).

LÁTSZÉGLET, v. —SZÖGLET, (lát-széglet) ősz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTSZER, (lát-szer) ősz. fn. Általán mindenféle szerek, eszközök, melyek a látást segítik, előmozdítják, péld. szemüvegek, látszóvek.

LÁTSZERÉSZ, (lát-szerész) ősz. fn. Míves, ki látszerek készítésével foglalkodik.

LÁTSZIK, (lá-t-sz-ik) k. m. *látsz-ott, htn. —ani*. 1) A nézőre nézve oly helyzetben van, hogy a szemek azt valóban látják. *Látszik a felkelő, a felhők közül kibuvó nap, hold. Tiszta éjjel látszanak a csillagok. A tornyok, hegyek messze ellátszanak. Kí-látszik a szeg a zsákból.* (Km.). 2) Kittiük, észrevehető állapotban van. *Látszik rajta, hogy beteg volt, hogy haragos, hogy jó kedve van. Kí-látszik az, ki a derék ember. Nem látszik rajta, hogy oly kemény ember. Halál jelei látszanak rajta.* 3) Mondjuk oly dolgokról, melyeket világosan nem tudunk, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg. *Nekem úgy látszik, mi rossz uton járunk. Nincs az úgy, csak látszik. Úgy lát-szik, mintha ott messze valami égne. Jónak, szépnek, helyesnek látszik.* Ez értelemben fölcserélhető a tetszik igével. V. ö. TETSZIK és RÉMLIK.

LÁTSZÓ, (lá-t-sz-ó), mn. tt. *látszó-t*. Ami lát-szik, mindenféle értelmében véve. *Messze látszó hegyek, havasok. Szemekből látszó harag. Jónak, szelid-nek látszó ember.* V. ö. LÁTSZIK.

LÁTSZÓLAG, (lá-t-sz-ó-lag) ih. Nem valódi, vagy legalább nem bizonyosan vagy világosan, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg, csak külsőre nézve. *Az óramutató látszólag nem mozdul. Látszólag nyugott kedélyvel lenni.*

LÁTSZÓLAGOS, (lát-sz-ó-lag-os) mn. tt. *látszólagos-t v. —at, tb. —ak*. Nem valódi, legalább nem bizonyos, hanem csak külsőleg úgy mutatkozó. *A napnak látszólagos forgása a föld körül.*

LÁTSZÖG, (lát-szög) ősz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTTAMÓZ, (lá-t-tam-oz) áth. m. *lálttamoz-tam, —tál, —ott, par. —z*. l. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTAN, (lát-tan) ősz. fn. Tan a látásról vagyis a világosság és szemek közti viszonyról, nevezetesen, mely az egyenes és töretlen fénysugarakról rendszeresen értekezik. (Optica).

LÁTTANI, (lát-tani) ősz. mn. Láttanhoz tartozó, arra vonatkozó. *Láttani értekezések, eszközök, Láttani tünemények, kísérletek.*

LÁTTANILAG, (lát-tanilag) ősz. ih. Láttani tekintetben vagy értelemben.

LÁTTANOS, (lát-tanos) ősz. fn. Személy, ki a láttant elméletileg és gyakorlatilag üzi, nevezetesen ki látszerek készítésével foglalkodik.

LÁTTÁRA, (lá-tt-a-ra). A lát igének múlt részesülője személyragozva, mely a személyragozott szem szóval használtatik rendesen, néha másokkal is. *Szemem láttára, szemed láttára, szeme láttára stb.* az az szemem, szemed, szeme előtt. *Mások láttára undok bünt követni el. Ez sokak láttára történt.*

LÁTTAT, (1), (lá-t-tat),² mivel, m. *lálttat-tam, —tál, —ott, par. láttass*. 1) Eszközli, véghez viszi, hogy valaki vagy valami látható legyen. *Magát lát-tatni mások által.* 2) Valakit más (pl. szolgál) által meglátogat. *Láttatom a barátomat és kérdeztem: hogyan éri magát a mulatság után?* (A küldött szájába adott mondat).

LÁTTAT, (2), LÁTTATOS, 1. LÁTSZAT, LÁTSZATOS.

LÁTTÁV, LÁTTÁVOL, (lát-táv v. távol) ösz. fn. Azon távolság, messzeség, melynek határpont-jáig a szemek ellátnak. Továbbá a távolság oly alakja, miként a közelebb vagy távolabb álló tárgyak a szembe ötlenek, pl. midőn azugyanazon nagyságu vagy magasságu ház is távolabb kisebbnek vagy alacsonyabbnak látszik.

LÁTTAZ, (lá-tt-az) áth. 1. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTENGÉLY, (lát-tengély) ösz. fn. Képzelt egyenes vonal, a szemgolyó középpontjától a látott tárgyig.

LÁTTÉR, (lát-tér) ösz. fn. Tér, melyen és meddig a szemek ellátnak. *A völgyben lakók láttére kisebb, mint a hegyen lakóké.*

LATURKA, falu Bereg m.; helyr. *Laturká-ra*, —n, —ról.

LÁTUTÁNI VÁLTÓ, oly váltó, melynek lejárati ideje a látástól, azaz a bemutatástól számítatik. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁLTÓ, látra kelt váltó, melyet látáskor, azaz bemutatáskor azonnal ki kell fizetni. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁNY, (lá-t-vány) fn. tt. *látvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Széles ért. amit látunk, minden tárgy, mely szemeinkbe ötlík. 2) Szorosb ért. a maga nemében ritkább, nevezetesebb tünemény, milyenek, a tűzokádó hegyek lángjai, üstökös, hulló csillagok, bolygó tüzek, déli bábok stb. 3) A közönség mulattatására szerzett bizonyos mulatságok, melyek leginkább a szemeket gyönyörköd-tetik, péld. tűzi játékok, bikaviadatok, szemfény-vesztői mutatványok stb. (Spectaculum).

LÁTVÁNYOS, (lá-t-vány-os) mn. tt. *látványos-t* v. —at, tb. —ak. Valamely rendkívüli, szokatlan, meglepő, mulattató tüneményü. *Látványos színpadi előadás.*

LÁTVÁNYSZERŰ v. —SZERŰ, (látvány-szerű) ösz. mn. L. LÁTVÁNYOS.

LÁTVONAL, (lát-vonal) ösz. fn. Képzelt vonal, a néző szemek és a látott tárgy között.

LATY, elvont gyök, melyből *latyak*, *latyakos* származékok erednek. Rokonai, *loty*, *lity*, *lety*, *lucs*, *löttye*, *locs*, *lics*. Mind ezekben megvan a *mozgás* alapfogalma, egyszersmind a *hangutánzás* mert jelentik a nedvnek ideoda hánykódását, mit az *l* fejez ki, és ezen hánykódás által okozott hangot, mely a *lágty* és *cs* betűkben rejlik.

LATYAK, (laty-ak) fn. tt. *latyak-ot*; harm. szr. —ja. Mozgás, rázás, csapkodás által ideoda fecsegő, locsogó nedv, híg sár, locs pocs. Különösen azon nedv, és sár, mely a ruhát megfogja, s rázásakor, mozgatáskor lecsepeg róla. Másképp: *luc-sok*, melyből *lucskos*. Némely tájakon: *lucsak*, *lacsakos*.

LATYAKOS, (laty-ak-os) mn. tt. *latyakos-t* v. —at, tb. —ak. Locspocstól, sárvíztől csepegő. *Latyakos szoknya, pendely, gatyaszár.* V. ö. LATYAK, és CSAJHOS, CSAJTOS.

LAUKA, falu Beregh megyében; helyr. *Lauká-n*, —ra,ról.

LAURA, női kn. tt. *Laurát*. Laura, Eleonora, Hihetőleg a görög *ἑλως* után, mely könyört, könyö-rületet jelent.

LÁVA, fn. tt. *lávát*. Higgá olvadt kőanyag, mely a tűzokádó hegyek torkolatából kifoly. Ámbár e szó közvetlenül latin vagyis olasz eredetű, de gyökére nézve rokon azon magyar szókhoz, melyek mozgásra vonatkoznak, milyenek: *láp*, *lápa*, *lággy*, *latyak* stb. Némelyek a latin *lavare*, mások a német *laufen* szótól származtatják.

LAVANY, (lav-any) fn. tt. *lavany-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Egyszerű vegyelem a könnyű fémek közül, melynek minden fémek között legkisebb fajsúlyja van, t. i. csaknem felényi, mint a víznek. (Lithium). *Lav* gyöke helyesen felel meg a könnyűség fogalmának, magas hangon *lev* a *leveg* v. *lebeg* szóban. Ily könnyűséget jelentő *la* gyökelemre vonatkoznak *laza*, *latyak*, *lággy* is. L. LE, (1).

LAVÉLEG, (lav-éleg) ösz. fn. A lavanynak élenyvel vegyülete (Lithiumoxyd).

LÁZ, elavult gyök, melyből *laza*, *lazás* erednek, s jelent a maga nemében könnyűt, üreset, minek veleje, bele nincsen, mely tulajdonságánál fogva könnyen mozdul, s a szél ideoda hajtja, viszi. Rokon hozzá a megnyújtott *láz* (l. ezt). Alapfogalom benne a könnyű mozgás, melynek képviselője az *l*.

LÁZ, (1), (la-az am. ide-oda mozog) fn. tt. *láz-at* v. —t, harm. szr. —a. 1) Botra, karóra stb. akasztott holmi ruhadarab, ringy-rongy, mely arra való, hogy a kártékony állatokat, nevezetesen madarakat elijesztsze, mi leginkább az által történik, ha a szél lebegteteti, s mintegy élő, mozgó lényhez teszi hasonlónvá, pl. midőn rongyos kalapja is van. Innen eredetileg am. mozgékony valami; lengékeny ijesztő. *Köles közé, gyümölcskertbe, asztagra állított láz.* Mint-hogy pedig az igen kiaszott, elsoványodott ember némileg az illetén lázhoz hasonló, átv. ért. azt is láznak mondják. *Olyan sovány, mint a láz, mint a maddrijesztő.* Hangváltozattal, és pedig mindkét értelemben: *váz*, oly rokonítással mint *vép lép*, *vélk lék*. 2) Jelent mozgalmat, mely az elégyületlen nép között támadni szokott, kivált a felsőség ellen. Ebből ered: *lázad*, *lázadás*, *lázaszt*, *lázong* stb. Rokon vele: *lézeg* v. *lézeng* stb. szóban a *lész* törzs. 3) Ujabb korban láznak nevezték azon betegséget, melynek neve latinul *febris*, s melynél a népies hideglelés szűkebb értelmű. Ezen betegség t. i. általán véve a vérnek rendkívüli sebes mozgása, majd görcsös rángatózások, stb. által mutatkozik, tehát az emberi élet műszereit mintegy lázadásba hozza. *Gyomorláz, idegláz, forró-láz* stb. V. ö. LAZ.

LÁZ, (2), fn. tt. *láz-t* v. —ot? A székeleyknél Kriza J. szerint jelent nagy fensikot, Szathmárban pedig Mátyás P. szerint lankát; talán *lápás*-ból öszvhezva. Szabó Dávid szerint ritka vagy gyér erdő, melyben a fák csak itt ott lázinganak (lézengenek).

LÁZ, (3), falu Trencsén, HOSSZÚ—, Zemplén, NAGY—, Ung, VÁMOS—, Bihar m., puszták Liptó és Kraszna m.; helyr. *Láz-ra*, —on, —ról.

LAZA, (laz-a) mn. és fn. tt. *lazát*. Általán, mi a maga nemében kevés beltartalommal bir, ennél fogva könnyű, mozgékony. Innen a dolgokra alkalmazva különféle tájszókások szerint más-más alárendelt értelme van. pl. *Laza gabona*, mely megdülés miatt, vagy akármely oknál fogva hitvány, könnyű szemű, melynek toklásai üresek. *Laza káposzta*, melynek feje nincsen, csak levelei. *Laza kőes*, mely jobbára polyvából áll. Marezal vidékén átv. ért. *laza ember*, am. magas, nyulánk, vékony termetű. Mind ezen jelentésekben kitűnik, hogy alapfogalom e szóban a lengesség, könnyed mozgás, mely az illetén testek tulajdonsága szokott lenni. Innen *laza* mint főnév jelenti a gabonának toklását, pelyváját, üres héját, melyet a szél könnyen elvisz.

LAZACZ, fn. tt. *lazacz-ot*, harm. szr. —a. Folyókban és nagy tavakban tenyésző halfaja a nagyobb pisztrángok neméből; háta kékes, oldalai zöldesek, fekete és vörös pettyekkel, hasa sárgás, húsa vöröses kövér, izletes. (Salmo trutta). A német *Lachs* szóval egyezik.

LÁZAD, (láz-ad) önh. m. *lázad-t*. Mondjuk népről, nemzetről, általán emberi sokaságról, mely elégtelenségében nevezetesen előljárója vagy fejedelme ellen feltámad. Gyöke tehát a mozgalmat jelentő *láz*. A *leszállított bér miatt fellázadtak a munkások*. A *nyomott nép fellázadt*. Mondjuk egyes emberről is, midőn valamely megrázólag kedvetlen hatás miatt belsejében megindul. *E kegyetlenség látára fellázadt bennem a vér*.

LÁZADÁS, (láz-ad-ás) fn. tt. *lázadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Társadalmi, polgári mozgalom, mely akkor szokott támadni, ha a nép elégedetlensége felső fokra hág, és tette tör ki. Különösen mozgalom, mely a felsőség hatalmát, legyen az törvényes, vagy bitorolt, elnyomni megsemmisíteni törekszik. A lázadás a forradalomnak kezdete, és ennél szűkebb értelmű. *Elnyomni a lázadást*.

LÁZADÁSI, (láz-ad-ás-i) mn. tt. *lázadási-t*, tb. —ak. Lázadásra vonatkozó. *Lázadási mozgalom, lázadási merény, lázadási büntett*.

LÁZADOZ, (láz-ad-oz) gyak. önh. m. *lázadoz-tam*, —tál, —ott. par. —z. Gyakran ismételve lázad. Mondják többekről is, midőn különkülön helyeken, országokban fellázadnak. *Ha valamely nagy nemzet fellázad, utána lázadoznak a kisebb népek is*.

LÁZADOZIK, (láz-ad-oz-ik) k. m. *lázadoz-tam*, —tál, —ott. Folytonos lázban sielődik. V. ö. LÁZ (3)

LAZÁN, faluk Nyitra és Turóc m.; helyr. *Lazán-ba*, —ban, —ból.

LÁZANYAG, (láz-anyag) ösz. fn. Kórananyag, melyből a lázféle betegség ered.

LÁZÁR, (héber eredetű, jelentése: *Isten segélj*) férfi kn. tt. *Lázár-t*. Átv. ért. nyomorék koldús. *Könyörüljenek e szegény Lázáron*.

LÁZÁRFALVA, erdélyi falu Csíkszékben; helyr. —*falvára*, —n, —ról.

LÁZÁRFÖLD, falu Torontál m.; helyr. —*földre*, —ön, —ról.

LÁZÁRI, falu Szatmár m.; helyr. *Lázári-ba*, —ban, —ból.

LÁZÁRPATAK, falu Bereg m.; helyr. —*patakra*, —on, —ról.

LÁZAS, (láz-as) mn. tt. *lázas-t*, v. —at, tb. —ak. Lázféle betegségtől meglepett. *Lázas gyermekek, kórok*. Néha am. lázzal járó, párosult. *Lázás állapot*. *Lázás fájdalom*.

LÁZASZT; LÁZASZTÓ, l. LÁZÍT; LÁZÍTÓ.

LÁZBETEG, (láz-beteg) ösz. fn. és mn. Lázban szenvedő beteg. V. ö. LÁZ. (1).

LÁZBORZALOM, (láz-borzalom) ösz. fn. Borzalom a testben, melyet különösen a gyomorláz szokott okozni.

LÁZELLENES, (láz-ellenes) ösz. mn. Gyógyszerekről mondják, melyeket különösen a láz ellen használni szoktak. *Lázellenes kénpor*.

LÁZHÉV, (láz-hév) ösz. fn. Rendkívüli hév, melyet némely lázak és bizonyos fokozatban gerjesztenek.

LÁZI, falu Veszprém, puszták Nógrád, Tolna, Torna, Liptó m.; helyr. *Láziba*, —ban, —ból.

LÁZING, (láz-in-g) önh. m. *lázing-tam* v. —ot-tam, —tál v. —ottál, —ott, htn. —ni v. —ani. Szabó Dávidnál am. lézeng; l. ezt.

LÁZÍT, LÁZIT, (láz-ít) áth. m. *lázít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Emberi sokaságot, népet, nemzetet valódi, vagy csak ürügyes sérelmek élénk előadása, felhányása által mozgalomra indít. *Szolgákat uraik, alattvalókat felsőségeik ellen lázítani. A népet, nemzetet fejedelme ellen lázítani. Élő beszéddel, irományokkal lázítani a közönséget*. V. ö. LÁZ.

LÁZÍTÁS LÁZÍTÁS, (láz-ít-ás) fn. tt. *lázítás-t*, tb. ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki bizonyos társadalmat, népsokaságot stb. elégtelenségi mozgalomba hoz, az illető felsőség ellen izgat, bujtoztat.

LÁZÍTÓ, LÁZITÓ, (láz-ít-ó) mn. és fn. tt. *lázító-t*. Mondjuk 1) oly dologról, melynek az a célja, hogy lázítson. V. ö. LÁZÍT. *Lázító beszédek tartani. Lázító leveleket küldözni szét. Lázító hírlapi cikkekkel írni. Lázító híreket terjeszteni*. 2) Oly személyről, ki czélul tűzte ki magának, hogy lázítson. *A lázítókat elfogni, elzárni. A lázítók szavaira nem hallgatni*.

LÁZNAP, (láz-nap) ösz. fn. A változó láz időszakában azon nap, melyen a láz vissza-visszatér. *A negyednapos lázban minden negyedik nap láznap*.

LÁZONG, (láz-on-g) gyak. önh. m. *lázong tam* v. — *ottam*, — *tól* v. — *ottál*, — *ott* htn. — *ni* v. — *ani*. Polgári ért. népről, vagy nemzetről mondjuk, midőn gyakori elégtelensége miatt mozgalomban van, az illető felsőség ellen nyugtalanodik.

LÁZONGÁS, (láz-on-g-ás) fn. tt. *lázongás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gyakori, vagy folytonos mozgalom, különösen, mely társadalmi és polgári nyugtalanságból ered.

LÁZQS, szokottabban: *lázás*; l. **LÁZAS**.

LÁZROHAM, (láz-roham) ösz. fn. Azon kór-állapot, midőn a láz legnagyobb erővel kitör, s a szenvedőt mintegy megrohanja. (Paroxysmus).

LAZSNAK; **LAZSNAKOL**; l. **LASNAK**, **LASNAKOL**.

LÁZSZER, (láz-szer) ösz. fn. Gyógyszer a láz ellen.

LÁZTALAN, (láz-ta-lan) mn. tt. *lázatlan-t*, tb. — *ok*. Aki lázban nem szenved; ami lázzal nincs összekapcsolva. *Lázatlan beteg. Lázatlan kórjelek, kór-állapot. Lázatlan napok.*

LÁZTALANSÁG, (láz-ta-lan-ság) fn. tt. *láztalanság-ot*, harm. szr. — *a*. Láz nélküli állapot.

LÁZTAN, (láz-tan) ösz. fn. A gyógytannak azon része, mely a különféle lázak természetét, s gyógyítási módját tárgyalja.

LÁZUR, falu Zaránd m., **BELÉNYES**—, **MIKLÓ**—, **ROBOGÁNY**—, **SOHODOL**—, faluk Bihar m.; helyr. *Lazur-ra*, — *on*, — *ról*.

LAZÚRKÉK, (lazúr-kék) ösz. mn. Világos kék szín, milyen a lazúrkő. V. ö. **LAZÚRKŐ**.

LAZÚRKŐ, (lazúr-kő) ösz. fn. Kékes ásvány, melynek igen szép, világos, élénk kék színe van. (Lapis lasuli).

LAZY, pusztá Sáros m.; helyr. *Lazy-ba*, — *ban* — *ból*.

LÁZSI, **LÁZSIA**, az olasz *aggio-* (*faggio-*)ból módosított szó, melyet más nyelvekben, pl. a németben, francziában egy *g*-vel írnak. Felülfizetmény, mely az egyik pénznemre vagy államkötelezvényre vagy váltóra is felfizettetik, midőn azon jobb értékű pénz cseréltetik be. Ezen felfizetés mennyisége attól függ, mennyire kelendő vagy kerestetik egyik vagy másik pénznem és kötelezvény. Ilyen azon pénz, melyet a hasonértéket vesztett pénzjegyre fizetni kell, midőn ezt valaki forgásban levő vert pénzért becsereéli. Tiszta magyarsággal: *túldár, túlfolyam, ártóbblet*.

LÁZSIÁS, **LÁZSIS**, mn. Aminek lázsija, (agiója) van. *Lázsiás tallér*. V. ö. **LÁZSI**.

LE, (1), elvont gyökelem, illetőleg gyök, mely könnyű, élénk, jobbra zaj nélküli mozgást jelent következő származékokban: *ledány, leb, ebben, lebeg, lebke, lebzsel, lecs, lecség, lecsesen, ledér, legény, lekeg, leng, lendül, lenget, lengedez, lentet, leveg, levegő, lé, leves, légy, léha, lép, lézzeg* stb. Rokonsai: *la, li, lo, lö*, ezen származékokban: *labda, ládáz, ladik, laza, láz, lázad; lib, libeg, lidércz; lob, lá, ló, lób, lóbál, lód,*

lódít, lódul; lö, lök, lötye. Hehentéssel (h-val) toldva l. **LEH**.

LE, (2) vagy **LÉ**, tiszta ige-*gyök*, melyből *sz* képzővel származott *lesz* (lész), mint a *te, ve, hi, vi* gyökökből, *tesz, vesz, hisz, visz*, és az *é i* gyökökből *és z ik, i-sz ik*. Ez eredeti tisztaságában veszi fel mind *le*, mind többnyire társai is a föltételes jövőt: *le-end, te-end, ve-end, hi-end, vi-end*, a multat: *le-tt, te-tt, ve-tt, hi-tt, vi-tt*, a kapcsoló módot: *le-gy-en, (= le-j-en), te-gy-en, ve-gy-en, vi-gy-en*, (de hi-gy-j-en = hi-j-j-en nagyobb nyomtaték végett), tehető formát: *le-het, te-het, ve-het, hi-het, vi-het*. Innen e származékok: *lét, tét, vét, hit, vit, létel, tétel, vétel, hitel, vitel*, azaz *le-et, te-et, ve-et, hi-et, vi-et* öszvehúzott állapotban. Jelentésére nézve l. **LÉSZ**.

LE, (3), jelenti azon pontot, irányt vagy helyet, mely bizonyos pont, irány vagy helyhez képest alantabb fekszik, s mely felé, vagy melyhez a haladás, mozgás történik. Egyenes ellentéte: *fe* v. *fé* v. *fő*. Innen ezen ellentétek is: *lenn, feenn*, v. *lent, fent, lejjebb* v. *lelebb* (mint Mátyusföldön mondják) és *felebb*. Vas vármegyében így is szólnak: erre *lenek* tarts, arra *főnek* menj. Ezekből az tűnik ki, hogy a *le* nem csak helymutató határozó, hanem egyszersmind név is, valamint ellentéte *fe*, mint a régi nyelvmélekekből tudjuk. Felveszi a fokozást is: *leebb* v. *lejjebb*, v. *lejjebb* v. *leglejjebb*, Mátyusföldiesen: *lelebb* v. *lelebb*. Megfelel neki a vastaghangu megfordított *al*. A *le* jelenen csak határozó és igekötő gyanánt használatik, mindenkor aláfelé mozditó vagy mozduló jelentéssel, és pedig nem csak tulajdon, hanem átvitt értelemben is, pl. *leszólani* valakit. Közvetlen származékai: *lef, lefeg, leffentyű* (az alálógás fogalmával), *lejt*, azaz *leít, lejtő* (*declivis*), *les*, minthogy a lesben ülő, magát meghúzni, lealacsonyítani szokta, innen latinul is: *subsessa* vagy *insidiæ* (a *sedeo* igétől). L. **LES**. Rokonsai a vastaghangu *la* és *lo* e származékokban: *laf, lafog, lam, lanka, lankad, laj, lajha, lanyha; lohad, lom, lomha, lomp, lóg*, mert mind ezekben az aláhajlás alapfogalma rejlik. Mint indulatszó nemesak helyi, hanem polgári s erkölcsi alacsonyítást is jelent, pl. *Le vele! Le a csudarral! Le innen!*

LE, (4). Nébutt, különösen túl a Dunán, Pápa vidékén a közönségesebb kutyahívó *ne!* helyett használják, pl. *Le kutyá!*

LÉ, (öszvehúza ebből: *lev*, mint: *hé, hev*), fn. tt. *levet*, harm. szr. *leve*. Kicsinyezve: *levecske*. Szóles ért. híg, folyékony test, nedv, nyirok. Gyöke azon *le* hang, és szó, melyben alapfogalom a mozgás, mint-hogy a lének lényeges tulajdonsága a híg-ság vagy folyékonyság, mi a mozgással azonos. Eredetileg részesülő, *le ő*, innen: *le-ü, le-v*, öszvehúza: *lő* v. *lé*, mint *hő hé, bő bé*, innen *lőtye* is, mely am. *lőtye*, azaz igen híg, folyékony sár, mely léhez hasonló; szintén: *lőre*. Szorosb ért. 1) Bizonyos testekből kifolyó, kiszivárgó nedvesség, milyen a gyümölcsök nedve. *Szőlő, szilva, citrom leve. Szilvalé. Csosz elé, szilvalé,*

téged is megborsolnak. (Km.). *Káposzta, nyírfa leve. Ganaj leve.* 2) Azon nedv, pl. víz, bor, ser, eczet, tej, melyben bizonyos ételeket főznek, vagy mely né-melykor a főzött, süttött eledelekből szivárog ki; másképp: *leves.* *Borsporos lé, kaszás lé, halász lé, törött lé, marhahús lé.* „Tikfi éles lével.” 1547-diki levél borítékán. (Szalay Á. 400 m. l.). *Olcsó húsnak híg a leve.* (Km.). *Minden lében kanál. Fekete lé, anynyit is tesz mint kávé. Jutott neki a fekete lében.* (Km.). *Ő itta meg a levét* = am. neki jutott valamiből a roszt. Tréfás átv. ért. *nyaklé és poslé,* am. nyakon csapás, pofon csapás. Szintén átv. ért. *valaminek feladni a levét* am. előzét, vagyis olyat mondani, ígérni előre, mire majd nagyobb valami következik. *Levet csapni,* udvarolni, hízelegni a nőknek, vagy másoknak is.

„Ki nem tud jól levet csapni,
Magas polczra nem fog kapni.”

Népies gúnyvers. (Erd. gyűjt.).

Benne van a lében, (cserben, kühiban, kudarecban). *Öszveszűrni a levét,* valamely titkos célra egyesülni. V. ö. LEVES.

LEÁBRÁZOL, (le-ábrázol) ösz. áth. 1) Szoros ért. valakinek ábrázatát lefesti, mintegy az eredetit leveszi. 2) Szélesb átv. ért. valamit eleven színekkel ad elé. *Leábrázolni a csatatér, és az ütközetet.* V. ö. ÁBRÁZOL.

LEÁBRÁZOLÁS, (le-ábrázolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által leábrázolnak valamit. V. ö. LEÁBRÁZOL.

LEAD, (le-ad) ösz. áth. Az aránylag vagy viszonylag magasabb helyen létező valamit alá adja. *A szekérről leadni a zsákot.* Mondják fejős állatról is, midőn tejet ereszt. *Ezen tehén könnyen leadja a tejet.*

LEADOGAT, (le-adogat) ösz. áth. és gyak. Valamely magasabb helyről holmi tárgyakat egymás után alább ad. *Ásztagról leadogatni a kényeket.* Lásd: ADOGAT.

LEÁGAZ, (le-ágaz) ösz. áth. A növénynek, nevezetesen fának ágait levagdálja; szokottabban: lebotol. *Leágazni a fűzfákat.*

LEÁGAZIK, (le-ágazik) ösz. k. Valamely növénynek ágai a fő felé közeledve sarjadzanak. Átv. ért. mondják nemzetségi fáról, melynek ágai a távol ősektől késő unokákra terjednek, leszármaznak.

LEALACSONYÍT v. —ALACSONYIT, (le-alacsonyít) ösz. áth. Átv. erkölcsi ért. valakinek hírét, nevét, becsületét kisebbíti, s azon tiszteleti fokról, melyen az emberek szemében állott, mintegy alárántja. Különösen visszaható névmással: *Némely ember maga magát alacsonyítja le, midőn elvetemedik.*

LEALACSONYÍTÁS v. —ALACSONYÍTÁS, (le-alacsonyítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki egy másikat, vagy önmagát lealacsonyítja. V. ö. LEALACSONYÍT.

LEALACSONYODIK, (le-alacsonyodik) ösz. k. Átv. ért. hírében, nevében, becsületében, embertársai tiszteletében veszít, s azok szemében mintegy alábbcsúlyed. Mondják oly emberről is, ki maga magát mintegy elveti, méltóságáról, magasabb állásáról megfélekedzvé.

LEÁLARCZOZ, (le-ál-arcozoz) ösz. áth. 1. LEÁLORCZÁZ.

LEALÁZ, (le-aláz) ösz. áth. 1) Valakit alább becsül, kevesebbre méltat, mint eddig, akár hivatalánál, rangjánál fogva, akár az emberek véleménye szerént állott, mi rendesen gyalázás, rágalmazás, ócsárlás, megszólás által történik. 2) *Magát lealázní* am. másnak tulságos felsőséget adni maga irányában, vagy magát túlozva alább becsülni másnak irányában. V. ö. MEGALÁZ.

LEÁLDOZIK, (le-áldozik) ösz. k. Mondják (Baranyában, Pápa vidékén) kizárólag a napról, midőn alászáll, lenyugszik. Eredetileg, vagy annyi mint áldozatát (szent foglalkodását, mely a föld világosítása, melegítése stb.) azon időközben bevégzi; vagy pedig rövid a-val: *áldozik az al gyöktől;* valamint *alkony, alkonyodik* am. *al og-ony, al og-onyodik,* azaz aláfelé közeleg, az *al gyöktől és alog törzsöktől.*

LEALJASÍT v. —ALJASIT, (le-aljasít) ösz. áth. Valakit v. valamit aljassá tesz, s az által a becsülés, tisztelés bizonyos fokáról alászállít. V. ö. ALJAS.

LEALJASÍTÁS v. —ALJASÍTÁS, (le-aljasítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kiscsökkentés, mely által lealjasítanak valakit. V. ö. LEALJASÍT.

LEALJASODÁS, (le-aljasodás) ösz. fn. Erkölcsi elvetemedés, melynél fogva lealjasodik valaki. V. ö. LEALJASODIK.

LEALJASODIK, (le aljasodik) ösz. k. Erkölcsiileg aljassá lesz, s ennél fogva tiszteletben, becsületben, értékben alászáll. Különbözik némileg: *elaljasodik.* V. ö. ALJASODIK.

LEALKONYODÁS, (le-alkonyodás) ösz. fn. A nap lenyugvása, a látkör alá eltűnése. *A nap lealkonyodása után hazafelé sietnek a mezei munkások.*

LEALKONYODIK, (le-alkonyodik) ösz. k. Mondjuk a napról, midőn lenyugszik, alászáll. V. ö. ALKONY.

LEALKUSZIK, (le alkuszik) középigéből öszvetétel által lett áth. Azon árt, melyre az eladó jószágot tartják, valamivel alább szállítja alku által. *Az ezer forinttra tartott paripa árából százat lealkunni.* V. ö. ALKU.

LEALKUVÁS, (le-alkuvás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lealkuszik.

LEÁLL, (le-áll) ösz. önh. 1) Alacsonyabb helyre áll. *A sereg egy része a dombon maradt, a többi ledállt a völgybe.* 2) Átv. ért. aláfügg, alálóg. *Ledáll a kalap karimája. A siska dísző fülei ledállnak.*

LEÁLLAZ, (le állaz) ösz. áth. A felkantározott lónak, öszvérnek stb. állazószíját leveszi. *Itatáskor ledállazni a lovakat.*

LEÁLLÍT v. —**ÁLLIT**, (le-állít) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy álljon le, vagyis alább, mint az előbbi helye, vagy az aránylag magasabb hely. *Az ostromlók egyik részét leállítani a vár árkába.* 2) Valamit földre vagy alsó helyre állítva helyez. *A könyveket leállítani a padolatra.*

LEÁLLÍTÁS v. —**ÁLLÍTÁS**, (le-állítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leállítunk.

LEÁLORCZÁZ, (le-ál-orcáz) ösz. áth. Tulajd. ért. magáról, vagy másról az álorcázat leveszi. *Leál-orcázni a farsangi bohócokat.* Átv. ért. kimutatja valakiről, hogy színlett, tettetett külseje van, hogy képmutató, egyszersmind úgy mutatja be, mint valóságban létezik. *Leál-orcázni a képmutatókat.* V. ö. **ÁLORCZA**.

LEÁNY, (le-ány) azon néhány származékhoz tartozik, melyek a fenhangu, vagyis éles *ű*-vel bíró gyököt alhangu képzővel egyesítik; fn. tt. *leány-t*, tb. —*ók*, harm. szr. — *a*. Kicsinyezve, *leányka*, *leányocsk*a, Nyitravölgyében leánysesika is. Némely kiejtések szerint: *lány* vagy *lyány*. 1) Nőszemély, ki még soha férjhez nem ment. Ezen értelemben ellentéte: *asszony*, *né*, *feleség*. *Kis, nagy fiatal, vén leány.* *Eladó, férjhez menő, hajadon leány.* *Szűz leány, megcsott leány.* *Árva, mostoha leány.* *Szegény, gazdag leány.* *Gazdag leánynak börtben is esik farsangja* (Km.). *Kényes leány.* *Ahol nyájás az anya, kényes lesz a leánya* (Km.). *Kérkedékeny leány, tudod tánczban mint jár* (Km.). *Nyalka leány, apácz*a; *rongyos nadrág, nádpácz*a (Km.). *Megérdemli a koszorút, mint a szűz leány.* *Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony* (Km.). *Várt leány várat nyer.* (Km.). *Lónak, lúdnak, leánynak nem mindig jó hinni* (Km.). Párosul bizonyos állapotot jelentő sz'kkal is, mint: *nyoszolóleány*, a menyasszony barátnéja s kísérője; *szolgálóleány*, *szobaleány*, *kéjleány* vagy *örömléány* szépitve 'kurva' helyett. 2) Szélesb ért. nemzedéki viszonyra vonatkozva, mely a szülők és magzataik között létezik, am. a szülők nő magzata, mely értelemben minden nő leány, ha férjnél van is. Ellentéte: *fi* v. *fiú*. *Egy fia és három leánya van. Azt sem tudja, fi-e, (fiú-e) vagy leány* (Km.). *Oly vén ember, hogy már vénasszony leánya van.* V. ö. **FI**.

Mi e szó eredeti értelmét illeti, valószínű, hogy gyöke *le*, az *ány* pedig oly képző, mint a *hiány*, v. *hiány* szókban, s minthogy vastaghangu képzőt vett fel, a gyök hangzója nem nyílt, hanem éles *ű*, mely rendszerent az *i*-vel szokott föleseréltetni, minélfogva *leány* annyi volna, mint *liány*, melynek *li* gyöke a *libeg*, *lidércz*, *libócz*, *libánczol*, *lifeg*, szókban élénk könnyű mozgást jelent. Hihető, hogy az ő s magyar ezen élénk, fürge tulajdonságáról nevezte el gyermekeit, s ebből fejthetni meg, hogy a fiatal férfi neve *legény* oly hasonló a *leány* szóhoz. A törökben mindkettő: *oghlan*, megkülönböztetésül a *fiú er* (fáfi) *oghlan*, a *leány kiz* (szűz) *oghlan*. A mondott értelmezésre mutatnak a következő hasonnevek is, nevezetesen a leányokra nézve: *czafra*, *czafrinka*, *csaf-*

rinka, *lotyó*. A legényekre nézve: *suhanecz*, *suttyó*, *ficzó*, *ficsór*, *siheder*, melyekben szintén élénk mozgás az alapfogalom. A kis madarak között is a legmozgékonyabb, t. i. a *billegény* v. *barázdabillegető*, népies nyelven: *leánymadár* v. *leánykamadár*. V. ö. **LEGÉNY**.

LEÁNYÁG, (leány-ág) ösz. fn. A nemzedéki származtatásban így nevezetik azon ág, vagyis gyermekek, unokák sora, kik a törzsatyának leányától származnak, habár köztök finembeliek is vannak. Ellentéte: *fiág*. *Leányágra szállott jószágnak el kell veszni.* (Km.).

LEÁNYASSZONY, (leány-asszony) ösz. fn. Ezen szónak alkotó részei egymással ellenkeznélát szanak. De ha figyelembe vesszük, hogy az asszony nem csak *femina*, *mulier*, *uxor*, hanem *domina* értelemben is használtatik: akkor a képzelt ellenkezés megszűnik; mert a *leányasszony* cím hajdan csak úri leányokat illetett, jelenben is tiszteletes ezimvezése a közép polgári osztálybeli leánynak, sőt már a ezimvágó korszellem szerint tulajdonítottatik alsóbb osztálybelieknek, különösen az előkelőbb házaknál szolgáló szobaleányoknak is. Ma már azok, kiket régebben a leányasszony cím illetett, *kisasszonyi* címet igényelnek, sőt követelnek; Erdélyben pedig a szobaleányt régebben is *fraj*-nak hívták, mely am. a német *Fräulein*, közbeszédben: *Fräule*, minthogy kivált régebben rendszerent városi polgári házakból valók voltak.

LEÁNYBÉKA, (leány-béka) ösz. fn. Zöld béka, mely fákon lakik.

LEÁNYCSA, (le-ány-csa) fn. tt. leánycsát. Kis leány. V. ö. **LEÁNYEPER**.

LEÁNYCSECSÜ, (leány-csécseü) ösz. mn. Mondják bizonyos gyümölcsökről, melyek alakra nézve a fiatal ép leány csécséhez hasonlók. *Leánycsécseü alma, füge*.

LEÁNYEPER, (leány-eper) ösz. fn. Erdei, apró bogyoju eper. Erdély némely vidékén: *láncsa* (le-ánycsa ?)

LEÁNYFALAT, (leány-falat) ösz. fn. A Balaton vidékén, tréfásan am. sült vagy főtt baromfi lába; mint közönségesen *püspökfalat* annak hátulsó kővér része.

LEÁNYFALU, **KIS-falu** Bereg, pusztá Pest m.; helyr. —*falu ba*, —*ban*, —*ból*.

LEÁNYFALVA, **falu** Bereg m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

LEÁNYGYERMÉK, (leány-gyermék) ösz. fn. Nőnemű gyermek, magzat. *Három leánygyermek és egy fia van*.

LEÁNYHAJ, (leány-haj) ösz. fn. 1) Leány v. leányok haja. 2) 'Árva' szóval öszvetéve: *árvaleány* *hoj* (stipa pennata).

LEÁNYI, (le-ány-i) mn. tt. *leányi-t*, tb. —*ak*. Leányt illető leányra vonatkozó. *Leányi örökség rész*. *Leányi negyed* (szabatosabb mint *leánynegyed*) a magyar törvény szerint a leányt vagy leányágot illető negyed

rész azon javakból, melyekben nem öröködik, s mely negyedrészt a törvényes örökösök az első szerzőhöz legközelebb álló leánynak vagy leányágnak csak egyszer adnak ki.

LEÁNYKA, (le-ány-ka) fn. tt. *leánykát*. Fiatal kis leány.

LEÁNYKANADÁR, (leányka madár) ősz. fn. I. BARÁZDABILLEGENY.

LEÁNYKÉRÉS, (leány-kérés) ősz. fn. A leány-nézés utáni lépés a házassági közületben, midőn a legény, vagy annak megbízottja valamely leányt a szüléktől vagy gyámoktól férjhez kér. I. *leánykérést násznaggyra bízni*. V. ö. **LEÁNYNÉZÉS**.

LEÁNYKÉRŐ, (leány-kérő) ősz. fn. 1) Személy, ki a házasulandó férfi számára valamely leányt megkér. *A leánykérőket szívesen fogadni, vagy elutasítani*. 2) Azon szertartás, melylyel a leányt házasságra kérni szokták. *Leánykérőben lenni*.

LEÁNYKODÁS, (le-ány-kodás) fn. tt. *leánykodós-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajadon leányi állapotban levés, élés.

LEÁNYKODIK, (le-ány-kod-ik) k. m. *leánykod—tam*, —től, —ott. Leányi kort, leányi éveket él. *Anyáink együtt leánykodtak. Nem sokáig leánykodott, azaz hamar férjhez ment*.

LEÁNYKOR, (leány-kor) ősz. fn. Széles ért. azon időszak, melyet valamely nő mint leány tölt el, azaz férj nélküli kor, tehát születéstől kezdve férjhez menetelig. Szorosb ért. a leánynak azon kora, melyben már eladó. *Leánykorában igen szép személy volt. Másképp volt ez leánykoromban, székeliesen: leánytomban vagy csak: leánytom*.

LEÁNYKORI, (leány-kori) ősz. mn. Leánykorból való, arra vonatkozó, azt illető. *Leánykori viszszelemlékezések, ismeretségek*.

LEÁNYKÖKÖRC SIN, (leány-kökör csin) ősz. fn. A kökörcsinnek neméből való növényfaj; levelei kétszer szárnyaltak, levelkői sallangosak, szirmai egyenesek, violaszínűk, másképp = *szedenjes*, v. *ló kökörcsin* (*Anemone pulsatilla*) V. ö. **KÖKÖRC SÍN**.

LEÁNYLIL IOM, (leány-liliom) ősz. fn. Köznépies neve az *apró nőszirmo*-nak, másképp szintén a köznépnel: *apró lilium*. (*Iris pumila*.)

LEÁNYMARADÉK, (leány-maradék) ősz. fn. Leányemű utód vagy utódok. V. ö. **LEÁNYÁG**.

LEÁNYMEZŐ, puszta Gömör m.; helyr. —*mező re*, —n, —öl.

LEÁNYNEGYED, (leány-negyed) ősz. fn. A régi magyar törvény szerint, az adomány értelmében csupán férfi ág számára nyert örökségi javaknak egy negyede, mely bizonyos föltételek mellett a leányörököszt vagy örökösöket egyszer illette. (Quartaltium.) L. **LEÁNYI** alatt: *leányi negyed*.

LEÁNYNÉZÉS, (leány-nézés) ősz. fn. I. **LEÁNYNÉZŐ**, 2)

LEÁNYNÉZŐ, (leány-néző) ősz. fn. 1) Személy, ki a leányos házhoz megyen, hogy a maga

vagy más számára ajánlott vagy kitűzött leányt megnézze, s mind testi, mind más tulajdonságairól némi előismereteket szerezzen. Ha tetszik a leány, a nézből leánykérő leszen. 2) Azon eljárás, vagy eszelekvés, melynél fogva valaki leányt nézni megy. *Leánynézőbe menni. Valakit maga helyett leánynézőbe küldeni*.

LEÁNYNÖVELDE, (leány-növelde) ősz. fn. Intézet, melyben leánygyermekeket nevelnek, tanítanak.

LEÁNYOS, (le-ány-os) mn. tt. *leányos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Egy vagy több leánynyal bíró. *Leányos ház, különösebben hol eladó leány van*. 2) Leányok után járó, futkosó. Keményebb értelemben, szabad életű leányokkal társalkodó. *Leányos legény*. V. ö. **MENYECSKÉS**. 3) Leányok tulajdonságával bíró. *Ezen fiúnak módja, mozdulata, még beszéde is leányos*.

LEÁNYOZ, (le-ány-oz) önh. m. *leányoz-tam*, —tál, —ott. Legényről, általában férfiről mondják, ha leányok után jár. Különböző: *leányzik*.

LEÁNYRABLÁS, (leány-rablás) ősz. fn. A leánynak erőszakos elragadása, különösen törvénytelen közönség vagy kényszerített házasság végett.

LEÁNYSÁG, (le-ány-ság) fn. tt. *leányság-ot*, harm. szr. —a. 1) Leányi állapot vagy kor. *Férjhez menetkor vége a leányságnak. Megunni az agg leányságot*. 2) Több leányok egyesülete; leányok sokasága. *A legénység a leánysággal szeret mulatni*.

LEÁNYSARJA, (leány-sarja) ősz. fn. Szabó D. szerint étek neme.

LEÁNYSOM, (leány-som) ősz. fn. A hathímesek seregéből és egyanyások rendéből való eszerjenővény; tüskéi háromágúak, levelei váltogatók, tojás-hosszúak, fűrészesek, vagy prémesen fogasak, virágfürtei lecsüggők. Bogyói veresek. Másképp: *sóska*, *fai sóska*, *ürömborboja*. (*Berberis vulgaris*).

LEÁNYSZEGFÜ, (leány-szegfü) ősz. fn. Szegfűfaj. (*Dianthus virgineus*). Csészepikkelyei rövidek, tompák; szárai arasznyik, egy-két viráguak, szirmai csipkészek, veresek. Másképp: *pünkösdi szegfü*.

LEÁNYSZÖLŐ, (leány-szölő) ősz. fn. Apró szemű s korán érő szőlőfaj. Balatonmelléki tájszó.

LEÁNYTA, (leány-ta), a székelyeknél am. leánykorában; s a többi személyekkel: **LEÁNYTOM**, **LEÁNYTOD**, am. leánykoromban, leánykorodban, leánykorában. Olyan alkatu mint *ifjonta*.

LEÁNYVÁR, faluk Esztergam és Zemplén, puszta Tolna m.; helyr. —*vár-ra*, —on, —ról.

LEÁNYZIK, (le-ány-z-ik), k. m. *leányz-ott*, htn. —*ani*. Leányyná növekszik, serdül. Származéka: *leányzó*.

LEÁNYZÓ, (le-ány-z-ó) fn. tt. *leányzó-t*. Szoros ért. leányi korban, virágzásban levő nőszemély. Úgy látszik, mintha a leány szónál valamivel gyöngydebb és kedvesebb volna, mert közgyakorlat szerint tulajdonképp csak serdülő fiatalabb kora leányra illik. Hasonló módon származott némelyek véleménye sze-

rént *anyázó* v. *anyzó*-ból némi áttétellel (t. i. a z és ny hangok helyeserülésével) *asszony*.

LEÁNYZÓI, (le-ány-z-ó-i) mn. tt. *leányzói-t*, tb. —ak. Leányzót illető, arra vonatkozó. *Leányzói szemérmesség*.

LEAPAD, (le-apad) ősz. áth. Szoros tulajd. ért. az árvíz alább-alább száll, míg az illető folyam rendes ágyába buzódik, vagy a kiöntött ár egészen lefoly. *Hosszu szárazság alatt leapadnak a folyók. Az árvíz leapadt a rétekről.* Átv. ért. mondjuk akármily dagadt, puffadt testről, ha daganata, puffadása lelohad. *A vízkóros beteg hasa leapadt.* V. ö. APAD.

LEAPADÁS, (le-apadás) ősz. fn. Az árvíznek vagy daganatnak azon változási állapota, midőn alá-száll, illetőleg lelohad. V. ö. LEAPAD.

LEAPASZT, (le-apaszt) ősz. áth. Véghez viszi, eszközli, hogy valami leapadjon. *A hosszú meleg nyár leapasztja a vizeket. Zúgók, csatornák által leapasztani a tavat. Holmi gyógyszerek által leapasztani a daganatot.* V. ö. LEAPAD.

LEAPASZTÁS, (le-apasztás) ősz. fn. Cselekvés, mely által leapasztanak valamit. V. ö. LEAPASZT.

LEARAT, (le-arat) ősz. áth. Holmi növényt, nevezetesen gabonát, fűvet stb. aratva, azaz sarlóval vagy más hasonló eszközzel lemetesz, s mintegy lábáról levesz, lefektet. V. ö. ARAT.

LEÁRBOCZOZ, (le-árbocozoz) ősz. áth. A hajó árboeczát leveszi.

LEÁRNYAZ, (le-árnyaz) ősz. áth. Valaminek árnyképét leveszi, lefesti, lerajzolja. Festészi műszó.

LEÁS, (le-ás) ősz. áth. Valamit a föld színe alá ás. *Leásni a földre teregetett trágyát. Kincsét mélyen leásta a földbe.* V. ö. ÁS.

LEASA, falu Zaránd m.; helyr. *Leasá-ra*, —n, —ról.

LEÁZIK, (le-ázik) ősz. k. Ázás által elválik, és aláhull, leszakad. *A vízfesték leázik a fáról. A tapasz leázott a falról.* V. ö. ÁZIK. Tréfásan am. megrészszegek.

LEÁZTAT, (le-áztat) ősz. áth. Véghez viszi, hogy valami leázzék. *Az eső leáztatta az új vakolatot, tapaszt, meszelést.* V. ö. ÁZTAT.

LEB, fn. tt. *leb-ét*, harm. szr. —je. Valamely vékony, könnyű, hajlékony testnek gyöngé, finom mozzanata. Ebből erednek: *lebeg, lebben, lebbent, lebenyő, lebel, lebbe*, s átv. értelmű *lebszi, lebszel*. Legközelebbi rokona: *lev*, melyből *leveg*, *levegő*, mintegy 'lebegő' crednek. Gyökeleme a könnyű mozgást jelentő *le*, melyből lett, ha tetszik, az igeneves *le-ő*, hangváltozattal *le-v*, *le-b*, s nyomatékosan kettőzött *b*-vel *lebb*. Minthogy e szó, és származékai oly testek mozgását jelentik, melyek vékonyak, laposak, innen másod értelmők laposra kinyújtott vékonyság, s rokon vele közelebbiről: *lep*. Rokon továbbá *láb*, melyből *lábbó* stb. valamint *lob* is, melyből *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbant* stb. erednek, azon különbséggel, hogy

ezekben nagyobbféle mozgás az alapfogalom. Újabb időben némely öszvetételekben a ,légtünemény, (meteor) értelmében kezdik használni, pl. *lebkő* (de ez jobban: *léghő*), *lebisme*, *lebtan*.

LEBBED, (lebb-ed) önh. m. *lebbedt*. I. LEBBEN.

LEBBEDÉZ, (lebb-ed-éz v. leb-b-ed-éz) önh. m. *lebbedéz-tem*, —tél, —ét. A székegyeknél am. *lebked. Jó ízűen lebbedez a szél* (Krizsa J.).

LEBBEL, (leb-b-el) áth. m. *lebbel-t*. Valamely lebegő eszközzel, péld. legyezővel, kendővel szelölőtet, frsít valakit, pl. a gyöngélkedőt, beteget ájuldózót. V. ö. LEB.

LEBBEN, (leb-b-en) önh. m. *lebben-t*. Mondjuk vékony, könnyű, hajlékony testről, midőn mozgásba jön, s mintegy kiterjeszkedik. *Lebben a függöny, midőn a szél megkapja. Föllebben az arcz fátyola.*

LEBBENCs, (1), (lebb-en-es) fn. tt. *lebbencs-ét*, harm. szr. —e. A tarhonyához hasonló, de laposan szárított tészta neme. V. ö. LEPÉNY és LASKA.

LEBBENCs, (2), (lebb-en-es) mn. tt. *lebbencs-ét*. Csapodár, ledér, ki ide oda lebegni szeret. Mondják különösen oly személyről, ki a szerelem dolgában állhatatlan, változó.

LEBBENT, (lebb-en-t) áth. m. *lebbent-ét*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Lebbenővé tesz, eszközli, hogy lebbenjen valami. *A szél ellebbenti a köpeny szárnyait. Föllebbenteni a fátyolt. Félre lebbenteni a függönyt.* V. ö. LEBBEN.

LEBBENTÉS, (leb-b-en-t-és) fn. tt. *lebbentés-t*, tb. *ék*. Lebbenővé tétel, eselekvés, midőn lebbentünk.

LEBBENTYŰ, (leb-b-en-tyű azaz leb-b-en-t-ő) fn. tt. lebbentyűt. I. SZELENTYŰ.

LEBEDEG, (leb-ed-eg) fn. tt. *lebedeg-ét*, harm. szr. —e v. —je. A szájpadráson levő gyöngé hárttyabőr, melyet a forró ételek lehámtanak, s mintegy lebegővé tesznek. Ily értelemben veszik ezt a székegyek.

LEBÉG v. LEBEG, (leb-ég) gyak. önh. m. —tem, —tél, —ét. Mondjuk könnyű, vékony testről, midőn elterjeszkedve gyöngén, s alig észrevehetőleg mozog, különösen a víz színén, vagy a levegőben. *Lebeg a gyöngé szellő, vagyis gyöngé mozgásba hozott levegő. Lebegnek a falevelek. Lebeg a pókháló, fátyol. Lebegnek a magasan szállangó sasok, gólyák, midőn mintegy úszni látszanak a levegőben. A könnyű csónak csak úgy lebeg a hullámok fölött. A hínár a víz színén lebeg.*

„Szendergő porodat béke lebegje körül.”

Kisfaludy K.

Ugyanezen értelemmel bir a valamivel lágyabb *leveg*, melyből *levegő* (tájdivatosan *lebegő*) származik.

LEBÉGÉS, (leb-ég-és) fn. tt. *lebegés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Bizonyos testnek állapota, midőn lebeg. *A kendő lebegésére visszamenni. A legkisebb szellő lebegésétől is fél. A levelek lebegéséről venni észre, hogy kis szellő fú.*

LEBÉGŐ, (1), (leb-ég-ő) mn. tt. *lebegőt*. Ami lebeg. *Lebegő esti szellő. Lebegő fátyol*. Tájdivatosan palóczos, és barkós kiejtéssel am. levegő. V. ö. LEBEG.

LEBEGŐ, (2), (leb-eg-ő) fn. tt. *lebegő-t*. Versláb, mely áll, mint maga a szó is mutatja, két rövid s egy hosszú tagból (o o — Anapästus). Zenére alkalmazva igen gyakran eljön a fris magyarokban, pl. a szövegbeli mértékkel is egyezik e népdalnak: „Nem anyá tól lettél” első ütenyében. V. ö. LENGEDI.

LEBÉGTET, (leb-ég-tet) mivel, m. *lebegtettem*, —*tél*, —*étt*, par. *lebegtess*. Eszközli, hogy bizonyos test lebegjen. *A szellő lebegteti a fák leveleit, a női fátyolokat. Jelül kendőt lebegtetni a távozók vagy közelgők felé. A hullámok lebegtetik a parti nádat*.

LEBÉGTETÉS, (leb-ég-tet-és) fn. tt. *lebegtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit lebegtetünk.

LEBEL, (1), (leb-el) fn. tt. *lebel-t* v. *lebelt*, harm. szr. *leble*. Általán valamely gyöngéden, minden kis érintésre mozgó könnyű test, milyen a vékony fátyol. Különösen, am. szellőcske.

LEBEL, (2), (leb-el) áth. m. *lebel-t*, l. LEBBEL.

LEBELÉG, (leb-el-ég) gyakor. önh. m. *lebelegtem*, —*tél* v. *lebelgtem*, *lebelgtél*, *lebelgett*, htn. —*ni* v. *lebelgeni* v. *lebelgni*. Tulajd. ért. könnyű lebel gyanánt mozog. *Lebeleg a fák közt susogó szellőcske; a székelyeknél: lebbedez* is. Továbbá a székelyeknél am. enyeleg. „S vélle még écczér mácczor lebelgett is.” Székely népmese. (Kriza J.-tól.) Ugyanott anynyi is mint szellőzi magát; restelkedik. Átv. ért. mondják emberről, ki lenge, ledér, esapodár, könnyelmű módon tölti az időt, s hasonló a szellőtől ingatott léha testekhez. Máskép: *lebzsel*, azaz *lebcse*l.

LEBELGÉS, (leb-el-ég-és) fn. tt. *lebelgés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami lebeleg; vagy cselekvés, midőn valaki esapodár s könnyelmű módon tölti az időt.

LEBENKE, (leb-en-ke v. leb-eng-ő, leb-eng-e) fn. tt. *lebenkét*. Mocsári madárfaj hosszú vékony csőrrel; néhutt: *szalonka*, azaz szállonga, szállongó ugyanazon elemekből, s ugyanazon jelentéssel mint lebenke. (Német neve: Schnepf.) L. SZALONKA.

LEBENKÉL, (leb-en-k-él v. leb-eng-él) gyakor. önh. Könnyeden lebeg. *A kis csónak lebenkél a hullámokon. A pökhöly lebenkél a levegőben*. Hangváltozattal: *libinkél, libonkál*.

LEBENKÉLÉS, (leb-en-k-él-és) fn. tt. *lebenkélés-t*, tb. —*ék*. Könnyű lebegés.

LEBÉNY, (leb-ény) fn. tt. *lebény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*je*. Általán, ami lebeg. Különösen a lengő, könnyű ruhának szárnyai, melyek leginkább lebegnek. V. ö. LEBÉNYE, (1).

LÉBÉNY, falu Moson m.; helyr. *Lébény-be*, —*ben*, —*ből*.

LEBÉNYE (1), (leb-ény-e) fn. tt. *lebényét*. A szarvasmarha nyakának alsó részén lelebegő toka. Képzésére olyan mint *jegénye*, azaz *iegenye*. Máskép: *lebényeg*, *lebényő*, *lebérnyeg*.

LEBÉNYE, (2), pusztá Abauj m.; helyr. *Lebeny-re*, —*n*, —*ről*.

LEBÉNYEG, (leb-ény-ég) fn. tt. *lebényegét*. L. LEBÉNYE.

LEBÉNYÉS, (leb-ény-e es) mn. tt. *lebényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Aminek lebenyéje van. *Lebenyész ökör, bika*.

LEBÉNYŐ, (leb-ény-ő) fn. tt. *lebényőt*. L. LEBÉNYE.

LEBERETVÁL, (le-beretvál) ősz. áth. Valamit beretvaféle késsel lemetél. *Leberetválni a szakált, bajszot, haját, szőrt*. V. ö. BERETVA.

LEBERNYEG, (leb-er-ény-eg) fn. tt. *lebernyegét*, l. LEBÉNYEG.

LEBESZÉL, (le-beszél) ősz. áth. Valakit beszéd által rávesz, hogy előbbi véleményéről vagy szándékáról mondjon le. *Lebeszélni valakit az utazásról. Én nem hagyom magamat lebeszéltetni*. V. ö. RÁBESZÉL. Önhatólag am. magasabb helyről az alantabb levőkhöz beszél.

LEBESZÉLÉS, (le-beszélés) ősz. fn. 1) Beszélés, mely által valakit ráveszünk, hogy szándéka véghezvitelétől álljon el. V. ö. RÁBESZÉLÉS. 2) Lefelé beszélés.

LEBETEGÉDES, (le-betegedés) ősz. fn. Tulajdonképen jelentene oly állapotot, midőn valaki mint beteg lefekszik, de különösen és szokott értelemben a vajudó nőnek szülés végett ágyba menése.

LEBETEGÉDIK, (le-betegedik) ősz. k. szokott értelemben a vajudó nőről mondják, midőn szülés végett úgynevezett gyerekágyba lefekszik.

LEBETEGSZIK, (le-betegszik) l. LEBETEGÉDIK.

LEBICZCZEN, (le-biezezen) ősz. önh. Biezezenve aláfelé hajlik vagy esik.

LEBICZCZENT, (le-biezezent) ősz. áth. Eszközli, hogy valami lebiczezen.

LEBICZÉG, (le-biezeg) ősz. önh. Biezegve aláfelé megy.

LEBILINCSEL, (le-bilinesel) ősz. áth. Bilincsel leköt, lelánczol.

LEBILLEN, (le-billen) ősz. önh. Billenve bizonyos magasságról aláfelé száll, vagy leesik. *A mérleg serpenyője lebillen. A ficzánkáló fiú lebillent a hirtáló deszkáról*. V. ö. BILLEN.

LEBILLENÉS, (le-billenés) ősz. fn. Mozgás alászállási állapot, midőn valaki v. valami lebillen.

LEBILLENT, (le-billent) ősz. áth. Valamely ingékony testet úgy mozdit, hogy aláfelé billenjen, lefityegjen.

LEBILLENTÉS, (le-billentés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamely ingékony testet lebillentünk.

LEBISME, (leb-isme) l. LEBTAN.

LEBKE, (leb-ke, azaz leb-ég-e, leb-ég-ő) mn. tt. *lebkét*. A mi természeténél fogva, mint könnyű, vékony, hajlékony test, legkisebb mozgásra megindul és lebeg. *Lebke hely, levegő. Lebke pókháló*. Ez nem kicsinyező, hanem gyakorlatos név, s a lebeg igének módosított részesülője: *lebegő, lebege, lebege*, s könnyebb kiejtéssel *lebke*, melynél még könnyebb az ugyanazt is jelentő *lepke*, mely saját értelemmel is bír. V. ö. LEPKE.

LEBKED, (leb-ked) őnh. m. *lebked-tem*, — *tél*, — *étt*. Ide-oda vagy innen-onnan lebegve száll.

LEBKÉNY, (leb-eg-ény) mn. tt. *lebkény-t*, tb. — *ék*. L. LEBKE.

LEBKŐ, (leb-kő), l. LÉGKŐ.

LEBNEK, erdélyi falu; németül: *Leblang*; helyr. *Lebnék-én*, — *re*, — *röl*.

LEBOCSÁT, (le-bocsát) ősz. áth. Valakit v. valamit bizonyos magasságról aláereszt, alámenni, alászállni, aláereszkedni enged. *A várfiglyokat lebocsátani a várból. Első emeletről lebocsátani valamit*. V. ö. BOCSÁT.

LEBOCSÁTÁS, (le-bocsátás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lebocsátanak.

LEBOCSÁTKOZIK, (le-boesátkozik) ősz. k. Széles ért. bizonyos magasságról alá ereszkedik. *A hegyen elvonuló hadak lebocsátkoznak a völgybe. A fenhéjazó sas, ha zsákmányt pillant meg, lebocsátkozik rája*. Szorosb erkölcsi és átv. ért. mondják felsőbb rangú személyről, midőn az alsóbb osztálybeli emberekkel, mintegy hasonlókkal nyájasan társalkodik, s polgári fokozatáról mintegy alászáll. *A fejedelem alattvalóihoz, az úr jobbágyaihoz lebocsátkozott*.

LEBOGYÓZ, (le-bogyóz) ősz. áth. Bizonyos növénynek bogyóit leszedi. *Lebogyózni a kökényfát, gányafát, csipkebokrot*.

LEBOGYÓZÁS, (le-bogyózás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamely növényt lebogyóznak.

LEBOLONDOZ, (le-bolondoz) ősz. áth. Bolondnak nevez, és pedig nagy mértékben.

LEBONT, (le-bont) ősz. áth. Valamely egésznek szétbontott részeit lerakja, lehányja. *Lebontani az ó ház fedelét*.

LEBONTÁS, (le-bontás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lebontanak.

LEBORÍT v. —BORIT, (le-borít) ősz. áth. 1) Valamely öblös testet úgy fordít, hogy szája, nyílása lefelé legyen. *Leborítani a kosarat. A kimosott sajtokat leborítani, hogy a nedv kiszivároгjon belőlök*. 2) Valamit öblös edénnyel, vagy akármily lepellel, letakar. *Úgynevezett borítóval leborítani a baromfiakat. Hálóval leborítani a fürjek fészékét*. V. ö. BORÍT.

LEBORÍTÁS v. —BORITÁS, (le-borítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit leborítanak.

LEBORONÁL, (le-boronál) ősz. áth. Boronával lenyomkod. *A felszántott, felhasogatott földet leboronálni*.

LEBOROTVÁL, (le-borotvál) ősz. áth. l. LEBERETVÁL.

LEBORÚL, v. —BORUL, (le-borúl) ősz. őnh. Elterjeszkedve, széttapulva leereszkedik. *Leborúl a sátor*, midőn lábai szétesésznak. *Leborúl a széles kalap karimája*, ha igen elázik, vagy elkopik. *A feldőlt kocsit egészen leborúlt*. Különösen mondják emberről, midőn legnagyobb tisztelet jeleül, vagy más okból arcával föld felé, és egész testével leereszkedik. *Oltár előtt leborúlni*. V. ö. RORÚL.

LEBOTOL, (le-botol) ősz. áth. A fának ágait levagdalja. *A fűzfákat minden negyedik-ötödik évben lebotolni*. V. ö. BOTOL.

LEBOTOLÁS, (le-botolás) ősz. fn. A fa ágainak levagdalása. *A fűzfák lebotolás után sűrűbben hajtanak*.

LEBŐJTÖL, (le-bőjtöl) ősz. áth. Vallási értelemben buzgóságból, s bűnhődésképp bizonyos bűnökért bőjtölés által tesz eleget, vagy iparkodik eleget tenni. *Részség v. dőzsölés által elkövetett bűneit lebőjtölni*. V. ö. BŐJTÖL.

LEBÖK, (le-bök) ősz. áth. Valamit bökve levesz, vagy leejt. *Hegyes pónnával lebökní az almát. Bottal lebökní valakinek fejéről a kalapot. A lovagot dárddal lebökní a nyeregből*. V. ö. BÖK.

LEBÖRÖCZKÖL, (le-böröczköl) ősz. áth. Az álgyut bőröczkjéről leveszi.

LEBÖTYKÖZ, (le-bötyköz) ősz. áth. A bötyköt vagy bötyköket leszedi (levágja, lecsípkedi stb.)

LEBTAN, (leb-tan) ősz. fn. Tan, a levegőben mutakozó különféle tűneményekről, változatokról. (Meteorologia).

LEBÚ, (le-bú) ősz. őnh. Alant mélyebben fekvő helyre bú, v. buvik. *Lebúni a pinczébe, az ágy alá*. V. ö. BÚ, (2), és BÚJIK v. BÚVIK.

LEBUGÁZ, (le-bugáz) ősz. áth. Bizonyos növények bugájit leszedi, letördeli. *Lebugázni a kendert*.

LEBÚJ, (1), (le-búj) ősz. őnh. L. LEBÚ.

LEBÚJ, (2), (le-búj) ősz. fn. Tréfás neve oly kocsmának, ivószobának, csárdának, mely a többi házakhoz képest mélyen fekszik. Különösen föld alatti tanya, melyben szeszes italokat árulnak, s gyanús nőszemélyek tartózkodnak.

LEBÚJIK, (le-bújik) ősz. k. L. LEBÚ, és v. ö. BÚ, (2)

LEBUKÁS, (le-bukás) ősz. fn. Aláhajlás vagy leesés, mely bukva történik.

LEBUKIK, (le-bukik) ősz. k. Bukva aláhajlik, leesik. *A repülő golyó, vagy labda előtt lebukni. A nyeregből lebukni. A víz alá lebukni*. V. ö. BUKIK.

LEBUKTAT, (le-buktat) ősz. mivel. Lebukni kényszerít, eszközli, hogy valaki vagy valami lebukjék. *Lebuktatni a lesben levő katonákat. Úsztatáskor lebuktatni a juhokat. A fürdő fiúk lebuktatják egymást*. V. ö. BUKTAT.

LEBUKTATÁS, (lebuktatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lebuktatnak.

LEBURÍT, LEBURÚL, 1. LEBORÍT, LEBORÚL.

LEBÚVIK, (le-búvik) ösz. k. 1. LEBÚ, és V. ö. BÚ, (2), BÚVIK.

LEBZSÉL, (leb-zs-él v. leb-es-él) önh. m. *leb-zsél-t*. Tulajd. ért. ide-oda lebegve mozog. Átv. és szokott ért. gond, munka, fáradság nélkül könnyen tölti az időt, henyel, mintha egy helyen lebegne. Gyöke *leb*, melyből lett gyakorlatos *lebes*, *lebszel*, s hangváltozattal, és öszvehúzva *lebszel*, mint *morosol*, *morzsol*, *döröszöl*, *dörzsol*, *pöröszöl* *pörzsol* (pirosol) stb.

LEBZSÉLÉS, (leb-zs-él-és) fn. tt. *lebszélés-t*, tb. —ék. Az időnek henyelve, hivalkodva töltése. V. ö. LEBZSÉL.

LEBZSI, (leb-zs-i) mn. tt. *lebszi-t*, tb. —k v. —ék. Henyelő, hivalkodó, ki mintegy lebegve egy helyen marad, s lábait lógatja. A *lebeső* igenévének kicsinyező módosítása, mint : *szuszi*, *muszi*, *sunyi*, stb. sőt még közelebb áll hozzá a székely *csapzi*, azaz ide-oda csapongó v. hajlongó, hízlegő.

LECS, mozgás-, és hangutánzó gyök, melyből *lecseg*, *lecscsen* stb. származnak. Mondjuk kisebb mennyiségű nedvről, midőn megütődve, mozgásba hozva öbléből kicsap. Vastaghangon: *lacs*, *locs*, *lucs*, vékonyabban *lics*. Lágyítva: *lety*, *lity*, *loty*. *Lecskaposzta* am. *lucos* káposzta.

LECSÁBÍT, v. —CSÁBIT, (le-csábít) ösz. áth. Csábítva lehí valahová.

LECSAL, (le-csal) ösz. áth. Csalás által eszközli, hogy valaki vagy valami lejjön, leszálljon. *Az ellenséget lecsalni a dombról. Hívóka által lépre lecsalni a madarat.*

LECSALÁS, (le-csalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lecsalnak.

LECSAP, (le-csap) ösz. áth. 1) Valamely testet úgy csap meg, hogy alászálljon, leessék, vagy egyenesen földhöz csap. *A könyvet másnak kezéből lecsapni a földre. Aszaltára lecsapni a kalapot.* 2) Valaminck mértéken túli fölért bizonyos csapó eszközzel leüti. *Méréskor lecsapni a tetézt mérőt.* Önhatólag am. sebesen leszáll. *A sas, karvaly lecsap a kismélt zsákmányra. A halászmadár lecsap a vízre.* Különösen mondják a mennykőről. *Lecsapott a mennykő v. istennyila, v. istenharagja.*

LECSAPÁS, (le-csapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit lecsap: vagy, midőn valaki v. valami sebesen leszáll.

LECSAPÓDIK, (le-csapódik) ösz. belsz. Mondjuk csappantyús eszközről, készletről, melynek födele leesik s bezáródik. *Lecsapódik az egérfogó, a lappantyús pinceajtó.*

LECSAPOL, (le-csapol) ösz. áth. Valamely edénynek, vagy öblös testnek, térségnek nedvét bizonyos hegazon, csatornán, stb. leereszti. *Lecsapolni a hordót, vagyis a hordóbeli bort, sert* stb. *Lecsapolni a vízkóros beteget. Lecsapolni a tavakat.*

LECSAPOLÁS, (le-csapolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg apasztás, midőn lecsapolnak valamit. *Mocsárok, tavak lecsapolása.*

LECSAPOLÓ, (le-csapoló) ösz. mn. és fn. Aki valamit lecsapol. Különösen árok, csatorna, melyben valamit lecsapolnak.

LECSATOL, (le-csatol) ösz. áth. Valamit csatjának levétele, vagy kinyitása által elbont, és levesz. *Lecsatolni a nyeregkárpára kötött holmit. Lecsatolni a sarkantyút. Lecsatolni a derékről a tüszüt, üvet.*

LECSATTAN, (le-csattan) ösz. önh. Csattanva leszáll, leesik, lecsappan. *A feltámasztott pinceajtó lecsattant. A karika, abroncs lecsattan. A vonóhid lecsattan.*

LECSAVAR, (le-csavar) ösz. áth. Csavarva le-bont, levesz valamit. *Lecsavarni a gugora lánczát, kötelét.*

LECSAVAROL, (le-csavarol) ösz. áth. A csavarnak kihuzása által helyéről levesz valamit. *A ke-reket lecsavarolni a tengelyről.*

LECSCSEN, (lecs-ü-en, lecs-v-en v. lécs-cs-en) önh. m. *lécscsen-t*. Mondjuk nedvről, midőn külső erő által helyéből meg- vagy kimozdul, egyszersmind némi, a *lecs*-hez hasonló hangot ad. Vastagabban: *locs-csan*, valamivel vékonyabban: *licscsen*. Gyöke *lecs*, (*lics*, *locs*). *A megtisztított csészéből kilecscsen a kávé.*

LECSCSENÉS, (lécs-cs-en-és) fn. tt. *lecscsenés-t*, tb. —ék. A nedvnek mintegy *lecs* hangon helyéből meg- vagy kimozdulása.

LECSCENT, (lécs-cs-en-t) áth. m. *lécscent-ett*, htn. —ni v. —eni. Eszközli, hogy valami lecscsen. Mély hangon: *locscent*.

LECSÉG, (lécs-ég) gyakor. önh. m. *lécség-tem*, —tél, —étt. Valamely mozgásba hozott nedvnek egy része némi vékony (lécs) hangot adva ideoda csapódik. *Lecseg a víz a zárott s félig töltött üvegben.* Mély hangon: *locsog*. V. ö. LECS.

LECSÉGÉS, (lécs-ég-és) fn. tt. *lécségés-t*, tb. —ék. harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valami lecsog. Mély hangon: *locsogás*.

LECELŐ, (lecs-el-ő) mn. és fn. tt. *lecelőt*. Tájdivatosan am. az általánosb *locsoló*; pl. a kovácsoknál, kürtös kalács sütésénél (Krizsa J.)

LECSÉNDÉSÉDÉS, (le-cséndésédés) ösz. fn. Zajongó állapotából alábbhagyás, lecsillapodás. V. ö. LECSÉNDÉSEDIK.

LECSÉNDÉSEDIK, (le-cséndésédik) ösz. k. Zajongó állapotából alább hagy, lecsillapodik. *Hosszas szidalmak, káromlások után lecsendesedett. A zajongó tenger, a zúgó fürgeteg lassan-lassan lecsendesedik.* Átv. ért. indulata, hevesebb mozgásu vére rendes állapotába visszamegy. *Haragja, boszuja lecsendesedett.*

LECSÉNDÉSÍT, v. —CSÉNDÉSIT, (le-cséndésít) ösz. áth. A zajt megszünteti, vagy a zajongót rábirja, hogy csendessé legyen. *A síró gyermeket játékszerrel lecséndesíteni.* V. ö. CSÉNDÉSÍT.

LECSÉNDÉSÜL v. —CSÉNDÉSÜL, (le-csén-désül) ősz. őnh. L. LECSÉNDÉSÉDIK.

LECSEPEG, (le-csepég) ősz. őnh. Cseppegve, cseppekre oszolvá, cseppeként aláhull. *Az átázott esernyőről lecsepeg a víz.* V. ö. CSÉPÉG.

LECSEPEGTET, (le-csepégtet) ősz. mivel Eszközi, hogy valami lecsepegjen. *Az olajt lecsepegtetni a lámpából.* V. ö. LECSEPEG.

LECSEPÉL, LECSEPÖL, (le-csepél v. csépöl) ősz. áth. Valamit öszvetörve, zúzva, mintegy cséppel verve a földre nyom.

LECSEPÉRÉG, (le-csepérég) ősz. gyak. őnh. Cseperegve, azaz apró cseppekben, mintegy szitálva alá hull, péld. a harmatos eső.

LECSEPÜL, (le-csepül) ősz. áth. Csepü módjára öszvenyom, öszvezúz. Átv. ért. győző okokkal az ellent leveri.

LECSETÉL, (lecs-et-él) áth. m. *lecsetél-t.* Mondják ivóról, különösen kutyáról, midőn a vizet nyalogatja s mintegy lecsegteti (locsogtatja). A székeleknel a mélyebb lacs gyöktől: *lacsik.* V. ö. LECS. LACS.

LECSETÉLÉS, (lecs-et-él-és) fn. tt. *lecsetélés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lecsétel.

LECSFERDI, LÉCSPERDI, LÉCSPURDI, (lécs-ferdi v. —perdi, v. —purdí) ősz. mn. és fn. Fecsegő, locsogó, másokat rágalmazó. Máskép: *lecsi, lecsifcsi.* Eredetileg: *lecs-verdi*, mint *szele-verdi v. szeleburdi* — aki szelet ver, szelet üt, szelet csinál, azaz szeleskedik.

LECSI, (lecs-i) fn. tt. *lecsit.* A székeleknel am. lecsperdi v. lecsferdi.

LECSIGAT, (le-csigat) ősz. áth. és gyak. Valakit csigatva, azaz *csi csi!* v. *csit csit!* hangon szólítgatva lecsendesít, p. midőn a kised sír a bölcsőben, a dajka ezen szókkal *csi csi beli!* szokta csigatni. V. ö. CSIGAT.

LECSILLAPÍT v. —CSILLAPIT, (le csillapít) ősz. áth. A mozgalmat vagy indulatnak hányakodását megszünteti, s felháborodott állapotából mintegy lelohasztja. A *csendesít* igétől abban különbözik, hogy ez inkább zajra, hangosabb lármára, a *csillapít* pedig inkább mozgalomra, egyszersmind zajra vonatkozik *Lecsillapítani a lázadást, a haragos embert.* A veszekedve zajongókat *lecsillapítani és lecsendesíteni.* V. ö. CSILLAPÍT.

LECSILLAPODIK, (le-csillapodik) ősz. k. Mondjuk általán mozgásban levő testekről, és a felháborodott indulatokról. *Lecsillapodik a háborgó tenger.* A szél este felé *lecsillapodott.* *Haragja csillapodni kezd.* V. ö. CSILLAPODIK.

LECSILLAPÚL v. —CSILLAPUL, (le-csillapúl) ősz. őnh. L. LECSILLAPODIK.

LECSINDERÍT v. —CSINDERIT, (le-csinderít) ősz. áth. Átv. ért. am. csellel a földhöz csap valakit, mint a birkózók tenni szoktak. Eredetileg, *csenderít* am. csenve, azaz lopva elvisz valamit.

LECSÍP, (le-csíp) ősz. áth. Valamit csípve leszakaszt. *Lecsípni a fa bimbóját.* Átv. ért. *lecsípni magát* am. részegség inni.

LECSIPKÉD, (le-csipkéd) ősz. áth. Csipkedve, azaz gyakran, egymás után csípve leszed valamit. *Lecsipkedni a virág szirmait.* V. ö. CSIPKÉD, CSIPÉGET.

LECSIPPENT, (le-csippent) ősz. áth. Csippentve levesz valamit. *Lecsippenteni az ág hegyit.*

LÉCSKÁL, (lécs-ka-al), őnh. és áth. m. *lécskál-t.* Máskép: *böngész*, vagy *mezgerel*, néhutt: *kúrasz*, azaz a szőlő-, gyümölcs-, vagy kukoriczaszedés után keresgélve járkál, s az elmaradozott fejeket öszveszedi. Gyöke talán a *léha* szóval áll rokonságban, mintha volna *léhicskál*, azaz a léha, vagyis üres tőkéket, szárazakat sorra nézkéli.

LÉCSKÁLÁS, (lécs-ka-al-ás) fn. tt. *lécskálás-t* tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki lécskál.

LECSMÉR, falu Kraszna m. helyr. *Lecsmé-re*, —én, —ről.

LECSÓKOL, (le-csókol) ősz. áth. Gyöngéd szeretetből csókoló ajakkal letörli pl. a kedvese könnyűt.

LECSONKÁZ, (le-csonkáz) ősz. áth. Valamely növényt, ágainak, vagy dereka egyik részének levágásával csonkává tesz. *Lecsonkázni a csemetéket, hogy törpefákká legyenek.* V. ö. CSONKA.

LECSONKÁZÁS, (le-csonkázás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lecsonkáz.

LECSORDÚL v. —CSORDUL, (le-csordúl) ősz. őnh. Mondjuk általán minden nedvről, midőn vékonyabb sugarakban vagy cseppekben aláfol. *A megbillent mécsből lecsordult a zsír.* *Orczájára lecsordult a könnyű.* V. ö. CSORDÚL.

LECSORGÁS, (le-csorgás) ősz. fn. Csorogva aláfolás.

LECSORGAT, (le-csorgat) ősz. gyak. áth. Készakarva, vagy vigyázatlanságból teszi, hogy valami nedv lecsorogjon. *Lecsorgatni az égő gyertya fagyujját.* V. ö. CSOROG.

LECSOROG, (le-csorog) ősz. gyak. őnh. Csorogva aláfol. Különbözik tőle a *lecsepeg*, hogy ez a nedvnek részekre szakgatott cseppekben, ama pedig folytonos sugárban tartó folyását jelenti. Innen a közmondás: *Ha nem csorog, csepeg.* V. ö. CSOROG, CSÉPÉG.

LECSORRAN, (le-csorran) ősz. őnh. Csorranva, azaz egyszerre hirtelen kifakadva hull alá, t. i. a bizonyos öbölbe, vagy térbe szorított nedv.

LÉCSPERDI. I. LÉCSFERDI.

LECSPOCS, (lecs-pocs) ikerített fn. Több kisebbféle pocsolya vagy nedvesség, különösen esővel elegyes sár, melylyel bemocskolja magát az ember. Mely hangon: *locspocs.*

LÉCSPURDI I. LÉCSFERDI.

LECSUK, (le-csuk) ősz. áth. Csukva lezár, t. i. olyan testet, melyet csak lecsapással vagy leborítás-sal lehet betenni vagy bezárni, pl. a láda tetejét.

LECSUKKAN, (le-csukkan) ösz. önh. Mondják ajtóféle csapófödélről, mely úgy csapódik alá, hogy egyszersmind becsukódik, pl. úti tintatartó, melynek födele rugóra jár, s melyet ha megnyomnak, lecsukkan; máskép: *lecsukódik*.

LECSUKKANT, (le-csukkant) ösz. áth. Valamely csapófödület, csapóajtót úgy lenyom, leereszt, hogy becsukódjék.

LECSUKÓDIK, (le-csukódik) ösz. k. L. LECSUKKAN.

LECSÚNYÍT, (le-csúnyít) ösz. áth. Valamit kivülről, reáhullatott vagy öntött csúnyasággal pl. vizellettől vagy kakával piszkossá teszen.

LECSÚPOZ, (le-csúpoz) ösz. áth. Valamely halomba, asztagba, baglyába stb. rakott tömegnek csúpját leveszi. *Lecsúpozni a szénabaglyát*.

LECSURGAT I. LECSORGAT.

LECSUROG, I. LECSOROG.

LECSURRAN, I. LECSORRAN.

LECSÚSZ, (le-csúsz) ösz. önh. Szándékosan, önakaratból (nem külső erőnél fogva) csúsz valamely magasabb helyről lefelé, pl. *a játszó gyermek* (önakaratból) *lecsúsz a domb oldalán*. Midőn pedig a személy vagy valamely tárgy akaratlanul, vagy külső erőnél fogva jön illetén mozgásba, akkor szabatosan szólva: lecsúszik, pl. *a megtaszított szán lecsúszik a jeges dombról*. *A famászó lecsúszik, ha megsekklik a keze*.

LECSUSZAMODIK, (le-csuszamodik) ösz. k. Csuszamodva lefelé menni, szállni kényszerül.

LECSÚSZIK, (le-csúszik) ösz. k. I. LECSÚSZ alatt.

LECSÚSZTAT, (le-csúsztat) ösz. mivelt. Eszközli, hogy valaki vagy valami csúszva szálljon alá. *A ki-vágott szálfákat lecsúsztatni a hegyről*. *A téglákat deszkán lecsúsztatni a szekérről*.

LECSÜGG, (le-csügg) ösz. önh. Aláfelé tartott irányban fityeg, lógg. Egyébiránt itt az igeikötő *le* fölösleges, mert ami *csügg*, már magában lefelé hajlik, mert valaminek csüggeni csak lefelé lehet.

LÉCSVERDI I. LÉCSFERDI.

LÉCZ, fn. tt. *lécz-ét*, harm. szr. —e. Épületfa, azaz laposra hasított, mintegy három-négy hüvelyknyi szélességű, s fele vastagságu rúd, melyet az ollófákra szegcznek, hogy a sindelyt, cserepet, nádat stb. rája tegyék, illetőleg fiúzzék, kössék, szegezzék. Használtatik egyéb czélokra is, pl. kerítések, rácsos ketrecek, s földmérésekre is. Innen az *egy, két stb. lécz föld* nevezet. Eredetileg hasonló hozzá a vastaghangu, s egy jelentésű német *Latte*, olasz, lounge *latta*, angol *lath*, finn *laita*, svéd *laekte* stb. Magyar elemzésére nézve I. LÉSZÁ.

LÉCZÉL, (lécz-él) áth. m. *léczél-t*. I. LÉCZÉZ.

LÉCZÉLÉS, (lécz-él-és) I. LÉCZÉZÉS.

LÉCZÉS, (lécz-és) mn. tt. *léczés-t*, v. —et, tb. —ek. Léczczel vagy léczekkel ellátott. *Léczes földél Léczes kerítés*.

LÉCZÉZ, (lécz-éz) áth. m. *léczézt, -tem, —tél, —ét*, par. —z. Léczczel megrak, fölszerel vagy kerít. *Léczczeni a házterőt. Léczczeni a kertet. Körülléczczeni a kemenczét, kályhát*.

LÉCZÉZÉS, (lécz-éz-és) fn. tt. *léczézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamit léczczel tetéznek, vagy kerítenek. *Az ollófák földállításán után léczzésbe kapnak az ácsok*.

LÉCZÉZET, (lécz-éz-et) fn. tt. *léczézet-ét*, harm. szr. —e. A fölszegezett léczeknek öszvege, vagy oly mű, oly készület, mely léczekből állítatott öszve. *Házterő léczézete. Léczczetel kerített udvar*.

LECZFALVA, falu Bereg m.; helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

LÉCZFALVA, erd. f. Kézdi székben, helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

LECIKKENT, (le-czikkent) ösz. áth. A székekelyeknél am. lecsippent, leszegint. (Kriza J.).

LECZINCZOG, (le-czinczog) ösz. áth. Gúnyosan mondják oly hegedűsről, ki valamely zeneművet időtlen, fülsértő, czinczogó hangokon játszik el.

LECZIRMOL, (le-czirmol) ösz. áth. A székekelyeknél am. lepiszkol, legyaláz. V. ö. CZIROM, CZIRMOS.

LÉCZKALAPÁCS, (lécz-kalapács) ösz. fn. Kalapács, melyet léczezéskor használnak.

LECZKE, fn. tt. *leczkét*. A latin *lectio*-ból a *c* (vagyis *k*) és *t* (*cz*) átvételével alakult szó. A debreczeni legendáskönyvben, valamint néhány a nép szájában ma is az eredetihez hívebben: *leccke*; jelent általában oktató előadást, különösen iskolai felolvasást, valamint azon kiszabott tantárgyat, melyet a tanuló növendék bizonyos idő alatt megtanulni köteles. Nyilvános *leczkéket* adni, venni. *Leczkét* tanulni, *felmondani*. *Két napra, egy hétre feladott leccke*. Átv. ért. feddés, példa utáni okulás. Innen *meglecckézni valakit*, am. feddő oktatást adni. *Ez jó leccke volt rá nézve*.

LECZKEÓRA, (leccke-óra) ösz. fn. Óra, melyben az illető tanár, oktató bizonyos tanulmányokból *leczkét*, azaz oktatást ad. *A lecckeóra alatt vigyázni*. *A lecckédrákat elhanyagolni*. *Zenéből, franczia nyelvből, rajzolásból lecckédrákat venni*.

LECZKEPÉNZ, (leccke-pénz) ösz. fn. Díj, mely bizonyos lecckeadásért fizetetik.

LÉCZKERÍTÉS, (lécz-kerítés) ösz. fn. Léczekből csinált kerítés.

LECZKETÁRGY, (leccke-tárgy) ösz. fn. Tárgymelyet leccke vagyis tanítás avagy tanulás végett kiszabnak.

LECZKÉZ, (leccke-ez) áth. m. *leczkézt, -tem, —tél, —ét*, par. —z. Valakit oly módon oktat, és fedd, mint a szigorú tanár szokta figyelmetlen, vagy csintalan növendékeit. Lágabb ért. valakinek bizo-

nyos tanból elemi ismereteket fejteget, kivált olyan-
nak, ki tudományos dolgokról beszél és ír, anélkül,
hogy alapos ismeretekkel bírna.

LECKKÉZÉS, (leckke-ez-és) fn. tt. *leckkézés-t*,
tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki
leckkéz.

LECKKÉZTET, (leckke-ez-tet) áth. Alakjára néz-
ve miveltető, de értelmére nézve ugyanaz ami *leckkéz*.

LÉCKORLÁT, (lécz-korlát) ösz. fn. l. LÉCZ-
KERÍTÉS.

LÉCZSZÉG, (lécz-szég) ösz. fn. Nagybőféle,
mintegy három vagy negyedfél hüvelyknyi hosszu-
ságu vasszeg, melylyel a léczet a gerendához, ollófá-
hoz stb. szegezik.

LED, (1), elvont gyök, melyből *ledér*, *ledérség*,
ledercz (székely szó) *ledőrcz* (lidércz) származékok
erednek. Minthogy ezen szókban az ide-oda csapon-
gás alapfogalma rejlik: innen okszerűleg állíthatni,
hogy *led* azon gyökök osztályába tartozik, melyek-
ben a *le* gyökelem, illetőleg *l* hang mozgékonyaságot
jelent, s rokon közelebb *lity*, *loty* gyökökkel. V. ö.
LE gyökelem.

LED, (2), eljön a régiségben 'lesz' helyett
(sz illetőleg *n d*-vel cseréltetvén fel), pl. egy 1559-diki
levélben: „én es ő k(egyelme) barátia akarok led-
nem“. És alább: „hogy k(egyelmed) ledne azba, hogy
eligazulna ez dolog.“ (Szalay A. 400 m. levél.)

LÉDECZ, faluk Bars, Nyitra, Sopron m.; helyr.
Lédecz-re, —*én*, —*ről*.

LEDÉNY, falu, Hont m.; helyr. *Ledény-be*,
—*ben*, —*ből*.

LEDÉR, (led-ér) mn. tt. *ledér-t*, tb. —*ék*. Mol-
nár A. szerint latinul; *dissolutus*, tehát, csapongó, ki
az erény és illedelem korlátain kívül csapong. Páriznál
am. házaló, csavargó, tekerő. Ujabb íróknál alkalmazott
értelemben mondják oly férfiról vagy nőről,
ki a szerelmi hajlam dolgában változékony, s vonzal-
mát majd ez majd az iránt mutatja, azaz csapodár.
Mind ezen jelentésekben alapfogalom a mozgalom vagy
mozgékonyosság. Vannak, kik a német *liederlich* szó-
val szeretnék rokonítani sőt azonosítani. V. ö. LI-
DÉRCZ.

LEDERCZ, (led-er-cz) fn. tt. *ledercz-et*. Kriza J.
szerént a székelyeknél am. gamat étel (*lity*-*loty*).

LEDÉREN, (led-ér-en) ih. l. LEDÉRÜL.

LEDÉRKÉDÉS, (led-ér-kéd-és) fn. tt. *ledérké-
dés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Csapodárkodás, a nemi
hajlamnak hol egyik, hol másik személy felé vonzóda-
sa. Szélesb ért. ide-oda csapkodás, csavargás, szegődés.

LEDÉRKÉDIK, (led-ér-kéd-ik) k. m. *ledérké-
d-tem*, —*tél*, —*étt*. Csapodárkodik, nemi és szerelmi
vonzalmát majd egyik, majd másik személyre viszi
át. Szélesb ért. ide-oda csapong, csavarog.

LEDÉRSÉG, (led-ér-ség) fn. tt. *ledérség-ét*,
harm. szr. —*e*. Csapodárság, különösen a szerelem
dolgában, hol egyik, hol másik iránt mutatott vonza-
lom, hajlandóság; pajkos csapdiság.

LEDÉRÜL, (led-ér-ül) ih. Úgy, mint a ledérek
tenni szoktak: csapodárul, vonzalmat, szerelmet majd
egyiknek, majd másiknak hazudva. Szélesb ért. egy
helyen nem maradva, hanem ide-oda csapva, csava-
rogva.

LEDNEK, l. LENDEK.

LEDNICZ, falu Trencsén m.; helyr. *Lednicz-
re*, —*én*, —*ről*.

LEDOB, (le-dob) ösz. áth. 1) Valamit maga-
sabb helyről alsóbbra dob alá. *A padlásról holmi jó-
szágokat ledobni*. 2) Valamit bizonyos eszközzel úgy
dob meg, hogy leessék. *A fán ülő madarat kövel le-
dobni*.

LEDOBBAN, (le-dobban) ösz. önh. Alá estében
vastag, tompa *dobb* hangot ad; aláesik.

LEDOLGOZ, (le-dolgoz) ösz. áth. Mondjuk
emberről, ki a helyett, hogy tartozását kész pénzzel
fizetné le, hasonló értékű dolgot, vagyis munkát vé-
gez. *A kölcsön kért két forintot két napi munkával le-
dolgozta. Adósságotam ki nem fizethetem, hanem, ha
tetszik, ledolgozom*.

LEDÖF, (le-dőf) ösz. áth. Dőfést adva leejt
valakit vagy valamit. *Karddal ledőfni az ellenséget*.

LEDÖL, (le-dől) ösz. önh. Általán, álló helyze-
tét fekvővel váltja fel. Mondják nem csak állatokról,
hanem más testekről is, melyek átv. értelemben álla-
nak; pl. *ledől a pudvás fa, ledől a rozszant ház*.

„Ledőlt már a nemes Ilion“.

Berzsenyi.

Székebb ért. nyugvás, vagy rövid alvás végett lefek-
szik. *Ledőlt a pamlagra*.

LEDÖNT, (le-dönt) ösz. áth. Valamely álló tes-
tet úgy megingat, hogy súlyegyenét veszve alá es-
sék. *Ledönteni a fákat, képszo brokat. Ledönteni a ke-
rítést, házat*. V. ö. DÖNT.

LEDÖRCZ, Szatmár megyei tájszó. Lásd: LI-
DÉRCZ.

LEDÖRGÖL, (le-dörgöl) ösz. áth. Bizonyos tes-
tek külsejét, felszínét, héját, kérgét, stb. dörgölve le-
koptatja, leveri, leveszi. *Az iga, hám ledörgöli a vonó
állat szőrét. Kézről ledörgölni a bőrt*. V. ö. DÖRGÖL.

LEDÖRGÖLÉS, (le-dörgölés) ösz. fn. Cselekvés,
mely által ledörgölünk valamit. V. ö. LEDÖRGÖL.

LEDÖRGÖLÖDIK, (le-dörgölődik) ösz. belsz.
Dörgölődve lekopik, leválik. *Az igás ökör nyakáról
ledörgölődött a szőr*.

LEDÖRMÖG, (le-dörmög) ösz. áth. 1) Valami
mondókát dörmögve végez el. *Ledörmögni az imá-
dságot*. 2) Valakit dörmögve leszid.

LEDÖRÖG, (le-dörög) ösz. önh. és áth. 1) Ön-
hatólag: dörögve alászáll. *Ledörög a mennykőcsapás.
Ledörögnek a várfokon elsütött ágyu hangok. Ledörög
a hegyoromról leszakadt sziklatömeg*. 2) Áthatólag,
dörög hangon letorkol valakit. *Harsány hangon le-
dörögni az ellenpárti szónokot*.

LEDÖRZSÖL, (le-dörzsöl) ösz. áth. Dörzsölve lekoptat valamit, *Ledörzsölni a festéket, a meszet.* V. ö. DÖRZSÖL.

LEDÖRZSÖLÖDIK, I. LEDÖRGÖLÖDIK.

LEDÚZ, (le-dúz) ösz. áth. Kriza J. szerint a székelyeknél *ledúzni ajakát* am. leleppenteni (lepit-tyesztetni).

LEDÜL, I. LEDÖL.

LÉDZÉG, (am. léz-z-eg v. léz-êng) tájdivatos önh. m. *lédzeg-tem, —tél, —étt.* L. LÉZEG, LÉ-ZÉNG.

LEEBB, (le-ebb) ih. Alább, bizonyos magassághoz képest mélyebben. V. ö. LE, ih.

LEÉG, (le-ég) ösz. önh. Mondjuk épületekről, s egymásra halmozott testekről, melyek tűz által hamuvá levén valósággal lesülyednek, alábbszállanak. *Leégett a ház, kaza, asztal, baglya.* Mondjuk személyről is, kinek jószága tűz által hamuvá lett. *E faluban majd minden gazda leégett.* Átv. ért. Szégyenben majd *leégett arczáról a bőr* am. igen elpirult.

LEÉGÉS, (le-égés) ösz. fn. A gyulékony testnek, nevezetesen épületnek, halmaznak tűz által elhamvadása, s mintegy elohadása.

LEÉGET, (le-éget) ösz. áth. Eszközli, vagy okozza, hogy leég valami.

LEEJT, (le-ejt) ösz. áth. Amit tart, fog, vagy tartania, fognia kellenc, azt lecsni engedi. *Kézből leejteni a palacskot. Hón alól leejteni a könyvet. Vállról, fejről leejteni a terhet. Valamit leejteni a vízbe, sárba, földre.* V. ö. EJT.

LEÉL, (1), (le-él) ösz. önh. Élve, mintegy lejár bizonyos időszakot. *Ifjuságot leélte. Legszebb idejét már leélte.* Mondhatni oly emberről is, ki adósának asztalánál élván annak tartozását mintegy evéssel leróttta.

LEÉL, (2), (olvasd : Lél), ÉRSEK —, NAGY —, taluk Komárom m.; helyr. *Leél-re, —én, —ről.*

LEEMEL, (le-emel) ösz. áth. Valakit vagy valamit magasabb helyről kézzel fogva, vagy valamely eszköz által leszállít. *A nehéz testű, vagy gyöngé embert leemelni a kocsiról. A zsákokat leemelni a szekérről. A beteget leemelni az ágyról.*

LEÉNDŐ, (lé end-ő) mn. tt. *léendő-t.* Aki, vagy ami a jövő időben fog létezni. *Leendő házastársam. A leendő jövedelemre előre adósságot csinálni. Jobbak lesznek-e a leendő bírák, mint a voltak?* V. ö. LÉSZ.

LEÉNEKEL, (le-énekél) ösz. áth. valamely éneket mintegy szakmányban végig eldúdol. *Az egész zsoltárt leénekelni.*

LEENGED, (le-enged) ösz. áth. 1) Valamiből egy részt más javára átruház. 2) Valamiről a fagyos rész pl. *a ház tetejéről a hó leolvad.* Különbözik: *elenged*, mely valami egészre vonatkozik; ezért mondjuk: *leengedni az adósságból és: elengedni az adósságot.*

LEENGEDÉS, (le-engedés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki valamit leenged; vagy állapot,

midőn valami leenged. 2) Maga a leengedett öszveg. *Ezen forintból száz forint leengedést kaptam.*

LEÉPÍT v. —ÉPÍT, (le-épít) ösz. áth. Bizonyos magasságtól kezdve lefelé tartott irányban épít, péld. *Visegrádon látszik egy fal, melyet a fellegrvár-tól egész a völgyig leépítettek.*

LEÉR, (le-ér) ösz. önh. 1) Menve, haladva bizonyos mélységig lejut. *Magas hegyről leérni a völgybe. Oly magas hegyorom, melyről három óráig sem lehet leérni.* 2) Mondatik valamely nyulékony testről, melynek hossza fölülről kezdve bizonyos mélységig lehat. *Ezen ónos zsinég leér a tenger fenekére. A parti fűznek ágai leérnek a vízbe. A számaron ülő nagy ember lába csaknem a földig leér.*

LEERESZKÉDÉS, (le-ereszkedés) ösz. fn. Tulajd. ért. valamely magasban lebegő testnek alászállása. *A papíros sárkány leereszkedése.* Átv. ért. magasabb rangú személynek azon cselekvése, midőn az alsóbb osztálybeliekhez leereszkedik. V. ö. LEE-RESZKEDIK.

LEERESZKÉDIK, (le-ereszkedik) ösz. k. Tulajd. ért. magas lebegéséből, föntebb helyről alászáll. *A pacsirta majd felszáll, majd leereszkedik. Ha a köd leereszkedik, szép idő lesz. A közelgő seregek leereszkednek a hegyről.* Átv. ért. valamely magasabb rangú személy az alsóbb osztálybeliek társaságába lealázza magát. *A kegyes fejdelem nyájasan leereszkedik alattvalóihoz.*

LEERESZKÉDŐ, (le-ereszkedő) ösz. mn. Bizonyos magasságról alászálló. Különösen olyan, ki magasabb rangú létére az alsóbb osztálybeliekhez lealázza magát. *Jobbágaihoz leereszkedő úr. Leereszkedő nyájassággal fogadni a szegényeket.*

LEERESZT, (le-ereszt) ösz. áth. Általán valakit v. valamit bizonyos magasságról alámenni, alászállani, aláfolyni, csüggni stb. enged; Különösen 1) Alámenni hagy, lebecsát valakit. *A fellegrvárból leereszteti a foglyokat.* 2) Bizonyos eszköz által becsát alá. *A vödörrel kötelén, horgon leereszteti a kútba. A bányászokat leereszteti az aknába. Koporsót leereszteti a sírba.* 3) *Leereszteti a húrokat* am. feszített álapotukból engedni. 4) Függni, lógni hagy. *Fülét farkát leereszti.* 5) Lefolyat. *Leereszteti a rétről a vizet.* V. ö. ERESZT.

LEERESZTÉS, (le-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit leeresztünk. V. ö. LEERESZT.

LEESÉS, (le-esés) ösz. fn. A mozgó testnek azon lefelé tartott iránya, midőn súlyegyenét veszve a föld középpontja felé rohanva száll.

LEESIK, (le-esik) ösz. k. Sajat súlyánál fogva bizonyos magasságról, többé-kevésbé függőleges vonalban mozogva, alászáll. *Leesni a lóról, fáról, háztetőről.* V. ö. ESIK. Átv. értékében, áraban csökken. *A búza ára leesett.*

LEESZTERGÁZ, (le-esztergáz) ösz. áth. Esztergás szerszámokkal lefarag, lesimít. *Leesztergázní a fa csomóit.* V. ö. ESZTERGÁZ.

LEÉTET v. —ÉTET, (le-étet v. —étet) ösz. mivel 1) Bizonyos növényt, füvet, illetőleg mezőt, gabonát barmai által leelegettet. *Leetetni a zöld vetéseket.* 2) Átv. ért. erős nedvek, vagy más szerek által valamit lekoptat, lefoszt, lehámt. *Leetetni a tyúkszemet.* Némely vidékek szerint: *leétet.*

LEEVEZ, (le-evez) ösz. önh. Evezve lemegy, lehajóz valahová. *A Margit-szigetről leeevezni a lánchídig.*

LEF, önhangzó változattal *lif, laf*, mozgást jelentő gyökszó, melyből *lefeg, leffen*, illetőleg: *lifeg, lafog, laffan* erednek. Legközelebbi rokonai: *leb* és *lev*, mint a *lebeg leveg* szók gyökei. Egyébiránt ezek közül a *lef, (lif, laf)*, keményebb véghangja miatt némi tompa hang jelentését is foglalja magában. A *lef* tiszta hangutánzó a *lefel* (lafatol) és *leffeg*, (hőbög) származékokban.

LEFAGY, (le-fagy) ösz. önh. Fagyás által le ragad. *A földön fekvő nedves fák, edények a nagy hideg miatt lefagytak.* V. ö. FAGY.

LEFÁRAD, (le-fárad) ösz. önh. Mondjuk em berről, midőn vagy hiába megy valamely alantabb helyre, vagy udvariasságból.

LEFARAG, (le-farag) ösz. áth. Valamely testről egy vagy több részt faragva leszakaszt. *Lefarag ni a fa kérégt.* *Lefarag ni a tollnak héját.* *Úgy megsoványkodott, mintha lefaragták volna róla a húst.* V. ö. FARAG.

LEFAROL, (le-farol) ösz. önh. Farolva letér az egyenes, vagy rendes vonalról, utról. *Lefarol a szekér, kocs, szán*, midőn fara, azaz hátulsó része kimegy az egyenes útból, mi rendesen a lejtős, domború helyeken történik.

LEFARTOL, l. LEFAROL, s v. ö. FARTOL.

LEFÁTYOLOZ, (le-fátyoloz) ösz. áth. Aki vagy ami fátyollal fődve takarva volt, arról a fátyolt leveszi, különösen a végett, hogy láthatóvá tegye.

LEFÉG, (lef-ég) gyak. önh. m. *lefég-tem, —tél, —étt.* Mondjuk holmi foszlány testekről, nevezetesen ruháról, rongyról, mely ide-oda mozog, lebeg, és pedig lefelé tartott irányban, s némi tompa hangot is hallatva. Erősebb mozgás fogalma rejlik benne, mint a *lebeg* és *leveg* szókban. Hangváltozattal: *lifeg, lafog.*

LEFÉGÉS, (lef-ég-és) fn. tt. *lefégés-t*, tb. —ék. Lefelé tartott irányban, ide-oda mozgás, lebegés. V. ö. LEFÉG.

LEFEGYVERÉZ, (le-fegyveréz) ösz. áth. Valakivel a fegyvert lerakhatja. *Lefegyverezni az elfogott meggyőzött ellenséget.* Szélesb átv. ért. valakinek védő eszközeit megsemmisíti, valakit megezáfol. *Erősebb védőkkel lefegyverezni a vitatkozó ellenfelet.*

LEFEGYVERKÉZTET, (le-fegyverkéztet) l. LEFEGYVERÉZ.

LEFEGYVERKÉZTETÉS, LEFEGYVERZÉS, (le-fegyverkéztetés v. —fegyverzés) ösz. fn. Hatal-

maskodó cselekvés, kényszerítés, midőn valakit ráerőszakolnak, hogy fegyverét tegye le, illetőleg, mint legyőzött megadja magát.

LEFEJEZ, (le-fejez) ösz. áth. Valamely állatnak, vagy átv. ért. bizonyos növénynek fejét levágja. *Lefejezni a pulykát. Lefejezni a mákot.* Különösen mondatik hóhérről, ki a halálra ítélt bűnösnek fejét pallossal levágja.

LEFEJEZÉS, (le-fejezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek, vagy átv. ért. valaminek fejét levágják, leütik.

LEFEJT, (le-fejt) ösz. áth. 1) Ami máshoz volt varrva, azt kötelekeinek szétbontásával leveszi. *A zsinórt a nadrágról, a paszománt a csákóról lefejteti.* 2) Lenyúz, a bőrt, hátyát, héjat stb. lehúzza. 3) A bort seprűjéről lehúzza, s megtisztítja. *Lefejteti az új borokat.* Szélesb ért. a bort egyik hordóból másikba ereszt.

LEFEJTÉS, (le-fejtés) ösz. fu. Cselekvés, mely által lefejtünk valamit.

LEFÉKEZ, (le-fékez) ösz. áth. A fékezett barmnak fékét leveszi. *Lefékezni a kifogott lovakat.* V. ö. FÉKEZ.

LEFEKSZIK, (le-fekszik) ösz. k. Testét fekvő helyzetbe teszi, mi a testnek egyenes állásához képest lefelé tartott irányban történik. *Lefekünni a földre, gyepre, ágyra, pamlagra.* Minthogy rendesen alunni fekvé szoktunk, innen *lefekeünni* annyit is tesz, mint *alunni menni.* *Éjjél előtt lefekszik, s hajnalban felkel.* Mondják állatokról söt lelketlen dolgokról is, midőn azok egy vagy más okból leterülnek. *A dinnye levélzete a nagy hőség miatt lefeküdt, azaz lelankadt.*

LEFEKTET, (le-fektet) ösz. mivel. 1) Valakinek meghagyja, hogy alvásra feküdjék le. *Lefektetni az intézet növendékeit.* 2) Valakit saját kezeivel fekvő helyzetbe tesz. *Lefektetni a beteget, a kisdedit.* 3) Akármily álló testet oldalára helyezve tesz le. *Lefektetni a könyvet. A zsákokat lefektetni a szekérbe.* 4) Harezban, viaskodásban legyőz, leejt.

„Ráveti dárdáját hatalmas erővel,

Itéli, hogy nagy bánt lefekteti evvel.”

Zrinyi.

LEFEKÜSZIK, (le-feküszik) l. LEFEKSZIK.

LEFEKVÉS, (le-fekvés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lefekszik.

LEFELÉ, (le-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely bizonyos magassági ponttól kiindulva ellenkező, vagyis alá tartó vonalban halad. *A hegyről lefelé menni. A vizek fölülről lefelé folynak. Lefelé áll a kalapjának karimája. Lefelé tartja a fejét.*

LEFÉLÉZ, (le-féléz) ösz. áth. l. LEFÖLÖZ.

LEFEST, (le-fest) ösz. áth. Valamely testnek alakját látható színű vonásokkal eládj, s mintegy leveszi az eredetiről. Átv. ért. valamit igen élénken eládj, s mintegy kép gyanánt élénkbe terjeszt.

„Felteszi egy festő, hogy időtöltésre lefest ő
Egy fegyverviselőt.”

Gyöngyösi János.

Mondják különösen személyes jellemzésről, mely valakit, rossz oldalról mutat be. *Várj, várj, majd lefesztelek.* V. ö. FEST.

LEFESZÍT, (le-feszít) ösz. áth. Feszítő eszközzel levesz valamit. *Vésűvel lefeszíteni az ajtózárt.*

LEFETÉL, (lef-et-él) önh. m. *lefetél-t.* Kutyáról mondják, midőn a vizet *lef-lef!* hangon habcsolja; vastagon: *lafutol*, vagy csak: *lafol*. Gyöke a hangutánzó *lef*.

LEFETÉLÉS, (lef-et-él-és) fn. tt. *lefetelés-t*, tb. —ék. Lef-lef hangon habzsolás. V. ö. LEFETÉL.

LEFFÉG, (leff-ég) önh. m. *leffég-tem*, —tél, —étt. 1) *Lefég* 2) Hebegő emberről mondják, midőn a szókat akadozva ejti ki. Gyöke a hangutánzó *lef*, vagy kettőzött *f* vel: *leff*.

LEFFÉGÉS, (leff-ég-és) fn. tt. *leffégés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki leffeg. V. ö. LEFFÉG.

LEFFEN, (leff-en) önh. m. *leffen-t.* Mondjuk alá csügö, fityegő, foszlányféle testről, midőn egyet egyet mozzan. *Minden lépésre leffen rajta a rongy.* V. ö. LEF.

LEFFENÉS, (leff-en-és) fn. tt. *leffenés-t*, tb. —ék. Alácsügö, fityegve mozzanás. V. ö. LEFFEN.

LEFFENT, (leff-en-t) áth. m. *leffent-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamely foszlányféle, vagy csüngő testet leffenő mozzanásba hoz.

LEFFENTÉS, (leff-en-t-és) fn. tt. *leffentést t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valamit leffentenek. V. ö. LEFFENT.

LEFFENTYÜ, (leff-en-ty-ü) fn. tt. *leffentyü-t.* Eredetileg *leffentő* részesülő, a *leffent* igétől. Általán mindenféle foszlány, ringyrongy, vagy természetnél fogva lógó valami, mely ide-oda mozog, vagy mozogni kész, péld. *kalpag leffentyűje.*

LEFIRKÁL, (le-firkál) ösz. áth. Firkálva tesz papirosra valamit. *A tollba mondott beszédet lefirkálni.* Megvető ért. holmi éretlen, hiába való gondolatokat, fogalmakat ír le.

LEFITYÉG, (le-fityég) ösz. gyak. önh. Lefelé tartott irányban fityeg. *Lefityeg a kostök sallangja. Lefityeg a nadrárszj.* Egyébiránt elég a *fityeg* igekötő nélkül is, mert már a *fityeg* szóban benne rejlik a *le* eszméje.

LEFITYTYEN, (le-fitytyen) ösz. önh. Fityegve aláfelé mozzan. *Kalapjáról lefitytyeni a szalag.*

LEFIZET, (le-fizet) ösz. áth. Az adósságot fizetés által lerója. *Lefizetni a vett jószág árát. Lefizetni az adósságot. Amivel tartozom, kész vagyok lefizetni.*

LEFIZETÉS, (le-fizetés) ösz. fn. A tartozásnak, adósságnak fizetés általi lerovása. V. ö. FIZETÉS.

LEFOG, (le-fog) ösz. áth. 1) Bizonyos járandóságból, némi jognál fogva, vagy alku szerént, vagy ürügy alatt lehúz valamit. *A cseléd béréből lefogni az eltörött edények árát. A kölcsön adott pénzből előre*

lefogni a kamatot. 2) Valakit lábairól erőszakkal levesz, lefektet, hogy megverje, megcsapja. *Lefogni a botra ítélt rabot.*

LEFOGLAL, (le-foglal) ösz. áth. Általán valakinek jószágára kezét ráteszi, különösen bírói ítélet következtében elkobozza, vagy zár alá veszi, míg az illető bíróság rendelkezendik felőle. *Az eladósodottak vagyonát lefoglalni. A felségsértés bűnében megmarasztaltnak mindenét lefoglalni.* Jelent annyit is, mint másnak bizonyos járandóságát letartóztatni. *Lefoglalni valakinek nyugdíját a hitelezők kifizetésére.* Végre jelent annyit is mint: *lefoglalóz*, l. ezt.

LEFOGLALÁS, (le-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki lefoglal bizonyos jószágot. V. ö. LEFOGLAL.

LEFOGLALÓZ, (le-foglalóz) ösz. áth. Foglálva vagy előpénzzel valamit magának meg- vagy bérbe veszen. V. ö. FOGLALÓ v. ELŐPÉNZ.

LEFOLY, (le-foly) ösz. önh. Tulajd. ért. mondjuk vízről, s más nedvekről, midőn bizonyos magasságról, lejtőről alá folynak. *Az esővíz lefoly a háztetőről, a hegyoldalról. A kiöntött bor lefoly az asztalról.* Átv. ért. mondjuk időről, s időben haladó dolgokról, s am. elmúlik. *Már két éve lefolyt, hogy nem láttuk egymást. Szolgálatod lefolyt, elmehetsz.*

LEFOLYÁS, (le-folyás) ösz. fn. 1) A nedvnek, alá felé tartott irányban elhaladása. 2) Időnek s időben haladó dolgoknak elmúlása. *Egy év lefolyása alatt sok történhetik.*

LEFON, (le-fon) ösz. áth. Bizonyos mennyiségű kendert, lent, selymet fonallá nyújt, s mintegy lehúz.

LEFONYNYAD, (le-fonynyad) ösz. önh. Fonynyadva aláhajlik, lekonyul. *A nagy hőségben lefonynyadnak a gyöngye növények.*

LEFORDIT v. — FORDIT, (le-fordít) ösz. áth. 1) Valamit úgy fordít, hogy föle alant legyen. *A hordót szájával lefordítani.* 2) Átv. ért. valamely irományt, vagy nyomtatványt egyik nyelvből a másikba tesz által. *A német levelet lefordítani magyarra. A jelesb idegen munkákat lefordítani honi nyelvre.*

LEFORDÚL v. — FORDUL, (le-fordúl) ösz. önh. 1) Fordulva leesik valahonnan. *A hordó lefordult a szekérről.* 2) Valahová lemegy. *Lefordulok az alsó városba.* V. ö. FORDÚL.

LEFORGÁS, (le-forgás) ösz. fn. Forogva lejáras. Eltelés. V. ö. LEFOROG.

LEFORGAT, (le-forgat) ösz. gyak. önh. Tulajd. ért. többeket egymás után forgatva levet, lehány, letaszigál. *A teli székkeket leforgatni a szekérről. A hordókat leforgatni a lejtőn.*

LEFORMÁL, (le-formál) ösz. áth. Magyarosabban: leábrázol, levesz.

LEFOROG, (le-forog) ösz. önh. és gyak. Forogva lejár. *A felhuzott óra kereke bizonyos idő alatt leforog. A dombról letaszított hordó leforog a völgybe.* Átv. ért. mondják időről, midőn bizonyos szaka eltelik.

LEFORR, (le-forr) ősz. önh. Valamely szeszes ital salakja, süpreje erjedés következtében az illető edény fenekére leszáll.

LEFORRÁZ, (le-forráz) ősz. áth. Valamit forró vízzel, vagy más nedvvel leönt, egyszersmind lepörköl. *Leforrázní a megölt baromfiat, hogy annál könnyebb legyen koppasztani. Leforrázní a konyhán torlószkodó kutyát. Úgy elment, mintha leforrázták volna.* (Km.) Mondják növényekről is, midőn azokat a nap égető heve lelankasztja vagy éppen elhervasztja. *A nyári hőség és szárazság leforrázta a mezőket.*

LEFOSZLAT, (le-foszlat) ősz. mivelt. Véghez viszi, eszközli, hogy valaminek héja, hámja, bőre lefoszolja. *Forrázás által lefoszlatni a vessző héját, a testről a bőrt.*

LEFOSZLIK, (le-foszlik) ősz. k. Valamely testnek bőre, héja, hámja, kérge mintegy magától leválik, és pedig rétegekre vagy száalakra, rostokra szakadozva. *Tavasszal lefoszlik a kigyó bőre. Némely fák kéreghártyái lefoszlanak. Szélesb ért. leválik, leszakad. Lefoszlott róla a ruha. Lefoszlik a fal tapasza.*

LEFOSZT, (le-foszt) ősz. áth. Valaminek héját, hámját, kergét, takaróját, burkát stb. lehúzza, letépi, leszakasztja. *Lefosztani a kukorica héját, a vessző gyöngye kergét. Lefosztani a fák leveleit.*

LEFŐ, (le-fő) ősz. önh. Valami addig fő, míg végre salakja elázva fenékre száll s ott megülepszik.

LEFÖLÖZ, (le-fölöz) ősz. áth. Valaminek fölét leszedi, letisztítja, lesepri. *Lefölözni a tejet. Lefölözni a levest. Lefölözni a szórt gabondát, azaz szemetes, polyvás fölét seprővel letisztítani.* V. ö. FÖLÖZ.

LEFÖZ, (le-föz) ősz. áth. Valamit úgy megfőz, hogy salakja leszálljon. Átv. ért. valakin szóval vagy tettel kifog; szégyenben hagy, letorkol, s a hallgatók és nézők szemei előtt lealáz valakit. *Ezt ugyan szépen lefőzték!*

LEFŰ, (le-fű) ősz. áth. Valamit fuvás által alább szállít, levet, ledob. *A szél lefűtta fejről a kalapot. Ásztrálról lefűni a port.* V. ö. FŰ.

LEFUT, (le-fut) ősz. önh. Futva siet le valahová. *Lefutni a lépcsőkön, Lefutni a pinczébe. A hegyről lefutni a völgybe.* Mondják vízről is, midőn sebesen lepad. *A rétekről lefutott az árvíz.* Átv. ért. lefutotta clete pályáját am. elvégezte.

LEFÜGG, (le-függ) ősz. önh. Lefelé hajló irányban létezik. Mondják oly testről, melynek egyik részét más test tartja, a többivel pedig lefelé hajlik. *A le igekötő fölösleges, mert testnek függenie csak lefelé lehet.* V. ö. FÜGG.

LEFÜGGESZT, (le-függeszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valami lefüggjön. *A kalpag leffentyűjét, a kalap szalagját lefüggeszteni.*

LEFÜLEL, (le-fülel) ősz. áth. Szoros tulajd. ért. füleinél fogva lehúzó, lefog. Mondják különösen szelindek s más kutyákról, melyek a barmot fülön ragadva fogják le. Szélesb átv. ért. valakit földre terít, lenyom.

LEFÜRÉSZÉL, (le-fürészél) ősz. áth. Fürészszel lemetesz, levág. *Lefürészelni a fának száraz ágait. Lefürészelni a születte lábszárt.* V. ö. FÜRÉSZ.

LEFÜVEL, (le-füvel) ősz. áth. A füvet lelegeli. *A rétet lefüvelték szárazságban a juhok.*

LEG, (1), am. el-ig v. régiesen ,ig‘ helyett ,eg‘ állván : *el-eg*, azaz a teljességig, (v. ö. EL); ezért régiesen helyette jobbra *mentől*, azaz *mentől*, *mindtől* (mai divat szerint am. mindennél) vala szokásban, pl. a Müncheni codexben : *mentől gonosz*, azaz mindennél gonosz (pessimus); ma is halljuk : *mentől inkább, mentől jobban*. Sínai nyelven *ling* am. a latin, excellens.‘ Használjuk mellékevek s igehatározók hasonlításánál a harmadik fokban, midőn rendszerént a második elé jön, pl. *jobb legjobb, szebb legszebb, szorgalmasb legszorgalmasb, kitünőbb legkitünőbb, különb legkülönb* stb. Azon mellékeveknél és igehatározóknál, melyek már magukban fokozatot jelentenek, mint *alsó, felső, első, utolsó, szélső* stb. csak az egyenlő vagy első fok elé tesszük : *legalsó, legfelső, legalul, legfelül* stb. Néha főnevek is fölveszik, pl. *legjava* valaminek, *legvég*, honnan : *legvégül*; így használtatik *leg hátul* is; *legtetejében, legtetején*.

„Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltűzve a szent kard legtetején volt már.“

Buda halála. (Arany Jánostól).

A tulzó fokozásnál akként kettőzzük meg, hogy az első *leg*, es‘ melléknévi képzőt vesz föl : *legesleg. Legeslegszebb, legeslegmagasb* (Allerhöchst) stb. ,Ott‘ v. ,ottan‘, és ,itt‘ v. ,itten‘ szók elébe téve azt jelenti : azonnal, tüstént; mely szók a régieknél magukban is eléjönnek ily értelemben, t. i. ottan = azonnal.

LEG, (2), elvont gyöke egy részről *legény*, más részről *legel* szónak és származékaiknak; lásd ezen származékokat.

—LEG, (1), mély hangon —LAG; l. —LAG főnévi képző.

—LEG, (2), mély hangon —LAG; határozói képző, pl. *előleg, előzőleg, mellesleg; utólag, látszólag* stb. V. ö. LAG, határozói képző.

LÉG, (összehúzza ,lev-eg‘ egyszerű, vagy ,levegő-ég‘ öszvetett szóból) fn. tt. *lég-et*. Ujabb korban alakított, és közszokással elfogadott szó, *levegő* vagy *levegő ég* helyett. L. LEVEGŐ, fn.

LÉGAKNA, (lég-akna) ősz. fn. Általán minden nyílás, melyen bizonyos térra a lég behat, különösen oly nyílás, mely a földalatti üregek levegőjét a külsővel összeköttetésbe hozza.

LEGALÁBB, (leg-alább) harmadik fokú határozó, melynek első foka *alá*. Eredetileg e kérdésre felelné : *hová?* s annyit tenne, hogy a viszonyban levő többihez képest legmélyebb helyre. *Az ágyneműek közül a szalmazsákot teszik legalább.* De ez nem igen van szokásban, hanem vagy fölveszi a *ra* ragot is, vagy *legalul* és *legalulra* szókat használnak helyette.

Legalábbra v. legalul v. legalulra fektetni valamit. Szokott értelemben mennyiségre vonatkozik, azt akarjuk vele jelenteni, hogy más nagyobbhoz vagy többhöz képest a legkisebb v. legkevesebb mértékben. *Ha nem többet, legalább tíz forintot adhattál volna. Az anyaszentegyház parancsolata szerint legalább egyszer esztendőben meg kell gyónni.* Ellentéte: *legfőlebb.* Helyre mutatólag még ezen kérdésre: *hol?* a felelet *legalul v. legalantabb*, pl. *a városi házaknál legalul pinczék vannak. Pestnek Ferencz külvárosa a Duna mentében legalantabb fekszik.* Tudnivaló, hogy az *alább*, *főlebb*, *külebb*, *belebb* melléknevek, egyszersmind határozók. V. ö. ALÁ.

LEGALANTABB, (leg-alantabb) ösz. ih. Egy másikhoz hasonlítva vagy viszonyítva am. legalacsonyabb helyen. Különbözik tőle: *legalább s legalul.* V. ö. LEGALÁBB; LEGALUL.

LÉGÁLLÓ, (lég-álló) ösz. mn. Olyan szerkezettü v. tömörségü, hogy a levegőt át nem eresztii. (Luftdicht).

LEGALLYAZ, (le-gallyaz) ösz. áth. A gallyat v. gallyakat leszedi, levagdálja. *A kivágott fát előbb legallyazzák, azután hasogatják.*

LEGALSÓ, (leg-alsó) harmadik foku mn. tt. *legalsó-t.* Legmélyebben levő. *A toló szekrény legalsó fiókja.* Átv. ért. legkisebb, legkevesebb becű, vagy a rangbeli fokozatban utolsó. *Árveréskor a jószágot legalsó áron szokás kikiáltani. A nép legalsó osztályából való ember.*

LEGALUL, (leg-alul) harmadik foku ih. mely megfelel e kérdésre *hol?* s am. a többihez képest legmélyebb helyen. *Pénzt legalul tartja a ládában.* Néha am. fokozat szerint utolsó helyen. *Az asztalnál legalul ülni.* Különbözők: *legalább s legalantabb.*

LEGALYAZ, (le-galyaz) ösz. áth. lásd: LEGALLYAZ.

LEGÁR, v. LEGÁRT, többé nem igen divatos főnév. Legerius.

LÉGÁRAMLÁS, (lég-áramlás) ösz. fn. A légnak valamely irányban igen nagy mértékben folyása, todulása, tulajdonképen: *szél.*

LEGAZEMBERÉZ, (le-gaz-embéréz) ösz. áth. Valakit gazembernek czimezve legyaláz, lealacsonyít.

LEGAZOL, (le-gazol) ösz. áth. Gaznak nevezve legyaláz, megbecstelenít valakit.

LEGÁZOL, (le-gázol) ösz. áth. 1) Növényeket letipor. *A barmok legázolták a vetéseket.* 2) Lóháton vagy szekéren menve az útjában állókat lejárátja. *Legázolni az utcán fulkosó gyermekeket.* V. ö. GÁZOL.

LEGAZONNAL, (leg-azonnal) régiesen am. legott.

LÉGCSATORNA, (lég-csatorna) ösz. fn. Általán, csatornaféle nyílás, menet, melyen a lég áthúzódik.

LÉGCSŐ, (lég-cső) ösz. fn. Cső, melyen a lég bizonyos testen vagy téren be- és kijár. Ily légcső vannak a növényekben, melyek által az éltető lég el-

terjed bennök. Különösen az emberi s más állati testen azon porczogós cső, mely a toroktól a tüdőbe lenyúlik, s melynek segítségével az életre szükséges lég a tüdőbe tolúl, majd ismét kinyomúl. (Trachea).

LÉGDAGANAT, (lég-daganat) ösz. fn. Fehér, fényes, és lágy daganat, mely a levegőtől ered, s leginkább a sejtiszövetekben fejlődik ki, egyébiránt nem fájdalmas. (Emphysema). Ugyan ilyféle daganat mutatkozik néha a szemhéjak sejtiszövegeiben. (Blepharophysema).

LÉGEDÉNY, (lég-edény) ösz. fn. A növényekben azon edények, vagyis csövek, melyek a léget beveszik, s mint a növényzésre szükségessé megtartják.

LEGEI, önh. m. *legel-t.* Mondják különösen füvő állatokról, barmokról, midőn a lábon álló növényeket, füveket eddegelik. *Réten, mezőn, tarlón, erdőben legelnek a barmok. Legel az ökör, juh, ló. Lelegelni a vetéseket* am. legelve lenni. Némely régiebb iroknál áthatólag am. *etet, táplál.*

„Vitézpróba helye, kiterjedt sík mező,
Legyen Isten hozzád, sok vitézt legelő.”

Balassa Bálint.

„Amott Argus pásztor tehenét legeli.”

Faludi.

Kilegel a göcseji tájszólásban am. kiismer, kitanúl, pl. *gazdámnak egész természetét kilegeltem.* (Vass József). Ezen igében a folytatva gyakorolt *evés, élés* alapfogalma rejlik; ennél fogva igen valószínű, hogy gyöke *el* (azaz *él*) melyből lett *eleség, eledel is*, és a gyakorlatos *eleg*, v. *éleg*, továbbá *el* képzővel: *elegel*, mintegy *éldegel*, végre az e önhangzó elhagyásával *legel*, mint a székeleyknél *lak* am. *alak* s mint *leg* fokozati szó am. *elég* v. régiesen, ig' helyett, ig' állván: *eleg*. Mátyusföldén a legelőt *baromélőnek* mondják, miből világos, hogy a *legelés* egy értelmű az *éléssel*. A németben is *Weide* étel, *weiden* legelni, régi német nyelven *wida, weido*, mely a latin *vita* szóval rokon. Ily viszonyban vannak a latin *pabulum, panis* és *pascor*.

LEGELES, (legel-és) fn. tt. *legelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A táplálkozásnak azon neme, midőn a barom lábon álló növényt, füvet rágya *éldegel*.

LEGELESZ, (legel-ész) önh. m. *legelés-tem, —tél, —étt*, par. —sz. Mondják a mezőn, réten stb. járó baromról, midőn kopár mezőn vagy bő legelőn is, de már jóllakottan lassan-lassan tovább haladva, itt-ott keresgélve legel. Némi kicsinyező jelentéssel bir.

LEGELESZÉS, (legel-ész-és) fn. tt. *legelészés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn a barom legelész.

LEGELO, (legel-ő) mn. és fn. tt. *legelő-t.* Ami legel. *Tarlón legelő urúk. Posványos mezőn legelő bivalók.* Mint főnév jelent oly mezőt, rétet, mely különösen arra van szánva, hogy a barom járja, és éljen rajta. Mátyusföldén: *baromelő.* Baranyában és a baroknál lágyítva: *legyelő.* *Legelőre hajtani az ökröket,*

A lekaszált rétét legelőnek felszabadítani. A határ egy részét legelőnek hagyni.

LEGELÖBÉR, (legelő-bér) ősz. fn. Bér, melyet a legelőn járó baromtól az illető tulajdonosnak vagy községnek fizet a legeltető.

LEGELŐHELY, (legelő-hely) ősz. fn. Hely, vidék, mezőség, ugar stb. mely különösen legelőnek van hagyva.

LEGELŐJOG, (legelő-jog) ősz. fn. Jog, melynélfogva valaki bizonyos helyen legeltetheti barmait. A közlegelőn minden közbirtokosnak van legelőjoga.

LEGELŐL, ih. Közönségesen bevett szokás szerént am. legelső helyen, a többi előtt. *Legelől ülni, menni, lovagolni.* Máskép és szabatosabban: *legelől.* T. i. ha a nyelvhasonlatra ügyelünk, az *öl öl* képzők inkább ezen kérdésre, *honnan?* az *ül ül* pedig inkább e kérdésre, *hol?* felelnek meg, melyek helyett azonban jobbkára a helyjelentő *ott őtt* használtatik, pl. *Ki bíjt az ágy alól. Az ágyban legalul v. legalatt szalmazsák van. Eléjött a kemence mögül, most pedig az ajtó mögött ül.* E szerént *legelől* annyi volna mint legelső helyről, de ezen értelme nincs szokásban, s helyette *legelőlről* használtatik, *legelől* pedig am. legelső helyen, Ellentéte: *leg hátul v. legutól.*

LEGELŐRÉT, (legelő-rét) ősz. fn. Rét, melyet legelőül használnak, különböztetésül a kaszálórétől.

LEGELŐSZÖR, (leg-először) időhatározó, am. mindenek előtt, a többit hátrább vagy későbbre hagyva. *Az idegen utas legelőször a köz intézeteket, köz épületeket nézte meg.* Néha am. az előtt nem, első ízben. *Tegnap legelőször voltam színházban. Ma mentem legelőször oskolába, azaz megkezdtem az oskolajárást.*

LEGELSŐ, (leg-első) mn. tt. *legelő-t.* 1) Időre vagy helyre nézve mindeneket megelőző. *Az új évek legelső napja. A könyvnek legelső lapja.* 2) Bizonyos tulajdonságnál, nevezetesen jelességnél fogva a többinél külön. *A fejedelmén legelső személy az országban.* V. ö. LEG és ELSŐ.

LEGELSŐBEN, (leg-elsőben) ih. Időre, vagyis időrendre vonatkozólag am. a többinél előbb, legelőször, első ízben. *A városba érkezvén legelsőben barátomat kerestem föl.* V. ö. ELSŐBEN.

LEGELTET, (legel-tet) mívelt. m. *legeltet-tem, —tél, —étt, par. legeltess.* A barmokat legelőn eteti. örzi. *Juhokat, teheneket, ökröket legeltetni. A vetéseket lelegeltetni* am. barmok által leetetni.

„Hantra dül a pásztor, s füttyörészve legelteti nyáját.”
Kisfaludy K.

Átv. ért. *Szemeket legeltetni valamin,* am. bizonyos kedves tárgyakon jártatni, és gyönyörködtetni.

LEGELÜL, (leg-elül) ih. l. LEGELŐL.

LÉGELY, fn. tt. *légely-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A székelyeknél kis vízfordó bődön, csobolyóféle edény fából. A kulacstól abban különbözik, hogy a kulacsot esztergázzák, a légelyt pedig dongákból összeállítva és abrondosozva a bodnár készíti. Mondják *négely-nek* is. A latin *lagena* szóhoz látszik hasonlónak.

LEGÉN, (leg-én v. leg-en) a székelyek használják, 'bizon' értelemben. *Legén! erősen megházassodám am. bizon! rossz házasságot tévék.* (Krizsa J.)

LÉGEN, erd. f. Kolos m.; helyr. *Légen-be, —ben, —ből.*

LEGÉND, l. LEGÉNYD.

LEGENDA, (latin szó am. olvasandó, olvasni való) fn. tt. *legendát.* A középkorban az isteni tisztelethez tartozó naponkénti olvasnivalót magában foglaló könyv czíme. Mai értelemben valamely szentnek életrajza, és csodatettei.

LEGENDÁSKÖNYV, (legendás-könyv) ősz. fn. Könyv, melyben legenda v. legendák foglaltatnak. (Legendarium).

LEGÉNY, (leg-ény mintegy: leng-ény) fn. tt. *legény-t, tb. —ék. harm. szr. —e.* 1) Felserdült ifju, ki még nőtelen, ki életének legszebb virágában van. A székelyeknél divatos a következő ragozás: *legény-tem v, legénytemben* am. legénykoromban; így *legényted, v. legénytedben, legényte v. legénytében, legénytünk* stb. mintha volna *legényidőmben* stb. Hasonló ez is: *ledánytam.* Rokon hozzájuk némileg az, ifjonta'képzési alak. Minthogy pedig ezen korban az életerő legélénkebb, s mindennemű kitérésre leghajlandóbb, innen a magyar a *legény* nevezettel s bátorság, készség, testi és lelki életrevalóság, mozgékonyaság, nyalkaság fogalmait azonosította, mint az ily mondatokból kitünik: *Legény ő a talpán. Ki a legény a csárdában? Ha legény vagy, mérközzél meg velem. Micsoda legény vagy te, ha már is megijedsz. Aki legény, jöjjön ide.*

„Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te.”

Népdal.

Innen a bátor, mindenki vel szembe szálló, magát hányó vető korosabb férfiról is azt mondjuk, hogy *legénykedik.* Ezen jelentéseket vevén alapul, valószínűnek tarthatjuk, hogy a *legény* szó gyöke a mozgékony élénkséget jelentő *leg* vagy *leng*, mely legközelebb rohon a *ledér* szónak *led* gyökével, mintha volna *ledény*, azaz erejének önértetében ledérkedő, csapongó. Úgy látszik, ezen alapfogalom szerént képződött az ifju nőt jelentő *ledny* is. V. ö. LEÁNY. Szélesb ért. legénynek hívják mindazon férfit, ki még soha meg nem házasodott. Innen az *ifju legény, vés legény, vőlegény, agg legény* nevezetek. Még szélesb ért. minden férfi, ki bizonyos mesterséget gyakorol, a nélkül, hogy czéhbe felavatott mester volna, s középkor helyet foglal az *inas* és *mester* között. *Szabó, varga, kovács, takács, asztalos legény. Az inast legénynyé szabadítani.* Általán a czéhtestületekben legénynek mondatik, ki az illető mesterségben bizonyos fokú ügyességgel bír. Ezen nevezetet a népszokás még a kereskedő segédekre is kiterjeszti. *Kalmár, boltos legény.* A német *Bursch* hasonlóságára jelent belső szolgát is, ki közvetlenül urának kényelméről gondoskodik. *Ruhatisztogató legény. Katonatiszték legé-*

nyei. A katonai nyelvben am. *közkatona*, kihez képest a *tiszt* mintegy mester. A hadnagy harmincz legénnyel örsre ment. Minden legény trombitaszóra nyergeljen. Egyegy legénynek egy itcze bor adassék. E névvel tiszteli meg a nép bizonyos kíméletességéből a csavargó betyárokat, kik szolgálat nélkül levén, vagy szolgálatot nem is keresvén, 'mások' véres verétké után élődnek, s életszükségeiket majd kérve, majd erővel szerzik meg. Az ilyenek neve különösen: *szegény legény*, mint önmagok is szeretik hívni magukat. „Szegény legény vagyok én, csikót tinót lopok én.” (Népd.). *Bakonyi szegény legények*. Használtatik majd dicsérő, majd gyalázó tulajdonságokkal is. *Derék, jó, finom legény. Jó legény a bor* (Km.) *Hamis legény vagy te.*

LEGÉNY, (lég-ény) fn. tt. *legény-t*, tb. —*ék*. A gözalaku vegyelemek egyike, melynek jellegző sajátosságai jobbadán tagadólagoak, t. i. szintelen, szagtalan, izetlen, csepfolyóvá össze nem süríthető, tehát úgynevezett állandó gőz, nem égékeny, s más testek égését sem tartja fenn, lélekzésre nem alkalmas, ennél fogva az állatok megfúlnak benne; ezért nevezetett németül *Stickstoff*-nak, latinul *Azotum*- vagy *Azotum*-nak az α priv. és ζωή = élet szóból. Magyarul légenynek ezen elem azért nevezetett, mivel a légnek, levegőnek majdnem $\frac{4}{5}$ -öd részét képezi. (Török József tanár.)

LEGÉNYD, falu Nógrád m.; helyr. *Legényd-re*, —*én*, —*ről*.

LEGÉNYE, falu Zemplén m.; helyr. *Legénye-re*, —*n*, —*ről*.

LEGÉNYED, (le-genyed) ősz. önh. A geny kifolyván belőle, lelohad, lepad. *A felfakadt daganat legényed.*

LEGÉNYÉS, (leg-ény-és) mn. tt. *legényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Legények módja, szokása szerint való, tehát nyalka, csinos, feszes. *Legényes viselet. Legényes szabásu ruha.* Ellentéte: öreges, hanyag. 2) Mondják nőről, ki a férfiak, különösen legények után van. *Legényes menyecske, ledny.*

LEGÉNYÉSEN, (leg-ény-és-en) ih. Legények módjára, nyalkán, feszesen, hegykén, csinosan, rá tartósan. *Legényesen félreacsapja süvegét, kipödrí bajszát, püneti sarkantyúját, megüli a lovat.*

LEGÉNYÉV, (legény-év) ősz. fn. Azon év vagy évek, melyekben valaki bizonyos mesterséget, mint inasból felszabadított legény üz. *Néhány legényév betöltése után remeket csinálni.*

LEGÉNYKE, (leg-ény-ke) kicsinyző fn. tt. *legénykét*. Kis termetű, vagy fiatal legény, suhancz, siheder, nem rég felszabadult inas.

LEGÉNYKÉDÉS, (leg-ény-kéd-és) fn. tt. *legénykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Legénykori állapotban levés. 2) Olyanforma hegykélkedés, hanyakodás, melyet a bőrükbe nem férő legények szoktak gyakorolni.

LEGÉNYKÉDIK, (leg-ény-kéd-ik) k. m. *legénykéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Folytonos legénykorban

vagy minőségben él. *Sokáig legénykedett, míg végre megházasodott. Három évig inaskodott, tízig legénykedett, azután mesterré lett. Együtt legénykedtünk.* 2) Élénk, virgoncz legény módjára viseli magát; különösen bátor, merész tettekben hegykélkedik, hanyajveti magát. *Már nem fiatal, mégis legénykedik.*

LEGÉNYKOR, (legény-kor) ősz. fn. 1) Ifju kor, mely a fölserdülés szakától a férfikorig terjed. 2) Nőtelen kor. Ellentéte: házaskor. *Legénykorában könnyen és vígan élte világát* 3) A mesterembereknél azon időszak, míg valaki mint felszabadított legény üzi mesterségét.

LEGÉNYSEG, (leg-ény-ség) fn. tt. *legénység-et*, harm. szr. —*e*. 1) Legényi állapot. *Legénységet házassággal felcserélni. Ifju legénység, agg legénység. Szép élet a legénység.* 2) Legények testülete, összege. *A falu legénysége együtt mulat.* 3) Csapat katonaság, vagyis bizonyos számú katonák sokasága. *A legénységet megvendégetni.* 4) Legényes pajkosság, hegykeség. *Vén emberhez épen nem illik a legénység.*

LEGÉNYTÁRS, (legény-társ) ősz. fn. Kik egyszerre, vagy együtt legénykednek, azok legénytársak, pl. egy műhelyben dolgozó, egyszerre fölserdült legénytársak.

LEGÉNYTEM, **LEGÉNYTED**, **LEGÉNYTE** stb. L. **LEGÉNY** alatt.

LÉGERESZTŐ, (lég-eresztő) ősz. fn. 1. **LÉGFORGATYÚ**.

LÉGERŐMŰ, (lég-erő-mű) ősz. fn. Erőmű, melyet a légnek sürüstése, összenyomása hoz mozgásba, működésbe, milyen a szélpuska. Ilyenek a szélmalmok, melyeket a sebes mozgású lég forgat stb.

LEGES, eléfordul *legesleg* öszvetételben; 1. ezt. Innen származik a tájdivatos *legsül* azaz legesül (am. főképen) is.

—**LEGÉS**, (—leg-és) ősz. melléknévképző pl. *előleges, előzőlegés, melleslegés*; mélyhangon: *lagos*, pl. *utólagos, látszólagos*.

LEGESLEG, (leg-es-leg) összetétel a harmadik fokozat tulzó erősbitésére. *Legeslegalsó, legeslegjobb, legeslegutoljára.*

LEGFELSŐ, (leg-felső) fő foku mn. A többihez képest legmagasabb helyen, vagy rangban levő. *A lajtorja legfelső fokára hágni. Legfelső személy a helységben.* V. ö. **FELSŐ**.

LEGFELSŐBB, (leg-felsőbb) 1. **LEGFELSŐ**. **LEGFELÜL**, (leg-félül) ih. Legmagasabb helyen vagy állapotban, vagy mineműségben; egészen felül.

LÉGFOGÓ, (lég-fogó) ősz. fn. Cső vagy csatorna, mely arra való, hogy a fris léget felfogja, s bizonyos helyre vezesse.

LÉGFOLYADÉK, (lég-folyadék) ősz. fn. Lég-nemű vagyis összenyomható ruganyos folyadék.

LÉGFOLYAM, (lég-folyam) ősz. fn. A légnek akármely résen, nyíláson, vagy a légkör valamely részében egy irányban tóduló mozgása, áthuzódása.

LÉGFORGATYÚ, (lég-forgatyú) ösz. fn. Eszköz, mely a légnek be- és kijárását előmozdítja. *Vendéglők, kávéházak ablakain levő légforgatyú.*

LEGFŐBB, (leg-főbb) harm. foku mn. tt. *legfőbb-et*. Legfelsőbb rangon levő, bizonyos tulajdonságokra nézve minden egyebeket megelőző, fölülmuló. *Legfőbb méltóságú, hivatalbeli személyek.* V. ö. FÖ, mn.

LEGFÖKÉP, (leg-főkép) ih. Mindenek felett, vagy előtt; leginkább, kiváltképen; néhutt: *legsül.* V. ö. LEG és FÖKÉP.

LEGFÖKÉPEN, (leg-főképen) ih. lásd: LEG-FÖKÉP.

LEGFÖLEBB, (1), (leg-főlebb) Mint (harmadfoku) mn. annyit tenne mint legmagasabb helyen, vagy rangban levő; de helyette szokottabb a *legfelső* v. *legfőbb*.

LEGFÖLEBB, (2), (leg-főlebb) harmad foku ih. 1) Ezen kérdésre *hová?* am a többihez képest legmagasabb helyre vagy rangra. *A kis fejedélnak legfőbb tenni. Fiai közül a legfiatalabbik vitte legfőbb.* Fölveszi a *re* ragot is. *Legfőbbre helyezni, méltatni valakit.* 2) Midőn mennyiségre vonatkozik, am. másokhoz képest legtöbb, legnagyobb mértékben. *Ezen kamarába legfőbb ezer mérő gabona fér. Ezen ököre legfőbb hat mázsás.* Ellentéte: *legalább.* Ezen kérdésre hol? szabatosabban ezzel élünk: *legfőbb* v. szokottabban: *legfőbb.* V. ö. FÖL; és FÖN.

LEGFÖLJEBB, (leg-följebb) néhutt: *legfűljebb*; 1. LEGFÖLEBB és v. ö. FÖLJEBB.

LEGFÖLSŐ, 1. LEGFELSŐ.

LEGFÖLÜL, 1. LEGFELÜL.

LÉGFÜRDŐ, (lég-fürdő) ösz. fn. Száraz fürdő neme, midőn valaki meztelen testét a szabad levegőnek kiteszi, különösen a nap sugarai által izzasztja magát.

LÉGFÜTÉS v. —**FÜTÉS**, (lég-fűtés) ösz. fn. A fűtésnek azon módja, midőn egy bizonyos kisebb térben, kamarában levő (többnyire vas-) kályhába vagy csőbe a levegőt legalul akként vezetik, hogy ez ott a fűtés által megmelegülvén, tehát megvényulván, egy fentebbi nyíláson kifelé toldul, s mint-hogy ekképen alul mintegy üresség támad, a kitóduló helyébe alul más hidegebb levegő nyomul be, és így tovább; e szerint a levegő kerengésbe jöven, az ezzel öszveköttetésben levő szoba vagy több szobák is fölmelegíttetnek. Másképp: *Meissner-féle fűtés*, minthogy azt Meissner bécsi kitűnő vegytanár alkalmazta és hozta divatba legelőbb. Jelessége különösen abban áll, hogy 1) a szobában vagy szobákban a kályhákat teljesen nélkülözni lehet; 2) hogy czélszerű alkalmazás által a külső friss levegőt már egészen melegen (a meleg kamarán keresztül) lehet a szobába, a mikor csak tetszik, eresztetni, a nélkül hogy ajtókat vagy ablakokat nyitogatni, vagy nyitva tartani kellene; 3) hogy a melegség a szobában egyarányosabb. Azonban helyes elkészítését az ilyen kályháknak tapasztalásunk szerint igen kevés építész

érti, mások pedig természet szerint még kevésbé, azért nem mindenütt sikerül. Fő dolog, hogy minden egyes szobában két nyíladék legyen öszveköttetésben a befűtött kamarával, egyiken a meleg levegő a melegített kamarából felül a szobába, másikon a hidegebb levegő a szobából alul a kamarába nyomulván, s itt megmelegülve ujlag kitódulván.

LÉGFÜTÉSI, (lég-fűtési) ösz. mn. Légfűtéshez tartozó, arra vonatkozó. *Légfűtési oktatások. Légfűtési eszközök. Légfűtési kamara.*

LÉGGOLYÓ, (lég golyó) ösz. fn. 1) Üres golyó érezből, hosszú csővel ellátva, mely által a golyó üregében levő, s melegség által gőzzé alakult víz, szél gyanánt kinyomul. (Aeolipila). 2) Légellenes anyagból készített golyó, mely könnyen vagy vékonyított léggel megtöltve magasra száll, s nagyságához képest kisebb vagy nagyobb terhet bír. Feltalálói a Mongolfier testvérek voltak 1782. évben. Utóbb ilyféle golyókat nagyobb terjedelemben készítettek, s hozzájuk kötél által kis könnyű hajócskát függesztettek, a golyóval felszállani vágyó emberek számára. Ezen készülék egészben véve *lég-hajónak* nevezetik.

LÉGGYULÓ, (lég-gyuló) ösz. fn. Mesterséges keverék, mely a levegőben, kivált ha ez nedves, önmagától meggyúlad, s kénköszagot terjesztve elég. (Pyrophorus).

LÉGH, KIS—, NAGY—, faluk Pozsony m.; helyr. *Léghe, —én, —ről.*

LÉGHAJÓ, (lég-hajó) ösz. fn. 1. **LÉGGOLYÓ** alatt.

LÉGHAJÓS, (lég-hajós) ösz. fn. Személy, ki lég-hajót készít, egyszersmind rajta a levegőbe felszáll.

LÉGHAJÓZÁS, (lég-hajózás) ösz. fn. Hajózás, vagyis levegőbe szállás az úgynevezett lég-hajón. V. ö. **LÉGGOLYÓ**.

LÉGHATLAN, (lég-hatlan) ösz. mn. Mondjuk általán tömör testekről, melyek alkatrészei oly szorosan öszveállanak, hogy a levegő nem járhatja által. *Az üveg, vas lég-hatlan testek.* Másképp: *légálló.*

LEGHÁTUL, (leg-hátul) ösz. ih. Oly helyen, mely a többi után következik. *Lég-hátul menni, lovagolni. Az asztalnál lég-hátul ülni.*

LÉGHUZAM, (lég-huzam) ösz. fn. A légnek különösen észrevehető mozgása bizonyos nyíláson, midőn t. i. ennek egy másik nyílás áll ellenében, pl. ha az ablak és ajtó nyitva áll, vagy mind az ajtó mind az ablakon rés van. *Lég-huzamban üve csúzt kapni.* Másképp: *légvonat.*

LÉGI, (lég-i) mn. tt. *légi-t*, tb. —*ek.* Léget illető, légre vonatkozó, stb. *Légi változások, tüntemények.*

LEGINKÁBB, (leg-inkább) harmad foku ih. Főleg, főképp, a többihez képest legjobban, leggyakrabban, kiváltképp. *A művészetek között leginkább a zenét kedvelni.* Némely tájdivat szerint: *letinkább.* V. ö. **INKÁBB.**

LÉGISZONY, (lég-iszony) ösz. fn. Kényes érzékenység, melynél fogva valaki a szabad légmozgásnak vagy épen léghuzamnak magát kitenni fél.

LÉGISZONYOS, (lég-iszonyos) ösz. mn. Elkényeztetett bőrű, vagy bizonyos nyavalyában szenvedő, ki a szabad lég érintésétől iszonyodik, s rosszul érzi magát tőle.

LEGITT, (leg-itt) l. **LEGOTT** alatt.

LÉGJÁRÁS, **LÉGJÁRAT**, (lég-járás v. —járat) ösz. fn. L. **LÉGHUZAM**.

LEGKEVESBÉ v. —**KEVESBBÉ**, (leg-kevesbé) harmad fokú ih. *kevessé, kevesbbé, legkevesbbé*. Mindenek alább levő mértékben, legkisebb fokon; se v. sem tagadó szócskával: épen nem. *Ezt minden ételek között legkevesbbé szeretem. Legkevesbbé sem félek.* V. ö. **KEVESSÉ**, **KEVESBÉ**.

LÉGKÖR, (lég-kör) ösz. fn. Általán a lég egészben véve, mint az a földet körülveszi. Különösen az öszves légnak egy része, mennyiben bizonyos térre, vidékre, országra sajátos hatással van. *Szelid, meleg, hideg, száraz, nedves légkör.*

LEGKÖZELEBB, (leg közelebb) 1) névmás, időre vagy térre vonatkozólag am. ami a többihez képest legkevesbbé esik valamitől távol. *A legközelebb alkalommal ismét veszed leveleimet. Magához legközelebb helyre ültetni valakit.* 2) ih. Semmit nem késve, legott, első alkalommal, vagy helyre vonatkozólag: mindjárt mellette valaminek, a többi valamennyinél közelebb helyen. V. ö. **KÖZEL**.

LÉGLEIRÁS, (lég-leírás) ösz. fn. A lég természetének, tulajdonságainak, s illetőleg tüneténeinek leírása.

LÉGLYUK, (lég-lyuk) ösz. fn. Szelelő lyuk, melyen a lég keresztül jár.

LÉGMENTES, (lég-mentes) ösz. mn. Mondjuk oly szorosan elzárt üregről, vagy üreges testről, melyhez a külső lég hozzá nem fér. *Bizonyos testeket légmentes edényekbe zárni.*

LÉGMÉRŐ, **LÉGMÉRÜ**, (lég-mérő) ösz. fn. Széles ért. többféle eszközök, készülétek, melyek által a lég különféle tulajdonságairól kísérletet tesznek. Ilyenek általában a lég melegségét, nehezségét, nyomását, nedvességét, rugalmasságát stb. mérő eszközök. Szorosb ért. a levegő változásait, nevezetesen pedig súlyát, nyomását mutató eszköz, mely mintegy jószágnak az időváltozást előre megjelenti. (Barometrum). V. ö. **HÉVMÉRŐ**.

LÉGMOZGONY, (lég-mozgony) ösz. fn. l. **LÉGERÖMÜ**.

LÉGMOZTAN, (lég-moz-tan) ösz. fn. A természet azon része, mely a légnemű testek mozgási törvényeit fejtegeti. (Aerodynamica).

LÉGNEDMÉRŐ v. —**MÉRÜ**, (lég-ned-mérő) ösz. fn. Eszköz, mely kimutatja, mennyi nedvet foglal magában bizonyos mennyiségű lég. (Hygrometrum).

LÉGNEDV, (lég-nedv) ösz. fn. A légben létező gőznemű nedv, mely majd harmat, majd eső, majd köd, majd hó vagy jégképen esik alá.

LÉGNEDVMÉRŐ, l. **LÉGNEDMÉRŐ**.

LÉGNEMTŐ, (lég-nemtő) ösz. fn. A nemtőkről szóló hitregék szerint oly nemtő, mely különösen a légben lakik, különböztetve a vízi, földi, tüzi nemtőktől.

LÉGNEMÜ, (lég-nemü) ösz. mn. A légnek némi tulajdonságaival bíró, pl. oly könnyű, oly vékony, oly lenge, oly ruganyos mint a lég, pl. pára, leh, a vegyészeten éleny, könnyen, szemeny stb.

LEGOMBOL, (le-gombol) ösz. áth. Valamely testet, mely gombbal vagy gombokkal volt felakasztva, előbbi helyéről leold, levesz.

LEGOMBOLYÍT, (le-gombolyít) ösz. áth. A gombolyagba szedett zsinetet, fonalat letekeríti. *A fű, midőn fűleresztli a sárkányt, legombolyítja a zsinetet. A takács szövéskor legombolyítja a fonalat.*

LÉGOSZLOP, (lég-oszlop) ösz. fn. Természeti ért. bizonyos tér, vagy test fölött fekvő légtömeg, mely képzeletben a légkör tetejeig felnyúlik, s melynek területét a fenéki szolgáló tér vagy test nagysága határozza meg.

LEGOTT, **LEGOTTAN**, (leg-ott v. —ottan) ösz. ih. Tüstént, mindjárt, azonnal. V. ö. **OTT**. Ha a hely is közelben értetik, ekkor némelyek *legitt* szót használnak. *Legitt indulj, azaz: innen mindjárt indulj.*

„Állj meg Mihály! mond a bús hölgy,
Legitt elér a pogány!”

Dobozi Mihály és hitvese (Kisf. S.-tól).

LÉGÖMLÉS, (lég-ömlés) l. **LÉGÁRAMLÁS**.

LEGÖNGYÖL, (le-göngyöl) ösz. áth. Ami fel volt göngyölve, leveszi. *Legöngyölni a karkötő pólyát.* V. ö. **GÖNGYÖL**.

LEGÖRBED, (le-görbed) ösz. önh. Lefelé hajló irányban görbed. *A gyümölcsvel terhelt faágak legörbednek.*

LEGÖRBÍT v. —**GÖRBIT**, (le-görbít) ösz. áth. Lefelé hajló irányban görbít valamit.

LEGÖRBÜL v. **GÖRBÜL**, (le-görbül) ösz. önh. l. **LEGÖRBED**.

LEGÖRDÍT v. —**GÖRDIT**, (le-gördít) ösz. áth. Valamely gömbölyű, kerekded, vagy hengerded test tengelye körül forgatva lefelé hajt. *A hordót legördíteni a pinczébe.*

LEGÖRDÜL v. **GÖRDÜL**, (le-gördül) ösz. önh. Valamely gömbölyű, kerek, hengeralakú tömör test forogva alászáll. A domboldalon megtaszított hordó legördül a völgybe. Szélesb ért. akármely testről mondható, midőn forogva lemegy, lefut. *Legördülnek szemeiből a könnyük. Legördül a függöny.*

LEGÖRGET, (le-görget) ösz. gyak. mivel. Eszközl, hogy görögve, azaz forogva lemenjen valami. *A hordókat a partról legörgetni a hajóba.* V. ö. **GÖRGET**.

LEGÖRNYED, (le-görnyed) ősz. őnb. Mondják állatról, különösen emberről, midőn nagy teher alatt vagy betegség miatt görnyedve lehallik.

LEGÖRÖG, (le-görög) ősz. gyak. őnh. Valamely hengeralakú, vagy gömbölyű kemény test magáról megindulva s tengelye körül forogva legurul. V. ö. GÖRÖG.

LÉGPÁRÁNY, (lég-parány) ősz. fn. A lég tömegét tevő legkisebb részecske.

LÉGRÁD, mváros Szala m.; helyr. *Légrád-ra*, —on, —ról.

LÉGRÉTEG, (lég-réteg) ősz. fn. Réteg vagyis bizonyos magasságig vett terület a légkörben.

LÉGSÁV, (lég-sav) ősz. fn. A légenynek élenyel azon vegyülete, mely legtöbb élenyt tartalmaz; neveztetik *salétromsav*-nak is, minthogy a salétromnak egyik alkotó része, s ebből szokott előállíttatni. Végre neveztetik *választóvíz*-nek is, minthogy az aranyat az ezüستől ezen sav segítségével szokták különválasztani. (Török József tanár).

LÉGSULY, (lég-suly) ősz. fn. A közönséges légnek sajátnevi sulya. Továbbá azon suly, melylyel különféle légfajok birnak, valamint a többféle gőzökkel terhelt légnek sulya.

LÉGSULYMÉRŐ, (lég-suly-mérő) ősz. fn. l. **LÉGMÉRŐ**.

LEGSÜL, (leg-es ül v. ö. LEGES) ih. Némely tiszai vidékeken, pl. Abaujban, Zemplénben divatos kifejezés, kivant' v. 'föleg' értelmében. *Nem jó a mér-tékletlenkedés, legsül beteges embernek. Neha t-vel is toldva: legsült.*

LÉGSZELLEM, (lég-szellem) ősz. fn. l. **LÉGNEMTŐ**.

LÉGSZESZ, (lég-szesz) ősz. fn. Állandóan rugalmas nedvesség, mely nagyobb nyomás által kisebb térbe szorítható a nélkül, hogy cseppekbe folyna össze, s mely a nyomás tágulásával ismét kiterjed, és a hidegnek legnagyobb foka által sem alakul csepökké. (Gas).

LÉGSZESZÉS, (lég-szeszés) ősz. mn. Ami légszeszt foglal magában, vagy ami légszesz által működik. *Légszeszes testek. Légszeszes lámpa, világítás.*

LÉGSZESZLÁMPA, (lég-szesz-lámpa) ősz. fn. Lámpa, melyben légszeszt égetnek. *Légszeszlámpákkal világított utcák.*

LÉGSZESZNEMÜ, (lég-szesz-nemü) ősz. mu. Légszesz tulajdonságaival, minőségével bíró. *Légszesznemü égékeny testek.*

LÉGSZESZVILÁGÍTÁS, (lég-szesz-világítás) ősz. fn. Világítás, melyet a meggyújtott s égő légszesz lángja ad.

LÉGSZIVATYÚ, (lég-szivatyú) ősz. fn. Összetett eszköz, mely a bizonyos térbe, öbölbe zárt levegőt vagy egészen kihúzza, vagy igen megvékonyítja. *Csapos, billentyűs légszivatyú.*

LÉGSZÖKÉS, (lég-szökés) ősz. fn. Mesterséges szökés, melyet valaki ugrás között a levegőben tesz. *Kötéltánczosok, műlovagok légszökései.*

LÉGSZÖKŐ, (lég-szökő) ősz. fn. Kötéltánczos vagy más ilyféle ügyességgel bíró személy, ki a levegőben mesterséges fordulatú szökéseket tesz.

LÉGTÁJ, (lég-táj) ősz. fn. A léggel körülvett földnek egy tája mennyiben levegője némi sajátságokkal bír. *Szelid, nedves, száraz légtáj.*

LÉGTAN, (lég-tan) ősz. fn. Tan a légről, vagyis annak tulajdonságairól és tüneményeiről.

LÉGTÉR, (lég-tér) ősz. fn. Azon tér, mely a földet körülveszi, és léggel meg van töltve, akár mint egész, akár részenként véve.

LEGTISZTELENDŐBB, (leg-tisztelendőbb) ősz. mn. Némelyek által használt kifejezés az egyházi 'Eminentissimus' magyarításával.

LEGTÖBBNYIRE, (leg-többnyire) ih. Legtöbb esetben; jobbára; csaknem mindenkor.

LÉGTÖMEG, (lég-tömeg) ősz. fn. Bizonyos tért elfoglaló, s mint együvé kapcsolt részekből álló légmennyiség.

LÉGTÜNDE, **LÉGTÜNDÉR**, (lég-tünde v. —tündér) ősz. fn. Régés szellem, mely a légben lakik, s kitünő sajátsága a légkönnyűségű lebegés. (Sylph).

LÉGTÜNEMÉNY, (lég-tünemény) ősz. fn. Minden tünemény, mely a földet körülvevő légben mutatkozik, ú. m. szél, felhő, köd, eső, harmat, dér, hó, jégeső, villám, dörgés. (Meteor). Átv. ért. egyedül a képzelődésben létező tünemény. (Phantom).

LÉGTÜNET, (lég-tünet) l. **LÉGTÜNEMÉNY**.

LÉGTÜZ, (lég-tüz) ősz. fn. Mesterséges tűz, mely a légbe emelkedik, milyen az úgynevezett röpentyük tüze. Jelentheti a légben létező anyag égését is, milyen a bolygó tűz.

LEGUGG, (le-gugg) l. **LEGUGGOL**.

LEGUGGOL, (le-guggol) ősz. őnh. Guggolva leereszkedik, lehajol, leül. V. ö. **GUGGOL**.

LEGUGORODIK, (le-gugorodik) ősz. k. l. **LEGUGGOL**.

LEGURDÍT, **LEGURDÚL**, l. **LEGURÍT**, **LEGURÚL**.

LEGURÍT v. —**GURIT**, (le-gurít) ősz. áth. Valamely gömbölyű vagy kerekded kemény testet gurítva lefelé bajt. V. ö. **GURÍT**.

LEGURÚL v. —**GURUL**, (le-gurul) ősz. őnh. Gurulva lemegy, lefut, alászáll. *A golyó legurul a lejtőn.*

LÉGÚT, (lég-út) ősz. fn. A légben tett utazás eredménye, vagy kitűzött vonala.

LÉGUTAZÁS, (lég-utazás) ősz. fn. Utazás, a léggolyóhoz kötött hajócskán.

LEGUTÓ, fokozott mn. tt. *legutó-t*. Akit v. amit helyben vagy időben a vele viszonyban levők mindnyájan megelőznek. *A sorban, csapatban legutó katona. Az évrnek legutó napja.* Egyőbiránt ez eredeti rövid alakban már alig fordul elő, s helyette *legutósó* használtatik. V. ö. **UTÓ**.

LEGUTÓBB, (leg-utóbb) ih. Időre nézve legkésőbb. V. ö. **UTÓBB**.

LEGUTÓL, (leg-utól, azaz utó-ul) fokozott ih. Oly helyen vagy időben, mely a többi valamennyi után következik. *Az asztalnál legutól ülni. A sorban legutól lépni, lovagolni, repülni. A többi között valamit legutól cselekedni. Ez idén mi szüreteltünk legutól.* Fölveszi a harmadik személyragot, és e mellé a módosító ragokat, pl. *Boromnak legutolját iszom. Ezt legutoljára hagyom. A harcznak legutoljáig megállani a csatamezőn.* Itt az *utól* öszve van vonva, s eredetileg *utó-ul*. V. ö. **UTÓL**.

LEGUTOLSÓ, fokozott mn. Némileg különbözik tőle a *legutósó*, mennyiben ennek törzsöke a melléknév *utó*, amazé pedig a határozó *utól*. V. ö. **UTÓ**, **UTÓL**. Egyébiránt értelemben nincs köztök különbség.

LEGUTÓLSZOR, (leg-utólszor) fokozott ih. Végső ízben, mindenek után. Ez bizonyos állapotnak, cselekvésnek vagy szenvedésnek ismétlésére vonatkozik, mennyiben már semmi sem következik utána. *Taval láttam őt legutólszor, azolta nem. Ma megyek iskolába legutólszor, azután nem.*

LEGUTÓSÓ, (leg-utósó) mn. L. **LEGUTOLSÓ**.

LEGUTÓSZOR, (leg-utószor) fokozott ih., mely a *legutó* melléknévből származik, s abban különbözik csak tőle a *legutólszor*, hogy ennek törzsöke a határozó *utól*. V. ö. **UTÓ**, **UTÓL**, **LEGUTOLSÓ**.

LÉGÜR, (lég-űr) ősz. fn. Azon nagy űr, melyet a lég öszves tömege elfoglal.

LÉGÜRES, (lég-üres) ősz. mn. Oly zárt térről, öbölről mondatik, melyből a léget szivattyú által kihúzták, vagy a lehetőségig megvékonyították. *Légüres palack.*

LÉGÜST, (lég-üst) ősz. fn. Üstféle edény a tüzi fecskendőkön, mely a víztartó tömlővel öszveketetésben van, s a benne foglalt levegő nyomása által a vizet kitolja.

LÉGVÁR, (lég-vár) ősz. fn. Átv. ért. merő képzelődésekre, ábrándokra alapított remény, jólét. *Légvárakat építeni.*

LEGVÉGSŐ, (leg-végső) fokozott mn. Mi a végen utósó helyet foglal. *Legvégső ház a faluban.* Úgy látszik, a nyelvszokás szerint csak ingatlan testekről, és elvont szellemi tárgyakra mondatik, pl. *Legvégső bolt, szoba. Legvégső akarat, búcsú, rendelés. Legvégső szó.* V. ö. **VÉGSŐ**.

LÉGVILÁGÍTÁS, (lég-világítás) l. **LÉGSZESZ-VILÁGÍTÁS**.

LÉGVÍZ, (lég-víz) ősz. fn. A léghen létező gőzalakú víz, mely majd eső vagy harmat, majd hó, darra, jégesőképen hull alá.

LÉGVONAT, (lég-vonat) ősz. fn. lásd: **LÉGHUZAM**.

LÉGZÉS, (lég-z-és) l. **LÉLEKZÉS**.

LÉGZIK, (lég-z-ik) l. **LÉLEKZIK**.

LÉGY, ékvesztő fn. tt. *legyet*. Személyragozva: *legyem, legyed, legye* stb. Az ékezetet elveti e szár-

mazékokban is: *legyes, legyez, legyint, legyecske*. Nem lehet kételkedni róla, hogy több ékvesztő társával együtt eredetileg rövid volt: *legy*, keményebb hangon: *led*, melyből a csapongást, ide-oda szállongást jelentő *ledér*, s hangváltozattal *lédérc* is erednek. Tehát alapfogalom benne a könnyed mozgás, melyet a *le* gyök-elem képvisel. Ismeretes rovar, egy szívó fullánkkal, és két állatszóró röptyével. E nem alá több fajok tartoznak, melyek között legközönségesebb a *házi* vagy *szobai* légy. (*Musca domestica*). Ide tartoznak az ebeket háborgató *eblegy*, a lovak körül röpködő *lőlegy*, továbbá az úgynevezett *vaklegy*, *dongólegy*, *babócs* stb. Nevét csapongó röpködésétől, lebegésétől kapván, valamint a jelentésben úgy hangokban is egyezik vele a német *Fliege*, mely szintén egy eredetű a *fliegen*, *fliehen* igékkel. *Szemtelen légy*, mert ha elhajtják ismételve visszatér. *Neki megy mindennek, mint a vak légy*. (Km.). *Oly szomorú, mint ősszel a légy*. (Km.). *Bekapja, mint kutya a legyet*. (Km.). *Még a légynek sem vét* (km.), azaz igen szelíd, jámbor. Képes kifejezéssel *legy*-nek mondják a puskacső végén azon gombocskát, melyet szemmel tartva czéloz a lövő.

LEGYÁFOL, (le-gyáfol, mintha volna: le-gyávol) ősz. áth. A székelyeknél am. *legyaláz*. (Kriszta J)

LEGYALÁZ, (le-gyaláz) ősz. áth. Gyalázva, erkölcsileg lealacsonyít valakit, vagy valaminek árát, becsét ósárolja. *Legyalázni a hivatalkereső vetélytársakat. Bizonyos árút legyalázni.* V. ö. **GYALÁZ**.

LEGYALÚL, (le-gyalúl) ősz. áth. Valamely testnek felszínét, héját, csomóit stb. gyalu nevű szerzőmmelel lehasítja. *Legyalulni a deszka szálkát, buczkót.* V. ö. **GYALU**, **GYALÚL**.

LÉGYCSAPDA, (légy-csapda) ősz. fn. 1) Kis csapda, melylyel legyeket fognak. 2) Átv. ért. éjszakamerikai moesárnövény, melynek levelei két lefentyűféle hárttyával ellátvák, s ha valamely testcske, nevezetesen légy rájuk száll, legottan öszvecsapódnak. (*Dionaea muscipula*).

LÉGYCSAPÓ, (légy-csapó) ősz. fn. Nyéllel ellátott bőr- vagy szövetslapoczká, melylyel legyeket szoktak csapni.

LÉGYCSAPTA, l. **LÉGYCSAPDA**.

LEGYEN, kapcsoló módja, lesz' igéanc; l. ezt.

LEGYENT, l. **LEGYINT**.

LEGYES, (legy-es) mn. tt. *legyes-t* v. —et, tb. —ek. Legyekkel bővelkedő; mit a legyek igen eleptek. *Legyes konyha*, —ebédlő, —mészárszék. Átv. ért. mondják állatról, különösen lóról, midőn a legyek-től féltében, vagy csípve hánykolódik, nyugtalankodik. Szélesb ért. szilaj, pajkos, kirúgó. Tréfásan mondják ily tulajdonságu emberről is.

LEGYESKÉDIK, (legy-es-kéd-ik) k. m. *legyes-kéd-tem*, —tél, —ét. Legyek-től háborgatva vagy csípve hánykolódik. V. ö. **LEGYES**.

LÉGYÉTETŐ, (légy-étető) ősz. fn. Vízben feloldott mérges por, melytől a legyek megdöglencnek, vagy más ilyféle szerek.

LEGYEZ, (legy-ez) áth. m. *legyez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Tulajd. ért. valakiről a legyeket űzi, hajtja. *Legyezni a beteget, az alvó kisedet.* Átv. ért. lapoczkaszerű eszközzel, úgynevezett legyezővel szellőzteti magát, vagy mást. Nagy melegségben *legyezni magát*, azaz úgy tenni, mintha legyeket űzne magáról. Képes kifejezéssel *valakit legyezni* am. bizonyos ügyben mentetgetni; kedve szerént cselekedni; holmi kellemetlenségektől óvni.

LEGYEZÉS, (legy-ez-és) fn. tt. *legyezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit legyezünk. Átv. ért. a légnek enyhítő fúvása.

„Fülemilék éneklésén,
Gyöngé szellők legyezésén
Örömet nevelni.“ Faludi.

LEGYEZGET, (legy-ez-get) áth. m. *legyezget-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyakorító értelmét veszi föl, *legyez* szónak, ennek mindenik jelentésében.

LEGYEZKÉDIK, (legy-ez-kéd-ik) k. m. *legyez-kéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondják baromról, vagy emberről is, midőn legyeket űz magáról.

LEGYEZŐ, (legy-ez-ő) fn. tt. *legyező-t*. Ránczokba szedhető, és kinyújtható lapos eszköz, mely részint legyeket űzni, részint magát szellőztetni való. *Selyem, tarka, aranyos legyező.*

LEGYEZŐÁRUS, (legyező-árus) ősz. fn. Szelemly, ki legyeket árul.

LEGYEZŐBAJNÓCZA, (legyező-bajnócza) ősz. fn. Növényfaj a bajnócák neméből; levelei csonkattollas-szárnyasak, virági bogernyősek, gyökere rojtos. Nedves, árnyas helyeken nő, és szára négy—öt lábnyi magas. (*Spiraea ulmaria*). Másképp a közéletben: *legyezőfű, borvirág.*

LEGYEZŐFÜ, (legyező-fű) l. LEGYEZŐBAJNÓCZA.

LEGYEZŐKORALL, (legyező-korall) ősz. fn. Alakjára nézve némileg legyezőhöz hasonló korallfaj.

LEGYEZŐSZÁR, (legyező-szár) ősz. fn. A legyezőféle eszköznek nyele, fogatyúja.

LEGYEZŐSZIVACS, (legyező-szivacs) ősz. fn. Szivacs-faj, mely alakjára nézve legyezőhöz hasonló. (*Spongia ventilabra*).

LÉGYFOGÓ, (légy-fogó) ősz. fn. 1) Általán eszköz, pl. csapda, hálóska stb. melylyel legyeket fognak. 2) Madárfaj, mely legyeket fogdos és azokkal él.

LÉGYFÜ, (légy-fű) ősz. fn. Növényfaj a czikk-szárak neméből, hímje hat, anyaszála két ágú; szára felálló, elágazó; levelei láncsásak; virága halavány veres. Másképp: *vizi bors, vízi hunyor, balhafű, ebgyömbűr, keserűfű*, növénytani néven: *borsos czikk-szár*. (*Polygonum hydropiper*).

LEGYHED, (legy-h ed) önh. m. *legyhed-t*. Bágyad, lankad, mint a hidegvette légy; vagy pedig a, legy' gyök csak, légý' szónak felhangu módosulata; vagy végre az nem más mint *lety* v *lity*, tehát innen: *letyhed* v. *lityhed*.

LEGYHEDT, (legy-h-ed-t) mn. Bágyadt, lankadt. *Fáradtságtól, gyöngeségtől legyhedt tagok.*

LEGYILKOL, (le-gyilkol) ősz áth. Gyilkol által lábáról leejt, kivégez valakit. Szélesb ért. öldökölvé ejt le. *Legyilkolni az ostrommal bevett vár őrseregét.*

LEGYINT, (legy-in-t) áth. m. *legyint-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —s. 1) Oly gyöngén illet valakit, mintha csak a szellő érintené, melyet legyezővel hoznak mozgásba. *Kendővel legyinteni valakit.*

„Ez a kezem ez az egyik,
Jobban legyint, mint a másik.“ Népd.

2) Valamely lebegő testet könnyed mozgásba hoz, s mintegy lebbent. *Jeladással kendővel vagy kendőt legyinteni.*

LEGYINTÉS, (legy-in-t-és) fa. tt. *legyintés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Leggyöngédebb, legkíméletesebb illetés, érintés, vagy mozditás. V. ö. LEGYINT.

LÉGYKAPÓ, (légy-kapó) ősz. fa. Általán minden kis madár, mely legyekkel él. Különösen, fehér pettyes szárnyu billegényfaj. (*Motacilla ficedula*).

LÉGYMADÁR, (légy-madár) ősz. fa. Déli Amerikában otthonos, legkisebb és legszebb madárfaj, mely méhek módjára a virágokról él. (*Colibri*).

LÉGYMASZLAG, (légy-maszlag) ősz. fa. l. LEGYVESZTŐ.

LÉGYNEMŰ, (légy-nemű) ősz. mn. A legyek neméhez tartozó, vagy némely tulajdonságaira nézve légyhez hasonló. *Légy-nemű rovarok.*

LÉGYOTT, (légy-ott) ősz. fn. tt. *légyott-ot*. Öszvebeszélés által meghatározott titkos találkozás bizonyos helyen és időben, kivált a szerelmesek által. *Légyottra megjelenni.* (Rendez-vous).

LÉGYÖLŐGALÓCZA, (légy-ölő-galócza) ősz. fn. Növényfaj, a fölül veres bőrű galócák neméből, melynek veres kalapja fehér bibircsókával pettyes, tönkje gúnyás, perezces, tövön tojásdad. (*Agaricus muscarius*).

LEGYŐZ, (le-győz) ősz. áth. Az ellene támadót, felkelőt győzés által, mintegy erkölcsileg leveri. *Legyőzni a haza ellenségeit.* V. ö. GYŐZ.

LÉGYRAJ, (légy-raj) ősz. fn. Egy csoportban repkedő, vagy megszálló legyek sokasága. *A vágószéket, döngőt meglepi a légyraj. Lovakat kísérő légyraj.*

LÉGYSZAR, (légy-szar) ősz. fa. A légynek kis fekete foltokban lerakott ganaja, légypiszok. *Légy-szarral pettyezett tükör, képráma.*

LÉGYSZAROS, (légy-szaros) ősz mn. Légy-szartól mocskos, foltos, légypiszkos. *Légy-szaros képek, függönyök.*

LÉGYTETŰ, (légy-tetű) ősz. fn. l. CSIMBE.

LEGYÜR, (le-gyúr) ősz. áth. Gyúrva lenyomkod, letapos, leteper valamit. 1) *Legyúrni a fűvet, ker-ti veteményeket.* 2) l. LEGYÜR 2)

LEGYÜR, (le-gyür) ősz. áth. 1) Gyúrva alá nyom, alacsonyyná tesz valamit. *Legyúrni az ágyat,*

kalapot. 2) Átv. ért. birkozó társát lenyomja, leteperi a földre.

LÉGYÜTŐ, (légy-ütő) ösz. fn. l. LÉGYCSAPÓ.

LÉGYVESZTŐ, (légy-vesztő) ösz. fn. Általán mindenféle mérges szer, melytől a rászállott legyek megdöglenek, légyétető, légymaszlag, légyvíz.

LÉGYVÍZ, (légy-víz) l. LÉGYVESZTŐ.

LEH, (1), fn. tt. *lehet*, harm. szr. —e. Állatigygénéd fuvalmu hang, melyet a tüdőnek rendes állapotú mozgása okoz, midőn a torkon a levegőt majd kitolja, majd beszívja. Ezáltal ismerni meg, ha él-e az állat vagy nem. Élénkebb mozgást fejez ki a *lih*, melyből *líheg* am. fáradtan lehel; még erősebb a *fú*, mely nagyobb fáradságra, belső hőségre, vagy indulatra mutat. Fordítva *hel*, megvan a latin *an-helo* igében s ha az *l-t* elhagyjuk, rokona az *ih*, melyből *ihl*, *ihlet*, *ihlés*, *ihlet* erednek, lényeges alkotó része a toroktüdőhang *h*, az *l* pedig a nyelv mozgását fejezi ki. Származékai: *lehel*, *leheg*, *lehelés*, *lehelet*. Ugyan a fennjegyzett alakban a régiek önható igeül használták, melynek közelebbi származékai: *lehés*, *lehő*. L. külön LEH, (2). Legszeresebb fogalmi és hangrokonosságban: van vele: *lélek* (=lehel-ek) v. röviden: *lelk*, melyet az ősz magyar a *leh*-hel azonosított, mint az ősz latin a *spiro* és *spiritus*, az *anima* és *anhelo* szokat. A német *atmen* a tárottabb szájjal kibocsátott tüdőhangot fejezi ki, melynek elemével szintén egyezik a magyar *á* v. *dh* gyök, honnan *áhit* stb. valamint a latin *anima* és *animal* hasonlóan a magyar *dh* és *állat* (=áhlat némely vélemény szerint) egy eredetűek, t. i. az állatoknak (általános értelemben) különböztető jegye az, hogy lehelnek, lélekeznek, hogy lelkők van, honnan régebben „lekes” néven is hivatottak.

LEH, (2), a régieknél mint önh. ige is használatban volt: *lehek*, *lehsz*, *leh*; m. *lehet*, htn. *lehn*. Am. *lehel*. „Mikoron kegyig az ember a kezére lehne, megkérde, mi oka volna annak?” Pesti G. meséi CIX-dikében. „De mikoron mégis (mégis) lehne, gerelyekkel általverék ötet” Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása, 56. l). „És mikor immár méndenes-től éktelenné lett volna, parancsolá a füzet öregíteni és még lehot (lehelőt) a serpenyőben gyetreni.” Bési codex. Machabeus.

LÉH, falu Abauj m.; helyr. *Léh-re*, —én, —ről.

LÉHA, (1), (léh-a v. leh-a l. L betű); mn. tt. *lédát*. Általán jelent valami könnyűt, milyenek az üres öblű testek. Innen alkalmazásban: *léha gabona*, melynek csak toklása, polyvája, de szeme nincs; *léha mag*, melynek kevés bele van, és könnyű. *Léha virág*, *magrejtő* a növénytanban az olyan, melyben vagy nincsen kifejlett mag, vagy nem is képes magot teremni, pl. az árpa füzérkéiben levő két szélső virág. Átv. ért. *léha ember*, am. hitvány, vagy lusta, tunya, restember; *léhafa* a szekérnek, a nyújtó alatt által szegezett lapos fa, mely a rúdnak mozdítására ide-

oda fordul. L. LÉHA, (2). A főntebbi jelentésekben a lehelethez hasonló könnyűség vagy súlytalanság alapfogalma rejlik, s mintegy azt fejezik ki, hogy a léha test oly könnyű vagy súlytalan, melyet lehel is elmozdítani lehet, milyenek valósággal a léha gabona, és léha szem. Így a *pehely* fn. és *pih-eg* ige szintén egy gyökűek. Gyöke ugyanazon *leh* megnyújtva, vagy öszvehúzva, mely lélekzést jelent. Ugyanaz *l* és *h* átvetésével *hela*, melyben, ha külön gyökű szónak vesszük, a „háj” szó szerepel, minthogy pl. a *hela* zabnak csak a *héja* van. Rokon vele a finn *laho* (*hüle*?)

LÉHA, (2), (léh-a v. leh-a) fn. tt. *lédát*. 1) A gabonának, s némely magoknak hüvelye, *héja*, toklása, mely természeténél fogva könnyű, súlytalan s lehelés vagy szellő által elfúható. 2) A szekér előrésznének annak nyújtója alatt az ágas szárnyakat öszvefogó kurt lapos fa, mely a szekérrudat fölemelve tartja; talán az ideoda mozgástól, milyen a lehelet; vagy pedig az *íha eha*, néhutt: *joha*, *gyéha*, *gyuha* szókból módosult, s akkor a szekérnek mintegy belső részét jelentené.

LEHABOZ, (le-haboz) ösz. ön- és áth. A meleg forrás, vagy akármily mozgalom által támadt habokat leszedi. *Lehabozni a forró levet*, *zsírt*. *Lehabozni a szapanos vizet*. V. ö. HABOZ; HABZIK.

LEHÁG, (le-hág) ösz. önh. Valamely magasabb helyről alászállva lábaira lép. *Lehágni a kocsiról*, a nyeregéből. *Lehágni a létráról*, a székről. Ellentéte: *felhág*. V. ö. HÁG.

LEHAJIGÁL, (le-hajigál) ösz. áth. Magasabb helyen lévő több tárgyakat alá hajít. *Az asztagról lehajigálni a kévéket*. *A háztetőről lehajigálni a cserepeket*. V. ö. HAJIGÁL.

LEHAJÍT, (le-hajít) ösz. áth. Valamely egyes tárgyat bizonyos magasságról alá hajít. *Egy zsákot lehajítani a padlásról*. V. ö. HAJÍT.

LEHAJLÁS, (le-hajlás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lehajol vagy lehajlik; noha szigorún véve különbözik: *lehajolás*. V. ö. LEHAJOL, LEHAJLIK.

LEHAJLIK, (le-hajlik) ösz. k. Szenvedőleg, mintegy önkénytelen görbed alá. *Az erőtlen ember lehajlik a nagy teher alatt*. *A szunnyadó ember feje lehajlik*. *A gyümölcsessel terhelt ágak lehajlanak*. Továbbá az adósságból valami lerovatik. *Száz forintból 50 ft. mint a küldött bor ára lehajlik*. V. ö. LEHAJOL; és HAJOL, HAJLIK.

LEHAJLÍT, (le-hajlít) ösz. áth. Aláfelé hajló, legörbedő állapotba helyez valamely rugalmas, szivós testet.

LEHAJLÍTÁS, (le-hajlítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehajlítottunk valamit. V. ö. LEHAJLÍT.

LEHAJÓKÁZIK, (le-hajókázik) ösz. k. A víznek mentében, vagy felsőbb vidékről alsóbbra hajókázva halad. *Lehajókázni a Dunán Komáromból Pest-re*. *A Balatonon Kencsétől Keszthelyig lehajókázni*.

LEHAJOL, (le-hajol) ösz. önh. Szabatosan egyedül élő lényről mondható, midőn belső akaratánál vagy hajlamánál fogva görbed alá; pl. *Tiszteletből lehajolni valaki előtt. Lehajolt a földre, hogy fölvegye az elejtett könyvet. A szilaj ló lehajol, midőn szügyébe szegi fejét.* V. ö. LEHAJLIK.

LEHAJOLÁS, (le-hajolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely élő lény, mintegy belső akaratából hajol alá.

LEHAJT, (le-hajt) ösz. áth. 1) Midőn gyöke az üzést jelentő *haj!* am. *haj haj!* vagy más üző indultszóval lefelé terel, milyenek: *czo, to, hü, hücs*, stb. *Lehajtani a gulyát itatás végett a folyóba. Lehajtani a ludakat a vetésről.* Emberekre alkalmazva am. parancsoló szóval, vagy erőszakosan leüz. *Lehajtani a gyermekeket a fáról, a szekérről.* 2) Midőn a görbédést jelentő *haj* (kaj) gyökből ered, am. legörbít. *Lehajtani a gallért. Lehajtani a szeget. Szégyenében lehajlotta fejét.*

„Lehajtom fejemet, kedves, az válladra,

Hullnak az könyeim hó színű nyakadra.“

Népdal. (Erd. gyűjt.).

V. ö. HAJT.

LEHALAD, (le-halad) ösz. önh. Lefelé tartott irányban halad. *Lehaladni a hegyről. A magára hagyott hajó lehalad a folyó mentében.* V. ö. HALAD.

LEHALADÁS, (le-haladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehalad valaki. V. ö. LEHALAD.

LEHÁMLIK, (le-hámlik) ösz. k. Bizonyos testnek hámja, azaz haja, héja, kérge, bőre stb. lefoszlik, leválik. *Lehámlik a kenyér*, midőn héja elválik. *Tavaszkor lehámlanak a kigyók. Kézéről lehámlott a bőr. A szuette vén fa kérge lehámlik.* V. ö. HÁMLIK.

LEHÁMOZ, (le-hámoz) ösz. áth. Bizonyos testnek hámját, nevezetesen kergét, héját, haját, bőrét, hártýáját, burkát stb. lefosztja, lehúzza. *Lehámozni az almát, körtét, barackot. Lehámozni a sípnak szánt fűzfadagot. Lehámozni a kenyeret. Lehámozni a lovakat*, am. hámából kifogni. V. ö. HÁMOZ.

LEHÁMOZÁS, (le-hámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehámozunk valamit. V. ö. LEHÁMOZ.

LÉHÁN, (léh-a-an) ih. Léha módon; léha minőségben. V. ö. LÉHA.

LEHANGOL, (le-hangol) ösz. áth. Tulajd. ért. bizonyos kellő hangra felcsigázott húrt alább ereszt, megtágít. *A nedves lég lehangolja a húrokat.* Átv. ért. *lehangolni valakit* am. bizonyos ügyre, tárgyra nézve kedvét venni, jó reményét alább szállítani, s kedélyének kellemes fogékonyosságát megzavarni.

LEHANGOLÁS, (le-hangolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehangolunk valamit, vagy átv. ért. valakit. V. ö. LEHANGOL.

LEHANGZIK, (le-hangzik) ösz. k. 1) Valaminek hangja alá hallik, lefelé terjed. *A felső emeleten lakók zaja lehangzik az udvarra.* 2) Valaminek hangja lassan lassan alább szállva elmúlik, szabatosanban: *elhangzik.*

LEHÁNT, **LEHÁMT**, (le-hánt v. hámt) ösz. áth. Ugyanannyit jelent, mint a *lehámoz*, kivéven, hogy a mesterséges hámról, pl. a vonó barmok hámjáról nem mondatik. V. ö. LEHÁMOZ.

LEHÁNTÁS, (le-hántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehántanak.

LEHÁNY, (le-hány) ösz. áth. Többet egymásután bizonyos magasságról alá dobál. *A kévéket, hasábfákat lehányni a szekérről.* Néha am. némi indulatból letép, leszakgat, s levet. *Forróságában lehányta magáról a ruhát, takarót. Lehányni a szakált, Gömör és Torna megyében am. megborotválkozni.* Midőn az alapige okádást jelent, am. valamit okádva bemocskol, leokád. *Lehányni a padlót, asztalt.* V. ö. HÁNY áth.

LEHÁNYÁS, (le-hányás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehányunk valamit. V. ö. LEHÁNY.

LÉHAPÓT, (léh-a-pót) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; esészéje két virágu, két polyváju, színes. A két virág közt egy léha, v. záp, v. szüz virág. Néha csak egy virágja van, s a mellette való záp. (Melica.) Fajai: *prémes, függő, kékelő, egyvirágu* léhapót. Nevét léha virágtól kapta, mely pótlék gyanánt tűnik elé.

LEHARAP, (le-harap) ösz. áth. Fogaival leszakaszt, letép valamit. *A szelindek leharapta az ökör fülét. Leharapni a szivar hegyét. Ne félj, nemharapják le az orrod*, népies mondás, mely emberek közé menésre biztat.

LEHARAPDÁL, (le-harapdál) ösz. gyak. áth. Folytonosan vagy gyakran harapva letép, leszakgat, lerág, megesz valamit. *Az úgynevezett karórágó lovak leharapdálják a jászolt.* V. ö. HARAP.

LEHÁRSOL, (le-hársol) ösz. áth. Szoros ért. a hársfa kergét lehúzza, lefejt. Szélesb ért. akármily fa kergét lehántja.

LÉHÁS, (léh-a-as) mn. tt. *léhás-t* v. —at, tb. —ak. Mondják gabnafejekről, és gabnaszemekről, melyek belül üresek, könnyük, pl. midőn üszögösek, ragyásak. V. ö. LÉHA.

LÉHASÁG, (léh-a-ság) fn. tt. *léhaság-ot*, harm. szr. —a. A gabnafejeknek és szemnek hibás tulajdonsága, midőn üres, könnyű. Átv. ért. szellemi, lelki üresség, s cselekvésbeli lajhaság, mely a dolog könnyű végét fogja.

LÉHASAN, (léh-a-as-an) ih. Léhas állapotban vagy minőségben.

LEHASÍT, (le-hasít) ösz. áth. Valamely rostos testből hasítva leszakaszt valami részt. *A fából fejével, baltával, késsel lehasítani egy darabot. A végvászorból lehasítani néhány réfnyt. Az ivpapírból egy negyedrélet lehasítani.* V. ö. HASÍT.

LÉHASÍT, (léh-a-as-ít) áth. m. *léhási-t-ott*, htn. —ni v. —ni. Léhává tesz.

LEHASÍTÁS, (le-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehasítunk valamit. V. ö. LEHASÍT.

LEHAT, (le-hat) ösz. önh. Erejének működése bizonyos mélységig terjed, alászáll, pl. *Midőn akarót leverik, a súlyok ereje lehat a karó alsó végeig. A leveleken beszívott nedvek lehatnak a növény alsó ré-*

szeibe. Néha am. leér, lenyúlik. E hosszú pózna lehet a víz fenekére. A kankalék lehet a kútba. V. ö. IAT.

LEHECSÉN, falu Bihar m.; helyr. *Lehecsén-be, —ben, —ből.*

LEHÉG, (leh-ég) gyak. önh. m. *lehég-tem, —tél, —étt.* Folytonos lehet bocsát, ismételve lélekzik. Minden élő állat, kivált a tüdővel ellátott, rendszer állapotában leheg; pl. a tüdeje ingerültebb mozgásban van, akkor *leheg*, ha a fáradt, vagy lázas ember. V. ö. PIHEG, PIHEN.

LEHÉGÉS, (leh-ég-és) fn. tt. *lehégés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A tüdőnek működése, midőn leheg. *Oly csend van, hogy az ember lehegését is meghallani.* V. ö. LEHÉG.

LEHEL, (1), (leh-el) önh. m. *lehel-t.* Tüdején a levegő be- és kijár, párája folytonos mozgásban van. *Addig él az ember, míg lehel. Már alig lehel, úgy oda van. Különösen am. lehet fúj, taszit magából. Gyöngéden, erősen lehelni. A tükörre, tenyérbe lehelni. Kihelteni magát. Valakire lehelni. Ökör számár redja lehelvén, mintha mondanák.* (Karácsoni ének). A régiek használták lelketlen dologról is pl. „szellet hol akar ott lehel“ (spiritus ubi vult, spirat. Tatosi codex.) Használtatik tárgyesetes névvel áthatólag is. *Nagyot, bűdöset, forrót lehelni. Lelkét, páráját kihelni. Isten életet lehelt a földből alkotott emberbe.*

LEHEL, (2), pusztá Bihar m.; helyr. *Lehel-re, —én, —ről.*

LÉHEL, (léh-el v. léh-a-al?) áth. m. *lélhel-t.* A kendert, vagy lent gereben által szöszétől, kóczától megtisztítja. Máskép: *gerebenez, hihöl;* a gypajutisztításnál: *kártol.* Székely tájszó. Gyöke *léh* egy a *léha* szó gyökével, minthogy a léhelés által csakugyan a kender vagy len *léhájtát*, azaz alját, hitványát szedik ki. Rokon vele: *lécskál*, azaz *léhicskál.* V. ö. LÉCSKÁL, LÉHA.

LEHELÉS, (leh-el-és) fn. tt. *lehelés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A tüdőnek azon működése, midőn lehel, lélekzés. *Könnyű, nehéz lehelés. Ggöngye, erős lehelés. Leheléssel melegíteni a kezeket.* V. ö. LEHEL (1).

LÉHELÉS, (léh-el-és) fn. tt. *lélhelés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, midőn léhelnek, héhelnek vagy gerebeneznek.

LEHELET, (leh-el-et) fn. tt. *lehelet-ét, harm. szr. —e.* Azon levegő, melyet a tüdő mozgásba hoz, és a torkon kitaszit. *Nehéz, bűdös, dögleletes lehelet. Valakinek leheletétől elundorodni.* Minthogy a lehelet melegebb, mint a külső levegőnek bizonyos fokai, innen némileg láthatóvá fagy, kivált a síma testeket érintve, pl. tükröt, üveget. *Hideg van, mert már lát-szik az ember lehelete.* Különben hidegebb tárgyra öblös szájjal és tátott ajakkal bocsátott lehelet meleg természeténél fogva olvasztó erővel bír. *Lehelettel olvasztani a befagyott ablak jegét.*

LEHELL, (leh-el-el, kettőztetett képzővel t. i. némelyek ejtése és írásmódja szerint) l. LEHEL.

LEHELLET, l. LEHELET.

„Mindent megigézett mérges lehellete.“

Csokonai.

LÉHENDÉK, (léh-end-ék) fn. tt. *léhendék-ét, harm. szr. —e.* Léha erkölcsű, azaz semmirekellő, nasplopó ember. V. ö. LÉHÜTŐ.

LEHENG, (leh eng) gyakorító önh. m. *leheng-tem v. —éttem, —tél v. —éttél, —étt, htn. —ni v. —eni.* L. LIHEG.

LEHengerÉDIK, (le-hengerédik) ösz. k. Hengeregve bizonyos magasságról lefelé forog. Tulajd. értelemben csak hengeralakú testekről mondható, milyenek hordó, sodrófa, dorong stb. Átv. ért. le-hengeredik más test is, midőn mintegy saját tengelye körül a földön forogva alászáll, pl. midőn a gyermekek a domboldalról fektökben leforognak, legu-rognak.

LEHengerÉG, (le-hengerég) ösz. gyak. önh. Hengeregve lemegy, leszáll. *A megtaszított hordó le-hengereg a lejtőn.* V. ö. HENGERÉG; HENGERÉDIK.

LEHengerEL, (le-hengerel) lásd: LEHengerÉZ 1).

LEHengerÉZ, (le-hengeréz) ösz. áth. 1) Valamely testet alája tett hengeren, dorongon, korcsolyán aláerez, szabatosabban: *lehengerel.* Különbözik: *lehengerít.* 2) Hengerrel lenyomkodja, pl. a maggal bevetett szántóföldön kö- vagy vashengert tengelyénél fogva végig vontat, miáltal a föld össze-nyomakodik, s a vetett magot jobban betakarja.

LEHengerGET, (le-hengerget) ösz. gyak. áth. Hengergetve, azaz henger gyanánt forgatva le-taszigál, leereget valamit. *A hordókat lehengergetni a pinczébe.* V. ö. HENGERGET.

LEHengerÍT, (le-hengerít) ösz. áth. Egyes hengeralakú testet saját tengelye körül, vagy valóságos tengelye nem lévén csak maga körül forgatva leereszt, letaszit. *Korcsolyán lehengeríteni a kőszolopot.*

LEHÉNY, pusztá Nyitra m.; helyr. *Lehény-be, —ben, —ből.*

LEHEPPEN, (le heppen) ösz. önh. Mély hangon: *lehoppan és lehuppan.* Tunyán farára veti magát, s mintegy seggre esik, heppen leesik. Gyöke az emelkedő ugrást jelentő *hep*, (hip, hop) a *le* igekötő mint aláfelé irányt jelentő ezen értelmet köti vele össze, mint *repül* am. bizonyos magasságban száll, *lerepül* am. alászáll.

LEHERGÉL, (le-hergél) ösz. áth. Dörgölve, dörzsölve, valamely éles eszközzel levakar, lekoptat. *A timár lehergeli a nyers bőrről a szőrt, húst.*

LEHERNYÓZ, (le-hernyóz) ösz. áth. Bizonyos növényekről a hernyókat leszedi. *Tavasszal lehernyózni a gyümölcsfákat.*

LEHERNYÓZÁS, (le-hernyózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamiről a hernyókat leszedik.

LEHERVAD, (le-hervad) ösz. önh. Mondjuk növények gyöngye sarjairól, leveleiről, virágok szir-

mairól, midőn hervadva elfonnyadva lekonyulnak. A *féreg rága* növény levelei lehervadnak.

LEHERVADÁS, (le hervadás) ősz. fn. Szenvedő állapot, midőn lehervad valami.

LEHÉS, (leh-és) fn. tt. *lehés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Régiesen am. lehelés. Eléjűn Szabó Dávidnál is: *Lehés nehéz volta*. V. ö. LEH, (2).

LEHET, (le-het) tehető ige, m. *lehet tem*, —*tél*, —*étt*, par. *lehess*. Általán am. sem fogalomban sem bizonyos tárgyakkal viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, midőn cselekvésre, működésre, tette vonatkozik, am. azt tenni valakinek hatalmában van, az bizonyos erőtől kitelik, megtörténhetik. Ez értelemben személytelenül használtatik. *Az lehet, ez nem lehet. Lehet-e ellene tennem? Lehet tőle*, tájdivatosan am. kitelik tőle. *Nem lehet dolgoznom. Monda a szent szűz, miként lehet ez?* (Ádventi ének.) *Nem lehet szabadulnom*. Néha am. szabad, meg van engedve, nincs akadály benne. *Ma a növendékeknek ki lehet sétálniok. Lehet-e a határban mindenkinek vadászni? Elhúzódván az ellenség, mindenfelé lehet menni*. Midőn szenvedő állapotra vonatkozik, am. valamivé válhatik, átalakulhat. *Ezen ifjúból még nagy ember lehet. Mivé lehetett volna, ha nekem szót fogad? Te is gazdag lehettél volna*. Ez értelemben személyes ige. Midőn az állapotot jelentő *van* ige szolgál alapfogalmul, am. a) tulajdonító esettel viszonyban valamit vagyonul bírhat, pl. *sok pénze lehetne, ha el nem pazarlotta volna. Lehet neki mintegy százezer forintja*. b) Bizonyos körülményeknél fogva hihető, valószínű, hogy úgy van. *Elutazott vendégeink már eddig honna lehetnek*, azaz valószínű, hogy honna vannak. Ez értelemben egyszerű, ráhagyó, vagy bizonyító szóul is használtatik. *Lehet! Az lehet!* Mint kötszó régiesen am. ámbár, akár, s jóváhagyást, engedést jelent, pl. „Valamit kérndesz, adom te neked, lehet én országomnak felét“ (licet dimidium regni mei). Münch. cod. Mai szokás szerint: *jöllehet* am. *quamvis*, etsi. Egyébiránt v. ö. LESZ.

LEHETETLEN, LEHETLEN, (le-het-[et]len) mn. tt. *lehetetlen-t*, tb. —*ék*. Általán ami nem létezhetik, vagy nem történhetik. Szorosb ért. ami magában ellenkezik, pl. hogy valami egyszerre fehér is fekete is legyen. *Észtanilag lehetetlen*, ami az észtan szabályaival ellenkezik, pl. hogy e két ellenmondó állítás: *Van Isten, és nincs Isten* igaz legyen, észtanilag lehetetlen. *Természetileg lehetetlen*, mi a természet szabályaival, törvényeivel ellenkezik, pl. hogy ember egész hegyet kimozdítson helyéből. *Erkölcseleg lehetetlen*, mi a gyakorlati ész törvényeivel ellenkezik, pl. hogy valamely cselekedet, bűn és erény legyen egyszerre mind, az erkölcsileg lehetetlen. Néha határozatlanabb jelentéssel am. hihetetlen, mint olyas valami, melynek okát fel nem fogjuk, mi bizonyos tárgyra nézve szokott véleményünkkel ellenkezik, ami nem igaz, nem való. *Lehetetlen, hogy leveletem meg nem kaptad volna. Lehetetlen dolgokat beszélsz. Lehetetlen, hogy ő ily tettel elkövethessen. Az teljes*

lehetetlen. Néha am. nem szabad, nincs hatalmunkban. *Lehetetlen hazuról elmennem. Ezt tennem lehetetlen*. Használ'atik csodálkozási, vagy kétlési indulat-szóul is. *Lehetetlen!* V. ö. LEHETSÉGES.

LEHETETLENÍT, LEHETLENÍT, LEHETETLENIT, (le-het-[et]len-it) áth. m. *lehetetlenítétt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Lehetetlenné tesz, azt eszközi, hogy valami lehető ne legyen. *Egész évi folytonos szárazság lehetetleníti a mezei gazdálkodást. Magát lehetlenít'ni* mondják tisztviselőről, ki úgy viselte magát, hogy lehetetlen többé alkalmazni vagy megválasztani.

LEHETETLENÍTÉS, LEHETLENÍTÉS, (le-het [et]len ít-és) fn. tt. *lehetetlenítés-t*, tb. —*ék*. Lehetetlenné tevés. V. ö. LEHETETLENÍT.

LEHETETLENSÉG, LEHETLENSÉG, (le-het-[et]len-ség) fn. tt. *lehetetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Semmiség, melyet a fogalomnak önmagával, vagy a viszonyított tárgyakkal egymással való ellenkezése szül. *Észtani lehetetlenség*, mely fogalomban megsemmisül, pl. hogy az ember egyszerre éljen és ne éljen. *Természeti lehetetlenség*, pl. hogy a valódi tűz hideg legyen. *Erkölcsei lehetetlenség*, pl. hogy valamely tett erény is bűn is legyen. Különösen állapot, midőn valami az illető erők által nem történhetik. *Embernek mindent tudnia lehetetlenség. Bolondság valakitől lehetetlenséget kívánni*. V. ö. LEHETETLEN.

LEHETLEN; LEHETLENSÉG, l. LEHETETLEN; LEHETETLENSÉG.

LEHETŐ, (le-het-ő) mn. tt. *lehető-t*. Ami lehet, ami sem fogalomban, sem tárgyilag viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, mi bizonyos erőtől, képességtől kitelik. *Lehető sebességgel menni. Lehető módon elvégezni valamit*. V. ö. LEHET.

LEHETŐEN, (le-het-ő-en) ih. Lehető módon, amiut erőnktől képességünkől kitelik.

LEHETŐKÉP, (lehet ő-kép) l. LEHETŐEN.

LEHETŐLEG, (le-het-ő-leg) l. LEHETŐEN.

LEHETŐS, (le-het-ő-es) mn. tt. *lehető-s-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Önállólág nem igen, hanem meg igekötővel használtatik, s am. türehető, a maga nemében nem épen rossz, bizonyos célra elegendő. *Taval megleshetős bor termett. Meglehető tudományu ember. Határozója: meglehetősen*, am. türehetőleg, nem épen rossz, meglegedésig. *Búzánk meglehetősen termett*.

LEHETŐSÉG, (le-het-ő-ség) fn. tt. *lehetőség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehető, vagyis midőn valami sem fogalomilag, sem tárgyilag viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. *Mielőtt a vállalatba kapnál, a kiviteli lehetőségéről kell bizonyosnak lenned*. V. ö. LEHETŐ.

LEHETSÉG, (le-het-ség) fn. tt. *lehetség-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehet. Egy értelmű vele a *lehetőség*, azon különbséggel, hogy ebből es képzőü melléknév nem származik, ellenben *lehetség*-ből lesz *lehetséges*. *Nincs benne lehetőség*, am. nincs mód benne. *Lehetségig pontosan és serényen véghez vinni valamit*. V. ö. LEHET.

LEHETSÉGÉS, (le-het-ség-és) mn. tt. *lehetség-és-t* v. —et. 1) Amit tenni, véghez vinni lehet. *Lehetséges munka.* 2) Ami történhetik, megeshetik. *Lehetséges, hogy még ma találkozunk valahol.* 3) Valószínű, hihető. *E készültek után lehetséges, hogy az ellenség megtámad bennünket.* Kérdő szócskával csudálkozást jelent. *Lehetséges e?*

LEHETSÉGÉSÍT v. LEHETSÉGESÍT, (le-het-ség-és-it) áth. m. *lehetségésített*, htn. —ni v. —eni, par. —s. *Lehetségessé tesz. Versengő felek közt önmérséklet lehetségesíti a kibékülést.*

LEHEVER, (le-hever) ősz. önh. Lefekszik, hogy heverjen. *Leheverni a földre. Leheverni a padra.* Tárgyesetes névvel, és áthatólag am. valamit rajta heverve legyúr. *Leheverni az ágyat. A marha leheverte a vetést.* V. ö. HEVER.

LEHEVERÉDIK, (le-heveredik) ősz. k. Heverés végett lefekszik valahová. *Az elfáradt utas leheveredik a fa árnyékába.*

LEHÍ, (le-hi) ősz. áth. Valakit hí, hogy jöjjön le. *Az ácsokat lehíni a háztetőről. Esztergomból lehívták őt Pestre. A család lehívja madártársait a lépre.* V. ö. HÍ.

LÉHI, puszta Gömör m.; helyr. *Léhi-be*, —ben, —ből.

LEHIBBAN, (le-hibban) ősz. önh. Hibbanva bizonyos magasságról alászáll, vagy leesik, lecsúszik. *Lehibbanni az építő állásról.* V. ö. HIBBAN.

LEHIBBANÁS, (le-hibbanás) ősz. fn. Önkénytelen mozzanás, midőn valaki v. valami lehibban.

LEHIBBANT, (le-hibbant) ősz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami lehibbanjon. *A deszka tulsó végén ülő himbáló társat lehibbantani.* V. ö. HIBBAN.

LEHIDOR, (le-hidor) ősz. áth. Hidorva lenyomkod.

LEHIGAD, LEHIGASZT, l. LEHIGGAD, LEHIGGASZT.

LEHIGGAD, (le-higgad) ősz. önh. Mondjuk zavaros, sűrű nedvről, folyadékról, midőn nehezebb részei alászállván higgá, tisztává lesz. *A felzavart bor, ha állani hagyják, lehiggad.* V. ö. HIGGAD.

LEHIGGASZT, (le-higgaszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valamely sűrű, zavaros folyadék lehiggadjon. V. ö. LEHIGGAD.

LÉHÓ, (lé-hó v. leh-ő) elavult részesülő, egyzersmind melléknév. Gyöke vagy a nedvet jelentő *lé*, melyből lehetett az elavult ige *léh*, azaz foly, innen *léhó* am. folyó vagy folyató, t. i. tölesér, mely által valamit folytatnak, mely a nedvet általfolyatja egyik edényből a másikba; vagy pedig az am. *lehő* (a régies *leh* igétől, a Bécsi codexben is,) azaz lehelő, minthogy a folyadék által bocsatásakor mintegy lehelni, lihegni látszik és hallatszik. Másképen más-más tájdivatok szerint: *lejó, lihó, léju, líja, liu*, pálczósan: *levő*. Rokonok talán vele a latin *luo*, szláv *lejem* (öntöm). V. ö. LÉ; LEH Más származtatással l. LIÚ szót.

LEHÓCZ, falu Ung m.; helyr. *Lehócz-ra*, —on, —ról.

LEHOMÉR, falu Vas m.; helyr. *Lehomér-ra*, —on, —ról.

LEHONALAZ, (le-hónalaz) ősz. áth. Tulajd. ért. annyit tenne, mint hón alatt levisz, lehord valamit; de ezen jelentése nincs divatban. Átv. ért. azon kinövéseket, melyek bizonyos növények fő levelei vagy ágai alatt fattyusarj gyanánt kibujnak, letépi, lemetszi. E szóban a levelek és ágak képes kifejezéssel úgy tekintetnek, mintha hónaik, és hónaljaik volnának.

LEHONALL, (le-hónalal) l. LEHONALAZ.

LEHORD, (le-hord) ősz. áth. 1) Bizonyos tárgyakat, vagy részekre osztható egészet egymás után valamely magasságról levisz. *A gabonát zsákokban lehordani a padlásról. A fejes káposztát lehordani a hájóra.* 2) Valakit keményen megdorgál, leszid. Ez értelemben véve igazán *lehurd*, melynek gyöke *hur* egy a *hurogat*, *hurít* igék gyökével. Minthogy pedig a lehordás, vagyis lehurrogatás nyers erős hangon történik, innen rokonai, a *hurcz*, *hurczol*, *hurgya*, *horhol*, *horzsol* szók is, mint afféle hangutánzók.

LEHORGAD, (le-horgad) ősz. önh. Horgadva, azaz borog gyanánt meggörbedve aláhajlik. *Nagy teher alatt lehorgad a szeg.* Átv. ért. mondható emberről is, kinek teste vénség, betegség miatt, vagy nehéztől legörbed. V. ö. HORGAD.

LEHORGASZT, (le-horgaszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valamely hajlékony, rugalmas test lehorgadjon, vagyis meggörbedve aláhajoljék.

LEHORZSOL, (le-horzsol) ősz. áth. Horzsolva, azaz valamely kemény test által erősen dörögölve lekoptat valamit. *A kerék lehorzsolja a löcsöt. A falba akadott tengely lehorzsolja a vakolatot.* V. ö. HORZSOL.

LEHOTA, számos helységek neve a felső vármegyékben; helyr. *Lehotá-ra*, —on, —ról.

LEHOTTA, több helységek neve; helyr. *Lehotára*, —n, —ról.

LEHOZ, (le-hoz) ősz. áth. Ellentéte: *felvisz*. E két szó között azon különbség van, mi a *hoz* és *visz* között, t. i. hozunk valamit távolról közelre, onnan ide; ellenben *viszünk* valamit közléről távolra, innen oda. Eszerént lehozni valamit am. bizonyos magasságra távolból bizonyos alább fekvő közelre szállítani. *A padlást heverő könyveket hozd le ide a szobába, a bútorokat pedig vidd le a kamrába.* Átv. ért. valamit távolabbi régi időből leszármaztat. *Eredetét az első magyar korszakból hozza le.* Ugyan átv. ért. bizonyos igazságot több fokozatu okoskodás láncolatán mutat ki.

LEHOZÁS, (le-hozás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehozunk, tulajdon vagy átvitt értelemben. V. ö. LEHOZ.

LEHOZATAL, (le-hozatal) l. LEHOZÁS.

LEHŐ l. LEH (2) alatt.

LEHÖRPÖL, (le-hörpöl) ősz. áth. Hörpölve lenyal, leesz valamit. *Lehörpölni az üveg szájáról a mézet.* V. ö. HÖRPÖL.

LEHUGYOZ, (le-hugyoz) ősz. áth. 1) Magasról aláfelé hugyoz, szabatosabban: *hugyozik*. 2) Hugygyal bemocskít valamit v. valakit. *Lehugyozni a szeg-lepfalakat. Őt még a kutya sem hugyozza le*, azaz legérdektelenebb ember. Máskép: *lepisál, lepesel*.

LEHUGYOZÁS, (le-hugyozás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki alá hugyozik, vagy hugygyal bemocskol valamit.

LEHULL, (le-hull) ősz. önh. Bizonyos függő magasságról leszakadva a nehézkedés törvénye szerint alácsik. *Az érett gyümölcs lehull a fáról. Ősszel lehullanak a levelek. Az átázott falról lehull a vakolat*. V. ö. HULL.

LEHUPPAN, (le-huppan) ősz. önh. Bizonyos magasságról alá esik, egyszersmind *hupp* hangja hallik. Mondják kivált oly testekről, melyek ütés vagy ütődés által többé-kevésbé meglapulnak. *Lehuppan az érett alma, körte*. Valamivel nagyobb test esését és ütődését jelenti a rokon hangu *leszuppan*; ellenkezőleg kisebbét: *lehibban*. V. ö. HOPP, HOPPAN.

LEHUPPANT, (le-huppant) ősz. áth. Leesap vagy levág valamit a földre, úgy hogy huppanjon. V. ö. LEHUPPAN.

LEHURCZOLKODIK, (le-hurczolkodik) ősz. k. Felsőbb helyről alsóbbra hurczolkodik. *Harmadik emeletből elsőre, a feldunasorról az aldunasorra lehurczolkodni*. V. ö. HURCZOLKODIK.

LEHURÍT, (le-hurít) ősz. áth. Erős hangon rákiált valakire, hogy hallgasson. Gyöke az indulatszó *hur!* valamint a csitít igéjé *csit!*

LEHUROGAT, (le-hurogat) ősz. gyak. áth. Ilurogatva, azaz erős, nyers hangon kiáltozva leszid, és elhallgattat valakit. V. ö. HUROGAT.

LEHUROGATÁS, (le-hurogatás) ősz. fn. Szidás, foddés neme, mely által lehurogatnak valakit.

LEHÚSOL, (le-húsol) ősz. áth. A csonthoz, vagy bőrhöz nőtt húst lehúzza, lemetéli, lenyesi. Különösen mondják borkészítőkről, midőn úgynevezett kaszával a nyers bőrön maradt húsrészeket, rostokat levakarják.

LEHÚSOLÁS, (le-húsolás) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg nyesés, vakarás, mely által lehúsolnak valamit. V. ö. LEHÚSOL.

LEHÚZ, (le-húz) ősz. áth. 1) A bizonyos magasságon levő testet úgy húzza, hogy alájöjjön vagy hajoljék. *Lehúzni az asztalról néhány kévét. Lehúzni valakit a székéről. A sok gyümölcs lehúzza az ágat. Valakit huszonöt bot alá lehúzni*, am. lefogni. *Húzd le!* am. fogd le. *A sok koldus majd lehúzza az embert*, azaz legtolakodóbb módon kéri, sürgeti. 2) Valamely testen levő ruhát, burkot, bőrt, héjat stb. lefejt, lebont, leránt. *Tolongásban lehúzták róla a köpenyt. A döglött lóról lehúzni a bőrt. A fűzág nyirkos héját lehúzni. Lehúzni a nadrágot, csizmát, sarut*, am. levetni, vagy erőszakkal levenni. Átv. ért. bizonyos mennyiségből vagy járandóságból egy részt elvesz. *A jövődelemből lehúzni a költséget. A szolgál béréből lehú-*

ni az eltörött edények árát. A nyugdíjból havonként adósság fejében lehúzni néhány forintot. V. ö. HÚZ.

LEHÚZÁS, LEHUZÁS, (le-húzás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lehúznak. V. ö. LEHÚZ.

LEHÚTÓ, (lé-hütő) ősz. fn. Konyhán kotnyeleskedő; élheterlen ember, ki egyébre nem való, mint levet hűteni, kását fúni. Egyébiránt rokonítható a *léha, léhendék* szókkal is.

LEIGÁZ, (le-igáz) ősz. áth. 1) Tulajd. ért. a vonómarha nyakát iga alá hajtja. 2) Átv. ért. valamely szabad, független népet erővel hatalma alá hajt.

LEIGÁZÁS, (le-igázás) ősz. fn. Erőszakoló cselekvés, mely által leigáznak valamely állatot vagy embert.

LEIGAZÍT, (le-igazít) ősz. áth. 1) Ami fölfelé vagy oldalas irányban áll, azt úgy igazítja, hogy lefelé álljon, vagy hajoljék. *A feltűrődött hajtokát, szoknyát leigazítani*. 2) Megmutatja valakinek, merre van az út lefelé, és pedig mind komoly, miud gúnytrefás értelemben. *Az eltévedt utast a hegyről leigazítani a völgybe. Ha le nem mentek szép szerével, majd leigazítottak benneteket*. V. ö. IGAZÍT.

LEIMÁDKOZIK, (le-imádkozik) ősz. közép alakú ige, de ezen öszvetételben határozott vagyis tárgyilagosa ragozásu, t. i. áthatólag használtatva am. bűneit imádkozva mintegy lemossa, letisztítja, vagy bizonyos mennyiségű imát, zsolomát elmond. *Ami káromkodással vétettél, imádkozd le. A szent olvasóból négy tizedet leimádkozni*. V. ö. IMÁDKOZIK.

LEINDÁZ, (le-indáz) ősz. áth. Bizonyos növények indájit leszedi, letépi. *Leindázni a tököt, uborkát*. V. ö. INDA, továbbá: KACS, KACSOZ.

LEÍR, (le-ír) ősz. áth. 1) Valamit írásba foglal. *Utazását helyről helyre leírni. Észrevételeit, ötleteit leírni. Valamit, hogy el ne feledjék, leírni. Azeredetit másolalképen leírni*. 2) Valaminek vagy valakinek ismertető jegyeit, tulajdonságait írással vagy szóval előadja, s mintegy festő gyanánt leveszi. *Bizonyos tájt, hegyet, völgyet leírni. Természetrajzban a különféle állatok neveit és fajait leírni. Jeles férfiak életét leírni*. 3) Színekkel lefest. *Olajfestékkel vászonra leírni valamely csatát*. Innen átv. ért. élénk színezetű kifejezésekkel ad elő valamit akár írásban akár szóval. *A regényírók le szokták írni körülményesen a személyeket, és helyeket. Várj, várj, majd leírtak*, am. hibás oldalaidat élénken lefestem. 4) Mondják felsőbb rangu személyről, nevezetesen fejedelemről, vagy ennek képét viselő hatóságról, midőn hivatalosan bizonyos ügyben az alattvalókhöz ír; ellentéte: *felír*. *Az országgyűlés felír a fejedelemnek, ez pedig leír az országgyűlésnek*.

LEIRÁS, (le-írás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamit írásba foglalunk, vagy átv. ért. oly élénken adunk elő, mintha színekkel festenők le. *Régi oklevelek leírásával foglalkodni. Természetrajzi, költői, regényi leírás*. Vétetik elvontan tárgyilag is, pl. föld-leírás. V. ö. LEÍR.

LEIRAT, (1), (le-irat) ősz. fn. Iromány, melyet a felsőség, nevezetesen a fejedelem bizonyos ügyben alattvalóihoz intéz. *Legfelsőbb királyi leirat.*

LEIRAT, (2), (le irat) mivel. Valakinek meg-hagyja, megparancsolja, hogy leirjon valamit. *A tanár leiratja tanítványaival az eléadott tárgyakat.*

LEIRHATATLAN, LEIRHATLAN, (le-ir hat [at]lan) ősz. mn. Amit leírni, írásba foglalni, vagy kellően lerajzolni, lefesteni lehetetlen. E szó nagyító értelemmel bír, s élünk vele különösen, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos dolog oly sajátságos, oly új, oly meglepő, eddig oly szokatlan, ismeretlen jegyekkel és alakban tünt fel, hogy azokra kellő szavaink és kifejezéseink nincsenek, vagy valami oly nagyszerű, hogy azt egyszerre felfogni nem vagyunk képesek. *A lelkesedés, öröm leirhatatlan, melylyel a nép megszabadittját fogadta. Leirhatatlan fájdalom győztri lelkemet.*

LEIRÓ, (le író) ősz. fn. Személy, ki szoros értelembe másolva ír, pl. mások fogalmait leírja. Különösen alsó rendű hivatalnok valamely hatóságnál, vagy irodával bíró más testületnél, ki másolatok írásával foglalkodik. Máskép: *írnok.*

LEISZAMODÁS, (le iszamodás) ősz. k. Iszamodva leesés.

LEISZAMODIK, (le-iszamodik) ősz. k. Iszamodva alácsuszik. *A sikos partról leiszamodni az árokba. V. ö. ISZAMODIK.*

LEISZIK, (le-iszik) ősz. közép alakú, de ezen öszvetételben mind határozatlan mind határozott ragozással tárgyesetes névvel használtatik, s am. bizonyos italnak föléből lehörpöl. *A pohárból néhány csöppet leivott, a többit kiöntötte. A must tisztáját leitta, a salakját ott hagyta.* Néha am. bizonyos fölszínről egészen leszi valamely italt, nedvet, tulajd. és átv. értelemben véve. *A tenyérről meritett vizet leinni. A föld leiszsza az esővizet.* Tréfásan és visszaható névmással, *magát leinni* am. addig, vagy annyit inni, hogy lábáról leesik. *Leitta magát az asztal alá.* Néha am. versenytársán az ivásban kifog. *Fogadom, hogy valamennyiteket leiszlak.*

LEITAT, (le-itat) ősz. mivel. Addig itat valakit, míg le nem részegszik, s mint mondják, míg lábáról le nem ejti. *A dévaj gazda leitatla vendégeit. V. ö. ITAT.*

LEJÁNY, tájdivatos; l. LEÁNY.

LEJÁR, (le-jár) ősz. önh. 1) Bizonyos fölebb helyről alábbra jár, azaz gyakorta, többször lemegy, leszáll. *Lejár a pinczébe borokat kóstolgatni. Komáromból lejár Pestre. Lejár a béle, töke,* azaz gyakran alászáll. 2) Szélesb ért. mondják dolgokról, melyek térben vagy időben baladnak, midőn az illető tér, vagy idő végére jutnak. *Lejár a csiga, vagy óra lánca. Lejárt a búza (a malomkőről elfogyott). Lejár az idő. Lejárnak a napok, havak, évek* 3) Áthatólag am. járva, lépve letipor. *Lejárni az utat. A megbőszült barom lejárta az embereket. A malomkő lejárja a felöntött gabonát. Lejárni a csizma sarkát,* am. sok

járás által lekoptatni. Átvitt és aljas kifejezéssel am. valamely nőt mértéktelen nőszés által megsanyar, megnyomorít, mit különösen szabad életű személyekről mondanak.

LEJÁRÁS, (le-járás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lejár, átható értelemben is.

LEJÁRAT, (1), (le-járat) ősz. mn. Eszközli, hogy valami lejárjon, *Lejáratni a malomban a felöntött búzát. Lejáratni barmokkal a vetéseket.*

LEJÁRAT, (2), (le-járat) ősz. fn. Határidőről mondják, midőn lejár vagyis letelik, különösen használják a váltók s más kötelezvények fizetési idejéről. *Váltó lejárat. Adóslevél lejárat. Áruszerzési kötés lejárat.*

LEJÁRATI, (le-járat) ősz. mn. A lejáratra vonatkozó. *Lejáratni idő v. határidő.*

LEJÁRT, (le-járt) ősz. mn. Letelt, elmúlt. *Lejárt határidő.*

LEJEBB, (le-j-ebb) ih. Am. alább. L. LE alatt.

LEJEBBI, (le-j-ebb-i) mn. tt. *lejebbi-t,* tb. —ek. Lentebb v. alantabb levő.

LEJEN, Bodrogekői tájszólással am. *jelen* (l és j áttétetek, helyet cserélnek).

LÉJÓ, l. LÉHÓ.

LEJŐ, (le-jő) ősz. önh. Magasról vagy felebb helyről alá jó. Különbözik tőle *lemegy*, melyben alapfogalom a távolodó mozgás, ellenben a *lejő* a közeledés fogalmát foglalja magában. V. ö. JÓ, MEGY. Tulajd. értelemben önmozgó lényekről mondják. *A kapások már jönnek le a szőlőhegyről. Jöjjetek le a völgybe. A domb oldalán legelő barmok lassanként lejönnek.* Átv. ért. alászáll, aláereszkedik, aláfol. *A hajók lejönnek a Dunán. A zápor vize lejő a hegyről.*

LEJÖVÉS, (le-jövés) ősz. fn. A mozgásnak azon neme, midőn valaki, vagy átv. értelemben valami bizonyos felhelyről közeledik. V. ö. LEJŐ.

LEJÖVETEL, (le-jövetel) l. LEJÖVÉS.

LEJT, (1), (le-j-t v. le-ít) önh. és átv. m. *lejt* —ett, htn. —ni v. —ni, par. —s. Ezen ige tulajdonképp miveltető, mint rokonai: *ejt, fejt, nyújt, fújt, gyújt, bújt,* az elavult *ajt* stb. azaz eszközli, hagyja, engedi, hogy valami *essék, fejljék, nyúlják, füljön, gyúljon, hújjon,* stb. E szerint *lejt* am. lemenővé tesz, leereszt. és *lejtő* am. leeresztő, meneteles hely, melyen könnyű lemenni, lebocsátkozni. Önhatólag am. alámegy, leereszkedik. Tiszta gyöke azon alá irányzó *le*, melynek egyenes ellentéte a magasra irányzó *fe*. E gyökből lett *lej*, mint *fe-ből fej*, s valamint ebből keletkezett *fejt*, úgy amabból *lejt*. Így képződött a nyilást, tátongást jelentő tiszta *a* gyökből *aj, ajt, ajtó*; így a *su* gyökből *suj, sujt, sujtó*. Egyébiránt ezek, és több hasonló igék képződésére nézve l. —t, —ít igeképzőket. Midőn a *lejt* ige áthatólag használtatik, am. leereszt, lebocsát, alászállít, vagyis lemenővé tesz valamit, pl. *Árt lejtetni,* am. alászállítani, ellentéte: *fölvetni, fölemelni.* Innen *árlejtés* am. oly alkudozás, melyben a kikiáltott legmagasabb árból

lealkusznak. *Tánczot lejtteni*, tulajdonkép *testet lejtetni*, am. a tánczot alá-alá bukva, lábhegyről sarkra ereszkedve járni. Midőn önhatólag tárgyesetes név nélkül fordul elé, am. testét majd fölemelve majd leeresztve lépeget. *A tánczosok egyszerre lejtének*. Átv. ért. *lejt az út*, midőn valamely magasságról menetelen hajlik lefelé, innen *lejtő*, am. a hegynek, dombnak meneteles oldala, valamint *ajtó* a háznak, szekrénynek stb. azon mozgékony, ki- vagy behajtható része, mely *ajat*, azaz ki- s bejárás nyílást csinál.

LEJT, (2), (le-j-t) fn. tt. *lejt-él*, harm. szr. —*je*. Képzésre nézve olyan mint *sajt, rojt, bűjt, sejt, bojt, rejt*, melyek mind elvont értelmű főnevek, s eredetileg *sajat, rojt, bűjt, sejt, bojt* voltak a *sajik* (savik), *rojik, bűjik, sejik, bojik* részint élő, részint elavult szókából és igékből. V. ö. LAJ. E szerint *lejt* is am. *lejet*, a lejik igéből. Jelenti azon lefelé fordult irányt, mely meneteles hajlás által képeztetik. *A hegy lejtjén leereszkedni*.

LEJTÉS, (le-j-t-és) mn. tt. *lejtés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Meneteles, lejtős, melyen könnyen lehet lefelé menni. *Lejtes út a hegy oldalán*.

LEJTÉS, (le-j-t-és) fn. tt. *lejtés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit bizonyos magasságról leeresztünk. Különösen *lejtés a tánczban*, midőn testünket lejtegetjük, s magunkat mintegy buktatva járjuk a tánczot. *Hanglejtés*, azon mód, mely szerint a hangokat és szokat ejtjük, azaz, hol magasabbra emeljük, hol alább szállítjuk. *Árlejtés*, midőn valaminek árát leszállítjuk.

LEJTI, (le-j-t-i) mn. tt. *lejt-i-t*, tb. —*k* v. —*ék*. A verselésben oly lábról mondják, melyben elül hosszú és utána rövid tag van. (Trochäus). Alakja ez : — u, pl.

„Üssük | össze | kelyhénkét,
Bennök | égi | tűz rágyog.”

Bajza József.

LEJTMÉRÉS, (lejt-mérés) ösz. fn. Valamely helyzet lejtősségének megmérése, kiszámítása.

LEJTŐ, (le-j-t-ő) mn. és fn. tt. *lejtő-t*. Lefelé hajló, vagy lefelé hajlító. *Lejtő út a hegy oldalán*. *Lejtő táncz*, melyben a tánczos mintegy buktatja magát, vagyis melyet úgy jár, mintha lejtőn menne lefelé. — Önálló főnevül használtatva 1) Hajlás, mely bizonyos magasságról menetelen fordul lefelé. Ellentéte : *meredek*. *Az országotat a hegynek lejtőjén vinni*. *Minden hágnak vagyon lejtője*. *Minden hegynek lejtője is szokott lenni*. (Km.). Finnül : *loitto*. 2) Nemzeti táncz neve, melynek jelleme bizonyos büszke lassúság, milyennel az eredeti toborzót kezdeni szokták. Molnár A. szerint *tripodium*-nak mondják, mi annyi mint *tripodium*, azaz háromlábú, vagyis háromütéses, mert a lassu toborzót csakugyan három lábmozdításból álló mozzanatra szokták járni hadi toborzóink, melyek közül a két első (az üteny első fele) kissé rövidebb, s az utolsó (az üteny másik fele) hosszabb ; innen e táncz-, vagy zenc- és verslábnak, toborzó a neve.

LEJTŐS, (le-j-t-ő-ös) mn. tt. *lejtős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Meneteles, bizonyos magasságról lefelé hajló, nem meredek. *Lejtős út, ösvény*. Mondják oly testről is, mely aláfelé inog. *Lejtős padló*. *Lejtős híd*. *Lejtős pamlag*. 2) Tánczról szólva am. amit lejtve járnak. *Lejtős lassu toborzót járn*.

LEJTÖSEN, (le-j-t-ő-ös-en) ih. Menetelen, aláhajolva, le-lebukva. *Lejtösen vezető út*, *Lejtösen járn* a tánczot. V. ö. LEJTŐ.

LEJTÖSÍT, LEJTÖSÍT, (le-j-t-ő-ös-ít) áth. m. *lejtöst-ét*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Lejtőssé tesszen valakit v. valamit. *A meredek hegyi utat lejtöst-teni*. V. ö. LEJTŐS.

LEJTÖSÍTÉS, LEJTÖSÍTÉS, (le-j-t-ő-ös-ít-és) fn. tt. *lejtösítés-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé tevés v. alakítás.

LEJTÖSÖDÉS, (le-j-t-ő-ös-öd-és) fn. tt. *lejtösödés-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé alakulás. V. ö. LEJTÖSÖDIK.

LEJTÖSÖDIK, (le-j-t-ő-ös-öd-ik) k. m. *lejtösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Lejtőssé alakul, olyanná lesz, meredekségéből mindinkább veszt. *Minél alább mentünk a hegyről, annál inkább lejtösödött útunk*.

LEJTŐSSÉG, (le-j-t-ő-ös-ség) fn. tt. *lejtősséget*. Minőség vagy állapot, midőn valami lejtős. *Hegy lejtőssége*.

LEJTŐSÜL, LEJTŐSÜL, (le-j-t-ő-ös-ül) önh. m. *lejtösült*. L. LEJTÖSÖDIK.

LEJTŐZ, (le-j-t-ő-öz) önh. m. *lejtöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. A tánczot lejtve járja. Átv. ért. Mondják kényesen járó vagyis tánczoló paripáról is.

„Pajkos mének lejtöznek alattok.”

Szabó D.

Néha ikesen : *lejtőzik*.

„Lejtőzik alatta igen haragos mén.”

Gyöngyösi István.

LEJTÖZÉS, (le-j-t-ő-öz-és) fn. tt. *lejtőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki a tánczot lejtözve rakja. V. ö. LEJTÖZ.

LEJTÖZIK, (le-j-t-ő-öz-ik) k. L. LEJTÖZ.

LEJTVELEJTI, (lejtve-lejti) ösz. fn. Kettős lejtí versláb ez alakkal ; — u — o. A magyar zenében elforduló másod rangú üteny. Lényeges a lengedező és toborzéki.

LÉJU l. LÉJÓ.

LEK, elvont gyök, melyből a gyakorlatos ige *lekeg* származik, s alapfogalom benne a mozgás ; l. LEKEG. Ugyanczen gyökből eredhettek a *Lekencze*, *Lekenye*, és *Leklencz* helynevek.

—LEK, mély hangon —*lak*, öszvetett igerag, melyben a *k* (ak ek) az első személy képviselője, az *l* pedig a 2-ik személyre hatást jelent ; pl. *szeretlek, lát-lak* ; l. SZEMÉLYRAG.

LÉK, fn. tt. *lék-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán am. *lik* v. *lyuk* módosított alakban, s megegyezik velök a német *Loch* és *Lücke*, a finn és lapp *luko*, wend *lukna*, az üreget jelentő lengyel *loch*. Je-

lent nyilást vagy üreget, mely bizonyos testbe vagy térbe mélyed. Helyesen vette már Adelung észre, hogy mind a *Loch*, mind a *Lücke*, mind több rokon hangu és értelmű szókban alapfogalom a *mélyedő nyílás*. Világosan kifejezi ezt a magyar *lék* gyöke *le* (infra), melyből *ék* képzővel alakult *le-ek*, öszvehúzáva *lék*. Így lett *fe* (caput) gyökből *fe-ék félk*, (capistrum); a *csé eső* (tubus) gyökből *csék*, pl. bikacsék. E szerént *lék* am. lefelé mélyedő valami. A *lik* és *lyuk* csak módosításai. Ez alapfogalmat tartva szemünk előtt mint valószínűt állíthatjuk, hogy rokonai a magyar *liget*, *lug*, *lugas*, a latin *lucus*, *lucus*, a német *Lücke*, *Lacke*, mennyiben ezek is oly tárgyakat jelentenek, melyek mélyebb helyen, illetőleg völgyben, s mintegy üregben fekszenek. Szoros ért. *lék* jelenti azon lyukat, melyet a jégén halászat, vagy vízmerítés végett vágni szoktak. Szélesb ért. más testeken vágott lyuk, pl. *Léket vágni a kenyéren, dinnyén, tökön*. Székelyesen *vék*, mint *lép rép*, *láz váz*, *lápa vápa* stb. V. ö. LÓK, LŐK.

—LÉK, öszvetett főnévképző *le* és *ék* egyszerű képzőkből, am. levő ki azaz levő valami, mintegy: levőség, pl. *zagyva-lék* am. zagyvált valami; hasenlők: *főz-e-lék*, *tölt-e-lék*, *fűgg-e-lék*, *told-a-lék* (az a e jobb hangzás végett közbeszúrások), *eső-lék*, és az újabb korban alakult *hátra-lék* (am. hátralevőség). A töröktár nyelvben igen termékeny képző, 'lik' alakban, pl. *bilmek-lik* am. tudomány, mintegy *tudalék*, *dost-lik* barátság, *ak-lik* fejérség, *zirek-lik* finomság, *padisah-lik* fejedelemség stb. s mint látjuk, többnyire a magyar *ság* *ség*-nek felel meg.

LÉKA, falu Vas m.; helyr. *Léká-ra*, —*n*, —*ról*.

LEKAC SOL, (le-kacsol) l. LEKAC SOZ.

LEKAC SOZ, (le-kacsoz) ösz áth. A leveleket kacsostul leszedi. *Lekacsozni a dohányleveleket*. V. ö. KACS.

LEKAC SOZÁS, (le-kacsozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a növények leveleit lekacsozza. V. ö. LEKAC SOZ.

LEKACZAG, (le-kaczag) ösz. önh. Tárgyese tes névvel am. valakit kaczagva gúny tárgyává tesz, és lealáz. *Lekaczagni a hányiveti hetvenkedőt*. V. ö. KACZAG.

LEKACZAGÁS, (le-kaczagás) ösz. fn. Kaczagva gúny tárgyává tevés.

LEKAJLAD, (le-kajlad) ösz. önh. Lekonyúl. Átv. ért. *Lekajladt a kedve* am. elmúlt, elenyészett.

LEKANKARODIK, (le-kankarodik) ösz. k. Kankarodva lefelé forog, aláhengeredik.

LEKANTÁROZ, (le-kantároz) ösz. áth. A felszerszámozott állatról leveszi a kantárt. *Lekantározni a paripát*.

LEKANTÁROZÁS, (le-kantározás) ösz. fn. A kantár levétele.

LEKANYARODÁS, (le-kanyarodás) ösz. fn. Kanyarodva lefelé menés, folyás, haladás.

LEKANYARODIK, (le-kanyarodik) ösz. k. Kanyargó azaz ide-oda görbedő irányban lefelé megy, halad, foly. *Az út, patak lekanyarodik a völgybe*. V. ö. KANYARODIK.

LEKAP, (le-kap) ösz. áth. 1) Kapva levesz valamit. *Fejéről lekapta a kalapot*. *Ijedtében lekapta a szegről a pisztolyt*. 2) Lefog, leránt, lehúz. *Lekapták, és jól megverték*. Átv. ért. Valakit leszid, lepirongat. V. ö. KAP.

LEKAPÁS, (le-kapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekapnak.

LEKAPCSOL, (le-kapcsol) ösz. áth. Kapcsából kibontva levesz valamit. *Lekapcsolni a sisakot, az ezüstlánczos panyóka mentét*. *Lekapcsolni a lószerszámot*. V. ö. KAPCSOL.

LEKAPCSOLÁS, (le-kapcsolás) ösz. fn. Kapcsából kibontás. V. ö. LEKAPCSOL.

LEKARAMÍT, (le-karamít) ösz. áth. Kereken vagy karajban leszeg, levág. Máskép: *lekeremít*. Székely szó.

LEKARAMÍTÁS, v. —KARAMÍTÁS, (le-karamítás) ösz. fn. Kereken vagy karajban leszegés levágás.

LEKARMOL, (le-karmol) ösz. áth. Karmolva, azaz körmökkel vakarva, sértve lehúz valamit. *Lekarmolni a verekedő társ arczáról a bőrt*. *Lekarmolni falról a meszet*. Átv. ért. rútul leírni, mintha macska karmolta volna. V. ö. KARMOL.

LEKARMOLÁS, (le-karmolás) ösz. fn. Karmolva lehúzás. Rútul leírás.

LEKASZABOL, (le-kaszabol) ösz. áth. Kaszabolva levagdal, leöldös. *Lekaszabolni az ellenséget*. V. ö. KASZABOL.

LEKASZABOLÁS, (le-kaszabolás) ösz. fn. Kaszabolva levagdalás.

LEKASZÁL, (le-kaszál) ösz. áth. Kaszával lemetesz, levág, letarol. *Lekaszálni a füvet, gyomot, nádat, kákát*. Tréfásan am. nagyjában leberetvált. *Rosz késsel lekaszált a szakállát*.

LEKASZÁLÁS, (le-kaszálás) ösz. fn. Kaszával lemetezés, levágás, letarolás.

LÉKAVÁRA, kastély Sopron m.; helyr. —*várá-ba*, —*ban*, —*ből*.

LEKAZUPOL, (le-kazupol) ösz. áth. Erdélyi tájszó, am. lekaszabol.

LEKEFÉL, (le-kefél) ösz. áth. Kefével letisztít, lesöpör valamit. *A ruháról lekefélni a port, pelyhet*.

LEKEFÉLÉS, (le-kefélés) ösz. fn. Kefével letisztítás.

LEKÉG, (lek-ég) önh. m. *lekég-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondják különösen a víz színén uszkáló fűről, midőn a szelek ide-oda mozgatják. Alapfogalom benne a mozgás, melyet a *le* gyök fejez ki, mint a *lebeg*, *leveg*, *leng*, s több ily hangu szókban. V. ö. LE gyök.

LEKÉGÉS, (lek-ég-és) fn. tt. *lekégés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami lekeg. L. ezt.

LEKEL, (le-kel) ösz. önh. 1) Bizonyos fenhelyről lemegy, leszáll. *Lekelni a kocsiról, lóról*. *Keljetek*

le az állásról. Ez értelemben a *kel* szorosán menést jelent, mint e mondásban: *kelj innét, menj innét; harcra kelni* am. menni, indulni. 2) Heves vármegyében mondják az asztagban, garmadában fekvő gabonáról, midőn a földet éri, földön fekvő magvai csirát eresztenek a földre.

LÉKEL, (lék-el) áth. m. *lékel-t*. Bizonyos testen léket, azaz lyukat, nyílást vág, üreget csinál. *A halászok és mosónők lékelik a jeget. Lékelni a dinynyét, kenyeret.* Alsó Vágmelléken röviden ejtik: *lekel*.

LEKELES, (le-kelés) ősz. fn. Lemegy, leszáll. A földön fektiben kicsirázás. V. ö. **LEKEL**.

LÉKELES, (lék-el-és) fn. tt. *lékelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn lékelünk. V. ö. **LÉKEL**.

LEKENCZE, falu Szatmár m. továbbá Erdélyben Marosszékbén és Besztercze kerületben; helyr. *Lekenczé-re*, —n, —ről.

LEKENYE, falu Gömör m.; helyr. *Lekenyé-re*, —n, —ről.

LEKENYEREZ, (le-kenyerez) ősz. áth. Képes kifejezéssel am. valakit némi jótéteményekkel, pl. vendégléssel, jótartással maga iránt lekötelez, pártjára hódít; megveszteget.

LEKENYEREZÉS, (le-kenyerezés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit lekenyerez.

LEKÉPEZ, (le-képez) ősz. áth. A képét leve-szi, leábrázolja.

LEKÉR, falu Bars m.; helyr. *Lekér-re*, —én, —ről.

LEKÉREDZÉS, (le-kéredzés) ősz. fn. Kéredzés, hogy bocsássák valahonnan le, alantabb helyre.

LEKÉREDZIK, (le-keredzik) ősz. k. A végett kéredzik, hogy ereszsze, bocsássák, küldjék valahonnan le, vagy bizonyos alantabb helyre. *A kis gyermek szükség végett lekéredzik az ágyról.* V. ö. **KÉREDZIK**.

LEKEREKÉDIK, (le-kerekedik) ősz. k. Kerekedve, azaz körben szállva, repülve leereszkedik. *Egy sereg holló lekerekedett a dögre. A sereglélek lekerekedett a szőlőbe.* V. ö. **KEREKÉDIK**.

LEKEREMÍT, l. **LEKARAMÍT**.

LEKERGET, (le-kerget) ősz. gyak. áth. Kergetve lehajt, leűz valakit vagy valamit. *A lesben álló előőrseket lekergetni a hegyről. A barmokat lekergetni a vetésről.* V. ö. **KERGET**.

LEKERGETÉS, (le-kergetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lekergetnek.

LÉKESZ, (lék-esz) fn. tt. *lékesz-t*, több. —ék. Eszköz, agybajok gyógyítása végett a koponyán léket, azaz lyukat fúrni. (Trepan).

LÉKEZ, (lék-ez) áth. m. *lékez-tem*, —tél, —étt, l. **LÉKEL**.

LÉKEZÉS, (lék-ez-és) fn. tt. *lékezés-t*, tb. —ék. l. **LÉKELES**.

LÉKHALÁSZAT, (lék-halászat) ősz. fn. Halászat módja, midőn a jégen léket, azaz nyílást vág, s azon eresztik víz alá a hálót. A lékhalászat különösen a Balatonon divatos.

LÉKHÁLÓ, (lék-háló) ősz. fn. Hálónem, melylyel a lékelt jég alatt halásznak.

LÉKHUZÓ, (lék-huzó) ősz. fn. 1) A sebészeknél azon eszköz, melyet nagy fejjuzások gyógyításánál használnak, s vele a benyomott koponyát felhúzzák. 2) A kádároknál eszköz, mely által a hordó fenekét a csinyba, vagy is ontorába húzzák. V. ö. **ONTORA**.

LEKIABÁL, (le-kiabál) ősz. önh. Fentebb helyről alá felé kiabál. *Lekiabálni az őrtoronyról, hogy tűz van. Lekiabálni a pinczébe.* Targyesetes névvel am. valakit kiabálva elnyom, legyőz, kifog rajta. *A számosabb párt emberei lekiabálták az ellenpártiakat.*

LEKIABÁLÁS, (le-kiabálás) ősz. fn. Cselekvés, midőn lekiabálnak.

LEKIÁLT, (le-kiált) ősz. önh. Főntebb helyről alsóbbra kiált. *Lekidltani az első emeletről az utcára.* V. ö. **KIÁLT**.

LEKIÁLTÁS, (le-kiáltás) ősz. fn. Főntebb helyről alsóbbra kiáltás.

LEKLENCZ, pusztá Hont m.; helyr. *Leklencz-re*, —én, —ről.

LEKÓKKAD, (le-kókkad) ősz. önh. Kókkadva lehajlik és elfonnyad, elhervad. *Nagy hőségben lekókkadnak a gyöngye növények.* V. ö. **KÓKKAD**.

LEKÓKKADÁS, (le-kókkadás) ősz. fn. Kókkadva lehajlás.

LEKÓKKAN, (le-kókkan) lásd: **LEKÓKKAD**.

LÉKOL, tájdivatos *lékel* helyett, l. ezt.

LEKONCZOL, (le-konczol) ősz. áth. Konczokra, darabokra levagdal, leszabdal, leöldös.

LEKONCZOLÁS, (le-konczolás) ősz. fn. Az öldöklésnek legvadabb neme, midőn valaki ellenfelet konczokra szabdalva öli meg.

LEKONYÍT, (le-konyít) ősz. áth. Valamit konyán, azaz görbedőleg aláhajt. *A lusta ló lekonyítja fülét. A nagy hőség lekonyítja a gyöngye növényeket.* V. ö. **KONYÍT**.

LEKONYÍTÁS, v. —**KONYÍTÁS**, (le-konyítás) ősz. fn. Konyán aláfelé hajtás.

LEKONYÚL, (le-konyúl) ősz. önh. Általán, mondjuk hajlékony testről, midőn rugalmasságát, merevenségét veszítve, konyán, azaz görbedve lefügg, alácsügged. *Lekonyúl a ló füle, a kalap karimája.* Különösen, a gyöngyebb növény szára, vagy levelei hervadva lehajlanak. V. ö. **KONYÚL**.

LEKONYULÁS v. —**KONYULÁS**, (le-konyulás) ősz. fn. Állapot, midőn valami lekonyúl.

LEKOPÁCSOL, (le-kopácsol) ősz. áth. Bizonyos gyümölcsök kopácsát, azaz sajátnemű héját lehúzza, leveri. *Lekopácsolni a diót, mogyorót, gesztenyét.* V. ö. **KOPÁCS**.

LEKOPÁCSOLÁS, (le-kopácsolás) ősz. fn. A kopács lehúzása, leverése.

LEKOPÁS, (le-kopás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekopik. V. ö. **LEKOPIK**.

LEKOPASZT, (le-kopaszt) l. **LEKOPPASZT**.

LEKOPIK, (le-kopik) ösz. k. Valamely testnek fölszíne, nevezetesen héja, haja, kérge, burka, tőke stb. külső erő által leválik, ledörgölgődik. *Viselés által lekopik a posztó szőre, a bőr barkája. A kőngv sarkáról lekopott a bőr.* V. ö. **KOPIK**.

LEKOPPAD, (le-koppad) ösz. önh. Mondják különösen az állatok bőrét takaró szőréről, hajról, tollról, midőn lehullanak, leválnak. *Hagymázban lekoppadt a feje. A tetves tyúk lekoppad.* V. ö. **KOPPAD**.

LEKOPPADÁS, (le-koppadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekoppad. V. ö. **LEKOPPAD**.

LEKOPPASZT, (le-koppaszt) ösz. áth. Az állatok bőrén levő szőrt, haját, tollat, letépi, azt eszközli, hogy azok lehulljanak. *Lekoppasztani a ludak mellét.* Tréfásan am. valakinek haját szinte bőrig lenyírja. V. ö. **KOPPASZT**.

LEKOPPASZTÁS, (le-koppasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekoppasztanak. V. ö. **LEKOPPASZT**.

LEKOPTAT, (le-koptat) ösz. áth. Külső erőszak, pl. dörzsölés, csiszolás által valamely testnek felszínét, nevezetesen héját, kérget, burkát stb. lehullatja, leválni kényszeríti. *Lekoptatni a könyv táblájáról a bőrt, papírt.* V. ö. **KOPTAT**.

LEKOPTATÁS, (le-koptatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekoptatnak.

LEKORCSOLYÁZ, (le-koresolyáz) ösz. áth. és önh. 1) Koresolyaféle csúsztató eszközön leereget valamit. *A boros hordókat lekorcsolyázní a szekérről.* 2) Önhatólag am. koresolyanemű jégpatkón lefelé megy, vagy csuszkorál.

LEKORCSOLYÁZÁS, (le-koresolyázás) ösz. fn. 1) Koresolyán leeregetés. 2) Koresolyanemű jégpatkón lecsuszkorálás.

LEKORHOL, (le-korhol) ösz. áth. 1) Valamely testet egy másik kemény testhez dörgölve lekoptat. Gyöke az erős vastag hangot kifejező *kor*, melyben egyszermind az *r* törést jelent. *A tengely vége lekorholja a kapubálványt. A kerék lekorholja a löcsőt.* 2) Valakit lebuogat, azaz nyers kemény hangon lelármáz, leszid. Gyöke szintén a hangszó *kor*. V. ö. **KORHOL**.

LEKORHOLÁS, (le-korholás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit dörgölve lekoptat; és midőn valakit lekorholnak.

LEKORTYOL, (le-kortyol) ösz. áth. Kortyonként leereget a torkán valamely italt. *Lekortyolní egy palack bort.* V. ö. **KORTY**.

LEKÓTÁZ, (le-kótáz) ösz. áth. Bizonyos dallamot kótajegyekkel leír. *A népdalokat lekótázní.* V. ö. **KÓTA**.

LEKÓTÁZÁS, (le-kótázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely dallamot lekótáznak. *A magyar zene lekótázásához nem mindenki ért.*

LEKÖLTÖZÉS, (le-költözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözik.

LEKÖLTÖZIK, (le-költözik) ösz. k. Lakás, vagy tartózkodás végett valamely fentebb helyen fekvő szállásról alsóbbra megy, lehordozkodik. *Harmadik emeletről elsőre leköltözni. Bécsből leköltözni Pestre.* V. ö. **KÖLTÖZIK**.

LEKÖLTÖZKÖDÉS, (le-költözködés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözködik.

LEKÖLTÖZKÖDIK, (le-költözködik) ösz. k. Terjedelmesebb értelmű, mint a leköltözik, minthogy költözködni am. sokad magával, mindenestül előbbi lakhelyéről egy újra hordozkodni. V. ö. **KÖLTÖZIK**, **KÖLTÖZKÖDIK**.

LEKÖNYÖKÖL, (le-könyököl) ösz. önh. Könyökével valamire rádől, könyökére támaszkodik. *Asztalra lekönyökölni.* V. ö. **KÖNYÖKÖL**.

LEKÖNYÖKÖLÉS, (le-könyökölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lekönyököl.

LEKÖP, (le-köp) l. **LEPÖK**.

LEKÖSZÖRÜL v. —**KÖSZÖRÜL**, (le-köszörül) ösz. áth. Szoros ért. valaminek fölét, vagy akár mely oldalát köszörűféle eszközzel lekoptatja. *Leköszörülni a kés hegyét, a fejsze csorbáját.* Szélesb ért. valamely testet egy másik kemény testhez csiszolva, dörzsölve lekorhol. *Hegyes bottal leköszörülni a fal vakolatát.* V. ö. **KÖSZÖRÜ**.

LEKÖSZÖRÜLÉS v. —**KÖSZÖRÜLÉS**, (le-köszörülés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leköszörülnek.

LEKÖT, (le-köt) ösz. áth. 1) Ami felkötve volt, annak kötelékét leoldja. *Lekötni oldalról a kardot.* 2) Valamit bizonyos alantabb levő testhez köt. *A dísznót lekötni a szekér fenekére.* 3) A kötelezvényi szerződésben biztosítékul bizonyos vagyonát tűzi ki, s mintegy hitzálogul leteszi. *Adósság fejében lekötni valamely házat, szőlőt, földet.*

LEKÖTELEZ, (le-kötelez) ösz. áth. Képes kifejezéssel am. magát valamely kitűzött biztosíték ajánlása által, mintegy erkölcsileg kényszeríti, hogy ígéretét, tartozását teljesítse. *Írással vagy becsületeszóval lekötelezni magát valamely jótékony cél elősegítésére.* Szinte átv. ért. valakit bizonyos jótétemények által maga iránt háladátoassá tesz, vagy olyanná lenni kényszerít. *Szíves barátságáért le vagyok önmek kötelezve. Ön igen lekötelezett bennünket.* V. ö. **KÖTELEZ**.

LEKÖTELEZÉS, (le-kötelezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által magunkat másnak, vagy mást magunk iránt lekötelezünk. V. ö. **LEKÖTELEZ**.

LEKÖTELEZÉTT, (le-kötelezett) ösz. mn. Aki, vagy ami le van kötelezve. Különösen mondják személyről, ki másnak bizonyos jótéteményekért hálálva tartozik. *Lekötelezett szolgálja.* Továbbá mondják azon hitzálogféle vagyonról, melyet valaki a hitelezőnek számára biztosítékul kitűzött, szokottabban: *lekötött*.

LEKÖTELEZTETÉS, (le-köteleztetés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki másnak le van kötelezve.

LEKÖTÉS, (le-kötés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szerződés, mely által lekötünk valamit. V. ö. LEKÖT.

LEKÖTÖZ, (le-kötöz) ösz. áth. és gyak. Töb-beket vagy többszörösen leköt. *Ősszel lekötözni a fűgefákat.* V. ö. LEKÖT és KÖTÖZ.

LEKÖTÖZÉS, (le-kötözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekötöznek.

LEKUKKAN, (le-kukkan) ösz. önh. 1) Kukkanva letékint valahová. *Kís líkon lekukkanni a pinczébe.* 2) Székely tájszólás szerint am. lekókkan vagyis lekókkad, azaz a fának, fűnek, virágnak levele lokonyúl. Ennek gyöke a zsugorodó görbedést jelentő *kuk*, melyből *kukacz*, *kukora*, *kukorodik* stb. származnak.

LEKUKORODIK, (le-kukorodik) ösz. k. Kukorodva, azaz lehajulva, mintegy zsugorodott testtel leül, leereszkedik. *A gyermekek lekukorodtak a tűz körül.* V. ö. KUKORODIK.

LEKUSHAD, (le-kushad) ösz. önh. Kushadva alá görbed, lehajtja magát, hasra fekszik. *Lekushad a lesben álló vaddiszeb, az egeret leső macska.* V. ö. KUSHAD.

LEKÜLD, (le-küld) ösz. áth. Valakit fentebb helyről alább fekvő helyre küld. *A szolgát leküldeni a pinczébe. Fídt Pozsonyból Pestre küldötte le iskolába.* V. ö. KÜLD.

LEKÜLDÉS, (le-küldés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leküldenek.

LEKÜZD, (le-küzd) ösz. áth. Küzdelmek között valamely bajt, nehézséget meg- vagy legyőz. *Leküzdeni az akadályokat.*

LEL, áth. m. *lel-t*, néha, de mai napság egyedül a törzsben hosszú *é*-vel: *lél*; a régieknél egyebütt is, pl. *lélet* (ma: lelet), *lélemés* (ma: lelemés). 1) Keresve vagy véletlenül valamire akad, rájön, valamit talál. E szóban alapfogalom a *menés*, t. i. rendszeren keresés által lelünk valamit, *keresni* pedig am. *körösní*, azaz körüljárni avégett, hogy valamire akadjunk, s midőn ráakadunk, azt mondjuk, hogy valamit *leltünk* v. *megleltünk* amit kerestünk, azaz járás által rájutottunk, rájöttünk. *Ki, mit keres meglesi.* (Km.).

„Ő álnok hálója ottan elterüle,

Jeles fő hadakat vele megkerüle,

Kikkel gazdagságot, sok szépséget lele.“

Tinódi.

Meglelni vagy *megtalálni* a régieknél azt is tette: megkérni, megkeresni. Ezen öszvefűggés van a latin *quaero* és *invento* között, mert *invenire* am. *in-venire*, rájönni; a szlávban *na-ídem* szinte am. rámegyek, és megilem. E szerint *lel* eredetileg am. valamit ér, rámegy, rájön valamire. Magában ugyan önható ige,

de épen úgy használtatik áthatóul, és tárgyasetos névvel, mint *áll, ül, jár* az ily mondatokban: *ört álllok, helyt álllok, szavamat állom; törvényt ülni, lovat, szamarat ülni; toborzót járni, bolondját járni* stb. Gyöke lenne azon *le*, mely több szavainkban mozgást, menést jelent, pl. a *lép, lebeg, lézveg* származókban. Az *l* képző, mint a *szól, tol* igékben, melyek gyöke *szó, to.* 2) Átv. ért. am. bizonyos baj, betegség éri, találja, jön rá, pl. *Mi lelt, édes fiam? mi baj ért, mi talált?* Különösen mondatik változó gyomorlázról, mely időnként jár, innen: *leli a hideg* am. járja. Ez értelemben palóczos kiejtés után elroavta mondják némely vidékeken: *kilötte* (= *kilötte*) a *hideg, lövi* (= *löli*) a *hideg*, ezek helyett: *kilelte, leli a hideg*.

—LEL, mely hangon: LAL, kettőztetett ige-képző, mint *kér-lel* (= *kér-cl-cl*), régiesen: *kérel*; továbbá: *ér-lel*.

LÉL, (1), l. LEL.

LÉL, (2), (leh-cl v. leh-l) fn. tt. *lél-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Bizonyos testekben, különösen folyékonyak és repülőkből rejlik finom, sajátos erjű részecskék, melyek vagy mesterségesen vagy belső forrongás által fejlődnek ki, melyek tehát az illető anyagnak mintegy párját lehetelét, (Spiritus) alkotják. Innen a névrokonság *lél* és *lélek* között. V. ö. SZESZ, mely a *szellem* szóval szintén rokon gyöke. Az anyagok különfélesége szerint a *lél* is többféle, pl. *borlél, sörlél, balzamos, eczetégényes, káforos* stb. *lél*.

LÉL, (3), (a mennyiben az előbbi szótól némileg különböznek vétetnek) elvont törzsök, melyből közelebb *léledzik* és *lélek*, s a tájdivatos *léletel* származik; gyöke szintén a természeti hangot utánzó *leh* vagy *lih*, melyekből *lehel*, *leheg*, *liheg* is erednek; *lélek* tehát eredetileg annyi mint *lehelék* (alanyilag vagy tárgyilag) t. i. ami lehel vagy amit lehelnek; innen: *lélekezik*, s a Bécsi codexben *léleket* am. halitus. A komárommegyei Csalóközben fekvő *Lél* helység nevének jelentését valószínűleg onnan származtathatjuk, hogy mélyen, tehát *lent* (le-cl) fekszik.

LÉL, (4), régiesen öszvehúzva ‚levél‘ szóból. Az egész ragozás az egyes számban így állott: *lök* v. *lék* (= *levék*), *löl* v. *lél* (= *levél*), *lön* v. *lén* (= *leve* mintegy *leve* ön).

LÉL, (5), NAGY—, fiau Komárom m.; helyr. *Lél-én*, —*re*, —*öl*.

LELÁNCZOL, (le-lánczol) ösz. áth. Lánczozal leköt, leszorít valamit vagy valakit.

LELAPÍT, (le-lapít) ösz. áth. Laposra lever, lekalapál.

LELAPÍTÁS v. —LAPÍTÁS, (le-lapítás) ösz. fn. Laposra leverés, lekalapálás.

LELAPPAD, (le-lappad) ösz. önh. Mondjuk általán felfútt, felpuffadt, dagadt testről, midőn lapossá lesz, lelohad. *A rozsul kelt kenyér lelappad. A duda, ha szelét kibocsátják, lelappad. A daganat le lappadt.* V. ö. LAPPAD.

LELAPÚL, (le-lapúl) ösz. önh. Mondjuk különösen állatról, midőn hasára lebocsátkozva elterül, s mintegy lapossá alakúl. *Lelapúl az orzó vad, midőn leselkedik. A tyúk lelapúl a kakas alatt.* V. ö. LAPÚL. Különbözik: *lelappad*.

LELAPÚLÁS v. — LAPULÁS, (le-lapulás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki lelapúl. V. ö. LELAPÚL.

LELÁT, (le-lát) ösz. önh. Bizonyos távolságu mélységre lát. *A toronyból lelátni az egész városra. A fenhéjazó sas lelát a földön futó nyúlra.* V. ö. LÁT.

LELBÉR, (lel-bér) l. LEDÍJ.

LEDÍJ, (lel-díj) ösz. fn. Díj, vagy jutalom, melyet valamely elveszett jószág, vagy elrejtett kincs feltalálójának az illető tulajdonos ad.

LELE, falu Közép-Szolnok megyében; KIS—, NAGY—, puszták Csanád m.; helyr. *Lelé-re, —n, —ről.*

LELED, falu Hont m.; helyr. *Lelédre, —én, —ről.*

LELEDZÉS, LÉLEDZÉS, (lel-ed-éz-és) fn. tt. *leledzés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* 1) Pihegő, aprózott, sürü lélekzés, máskép: *lelkendezés.* 2) Bűnbe keveredés. V. ö. LELEDZIK.

LELEDZIK, LÉLEDZIK, (lel-ed-ez-ik) k. m. *leledz-tem, —tél, v. —éttem, —éttél, —étt, htn. —ni v. —eni.* 1) Apró, sürü lélekzetet vesz, pl. midőn el van fáradva. Gyöke szintén a természeti hangot utánzó *le v. leh v. lih*, melyből lett *lehl v. lihl*, s öszvehúzza *lél, léled* stb. 2) Molnár A. szerint am. bűnbe keveredik. De ezen értelemben mindig mellette állanak: *bűnben, hibában*, vagy más hasonjelentésű szók; úgy hogy ez itt sem jelent mást, mint folyvást lélekzeni vagy élni, t. i. bűnben, hibában élni. Azonban némelyek szerint ezen értelemben gyöke azon *lel* volna, mely találást, valamibe menést, különösen bajba jutást jelent, pl. mint kit a *hideg* vagy más valami *rosz lel*. V. ö. LELETÉZIK.

LELECEL, (le-lecel) ösz. áth. Legelve lerág, leesz valamit. *A juhok lelegelték az őszi vetéseket.* V. ö. LEGEL.

LELEGELES, (le-legelés) ösz. fn. Legelve levés, lerágás.

LELEGELTET, (le-legeltet) ösz. mivel. Engedi, hagyja, vagy készakarva teszi, hogy a barmok legelve leegyenek, lerágjanak valamit. *Ókrökkel lelegeltetni a tilosokat.* V. ö. LEGELTET.

LELEGELTETÉS, (le-legeltetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lelegeltet.

LÉLEK, (lél-ek vagyis leh-l-ek) fn. tt. *lelket v. lelkét.* Személyragozva: *lelkém, lelkéd, lelke* stb. Elveti az ékezetet e származékokban is: *lelkés, lelketlen, lelkendéz, lelkü, lelkűség.* 1) Eredeti anyagi ért. leh, lehelés, lehelék, vagy is azon pára, melyet a tüdőn beszívott vagy kinyomott lég képez. *Lelket ven*

*ni. Lélekvevés. Lélekzeni. Lélekszakadva sietni, oly sebességgel, mely miatt a lélekzés szinte megszakad. Lelkendezni, a nagy fáradság miatt szakgatva lehelni. Átv. ért. lélekcsap a hordón, léleklyuk a pinczén, am. szelelő lik. 2) Minthogy a lehelés az élet jele, innen lélek jelent életet, életetöt, pl. *Isten lelket fuvalt az agyagba, melyből az embert alkotta volt. Csak háltni jár bele a lélek.* (Km.). *Kiadta a lelkét. Oda adná érte a lelkét is. A szekér majd kirázta a lelkét. Ne bízd rá lelkedet. Ez lélekben járó dolog. Alig birtak lelket verni bele. Lélekvesztő (ladik), mely az életet veszélyeztet. 3) Szoros ért. azon láthatatlan, de működéseiben észrevehető erő, mely a testet éltet, s tevékenynyé teszi, mely az érzések, érzelmek, és az ezekből támadó vágyak és szenvedélyek széke, mely a testnek ellentétetik. Ez értelemben általán az állatok is lelkesek. De a magyar népbölcsészet szerint az állatok között szorosan véve csak az embernek van lelke, a többinek pedig párója. Innen ha a nép valamely állaton sajnálkozik, azt mondja: *szegény pára!* Sőt az ördögről is azt tartja a közmondás, hogy *szegény, mert nincs lelke.* Különösen a léleknek mint egyes működő tehetségei: a) *A szellem*, mely gondolkodó, vizsgálódó, s okoskodó erővel bír; b) *A kedély*, mint a vágyó tehetségek öszveges szerve; c) *A szív*, mint a nyájas társadalmi hajlamok széke, mely által mások örömeiben és fájdalomában részt veszünk, s mely leginkább szeretet által nyilatkozik. Innét a lélek nevezet alatt gyakran *szellem*, néha *kedély*, néha *szív* értetik. Szellemre vonatkoznak az ily mondatok: *Mély gondolkodásban kifárad a lélek. Megfeszíteni a lelki erőt. Lelki szegény, ki kevés szellemi erővel bír. Atyának Fiának és Szentléleknek nevében.* Kedélyre vonatkozik ez ilyekben: *Erős, nagy, gyáva, alacson, szabad, szolgálai lélek. Bátor, vitéz, rettenthetetlen, tántoríthatatlan lélek. Szívre vonatkoznak: Jó, jámbor, szelid, részvévő, engedékeny, rossz, gonosz, czudar lélek. Lelkére szólni, beszélni valakinek. Lelkére kötni a teendőket.***

„Fáj a szívem, sír a lelkem.“

Népd.

„A lélek is sirt belőlem,

Midőn búcsut veve tőlem.“

Csokonai.

Nevezetesen az erkölcsi és vallási érzelmekre nézve: *Lelkére venni valamit. Jó lélekkel tenni, állítani. Valamivel lelkét veszteni. Egész, teljes, tiszta lélekkel szeretni az Istent. Sem Istene, sem lelke. Van-e lelked? Hamis a lelked is. Lelked legyen rajta. Száradjon a lelkeden. Nem fér a lelkemhez, hogy azt tegyem. Lelkén el nem viszi, am. megvallja, meggyónja. Lelkemre mondom. Lelkem ismerete nem vádol. A bűnt lelkemből utálok. A lélek, lelkem szót a legszivesebb legnyájasabb szólításul használja a magyar. Lelkem rózsám, lelkem galambom, lelkem angyalom, lelkem mindenem. Édes, kedves lelkem. Lelkem adta, lelkem fele, lelkem mása. Lelkemtől szakadt. Eszem a lelkedet. Szeretlek, mint a lelkemet. Ellenkezőleg a haragnak, s utálatnak legundokabb neme a lelket káromolni. Még e mondás is:*

aki lelke van! nem egyéb szépitett káromkodásnál, miért a szép izlés ellen van azt nemesebb írói nyelvben, vagy finom társalgási beszédben használni. 4) A 'lélek' szó jelent úgynevezett kísértetet is, vagy a nép hiedelme szerint a megholtak bolygó, kivált elkárhozott lelkét. *A lelkek éjféltkor szoktak megjelenni. Lelket látni. Lelkeket idézni. Úgy jár, mint a lélek. Bolygó, kísértő lélek. Minden jó lélek az Istent dicséri, kísértetet szőlítő mondás. Átv. ért. 1) Okos észszel bíró lény, személy. Az Isten lélek, és lélekben kell őt imádni. Az angyalok jó lelkek. Az ördög gonosz lélek. Az én nagybátyám dőlt egy lélek. A mi helységünkben kétezer léleknél több lakik. Egy lelket sem láttam.* 2) Ami valaminek mintegy életet ad. *Ő a társaság lelke. Az alázatosság, az erények lelke. Isten a világ lelke.* 3) Mi a maga nemében, vagy a többi közt legderekabb, legkitünőbb, legfontosabb. *A rend, a dolog lelke. Leleke dohány am. java dohány, mely a szárnak derekán terem, különböztetésül a hegye és alja dohánytól.* 4) Valaminek béle, tölteléke. 5) A hegedű nemű hangszerekben azon facölöpöcske, mely a húrláb alatt a hegedű tetejét annak fenekétől feszesen tartja, s mintegy a hangrezgést az utóbival közli.

Minthogy az emberben a test és a lélek legszorosob összeköttetéssel működnek, innen gyakran együtt említetnek, s az embernek egész valóját jelentik. *Testem lélkem megunta a várakozást. Se testemnek, se lelkemnek nem kell. Csak teste lelke, és a sodrófája. (Km.). Hamis teste lelke szökének, barnának. Népd.*

Világos, hogy a lélek gyöke eredetileg egy a leh, léh, legeg, líheg szók gyökével; t. i. az ember azon láthatatlan erőt, mely minden mozgalomnak kútfeje, a lehhel, mint életnek jelével, azonosította. Innen van, hogy több nyelvben e két fogalom azonos szókkal fejeztetik ki, pl. a hellen *πνεύμα* és *πνεῦμα*, a latin *spirat* és *spiritus*, *anima*, *anhelo*, innen lett *animal*; mint a régies magyar *szellet* s újabb *szellem* a *szel* v. *szeelő* szótól, a szláv *duchat* és *duch*, a héber *ruah*, am. szél és szellem stb.

LÉLEKÁLLAPOT, (lélek-állapot) ösz. fn. A léleknek akár úgy mint szellemnek, akár mint kedélynek és szívnek bizonyos esetben működése vagy szenvedése.

LÉLEKÁROS, **LÉLEKÁRUS**, (lélek-áros v. árus) ösz. fn. Ki az emberekkel áru gyanánt bánik, midőn ravaszság vagy erőszak által szolgálatba, rab-ságba ejti, vagy midőn bizonyos jutalom fejében, lelkeiket mintegy eladja, pl. rávevén őket, hogy lelkiesméretök ellen szavazzanak vagy esküdjenek.

LÉLEKBENJÁRÓ, (léleken-járó) ösz. mn. Lelkiösméretes, amit az erkölcsi törvény szorosan parancsol vagy tilt. *Ez lélekenjáró dolog.*

LÉLEKBUJDOSÁS, (lélek-bujdosás) ösz. fn. l. **LÉLEKKÖLTÖZÉS**.

LÉLEKBUVÁR, (lélek-buvár) ösz. fn. Személy, illetőleg tudós, ki a lélektannal foglalkodik, vagyis

a lélek tulajdonságait és lényegét vizsgálja. (Psychologus).

LÉLEKCSAP, (lélek-csap) ösz. fn. Szelelő csap v. lélekző lik a hordón, midőn a must forr.

LÉLEKCSÉND, (lélek-csénd) ösz. fn. l. **LÉLEKNYUGALOM**.

LÉLEKÉBERSEG, **LÉLEKÉBRENSÉG**, (lélek-éberség v. —ébremség) ösz. fn. A szellemi erőnek azon állapota, midőn meglepő, váratlan, rendkívüli esetekben zavarba nem jön, s kellőleg feltalálja magát. *A lélekéberség leginkább a veszedelemben tűnik ki.* Szélesb ért. öntudatos állapot.

LÉLEKÉNY, (lel-ék-ény) mn. tt. *lelékény t*, tb. —ek, l. **LELEMÉNYÉS**.

LÉLEKÉNYSEG, (lel-ék-ény-ség) fn. tt. *lelékénység ét*, harm. szr. —e. l. **LELEMÉNYÉSSÉG**.

LÉLEKERŐ, (lélek-erő) ösz. fn. 1) Szellemi erő, általán véve, melylyel a lélek el van látva. 2) Képes kifejezéssel a lélek azon rugalmassága, mely a viszontagságoknak ellene szegül, azokat mintegy visszataszítja, s kitűzött működéseiben nem engedí akadályoztatni magát. *Lélekerő nélkül nagy dolgokat véghez vinni nem lehet.* Szokottabban : *lelki erő*.

LÉLEKFÖNSÉG, (lélek-főnség) ösz. fn. A lélekerőnek v. lelki erőnek legmagasb foka.

LÉLEKFURDALÁS, (lélek-furdalás) ösz. fn. Azon nyugtalanító erkölcsi érzélem, mely valamely gonosz tett elkövetése miatt kinozza az embert, s lassu féreg gyanánt rágódik kebelén.

LÉLEKGYÖNYÖR, (lélek-gyönyör) ösz. fn. Szellemi vagy erkölcsi gyönyör, melyet a szellemi vagy erkölcsi vágyak kielégítése szül. *Lélekgyönyörrel olvasni a jeles írók műveit. Magunk, és mások jótetteiből lélekgyönyört érezni.* Szokottabban : *lelki gyönyör*. V. ö. **GYÖNYÖR**.

LÉLEKHÁBORGÁS, (lélek-háborgás) ösz. fn. A kedély nyugtalanokodása, melyet hevesebb indulatok támasztanak, kivált az érzékekre kedvetlenül hatók.

LÉLEKHÁBORODÁS, (lélek-háborodás) ösz. fn. A kedélynek azon változása, midőn nyugott s rendes állapotából kiesik, s mint kórtünemény áll elé.

LÉLEKHARANG, (lélek-harang) ösz. fn. Kis harang, melyet akkor szoktak különösen meghúzni, midőn a hívek közül valaki haldoklik. Ugyan ezt húzzák meg a római katolikusoknál estveli harangzás után a megholtak lelkeiért. E szokást hazánkba az I-ső Károly alatt tartott udvardi zsinat hozta be.

LÉLEKHARCZ, (lélek-harcz), lásd : **LÉLEKKÜZDELEM**.

LÉLEKISMERET, (lélek-ismeret), l. **LELKIÖSMERET**.

LÉLEKJELENÉS, (lélek-jelenés) ösz. fn. A néphiedelem szerint valamely léleknek, vagyis szellemnek a testi világban mutatkozása. (Geisteserscheinung).

LÉLEKJELENLÉT, (lélek-jelen-lét), 1. **LÉLEKÉBERSEG**.

LÉLEKKÖLTÖZÉS, (lélek-költözés) ösz. fn. A régi egyiptomiak, és némely görög bölcsek tana szerint a megholtak lelkei majd más emberekbe, majd állatokba mennek át, mit ők lélekköltözésnek (metempsychosis) neveztek. Másképp: *lélekbujdosás, lélek-vándorlás*.

LÉLEKKÜZDELEM, (lélek-küzdelem) ösz. fn. A lélek különböző érzelmeinek egymással ellenkező állapota, pl. ha a szerelmeseknek a szülék tiltják az egymással összevekelést. Szokottabban: *lelki küzdelem, lelki harc*.

LÉLEKLÁTÓ, (lélek-látó) ösz. fn. Rajongásig képzelődő személyek, melynek a népmesében előforduló tátosok vagy más beteg elméjű emberek, kik azt hiszik maguk felől, hogy koronként lelkeket, kísérteteket látnak, vagy azokat előidézni képesek.

LÉLEKLET, (lél-ek-él-et) fn. tt. *lélekletét*. A Bécsi codexben am. a mai lélekzet (halitus).

LÉLEKLYUK, (lélek-lyuk) ösz. fn. Általán szelelő lyuk. *Léleklyuk a pinczén*.

LÉLEKMARDOSÁS, (lélek-mardosás) ösz. fn. Valamivel erősebb kifejezés, mint a lélekfurdalás, s jelenti legélénkebb nemét azon erkölcsi nyugtalanságnak, mely az elkövetett gonoszság öntudata miatt fenevad gyanánt marja, szakgatja a lelket.

LÉLEKNYUGALOM, (lélek-nyugalom) ösz. fn. A kedélynek azon állapota, midőn semmi kellemetlen érzelm által nincs megháborítva, különösen mely azon öntudatból ered, hogy erkölcsi kötelességeinket lehetőleg teljesítettük. *Az erényességnek egyik fő jútalma a léleknyugalom*. Szokottabban: *lelki nyugalom*.

LÉLEKÖLŐ, (lélek-ölő) ösz. mn. A lelket, vagyis kedélyt leverő, zsibbasztó.

LÉLEKPÉNZ, (lélek-péNZ) ösz. fn. Némely plebániakon a pénzbeli járandóság azon neme, melyet mindegyik hívtől kap az illető lelkész. *Pap paptól nem kér lélekpénzt*. (Km.. Clericus clericum non taxat).

LÉLEKROMLÁS, (lélek-romlás) ösz. fn. A léleknek azon állapota, midőn erkölcsileg romlásnak indul, s az erény útjáról eltér.

LÉLEKSZAKADTAN, (lélek-szakadtan) 1. **LÉLEKSZAKADVA**.

LÉLEKSZAKADVA, (lélek-szakadva) ösz. ih. A legnagyobb sebességgel, mely miatt a sietőnek lélekzete mintegy megszakad, és eláll. *Lélekszakadva jött hírt mondani a nagy szerencsétlenségről*.

LÉLEKTAN, (lélek-tan) ösz. fn. Tan az emberi lélek lényéről és tulajdonságairól. *Tapasztalati lélektan*, mely tapasztalaton épül. (Psychologia empirica). *Észleleti lélektan*. (Psychologia rationalis). Jelenti azon íratot vagy könyvet is, mely ilyféle tant foglал magában.

LÉLEKTANÁSZ, (lélek-tanász) 1. **LÉLEKBUVÁR**.

LÉLEKTANI, (lélek-tani) ösz. mn. Lélektant illető, arra vonatkozó.

LÉLEKTANILAG, (lélek-tanilag) ösz. ih. Lélektani értelemben, lélektanra vonatkozva.

LÉLEKTAPASZTÓ, (lélek-tapasztó) ösz. fn. Népies tréfás nyelven így nevezik a sűrű lisztkását vagy pépet, továbbá a sűrűre főzött s hójától megtisztított babot, lencsét, borsót. Szokottan: *törött bab lencse, borsó*.

LÉLEKTELEN, (lél-ek-telen) 1. **LÉLEKTLEN**. **LÉLEKTUDOMÁNY**, 1. **LÉLEKTAN**.

LÉLEKÜDÍTŐ, (lélek-üdítő) ösz. mn. Ami üdíti, felvidíti, föleleveníti a kedélyt.

„Mint reggeli hús víz tunya álmos arcra,
Oly léleküdtő e kiáltás: harezra!”

Arany J.

LÉLEKVESZTŐ, (lélek-vesztő) ösz. mn. és fn. Ami akár a lelket különösen, akár az életet általán veszélyeztet. *Lélekvesztő gonosz példák*. Nevezetesen így hívják a legkisebbféle ladikot, melyet a hullámok könnyen felfordítanak. Ilyenek az egy faderékből vajt *balatoni lélekvesztők*.

LÉLEKZÉS, (lél-ek-éz-és), fn. tt. *lélekzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lehelés vagyis a tüdőnek azon működése, midőn a levegőt majd beszívja, majd kinyomja.

LÉLEKZÉSI, (lél-ek-éz-és-i) mn. tt. *lélekzési-t*, tb. —*ék*. Lélekzésre vonatkozó, ahhoz tartozó. *Lélekzési szervek. Lélekzési képesség*.

LÉLEKZET, (lél-ek-ez-et) fn. tt. *lélekzet-ét*, harm. szr. —*e*. Azon pára, melyet a tüdő kifú, vagy bevesz, azaz lehelet. *Lélekzetet venni. Nincs lélekzete. Hidegben meglátszik az ember lélekzete*.

LÉLEKZETI, (lél-ek-ez-et-i) mn. tt. *lélekzeti-t*, tb. —*ék*. Lélekzetre vonatkozó, ahhoz tartozó, abból eredő. *Lélekzeti gyorsaság. Lélekzeti melegség*.

LÉLEKZIK, (lél-ek-éz-ik) k. m. *lélekz-étt*, htn. —*eni*. Lehel, a levegőt majd kinyomja tüdejéből, majd beszívja. *Nehézzen, könnyen, sebesen lélekzeni. Alig lélekzik*.

LÉLEKZŐ, (lél-ek-éz-ő) mn. tt. *lélekző-t*. Aki vagy ami lélekzik, lehel. *Sebesen lélekző utas. Alig lélekző beteg. Átv. ért. szelelő. Lélekző lyuk a pinczén. Lélekző cső*.

LELEMÉNY, (lél-e-mény) fn. tt. *lelemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán, amit valaki keresés által lel, talál, mire mintegy rájön, ráakad, másképp: *találmány*. Különösen, mit a fürkésző ész akár a tudományokban, akár a mesterségekben mint újat előállít. *A könnynyomatás mestersége világeseményű lelemény. A gőzhajó amerikai lelemény. Az újabbkori vegyszerek, gépészek új és új leleményekkel lepik meg a világot. V. ö. LEL*.

LELEVELEZ, (le-levelez) ösz. áth. Valamely növénynek leveleit leszedi, letépi. *Lelevelezni a szőlőt, dohányt, eperfát.*

LELEVELEZÉS, (le-levelezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leleveleznék.

LELIPPEN, (le-lippen) ösz. önh. A *lelappan* igének kicsinyített módosulata. Mondják különösen nőténymadarokról, midőn a hím alatt meglappannak. *Lelippen a tyúk a kakas alatt.*

LELKEND, (lel-k-end) ,lelkendéz' szó törzse, de önállóság is használható, m. *lelkendétt*, htn. —ni v. —eni. A gyakorító értelem mérsékeltben benne, mint ,lelkendéz' szóban.

LELKENDÉZ, (lel-k-en-d-éz) önh. gyakorító, m. *lelkendéz-tem*, —tél, —étt, par. —z. A nagy fáradtság miatt nehezen lélekzik. *Lelkendézve érkezett haza a messze utról.* Szélesb ért. ijedség vagy más belső háborodás miatt alig liheg.

LELKENDÉZÉS, (lel-k-en-d-éz-és) fn. tt. *lelkendezés-t*, tb. —ék. Nagy fáradtság vagy ijedség miatt nehéz lélekzés.

LELKES, **LELKÉS**, (1), (lél-ek-és v. lel-k-és) mn. tt. *lelkes-t* v. —et, tb. —ék. 1) Lélekkel bíró. *Lelkes lények.* Ez értelemben minden állat lelkes; ámbár a közmondás szerint csak az embernek van lelke, a többi állatnak pedig párája. Ellentéte: lelketlen. pl. a növények, és ásványok *lelketlen lények.* A régiek magában is: *lelkés* v. *lökkös* szót főnévül a mai ,állat' értelemben használták. 2) Szoros ért. okos lélekkel bíró. Különösen mondjuk oly emberről, ki-ben sok szellemi tehetség van, kinek kebele nemesebb vágyaktól dagadoz. *Lelkes hazafiak.* Innen jelent valami élnket, buzgót, buzdítót is. *Lelkes beszéd, felszólítás.* 3) Átv. ért. bizonyos süteményekre alkalmazva am. töltött, töltelékes, velős. *Lelkes fánk*, mely gyümölcsízzel van töltve. *Lelkes derelnye.* Némely dunántuli, s más vidékek tájszólása szerint: *lökkös.*

LELKÉS, (2), (lél-ek-és v. lel-k-és) mint fn. tt. *lelkés-t*, tb. —ék. L. **LELKÉS**, (1) alatt.

LELKÉSÉDÉS, (lel-k-és-éd-és) fn. tt. *lelkésédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) A felsőbb vágyó tehetségeknek azon állapotja, midőn valamely nemesebb cél elérésére mintegy felgyuladva törekszenek. *A haza ügyét nagy lelkesedéssel karolni föl. A szónok közlekedésre gerjesztette hallgatóit.* 2) A képzelődő tehetségnek magasabb szárnyalása, milyenre a költők, zenészek emelkednek, vagy kik némi jós szellemtől meghatva a dolgok és jövődőség titkaiba látnak. *Költői lelkesedés.*

LELKÉSÉDÉTT, (lel-k-és-éd-étt) mn. tt. *lelkésédétt-et*. Kinek vágyó, vagy képzelő ereje magasabb fokra emelkedett, ki nemesebb célokra törekszik, vagy a mindennapiságon túl emelkedve föllengzőbb eszmékkel bír. *A lelkesedett hazafiak mindenket földlődni készek a közjóért.*

LELKÉSÉDIK, (lel-k-és-éd-ik) k. m. *lelkéséd-tem*, —tél, —étt. Lelkében magas, nemes vágyak

gerjedeznek, vagy képzelő tehetsége főntebb szárnyakra emelkedik. *Jeles férfiak tettei által lelkesedik az ifju. Az ösök dicsőségére visszapillantva föllelkese-dik a költő.*

LELKÉSEN, (lel-k-és-en) ih. Egész lélekből; nemesebb vágyaktól hevülve; erőlyesen, minden tehetségeit megfeszítve; buzgón. *Lelkesen hozzá látni valamihez. Lelkesen szólni a gyülekezethez.*

LELKÉSÍT, **LELKÉSIT**, (lel-k-és-it) áth. m. *lelkésít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Lelkessé tesz, azaz valakinek felsőbb vágyait fölgerjeszti, s azt nemesebb czélok elérésére buzdítja. *Atyáitok dicsősége lelkesítsen nagyra benneteket. A hon szeretete lelkesítsen minden hazafit.* Továbbá a képzelő tehetséget magasabb szárnyalásra indítja. *A szépnek és fel-ségesnek eszméje lelkesíti a valódi költőt.*

LELKÉSÍTÉS, **LELKESITÉS**, (lel k-és-it-és) fn. tt. *lelkésítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által a vágyó tehetség vagy képzelő erő lelkesítettetik. V. ö. **LELKÉSÍT**.

LELKESTÜL, (lel-k-es-t-ül) ih. *A testestül* szóval ikerítve am. egész valójában, mindenestül, egészen.

„Testestül lelkestül lén az ő prédájok.”

Zrinyi.

LELKÉSÜL, (lel-k-és-ül) önh. m. *lelkésül-t*. 1) Kedélye magasabb, nemesebb vágyakra gerjed, s mintegy belerejéniel fogva fölhevül. 2) Felsőbb kép-zelő tehetsége szárnyakra kap. *Jeles szépművek láttára lelkesül a művész.*

LELKÉSÜLÉS, **LELKESÜLÉS**, (lel-k-és-ül-és) fn. tt. *lelkésülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn a felsőbb vágyó, vagy képzelő tehetségek lelkesülnek. V. ö. **LELKESÜL**.

LELKÉSÜLET, **LELKESÜLET**, (lel-k-és-ül-et) fn. tt. *lelkésület-ét*, harm. szr. —e. Lelkesülés elvont állapotban.

LELKESÜLTSEG, (lel-k-es-ül-t-ség) fn. tt. *lelkesültség-ét*. Lelkesült állapot.

LELKÉSZ, (lél-ek-ész, lel-k-ész) fn. tt. *lelkész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Újabbkori alkotásu szó, s jelent általán oly személyt, ki valamely vallásbeli hívek lelki pásztora. Különösen egyes gyülekezet-nek, illetőleg plebániának, egyháznak stb. beavatott papja. V. ö. **KÁPLÁN**.

LELKÉSZI, (lel-k-ész-i) mn. tt. *lelkészi-t*, tb. —ék. Lelkészt illető, arra vonatkozó. *Lelkészi foglalkodások, kötelességek.*

LELKÉSZSÉG, (lel-k-ész-ség) fn. tt. *lelkészség-ét*. 1) Lelkészi hivatal. 2) Lelkészek öszvesége. *NY. megyei lelkészség.*

LELKETLEN, (lél-ek-et-len, lel-k-et-len) mn. tt. *lelketlen-t*, tb. —ék. 1) Tulajd. ért. minek lelke nincs, mi önmozgó, s éltető erővel nem bír. *A növények és ásványok lelketlen lények.* 2) Holt, kiből a lélek elszállott. *Lelketlen holtestek.* 3) Átv. ért. szelle-

mi erő nélkül levő; nemesebb vágyaktól nem dagadó; nem élénk, nem buzgó. *Az egész ember egy lelketlen hústömeg. A lelketlen ember nem képes valami nagyra, dicsőre. Lelketlen beszéd, szónoklat. Anyagi ért. minék tölteléke, veleje, bele nincsen. Lelketlen fánk, derelnye. Határozóként am. lelketlenül.*

LELKETLENÍT, (lel-k-et-len-ít) áth. *lelketlenít.* Lelketlenné tesz, lelkétől v. lelkes tulajdonságától megfosztja.

LELKETLENSÉG, (lel-k-et-len-ség) fn. tt. *lelketlenség-ét*, harm. szr. —e. A lélek erkölcsi tulajdonságainak hiánya, szívtelenség.

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) ih. 1) Lélek nélkül, holtan *Ott fekszenek ők lelketlenül a vérmezőn.* 2) Átv. ért. élenkség, szellemi erő, részvét, buzgóság nélkül nemesebb érzelmekre nem gerjedve. *A legérdekesebb tárgyról is lelketlenül beszél. Lelketlenül szemlélni a haza süllyedését.*

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) önh. m. *lelketlenül.* Lelketlenné leszen, lelkes tulajdonságát v. állapotát elveszti.

LELKI, (lel-ek-i, lel-k-i) mn. tt. *lelki-t*, tb. —ek. Lelket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lelki atya*, kivel az illető hivek mintegy fiúi viszonyban állanak, ki ezek lelkére felügyel. *Lelki erő*, mely által a lélek működik. *Lelki fegyver*, átv. ért. oly szellemi eszköz, mely a lélek üdvösségét megszerzi, és elenségei ellen védi. *Lelki ösméret*, az erkölcsi tettek öntudata. *Lelki tanítás. Lelki testi barát. Lelki üdvösség, boldogság.* Némely szók mellett öszvetételként együvé írják, pl. *lelkiatya, lelkiösméret.*

LELKIATYA, (lelki-atya) ösz. fn. Széles ért. pap, szerzetes, ki a hivek lelki üdvösségéről gondoskodik. Különösen, gyóntató pap, *Gyóinom a mindenható Istennek, és neked lelkiatyámnak.*

LELKIBARÁT, (lelki-barát) ösz. fn. Belső barát, kinek gondolkozásmódja, és vágyai, törekvései a mieinkkel egyeznek, kit a magyar eredetileg félnek, mintegy lelke felének nevezett. *Testi lelki barát*, am. a legszorosabb barátságban levő, ki mind vagyonával mind belső részvételével kész támogatni.

LELKIERŐ, (lelki-erő) ösz. fn. A lélek tehetségeinek, különösen a kedélyállapotnak magas fokozata.

LELKIESMÉRET, LELKIESMÉRETÉS, stb. 1. **LELKİÖSMÉRET, LELKİÖSMÉRETÉS**, stb.

LELKIFÖNSÉG, (lelki-fönség) 1. **LÉLEKFÖNSÉG.**

LELKİISMÉRET, LELKİISMÉRETÉS, 1. LELKİÖSMÉRET; LELKİÖSMÉRETÉS.

LELKİÖSMÉRET v. —**ÖSMÉRET**, (lelki-ösméret) ösz. fn. 1) Bizonyos öntudat valamely dologról, állapotról. *Az igazságot lelkiösméret szerint megvallani.* 2) Azon öntudat, mely ítéletet mond az elkövetett tettek erkölcsisége, s azok igazsága vagy igazságtalan volta fölött. *Jó lelkiösméret*, mely azon meggyőződéssel van, hogy jól cselekedtünk. *Rosz*

lelkiösméret, mely azon meggyőződésből, hogy gonoszt követett el valaki, nyugtalanságot okoz. *Ezt jó lelkiösmérettel lehet mondani, állítani, tenni.* A lelkiösméret vagy *előleges*, melynél fogva a teendők törvényessége vagy törvénytelsége, erkölcs szerénti vagy erkölcstelen léte fölül előre meg vagyunk győződve; vagy *utólagos*, mely az elkövetett cselekedet jó vagy gonosz voltáról értesít bennünket. *Valamit a lelkiösméret intése szerént tenni, vagy elhagyni. Tedd azt, mit lelkiösméreted sugall. Lelkiösméret ellen szólni, tenni, azt bemocskolni. Lelkiösméretem tiszta, nyugott, nem tesz szemrehányásokat, nem vádol, nem furdal, nem mardos. Lelkiösméretedre hagyom, tégy erkölcsi érzelmed szerént. Szorosb ért. az erkölcstelen cselekedetek öntudata, és az ebből eredő lelki nyugtalanság. A lelkiösméretet elaltatni, azaz valamely cselekedet gonoszságát szépíteni, mentetni, hogy az illető öntudat ez által gyöngüljön. Lelkiösmérete fölébredt. Keresztény katolikus ért. lelkiösméretet vizsgálni am. gyónás előtt, vagy máskor is szorosan kérdőre venni magát, ha vétett-e általán akármily kötelességei ellen. Lelkiösméretét lefekvés előtt megvizsgálni. A lelkiösméret lehet továbbá, *gyöngéd*, mely a legcsekélyebb erkölcsi törvények úthágását is legott érzi; *szorongó*, mely azért nem mer tenni valamit, mivel nem bizonyos benne, ha jó-e, rossz-e; *tág*, mely nem sokat aggódik a teendő igazságos vagy igazságtalan voltával, mely a roszt vonatkozás nélkül elköveti, s megrögzöttségében furdálást alig érez. A magyar képes kifejezéssel a lelkiösméretet *kisbíró-nak* is nevezi, pl. *kiki magával hordozza a kisbíró-t.* (Km.).*

LELKİÖSMÉRETÉS, (lelki-ösméretés) ösz. mn. 1) Emberről szólva am. jó lelkű, ki erkölcsi meggyőződés szerént cselekszik, ki mindennemű kötelességeinek tiszta erkölcsi érzetből, nem külső okokból felel meg. *Lelkiösméretes bíró, tisztviselő, szolga.* 2) Mondják cselekedetokről, melyek az imént kített indokokból származnak. *Lelkiösméretes ítélet, pénzkezelés, tanúság, eskü, vallomás. Ez lelkiösméretes dolog*, melyet az erkölcsi törvények kívánnak.

LELKİÖSMÉRETÉSSÉG, (lelki-ösméretésség) ösz. fn. Az erkölcsi érzelemnek azon tulajdonsága, melynél fogva valaki az erkölcsi törvényeket, s az ezekből folyó kötelességeket ismerve úgy cselekszik, mint cselekednie kell, nevezetesen, belső meggyőződését követve. *Lelkiösméretesség nélkül valódi erény nem létezhetik.*

LELKİÖSMÉRETLEN, (lelki-ösméretlen) ösz. mn. Oly emberről mondjuk, ki cselekedeteiben az erkölcsiségre nem tekint, ki nem ballgat arra, mit lelkiösmérete sugall, s ha a bünt elkövette, annak furdálását megrögzött lelke nem érzi. *Lelkiösméretlen bíró*, ki meggyőződése ellen, holmi mellékokokból, pl. kedvezésből, haszonlesésből ítél. Átv. ért. mondják az ily módon elkövetett cselekedetokről. *Lelkiösméretlen pénzkezelés, ítélet.* Határozóként am. lelkiösméret nélkül.

LELKIÖSMÉRETLENSÉG, (lelki-ösméretlenség) ösz. fn. Lelkiösméret sugallásaira nem ügyelő gonoszlelkűség.

LELKIÖSMÉRETLENÜL, (lelki-ösméretlenül) ösz. ih. A lelkiösméret sugalatait megvetve.

LELKIPÁSZTOR, (lelki-pásztor) ösz. fn. Széles ért. minden pap, ki az illető hitvallás hívei fölött őrökdi, azokat lelki eledellel táplálja, az erkölcsatlenség mételétől óvja stb. Szorob ért. bizonyos hívek gyülekezetének beavatott papja.

LELKIPÁSZTORSÁG, (lelki-pásztorság) ösz. fn. Általán papi hivatal.

LELKIROKON, (lelki-rokon) ösz. mn. Aki akár gondolkodása módjában, akár a kedély és szív érzelmeiben egy másikhoz hasonló tulajdonságokkal bír.

LELKIROKONSÁG, (lelki-rokonság) ösz. fn. Valakinek egy másikéhoz hasonló gondolkodás módja vagy kedélyminősége.

LELKISÉG, (lélek-i-ség) fn. tt. *lelkiségét*. Lelki állapot; lelki tulajdonság.

LELKITEHETSÉG, (lelki-tehetség) ösz. fn. A léleknek szellemi tulajdonsága. *Kitűnő lelkitehetséggel bírni*.

LELKŰ, **LELKÜ**, (lel-k-ű) mn. tt. *lelkű-t*, tb. —ek v. *lelkűk*. Kinek bizonyos tulajdonságu lelke, vagy lelkiösmérete van. *Jó lelkű, rossz lelkű ember. Hamis lelkű. Fekete lelkű. Tiszta lelkű. Nagy lelkű. Erős lelkű*. V. ö. **LÉLEK**.

LELKÜLET, **LELKÜLET**, (lel-k-ű-l-et) fn. tt. *lelkületét*. A lélek erejének, különösebben kedélyi állapotának bizonyos nyilatkozata. *Erős lelkület. Hamis lelkület. Gyáva lelkület*.

LELKÜSÉG, **LELKÜSÉG**, (lel-k-ű-ség) fn. tt. *lelkűségét*, harm. szr. —e. Csak viszonynévvel ösz. vetéve használtatik, s jelenti a léleknek azon tulajdonságát, melyet a viszonynév fejez ki. *Jólelkűség*, a jó lélek tulajdonsága. *Nagylelkűség*, a nagy lélek tulajdonsága, stb.

LELLÁH, fn. tt. *lelláh-ot*, harm. szr. —a. Eléfordul a Müncheni codexben, s jelent lepedőt (lintum, linteamentum.) *És mikor vötte volna a lelláh-ot, és megszorította volna ömagát*. (János 13) *Látá a lelláhokat*. (János 20,) Pesti és Erdősi szerint *fehér ruha*. Legvalószínűbb, hogy e német tájzso után *Leilach* (Leintuch) képeztetett, és első része a magyar *len* szóhoz hasonló, mely megvan a latin *linum* és német *Lein* szókban is. V. ö. **LEN**.

LELLEG, fn. tt. *lelleg-et*, harm. szr. —e. Növénynek az öthímese seregéből és ötányások rendéből, csészejé egy tagu, ép karimájú, ránczba szedett aszott ajakú, bokrétája öt szimu, magva egy, mely kis czérnaforma száznál fogva van a vaczokhoz növe (Stalice). E növény nevezetét valószínűleg azon tulajdonságától vette, melynél fogva magva *lefűg*, mintegy *leleng*.

LELLEGHOLGYOMÁL, (lelleg-holgyomál) ösz. fn. Növényfaj a holgyomálok neméből, melynek tö-

kocsányai két-három viráguk, derekán egy kis lefelke, kocsányai apró pikkelyesek, levelei szálas lánssások, kopaszak. (Hieracium staticifolium).

LELOCSOL, (le-locsol) ösz. áth. Locsolva leönt, nedvessé tesz valakit v. valamit. *A vízthordó leány lelocsolta magát, és a lépsoket*. V. ö. **LOCSOL**.

LELÖCZ, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Nyitra m.; helyr. *Lelócz-ra*, —on, —ról.

LELÓG, (le-lóg) ösz. önh. Aláfelé lóg, lefelé mozog, vagy ily irányban létezik. *Lelóg v. lóg a nád-rágszű*, midőn leoldódik.

LELÓGÁS, (le-lógás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelóg.

LELOHAD, (le-lohad) ösz. önh. Mondjuk magásra dagadt, feldomborodott némely testekről, midőn alászállanak, lepadnak. *Lelohad a dagamat*. *Lelohad a tűz*, midőn lángja elmúlik. *Lelohad a tömött erszény*, ha kiveszik belőle a pénzt. V. ö. **LOHAD**.

LELOHADÁS, (le-lohadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelohad. V. ö. **LELOHAD**.

LELOMBOZ, (le-lomboz) ösz. áth. A fának lombjait letöri, levágja, letépi, lepusztítja. *Hogy zöld sátora legyen, néhány fát lelombozott*. V. ö. **LOMB**.

LELOVAGOL, (le-lovagol) ösz. önh. Föntebe helyről, vidékről lovagolva lemegy valamely alantabb fekvőre. *A várból lelovagolni a völgybe*. Tárgyesetes névvel, pl. *lelovagolni valamely paripát* am. lejárni, kifárasztani.

LELŐ, (le-lő) ösz. önh. Magasabb helyről alacsonyabbra lö. *A bástyáról lelőni a vár árkaiba*. *Emeletről lelőni az utcára*. Áthatólag, tárgyasetes névvel am. valakit vagy valamit lövés által leejt. *Lelőni az ellenség vezérét*. *Röptében lelőni a fecskét*. *A háztetőről lelőni a galambokat*. V. ö. **LŐ**.

LELÖK, (le-lök) ösz. áth. Lökve alátaszit, levet valakit v. valamit.

LELÖKÉS, (le-lökés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lelöknek.

LELÖVÉS, (le-lövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lelő; vagy midőn valamit vagy valakit lelőnek.

LELÖVÖLDÖZ, (le-lövöldöz) ösz. áth. Többször, vagy többeket egymásután lelő.

LELTÁR, (lel-tár) ösz. fn. Ingó javak összevont lajstroma, melyek vagy ingatlan birtokhoz tartoznak, vagy magukban egy birtokoszevet képeznek, különösen melyeket birtokváltozásnál az új birtokosnak általadnak. *A leltárban följegyzett bútorokat szerszámokat, barmokat általvenni*.

LELTÁRKÖNYV, (lel-tár-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a leltározott holmik följegyeztetnek vagy följegyezve vannak.

LELTÁROZ, (lel-tároz) ösz. áth. Leltárba vesz, leltárba ír.

LELTÁROZÁS, (lel-tározás) ösz. fn. Leltárba írás vagy följegyzés.

LELTGYERMEK, (lelt-gyermek) ösz. fn. **L. LELENCZ**.

LELVÉNY, (lel-vény) I. LELTÁR.

LEM, elvont gyök, melyből *lemez* v. *lemes*, továbbá *Lemesény*, *Lemes*, *Lemhény* helynevek erednek. Minthogy *lemes* (pl. *lemes vas*), és *lemez* lapos testet jelentenek, innen *lem* am. *len* (lent), és *lep* (lepény stb. szóban), mély hangon *lap*, s rokon azon szókkal, melyekben a *le la* gyök laposat, laposan terjedtet jelent. Vajjon a fennemlített helységek nem-e a laptól, lapos fekvésöktől kapták neveiket? V. ö. LENGYEL.

LEMAR, (le-mar) ősz. áth. Marva letép, leszakaszt, legyőz valamit. *A kutya lemart egy darabot az ökör füléből. Az erősebb kutya lemarja a gyöngébet.* V. ö. MAR.

LEMARAD, (le-marad) ősz. önh. Valamely mozgásban, menésben levő testről lecsúszik, leesik valaki v. valami, vagy midőn azon test épen induló, elmenő félben van, akkor érkezik oda. *Lemaradni a lóról, kocsirol.* *A zsák lemaradt a bakról.* *A gyermek lemaradt a hintáról, az ördöglőről.* *Lemaradni a gőzhajóról, a vasúti vonatról.* Átv. törvényes ért. ítélet következtében letartóztatik.

LEMARADÁS, (le-maradás) ősz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki lemarad.

LEMARASZT, LEMARASZTAL, (le-maraszt v. marasztal) ősz. áth. 1) Eszközli, hogy valaki lemaradjon valahonnan. *A sebesen hajtó kocsis lemarasztotta a szekér farára kapott fiút.* 2) Letartóztat, vagyis eszközli, hogy valaki maradjon. *A gyanus utast lemarasztja a rendőrség.* 3) Átv. törvényes ért. eredetileg valakit bizonyos büntetés kiállása, vagy elégtétel végett letartóztat, most csak általában elítél.

LEMARASZTÁS, (le-marasztás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit lemarasztanak.

LEMARAT, (le-marat) ősz. mivelt. Bizonyos folyadék, pl. eczet, csáva által valamely testnek némi részeit lekopatja, leeteti. *Az írhások csúvában lemaratják a bőr szőrét.*

LEMÁRT, (le-márt) ősz. áth. Valamely testet bizonyos nedvbe leereszt, hogy megnedvedsédjék, vagy megtisztuljon, vagy más valamely okból. *Le-mártani a száraz faedényt.* *A szennyes ruhát lemártani a folyóba.* *Le-mártani a vödört a kútba.* V. ö. MÁRT.

LEMÁSOL, (le-másol) ősz. áth. Eredeti írást, festést, faragást, hasonló alakban vagy mineműségben leír, lefest, kifarag, tehát az eredetinek mintegy mását, hasonlóját állítja elé. *Lemásolni a régi okleveleket.* *Kéziratokat lemásolni.* *Jeles művészek által festett képeket lemásolni.* V. ö. MÁSOL.

LEMÁSOLÁS, (le-másolás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamit lemásolunk. *Régi kéziratok lemásolásával foglalkodni.* V. ö. LEMÁSOL.

LEMÁSZ, (le-mász) ősz. önh. Mászva leszáll, leereszkedik valamely magasabb helyről. *A csiga le-mász a fa derekáról.* *A kised gyermek le-mászott a lépcsőkön.* *Lemászni a magas fáról.* V. ö. MÁSZ.

LEMÁSZÁS, (le-mászás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami le-mász.

LEMÁZOL, (le-mázol) ősz. áth. Gúnyosan szólva am. valamit, különösen valakinek arczképét durva ecsettel, művészi ügyesség nélkül lefesti; vagy valamit rozsul leír.

LEMÁZOLÁS, (le-mázolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemázolnak.

LEMÉGY, (le-mégy) ősz. önh. 1) Tulajd. ért. lábain bizonyos magasságról alászáll, lelépdegel. *Lemegy a pinczébe borokat kóstolni.* *Hajófedeletről le-megy a hajófenékre.* 2) Leutazik. *Jövő tavasszal le-megyünk az Alföldre.* *A budai őrsereg lement Péterváradra.* 3) Szélesb ért. alászáll. *Lemegy a nap, hold.* *Lemennek a csillagok.*

„Lement a nap. De csillagok

Nem jöttenek. Sötét az ég.

Közel- s távolban semmi fény nincs,

Csak mécsvilágom s honszerelmem ég.”

Petőfy Sándor.

4) *Lement a tüke, béle.* 5) Átv. ért. lekopik, leválik, letisztul. *Lement a haja, szőre, gyapja.* *Megégetett kezéről lement a bőr.* *A szenny, mocsok, piszok, folt lement a ruháról.* V. ö. MÉGY.

LEMÉGYÉN, (le-mégyén) ősz. önh. I. LEMÉGY.

„A vadász elnyugszik,

Ha a nap lemegyen.”

Zrinyi.

LEMÉN, v. LEMÉN, I. LEMÉGY.

LEMÉNÉS, (le-ménés) ősz. fn. Menés, mely főntebb helyről aláfelé történik. *A felső vidéki katonák lemenésre készülnek.* *Lemenés a lépcsőkön lajtornán.* Szélesb ért. leszállás. *A nap lemenésétől éjjelig.* *A hold lemenésére várakozni.* Átv. ért. lekopás, leválás, letisztulás.

LEMÉNETH, LEMÉNETHET, (le-ménet v. —ménetel) ősz. fn. Menet, melyet valaki lefelé tett; különbözik tőle a *menés*, mennyiben ez magát a cselekvést jelenti, a *menet* pedig elvont értelmű, s jelenti azon utat, melyet menve meg kell tenni, vagy magát a végrehajtott menést. *Ezen hegyről a lemenet igen nehéz, meredek.* *Nap lemenete után vagy előtt.*

LEMÉNETHI, (le-méneti) ősz. mn. Lemenetre vonatkozó. *Lemeneti gyorsaság.* *Lemeneti út.*

LEMENŐ, (le-menő) ősz. mn. Aki vagy ami le-megy. *Lemenő ág a vérségi őszvekkötetésben az egyesenes leszármazottak rendé, úgymint fiú v. leány, unoka, kisunoka, ősunoka.*

LEMÉNY, falu Kővár vidékén; helyr. *Lemény-be, —ben, —ből.*

LEMÉR, (le-mer) ősz. áth. Valaminek fölét merve leveszi. *Lemerni a fővő hús levének habját.* *Lemerni a tej színét.* V. ö. MER.

LEMÉR, (le-mér) ősz. áth. Merve vagy mérés által lead, lebocsát. *A gabonát lemérni a verembe.*

LEMERÍT, v. —**MÉRIT**, (le-merít) ősz. áth. 1) Valamely testet bizonyos folyadékba merít, márt, áztat. *A korsót lemeríteni a folyóba, hogy megteljék vízzel. A vödört lemeríteni a kútba.* 2) Lesüllyeszt. *A nagy teher lemerítette a ladikot.* 3) Valamely híg testnek fölét merő edény által leveszi. *Lemeríteni a szüretelő kádból a must fölét.*

LEMERÍTÉS, v. —**MÉRÍTÉS**, (le-merítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemerítenek.

LEMERÜL v. —**MERÜL**, (le-merül) ősz. önh. Valamely test bizonyos folyadékba leszáll, vagy némi mélységig lesüllyed. *A megrakott hajó négy lábnyira lemerült a vízbe. A vas lemerül a víz fenekére. A fa nem merül le egészen a vízbe. Aki nem tud úszni, hamar lemerül.* V. ö. **MERÜL**.

LEMERÜLÉS v. —**MERÜLÉS**, (le-merülés) ősz. fn. Állapot, midőn valamely szilárd test a fajlag könnyebb testbe, különösen folyadékba alászáll, lesüllyed.

LEMES, (1), (lem-és) mn. tt. *lemés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Jellent laposat. Különösen így nevezik azon lapos vasat, mely a szántóvas előtt függőlegesen lenyúlik, s a földet hasítja, máskép: *csoroszla* v. *csoroszlya*. Molnár A. szerint lemez vas *culler praecisorius in aratro*. Szabó D. szerint *lemes vas* is. Képzője *es*, tehát gyöke *lem*, s *lemes* am. *lapos*, *lem*, am. *lap*.

LEMES, (2), (máskép: *Lemesány*) falu Sáros m.; helyr. *Lemes-re*, —*én*, —*ről*.

LEMESÁNY, (máskép: *Lemes*); helyr. *Lemesányba*, —*ban*, —*ből*.

LEMESVAS, (lemes-vas) l. **LEMÉS** alatt.

LEMETÉL, (le metél) ősz. gyakor. áth. Több testet, vagy azon egy testnek több részeit ismételt metszés által előbbi helyzetökből leveszi, leejti. *Lemetelni töveikről a fiatal csemetéket. A fák ágait lemetelni. Körmeit lemetelni. A húson levő zsírt, hájat lemetelni.* V. ö. **METÉL**.

LEMETÉLÉS, (le-metélés) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamiféle testeket lemetélünk. *Ágak, virágok lemetélése. Körnök lemetélése.* V. ö. **LEMETÉL**, **METÉL**.

LEMETSZ, (le-metsz) ősz. áth. Egyes darabot vagy egész testet metszve levesz, leválaszt előbbi helyéről, tövéről stb. *Lemetszeni a kutya fülét. Körmet minden héten lemetszi. A fának fattyuhajtását lemet-szeni. A kenyérből egy nagy karajt lemetszeni. Messze le a kerekasztalról egy fontnyit.* V. ö. **METSZ**.

LEMETSZÉS, (le-metszés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemetszenek.

LEMÉZ, (lem-éz) fn. tt. *leméz-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. laposra kinyújtott vagy faragott szilárd test, pl. kőtábla, vastábla. 2) Szorosb ért. oly lapos tábla, melyre írni, vagy rajzolni, festeni, vézni szoktak. 3) L. **LEMESVAS**. 4) A növénytanban a levél vagy levélnemű szerv kiterült része, mint pl.

a levél lapos része, vagy a vált szirmu bokréták közül a keresztesek vagy szegfűfélék szirmainak kiterült felső része. (Gönczy Pál). E szóban az ez névképző, mint az *igaz, száraz, nehéz* szókban, tehát gyöke *lem*, mely rokon a *leb, lep* vastag hangon *lab, lap* gyökökkel, melyek a *lebenye, lepedő, lepény, laboda, lapu* szókban laposat jelentenek, valamint maga a *lemez*. Rokon a latin *lamina*.

LEMÉZEL, (lem-éz-el) áth. m. *lemézelt*. Lemezzel bevon. (Plattiren).

LEMÉZELES, (lem-éz-el-és) fn. tt. *lemézeltet*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit lemezzelnek.

LEMÉZÍT, (le-mézít) ősz. áth. m. *lemézített*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Lemezzé alakít.

LEMÉZKALAPÁCS, (leméz-kalapács) ősz. fn. Kalapács, melylyel valamely ércdarabot, pl. vasat, rezeft, ezüstöt lemezzé lapítanak, kivernek. V. ö. **LEMÉZ**.

LEMÉZKE, (lem-éz-ke) kics. fn. tt. *lemézkét*. Kis lemez, kisebb terjedelmű érczlap.

LEMÉZKÖNYV, (leméz-könyv) ősz. fn. Az aranyverők- vagy aranyfűstmiveseknél azon forma, melyben az aranyfűstöt bizonyos nagyságra és vékonyságra kinyújtják.

LEMÉZPAPÍR, (leméz-papír) ősz. fn. Vastag, durva, holmit betakarni való papír.

LEMÉZFÖRÖLY, (leméz-pöröly) l. **LEMÉZKALAPÁCS**.

LEMÉZVAS, (leméz-vas) ősz. fn. l. **LEMÉSVAS** v. **LEMES**.

LEMHÉNY, erdélyi falu. Kézdi székelyszékben; helyr. *Lemhény-be*, —*ben*, —*ből*.

LEMINTÁZ, (le-mintáz) ősz. áth. Valamit mintában, azaz kisebb formában levesz, kialakít. *Valamely templomot, épületet lemintázni.* V. ö. **MINTA**.

LEMINTÁZÁS, (le-mintázás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemintáznak.

LEMMING, fn. tt. *lemming-et*, harm. szr. —*je*. Egérnem igen kurta vagy semmi farkkal, hegyes fejével, fekete, fehér, és sárgás pettyekkel, s csaknem patkánynagyságu. (Marmotta v. Mus lemmus. L.).

LEMOCSKOL, (le-mocskol) ősz. áth. Átv. ért. erkölcsi mocskokkal, azaz gyalázattal, rágalommal csúfolódva lealacsonyít valakit.

LEMOCSKOLÁS, (le-mocskolás) ősz. fn. Rágalmazva lealacsonyít valakit.

LEMOHOZ, (le-mohoz) ősz. áth. Bizonyos növényekről vagy más testekről a rajtok termett mohot leszedi. *Lemohozni az agg fák derekait, az ócska háztetőt.*

LEMOND, (le-mond) ősz. önh. Leható ragu viszonynévvel am. szóval kijelenti vagy tettel mutatja, hogy valamely dolog iránti jogát, igényét, reményét leteszi. *Béke kedvéért lemondani a követelt örökségről. Lemondani a világ örömeiről. Nem kell mindjárt le-*

mondani a világról. (Népd.). *Lemondani a beteg életéről.* Különösen, bizonyos hivatalról, tisztsegről, szolgálatról leköszön. *Lemondani a bíróságról, püspökségről.*

LEMONDÁS, (le-mondás) ösz. fn. Szóval, vagy cselekedettel tett nyilatkozás, melynél fogva valamiről lemondunk. *Tisztujtálaskor a hivatalnokok lemondását elfogadni.* Különösen azon lelki elhatározás, mely által némi áldozat gyanánt bizonyos jogokról és igényekről mondunk le. V. ö. LEMOND. *Szerzetesek lemondása a világi javakról, némely életörömeikről.*

LEMONDÓLEVÉL, (lemondó-levél) ösz. fn. Levélben kijelentett nyilatkozat, melynél fogva lemondunk valamiről. V. ö. LEMOND.

LEMORZSÁL, (le-morzsál) ösz. áth. Valamely törékeny porhanyó testet morzsákra tördel. *A kenyérbet lemorzszálni a csibék számára.* V. ö. MORZSÁL.

LEMORZSÁLÁS, (le-morzsálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemorzszálnak.

LEMORZSÁLÓDIK, (le morzsálódik) ösz. bsz. Morzsákra szakadozva, töredekezve lehull, lekopik. *A homokkő idővel lemorzszálódik.*

LEMORZSOL, (le-morzsol) ösz. áth. Széles ért. apró darabkákra, morzsákra letördel. Szorosb ért. mondják kukoriczáról, midőn szemeit torzsájáról kézzel vagy valamely eszközzel lefejtik. Tréfásan szólva, *leморszolni az olvasót* am. imígy-amígy, hamarjában egyik szemet a másik után leeregetni. *Leморszolni a leczkét*, hadarva értelem nélkül mondani el.

LEMORZSOLÓDIK, I. LEMORZSÁLÓDIK.

LEMOs, (le-mos) ösz. áth. 1) Bizonyos nedvvel, különösen vízzel valamely testről a mocskot, szennyet, foltot, piszkot letisztítja. *Lemosni a ruháról a sárt, a kézről a kormot.* 2) Mondjuk esőről, midőn valamit magával a föld színéről lehord. *A zápor lemosta a hegyoldalról a földet, köveket.* Átv. ért. erkölcsi szennyet letisztít. *A keresztény tan szerint a keresztség lemosa az eredeti bűnt.*

LEMOsÁS, (le-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lemosunk valamit. V. ö. LEMOS.

LEMOsOGAT, (le-mosogat) ösz. gyak. áth. Mosogatva, azaz folytonosan vagy gyakran mosva letisztít valamit. *A sáros edényekről lemosogatni a szennyet.* V. ö. MOSOGAT.

LEMOsOGATÁS, (le-mosogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit gyakran, folytonosan mosva letisztítunk.

LEMOTÓLÁL, (le-motólál) ösz. áth. 1) Az orsóról le és motólára fölszedi; 2) A motóláról le-szedi (a fonalat). V. ö. MOTÓLÁL.

LEMOTÓLÁLÁS, (le-motólálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lemotólál.

—LEN (1), mély hangon: —lan, tagadó neket képző rag. L. —LAN képző.

—LEN, (2), mély hangon: —lan toldalék, különösebben ez ig- és igehatározók után, pl. *eddig-len*, *addig-len* stb.

LEN, (1), fn. tt. *len-t*, tb. —ek, harm. szr. —e v. —je. Növénynem az öthimesek seregéből és ötanyások rendéből; esészéje öt levelű, bokréája öt szirmu, tokja öt kopásu, tíz rekeszű, rekeszeiben egy mag, himszálai tövön özvenőttek. Legnevezetesebb fajja a *házi len* (Linum usitatissimum), melynek esészelevelei és tokjai szákahegyűek, szirmai csipkések, levelei láncásak, szára magános. Virága kék. Egyezik vele a görög *lavor*, latin *linum*, német *Lein*, szláv *len lan* stb. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezen növénynek legkitünőbb és leghasznosb tulajdonsága az emberi nemre nézve abban áll, hogy finom s hosszú-ra nyuló héjszálai vannak, okszerűleg állithatjuk, hogy nevét ezen tulajdonságától kapta, s ennél fogva alapfogalom benne a finomság, finomra *nyúlás*, *foszlás*. E szerint, hogy a fennemlített rokonságok mellett maradjunk, alapfogalomban mint *nyúlós testeket* jelentők, megegyeznek vele a latin *lien*, *líber* (fának rostos héja), *límbus*, *límus*, *línea*, *língua*, *líquor*; a német *Leim*, *lahm*, *Limpf* (fa sudara), a magyar *lép* (lien és visens), *lepény*, *lepedő*, *lebenye*. Szorosb ért. jelenti azon finom rostu szálakat, melyek ezen növény szárát fődik, s a műipari világban nevezetes szereppel bírnak. *Lenből szőtt vászon*.

LEN, (2), elvont gyöke *lendít*, *lendül*, *leng*, *lentet*, szóknak és származékaiknak. Ertelme igen gyöngé mozdulás, vagy mozgás.

LÉN, némely régiéknél am. a szokottabb *lön*; Lásd: ezt.

LENÁROS, **LENÁRUS**, (len-áros v. —árus) ösz. fn. Személy, ki lennel kereskedik.

LÉNÁRT, férfi kn. tt. *Lénárt-ot*. Eredetije a német Leonhard, am. oroszlanerejű vagy oroszlan-szivű.

LÉNÁRTFALA, falu Gömör m.; helyr. —*falla-ra*, —n, —ról.

LÉNÁRTFALU, falu Szatmár m.; helyr. —*fallu-ba*, —ban, —ból.

LÉNÁRTÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lénártó-ra*, —n, —ról.

LENÁZTATÁS, (len-áztatás) ösz. fn. Első munka a lennek idomításában, midőn azt kékébe kötve néhány napig körülbelül két hétig, folyó vagy tóvízbe lenyomtatva tartják, hogy nyereségét elveszejtse, s rostjai annál könnyebben lefoszljanak.

LENÁZTATÓ, (len-áztató) ösz. fn. Hely, hol a lenet áztatni szokták. V. ö. LENÁZTATÁS.

LENBÁRSONY, (len-bársony) ösz. fn. Bársonyhoz hasonló szövet, melynek kereszt- vagy ontokfonalai lenből, bélfonalai pedig selyemből vagy teveszörből vannak.

LENBUGA, (len-buga) ösz. fn. A magvas lennek bogos feje, melyben magvai vannak.

LENCSE, pusztá Pcszt m.; helyr. *Lencs re*, —én, —ről.

LENCSE, (len-es-e) fn. tt. *lencsét*. 1) A kétfal-
kások seregébe és tízhímesek rendébe tartozó hüve-
lyes és mint főzelék ismeretes vetemény, melynek
magvai lapos dombornak, s különösen e magvakat
nevezük lencsének. (Cicer). *Bagolesa lencse* máskép:
bagoly borsó (cicer arietinum), *főzelék lencse* (cicer
lens vagy ervum lens). *Lencsét főzni*, enni. *Kemény*,
törött lencse. *Jól főtt neki a lencse*. (Km.). A barát-
ban vérré válik a lencse. (Km.). 2) Átv. ért. így ne-
veztetnek némely más növények, melyeknek levelei
vagy magvai, vagy testei lencséhez hasonló laposságu
ak. *Lencsefa*, *Lencsegomba*, *Békalencse*, (lemna). *Vi-
zilencse* (mocsári lencsefü?). *Vad lencse* (= abrakba-
bó, néhutt: lendeke v. lednek). 3) Szintén átv. ért.
lencsealaku test, vagy folt. *Lencse a látszóben*. *Ar-
czon nőtt lencse*. *Lencseképű*. Rokona a hasonló kül-
sejű *lendeke*. Megegyezik vele a latin *lens*, német *Lin-
se*, francia *lentilles*. Persául: *anz és dance*. Már
Adelung azon észrevételt teszi e szóról, hogy alapfo-
galom benne a *lapos alak*, minek tökéletesen megfe-
lül az alacsonra mutató magyar *le* és *len* (lent); t. i.
lencse jelent oly magot, mely *lelapul*. Innen a köz-
mondás: *Nem mind lencse, ami lapos*. Elemezve: *len*,
len-és, *lenés-ő*, *lenés-e*, *lense*, *lencse*. Hogy a közép-
képző s igen sok szavainkban *cs-re* változik, mint
Boris, *Borisa*, *Borcsa*, *furosa*, *furcsa* stb. erről l. —S
melléknév képző. A latin *lens*-sel egy a latin *lens* *len-
dis*, azon lapos korpaféle por, mely a fejet szoká-
ta meglepni. V. ö. LENGYEL.

LENCSEALAKÚ, (lencse-alakú) l. LENCSE-
DED.

LENCSECSONT, (lencse-csont) ősz. fn. A kéz-
tőben levő kis lapos csont. (Metacarpus.)

LENCSEDED, (len-es-ed-ed) mn. tt. *lencséded-
ét*. Minek lencséhez hasonló alakja van, azaz lapos, ke-
rek, s kevéssé domború. *Lencséded üveg a látszóben*.

LENCSEFA, (lencse-fa) ősz. fn. Növényfaj a
dudafürtök neméből, mely nevét onnan kapta, mivel
maghüvelye lapított mint a lencse. (Colutea her-
bacea). V. ö. DUDAFÜRT.

LENCSEFÖLD, (lencse-föld) ősz. fn. Föld, me-
lyen lencsét termesztnek, vagy mely lencsetermesztés-
re különösen alkalmas.

LENCSEFÜ, (lencse-fü) ősz. fn. Lencsefünc
vagy: mocsári lencsefünek nevezik néhutt a tavaszi
mocsárhúrt (Callitriche verna).

LENCSEGOMBA, (lencse-gomba) ősz. fn. Fá-
kon tenyészni szokott lencséded apró gombafaj.

LENCSEHELY, pusztá Pozsony m.; helyr.
—hely-re, —én, —ről.

LENCSEKERT, (lencse-kert) ősz. fn. Kert,
melyben lencsét termesztnek.

LENCSEKŐ, (lencse-kő) ősz. fn. Lapos kő,
vagy kavics, kövecs, mely alakjára nézve a lencsé-
hez hasonló.

LENCSEKÖVECS, (lencse-kövecs) ősz. fn. L.
LENCSEKŐ.

LENCSELEVES, (lencse-leves) ősz. fn. Leves
éték főtt lencséből.

LENCSEN, pusztá Somogy m.; helyr. *Lencsen-
be*, —ben, —ből.

LENCSES, (len-cse cs) mn. tt. *lencsés-t* v. —et,
tb. —ek. Amiben lencsét tartanak; lencsével bővel-
kedő; lencsével készített. *Lencsés zacskó*, *fiók*. *Len-
csés kert*, *vidék*. *Lencsés fürj*, *fogyolypcsenyje*. Átv. ért.
lencsés pipa, melynek oldala lencseforma pettyekkel
van tarkázva. *Lencsés köbölke*, gomba faj, felfordult
harang alakú, kívül szőrös, belül sima, hamuszín;
lencséje 10 — 12 fejérek. (Cyathus laevis, vagy: len-
tifera.)

LENCSE, kicsiny. női kn. tt. *Lencsét*, tb. —k.
Magdolna, Magdalena. (A szyr nyelvben am. föl-
emelt).

LENCZI, férfi kn. tt. *Lenczi-t*, tb. —k. A latin
Laurentius-ból alakított Lőrincz kiesinyítője.

LENDE, baranyai tájszó, am. rokon, ivadék,
atyafi. *Sok lendéje van*.

LENDEK, (len-d-ék) fn. tt. *lendék-ét*, harm. szr.
—e v. —je. Növénynem a kétfalkások seregéből és
tízhímesek rendéből; csészéje tövön tompa, öt fogu,
anyaszála szálas, felhajlott, egyenes, levelei szárnya-
sak, kacstalanok. (Orobis). Fajai között legismere-
tesb a *tavaszi lendeke* (orobis vernus), máskép: *kakuk
borsó* v. *vad lendeke*, v. néhutt: *bükköny* is. Az *n* és *d*
megfordítva némely vidékeken: *lednek*. Gyöke *len*
egy a *lencse* gyökével, minthogy e két növény külső
alakra nézve igen hasonló egymáshoz, nevezetesen
szárra és virágra. A lendeke magva ugyan nem lapos,
mint a lencséjé, de az úgynevezett *fehér lendeke* magva
színre a lencséhez némileg hasonló. Néhutt *lednek-*
nek hívják a ló- v. abrakbábót is.

LENDÍT, LENDIT, (len-d-ít) áth. m. *lendít-ett*,
htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamit igen gyöngé-
den mozdít. *A szellő meglendíti a falevelet*. *Valami
keveset én is lendíték a dolgon*. V. ö. LENG, LENGET.

LENDÍTÉS, LENDITÉS, (len-d-ít-és) fn. tt.
lendítés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. Gyöngéd mozdí-
tása, lengővé tevése valamely testnek.

LENDÜL, LENDÜL, (len-d-ül) önh. m. *lendül-t*.
Gyöngén megmozdul. Mondják különösen levegőről
vagy oly testekről, melyeket a levegő mozgása meg-
indít. *Lendülnek a fák levelei*. Átv. ért. kissé meg-
indul, csendes folyamatba jön. *Lendülnek dolgaink v.
ügyeink, vállalataink*.

LENDÜLÉS, LENDÜLÉS, (len-d-ül-és) fn. tt.
lendülés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. Lengő, lebegő
mozgása valamely könnyű testnek. Átv. ért. csen-
des folyamatba lépés.

LENDÜLET, LENDÜLET, (len-d-ül-et) fn. tt.
lendület-ét, harm. szr. —e. Könnyeden lengő mozza-
nat. Átv. ért. csendes folyamatba indulás. *Lendületet
adni az iparnak*.

LENDVA, ALSÓ—, m. város Szala, FELSŐ—, falu Vas m.; helyr. *Lendvára*, —n, —ról.

LENDVALAKOS, falu Szala m.; helyr. —*Lakos-ra*, —on, —ról.

LENDVAÚJFALU, falu Szala m.; helyr. —*Új-falu-ba*, —ban, —ból.

LENÉZ, (le-néz) ösz. önh. és áth. Fentebb helyről alsóbbra néz. *Lenézni a hegyről a közel síkságra. A toronyból lenézni a városra.*

„Amint fennáll, s amint lenéz,

Nyugalmasan szívében.“ Czuczor.

Áthatólag, tárgyasetes viszonynévvel am. valakit szeméivel tetőtől talpig mérve megvet. *Kevélyen lenézni valakit. A gögös úr lenézi az alsóbb rendűeket.*

LENÉZÉS, (le-nézés) ösz. fn. 1) Fentebb helyről alsóbbra nézés. 2) Valakire megvetőleg tekintés. V. ö. LENÉZ.

LENFA, (len-fa) ösz. fn. Keletindiai fa, melynek kéregrostjait az ottani lakosok lenszálak gyanánt használják. (Antidesma. L.).

LENFEJ, (len-fej) ösz. fn. l. LENBUGA.

LENFONAL, (len-fonal) ösz. fn. A lennek finom szálu rostjaiból sodrott fonal.

LENFÖLD, (len-föld) ösz. fn. Föld, melyben lent természetnek, mely lentermesztésre kiváltképen jó, pl. a feltörött gyepföld.

LENG, (len-g v. len-eg) gyakor. önh. m. *lengtem*, —tél, —étt, htn. —ni v. —eni. Könnyeden, s csaknem minden susogás nélkül mozog. Mondják általában oly testekről, melyek már magukban könnyük, vékonyak, és lógó állapotban vannak, minélfogva a lég legkisebb mozdultára megindulnak. *Leng a fátyol, függöny. Lengenek a fák levelei, lombjai. Leng a köd. Leng a levegőben lassan mozgó, s mintegy úszó madár. A kis ladik, mintha csak lengene a habokon. A hó nyakat barna fűrtök lengik körül. Csak alig teng, leng. (Km.). Gyökeleme a mozgást jelentő le, melyből lett az elavult egyszerű ige len, mint ken, fen, csen, fon; a len gyökből gyakorlatos képzővel, len-eg len-g, mint a zen, csen, pen, gyökökből: zeng, cseng, peng. Finnül: *lennän* am. lengek. 'Lenge' és 'lengedik' származékok jelentenek a székelvényeknél langyost, lágymeleget; illetőleg langyosodást is; midőn egyezik velök a német *ge-linde*, *lindern*, *Lenz*, melyet Adelung a felső német *leinen*-től származtat, melyszerént am. *aufthauen*, *lau werden* (langyulni, langyosodni); Kaltschmied pedig a bajor *launen*, *lenen*, *lind* szókkal is rokonítja.*

LENGE, (len-g-e) mn. tt. *lengét*. A *lengő* ige-név módosítása, mint *cinegő cinege*, *bugyogó bugyoga*, *csörgő csörge* stb. Jelent oly valamit, mi leng, azaz könnyeden, gyöngéden mozog. A lágyabb költői jelzők egyike. *Lenge fűrtök. Lenge fátyol. Lenge szellő. Lenge virágok, füvek, levelek, lengé nád.* Átv. ért. mondják emberről, ki könnyelmű, csapodár, kiből nincs szilárdság, ki nád gyanánt majd ide majd oda hajlik.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

„Ah! de hiába tekint a távol lengé ködébe.“

Kisfaludy K.

„A leányka lengé nád,
Hajlik töled és hozzád.“

Vörösmarty.

Továbbá *lengé termet*, mely sudár és könnyen mozgó, hajlékony. *Lengé járás, lépés.* Székely tájszólás szerént átv. ért. a vízre vonatkozólag am. lágymeleg, s egyezik mind hangban mind értelemben *langy* szóval: V. ö. LENG, LENGEDIK.

LENGED, (len-g-ed) önh. m. *lengedtem*, —tél, —étt. Mintegy önmagát lengé állapotba teszi. Egyéb-iránt csak *lengedez* gyakorlatos származékában divatozik, mint társai: *ingadoz*, *zengedez*. Azonban egyszerű alakjában is használható, mint *enged*, *csügged*, stb. V. ö. LENGEDIK.

LENGEDÉZ, (len-g-ed-éz) gyakor. önh. m. *lengedéztem*, —tél, —étt, par. —. Gyöngéd kifejezéssel mondják különösen a szellőről, midőn fujdogál, s ereje csak a könnyebb testeket, pl. faleveleket, fűszálakat hozza mozgásba. *Esti szellő lengedez a fák lombjai között.* Mondható a szellő által ingatott könnyű testekről is, pl. *Lengedez a fa levele, a nád. Lengedez a fátyol.* Átv. ért. *lengedez a hír*, másképen: *szállong*. „Lengedezett az Bosznai Bassa felől való hír, hogy Budához száll táborba.“ Gr. Eszterházy Miklós levele 1626-ból. (Magy. Tört. Tár. VIII. köt. 6. lap.).

LENGEDÉZÉS, (len-g-ed-éz-és) fn. tt. *lengedezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A szellőnek vagy szellő által megingatott könnyű testnek folytonos mozgása. V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDÉZŐ, (len-g-ed-éz-ő) mn. és fn. tt. *lengedező-t*. Ide-oda lengő, ami leggyöngédebb érintésre könnyen mozog. Különösen mondják szellőről: *lengedező esti szellő*; Szabó D. szerént pedig esőről is: *lengedező eső*, am. harmatozó, szemző, lanyháló, permetező, szitáló. Mint főnév, másképen: *lengedező versláb* a hellen-latin choriambus, s áll négy tagból, melyek két szélsője hosszú, két középsője pedig rövid; alakja: — — — — —; s magyar nevében levő mérték ez alaknak egészen megfelel: *lengédésző*. A lassu magyar zenében uralkodó üteny (tactus). A classicaei verselésben is kedvelt alak, különösen a glyconi, asklepiadesi stb. versezetekben, melyekhez hasonlókat több jeles magyar költőinknél is találunk, pl. Berzsenyinnél:

Oh! a	szárnyas idő	hírtől	el repül,
S minden	míve tűnő	szárnya körül	lebeg.
Minden	csak jelenés,	minden az ég	alatt,
Mint a	kis nefejejs		enyész.

LENGEDÉZTET, (len-g-ed-éz-tet) mivel. tn. *lengedéztettem*, —tél, —étt, par. *lengedéztess*. Eszközi, hogy valamely könnyű test lengedezzen. A *szellő lengedézteti a fűszálakat, a nádot, a fátyolt*. V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDI, len-g-ed-ő, len-g-ed-i) fn. Vers-láb, melyet a latinban dactylusnak hívnak, áll egy hosszú és két rövid tagból. Alakja: — ∪ ∪. Magyar neve mértékben is megfelel azon alaknak: *lengēdi*. A fris magyar zenében egyik gyakori ütemmérték.

LENGEDIK, (len-g-ed-ik) k. m. *lenged-tem*, —*tél*, —*t v.* —*étt*. A székelyeknél am. langyúl, langyos és lágy meleggé válik; *l* hang elötétével egyezik, 'enged' igével, mely különösen hidegre, fagyra vonatkozólag am. hidegségéből alább hagy, langyossá lesz. V. ö. LENGE.

LENGEDŐ, (len-g-ed-ő) mn. tt. *lengedő-t*. Ami lenged, vagyis 1) könnyedén mozog; pl. *lengedő szel-ölcske*; 2) langyuló.

LENGEDŐLEG, (len-g-ed-ő-leg) ih. Lengedő módon, azaz könnyeden, gyöngéden mozogva, inogva.

LENGÉN, (len-g-e-en) ih. Lenge módon, lengedőleg.

LENGENÁD, (lenge-nád) ősz. fn. Minden nád lenge ugyan, de különösen így nevezetik a tavak, vagy tengerek parti homokjában termő nád, mely tövig szabad levén még ingékonyabb, mint amelynek nagy részét a víz folyja körül. (*Arundo arenaria*).

LENGENYE, (len-g-eny-e) fn. tt. *lengenyét*. Költői neve a közismeretű gyöngyvirágnak, másképp: Szent György virágának, melynek száráról kis csengetyűforma fehér s kellemes illatu virágok lenge-nek alá.

„Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék teremnek.“

Kazinczy F.

LENGESEDIK, (len-g-es-éd-ik) k. m. *lengeséd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. LENGEDIK.

LENGESEG, (len-g-e-ség) fn. tt. *lengeség-ét*, harm. szr. —*e*. Átv. ért. könnyelműség, csapodárság, mely a kedély érzelmeit, vágyait majd ide majd oda ingatja, mint szél a fa leveleit. A fennemlített tulajdonságnak gyöngédebb, kíméletesebb, szelidebb nevezete.

„Ki viselhetné el
Élte sulyait,
Hahogy isteneink
Téged nem adának
Az emberi nemhez
Vádolt, feddett,
Kárhoztatott,
Kedves lyánya az égnek!“

A Lengeséghez Kazinczy F.

LENGET, (len-g-et) áth. m. *lenget-tem*, —*tél*, —*étt*. par. *lengess*. Valamely könnyű, vagy foszlány testet lengővé tesz, azaz gyöngéd mozgásba hoz. A *szellő lengeti a nádat*. A *fejnek mozdításával lengetni a hajfűrtöket*. A *kacér nő lengeti fehér kendőjét, fátyolát*. A *hullámok lengetik a hínárt*. Szélesb ért. mondható nagyobb testekről is, midőn könnyen mozognak. *Lengetni a bölcsőt*. A *hullámok lengetik a csónakot*. V. ö. RENGET.

LENGETEG, (len-g-et-eg) mn. tt. *lengeteg-ét*. Ami természeténél, belső hajlamánál fogva könnyen leng v. lenged. Törzsöke tehát tulajdonkép *lenged*, melynek képzője az önhatást jelentő *d*. Az önhatás, vagy is belcelekvés alapfogalma rejlik a többi rokon képzőjű szókban is, mint: *ingatag*, *csörgeteg*, *fergeteg*, stb. ami ingadásra, csörgedésre, förgedésre hajlandó, pl. *lengeteg a nád*, mert legkisebb légmozdulásra kész lengeni. *Lengeteg fátyol*, *leeresztett hajfűrtök*. Átv. ért. csapodár, könnyelmű, kinek kedélye hajlandó az érzelmei és vágyak változtatására, kinek vágyaiban nincs állandóság, föltételeiben hiányzik a szilárdság. *Lengeteg ifju szerelmesek*. Innen, *lengeteg emlékezet* am. hirtelen, mely a benyomásokat könnyen feleli. A székelyeknél azt is jelenti: ernyedt, viselt, szakadásnak indult, pl. ing. (Szabó D. és Kriza J.), amely t. i. könnyen leng ide-oda. Szabó D. szerint azt is teszi: csekély, nem sokat nyomó, pl. *lengeteg ajándék*. Használható önállónak is főnév gyanánt, mint némely társai, pl. *förgeteg*, *csörgeteg*, *rengeteg*. Mint ilyen jelent valami lengőt, fityegőt. V. ö. RENGETEG.

LENGETÉS, (len-g-et-és) fn. tt. *lengetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valami lengővé tétetik.

LENGŐ, (len-g-ő) mn. tt. *lengőt*. Ami vagy aki leng. *Lengő szellő*. *Lengő madár*. *Lengő tánczos*.

LENGŐS, (len-g-ő-ös) mn. tt. *lengős-t v.* —*et*, tb. —*ék*. Lengő minőségű; széteresztett. *Lengős haj*.

LENGYEL, (1), (len-gy-el) fn. tt. —*t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon nemzetnek neve, mely magát saját nyelvén *polyák v. polják*-nak nevezi. E szónak gyöke *polye* am. síkság, laposság, nagy mezőség. Polyák tehát am. sikon, laposságon lakó, mint *hornyák* am. hegyi lakos, *dolnyák*, völgyi lakos, *handk*, *Hana vidéki lakos* stb. E nevezetet e hajdan nagy és dicső nemzet közönséges vélemény szerint azon lapos térségű országtól vette, melyet Európának egyik legnagyobb síksága, lapossága képez. Alapfogalom tehát e szóban: *sík*, *lapos*. Valószínűen ezt tartotta szemelőtt a magyar is, midőn a *polyák* és *polyszka* szót magyarította. A lengyel szó gyöke (magyar elemzés szerint) *len*, azaz *alan*, ebből lett *di* képzővel *len-di*, (mint al-ból al-di), azután *lendie*, *lengye*, mint *hebehurdia*, *hebehurgya*, *gárdia*, *gárgya*: végre *lengyel*, mint *kancsa*, *kancsal*, *bandzsál*, *hangya*, *hangyal*, *pihe*, *pihely*; *kese*, *kesely*; Tájdivatosan: *lengyen*. Törökül: *leh*, *lehlí*. Hogy a *lapos* és *lent* *alant fekvő*, midőn vidékről, országról van szó, azonos fogalmak, az a dolog természetéből foly, mert amely vidék vagy ország *lapos*, ugyanaz a szomszéd hegyekhez képest *lent v. alant* fekszik. Némely vélemény szerint a latin *liniger* szóból alakult volna, s am. lenből szőtt ruhát viselő, és lentermesztő nép. Mások szerint len-szerű szösze hajkötők kapták volna nevüket, mint a *fehér és vörös oroszlók*. Mint egyéb nemzeti nevek használatik melléknévül is, jelentvén valakit, v. valamit, ki vagy mi Lengyelországból való, ott szüle-

tett, ott termett, készült stb. *Lengyel vitézek, hadak. Lengyel búza. Lengyel táncz. Lengyel viselet, süveg. Lengyel forint. Lengyel alkotmány.* Hazai történetünkben nevezetes: *Lengyel László*, mint a népdalban van: *Lengyel László jó királyunk, az is nekiünk ellenségünk.*

LENGYEL, (2), falu Tolna, KIS—, NAGY—, faluk Szala m.; helyr. *Lengyel-re, —én, —ről.*

LENGYELBÚZA, (lengyel-búza) ösz. fn. A nagy Lengyelország sikságain termő sikeres búzafaj.

LENGYELES, (len-gy-el-és) mn. tt. *lengyelés-t, v. —et, th. —ek.* A lengyeleknél divatos szokást utánzó, arra mutató. *Lengyeles viselet, életmód.*

LENGYELFALVA, falu Abauj m.; erdélyi falu Udvarhelyszékben; helyr. —*falvá-ra, —n, —ről.*

LENGYELFÜRT, (lengyel-fürt) ösz. fn. Leginkább Lengyelországban divatozó sajátos hajbetegség, midőn a hajak öszvekezősodnak, s mintegy öszveragadva fürtönként alálógnak, s ha rövidebbre nyírik, vérzenek is. Okát leginkább az ottani számos és tisztátalan zsidóknak tulajdonítják. (Plica polonica). Helylyel közel hazánkban is vannak nyomai.

LENGYELORSZÁG, (lengyel-ország) ösz. fn. Neve azon, csaknem egészen síkföldű országnak, mely hajdan nagy és időnként hatalmas álladalom volt, de az előbbi században a szomszéd hatalmasságok által szétosztott, s az önálló állodalmak sorából kitöröltetett. Azon része, mely az orosz hatalom alatt Lengyelország nevét viselte, az utolsó forradalom után e címétől is megfosztatván, a nagy orosz birodalomba, mint annak alkotó része bekebelezetni céloztatik.

LENGYELTÓTI, falu Somogy m.; helyr. —*tő-ti-ba, —ban, —ból.*

LENGYELÜL, (len-gy-el-ül) ih. Lengyel nyelven. *Lengyelül érteni, beszélni, írni.*

LENGYEN, LENGYÉN, tájdivatosan am. lengyel; l. ezt.

LENGYEND, pusztá Heves m.; helyr. *Lengyend-re, —én, —ről.*

LENHAJ, (len-haj) ösz. fn. Igen vékony szákból álló haj, mely puhaságra a lenhez hasonló; továbbá igen szöske, vagyis lenfehérségű haj; más-kép kenderhaj.

LENHAJÚ, (len-hajú) ösz. mn. Kinek haja igen finom puha szálu, vagy olyan fehér, mint a len; szöske, kenderhaju.

LENKA, l. LENKE, (1).

LENKE, (1), női kicsiny. kn. tt. *Lenkét.* Kis, fiatal Magdolna, Magdalena, melynek utórészéből (lena) alakultak: *Lenka, Lenke, Lencsi.*

LENKE, (2), falu Gömör m. *Bódua—*, falu Torna m.; helyr. *Lenké-re, —n, —ről.*

LENKÉSZÍTÉS, v. —KÉSZÍTÉS, (len-készítés) ösz. fn. A lennek iparüzletre idomítása.

LENKÉSZITŐ, (len-készítő) ösz. fn. Kézmunkás, ki a nyers lent áztatja, tilólja, gerebenezi, szóval: idomítja, hogy szövetnek s iparüzletre alkalmas legyen.

LENKÉVE, (len-kéve) ösz. fn. Kéveforma eszmó, melybe a nyútt lenszálakat kötik.

LENKÖLÜ v. —KÖLYÜ, (len-kölü) ösz. fn. Kölü, melyben a lenkésztők a megszáritott lent törrik, s pozdorjától megtisztítják.

LENLEVELÜFÜ, (len-levelü-fü) ösz. fn. Így nevezi néhány a köznép a gyujtován pintyöt (antirhinum linaria).

LENMAG, (len-mag) ösz. fn. A len bugájában termő mag. V. ö. LEN.

LENMAGOLAJ, (len-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet lenmagból ütnek.

LENMAGOLAJOS, (len-mag-olajos) ösz. mn. Lenmagolajjal készített, leöntött. *Lenmagolajos káposzta, bőjti gáncza, pogácsa.* Továbbá, miben lenmagot tartanak. *Lenmagolajos korsó.*

LENMAGSZAK, (len-mag-szak) ösz. fn. l. LENSZAK.

LENMAGSZEDŐ, (len-mag-szedő) ösz. fn. Gerebenféle eszköz, melylyel a len bugájit leszakgatják; s illetőleg magvait mintegy kifésülik.

LENMAGTOK, (len-mag-tok) ösz. fn. Hártyaféle vékony tok vagy toklász, mely a lenmagot burkolja.

LENN, ih. Ellentéte: *fenn*, melyek viszonyos fogalmak. Ami lenn van, az alább fekszik, létezik, ami *fenn* van, annak fekvése, helyzete magasabb. Az n csak nyomatosság végett kettőztetik. Különb: *lent, fent*, am. oly helyen, mely lenn vagy fenn van; t. i. a t helyhatározó képző.

LENNEMÜ v. NEMÜ, (len-nemü) ösz. mn. Olyan nemü, mint a len.

LENNI, l. LÉSZ alatt.

LENNYÖVÉS, LENNYÜVÉS, (len-nyövés v. —nyüvés) ösz. fn. A kellőleg megérett lennek kiszakgatása a földből. V. ö. NYÓ, NYŰ.

LENOLAJ, (len-olaj) ösz. fn. l. LENMAGOLAJ.

LENSZAK, (len-szak) ösz. fn. Azon pogácsa, melylye a lenmag héja, salakja, sonkolya alakul, miután különben az olajt kiütötték belőle. *Lenszakkal etetni a sertéseket.*

LENSZÁR, (len-szár) ösz. fn. A len nevű növénynek sugár teste, melynek takaró héjából, rostjaiból készülnek a szövetekre oly alkalmas lenszálak.

LENSZÁRÍTÓ, (len-szárító) ösz. fn. A lenkésztők kemenczéje, melyben a nyers lent szárítják. Különb: a nap sugaraira szokták kifektetni.

LENSZIN, (len-szin) ösz. fn. Olyan fakőféle szín, milyen a megáztatott, és megszáritott lené szokott lenni. Használtatik melléknévül is *lenszinü* helyett. *Lenszin haj.*

LENSZINÜ, (len-szinü) ösz. mn. Minek a színe olyan, mint a lené.

LENSZÖSZ, (len-szösz) ösz. fn. A gerebennel megtisztított lennek lefinomabb szálai.

LENT, (len-t) ih. l. LENN.

LENTA, Kenessey Albert szerint mind a tiszai, mind a dunai hajós nép nyelvén jelent nagy vágozóvetőt. Talán am. 'lentő' v. 'lenti', azaz lent vagy alantjáró.

LENTERMELÉS, (len-termelés) l. LENTERMESZTÉS.

LENTERMELŐ, (len-termelő) l. LENTERMESZTŐ.

LENTERMESZTÉS, (len-termesztés) ősz. fn. A mezei iparnak azon ága, melylyel lenföldeket művelnek.

LENTERMESZTŐ, (len-termesztő) ősz. fn. Termesztő, ki földet a len növény, mint gazdasági ág eleállítása végett művel.

LENTERMŐ, (len-termő) ősz. mn. Oly földről, vidékről mondjuk, melyben len terem. *Lentermő gyepföld. Lentermő Szepesség.*

LENTET, (len-tet) önh. m. *lentet-tem, —tél, —ét, par. lentess.* Mondják nagy termetű emberről, midőn alá görbedve, hajlongva lép, tehát mintegy lengeti magát. Lugossy József szerint néhutt: *lantol. Alig lentetett. Lentetve megy.* Önhatólag használtatik, bár alakja átható vagyis műveltető, mert aki lentet, az testét lengővé teszi. Szélesb ért. kullogva, fejét hajtogatva ballag. Túl a Dunán, Tata vidékén áthatólag: *tízet lentetni* am. legyezni, szítani.

LENTETÉS, (len-tet-és) fn. tt. *lentetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, midőn valaki lentet.

LENTI, (1), (len-t-i) mn. tt. *lenti-t, tb. —ek.* Lent levő, lent fekvő, alanti.

LENTI, (2), falu Szala m.; helyr. *Lenti-be, —ben, —ből.* Régi oklevelekben Kresznerics szerint: *Nempti*, azaz Németi.

LENTILŐ, (len-tilő) ősz. fn. Tiló, melylyel a megáztatott és szárított lent törik, hogy pozdorjájától megtisztuljon.

LENTÖRÉS, (len-törés) ősz. fn. A lenkezelésnek azon neme, midőn tilolás előtt szárait megtördeleik, hogy a tiló alatt hajlékonyabb legyen. Ugyanezt eszközi maga a tilolás is.

LENTÖRŐ, (len-törő) ősz. fn. Eszköz, melylyel az áztatott, és kiszáritott lenszárakat törik, hogy pozdorjájuktól megtisztuljanak. Ily eszköz a tiló.

LENVÁSZON, (len-vászon) ősz. fn. Vaszonszővet, mely lenszálakból, illetőleg lenfonalakból készült. V. ö. GYOLCS.

LENZŐ, fn. tt. *lenző t.* A Balaton mellékén amszegely az üng úján. Talán *ellenző* szóból rövidített meg.

LÉNY, (lé-eny) fn. tt. *lény-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Ujabbkori szó, a latin *ens*, német *Wesen* kifejezésére. Széles ért. minden, ami van, vagy lehet, pl. *Ész-tani* v. *lehető lény*, mely nem létezik ugyan, de semmi ellenkezést nem foglal magában, hogy ne létezhesék. *Valóságos lény*, mely nem csak fogalomban, hanem

tárgyban is létezik. *Szükséges lény*, melynek lennie kell, mely az ellenkezőnek lételetét kizárja, pl. minden okozatra nézve az illető ok szükséges lény. Szorosb ért. oly dolog, mely valósággal van, való, pl. *az ember okos lény. Az Isten legtökéletesebb lény.* Ellentéte: látszat, ami csak eszmében, vagy képzeletben létezik. *Ez lény, nem csupa képzelet.* Néha jelenti a dolognak állapotát, természetét amint van. *Egész lényem felháborodott. Ő egy nyomorú lény. Ily alávaló lényekkel szóba sem állok.* Jelenti azon alkotó részek öszvegét is, melyekből valami áll, szabatosabban: *lényeg.* Határozatlan ért. jelentünk általa oly dolgot, oly valamit, oly izét, mit meghatározni nem tudunk, vagy nem akarunk. *Micsoda lény lehet ez? A vegyész kísérletben bizonyos nydlkás lény fejlődött ki, melynek természete ismeretlen.*

LENYAKAZ, (le-nyakaz) ősz. áth. Valakinek v. valaminek nyakát levágja. *Lenyakzni a halálra ítélt gonoszvetőt. Lenyakzni a pulykákat.* Átv. ért. némely növények bogait, bugáit, fejéit lemetszi. *Lenyakzni a mákot.*

LENYAKAZÁS, (le-nyakazás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamely növényt lenyakuaznak.

LENYAL, (le-nyal) ősz. áth. Más testhez tapadt valamit nyelv által illetve levesz, letisztít, leolvaszt. *Lenyalni a kandrlól a pépet, kását. Az üveg karindjáról lenyalni a mézet. Ujjról lenyalni a zsírt.* V. ö. NYAL.

LENYALÁS, (le-nyalás) ősz. fn. Nyelv által illetve tisztítás.

LÉNYEG, (lé-eny-eg) fn. tt. *lényeg-et, harm. szr. —e.* Ami a dolgot azzá teszi, ami valósággal, s ami minden egyéb változások dacára állandóan, s változatlanul megmarad. *Az Isten tiszta, változatlan lényeg. A dolgok lényegét megkülönböztetni azok változékaiktól, járulványaitól. A dolgok lényege változhatatlan. Az embernek lényegét a test és lélek teszik.* (Essentia.) 2) Valaminek veleje, legnevezetesebb, legérdekesebb tartalma. *A levélnek, tanácskozásnak lényegét elmondani.*

LÉNYEGÉS, (lé-eny-eg-és) mn. tt. *lényegés-t v. —et, tb. —ek.* 1) Ami valaminek lényegét teszi, mi nélkül valami nem volna az, ami jelennén. *A test és lélek lényeges részei az embernek.* Ellentéte: *mellékes, járulványos, eseti, lényegtelen. Vegytanilag a testeknek vannak lényeges részeik. Olajok, savak lényeges részekkéi.* 2) Ami valaminek velejét teszi, mi valamilyen legnevezetesebb. *A levélnek lényeges részét följegyezni. Az elbeszélés lényeges eseményei.*

LÉNYEGÉSEN, (lé-eny-eg-és-en) ih. Lényeges minőségben vagy tekintetben.

LÉNYEGILEG, (lé-eny-eg-i-leg) l. LÉNYEGÉSEN.

LÉNYEGTELEN, (lé-eny-eg-te-len) mn. tt. *lényegtelen-t, tb. —ek.* Nem lényeges. V. ö. LÉNYEGÉS.

LENYEL, (le-nyel) ösz. áth. Nyeldekklő csövén leereszt valamit. *Lenyelni a megrágott húst. Csontot, gombostűt lenyelni.* V. ö. NYEL.

LENYELÉS, (le-nyelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn az ember vagy más állat lenyel valamit. V. ö. LENYEL.

LENYELJIK, (le-nyellik) ösz. k. A gyümölcsről mondják, midőn a fáról lefonnyad, mintegy nyelét veszti.

LENYERGEL, (le-nyergel) ösz. áth. A felkötött nyerget leveszi a háts állatról pl. lóról. *Lenyergelni a paripát.* Ellentéte: *fölnyergel.*

LENYERGELÉS, (le-nyergelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyerget a háts állatról levesznek.

LENYES, (le-nyes) ösz. áth. Valamely növény vékonyabb ágait késsel vagy hasonló eszközzel lemetszi. *Lenyetni a fa hajtásait. Lenyetni az útmelléki bokorsort. Lenyetni az ostornyelnek való somfagy bogaít.*

LENYESÉS, (le-nyesés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lenyesnek.

LENYILAZ, (le-nyilaz) ösz. áth. Egy vagy több nyíllövessel leejt valamit. *Lenyilazni a célul kitűzött almat.*

LENYÍR, (le-nyír) ösz. áth. Ollóval lemetsz valamit. *Lenyírni a haját, bojuszt, szakált. Lenyírni a juhok gyapját. Kertészollóval lenyírni a fák ágait.* V. ö. NYÍR.

LENYÍRÉS, (le-nyírés) ösz. fn. Cselekvés, midőn ollóval lemetszünk valamit. V. ö. LENYÍR.

LÉNYISME, LÉNYISMERET, (lény-isme v. —ismeret) ösz. fn. Némelyek így nevezik a természetrajzot. (Historia naturalis. Naturgeschichte.)

LENYOM, (le-nyom) ösz. áth. 1) Valamely magasabban álló, vagy dudorodott, rugalmas testet nyomás által alább szállani, lelohadni kényszerít. *Herlés végett a csődörscsikót lenyomni a földre. Holmi ruhadarabokat lenyomni a zsákba. Lenyomni a lógy földet.* 2) Női személyen parázna erőszakot követ el. 3) Valaminek formáját, képét, vagy a kiszedett betűket bizonyos sajtóló eszköz által lemásolja.

LENYOMÁS, (le-nyomás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki lenyom valakit v. valamit. Különösen képnek, betűknek sajtó általi lemásolása.

LENYOMAT, (1), (le-nyomat) ösz. fn. Másolat, mely nyomdában sajtólás által készült.

LENYOMAT, (2), (le-nyomat) ösz. mivelt. Eszközli, vagy meghagyja, rendeli, megparancsolja, hogy valamit v. valakit lenyomjanak. *Valakinek arczképét könyomdász által lenyomatni.*

LENYOMDOS, (le-nyomdos) ösz. gyakor. áth. Többeket egymás után lenyom vagy valamit többször nyomva alább sülyedni kényszerít. *A fűrésztűt birkákat lenyomdosni a víz alá. A sok járókelő lenyomdossa a fűvet.* V. ö. NYOMDOS.

LENYOMTAT, (le-nyomat) ösz. mivelt. Nyomó eszköz, sajtó, gép által valaminek mását veszi. *Le-*

nyomatni a kiszedett íveket. Lenyomatni a köre, aczélni a metszett rajzokat, képeket. V. ö. NYOMTAT.

LÉNYTAN, (lény-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcsészetnek azon része, mely különösen a lények általános tulajdonságait tárgyalja. (Ontologia.)

LENYUGOVÁS, 1. LENYUGVÁS.

LENYUGSZIK, (le-nyugszik) ösz. k. Nyugovás végett lefekszik, ágyba megy, aludni megy. *Már mindnyójan lenyugottunk volt, midőn megszólalt a tűzharang. Késő éj vala, az emberek és barmok lenyugottak. Átv. ért. mondják a napról, holdról, midőn látkörünkről leszáll.*

„Ha a nap lenyugszik,
Ő is elbujdosik.

A szegény legénynek
Szíve szomorkodik.“

Népd.

LENYUGVÁS, (le-nyugvás) ösz. fn. Nyugovás végett lefekvés. A napra és holdra viszonyítva, am. alászállás, a látkörrel letűnés.

LENYUJT, (le-nyújt) ösz. áth. 1) Valamit kézben tartva felettebb helyről alsóbbra lead, leereszt, lebecsát. *Az építő állásról lenyújtani a mészhomokos edényt. Lenyújtani a fáról a gyümölcsös kosarat.* 2) Valamely testet úgy nyújt meg, hogy bizonyos mélységig leérjen. *Kezét lenyújtani az ágy alá. A rétesnek való téstét lenyújtani az asztal szélei alá.* V. ö. NYUJT.

LENYÚL, (le-nyúl) ösz. önh. Kezét bizonyos mélységig leereszti. *Lenyúlni a láda fenekére. Nyereg-ből lenyúlni kézfogás végett. Lenyúlni a földre esett kalapért.* V. ö. LENYÚLIK.

LENYÚLÁS, (le-nyúlás) Cselekvés, midőn valaki lenyúl; vagy állapot, midőn valami lenyúlik.

LENYÚLIK, (le-nyúlik) ösz. k. Mondjuk leketten testekről, vagy állati testről is, midőn hosszúra tágulva, s mintegy megereszkedve alámegy. Különbözik tőle a *lenyúl*, mert ez cselekvő, és csak az ember nyúlhat le t. i. kezével, a *nyúlik* pedig szenvedő. *A kitűzött zászló farka lenyúlik az utcára. A kalpag leffentyűje lenyúlik a hát közepére. A jégcsapok arasnyira lenyúlnak. A nyereg nélkül lovaglónak lenyúlik a lába.* V. ö. NYÚLIK.

LENYÚZ, (le-nyúz) ösz. áth. Valamely állatnak bőrt lehúzza. *Lenyúzni az ökör, ló bőrét.* Átv. ért. igen kíméletlenül zsarol. *Csaknem lenyúzott, úgy kunyorált.* Rokona: *lehúz.* V. ö. NYÚZ.

LENYÚZÁS, v. —NYUZÁS, (le-nyúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lenyúz. V. ö. LENYÚZ.

LEOKÁD, (le okád) ösz. áth. Valakit vagy valamit okádva leönt, lemocskít. *A részeg ember leokádtat ivótársát. Leokádni az asztalt, ágyat.* E szóból tréfásan lett *leokád*a, kétes értelmű szó. Mintha t. i. *Leokád*a napja volna, midőn azt mondják valakiről, hogy *Leokád*a napját tartotta, mi azt jelenti, hogy okádott. V. ö. OKÁD.

LEOKÁDIA, pusztá Tolna m.; helyr. *Leokádiára*, —n, —ról.

LEOLD, (le-old) ösz. áth. Ami kötve volt, annak kötelékét kibontja, s ennél fogva előbbi helyéről leszabadítja. *A kardot, övet leoldani a derekról.* V. ö. OLD.

LEOLDÁS, (le-oldás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldunk.

LEOLDOZ, (le-oldoz) ösz. gyakor. áth. 1) Oldozva, azaz folytonosan vagy hosszasan oldva előbbi helyéről levesz valamit. Ellentéte: *felkötöz.* *A bakra felkötözött holmit leoldozni.* 2) Több kötött dolgot egymásután kötelékeiktől szabadítva levesz. *Leoldozni a szekér oldalához kötött disznókat.* V. ö. OLDOZ.

LEOLDOZÁS, (le-oldozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldoznak.

LEOLVAD, (le-olvad) ösz. önh. 1) Bizonyos testnek felszínéről a fagyos nedv, nevezetesen dér, hó, jég engedve lefoly. *A hó a házak födeléről, a dér a mezőről, a zúzmara a fákról leolvad.* 2) Valamely szilárd kövérség vagy más hasonló test a meleg által folyóvá levén lecepeg. *A tűzre tett szaloncna, ház, zsír hig részei leolvadnak.* 3) Átv. ért. valamely mennyiség kis számra leszáll. *A társulat tagjainak száma tízre leolvadt. Évi jövedelme nagyon leolvadt.* V. ö. OLVAD.

LEOLVADÁS, (le-olvadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leolvad.

LEOLVAS, (le-olvas) ösz. áth. 1) Iratot, vagy nyomtatványt olvasva mintegy lehangoztat, szóval, vagy gondolatlanul levesz; fölülről kezdve aláig olvas valamit. *Leolvasni egy lapot, egy hasábot.* 2) Midőn olvas am. számlál, azt jelenti, hogy bizonyos mennyiségű pénzt, vagy áruféle cikket számlálva letesz. *Leolvasott száz forintot. A téglákat divételkor le szokták olvasni.* V. ö. OLVAS.

LEOLVASÁS, (le-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasnak; tárgyilag vagy szenvedőleg is, pl. pénz leolvasása.

LEOLVASZT, (le-olvaszt) ösz. áth. 1) Fagyos nedvet úgy megmelegít, hogy előbbi helyéről lefoly. *A meleg nap sugarai leolvasztják a háztetőkről a havat, a fűvekről a deret.* 2) A szilárdan álló zsíros, kövér testrészeket salakjairól leválasztja, lefolytatja. *A kövér hísről leolvasztani a zsírt.* V. ö. OLVASZT.

LEOLVASZTÁS, (le-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasztanak.

LEOMLADOZIK, (le-omladozik) ösz. k. Omladozva, azaz folytonosan omlva, szakadozva le hull, leválik. *Az elhagyott épület födele, falai lassanként leomladoznak.*

LEOMLÁS, (le-omlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leomlik.

LEOMLASZT, (le-omlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely szilárdan álló test tömege részekre omlva leszakadjon, alászálljon. *Leomlasztani a fa-*

lat. Az ó és elhagyott várat leomlasztották az idő vi-szontagságai. V. ö. OMLASZT.

LEOMLIK, (le-omlik) ösz. k. Mondjuk szilárd részekből álló testtömegről, midőn öszvetartó kötelékei megbomlanak, s részekre szakadva állásából leesik. *Leomlanak az árvíz mosta épületek. Leomlik a rozsol rakott fal. A kapu boltozata, a csigalépcső leomlott.* V. ö. OMLIK.

LEOPÁRD, (hellen-latin eredetű, szó szerint am. orozlánpárducz) fn. tt. *leopárd ot*, harm. szr. —ja. Áfrikában otthonos ragadozó fenevad, mely a párducznál jóval kisebb. Hossza mintegy négy lábnyi, háta és oldala fukósárga, hasa fehéres, szőre fekete pettyekkel tarkázott, melyek gyűrűsen állanak öszve. (Felis leopardus). V. ö. PÁRDU CZ.

LEOPOLD, férfi kn. Leopoldus. Magyaros kiejtéssel: *Lébold, Lipót.* Német eredetűnek tartják a régi német *Liutbold* vagy *Liutpald* szóból, mely am. néphős.

LEÖBLÍT v. —ÖBLÍT, (le-öblít) ösz. áth. Valamely edénynek, csőnek öbléről, vagy is öblének oldaláról bizonyos nedvvel a szennyet, mocskot stb. lemossa. *Leöblíteni a korsó öbléhez ragadt iszapot. Átv. ért. leöblíteni a torkát am. szomjúságát bizonyos italal eloltani.* V. ö. ÖBLÍT.

LEÖBLÍTÉS v. —ÖBLÍTÉS, (le-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöblítenek.

LEÖKLEL, (le-ökkel) ösz. áth. Ökkelve, azaz valamely döfő, szuró eszközzel, pl. szaruval, dárdával letaszít, leejt valakit vagy valamit. *A szilaj ökör leöklelte a keresztbe rakott kékéket. Dárdával leöklelni vívótársát a lóról.* Különösen, ököllel letaszít. V. ö. ÖKÖL.

LEÖL, (le-öl) ösz. áth. Ölve leejt. Emberekről csak tömegesen értetik. *A dühös ellenség leölte a helység lakosait.* Különösen, bizonyos állatokat szuró eszközzel foszt meg életöktől. *Leölni a hízott sertést v. sertéseket.* Vágó eszközzel: *levág.* V. ö. ÖL ige.

LEÖLDÖS, (le-öldös) ösz. gyak. áth. Többeket egymás után leöl. *Leöldösni az ostrommal bevett vár őrseregét. Leöldösni a baromfiakat.*

LEÖLÉS, (le-ölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy embereket tömegben leölnék.

LEÖLNI VALÓ, (leölni való) ösz. mn. Ami leölésre van szánva; vagy aminek más hasznát venni nem lehet mint leölni. *Leölni való disznó. Leölni való marha,* az első értelemben másképp: *hízó disznó; és vágó marha.*

LEÖNT, (le-önt) ösz. áth. 1) Valamely nedvet magasabb helyről alsóbbra önt. *A mosdó vizet leönteni az utcára. A bort leönteni a földre.* 2) Nedvvel benedvez, bemocskit valamit vagy valakit. *A kutyákat forró vízzel leönteni. Egész ruháját leöntötték zsírral.* V. ö. ÖNT.

LEÖNTÉS, (le-öntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit leöntenek.

LEŐRÖL, (le-öröl) ösz. áth. Szoros ért. a malomkő, vagy más ilyféle eszköz, pl. henger az alája töltött gabonát, vagy más testet lisztté, porrá zúzza. Minden órában egy mérő buzát leöröl. Tájdívatosan: leör. V. ö. ÖRÖL.

LEÖVEDZ, (le-övedz) l. LEÖVEZ.

LEÖVEZ, (le-övez) ösz. áth. Magáról vagy másról az övet leoldja.

LEÖVEZÉS, (le-övezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöveznek.

LEP, (1), hangszó, mely valamely lapos testnek egy másikhoz ütődését fejezi ki. Ebből származik *lepes*, az összeesapódott ajakak hangja; *lepcsés*, rút, papucsforma száju; *lepcsen*, pl. midőn egy deszkadarab a vízbe esik, vagy lapáttal csapják a vizet; *leppen* a hebegő száj.

LEP, (2), áth. m. *lep-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk általán minden testről, midőn kiterjeszkedve, vagy rendes terjedelmével bizonyos testet vagy tért főd, takar, borít. A legmagasabb hegyek tetejét télen nyáron hó lepi. Aradáskor a síkságokat vizek lepi. Por lepi könyveidet. Az őszi vetéseket vadludak serege lepi. Az elhagyott udvart, utat belepte a gaz, gyom. A sok vízi madár ellepte a tavakat. Átv. ért. valakit v. valamit véletlenül rajta ér valamin, s mintegy ráfekve lenyomja. Lopáson lepi a tolvajt. A szökevényt az erdőben lepték. Az alvó vadat meglepni. Valakit bizonyos ajándékkal meglepni, am. váratlanul megajándékozni. Ez a dolog mindnyájunkat meglepett. Lepjük meg őt, váratlanul látogassuk meg.

E szóban alapfogalom az elterjeszkedés, mely által bizonyos tér eltakartatik; s megfelel neki a vastag hangu *lap*; megnyújtva: *lép*, mely szintén kiterjeszkedést, vagy kinyúló valamit jelent. V. ö. LÉP. Származékai: *leped*, *lepedő*, *lepeget*, *lepel*, *lepenyeg*, *lepény*, *lepez*. Rokonai általán mind azon szók, melyek gyökében a *le la* terjeszkedést jelent. V. ö. LE, LA gyökök.

LEP, (3), fn. tt. *lepet*, am. *lepel*, pl. Szabó Dávidnál: *ágylep* am. *ágyfedő*.

LÉP, (1), önh. m. *lép-tem*, —*tél*, —*étt*. Lábat kinyújtva álló helyéből tovább mozdul. Előre, hátra, jobbra, balra lépni. Kicsit, nagyot lépni. Lassan, sebesen lépni. Kilépni a sorból. Belépni a külsőbön a szobába. Föllépni a székre. Meglépni az udvart am. lépéssel megmérni. Valakinek lábára, sárba, vízbe, ganajba lépni. Átv. ért. előbbi állapotából valamely másba tér által. Kilépni a katonaságból, papságból, hivatalból, szolgálatból. Kilépett a szépek sorából. (Km.) Félrelépett am. az erkölcsi utról kitért. Elölépett, am. bizonyos rangra jutott.

„Szegény magyar nép,
Jóra mikor lép?” Nemzeti dal.

Föllépett az ugorkafára tréfásan am. valami kiesi hivatalra, rangra kapott. 3) Átv. ért. valamely viszonyos kötésre kezét adja, nyújtja. Házasságra, szövetségre, egységre, szerződésre, alkura lépni. Szerződés

után visszalépni. A régi írónál lépik, s néha hangváltozattal lépik, mint *láz váz*, *láp váp* stb.

E szóban alapfogalom a tova terjeszkedő nyulás, mozgás, s gyöke az általán mozgást jelentő *le*, mely ezen szóban különösen nyulóságot jelent, mint hogy a láb minden lépéskor többé-kevésbé kinyúlik, mert nyújtózás nélkül tovább nem mozdulhatna. Rokonai a szanszkrit *laip* vagy *láp* (mozog), goth *hlaupan*, német *laufen*, svéd *löpa*, dán *løbe* stb. Rokonságban van *láb* úgyszintén *lép* főnévvel is, mely utóbbi nyulós testet jelent.

LÉP, (2), fn. tt. *lép-et*, harm. szr. —*e v.* —*je*. Kicsinyezve: *lépecske*. Általán, nyulós test, melyet kihúzni, szétnyomni, elterjeszteni lehet, különösen 1) Az emberi és állati testek belrészeinek, zsigereinek egyike, melynek színe kékesvörös, alkotása sejtszövetes és sok véredényből áll. Az embernek lépe a baloldali alsó bordájának tájékán fekszik. (Lien v. Splen). A héberben, לֶפֶת am. szív (cor). 2) Némely fák, nevezetesen tölgyek bogyójából fött igen nyúlós és ragadós kocsonya, melyet vesszőre tekergetve madarak fogására szoktak használni. Madárfogó lép. A madarat lépre csalni. Lépre ragadt. Átv. ért. csábító eszköz, mely valakit másnak hatalmába kerít. Ékes ének melé lélekfogó lépet hánynak. (Pázmán P.). Szedd el a lépet (km.) am. lódulj csábjaiddal. Lépet hányni, am. cselt vetni. Lépre kerülni, am. kelepcebébe. Eléj jön, 'viscum' értelemben a szláv nyelvekben is. 3) Sejtszövetes sonkoly a méhkasokban, melybe a méhek a mézet takarják. Mind három értelemben vett lép szó nyulós sejtés testet jelent. Ennélfogva gyöke a nyulós, terjengő mozgást jelentő *le v. lé*, melyből lett *lőő*, *lév*, *lép*, mint *csé*, *csév*, *csép*. Megegyezik vele a latin *lien*, s ugyanezen gyök rejlik a *splen* szóban is. Alapfogalmára nézve legközelebb áll hozzá a magyar *lé*, *lep*, továbbá a *len* rostokra nyúló természeténél fogva, latinul *linum*, mely ismét a *lien*-hez hasonló. A német *Leim* és *Milz* szinte e rokonsághoz tartoznak. A madárlépet jelentő latin *viscum* hasonlóan nyulóságra mutat, mert am. *iscus* ettől: eo is it; mint *viscera*, miuthogy a belek szintén nyulósak.

LEPÁCZOL, (le-páczol) ösz. áth. A *páczol* a német *beitzen*-ből vétetett, magyarul helyesebben LEMARAT, LEÁZTAT.

LEPALL a székeleyknél am. leporol, tehát sajtátlag: *leporl*, *lepoll*, *lepall*.

LEPÁLLASZT, (le-pállaszt, azaz párlaszt) ösz. áth. Párolás által leolvaszt, lerohaszt valamit. V. ö. PÁROL, PÁLLIK.

LEPÁLLASZTÁS, (le-pállasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepállasztanak.

LEPÁLLIK, (le-pállik vagy —párlik) ösz. k. Párlás által leolvad, lerothad.

LEPALMANT, (le-palmant) ösz. áth. Valamire takarót, fődő fátlyolt tesz, beföd, letakar valamit. V. ö. PALMANT.

LEPÁRKÁNYOL, (le-párkányol) ösz. áth. A párkányát leveszi vagy leszedi.

LEPÁRLASZT, l. LEPÁLLASZT.

LEPÁRLAT, (le-párlat) l. LEPÁROL.

LEPÁRLIK, l. LEPÁLLIK.

LEPÁRLÓ, (le-párló) ösz. mn. 1) Ami lepárl. 2) Amivel valamit lepárolnak. *Lepárló kemencze. Lepárló készülék.*

LEPÁROL, (le-párol) ösz. áth. Párolva lecsapogtat, leszívároztat valamit. *Tűzes csövön lepárolni bizonyos nedvet.* V. ö. PÁROL.

LEPÁROLÁS, (le-párolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos nedvet párolva tisztítanak meg. *Vegyes lepárolás.* (Destillatio.)

LEPASKOL, (le-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz valamely szilárd testtel erősen csapkodva lenyom, letipor valamit. Mondják különösen barmokról, midőn a vetést, füvet egészen legázolják, s a földhöz lapítják. *A csorda lepaskolta a vetést. Így a jég-esőről is: A jég egészen lepaskolta a száron álló gabonát.* V. ö. PASKOL.

LEPASKOLÁS, (le-paskolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit letipor.

LEPATTAN, (le-pattau) ösz. önh. Pattanva leesik, leszakad. *Lepattan a hordó abroncsa, az ajtó hevedere.* Emberről mondva, am. hirtelen alászáll. *Lepattan a lóról.* V. ö. PATTAN.

LEPATTANÁS, (le-pattanás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki, vagy állapot, midőn valami lepattan.

LEPATTANT, (le-pattaut) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy lepattanjon valami. *A nagy melegség lepattantja a hordó fa abroncsait.*

LEPATTANTÁS, (le-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit lepattant.

LEPATTOG, (le-pattog) ösz. önh. és gyakor. Tulajd. ért. pattogva, azaz erős patt hangot adva le hull, leesik, leszakadoz, leválik. *A faedények abroncsai lepattogtak.* Szélesb átv. ért. mondják általán a testek bójáról, bőrérol, kergéről, midőn megrepedezve, s a testtől elválva leszakadnak. *A vén fa kérge lepattog. Tenyeréről lepattogott a bőr.* V. ö. PATTOG.

LEPATTOGÁS, (le-pattogás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattog.

LEPATTOGZÁS, (le-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattogzik.

LEPATTOGZIK, (le-pattogzik) ösz. k. A testnek bőre, héja, kérge stb. megrepedezve leszakadoz, leválik. *A falról lepattogzik a festék, a mész. A boglár-v. platánfák vékony héjai lepattogzanak.* V. ö. PATTOGZIK.

LEPCS, (1), fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerint a székelyeknél am. pofon lepcsentes. Különben hangszó, mely valamely lapos test esése vagy ütése által támadó hangot fejez ki. Származéka: *lepcsen, lepcsent.*

LEPCS, (2), (lep-cs) fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerint am. leppentyű; és: pittyedt ajak. Ebből erednek a *lepcses, lepcsett, lepcsesedik* származékok. Eredetileg jelent lapos, lepényformán elterjedt testet. Gyöke a lapot jelentő *lep*, melyből *lepény, lepel* stb. is crednek. V. ö. LEPCSE.

LEPCSE, (lep-cse) fn. tt. *lepcset.* A mocsáros, biühödtt vizeken termő sárgazöld szintű, a lencséhez hasonló növényfaj, másképp *békalencse.* (Lemna.). Nevét lapos alakjától kapta, mintha volna vastag hangon: *lapcsa.*

LEPCSE, l. LÉPCSŐ.

LEPCSEL, (lep-cs-el) kics. önh. l. LÉPDEL.

LEPCSEN, (lep-cs-en) önh. m. *lepcsen-t.*

Hangutánzó, mondják lapos test lecséséről, vagy ütődéséről, mely valami puhára, pl. sárba, vízbe hullva *lepcs* hangot ad. *Lepcsen a vízbe ejtett deszka. A lecszet a vízbe, a gyermeket az ágyba vetette, ugyan meg-lepcsent.* (Szabó Dávid). V. ö. LEPCS. (1).

LEPCSENÉS, (lepcs-en-és) fn. tt. *lepcsenés-t*, tb. —ék. Lapos test leesése vagy ütődése.

LEPCSENT, (lepcs-en-t) áth. m. *lepcsent-ett*, htn. —ni v. —eni. Lapos testtel vagy lapos testet úgy érint, hogy 'lepcs' hangot ad. *Pofon lepcsenteni valakit. Tenyerével a vízre lepcsenteni.*

LEPCSENTÉS, (lepcs-en-t-és) fn. tt. *lepcsentés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki lepcsent. *Pofon lepcsentés.*

LEPCSES v. székelyesen: LEPCSÉS, (lepcs-es) mn. tt. *lepcsés-t*, v. —et, tb. —ék. 1) Különösen a szájra vonatkozólag am. csúnya, undok, mi rendesen csak erkölcsi értelemben használtatik, midőn lepcses szájunak mondjuk az oly embert, ki moeskos, szemtelen, fajtalan dolgokat beszél, másképp: *mocsos, mosdatlan száju.* De e szónak eredeti tulajdon értelme: idomtalan, lapos, és gyöke a laposat, tertyedt jelentő *lep*, mert a száj legesunyább, midőn tertyedt lepényformán áll. Innen a köznépies: *papucs száju.* 2) Szélesb ért. mondják egész viselet-ről, midőn valaki rondán, pongyolán fityegő ruhába öltözködik, midőn a ruha nem gömbölyödik a testhez, hanem laposan elterjed, kivált a nő személyen, kiről, midőn lepcsesen öltözködik, néhutt azt is mondják: *lapos, mint a deszka.* Rokon hozzá a szatmárvideki *lepestes v. lipistes*, azaz rendetlen öltözetű. V. ö. LEPCS (2).

LEPCSESDUDU, (lepcses-dudu) ösz. fn. Hatytunagságu, idomtalan alakú madárfaj, melynek csaknem négyszögletes teste, vastag, hosszú, és hasított csőre, nagy golyvája, rövid, és repülésre nem használható szárnyai vannak. (Didus ineptus).

LEPCSESEN, (lep-cs-es-en) ih. Lepcses módon, vagy állapotban: V. ö. LEPCSES.

LEPCSEŠIT, LEPCSEŠIT, (lep-cs-es-ít) áth. m. *lepcsesít-ett*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Lepcsessé, azaz undokká, mocsossá, csunyává, és öltözetnél rondán fityegővé tesz valamit. V. ö. LEPCSES.

LEPCSESKÉDIK, (lep-es-es-kéd-ik) k. m. *lep-eseskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Lepcesen viseli magát. Átv. ért. undok, mocskos, szemtelen, trágár dolgokat beszél vagy tesz.

LEPCSESSÉG, (lep-es-es-ség) ösz. fn. Lepces állapot, lepces tulajdonság.

LÉPCSŐ, (lép-es-ő v. lép-es-ö) fn. tt. *lépcső-t*, Véglépcsője mutatja, hogy eredetileg igenév, e gyakorlatos igétől *lép-es*, melyből lett *lépeső*, *lépső*, *lép-eső*, azaz az általános nyelvszókás szerint fokozatos készület, melyen fel-alá lépdelni lehet. Az *emeletre*, *padlásra vezető lépcső*. *Pinczei lépcső*. *Hegy oldalára rakott lépcső*. *Széles, keskeny, köből, fából rakott lépcső*. Különbözik a lajtorjától vagyis lábtótól, hogy ezt ide-oda vinni, tenni lehet, a lépcső pedig egy helyen álló az épülethez, vagy más helyhez ragasztott fokozatos készület. Így neveztetik közönségesen minden egyes fok, mely az egészet részekre osztja, s a lépőnek támaszul szolgál. Egyébiránt szabatosabban jobb ezt *foknak* nevezni, pl. *házunk első emeletére harmincz fokos lépcső vezet*. *Lépcső fokai*, *lajtorja v. lábtó fokai*. A székelyeknél a sáros ösvényeken egy-egy lépésre rakott köveket is lépcsőnek hívják, melyen lépegetve mennek által.

LÉPCSŐFAL, (lépcső-fal) ösz. fn. Fal, mely a lépcsőt tartja, vagyis, melybe a lépcső fokai bele illeszkvék.

LÉPCSŐFOK, (lépcső-fok) l. LÉPCSŐ alatt.

LÉPCSŐFORDULÓ, (lépcső-forduló) ösz. fn. Hely a lépcsőn, hol a lépcső menetele más irányt vesz pl. féljobbra vagy félbalra veszi útját.

LÉPCSŐHÁZ, (lépcső-ház) ösz. fn. Azon tér vagy helyiség az épületben, melyben a lépcsőzet van rakva vagy alkalmazva.

LÉPCSŐKAR, (lép-es-ő-kar) ösz. fn. Korlátfélek a lépcső mentében, leesés elleni biztosítás és befogódzás végett.

LÉPCSŐNKÉNT, (lép-es-ő-n-ként) ih. Lépcsőről lépcsőre, vagyis szabatosabban: lépcsőfokról lépcsőfokra. Átv. ért. az előhaladásban vagy emelkedésben a természeti rendet megtartva, a nélkül, hogy egyik vagy másik fokot átugornók. Máskép: *lépcsőzetesen v. fokozatosan*. V. ö. LÉPCSŐZET.

LÉPCSŐNKÉNTI, (lép-es-ő-n-ként-i) mn. tt. *lépcsőnként-t*, tb. —*ék*. Lépcsőnként menő, lépcsőnként haladó. Fokozatos. V. ö. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCSŐSZAK, (lépcső-szak) ösz. fn. Térség, mely a magasabb lépcsőt két vagy több részekre szakasztja, s mintegy nyughelyül szolgál a fölmenőnek.

LÉPCSŐTÉR, (lépcső-tér) ösz. fn. Azon tér az épületben, melyet a lépcső elfoglal. Különösen azon tér, mely a lépcső lábánál, vagy teteje körül terjed el.

LÉPCSŐZET, (lép-es-ő-z-et) fn. tt. *lépcsőzet-ét*, harm. szr. —*e*. Fokozat, vagyis osztályozat, melyet a lépcső öszves fokai képeznek. Átv. ért. azon sorozat, mely szerint bizonyos dolgok kisebb állapotról

hova tova nagyobbra emelkednek. *Közlegénységből szokott lépcsőzet szerint tábornagysággig emelkedni. A tanításban bizonyos lépcsőzetet kell tartani.*

LÉPCSŐZETES, (lép-es-ő-z-et-és) mn. tt. *lépcsőzetés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Lásd: LÉPCSŐNKÉNTI.

LÉPCSŐZETÉSEN, (lép-es-ő-z-et-és-en) l. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCZE, (lép-cze) fn. tt. *lépczét*. Csangós kijtéssel am. lépcse, lépcső.

LÉPCZEL, (lép-cz-el) önh. m. *lépczel-t*. Csanagósan ejtve am. lépcsel, lépdél, lépdegel.

LÉPDÉGEL, (lép-ed-ég-el) gyakor. önh. m. *lépdéget-t*. Törzsöke elavult *lépéd*, mely am. *lépes*, (mint *tapod*, *tapos*). Ebből lett *lépdédég*, öszvehúzva *lépdég*, végre *lépdéget*. Kényelmesen, aprózza, lassacsán, de folytonosan lép. *Léptünk léptünk, lépdégetlünk. Sétátéren lépdégetlünk*. Oly alkotásu és értelmű, mint: *men-déget, járdogal*. Használtatik a végső e hosszánis: *lépdéget*.

LÉPDEGELES, (lép-ed-eg-el-és) fn. tt. *lépdégetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami lépdegel.

LÉPDEL, (lép-éd-el) gyak. önh. m. *lépdel-t*. Valamivel kevesebb, kisebb gyakorlatot, és folytonosságot jelent a lépésben, mint a kettőztetett gyakorlatos *lépdegel*. V. ö. LÉPDÉGEL.

LÉPDELES, (lép-ed-el-és) fn. tt. *lépdelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépdél.

LEPE, fn. tt. *lepét*. Némely tájakon am. lepke, pille. V. ö. LEPKE.

LEPÉCS, (lep-écs, vagy talán ,lics-pocs' módosulata) fn. tt. *lepécsét*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. sárral, hóval elegyített hígság.

LÉPÉCSÉTÉL, (le-pécsétél) ösz. áth. Valamire pecsétet nyom; pecséttel leragaszt, leszorít, bezár valamit. *A zár alá vett pénzes ládát lepecsételtem*. V. ö. PÉCSÉTÉL.

LÉPÉCSÉTLÉS, (le-pécsétlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepecsételnek. V. ö. LÉPÉCSÉTÉL.

LEPÉD, (lep-éd) áth. m. *lepéd-tem*, —*tél*, —*t* v. —*étt*. A tihanyi codexben *lepőd* am. takar, lepellet beföd valamit. *Ezután urának paplonyával bélepődé*. (Tihanyi cod.). Ezen törzsökből származik közvetlenül az igenév *lepédő* v. *lepődő*, mely különösen arra való, hogy valamit takarjon, *lepédjen*.

LEPÉDÉS, (lep-éd-és) fn. tt. *lepédés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leped, azaz takar.

LEPÉDÉZ, (lep-éd-éz) gyak. áth. Mondják leginkább szárnyas állatokról, illetőleg rovarokról, midőn seregesen elrepnek valamit. *Az érő gabonát verebek lepedezik*.

LEPÉDŐ, (lep-éd-ő) mn. tt. *lepédő-t*. Eredetileg részesülő, a *lepéd* igétől, s általában am. szövet, különösen kenderből, lenből, ritkábban selyemből való nagyobbféle terjedelmű ruha vagy lepel, mely kivá-

lólág ágyban derekalj takarójául használtatik. Váson, gyölcs lepedő. *Finom, fehér, vastag, goromba lepedő. Az ágyat lepedővel betériteni. Holmit lepedőbe takarni. A falusi asszonyok eső ellen lepedőt vesznek magukra. Úgy megverlek, hogy lepedőben visznek haza. Csak addig nyújtózzál, meddig a lepedőd ér. (Km.)*

„Hamar lepedőkből zászlót alkotának
Egynehány zászlóval Makóra indulnak.“

Tinódi.

Gyöke *lep*, egy a takarást jelentő *lep* igével, mely ige is, név is, mint *les les, nyom nyom, lép lép* stb. Legközelebbi rokonai: *lepény, lepel, s* a vastag hang: *lap, lapány, lapu, lapos* stb. A persában *labád* szintén am. lepedő. (Beituch).

LEPEDŐHOSSZ, (lepedő-hossz) ösz. fn. A lepedőnek hosszában vett mértéke.

LEPEDŐSZÉL, (lepedő-szél) ösz. fn. A lepedőnek a legszélső része.

LEPEDŐVÁSZON, (lepedő-vászon) ösz. fn. Lepedőnek szánt vagy lepedőnek használtatni szokott vászon.

LÉPÉGET, (lép-ég-et) gyakor. önh. m. *lépégetem, — tél, — élt, par. lépégesz*. Folytonos lépéseket téve, mendegel, halad.

LÉPÉGETÉS, (lép-ég-et-és) fn. tt. *lépégetés t, tb. — ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépéget.

LEPEL, (lep el) fn. tt. *lepel* v. *leplet*, tb. *lepek*, harm. szr. *lepel-e*. Általán mindenféle ruhanemű, melynek rendeltetése valamit takarni, befödni, tehát takaró ruha, fátyol, kendő stb. Különösen legfőlü levő takaró, pl. ágylepel, melylyel a megvetett ágyat takarják. *Ágymennyezeti lepel*, mely az ágynak menyegzetét képezi. Ilyenek a nők fejait, kalapjait fődő lenge foszlány, könnyű takarók, fátyolok, bulázók. *Reczés lepel. Arczára leereszteni a leplet. Félre lebbenteni a lepet. Apácza lepel. Lepellel fődött keleti nők.* Átv. ért. ami szemeink vagy tudomásunk elől valamit elföd. *Sötét lepel borítja a jövőndöt. Leplet vetni a multakra*, am. elfeledni, eltítkolni, elhallgatni.

„Ez ingerült idegzetű kebel,
Két eltökélett szenvedélyt nevel.
Egyet szerettemért — érted hazám!
Halállepel borong a másikán.“

Czuczor.

A növénytanban így nevezik a virágban a csésze és bokréta helyét pótló, rendszerént színes külső takarót; ilyen leple van a tulipánnak, gyöngyvirágnak stb. Elemzésére nézve l. LEPEDEŐ. Rokon hozzá a latin *velum* megfordított gyöke *lev*, mintha volna *levum, lepum*, melyhez ismét a *lepra* és *lembus* szók rokonok, mindkettőjük valami fődöt, takarót jelentvén. Egyébiránt a *lepel* természetéhez tartozik a könnyű *lebegés* is, innen a legnagyobb rokonság, s csaknem azonság a *leb* és *lep* gyökök között.

LEPENC, (lep-encs) fn. tt. *lepencs-ét*. Csalóközben divatos tájszó. L. LEPENDÉK.

LEPENCSEK, (lep-encs-ék) fn. tt. *lepencsek-ét*. Mátyusföldi tájszó, l. LEPENDÉK.

LEPENDÉK, (lep-en-d-ék) fn. tt. *lependék-ét*. harm. szr. —e. 1) Közönséges nyári lepke, pillangó. Mátyusföldén, Érsekújvár körül: *lepencsek*. E szónak gyöke inkább a lebegést jelentő *leb*, mint a lapos *lep*. Hogy e rovar elnevezésénél a magyar valószínűben annak lebegő szállongását vette alapul, mint laposka szárnyait, onnan gyaníthatni, mert a hasonlóságot *pille* és *pillangó* am. *ille, illangó*, a könnyű eltűnő mozgást jelentő *il*, (illeg illan) gyöktől, mely megvan ajakhangok előtételével *villám, villog, világ, pilla, pillog, pillant* szókban is. Eszerént *lependék*, eredetileg, *lebedék*, és *lepke*, am. *lebke*, t. i. a *b* és *p* legrokonabb hangok lévén a világ minden nyelvein fölcseréltetnek, sőt a német nyelv alig bírja a kifejtésben megkülönböztetni őket. 2) Növénytanilag nyelv egy vagy legfőlebb két magvu lapos tokocskára, melynek vagy fél oldalán, vagy mind két felül lapos hártyaforma kinövés, vagy szárny van, pl. a *juharfa, szilfa* magvának *lependéke*. Nevét vagy hasonlatnál fogva a *lependék* nevű rovarról, vagy általán a lebegéstől kapta.

LEPÉNFA, l. LEPÉNYFA.

LEPÉNTYÜ, (lep-en-ty-ü) fn. Ruhának lefityegő, alálebegő szárnya. Eredetileg: *lebens* v. *lebbentő*, a *leb* gyöktől. Módosítva: *lefentyü*. V. ö. —TYÜ —TYÜ képző.

LEPÉNY, (lep-ény) fn. tt. *lepény-t, tb. — ék*, harm. szr. —je. Kicsiny *lepényke*. 1) Széles ért. laposra kinyújtott v. kiterülő félig lágy, félig szilárd test. *Viaszból, sárból, agyagból csinált lepény. Olajtöréskor a sonkoly lepénynyé alakul. Tehén lepény*, am. tehén ganaj, mely kerekaposan szétterjed. *Hablepény*, mely némely tájszólásban *ablepény*, sőt *ablegény* is; habosan fölvert és laposan kinyújtott, azután megsütött és kicsi karikákba vagdalva levesben használtatni szokott tészta, (nálunk divatos német névvel: Schöberl). 2) Szorosb ért. tésztából való lapos sütemény, milyen a zsidók kovásztalan lepénye, vagy általán a pogácsa. 3) Legszorosb ért. élesztős tésztából készített, kerekapósra kinyújtott, s turóval vagy valami ízzel, mákkal bekent sütemény. *Turós, szilvás, mákos lepény. Elég egy lepény egy sütséből*. (Km.). Gúnyosan így nevezik az igen lapos kenyeret, mely keletlenség miatt vagy goromba lisztjénél fogva a lepényhez hasonlóan lepadt. *Turós csusza, drpalepény*. A latinban *laganum* lepényt, *lachanum* pedig labodát jelent. Mindezekben a *la le* gyökök rokonok, mint afféle vékony lapos testeket jelentők. A kenyeret jelentő finn *läipa* nem ide tartozik, mert egy eredetű a latin *libo- s libum*-ból származott német *Laib* v. *Leib* és illir *ljeb* szókkal, mely némely más szláv nyelvekben: *chleb, chleba, chlieb, hlib* stb.

LEPÉNYDESZKA, (lepény-deszka) ösz. fn. Általán nyújtódeszka, melyen a lepénynek vagy hasonló lapos süteménynek való tésztát kilapítják.

LEPENYE, (leb-eny-e) fn. tt. *lepényét*. Lásd : **LEBENYŐ**.

LEPENYEG, (leb-eny-eg) fn. tt. *lepényegét*. **L. LEBENYEG**.

LEPENYÉN, (leb-eny-én = leb-eny-ő-en; vagy lepp-eny-én = lepp-eny-ő-en), ih. A székelyeknél am. lustán, leppesen.

LEPÉNYFA, (lepény-fa) ősz. fn. Növénynem a hathímescs seregéből és egyanyások rendéből. Egyik legkitünőbb tulajdonsága, hogy maghüvelye nagy széles lapos, honnan a neve. (Gleditsia). Fajai: *hajtás* (triacanthos) és *árva* (inermis) lepényfa.

LEPÉNYKE, (lep-ény-ke) kicsiny. fn. tt. *lepény-két*. Kicsi lepény. *Cukros lepénykék*. **V. ö. LEPÉNY**.

LEPÉNYSÜTŐ, (lepény-sütő) ősz. fn. Kalácsos, ezukrász, ki különösen lepényeket süt. **V. ö. LEPÉNY**.

LÉPÉR, (lép-ér) ősz. fn. Általán minden ér, mely az állati lépbe megy vagy belőle kijön. (Arteria splenica v. lienalis).

LEPERD, puszta Tolna m.; helyr. *Leperd-re, -én, -ről*.

LEPÉRÉG, (le-pérég) ősz. gyak. önh. Peregve lefelé hull. *A ferde asztalra töltött borsó lepereg. A könyök leperegnek arczán. A gyöngyszemek leperegnek az elszakadt selyemfonalról*. **V. ö. PEREG**.

LEPÉRGEDEZ, (le-pérgedéz) ősz. gyak. önh. Egymás után, folytonosan peregve lehull, leesik. *A túl érett köles szemei lepergedeznek a földre*. **V. ö. PÉRÉG**.

LEPÉRGET, (le-pérget) ősz. áth. Bizonyos gömbölyű apró testeket pergetve lehullat. *Az erős szél lepergeti a köles szemeit. Lepergetni az olvasót*, am. szemeit egymásután leeregetni. **V. ö. PÉRGET**.

LEPERGETÉS, (le-pergetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepergetnek.

LEPÉRZSÉL, (le-pérzsél) ősz. áth. Perzselve, azaz lánggal, tüzzel, tüzes vassal, vagy más ily eszközzel valamely testnek haját, szőrét, tollát stb. leégeti. *Egő szalmával leperzselni a disznó szőrét. Tüzes vassal leperzselni a vad kant. Leperzselni a fák kérgeit, leveleit. Az égető nyári nap leperzselte a mezőket*. **V. ö. PÉRZSÉL**.

LEPÉRZSÉLÉS, (le-pérzsélés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki, vagy a tűz és a nap valamit leperzsel.

LÉPES, (lép-es) mn. tt. *lépes-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Mondják emberről, ki lépbajban szenved; lépkóros. 2) Madárenyvel bekenet, vagy töltött. *Lépes vessző. Lépes táska. Lépes vesszőre akadt*. 3) Mondják mézről, midőn sonkolyától nincs megtisztítva. *Lépes méz*; máskép: *lompós méz*.

LÉPÉS, (lép-és) fn. tt. *lépés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Az állatnak azon mozgása, melyet tesz, midőn álló helyzetéből lábait kinyújtva valamely irányban tovább halad. *Általlépés, belépés, kilépés, fellépés, lelépés, félve, előre lépés, visszalépés. Gyors lépés. Sebes lépés. Néhány lépéssel elérni a határt*. 2)

Azon térvonal, melyet valaki lépve meghalad, vagyis, mely a hátramaradt láb sarkától az előre tett láb hegyeig nyúlik, mi egyszersmind határozatlan térmértéket jelent, mennyiben ki nagyobbab, ki kisebbet lép. Közönséges lépésből három teszen egy ölet. *E szoba hossza tíz lépés. Az a ház alig van innen száz lépésnyire*. 3) Átv. ért. a cselekvésnek egyes ága, melyet bizonyos ügyben vagy dologban teszünk, s mely a célhoz mintegy lépésönként vezet bennünket. *Lépést v. lépéseket tenni barátunk szabadítására. Az első lépést már megtettük. Egy két lépést ne sajnálj tőlem. Bal lépést tenni. Valakinek minden lépésére vigyázni, azaz tetteit szemmel tartani. Valakivel lépést tartani* am. vele egyaránt haladni. *Elvétni a lépést. Ez hibás, vakmerő lépés volt tőled. Annnyira mentünk, hogy a visszalépés lehetetlen*. **V. ö. LÉP**.

LÉPESÉDÉS, (lép-es-éd-és) fn. tt. *lépesedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Átv. ért. gazdagodás, vagyonosodás, midőn valaki megszedi magát, mint a méh.

LÉPESÉDIK, (lép-es-éd-ik) k. m. *lépeséd-tem, -tél, -élt*. Átv. ért. vagyonosodni kezd, jószágot, pénzt, kincset gyűjt, mint a mézgyűjtő rajok. Hasonlóan átv. értelműek: *faggyasodik, gyapjasodik*.

LÉPESEN, (lép-es-en) ih. Léppel együtt. *Lépesen enni a mézet*.

LÉPESFALVA, falu Sopron m.; helyr. —*falvá-ra, -n, -ről*.

LÉPÉSROVÓ, (lépés-rovó) ősz. fn. Aki a mértékhatározó lépéseket számolja, és följegyzi, pl. midőn utesinálás előtt meglépik az út hosszát, s helyenként felrójják, hogy egyik ponttól a másik hány lépésnyire esik.

LÉPÉST, (lép-és-t) ih. Mérsékelt lépéssel, nem sietve, nem ügetve, nem kocogva. *Az ökrök rendszeren lépést mennek a szekér előtt. Ahol nagy sár van, lépést menjetek*.

LÉPESÜL v. LÉPÉSÜL, (lép-es-ül) önh. m. *lépesül*. **L. LÉPESÉDIK**.

LÉPEVŐ, (lép-evő) ősz. fn. Lépbogyót kedvelő rigófaj. **V. ö. RIGÓ**.

LEPÉZ, (lep-éz) áth. m. *lepéz-tem, -tél, -élt*, par. —*z*. Takar, föld, betakar, leppel behúz. Molnár A. följegyzette, de ma nem látszik divatozni.

LÉPEZ, (lep-ez) áth. m. *lepéz-tem, -tél, -élt*, par. —*z*. Madárenyvel beken valamit. *Lépezni a vesszőket*. Innen önh. ért. am. lépes vesszővel madarász.

LÉPEZÉS, (lep-ez-és) fn. tt. *lépezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki bizonyos testet léppel beken, vagy lépes vesszővel madarász.

LÉPFA, (lep-fa) ősz. fn. lásd: **ÖSZTÖRÜ** alatt.

LÉPFENE, (lep-fene) ősz. fn. Szarvasmarhák betegsége, midőn lép nevű zsigerük megfeketül, s higgá lesz. **V. ö. LÉP**.

LÉPFÜ, (lep-fü) ősz. fn. **L. BORDALAP**.

LÉPHÁZ, (lép-ház) l. MÉHHÁZ.

LEPILLANT, (le-pillant) ösz. önh. Felható, beható, és leható ragu viszonynévvel am. bizonyos magasságról alsóbb helyre pillant. *A toronyőr az erkélyről lepillant a városra.* Néha am. valamit megnézni lemegy valahová. *Legott megyek, csak előbb lepillantok a pinczébe.* V. ö. PILLANT.

LÉPINT, (lép-in-t) önh. m. *lépint-elt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Kicsi vagy gyöngye, alig hallható lépést tesz. *Belépintett a házba.* (Szabó D.).

LÉPINTÉS, (lép-in-t-és) fn. tt. *lépintés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki lépint.

LEPIRONGAT v. —PIRONGAT, (le-pirongat) ösz. gyak. áth. Valakit úgy leszid, oly szemrehányásokat tesz neki, hogy pirulni, pironkodni legyen kénytelen, mi illetőn mondásokkal szok történni. *Nem szégyenled magadat? Csúnyaság! Szégyen, gyalázat!* stb. V. ö. PIRONGAT.

LEPIRONGATÁS, (le-pirongatás) ösz. fn. Pirongatva leszidás.

LEPISTÉS, (lep-is-t-és) l. LEPCSES; és V. ö. LEPPES.

LEPISZKOL, (le-piszkol) ösz. áth. Tulajd. ért. piszokkal lecsúnyít valamit. Átv. szokottabb ért. valakit mocskos szavakkal, szemrehányásokkal, bünei nek elsorolásával, csúfos gúnyokkal legyaláz, szóval, erkölcsileg beszennyez, bemocskol, s undor, utálat, megvetés tárgyává tesz, vagy legalább olyanná tenni akar. V. ö. PISZKOL.

LEPISZKOLÁS, (le-piszkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit lepiszkolnak.

LEPITYTED, (le-pittyed) ösz. önh. Mondjuk az alsó ajakról, midőn lefityeg, lefityted. *A gyermek szája, vagy ajaka, midőn sérni készül, lepityted.* V. ö. PITTYED.

LEPITYTEDÉS, (le-pittyedés) ösz. fn. Állapot, midőn az ajak lepityted.

LEPITYTESZT, (le-pittyeszt) ösz. áth. Az alsó ajakát lefityegteti. *Gúnyosan, csúfosan lepityteszti ajakát.*

LEPKE, (lep-k-e) fn. tt. *lepkét*. Eredetileg *lebbe* a *leb* gyöktől, melyből lett a gyakorlatos *lebeg*, innen *lehegő, lebege, lebbe* v. (a *lág* b a kemény *k*-hoz alkalmazkodván) *lepk*e, mint *csineg, csinege, csinke, fecseg, fecsege, fecske* stb. Értelmére nézve l. LEPENDÉK. Átv. ért. különösen jelent csapodárt a szerelemben, ki a nők körül úgy csapong ide-oda, mint lepké a virágok körül.

LEPKEFOGÓ, (lepke-fogó) ösz. fn. Nyellel ellátott kis háló, melylyel lepkéket szokás fogdosni.

LÉPKENYÉR, (lép-kenyér) ösz. fn. Azon nyúlós, szívos, barna színű, viaszszemű test, melylyel a méhek a kaptár oldalait berakják, s melyhez a sejteteket ragasztják.

LEPKESZÉG, (lepke-szég) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből és tizhímesei rendéből; csészéje ötfogu, bokréája és szárnyai csaknem egyenlők, mintha három szirmu bokréta volna. Nevét onnan

kapta, mert a kiterjesztett szárnyu lepkéhez némileg hasonló. (Trigonella).

LÉPKÓR, ösz. fn. l. RÁSZT.

LÉPKÓROS, ösz. fn. l. RÁSZTOS.

LÉPKÓRSÁG, ösz. fn. l. RÁSZT.

LEPLEG, (lep-el-eg) fn. tt. *lepleg-ét*, harm. szr. —e. Takaró lepel. Törzssőke az elavult *lepel* ige, melyből lett *leplő* igenév, módosítva *leple*, és g képzővel *lepleg*.

LEPLES, (1), (lep-el-es) mn. tt. *leples-t* v. —et, tb. —ek. Lepellel takart, fődött, ellátott. *Leples zárdanő.*

LEPLES, (2), pusztá Somogy m.; helyr. *Leples-re*, —én, —ről.

LEPLETLEN, (lep-el-et-len) mu. tt. *lepletlen-t*, tb. —ék. Lepel nélkül való. Átv. ért. nyílt, nem rejtett, nem titkolt. Határozóként am. lepel nélkül; nyíltan.

LEPLEZ, (lep-el-ez) áth. m. *leplez-tem*, —tél, —ett, par. —z. Lepellel behúz, beföd, betakar. Innen átv. ért. *valamely szülzet beleplezni* am. apácának beavatni. *A titkot leleplezni*, am. a leplet levonva róla, nyilvánossá tenni. V. ö. LEPEL.

LEPLEZÉS, (lep-el-ez-és) fn. tt. *leplezés-t*, tb. —ék. Lepellel behúzás, befödés. *Leleplezés*, a lepelnek valamiről levétele; nyilvánossá tétel.

LEPLEZET, (lep-el-ez-et) fn. tt. *leplezetet*. Összes lepel.

LEPLEZETLEN, (lep-el-ez-et-len) lásd : LEPLETLEN.

LEPLŐ, (lep-el-ő) fn. tt. *leplőt*. L. LEPLEG.

LÉPLYUK, (lép-lyuk) ösz. fn. Így nevezetnek azon sejtcsékek, vagyis kis nyílások, melyekből a méhkas lépje szerkesztve van.

LÉPMÉZ, (lép-méz) ösz. fn. Méz, amint eredetileg a méhkasban a léppel egyesülve létezik. Így nevezetnek az ily tulajdonságu darázsméz is.

LÉPOLD, l. LEOPOLD.

LEPORLIK, (le-porlik) ösz. k. Porrá töredezeve, morzsolódva lebull. *A homokkő leporlik, ha dörzsölöd. A falról leporlott a vakolat. A rohadt fa reve leporlik.*

LEPOROZ, (le-poroz) ösz. áth. A port leveri, lesepri, lekeféli, letörli valamiről. *Leporozni a ruhákat, szőnyegeteket, bútorokat.*

LEPOROZÁS, LEPORZÁS, (le-porozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg tisztogatás, midőn leporoznak valamit.

LEPOTYOG, (le-potyog) ösz. gyak. önh. Mondják testekről, melyek egymásután *potyogva* leesnek, lehullanak. *Lepotyog az érett alma, körte, szilva, barack.* Szélben az éretlen gyümölcs is *lepotyog*. Szélesb ért. és nem szabatosan am. lehull, pl. midőn mondják : *lepotyognak a fák levelei*, holott igen könnyűk levén *poty*-féle hangot nem adnak. V. ö. POTYOG.

LEPOTYTYAN, (le-potytyan) ősz. önh. Szoros ért. valamely lágyabbféle test magasabb helyről alsóbbra esik, s a magyar hallása szerint *potyty* hangot ad. *Az alma, körte, szilva, ha megérett, lepotytyan a fáról.* Szélesb ért. mondják másféle testek leeséséről is. pl. *a háztetőről egy cserep lepotytyant.* Tréfásan: *lepotytyant a lóról,* levetette a ló. V. ö. POTYTYAN.

LEPOTYTYANT, (le-potytyant) ősz. áth. Valamit leejt, különösen lágyabbféle testet, mely megütődéskor *potyty* hangot ad. *A kiszakasztott kenyértésztát lepotytyantotta a földre.*

LÉPŐ, (1), (lép-ő) mn. tt. *lép-őt.* Aki vagy ami lép.

LÉPŐ, (2), (lép-ő) fn. tt. *lép-őt.* Versláb két hosszú taggal, mint maga e nevezet: lépő. (Spondaeus).

LÉPŐK, (le-pők) ősz. önh. és áth. 1) Bizonyos magasságról alsóbb helyre pök. *Harmadik emeletről lépökni az utcára.* 2) Tárgyesetes viszonynévvel am. valakit vagy valamit pökéssel bemocskol, vagy legyaláz. *E szemtelen ember nem érdemel mást, mint hogy lépökjék.* Valamely utálatos tárgyat lépökni. V. ö. PÖK.

LEPP, elvont törzse *lepp*eg, *leppes* szóknak; jelent valamely vontatott szólást, járást, vagy más cselekvést is.

LEPPÉG, (lepp-ég) gyakor. önh. m. *leppég-tem, —tél, —étt.* Midőn valaki minden szótagot halkkal vontatva, megnyomva mond ki; a járásban is, aki minden lépést halkkal, lassan, vontatva teszi. *Leppelve beszél. Leppelve megy.* Székely tájszó. Gyöke a nyújtott terjeszkedést, mozgást jelentő *lep*.

LEPPENCS, fn. L. LEBENYŐ.

LEPPEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Leppend-re, —én, —ről.*

LEPPENDÉK, l. LEPENDÉK.

LEPPENTYŰ, l. LEFFENTYŰ, LEBENYEG.

LEPPES, (lepp-es) mn. tt. *lepp-es-t* v. —et, tb. —ek. Tájdivatosan am. lusta.

LEPPESEN, (lepp-es-en) ih. Lustán.

LÉPRAGASZ, (lép-ragasz) ősz. fn. L. LÉPKENYÉR.

LÉPRIGÓ, (lép-rigó) ősz. fn. A rigók között legnagyobb faj; feje, nyaka, háta, szárnyai, és farka barnás fakók, hasa és melle fehér; esőre sötétbarna, lábai sárgások, s karmai feketések. Nevét onnan kapta, mert a fagyöngyöket, melyekből a madárlép készül, igen szereti. (Turdus viscivorus).

LÉPSANK, (lép-sank) ősz. fu. L. SONKOLY.

LÉPSEJT, (lép-sejt) ősz. fn. L. LÉPLYUK.

LEPSÉNY, falu Veszprém m.; helyr. *Lepsény-be, —ben, —ből.*

LÉPSÉRV, (lép-sérv) ősz. fn. Sérv az állatnak azon belső részén, melyet lépnek nevezünk. V. ö. LÉP.

LÉPSZER, (lép-szer) ősz. fn. Általán minden gyógyszer, melyet a lépbajok ellen rendelni és használni szokás.

LÉPTEN, (lép-t-en) igenév, állapító raggal. Használják e kivételben: *minden lépten nyomon,* azaz minduntalan.

LÉPTET, (lép-tet) áth. illetőleg mivelte. m. *lép-tet-tem, —tél, —étt,* par. *léptess.* Parancsolja, rendeli, meghagyja, eszközli, hogy valaki v. valami lépjen. *Dobszóra léptetni az újoncz katonákat. Előre, hátra léptetni valakit. Kiléptetni a sorból. Leléptetni a lovagot a nyeregből.* Midőn lovaglásra vagy kocsisásra vonatkozik, am. a lovat lépésben tartva lovagol, vagy kocsiz. *A huszárok léptetve vonultak be a városba. Vonatkozhatik a számárra s öszvére is. A terhes szekér előtt léptetve hajtani a lovakat vagy öszvéreket. Számáron léptetni. Átv. ért. valakit bizonyos hivatalra, rangra, méltóságra emel, fokonként fölebb visz. Hadnagyságról kapitányságra léptetni valakit. A jeles tisztviselőt előléptetni. V. ö. LÉP.*

LÉPTETÉS, (lép-tet-és) fn. tt. *léptetés-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit v. valamit léptetünk, akár tulajd. akár átv. értelemben. *Léptetéssel lovagolni. Előléptetésért folyamodni. V. ö. LÉPTET.*

LÉPTETVE, (lép-tet-ve) ih. Lépést, léptetést, azaz lassan lépve, nem ügetve, nem koczogva. Mondják a nyerges vagy igás barmokról. *Léptetve lovagolni, kocszni.*

LEPTIBE, vagyis: LEPTIBEN, (lepp-t-e-ben) ih. A székelyeknél am. halkan, lassan, nem szeleskedve; tehát mintegy leppegve.

LEPUSKÁZ, (le-puskáz) ősz. áth. Puskával lelő, leejt. *Lepuskázni a háztetőn ülő galambokat. Lepuskázni a futó nyulat, a repülő foglyot.*

LÉPVESSZŐ, (lép-vessző) ősz. fn. Vessző, melyet a madarászok léppel bekennek, s a lépfára vagy ösztörré tesznek. *A kis madarakat lépveszszővel fogni.*

LÉPVESSZŐCSKE, (lép-vesszőcske) ősz. fn. Kicsided lépveszsző.

„A kis tarka madár ott akadtott,

Mert két lépveszszőcske közt ragadtott.“

Faludi.

LÉPVÉS, (lép-vész) ősz. fn. Belső nyavalya, midőn az úgynvezett lép sorvadásnak indul. V. ö. LÉP, (2)

LÉPVÉSZES, (lép-vészcs) ősz. mn. Lépvészben, vagyis lép sorvadásban szenvedő.

LERÁG, (le-rág) ősz. áth. Valamely testnek egy részét rágva a többitől leválasztja, leszakasztja, leeszi. *A nyulat télen lerágnak a fiatal fák héjait. Az eb lerágja a csontból a húst. Lerágni a körmöket, a toll hegyét. Az egerek lerágták a szalonna széleit. A hernyók lerágták a fák leveleit. V. ö. RÁG.*

LERAGAD, (le-ragad) ősz. áth. és önh. Áthátolag, sebes rántással lekap, leránt valamit v. valakit. *A szegről leragadni a fegyvert. Galléránál fogva*

leragadni valakit a lóról, kocsirol. A rabló leragadt róla a köpenyt. Midőn alkotó része az önható ragad, am. tapadó, enyves, nyúlós, szívós termés zeténél fogva valamely testhez tapad, vagy viszont. Az enyves vádson leragad, ha szilárd testre nyomják. Lábai leragadtak szívós agyagsírba. V. ö. RAGAD, áth. és önh.

LERAGADÁS, (le-ragadás) ösz. fn. 1) Sebes rántással lekapás. 2) Valamely testhez tapadás. V. ö. LERAGAD.

LERÁGÁS, (le-rágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lerág. V. ö. LERÁG.

LERAGASZT, (le-ragaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test egy másikhoz bizonyos tapadó enyves szer, vagyis ragasz által leragadjon. Valamit enyvel, szurokkal, viaszszal leragasztani. V. ö. RAGASZT, RAGAD.

LERAGASZTÁS, (le-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leragasztanak.

LERÁGCSÁL, (le-rágcsál) ösz. áth. Rágcsálva leeszik valamit.

LERÁGDOS, (le-rágdos) ösz. áth. L. LERÁGCSÁL.

LERAGGAT, (le-raggat) ösz. áth. Egymásután vagy folyvást leragaszt.

LERAJZOL, (le-rajzol) ösz. áth. Valaminek alakját, formáját, képét rajzolva lemásolja. *Lerajzolni valamely házat, tájat, állatot, növényt. Átv. ért. előszóval, vagy írással valaminek ismertető jeleit, tulajdonságait élénken, s mintegy képben eléadja. V. ö. RAJZOL.*

LERAJZOLÁS, (le-rajzolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lerajzol valamit. Átv. ért. szóbeli vagy írásbeli élénk eléadása bizonyos személy vagy dolog ismertető jeleinek s tulajdonságainak. V. ö. LERAJZOL.

LERAK, (le-rak) ösz. áth. 1) Bizonyos holmit, pl. árukat, szállítványt valamely helyre letesz. *A szekérről lerakni a lisztes zsákokat. A gyümölcsöt lerakni a pinczébe. A zöldséget lerakni a verembe. A nagy teher egy részét lerakni. A ládákat lerakni a hajó fenekére.* 2) Mondjuk folyó testekről, midőn bizonyos részeit, vagy a beljök vegyült idegen testeket fenékre süllyeszti. *Az árvíz sok homokot és gáz rakott le a partokra. A cementvíz rézrészecskéket rak le.* 3) Átv. ért. valakit jól megszidva lehurrogat, s mintegy a becsültetés fokáról leszállít. *Kicsapongásai miatt lerakni valakit. V. ö. RAK.*

LERAKÁS, (le-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit, vagy átv. ért. valamely személyt leraknak. *Az utcédokon a szemét lerakása tilalmas. V. ö. LERAK.*

LERAKODÁS, (le-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos terhet, szállítványt magasb helyről alantabb helyre főleg szekérről némi rendben lehelyezget, pl. midőn a vásáros kaluárok, mes-

teremberek stb. áruikat sátor alá, vagy állásokra, ponyvákra lerakossák. *A lerakodás könnyebb mint a felrakodás. A hajóról, kirakodni' mondják. V. ö. LERAKODIK.*

LERAKODIK, (le-rakodik) ösz. k. A terhet, magával hozott holmit, szállítványt magasabb helyről alantabb helyre, bizonyos helyre, és némi rendben lehelyezi. *A kévés gabonával rakott szekerekről lerakodni a pajtába. A szénahordók lerakodnak a szérűs kertben. A mesteremberek lerakodnak a vászárrálláson. A szalagárus gyékényre rakodik le. Átv. ért. nagy szükségét végzi. Lerakodott a ház mögött.*

LERAKODÓ, (le-rakodó) ösz. fn. 1) Aki lerakodik. 2) Hely a hová holmit leraknak.

LERAKOSGAT, (le-rakosgat) ösz. gyakor. áth. Holmit rakosgatva lehelyez, letesz valahová. *A könyveket egymás mellé lerakosgatni a padlózatra. Az edényeket a polczról lerakosgatni a tűzhelyre. V. ö. RAKOSGAT.*

LERAKOSGATÁS, (le-rakosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit lerakosgatunk.

LERÁNCZIGÁL, (le-ránczigál) ösz. áth. Ránczigálva vagyis többszöri, folytonos rántással lehúzgál. V. ö. RÁNCZIGÁL.

LERÁNCZIGÁLÁS, (le-ránczigálás) ösz. fn. Ránczigálva lehúzgálás.

LERÁNGAT, (le-rángat) ösz. áth. L. LERÁNCZIGÁL.

LERÁNT, (le-ránt) ösz. áth. Rántva, azaz helyről hirtelen s erőszakosan elkapva lehúz valakit v. valamit. *Valakit lerántani a lóról. A népszónokot lerántani a szószékről. A palástot lerántani valakiről. A fölfeslett bőrt lerántani. Birkózó társát magával lerántani a földre. Az asztalról lerántani az abroszt. Lerántották a négy körméről. (Km.). V. ö. RÁNT.*

LERÁNTÁS, (le-rántás) ösz. fn. Rántva hirtelen lehúzás.

LERÁNTHÁZA, falu Szala m.; helyr. —háza, —n, —ról.

LERÁZ, (le-ráz) ösz. áth. Rázva, azaz erőszakos ide-oda ingatás, mozgatás által eszközli, hogy valami leessék, lehulljon. *A fáról lerázni a gyümölcsöt. Ruhájáról lerázni a havat. A megfűrésztött eb lerázza magáról a vizet. Néha am. feun említett mód szerint alább szállít. Lerázni a zsákba töltött gabonát. Átv. ért. valakit vagy valamely dolgot magától eltávolít, megmenekszik tőle. Ezt az embert le nem rázhatom nyakamról. Hála Istennek, hogy ezen bajt leráztam magamról. V. ö. RÁZ.*

LERÁZÁS, (le-rázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lerázunk valamit vagy valakit. V. ö. LERÁZ.

LERÁZOGAT, (le-rázogat) ösz. gyak. áth. Rázogatva, azaz folytonosan, vagy gyakorta rázza lecsni, lehullani kényszerít. *A fákról lerázogatni az érett szilvát. Lerázogatni magáról a port, havat. V. ö. RÁZ.*

LÉRCZ, fn. tt. *lércz-ét*. Baranya vármegye ormánsági vidékén am. lécz.

LEREPED, (le-reped) ősz. őnh. Repedve, azaz rostjainak, szálainak, rétegeinek, egymástól erőszakos elszakadása által leválik, lefoszlik. *A szegbe akadt ruhából egy darab lerepedt.* V. ö. REPED.

LEREPEDÉS, (le-repedés) ősz. fn. Állapot, midőn valami lereped.

LEREPEDÉZ, (le-repedéz) ősz. gyak. őnh. Folytonosan, gyakran egymásután repedve leválik, leszakad. *A bélés lerepedez a ruháról.* V. ö. REPED.

LEREPEDÉZÉS, (le-repedezés) ősz. fn. Folytonosan vagy gyakran egymás után lerepedés.

LEREPESZT, (le-repeszt) ősz. áth. Repesztve leszakaszt, leválni kényszerít valamit. *Lerepesztetni a köpeny gallérát. A tüskék lerepesztettek egy darabot a fátyolból.* V. ö. REPESZT.

LEREPESZTÉS, (le-repesztés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerepesztenek.

LEREPSÉD, (le-repsed) ősz. őnh. Letotttyad, elterjeszkedve leül. Erdélyi tájszó.

LERÉSZÉGÉDÉS, (le-részégédés) ősz. fn. Állapot, midőn valaki lerészegedik vagy lerészegedett.

LERÉSZÉGÉDIK, (le-részégedik) ősz. k. Részségéig leiszsa magát, vagyis annyira iszik, hogy fejét testét nem bírja, tántorog, lábán nem állhat.

LERÉSZÉGÍT, v. —RÉSZEGIT, (le-részégít) ősz. áth. Valakit részségéig leitat. *Dévajságból lerészégíteni valakit.*

LERÉSZÉGÍTÉS v. —RÉSZÉGITÉS, (le-részégítés) ősz. fn. Részségéig leitatás.

LERÉSZÉGSZIK, (le-részégszik) ősz. fn. L. LERÉSZÉGÉDIK, és V. ö. RÉSZÉGSZIK.

LERÉSZÉGÜL, (le-részégül) ősz. őnh. l. LERÉSZÉGÉDIK.

LERESZEL, (le-reszel) ősz. áth. Valamit reszelő eszköz által lekoptat, levásít, vagy leválaszt a többtől. *Lereszelni a ló körmét. A kulcsból lereszelní valamit, hogy a likba bemenjen. Lereszelni a laposturó felét. A vasat lereszelní a rab lábairól.* V. ö. RESZEL.

LERESZELÉS, (le-reszelés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lereszelné.

LERÓ, (le-ró) ősz. áth. Tulajd. ért. a rovást letörli, lefaragja, lesimítja. Innen átv. ért. a rovásra följegyzett adósságot, tartozást lefizeti. *Némely régi apró adósságokat leróni. Lassanként leróni, amivel tartozunk. Bűnöket leróni* am. azokat megbánás, megjavulás, és elégtétel által jóvá tenni, eltörölni. V. ö. RÓ.

LEROBOTOL, (le-robotol) ősz. áth. Robottal leszolgál, s mintegy lefizet bizonyos tartozást.

LEROGY, (le-rogy) ősz. őnh. Rogyva leesik rendes helyéről vagy lábairól. *Lerogyott a víz-mosta*

fal. Nagy teher alatt lerogyini. A nagy elgyengülés miatt lerogyini. Önkénytelen cselekvéssel járván helyesebb a szintén divatos lerogyik. V. ö. ROGY.

LEROGYÁS, (le-rogyás) ősz. fn. Állapot, midőn valami lerogy, vagyis lerogyik.

LEROGYGYAN, (le-rogygyan) ősz. őnh. Rogygyanva, azaz hirtelen, egyszerre elvesztvén nehezke-dési egyensúlyát, leesik. *Gutaités alatt lerogygyanni. A magas állásról lerogygyanni.* V. ö. ROGYGYAN.

LEROGYGYANÁS, (le-rogygyanás) ősz. fn. Rogygyanva leesés. V. ö. LEROGYGYAN.

LEROGYIK, (le-rogyik) ősz. k. L. LEROGY.

LEROHAD, (le-rohad) ősz. őnh. Rohadva leválik, leszakad, leomlik. Mondjuk nyirkos, szivos, állati vagy növényi testekről, részekről, midőn a nedvek által megromlanak, megpárlanak, mi különösen penész, nyálka, geny, ev, s más ilyféle nedvek által történik. *Izzadás miatt lerohad róla az üng. A barack húsa lerohadt. A tisztátalanság miatt lerohadt lábujjai közül a bőr.* V. ö. ROHAD.

LEROHADÁS, (le-rohadás) ősz. fn. Rohadva leválás, leszakadás, leomlás.

LEROHAN, (le-rohan) ősz. őnh. Rohanva lemegy, lesiet, letódul, lenyomul valahová. *Az őrsereg lerohan a föllegváról. A hegytetőről nagy szikladarab rohant le.* V. ö. ROHAN.

LEROHANÁS, (le-rohanás) ősz. fn. Rohanva lesietés, letódulás.

LEROMBOL, (le-rombol) ősz. áth. Rombolás által elenyésztet. Erősb és általánosb kifejezés, mint leront. V. ö. ROMBOL.

LEROMBOLÁS, (le-rombolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerombolnak.

LERONT, (le-ront) ősz. áth. Valamely ép állapotban, vagy álló helyzetben levő egészet romokká bontva, törve, szakgatva leesni, lehulladozni, leomlani kényszerít. Mondják különösen építményekről. *Lerontani a várak falait, templomokat, házakat, hidakat stb.* V. ö. RONT.

LERONTÁS, (le-rontás) ősz. fn. Erőszakos cselekvés, rombolás, mely által rommá tesznek, romba döntenek valamely építményt.

LEROSKAD, (le-roskad) ősz. őnh. Roskadva, azaz a részeknek erőszakos romlása, megbomlása, szakadása, törése miatt leesik, alászáll. *Leroskad a régi, vagy égő háztető. Leroskad a túlterhelt padlás, szekér.* Átv. ért. leroskad az ember, vagy más állat, midőn inai meggyöngülnek, s fentartani nem bírják. *Nagy teher alatt leroskadni.* V. ö. ROSKAD. Ezen ige alakra nézve ugyan önható, de alapfogalmánál fogva a belszenvedők osztályába tartozik.

LEROSKADÁS, (le-roskadás) ősz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami leroskad. V. ö. LEROSKAD.

LEROHAD, (le-rohad) ősz. őnh. l. LEROHAD és v. ö. ROTHAD.

LEROVÁS, (le-rovás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerónak.

LEROVAT, (le-rovat) ősz. fn. Maga a lerótt mennyiség.

LES, (1), azon szavaink egyike, melyek ugyanazon alakban s értelemben nevek is, igék is, péld. nyom, zár, nyit, halász, vadász stb. Mint önható ige m. les-tem, —tél, —étt, par. —s. Széles ért. am. egy helyen, vagy tájon tartózkodva, maradvá valakire v. valamire várakozik, mi rendesen bizonyos czélra, irányra tűzött szemekkel, figyelmezeve történik. *Lesni a várt vendégeket. Addig lesi, várja, hogy a tized is elűti.* (Km.). *Ellesem, mi lesz a dologból. Jön vagy nem jön, én bizony nem lesem őt tovább.* Innen a *Les, Végles, Lesvár* helynevek, melyek hajdan az ellenség mozgalmainak szemmel tartására szolgáltak volt. Szorosb ért. a végett várakozik, hogy a netalán közeledőt hatalmába ejthesse, kirabolhassa, megölhesse, szóval, aki így les, az egy másíknak akármikép ártani szándékozik, vagy valamin rajta akarja őt érni, miért is meghúzza, megsunyja magát, lelapul, titkolódik, hogy a célul kitűzött által észre ne vessék, pl. midőn a macska egeret les, megsunyja magát, és általán a rabló vagy vadász emberek, valamint a ragadozó fenevadak leguggolva, lehasalva, lelapulva, mászva stb. nézik körül magukat, midőn zsákmányra lesnek. Ez igében tehát alapfogalom a magát megsunyó vigyázás, nézés, vagyis két lényeges dolgot foglal magában: a testnek lelapulását, és vigyázást. Közel jár hozzá hangokban is a német *lausch-en*, Adelung szerint a német *lauern* gyöke, a pfalzi *lauen* (látni)—, mellyel egyezik a magyar *la, lá, lát*—, vagyis, hogy a német a 'lauern'-ben rejlő lesést a vigyázó nézésről nevezte el. Ellenben ugyanő a 'lauschen' szót, részint a 'hallgat', részint valamely 'rejtekhely' értelmére vezeti vissza. A hellen, a latin, az illírszláv, a testnek megsunyását, lelapulását vette alapul, amenyiben *lesni* hellenül *ἐνεδόκειν*, és *les* főnév *ἐνεδόχεια*, t. i. *ἔδρα* am. ülés, székhely; latinul *insidiari* és *insidiar*, v. *subsessu* a *sedeo* igétől; illíriul *zaszjedati* am. elül-dögelni, és *lesni*, *zaszjeda* am. elülés és les, ezen igétől: *szjediti* ülni. Ezen fogalmat fejezi ki a magyar *les* is, melynek gyöke *le* am. alá (infra, deorsum), innen a magyar a leső macskát *alázatosnak* mondja: *Alázatos* (néhutt: *alamuszi*) *macska nagyot ugrik*, (km.), tehát *les* am. alábocsátja, lealacsonyítja a testet. Ezen alapfogalom rejlik a lapulót jelentő *lencse*, a mélyedést jelentő *lék*, és a lehajlongva menést jelentő *lentet* szókban.

LES, (2), fn. tt. *les-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. 1) Jelenti azon helyzetet, melyben az van, ki valamire vagy csupán várakozó, vagy leginkább ellenséges szándékból vigyáz, s a mennyire szükséges, meg is húzza magát; valamint 2) azon készülletet és helyet, mely az ily várakozásra, vigyázásra, és cél elérésére legalkalmasabb. *Lesben ülni. Lest csinálni a bozótban. A lesig bevárni a vadat, a közelgő ellenséget.*

„A vadász ül hosszu méla lesben,
Vár felajzott nyilra gyors vadat.“

Vörösmarty.

„Az utaknak lese,
Kemény harcok helye.“

Balassa B.

Innen ezen öszvetételek: *leshely, lesháló, lestőr. Lest vetni* am. bizonyos fogó eszközt, pl. hálót, kelepczét, tört, törököt, elrejtve lehelyezni valahová. *Lest hányni*, fogó eszközöket több helyen lerakni. *Öregnek az ajtóban, ifjunak lesben a holdl.* (Km.). Mondjuk ugyan ezt is: *Lesben állani*; de ez a megsunyás eszméjét nem rontja el, mert sunyva is lehet állani, s bizonyosan az is, ki állva les, nem azért áll fel, hogy lássák, hanem mivel ülve czélját nem érné, és hogy ez által a *lesésnek* fő czélját, t. i. a látást annál inkább elérhesse. V. ö. LES, önh.

LES, (3), erdélyi falu a besztercei kerületben; helyr. *Les-re*, —én, —ről.

LESANKOL, (le-sankol) ősz. áth. Valamely sü-rüs, tisztátalan, idegen részecskékel vegyült nedvet leszür. V. ö. SANK, SANKOL.

LESARLÓZ, (le-sarlóz) ősz. áth. Sarlóval le-metsz, learat valamely növényt. *Lesarlózni a füvet, burjánt.*

LESAROL, (le-sarol) ősz. áth. Általán, éles metsző eszközzel lemetél, levagdal valamely növényt. Szélesb értelmű, mint: *lesarlóz*.

LESBETEG, fn. tt. *lesbeteg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Székely tájszólás szerint am. farkas (lupus). Mi e szó elemzését illeti, úgy látszik, mintha öszvetett szó volna a *les* és *beteg* alkotó részekből, mint-hogy képes kifejezéssel a ragadozás után sovargó farkasról lehetne mondani, hogy a *lesvágy* miatt beteg, mint *szerelembeteg*. Azonban valószínűbb, hogy ezen szó eredetileg azon *atag eteg* képzőjü melléknevek osztályából való, melyek bizonyos állapotra vagy cselekvésre való hajlamot, könnyűséget jelentenek, milyenek, *ingatag, lengeteg, csörgeteg* stb. Így mondhatnók hasonlat szerint: *görbeteget*, a *görbed* törzsöktől, p. *görbeteget* kéz, ág; vagy *tespeteg*, a *tesped* törzsöktől, stb. Ekkép származhatott a *lesbeteg* is, a *les* gyöktől, melyből képződött *lesped* vagy *lesbed*, azaz lesővé válik, leső állapotúvá teszi magát (leső-ed, lesű-ed, lesv-ed, lesped, lesbed), s innen keletkezett *lesbedeg, lesbeteg*, mint *görnyed, görnyeteg, szörnyed, szörnyeteg*, stb. Így lehet a *seny* gyökből *senyül, senyüled, senyved, senyveteg*; *pos*-ból *posu, posuad, posvad, posvatag*; *ter*-ből, *terü, terüed, terved, terped, terpeteg* stb. V. ö. —ATAG, —ETEG névképző. A farkast tehát igen helyesen nevezi a székely *lesbetegnek*, minthogy a zsákmányozó lesésre igen hajlandó, s avval foglalkodik. Önálló főnév gyanánt épen úgy használtatik, mint a *förgeteg, csörgeteg, rengeteg, fuvatag, sivatag*.

LESDÉGEL, (les-d-ég-él) önh. m. *lesdégel-tem*, —tél, —t. Folytonos vagy gyakori lesben van. *A vadász bokor mellé húzódva lesdegel a vadakra. Át-*

hatólag is használtatik tárgyesetes viszonynévvel. A bozótban vadrécczétet *lesdegelni*.

LESDÉGÉLÉS, (les-d-ég-él-és) fn. tt. *lesdegélés-t*, tb. —*ék*. Folytonos vagy gyakori lesés.

LESEDEKLIK. Ez igét Baróti Szabó említi: de úgy látszik, hogy saját szerzeménye az *esdeklík* hasonlatára, a közismeretű és divatú *leselkedik* helyett, mely újabban *leselg* alakban is divatos.

LESDI, (les-di) mn. tt. *lesdi-t*, tb. —*ék*. A székelyeknél am. ólalkodó, leskódó (ugyanott: *leskódi* is).

LESEGÉL, (le-segél) ősz. áth. L. **LESEGÍT**.

LESEGÍT, (le-segít) ősz. áth. Segítséget nyújt, hogy valaki leszállhasson, vagy, hogy valamit le lehessen venni; leemel. *A beteget lesegíteni az ágyról. A megérkezett nőket lesegíteni a kocsirol. Lesegíteni a székéről, vagy valaki valláról a terhet.* V. ö. **SEGÍT**.

LESEGÍTÉS, (le-segítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki egy másikat, vagy valamit valakiről lesegít.

LESEKÉDÉS, (les-eg-éd-és) fn. tt. *lesekédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, vagyis vigyázó, s magát megsúnyó elhelyezkedés, midőn valaki folytonosan vagy gyakran les. *A titkos ellenség lesekédéseit nehéz kikerülni.*

LESEKÉDIK, les-eg-éd-ik) k. m. *lesekéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Folytonos, vagy gyakori lesben van, különösen a végett, hogy valakit vagy valamit rajta érjen, s hatalmába kerítsen. E szóban a rossz szándéku vigyázás az alapfogalom, és gyakorlatot foglal magában, melyet a gyakorlatos *eg-ből* átalakult *ék* fejez ki.

LESEL, (les-el) mai napság csak elvont törzse *leselg* és *leselkedik* igéknek; azonban régebben is divatozott, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „Az nőmősembőr miért (= mert) tudja vala, hogy sok helyön leselnéje (= lesnéje, azaz lesné) őtet“ (Toldy F. kiadása. 20. l.).

LESELG, (les-el-eg) önh. m. *leselg-étt*, htn. —*eni*. L. **LESEKÉDIK**.

LESELGÉS, (les-el-g-és) fn. tt. *leselgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. **LESEKÉDÉS**.

LESELKÉDÉS, **LESELKÉDIK**, l. **LESEKÉDÉS**, **LESEKÉDIK**. Mi elemzését illeti, törzsöke az elavult *lesel*, melyből lett *leseleg*, *leselg*, s ebből *leselkedik*, *leselkedik*, mint *híz* v. *hiz*, *hízel*, *hizeleg*, *hízely*, *hízelyedik*, *hízelkedik*, stb.

LESEPRÉS, (le-sépér) ősz. áth. Seprével, vagy ilyféle eszközzel letisztít valamit. *A lépcsőkről leseperni a szemetet. A csizmáról leseperni a havat, sarat. Átv. ért. mondják széről, vízről, vagy más erőről, mely bizonyos testeket, mintegy seprével letisztít, le-sodor valahonnan. A szél leseperte a háztetőről a havat. A zápor leseperte a dombokról a szénarendeket. A kartács leseperte a falmászó ostromlókat.* V. ö. **SÉPÉR**.

LESEPRÉS, (le-séprés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy átv. ért. valami bizonyos testeket leseper.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

LESES, erdélyi helység (németül Schönberg); helyr. *Leses-be*, —*ben*, —*ből*.

LESÉS, (les-és) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit lesbe vesz.

LESÉTÁL, (le-sétál) ősz. önh. Fentebb helyről alsóbbra sétálva lemegy. *Buda várából lesétálni a Duna partjára. Lesétálni a völgybe. A szőlőhegyről lesétálni a rétre.* V. ö. **SÉTÁL**.

LESÉTÁLÁS, (le-sétálás) ősz. fn. Fentebb helyről alsóbbra sétálva lemenés.

LESHÁLÓ, (les-háló) ősz. fn. Vadászok, különösen madarászok hálója, mely úgy van kiterjesztve, hogy a rászállott vadat megrántás által öszvezárja.

LESHÁNYÁS, (les-hányás) ősz. fn. Bizonyos vadfogó eszközöknek különféle pontokon lerakása, melynek a vidra, kelepce, tör, török, lesháló. Szélesb ért. akármely mód, mely által valakit v. valamit megfogni, rajta érni lehet.

LESHÁNYÓ, (les-hányó) ősz. mn. és fn. Aki különféle eszközöket, és módokat használ, hogy valakit vagy valamit törbe, kelepcebe kerítsen, vagy valamely tetten rajta érjen, vagy elesábitson.

LESHÁZA, pusztá Vesprém m.; helyr. *Lesház-ra*, —*n*, —*ról*.

LESHELY, (les-hely) ősz. fn. Általán hely, hol a vadászok vagy ragadozó állatok meghúzzák magukat, midőn zsákmányra várnak. Különösen bozótban csinált rejtek, vagy kis kunyhó, vagy gödör stb. oly ponton, merre a várt vadak leginkább szoktak bizonyos időtájban elvonulni.

LESHORA, falu, Zaránd m.; helyr. *Leshorá-ra*, —*n*, —*ról*.

LESI, (les-i) mn. tt. *lesi-t*, tb. —*ék*. A széke-lyeknél és a Tisza vidékén am. leső, leskódó; innen: *lesipecsenye* disznóöléskor a disznó perzselés- és boncsolásnál néző (leső) gyermeknek kedveskedésül juttatni szokott egy szelet nyers hús, melylyel azután nagy örömmel haza szalad.

LESIET, (le-siet) ősz. önh. Fentebb helyről, vidékről valamely alantabb fekvőre sietve megy. *Lesietni a lépcsőkhöz az udvarra. Alig volt három napig Bécsben, már ismét lesietett Pestre.* V. ö. **SIET**.

LESIMÍT v. —**SIMIT**, (le-simít) ősz. áth. Mondjuk leginkább szőrös, hajas, fonalféle szálas testekről, midőn kézzel vagy valamely eszközzel simára egyengetjük. V. ö. **SIMA**. *Lesimítani a borzas haját, a borzas tollakat. Lesimítani a posztó barkáját, a kutya szőrét.*

LESIMÍTÁS v. —**SIMITÁS**, (le-simitás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesimítanak.

LESIMÚL, (le-simúl) ősz. önh. Simává alakulva lelapul. *Lesimúl a megfésült nyirkos haj.* Mondjuk különösen ebről, midőn féltében vagy hízelve hasára fekszik. V. ö. **SIMÚL**.

LESINÓROZ, (le-sinóroz) ősz. áth. A sinórt valamiről leszedi.

LESIPECSENYE, (lesi-pecsenye) ősz. fn. L. **LESI** alatt.

LÉSKÁL, áth. m. *léskált*. Tájédivatosan am. bengész, mezegetel, mintha le s föl kel'ből húzatott volna egybe.

LÉSKÁLÁS, (léskál-ás) fn. tt. *léskálás-t*, tb. —ok. Bengészés, mezegetelés.

LESKÉDIK, (les-kéd-ik) k. m. *leskéd-tem*, —tél, —étt. L. **LESEKÉDIK**.

LESKÉL, (les-eg-él) gyak. önh. Röviden *leskel*, azaz *lesegel*, *lesgel*, melyből lett *lesgelődik*, *leskelődik*. Értelmére am. lesekedik, leskedik, azaz folytonosan vagy gyakran les.

LESKÉLÉS, (les-eg-él-és) fn. tt. *leskélés-t*, tb. —ék. L. **LESKELŐDÉS**.

LESKELŐDÉS, (les-eg-el-ő-d-és) fn. tt. *leskelődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos élénk, nyugtalankodó lesekedés, kémlelődés.

LESKELŐDIK, (les-ég-el-ő-d-ik) belsz. m. *leskelőd-tem*, —tél, —étt. Nyugtalanul, békétlenül, a hosszas várakozás és figyelmezés miatt fészeglegve, ide-oda mozogva lesekedik. Tehát jelenti a lesésnek legélénkebb nemét, pl. aki életére tör más valakinek, az minden uton módon leseklődik annak élete után.

LESKÖDI, (les-eg-ő-d-i) mn. tt. *lesködi-t*, tb. —ek. L. **LESDI**.

LESKÖDIK, (les-eg-ő-d-ik) k. m. *lesköd-tem*, —tél, —étt. L. **LESKELŐDIK**.

LESNEK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lesnek-re*, —én, —ről.

LESODOR, (le-sodor) ösz. áth. Sodorva lenyom, lehajt.

LESPONYA, l. **LASPONYA**.

LESRÓFOL, (le-srófol) ösz. áth. Tiszta magyarsággal, l. **LECSAVAROL**.

LESS, falu Bihar m.; helyr. *Less-re*, —én, —ről.

LESSES, l. **LESES**.

LEST, falu Nógrád m.; helyr. *Lest-re*, —én, —ről.

LESTORONY, (les-torony) ösz. fn. Vigyázótorony, őrtorony. Különösen így nevezettek a régi várakban és véghelyeken azon tornyok, melyekből az ellenség mozgalmait szökták szemmel tartani.

LESTYÁN, fn. tt. *lestyán-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Növénynem az őthimesek seregéből és kétanyások rendéből; nagy galléra hártyaforma, többnyire hétlevelű, kis galléra két-négy levelű, virági egyenlők, gyümölcse hosszudad. (Ligusticum). Fajai: *hegyi* és *levestikon*, ez utóbbi a népnelyben másképp: *lestyán*, *lőbösök*. A latinból módosult szó.

LESTYORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lestyorá-ra*, —n. —ről.

LESUHAD, (le-suhad) ösz. önh. Am. *lesuvad*. L. **LESÜPPED**.

LESUNNYASZT, (le-sunnyaszt) ösz. áth. alakban, de értelmére nézve önh. A macskáról, kutyáról, ló-

ról stb. mondják, midőn fülöket, fejöket, vagy farkokat leeresztik, tehát magukat mintegy megsunyják. *A macska, kutya lesunnyasztott*, azaz magát megsunyta, öszvehúzta.

LESUPPAD, **LESUPPAN**, (le-suppad, le-suppan) l. **LESÜPPED**.

LESÜROL, (le-súrol) ösz. áth. Valamely szilárd testnek felszínéről valamit súrolva lemos, letöröl, letisztít. V. ö. **SÚROL**. *A szobapadlóról lesúrolni a sárfoltokat. A faedényekről lesúrolni a szennyet. A falról dörgölődés által lesúrolni a meszet.*

LESÜROLÁS, (le-súrolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesúrolnak.

LESUVAD, (le-suvad) ösz. önh. L. **LESÜPPED**.

LESÜLYED, (le-sülyed) ösz. önh. Széles ért. valamely szilárd test természeti nehezkedésénél fogva lenyomván vagy szétválasztván az alatta levő lágyabb, könnyebb testet, aláfelé száll. *Lesülyed a ruganyos pamlag, szék, nyugdgy*, midőn valaki ráül. *Lesülyed a terhelt vagy kifúrt fenekű hajó a vízbe*. Fogalmi rokonságban vannak vele, de szűkebb, vagyis határozottabb értelműek: *lemerül*, midőn híg folyó testben száll le valami; *lesüpped*, valamely sűrű nedvbe, nyálkás, enyves testbe vagy omló részekből állóba. *Lesüppedni a sárba, ingoványba, kátyuba, ganajba*, stb. V. ö. **SÜPPED**.

LESÜLYEDÉS, (le-sülyedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami v. valaki lesülyed.

LESÜLYESZT, (le-sülyeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki v. valami lesülyedjen. *Lesülyeszteti a kellestén túl terhelt hajót*. V. ö. **SÜLYED**.

LESÜLYESZTÉS, (le-sülyesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit lesülyesztenek. *Az ellenség hadi hajóinak lesülyesztését buvárokra bízni*.

LESÜPPED, (le-süpped) ösz. önh. 1) Bizonyos félkemény féllágy test a nyomás alatt leszáll, pl. *Lesüpped a párna, vánkös, rugalmas pamlag. Lesüpped az ingoványos föld, hanság*. 2) Mondják szilárd, s aránylag nehéz testről, mely a lenyomott testtel együtt alább száll. *Az utas lábai lesüppednek a nyirkos agyagban. Feje lesüppedt a vánkösba. A kukoricás homokban lesüppedni. A ló hasig lesüppedt a kátyolba*. Mély hangon: *lesuppad*. Ugyan ezt jelentik: *lesuhad, lesuvad*. Valamennyiben a *su sü* hangutánzó a gyök. V. ö. **SÜPPED**.

LESÜPPEDÉS, (le-süppedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami lesüpped.

LÉSÜRJ, (lé-sürj) ösz. fn. L. **LÉSÜRÜ**.

LÉSÜRÜ, (lé-sürü) ösz. fn. Általán, sűrű lé, vagy mártás, melylyel bizonyos ételeket készítenek, vagy melyet különösen találunk hozzájuk. Másképp: *lésürj*. (Sauce)

LESÜT, (le-süt) 1) ösz. áth. (*süt* gyöktől). Mondjuk szemekről, midőn azokat földre irányozzuk, vagy lehunyjuk. *Széggyenében lesütötte szemét*.

„Néz és elkomorúl, s lesütött szemmel halad ismét.“
Kisfaludy K.

2) Önhatólag s egy másik (sült) gyöktől an. a nap levilágít, lebocsátja sugarait valahová.

„Lesütött a napsugára,
N. N. urnak ablakára.“

Tisztúj. dal.

V. ö. SÜT, SÖT.

LESVÁR, puszták Győr és Sopron m.; helyr. *Lesvár-ra*, —on, —ról.

LESVERÉM, (les-verém) ösz. fn. A vadászoknál verem vagy gödör, melyben vagy melyből vadakra lesnek.

LESZ v. LÉSZ, (le-sz), a régieknél s tájdivatosan ma is: *leszen*. Sajátnemű ige. I) Önhatólag véve legszabatosabban megfelel neki a latin *fit, fis, fit*, és német *werden*. „Lesznek gonoszbak.“ (Fiunt pejora. Tatosi codex). „Lesznek vala“ (fiebant, faeta fuerant. Ugyanott). „És úgy lőtt.“ (Et factum est. Számtalanszor. U. o.). „Legyen te akaratod.“ (Űri ima). „Imádjok mend szentököt, hogy legyenek neki segéd uromk színe előtt.“ (Régi halotti beszéd) stb. Általában minden mód és idő ragait rendszeren fölveszi. Jelene: *leszék, leszesz, v. léssz, leszén v. lésszén v. lesz, leszünk, lesztek, lesznek* (v. *leszék, leszesz* stb. zárt é-vel). Első multja: *levék, levél, leve*, (vagy régiesen: *lök v. lék, löl v. lél, lön v. lén*), *levénk, levétek, levének v. lönek v. lének*. Álljanak itt némely példák Révai után, Elabor. Gramm. Hung. Vol. II. „Ismét ördög rabja *lök*.“ „Kellemetes *lök* az Istennél.“ „Érettünk emberré *löl*.“ „A városnak *löl* édes oltalma.“ „Nagy földindulás *lön*.“ „Ez kegyiglen mind azért *lön* így.“ „A Góliáttal kész *lén* megütköznie.“ „Inkább ékesen szóló, hogy nem mint boldog *lén*.“ A többesben s: „Nagy szövatok *lőnek* mennyországban.“ „Az ő ruhái tündöklő *fehérek lönek*.“ „Segítői *lének* az apostoloknak. Második multja: *lett-em, lett-él, lett* (v. *léttem, léttél, létt* v. *löttem* stb.). Jövője: *le-end v. le-j-end* (v. *lé-end*) stb. Parancsolója: *légy, legyén v. légyén v. légyén, légyünk, légyeték, légyenek v. légyenek*. Ohajtója: *lennék, lennél, lenne* (v. *lennék, lennél, lenne*) stb. Határalana: *lenni v. lenni*, ragozva *lenném, lennéd, lennie* stb. Részesülője: *levő v. levő v. levő; lett v. lett v. lőt*, (pl. meglett ember): és *leendő v. leendő*. Állapotjegyző: *levén*. Ugyan ezen mód szerint ragoztatnak a *tesz, vesz, visz, hisz* igék, és sokban megegyeznek az *eszik, iszik, alszik, fekszik, nyugszik* igék ragozásával, melyeket láss saját rovataik alatt.

Első értelmét tekintve, általán am. készülöben van, hogy valamivé alakuljon, hogy valami váljék belőle. Alapfogalom benne az erőnek azon folyamatos működése, azon törekvés, mely valaminek végrehajtását eszközli. Ezt fejezi ki a hellen *γίνωμαι*, melylyel ismét rokon a *γένωμαι*, minthogy aki születik, az lesz is. Különösen, *lesz valami*: 1) Csinálás, tevés által, mely kívülről hat, pl. *A szén égetett fából, a mész égett kőből lesz. A papír rongyból, a cserép-*

edény agyagból lesz. A ruha szövetből, bőrből stb. lesz, azaz készül. 2) Belső cselekvés, vagyis átalakulás által, mely mintegy önhatólag történik. *A mustból bor, a borból ecet lesz. Egyik ücséből katona, másikkból pap lett. Porból lettél, porrá léssz. A közlegény tiszté, az úr szolgává lett. Hát te mivé leszesz?* 3) Időben haladó kifejlődés által. *A magból csemete, a csemetéből fa lesz. Ha majd a gyermekből ifju, az ifjuból férfi leend.* 4) Bizonyos tulajdonságok fölvétele által. *Ezen fiatal ember nem sokára kopaszszá, vakká és siketté lesz. Jeles tudós, zenész, szobrász lett belőle. Midőn különösen és határozottan átalakulást akarunk kifejezni, akkor a viszonynev vá, vé ragot vesz fel, pl. A kő mészszé, a fa szénné, hamuvá lesz (változik). Fiam katonává lett. Midőn pedig egyszerűen állapotra vonatkozik, a vá vé elmarad. pl. A lepke hernyóból lesz (képződik, fejlődik). Az aczél edzett vasból lesz (készül, készítettik).* 5) Am. születik, pl. *hugomnak fia lett. A múlt század végén lettem e világra.*

„Nem anyától lettél,

Rózsafán termettél.

Piros pünköszt napján

Hajnalban születél.“

Népd.

II) Midőn a *van* igének jövő idejét jelenti, megfelel neki a latin *ero, eris, erit*, s kifejezi azon állapotot, mely még csak ezután jön, s időbeli viszonyban van vele a jelen *van*, a mult *vala* és *volt*. pl. *Ma városban vagyok, holnap már falun leszek. Taval Fűreden voltam, most Parádon vagyok, esztendőre Budán leszek a nyáron.* „Leszen menteknek szolgál“ (Erit omnium servus. Tatosi cod.). „Leszen teneked öröm“ (Erit gaudium tibi. Ugyanott). „Hév leszen“ (Aestus erit. U. o.). „Elővelek lesznek utóvak“ (Erunt primi novissimi. U. o.) stb. V. ö. VAGYON, VAN.

III) A birtokot, vagyont jelentő személytelen *van* igének jövőndője. Megfelel neki a latin *habeo*, vagyis inkább: *est mihi, est tibi, erit mihi, tibi* stb. (pl. „Est mihi namque domi pater, est injusta noverca“). Ez értelemben személytelen ige, vagyis csak harmadik személye van, mind az egyes mind a többes számban. pl. *Nekem, neked, neki lesz v. leszen. Nekünk, nektek, nekik lesz v. leszen; több birtoktól: nekem, neked stb. lesznek. Lesz pénzem. Lesz borom, buzám, szalonnám. Aki vesz, annak lesz.* (Km.). *Lészen-e eső?*

„A lovadnak leszen

Széna, abrak készen,

S a szolgádnak leszen

Turós csusza készen.“

Népd.

Tehát valamennyi értelemben a *lesz* ige a *van*-nal ellentétben valamely állapot változást, más állapotba menést, különösebben jövő időt (illetőleg múlttal vegyes jövőt) foglal magában; az első (fio) készülöben, alakulóban levő jövőt; a másik (ero) közönséges jövőt, mely a jelent és multat kizárja; a harmadik (erit mihi v. habebo) birtoklási jövőt. Gyöke: *le* (va-

lamint a *tesz, vesz, visz, hisz* igéké : *te, ve, vi, hi* ; s ezen egyszerű *le* mint általában az *l* betűhang a működésben levő erőnek, vagy a közeledő időnek mozgását, indulását fejezi ki, vagyis azon szók osztályába sorozandó, melyekben a *le, li, lö, lü, s* a vastaghang *la, lo* mozgást jelent, azaz *le* am. mozog, hogy valamivé képződjék, alakuljon (fit), vagy valamely állapot, cselekvés már indulóban van, hogy bizonyos jövendőt elérjen. V. ö. LE gyök. Ugyanezen *le* rejlik megfordítva azon *ül, ül* képzőjű önható igékben, melyek olyanná alakulást, vagyis *levést* jelentenek, milyen maga az alapszó, pl. *szépül a ház*, am. széppé lesz. *Csúnyúl a ruha*, csúnyává lesz. Ellentétetik neki a külható igének *te* gyöke, mennyiben ezt jelenti : olyanná *tesz*, mint az alapszó, pl. *szépít, széppé tesz, csúnyít, csúnyává tesz, domborít, domborúvá tesz, szűkít, tágít, vastagít, vékonyít, szűkké, tágga, vastagga, vékonygyá tesz* v. alakít. Ugyan ezen értelme van az *ul, ül* határozó képzőnek, midőn olyanná *levést*, alakulást jelent, mint az alapszó, pl. *Bíróul választották*, azaz hogy bíró legyen. *Segítségül hívni valakit*, azaz hogy segítségre legyen. *Porul adni be valamely gyógyszer*, am. porrá csinált, porrá lett gyógyszer adni be. (Van az *el* képzőnek átható s gyakorlatos jelentése is, miről *l*. —L igeképző).

A török-tatár nyelvekben a mi *le-sz* igénknek megfelel hangban és némileg értelemben is *ol-mak*, (mintegy *vol-ni*, a Tatosi codexben), mely Kazembeg tanúsága szerint némely északi tatár szójárásokban : *bul-mak*, tehát a *vol*-hoz közelebb. A finnben is *ol-en* am. vagyok, és tájzólásilag *lien* (rendesen : *ollon*) am. legyenek. A magyar *van* igében szintén egyik szereplő az *l*, mert a többi meglevő időben mindenütt *l* van a törzsben, ú. m. *val-a, vol-t, vol-na* ; s bizonyosnak látszik, hogy *va-gy-ok* is am. *va-l-ok*, s az *l* *ly*-lé v. *j*-vé lágyulván : *va-ly-ok, va-j-ok*. V. ö. VAN. A lappok nyelvén megfelel neki a *lū* v. *le*, mely szintén a *van* igének értelmével bír, pl. *lām* vagyok, *lāe* vagy, stb.

A fent említettekből kitűnik, hogy hibásak az ily mondatok : *Bár csak te is ott lennél*, midőn e helyett mondják : *ott volnál*, mert itt azt akarjuk mondani : *esses*, nem pedig : *fieres*, vagyis *ott volnál* a jelenre, *ott lennél* a jövőre vonatkozik. *Ha én ott lettem volna*, (mult jövő, t. i. valamely más megelőző eseményre vonatkozva) rosszul volna *mondva* e helyett : *voltam volna* (fuissem). Valamint más : *Baja lett*, (t. i. valaminek következtében), és : *baja volt* (függetlenül) ; így : *fia lett* (a szülés következtében), és : *fia volt*. V. ö. VAN.

„Legyen“ különösebben használtatik a kapcsoló vagy foglaló multjánál mint segéd ige is változatlanul. *Bár akartam legyen, mondottam legyen, láttam legyen; akartad legyen, mondottad legyen, láttad legyen; akartuk legyen, mondottuk legyen; láttuk legyen* stb. A régieknél eléfordúl a személyekhez alkalmazkodva is : „Ne alahátok (ne alajtsátok, azaz ne véltétek) hogy jöttem legyenek (venerim) békeséget eresz-

tenem földre. (Tatosi cod.). „Mert mondtam legyenek“ (dixerim. Ugyanott). „Kik hallották mit beszéltem legyenek ő nekik“ (quid locutus sim. U. o.) stb. Sőt arra is van példánk, hogy a „legyen“ szót a jelen idő is fölveszi :

„Az igaz szeretet
Nem tekint úri vért —
Hanem kivel megnyugszik
Azt akarja legyen.“
Thaly K. gyűjt. (a XVII. századból).

LÉSZA, (1), (le-esz-a) fn tt. *lészát*. E szó az ország különféle vidékén különböző jelentésekkel bír ugyan egyes tárgyakra alkalmazva : de azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy *lésza* bizonyos növények ágából vagy száraiból csinált oly szövédék v. fonadék, melynek területe lapos, és majd lefektetve, majd felállítva, majd kerekre hajtva használtatik. Különösen 1) Vesszőből vagy nádból, kákából, szalmából font, vagy öszveköttözött sövény, kerítés. Ily értelemben divatozik a palóczoknál. 2) Főnnemlített fonadéku lapos eszköz, melyet néhány halogó rekeszül állítanak fel az erekben, vagy kerekdeddé alakítván tapogatóul használnak. 3) Kemenes alján vesszőből vagy kákából kötött ágyféle lapos, és lábakon álló készület. 4) Szőnyegalaku fonadék szinte vesszőből, vagy kákából, vagy nádból, melyen gyümölcsöt szárítanak, aszalnak. 5) Rekeszszerű alakított ilyféle vesszőfonadék, melyben turót, kolbászt, s több ilyest tartanak. Göcseji tájszó. Mátyusföldén : *rács*. 6) A székelyeknél vékony vesszőből font székérkas, és a majorházaknál a juhok akla körül tovább vihető kerítés v. kertelet. *Lészás kert* pedig ugyanott, felül (vesszőből) befonott s földött kerítés. Mint-hogy a *lészának* egyik főrendeltetése a kerítés, ez pedig némely erdős vidékeken karókból, hasogatott fákból állítatik öszve, innen Molnár A. szerint annyit is tesz, mint karózat, karópalánk ; innen vette hihetőleg Szabó Dávid is a „hosszú rúd“, pózna, értelmezést. A nép ajkán divatozó föntebbi valamenyi jelentéseket öszvevéve kitűnik, hogy a *lésza* valami lapos, vékonyabb ágakból készült fonadékot jelent, tehát alapfogalom benne a *laposság*. Legközelebbi rokona *lécz*, mely nem egyéb mint lapos póznaféle keskeny fa, mely szögletekre van hasítva. Mindkettő gyöke az alacsont, lentet vagy laposat jelentő *le*, melyből *esz* képzővel lett *le-esz* (am. lapos eszköz) öszvehúzza *lész*, és innen *lésza*, rokon *ecz* képzővel pedig *le-ecz, lécz*, hol az *esz* és *ecz* am. *es* tulajdonságot, vagy ha tetszik, *esz* eszközt jelentő képző, tehát *lécz* és *lész* am. lapos valami, lapos szer vagy eszköz. Ezen *le* gyök rejlik a *lencse, leposes, lepény, lengyel* laposat jelentő szókban, valamint mélyhangulag ezekben : *lasnak, laska*. A *lész* törzsohhoz úgy járult az *a*, s lett *lésza*, mint *rapos* lett *raposa*, *dész* lett *dézsza*, talán *tézsza*, a *té* vagy *tej* gyöktől, mint *sajtá* a *sajttól, gombóc* *gombócza* stb. Ugyan a *lész* törzsből lett a kicsinyező *lészka*. Hogy pedig a fel

hangu le gyökhöz alhangu a járult, ez onnan van, mert öszvehúzás által é lett belőle, erről pedig tudjuk, hogy alhangzókkal is egyesül, mint: *tréfa, séta, béka, tézsa, czéda, léha, véka* stb. A hercegovinai illír nyelvben *lesza* szintén cserény sövényt jelent; de épen azért, mivel a többi illíreknél nem divatos, okszerűleg gyaníthatni, hogy hajdani összeköttetésöknél fogva a magyarokkal tőlünk fogadták el. Adelung a német *Latte* szóról oly véleménynyel van, hogy szinte lapos tulajdonságától kapta nevét, s hasonló a *platt*-hoz.

LÉSZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékén; helyr. *Lészár-va*, —n, —ról.

LESZAB, (le-szab) ösz. áth. Szoros ért. valamely rostos testből, vagy szövédékből éles eszközzel bizonyos mértékvonal szerént lemetsz valamit. *Leszabni a végposztóból, vászonból, két réfet.* Szélesb ért. lehasít, leszeli, lemetsz valamit. *Karddal leszabni az ellenség fülét.* V. ö. SZAB.

LESZABDAL, (le-szabdal) ösz. gyakor. áth. Szabdálva, azaz többször, folytonosan szabva, lemetél, lehasogat valamit. *A végposztót darabonként leszabdálni. Orrát, fülét leszabdálni valakinek. A harapós kutyák leszabdalták az idegen ruháját.* V. ö. SZAB, SZABDAL.

LESZAGGAT, helyesebben: *leszakgat*; l. ezt.

LESZAKAD, (le-szakad) ösz. önh. Általán, azért száll alá, vagy esik le, mert amin tartózkodott, az valamely oknál fogva fogódzó pontjaitól elvált; pl. *Leszakad a csizma sarka, talpa*, ha a varrása elkopik. *Leszakad a padlás*, ha a gerendák végei elrohadnak. *Leszakad a könyv táblája*, ha a varrás vagy enyv többé öszve nem tartja. *Leszakad a jég*, ha kelletlenül nehezebb terhet visznek, vagy sok ember megy reája. *Az éretlen gyümölcs nehezebben szakad le, mint az érett.* V. ö. SZAKAD.

LESZAKADÁS, (le-szakadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leszakad.

LESZAKASZT, (le-szakaszt) ösz. áth. Szakasztatva, azaz kötelékétől, tartalékától erőszakosan elválasztva levesz valamit. Mondják különösen foszlány, függő, lógó testekről, melyeket kézzel szoktunk fogódzó pontjaiktól elválasztani és levenni. *Leszakasztani a növények leveleit. Leszakasztani a függőnyt.*

„Nekem is van virágom,

Hej huj, leszakasztom a nyáron.“

Népd.

V. ö. SZAKASZT.

LESZAKASZTÁS, (le-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakasztanak.

LESZAKGAT, (le-szakgat) ösz. gyak. áth. Szakgatva levesz, letép valahonnan valamit. *Leszakgatni a falakról a hirdetményeket. Leszakgatni valakiről a ruhát. A fák leveleit leszakgatni.* V. ö. SZAKGAT.

LESZAKGATÁS, (le-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakgatnak.

LESZALAD, (le-szalad) ösz. önh. Szaladva siet le valahová. *A kis réczék leszaladtak a tóra. Leszaladni a lépcsőkök. Szaladj le egy pint borért a pinczébe.* V. ö. SZALAD.

LESZALADÁS, (le-szaladás) ösz. fn. Szaladva lemenés, lesietés.

LESZALASZT, (le-szalaszt) ösz. áth. Szalasztva lebecsát, leereszt, leküld, lehajt.

LESZÁLL, (le-száll) ösz. önh. 1) Általán mondják minden testről, mely bizonyos magasságról alá ereszkedik, akár önjerejéből és akaratából, akár külső erőszaknál fogva. *Leszáll a madár*, midőn röptéből lebecsátkozik. *A fenhéjázó golya leszállott fészékbe, a tóba. Leszállt a tüke. A seregélyek leszálltak a szőlőbe, a bodzafákra. A hó leszállott a völgyekbe. A léggolyó két mérföldnyi távolságra szállott le.* 2) Különösen mondják emberről, midőn bizonyos magasabb helyről lelép. *Leszállni a kocsirol, a lóról. Leszállni a polczról am. magasabb rangról. Leszállni a székről. Gyerekek, ha leszállok az ágyról!* 3) Valamely nedvben úszó, lebegő test saját nehezségénél fogva fenékre lemegy, leülepedik. *A homok leszáll a vizes korszó fenekére. A bor seprője leszáll a hordó aljára.* 4) Alá süllyed. *Leszáll a ház, leszáll a kazal.* 5) Mondják a napról, holdról, csillagokról, midőn a látkör alá tűnnek el, tulajd. és átv. értelemben. *Leszállott a nap, hold. Dicsőségünk fényes csillaga leszállott. Életének végső napja leszállott.*

„Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.“

Kisfaludy K.

6) Átv. ért. valaminek becse, ára kisebbedik. *Leszáll a gabona ára. Leszállott a becsülete.* V. ö. SZÁLL.

LESZÁLLÍT v. —SZÁLLIT, (le-szállít) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami bizonyos magasságról leszálljon. V. ö. LESZÁLL. Különösen am. leléptet, lelépni kényszerít valakit. *Az elfogott elleniséget leszállítani lováról. Magas hivatalról leszállítani valakit.* Néha am. valamely eszköz által leereszt. *A bányászokat leszállítani az aknába. Néha am. szekéren, hajón, általában bizonyos fuvar által leküld valamit. Árukat Bécsből Pestre leszállítani.* Átv. ért. valaminek árát, becsét alább hagyja, kisebbre teszi. *A kereskedők a gabona, a mézárások a hús árát leszállították. Bő esztendő leszállítja a gabona árát.* V. ö. SZÁLLÍT.

LESZÁLLÍTÁS v. SZÁLLÍTÁS, (le-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit vagy valamit leszállít.

LESZÁMÍT, **LESZÁMITÁS**, l. **LESZÁMOL**, **LESZÁMOLÁS**.

LESZÁMÍTOL v. —SZÁMITOL, (le-számitol) ösz. áth. Váltókról s más forgalomban levő értékpapirokról mondják, midőn tova- vagy eladáskor kammat, folyam vagy tovaküldési díj fejében, vagy bármely okból bizonyos százalékot levonnak, leszámítanak. (Escomptiren).

LESZÁMITOLÁS v. —**SZÁMITOLÁS**, (le-számitolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamely váltót vagy más értékpapírt leszámítolnak.

LESZÁMITOLAT v. —**SZÁMITOLAT**, (le-számitolat) ősz. fn. Maga a leszámított összeg. (Escompte).

LESZÁMLÁL, (le-számlál) ősz. áth. Bizonyos mennyiséget szám szerint eleterjesztve letesz valakinek. *Az ügyvédnek leszámoltam ezer forintot. Leszámlálni az adósságot.* V. ö. **LESZÁMOL**.

LESZÁMLÁLÁS, (le-számlálás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos mennyiséget leszámol. *A pénz leszámolásáról bizonyítványt kérni. Az adósság leszámolását nyugtatvánnyal bebizonyítani.*

LESZÁMOL, (le-számol) ősz. áth. Oly számolást tesz, mely által a költséget a jövedelemből, vagy a kárt a haszonból, a veszteséget a nyereségből stb. lehúzza. *A bizományban eladott áruk árából leszámolni a kikötött száztól. A cseléd béréből leszámolni az ellopott jószág árát. A jövedelemből leszámolva a költséget, alig maradt valami.* V. ö. **SZÁMOL**.

LESZÁMOLÁS, (le-számolás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamit leszámolunk. *A költség leszámolása után tiszta nyereségül maradt száz forint, tizenöt krajczár.* V. ö. **LESZÁMOL**.

LESZÁRMAZÁS, (le-származás) ősz. fn. Nemzetiségi eredetre vonatkozó állapot, mely azt jelenti, hogy valaki leszármazik, vagy leszármazott. V. ö. **LESZÁRMAZIK**.

LESZÁRMAZÁSI, (le-származási) ősz. mn. le-származásra vonatkozó, azt illető. *Leszármazási rend.*

LESZÁRMAZIK, (le-származik) ősz. k. 1) Bizonyos ősöktől kezdve, mint azoknak unokája, s mintegy a nemzeti lajtörjének alsó szárára, fokára lekövetkezik. *Első korszakbeli nemes családból származni le.* 2) Valamely fensőbb vidékről alsóbbra megy lakni. *Békés vármegyének tót ajku lakosai felső Magyarországból származtak le.* V. ö. **SZÁRMAZIK**.

LESZÁRMAZTAT, (le-származtat) ősz. áth. Kimutatja fokonként, mikép származott valaki bizonyos ősöktől. *A hízegő történetírók Hunyadi Mátyást régi római családból származtatták le, vagyis akarták leszámaztatni.*

LESZARVAL, (le-szarval) ősz. áth. Szarvánál ragadva lefog, leránt, levet valamely állatot. Oly alkotásu, mint: *lefűl*, azaz fűlénél lefog; *letorkol* am. torkon ragadva legyőz, lenyom. *A híres Toldi Miklósról regélik, hogy egy böszült bikát leszarvalt.*

LÉSZÁS, (le-esz-a-as) mn. tt. *lészás-t* v. —*at*, *tb.* —*ak*. Lészával ellátott, földött, kerített. *Lészás akol.* *Lészás kert*, azaz kerítés. V. ö. **LÉSZA**.

LESZAVAZ, (le-szavaz) ősz. áth. Tárgyesetes viszony névvel am. szavazás által, illetőleg szavazati többséggel az ellenpártot legyőzi, vagyis kisebbségben hagyja. *Az ellenzékiek leszavazták a kormánypártiakat.*

LESZAVAZÁS, (le-szavazás) ősz. fn. Cselekvés, midőn az ellent vagy ellenpártot leszavazzák.

LESZED, (le-szed) ősz. áth. és gyűige, mint-hogy szedni nem egyet hanem többet, sokat szoktunk. V. ö. **SZED**. Jelentései 1) Többeket egymásután levesz helyeikről. *Leszedni a polczról az edényeket, könyveket. A szekérről leszedni a holmit. A virágcserepeket leszedni az ablakból.* 2) Különösen, ami valahová ragadva, kötvé, tűzvé stb. volt, lebontogatja, s leveszi. *A gombokat leszedni a ruháról. A csipkéket leszedni a fejkötőről. A hajóvitorlákat leszedni = leoldani.* 3) Különféle terményeket száraikról leszakgat, és egybegyűjt. *Leszedni az érett szőlőt, kukoriczát, gyümölcsöt.* 4) Bizonyos híg testek fölét lemezegeti. *Leszedni a tejfölt. Leszedni a forró leves habját. Leszedni az étel zsírját.* Átv. ért. *Az idő leszedte orczájáról a kedves színt.* Szintén átv. ért. *leszedni az asztalt, ágyat*, am. az asztalon, ágyon levő holmit, terítéket.

LESZEDÉGET, (le-szedéget) ősz. gyak. áth. Szedvegetve, azaz folytonosan, gyakran, sokszor szedve leveddegel, leszakgat, letépdél holmi dolgokat. *Néha kicsinyező jelentéssel bir, s am. apródonként szed le. A torkos gyermekek leszedegették a gyümölcsöt, mielőtt megérett volna.*

LESZEDÉS, (le-szedés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszedünk. *A szőlő, kukoricza, gyümölcs leszedésével foglalkodni.* V. ö. **LESZED**.

LESZEG, (le-szeg) ősz. áth. 1) Valamely egészről bizonyos éles eszközzel lemetesz egy darabot. *A kenyérből leszegni egy karéjt.* 2) Birkózásban valakit levesz lábairól, mint pl. a karéjt leveszik az egész kenyérről. Szabó Dávidnál annyi is mint valaminek szárnyát, ágát letöri; a kalapot lehajtja. V. ö. **SZEG**.

LESZEGÉS, (le-szegés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszegnek.

LESZÉGEZ, (le-szégez) ősz. áth. Szeggel lever, leszorít valamit. *Leszegezni a padlódeszkákat.*

LESZEGEZÉS v. —**SZEGZÉS**, (le-szegezés v. —szegzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszegeznek.

LESZEL, (le-szel) ősz. áth. Valamely szilárd testből egy részt karejos laposan bizonyos éles eszközzel, pl. késsel lemetesz. Mondják különösen mindenféle ennyaló testekről. *Leszelni a kenyérből, szalonnából, sajtból, dinnyéből, disznólábból, borjuczombból egy szeletet.* Továbbá am. szelvé leaprít. *A kemény kenyeret levesbe leszelni. Az olvasztani való szalonnát leszelni.* V. ö. **SZEL**.

LESZELÉS, (le-szelés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg metszés, mely által leszelnék valamit. V. ö. **LESZEL**.

LESZÉMÉZ, (le-széméz) ősz. áth. Szemenként leszed. Mondjuk bogyós növények gyümölcseiről, s más magokról, melyeket a magyar szemeknek szokott hívni, melyenek általán a gabonamagvak. *Lesze-*

mezni a szőlőt, *czigánybogyót, gánydt. Leszemezni a kukoriczát.* V. ö. SZÉM.

LESZÉMÉZÉS v. —SZÉMZÉS, (le-szémzés v. —szémzés) ösz. fn. Szemenkénti, esomónkénti leszedés.

LESZÉNPOROZ, (le-szén-poroz) ösz. áth. Szénporral behint.

LESZENYE, falu Hont m.; helyr. *Leszenyé-re, —n, —ról.*

LESZEREL, (le-szerel) ösz. áth. Ami fölszerelve volt, azon szereket, készleteket róla leszedi. *Hajót leszerelni.*

LESZERELÉS, (le-szerelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszerelnek.

LESZERSZÁMOZ, (le-szerszámoz) ösz. áth. A befogott vagy fölnyergelt lovat, szamarat, öszvért, s más ígás vagy nyerges barmot szerszámaiból levetkőzteti. *Leszerszámozni a hámos lovakat, a nyerges paripát.* V. ö. SZERSZÁM.

LESZERSZÁMOZÁS, (le-szerszámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely állatról a szerszámokat leszedik.

LESZES, l. LESES.

LESZÍ, (le-szi) ösz. áth. Valamely nedvet, mely magasabb helyen létezik, alsóbbra szí. *A tenger leszíja a ködöt. A föld leszíja az eső nedvét.* Átv. ért. *leszíja magát,* am. sokat iszik, lerészegszik.

LESZID, (le-szid) ösz. áth. Szidva megfedd, lekorhol, lehurogat valakit. *Leszidni a pajkoskodó gyermekeket.*

LESZIDÁS, (le-szidas) ösz. fn. Roszáló szólás, feddés, dorgálás, mely által leszidnak valakit.

LESZINEL, (le-szinél) ösz. áth. Szoros ért. a tejnek színét leszedi. Szélesb ért. valaminek finomabb részeit, javát lemeri, lehúzza. *Lopótkékel [leszinelni a bort. Bárddal leszinelni a gerendának való fát. A teje-re vonatkozva, de átv. értelemben is, másképp: le-főlöz.*

LESZÍNÉLÉS, (le-szinélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszínelnek.

LESZÍV, (le-szív) l. LESZÍ.

LESZIVÁRGÁS, (le-szivárgás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leszivárog vagy leszivárkodik. V. ö. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁRKODIK, (le-szivárkodik) ösz. k. Szivárkodva alább száll. Mondják általán szűk csőkön, likacsokon lefolyó nedvekről. *Az esővíz leszivárkodik a földbe. A kiöntött olaj leszivárkodik a padolatba. A fákra szállott nedv leszivárkodik a gyökerekéig.* V. ö. SZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROG, (le-szivárog) ösz. önh. l. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROGTAT, (le-szivárogtat) ösz. gyakor. mivel. Eszközli, hogy bizonyos csöveken, likacsokon leszivárogjon valamely nedv. *Görbe csőkön leszivárogtatni a főzött pálinkát. Szűrűn, itatós papíron, ruhán leszivárogtatni a vizet.* V. ö. SZIVÁROG.

LESZIVÁROGTATÁS, (le-szivárogtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszivárogtatnak.

LESZÍVÁS, LESZÍVÁS, (le-szívás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit leszí. V. ö. LESZÍ.

LÉSZKA, (le-esz-ka) kicsiny. fn. tt. *lészkát.* Jobbára vesszőből font sövény- vagy szőnyegforma lapos készület, melyre az aszalandó gyümölcsöt rakják. Szélesb ért. akármily célra szolgáló kisebbféle lésza, pl. birkaállásokhoz alkalmaztatni szokott sövénykerítés. V. ö. LÉSZA.

LESZKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Leszkócz-ra, —on, —ról.*

LESZKÓFALVA, helység Szepes m.; helyr. *Leszkófalva-n, —ra, —ról.*

LESZKORJÁN, l. LESZKÓFALFA; helyr. *Leszkorján-ba, —ban, —ból,*

LESZNA, falu Zemplén m. Ó—, ÚJ—, Szepes m.: helyr. *Leszná-ra, —n, —ról.*

LESZOKIK, (le-szokik) ösz. k. Leható ragu viszonynévvel am. bizonyos szokással alább hagy, s azt leteszi. *Leszokni az ivásról, kártyajátékról.* Néha am. szokássá válik nála lejárni valahová, vagy valamely alantabb helyen lakni. *Nehezen esett neki eleinte lemenni a várból, de már igen is leszokott.*

LESZOKTAT, (le-szoktat) ösz. mivel. Eszközli, hogy valaki bizonyos szokásról lemondjon, hogy valamely bevett cselekvésmódot letegyen. Leható ragu viszonynévet vonz. *A gyermeket leszoktatni a földedről. Leszoktatni valakit holmi illetlen szok. mondásáról és pórias magaviseletről.* Néha am. eszközli, hogy magasabb helyről valamely alsóbbra járni szeressen. V. ö. LESZOKIK.

LESZOKTATÁS, (le-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszoktatnak.

LESZÓL, (le-szól) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. valakit szóval legyőz, lealáz, legyaláz. *A gyakorlott és elmés szónok leszólja a gyakorlatlant. A nyelves, looska kofa leszól minden embert. No ezt ugyan leszólták.* 2) Néha am. valamiről lebeszél. *Valakit balgatag szándékáról leszólni.* 3) Az alant levőnek szól.

LESZÓLÁS, (le-szólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn szóval lealáznak, legyaláznak, valamiről lebeszélnek valakit, vagy midőn kifognak rajta. V. ö. LESZÓL.

LESZOLGÁL, (le-szolgál) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. bizonyos tartozását, adósságát szolgálva mintegy lefizeti. *Az előre fölvetett nap-számdíjat leszolgálni. A vett jótéteményt, ajándékot háldával, viszonzótéteménnyel leszolgálni.* 2) Önhatólag és tárgyesetes viszonynév nélkül am. bizonyos mélységig leér, lenyúlik, vagy lehat. *A falba eresztett vas-rúd a második emeletről az elsőig leszolgál. A magasra akasztott lámpa fénye leszolgál földig. A nap sugárjai leszolgálnak a hegyekre és völgyekre.* V. ö. SZOLGÁL.

LESZÓLÍT v. —**SZÓLIT**, (le-szólít) ösz. áth. Szóval eszközli, hogy valaki bizonyos emeltebb helyről lemenjen, lelépjen, leszálljon. *A kicsapongó szónokot leszólitani a szószékről. A máskáló gyermeket leszólitani a faíró, fáról. Parancsolva, kérve, híva leszólitani valakit.*

„Mennyei seregét égből leszólitá.”

Zrinyi.

LESZÓLÍTÁS v. —**SZÓLÍTÁS**, (le-szólítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leszólitnak.

LESZÓR, (le-szór) ösz. áth. Úgy szór, azaz szanaszét hány holmit, hogy alá essék, hogy lehulljon. *Haragjában leszórni az asztalon heverő írományokat* V. ö. **SZÓR**.

LESZÓRÁS, (le-szorás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszórnak.

LESZORÍT, (le-szorít) ösz. áth. 1) Tágan álló rugalmas testet fölülről lefelé úgy nyom, hogy terjedelme többé-kevésbé kisebb legyen, egyszersmind mozdulatlanul maradjon. *Sajtóval leszorítani az asztalkendőket. A könyvkötő leszorítja az öszverakott papíriveket.* 2) Szélesb ért. akármily testet bizonyos helyre erősen leköt. *A szekérre rakott ládákat kötéllel, lánczczal leszorítani.* 3) Valamely mozgékony lényt szűk korlátok közé véve alább menni kényszerít. *A hegyről leszorítani a hátráló ellenséget. A hajtók leszorítják a vadakat a tisztás völgybe.* V. ö. **SZORÍT**.

LESZORÍTÁS v. —**SZORÍTÁS**, (le-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszorítanak.

LESZŐ, (le-sző) ösz. áth. Bizonyos mennyiségű fonalat szövés által lebomlaszt. *A takács leszővi a gombolyokat.* V. ö. **FELSZŐ**.

LESZÖKIK, (le-szőkik) ösz. k. 1) Széles ért. valamely fentebb helyről alsóbbra szökik, azaz ugrik. *Úszó állásról leszökni a vízbe. A parton ülő békák leszöknek a tóba, mocsárba.* 2) Szorosb ért. lopva, alattomban lemegy valahová. *Az emeleten lakó gyermekek leszöktek az udvarra. Az üzőtt, keresett tolvaj leszökött a pinczébe.* V. ö. **SZÖKIK**.

LESZÖRPÖL, (le-szörpöl) ösz. áth. 1) Valamely nedvnek, híg testnek, pl. italnak fölét szörpölve leszedi, lenyalja. *Leszörpölni a csurgóra töltött pohárból a bort.* 2) Valamely lapos testről, edényről a nedvet szörpölve leiszsza. *Tenyérről, kalap karimájáról leszörpölni a vizet.* V. ö. **SZÖRPÖL**.

LESZÖRPÖLÉS, (le-szörpölés) ösz. fn. Szörpölve leszedés, lenyalás, leivás.

LESZÖVÉS, (le-szővés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszönek.

LESZÚR, (le-szúr) ösz. áth. Hegyes eszközzel úgy megszúr valakit v. valamit, hogy lábáról, illetőleg helyéről leessék. Különösen, midőn élő állatról van szó, am. szuró eszközzel megölve leejt. *Karddal leszúrni az ellent. Késsel leszúrni a vadkant.* Néha am. hegyes eszközt szúr valamibe, és leveszi vele. *Szeges bottal leszúrni az almát. A fáról leszúrni a madárfészket.* V. ö. **SZÚR**.

LESZÚRÁS, v. —**SZURÁS**, (le-szúrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszúrnak.

LESZŰR, (le-szűr) ösz. áth. Sűrű kisdéd likacsokkal ellátott testen valamely nedvet leszívárogtat, lefolyat. *Szitkával, szűrivel leszűrni a levest. Ruhán, itatós papíron leszűrni a tisztátalan eczetet.* V. ö. **SZŰR**.

LESZŰRCSÖL, (le-szürcsöl) ösz. áth. Szüresölve, azaz fogai között áteregetve torkába leszívárogtat, lefolyat valamely nedvet. Ez szószzerénti jelentése, mert szüresölni, am. apródonként szűrni. V. ö. **LESZŰR**.

LESZŰRCSÖLÉS, (le-szürcsölés) ösz. fn. Szürcsölve torkába eregetés.

LESZŰRÉS v. —**SZÜRÉS**, (le-szűrés) ösz. fn. Sűrű, kisdéd likacsokkal ellátott testen valamely nedv leszívárogtatása.

LET, Hevesi és némely más tájnyelven am. *leg* pl. *letjobb* (legjobb), *leteslet* (legesleg).

—**LET**, mély hangon —**LAT** (1), ösz. névképző egészben: *él-et, öl-et, ol-at* stb. mely igeneveket alkot, pl. *íz-et* = *íz-el-et*. *pad-lat* = *pad-ol-at*, *szög-et*, am. *szög-el-et*, *üdvöz-et* am. *üdvöz-öl-et*, *bér-et* = *bér-el-et* stb.

—**LET**, mély hangon —**LAT** (2), ösz. ígéképző *él-et, öl-et, ol-at* stb. pl. *il-et* = *il-el-et*, *vis-lat* (Molnár Albertnél am. *explorat*, *vestigat*, tehát *vis-la* visoló és *vis-g-ál* szókkal egy gyökű) = *vis-ol-at*, *kos-lat* = *kos-ol-at*.

LÉT, (le-et, fn. tt. *lét-et*, harm. szr. —e. E szó a *lesz* igének eredeti tiszta *le* gyökéből származik, a tevést jelentő *et* képzővel, mely segédhang nélkül járul a gyökhöz. Így alakul a *tesz vesz* igékből is: *tét vét, tétel vétel*, a *hisz visz* igék származékában pedig az *e* is elmarad, és lesz: *hit vit, hitel vitel* e helyett: *hi-et, vi-et, hi-etel, vi-etel*. Midőn a *le* gyökből cselekvést jelentő főnév alakul, az *és* elé *v* segédhang járul: *le-v-és*, valamint a többiben is: *te-v-és, ve-v-és, hi-v-és, vi-v-és*. Jelenti azon állapotot, melyben valami valódiilag van. *Más léte, mint képe.* (Km.). azaz más a valóságban mint külseje mutatja. Különösen időre vonatkozva, mi jelenn van: *jelenlét*; térre vonatkozva, mi távol van: *távollét*; mi közel van: *közellét*. Valaminek *mélte*, azaz bizonyos tulajdonságu állapota; *valakinek külte* am. személyes tulajdonságainak állapota. *Mibenlét* azt teszi: miben van vagy miben áll valamely dolog; másképen újabb szóval: *álladék. Jölet* am. bizonyos körülményeknek és kellékeknek megfelelő kedves állapot. *Jobbálét* a régiek-nél am. erkölesi javulás. „Ha szönetlen kívánja, jobba létét, ez illetén igön kinnyen (könnyen) idvölül.” Góry-codex. *Hollét* bizonyos helyen tartózkodás. *Valakinek hollétét megtudni. Lét napja* a Münchener codexben azon nap, melyen valaki létre jött, azaz született. *Ő léte napján* (die natalis sui, Mark evangy. 6.) Másutt: *létele napján*. (Máté. 14.) Különösen, midőn személyragot és melléje *re* felhatót vesz fel, pl. *létemre, létedre, létére*, ezt jelenti: amellet, annak daczára,

ahhoz képest, hogy valami vagyok vagy van. stb. pl. *beteg létemre dolgoznom kell. Ember létedre gyerekeskedel. Gazdag létére nem ad alamizsnát. Bölcs létére nagyot botlott, azaz a mellett, hogy beteg vagyok, hogy ember vagy, ahhoz képest, hogy gazdag, hogy bölcs. stb. Vén létünkrs is elég jó erővel bírunk. Magyar létekre nem tudjátok hazátok történeteit. Fiaid német eredetű létékre jól beszélnek magyarul. — Valamit létre hozni, am. megtenni, hogy legyen. Isten létét tagadni, azaz tagadni, hogy van Isten. Jelenti különösen azon állapotot, melyet valaki a társadalomban foglal el. Bizonyos emberek léte a fejedelemtől függ. Mostani boldog létemet saját iparkodásomnak köszönöm. Csendes, nyugalmas létre vergődni.*

LÉTA, faluk **KIS**—, Szabolcs, **NAGY**—, Bihar. helyr. *Létá-ra*, —n, —ról.

LETAGOL, (le-tagol) ősz. áth. Valamely állat tagjait levagdálja, lemétéli. *Letagolni a megnyúzott ökörr lábait.*

LETAJTÉKOZ, (le-tajtékoz) ősz. áth. Valamely nedvről a tajtékot leszedi, vagy a tajtékozó testet letörli. *Letajtékozni a forró lúgot. Letajtékozni a ló száját.*

LETAKAR, (le-takar) ősz. áth. 1) A takarót valamiről leveszi. *Letakarni a garmadában levő buzát.* 2) A takarmányt a rétről, földről fölszedi.

LETAKARODIK, (le-takarodik) ősz. k. Takarodva, azaz mindenét magával véve lemegy valahová; vagy úgy illan le, úgy elhordja az irháját lefelé, mintha soha többé vissza nem akarna jönni. V. ö. **TAKARODIK**.

LÉTALAP, (lét-alap) ősz. fn. **L. LÉNYEG**.

LÉTALAPOS, (lét-alapos) ősz. mn. **L. LÉNYEGES**.

LETAPOD, (le-tapod) ősz. áth. Tapodva, azaz lábával nyomdosva lefelé szorít, lelapít, legyúr. *Letapodni a sarat. Letapodni a füveket, vetéseket, virágokat.* V. ö. **TAPOD**.

LETAPOS, (le-tapos) ősz. áth. és gyakorító. Többször vagy folytonosan vagy több tárgyat letapod.

LETAPOSÁS, (le-taposás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit letapos.

LETARGONCZÁZ, (le-targonczáz) ősz. áth. 1) Targonczaféle járművön letol, alászállít valamit. 2) Tüzérek nyelvén am. az álgut a targonczáról leemeli.

LETARLÓZ, (le-tarlóz) ősz. áth. Aratás után a tarlón elmaradozott kalászeket öszveszedi.

LETARLÓZÁS, (le-tarlózás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letarlóz.

LETAROL, (le-tarol) ősz. áth. Tarolva lever, lekopaszt. *A jégeső letarolta a fákat, vetéseket.*

LETAROLÁS, (le-tarolás) ősz. fn. Tarolva levezés, lekopasztás.

LETART, (le-tart) ősz. áth. 1) Valamit lefelé hajló irányban tart, vagyis úgy tart, hogy lefelé lóg-

jon, álljon. *Letartani a kezeket.* 2) Valamit lefoglal, nem engedi, hogy valaki elvigye. *Adósság fejében letartani valakinek bűtőreit.* 3) Midőn a menést jelenít, tart' ige szolgál alapul, am. lefelé irányozva megyen. *A hegyről letartani a völgybe. A Pestről lefelé kivonuló utasok letartanak Soroksár felé.*

LETARTÓZTAT, (le-tartóztat) ősz. áth. Nem engedi, hogy bizonyos helyről elmenjen valaki, vagy hogy elvigyenek valamit. Ennélfogva személyt *letartóztatni*, am. mintegy bizonyos helyhez lekötni; *dolgot letartóztatni* am. elvitelét akadályozni, különösen törvényes követelés következtében a kereső részére lefoglalni. A lopáson ért fuvaros szekerét, lovait *letartóztatni*. Néha szelidebb ért. am. valakit menetelében ideiglenesen gátol. *Az utasokat letartóztatja a rossz idő, a járattan út. A vendégeket letartóztatni.*

LETARTÓZTATÁS, (le-tartóztatás) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kényszerítés, erőszakolás, mely által letartóztatnak valakit v. valamit.

LETARTÓZTATÁSI, (le-tartóztatási) ősz. mn. Letartóztatást illető, arra vonatkozó. *Letartóztatási parancs, fogház.*

LETASZIGÁL, (le-taszigál) ősz. gyak. áth. Valakit úgy taszigál, hogy kénytelen legyen le, vagy alább menni. *A szemtelen toladót letaszigálni a lépcsőkön. A nagy tolongásban letaszigálták az állásról. Mondják lelketlen tárgyakról is. A szekérről letaszigálni a köveket.* V. ö. **TASZIGÁL**.

LETASZIGÁLÁS, (le-taszigálás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszigálnak.

LETASZÍT v. —**TASZIT**, (le-taszít) ősz. áth. Egyes taszítással lenyom, letol valakit v. valamit. *Valakit letaszítani a székről. A virágcserepet letaszítani az ablakról.*

„Fegyverhordozó sas készíti fegyverét,
Kivel letaszítsák ördögös sereget.“

Zrinyi.

LETASZÍTÁS v. —**TASZÍTÁS**, (le-taszítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszítnak.

LÉTEG, (le-et-eg) fn. tt. *Léteg-ei*. Szokottabban **1. SZERV**.

LÉTEGÉS, (le-et-eg-és) **1. SZERVES**.

LÉTEGÉSÍT, (le-et-eg-és-it) lásd : **SZERVEZ**.

LÉTEGZET, (le-et-eg-éz-ei) lásd : **SZERVEZET**.

LETEKER, (le-teker) ősz. áth. Valamely hengernek, vagy más henger gyanánt szolgáló testnek visszafelé tekerése, forgatása által a rája csavarított kötelet, lánczot, fonalat, madzagot stb. lebontja. *A kút gugordájáról letekereni a kötelet.* V. ö. **TEKER**.

LETEKERÉS, (le-tekerés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekernek.

LETEKERGET, (le-tekerget) ősz. gyak. áth. Bizonyos felcsavarított testet folytonos tekerés által lebont. *Az orsóról letekergetni a fonalat.* V. ö. **TEKERGET**.

LETEKERGETÉS, (le-tekergetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekergetnek.

LETEKINT, (le-tekint) ősz. őnh. Fejét kevéssé meghajtva lenéz valahová, alápillant. *A toronyőr néha-néha letekint a városra. Uram, tekints le ránk szerencsétlenekre*, azaz segíts rajtunk, legyen gondod ránk. V. ö. TEKINT.

LETEKINTÉS, (le-tekintés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahová letekint.

LÉTÉL, (le-et-el) fn. tt. *létel-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ugyanaz, ami a rövidebb *lét*. T. i. ezen rövid önálló nevek: *vét, hit, vit, ét, it*, sőt némely hosszabbak is csupán túlbőlésből fölveszik az *al el* ragot: *vétel, hitel, vitel, étel, ital*; ilyenek továbbá: *menetel, jövetel, ravatal, hivatal*, stb. Kivétetik: *tét, tétel*. V. ö. TÉT, LÉT-nél is személy- és felható raggal csak a rövidebb alak használtatik: *létemre*, nem *lételemre*. L. LÉT.

LÉTELEM, (lét-elem) ősz. fn. Lásd: PARÁNY.

LETELEPÉDÉS, (le-telepédés) ősz. fn. Cselekvés, vagy állapot, midőn egy személy, vagy többben bizonyos helyen akár hosszabb időre, tartózkodás végett megszállanak, akár rövidebb időre leülnek vagy leheverednek. V. ö. LETELEPÉDIK.

LETELEPÉDIK, (le-telepédik) ősz. k. Mondjuk egy vagy több emberről, midőn idegen helyről jöven valahol azon végre száll meg, hogy ott vagy állandóan lakjék, vagy legalább tartósabb időig mulasson. *Őseink hosszú vándorlásaik után a mai Magyar- és Erdélyországban telepedtek le. A Béla király alatt bejött kunok a Tisza környékén telepedtek le.*

„Szittyiából kiindulának,
Hogy e földre kijövének,
Istentől kísértetének,
Erdélységben letelepedének.

Régi történelmi versezet, a mohácsi vész utáni korból.
(Csáti Demetertől).

Néha szűkebb ért. am. utazás, menés közben egy időre valahol megszáll, hogy pihenjen, vagy étkezzék, vagy akármely más okból. *A hadjáró seregek egy dombon telepedtek le. Az erdőbe érven egy terepély fának árnyékában letelepedtünk. A baromörök letelepednek a tűz körül.*

„Ott azért ételhöz vitézek mindnyájan
Letelepedének nagy hálaadással.”

(Ének a kenyérmezei diadalról. Írta 1569-ben
Temesvári István.)

V. ö. TELEPEDIK.

LÉTEL, (lét-elv) ősz. fn. L. LÉNYEG.

LÉTENY, (le-et-eny) fn. tt. *létény-t*, tb. —*ék*.

L. LÉNYEG.

LÉTENYE, mváros Szala m.; helyr. *Letenyére*, —*n*, —*ről*.

LETÉP, (le-tép) ősz. áth. Tépve, azaz szarától, kocányától, vagy általán tartalékjától erőszakosan

elszakasztva levesz valamit. *Letépni a virágokat, faleveleket. Letépni valakiről a ruhát.* V. ö. TÉP.

LETEPEL v. LETÉPÉL, (le-tepel) L. LETEPER.

LETEPER, (le-teper) ősz. áth. Teperve, azaz sűrű aprózott tapokkal nyomkodva, taposva, tiporva leszorít, lapít valamit. *A szétépett levelet leteperni a sárba.* Különösen birkozáskor valakit letúr, legyúr, legyömöszöl a földre. *A teper vastaghangon tapor*, azaz tapos, a *tap* gyöktől, s kevesebb hatásu cselekvést jelent mint a *tapos*; megfelel neki a még apróbb taposást jelentő *tipor*. V. ö. TEPER.

LETÉPÉS, (le-tépés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit letépnek.

LETEPSED, (le-tepsed) ősz. őnh. Erdélyi tájszó, l. LEREPSÉD.

LETÉR, (le-tér) ősz. őnh. Utjában aláfélé tér. *A hegyről letérni a völgybe.* Átv. ért. elhajol, elfordul. *Letérni az erkölcs utjáról.*

LETÉRDEL, (le-térdel) ősz. őnh. Térdeire leereszkedik. *Letérdelni az oltár előtt. Letérdelve bocsánatért esdekelní.* V. ö. TÉRDEL.

LETÉRDELES, (le-térdelés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami letérdel.

LETÉRDEPÉL, (le-térdepél) ősz. őnh. L. LETÉRDEL és v. ö. TÉRDEPÉL.

LETÉRÉGET, (le-teréget) ősz. gyak. áth. Terelve, azaz elterjesztgetve lerakosgat holmit. *A ponyvák, lepedőket szelelés végett leteregetni.* V. ö. TERÉGET.

LETÉRÉGETÉS, (le-terégetés) ősz. fn. Terelve lerakosgatás.

LETEREL, (le-terel) ősz. áth. Terelve lehajt, v. lekerget.

LETERELES, (le-terelés) ősz. fn. Terelve lehajtás, lekergetés.

LETÉRÍT v. —TERIT, (le-terít) ősz. áth. 1) Valamely vékony, lapos, hajlékony testet, pl. lepedőt, ponyvát, ruhát, hálót szétterjesztve lefektet.

„Leterítem a bundámat

Mégis bunda a bunda.”

Népd.

2) Ily nemű testtel beföd, betakar valamit. *Leteríteni az ágyat. A gyümölcsös kosarat kendővel leteríteni.*

3) Valakit birakozáskor a földhöz vág, még pedig úgy hogy elterüljön. V. ö. TERÍT.

LETÉRÍTÉZ v. —TERITÉZ, (le-terítéz) ősz. őnh. Kriza J. szerint a székelyeknél am. valamit maga alá teregetve s a nélkül is a földre lefekszik, leheveredik.

LÉTERŐ, (lét-erő) ősz. fn. A természetnek azon ereje, mely a lényeket létre segíti, s abban fenntartja.

LÉTÉS, (le-et-es) elvont törzs, melyből *létesít, létesítés* erednek. Mondathatnék mindenről, aminek léte van, ami létezik. *A létes gyöke t. i. lét*, melyből es képzővel származott *lét-es*, mint *nép népes, lép lépés, kép képes* stb.

LÉTÉSÍT v. **LÉTESIT**, (le-et-es-ít) áth. m. *létesít-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Eszközli, hogy valami legyen, létezzék, hogy ami csak eszmében volt, az valósággal létre jöjjön. *A jól kigondolt tervet létesíteni*. V. ö. **LÉT**.

LÉTÉSÍTÉS v. **LÉTESÍTÉS**, (le-et-es-ít-és) fn. tt. *létesítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit létre hozunk, bizonyos lehető lényt valóvá teszünk. V. ö. **LÉTÉSÍT**.

LÉTESÜL v. **LÉTESÜL**, (le-et-es-ül) önb. m. *létesül-t*. Mintegy önjeléből kifejlődve valósággá lesz, vagy megtörténik. *Ami rég jövendőlt volt, ime létesült*. V. ö. **LÉT**.

LÉTESÜLÉS, **LÉTESÜLÉS**, (le-et-es-ül-és) fn. tt. *létesülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valami létesül.

LETESZ v. **LETESZÉN**, (le-tész v. —tészén) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyről, vagy amit kézben tartott, alsóbb helyre helyez, leállít, lefektet. *A könyvet az asztalról letenni a székre. Letenni a pipát. Letenni a kanalat, kést, villát*. 2) Átv. ért. valamely személyt bizonyos rangról, polgári, egyházi, vagy katonai állásról leszállít. Kiható ragu (bólból) viszonyával használtatik. *Letették a hivatalból, bírádságból, tisztségből*. 3) Bizonyos mennyiségű pénzt, pl. tartozás, adó, adósság fejében lefizet. *A kölcsön vett pénzt kamatostul letenni*. 4) Pénzt, drágaságot, vagy holmi ingóságot valakinek fölvigyázására biz, vagy zálogul biztosításul általad. *A kereset alatt levő pénzt az illető bírónál letenni*. 5) Önhatólag, leható ragu (ról, ről) viszonynévvel am. bizonyos igényről, jogról, reményről lemond, vagy bizonyos törekvéstől, szándéktól eláll. *Látván, hogy nincs igaza, letett a követelésről. Terveinek végrehajtásáról letett. A hivatalkeresésről letett*. 6) Hitet, esküt letenni, am. törvényes bizonyítás végett valamire megesküdni.

LETÉT, (le-tét) ösz. fn. Pénz, drágaság, vagy más ingó vagyon, melyet valakinél illetőleg közhasznágnál, kivált pedig peres esetekben a bíróságnál letesznek, hogy ezek vigyázzanak rá, míg az illető birtokos, vagy igényt tartó fél annak idején megkaphatja. (Depositum.)

LETÉTBANK, (le-tét-bank) ösz. fn. Bank, mely főleg letéti üzletekkel foglalkodik, t. i. kiki bizonyos összeget letehet nála (melynek egy részét a bank forrásba is hozza), s a letető a letét összegeig, (magánbankoknál, ha bizalommal vannak iránta, magasb összegig is) a bankra fizetés végett utalványozhat. Az ily bankok különösen a kereskedelemre vannak jótékony hatással. (Depositbank.)

LETÉTEL, (le-tétel) ösz. fn. Cselekedet elvont ért. véve, melyet az követett el, ki valamit letett. *A fegyver letétele után szabadon bocsátani az ellenséget*. Különösen személyre vonatkozólag oly tétel, mely által valakit bizonyos rangról leszállítottak. *A tisztviselők letételét új kinevezések és választások követték*. V. ö. **TÉTEL**.

LETÉTEMÉNY, (le-tétemény) ösz. fn. **L. LETÉT**.

LETÉTEMÉNYÉS, (le-téteményés) ösz. fn. Személy, kinek gondviselése, vigyázása alá bizonyos pénz, drágaságot, ingóságot bízna. (Depositarius).

LETETÉZ, (le-tetéz) ösz. áth. Valamely halomba rakott tömegnek, halmaznak tetejét, csúcsát leszedi. *Letetézni a boglyát, kaszalt, asztagot, házat*.

LETÉTHÍVATAL, (letét-hívtal) ösz. fn. Hivatal, különösbbe hivatalszoba, melyben a letétek őriztetnek és kezeltetnek. V. ö. **LETÉT**.

LETÉTI, (le-téti) ösz. mn. Letétet illető, arra vonatkozó, azzal foglalkodó. *Letéti dtj. Letéti őszveg, szoba. Letéti pénztár. Letéti bank*.

LETÉTMÉNY, (le-tétmény) l. **LETÉT**.

LETÉTŐR, (le-tét-őr) ösz. fn. **L. LETÉTEMÉNYÉS**.

LETÉTŐSZVEG, (letét-őszveg) ösz. fn. Pénz, melyet valaki letétül ad által a letéteményesnek.

LETEVŐ, (le-tevő) ösz. mn. és fn. Aki valamit letesz. V. ö. **LETÉT**.

LÉTEZÉS, (le-et-ez-és) fn. tt. *létezés t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, melyben oly lény van, mely valósággal létezik. *Valaminek létezését tagadni, elhínni, saját tapasztalásunkból tudni*. V. ö. **LÉTEZIK**.

LÉTEZÉSI, (le-et-ez-és-i) mn. tt. *létezési-t*, tb. — *ek*. Létezésre vonatkozó, azt illető. *Létezési alak. Létezési erő*.

LÉTEZET, (le-et-ez-et) fn. tt. *létezet-t*. Létezés v. létel elvont értelemben.

LÉTEZIK, (le-et-ez-ik) k. m. *létez-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *létezzél*. Mondjuk mindenről, ami valósággal van, mi nem egyedül a képzelődés tárgya, hanem a tapasztalaté is. *Létezik, amit látunk, hallunk, tapintunk, ízlelünk, szagolunk*. Nem tulajdon értelemben mondjuk arról is, ami csak gondolatunkban, képzelődésünkben van. Ez csak gondolatban vagy képzelődésben, de a valóságban nem létezik.

LÉTEZŐ, (le-et-ez-ő) mn. tt. *létező-t*. Ami akár valóságban, akár csak a gondolatban létezik. *Létező körülmények, viszonyok. Gondolatban létező tárgyak*.

LÉTI, (le-et-i) mn. tt. *léti-t*, tb. — *ek*. Létre vonatkozó, azt illető. *Belső léti. Együtt léti*.

LÉTIGE, (lét-ige) ösz. fn. A nyelvtanban azonos igező, mely az általános lét fogalmát fejezi ki, t. i. a „van“ ige. (Verbum substantivum).

LETILT, (le-tilt) ösz. áth. Széles ért. tilalmozó parancsot ad ki, mely szerént valakit kényszerít, hogy bizonyos jog üzéséről mondjon le. *A városi köfákat bizonyos időben a bevásárlástól letiltani*. Különösen törv. ért. oly személyt, aki egy harmadiknak tartozik, törvényes uton megint, és megakadályoz, hogy illető tartozását ne adja meg neki, minthogy a letiltónak követelése van rajta, s a kérdésben levő vagyonhoz ő tart igényt; pl. Péter tartozik Pálnak, Pál pedig Jánosnak, tehát János letiltja Pétert, hogy Pálnak ne fizessen; vagy: Kozina megveszi Demjén

házát, Demjén pedig adós Balázsnek, tehát Balázs letiltja Kozmát, nehogy a ház árát Demjénnek lefizesse.

LETILTÁS, (le-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letilt.

LETILTÁSI, (le-tiltási) ösz. mn. Letiltásra vonatkozó, azt illető. *Letiltási jog, folyamodvány. Letiltási végzés, eljárás.*

LETIPÁL, (le-tipál) ösz. gyak. áth. Tipálva leszakgat valamit. Mondják különösen szőrös, hajas, gubás, fonalas testekről. *Letipálni a bunda szőrét.* V. ö. **TIPÁL**.

LETIPOR, (le-tipor) ösz. áth. Tiporva, azaz sürü, apró taposásokkal nyomdosva lelapít, leszorít, legyúr, valamely lágyabb, törékeny, vagy kisebbféle testet. *Letiporni a sarat, ganajt. Letiporni a füvet, vetést. Letiporni a csúszó férgeket. A sebes nyargalás a városban tilos, nehogy valaki letiportassék.* V. ö. **TIPOR**; **TEPER**; **TAPOS**.

LETIPRÁS, (le-tiprás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit letipor.

LETIPRAT, (le-tiprat) ösz. mivel. Eszközli, hogy más emberek vagy barmok letiporjanak valamit. *Napszámosok által letipratni az udvarra hordott friss földet. Gulyával, csordával letipratni a vetést, rétet. Sebes hajtással letipratni az úton elvonuló juhot, ludakat.* V. ö. **TIPOR**, **TIPRAT**.

LETISZTÁZ, (le-tisztáz) ösz. áth. A törléses, tintafoltos, hanyagul írt, özszveisszafoltozott, javítgatott kéziratot tisztán lemásolja. *A jegyző által hevenyében fogalmazott felíratot letisztázza az írnok.* Mondják az adósságról is, midőn azt valaki egészen lefizeti és így vagyoni állapotát mintegy tisztába hozza.

LETISZTÁZÁS, (le-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztáznak.

LETISZTÍT v. —**TISZTÍT**, (le-tisztít) ösz. áth. Valaminek felszínéről a mocskot, szennyet, piszkot letörli, lemossa, hogy tiszta legyen. *A szemetes, poros asztalt letisztítani. A csizmáról letisztítani a port, sárt.*

LETISZTÍTÁS v. —**TISZTÍTÁS**, (le-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztítanak.

LETKA, falu Kővár vidékén; helyr. *Letka-ra*, —*n*, —*ról*.

LETKÉS, falu Hont m.; helyr. *Letskés-re*, —*én*, —*ről*.

LÉTLEN, (le-et-len) mn. tt. *létlen-t*, *tb.* —*ék*. 1) Ami nem létezik, minek léte nincs, mi nem született.

„Lettet azonban már ki tehet létlenné.“

Buda halála (Arany Jánostól.)

2) Egy népmese Kresznerics szerint, *létlen ló*-nak nevezi azon lovat, melyet megdöglött anyjának hasából metszettek ki, vagyis amely nem rendes úton, módon lett (született). „Létlen csikó alattam“. Néprejtvény.

LÉTMŰ, **LÉTMŰVES**, l. **SZERV**, **SZERVES**.

LETOL, (le-tol) ösz. áth. Fentebbi helyzetből, bizonyos magasságról alá felé tartott irányban tol, azaz tovább csúszni, menni kényszerít valamit vagy valakit, mi ez esetben taszítás által történik, azaz oly nyomással, mely szerint a taszított tárgy előre, a taszító erő pedig utána halad. Ellentéte: *lehúz*, mert húzunk valamit magunk felé, tolunk pedig magunktól, akármiféle irányban. *A terhes ládát letolni a szekérről. A szekeret letolni az alsó udvarba. Valakit letolni a gödörbe, árokba.* Különösen mondják nadrágról, gatyáról, midőn bizonyos mélységig lenyomják, pl. szükség végzésekor.

LETOLÁS, (le-tolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letolnak.

LETORKOL, (le-torkol) ösz. áth. Átv. ért. valakit oly erősen megezáfol, vagy feleselésben úgy legyőz, hogy semmit sem képes ellenmondani, mintha csak torkon ragadták volna. E képes kifejezés csak szóval, néha pedig nagyobb lármával való legyőzésre használtatik.

LETORKOLÁS, (le-torkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit letorkolnak.

LETORTYAN, (le-tortyan) ösz. önh. Székely tájszólás szerint am. lerogy. Legközelebbi rokona: *letortyan*. Gyökeik a hangutánzó *torty*, *toty*.

LETORTYANÁS, (le-tortyanás) ösz. fn. Lerogyás.

LETÖLT, (le-tölt) ösz. áth. Hig, vagy omlékony részecskékből egyített testet öbléből, tartalékjából kifordítva lefolyat, lecsuroglat, leömleszt valahová. *A kútból merített vizet letölteni a váluha. A buzdt letölteni a verembe. A burgonyát letölteni a pinczébe.* V. ö. **TÖLT**.

LETÖLTÉS, (le-töltés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letöltenek.

LETÖR, (le-tör) ösz. áth. Valamely szilárd vagy kemény egésznek részét, tagját eltöri és leveszi. *Letörni a fának ágait. Letörni egy darabot a lapos turból. Letörni a korsó fülét. Néhány fej kukoriczát szádról letörni. Letört haluska*, Győr vidékén am. fölvert haluska. Átv. ért. és tréfásan: *letörni a macska szarvát*, am. kicsi, gyerekes esinyt elkövetni; másképp: *eltörni*.

LETÖRDEL, (le-tördel) ösz. gyak. áth. Többet egymás után eltör, és levesz. *Letördelni a fák ágait, a fiatal csemetéket. Letördelni a kukoriczát. Letördelni az edények lábait, fülét.* V. ö. **TÖRDEL**.

LETÖRDELÉS, (le-tördelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letördelnek.

LETÖREDEZÉS, (le-töredezés) ösz. fn. Állapot, midőn valami letöredezik.

LETÖREDEZIK, (le-töredezik) ösz. k. Töredezve, azaz lassan-lassan, folytonosan letörik. *Az elhagyott ó vár falairól a kövek letöredeznek. A tárgy, tál széle letöredezik.* V. ö. **LETÖRIK**.

LETÖRÉS, (le-törés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörnek; és állapot, midőn valami letörik. V. ö. **LETÖR** és **LETÖRIK**.

LETÖRIK, (le-törik) ősz. k. Mondjuk mereven, szilárd, kemény testről, midőn tartalékjától, vagyis azon részekről, melyekkel szorosan egyesült, erőszak által leválik, leesik. A törés mindenkor erősebbféle hang kíséretében történik, melyet az r fejez ki legjobban. *Letörik a mászó lábai alatt a fa ága. Letörik a híd a nagy teher alatt.* Szélesb ért. mondjuk gyöngébbféle növényekről is. *Letörik a virág, a fű. Nagy szélben letörik a búzakarász.* V. ö. **TÖR** és **TÖRIK**.

LETÖRLÉS, (le-törlés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörölnek. V. ö. **LETÖRÖL**.

LETÖRLESZT, (le-törleszt) ősz. áth. Törlesztés által elenyésztet. *Az adósságot letörleszteni* am. évenkénti vagy félévenkénti részletes fizetés által az adósságot letisztítani.

LETÖRLESZTÉS, (le-törlesztés) ősz. fn. Cselekvés, midőn különösen valamely adósságot részletenként lefizetnek. V. ö. **LETÖRLESZT**.

LETÖRÖL, (le-töröl) ősz. áth. Szoros ért. erősen nyomva, dörgölve bizonyos testnek fölszínéről letisztít valamit. *A táblára irt számokat szivacsosal letörölni. Ruhával, ronggyal a padlóról letörölni a mocskot.* Szélesb ért. simítva, bizonyos testen valamit végig húzva, a rajta levő szennyet, mocskot, port stb. leveszi. *A könyvről letörölni a port. Arczáról letörölni a könyüket.* Átv. ért. *a szenvedők könyűit letörölni*, am. a szenvedőket megvigasztalni. V. ö. **TÖRÖL**.

LETÖRZSÖL, (le-törzsöl) ősz. áth. lásd : **LEDÖRZSÖL**.

LÉTRA, fn. tt. *létrát*. L. **LAJTORJA**.

LÉTRAFOG, (létra-fog) ősz. fn. Így nevezetnek a létra oldalába eresztett, s azokat öszvetartó keresztfácskák, melyek lépcső gyanánt szolgálnak; helyesebben : *létrafok*. V. ö. **LAJTORJA**.

LÉTRAFOK, (létra-fok) ősz. fn. Lásd : **LÉTRAFOG**.

LÉTRAOLDAL, (létra-oldal) ősz. fn. Két párhuzamos rúd, melyek keresztbe rakott fákkaal öszvekötvé a létra hosszát képezik.

LÉTREHOZHATATLAN v. — **HOZHATLAN**, (létre-hozhat[at]lan) ősz. mn. Amit létesíteni, elállítani nem lehet, létesíthetlen. *Létrehozhatlan tervezet.*

LÉTRÉSZ, (lét-rész) ősz. fn. Azon részek, melyek valami lényt, mint olyant képeznek, például a víz létrészei az éleny és köneny. A létrészek vagy *lényegesek*, melyek a lény valóságához mellőzhetetlenül szükségesek, pl. az ember létrészei a test és a lélek; vagy *kiegészítők*, pl. az emberi testben a kezek és lábak.

LÉTSZÁM, (lét-szám) ősz. fn. Valamely testület személyzetének mennyiségi állapota, számszerűen véve. *Hadseregi létszám. Hivatalnokoknak, városi lakosságának, hávek gyülekezetének létszáma.*

LÉTSZER, **LÉTSZERES**, I. **SZERV**, **SZERVES**.

LETTDOLOG, (lett-dolog) ősz. fn. Oly dolog, ami valósággal megtörtént. *Ez lett-dolog, mit senki nem tagadhat.* „Kikről irattatnak rettenetös és csodálatos meglőtt dolgok.“ (Góry codex). „Mint ezt az édös isten szántalan (= számtalan) lett dolgokkal megmutatá.“ (Debreczeni Legendáskönyv). Másiképp újabb időben : *lény*.

LETŰR, (le-tűr) ősz. áth. 1) Valamely fölfelé álló ruhaféle testet lefelé hajt, legörbít. *Letűrni a csizmaszárait.* *Letűrni az üng gallérát, a dolmány hajtokáját.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban lenyom, legyűr a földre.

LETŰRKÖL, (le-türköl) ősz. áth. 1) Türkénél, azaz szarvánál fogva valamely állatot lenyom a földre. *Letürkölni a tinót, kost, kecskét.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban letűr, legyűr.

LETŰZ, (le-tüz) ősz. áth. Tüvel, vagy más ily nemű eszközzel leszorit, s megerősít valamit. *Letűzni a nyakkendőt, hogy a szél ne lebegtesse.* V. ö. **TŰZ**, ige.

LETY elvont gyök *letyhed*, *letyko*, *letyeg*, *letyöke*, *letyved* szókban. Azonos az éles hangn *lity*, s az alhangu *loty* gyökkel.

LETYEG, (lety-eg) I. **LITYEG**.

LETYHED, (lety-h ed) I. **LETYVED**.

LETYKÓ (lety-k-ó v. lity-k-ó, lity-og-ó, loty-og-ó) fn. tt. *letyko-t*. Dunán túl s másutt is tréfásan szólva oly leves, mely csak imígy-amúgy van készítve, kotyfolva, melyben amit főztek mintegy csak lityeg lotyog. Rokona a híg, leves sárt jelentő *lőtye*, valamint *letyöke* is.

LETYÖKE, (lety-ö-ke mintegy lőty-ög-ö-ke) fn. tt. *letyökét*. A székelyeknél am. négyszögű turós tészta, alkalmasint jó levesen vagyis zsírosan. Minthogy t. i. magyar szokás szerént a turós tésztát, nevezetesen a *csuszát*, *csuszkát* is igen zsírosan, mintegy levesen készítik, innen a *letyöke* szóban alapfogalom a *lőtyögés* vagyis *levesesség*. V. ö. **LETYKÓ**.

LETYVED, (lety-v-ed) önh. m. *letyved-t*. Mondják általán az állati húsról, midőn megpuhul, lágygyá lesz, s mintegy letyeg lityeg. Dunán túliasan *letytyed*, vastagon, *lotytyad*, *lutytyad*. E kétféle kiejtés módnak öszvehasznításából hamar azon gondolatra juthatunk, hogy az ily kettőztetett gyökbetűji igékben, mint : *lotytyad*, *lotytyad*, *possad*, *duzzad*, *izzad*, *zörren*, *csörren*, *koppan*, *nyikkan*, stb. az ismételt gyökbetű nem egyéb, mint átalakult *v* v. *u*. Mert pl. *letyved* am. letyövé lesz, tehát = *lety-ö ed*, *lety-ü-ed*, *lety-v-ed*, *possad* am. posóvá lesz, a *pos* gyöktől, = *pos-u-ad*, *pos-v-ad*, így mondják Csallóközben, Vágmelléken is, stb. Másiképp *h*-val : *letyhed*, (tájdivatosan : *legyhed*), *poshad*. Így lesz, *duz*, *duzó*, *duz v-ad*, *duzzad*, (duz, orrát feldülni) *iz*, *izó*, *iz-v-ad*, *izzad*. stb. Az köztudomásu dolog, hogy a *v* mint rag az elébbi mássalhangzóhoz szeret hasonlítani, pl. *emberrel* *emberré*, *kalappal* *kalappá*, *dobbal* *dobba*, *bakkal* *bakká* stb.

LETYVEDT, (lety-v-ed-t) mn. tt. *letyvedt-et*. Laukadtt. Mondják különösen húsról, mely lágy, letyegős. Dunántúl: *letytyedt*, mély hangon *lotytyadt*. Máskép: *letyhedt*.

LEUGOR, (le-ugor) ősz. önh. L. LEUGRIK.

LEUGRÁS, (le-ugrás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki föntebb helyről alsóbbra ugor v. ugrik.

LEUGRASZT, (le-ugraszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami leugorjék.

LEUGRIK, (le-ugrik) ősz. k. Föntebb helyről alsóbbra ugrik. *A hídról leugrani a folyóba. Leugrani a szekérről, baglyárról. Meredek köszikládáról leugrani a mélységbe.* Ha önkéntesen történik, inkább *leugor* volna. V. ö. UGOR, UGRIK.

LEÚSZ, (le-úsz) ősz. önh. Szabatosan szólva, am. saját akarata, vagy hajlama, indulata szerént a víznek mentében, vagy valamely felsőbb tájról alsóbb felé úsz, tehát az élő állat úsz. Ellenben oly élettelen test, melyet csupán a víz ereje visz, mely nem önként megy a vízen, az *úszik*, pl. a folyóba vetett darabfa, vagy hajó. Ily különbség van a *hajol* *hajlik*, *csúsz* *csúszik* stb. között is.

LEÚSZÁS v. —USZÁS, (le-úszás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki leúsz; vagy állapot, midőn valami leúszik.

LEÚSZIK, (le-úszik) ősz. k. l. LEÚSZ.

LEÚSZTAT, (le-úsztat) ősz. mivelt. Eszközli, hogy valaki vagy valami leúszszon, illetőleg leúszszék. *Az úszómester leúsztatta tanítványait a legközelebbi szigetig. A bivalokat a felső réhől leúsztatni az alsóba.*

LEÚSZTATÁS, (le-úsztatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valakit leúsztatnak.

LEÚTAZ v. —UTAZ, (le-úta) ősz. önh. L. LEÚTAZIK.

LEÚTAZÁS v. —UTAZÁS, (le-úta) ősz. fn. Föntebb fekvésű vidékről, helyről alább fekvőre utazás.

LEÚTAZIK v. —UTAZIK, (le-úta) ősz. k. Föntebb fekvésű vidékről, helyről alább fekvőre utazik. *Pozsonyból leutazni Pestre, Amennyiben az utazás önkéntes, akkor inkább leúta. V. ö. ÚTAZ, ÚTAZIK.*

LEÜL, (le-ül) ősz. önh. Álló helyzetéből leereszkedik, hogy üljön, vagyis alfelét bizonyos alapra leteszi, lenyugtatja. *Leülni a székre, pamlagra, földre. Aki elfáradt, vagy kinek lábai fáznak, üljön le.* V. ö. ÜL. Átv. ért. mondjuk élettelen testekről is, midőn a nedvtartó öbölnek, edénynek, medernek fenekére leszállnak. *Az elmerült terhes hajó leült a víz fenekére.*

LEÜLEPÉDÉS, (le-ülepédés) ősz. fn. Állapot, midőn valami leülepedik.

LEÜLEPÉDIK, (le-ülepédik) ősz. k. Mondjuk általán folyó nedvbe vegyített, vízen úszó, lebegő kisebbféle, vagy könnyebb testekről, midőn akár saját nehézkedésöknél, akár annál fogva, hogy nedvvel

megtöltek, a fenékre leszállanak, s mintegy lerakodnak. *Leülepedik a homok, a mustban levő seprű. A felrázott ecetben az úgynevezett ecetágy leülepedik, ha nyugodni hagyják.* V. ö. ÜLEPÉDIK. Innen átv. ért. am. bizonyos nedv megtisztul, meghigga. *Az ecet, a bor, a víz leülepedett.*

LEÜLEPÍT v. —ÜLEPIT, (le-ülepít) ősz. áth. Eszközli, hogy valamely nedvnek sűrű, vastag nehéz részei vagy vegyületei leszálljanak, az illető edény vagy meder fenekére lerakodjanak, egyszersmind, hogy az előbb zavaros nedv tisztává, higgá váljék. V. ö. LEÜLEPÉDIK.

LEÜLÉS, (le-ülés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami leül.

LEÜLESZT, (le-üleszt) l. LEÜLEPÍT.

LEÜLTET, (le-ültet) ősz. mivelt. 1) Valakit kér, hogy üljön le; székkal megkínál. *Leültetni a vendéget.* 2) Parancsolja, hogy üljön le valaki. *Az elnök leültette az illetlen beszédű szónokot.* 3) Kertészek nyelvén am. valamely növényt, csemetét tenyészés végett bizonyos alantabb fekvő helyre leszúr, leás. *A szilvafákat leültetni a szőlőládba, az árvaftut a patlak melletti völgybe.* V. ö. ÜLTET.

LEÜLTETÉS, (le-ültetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit leültetnek.

LEÜT, (le-üt) ősz. áth. és önh. 1) Valamihez v. valakihez úgy hozzá üt, hogy leessék. *Leütni valakinek fejéről a kalapot. Leütni valakit lábairól. A sebesen nyargaló szekér a mellette menőt leütötte.* 2) Különösen am. levág, lesújt. *Leütni pallossal a gonosztevő fejét. Három csapással leütni az ökröt.* 3) Önbátólag mondják az égnek villanyos tüzéről, midőn dörögve leesap. *Leütött a mennykő, a villám, az istennyila, az istenharagja.* 4) Szintén önbátólag az árverésnél vagy árlejtésnél mondják, midőn a legmagasb (illetőleg az árlejtésnél legkisebb) ígéret vagy ajánlat valamely jeladás, többnyire dobütés által elfogadtatik. *A jószágot ezeregy forinttal ütötték le.*

LEÜTÉS, (le-ütés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leüt. A villámról szólva, annak leesapása. Árverésnél vagy árlejtésnél a legmagasabb vagy legkisebb ajánlat elfogadása. V. ö. LEÜT.

LEÜZ, (le-üz) ősz. áth. Valakit fentebb helyről üzve alsóbbra menni, futni, szaladni, repülni kényszerít. *Az ellenséget leüzni a dombról. A kecskéket leüzni a cserjés hegyoldalról. A tyúkokat leüzni az asztagtról.* V. ö. ÜZ.

LEÜZÉS v. —ÜZÉS, (le-üzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leüznek.

LEV, elvont gyöke *leveg*, *levegő*, *levél* stb. szónak. Rokon sőt azonos *leb* gyökkel, ahonnan *leveg*, *lebeg* föl is cseréltetnek. Jelentésök könnyed mozulás vagy mozgás mint a lehé (melylyel hangokban is rokon) vagyis leheleté.

LÉV, fn. tt. *levet*. Jelentésére nézve l. LÉ. Alakra nézve rokonai: *bév*, *cév*, *hév*, *kév* (kéj), *rév*, rövidítve, vagyis *v* nélkül: *hé*, *csé*, *hé*, mint *lé*; vagy

bő, cső, hő. Ilyenek továbbá: *ív, nyív, szív* (szív), rövidítve: *í, nyí, szí*, stb. Ezek és rokonaik elemzését l. Ó, Ő, mint képző alatt.

LÉVA, mváros Bars m.; helyr. *Lévá-ra*, —*n*, —*ról*.

LEVÁG, (le-vág) ősz. áth. Minthogy a *vág* igében alapfogalom az egymással szorosan öszveköttött részek *elválasztása, elválasztása*, (v. ö. LEVÁLIK), innen szoros ért. levágni valamit, am. a vele szoros öszve-függésben levő részekről erőszakosan elválasztva levenni, leejteni. *Karddal a fület, kezeiket, ujjakat, fej-szével a fákát levágni. Télien a nádat, kákát levágni. Szedés után levágni a kukoriczakórót.* Ez értelemben a levágás mindig valamely éles eszközzel történik, pl. *levágni a kenyérből egy karját, v. szalonnából, sajtból egy szeletet. Levágni a haját, sörényt, sertét.* Szélesb ért. minthogy a vágás erőszakosan történik, innen *levágni valamit*, am. erőszakosan lecsapni, leütni, le-sujtani, leejteni. *Levágni az ökröt. Sokat levágott az ellenségéből. Huragjában levágta süvegét a földre. Bir-kozó társát levágta a porba. A nyargalódzó lovak le-vágták a füvet, vetéseket.* Mondják különösen jégeső-ről, midőn a növényeket, és gyümölcseiket leveri, le-tördeli, szokottabban: *elvág.* *A nagy jégeső levágta, v. elvágta az egész határt.* V. ö. VÁG.

LEVÁGÁS, (le-vágás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy az ellenségéből valakit levágnak.

LEVAGDAL, (le-vagdal) ősz. gyak. áth. 1) Valamely éles eszközzel folytonosan ismételve, gyakran *vágva* leválaszt, leszakaszt valami részeket a ve-lők belső összeköttetésben levő részekről. *Levagdalni a fák ágait. Régen az elfogott ellenség füleit, orrait le-vagdalták.* 2) Szélesb ért. erőszakosan, és egymásután többet leüti, lecsap, leejt. *A tábor számára száz ökröt, ezer juhot vagdaltak le három nap alatt. A dühös el-lenség, akiket ért, mind levagdalta.* V. ö. VAGDAL.

LEVAGDALÁS, (le-vagdalás) ősz. fn. Cselek-vés, midőn valaki valamit vagy az ellenségéből többet levagdal.

LEVÁGHATÓ, (le-vágható) ősz. mn. Amit le lehet vagy szabad vágni. *Levágható fák.*

LEVÁGTAT, (le-vágtat) ősz. mivel. Vágtatva, azaz paripáját mintegy földet vágó sebes lépésekre készítve, sarkalva lenyargal valahová. *A felső város-ból levágtatni az alsóba.* V. ö. VÁGTAT.

LEVÁGTATÁS, (le-vágtatás) ősz. fn. Cselek-vés, midőn valaki levágtat.

LÉVAI, mn. tt. *lévai-t*, tb. —*ak*. Léváról való, Léván létező. *Lévai fejkőtől* tréfásan am. arczul-csapás.

LEVAKAR, (le-vakar) ősz. áth. Valamely test-nek felszínéről annak hóját, kérgét, vagy a rája tapadt mocskot, szennyet, zsírt, stb. vakarva leveszi, leválasztja, letisztítja. *Levakarni a toll hárttyáját. Levakarni a hal pikkelyeit. A sült teknő oldaláról levakarni a ráragadt kovászt. A tintofoltot tollkással levakarni a papírról. Körömmel levakarni a hegedő seb hárttyáját.* V. ö. VAKAR.

LEVAKARÁS, (le-vakarás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit levakarnak.

LEVÁLÁS, (le-válás) ősz. fn. Állapot, midőn valami leválik.

LEVÁLIK, (le-válik) ősz. önh. Általán mond-juk minden testről, mely akár életszervileg, akár mes-terségesen szoros öszveköttetésben állott mástesttel, de az öszvekött közeg megtárgulván vagy eltűnván mint-egy magától lefejlík, lefoszlik. A *válik* gyöke t. i. *va*, mely a részeknek egymástól elszakadását és nyílását jelenti a *váj, vás, vásik* (áj, ás, ásik), *vág, válik, vá-laszt* szókban. Ide tartozik az elválasztó: *vagy*, lati-nul: *aut, vel*. Lényege pedig a tátott szájjal kiejtett *a*, mely nyílást jelent az *aj, ajt, ajtó, ajak*, a bámuló *ám, ámé*, stb. szókban. Különösen am. az állati vagy nő-vényi testnek bőre, haja, héja, kérge, hüvelye, tokja, kopáca, stb. az öszvetartó nedvek, enyvek kirepülé-se, elszáradása következtében lefoszlik, lefeszlik, le-fejlík, lekuvad, lehámlik stb. *A megegetett testről le-válik a bőr. A sebnék száradó hárttyája leválik. Az érett dió kopáca, a búza toklása, a mogyoró héja leválik. Továbbá, a nem életszervileg, hanem csak esetleg, vagy mesterségesen öszveragadt testek részei egymástól megválva lehullanak, leszakadnak. A vakolat leválik a tégláról. A kiszáradt, vagy rozsol enyveszett heveder leválik az ajtóról. A könyv táblája levált a sa-rokról.* V. ö. VÁLIK.

LEVÁLMÁNY, (le-válmány) ősz. fn. L. ÜLE-DÉK.

LÉVÁRD, KIS —, NAGY —, faluk Pozsony m.; helyr. *Lévárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LEVARR, (le-varr) ősz. áth. Varrva, azaz bi-zonyos szuró eszközbe húzott fonal által letűz, és megerősít valamit. *A fölfeslett hojtókat levarrni. A felszakadt pamlagbőrt levarrni.* Tudnivaló, hogy csak azt szokták *levarrni*, ami fölfelé áll, vagy dagad. Különböznek tehát tőle a *felvarr, bevarr, megvarr*.

LEVARRÁS, (le-varrás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit levarr.

LEVÁRT, falu Gömör m.; helyr. *Levárt-ra*, —*on*, —*ról*.

LEVASAL, (le-vasal) ősz. áth. 1) Vas bilines-csel leköt, lezorít valakit; szokottabban: *lelácnczol, lebilincsel.* 2) Valamely szövethet, ruhaneműnek rán-ezeit vasaló nevű eszközzel lesimítja.

LEVASALÁS, (le-vasalás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levasalnak.

LEVECSKE, (lev-ecs-ke) fn. L. LEVESKE.

LEVEDZÉS, (lev-ed-z-és) fn. tt. *levedzés t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami levedzik.

LEVEDZIK, (lev-ed-z-ik) k. m. *levedz-tem*, v. —*ettem*, —*tél* v. —*éttél*, —*étt*; htn. —*ni* v. —*eni*. Magából levet bocsát. *A túlérett gyümölcs levedzni szokott.*

LEVEG, LEVÉG, (le-v-eg v. lev-ég) gyak. önh. m. *levég-tem*, —*tél*, —*étt*. Általán, valamely igen

könnyű, s mozgékony test gyöngéden mozog, és pedig nem álló, fekvő, ülő, hanem leginkább függő állapotban. Tehát csak oly test levegő, mely függ, t. i. más testről, vagy a levegőben, vagy a légüregben, pl. a könnyű vékony reczfátyol a női kalapon, a szállongó *lepke*, a kis ködfelhő, a növények levelei. Legközelebb áll hozzá: *lebeg*, melylyel rendszeren föl is esetrítettik, pl. Szabó Dávidnál: *szemed előtt leveg; felhőben, vízben levegni v. lebegni*; azonban úgy látszik, amaz gyöngédebb mozgást fejez ki, mint származékai: *levegő* és *levél* mutatják. A *leveg*, és *lebeg* között a *libeg* foglal helyet, azután következik a mély hangu *lobog*, mely szintén függő, vagy legalább függőben lenni látszó testnek élénkebb mozgását fejezi ki, pl. *Lobognak a kitűzött zászlók. Lobog a láng*, midőn mintegy az égő parázstól el-elszakad, s függőleg szállinkózik. Sőt a régieknél találjuk, hogy *levegő* is *lobogó* értelemben vétetett: „Es az kópja ötszegű volt, es az végén volt egy levegő.” (Régi magyar Passio. Toldy F. kiadása 163. l.). A *leveg* és *lebeg* szókban valamint rokonaikban is nem egyedül a gyöngéd mozgás alapfogalma rejlik, hanem a kiterjeszkedő laposság is, mert csak a vékony, laposra kinyúló, kiterjeszkedő testekről mondjuk, hogy levegnek, lebegnek. Innen a *lepel*, *lepény*, *leped*, *lepedő*, s a vastaghangu *lap*, *lapu*, stb. szókban inkább a laposra terjeszkedés alapfogalma rejlik. A német *Luft*, és magyar *levegő* teljesen azonos gyökűek (*luf* = *lev*, = *leb* = *lob*); a német „Luft“ Ade-lung szerint általában könnyen mozgó dolgot (ein leicht bewegliches Ding) jelent, és szerénte eredetileg a csendes vagy gyöngé szellő hangját utánozza.

LEVÉGÉS, (lev-ég-és v. le-v-eg-és) fn. tt. *levégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Függőben levő, s igen könnyű testnek mozgadozása, gyöngéded inogása. V. ö. LEVÉG.

LEVEGŐ, (lev-eg-ő v. le-v-eg-ő) fn. tt. *levegő-t*. Eredetileg melléknév, s mondható minden testről, mely leveg, vagy lebeg. Szokott népszerű ért. azon legátlátszóbb, legfinomabb, legrugalmasb erejű, s folyó test, melyet nem láthatni ugyan, de érezhetni, mely az egész földet körülfolylja, más testekben minden üreget betölt, s az állatok és növények éltetésére mulasztathatatlanul szükséges. *Levegőt színi*, am. lélekzeni. *Fris, rosz, nehéz, bűdös, dögletes levegő. Szabad levegőn járni*, am. mindenütt nagy távolságra egyedül a levegőtől vétetni körül. *A hang a levegő mozgatása, rázkodtatása által támad. A levegő súlyát, nyomását, sűrűségét meghatározni. Bizonyos zárt térből kihalni a levegőt. Egészség kedvéért levegőt változtatni*, annyi mint más vidékre, tájra menni. Átv. ért. *levegőben hadarászni*, am. üres helyen, semmi ellen. *Levegőbe beszélni*, am. hiába, senkinek. *Váratat építeni a levegőben*, magát képzelt reményekkel ámitani, kecsgetni. *A levegőt is elzárna előlem*, am. mindent megtagadna. A vegyészek a levegőnek (ha ugyan ezek is levegőkül tekinthetnek) több neveit különböztetik meg, melyenek: *éleny* (aër oxygenius), *könény*,

(aër hydrogenius), *szeneny* (aër carbonicus), *legeny* (aër azoticus). Újabb időben *lég*-nek is hivatik, mely összehúzza látszik lenni *lev-eg* igéből vagy *levegő* ég összetett főnévből.

LEVEGŐÉG, (levegő-ég) ösz. fn. Lásd: LEVEGŐ.

LEVEGŐFOLYAM, (levegő-folyam) l. LÉGFOLYAM.

LEVEGŐHUZAM, (levegő-huzam) l. LÉGHUZAM.

LEVEGŐI, (lev-eg-ő-i) mn. tt. *levegői-t*, tb. —*ék*. Levegőt illető, arra vonatkozó. *Levegői könynyűség, változás*.

LEVEGŐJÁRÁS, (levegő-járás) ösz. fn. A levegőnek ide-oda mozgása; különöbben am. légfolyam.

LEVEGŐS, (lev-eg-ő-ös) mn. tt. *levegős-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Amiben levegő van vagy jár. *Levegővel ellátott; levegőből álló. Levegős szoba. Levegős folyadék. Levegős test*.

LEVEGŐTLEN, (lev-eg-ő-t-len) mn. tt. *levegőtlen-t*, tb. —*ék*. Amiben levegő nincs. *Levegőtlen úr*.

LEVEGŐVONAT, (levegő-vonat) ösz. fn. l. LÉGVONAT.

LEVEGŰ, (le-v-eg-ű) fn. tt. *levegű-t*. Molnár A. szerént am. a latin *bractea, lamina*, azaz vékony lemez. Legközelebb rokona: *level*, melyhez a levegű vagyis lemez leginkább hasonló. Valószínű, hogy Molnár a *bractea* alatt a legvékonyabbféle, hártyaforma lemezt értette.

LEVEGŰS, (le-v-eg-ű-s) fn. tt. *levegűs-t*, tb. —*ök*. Alkotására olyan mint: *hegedűs*. Kézműves, ki levegűket csinál. V. ö. LEVEGŰ.

LEVÉL, (1), (lev-él) fn. eredetileg: *level* (mintegy *lebel*) miért is tt. *levelet*, tb. *levelek*, személyragozva: *levelem, leveled, levele* stb. Megrövidül e származékokban is: *leves, levelez, levelezés, levellő, leveledzik, levelész, leveling, leveletlen*. 1) A fáknak, fűveknek, virágoknak jobbra hosszukás és csücskésen végződő lapos, és vékony részecskéi, melyek részént hártyából, részént vékonyabb, vastagabbféle ízes erekből állanak. A levelek egyik fő részét teszik a növényeknek, mert a légkörből a tápszereket azok által szívják be, és az életök fentartására fölösleges nedvet és légnemeket azok által párologtatják ki. Rendszeren kocsányuknál (nyelőknél) fogva ragadnak az ágakhoz, v. sarjakhoz; ha nyelők nincs, nyeletleneknek hivatnak, s mindnyájan csoportosan véve képezik az úgynevezett *lombot*. Ha a növény levelei laposan terülnek ki, akkor a növényt *lombos*, ha vékony hengerdedek és hegyesvégiék, akkor *tűlevelűnek*, ha pedig apró lapocskákká fejlődve a tövére vagy szárára borulnak, *pikkelyesnek* nevezik. A levél alsó- és felső színét *lap-nak*, a levél lapja közepén a vastag, rendszerént kiálló vonalat *gerincz*-nek, a gerinczből induló oldalágakat *inak-nak*, az ezeket egymással

őszvefoglaló ágacskákat pedig *erek*-nek; maga a virág színes leveleit egyenként *szirmok*-nak, őszvesen pedig *bokrétd*-nak hívják. Így a *rózsalevél* is növénytanilag más mint a *rózsaszirm*, ámbár a közéletben az elsőbb az utóbbi helyett is használtatik. A természet legnagyobb változatosságban állította elé a növények leveleit, innen az : *árforma*, *barázdás*, *bárdforma*, *berzedt*, *bodros*, *bókoló*, *bokros*, *bordás*, *bördös*, *buglyos*, *csipkés*, *csonka*, *dárdaforma*, *domboru*, *ékforma*, *eres*, *ép*, *holdforma*, *félfaru*, *fenlábó*, *fogas*, *fodros*, *fonák*, *füles*, *fűrészes*, *flúzott*, *gyűrűs*, *hegges*, *homorú*, *hosszudad*, *húsos*, *karczolt*, *kanyaros*, *kacziros*, *kardalaku*, *kerek v. köralaku*, *konya*, *körkörös*, *kukora*, *láncdás*, *lapiczkás*, *likacsos*, *nyílalaku*, *púpos*, *ránczos*, *reczés*, *sallangos*, *sugár*, *szárnyas*, *szíves*, *teknős*, *tenyeres*, *terepléses*, *tojásdad*, *törhegyű*, *tűforma*, *csuklás* stb. stb. levelek. Színre nézve : *világos*-, *sötét*-, *haragoszöld*, *sárga*, *piros*, *hamvas*, *pettegetett* stb. levelek. *Fejlenek*, *nyílnak*, *hullanak* a levelek.

„Érik a szőlő, hajlik a vessző,
Hullik a levele.“

Népd.

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mért nem termettél meg minden falevelen,
Diófa levelén, almafa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény.“

Népd.

Általán a népdalokban a fák levelét hasonlatosságul gyakran emlegetik. — Gyöke *lev v. le*, egy a *leveg*, (*v. lebeg*), *levegő*, *levegű* stb. szók gyökével, s alapfogalom benne az ingadékonyság laposság. Innen a közmondások : *A levél sem mozog szél nélkül. Oly csendes idő van, hogy a levél sem mozdul.*

„Hiszen no! csendes este van, nincs semmi szél,
Mégis hogyan, hogyan rezeg a nyárlevél.“

Csokonai.

A levélnek tulajdonságaitól átv. ért. különféle, részént lapos testű, részént ingadékonyság tárgyak vették neveiket, ugyanis 1) Általán levélnek mondatnak bizonyos, vékony, foszlány, lapos testek, melyek a növénylevélhez többé-kevésbé hasonlóak, pl. a papírnak egy-egy része, mint *fél*, *negyed*, *nyolczad*, *tizenhatod rétl* levél; *arany*, *ezüst*, *réz* levél; *arany levelekből csindlét függő*. Szinte átv. ért. levélnek mondanak mindenféle írásba foglalt okmányt, mint : *oklevél*, *adománylevél*, *cserilevél*, *nyíllével*, *hitlevél*, *menedéklevél*, *nemeslevél*, *útilevél* stb. Mai szokás szerint több ily őszvetett szót rövidebben fejezünk ki, pl. kötelező levél, *kötelezvény*; folyamodó levél, *folyamodvány*; nyugtató levél, *nyugtatóvány*; idéző levél, *idézvény*, stb. Különösen jelent írásbeli előadást, melyet közlekedés, tudósítás, értekezés stb. végett a távollévőkhez küldünk. *Barátságos*, *hivatalos*, *kereskedői*, *szerelmes levelek*. *Levelet írni*, *bepecsételni*, *elküldeni*. *A levélre válaszolni*. *A levelet általadni*, *átalvenni*, *fel-törni*, *elolvasni*.

„Ha nem jöhetsz, írd levelet.“ Népd.

„Azt gondold, hogy én sírok,
Szomorú levelet írok.“ Népd.

LEVÉL, (2), falu Mosony m.; helyr. *Levél-re*, —*en*, —*ről*.

LEVÉLAJTÓ, (levél-ajtó) ősz. fn. A székelyeknél am. félajtó, verőcze.

LEVÉLARANY, (levél-arany) ősz. fn. Igen finom, vékony levéllé, azaz lemezzé, levegűvé lapított, vagy nyújtott, vagy vert arany. *Levélarannyal behúzni* a képrámat.

LEVÉLBÉKA, (levél-béka) ősz. fn. Fákon lakozó zöld béka.

LEVÉLBÉLYEG, (levél-bélyeg) ősz. fn. Bélyeg, melyet a postahivatalon a levélre ütnek. Különbözik : *levéljegy*.

LEVÉLBÉR, (levél-bér) ősz. fn. Bér, melyet az illető postán bizonyos levéltől fizetni kell.

LEVÉLBIBE, (levél-bibe) ősz. fn. Sebféle bi-bircsó a növényi levelen.

LEVÉLBOGÁR, (levél-bogár) ősz. fn. Bogárfaj, mely hosszukás gömbölyű, zöldes kék, rézszínű, vörös, sárga és fekete, söt. aranyos is. (*Chrysomela*.) E bogár hernyói a fák leveleit izig lerágják.

LEVÉLBORDA, (levél-borda) ősz. fn. Azon bordaforma izek a levélben, melyek a levél lapjánál valamivel vastagabbak, és a középzíttól jobbra-balra kinyúlnak.

LEVÉLBORÍTÉK, (levél-boríték) ősz. fn. Boríték papírból, melybe az írott vagy nyomtatott levelet takarják.

LEVÉLCZIN, (levél-czin) ősz. fn. Vékony lemezzé nyújtott vagy lapított czin. V. ö. CZIN.

LEVÉLDÍJ, (levél-díj) ősz. fn. Lásd : LEVÉLBÉR.

LEVÉLDÚS, (levél-dús) ősz. mn. Oly növényről mondják, melynek kitünőleg sűrű levelei vannak. *Levéldús hársfa*, *esernyőakác*.

LEVELED, pusztas Bars m.; helyr. *Leveled-re*, —*én*, —*ről*.

LEVELEDZÉS, (lev-el-e-d-ez-és) fn. tt. *leveledzés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn a növény leveledzik.

LEVELEDZIK, (lev-el-e-ed-z-ik) k. m. *leveledztem*, —*tél*, —*étt*, par. *leveledzél*. Mondjuk növényről, midőn leveleket kezd hajtani, midőn levelei a bimbókból, rügyekből kifejlenek. *Az iharfák, és fűzek korábban leveledznek, mint az akácok és cserfák*.

LEVELEG, (lev-el-eg) fn. tt. *leveled-ét*, harm. szr. —*e v.* —*je*. A kétrétűen őszvehajtott papírnak egy levele, félívrét. *Levelegben nyomtatott biblia*.

LEVELEK, falu Szabolcs m.; helyr. *Levelek-re*, —*én*, —*ről*.

LEVELENG, LEVELING, (lev-el-en-g) fn. tt. *leveleng-ét*, harm. szr. —*je*. Közönséges leveles saláta, mely se fejbe nem megy, se őszve nem buborodik. (*Lactuca communis*).

LEVELENHÁT, puszta Csongrád m.; helyr. *Levelenhát-ra, —on, —ról.*

LEVELENKÉNT, (lev-el-en-ként) ih. Levélről levélre, egyik levelet a másik után. *Levelenként megtisztogatni a virágnövényt.*

LEVELENSÜLT, (levelen-sült) ősz. fn. Lepényféle vékony sütemény, melyet káposztalevelen szoktak kemenczébe vetni, és megsütni. Ilyen a tejjel kukoriczalisztból csinált *görhe* v. *görhün* is, vagy, mint túl a Dunán nevezik, *prósza*.

LEVELES, (lev-el-es) mn. és fn. tárgyesete mint melléknév *leveles-t* v. —*et*, tb. —*ek*; mint főnév tárgyesete: *leveles-t*, többese: —*ék*. 1) Növényi levelekkel bővelkedő, zöldellő. *Leveles ág, leveles fák, cserjék*. 2) Zöld levelű ágakkal, galyakkal fődött. *Leveles szín, gunyhó, sátor*. Használtatik magán főnévül is, 'leveles szín' helyett. 3) Lehullott levelekkel fődött, takart. *Ősszel leveles az erdő alja*. 4) Amiben írott leveleket visznek, tartanak, tesznek. *Leveles táská, láda, tár, szekrény, könyv*. 5) Aki valamely levéllel van ellátva. *Leveles nemes, okleveles művész, orvos, ügyvéd*. 6) Főnévileg Molnár A. szerint jelent gonosztevőt, országos csavargót, kit körlevelek által országszerte mint olyat kihirdettek, mintegy megbélyegeztek. Úgy látszik, ez értelemben az általános nyelvben már elavult, s helyette a *czégéres* szó divatozik. Szabó D. szerint jelent számüzöttet is, mint akinek az útlevelet kiadták.

LEVELESÉDIK, (lev-el-es-éd-ik) k. m. *leveléséd-tem, —tél, —étt*. Levelei számosan fakadnak, nyílnak, sarjadzanak. Különbözik tőle: *leveledzik*, minthogy ez egyenesen a levelek nyílására vonatkozik, a *levelésedik* pedig a nyíló levelek sokaságára, mennyiségére.

LEVELESÍT, LEVELESIT, (lev-el-es-it) áth. m. *levelésit-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Molnár A. szerint am. valamely gonosztevőt országszerte szétküldött levelek által mint olyat megismértet, s köz gyalázatnak kitesz, kiczégérez. Elavult szó. V. ö. LEVELES, 6).

LEVELESZ, (lev-el-ész) fn. tt. *levelész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Féregnem, melynek több fajai vannak, mind a növények levelein élődnek, s lapos testöknél fogva inkább a csimaszhoz, mint bolhához hasonló. Színeik, alakjaik különböznek. Néha tömegesen és csoportosan ülnek egymás fölött, és sok kárt tesznek a növényekben. (Aphis).

LEVELETLEN, (lev-el-etlen) mn. tt. *leveletlen-t*, tb. —*ék*. Oly növényről mondják, melynek levelei nincsenek. *Bizonyos fanemek télen leveletlenek*. Határozóként am. levél nélkül. V. ö. LEVÉL.

LEVELEZ, (1), (lev-el-ez) önh. m. *levelez-tem, —tél, —étt*, par. —*z*. Leveleket ír. Különösen valakivel viszonyosan leveleket váltogat. *A gyermekek szüleikkel, a jó barátok egymással, a kereskedők üzlet-társaikkal levelezni szoktak*.

LEVELEZ, (2), (lev-el-ez) áth. m. *levelez-tem, —tél, —étt*. Valamely növénynek leveleit ritkítja,

vagy egészen is leszedi, lefosztja. *Szőlőt* (azaz szőlővenyigét) *levelezni*, másképen Szabó D. szerint: *vástolni*.

LEVELEZÉS, (lev-el-ez-és) fn. tt. *levelezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valaki másnak leveleket irogat, melyeket viszont a másik félnek válaszaik szoktak követni. *Régi levelezésben állunk egymással. A levelezés félbeszakadt köztük. Hivatalos, barátságos, tudományos, szerelmi levelezés*. 2) Cselekvés, midőn valamely növény leveleit ritkítják vagy leszedik.

LEVELEZŐ, (lev-el-ez-ő) mn. tt. *levelező-t*. Aki mással leveleket váltogat, vagy bizonyos időben tudósításokat küld, pl. a hirlapokba. *Együttáll levelező barátok, szerelmesek, hivatalok*. Különösen némely tudományos testületeknél czímneve az oly tagnak, ki az illető testtől távol lakván, azzal csak levelezési viszonyban áll. *Több külső tudományos társaság levelező tagja. Nálunk helyben is vannak levelező, valamint vidéken rendes tagok*.

LEVELEZŐKÖNYV, (levelező-könyv) ősz. fn. Könyv, mely különféle tárgyú, kivált hivatalos levélmintákat foglal magában, tanulságul az olyak számára, kik a levelezési írásmódhoz szükséges képséggel nem bírnak.

LEVÉLEZÜST, (levél-ezüst) ősz. fn. Levélforma vékonyságra, vagyis lemezzé lapított ezüst.

LEVÉLFORDÍTÓ, (levél-fordító) ősz. fn. Darabka bőr vagy ruha, vagy papír, melyet bizonyos, pl. misemondó könyvek némely lapszéleire ragasztanak, hogy annál biztosabban rájok akadhasson az olvasó, s magát a lapot a mocsoktól, szakadástól megóvja.

LEVÉLGALAMB, (levél-galamb) ősz. fn. Galambfaj, melyet levélhordásra használnak.

LEVÉLHERNYÓ, (levél-hernyó) ősz. fn. Különbő bogárfajok hernyói, melyek a növények levelein élődnek, s azokat pusztítják.

LEVÉLHORDÓ, (levél-hordó) ősz. fn. Személy, ki az írott leveleket az illetőkhöz hordja. Különösen, postai szolga, ki a postán érkezett leveleket a levelen címzettnek kezeibe szolgáltatja.

LEVÉLHULLÁS, (levél-hullás) ősz. fn. A növény levelének azon állapota, midőn száráról leszakad, és leesik. *Őszi derek után elkezdődik nagyban a levélhullás*.

LEVÉLIBÉKA, (levélibéka) lásd: LEVÉLBÉKA.

LEVÉLÍRÓ, (levél-író) ősz. fn. 1) Minden személy, ki levelet ír. 2) Átv. ért. levelezőkönyv.

LEVÉLJEGY, (levél-jegy) ősz. fn. 1) Általán akármily jegy, melylyel a könyvnek leveleit bizonyos okoknál fogva megjegyzik. 2) A küldött levelekre ragasztatni szokott postai jegy, mely a levéldíj, azaz levélviteldíj értékét foglalja magában.

LEVÉLKE, LEVELKE, (lev-él-ke) kicsiny. fn. tt. *levelkét*. 1) Növények kised vagy pedig egyes le-

vele, pl. a lóher hármias levelének egy-egy tagját levelkének hívják. 2) Átv. ért. vett más kisebbségre levél, pl. az ívnek egy tizenhatod réteje. Különösen másnak írt kis levél, pl. szerelmes levél.

LEVÉLKÖNYV, (levél-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, mely a levélírás szabályait adja elé, egyszersmind különféle alkalmakra szóló leveleket, példák gyanánt foglal magában. 2) Könyv, melybe leginkább kereskedők az elküldött levelek másait jegyzik be.

LEVÉLLAP, (levél-lap) ösz. fn. Általán, a levélnek lapos oldala. Minden levélnek két lapja van. Különösen a rétekre osztott, és öszvefűzött ívek leveleinek egy-egy oldala. *A nyolczadrétű íven tizenhat levéllap van.*

LEVÉLMOLY, (levél-moly) ösz. fn. Moly, mely különösen a könyvek s irományok leveleit rágja.

LEVÉLMUTATÓ, (levél-mutató) ösz. fn. Aki valamely levelet, tulajdonképen váltólevelet vagy váltót (elfogadás, fizetés végett stb.) elémutat, levélbirláló.

LEVÉLNÉMÉS, (levél-némés) ösz. fn. Zsigmond király idejétől fogva oly nemések Magyarországon, kik nemesi levelet, czimert, és fegyverviselési jogot kaptak, de jószágadományt nem. Diákosan szokottabban: *ármúlista*.

LEVÉLNEMŰ, (levél-nemű) ösz. mn. és fn. 1) Minden olyan növényi szerv, mely külső termete és belszerkezeténél fogva a levél alkatával vagy származásával megegyezik. A növények szárain, sőt magukon a növények nyelein és lapjain is fejlenek ki levélnemű részek, melyeket a levél mellék- vagy segédszerveinek szokás nevezni. Ilyen a *kacs* pl. a szőlővesszőnek kapaszkodó szálaeskája. 2) Am. Oklevél, okirat.

LEVÉLNYOMASZ, (levél-nyomasz) l. **LEVÉLNYOMÓ**.

LEVÉLNYOMÓ, (levél-nyomó) ösz. fn. Ércből vagy kőből készített, lapos fenekű, súlyos eszköz, melyet a levelek lesajtolására használnak.

LEVÉLOLDAL, (levél-oldal) ösz. fn. L. **LEVÉLLAP**.

LEVÉLPAPÍR v. — **PAPIROS**, (levél-papír v. — papiros) ösz. fn. Különösen levélírássra alakított, finomabbféle, körülnyírt, vagy néha csipkézett, aranyozott szélű, vagy színezett papiros.

LEVÉLPENÉSZ, (levél-penész) ösz. fn. Penész, mely némely növények leveleit belepi. V. ö. **PENÉSZ**.

LEVÉLPOSTA, (levél-posta) ösz. fn. Posta, mely leveleket szállít. V. ö. **POSTA**.

LEVÉLSIMÍTÓ, (levél-simító) ösz. fn. Eszköz, csontból vagy ércből, melylyel a behajtott levelet bármely okból megsimítják.

LEVÉLSODRÓ, (levél-sodró) ösz. fn. Lásd: **ILONCZA**, (1).

LEVÉLSZÁMOZÁS, (levél-számozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyomtatvány vagy kézirat leveleit vagy lapjait számmal megjelölik.

LEVÉLSZÁR, (levél-szár) ösz. fn. Azon szálaeska, mely a növénylevelet az ággal, vagy a derékka öszvetartja. Másnép: *nyel* v. *nyél*. (Petiolus). A virágokat tartó szálaeszkák pedig *kocsánok*. (Pediculus).

LEVÉLSZEKRÉNY, (levél-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben különösen leveleket, irományokat tartanak. *Postai levélszekrény*, melybe a postára feladott pénzetlen leveleket vetik.

LEVÉLSZÍN, (levél-szín) ösz. fn. Zöld galyakból, lombokból csinált hajlékféle szín vagy sátor.

LEVÉLTÁR, (levél-tár) ösz. fn. Széles ért. levelek tartására, megőrzésére különösen rendelt szekrény, vagy szoba, terem. *Házi, családi, levéltár*. Szorosb ért. oly hely, azaz épület, vagy terem, melyben bizonyos országot vagy hatóságot, vagy községet illető, és érdeklő oklevelek őriztetnek. *Országos, vármegyei, káptalmai, városi, községi levéltár*. (Archivum).

LEVÉLTÁRCZA, (levél-tárca) ösz. fn. Zsebeli kis táska, különféle alakú, és kelméjű, mely különösen arra való, hogy holmi kisebbségre irományokat, jegyzékeket, levelkéket stb. takarjunk bele. V. ö. **TÁRCZA**.

LEVÉLTÁRNOK, (levél-tárnok) ösz. fn. Hites tisztviselő, ki valamely nyilvános levéltárra felügyel. *Érseki, püspöki, káptalmai, vármegyei, városi levéltárnok*. Szélesb ért. személy, ki általán bizonyos levelek és irományok gyűjteményére felügyel. *Családi, nemzeti levéltárnok*.

LEVÉLTÁSKA, (levél-táska) ösz. fn. Táska, melyben leveleket szállítani, vagy tartani szokás. *Postai levéltáska*; magyarosabban: *levéltok*.

LEVÉLTETŰ, (levél-tetű) ösz. fn. Többfélésszerű, lapos, apró féreg, mely a növény leveleihez tapadva éldegel. (Aphis). L. **LEVELESZ**.

LEVÉLTOK, (levél-tok) ösz. fn. L. **LEVÉLTÁSKA**.

LEVÉLVÁLTÁSÁG, (levél-váltáság) ösz. fn. Azon bér, melyet az illető postán a levélzállításért fizetni kell. *Bizonyos intézeteket a levélzállítástól fölmenteni*.

LEVÉLVIVŐ, (levél-vivő) ösz. fn. Általán, személy, ki valakinek levelet visz.

LEVÉN, **LÉVÉN**, (le-v-én) állapotjegyzője, *lesz* igének, hanem leginkább mint *van* ige pótlója. *Ezek így levén* („His ita stantibus seque habentibus”; a régibb birói parancsok egyik kifejezése). „Azérth mind ezöktől meg akarok szabadulni, Isthen seghéthég levén” azaz Isten segítségével. Levél 1557-ből. (Szalay A. 400 m. levél).

LEVENDULA, fn. tt. *levendulát*. Növénynem a kétfébbhimcesek seregéből és fedetlenmagvú rendéből; esészéje tojásdad, fogai alig látszók; bokréájának három felső és két alsó metszései kerekdedek; himszálai a szírom nyakában lappanganak. Latínosan: *Lavendula*, mely a latin *lavare* szóból eredett,

minthogy ezen növényt mosódásra s fürdőben használták.

LEVENDULAOLAJ, (levendula-olaj) ösz. fn. A levendula nevű növényből kivont olaj.

LEVENDULÁS, (levendula-as) mn. tt. *levendulást* v. —at, tb. —ak. Levendulával benőtt, beültetett; ellátott. *Levendulás kert. Levendulás bokréta.*

LEVENDULAVÍZ, (levendula-víz) ösz. fn. Szagos víz, melyben levendulát áztattak.

LEVENTA, l. LEVENTE.

LEVENTE, fn. tt. *leventét*. Régi magyar szó, másképp: *leventa*. Zrinyinél ismételve előfordul. A magyar történetírók feleselnek róla, ha vajjon kopasz Lászlónak volt-e *Levente* nevű fia, vagy a 'levente' szó mint jelző a vitéz Bélát illeti, ki a pomerráni hősnő diadalmaskodott. A régiek nyomán, (pl. Zrinyinél) annyit tudunk e szóról, hogy *hőst* jelentett, mint ma is:

„Harczra hitt a hon veszélye,
Sikra szállott a levente.“

Tárkányi Béla.

Mi elemzését illeti, alakja magyaros, minthogy több rokon formájú szókkal bir nyelvünk, melynek: *cseprente, szeprente, csemete, csimota, bangita, vélészta, geleszta, Döbrente, Szalonta*, stb. Ha a levente v. leventa szóban alapfogalomul vesszük a sebes, könnyű mozgást, forgolódást, mi csakugyan a bajvívónak mellőzhetetlen kelléke: akkor okszerűleg állíthatjuk, hogy gyöke a lebegő mozgást jelentő *leb* v. *lev*, melyből származott *leveng, levend* ige, innen *levengő, levendő, levenge, levende, levente*. Így fejlődött ki a *cseprente* is, mert *cseprente* am. sarjadjó cseperedő bokor, tehát törzse *cseper*, ebből lett *csepereng, cseperend, cseprend, cseprendő, cseprende, cseprente*. Így lett a *bób* gyökből *bóbad, bóhadó, bóhada*, kicsinyezve *bóbita, bóbita*, azaz bóbosodó fejkötő; a *csim* (surculus)gyökből *csimod, csimodó, csimoda, csimota*, így: *csem, csemed, csemedő, csemede, csemete* stb. A török nyelvben *levend* Hindoglu szerint am. *volontair*.

LEVENTEI, (levente-i, v. ö. **LEVENTE**) mn. tt. *leventei-t*, tb. —ek. Leventéhez tartozó, arra vonatkozó, leventeszerű.

LEVENTÉS, (levente-es) mn. tt. *leventés-t*, tb. —ek. Leventéhez illő, leventéhez méltó, olyan mint a levente vagy leventéé. *Leventés öltözet. Leventés magaviselés.*

LEVER, (le-ver) ösz. áth. 1) Verve, azaz gyakran ütve valamit v. valakit leejt, lehullani kényszerít. Pónával *leverni a diót*; *fejével leverni a lakatot*. 2) Verve, azaz ütögetve lehajt, lekerget. A *gar-madról, szériüről leverni a malacokat*. 3) Átv. ért. mondják oly dologról, mely a kedélyt elcsüggeszti. *A férjnek halála igen leverte a szegény nőt. Leverte őt a bú, a nagy csapás*. 4) Átv. ért. valakit leverni valamiről am. hathatós beszéddel lebeszélni, vagyis másnak szándékát, akaratát a szándékolt cselekvénytől

mintegy elűlni. 5) *Leverni valaminek az árát*, am. árlejtéskor stb. kevesebbet igérni.

LEVERÉS, (le-verés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levernek.

LEVERETÉS, LEVERETTETÉS, (le-veretés v. —verettetés) l. **LEVERTSÉG**.

LEVERGÖDÉS, (le-vergödés) ösz. fn. Vergődve lemenés.

LEVERGÖDIK, (le-vergődik) ösz. k. Vergődve vagy nagynehezen lemegy, lemenekül. *A hajó a zátonyról levergődött.*

LEVERT, (le-vert) ösz. mn. Átv. ért. a kedélyről mondjuk, midőn ez elcsüggedt állapotban van.

LEVERTEN, (le-verten) ösz. ih. Levert, csüggedt állapotban.

LEVERTSÉG, (le-vertség) ösz. fn. Levert v. csüggedt állapot.

LEVERVE, (le-verve) l. **LEVERTEN**.

LEVES, (1), (le-v-es) mn. tt. *leves-t* v. —et, tb. —ek. Általán, aminek sok híg része, sok nedve van, mi nedvben úszik, vagy miből nedvet facsarni, nyomni, szivárogtatni lehet. *Leves gyümölcsök*. Különösen étel, mely lében készült. *Leves gombóc, becsindlt*. Ellentéte: száraz, szivós, fojtós. Némely körtéfajok *levesek*, némelyek *fojtósak*.

LEVES, (2), (le-v-es) fn. tt. *leves-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Kicsinyezve: *leveske* v. *levecske*. Léből álló, vagy lében készült étel. V. ö. **LÉ**. A levesek száma igen nagy és sokféle. Nevezetesebbek: *aprókásaleves, bableves, barnaleves, borleves, borsóleves, borsos, paprikás leves, csörgés leves, eczetes leves, fekete leves* am. kávé; *hátra van még a fekete leves*, azaz a hadd el hadd, (km.); *hajmaleves, halles, kenyérleves, koldús-v. rongyosleves, korhelyleves*, azaz kolbász savanyú káposztalében, *köményesleves, lencseleves, ordasleves, rákleves, rántottleves, borsporosleves, vetreczeleves, ris-kásaleves, sörleves, zsömléleves, szűsleves* am. sovány, zsíratlanleves, *tehénhúsleves, marhahúsleves, tejfőléleves, tyúkleves*, a magyar lakodalomnak egyik kelléke. *Eldöntötte a levest*. (Km.). *Sok szakács elsózta a levest*. (Km.). Átv. ért. és tréfásan: *posztleves, nyakleves*, am. pofon-, nyakoncsapás. Némely tájakon így nevezik a lébe aprított kenyeret is. *Levest szelni*.

LEVÉS, (1), (le-v-és) fn. tt. *levés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Valamely dolognak azon állapota, midőn készülöben, vagy alakulóban van. *A tevés és levés együtt járnak*. 2) Midőn a *van* ige értelme szolgál alapul, am. bizonyos állapotnak mint olyannak folytonos tartása. *Otthon levés, távol levés*. V. ö. **LESZ**.

LEVÉS, (2), (le-vés) ösz. áth. Valamit vésüvel lemetsz, lefarag. *A szálkát, csomókat levésni a deszkáról. Levésni egy darabot a patkólandó ló patájáról*.

LÉVÉS, pusztá Csanád m.; helyr. *Lévés-re*, —én, —ről.

LEVESÉDÉS, (le-v-es-éd-és) fn. tt. *levesedés-t*, tb. —ék. Állapot, midőn valami levesedik.

LEVESÉDIK, (le-v-es-éd-ik) k. m. *leveséd-tem, —tél, —étt.* Mondjuk gyümölcsökről, s bizonyos nyirkos testekről, midőn nedvök szaporodik. Az érő gyümölcsök többé-kevesbbé *levesednek*. A nyirfa tavaszkor *levesedik*. A szorosan bezárt edényben párolt hús *meglevesedik*.

LEVESEN, (le-v-es-en) ih. Leves állapotban.

LEVESÉS, (le-v-es-és) mn. tt. *levesés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ami levestel van készítve, minek sok levese van; vagy miben levest tartanak; mivel levest szednek. *Leveses gombóc. Leveses tányér, tdl. Leveses kanál.*

LEVÉSÉS, (le-vésés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit levesnek.

LEVESKE, (lev-es-ke) kiesiny. fn. tt. *leveskét*. Kévs leves. Néha, mint általában a kiesinyezők, kedves jó' jelentéssel bir, s am. jó leves, szájzre való; máskép: *levecske*.

„Csak azért szeretem a magyar menyecskét,
Mert megtudja főzni a borsos leveskét.”

Népd.

LEVESSÉG, (le-v-es-ség) fn. tt. *levesség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonsága valamely testnek, midőn sok leve van. *Szőlőnek, körtének levessége*. V. ö. **LÉ, LEVES**.

LEVETÁL, (leves-tál) ősz. fn. Általán minden tál, melyben levest adnak fel. Különösen magasabbféle, gömbölyű tál, mely kiváltképen levesnek való. Máskép: *levesétál*.

LEVETÁNYÉR, (leves-tányér) ősz. fn. Mélyebb medrű, s nagyobbféle tányér, melyből különösen levest szokás enni.

LEVETIKON, (a latin *levesticum*-ból) fn. tt. *levetikon-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Növényfaj a lestyánok (ligusticum) neméből; levelei nagyok, sokképen fűzöttek, leveikéi bevagdalt végűek. Máskép tájdivatosan: *lőböstök*.

LEVESÜL, (le-v-es-ül) önh. m. *levesült*. L. **LEVESÉDIK**.

LEVÉS, (1), (le-vész) ősz. áth. Valamit fentebb helyről kézzel vagy bizonyos eszközzel leemel. *Levenni a kalapot* (a fejről). *A polczról pálczával levenni a fazekat*. *A szekrény tetejéről levenni valamit*. *Levenni a fazék fődőjét*. Átv. ért. 1) Valakit lábáról levenni am. akarátának, okoskodásának támaszpontjait megsemmisíteni; elámitani. 2) Valakit vagy valamit lerajzol, lefest.

LEVESZ, (2), v. **LEVÉS**, (le-vesz v. -vész) ősz. önh. Lesenyved, pl. valamely tag. *Leveszett a kis gyermek hónalja vagy ágyéka*. Székely szóolás.

LEVET, (le-vet) ősz. áth. Valamit v. valakit lefelé tartó irányban vet el magától. *Vállról levetni a terhet*. *A ló levetette ülőjét*. Különösen am. a rajta levő ruhát leteszi magáról. *Levetni a bundát, szűrt, köpenyt, mentét, dolmányt*. *Levetni a nadrágot, csizmát, mellényt, ungót*. A kalapot, süveget, sapkát, gues-

mát, szóval a főveget *leteszszük* vagy *leveszszük*; azonban némely tájakon igeikötő nélkül mondják: *süveget vetni*. (Szabó Dávid).

LEVÉTEL, (le-vétel) ősz. fn. Cselekedet, melyet akkor követtünk el, ha valamit levettünk. *Kalap levétellel megtisztelni valakit*. V. ö. **LEVÉS**.

LEVETÉS, (le-vetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit levet.

LEVÉTET, (le-vétet) ősz. miv. Eszközli, hogy valamit levegyenek. *Magát levétetni*, am. képét festés által vagy másképen leábrázoltatni.

LEVETKÉZÉS, (le-vetkezés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki leveti magáról ruháját.

LEVETKÉZIK, (le-vetkezik) ősz. k. Ruháját leveti magáról. *Estve levetkezünk, reggel felöltözünk*. Átv. ért.

„Nézd aztán, hon vannak szigeti vitézek,
Ha testi köntösből levetkezik lelkök.”

Zrinyi.

LEVETKÉZTET, LEVETKÖZTET, (le-vetkétet) ősz. mivelt. 1) Valakinek ruháit levetnie segít. *Az urat levetkezteti az inas. A kisedet levetkezteti az anyja, dajkája*. 2) Valakit ruháitól erőszakosan megfoszt. *A rablók ungre, gatyára, anyaszült meztelenre levetkeztették*.

LEVETKÉZTETÉS, (le-vetkétetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn levetkeztetnek valakit. V. ö. **LEVETKÉZTET**.

LEVETLEN, (le-v-et-len) mn. tt. *levetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Aminek leve, nedvessége nincsen, illetőleg fojtós, kemény. *Levetlen gyümölcs*. 2) Amit lével nem készítettek. *Levetlen ételek*. Határozóként, am. lé nélkül.

LEVEZ, (le-v-ez) önh. m. *levezt-tem, —tél, —étt*. L. **LEVEDZIK**.

LEVEZET, (le-vezet) ősz. áth. Valakit vagy valamely állatot magasabb, fentebb helyről alsóbbra vezet. *Levezetni valakit a lépcsőkön*. *A borkereskedőt levezetni a pinczébe*. *A lovakat itatás végett levezetni a folyóba*. *Az álló vizet levezetni*. V. ö. **VEZET**.

LEVEZETÉS, (le-vezetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit levezetnek.

LÉVHÜTŐ, I. LÉHÜTŐ.

LEVÍHATATLAN, LEVÍHATLAN, (le-ví-hat[at]lan) ősz. mn. Legyőzhetetlen, amit nem lehet levíni v. legyőzni. *Levíhatatlan nehézségek, akadályok*.

LEVÍHATÓ, (le-víható) ősz. mn. Legyőzhető, amit le lehet vinni v. győzni.

LEVISZ, (le-visz) ősz. áth. 1) Valamit kézben, hátton, vállon stb. fentebb helyről alsóbbra visz. *A mocskos edényeket levinni a patakra*. *A padlásról valamit levinni az udvarra*. 2) Lóháton, szekéren, hajón le szállít valamit v. valakit. *A vágmellékiek a káposztát, s egyéb zöldséget részént szekéren, részént hajón leviszik az alsóbb vidékekre*. *Fidát Pozsonyból levitte Komáromba magyar szóra*. 3) Átv. ért. mondjuk vízről,

s holmi tisztító szerekéről, midőn a mocskot, foltot stb. lemossák. *A szappanos víz sokféle mocskot levisz.* Különösen mondjuk folyóvízről, midőn valami leszáll rajta. *A folyóvíz leviszi a hajót, a holt testet.* V. ö. VISZ.

LEVISZEN, (le-viszen) l. LEVISZ.

LEVITEL, (le-vitel) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami v. valaki valamit vagy valakit leviszen.

LÉVŐ, l. LÉHŐ.

LEVON, (le-von) ösz. áth. 1) Vonva, azaz maga felé húzva, bizonyos magasságról alájönni, alaszállani kényszerít valamit. *Horgas bottal levonni az ágot. Levonni a szekeret.* 2) Bizonyos mennyiségből valamit elvesz. *A cseléd béréből levonni néhány krajczárt.* V. ö. VON.

LEVONANDÓ, (le-vonandó) ösz. mn. és fn. Amit le kell vonni; különösen a kivonás nemű számításnál azon rész, melyet egy másiktól (rendszerint a nagyobbiktól) le kell számítani.

LEVONÁS, (le-vonás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levonunk. V. ö. LEVON.

LEVONAT, (le-vonat) ösz. fn. Amit levonnak.

LEVŐ v. LÉVŐ, (le-vő) részesülő, és mn. tt. *levő-t.* A van és a lesz igének részesülője. 1) Ami van, ami bizonyos állapotban létezik. *Othton levő, távol, közel, messze levő emberek.* 2) Valamivé alakuló, képződő. *Eczetté levő borok. Sárrá levő agyag.* V. ö. LESZ. 3) Főnévileg székely és palócz tájszólás szerint am. tölcser. L. LÉHŐ v. LIÚ.

LÉZ, elavult fn. és ige, melyből *lézeg, lézed, lézedez, lézeng, lézérég* erednek. Minthogy e származékokban alapfogalom a lankadt, beteges mozgás, járás: innen *léz* nem egyéb mint az alhangu *láz* fenhangu módosulata, ez t. i. erősebb, a *léz* pedig gyöngébb mozgást jelent.

LEZÁR, (le-zár) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk vagy zár alá vesz. *Lezární a láda födelét. Lezární a pénzt.*

LEZÁRÁS, (le-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárnak.

LEZÁROL, (le-zárol) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk. Különösen bizonyos ingó vagy ingatlan vagyont, melyre más valaki tart jogot, bíróilag lefoglal.

LEZÁROLÁS, (le-zárolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárolnak.

LEZECZPONTY, (leiecz-ponty) ösz. fn. Fehéres husú folyói halfaj, a pontyok neméből, ezüstszínű szíles pikkelyekkel, nagy szájjal, és fejfel. (Cyprinus cephalus).

LÉZED, (léz-ed) önh. m. *lézed-tem, —tél, —t, v. —étt.* Mondják lábadozó betegről, midőn ismét lábra kel, és nehezen mozog, jár- kel. Megfelel neki az alhangu *lázad*, mely erősebb, épebb mozgást jelent. V. ö. LÁZ.

LÉZEDÉZ, (léz-ed-éz) gyakor. önh. m. *lézedézetem, —tél, —étt, par. —z.* Lassan-lassan lábadoz, betegségéből felütiül. V. ö. LÉZED.

LÉZÉG, (léz-ég) gyak. önh. m. *lézég-tem, —tél, —étt.* 1) Lankadtan, betegesen jár kel, mozog; úgy jár, mint a láz. *Alig lézeg a szegény, úgy oda van.* 2) Lomhán, tunyán lép.

LÉZÉGÉS, (léz-ég-és) fn. tt. *lézégés-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. Tunya, lusta, fáradt, beteges embernek járása kelése. Különösen dolog nélküli csavargás, tétovázás. V. ö. LÉZ.

LÉZÉNG, (léz-én-g) gyakor. önh. m. *lézeng-tem, —tél, —étt, htn. —ni v. —eni.* Ide-oda csavarog, kószál. Megfelel neki az alhangu *lázong*, mely hevesebb, erősebb, izgékonyabb mozgást jelent.

LÉZÉNGÉS, (léz-én-g-és) fn. tt. *lézengés-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. Lassu, tunya, beteges járás, különösen csavargás, tekergés.

LÉZÉNGŐ, (léz-én-g-ő) mn. tt. *lézengő-t.* Lankadtan, elgyengülten járó; továbbá, dolog nélkül, lomhán csavargó.

LÉZÉRG, (léz-ér-ég) önh. m. *lézérégtem v. lézérgetttem, lézérégtél v. lézérgettél, lézérgett; htn. lézérégni v. lézérgegni.* A székelyeknél am. lézeng.

LÉZÉRGÉS, (léz-ér-ég-és) fn. tt. *lézérégés-t, tb. —ék.* A székelyeknél am. lézengés.

LEZUHAN, (le-zuhan) ösz. önh. Zuhanva leesik, vagyis magasról alá esve *zuh* hangot ad. *A zsák lezuhan a földre.* V. ö. ZUHAN.

LEZUHANÁS, (le-zuhanás) ösz. fn. Zuhanva leesés.

LEZUHANT, (le-zuhant) ösz. áth. Valamit úgy vet le, hogy feneket érintve zuhanjon. *A gyapjas zsákot lezuhantani a székerről.* V. ö. ZUHANT.

LEZUHANTÁS, (le-zuhantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhantanak.

LEZUHINT, (le-zuhint) ösz. áth. *A lezuhant* ige nek kicsinyítő változata. V. ö. LEZUHANT.

LEZUHINTÁS, (le-zuhintás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhantanak.

LEZÚZ, (le-zúz) ösz. áth. Lábbal tapodva, vagy valamely kemény eszközzel nyomkodva, törve lelapít. *A göröngyöket sarokkal vagy kalapáccsccsal lezúzni.* V. ö. ZÚZ.

LEZÚZÁS, (le-zúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezúznak.

LÉZZÉG, l. LÉZÉG.

LÉZZENG, l. LÉZENG.

LEZSÁK, Lugossy József szerint tájdivatosan am. lebzselő, mintha volna: *lebzselők, lebzszék.*

LEZSBEL, a székelyeknél *b* és *zs* helyet cserélve am. lebzsel.

LI, 1) hangszó, mely a *liba, libucz, lile* kis madarak *li li* hangját utánozza, egyszersmind nevet ad nekik. 2) Mint elvont gyökелем jelent fürge, élénk, könnyed mozgást a *libánczol, libeg, libben, lidércz, lifeg, liha, lindik, linka, linkó, linba, linbál, lipinkáz, lipiczkel, lipong, liponka, liszt, lityike, lityeg* származékokban. 3) Lefelé lapulást jelent ezekben: *libáz, libhesz*, s nem egyéb mint a *le* (alá) módosulata. Ide

tartoznak ezen mélyedést jelentők : *liget, lik, líkócs*. 4) A *leh*-nek kicsinyezését fejezi ki a *lih, liheg* származékokban. Részletesebben l. ezen szókat saját rovataik alatt.

LIB, elvont gyök, mely majd egyedül könnyűd mozgást jelent, pl. a *libánczol, libeg, libben* származékokban; majd oly szóknak szolgál alapul, melyek *li* *li* hangon szóló madarakat jelentenek, de egyszersmind tulajdonságuk az élénk, fürge mozgás, szaladgálás, milyenek a *liba, libucz, azaz bíbicz, mely a szalonkák neme alá tartozik. V. ö. LI és LIBA, LIBUCZ.*

LIBA, (1), (li-b-a) fn. tt. *libát*. Képzésre és alakra leghasonlóbb hozzá a *hiba*, melynek gyöke *hi*, ebből lett az igeneves *hi-ó, hi-ú*, s innen *hi-u-a, hi-v-a, hi-b-a*; így a *csi* hangutánzóból képződött *csi-ü, csi-v, csi-b, csi-b-e*. Így fejlődtek ki: *gebe, göbe, görbe* s több mások. A *liba* szónak *li* gyökében mind a hangot jelentő *li*, mind a fürge mozgást kifejező *li* egész épségében megvan. Tájdivatosan, túl a Dunán : *zsiba*, melynek *zsi* gyöke szintén jelent a) hangot a *zsi bong, zsi bongás, zsi búsásr, zsi vaj, zsi baj* származékokban, b) részént repülő, részént folyó mozgást a *zsi szik, zsi lip* szókban. Jelenti kizárólag a lúd nevű madárnak 1) fiát, 2) fiatal ludat. *Kis liba, sütni való liba.*

„Szép állat a liba, magát megmossa,
Tollait orrával felborzogatja.“

Népd.

Átv. ért. (inkább a németet utánozva) jelent butácskát, különösen nőszemélyt. Innen : *liba természet, liba szelídség, am. butaság, gyávaság, együgyűség.*

LIBA, (2), falu Vas m.; helyr. *Libá-ra, —n, —ról.*

LIBABIMBÓ, (liba-bimbó) ősz. fn. L. LIBA-PIMPÓ.

LIBACSILLAGHÚR, (liba-csillaghúr) ősz. fn. Növényfaj a csillaghúrok neméből; szára heverő, szerteágazó; levelei tojásdadok vagy hosszukás lánccsásak. Vízben tenyészik. (*Stellaria Alsine*).

LIBÁD, falu Esztergam m.; helyr. *Libád-ra, —on, —ról.*

LIBÁNCZOL, (li-b-a-an-cz-ol) önh. m. *libánczol-t*. Alapfogalom benne a kicsinyező mozgás, melyre mind a *li* gyök, mind az *áncz* középképző mutat. Mondják különösen kis gyermekekről, midőn kezeit, lábaitak hányva vetve rugdalóznak, nevezetesen, midőn ezt a fürdőben teszik. A hasonlatosság valószínűleg a fürdő libáktól is kölcsönöztetett.

LIBÁNCZOLÁS, (li-b-a-an-cz-ol-ás) fn. tt. *libánczolás-t, tb. —ok, harm. szr. —a*. Cselekvés, midőn a kis gyermek kezeit lábait hányva vetve rugdalózik.

LIBÁNFALVA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

LIBAPIMPÓ, (liba-pimpó) ősz. fn. Növényfaj a pimpók neméből; szárai heverők, gyökerezők, le-

velei csonkatollas-szárnyasak, alul ezüstsínű selymesek, levelei hegyes fogu fűrészesek. Másképp köznyelven : *pipéfű, lúdpázsit, fejér v. ezüstös hátú fű, vad varádics*. (*Potentilla anserina*).

LIBÁR, (li-b-a-ár) mn. tt. *libár-t, tb. —ok*. Mondják baromról, kivált szarvasmarháról, mely sovány természetű; a székelyeknél am. izomtalan, gyöngé termetű. (Kriza J.). Alakra és értelemre hasonló : *szikár, czangár*. Gyöke *li* azon szók osztályába való, melyek valami laposat, lecsappanót jelentenek, mert alapfogalom benne a csappant állapot, mely a testnek, vékonyaknak belapulásával jár; mintha volna *lapár*, kicsinyezve : *lipár* s lágyabban *libár*, mint 'lippen' vagy 'libben' a 'lappan' szónak kicsinyezett alakja. V. ö. LIBILÁBAS.

LIBASZÍN, (liba-szín) ősz. fn. és mn. 1) Sárzás zöld szín, milyen a kis libák szőre. 2) Melléknévileg olyan színű mint a liba. *Libaszín mente, dolmány.*

LIBASZINÚ, (liba-szinű) mn. Lásd : LIBASZÍN 2).

LIBATON, erdélyi falu B.- Szolnok m.; helyr. *Libaton-ba, —ban, —ból.*

LIBATOP v. —TOPP, (liba-top) ősz. fn. Az őt-hímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó nővényem; csészéje öt hasábu, öt szegű, hasábjai teknősök, bokrétája nincs, magva kerek, lelapított, a csészébe zárva. (*Chenopodium*). Neve a görögűből van szó szerént fordítva. Fajai: *fejér, bűdös, mirha-, paréj-, sokmagvu, seprő-, rubidankalibatop* stb.

LIBAZÖLD, (liba-zöld) ősz. mn. Olyan zöldszínű, milyen a kis libák pelyhes szőre. *Libazöld posztó, hajtóka.*

LIBB, nyomosított *lib* gyök; l. ezt.

LIBBÉG, (libb-ég) gyakor. önh. m. *libbég-tem, —tél, —ett*. Ímmel ámmal mozog. Rendesen a *láb-bog* igével ikerítve használtatik : *libbeg-lábbog*, tehát nem egyéb, mint a *lábbog* ige kicsinyezője fenhangok által. Ily viszonyban vannak : *tipeg-tapog, nyifeg-nyafog, ripeg-ropog, nyimmeg-nyámmog* stb.

LIBBÉGÉS, (libb-ég-és) fn. tt. *libbégés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Libbegve járás, mozgás. V. ö. LIBBÉG.

LIBBEN, (libb-en) önh. m. *libben-t*. Keményebben : *lippen*. Mondják különösen a tyúkról, midőn fáradtában, vagy a kakas előtt elterülve, meglapulva leül. *Meglippen*. A *lappan* igének kicsinyező alakja fenhangok által : *libben v. lippen*, ikerítve : *lippen-lappan*. Midőn félre mozdulást jelent, akkor gyöke a mozgást jelentő *li, lib*. *Félre libbenni*, am. félre billenni, félre lépni, s ekkor közvetlen rokona a *li-beg* és *libbent*.

LIBBENCs, (libb-en-es) fn. tt. *libbencs-ét*. Sánta ember, kinek egyik lába kurtább s minden lépésre libbent, libiczel.

LIBBENÉS, (libb-en-és) fn. tt. *libbenés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Cselekvés, midőn valami libben-

LIBBENŐ, (libb-en-ő) mn. tt. *libbenő-t*. 1) Lepapuló. 2) Félremozduló, megbillenő.

LIBBENT, (libb-en-t) áth. és önh. m. *libbent-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Valamit félre mozdulni kényszerít, vagyis eszközi, hogy libbenjen. A székeleyknél: *lelibbenti a szél a kalapot az ember fejéről*. Különösen önhatólag mondják sántikáló emberről, kinek teste félre hajlik, midőn sánta lábára lép, főképp ha egyik lába kurta, s az ily embert *libbentő-nek* v. *libbens-nek* hívják. Tréfásan is: *libbens erre felé*. Gyöke az apró mozgást jelentő *li, lib*. Rokon *leb* gyökkel is.

LIBBENTÉS, (libb-en-t-és) fn. tt. *libbentés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki v. valami libbent.

LIBBENTŐ, pusztá Somogy m.; helyr. *Libbentő-ra*, —n, —ról.

LIBECZ, l. LIBUCZ.

LIBÉG, (li-b-ég) gyakor. önh. m. *libég-tem*, —tél, —étt. Mondják igen vékony, könnyű, foszlány testekről, melyek legkisebb illetésre mozognak. Valamivel nagyobb jelent a *lebeg*, s még nagyobb a *lobog*. *Libeg* a hajszál, a pehely, pihe; *lebeg* a vékony fátyol; *lobog* a tűz, a zászló, a hosszú bő ujju üng.

LIBÉGÉS, (lib-ég-és) fn. tt. *libégés-t*, tb. —ék. Mozgás neve, midőn libeg valami. V. ö. LIBEG.

LIBÉGTET, (lib-ég-tet) áth. illetőleg mivel. m. *libégtet-tem*, —tél, —étt. Eszközi, hogy valami libegjen. V. ö. LIBÉG.

LIBERCSE, KIS—, NAGY—, faluk Nógrád m.; helyr. *Libercs-re*, —n, —ról.

LIBÉRIA, fn. tt. *libériát*. Közelebbről a francia *livrée* után diákosan alakult szó (spanyolul: *lib-réa*); a francziát pedig ismét *livrer* (a többek közt am. szállítani) igétől származtatják, melynek eredete a latin *liberare*. Inasok vagyis szolgák egyenruhája. Tulajdonképen: szállított ruha (gelieferte Kleidung).

LIBÉRIÁS, (libéria-as) mn. tt. *libériás-t* v. —at, tb. —ak. Libériát viselő.

LIBETBÁNYA, (Libet-Bánya) ösz. fn. Bányaváros Zólyomvármegyében; helyr. *Libetbányá-n*, —ra, —ról.

LIBHESZ, l. LIPHESZ.

LIBICKÓ, (lib-ics-kó, azaz levecske) fn. tt. *libickó-t*. Ízetlen, hosszú lére csinált étel, letykó. Erdélyi szó.

LÍBICZ, l. LIBUCZ.

LIBICZKEL, (lib-icz-kel) önh. m. *libiczkel-t*. Apró libbenő lépéseket csinál.

LIBICZKELES, (lib-icz-kel-és) fn. tt. *libiczkeles-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki vagy valami libiczkel.

LIBIKÓKA, (lib-ig-ó-ka, mintegy lib-eg-ő-ke v. lip-on-g-ó-ka) fn. tt. libikókát. L. LIBONKA.

LIBILÁBAS, (libi-lábas) ösz. mn. Heves vármegyében vézna, hosszú, vékony lábszáru emberről mondják. V. ö. LIBÁR; és HÓRIHORGAS.

LIBINKÉL, l. LEBENKÉL.

LIBITÓKA, (libb-en-t-ő-ke? vagy talán inkább: libi-lóka, ez utóbbi *lóg* igétől); l. LIBONKA; és v. ö. LIBIKÓKA.

LIBONKÁL, l. LEBENKÉL, és v. ö. LIPONG, LIPINKA v. LIPONKA.

LIBORCZ, férfi kn. tt. *Liborcz-ot*. Liborius. Oly képzsű, mint *Tiburtius*-ból *Tiborc*z.

LIBUCZ, (li-b-ucz) fn. tt. *libucz-ot*. A szalonkák neméhez tartozó vízi madár, szokottabb névvel: *bí-bicz*, mely e madarkának kiáltó hangját igen élénken utánozza. A libucz inkább futkosó természetére látszik vonatkozni, minthogy a szalonkák általán aprózott léptekkel szaladgálnak, vagy ide s tova szállingóznak, honnan valamint ezen, úgy *lebenke* nevök is; mely utóbbihoz közel jár a *libucz* szó. Lásd: BÍBICZ.

LICS, hangszó, az alhangu *locs* kicsinyezője, honnan: *licseg, locsog, licscsen, locscsan, licscsent, locscsant*. Közép helyet foglal köztők: *lecs, leccscsen, leccsent, leccseg*. Mondják nedvről, mely kismértékben kicsapva medréből vékonyabb hangot hallatva ütődik vissza.

LICSÉG, (lics-ég) gyak. önh. m. *licség-tem*, —tél, —étt. Mondják nedvről, midőn medréből vagy tartójából kicsapva vékony *lics* hanggal ütődik vissza. Átv. ért. szaporán jár a szája, hogy szinte fecseg a nyála bele. *Licseg-locsog*.

LICSCSEN, (licscs-en) önh. m. *licscsen-t*. *Licacs* hangot adva kicsapódik. *Licscsen a víz*. Vastag hangon: *locscsan*.

LICSCSENÉS, (licscs-en-és) fn. tt. *licscsenés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Nedvnek *licscs* hangot adva medréből vagy tartójából kicsapódása.

LICSCSENT, (licscs-en-t) mivel. m. *licscsent-étt*. A vastaghangu *locscsant* igének kicsinyező módosulata. V. ö. LOCSCSANT.

LICSE, fn. tt. *licsét*. Göcseji tájszó, jelent ketős szálu, erősebbféle fonalat, vagy zsineget. A maga nemében egyedül álló szó, mert a többi *li* gyökü magyar szókkal gyanítható rokonságban nincsen. A szanszkritban *lig* gyök egyezik a latin *ligo* s hellen *λυγῶω* szókkal.

LICSÉGÉS, (lics-ég-és) fn. tt. *licségés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Nedvnek medréből vagy tartójából *lics* hanggal visszaütődése.

LICSÉRT, falu Sáros m.; helyr. *Licsért-re*, —én, —ról.

LICSKOL, LICSKOS, tájdivatosak; *lucskol, lucskos* helyett l. ezeket.

LICSPÖCS, ikerített fn. másképp: *locs-pöcs*. L. ezt; és v. ö. LICS.

LICZE, falu Gömör m.; helyr. *Liczé-re*, —n, —ról.

LICZIS, mn. és fn. tt. *liczis-t*, tb. —ek. Székely tájszó, s am. hízkelőd. Minthogy a hízélgésnek

lénycgét a másokhoz való simulás, és forgolódás, farkcsóválás teszik: innen e szó *li* gyökelem az élénk könnyű mozgékony-ság alapfogalmát rejtí magában, s rokonságban áll a *lidércz* és *ledér* szókkal.

LICZKÓ, falu Szala, pusztá Moson m.; helyr. *Liczko-ra*, —n, —ról.

LID, elvont gyöke *lidércz* szónak. Azonos *led* gyökkel *ledér* szóban.

LIDECZ, falu Trenesin m.; helyr. *Lidecz-re*, —én, —ról.

LIDÉRCZ, (lid-ér-cz) fn. tt. *lidércz-ét*, harm. szr. —e. A népnek babonás hiedelme szerint általában am. tűzalakban bolygó, emberekét ijesztő, néha csábító gonosz szellem. Különösen jelent gyulékony, s mocsáros helyeken, vagy temetőkön kigőzölgő párá, mely a föld színe fölött tömegbe gyűlve igen vékony lángra gyulad, s a levegőnek legkisebb mozdulatára ide-oda leveg, máskép: *tűzes ember*. E tünetényekről azt tartja a babonahitű nép, hogy a hamis földmérők lelkei, s hogy a káromkodástól elszaladnak, az imádságra pedig kísérik az embert; hasonlólág, hogy ha szaladsz, utánad futnak, ha megállsz, magállnak; mi igen természetes, mert a káromkodás némileg fúvással, az imádság pedig sohajtással jár, s a levegő a szaladónak nyomába tódul, az álló körül pedig nyugszik. Minthogy a *lidércz* csak éjjel látható, s a szabadban járónak gyertyavilág gyanánt tűnik fel a távolban: innen azt is tartja róla a babona, hogy az utast félre, különösen mocsárokba, ingoványokba csábítja, mi ismét egészen a dolog természete szerint történik. Némely tájakon, pl. Mátyusföldén különösen oly bolygó tüzet hívnak *lidércznek*, mely a helységekben, utcákban, udvarokban, kertekben mutatkozik, s elnyuló alakban suhan el a néző előtt, s mint némelyek látni gondolják, farka is van. Az ily *lidércz*ről azt hiszik, hogy a kéményeken szokott be-s kijárni, és pedig a vele czimboráló gonosz embernek pénzt hord, némelyeket pedig álmaikban gyötör, megnyom, mel-leikre nehézkedik stb. *Kinek rossz a lelkiismerete, lidérczcel álmodik.* (Km.). Dunán túl: *ludvércz*. E szó nem egyéb, mint a csapongót, ide-oda szállongót jelentő *ledér* kicsinyezője: *ledér-cz*, hangváltozattal: *lidércz*, azaz ledéren libegő, lebegő lángocská, tüzecke.

LIDÉRCZDENEVÉR, (lidércz-denevér) ősz. fn. 1) Nagyféle denevérfaj déli Amerikában, mely az emberek és állatok vérét, ha hozzájuk férhet, kiszívja. (*Vesperilio spectrum*). 2) A rusznyákok, románok, s déli szlávok, különösen a horvátok között divatozó babonahit szerint némely megholtak lelkei, melyek denevéralakban az emberek vérét kiszívják, s köznevek: *vampyr*, a horvátoknál pedig különösen: *vukodlak*.

LIDÉRCZÉS, (lid-ér-cz-és) mn. tt. *lidérczés-t* v. —et, tb. —ek. Molnár A. szerint am. hóbolygó, alvajáró (*lunaticus*). A hasonlatosság onnan van, mert a hóbolygó éjjel oly ijesztőleg és lebegve jár mint a *lidércz*.

LIF, a *laf* szónak kicsinyezett mása, miért rendszeren együtt járnak: *lif laf*, valamint származékaik is: *lifeg, lafog*. Mondatnak holmi ringyongy, foszlány, szakadozott szövetről, ruháról, mely minden mozzanásra ide-oda hánykolódik. *Csak úgy lifeg lafog a rongy rajta*. Világos, hogy a *li la* gyökökben a mozgás alapfogalma rejlik, azonfölül a *lif laf* némi gúnyos, csúfolódó jelentéssel bír.

LIFÉG, (lif-ég) őnh. m. *lifég-tem*, —tél, —étt. l. LIF alatt.

LIGET, (1), (lig-et) fn. tt. *liget-ét*, harm. szr. —e v. —je. Molnár A. szerint am. a latin *saltus, nemus*. Az első jelent hegyek közti erdő, eszjes völgyet, a másik pedig síkon, völgyben, folyók mellett levő sűrű bokros helyet, csallitot. Első alapértelme tehát mélység, laposság, völgyesség, mely fákkal, bokrokkal van benöve, s különbözik az erdőtől, mint-hogy ez vagy egész hegyeket lep el, vagy, ha lapá-nyon fekszik is, nagyobb terjedelmű, és természetesebb fákból áll.

„Kies liget keríti
Magános házamat,
Folyókút hívesíti
Virágos halmomat.“

Kis János.

„Hervad már ligetünk s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.“

Berzsenyi.

Egyébiránt néha a ligetet is erdőnek mondja az iugadozó nyelvcsókás, mint a pesti *városliget*, inkább csak a német „*Stadtwaldchen*“ után *városerdőnek*. A *liget* szónak gyöke a mélyedést, alacsonyt jelentő *le*-ből módosított *li*, s eredetileg *leget*, mint *sziget* Komárom vidékén *szeget*, minthogy a víz szegi körül, tehát *szeg-hely*, a *liget* pedig *leg-hely* v. *lig-hely*, alacson helyen fekvő erdőség. Eszerint *liget* am. *lig-ed*, *leg-ed*. Némelyek a latin: *lucus*-ból vélik eredetnek, de ami igen keresett származtatás. Finnül: *lehto*. A *liget* szótól sok helység vette nevezetét, melyek között van *Szegliget* Tornában, és *Szigliget* Szalában. Ez utósó mint magánálló hegyre épített ó vár nevezetes, de nevét bizonyosan nem magasságától kapta, hanem a Balatonhoz közel fekvő *ligetes* völgytől. A *liget* a költői nyelvben gyakran előfordul. „Gyöngye Klorinda, hűs kikeletben, egy szép ligetben fel s alá jár.“ (Faludi). „Kis kertekben, ligetekben együtt legelnek.“ (Népd).

LIGET, (2), l. LIGETH.

LIGET, (3), pusztá Arad m., erdélyi falu F. Fehér és Torda m., KERCSE—, falu Somogy, m.; helyr. *Liget-re*, —én, —ról.

LIGETÉKECSÉSZEKÜRT, (liget-éke-csészekürt) ősz. fn. Növényfaj a csészekürtök neméből, melynek tokja hosszú hengeres, szára durva szőrös, szögletes, sugár, szirmai épülők, himjei a bokrétánál rövidebbek, csak második évben virágzik, s virága nagy sárga, a köznép nyelvén: *idegen sárga viola*. (*Oenothera biennis*).

LIGETÉS, (lig-et-és) mn. tt. *ligetés* t v. —et, tb. —ek. Ligetekkel, azaz sűrű völgyi erdőcskékkal, csalitokkal benőtt. *Ligetes szigetek, vízmellékek. A csálókői Duna vidékei ligetesek.* Szélesb ért. bokros, pl. *ligetes szőlő*, melynek igen dús hajtásai, és sűrű levelei vannak.

LIGETÉSEDÉS, (lig-et-és-éd-és) fn. tt. *ligetessedés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Ligetessé levés, bokrosodás, csalitosodás.

LIGETÉSEDIK, (lig-et-és-éd-ik) k. m. *ligetessed-tem*, —tél, —étt. Bokrosodik, csalitosodik. *Az ár-víz járta vízmellékek, szigetek szaporán ligetessednek.*

LIGETESÜL, (lig-et-és-ül) önh. m. *ligetésül-t*. Ligetessé alakul, azaz bokrossá, csalitossá leszen. *Ligetesül a szőlő*, midőn nem nyesisik, föl nem kötözik.

LIGETFALVA, falu Pozsony m.; helyr. —*falvára*, —n, —ról.

LIGETH, faluk Baranya és Temes m., pusztá Abauj m.; helyr. *Ligeth-re*, —én, —ről.

LIGETI, (lig-et-i) mn. tt. *ligeti-t*, tb. —ek. Ligetben termő, lakó, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ligeti puha fa, vessző, tövis. Ligeti fülemile*, mely az erdeinél szebben énekel.

LIGETICSILLAGHÚR, ösz. fn. Csillaghúr faj; virágfürtjei szétágazók, levelei szívesek, nyelesek, az ág- és kocsántöveken nyeletlenek. (*Stellaria nemorum*).

LIGETKERT, (liget-kert) ösz. fn. Ligetformára alakított kert, angolkert. (Park).

LIGGAT, l. **LIKGAT**.

LIH, hangszó, mely a *leh*-nél valamivel gyöngébb s jelenti a fáradt vagy beteg embernek erőtelegebb lehdét. Innen *liheg*, *lihegés* lágyabb kifejezések, mint *lehel*, *lehelés*.

LIHA, (li-ha v. lih-a) fn. tt. *lihát*. Szatmári tájszólás szerint könnyű vékony kötés. *Lihába kötni*. Úgy látszik nem egyéb, mint a könnyű, üres tokot jelentő *léha* módosított alakban. V. ö. **LÉHA**.

LIHÉG, (lih-ég) gyak. önh. m. *lihég-tem*, —tél, —étt. Gyöngéden, alig észrevehetőleg lélekzik, pl. a fáradt, lankadt, beteg ember. *Alig liheg a szegény, oly gyöngé*.

LIHÉGÉS, (lih-ég-és) fn. tt. *lihégés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyöngéd, finom, alig hallható lélekzés, milyen a beteg emberé.

LIHÓ, bodrogközi tájszó, l. **LÉHÓ**.

LIK, fn. tt. *lik-at*, harm. szr. —a v. —ja. Kicsiny. *likacs v. likacska*. Általán minden nyílás, mely valamely testbe mélyed, vagy rajta keresztül hat. Némely ilyen nyílásoknak, pl. az emberi testben, külön neveik vannak, mint: orr, fül, száj, vagy az épületekben, ablak, ajtó, kémény; de gyakran a lik mint jelző hozzájuk tétetik, pl. orrlík, szelelőlik, pinzelik, kályhalik stb. *Likakat fúrni a gerendába, falba. Likakat ásni a földbe. A disznók likakat túrtak a ház tövébe. Likak a felpuffadt kenyér belében, a rohadni kezdő gombában. Egérlik*, melyben egér lakik.

Az ürget kiönteni likából. A rókát kiperzselni a likból. Szegény róka, egér az, melynek csak egy lika van. (Km.). A 'lik' szó legszokottabban használtatik holmi mesterséges, fűrt, szűrt, vésett nyílásokról, valamint olyakról is, melyek romlás által támadtak, s nem kellene lenniök, pl. likak a ruhán, csizmán; likak a padolatban. A kupjátékban liknak mondatik a fölállított kupok közti nyílás, innen: *likat dobni* am. a tekét, v. mancsot ezen nyíláson átszalasztani. Átv. ért. jelent nyomorú szűk lakot, viskót, mely mintegy a vadak rejtekéhez hasonló. *Egy likért 50 pengő forintnyi bért fizetni. Ezek nem is szobák, csak likak.* Szinte átv. ért. am. hiány. *Csak még ezt az egy likat bedughatnám v. betölthetném*, mi egyébiránt csak köz nyelvbe való kifejezés.

E szóval élnek általán Erdélyben, és Magyarország több vidékein, nevezetesen túl a Dunán, másutt divatosabb a *lyuk* v. a népi kiejtés szerént: *juk*. Hasonló változatnak: *tik* és *tyük*. Mi elemzését illeti, eredetere egy a *lék* szóval, s alapfogalom benne a mélyedés. L. **LÉK**, fn. Gyöke *li*, mely ismét a *le* módosulata, s jelentése lapulás, mélyedés. Így változik a vele viszonyos *fe* és *fi*, melyekből lett *fel* és *fil*, pl. a *Fil-Istál* (Fel-Istál), *filkó* (felső a kártyában), *filagória*, azaz föl-gória am. magas góré. S valamint a *fe* gyökhöz rendszeren vékony hangu ragok járulnak, a *fi*-hez pedig vastaghanguak: hasonlóan a *le* vékony, a *li* pedig vastaghangu ragokat v. képzőket vesz fel, pl. a *likas*, *linkó* származékokban, ritkábban vékonyakkal is párosul, mint a *liget* szóban. Rokon vele a német *Loch*, *Lücke*, lengyel *loch*, finn *lipä* stb.

—**LIK** ösz. igeképző az *l* és *ik* képzőkből, pl. *villám-lik*, *fény-lik*, *sötét-lik*, *fehér-lik*, *rém-lik*, néha az *l* meg is kettőztetik, pl. *rongy-ol-lik*, *zöld-el-lik*, *sárgá-l-lik*.

LIKACS, (lik-acs) kicsiny. fn. tt. *likacs-ot*, harm. szr. —a v. —csa. Apróbbféle kis lik, pl. melyet tüvel, árral szúrnak, vagy a molyok rágnak. Így nevezhetők az állati bőrön levő hézagocskák, melyek által a test kipárolog. Másképp: *lyukacs*. (Porus).

LIKACSOL, **LIKACSOLÁS**, l. **LYUKACSOL**, **LYUKACSOLÁS**.

LIKACSOS, (lik-acs-os) mn. tt. *likacsos-t* v. —at, tb. —ak. Amiben sok likacs van. *Likacsos sajt, kenyér. Likacsos gomba. Molyette likacsos posztó. Nyűrágta likacsos falevelek.* Másképp: *lyukacsos*. V. ö. **LI-KACS**.

LIKACSOSODIK, l. **LYUKACSOSODIK**.

LIKACSOSSÁG, (lik-acs-os-ság) fn. tt. *likacsosság-ot*, harm. szr. —a. Valamely testnek állapota, vagy tulajdonsága, midőn sok likacs van benne. Másképp: *lyukacsosság*.

LIKAD, (lik ad) önh. m. *likad-t*. Lik támad rajta. *Likad az elmdlított posztó, az elkopott bőr.* Közönségesen ki igekötővel használtatik. *Kilikadt a csizma talpa. Kilikadt a zsák, zseb.* Másképp: *lyukad*. V. ö. **LIK**.

LIKADÁS, (lik-ad-ás) fn. tt. *likadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely test likad, vagy maga azon nyílás, mely liknak mondatik. Más-kép : *lyukadás*. V. ö. **LIKAD**.

LIKAGYÁN, (lik-agyán) ősz. fn. Növény-nem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, mely-nek bokrétája kerékforma, öt vagy hat metszésű, minden metszés tövén a torkolatnál két lik, honnan a neve. (Swertia).

LIKAS, (lik-as) mn. tt. *likas-t*, v. —at, tb. —ak. Amiben lik van, mi kilikadt. *Likas csizma*. Térdén *likas a nadrág*, *könyökön likas a dolmány*. *Likas falak*. *Likas bögréből, fazékból kifoly a lé*. *Haragos asszony, füstös konyha, likas tál, három gonosz a háznál*. (Km.). *Likas kása*, 1. ezen ezikk alatt. Szójáték gyanánt mondják : *likas-bikas*.

LIKASÉR, (likas ér) 1. **LIKASÍR**, 2).

LIKASÍR, (likas-ír) ősz. fn. 1) A köznép nyel-vén növényfaj a gégevirágok neméből, melynek le-velei kerekded- szívesek, nyelesek, kevéssé tompák, kocsányai a levéltöveken bokrosak. Más-kép a köz-nép nyelven : *him farkasalma*, növénytani néven : *farkas gégevirág*. (Aristolochia clematitis). 2) Van a köznép nyelven egy másik *likasír* vagy jobban : *likas-ér*, azaz likasgyökér is, t. i. növénytani néven : *likas-ér füstike* (fumaria bulbosa), melynek t. i. a gyöke-re gumós, odvas ; más-kép a köznepi nyelven : *tava-szi gerédes, kakasláb, hüvelykes föld füst*.

LIKASKÁSA, (likas-kása) ősz. fn. Étel neme. A megfőtt köleskásának a közepét meglikasztják és édes tejet töltnék bele, ezért hívják likas kásának (a székelyeknél). Másutt pedig az egész kásafőzetet épen hagyják és a tálban köröskörül töltik a tejet, amidőn a neve *karimáskása*, minthogy a tej mintegy karimáját teszi.

LIKASLEVELÜFÜ, (likas-levelü-fü) ősz. fn. Növénytani néven : *csengő linka*. (Hypericum perforatum). L. **LINKA** alatt.

LIKASODÁS, (lik-as-od-ás) fn. tt. *likasodás t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely test likasodik. A *koptatásnak likasodás a vége*. Más-kép : *lyukasodás*.

LIKASODIK, (lik-as-od-ik) k. m. *likasod-tam*, —tál, —ott. Likassá válik, likak támadnak benne. *Az igen megviselt ruha likasodik*. V. ö. **LIKAS**.

LIKASZT, (lik-asz-t) áth. m. *likaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *likaszsz*. Valamely testen likat csinál, fúr, szúr, tűr, szakaszt, mar, harap, vakar stb. Rendesen ki igekötővel jár. *Szegeggel kilikasztani a zsá-kot*. A *pipaszárnak való sürjefát kilikasztani*. Más-kép : *lyukaszt*. V. ö. **LIK**.

LIKASZTÁS, (lik-asz-t-ás) fn. tt. *likasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn bizonyos esz-köz vagy erő likat csinál. V. ö. **LIKASZT**.

LIKAZ, (lik-az) áth. m. *likaz-tam*, —tál, —ott. L. **LIKASZT**.

LIKÉR falu Gömör m.; helyr. *Likér-re*, —én, —ról.

LIKGAT, (lik-og-at) gyak. áth. m. *ligkat-tam*, —tál, —ott, par. *liggass*. Minthogy gyöke *lik*, iga-zán így kell írni : *ligkat*, nem : *liggat*. Jelentése : valamely szilárd testen több likat szúr, bök, szakaszt stb. *Szegekkel ligkatni a falat*. *Arral ligkatni a bőrt*. *Tühegygyel általligkatni a papírt, vásznat*. A *ruhát kop-tatás által kiligkatni*. Más-kép : *lyukgat*. V. ö. **LIK**, **LYUK**.

LIKGATÁS, (lik-og-at-ás) fn. tt. *ligkatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valami vagy valaki likakat csinál. V. ö. **LIKGAT**.

LIKLIK, a székelyeknél tréfásan am. csiklik. (Kriza J.).

LIKÓCS, (lik-ó-es) fn. tt. *likócs-ot*; helyr. *Li-kócs-on*, —ra, —ról. Győr városával határos pusztá, mely merő gödröcskékből állott, míg némely részeit ki nem egyengették. A hagyomány szerint itten egy-kor török tábor tanyázott, s innen e gödrök. E szó-ban a *cs* nem kiesinyező, hanem átalakult s, s am. *li-kós*, azaz likókkal bővelkedő, az elavult *likó* törzsök-től. Így képződött a *babócs*, a babó (bab) szótól.

LIKTÁRIOM, fn. tt. *liktáriom-ot*, harm. szr. —a. Gáspár János és Beregszászi szerint perzsául : *lektár*, latinosan : *electuarium*, magyarított változat-tal : *lekvár*. Különbféle gyümölcsökből főzött eseme-gefőle íz, gyümölcsíz.

„Liktáriom, lépesméz,
Aki szeret, reám néz.” Népd.

LIKTÁRIOMOS, (liktáriom-os) mn. tt. *liktári-omos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Liktáriommal, lekvár-al, vagyis gyümölcsizzel készített, töltött. *Liktári-omos téstásétek*. 2) Amiben liktáriomot tartanak. *Lik-táriomos üvegek, edények*.

LIKVÁND, falu Sopron m.; helyr. *Likvánd-ra*, —on, —ról.

LILA, (1), fn. tt. *lilát*. Növény-nem a kéthíme-sek seregéből, és egyanyások rendéből; csészéje ki-csiny, négy fogu, bokrétája négy metszésű, tokja ösz-venyomott, kétfelé nyíló a lapján. A faneműek közé tartozik. Fajai között legismeretesebb az *orgonafa* v. *szelencze*. (Syringa vulgaris). Rokon a tölesért jelentő *liú*, *livó*, *lihó* szóval, minthogy a lila virágai „liu” az-az töleséralakúak, vagy mivel ezen fának ágai belül igen székesek, s könnyen tölesérré alakíthatók. Erre látszik vonatkozni a latin syringa is. Németül : *Flie-der*, melyről Adelung úgy vélekedik, hogy rokon a csövet jelentő *Fließ* szóval. Egyébiránt a *lila* spa-nyolul : *lilac*, olaszul : *lilla*, francziául : *lilas*; s mint-hogy ezen fa idegen (tulajdonképen persiai) eredetű, igen hajlandók volnánk hinni, hogy nevét is magával hozta, ha azt a dolog természetéből és saját nyelvünk-ből nem helyesen elemeznők.

LILA, (2), női kn. Eulalia, mások szerint Eli-sabetha szóból rövidítve.

LILAFANZÁR, (lila-fan-zár) ösz. fn. A fanzárok neméből való növényfaj, mely nevét részént onnan kapta, hogy virága lilaszínű, részént mivel bokrétájának torkát a himszálak szőrei (fanai) bezárják. (*Lycium Boerhaaviaefolium*).

LILASZÍN, (lila-szín) ösz. fn. Olyan kékes szín, milyen a lilafa, vagy másképp orgonafa, szelencze-fa virágának színe. Ha melléknév am. lilaszínű.

LILASZÍNÜ v. —**SZÍNÜ**, (lila-színű) ösz. mn. A lilafa virágához hasonló színű. *Lilaszínű nyak-hendő*.

LILE, fn. tt. *lilet*. Madárnem, melynek több fajai vannak. (Charadrius). *Zöld lile*, mely vizenyős réteken lakik, gilisztákkal él, s esős időben eléjön, és *lileg*. (Ch. pluvialis). *Parti lile*, mely a tengerek mellett tartózkodik, különösen Angliában, s főleg Éjszak-Amérikában. (Ch. calidris). Nevét hangjától kapta.

LILIOM, fn. tt. *liliom-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Növénynem a hathímeselek seregéből és egyenások rendéből; csészéje nincs, bokrétája harangforma, hat szirmu, szirmai belülről a tövektől fogva félig a gerinczen kívülgyeltek, válusak. Fajai között, melynek : *apró, bűdös, erdei, fogas, kék, koczks, ledány-, olasz, sás- v. sárga, tarka, turbán* stb. legnevezetesebb a *fehér liliom*. (*Lilium candidum*). *Tiszta, mint a liliom*. A *fehér liliomnak is fekete az árnyéka*. (Km.). Közvetlenül a latin *lilium*-ból származott, melyhez rokon a hellen *λειριον*, német *Lilie*, francia *lis* stb. A persa nyelvben *lalah* v. *alalah*, s a törökben *lale* am. tulipán.

LILIOBÓGÁR, (liliom-bogár) ösz. fn. Igen kicsi bogár, melynek nyaka hosszukás, csápjai, lábai, feje és hasa feketék, szárny- és mellpajzsa haragos vörös.

LILIOFFEHER v. —**FEJÉR**, (liliom-fehér) ösz. mn. Oly fehérszínű, mint a fehér liliom virágai. *Lilioffeher nyak, kebel*.

LILIOFFEHERSÉG v. —**FEJÉRSÉG**, (liliom-fehérség) ösz. fn. Fehérség, mely a fehér liliom virágához hasonló.

LILIOFFEHERSÉGÜ, lásd : **LILIOFFEHER**.

LILIOKKERESZT, (liliom-kereszt) ösz. fn. A ezimertanban jelent oly keresztet, melynek négy végén liliomok látszanak.

LILIONNEMÜ, (liliom-nemű) ösz. mn. A liliomok neméhez tartozó, vagy olyanforma, mint a liliom. *Lilionnemű virágok*.

LILIOMOLAJ, (liliom-olaj) ösz. fn. A fehér liliom virágainak szirmaiból kivont olaj.

LILIOMOS, (liliom-os) mn. tt. *lilimos-t* v. —at, tb. —ak. Liliomtermő; liliommal ellátott, díszített. Főnevül tt. *lilimos-t*, tb. —ok, am. liliomvirág.

LILLIK, fn. tt. *lillik-et*. Vadlúdfaj, mely a mi éghajlatunk alatt nem költ, s csak úgy vándorol ide. Innen a közmondás : *mikor a lillik tojik*, azaz sohanapján.

LIMÁNY, (lin-om-ány?) fn. tt. *limány-t*, tb. —ok. Kenessey Albert szerint a hajósok nyelvén olyan hely, hol a víz útát vesztve, megcsendesül s lassú körben mozgást vesz föl. Minden esetre a *lim* rokon sőt azonos *lin* gyökkel, *linba*, *linkó* és *linka* szókban.

LIMÁNYOS, (lin-om-ány-os) mn. tt. *limányos-t* v. —at, tb. —ak. Limányt vagy limányokat tartalmazó.

LIMBA, (1), **LIMBÁL**, l. **LINBA**, **LINBÁL**.

LIMBA, (2), erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Limbá-ra*, —n, —ról.

LIMLOM, ikerített fn. mely *lom* szóból *lim*-nek, mint amaz kicsinyző alakjának előtétele által származott. Am. többféle lom. V. ö. **LOM**.

LIN, elvont gyöke *linba*, *lindik*, *linka*, *linkó* szókban és az első származékainak. Azonos *len* gyökkel *leng* szóban.

LINA, **LÍNA**, női kn. Carolina. Eredeti jelentését l. **KÁROLY** szónál.

LINBA, (lin-b-a) fn. tt. *linbát*. Gyöke az ideoda mozgást jelentő *lin*, másképp *len*, mely megvan a *leng*, *lenged*, *lengedez* származékokban. A *lin* gyök-ből lett az igeneves *lin-ó*, *lin-v*, *lin-b*, s a toldalékkal *linb-a*. Így képződtek a *hinba*, *czinba*, s némely mások. Jelent bizonyos eszközt, vagy készüléket, mely oly fekvő vagy függő helyzetben van, melynél fogva könnyű megilletésre, mozdításra ideoda, vagy föl és alá inog. Legközelebbi rokona a *hinba*, azután a *czinba*, honnan *linbálni*, *hinbálni*, *czinbálni* am. ideoda ingatni, mozgatni. Köz gyökük a mozgást jelentő *in*, melynek értelmét az elébe tett *l* még inkább neveli. Linbának mondható általában minden hintáló készület, különösen, mely fölülről lefelé függ, pl. az óra linbája. (Oscillum). V. ö. **LOMBA**.

LINBÁL, (lin-b-a al) áth. m. *linbál-t*. Valamely testet nehezkedésének középpontja körül ideoda, vagy föl és alá ingat, mozgat. *A szalagokon függő bölcst linbálni. Testét ultében ideoda linbálni. A hintó linbálja a benne ülőt. A hullámok linbálják a hajót*. V. ö. **LINBA**.

LINBÁLÁS, (lin-b-a-al-ás) fn. tt. *linbálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit v. valakit linbálnak. V. ö. **LINBÁL**.

LINBÁLÓDÁS, (lin-ba-al-ó-d-ás) fn. tt. *linbálódás-t*, tb. —ok. Állapot, midőn valami vagy valaki linbálódik.

LINBÁLÓDIK, (lin-b-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *linbálód-tam*, —tál, —ott. Mintegy belső mozgalomnál fogva ideoda inog, hanyódik, hintálódik.

LINBÁZ, (lin-b-a-az) áth. m. *linbáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. l. **LINBÁL**.

LINBÁZÁS, fn. l. **LINBÁLÁS**.

LINCS, **KIS** —, **Ó** —, faluk Pozsony m.; helyr. *Lincs-re*, —én, —ről.

LINDIK, (lin-d-ik) fn. tt. *lindik-et*. Székely tájszó, s am. csiklandó az asszonyi nem szeméremtestében. Eredetileg *lindék*, mint : *szurdék*, *szándék*. Gyöke

a mozgékonyt jelentő *lin*, mely ugyan ily jelentéssel bír a *linba*, *linbál* szóban is. Mások a román *lindik* v. *limbig* (nyelvecske) szóval azonosnak vélik.

LINEAHAJÓ, (linea-hajó) ösz. fn. A hadi hajók legnagyobb három árboczosa, rendszeren három ágyússal, melyekben 74—90 söt több ágyú is van; máskép: *sorhajó*. (Kenessey Albert).

LINGA, (lin-oga-a) l. LINBA és HINBA.

LINGÁZ, (lin-og-a-az) önh. m. *lingáz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. LINBÁL és HINBÁL.

LINI, női kn. l. LINA.

LINKA, (1), (lin-og-a) fn. tt. *linkát*, több. *linkák*. 1) Dunán túl, nevezetesen Sopron vármegyében jelent bürüt, azaz ingadozó, libáló kis fahidat, mely egy keresztül fektetett deszkából vagy gerendából áll. Rokona az ingoványt jelentő *linkó*, és *lanka*; lehet maga az 'ingő' szó is *l* hang előtételével, mint *incubus*-ból lett *linkábás*.

LINKA, (2), fn. tt. *linkát*. Növénynem a sokfalkások seregéből és sokhímesei rendéből, melynek némely fajait a babonások ördögüzésre használták. Több faj, nevezetesen a *négyszegű*, *szakállas*, *hegyi*, *borzas*, és *csengő* faj levelei oly átlátszón pettegetettek, mintha *likacsosak* volnának; innen különösebben a *csengő linka* neve köznépiesen: *lyukas levelűfű*; minélfogva hihetőleg innen vette nevét az egész nem: *linka*, azaz *lika*; francziául: *milpertuis*, azaz ezer lik. (*Hypericum*, különösen a *csengő* latin neve: *hypericum perforatum*).

LINKA, (3), női kn. Carolina.

LINKABÁS, fn. tt. *linkábás-t*, tb. —*ok*. Molnár A. és Páriz szerint am. a latin *incubus*, azaz nyomó lidérc, boszorkány. Úgy látszik, nem egyéb, mint az *incubus* magyarított formában: *inkábás*, *linkábás*.

LINKÓ, (lin og-ó v. in og-ó) fn. tt. *linkó-t*. Egy az ingoványt, söppedékes, gödrös, nedves helyet jelentő *linka* szóval, amaz t. i. eredeti, emez pedig módosított részesülő *linog* igétől, melynek gyöke *li* am. *le*, azaz alá, minthogy a linkóban alapfogalom az alászállás, alásöppedés; vagy pedig az *l* hang előtételével *inog* igétől.

LIPCSE, fn. 1) Liptóvármegyei helynév. *Német Lipcse*, *Tót Lipcse*; helyr. *Lipcsé-n*, —*re*, —*ről*. 2) Szászország egyik nevezetes városa, kivált vásáraitól és könyvkereskedéséről. (Leipzig). Mint külföldi helynév, a helyragozás általános szabálya szerint: helyr. *Lipcsé-be*, —*ben*, —*ből*.

LIPE, máskép: LEPE, l. LEPKE.

LIPECZ, (lip-ecz) l. LIPHECZ.

LIPCEZKÉDIK, l. LIPICZKÉDIK.

LIPHECZ, (lip-h-ecz) mn. tt. *liphecz-ét*. Székely tájszó, s am. lusta, lomha, tunya, hitvány. Gyöke a *lap* szónak kicsinyező alakja *lip*, minthogy a lipecz ember meglappan, meglippen, hasán vagy hanyatt heverész. Máskép: *liphecz*, *lipecz*. Itt az *ecz* nem kicsinyező, hanem a tulajdonságot jelentő *esz*

(es) képzőnek módosulata, mint *kopacz* (kopasz), *dugacs* (dugasz), *lapicz* (lapis) stb.

LIPHESZ, (lip-h-esz) mn. tt. *liphecz-t*, tb. —*ek*. L. LIPHECZ.

LIPI, l. LIPILAPI.

LIPICSÁN, (lip-ics-án) mn. tt. *lipicsán-t*, tb. —*ok*. A székelyeknél am. rosz testállású (Kriza J.), ki lelappanva, testét leeresztve jár.

LIPICZKÉDIK, (lip-icz-kéd-ik) k. m. *lipiczkedtem*, —*tél*, —*ett*. Ferenczi János szerint a székelyeknél am. féllábon mankóval sántikál. Általános értelme a sántikálás. V. ö. LIPICZKEL, LIBICZKEL, LIBBENT.

LIPICZKEL, (lip-icz-g-el) gyak. önh. m. *lipiczkel*. Aprózott léptekkel jár, kicsinyeket lépdegel. Néha am. libiczkel, aprókat libbent, biczegve jár. Gyöke *lip* nem egyéb, mint a kicsinyített *lép*, melynek jelentését az *icz* még inkább kitünteti; az utóbbi értelemben pedig am. *lib*. Így lett a nagyító *tapos*-ból *tipiczkel*, *tepiczekel*.

LIPICZKELÉS, (lip-icz-g-el-és) fn. tt. *lipiczkeles-t*, tb. —*ék*. 1) Aprózott léptekkel járás. 2) Libiczkelés. V. ö. LIPICZKEL.

LIPILAPI, ikerített fn. melynek első része csak az utóbbinak (*lapi* v. *lapu*) kicsinyzője. A székelyeknél az igen gyér levelű káposztafőről mondják. (Kriza János).

LIPINKA v. LIPONKA, (lip-in-g-a v. lip-on-g-a) fn. tt. *lipinkát*. A székelyeknél am. libegő hinta. L. LIPONKA, és v. ö. LIPINKÁZ. Ugyanott jelent sántító, libbentő embert is. *Lipinka Péter*. (Kriza J. gyűjteménye).

LIPINKÁZ, (lip-in-g-a-az) gyakor. önh. m. *lipinkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A limbálásnak, hintálásnak azon neme, midőn egy deszkát vagy rudat valamely polczon keresztben fektetnek, s mindkét végére ülve egymást föl-alá hinbálják. Világos, hogy a *li* gyökben a mozgás alapfogalma rejlik, s rokon: a *libeg*, *lifeg* igék gyökével, mintha volna *libingáz*, *lifingás*. E rokonsághoz tartozik *libánczol* is. V. ö. LIPONG.

LIPINKÁZÁS, (lip-in-g-a-az-ás) fn. tt. *lipinkázás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki lipinkáz.

LIPNIK, KIS —, falu Sáros, NAGY —, Szepes m.; helyr. *Lipnik-re*, —*én*, —*ről*.

LIPÓCZ, faluk Gömör, Turóc, Vas, Ung m.; helyr. *Lipócz-ra*, —*on*, —*ről*.

LIPOLT, l. LIPÓT.

LIPONG, (lip-on-g) gyak. önh. m. *lipong-tam*, —*tál*, —*ott*. Ideoda libegve mozog. Ez igéből kicsinyített alakban lett: *liping*, mint *kereng kering*, *kacsong kacsing* stb. s a lipingből származott *lipingáz*, keményebben: *lipinkáz*.

LIPONGÁS, (lip-on-g-a-ás) fn. tt. *lipongás-t*, tb. —*ok*. Ideoda libegve mozgás.

LIPONKA, (lip-on-g-a) fn. tt. *liponkát*. Gyermek hintáló játéka, midőn deszkát vagy valamely rudat tesznek bizonyos emeltebb gerendán keresztül,

s magukat libegtetik rajta. Törzsöke : *lipong*, melyből lett igenév *lipongó*, *liponga*, s keményítve : *liponka*. Székely tájszó, máskép ugyanott : *lipirka*, *libitoka*, *libikóka*.

LIPÓT, férfi kn. tt. *Lipót-ot*. Leopoldus (orosz-lánbátorságu).

LIPÓTFA, pusztá Somogy m.; helyr. --*fá-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPÓTFALVA, falu Vas m.; helyr. --*falvá-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPOVNOK, falu Nyitra m.; helyr. *Lipovnok-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPPA, mváros Temes, falu Szala m.; helyr. *Lippá-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPPAHÓCZ, falu Szala m.; helyr. *Lippahócz-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPPEN, (lipp-en) önh. m. *lippen-t*. A *lappan* ige kicsinyített alakja; *lippen lappan*. Mondják különösen tyúkról, s más jérezemadarakról, midőn a hím előtt vagy alatt lelapulnak. *Meglippen*.

LIPPÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Lippó-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPSI, fn. tt. *lipsi-t*, tb. --*k*. Dézsvidéki tájszó, am. burgonya, pityóka.

LIPTAGEREGE, falu Nógrád m.; hely. --*Ge-regé-re*, --*n*, --*ról*.

LIPTAI, mn. tt. *liptai-t*, tb. --*ak*. Liptóból való, ott termett, ott készített, arra vonatkozó stb. *Liptai sajt*. Törzsöke Liptó, de valamint más ily végzetű helynevek, s némely más részesülő főnevek, úgy ez is két alakban veszi fel az *i* képzőt; *liptói* és *liptai*, mint *ardói* *ardai*, *brassói* *brassai*, *szeceői* *szecei*, *darnói* *darnai* stb. stb.

LIPTÓ, fn. tt. *Liptó-t*; helyr. --*ba*, --*ban*, --*ból*. A kárpáti hegység legmagasabb vidékén fekvő vármegye, melynek nevezetesebb városai : *Rózsáhegy*, *Szent-Miklós*, *Német-Lipce*, *Liptóújvár* stb.

LIPTÓD, falu Baranya m.; helyr. *Liptód-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPTÓI, I. LIPTAI.

LIPTÓÚJVÁR, (másképen : *Hradek*) mváros Liptó m.; helyr. --*Újvár-on*, --*ra*, --*ról*.

LIPTÓVÁRMEGYE, (Liptó-vár-megye) lásd : LIPTÓ.

LIROMLÁROM, ikerszó, melynek alapja *lárom* azaz *lárma*. Élünk vele, midőn bizonyos beszédről azt akarjuk kijelenteni, hogy nem egyéb pusztá üres hangnál, lármánál. *Liromlárom az egész*. V. ö. LÁROM.

LISÓ, falu Hont m.; helyr. *Lisó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISPE, falu Szala m.; helyr. *Lispé-re*, --*n*, --*ról*.

LISZA, (1), I. LÉSZÁ.

LISZA, (2), falu Trenesín m.; helyr. *Liszá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZÁRNYA, falu Bereg m.; helyr. *Liszárnyá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKA, OLASZI—, mváros Zemplén m.; helyr. *Liská-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Liskó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKÓFALVA, falu Liptó m.; helyr. *falvá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZLÓ, férfi kn. Venceslaus. L. VENCZEL.

LISZNYÓ, erdélyi falu Sepsi székben; helyr. *Lisznyó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZÓ, falu Somogy m.; helyr. *Liszó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZT, (lisz-t v. li-szt) fn. tt. *liszt-ét*, harm. szr. --*je*. Kicsinyezve : *lisztécske*. Szoros ért. finom, s igen lágy, és a tapintatot alig érdeklő por, mely a gabonák, hüvelyes vetemények stb. magvaiból őrlés által készül, midőn t. i. az őszvetőrtött testek héjai, burkai a szítás zacska által elválasztatnak. Magára nézve : *búza*-, *rozsa*-, *árpa*-, *zab*-, *kukorica*-, *bab*-, *borsó*- stb. *liszt*. Rendeltetésére és minemiségére tekintve : *kenyérnek*, *zsömlének*, *kaldcsnak* való *liszt*, *Barna*, *fehér liszt*. A lisztnek legfinomabb kivonata : *lángliszt*. *Elfogy a liszt, ha sok markon megy által*. (Km.). *A liszt is néha búzalisztet eszik*. (Km.). *Két kö között kell a szép lisztnek kimenni*. (Km.). Szélesb ért. jelent könek vagy fának finom, apróra tört zúzott, vagy rágicsált porát, pl. midőn a szű lisztből őrlő a fát.

E szó vagy azok sorába látszik tartozni, melyek végén a *t* csak toldalékos kihangzás, mint : *arasz araszt*, *válasz választ*, *bibaszbibaszt*, *esperesesperest*, *lus lust*, (lucs, luest); és általán az *s* és *sz* szel végződő szók, kivált a rövidebbek, talán nagyobb nyomatosság végett szeretik fölvenni a *t* hangot; vagy pedig a *lisz* elvont gyöknek vétetvén a *t* reudes főnévi képzőként járul hozzá, mint *füst*-, *kosz*-t (= pózna), *geszt*-, *rost*-t szókban. Ezek szerint *liszt*-ben eredetileg *li* gyökem a mozgásnak legkönnyebb nemét jelenti, minthogy a *liszt* csakugyan a leggyöngédebb lehetetre is elrepül, elszáll. Innen az ellopódzó, elsuhanó emberről tréfásan azt mondják : hogy *ellisztelt*, azaz *liszt* módjára elszállt, elillant. Alapfogalomban t. i. a *li* gyökelemben egyeznek vele a *libánczol*, *libeg*, *lidéncz*, *lifeg*, mint élénk könnyű mozgást jelentő szók. Magához a *lisz* gyökhöz, mind hangban mind értelemben legközelebb áll mély hangon : *laza*. A finu *listin* am. a latin *furfur farinae*, a *liszt* korpája.

LISZTÁRULÁS, (liszt-árulás) ősz. fn. Lisztnek pénzért, kivált apróbb mértékben eladása.

LISZTÁRUS, (liszt-árus) ősz. fn. Személy, ki lisztet árul, ki liszttel kereskedik.

LISZTATKA, (liszt-atka) ősz. fn. L. LISZTMOLY.

LISZTBOGÁR, (liszt-bogár) ősz. fn. Bogárfaj, mely a lisztben terem, ha kivált azt nedves helyen

tartják, nem forgatják, nem szellőztetik. Ezen bogárnak kukaczat szeretik különösen a fülemilék. (Tenebrio).

LISZTÉL, (liszt-t-él) önh. m. *lisztél-t.* 1) Lisztet ad, azaz liszt fejlődik ki belőle. *Ez a búza igen lisztel* am. sok lisztje van. 2) Lisztet használ, lisztje van, olyan mint pénz. *A vizek elapadtak, s a malmok nem örölnék, nincs miből lisztelnünk.* 3) Átv. ért. eltakarodik, elhordja magát, szép csendesen ellillan mint a lisztpor. *Érezvén, hogy nem jól lesz a dolog, ellisztelt.*

LISZTÉLÉS, (liszt-t-él-és) fn. tt. *lisztelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lisztel.

LISZTÉLŐ, (liszt-t-él-ő) mn. és fn. tt. *lisztelőt*. Aki v. ami lisztel. Különösen főnevül, a malomkő alól kijövő lisztet felfogó láda.

LISZTENYV, (liszt-enyv) ösz. fn. Lisztből és meleg vízből készített ragadós pépszer, arra való, hogy két testet közvetlenül öszveragaszson. Ilyen a vargák, csizmaziák csirize. Különösen búzalisztből vagy keményítésből főzött pép, melyet a könyvkötők használnak.

LISZTERESZTŐ, (liszt-eresztő) ösz. fn. Azon tölcser a malomkő alatt, mely az őrlött lisztet fölveszi, és ha, mint mondják, parasztra őrlenek, egyenesen a lisztelőbe, vagyis lisztládába hullatja, ha pedig szitára őrlenek, elébb a szitába bocsátja, melyet az úgynevezett *petike* rázogató, s onnan hull a lisztelőbe.

LISZTÉS, (liszt-t-és) mn. tt. *lisztést* v. —*el*, tb. —*ék*. 1) Ami lisztreszeket foglal magában, mi lisztből fejlődik, törődik. Különösen mondják bizonyos magokról, és gumóféle gyümölcsökről, terményekről, melyek megérve vagy megfőzve, megsütve szétporlanak. *Lisztos gesztenye, burgonya.* 2) Amiben lisztet tartanak. *Lisztos hombár, hordó, láda, zsák, zacskó.* 3) Amit belepett a liszt. *Lisztos ruha.* 4) Mondják némely ételekről, melyek lényegét lisztbőltelek teszi. *Lisztos hurka, lisztos kolbász.* 5) A növénytanban olyan szerv, melynek felülete durva porhoz hasonló szemcsékkel van behintve, mint a fejtér libatopp (chenopodium album) levele. 6) Gúnyosan főnévileg (a midőn a tt. *lisztos-t*, tb. —*ék*) am. lisztlopó, s így csufolja a köznép a molnárokat.

LISZTÉSEN, (liszt-t-és-en) ih. Lisztel ellátva vagy belepve.

LISZTÉSHORDÓ, (lisztés-hordó) ösz. fn. Hordó, melyben lisztet tartani, kivált pedig szállítani szoktak. *A tábor után liszteshordókat szállítani.*

LISZTÉSHURKA, (lisztés-hurka) ösz. fn. Hurka, melynek töltelékét főleg zsíron pirított lisztép teszi.

LISZTÉSKAS, (lisztés-kas) ösz. fn. Sárral betapasztott kas, azaz hombár, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSKÁSA, (lisztés-kása) ösz. fn. Lisztből való, leginkább tejben főtt pópétek, a kisdedek számára. Rövidebben : *lisztkása*.

LISZTÉSSZEKRÉNY, (lisztés-szekrény) ösz. fn. Éléskamarai szekrény, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSSZÁK, (lisztés-zsák) ösz. fn. Zsák, melyben lisztet tartanak, szállítanak, s mely csinvaszonból szokott lenni, hogy a lisztet el ne zilálja.

LISZTÉZ, (liszt-t-éz) áth. m. *lisztéz-tem*, —*tél*, —*élt*, par. —*z*. Lisztel behint, befejérik, pl. a szakajtó kosárruhát, hogy a kiszakasztott kenyértészta hozzá ne tapadjon. *Aki malomba megy, belisztezi magát.* Jelenlyen annyi is, mint *hajporoz*. *Lisztezni a haját, arczot.*

LISZTÉZÉS, (liszt-éz-és) fn. tt. *lisztézés t*, tb. —*ék*. Lisztel behintés, befejérités.

LISZTFÉRÉG, (liszt-férég) ösz. fn. l. **LISZTBOGÁR**.

LISZTGOMBÓCZ, (liszt-gombóc) ösz. fn. Lisztből készített gombócféle éték, különböztetésül más gombócoktól, melynek : *daragombóc, májgombóc* stb.

LISZTHULLATÓ, (liszt-hullató) ösz. fn. Lásd : **LISZTERESZTŐ**.

LISZTKUKACZ, (liszt-kukacz) ösz. fn. A lisztbogárnak kukacza, azaz lárvája. Gúnyosan az oly hadi biztosok és sütők neve, kik a kezeik alatt levő lisztet hűtlenül kezelik.

LISZTLÁNG, (liszt-láng) ösz. fn. A szitára őrlött lisztnek legfinomabbja, a lisztnek lelke.

LISZTLŐPOR, (liszt-lő-por) ösz. fn. Igen finom má törött lőpor, különböztetésül a dara v. derceforma gorombább lőportól.

LISZTMOLY, (liszt-moly) ösz. fn. Molyfaj, mely liszt között tenyészik s élődik. (Acarus farinae).

LISZTPÉP, (liszt-pép) ösz. fn. Lisztből tejben főzött, leginkább kisdedek számára való pópétek.

LISZTPILLE, (liszt-pille) ösz. fn. Lisztbogár, midőn pillealakot ölt.

LISZTPOR, (liszt-por) ösz. fn. Akármiféle liszt, mennyiben porformája van, vagy por gyanánt szétszállinkózik. *A malomban járónak ruháit belepí a lisztpor.* *Riszből készített lisztporral behinteni a haját.*

LISZTVÁLU, (liszt-válu) ösz. fn. l. **LISZTERESZTŐ**.

LITAS, puszta Hont m.; helyr. *Lítas-ra*, —*on*, —*ról*.

LITAVA, falu Hont m.; helyr. *Lítavá-ra*, —*n*, —*ról*.

LITÉR, falu Veszprém m.; helyr. *Lítér-re*, —*én*, —*ról*.

LITINYE, falu Sáros m.; helyr. *Litinyé-re*, —*n*, —*ról*.

LITKA, falu Abauj m.; helyr. *Litká-ra*, —*n*, —*ról*.

LITKE, falu Nógrád, FÉNYES —, Szabolcs m.; helyr. *Litké-re*, —*én*, —*ról*.

LITVÁN- v. LITVAORSZÁG, (Litván- v. Litvaország) ősz. fn. A hajdani lengyelkirályságnak egyik alkotórészét tevő hercegség.

LITTY, LITTYLOTTY, l. LITY.

LITY, 1) hangzó, mely valamely híg testnek, nevezetesen levesételnek mozgásban levő állapotát jelenti, vastag hangon : *loty* innen ikerítve : *lityloty*. Általán a köznép tréfás nyelvében akármiféle híg étel, levesféle, mely az éhes gyomort nem tölti, mely a magyar szájnak nincs izére, melyben rágni való nincsen. A nép nyelvén pl. a kávé csak *lityloty*, sőt még a káposzta is, ha nincsen hús benne. Ezen *lity* gyökből ered : *lityeg-lotyog*. Rokonai : *licslocs*, *licseg-locsog*. 2) Midőn a *fity* szóval ikerül, jelenti valamely foszlány testnek ideoda mozgását. Innen *lityifityi*, am. ligő lógó, s átv. ért. *lityifityi legény*, am. szeleverdi hitvány; *lityeg fityeg* am. liglóg, *Lityegfityeg mint vén csakó a sívegen*. (Km.). Egyébiránt az első értelemben vett *lity* szóban is alapfogalom a mozgás, mert a híg test csak úgy adhat valamely hangot, ha mozgásba tétetik.

LITYÉGFITYÉG, (lityég-fityég) iker. önh. L. LITY alatt.

LITYÉGLOTYOG, (lityég-lotyog) iker. önh. l. LITY alatt.

LITYIKE, (lity-i-ke) fn. tt. *lityikél*. Székely tájszólás szerint kopott vázson, melynek szálai gyéren állanak össze, azaz lityegnek; tehát eredetileg *lityegő*, *lityege*, *lityige*, és így itt a *ke* nem kicsinyező, hanem csak átalakult *ge*, noha a kicsinyezés fogalma is tulajdonképpen a gyakorlatot jelentő *g* képzőben rejlik.

LITYLOTY, ikerített mn. és fn. Ízetlen híg leves, néhutt : *lőgyömör*, *letykó*. V. ö. LITY. Mondják emberről is, midőn a jelentése : hitvány, letyhedt v. letyvedt, gyáváska. *Lity-loty ember*; néhutt : *lacsuha*.

LIÚ, (li-ú) fn. tt. *liú-t*. Alakra és képzésre olyan mint *hiú*, *diú* (v. div), valamint ezek gyöke *hi*, *di*, úgy amazé *li*, s valamint *hiú* am. *vacuitatem habens*, *diu* (div) am. *pretium habens*, *pretio praeditus*, úgy *liu* am. *foramen habens*, t. i. gyöke a mélyedést jelentő *li*, mely megvan a *lik* szóban is. Liú jelent tehát mély minőségű eszközt, tölesért, melynek nélkülözhetlen kelléke, hogy *likas*. Máskép : *livó*, *lihó* v. *léhó*, *lijú*, *léju*, melyekben a jelen származtatás szerint a *v* vagy *h* vagy *j* csak közbeszuratok a kéthangzó összetorlódásának mellőzése végett. Egyébiránt más származtatással v. ö. LÉHÓ, melynek *liu* csak módosított alakja volna.

LÍZA, női kn. Elisabetha. Az idegen 'Elíze' után alakult. Magyarosabban : *Erzsébet*, kicsinyző módosítással : *Erzsi*, *Erzsike*, *Pere*, *Pörzse*, *Pörzsike*, *Börzse*, *Böske*, s nagyítóval : *Erzsók*.

LIZABON, fn. tt. *Lizabon-t*; helyr. —ba, —ban, —ból. Portugallia fővárosa.

LÍZI, l. LÍZA.

LIZINKA, fn. tt. *lizinkát*. Növénynem az őthímese seregéből és egyanyások rendéből, bokrétája

kerékforma, tokja gömbölyű, a hegyén egy szálla, egy rekeszü, tíz kopácsu. Virága sárga. (*Lysimachia*). Fajai : *bereki*, *fejes*, *füzéri* stb.

LO, elvont gyökelem, mely általán mozgást, különösebben helyből tova mozdulást, haladást jelent, mint származékaiból kitünik. További alakulása 1) *ő* képzővel *lob* jelenti valamely könnyű testnek a szabad levegőben való mozgását, melyből *lobda*, *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbant*, *lobtyú* erednek; 2) *cs* képzővel *locs*, valamely mozgásba hozott nedvnek visszautódását, mely egyszersmind hangot ad, innen : *locsad*, *locsadék*, *locsesan*, *locsecsant*, *locska*, *locskos*, *locsog*, *locsos*, *locspol* származnak; 3) lágy lehelettel *loh*, jelenti a felpuffadt, dagadt testnek aláesését, melyből *lohad*, *lohaszt*, *lohog*, *lohol* származnak; de a két utóbbi a tovahaladási értelemben is részt vesznek; 4) *m* képzővel lefelé lógó testnek mozgását jelenti, honnan : *lomos*, *lomozik*, *lomb*, *lomba*, *lomha*, *lomp*, *lompos*, ide tartozik *loncs*, azaz *lomcs*, *loncsos* am. *lomesos*; 5) *p* képzővel *lop*, am. valamit elvisz, tehát helyéből elmozdit; 6) *s* képzővel megvan a *Los* folyóvíz nevében; 7) *ty*-vel *loty*, némi árnyéklattal am. *locs*, melyből *lotyog*, *lotyó*, *lotytyan*, *lotytyant* származnak. Részletesen l. e szokat saját rovataik alatt. Midőn e gyökelemhez hangzóval kezdődő rag járul, ezzel egyesülvén az általános szabályok szerint hosszuvá lesznek. Így keletkeztek a *lo-ó*, *ló*, *lo-ób*, *lób*, *lo-oba* lóba, *lo-obál* lóball, *lo-od* lód, *lo-odúl* lódúl, *lo-odít* lódít, *lo-og* lóg, *lo-ogat* lógat, *lo-ogó* lógó, *lo-ok* lók, *lo-ostol* lóstol, *lo-ó-t* lót, *lo-ó-t-ás* lótás.

LÓ, (l. Lo gyökelem) fn. tt. *lovat*, személyragozva : *lov* am, *lov-ad*, *lov-a*, *lovunk*, *lovak*, *lovak* stb. Kicsinyezve : *lov-acska*. Mint ragozásaiból kitünik, gyöke az élénk mozgást jelentő *lo*, melyből igeneves *ó* képzővel lett *lo-ó*, vagy *lov*, összev húzva *ló*, am. élénken mozgó, futó, t. i. állat. Csagataj nyelven is *ulag* v. *ulak* am. futó, és ló. (Abuska 28. lapon). A másalsalhangzóval kezdődő ragokat, mint más rokonársai, származott alakban veszi fel: *lónak*, *lóra*, *lótól*, sőt az *i* ért és *ig* ragokat is : *ló-ért*, *ló-ig*, a többi rag pedig az egyszerű gyökhöz jár, de szebb hangzás vagyis két önhangzó összetorlódásának kikerülése végett *v* középragaszszal és megrövidült *o*-val : *lo-v-ag'* *lv-v-as*, *lo-v-on*, *lo-v-al*. Hogy a *ló*, valamint a hasonló *szó*, *só*, *tó*, *hó*, *fő*, *vő*, *nő*, *bő* stb. szókban nem a sémi nyelvek után felkapott állítólagos *nyugvó* v. rejlik, hanem hogy az *ó* valószínűsége igeneves képző, mely egy a harmadik személyes névmással; erről l. *ó*, *ő* igenévképző. Dunán túl, különösen Vasban és Sopronban így is ragozzák : *loam*, *lovakat*, hol a ragaszos *v* hangot szeretik elhagyni pl. a *lovakat* a *koács-hoz viszem patkolni*. Némely tájakon *lú*. Rokonok a főntemlített csagataj *ulag*-on kívül a sínai *lo* (equus albus ejus caudae crines sunt nigri. Schott Vilmos); továbbá a vogul *lu* v. *lo*, a déli orosz *loska*; kaukazi nyelven : *czo*, *czu*, mely összevág a gyermeknyelvi magyar *czoczó* szóval, mely nem más mint a lovat mozgásra biztató *czo* kettőztetése. Már Adelung jól

vette észre, hogy a ló több népek nyelvén kitünő gyorsaságától kapta nevét. Így a német: *Ross* régiesen: *ors*, *hors*, az angolban ma is: *horse* Adelung szerint rokon a német *hurüg*, *Hirsch* szókkal; tehát a magyar *poroszká*, *gyors*, *borbát* szókkal is. Rokonok továbbá értelemben a latin *equus*, aóliai hellen ἵκκος, (melyből ἵππος is módosultnak látszik), lithván *aíhvus*, szanszkrit *açvas açvâ*, melyekben Benfey szerint alapfogalom a gyorsaság, innen a szanszkrit *açu* (= gyors, sebes), latin *acer*, hellen ὀξύς stb. Adelung pedig a görög ἵππος és német *hüpfen* szokat is egy származásuaknak tartja. Mi magyarok ide sorozhatjuk a mozgásra biztató *híp*, *hop* indulatszót, valamint különösen a lóbiztató *hi!* szócskát. V. ö. LO gyök. A ló mi nálunk köz ismeretű, hasíthatlan patájú, rövid sima szőrű, de serénynyel és hosszú sudár hajú farkkal ellátott hasznos, szép, nemes, házi állat, melyet nyargalásra, húzásra, és teherhordásra szokás használni. *Vad ló*, mely természeti szabad állapotban létezik. *Szelíd ló*, mely házi lótlól származott, vagy természeti szilajságát letette.

A ló, mint általában igen haszonvehető állat, különösen pedig mint a magyar népnek ős időktől még a régi hunnoktól fogva kedvence, nagy szerepet viszen nyelvünkben mind szótárilag és közmondatokban, mind költőileg véve.

1) Korára nézve: *fiatal* v. *csikó*ló, melynek még úgynevezett csikófogai megvannak, régente *gyermekló*-nak is mondták. „És az több dolgok között könyergettem vala te ke (gyelmednek), hogy egy gyermeklova kérne ke (gyelmed) uramtul ő n (agyságátul) ennekem“. (Levél 1557-ből. Szalay Á. 400 m. l. Így 1551-diki levélben is). *Agg ló* v. *vén ló*. *Gyakorta agg lovon verik agyon a farkast.* (Km.). *A vén ló is megröhögi az abrakot.* (Km.).

2) Nemre nézve: *esődör* v. *monyas*, v. *mén*, v. *ménló*, v. *himló*, különösen ha nemzésre használtatik: *hágó*. *A jó monyas vagy megvakul, vagy megsántul.* (Km.). *A ménló ritkán rúgja meg a kanczát.* (Km.). A mén néha am. paripa. *Szilaj ménen nyargalni.* Ha heréjét kimetszik: *herélt*. *Herélt lónak csak egy a lába.* (Km.), azaz ha egy lába kitörik, semmi hasznát nem vehetni többé (Erdélyi János). *Herélt ló is megcsikózik néha, mikor leveti Málé Petit* (Km.). A nőstény ló *kancza*, v. *kabala*, v. *kaczola*, különösen, ha szaporításra használtatik, *anyaló*.

3) Színre nézve: *fehér*, *deres*, *vasderes*, *szürke*, *almásszürke*, *seregélyszürke*, *egérszörű*, *zsufa* (zsupszi-nű), *pej*, (világos pej, sötét pej, piros pej), *sárga*, *fakó*, *piros*, *kese* v. *kesely*, *barna*, *fekete*, *hóka*, *tarka*. A magyarnak legkedvencebb színei a *fakó*, *sárga*, *pej*, miért a népdalokban ezek fordulnak elé leggyakrabban: „Czo fel fakó.“

„Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette.“

„Fakó lovam jó paripám,
Rajta mennék hozzád babám.“

„Az én lovam száz talléros fakó.

Ha rá ülök, szikrázik a patkó.“

„Ne búsulj, fakó,
Lesz rajtad patkó.“

„Van paripám takaros,
Kurta farku, pej, piros.“

„Sárga csikóm fel van kantározva.“

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngyharmatot levertem a földre.“

„Állj meg Jancsi, itten van már a csárda,
Ihatnék a rudas lovam, a sárga.“

(Népdalokból).

A szürke és fehér lovat néha gúnyosan emlegeti a nép. *Margit asszony, fehér ló, ritka válik benne jó. Czo te fejér, taszitsd feleség. Ha fejér lovat látott, ma nem éhez meg. Fehér lónak, világos felhőnek, mosolygó menyecskének nem kell hinni.* (Különös, hogy a közmondások az asszonyt és lovat szeretik öszvehasználni. *Asszonyynak és lónak soha hinni nem kell.* [Gvadányi]. *Feleséged s paripádat soha másokra ne bízzad.*)

„Bár csak addig meg nem holtál volna,
Míg egy szürke lovat nem loptál volna.“

(Czigányd.)

Szürke v fehér lótlól nem kérnek vámot, (hanem a gazdájától). Népies élcz.

4) Különféle tulajdonságaira nézve: *bokros ló*, v. székelyesen: *jeszke ló*, mely könnyen megijed, és makacs. *Csikönyös ló*, mely megköti magát. *Fáradt ló. Fáradt lónak farka is nehéz.* (Km.). *Fáradt ló is farka előtt jár.* (Km.). *Kemény száju ló. Hányó ló*, mely a lovagot rázza, hánytartja, melyen, mint mondják, mákot tör az ülő. *Igető ló*, mely igitve jár. *Jó ló. A jó lónak zabla kell, nem ostor.* (Km.). *Zabla nélkül a ló soha sem léssen jó.* (Km.). *Nem használ a jó ló, ha a kocsis nem jó.* (Km.). *Rosz ló. Nincs rosz út, csak rosz ló.* (Debreczeni km.). *A német lova hájjal él, mégis rosz.* Szójáték; *Heu* (olv. háj) a német nyelvben szénát és *Rosz* lovat jelentvén. *Karórágó ló*, mely a jászolt rágja. *Lépő ló*, nagy ló, mely csak lépve jár, mint a nagy német lovak. *Poroszká ló*, mely szapora léptekkel halad, mint általában a betyároké, csikósoké. *Nehéz az agg lóból poroszkát csinálni.* (Km.). *Röst ló. Nincs oly röst ló, mely elébb ne menne farkándl.* (Km.). *Rúgós ló. Serény ló. Serény lovat nem kell sarkantyúzni.* (Km.). *Hitvány ló. Hitvány lovat száll meg a légy.* (Km.). *Szemes ló. Szemes kocsis, szemes ló, kerekaszánva igen jó.* (Km.). *Szilaj ló. Vak ló. Nem mindenkor nevet a vak ló, tréfásan am. Non semper ridet Apollo. Tanult ló. A tanult lónak nem kell sarkantyú.* (Km.). Álakjára nézve: *kos orrú*, *kos fejű*, *domború* v. *csapott faru*.

5) Birtokosra nézve: *Úri ló*, *paraszt ló*, *zsidó lova*, *czigány lova*. *Kényes, mint az úri ló.* (Km.). *Megszokta a koplulást, mint a czigány lova.* (Km.). *Ő is elszánt néha a czigányok lován(km.), azaz hazud.*

6) Használatra nézve: *Hátas* v. *nyerges* ló, v. *paripa*, melynek egyik faja a *poroszka*. *Kocsis*, *hámos*, *igás* ló. A rúd bal oldalán befogott ló *nyerges*, jobb oldalán *rudas*, négyesben jobb felül az első *kisefés* v. *ostorhegyes*, balfelül *gyeplős*. Mikor egy szélteben hármat vagy négyet fognak, akkor a külsőnek vagy külsőknek *lógós* a neve. *Szekeres* ló. *Verik*, mint a *szekeres* lovat. (Km.). *Vontató* ló. *Taligás* ló, melynek Debreczenben és Győrött nagy a divata, és hire. *Málhás* ló, mely málhát, azaz terhet visz a hátán. *Nyomtató* ló, melylyel gabonát nyomtatnak. *Nyomtató lónak nem kötik be a száját*. (Km.). *Posta* ló. *Szántó* ló. *Vezeték* ló. *Konyhalovak*, az urasági udvaroknál. *Közös* ló, melyet többen, mint közbirtokot használnak. *Közös lónak túros* (nem turós) a háta. (Km.). *Katona* ló. *Ágyús* ló. *Malomhúzó* ló. *Nyűgbe vetett ló nem messze nyargal*. (Km.). A magyar népmondákban leghíresebb a *táltos* ló, csudálatos sebessége miatt. Nevezetes a Toldi Miklós lova is, melyről közmondás: *Úgy él v. tengődik, mint Toldi Miklós lova, más szemetén*. Emlegetik néha a *Tasi lovát* is. A szamarat tréfásan *Isiten lovának* hívják. Átv. ért. *ördöglő* v. *ördög* lova, egy igen veszélyes lombra, vagy hinta. Így neveznek bizonyos hosszú lábu, igen vékony dereku bogarat is. *Ekelő* v. *ekekabala*, melyen az ekét ki s haza vontatják. *Vak ló* v. *deres*, azon pad, melyre a botra ítélteteket fektetik. Ide tartozik, mely előbb-utóbb mindenkit elvisz, a *Szent Mihály lova*. Innen mesés kérdés: *Micsoda nemzet az, mely más világra is lóháton megy?* Fel. A magyar, mert, ha meghalt, Szent Mihály lován viszik ki.

„De majd engem innen tova
Elvisz a Szent Mihály lova.“

(Csokonai).

7) Hazájára nézve: *Magyar*, *erdélyi*, *orosz*, v. *muszka*, *arab*, *török*, *angol*, *holsteini*, *nápolyi*, *stájer* stb. lovak.

A magyar, mint lókedvelő nép, a lovak elnevezésében igen találékony, és költői ízlésű. Szép nevek pl. ezek: *Rózsa* v. *Rózszi*, *Hajnal*, *Tüzes*, *Villám*, *Csillag*, *Szikra*, *Sugár*, *Csinos*, *Kényes*, *Bársony*, *Kedves*, *Ficzkó*, *Szellő*, *Tündér*. A madarak röpködésére, résztint színére emlékeztetnek ezek: *Csóka*, *Daru*, *Főcske*, *Galamb*, *Ráró*, *Rigó*, *Szárcsi*, *Szajkó*, *Varjú*, *Vércse*, *Holló*, *Sólyom*. Jellemzők: *Büszke*, *Bátor*, *Kurucz*, *Szemes*, *Gyilkos*, *Mérges*, *Kakas*, *Mokány*, *Pajkos*, *Betyár*, *Vidám*, *Bujdos*, *Bokros*, *Pogány*, *Sárkány*, *Tánczos*, *Tátos*. Testi tulajdonságra mutatnak: *Babos*, *Bogár* (fekete), *Buczkó*, *Busa*, *Barna*, *Bársony*, *Deres*, *Fakó*, *Fényes*, *Hajas*, *Hódos*, *Hóka*, *Kesely*, *Monyók*, *Pej*, *Pejkó*, *Sárga*, *Szürke*, *Talpas*.

A magyar nép lovával beszélget, biztatja, igéreteket tesz neki, pl. selyem kantárt, bársony nyergét, jó abrakot. Ezen megy a legény szeretőjét látogatni, s ez néha eteti itatja, mint a népdalok példái mutatják:

„Deres a fü, édes lovam ne egyél,
Inkább engem kedves rózsámhoz vigyél.
Ott lesz széna, ott lesz abrak, eleség,
Neked, édes fakó lovam, vendégség.“

„Mikor Barna Péter a lovát itatta,
Románé két lánya kantárát tartotta.“

„Czo fel, édes Deresem,
A rózsámat keresem.“

„Itthon vetek egy abrakot, elég lesz,
A rózsámnál majd egy helyett kettő lesz.“

„Meghalt a lovász, oda a lovász,
Nem mondja már a lovának
Sárga te csity!“

„Fel van az én lovam kantározva,
El is megyek a rózsámhoz rajta.“

„Békót vettem kese lovam lábára,
Mért nem hallgat a gazdája szavára.“

„Fel-felülök szürke paripámra,
Bevágatok Kálló városába,
Betekintek rózsám kapujára,
S hull a könyvem a nyeregkapára.“

„Megkötöm lovamát
Czédrusfa ágához,
Magam meg lefekszem
Galambom ágyához.“

„Pej paripám patkószege de fényes,
Madarasi csárdás lánya de kényes.“

„Elunta már pej lovam a nyargalást,
Harmadnapig nem evett egy harapást,
Van már széna, van már abrak, ehetsz már,
Engemet szép szeretőmhöz vihetsz már.“

„Felülök a sárga lovam nyergébe,
Beballagok a kovács műhelyébe,
Míg a kovács a lovam patkólja,
Kis angyalom két orcámat csókolja.“

„Bíró gazda, bátyám uram,
Kérem, adja ki a lovam,
Sürgetős az utam nagyon,
Subámat zálogba hagyom.“

(Népdalokból).

„Menjünk innen fakó lovam,
Tisza ide nem meszsze van.“

Vörösmarty.

A ló kedves tárgya a közmondásoknak is. Álljon itt a mondottakon felül még egy-néhány. *Nem adnám egy lóért*, mi a ló nagy becsére mutat. *Ki lova fia vagy?* gúnyos kérdés, valamely igénytelen vagy hitvány emberhez, ki elbizza magát. *Lopott lóról tenger közepén is leszállítanak*. A ló kötőfékkal jár. (Accessorium sequitur principale). *Még lova sincs, már is kantáron búsul*. *Kinek lova nincsen, gyalog jár az Pestre*. *Elragadták a lovak*, azaz az indulatok, fényezés, pompázás. *Hol a feket meglelik, a lovat is ott keresik*. *Zab hajtja a lovat, nem ostor*. *A lónak négy lába van, mégis megbotlik, mentegedődzs*. *Lóvá tették, am. bolonddá tették, megjátsozták*. *Búsuljon a ló*,

elég nagy a feje, jó kedvűek, könnyelműek szójárása. Űsd a lovat, hadd húzzon, mért nem lett pappá. Ha ló nincs, a számár is jó. Őkör szántja az abrakot, s a ló eszi meg, a régebben fennállott jobbágyi munkára és földes úrra vonatkozó közmondás. Lóhalálában sietni, am. legsebesebben hajtani, átv. ért. nyakra főre végezni valamit.

„Elindultam ide Bécsben, ahol soha sem voltam,
Lóhalálával siettem, melyet meg sem gondoltam.”

Páter Márton a XVIII. száz. közepe tájáról.

(Thaly K. gyűjt.).

Ha rugdos a ló, végy el abrakából. Van lova (esze), de nincs kocsisa. Lovon jött, gyalog jár. Lórúl számadarra. Ajándék-lónak nem kell csikófogat nézni. A fogadott lónak rövidebb a mérföld. Valakit lóra ültetni, am. bizonyos jó remény fejében bolonddá tenni, rászedni, a valóság helyett álképpel csalogatni stb.

A lónak mozgásai : *lép v. léptet, koczog, poroszkál, üget v. iget, nyargal, vágat*; a szilaj ló *ágaskodik, kapál, rúg, harap, fejét szügyébe vágja és felrúg*. Mi kedélyét illeti; *nyerít*, midőn vágyakodik, pl. a csődör a kanca után, az anyaló csikajaért; *röhög*, midőn örül, pl. az abraknak; *röhög mint abrakjának a ló* (km.); *nyihog*, midőn haragos; *hortyog, horkan*, ha megijed; *sárlík*, a kanca, midőn a nemi ösztön ingerli.

„Árokszállás, Kecskemét

Nyerít a ló, ehetnék.

Népd.

A szók, melyekkel a magyar szólítani szokta lovait, ezek : hívó *ne ! ne Maczi !* fektéből keltő : *czo ! czo fel !* menésre biztató : *hi ! gyi ! csety ! csity ! haj ló ! ló ke !* (kelj); jobbra kifelé : *tüled* (= töled), balra kifelé : *hozzád !*

Sajátság gyanánt megjegyzendő, hogy a magyar több oly bogarak, férgesek, és növények neveit, melyek a maguk nemében nagyobbak, *ló* jelzővel különbözteti meg, pl. *lótetű, lólégy, lódarázs, lóborsó, lódió, lósóska, lótorma*.

LÓABRAK, (ló-abrak) ösz. fn. Lónak adatni szokott abrak.

LÓAKOL, (ló-akol) ösz. fn. Akol, melynek kerítései közé lovakat, különösen ménest szoktak zárn. V. ö. AKOL, ISTÁLÓ.

LÓÁLLÁS, (ló-állás) ösz. fn. Állóhely lovak számára, különösen a fogadóknak.

LÓALOM, (ló-alom) ösz. fn. Alom, melyet a ló alá vetnek, ágyaznak. *A lovaskatonáknak lóalomul zsúpot adni.* V. ö. ALOM.

LÓARULÁS, (ló-árulás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eladása.

LÓÁRUS, (ló-árus) ösz. fn. Szokottabban lókereskedő, vagy félgúnyosan: *lócsiszár, lókupecz*, vagyis oly személy, ki lovakkal üzérkedik.

LOB, (1), (1. LO) elavult ige és törzs a gyakorlatos *lob-og* s a belterjes *lobban* igékben és származékaikban, valamint a *lobda* v. *lobda* névben. Rokon vele

magas hangon: *leb*. Alakra és képzésre hasonló hozzá a *dob* v. *tob*, melynek gyöke a távot jelentő *to*, lágyabban *do*, s valamint ezekből lett *b* képzővel *tob* v. *dob*, azaz valamit távolra vet, taszít; úgy a *lo* gyökből származott *lob*, azaz erősen mozog. Így képződött: *szab*, melynek *sza* gyöke mint elválasztást, szétnyílást jelentő megvan a *szak*, *szakad*, *szana* (szét), *szá*, *szái*, *szád*, *szánt* származékokban. Így képződtek a rokon *p* képzővel : *csap, lop, tép, lép, rop* (jár) s némely mások. Hogy *lob* nem átható ige, mint Sándor István hibásan magyarázza, hanem önható, az kitetszik e közvetlen származékából *lobog*, azaz folytonosan v. gyakran erős lebegő mozgásban van. Finnül *lipun* am. lobogok s *lipuan* am. lebegék. V. ö. LOB, (2).

LOB, (2), fn. tt. *lobot*, néha a *b*-t megkettőztetve : *lobbot*. Már hajdan is önálló főnév is volt, s jelentett sebes mozgást, hanyakodást, mint a még ma is divatban levő *sebbel lobbal* mutatja, mert nagy sebbel lobbal jönni menni, am. igen sietve; *lobot* v. *lobbot vetett*, azaz lángra gyúladt. Tehát újabb korban feltámasztva helyesen nevezték el a lángot *lobnak*, mivel kiváltképp *csapkodó láng*ról szoktuk mondani, hogy *lobog*, mint az imént is, *lobot vetett*. Innen, átv. ért. gyógytani nyelven am. gyulladás, azaz a test valamely részének kóros tüzessége, mely vörös színben szokott mutatkozni, pl. *szemlob*, *agylob*, *toroklob*, *tüdőlob*, *béllob*. Az arabban *lahaba*, am. inflammavit, accendit, arsit stb. innen a héber *lahab*, flamma et quidem purior sine flamma, és *lehabbáh*, öszvehúzza : *labbáh* szintén am. flamma (Eichorn és Wiener szótára). Igen közel áll hozzá a német *Lohe* is (Heyse szerént : die lebhaftes Flamme eines Feuers); régi német nyelven : *louga, louc, louch*; angolul a magyarhoz még közelebb : *lowe*; szintén e családba tartozik a német *lodern* is; melyekről bajos volna állítani, hogy akár a magyar vette a német családtól, akár ez a magyartól. A nyelvszellem itt is, mint sok másban, bár különböző törzseknél, rokon fogalmakból indult ki, amennyiben a lebegés, lobogásban (valamint általában az *l* hangban) mozgás rejlik; „*lodern, eigentlich sich schnell oder leicht hin und her bewegen*“ azt mondja Adelung. „*Lob*“ szóval mint gyökkel azonos *lob* gyök is. L. ezt és v. ö. LÁNG.

LÓB, (1. *Lo* gyökelem) elvont gyök vagy törzsök, melyből *loba*, *lobál*, *lobita*, *lobicskol*, mint valamely hajlékony testnek hanykolódását jelentő szók erednek. Gyökelem *lo*, egy a *lob*, *lobog*, *lobda* stb. szók gyökelemével.

LÓBA, (lób-a) fn. tt. *lóbát*. Dunán túl, különösen Kemenesalon, am. hinta, mely mind maga ingatható, mind a rajta levőt ingatja, lóbálja. *A gyermekek kedvelik a lóbát. Leesni a lóbáról.* Néhutt : *lobita*. V. ö. LOMBA.

LÓBAB, (lób-bab) ösz. fn. Nagy szemű babfaj, melynek egyik fajtája az úgynevezett *dísznóbab*, melyet néhány egyszerűen *őregbab*-nak neveznek. (Vicia faba major.)

LOBÁCSOL, (lob-ács-ol) áth. m. *lobácsolt*. Bérczy Károly szerint a vadászok a fürdő vadlibáról és ruczáról mondják, midőn a vízben pocsognak. (Pletschern). Mándy Péter szerint Szathmárban általános értelemben is divatozik. Másképen ugyanő szerinte: *locsbákol*. V. ö. LUBICZKOL.

LOBÁCSOLÁS, (lob-ács-ol-ás) fn. tt. *lobácsolás-t*, tb. —ok. Pocsogás a vízben. V. ö. LOBÁCSOL.

LÓBÁL, (ló-b-a-al) áth. m. *lóbált-t*. Valamely függő, vagy ingadékony nehezkedési ponton fekvő testet ide-oda, vagy fel-alá ingat, mozgat. *Lóbálni a szalagokról függő bölcst. Lóbálni a kötékhintát. Lóbálni egymást a keresztül tett deszkán vagy gerendán. Lóbálni a kezeket* am. hányni, vetni. *A szél lóbálja a csónakot. Lóbálni v. lóbázni a hajót* am. lulázni. V. ö. LÓGÁZ, és CSÓVÁL.

LÓBÁLÁS, (lób-a-al-ás) fn. tt. *lóbálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely függő, vagy ingatag fekvésű testet lóbál valaki. V. ö. LÓBÁL.

LÓBÁLÓ, (lób-a-al-ó) mn. és fn. tt. *lóbálót-t*. Aki lóbál valamit, pl. a hintajátékban azon személy, ki a hintát ide-oda mozgatja, míg más rajta ül.

LÓBÁLÓDÁS, (lób-a-al-ó-d-ás) fn. tt. *lóbálódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami v. valaki lóbálódik.

LÓBÁLÓDIK, (lób-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *lóbálód-tam*, —tál, —ott. Mintegy maga magától ide-oda vagy fel-alá ingadoz vagy látszik ingadozni valamely függő, vagy ingadékony fekvésű test. *A hajó a szél-duzzasztotta hullámokon lóbálódik.*

LÓBÁRZSING, (ló-báرزsing) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből; fűzérjei hoszszúk, hengeresek, a szár- és ághegyeken levelei hegyes fűrészfogú, melyhosak, nyeletlenek, fehérlők. (Mentha sylvestris).

LÓBÁZ, (lób-a-az) m. *lóbáz-tam*, —tál, —ott. LÓBÁZÁS, (lób-a-az-ás) l. LÓBÁL, LÓBÁLÁS.

LÓBB, a régieknél, pl. Melius Péternél am. fennlibeg. *Lób-nak* nyomatékosabb hasonmása, és rokon, sőt azonos *lább* igével. L. LÁB, (3).

LOBBAD, (lobb-ad v. lob-u-ad) önh. m. *lobbad-tam*, —tál, —t, v. —ott. Lobra gyulad, lobot vet. Kevesbbé használt ige, mint a hason értelmű *lobban*. Szokottabb és ismeretesebb, lobbadoz' származéka. L. czt.

LOBBADOZ, (lobb-ad-oz) önh. m. *lobbadoz-tam*, —tál, —ott. Gyakran vagy folyvást lobbad v. lobban, különösen átv. értelemben.

„Egy pontra gyűlt az élet foglalatja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz.“

Az élet korai. (Kisf. K.).

„S a borostyán édes álma :

Győzni a király előtt,
Sok vitéznek lángszívében
Olthatatlan vágyra nőtt;

S versenytűzre lobbadozva
Gyűlnek a várpiacson.“

Budai harcjáték. (Ugyanattól).

LOBBADOZÁS, (lobb-ad-oz-ás) fn. tt. *lobbadozás-t*, tb. —ok. Gyakori vagy folytonos lobbanás. V. ö. LOBBADOZ.

LOBBAN, (lobb-an, azaz lob-u-an, lob-v-an), önh. m. *lobban-t*. Mondják különösen égékeny testről, midőn lángra gyulad. *A löpor hirtelen lobban. A szalma hamarabb fellobban, mint a fa. A puska előbb lobban, azután szól.* Átv. ért. hirtelen haragra fakad, gyulad. *Haragra lobbanni. Hamar lobban, vagy mindjárt fellobban, mint a puska.* (Km.). *Fellobbant Salamon a hadhír jöttére.* (Döbrentei).

LOBBANÁS, (lobb-an-ás v. lob-u-an-ás) fn. tt. *lobbanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyulékony test állapota, midőn lobra, azaz lángra kap, hirtelen lángot vet. V. ö. LOBBAN.

LOBBANÉKONY, (lobb-an-ék-ony) mn. tt. *lobbanékony-t* v. —at, tb. —ak. Ami v. átv. ért. aki könnyen lobban.

LOBBANÉKONYSÁG, (lobb-an-ék-ony-ság) fn. tt. *lobbanékonyságot*. Tulajdonság, midőn valami v. valaki lobbanékony.

LOBBANT, (lobb-an-t v. lob-u-an-t) áth. m. *lobbant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. 1) Valamely gyulékony testet lobbanóvá tesz, azaz lángra gyulaszt. *A löport egy szikra lángra lobbantja.*

„Tűzet lobbant pillantása,
Mint az egek villámlása.“

Faludi.

2) Átv. ért. valamit sebes mozgással kibocsát, kinyom, kitaszít. *A meggyuladt löpor kilobbantja a golyót.* 3) Szinte átv. ért. valamit szemére lobbantani valakinek, am. szemére hányni, szemére vetni, és pedig oly valamit, mi miatt magát szégyenlenie, mi miatt elpirulnia kell, s arca mintegy gyuladásba jön.

LOBBANTÁS, (lobb-an-t-ás) fn. tt. *lobbantás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lobbant.

LOBBANTYÚ, (lobb-an-ty-ú) fn. tt. *lobbantyt-t*. Sándor Istrán így nevezi a pattantyúsok kanóczát, mely az ágyút ellobbantja. Eredetileg: *lobbantó*, mint pattantyú *pattantó*, csörgettyű *csörgető* stb. mások.

LOBBASZT, (lobb-asz-t v. lob-u-asz-t) áth. m. *lobbaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *lobbaszsz*. Lobbanóvá tesz, lobra, lángra gyulaszt. Szokottabban: *lobbant*.

LOBELLENÉS, (lob-ellenés) ösz. mn. Mondják oly gyógymódról, és gyógyszerekről, melyek a kóros gyuladások, tüzességek ellen használatnak.

LÓBÉLŰ, (ló-bélű) ösz. mn. Mondják emberről, ki igen sokat eszik.

LÓBETEGSÉG, (ló-betegség) ösz. fn. Oly betegség, mely különösen a lovakat szokta meglepni, pl. *keh, taknyosság*.

LOBICSKOL, (lob-ics-k-ol) kicsiny. és gyakor. önh. m. *lobicskol-t*, Mondják különösen arról, ki fűrészkor kezeit, lábait hányja veti, s mintegy ide-oda lobogtatja. Az *ics* középképző könnyű kicsi mozgást, a *k* pedig mint átalakult *g* annak gyakoriságát jelenti. Máskép *lubiczkol*. Mondják megnyújtva is: *lóbicskol*. Egyszerűen: *loboz*.

LOBICSKOLÁS, (lob-ics-kol-ás) fn. tt. *lobicskoltás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lobicskol.

LÓBITA, (lób-it-a, mintegy lóbító) fn. tt. *lóbítát*. 1) L. LÓBA. 2) A székelekneél Kriza J. szerint am. lógó, fityegő valami.

LOBLÁZ, (lob-láz) ösz. fn. Láz neme, melyet lobos kórállapot idézett elő.

LOBOG, (lob-og) gyak.önh. m. *lobog-tam*, —tál, —ott. Széles ért.valamely lenge,könnyű, vékony, foszlány test a levegőnek mozgásától, vagy bizonyos erő által mozgásba hozva élénken inog. Különösen: *lobog a láng*, midőn a szél meg-megkapja. *Lobog a kifüggesztett zászló*. *Lobog a löszáru gatyja*, *bő újju ing*, midőn lovagol vagy tánczol a legény. *Lobog a nőfátyola*, *köténye*, midőn a szél hajtogatja.

„Királyi zászlók lobognak

Fénylik titka a keresztnék.”

Egyházi ének.

„Rugdal, rázza fejét, hosszú serénye lobog.”

Kisfaludy K.

Erdélyben mondják a forró vízről, midőn felbuzdul, valamint a forrásokról is, melyekből a víz bugyborékosan fakad fel. Kicsinyező alakban v. ö. LEBEG, LIBEG.

LÓBOGÁR, (lób-bogár) ösz. fn. L. LÓTETÜ.

LOBOGÓ, (lob-og-ó) mn. és fn. tt. *lobogót*. 1) Általán ami lobogva mozog. *Lobogó lángok*. *Lobogó tűz*. *Lobogó vitorla*, *zászló*, *fátyol*. 2) Különösen főnevül véve am. zászló, nevezetesen, hosszukás, fecsek farku, mely minden lebbentésre lobog. *Kitűzni a lobogókat*. *Hadi lobogó*. *Lobogót vinni a seregek előtt*.

„Lobogójok sárga, zöld színek oszlatják,

Kiknek tafotáit szelek hajtogatják.”

Gyöngyösi István

Kölesy leírása szerint:

„Erőm s tanácsom nines, ezrekkel

Mégis vezérként hordanak;

Fenn küzdel szárnyam a szelekkel,

Lábamhoz hősök hullanak.

Eskütte nékem szent hűségét

Az ifjuság délezege sora,

Kíséri pályám messzeségét

A Grátiák könyzápóra.

Szerencse, hír nyomban követnek,

Vesztőre veszttem mocskot hoz,

S a nyertes hív emlékezetnek

Szentelve, nyújt oltárihoz.”

V. ö. LEBEGŐ.

LOBOGÓNYEL, (lobogó-nyel) ösz. fn. Pózna, rúd, dorong, melyről az úgynevezett lobogó függ, s

melynél fogva azt kitűzik, vagy viszik. V. ö. LOBOGÓ.

LOBOGÓS, (lob-og-ó-s) mn. tt. *lobogós-t*, v. —at, tb. —ak. Ami lobogó tulajdonsággal bír; vagy lobogóval van felszerelve, díszítve.

„Véres zászlók alatt

Lobogós kópiát

Vitézek ott viselik.”

Balassa B.

Mondják különösen a) villámról, mennykőről, mint afféle lobogva cikázó tűneményről. *Lobogós villám*, *menyő*. Innét e gyöngédebbféle ártatlan káromkodás: *Ejnye lánczos lobogós! Lobogós adta! Lobogós szedte vedte! b)* Mondják bő és hosszú újju, úgynevezett magyar üngöről, melyet néhány tréfásan *borjuszáj*-nak mondanak. Ha szűkebb, *síjújju* a neve.

LOBOGÓSAN, (lob-og-ó-os-an) ih. Lobogós módon vagy állapotban. Lobogóval ellátva.

LOBOGTAT, (lob-og-tat) mivel. m. *lobogtatam*, —tál, —ott, par. *lobogtass*. Eszközli, hogy valami lobogjon. *A szél lobogtatja a lángot*, *fátyolt*. *A csapatvezér lobogtatja a hadi zászlót*.

LOBOGTATÁS, (lob-og-tat-ás) fn. tt. *lobogtatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit lobogtatnak.

LOBOL, (lob-ol) önh. m. *lobolt*. Lobogva vagy lebegve ide-oda mozog. Győrvidéki szó. *A hullámok nagyon loboltak: s alá lett mosva*, (dunántúliasan, e helyett alámosatott vagy mosódott) *a töltés*.

LOBOLÁS, (lob-ol-ás) fn. tt. *lob-ol-ás-t*, tb. —ok. Lobogva ide-oda mozgás.

LOBONCZ, régies kiejtés, 'labancz' helyett.

„Én, az mint látjátok, vitéz ember vagyok:

Az híres kopányi loboncok hadnagyok.”

A XVII. század második feléből. (Thaly K. gyűjt.).

LOBOR, (lob-or) fn. tt. *lobor-t*, harm. szr. —a v. —ja. A hellen *πυραυίς* után szó szerint fordítva am. csúcs- vagy csúcsos oszlop, mely némileg a lobból égő tűzhöz, vagy lánghoz hasonlóan vékony hegygyel végződik; máskép: *gúla*.

LOBORALAKU, (lobor-alaku) ösz. mn. L. LOBORDAD.

LOBORDAD, (lob-or-dad) mn. tt. *lobordadot*. Olyan alaku, mint a lobor.

LÓBORSÓ, (lób-borsó) ösz. fn. A nép nyelvén, babónem alá tartozó növényfaj; virágai magánosak, vagy párosak, kocsántalanok; levelkéi hosszudak tojáskerek, tompák, szákahegyűk. Virága kékes, piros. Máskép szintén a nép nyelvén: *abrákborsó*, *vad lencse*, *lednek*, növénytani néven *abrákabbó*. (*Vicia sativa*). Van *hólyaglóbborsó* is, mely növénytani néven: *bagolcsa boka*. (*Astragalus cicer*).

LOBOZ, (lob-oz) önh. m. *loboz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Úzás közben lábaival a vizet veri. Kicsinyezve: *lobicskol* v. *lubiczkol*. V. ö. LOB, LOBICSKOL.

LOBOZÁS, (lob-oz-ás) fn. tt. *lobozás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki loboz.

LÓBÖGÖLY, (ló-bögöly) ösz. fn. Bögölyfaj, mely kiváltképen a lovakat szokta meglepni és csipkedni, lólégy. V. ö. BÖGÖLY.

LÓBÖR, (ló-bör) ösz. fn. A ló nevű állat bőre. *Nyers lóbőr. Kikészített lóbőr. Lóbőrből varrt saruk. Lóbőr a szekernye.* (Pázmán Kal. 530.)

LOBTYÚ, (lob-tyú) fn. tt. *lobtyút*. L. szokottabban: LABDA.

LOCS, (lo-es) fn. tt. *locs-ot*, harm. szr. —*csa*. Híg sár, mely a bele lépő lábai alatt mozgásba jő, és fecseg. Ikerítve: *licslocs* v. *locspocs*. Gyökeleme *lo*, melyben a mozgékonyság alapfogalma rejlik, a cs képző pedig a mozgás által okozott hangot fejezi ki. *Minden lében locs*, (km.) am. mindenbe bele ártja magát, mindenbe bele szól. Származékai: *locsos, locsosan, locsesant, locskos, locsog, locska, locskál, locsol, locspol, locspolódik*. Rokonai, a latin *lacus, lacuna*, a német *Lacke*. V. ö. LOTY.

LÓCS, falu Sopron m.; helyr. *Lócs-ra*, —*on*, —*ról*.

LOCSA, (locs-a) fn. tt. *locsát*. Ritkán használt szó, a szokottabb locs helyett l. LOCS.

LOCSAD, (locs-a-d) önh. m. *locsad-tam*, —*tdl*, —*t* v. —*ott*. Nincs ugyan divatban, de hogy hajdan léteznie kellett, mutatja származéka *locsadék*, mely a nyelvhasználat szabályai szerint csak a *locsad* törzsből származhatott. Kriza J. szerint *locscsad, fellocscsad*, mikor a hó felolvad, meglucskosodik. V. ö. **LOCSADÉK**.

LOCSADÉK, (lo-es-ad-ék) fn. tt. *locsadék-ot*, harm. szr. —*a*. Merő locsból álló keverék, zagyalék. Különösen roszféle kotyvasztott leves, vagy híg edel.

LOCSAGAZ, (locs-a-gaz) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és sokhímesei rendéből; himvirágának csészéje sok hasábu, bokrétája nincs, himszála tizenhat-húsz, rövidék, anyavirágának csészéje hat levelű, födelékes, bokrétája nincs, gyümölcse egy magu makkocska. Vízben lakik, honnan a neve. (*Ceratophyllum*). Van *szarvas locsagaz, suta locsagaz*.

LOCSAHÚR, (locs-a-húr) ösz. fn. A hathímesei seregéből és egyanyások rendéből való növénynem; csészéje harangalaku, tizenkét fogu, bokrétája hat szirmu, tokja két rekeszű, sok magvu. Ártéri berkekben, innen 'locsá' neve, nálunk kivált a Tisza körül. (Peplis). *Henye locsahúr*. (Peplis portula).

LOCSASZIROMTÁK, (locs-a-szirom-ták) ösz. fn. Növényfaj, a szirontákszerű virágok neméből; szára lecsepült, vagy vizen lábó, gyökerező levelei kerekded veseformák, épélük, himszála öt—tiz. (*Ranunculus hederaceus*).

LOCSBÁKOL, (locs-ba-a-kol) áth. m. *locsbá-kelt*. Mándy P. szerint Szathmár vidékén am. locskol.

LOCSBÁKOLÁS, (locs-ba-kol-ás) fn. tt. *locsbá-kolás-t*, tb. —*ok*. Locskolás.

LOCSCSAD, (locs-an v. locs-u-an) l. **LOCSAD**.

LOCSCSAN, (locs-an v. locs-u-an) önh. m. *locscsan-t*. Mondjuk híg testről, midőn ütődés által helyéből kimozdul, egyszersmind némi cs-féle hangot

ad. *Ki-, el-, fel-, szétlocscsanni. Locscsan a híg sár, midőn valaki belelép. Locscsan a félig töltött hordóban a bor, ha megtaszítják. Locscsan az evezővel megcsapott víz. A tából kilocscsant a leves. A feldöntött csübbőrből ruhájára locscsant a moslék.* V. ö. **LOCS**.

LOCSCSANÁS, (locs-an-ás v. locs-u-an-ás) fn. tt. *locscsanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely híg testnek mozdulása, egyszersmind hangzása, midőn nyugvó helyéből ütődés következtében sebesen kimegy.

LOCSCSANT, (locs-an-t v. locs-u-an-t) áth. m. *locscsant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit locscsanóvá tesz, vagyis eszközli, hogy locscsanjon. *Valakinek szemébe, ruhájára locscsantani a vizet. A vödörből kilocscsantani a bort. A fazékból kilocscsantani a levest.* V. ö. **LOCSCSAN**.

LOCSCSANTÁS, (locs-an-t-ás v. locs-u-an-t-ás) fn. tt. *locscsantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki locscsaut, kilocscsant valamit. V. ö. **LOCSCSANT**.

LÓCSERE, (ló-esere) ösz. fn. Lovak cserélése, midőn lóért lovat adnak és vesznek.

LOCSFÉCS, (locs-fécs) ösz. fn. tt. *locsot-fécs-et*. Átv. ért. hiába való beszéd, mely csak a levegőt csapkodja. Innen ered: *locsog fecseg, locsogás fecsegés, locska-fecske*. Kicsinyezve: *licsificsi*.

LÓCSIMBE, (ló-csimbe) ösz. fn. Csimbefaj, azaz két szárnyu bogár, tüskés lábakkal, rövid és kemény szívókéával, mely nyáron különösen a lovak bőrébe csimbeszkedik. (*Hippobosca equina*).

LÓCSISZÁR, (ló-csiszár) ösz. fn. 1) Eszköz, melylyel a lovat tisztítják, pl. fésű, vakaró, kefe. 2) Innen átv. ért. és félgúnyosan így nevezik az oly lókereskedőt, ki a közös lovakat kifizűli, megvakarja, néha meg is festi, szóval kicsiszolja, kifényesíti, hogy annál kelendőbbek legyenek. V. ö. **CSISZÁR**.

LÓCSISZÁRSÁG, (ló-csiszárság) ösz. fn. Lovakkal való kereskedelem, különösen, midőn valaki mesterségesen kicsiszolt lovakkal üzérkedik. V. ö. **LÓCSISZÁR**.

LOCSK, (locs-k) fn. tt. *locsk-ot*, harm. szr. —*a*. Nedves szenny valamely testen. Innen, *locskos* am. nedves szennynel rutított. *Locskos ruha*. Máskép: *lucsk*, melyből lett *lucskos*. Rokona: *lust, lustos*. Máskép ismét: *locskok*, mint: *mocsk, mocskok; pocsk, pocskok; szucsk, szucskok*.

LOCSKA, (locs-og-a) mn. tt. *locskát*. Átv. ért. mondják emberről, ki sok hiábavalót beszél, kinek sokat jár a szája, s beszéde hasonló az ide-oda csapkodó nedv hangjához, melynek értelme nincsen, s a füleket veri egyedül. Törzsöke *locsog*, innen lett *locsogó, locsoga, locsga, locska*, mint: *fecseg fecske, buggyog bugyka, csacsog csacska, czineg czinke* stb. mások. *Locska fecske* am. locsogó fecsegő, a 'locska' szó erősbítése. *Szaporá, mint a locska száj.* (Km.). *Locska gyerek, lednyka*. Származékai: *locskál, locskálkodik*.

LOCSKA-FECSKE, (locska-fecske) ösz. mn. l. **LOCSKA**.

LOCSKÁL, (locs-og-a-al) gyak. önh. m. *locs-kált*. Valamely nedvet úgy zavar, csapkod, hogy locsogjon. *Egy pocsban locskálnak.* (Km.). Átv. ért. locsogva beszél. V. ö. **LOCSOG**.

LOCSKÁLÁS, (locs-og-a-al-ás) fn. tt. *locs-kálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nedvnek oly csapkodása, zavarása, hogy locsog. Locsogva beszélés.

LOCSKÁLKODIK, (locs-og-a-al-g od-ik) gyak. k. m. *locs-kálkod-tam*, —tál, —ott. Locsogva beszélget, holmi haszontalan dolgokról pletykálkodik, híreket hordogat.

LOCSKASÁG, (locs-og-a-ság) fn. tt. *locs-kaság-ot*, harm. szr. —a. Átv. ért. haszontalan beszéd, beszédűség, pletyka, pletykaság. V. ö. **LOCSKA**.

LOCSKASELYEMFARKU, (locska-selyem-farku) ősz. fn. Madárfaj, melynek tollai, különösen farktollai selyemtapintatu puhák. (Ampelis). Nevezetes azon fajtája, mely éjszaki Európában él, és fűszeres ízű húsa van. Erről a népmondák azt regélik, hogy a háborút, dögvést, halált megjövendőli, s innen a *locska* jelzőneve is (Ampelis garrulus).

LOCSKOL, (locs-og-ol) gyak. önh. m. *locs-kol-t*. Csapkodás, rázás által eszközli, hogy a víz, vagy más nedv locsogjon. *A gyermekek locskolnak a tócsában.* Használtatik áthatólag is, s am. locsossá tesz. *Ruháját belocskolni.*

LOCSKOLÁS, (locs-og-ol-ás) fn. tt. *locs-kolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki locskol.

LOCSKOS, (locs-k-os) mn. tt. *locs-kos-t* v. —at, tb. —ak. Közvetlen törzsöke: *locsk*, azaz *locsok* v. *locskék*. Mondják testről, mely egészen átázott, melyet a nedv, különösen sárvíz beszennyezett. Más-kép: *lucskos*, *lustos*. *A szüretelők locskosak szoktak lenni. A nagy esőben minden ruhája locskos lett.* Átv. ért. *locs-kos nyelv*, *locs-kos száj*, mely tisztátalan, csúnya, botrányos dolgokat beszél.

LOCSKOSAN, (locs-k-os-an) ih. Locskos módon; vagy locskos állapotban. V. ö. **LOCSKOS**.

LOCSKOSÍT, **LOCSKOSIT**, (lo-cs-k-os-it) áth. m. *locs-kosít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Locskossá tesz valamit. *A pocsolójában járó gyermek belocskosítja magát.* V. ö. **LOCSKOS**.

LOCSKOSÍTÁS, **LOCSKOSITÁS**, (locs-k-os-it-ás) fn. tt. *locs-kosítás-t*, tb. —ok. Locskossá tevés.

LOCSKOSODÁS, (locs-k-os-od-ás) fn. tt. *locs-kosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Locskossá levés. V. ö. **LOCSKOSODIK**.

LOCSKOSODIK, (locs-k-os od-ik) k. m. *locs-kosod-tam*, —tál, —ott. Locskossá leszen. *Aki mos, aki sárban vízben jár, aki kendert áztat, locskosodik.* V. ö. **LOCSKOS**.

LOCSMÁND, mváros Sopron m.; helyr. *Locs-mánd-ra*, —on, —ról.

LOCSOD, pusztá Pest m.; helyr. *Locsod-ra*, —on, —ról.

LOCSOG, (locs-og) gyak. önh. m. *locs-og-tam*, —tál, —ott. 1) Tulajd. ért. a helyből kicsapott

nedv ismételve ,locs' hangot ad. *Locsog a víz, midőn az utcaöntöző lájtól kifoly. Locsog a rázott hordóban az öblögető víz.* 2) Átv. ért. hiába való dolgokat beszél, jár a szája. *Locsog fecseg. Licsog locsog. Hadd locsogjanak az emberek, ne gondolj velük. Ne locsoj!*

LOCSOGÁS, (locs-og-ás) fn. tt. *locs-ogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Valamely megütődött nedvnek gyakori locs hangja. 2) Átv. ért. hiábavaló beszédek, fecsegések. *Locsogással tölteni az időt. A sok locsogásban fehéret köp.* (Km.)

LOCSOGAT, (locs-og-at) áth. m. *locs-ogat-tam*, —tál, —ott, par. *locsogass*. Eszközli, hogy valami locsogjon. *A vizet kilocsogatni a dészából. A rázás szer-kér locsogtja a lájtban levő vizet.*

LOCSOGATÁS, (locs-og-at-ás) fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit locsogat.

LOCSOL, (locs-ol) áth. m. *locs-ol-t*. Valamit kiöntögetett, kicsapkodott nedvvel behint, megáztat. *Csatornából lapáttal locsolni a kerti veteményeket. Szagos vízzel locsolni valakit. Magát vagy mást belocsolni. A fürdők tréfából locsolják egymást.*

LOCSOLÁS, (locs-ol-ás) fn. tt. *locs-olás-t*, tb. —ok; harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit locsolnak.

LOCSOS, (locs-os) mn. tt. *locs-os-t* v. —at, tb. —ak. Nedvtől ázott. *Locsos ruha.* V. ö. **LOCS**.

LOCSOSAN, (locs-os-an) ih. Nedvtől ázottan.

LOCSOSKODÁS, (locs-os-kod-ás) fn. tt. *locs-os-kodás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki locsoskodik.

LOCSOSKODIK, (locs-os-kod-ik) k. m. *locs-os-kod-tam*, —tál, —ott. Aki mintegy készakarva magát locsossá teszi, pl. a csintalan fiú, ki a sárban futkos, vagy ki oly munkát végez, mely szükségképp locsossá teszi őt, pl. locsoskodik a mocsónő, a bőrvakaró timár, a kenderáztató stb.

LOCSOSODIK, (locs-os-od-ik) k. l. **LOCSKO-SODIK**.

LOCSPOCS, (locs-pocs) ősz. fn. Mindenféle híg-sáros hely, mocsár, pocsolya, lötye stb. *Locspocs az út, nagy a sár.*

LOCSPOL, (locs-p-ol v. locs-u-ol, locs-v-ol) l. **LOCSOL**.

LOCSUHA, (locs-u-ha v. locs-ó-ha) mn. tt. *loc-suhát*. Am. lity-loty; más kiejtéssel: *lacsuha*, honnan *lacsuhodik* v. *lacsuhodik*.

LÓCZ, falu Nógrád, m. **FELSŐ—**, **ALSÓ—**, faluk Pozsony m.; helyr. *Lócz-ra*, —on, —ról.

LÓCZA, (ló-cza) fn. tt. *lóczát*. Az ország különböző vidékein am. pad, azaz rendesen négy lábbon álló, hosszukás szék. Cseh nyelven: *loze*. Némely tót vidékeken tótul: *lavicze*, *lavicza*, finnül is: *lauta* v. *lavitsa*. Egyébiránt magyar elemzéssel ,lőcza' vagy átv értelmű szó a ló gyöktől, s am. (fa) lovacska, sőt csakugyan másképp: *lóka*; innét oly lőczá, melyre a pálczautésekre itélteket fektetni szokták, gúnyosan *vak ló-nak* v. *deres-nek* nevezi a képes kifejezéseket

kedvelő magyar nép; vagy pedig általában az *alant* v. *laposan* fekvéstől vette nevezetét, a midőn rokon *lanka*, öszvebúzá *lók* szóval s idegen nyelvekben, közelebről a német *Lage*, illetőleg *legen*, *liegen* szókkal. *Egy lóczán feküsznek.* (Km.). *Akit a nap látott czipfrán feljöttében, azt a nyírtó lóczán hagyta lemenetében.* (Szirmay).

LÓCZADESZKA, (lócza-deszka) ösz. fn. A lóczának felső lapos része.

LÓCZAKAR, (lócza-kar) ösz. fn. A lócza nevű ülőszéknek támasztéka, melynek hátat vet az ülő. V. ö. **LÓCZA**.

LÓCZALÁB, (lócza-láb) ösz. fn. Azon alapfák, melyek a lóczát lábak gyanánt tartják. Oly öszvetéltel, mint: *székláb, padláb, asztalláb, ágyláb*.

LÓCZI, pusztá Gömör m.; helyr. *Lócziba*, —*ban*, —*ból*.

LÓCZITROM, (ló-czitrom) ösz. fn. Tréfásan, s mintegy szépitett nyelven am. lóganaj, mely gömbölyű szokott lenni; máskép: *lókukó*.

LÓD, (lo-od) elavult gyök, melyből *lódít*, *lódúl*, és származékaik crednek. Alakra hasonló hozzá a szintén elavult *tód*, a *tódúl* és *tódtt* törzsöke; s valamint ennek gyökeleme *to*, úgy amazé *lo*. Értelme am. *lót*.

LÓDARÁZS, (ló-darázs) ösz. fn. Legnagyobb darázs faj, melynek torja fekete és feketésvörös, s hasgyűrűji feketepontosak. Fulánkja igen mérges, dongása erős. (Vespa crabro). Nevét nem onnan kapta, mintha a lovakat különösen bántaná, hanem mivel a magyar bizonyos tárgyakat, melyek a maguk nemében legnagyobbak, a lóról szereti elnevezni, pl. *lódíó*, *lóbab*, *lógesztenye*, *lómenta*, *lósóska*, *lótorma*.

LÓDIGÁL, (lód ig-a-al) áth. m. *lódigált*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. hajigál, dobál.

LÓDIGÁLÁS, (lód-ig-a-al-ás) fn. tt. *lódigálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hajigálás, dobálás. V. ö. **LÓDIGÁL**.

LÓDIGÁLÓDIK, (lód-ig-a-al-ó-d-ik) m. *lódigálód-tam*, —*tál*, —*ott*; belszenvedő alak, de közép ige jelentéssel és am. hajigál. (Székely szó).

LÓDING, fn. tt. *lódíngot*. Szabó D. szerint puskaportok. Gyöngyösinél is:

„Kétszeres lódingot emelnek vállukon,
Amelyek függenek karmazsin majezokon.“

A Phoenixből.

Fereneci János szerint az a szíj, melyen a karabély lóg s ing; a főntebbi értelmezés után csak *lódíngszíj*. Ismét mások szerint a tájszótárban am.(a löfegyverbe való) töltés. Hihetőleg ez a közelebbi jelentése, mely nélfogva annak eredetére is rájöhethünk a német *Ladung* szóbán.

LÓDINGPÉNZ, (lódíng-pénn) ösz. fn. Balaton mellékén a szőlőcsősznek puskaporra adott pénz.

LÓDINT, (lód-in-t) kicsiny. áth. m. *lódínt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valakit vagy valamit sebes könnyűséggel tovább vet, taszít.

LÓDINTÁS, (lód-in-t-ás) fn. tt. *lódíntás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki lódint.

LÓDÍÓ, (ló-dió) ösz. fn. Olasz dió, mely a mi közönséges diónknál jóval nagyobb, és vékonyabb héju.

LÓDÍT, **LÓDIT**, (lód-it) áth. m. *lódít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Lódóvá, azaz lótóvá tesz. Különösen: megparancsolja, meghagyja valakinek, hogy sietve menjen valahova. *Meg-, le-, el-, ki-, bel-dítani. Gyereket lódítani a póstára. Lódítsunk ki valakit. hogy a munkásokat haza hívja. Korbáccsal meglódítani valakit. Majd ellódítlak!* Szélesb ért. valakit v. valamit erősebb tasztítás által eltávolít, eldob. *Úgy ellódítlak, hogy a lábad sem éri a földet. Követ lódítani valaki után.*

LÓDÍTÁS, **LÓDITÁS**, (lód-it-ás) fn. tt. *lódítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, vagy inkább miveltetés, mely által valakit vagy valamit lódítunk. V. ö. **LÓDÍT**.

LODNÓ, falu Trenesin m.; helyr. *Lodnó-ra*, —*n*, —*ról*.

LODOMÉR, férfi kn. tt. *Lodomér-t*. A szláv eredetű *Wladimir*-ből alakult.

LODOMÉRIA, fn. tt. *Lodomériát*. Gallicziával egyesült osztrák-lengyel koronaország. *Galliczia és Lodoméria királya*.

LODORMÁNY, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Lodormány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÓDÚL, **LÓDUL**, (lód-úl) önh. m. *lódúl t*. Sebesen neki indulva megy, bétű szerént: lódóvá, lótóvá lesz. *Ki-, be-, el-, meglódúlni. Kildódúlni a mezőre. Belódúlni a városba. Ellódúlni a másik utcába. A cseléd szüleikhez lódúlt egy kis időre. Meglódúlt egy fogam. Különösen használják üző ige gyanánt. Lódulj innen! Nem lódúlsz mindjárt? No most lóduljatok!* azaz takarodjatok, hordjátok el magatokat, pusztuljatok, titzuljatok, vakarodjatok stb. Mondják lelketlen ingó tárgyakról is, midőn erős tasztításra, mozdtításra neki indúlnak. *Meglódúl a kocsí, hajó*, midőn sebesebben buzzák. V. ö. **LO**.

LÓDÚLÁS, **LÓDULÁS**, (lód-úl-ás) fn. tt. *lódulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés v. szenvedés, midőn valaki v. valami lódúl. V. ö. **LÓDÚL**.

LÓELESEG, (ló-eleség) ösz. fn. Általán, amivel a ló élni szokott, mint széna, lóher, lendeke, zab, árpa stb. Szorosb ért. leginkább széna és zab.

LÓFALU, falu Sáros m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÓFARK, (ló-fark) ösz. fn. A ló nevű állatnak farka. *Sáros uton felkötni a ló farkát. Elválni a ló farkát. A fáradt lónak meg szokták húzni a farkát. Farkánál fogva lerántani a lovat.* A tatárok és ozmanoknál a zászló képét viselő hadi jel, mely egyszersmind a vezérek alsóbb vagy felsőbb rangjának kimutatására szolgál, mert mennél nagyobb a vezér rangja, annál több lófark vitetik előtte, s tüzetik sátora elé. A császárnak a táborban hét, a nagyvezér-

nek öt, a többi pasáknak három, kettő, vagy egy lófarku diszjelők van. A nép nyelvén lófark nevét viselik bizonyos növények, melyek némileg a lófarkhoz hasonlók. Ilyen a *spárga* v. *nyúlárnyék*, újabb néven: *csirág*. L. LÓFARKFŰ.

LÓFARKFŰ, (ló-fark-fű) ősz. fn. Az úszszakállok neme alá tartozó növényfaj, melynek nyolcz-tizenkét árforma leveli vannak egyegy gyűrűben, s a víz fölött merőn, a víz alatt lekonyulva állanak. (Hippuris, Equisetum vulgare).

LÓFARKÚ, (ló-farkú) ősz. mn. Az ozmanoknál mondják pasákról, mennyiben diszjelül dárdára kötött lófarkat hordoznak előttök. *Egy, két, három, öt lófarkú pasa.*

LÓFEJ, (ló-fej) ősz. fn. 1) A ló nevű állatnak feje. *Kis, nagy lófej. Kosforma lófej.* 2) Gúnyosan, igen hosszú emberi fej, vagy arcz. 3) Tréfásan kolostori nyelven, legnagyobbféle brevarium.

LÓFEJŰ, (ló-fejű) ősz. mn. Átv. gúnyos ért. igen hosszú fejű, vagy képű ember. Máskép: *csikófejű, csikóképű*. A székely köznyelven 'lófő' helyett is használják.

LÓFÉRÉG, (ló-férég) ősz. fn. 1. LÓTETŰ.

LÓFÉSÜ, (ló-fésű) ősz. fn. Fésű rézből vagy vasból, melylyel a lovak serényét és farkát fésűlik.

LÓFI, (ló-fi) ősz. 1. LÓFŐ.

LÓFIÚ, (ló-fiú) ősz. fn. A székelyeknél am. csikó v. csikó. (Kriza J.).

LÓFŐ, (ló-fő) ősz. mn. A székely nemzet hajdani rangosztályozása szerint *lófő-székelyek* (lovasső székelyek) voltak azon rendbeliek, kik lóháton köteleztettek szolgálni (Primpili). Báthori István lengyel király is említi e nevet egy 1583-iki levelében: „Becz Imre adja értenünk, hogy ennek előtte való időekben Lázár István foglalt volna el Kászonban egynehány parasztházat és egy lófőnek házat, örökségét.” Történelmi Tár. VIII. kötet. 234. lap. Némelyek így akarják értelmezni: *lófejő székely* a lófejő szittyáktól (equimulgus). Azonban mind a székely alkotmány, mind a hagyomány az első értelmezést tanúsítja. A népnyelvben sokszor *lófejű*-nek mondják:

„Látod kurucz, a lófejű,
Ő Átilla igaz vérű;
Ő bent maradt hazájába,
Inkább itt dül a sirjába
A lófejű.”

Erdélyi J. gyűjt.

LÓFUTTATÁS, (ló-futtatás) ősz. fn. Általában eszközölése annak, hogy a ló nyargalva menjen. Különösebben: versenyezés neme, midőn az illető ló tulajdonosok akár fogadásból, akár csupa kísérletből, és mulatságból lovakat bizonyos pályán futtatják, hogy kitiünjék, melyik sebesebb és kitartóbb futásu. Máskép: *lóverseny*.

LÓFUTTATÁSI, (ló-futtatási) ősz. mn. Lófuttatásra vonatkozó, azt illető. *Lófuttatási időszak.*

LÓG, (1), (lo-og) gyak. önh. m. *lóg-tam*, —*tál*, v. —*ottam*, —*ottál*, —*ott*, ltn. —*ni* v. —*ani*. Általán mondják oly testről mely bizonyos tartalékponttól aláfelé nehezkedve folytonos ingatag állapotban létezik. A lógás tehát rendszerént két dolgot föltételez t. i. lefelé nehezkedést, és ingékonytságot. *Lóg az eloldódott nadrágszűj. Zsebből kilóg a kendő. Lógnak a gyümölcsessel terhelt és lefelé görbedő ágak.* Innen ikerítve *líglog* minden, mi erősen, szilárdan nines valahová kötve, s a levegőnek vagy más gyöngye erőnek illetésére mozgásba jő. *Líglog a ruha*, melyet csak imígyamígy kerít valaki magára. *Líglog a rongy, a czafrang, salang. Lógnak az alderesztett kezek vagy a magas helyen ülőnek lábai. Fut a kutya, lóg a farka.* (Ponyvai vers). Más ikerítéssel *csig lóg* (talán = csüng lóg). A *vásár csak csig-lóg már*. Néha a 'lóg' csak az ingékonytságra vonatkozik pl. *lógnak* (= inognak) a *fogak*, *lóg* (= inog) a *földbe roszul vert czölöp*. Átv. ért. mondják bizonytalan állapotról, melynek állhatatossága nincsen, pl. midőn valaki minduntalan tart tőle, hogy hivatalából kiesik. Alapfogalom benne az ingatagság, mozgékonytság, mely a le gyökben rejlik, mi kivált a *lógat*, *lógáz*, *lógázkodik*, *lógó* származékból kitiünik. Némelyek kettőztetett g-vel írják: *lógg*, de hibásan, mint az elenzés mutatja. V. ö. LO.

LÓG, (2), 1. LÓK helynév.

LÓGA, (lóg-a) fn. tt. *lógát*. Hinta, mely bizonyos tartalékponttól alálóg. Máskép: *lóba*.

LÓGANAJ, (lóg-ganaj) ősz. fn. A lónak gombóczalaku ganaja, *lókuku*.

LÓGÁROZ, (lóg-ár-oz) önh. m. *lógároztam*, —*tál*. —*ott*. A székelyeknél divatos, am. dologtalanul tétova járkal. A Tisza vidékén: *lógérez*.

LÓGÁROZÁS, (lóg-ár-oz-ás) fn. tt. *lógározás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tétova járkalás. V. ö. LÓGÁROZ.

LÓGÁS, (lóg-ás) fn. tt. *lógás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami lóg.

LÓGÁSZ, (lóg-a-asz) önh. m. *lógász-tam*, —*tál*, —*ott*. Dologtalanul korhelykedik, máskép: *lógóban van*. Székely szó. Hasonló 'lógározt' szóhoz. L. LÓGÁROZ.

LÓGAT, (lóg-at) mivel. m. *lógat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lógass*. Eszközli, hogy valami lógjon, vagy lógni enged valamit. *Kezeit lógatni*, leeresztve hányni vetni. *Lábait lógatni* átv. ért. henyélve üldögelni. *Lábait lógatja, mintha semmi dolga nem volna.* (Km.). *A szél lógatja a fák ágait. A hullámok lógatják a csónakot.* V. ö. LÓG.

LÓGATÁS, (lóg-at-ás) fn. tt. *lógatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit lógatunk. *Kezek lábak lógatása.* V. ö. LÓGAT.

LÓGÁZ, (lóg-a-az) átl. m. *lógáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valamely függőben levő ingatag testet ideoda mozgat. *Lógázni a hintát, a szalagon függő böcsőkösarat. Lábait lógázni*, átv. ért. am. üldögelve henyélni. Különbözik: *lógász*.

LÓGÁZÁS, (lóg-a-az-ás) fn. tt. *lógázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos függő testet ide-oda mozgat. 2) Állapot, midőn valaki v. valami lógázik.

LÓGÁZIK, (lóg-a-az-ik) k. m. *lógáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lógázdl*. Önmagát lógázza. *Hintán lógázik a gyermek.*

LÓGÁZKODÁS, (lóg-a-az-kod-ás) fn. tt. *lógázkodás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lógázkodik.

LÓGÁZKODIK, (lóg-a-az-kod-ik) k. m. *lógázkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magát folytonosan vagy gyakran lógázza. *A fára csimbeszkedett gyermek lógázkodik.*

LÓGESZTENYE, (ló-gesztenye) ősz. fn. Vad gesztenye, mely a szelidnél nagyobb szokott lenni, és nem enni való. Tudniillik a magyar némely növényeket és terményeket, melyek a maguk nemében nagyobbak, vagy nem emberi éldeletre valók, *ló* jellel különböztet meg, mint *lósóska*, *lótorma*.

LÓGG, **LÓGGÁS**, **LÓGGÓ**, tájdivatos, *lóg*, *lógás*, *lógó* helyett; l. ezeket.

LÓGINYÁL, (lóg-iny-a-al) önh. m. *lóginyált*. L. **LÓGINYÁZIK**.

LÓGINYÁZÁS, (lóg-iny-a-az-ás) fn. tt. *lóginyázás-t*, tb. —*ok*. Azon egy helyen ide s tova mozgás.

LÓGINYÁZIK, (lóg-iny-a-az-ik) k. m. *lóginyáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Azon egy helyen ide s tova mozog. pl. a növény, ág, kóró stb. Székely és Szathmármegyei szó.

LÓGNÁZIK, (lóg-na-az-ik) k. m. *lógnáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A Bodroghközben am. hintázik és lóg; tehát kivált ez utóbbi értelemben öszveüt *lóginyázik* szóval. Törzs: *lógna* s *lóginya*, hangokban is egyeznek.

LÓGÓ, (lóg-ó) mn. és fn. tt. *lógó-t*. Általán, ami bizonyos tartálékponttól aláfelé nehezkedve inog, vagy általában ingatag állapotban van. *Lógó rongyok*. *Magas székről lógó lábak*. *Lóg a vitorlafa*. *Lógóra ereszteti a kantárszárt*. Különösen mint fn. mellék-rúd a koci vagy lovas szekér oldalán, melyhez a harmadik vagy negyedik lovat fogják, midőn egy szélteben két lónál többet fognak be. *Lógóra fogni a csikót*. Lógónak mondják, mert rendszeren kötelen vagy lánczon szokott lógni, és mozogni. Átv. ért. *lógóban lenni*, am. benyérlni, semmit sem csinálni; legfőlebb csak úgy könnyeden, mellékesen tenni valamit, mint a lógóra fogott csikó, melyet nem igen szorít a kocsis, hogy meg ne rontsa. V. ö. **LÓGÓS**.

LÓGÓHAL, (lógó-hal) ősz. fn. Halfaj, mely hosszú evező szárnyainál fogva nagyot vet magán, s mintegy repülni látszik. (Exocoetus).

LÓGONY, (lóg-ony) fn. tt. *lógony-t*, tb. —*ok*. Némelyek által használt kifejezés a „pendulum” magyartására, mely mások szerint: *inga*. Ama mellett szól a székely *lóginyázik* v. *lókonyázik*, és azon körülmény, hogy a lefüggést inkább a „lóg” szó fejezi ki.

LÓGONYÓRA, (lógony-óra) ősz. fn. Olyan óra, mely lógony segítségével jár.

LÓGONYSULY, (lógony-suly) ősz. fn. A lógonyra akasztatni szokott súlyos test.

LÓGÓRÚD, (lógó-rúd) ősz. fn. l. **LÓGÓ**, fn.

LÓGÓS, (lóg-ó-os) 1) mn. tt. *lógós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami függő állapotánál fogva ingatag, ide-oda mozgékony. *Lógós czafrangok, salangok*. 2) Fn. tt. *lógós-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Különösen mondják lóról, melyet lógórudra fognak. *Lógós csikó*. *Lógós ló*. 3) Mint melléknév mondatik kocsirol, hintóról, melynek korbája szijakon vagy tollakon lóg, és ingatag. *Lógós kocsin járni*. 4) Átv. ért. valamely ügyben, dologban, állapotban mellékes személy, ki nélkül épséggel ellehetni, vagy el kellene lenni. *Lógós hivatalnok, szolgál*. *Lógós van férje mellett*, azaz szerető, az olasz *ciciseo*.

LÓGÓSAN, (lóg-ó-os-an) ih. Lógó állapotban, nem feszesen, hanem aláereszkedve, lefityegve. *Lógósan tartani a kantárszárt, a gyeplőt*. V. ö. **LÓGÓS**.

LÓGÓSLÁNCZ, (lógós-láncz) ősz. fn. Láncz, mely a kocsihoz vagy szekérhez van akasztva, s a lógós ló annál fogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSRÚD, (lógós-rúd) ősz. fn. Rúd, mely a kocsihoz vagy szekérhez van erősítve, a lógós ló annál fogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSÚT, (lógós-út) ősz. fn. A járt szekérút mellett, vagy mentében azon vonal, melyen a lógósló megy.

LÓGÓSZÍJ, (lógó-szój) ősz. fn. 1) Széles ért. valamely eszközül, vagy czifraságul szolgáló szíj, midőn lógó állapotban van. *A júbászbunda lógószíjai*. *Lógószíj a szűrőn*. 2) Különösen a lógós kocsikon és hintókon azon szíjak, melyek a korbát tartják, hogy el ne billenjen.

LÓGYÓGYÁSZ, (ló-gyógyász) l. **LÓORVOS**.

LOH, elavult vagy elvont gyöke 1) *lohad*, *lohaszt*, 2) *lohog*, *lohol* származékoknak. Ezeknek jelentései nyomán indulva, úgy találjuk, hogy a *loh* 1-ső értelemben am. *le*, s azon *lo* gyökelemű szókkal áll rokonságban, melyek aláfelé hajlást, mélyedést, süppedést, lelógást jelentenek, mint: *lom*, *lomha*, *lomb*, *lomp*, *lompos*; minél fogva *loh* ezen értelemben am. lapulás, lappadás, alászállás, lenyomulás. Egyezik vele a német *Loh*, midőn ingoványt, süppedékes, mocsáros helyet jelent, és midőn am. timárok cserfélé csávája, melylyel a bőrtöket puhítják. Ellenben a 2-ik értelemben t. i. *lohog* és *lohol* igék jelentésében am. *el*, és hangutánzóknak tekinthető. Midőn a német *Loh*, *Lohe*, *lohen* lángolást jelent, rokon vele a magyar *lob*, *lobog*. (V. ö. **LOB**.) A fenn kitett jelentéseknél fogva *loh*, am. lapulás, alászállás, lenyomulás, és haladás. l. **LOHAD**, **LOHASZT**; és **LOHOL**.

LOHAD, (loh-ad) önh. m. *lohad-tam*, —*tál*, —*t*. Mondják dagadt, puffadt, teli öblű testről, mely nyomás által, vagy beltartalmának fogyatkozása miatt magasságából cszt, és alább száll. *Lohad a duda*,

ha kimegy belőle a szusz. *Lohad a testen levő daganat, ha kifoly a geny. Lohad az erszény, midőn kiszedik belőle a pénzt. Lohad a has, néhutt másképen: ejtőzik, megejtőzik. Más rokon értelmű kifejezéssel: apad, lappad. Innen: lohad a víznek árja, midőn apad. Ellentéte: hovat, dagad, puffad. Átv. ért. mondjuk oly indulatokról, melyek a vért mintegy feldagasztják, de ismét előbbi rendes állapotra lecsillapodni engedik a kedélyt. Lelohad a harag, düh, boszú.*

„Haragja lohadton meglöhada, s fenkölt
Szíve nem tűrhette az alan fetrengőt.”

Buda halála (Arany J.).

LOHADÁS, (loh-ad-ás) fn. tt. *lohadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely dagadt, puffadt, töltött testtömeg lohad. V. ö. LOHAD.

LÓHAJHÁSZ, (ló-hajhász) ősz. fn. Lóalkusz, ki mások számára vásárlás végett lovakat keres, és utánok kérdezősködik, tudakozódik. V. ö. HAJHÁSZ.

LÓHAJTÁS, (ló-hajtás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHAJTÓ, (ló-hajtó) ősz. mn. és fn. Aki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHALÁL, (ló-halál) ősz. fn. A legsebesebb lovaglás vagy kocsizás, melyben a lovat mintegy halálra hajtják. Innen a mondás: *lóhalálában hajtani, sietni. Nem bízzák ebre a lóhalált.* (Km.).

LÓHANGYA, (ló-hangya) ősz. fn. A hangyák legnagyobb faja.

LÓHARA, (ló-hara) ősz. fn. Lótakaró, pokrócz, daróc vagy posztó, melylyel a lovat hideg ellen beverítik.

LOHASZT, (loh-asz-t) áth. m. *lohaszt ott*, htn. —ni v. —ani, par. *lohaszsz.* Eszközli, hogy valamely dagadt, puffadt, teli test lohadjon, azaz megapadjon, alább szálljon. *A geny kinyomása által lelohasztani a gyúlt daganatot.* V. ö. LOHAD. Átv. ért. a haragot, dühöt, boszút lecsillapítja. *Kérlelés által lelohasztani valakinek haragját.*

LOHASZTÁS, (loh-asz-t-ás) fn. tt. *lohasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki valamit lohaszt.

LÓHÁT, (ló-hát) ősz. fn. A ló nevű állatnak háta. *Lóháton járni, jönni, menni.* Átv. ért. sietve, sürgetve. *Lóháton végezni valamit. Lóhátról beszélni* am. kevélyen, rátartólag, magát nagyra tartva. Az ilyenről szokás mondani: *Nem lehet vele gyalog beszélni.*

LÓHÁTAS, (ló-hátas) ősz. mn. Aki lovon, lóháton megyen, vagy akit lóháton küldenek valahová. *Lóhátas ember, máskép: lovas ember.*

LÓHER v. LÓHERE, (ló-her v. -here) ősz. fn. A kétfalkások seregéből és tízhímesek rendéből való növénynem; csészéje ötfogu, hüvelye a csészénél ritkán valamivel hosszabb, ki nem nyíló, egy-két magvu, ritkán több. Virága többnyire gombos, néhány fajban füzéres fürtös. Levelei hármasak. (Tri-

folium). Igen sokféle fajai vannak. Az ismeretesek: *kék, somkóró, gyökerező vagy fehér, réti, piros, herehura lóhere* stb. A közéletben a *kék csigacsó*-nek is lóhere a neve; mely máskép: *német lóhere, luczerna; vad lóhere.* Here nevét vagy gombos bugájától kapta, mely némileg a ló heréjéhez (tökéhez) hasonló, vagy talán a sarját, kinövést jelentő *hír, húr* (golyahír, tyukhúr) szókkal egy eredetű.

LÓHERÉLŐ, (ló-herélő) ősz. fn. Személy, ki esődőresikókat és lovakat herél.

LÓHERLEVÉL, (ló-her-levé) ősz. fn. A lóher nevű növénynek levelei, melyek egy nyelen hármával vannak. A négylevelű lóher igen nagy ritkaság, s a babonás nép hiedelme szerint, aki ilyet talál, szerencse éri, egyszersmind bizonyos titkok mélyébe lát.

LÓHERTERMESZTÉS, (ló-her-termesztés) ősz. fn. Földmivelés neme, mely a lóhertermést tűzi vagy tűzte ki célul.

LÓHEVEDER, (ló-heveder) ősz. fn. Szíjból csinált, vagy kenderből szőtt öv, melylyel a ló hasát átkötik, különösen melylyel a lóterítőt és nyeret megerősítik. *Szorosra fogni, megereszteni a hevedert.* Máskép: *hasaló v. hasló.*

LÓHIDLÁS, (ló-hidlás) ősz. fn. Hidlás a lólóban vagy istállóban.

LÓHINNYOGÁS, (ló-hinnyogás) ősz. fn. A lónak élesebb hangu nyerítése, pl. midőn a nemi ösztön ingerli.

LOHÓ, KIS—, NAGY—, faluk Bereg m.; helyr. *Lohó-ra*, —n, —ról.

LOHOG, (loh-og) gyak. önh. m. *lohog-tam*, —tdl, —ott. 1) Sebesen, szinte lélekszakadva megy. 2) Mondják esőről, midőn sebesen hull, mintha szakadna. 3) Mondják a fürdőről, midőn a vízben hanykolódik. Mind három értelemben alapfogalom az élénk, erősebbféle mozgás, melyet a *lo* gyöklem fejez ki. V. ö. LOHOL, 2).

LOHOGÁS, (loh-og-ás) fn. tt. *lohogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki lohog.

LOHOL, (loh-ol) áth. és önh. m. *lohol-t.* 1) Valakit v. valamit ver, ütöget, páhol, vagy mint képes kifejezéssel mondják, puhít, megpuhít. E szóban alapfogalom azon *loh*, mely apadást, alászállást jelent, mert amit jól meglóholnak, azaz megvernek, az megpuhul, szétterül, s vékonyabbá lesz, pl. a cséplővel vert szalma. 2) Önhatólag szokott értelme: siet, el-siet; pl. *ellohol*, s ekkor gyöke lenne a haladó v. siető mozgást jelentő *lo* (= el), s rokon a *lohog* igével.

LOHOLÁS, (loh-ol-ás) fn. tt. *loholás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lohol.

LOHOS, (loh-os) mn. tt. *lohos-t* v. —at, tb. —ak. Lohos a vízi madár, különösen vízi vad akkor, midőn a vedlés idején tollait veszti, mi miatt repülni nem tud. (Németül: mause, ranche). V. ö. LOHOSODIK.

LOHOSAN, (loh-os-an) ih. Lohos állapotban. V. ö. LOHOS, LOHOSODIK.

LOHOSODÁS, (loh-os-od-ás) fn. tt. *lohosodás* t, tb. —ok. Állapot, midőn a vízmadár lohosodik.

LOHOSODIK, (loh-os-od-ik) k. m. *lohosod-tam*, —tél, —ott. Alsó-Tisza melléken mondják vízi madárról, midőn tollait hánnya. Alapfogalomban egyezik az apadást, lappedást v. lapulást jelentő *lohad* igének gyökével. (Németül: mausen). V. ö. LOHAD.

LÓIDOMÁR, (ló-idomár) ősz. fn. Személy, ki lovakat valamire, pl. lovaglásra, kocsizásra ügyesekké, képesekké tesz, lóiskolázó.

LÓIDOMÍTÓ, (ló-idomító), l. LÓIDOMÁR.

LÓIGA, (ló-iga) ősz. fn. Igaforma, kemény, hoszszukás kerek lószerszám, melyet a vontató ló nyakába vetnek, s ennél fogva húz. A magyar nép-nél ennek nincs kelete, mert lovait egyszerű hánba fogja. A németek, tótok, s más több népek használják.

LÓISKOLA, (ló-iskola) ősz. fn. Hely, melyben a lovak emberi használatra, főképp lovaglásra alkalmasakká képeztetnek.

LÓISMERŐ, (ló-ismerő) ősz. mn. és fn. Személy, ki a lovakat különféle tekintetben ismerni és különböztetni tudja, milyenek: a fajta, nemzetség, kor, jó és hibás tulajdonságok, ha jó-e a ló nyergesnek v. kocsiba? ha nem kehes, nem taknyos, nem bokros-e? stb.

LÓISTÁLLÓ, (ló-istálló), l. LÓÓL.

LÓITATÓ, (ló-itató) ősz. mn. Amiből lovakat itatni szoktak. *Lóitató válu, dézsa, sajtár*.

LÓJÁRÁS, (ló-járás) ősz. fn. 1) Valamely lónak magatartása a menésben. 2) Hely, hol a lovak járnak, pl. midőn a hajót vontatják.

LÓJÁROM, (ló-járom) ősz. fn. l. LÓIGA.

LÓJÁROMBŐR, (ló-járom-bőr) ősz. fn. Bőr, melyből a lójármot készítik, vagy ha ez fából van, azon bőr, melylyel a járomfát behúzzák.

LÓJÁROMCSINÁLÓ, (ló-járom-csináló) ősz. fn. Kézmives, ki lójármokat készít.

LÓJÁROMSZARV, (ló-járom-szarv) ősz. fn. Szaruforma ágak, melyek némely lójáromból fölfelé nyúlnak.

LÓJÁSZOL, (ló-jászol) ősz. fn. Lábakon álló váluforma, keskenyebbféle jászol, a lovak számára, mely fölé létraforma rácsot akasztanak. A zabot, abrakot rendszeren a váluban, a szénát pedig vagy más ilyféle takarmányt a rácsban szokás feladni. Különbözik tőle az alacsonyabb, de szélesebb öblű ökörjászol.

LÓK, l. LÓK, (1).

LÓK, (1), fn. tt. *lók-ot*, harm. szr. —ja. A székeknél am. két hegy közötti völgyecske, alacsony hely. Kriza Jánosnál rövid o-val: *lok*. Rokonai a szintén mélyedést jelentő *lyuk*, *lél*, *lik*, s a német *Loch*. Vékony hangon *lók* v. *loke* csakugyan a székeknél am. lyukas térség magas helyen, azaz hegyek

között. Az is lehet, hogy *lanka* szóval áll viszonyban mins *pank*, *pók*. Az érsekújvári határban is egy gödörös helynek neve *Lók* s a közöttök elhuzódó országotat *Lőki* töltésnek hívják. „Lók” nevét több helységek viselik, melyek közül a Sopronvármegyei *Lók* völgyben fekszik, s valószínűleg a többi is ilyenén fekvésétől kapta nevét. V. ö. LÉK.

LÓK, (2), falvak Bihar, Sopron m. pusztá Somogy megyében; KIS—, NAGY—, falvak Fehér megyében; helyr. *Lók-on*, —ra, —ról.

LÓKA, (ló-ka) fn. tt. *lókát*. 1) Lovacska, kis ló. 2) Ülőpad, lóca. V. ö. LÓCZA.

LÓKALODA, (ló-kaloda) ősz. fn. A lókovácsok készülete, vagyis ketreczforma alkotványa, melybe a szilaj lovat beleszorítják, és föl is csigázzák, hogy megpatkolhassák.

LÓKAPOR, (ló-kapor) ősz. fn. Bősövény faja, nedves, és mocsáros helyeken termő, különösen pedig az árkokban tenyésző kaporforma növény, melyet a lovak szeretnek. (*Phellandrium aquaticum*). Másképp: *vízi kapor*; növénytani néven: *vízi bősövény*.

LÓKCZA, falu Árva m.; helyr. *Lókcza-ra*, —n, —ról.

LÓKE, Kemenesalján am. indulj, eredj, meuj. (Lóvai László). Első része kétségtelenül azonos ló-d-úl vagy pedig „lót” ige gyökével, utóbbi részéről azt véljük, hogy az hasonló a *ládék* v. *ládék* szóban levő *ék* toldalékhoz, amely mintegy annyit tesz: lá-tod-é he? tehát lóke is annyi volna: lótsz-é he? azaz lódu-lsz-é he?

LÓKEFE, (ló-kefe) ősz. fn. Kurta, kemény sörtejjü kefe, melylyel a lovakat tisztogatják.

LÓKÉPEZDE, (ló-képezde) l. LÓISKOLA.

LÓKERESKÉDÉS, (ló-kereskédés) ősz. fn. Üzérkedés, midőn valaki lovakat vásárol, hogy ismét, ha lehet, nyereséggel eladja, lókupeczkedés.

LÓKERESKÉDŐ, (ló-kereskédő) ősz. fn. Üzér, ki nyereszkedés végett lovakat vesz és ad. Ki ez üzérkedést kicsinyben gyakorolja, az *lókupecz*, aki pedig némi mesterkéllyel, csalással teszi, az *lócsizár*.

LÓKERGECS, (ló-kergecs) ősz. fn. Oly lókedvelő személyről mondják, ki mulatságból, szenvedélyből kocsizgatva a lovakat kergetni szereti.

LOKK, falu Bihar m.; helyr. *Lokk-ra*, —on, —ról.

LOKÓD v. LAKOD, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Lokód-ra*, —on, —ról.

LÓKONYÁZIK, hihetőleg *lóginyázik* szóból módosult, melylyel egy jelentésű. l. LÓGINYÁZIK.

LÓKOS, pusztá Nógrád m.; helyr. *Lókos-ra*, —on, —ról.

LOKOTY, pusztá Bereg m.; helyr. *Lokoty-ra*, —on, —ról.

LÓKOVÁCS, (ló-kovács) ősz. fn. Kovács, ki a lópatkoláshoz, és lóorvosláshoz különösen ért.

LÓKŐ, (ló-kő) ősz. fn. Kőnemű kemény álképződmény, mely néha a lónak gyomrában, epe- vagy ludholyagjában támad.

LÓKÖKÖRCSÍN, (ló-kökörcsín) ösz. fn. Növény-faj a kökörcsinek neméből, máskép: *Leánykökörcsín*. (Aneumonē Pulsatilla).

LÓKÖMÉNY, (ló-kömény) ösz. fn. **L. LÓKA-POR**.

LÓKÖRMÜ SZATTYÚ, **L. LÓKÖRÖMFÜ**.

LÓKÖRÖM, (ló-köröm) ösz. fn. A lónak kerekded alaku, vastag, hasítatlan körme, máskép: *patája*. *Megfaragni a lókörmet, mielőtt a patkót ráülük*. *Kemény, lágy lóköröm*.

LÓKÖRÖMFÜ, (ló körömfü) ösz. fn. Köznépi neve a *lókörmű szattyú*-nak; másképen szintén köznéven: *marti lapu, kis édes lapu*. (Tussilago farfara).

LÓKÖRÖMHÁZ, (ló-köröm-ház) ösz. fn. A lókörömnnek töve, melyből a pata kinő, **L. KÖRÖMHÁZ**. Kovácsok nyelvén jelenti az egész körmet, mennyiben a lábfejnek mintegy takaróul, s ház gyanánt szolgál.

LÓKÖTŐ, (ló-kötő) ösz. fn. Tolvaj, ki más lovat ellopja. Nevét hihetőleg onnan vette, hogy az ily tolvajok rendszerént lóháton járnak, s a lopott jószágot saját lovuk mellé kötik, vagy mivel a tulajdonos szabad ménéséből kifogják s kötőfék alá veszik.

LÓKUKÓ, (ló-kukó) ösz. fn. Kukó-, azaz tojásalaku lóganaj, lócitrom.

LÓKÚT, falu Veszprém m.; helyr. *Lókút-ra, —on, —ról*.

LÓKÜKÖRCS, (ló-kükörös) ösz. fn. **L. LEÁNY-KÖKÖRCSÍN**.

LÓLÁB, (ló-láb) ösz. fn. A ló nevű állatnak lába. Ilyen lábbal szokták festeni és faragni az ördögöt is, mi a régiék erdei istenétől látszik származni. A természetrajzban a *káma* nevű kagylónak egyik faja. (Chama hippopus).

LÓLÁBU, (ló-lábu) ösz. mn. Aki vagy ami lábának olyforma állása, alkata van, mint a lóénak.

LÓLÉGY, (ló-légy) ösz. fn. Légyfaj, mely különösen a lovakat, kivált nyárban lepi meg, és nyugtalanítja.

LÓLENCSE, (ló-lencse) ösz. fn. **L. LEDNEK V. LENDEK**.

LÓLOPÁS, (ló-lopás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eltolvajlása, orzása. *Némely pusztai legények igen hajlandók a lólopásra*.

LOM, fn. tt. *lom-ot*, harm. szr. —ja. Széles ért. mint az alábbi különös értelmezésekből kitűnik, alá lógó test, lefityegő valami, s ez értelemben egyezik a *lóg*, *lohad* szók gyökével, mennyiben ezek is aláfelé mozgást jelentenek. Innen egészen magyar eredetű a *lom-b*, mely am. zöld galy, lehajló ágacska; *lom-ha*, tunya ember, ki fejét, kezét lógatja, magát elhagyja; *lom-p*, a ruhának lelógó része vagy rongya, innen *lom-p-os*, oly bugyogó, melynek ülepe lelóg; van *lompos* méz is, mely nyúlósan lecesep; *lom-cs*, (loncs) mindenféle mocok, szenny, mely a ruhához ragad, különösen nedv, melytől az átázott ruha lefityeg. Maga a gyökszó *lom* jelent oly nedvet is vagy nedves mocskot, mely valamely testről lecesep vagy

fagyos állapotban lelóg, pl. midőn a dérré fagyott köd vagyis zúzmara a fák ágairól lefityeg, *lomnak* mondatik. (Szabó D.). A székelyek még következő értelmekben is használják, ú. m. jelenti a) az erdei vén fák derekáról lefityegő mohát, mely télen idején egy sing hosszúságra is szakadozólag nyúlik le. (Szabó Elek); b) a posztónak barkáját, azaz szőrért; innen *lomos* Kriza J. szerint am. szőrboritékos, és *lomatlan* am. szőrboritéktalan; Inceze József szerint pedig mondják: *szép lomos posztó, szép lomja van mint a selyem*; mikén értik azt a szőrt, mely a posztónyírás vagy simítás után még a posztón marad. Átv. ért. am. nagyjában öszveköttözött holmi pogyász, öszvehányt mindenféle, melynek végei lom gyanánt ki-lógnak a kötésből vagy rakásból. Ikerítve: *limlom*. Egyezik vele némileg a rokon hangu *lam*, *lamos*. A német: *Lump*, *Lümmel*, *Lumpen* szinte rokonok vele.

LOMÁNY, erdélyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lomány-ba, —ban, —ból*.

LÓMARJ, (ló-marj) ösz. fn. A lónak két első lapoczkája fölött levő csomós hús. Ebbe szokott kapni a farkas, midőn a lovat oldalról megtámadja. A szarvasmarhánál *tarj* v. *tarja*. Székelyesen: *lómorj*. V. ö. **MARJ**.

LOMB, (lom-b) fn. tt. *lomb-ot*, harm. szr. —ja. Kicsiny. *lombocska*. 1) A zöldellő fának bokros leve-lű ága, mely többé-kevésbé aláfelé lóg. Egyezik ugyan vele a német *Laub*, de elemeire bontva (lom-b) egészen magyar eredetű. V. ö. **LOM**. *Lömbökből csinált szén*. *A szél ingatja a fák lombjait*. 2) Székely tájszólás szerint a kutyának lelógó hosszú szőre, honnan az ily kutyát egyszerűen *lombos*-nak nevezik, másutt *lompos*; ugyanez elejőn *lombi* alakban is. Mindkét jelentésben alapfogalom a lógás. V. ö. **LOM**.

LOMBA, (lom-b a) fn. tt. *lombát*. Falusi suhanczok veszedelmes játékneme. Levernek t. i. egy vastag czölöpöt, annak felső végére (csapjára) egy lyuknál fogva keresztben akasztanak egy hosszú dorongot, két végére ráülnek, és úgy köröskörül forgatják magukat. E tréfa néha kéz- és nyaktöréssel jár. Máskép: *bolondlomba, ördögló, ördöglóva, ördög szekere, ördöglomba*. Ettől némileg különböznek: *ló-ba, lóga, hintóka, himba, hinta*. Magát a játszást néhutt *kollázás*-nak hívják.

LOMBAGÁT, (lomb-agát) ösz. fn. Agátkő, melyen falombokhoz hasonló rajzok látszanak.

LOMBÁR, (lom b-a ár) fn. tt. *lombár-t*, tb. —ok. Ökör neve, melynek szarvai két felé kihajlanak, s mintegy a lombához hasonlóak. Bérczy Károly szerint szétálló terebélyes agancs, melynek ellenkezője: *buga, kukora*. V. ö. **LOMBA**.

LOMBÁSZ, (lomb-ász) fn. tt. *lombász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A német *Laubfrosch* után képzett új szó, a magyarosabb eredetű *zöldbéka* v. *leveledéka* jelentéssel.

LOMBÁZ, (lom-b-a-az) önh. m. *lombáz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Lombajétéket vagyis lombán játszik. V. ö. **LOMBA**.

LOMBÁZÁS, (lom-b-a-az-ás) fn. tt. *lombázás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki lombán játszik. V. ö. LOMBA.

LOMBDÍSZ, (lomb-dísz) ősz. fn. Lomb, mely diszül szolgál a fákon vagy erdőben.

LOMBFÜZÉR, (lomb-füzér) ősz. fn. Zöld lombokból, zöld levelekből kötött koszorúféle füzér.

LOMBI, (lom-b-i) mn. tt. *lombit*. A székelyeknél am. lombos szőrű, különösebben ökor neve. Csá *lombi*!

LOMBIK, (lom-b-ik) fn. tt. *lombik-ot*, harm. szr. —ja. A szeszégető kazánok csöve, melyen az égetett nedv kifoly, s melynek vége rendszeren alá görbed. Eredetileg magyar származtatással lehet *lombék*, s az ék képző a szójárás szerint rövid *ik*-re változott mint : *szurdék szurdik, kuczké kuczik*; különben egyezik vele az arab *alenbik*.

LOMBKOSZORÚ, (lomb-koszorú) ősz. fn. Lombokból füzött, kötött koszorú.

LOMBKŐ, (lomb-kő) ősz. fn. Kőfajok, melyek lapjain falombhoz hasonló czifraságok fejlődtek ki. (Dendrites).

LOMBOS, (lom-b-os) mn. tt. *lombos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Mondjuk fáról, melynek ágai zöld levelekkel benőttek, különösen, midőn az ághegyeken füzéresen nőnek a levelek. *Lombos hársfák*. 2) A növénytanban szoros értelemben lombos a fa, midőn egy csomó levél a törzsszel vagy a nyéllel kisebb nagyobb mértékben oly egész növényt képez, melyen a törzs és a levél nyele szorosan egygyé olvadnak, ezek rendszerént legyezőalakulag terülnek ki, mint a harasztokon láthatui; de tágabb értelemben minden olyan laposan kiterült levelű fák at értenek alatta, melyek leveleiket ősszel vagy tavasszal elhullatván ismét új leveleket hajtanak. Ilyenek erdei fáink legnagyobb részben, melyek ellentétei a tűlevelű fák. 3) A székelyeknél így nevezik a hosszú szőrű kutyát, komondort, kuvaszt; mely egyebütt szokottan: *lompos*.

LOMBOSODÁS, (lom-b-os-od-ás) fn. tt. *lombosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lombok alakulása. V. ö. LOMBOSODIK.

LOMBOSODIK, (lom-b-os-od-ik) k. m. *lombosod-tam*, —tál, —ott. Mondjuk fáról, midőn leveleik kizöldednek, különösen ha zöld ágaikon sűrű füzérek alakúlnak.

LOMBOZ, (lom-b-oz) áth. és önh. m. *lomboz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Lombokkal fűd, takar, ékesít. *Belombozni az ablakokat. A lovat nagy melegben, s a legyek ellen fellombozni*. 2) A lombokat verdesi pl. agancsaival erdőben a szarvas.

LOMBOZÁS, (lom-b-oz-ás) fn. tt. *lombozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki v. valami lomboz.

LOMBOZAT, (lom-b-oz-at) fn. tt. *lombozat-ot*, harm. szr. —a. 1) Valamely fa lombjainak öszvege. *Hársfák, ernyő-akácok sűrű lombozata. Erdő lombo-*

zata. 2) Lombokból csinált födél, takaró, pl. *ebédlő-sátor lombozata*. 3) Lombforma czifraság, faragás, rajz.

LOMBSÁTOR, (lomb-sátor) ősz. fn. Sátorforma készület lombokból; vagy pedig a lombok oly alakulása, hogy sátozt képeznek.

LOMBTALAN, (lom-b-talan) mn. tt. *lombtalan-t*, tb. —ok. Ritka levelű, vagy épen csupasz, száraz águ. *A tölgyek, bukkok, fűzfák stb. télen lombtalanok*. Határozóként am. lomb nélkül, lombtalanul.

LÓMENTA, (ló-menta) ősz. fn. A menta nemű növényekhez tartozó faj; máskép: *fejér*-, v. *hegyes*-, v. *vadmenta*, néhutt: *bárzing* v. *bárzsing*; növénytani néven: *bárzing menta*. (Mentha silvestris).

LOMHA, (lom-h-a) mn. tt. *lomhát*. Tunya, tohonya, lusta, ki elhagyja magát, ki aláeresztett fejjel, kezekkel megy. A lomhaság általán a tagok tepedésében, hanyatlásában, lehajlásában mutatkozik. V. ö. LOM és H betűhang.

LOMHÁLKODÁS, (lom-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lomhálkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lomha magaveület, tunyálkodás.

LOMHÁLKODIK, (lom-h-a-al-kod-ik) k. m. *lomhálkod-tam*, —tál, —ott. Lomha állapotban létezik folytonosan, lomhán viseli magát, tunyálkodik, lustálkodik. V. ö. LOMHA.

LOMHÁN, (lom-h-a-an) ih. Lomha, tunya módon

LOMHÁS, (lom-ha-as) mn. tt. *lomhás-at* v. —t, tb. —ak. Lomha természetű.

LOMHASÁG, (lom-h-a-ság) fn. tt. *lomhaság-ot*, harm. szr. —a. Lomha állapot vagy tulajdonság, lustaság, tunyaság. V. ö. LOMHA.

LOMHÍT, LOMHIT, (lom-h-a-ít) áth. m. *lomhít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Lomhává, azaz lustává, tunyává, restté tesz. *A teli has lomhítja az embert*.

LOMHÍTÁS, LOMHITÁS, (lom-h-a-ít-ás) fn. tt. *lomhítás-t*, tb. —ok. Lomhává tevés.

LOMHÚL, LOMHUL, (lo-m-h-a-úl) önh. m. *lomhul-t*. Lomhává lesz. *Dologtalanság, kényelmes élet miatt lomhulni*.

LOMHÚLÁS, LOMHULÁS, (lom-h-a-úl-ás) fn. tt. *lomhulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lomhává levés.

LOMKÖD, (lom-köd) ősz. fn. Téli köd, midőn a testeket meglepő nedvek megfagynak, s vékony csapformában aláfityegnek, pl. a fáról, az emberek bajuszáról, szakálláról, állatok sörényéről, szőréről stb. Máskép: *zuzmava*.

LÓMONYUSZILVA, (ló-monyu-szilva) ősz. fu. Nagyfajú, husos, a ló monyához némileg hasonlító szilva.

LOMOS, (lom-os) mn. tt. *lomos-t* v. —at, tb. —ak. Általán, aminek lomja van, miről lomok lógnak. *Lomos agg fák*, melyekről mohok fityegnek. *Lomos posztó*, melynek barkája, azaz szőre van. *Lomos ruha*, melyről a nedv csepeg, vagy lógnak a rongyok. Használják ökörnevül is, máskép: *lamos*.

Különösen am. zuzmarás, melyre ráfagyott a téli kőd.
Lomos bajusz, szakál, hajfűrt.

LOMOSAN, (lom-os-an) ih. Lomos állapotban.

LOMOTOL, (lom-ot-ol) önh. m. *lomotolt*. L. LOMOZ, 2).

LOMOTOZ, (lom-ot-oz) önh. m. *lomotoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. LOMOZ, 2).

LOMOZ, (lom-oz) áth. és önh. m. *lomoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Lommal bemocsokit, beszennyez, nedvesít. Az esőben *belomozni a ruhát*. 2) Önhatólag am. lomok közt keresgél vagy neszel. *Lomoz a sűrű gazban vagy nádasban csörtető róka*. (Bérczy Károly); máskép: *lomotol v. lomotoz*. V. ö. LOM.

LOMOZÁS, (lom-oz-ás) fn. tt. *lomozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lommal bemocsokítás. Lomok közt neszelés.

LOMOZIK, (lom-oz-ik) k. m. *lomoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lomozzál*. Mondják hideg időről, midőn lomkóddal, zuzmarával jár. Olyan forma képzésű, mint : *esik, havazik*.

LOMP, (lom-p) fn. tt. *lom-p-ot*, harm. szr. —*ja*. Molnár Al. szerint latinul *sacconia*, mely zacskót vagy zacskó, zseb gyanánt lógó valamit jelent. Szabó Dávidnál am. kalap módra öszve vert posztó neme. Ha származékát (lompos) vesszszük tekintetbe, am. lelógó, alábugyogó ruharész. A *p*, valamint a *lomb* szóban a *b*, úgy látszik nem egyéb, kifejezett *u* hangnál, mi előbb *v*, majd *b* és *p* ajakhangokká változott által : *lom-u*, *lom-v*, *lom-b* v. *lom-p*. Egyébiránt a *b* mint toldalékhang, valamint a német nyelvben, kivált a régiben az *m* végzetű szóknál igen divatos, mint : *Wurm*, *Wurmb*, *darum*, *darumb* stb., úgy a magyar *lom-p* szóban is lehetséges, hogy a *p* nem egyéb, mint toldalékhang, és az egész *lomb* v. *lom-p* szó csak nyomtérképesebben kifejezett *lom*, azaz lógó valami. Hasonló hozzá hangban és értelemben a német *Lump*, *Schlumper* és *Schlamme*.

LOMPOS, (lom-p-os) mn. tt. *lompos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják lotyogó fityegő ruháról, s oly emberről, ki ilyen ruhában jár. Különösen jelent nagy, s alálógó ülepű nadrágot. *Lompos bugyogó, nadrág*. A *lomposba rezelt*. (Pázmán Kal. 211 l.). *Lompos méz* am. nyúlósan lecspegező méz. V. ö. LOMP.

LOMPOSAN, (lom-p-os-an) ih. Lompos állapotban.

LOMPOSKODÁS, (lom-p os-kod-ás) fn. tt. *lomposkodás-t*, tb. —*ok*. Lomposan öltözködés, lompos öltözet viselése.

LOMPOSKODIK, (lom-p-os-kod-ik) k. m. *lomposkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lomposan öltözködik vagy lompos öltözetet visel.

LOMPOSODÁS, (lom-p-os-od-ás) fn. tt. *lomposodás-t*, tb. —*ok*. Lomposodás levés.

LOMPOSODIK, (lom-p-os-od-ik) k. m. *lomposod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lomposodás lesz. V. ö. LOMPOS.

LOMPOSSÁG, (lom-p-os-ság) fn. tt. *lomposság*, harm. szr. —*a*. Lompos tulajdonság ; lompos magviselés.

LOMNA, faluk Árva és Zemplén m. ; helyr. *Lomná-ra*, —*n*, —*ról*.

LOMNICZ, HOLLÓ—, KAKAS —, faluk Szepes m. ; helyr. *Lomnicz-ra*, —*on*, —*ról*.

LOMPÉRT, falu Kraszna m. erdélyi falu Kolos m. ; helyr. *Lompért-ra*, —*on*. —*ról*.

LOMTÁR, (lom-tár) ösz. fn. Tartó vagy kamara, melybe mindenféle limlomot behánynak. (Rumpelkammer).

LÓMUNKA, (ló-munka) ösz. fn. Munka, melyet lovakon, lovak által tesznek pl. nyomtatás. Átv. ért. erős emberi munka, kézi munka, melynél megerőtetni valaki magát, mint az ígás lovat.

LÓNÁTHA, (ló-nátha) ösz. fn. Lóbetegség, midőn a ló orrából és szájából fehér vagy sárgás, és nyúlós nedv foly ki, egyszersmind az állkapocs mirigyei megdagadnak. Van *jónemű nátha*, mely mintegy kilencz nap lefolyta után elmarad ; és *rossz nemű nátha*, mely taknyosságba megy által, és gyógyíthatatlan.

LONCS, (lon-cs) fn. tt. *loncs-ot*, harm. szr. —*a*. Czafat, különösen nedves, mocsos czafat a ruhán, pl. midőn a ruha átázik, s merevenségét, keménységét elvesztvén aláfityeg. Elemezve *loncs*, a „lom” törzstől.

LONCSOS, (lon-cs-os) mn. tt. *loncsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Nedvtől, mocsoktól lustos, piszkos. *Sárban, esőben loncsos lett a ruha*. *Loncsos konyhaszolgáló*. Rokon hozzá : *lustos*.

LONCSOSAN, (lon-cs-os-an) ih. Loncsos módon ; loncsos állapotban.

LONCSOSÍT, LONCSOSIT, (lon-cs-os-ít) áth. m. *loncsosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Loncsossá tesz. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSÍTÁS, LONCSOSITÁS, (lon-cs-os-ít-ás) fn. tt. *loncsosítás-t*, tb. —*ok*. Loncsossá tevés.

LONCSOSKODÁS, (lon-cs-os-kod-ás) fn. tt. *loncsoskodás-t*, tb. —*ok*. Loncsos öltözetben járás.

LONCSOSKODIK, (lon-cs-os-kod-ik) k. m. *loncsoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Loncsos öltözetben jár.

LONCSOSODÁS, (lon-cs-os-od-ás) fn. tt. *loncsosodás-t*, tb. —*ok*. Loncsossá levés.

LONCSOSODIK, (lon-cs-os-od-ik) k. m. *loncsosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Loncsossá lesz. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSSÁG, (lon-cs-os-ság) fn. tt. *loncsosságot*. Loncsos állapot ; loncsos tulajdonság.

LONCSOSÚL, LONCSOSUL, (lon-cs-os-úl) önh. m. *loncsosult*. L. LONCSOSODIK.

LONCZ, fn. tt. *loncz-ot*, harm. szr. —*a*. Az öt-hímese seregéből, és egyenlősök rendéből való növényem, melynek bokrája a magzat fölött egy szirmu, nyakas, öt vagy három hasábu, melyek hol egyenlők, hol egyenetlenek, bogyója sokmagvu. Cserj. (Lonicera). Magyar nevét közelebb a latinból vette, latin neve pedig *Lonicera* nevű növénytudós tiszteltetére alakított. Fajai felfutók és gyalogok. Nevezetesek : *jéríközi loncz*, a közéletben : *jéríközi rózsa*,

szulák, kecskeszakállfü. (*Lonicera caprifolium*); fel-futó; *üörkeloncz*, máskép a közéletben: *veres üörke*, *ikeres cseresznye*, *kutya cseresznye*. (*L. xylosteum*); *gyalog*; *tatár loncz* szintén *gyalog*; stb.

LONCZMETÉNG, (loncz-meténg) ősz. fn. A me-téngnek neméből való növényfaj, mely a bőrvén-me-téngtől abban különbözik, hogy szára feláll, félredü-lő. (*Vinca major*).

LÓNEMESÍTÉS, (ló-nemesítés) ősz. fn. Lóte-nyésztés, midőn valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni, s azokat állandósítani.

LÓNEMESÍTŐ, (ló-nemesítő) ősz. mn. és fn. Személy, aki, avagy intézkedés, tenyésztési mód, mely által valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni.

LÓNÉV, (ló-név) ősz. fn. Valamint más bázi ál'tatoknak, úgy a lovaknak is az emberek egyedi ne-veket adnak, melyek gyakran emberi (férfi vagy női) keresztnemek, sokszor pedig azoknak külső vagy bel-ső sajátságaikról vétetnek. Láss többeket LÓ ezikk alatt.

LONGH, falu Sáros m.; helyr. *Lough-ra*, —on, —ról.

LONGODÁR, falu F. Fehér m.; helyr. *Longo-dár-ra*, —on, —ról.

LONKA, falu Máramaros, SZÉLES—, ugyan-azon m.; helyr. *Lonká-ra*, —n, —ról.

LONKABALMOCS, puszta Máramaros m.; helyr. —*balmocs-ra*, —on, —ról.

LONTÓ, falu Hont m.; helyr. *Lontó-ra*, —n, —ról.

LONTY, (lon-ty) fn. tt. *lontyot*. L. LONCS.

LÓNYA, (1), fn. tt. *lónyát*. A hathímeselek sere-géből és sokanyások rendéből, való növénynem; csé-szje kicsiny, háromfogu vagy nincs is, bokrétája hat szímu, tokja három rekeszű, három ágú. (*Helonias*). Magyar nevét a latin után alakították. *Hegyi lónya*. (*Helonias borealis*).

LÓNYA, (2), NAGY—, KIS —, faluk Bereg m.; helyr. *Lónyá-ra*, —n, —ról.

LÓNYABÁNYA, falu Nógrád m.; helyr. —*bá-nyá-ra*, —n, —ról.

LÓNYAK, (ló-nyak) ősz. fn. A ló nevű állatnak nyaka, vagy olyanforma nyak, mint a lőc. *Lónyakat a festész ha ragasztana emberi főhöz*. (Hórácz a Pi-sókhöz, Czuczor).

LÓNYAVALYA, (ló-nyavalya) ősz. fn. 1. LÓ-BETEGSÉG.

LÓNYERÍTÉS, (ló-nyerítés) ősz. fn. A lónak sajátságos hangja, midőn azt mondják róla, hogy nyerít. V. ö. NYERÍT.

LÓNYOM, (ló-nyom) ősz. fn. Nyom, melyet a menő lónak körme hagy maga után. Személyr. *lovam nyoma*, *lovad nyoma* stb.

„Fújd el jó szél. fújd el

Hosszu utam porát,

Hogy meg ne találják

Fakó lovam nyomát.”

(Népl.).

LOOB, (olvasd LÓB) puszta Fehér m.; helyr. *Loob-ra*, —on, —ról.

LOÓCZ, (olvasd. Lóc) falu Bars m.; helyr. *Loóc-ra*, —on, —ról.

LÓÓL, (ló-ól) ősz. fn. Ól, melyben lovak tar-tatnak.

LÓORVOS, (ló-orvos) ősz. fn. Állatorvos, vagy ló-kovács, ki a lovak betegségeit orvosolja.

LÓORVOSLÁS, (ló-orvoslás) ősz. fn. A beteg lónak gyógyítása.

LÓORVOSSÁG, (ló-orvosság) ősz. fn. Orvosság vagy gyógyszer, melyet bizonyos lóbetegségek ellen szokás használni. Gúnyos átv. ért. embernek beadott igen erős és nagy adagú orvosság.

LÓOSTOR, (ló-ostor) ősz. fn. Ló vagy lovak hajtására használtatni szokott ostor.

LOP, (lo p) áth. m. *lop-tam*, —*tdl*, —*ott*. Más-nak jószágát, az illető birtokos tudta és engedelme nélkül, alattomban elviszi vagy elhajtja, és el-sajátítja. *Pénzt, drágaságokat lopni. Ruhát, fát, gabonát lopni. Ökröt, tehenet, lovat, juhót, disznót, ludat, tyúkot lopni. A szolgálja meglopja az urát, Kélopni más zsebéből a pénzt. A fáról lelopni a gyümölcsöt. Ellopni a másét.*

„Szegény legény vagyok én,

Csikót tinót lopok én.”

„Úgy ég a tűz ha lobog,

Úgy élek én ha lopok,

Há nem lopok, cserélek,

Még sem igazán élek.”

Pusztai népdalok.

Aki más jószágát erőszakkal, különösen a birtokos vagy más valamely személy ellen használt erőszak-kal viszi el, az *rabol*. Minthogy a lopásnak két fő sajátsága van, úgymint az elvívés és alattomoság; innen a *lop* ige főbbféle részletes értelemben használtatik. Gyöngédebb jelentéssel: *időt lopni vala-kitől*, *másnak idejét ellopni*, am. letartóztatni, akadályozni, hogy bizonyos időt munkára ne fordíthasson, megtenni, hogy ideje elveszessen. *A kedves bájoló nők elloppják a férfiak szívét*, am. magok után vonzzák. *Ellopni magát a társaságból*, am. titkon eltűnni. *Lopva tenni valamit*, am. alattomosan. *Valamely írónak munkáját meglopni*, am. annak eszméjét, lelemé-nyeit sajátja gyanánt általvenni.

Ez igének gyökeleme: *lo*, melyhez a *p* egysze-rű képző gyanánt járult, és pedig cselekvő értelemmel. Így lett az alacsonra lapulót jelentő *le* gyökből *le-p*, a szertemenést, válást jelentő *té* gyökből *té-p*, a *to v. do* távolt jelentőből *to-b v. dob*, a *sza* gyökből *szab*. Mi a *lop* igének *lo* gyökök illéti, ez azon szók gyö-kével áll rokonságban, melyek könnyűd, s mintegy suttonyos mozgásu tovább menést, vagy olyan inga-dozást, helyből indulást jelentenek, mint: *lő, lőt, lób, lóbál, lóg, lódul, lódit*. A magyar t. i. a lopással a tá-voztatás, eltűntetés, elmozdítás fogalmát kapcsolta öszve. Némelyek a *lap* szóval hozzák viszonyba, mint-

hogy aki lop, az mintegy lapúlva, lappangva, vagyis magát meghúzva, rejtelkedve igyekszik és szokta czélját érni. Népies, némileg tréfás kifejezésekkel a *lop* máskép: *csen, szerez, csip, ötön vesz* (azaz öt ujjával); tolvajok nyelvén: *szerencsét megy próbálni*, am. lopni megy.

LOPACSOL, (lop-acs-ol) önh. m. *lopacsolt*. A székelyeknél am. *lopdos*; l. ezt.

LOPACSOLÁS, (lop-acs-ol-ás) fn. tt. *lopacsolás-t*, tb. —ok. *Lopdosás*.

LOPADÉK, (lop-ad-ék) fn. tt. *lopadék-ot*, harm. szr. —a. Ellopott jószág. *A lopadékot az orgazdánál keresni*. Törzsöke az elavult *lopad*, am. *lopás* által elvesz, mely *lopdos* (= *lopodos*) igetörzsökeül is tekinthető.

LOPÁJ v. LOPÁLY, fn. tt. *lopáj-t* v. *lopály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A székelyeknél am. a hegyoldaloknak behorpadása. Alkalmassint a *lapály*, tájdivatosan *lapáj* szónak módosulata.

LOPAKODÁS, (lop-a-kod-ás) fn. tt. *lopakodás-t*, tb. —ok. L. LOPÓDZÁS.

LOPAKODIK, (lop-a-kod-ik) k. m. *lopakod-tam*, —tál, —ott. l. LOPÓDZIK.

LOPÁS, (lop-ás) fn. tt. *lopás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lop, valamint azon állapot és életmód, melyet valaki mint tolvaj üz. *Lopáson érne a tolvajt*. *Lopásból élni*.

LÓPATA, (ló-pata) ősz. fn. l. LÓKÖRÖM, és v. ö. PATA.

LÓPATKÓ, (ló-patkó) ősz. fn. *Patkó*, melyet a ló patájára ütnek. V. ö. PATKÓ.

LOPDOS, (lop-dos) áth. m. *lopdos-tam*, —tál, —ott. Gyakran vagy apránként lop. *A gyümölcsöt a fákról mind ellopdosíták*.

LOPDOSÁS, (lop dos-ás) fn. tt. *lopdosás-t*, tb. —ok. Gyakori vagy apránkénti lopás.

LÓPÉRJE, (ló-pérje) ősz. fn. A komócsinok neméből való növényfaj, melynek füzére hengeres, szára felálló, polyvája prémes. Másképp növénytani néven: *mezei komócsin*, köznépi nyelven: *macskafarku perje*. (*Phleum pratense*).

LOPÉSZ, (lop-ész) fn. tt. *lopész-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kemenesalon am. *lopó*, tolvaj. E tájszóból kitünik, hogy az *ész* képző igékből is alkothat neveket. Ilyen a *nyerészkedik* igének *nyerész* törzsöke, továbbá *merész*, *hunysz*, és mások.

LOPHÁGY, falu Szatmár m.; helyr. *Lophágyra*, —on, —ról.

LÓPIACZ, (ló-piacz) ősz. fn. *Piacz*, vagyis vásártér, melyen lovakat árulnak.

LOPICSKÁL, (lop-ics-ka-al) áth. m. *lopicस्कált*. Több és csekélyebb értékű tárgyat *lopodos*. Székely szó. V. ö. LOPDOS.

LOPICSKÁLÁS, (lop-ics-ka-al-ás) fn. tt. *lopicस्कálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Többszöri, és csekélyebb értékű tárgyak *lopása*.

LOPKOD, (lop-kod) áth. m. *lopkod-tam*, —tál, —ott. L. LOPDOS.

LOPKODÁS, (lop-kod-ás) l. LOPDOSÁS.

LOPÓ, (lop-ó) mn. és fn. tt. *lopó-t*. Aki lop. Leginkább a *lopott jószág* nevével öszvetéve használtatik, pl. *lisztlopó, tyúklopó, lólopó*, mely esetben önállólág főnevet képez. Régente főnevül magában is használtatott: „Hogy az eb veszteg hallgatna, az *lopó* ad vala neki egy darab kenyeret.” Pesti G. mesei. Átv. ért. *lopótök* am. nyakas tők, melylyel bort s más folyadékot szívnak a hordóból. l. LOPÓTÖK.

LOPÓCSKA, (lop-ó-acs-ka) fn. tt. *lopócskát*. Kis *lopó*.

LOPOCSKÁL, (lop-ocs-ka-al) l. LOPICSKÁL.

LOPOCSKOL, (lop-ocs-kol) l. LOPICSKÁL.

LOPÓDZÁS, (lop-ó-d-oz-ás) fn. tt. *lopódzás-t*, tb. —ok. Alattomosan, suttonban menés valahová v. valahonnan.

LOPÓDZIK, (lop-ó-d-oz-ik) k. m. *lopódz-tam*, —tál v. —ottam, —ottál, —ott, htn. —ni v. —ani. Suttonban, titkon, alattomosan megy valahová, vagy valahonnan. *A tolvaj éjjel belopódzik a házba*. *Észrevétlenül ellopódzni a társaságból*. *A nyomozott gonosztevő kilopódzott a városból*.

LOPÓDZKODÁS, (lop-ó-d-oz-kod-ás) fn. tt. *lopódzkodás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki *lopódzkodik*.

LOPÓDZKODIK, (lop-ó-d-oz-kod-ik) k. m. *lopódzkod-tam*, —tál, —ott, htn. —ni. Nagy ovatosság-gal, vigyázattal, mint a tolvaj szokott. *becsuszszan valahová*, vagy *kimegyen valahonnan*. *Be-, ki-, ellopódzkodik*.

LOPOGAT, (lop-og-at) gyak. áth. m. *lopotat-tam*, —tál, —ott, par. *lopotass*. Gyakran vagy apródonként lop. *A kamrából lisztet, zsirt, a szekrényből pénzt lopogatni*. *A hűtelen cseléd addig-addig lopogat, míg rajta érik*. V. ö. LOP. Másképp: *csip-től csipeget*, *csen-től cseneget*.

LOPOGATÁS, (lop-og-at-ás) fn. tt. *lopotatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki *lopotat*.

LÓPOKRÓCZ, (ló-pokrócz) ősz. fn. *Pokrócz*, melylyel a lovakat, kivált hideg ellen beterítik.

LÓPOSZ, (ló-posz) ősz. fn. Alma nagyságu, gombalaku fejrő növény kaszálókon s erdőkben, melyből megérvén idővel füstölő szürkés fekete hamuforma por jó ki ha gázolják. (Krizsa J.). Másképp: *pöfeteg*, néhutt: *puhatag*, *banyaposz*.

LÓPOSZOGÓ, (ló-poszogó) l. LÓPOSZ.

LOPÓTÖK, (lopó-tök) ősz. fn. Hosszu nyaku tők, melyet kifúrnak, magvait kiveszik, és szivattyú gyanánt használják borkezelők stb. Kabakja azonkívül, hogy nyakas és fejcs, fásbéju; levelei szívesek, kerekdeden tompák, szőröskék, apró fogasak, vállban alul két ikrával jegycsek, puhák, büdösek. Másképp: *szivótök*. (*Cucurbita lagenaria*).

LOPÓZIK, LOPÓZKODIK, l. LOPÓDZIK, LOPÓDZKODIK.

LOPPAL, (lop-val) tájdivatos kiejtés a szabályosabb *lopva* helyett. T. i. az ország több vidékein, nevezetesen felső Duna mentében, Mátyusföldén stb. a *va ve* határozó helyett *val vel* képzővel élnek, mint: *irva, irval v. irral, mondva, mondval v. monddal, verve, vervel v. verrel, fizetve, fizetvel* stb. pl. *Már minden földem be van vettel v. velvel, e helyett: vetve. Az egész öszveg ki van fizetvel.*

„Láttunk a szilvásban, midőn loppal ettél.“

Faludi.

„Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?“

Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.“

Buda halála (Arany J.).

LÓPRÜSSZENTÉS, (ló-prüsszentés) ősz. fn. A lónak orrából kitoluló légrázkodás, mely a prüsszentéshez hasonló.

LÓPRÜSZKÖLÉS, (ló-prüszkölés) ősz. fn. A lónak egymásutau többszöri prüsszentése.

LOPTA, tájdivatos, *lapta v. labda* helyett.

LOPVA, (lop-va) ih. 1) Mint tolvaj, lopás által. *Lopva szerezte, amije van.* 2) Alattomban, titkon, sutomban, észrevétlenül. *Lopva kimenni a városból;* el-
lentéte: nyilván, mások szemeláttára. *Csak úgy lopva jár a városban, hogy észre ne vegyék.*

LOPVANÓSZŐ, (lopva-nősző) ősz. fn. Linné rendszere szerint a növények azon serege, melyhez oly növények tartoznak, melyeknek szembetűnő virágjok nincs, és terméseikben nemző részeket vagy épen nem, vagy csak nagyító üvegen lehet némileg látni. (Cryptogama). Ezek 1) Harasztok (Filices). 2) Mohok (Musci.), 3) Moszatok (Algae.), 4) Gombák (Fungi.).

LÓRA, női kn. Eleonora, módosítva: Laura. Görög eredetű, s jelent könyörülőt.

LÓRÁNT, (1), fn. tt. *lóránt-ot*, harm. szr. —ja. Pápa vidéki tájszó, s am. *ozsonna*, vagy mint Mátyusföldön nevezik, *harmadebéd*, Szabó D. szerint: *dél-esti falat*. Idegen származatának látszik. (Szlávul: *Olovrant*).

LÓRÁNT, (2), férfi keresztnév, am. Roland, a német nyelvészek szerint jelentése: Ruhmland.

LÓRÁNTHÁZA, falu Szabolcs m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

LÓRÁNTÓZ, (lóránt-oz) önh. m. *lórántoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. l. OZSONNÁZ.

LÓRÉ, (ló-ré) falu Pest m.; helyr. —ré-be, —ben, —ből, v. —re, —n, —ról.

LÓRÉPONOR, falu Bihar m.; helyr. —Ponor-ra, —on, —ról.

LÓRI, l. LÓRA.

LÓROBOT, (ló-robot) ősz. fn. A régi urbéri rendszerben azon úrdolga, melyet a jobbágy lovas szekérrel vagy ekével tartozott végezni.

LÓROM, fn. tt. *lórom-ot*, harm. szr. —ja. A hathímese seregéből, és háromanyások rendéből való növénynem; csészéje három levelű, bokrétája három szirma, magva egy, három élű: anyaszála kettő vagy

három (Rumex). E nem alá tartoznak a sósókák, melyek között a lósóska is foglaltatik, s talán innen *lórom* am. *ló-rom*, félig a magyar *ló* félig a latin *rumex*-ből alkotva.

LOSÁD, erdélyi falu Hunyad m.; *Losád-ra, —on, —ról.*

LOSÁRD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Losárd-ra, —on, —ról.*

LÓSLÁNG, fn. tt. *lőslángot*. A hordónak égett bűdös kövel füstölése. Nem egyéb mint a német „Einschlag“ módosítása; néhutt: *ánslóg*.

LOSONCZ, mváros Nógrád, és falu Pozsony m.; helyr. *Losoncz-ra, —on, —ról.*

LOSONCZAPÁTFALVA, helység Nógrád megyében; helyr. *Apátfalva-n, —ra, —ról.*

LOSONCZTUGÁR, mváros Nógrád megyében; helyr. *Tugár-on, —ra, —ról.*

LÓSÓSKA, (ló-sóska) ősz. fn. l. SÓSLÓROM.

LÓSÖRÉNY, (ló-sörény) ősz. fn. Azon erős szőrből álló fürtök, melyek a ló nyakát fölül benövik, és alácsüggenek.

LOSSONCZ, l. LOSONCZ.

LÓSTOL, (lo-os-tol) önh. m. *lóstol-t*. Különösen Szala és Vasvármegyében am. házról házra járvás ivás végett; továbbá kószál, kóborol. E jelentéseiből kitetszik, hogy gyöke a menést jelentő *lo* gyökelem s rokon a *lót* igével.

LÓSTOLÁS, (lo-os-tol-ás) fn. tt. *lóstolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki lóstol.

LÓSZAMÁR, (ló-szamár) ősz. fn. l. ÖSZVÉR.

LÓSZÉMSZILVA, (ló-szém-szilva) ősz. fn. Nagyszemű gömbölyű vörös szilva, mely némileg lószemhez hasonló.

LÓSZERSZÁM, (ló-szerszám) ősz. fn. Általán, mind azon szerek, melyekkel a nyerges vagy ígás lovat felszerelik. Ilyenek a nyerges lovaknál: *nyereg*, *terítő v. csábrág v. csótár*, *heveder*, *kengyel*, *farmatring*, *kantár*. A kocsis, v. szekereslovaknál: *nyakló*, *hám*, *kantár*, *gyeplő* stb. *Úri, paraszt lószerszám. Farhám, salangos, bogláros lószerszám.*

LÓSZÖR, (ló-ször) ősz. fn. Széles ért. a lónak mindenféle szőre, mely az egész testet belep. A *lőszörből kivakarni, kikefélni a port. Síma, fényes, gu-banczos lőször*. Különösen a lónak sörényében és farkában levő szőrszálak. *Lőszörből kötött gyűrűk. Madárfogó hurkot lőszörből csinálni. A pamlagot kitűnni lőszörrrel*. Használtatik melléknevel is, am. *lőszörből való. Lőször láncz, szita.*

LÓT, (lo-ot vagy lo-at) önh. m. *lót-ott*, par. *löss*, htn. —ni. Lohol, szalad. Rendesen a *fut* igével párosodva használtatik: *lót-fut*, s am. szilaj, vad ló, v. csikó módjára futkos, ide-oda szaladgál. *Lótott-futott, lótni-futni*. Eredetere legközelebb rokona a *lódít* és *lódul*, gyöke: *lód*; továbbá a német *los*, melyről azt mondja Adelung, hogy kétségtelenül a *lasz, lassen*, *ledig* szók nemzetségéhez tartozik, amennyiben azt jelenti: *schlaff* (lág, lottyadt, petyhüdt); és

eredetileg mind azon szókhoz, melyekben a sebes mnzgas az alapfogalom. V. ö. LO gyökelem.

LÓTA, puszta Somogy m.; helyr. *Lótá-ra*, —*n*, —*ról*

LÓTAKARMÁNY, (ló-takarmány) ösz. fn. Takarmány, mely különösen a lovak eleségét teszi, mint : széna, lóhere, búkkön, zab.

LÓTAKARÓ, (ló-takaró) ösz. fn. Általán, akár-mily szövet, melylyel a lovat vagy ékességül, vagy hideg eső, por ellen beterítik, pl. csótár, lópokrócz.

LÓTAKNYOSSÁG, (ló-taknyosság) ösz. fn. 1. LÓNÁTHA.

LÓTÁP, (ló-táp) ösz. fn. L. LÓTAKARMÁNY. LÓTÁS, (lót-ás) fn. tt. *lótás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Loholás, szaladás. V. ö. LÓTÁSFUTÁS.

LÓTÁSFUTÁS, (lótás-futás) ösz. fn. Ide-oda szaladgálás, kivált valamely sürgős dologban, ügyben.

LÓTEJ, (ló-tej) ösz. fn. Az anyakanczának teje. *A tatárok szeszest italt is készítenek a lótejből.*

LÓTENYÉSZTÉS, (ló-tenyésztés) ösz. fn. A mezzei gazdaságnak azon neme vagy foglalkodása, mely úgynevezett ménesek által a lovak szaporítását, illetőleg nemesítését tűzte ki feladatul.

LÓTENYÉSZTŐ, (ló-tenyésztő) ösz. fn. Gazda, ki különösen lovak szaporítására fordítja figyelmét, költségét, és fáradságát.

LÓTERÍTŐ, (ló-terítő) ösz. fn. 1. LÓTAKARÓ.

LÓTETŰ, (ló-tetű) ösz. fn. Bogárfaj, mely mintegy két hüvelyknyi hosszú, a föld alatt lakik, s a gabona, és más növények gyökereit elhárja. *Ló* jelzőjét, mint több bogarak és növények, onnan kapta, mert a maga nemében nagy, mint : *lódarázs*, *lólégy*, *lótorma*, *lósóska* stb.

LÓTH, KIS—, NAGY—, faluk Bars m.; helyr. *Lóth-ra*, —*on*, —*ról*.

LOTHÁRD, falu Baranya m.; helyr. *Lothárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓTI, (lo.ot-i) mn. tt. *lóti-t*, tb. —*ak*. A *lótó* ige-név kicsinyített alakban. Innen : *lóti-futó* am. *lótó* futó, pl. gyerek, csikó.

LÓTOLVAJ. (ló-tolvaj) ösz. fn. 1. LÓKÖTŐ.

LÓTORMA, (ló-torma) ösz. fn. Növényfaj a *bérce* neműek közül; levelei szárnyasak, levelkéi tojás-kerek-láncsásak, épek, virágai felállóak, fejérek. Más-kép szintén a közéletben : *nagy palackafű*, *erősfű*; növénytani néven : *lótormabérce*. (Clematis erecta). Tormának mondják, mert levelei a közönséges tormaéhoz hasonlóak.

LOTTÉRIA, fn. tt. *lottériát*. Idegen, különösen a francia *loterie* után a közdivatba átmént szó, mely ismét a *lot*, (olasz *lotto*, német *Loos*, régi német *hlöz* stb.) zszóból alakult; magyarosan *sorsjáték*. L. ezt.

LOTTI, tt. *lottit*. A közéletben kicsinyzöje a *Charlotte* (olvasd : *Sarlotte*, magyarosan : *Sarolta*), máskép : *Caroline* (Karolina) női keresztnévnek. Még tovább kicsinyezve : *Lottika*.

LOTTYAD; LOTTYAN, stb. 1. LOTYTYAD, LOTYTYAN stb.

LOTY, hangnév, mely egyszersmind azon mozgás fogalmát rejtí magában, mely által bizonyos híg test lágy *ty* hangot ad. Innen átvitt értelemben a lágyulás, petyhüdés jelentésével bir. Származékai : *lotyog*, *lotytyan*, *lotytyant*. Kicsinyített jelentéssel : *lity*, honnan : *lityloty*, ikerített szó. V. ö. LITY, és LÓT.

LOTYADÉK, (loty-ad-ék) fn. tt. *lotyadék-ot*. L. LÖTYE.

LOTYÓ, (loty-ó) fn. tt. *lotyó-t*. Valamivel lágyabb s kíméletesebb kifejezés, mint a *kurva*, *szaajha*, *ringyó*. Hangra és értelemben hasonló hozzá a dunántúli *szotyka*, azaz elemezve : *szotyogó*. A *logyog* és *szotyog* t. i. körülbelül egy-értelműek. Úgy látszik, hogy a képes kifejezéseket kedvelő nép vagy azért nevezte az ily személyeket lotyóknak, mert faraikat fintorgatni, s testeiket lóbálni, mintegy lotyogtatni szeretik; vagy a lotytyadságtól azaz lágyság v. petyhüdségtől; vagy végre lotyó talán am. *lótó* t. i. férfiak után járó, futó nőszemély. A finn nyelvben *luuti*. Egyébiránt v. ö. LÓT.

LOTYOG, (loty-og) gyakor. önh. m. *lotyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk híg testről, midőn az valamely öblös edényt egészen be nem töltve ide-oda mozog, egyszersmind némi lágy hangot ad, melyet a magyarty-vel talált jónak kiejteni. Magas hangon : *lötög*. Valamivel keményebb hangra mutat a *locsog*. *Lotyog* a rázott kannában a tej. *Lotyog* az öszvevazott leves szilva. Kettőztetve : *lityeg-lotyog*.

LOTYOGÁS, (loty-og-ás) fn. tt. *lotyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely híg test lotyog.

LOTYTYAD, (loty-u-ad = loty-v-ad) önh. m. *lotytyad-tam*, —*tál*, v. —*ott*. Dunán túl am. puhúl, lágyul, higgá vagy nedvessé, le vessé lesz; petyhüdik. *Lotytyad* a beteges ember húsa. *Lotytyad* az igen el-érett szilva, szőlő, ha kivált megtörlik. Vékony hangon : *letytyed*, *letyved*, *letyhed*.

LOTYTYADÁS, (loty-u-ad-ás v. loty-v-ad-ás) fn. tt. *lotytyadás-t*, tb. —*ok*. Puhulás, lágyulás; híg-gá levés.

LOTYTYADT, (loty-u-ad-t) mn. tt. *lotytyadt-at*. Megpuhult, meglágyult, higgá, nedvessé le vessé lett; petyhüdt. *Lotytyadt* csecsek. *Lotytyadt* szilva.

LOTYTYAN, (loty-u-an = loty-v-an) önh. m. *lotytyan-t*. Valamely híg, vagy leves test *loty* hangot adva megmozzan. *Lotytyan* a rázott edényben a víz. *Lotytyant* a sár, midőn követ dobunk bele. Mondják azon testről is, mely valamely nedvbe esvén hangot ad. *Lotytyan* a vízbe ejtett edény, darabhús. *Alig lotytyant* meg a szájában. (Szabó D.).

LOTYTYANÁS, (loty-u-an-ás) fn. tt. *lotytyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A megütődött nedvnek, híg, leves testnek mintegy *loty* hangadása.

LOTYTYANT, (loty-u-an-t = loty-v-an-t) áth. m. *lotytyant-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Eszközli, hogy valami lotytyanjon. Átv. ért. valamit hebehurgyán kimond. *Kilotytyantotta, hogy . . .*

LÓÚSZTATÓ, (ló-úsztató) ősz. fn. Kijelölt hely, öböl valamely patakban, folyóban, tóban, hol a lovakat úsztatni szokták.

LÓÚSTÖK, (ló-üstök) ősz. fn. A ló sörényének legfelső, és rendszeren a homlokra nyúló fürtjei. A közéletben, kivált ragozáskor, elválasztva használják. *Meghízásként a fáradt ló üstökét.*

LOVACSKA, (lo-v-acska) fn. tt. *lovacskát*. Kicsi vagy kedves ló. *Édes lovacskám.*

LOVAD, Ácshez tartozó pusztá Komárom m.; helyr. *Lovad-on, —ra, —ról.*

LOVAG, (lo-v-ag) fn. tt. *lovag-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Lóháton járó, lovon ülő. Ellentéte: *gyalog*. Innen: *lovagolni*, am. lóháton járni. A „lovag” és „gyalog” szókban az *ag* og képző az *as* os képzőnek módosított alakja, mintha volna *lovas*, *gyalos*. 2) Különösen am. lovas vitéz, vagy egyszerűen katona, mert a magyar katona őseredetileg csak lovas volt; honnna a hadi közmondás: *lóra katona, tehénre hajdú*. *Lovagokból és gyalogokból álló hadsereg, Lovag-hadnagy. Lovagsereg. Lovagviadal*. 3) A középkorban jelentett nemes osztálybeli személyt, ki háboruban lóháton szolgált, s fegyverviselő apródok, vagy lovászok kísérték, és honn saját várában vagy birtokán korlátlan uralmat gyakorlott. Szorosb ért. a középkori lovagok azok voltak, kik lekötözték magukat a nők, a vallás és haza védelmére, s magasabb rangon állottak, mint a közönséges nemesek. A fölvetél ezen nemesi osztályba sajátnemű szertartásokkal ment végbe, melyek között egyik jellemző volt a sarkantyú felütése, és kardnak, paizsnek átadása. Egyébiránt nálunk magyaroknál ez értelemben vett lovagok inkább *vitéz* neven neveztetek. Hasonlóan vitéz név alatt ismeretesek azon középkori katonarendek, melyek tagjai szerzetesféle eskü által kötelezték le magukat a vallás és haza védelmére, melyeknek voltak a máltai rend lovagai vagyis vitézei. V. ö. REND, VITÉZ. 4) Átv. ért. lovagnak mondatik oly nemes jellemű személy, ki a régi lovagok tulajdonságaival bir, különösen hősies és büszke, de egyszersmind finom magaviseletű, s ki főleg a gyengébb nem irányában megelőző, szolgálatra kész, udvarias. Innen társadalmi nyelven az úri hölgy a szolgálatára, udvarlására levő urat lovagjának nevezi. Megfelel ennek némileg a régies *dalia* és *levante*.

LOVAGBIRTOK, (lovag-birtok) ősz. fn. A régi hűbéri rendszerben oly birtok, melyet valamely nemes személy azon lekötéssel bírt, hogy fejedelmét és hazáját, illetőleg a koronát személyesen, és a törvényben meghatározott számú katonáival az ellenség ellen védeni kész legyen.

LOVAGDA, (lo-v-ag-da) fn. tt. *lovagdt*. Újabb kori szó, s am. lovagló tér, vagy kör, melyben lovakat és lovaglókat képeznek, idomítanak; ló- és lovaglószkola. *A da helyképzőként áll.*

LOVAGDAL, (lovag-dal) ősz. fn. Lovagoknak éltök módjára vonatkozó dala.

LOVAGESZKÖZ, (lovag-eszköz) ősz. fn. Eszköz, vagyis szerszám, melyet a népek, és nemzetek különféle szokása szerint a lovagok felszerelésül használnak, vagy használtak, melyenek: nyereg, zabolás kantár, szügyelő, drótpáncél stb.

LOVAGHARISNYA, (lovag-harisnya) ősz. fn. Némely külföldi lovagok harisnyája, lovagnadrágul használva, milyen volt az úgynevezett salavárdi is nálunk magyaroknál, mely csak az ülepet és czombokat takarta be. V. ö. HARISNYA.

LOVAGHÁZ, (lovag-ház) ősz. fn. Ház, melyben lovagolni tanulnak; máskép: *lovagda* vagy *lovarda*.

LOVAGHÜBÉR, (lovag-hübér) ősz. fn. l. LOVAGBIRTOK.

LOVAGI, (lo-viag-i) mn. tt. *lovagi-t*, tb. —*ak*. Lovagot illető, lovaghoz való, arra vonatkozó. *Lovagi kötelesség, udvariság. Lovagi büszkeség, magaviselet*. V. ö. LOVAG.

LOVAGIAS, (lo-v-ag-i-as) mn. tt. *lovagias-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Különösen mondják oly magatartásról, és viseletről, mely a hajdani nemes lovagok tulajdonságaira emlékeztet. *Lovagias jellem, bátorság, vitézség, büszkeség. Lovagias udvariság, nőtisztelet. Lovagias öltözk, fegyverzet. Lovagias mulatságok, versenyzések, viadalok*. E szóban az *as* képző a *lovagi* törzsszó jelentésének hasonló értelmet ad. Épen ily viszony van az *úri* és *úrías* (úrihoz hasonló) *magyar, magyaros, erdélyi, erdélyies, vörös, vöröses* stb. között.

LOVAGIASAN, (lo-v-ag-i-as-an) ih. l. LOVAGILAG.

LOVAGIASSÁG, (lo-v-ag-i-as-ság) fn. tt. *lovagiaság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon tulajdonságok összege, melyek valakit lovagiassá tesznek, vagy azon minemőség, melynél fogva valakit lovagiasnak hívunk. *Az ismeretlen hölgyet lovagiasságból védelmezni, s a rajta elkövetett sérelmet megboszulni*. V. ö. LOVAGIAS.

LOVAGILAG, (lo-v-ag-i-lag) ih. A nemesebb értelemben vett lovagok módjára, azaz vitézül, bátran, nemeslelkűleg; udvariasan. *A nők irányában lovagilag viselni magát. A megsértett becsületet lovagilag védelmezni.*

LOVAGISÁG, (lo-v-ag-i-ság) fn. tt. *lovagiság-ot*, harm. szr. —*a*. Lovagi tulajdonság, milyen: nemes büszkeség, becsületvágy, udvariaság, hölgyek iránti tisztelet. V. ö. LOVAGIASSÁG.

LOVAGJÁTÉK, (lovag-játék) ősz. fn. Harci játék neve, melyet a középkori lovagok részént mulatságból, részént hadigyakorlat gyanánt, vagy versenyképen űztek, mi rendszeren lóháton, paizzsal és dárdával, néha gyalog is történt.

LOVAGJÓSZÁG, (lovag-jószág) ősz. fn. l. LOVAGBIRTOK.

LOVAGKORBÁCS, (lovag-korbács) ősz. fn. Kisebbségre korbács, melyet lovaglás közben használnak a hátsó ló kormányzása végett.

LOVAGKÖNTÖS, (lovag-köntös) ösz. fn. Kön-tös, melyet különösen a külföldi lovagok, vagy vitéz-rendbeliek viseltek. Továbbá az urak és hölgyek sa-játságos öltönye, melyet lovagláskor vesznek ma-gukra.

LOVAGLÁS, (lo-v-ag-ol-ás) fn. tt. *lovaglás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lóhátan, és pedig akár nyeregben, akár szőrén ülve járás, kelés. *Lovaglást tanulni, s abban gyakorolni magát. Hosszu lovaglásban kifáradni.* V. ö. LOVAGOL.

LOVAGLÓ, (lo-v-ag-ol-ó) mn. tt. *lovagló-t*. 1) Mondjuk személyről, ki lóhátan jár. *Lovagló uracsok, nők. Lovagló csikósok.* 2) Mondjuk helyről, vagy lo-vagláshoz tartozó holmiről. Ez értelemben öszvetéve írjuk: *lovaglótér, lovaglórúha, lovaglóstör* stb.

LOVAGLÓHELY, LOVAGLÓTÉR, (lovagló-hely v. —tér) ösz. fn. Azon térvonal, vagy kör, me-lyen versenyzés, vagy gyakorlat végett lovagolni szoktak.

LOVAGMŰVÉSZ, (lovag-művész) ösz. fn. Sze-mély, ki a lovaglást művészileg érti és gyakorolja.

LOVAGOL, (lo-v-ag-ol) önh. m. *lovagol-t*, v. *lovag-lott*, htn. — *ni*, v. *lovagolni*. Lóhátan megy vagy jár. Igekötéssel egyesülve: *kilovagol*, lóhátan kimegy, kísétál; *ellovagol*, lovon eltávozik; *fellovagol* a hegy-re, *lelovagol* a völgybe. Használtatik áthatóul is tárgy-esetes névvel. *Szilaj csikót, paripát lovagolni. Körül-lovagolni a ménest, határt. Kilovagolni magát*, am. fáradtig vagy elégséig lovagolni. Átv. ért. *nádpari-pán, vesszőparipán lovagolni*, am. hiú reménynél fog-va magát nagyra tartani, a valóság helyett árnyékon kapkodni. *Szüntelen egy dolgon lovagolni*, azaz vita-tásban valamely ügyben mindig csak azon egy tár-gyát avagy indokot emlegetni, s vitatkozásait, állítá-sait egyedül arra építeni.

LOVAGOLHATÓ, (lo-v-ag-ol-hat-ó) mn. tt. *lo-vagolható-t*. 1) Amit nyerges ló gyanánt használni le-het. *Lovagolható csikó, monyas, kanca. Szilajsága miatt nem lovagolható vad mén.* 2) Mondják helyről, útról, melyen lóhátán járni lehet. *Némely helyek csak lovagolhatók, nem kocsizhatók.*

LOVAGOLHATATLAN, LOVAGOLHATLAN, (lo-v-ag-ol-hat-[at]-lan) mn. tt. *lovagolhatatlan-t*, tb. — *ok*. Amit nyergesül használni nem lehet; vagy ahol lóhátan járni, elmenni lehetetlen. *Lovagolhatatlan szilaj, bokros ló. Lovagolhatatlan meredek, gödrös út.*

LOVAGÖRS, (lovag-örs) ösz. fn. Lovag vagyis lovaskatona által elfoglalt őrállomás.

LOVAGREGÉNY, (lovag-regény) ösz. fn. Re-gény, melynek alaptárgyát valamely középkori lovag kalandjai teszik, s mely a középkori lovagok élet-módját, lakásait stb. festi.

LOVAGREND, (lovag-rend) ösz. fn. 1) Általán am. nemesi rend, azaz valamely ország nemeseinek öszves férfi személyzete, vagy mint mi magyarok ne-veztük: *karok és rendek.* 2) 1. VITÉZREND.

LOVAGSÁG, (lo-v-ag-ság) fn. tt. *lovagság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) A lovagoknak, mint nemesi rend-nek testülete, öszvege, szokottan: *nemesség.* 2) Maga azon nemesi rang, melynél fogva valaki a lovagrend-hez tartozik.

LOVAGSARKANTYÚ, (lovag-sarkantyú) ösz. fn. Sarkantyú, melyent a régi lovagok viseltek, vagy melynek ünnepélyes felállításával lovagnak avattak fel valakit.

LOVAGSARU, (lovag-saru) ösz. fn. Hosszu, ke-mény száru saru, melyet kivált a német lovaskato-nák, nevezetesen a vértések viseltek, vagy milyen a postakocsisoké, kik nyeregből hajtanak.

LOVAGSZERSZÁM, (lovag-szerszám) ösz. fn. 1. LOVAGESZKÖZ.

LOVAGSZOBOR, (lovag-szobor) ösz. fn. Szo-bornű, mely valamely személyt lóhátan ülve ábrá-zol. *Valamely jeles vitéz emlékéért lovagszoborral örö-kíteni.*

LOVAGTEREM, (lovag-terem) ösz. fn. Terem, melyben a hajdani lovagok öszvegyülekezni szoktak; továbbá a régi lovagok várainak termeci. *Fegyverekkel ékesített lovagterem.* Némely külföldi, jelesen német óvárakban ma is láthatni emlékül fentartott illetén lo-vagteremeket.

LOVAGUL, (lo-v-ag-ul) ih. Lovag módra, lo-vag képében, úgy, mint lovag. *Valakit lovagul tisz-telni. Magát lovagul viselni.* Alapjául a nemesebb ér-telemben vett lovag szolgálat.

LOVAGVESSZŐ, (lovag-vessző) ösz. fn. Vesz-zőhöz hasonló, félig mereven, félig hajlékony rövid szijostor, melyet az úri lovagok tartanak kezökben.

LÓVAKARÓ, (ló-vakaró) ösz. fn. Vashól ké-szült, s fogakkal ellátott kefeforma eszköz, melylyel a ló szőre közé vegyült port, sarat kitisztítják.

LOVAL, (lo-v-al) áth. m. *loval-t*. Átv. ért. va-lakit biztatás, nógatás, sürgetés által rábeszél va-lamire, s mintegy ló gyanánt mozgásba, buzgalomba hoz. *Fellovalni valakit.*

LOVANCZ, (lo-v-ancz) fn. tt. *lovancz-ot*, harm. szr. — *a*. Újabbbkori szó, s am. lovas, lóhátan járó; s különösebben ha az *ifjonez, ujongez* szók jelentése után értelmezzük, am. ujongez-, tanuló-, vagy ifju lovas.

LOVAR, (lo-v-ar) fn. tt. *lovar-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Mesterséges lovag, műlovag, ki úgy tanulta és gyakorolja a lovaglást, mint mestersé-get vagy művészetet (Jockey); vagy aki különösen abból nyilvános mutatványokat szokott rendezni és adni. *Úrlovar* (gentleman jockey).

LOVARDA, (lo-v-ar-da) fn. tt. *lovardát*. Oly hely, hol a lovarmesterséget vagy művészetet tanulják, vagy pedig nyilvánosan mutogatják.

LOVAREGYLET, (lovag-egylet) ösz. fn. Tulaj-donosok s ügykedvelők társulata, mely különösen a gyepe és lóversenyzésre vonatkozó minden ügyeket kölcsönösen megállapított szabályok szerint intéz és igazgat.

LOVAS, (1), (lo-v-as) mn. tt. *lovas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lovakkal biró, bővelkedő. *Lovas gazda. Lovas ország, vidék.* 2) Lovon járó, szolgáló, dolgozó. *Lovas kerülő, csősz. Lovas utazók. Lovas posta. Lovas robot.* Ellentéte: *gyalog*.

LOVAS, (2), (lo-v-as) fn. tt. *lovas-t*, tb. —*ok*. Személy, ki lovon jár, szolgál, vagy katonáskodik. *Lovasokat látok közeledni. Beállni a lovasok közé. Az alföldi csikósok jó lovasok.*

LOVAS, (3), falu Szala, pusztá Veszprém m.; helyr. *Lovas-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓVÁSÁR, (ló-vásár) ősz. fn. Vásár, melyben lovakat adnak és vesznek.

LOVASBAK, (lovas-bak) ősz. fn. Hajósoknál azon faoszlop vagy czobor a kukajárón, melyhez a lovaskötelet foglalják. (Kenessey Albert.)

LOVASBERÉNY, mváros Fejér megyében; helyr. *Berény-be*, —*ben*, —*ből*.

LOVASCSAPAT, (lovas-csapat) ősz. fn. Lovasokból, nevezetesen lovas katonákból álló csapat. Sokaságra nézve határozatlan, de mindig valamely lovastestnek kisebb vagy nagyobb részét jelenti.

LOVASCSATA, (lovas-csata) ősz. fn. Csata, melyet lovasokból álló ellenfelek vívnak.

LOVASDI, (lo-v-as-di) fn. tt. *lovasdi-t*, tb. —*k*. 1) Laptázó gyermekek, és suhanczok játéka, midőn a nyertesek a vesztesekre ülnek, s a laptát egymásnak úgy adogatják, aki el nem kapja, az lóvá lesz, az alatta levő pedig lovassá. 2) Vesszőparipán játszás.

LOVASEZRED, (lovas-ezred) ősz. fn. Lovaskatonákból álló hadi test, melyet ezrednek nevezünk. V. ö. EZRED. *Magyar, német lovasezred.*

LOVASGÁT, pusztá Heves m.; helyr. —*gát-ra*, —*on*, —*ról*.

LOVASHAJÓ, (lovas-hajó) ősz. fn. Lovakkal vontatott vagy vontatni szokott hajó.

LOVASHAD, (lovas-had) ősz. fn. Lovaskatonákból álló hadsereg, hadcsapat.

LOVASÍT, (lo-v-as-ít) áth. m. *lovasít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. *Meglovasít*, régiesen, e helyett: lóval ellát. „Mih magokat is meghlovaséthatják.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor. 1642-ből. (Tört. Tár. VIII K. 166 l.).

LOVASKAPITÁNY, (lovas-kapitány) ősz. fn. Kapitány, vagy százados, kinek felügyelése, és közvetlen vezénylete alatt egy század lovaskatona áll.

LOVASKÁZIK, (lo-v-as-ka-az-ik) k. m. *lovaskáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kedvtöltésből lovagol. Mondják a gyermekek is, midőn lovasdit játszanak.

LOVASKERÜLŐ, (lovas-kerülő) ősz. fn. Hátarra, erdőre felügylő kerülő, vagy csősz, ki lóháton jár.

LOVASKÖTÉL, (lovas-kötél) ősz. fn. Hajósoknál vonókötél, melylyel lovak valamely uszát (uszó művet, mint hajót stb.) húznak. (Kenessey Albert.)

LOVASODIK, (lo-v-as-od-ik) k. m. *lovasod-tam*, —*tál*, —*ott*. Régiesen *meglovasodik* am. lovat kap vagy szerez. „Tehát vegye be egy részét azoknak a fegyvereknek s rendelje bizonyos quartirokban őket, hogy lovasodhassanak meg.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor 1641-ben. (Történelmi Tár. VIII K. 152. l.).

LOVASÖRS, (lovas-örs) ősz. fn. Őrállomás, melyet lovaskatona foglal el, vagy őrálló lovaskatona.

LOVASPANDÚR, (lovas-pandúr) ősz. fn. 1. LOVASPOROSZLÓ.

LOVASPOROSZLÓ, (lovas-poroszló) ősz. fn. Megyei, városi, vagy mezei rendőrséghez tartozó poroszló, ki különösen a csavargókat s úgynevezett szegény legényeket lóháton hajhászsa, üldözi; más-kép: *lovaspandúr*.

LOVASSÁG, (lo-v-as-ság) fn. tt. *lovasság-ot*, harm. szr. —*a*. Lovas katonákból álló testület vagyis a lovas katonák öszvesen véve. *A lovasság számát szaporítani. A lovasságtól áttenni valakit a gyolagsághoz. A lovasságot a csatarend szárnyaira állítani. Az ágyukat lovassággal fűdözni.*

LOVASSÁGI, (lo-v-as-ság-i) mn. tt. *lovassági-t*, tb. —*ak*. Lovasságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lovassági tőbornok. Lovassági rendszabály.*

LOVASSZÁZAD, (lovas-század) ősz. fn. Mintegy száz emberből álló lovascsapat.

LOVASSZÁZADOS, (lovas-százados) 1. LOVASKAPITÁNY.

LOVASSZOBOR, (lovas-szobor) 1. LOVAGSZOBOR.

LOVASVADÁSZ, (lovas-vadász) ősz. fn. Lóháton járó vadász.

LOVASVONTATÓ, (lovas-vontató) ősz. fn. Hajósok nyelvén azon egyén, ki a hajóknak lovakkal vontatásával foglalkodik.

LOVÁSZ, (1), (lo-v-ász) fn. tt. *lovász-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Általán szolgál, ki lovakkal bánik, pl. ki lovakat őriz a mezőn. Különösen az úri méneseknél, és ólakban a lóbánáshoz értő férfi, ki ha alsóbb rendű, *lovászlegény*, ha pedig tiszti rangú, *lovászmester. Királyi, hercegi lovások.*

LOVÁSZ, (2), falu Szerém megyében; helyr. *Lovász-on*, —*ra*, —*ról*.

LOVASZÁD, falu Vas m.; helyr. *Lovaszád-ra*, —*on*, —*ról*.

LOVÁSZAPRÓD, (lovász-apród) ősz. fn. Apród, ki nyargaló urát lóháton kíséri.

LOVÁSZHETÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Lovászhetény-be*, —*ben*, —*ből*.

LOVÁSZI, faluk Nyitra és Szala m.; helyr. *Lovászi-ba*, —*ban*, —*ből*.

LOVÁSZINAS, (lovász-inas) ősz. fn. Gyerkeze, fiatal suhancz, ki mint lovászságot tanuló forgolódik az úri ólakban és lovak körül.

LOVÁSZLEGÉNY, (lovász-legény) ösz. fn. Gyakorlott, kitanult lovász, ki a lovászinasnál főlebb, a lovászmesternél alábbvaló.

LOVÁSZMESTER, (lovász-mester) ösz. fn. Udvari tiszt, ki valamely uraság istálós, kocsis, és nyerges loaira felügyel, s alsóbb rendű lovászeknek parancsol. A nagy udvaroknál van főlovászmester is. A fejedelmeknél a főlovászmester egyik főrangbeli személy az udvari méltóságok között.

LOVATLAN, (lo-v-atlan) mn. tt. *lovatlan-t*, tb. —ok. 1) Akinek lova, vagy lovai nincsenek. *Lovatlan gazda*. 2) Mondják országról, vagy vidékről, mely lovakat nem tenyészt, vagy lovak nélkül szűkölködik.

LOVAZ, (lo-v-az) önh. m. *lovaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Lovon jár, lovagol. Különösen használják a játsszó fiúk, midőn úgynevezett *lovasdít* játszanak.

LOVAZÁS, (lo-v-az-ás) fn. tt. *lovazás-t*, tb. —ok. Lovon járás; vagy lovasdíjászás.

LÓVERSENY, (ló-verseny) ösz. fn. L. LÓFUTATÁS.

LOZONY, falu Zemplén m.; helyr. *Lozony-ba*, —ban, —ból.

LOZS, NAGY —, mváros, KIS —, pusztá Sopron m.; helyr. *Lozs-ra*, —on, —ról.

LÓZSÁLYA, (ló-zsálya) ösz. fn. Növényfaj a zsályák neméből, melynek levelei szívformák, csipkés fogasak, gyűrűi tömöttek, egymástól ritkásan állanak, anyaszára az alsó ajakhoz hajlik, virága kék. (*Salvia verticillata*).

LŐ, elvont gyökélem, mely, mint származékaiból kitetszik, jelent általában mozgást, s megfelel neki a vastaghangu *lo* gyökélem, melyből szintén mozgásra vonatkozó származékok erednek, és az *el* és *le* önálló gyökök. 1) —ő képzővel, vagy inkább a gyökhangzónak megnyújtásával lett belőle: *lő*, azaz valamit sebes mozgásba hoz, elszállni kényszerít. 2) Egyyszerű *k*-val, *lők* am. sebes taszítással magától távolít, elmozdít. 3) —öd képzővel: *lő-öd*, öszvehúza *löd*, mint *lo*-ból *löd*, s a *löd* törzsből *lödít*, *lödül*, és a *löd* törzsből *lödör*, *lödöri*, *lödörög*, azaz csavarog, csavargó, tekergő, szüntelen mozgásban levő. 4) —öz képzővel *löz*, *lözér*, azaz csélcsep, zabolátlan nyelvű, kinek határtalanul jár a szája. Ide tartoznak a *lönye*, *lőre* és *löttye* szók is, melyekben ugyan alapfogalom a híg, folyó, nedvet jelentő *lé*, de szintén megegyeznek a fenn említettekkel, mivel a lének szükséges kellékét szinte a mozgékonyság teszi.

A *lő* hangutánzásra mutat a *lőbög* származékban, de olyanra, mely szinte mozgás által támad. Ide tartozik a tájdivatos *lőcsölődik*, mely nem csak a víznek locsogását jelenti, hanem a tsstnek hányakodását is.

LŐ, (1), (lő-ő) áth. Ragozva: *lövök*, *lősz*, *lövünk*, *lőtök*, *lőnek*. Első mult: *lövék*, *lövel*, *lőve* stb. Második mult: *lőtt*. Jövő: *lővend*, parancsoló *lőj*, htn. *lőni*. 1) Szoros ért. valamely fegyvernemiével, főleg régibb

fajta szerrel, pl. íjjal, parittyával egy más rugalmas testet, pl. nyilat, kavicsot taszítás által sebes mozgásba hozva eltávolít. A puska- v. löpor feltalálása után a puska- s ágyuneműekre is alkalmaztatott. *Íjjal nyilatkat*, *parittyával kavicsokat*, *puskával golyókat löni*, *kilöni*, *ellöni*. Néha tárgyesetes név nélkül, mely csak alattomban értetik, egyszerűen am. a fennemlített cselekvést elköveti, vagy gyakorolja. *A vadakra, az ellenségre löni*. *Puskából*, *ágyúból löni*. *Ünnepély alkalmával mozsarakból löni*. *Fába*, *célba*, *tárcsába löni*. *Levegőbe löni*. *Belöni a várba*. *Kilöni a bástyák mögöl*. *A töltött fegyverekből egymásután löni*. *Valakihez hozzá löni*. *Rölöni a futó nyúlra*. 2) Az előbbivel öszvefüggő s átható értelemben am. a fennemlített, és hasonló fegyvernemű eszközök által valamit talál, sért, öl. *Az erdőben vadakat, a csatában embereket löni*. *Valakit véletlenül fejbe, agyon löni*. *Aki madarat akar löni, nem pengeti íját*. (Km.). *A fecskét röptében lelöni*. *Nem azé a madár, aki lelövi, hanem aki megeszi*. (Km.). Tréfás átv. ért. *bakot löni*, am. hibát követni el, mely a kitűzött cél ellen van. 3) Széles, és némileg átv. ért. valamit, repülő fegyver gyanánt valamely szűk helyről, vagy távolságról kiteszt, eltávolít. *Fecskendővel kilöni a vizet*. *Csőből fuvás által golyócskákat löni valakire*. *Az ugrókat kilövi a vizet*. *A nap messze lövi tüzes sugarait*. 4) Népbabona szerint *lőnek a boszorkányok*, midőn valakit hirtelen bizonyos betegségbe ejtenek, kiről azt mondják, hogy bele lőtt a boszorkány.

E szóban tehát mindenütt alapfogalom a sebes mozgás, s általános rokonságban van azon *lo*, *le*, *li*, gyökök szók, melyekben ugyanazon vagy rokon értelem rejlik; továbbá a német *los*, *schleudern*, *schleudern*, finn *lyyn*, *lyön* (= ferio, ico) stb. szókkal. V. ö. LO, LŐ.

LŐ, (2). ALSÓ —, FELSO —, NÉMET —, faluk Vas m.; helyr. *Lő-re*, —n, —ről.

LÖB, elvont gyöke *lőbög* szónak és származékainak. L. LÖBÖG.

LÖB, pusztá Pest m.; helyr. *Lőb-re*, —ön, —ről.

LÖBÖG, (lőb-ög) gyak. önh. m. *lőbögtem*, —tél, —ött. 1) Ijedés miatt reszket, remeg. Balatonmelléki tájszó. 2) Ugyanazon vidéken mondják nedvről, midőn nyomás, vagy mozgás következtében bizonyos tompa hangot hallat, pl. *a posványos föld löbög a lépő lábak alatt*; *a víz löbög a gyomorban*, máskép: *löttyög*, *lotyog*. Mindkét értelemben alapfogalom a mozgás, mely a másodikban hangosan nyilatkozik.

LÖBÖGÉS, (lőb-ög-és) fn. tt. *lőbögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Remegés, reszketés; löttyögés.

LÖBÖGTET, (lőb-ög-tet) áth. Eszközi, hogy valami löbögjön. V. ö. LÖBÖG.

LŐCS, elvont gyöke *lőcsből*, *lőcskél*, és *lőcskölődik* szók, l. ezeket. Mély hangon *locs*.

LŐCS, (1), (le-öcs v. le-ös) fn. tt. *lőcs-öt*, harm. szr. —e. Többé kevesbbé görbe fa, melynek egyik vége a szekér oldalának felső részét a kidőlés ellen

tartja, az alsó vége pedig karikás, és a tengelyt övedzi. A magyar a löcsessel különösen a görbeség fogalmát kapcsolja össze, innen *löcsláb* am. görbe láb, *löcs kezű* am. görbe kezű, *löcs orru*, kinék orra közepe ki-görbéd. *Oddbb állott a löcs árával* (km.), azaz elta-karodott. A *löcs* finnül: *luukka*, és németül a szeke-reken: *Leiste*, melynek több mellékjelentéseit egybe-vetvén Adelung, azt a *Latte*, (lécz) *Laden* szókkal ro-konítja, miszerént a magyarban is hasonló volna hozzá a *lécz*. Molnár A. latinezata szerint *subscus in curru*, mintegy *alozó*, vagyis az oldalról lefelé eresztett fa. Valószínű, hogy a magyar *löcs* gyöke *le*, melyből lett *le-ös* melléknév, öszvehúzva *lös*, végre *löcs*. Nem lehet kétkedni róla, hogy a magyarban az *s* és *cs* gyakran fölcserélődnek, mint: *csajka*, *sajka*, *csuta*, *suta*; a szók közepén: *szüköső*, *szükcső*, *szűrösöl*, *szür-csöl*, *lépeső*, *lépcső*; továbbá oly szók végén, melyek mellékevekből lettek főnevek, mint: *bogás(kóró)*, *bogács(kóró)*, *tanás tanács*, *kovás kovács*, *babós babócs*, stb. E szerint a *löcs* am. *lefelé hajló* t. i. fa *le-ös*, *lös*, *löcs*. A *felhérczet* pedig onnan nevezte a magyar, mert azon szokott a lovas szekérre *fellépni*. V. ö. **FELHÉRCZ**.

LÖCS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Löcs-re*, —ön, —ről.

LÖCSBÖL, (löcs-b-öl) áth. m. *löcsből*. A kap-nikbányai tájszólásban am. *lucskol* (Lörincz Károly).

LÖCSBÖLÉS, (löcs-b-öl-és) fn. tt. *löcsbölés-t*, tb. —ék. *Lucskolás*.

LÖCSE, fn. tt. *Löcsét*; helyr. *Löcsé-re*, —én, —ről. Sz. kir. város a Szepességben, németül *Leutschau*, mit a földleirók onnan magyaráznak, hogy e városban hajdan mint Lengyelország felé néző vég-helyen, lestorony létezett, melyet a németek mint odaváló lakosok *Leutschau*-nak neveztek. Hát ha a százszok bejövetele előtt *Leső* volt a neve, s ebből lett csupán önhangzó cserével: *Löse*, *Löcse*?

LÖCSEI, (löcse-i) mn. tt. *löcsei-t*, tb. —ék. *Löcse*re való, onnan származott, ott kelt. A magyar köz-mondások között híres a *löcsei kalendáriom*, minthogy a történelem szerint itt látott az első magyar kalen-dáriom napvilágot, honnan a legujabb időkig némely, nevezetesen a győri magyar kalendáriomok czimlap-ján ez állott: *A régi löcsei formára. Hét országra szól, mint a régi löcsei kalendáriom*. (Km.).

LÖCSKÁMVA, (löcs-kámva) l. **LÖCSKÁVA**.

LÖCSKÁVA, (löcs-káva) ösz. fn. Azon vaska-rika a löcs alsó végén, mely a tengelyt övedzi, s a kerékszeeggel oda foglaltatik.

LÖCSKÉL, (löcs-ke-el v. löcs-ge-el) önh. l. **LÉCSKÁL**.

LÖCSKÖL, (löcs-ög-öl) áth. m. *löcskölt*. Ungos-zy J. szerint Szathmárban am. a mély hang *locskol*, v. *locsol*. Ne *löcsölj*.

LÖCSKÖLÉS, (löcs-ög-öl-és) fn. tt. *löcskölés-t*, tb. —ék. *Locskolás* v. *locsolás*. V. ö. **LÖCSKÖL**.

LÖCSLÁB, (löcs-láb) ösz. fn. Olyan görbeségű láb, mint a *löcs*.

LÖCSLÁBU, (löcs-lábu) ösz. mn. Kinék görbe, kacsos, a löcshez hasonló lábszárai vannak, külö-nösen, melyek a térdnél befelé hajlanak.

LÖCSÖL, (löcs-öl) elvont törzsöke, *löcsölődik* szónak.

LÖCSÖLÖDÉS, (löcs-öl-ő-d-és) fn. tt. *löcsölö-dés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki vagy valami *löcsölődik*.

LÖCSÖLÖDIK, (löcs-öl-ő-d-ik) belsz. m. *löcsö-löd-tem*, —tél, —ött. Győr tájékán am. hányjaveti magát, hánykolódik. Gyökeleme a gyors mozgást je-lentő *lő*. Különösen nedvekre alkalmazva am. a mély-hangu *locsolódik*. *Löcsölődik a víz*.

LÖCSÖS, (löcs-ös) mn. tt. *löcsös-t* v. —et, tb. —ék. 1) Löcsessel ellátott. *Löcsös szekér*. Különbözte-tésül a *rakonczás*-tól, melynek oldalait két felül úgy-nevezett *rakonczák* tartják. 2) Görbe, meghajlott, mint a *löcs*.

LÖCSÖZ, (löcs-öz) áth. m. *löcsöz-tem*, —tél, —ött, par. —z. 1) Löcsessel fölkészít. *A szekeret meg-löcsözni*. 2) Valakit löcsessel ver, megver. *Meglöcsöz-ték egymást*.

LÖCSÖZÉS, (löcs-öz-és) fn. tt. *löcsözés-t*, tb. —ék. Löcsessel fölkészítés. Löcsessel megverés.

LÖCZÉL, (lö-czél) ösz. fn. Czél, vagyis kitűzött ponttábla stb., hová a lövést irányozni kell; máskép: *tárcsa*. Régiesen: *tárgy*.

LÖD, (1), (lő-öd) elvont törzs, melyből *lödör*, *lödörög*, *lödörödik*, s *lödöng* erednek. Megfelel neki a vastaghangu *lód*, ú. m. a *lódúl*, *lódít* származékok törzse. A *löd* eredetileg elavult ige, keményebben *löt*, mint *lód* *lót*, honnan *lódúl* am. lódóvá, azaz ló-tóvá lesz, *lódít*, lótóvá tesz. E szerint *löd* mintegy indulás mozgó állapotba; s gyakorlatos *r* képzővel: *lödör*, oly személy, ki folytonos mozgásban van, csavargó; *lödörög*, ide s tova hányódik; „lögérez“ szó-ban pedig a *d* *g*-vé változott.

LÖD, (2), **KIS**—, falu, **VÁROS**—, mváros Veszprém m.; helyr. *Löd-re*, —ön, —ről.

LÖDE, (lő-de) fn. tt. *lödét*. Szokottabban: *lő-völde*. L. ezt.

LÖDING, (lő-öd-in-g lőd-in-g) fn. tt. *lödöng-ét*, harm. szr. —je v. —e. Felsőöri tájszó Vasvármegyé-ben, s jelent pillét, lepkét. Szabó Dávidnál: *lövöldék*. Valamint a *pille* és *lepke* szókban alapfogalom az *il-legés*, *lebegés*, hasonlóan a lödöng gyökeleme ugyanaz a mozgást jelentő *löcsölődik*, *lödör*, *lödörög*, *lödörö-dik*, folytonos mozgásra vonatkozó szó *lő* gyökelemé-vel; ezért másképen: *lependék*, azaz lebendék. V. ö. **LÖ**.

LÖDÖR, (löd-ör) fn. tt. *lödör-t*, tb. —ök. Csavargó, tekergő, ide-oda csapongó személy, lóto-futó, koslató. Alakzatra hasonlók hozzá a rokonértelmű *kóbor*, *kódor*. Átv. ért. a ló vaszörája; talán onnan, hogy rajta a vizet mintegy kilövi.

LÖDÖRI, (löd-ör-i) mn. és fn. tt. *lödöri-t*, tb. —*ék.* Tántorogva ide-oda dülöngő, ki úgy lép, mint-ha taszigálnák. V. ö. **LÖDÖR**.

LÖDÖRÍT, LÖDÖRIT, (löd-ör-it) áth. m. *lödörít-tel*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Ide-oda lökve, taszítva lódít.

LÖDÖRÍTÉS, LÖDÖRITÉS, (löd-ör-ít-és) fn. tt. *lödörítés t*, tb. —*ék.* Ide oda lökve, taszítva lódítás.

LÖDÖRÖDÉS, (löd-ör-öd és) fn. tt. *lödörödés-t*, tb. —*ék.* Tántorogva menés.

LÖDÖRÖDIK, (löd-ör-öd-ik) k. m. *lödöröd-tem*, —*tél*, —*ött*. Tántorogva megy, mintha majd ide majd oda taszigálnák. *A részeg ember jobbra balra lödörödik. Belödörödött a szobába.*

LÖDÖRGÉS, (löd-ör-ög-és) fn. tt. *lödörgés-t*, tb. —*ék.* Tántorogva ide-oda hányódás.

LÖDÖRÖG, (löd ör-ög) gyak. önh. m. *lödörög-tem*, —*tél*, v. *lödörögtem, lödörögöttél, lödörögött*, htn. —*ni*, v. *lödörögni*, v. *lödörögni*. Tántorogva ide-oda hányódik, mint az istentaszította gyügek, vagy részek. V. ö. **LÖDÖR**.

LÖDÖS, falu Vas m.; helyr. *Lödös-re*, —*ön*, —*röl*.

LÖDÖZ, (löd-öz) gyakor. áth. és önh. m. *lödöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Ez igében a közép *d* cselekvést jelentő képző. Értelme: gyakran vagy folytonosan lö. *Puskából, ágyúból lödözni. A gyakorló katonák erősen lödöznek. Vadakat lödözni. A verebeket lelödözni a fáról. Kilödözni a bástyák mögül. Belödözni a várba.* V. ö. **LÖ**.

LÖDÖZÉS, (löd-öz-és) fn. tt. *lödözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, vagy folytonos lövés. *Az ágyúk lödözéseit messze hallani. A csatát lödözéssel kezdeni. A vadászok lödözéseire felriadnak a vadak.* V. ö. **LÖDÖZ**.

LÖFEGYVER, (löd-fegyver) ösz. fn. Fegyverek, melyekből, vagy melyekkel löni szoktak, milyenek a régies kézij, parittyá, s az újabb pisztoly, puska, mósár, taraczk, ágyu.

LÖFOGYASZTÁS, (löd-fogyasztás) ösz. fn. Vadászok nyelvén a vadállomány előre meghatározott bizonyos részének, pl. százalékának lelövése. (Bérczy Károly).

LÖG, a *löd* nek gyakorító mása, 'lögérez' szóban.

LÖGÉR-PATONY, falu Pozsony m.; helyr. —*Patony-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÖGÉRÉZ, (lög-ér-éz) önh. m. *lögérez-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Több vidéken divatos tájszó, am. ide s tova csavarog; a székelyeknél: *lógározo*. V. ö. **LÖDÖRÖG, LÖG**.

LÖGÉRÉZÉS, (lög-ér-éz-és) fn. tt. *lögérezés-t*, tb. —*ék*. Ide-oda csavargás.

LÖGÖR, pusztá Komárom m.; helyr. *Lögör-re*, —*ön*, —*röl*.

LÖGYAPOT, (lög-gyapot) ösz. fn. Egy rész fűs tölgő salétromsavba és két rész tömény (concentrált) kénsavba mártott, aztán vízben kimosott s megszáritott gyapot, mely égő testtel érintve, vagy 100 fokig hevítve csaknem nagyobb sebességgel lobban fel mint a lőpor és lövésre is alkalmas.

LÖGYMÖR, (lög- vagy löty-mö-r) fn. tt. *lögy-mör-t*, tb. —*ök*. A Tiszai vidéken am. lötybölt valami, lötyelék, lötye; l. **LÖTYE**.

LÖGYÜSZÜ, (lög-gyüszü) ösz. fn. Lásd: **LÖKUPAK**.

LÖHÁZ, (löh-ház) ösz. fn. L. **LÖVÖHÁZ**.

LÖHELY, (löh-hely) ösz. fn. L. **LÖVÖHELY**.

LÖIRÁNY, (löh-irány) ösz. fn. Kitűzött pont vagy cél, mely felé a lövés történik vagy igazittatik.

LÖJTŐ, (lej-t-ő) fn. tt. *lejtő-t*. Székelyes tájszó, lás szerént am. lejtő; tehát gyöke közelebből az alámenő irányt jelentő *le*. L. **LEJTŐ**.

LÖK, (1), (lök-k) áth. m. *lök-tem*, —*tél*, —*ött*. Általán, valamely szilárd testet neki lódított eszközzel, vagy valamely taggal megtaszít, magától távolít. Alapfogalom benne a távolító sebes mozdítás, s rokon a *lő* igéhez. Különösen. 1) Valamely szűrő eszköz taszít egy más testbe. *Valakinek szívébe lökni a tört, kardot. Késsel kilökni a szemet. A dárdát a futó ellenség hátába lökni. A szilaj tinó meglöki szarvával a bérest.* Ez értelemben rokon vele a szűrást jelentő mintegy megfordított *öklel*, és az *ök* elébe b tétetvén: *bök*. 2) Valamit neki feszített, és neki taszított erővel elvet magától. *Ököllet, könyökkel ellökni valakit. Kujjátékban kilökni a tekegolyót. A vetődárdát az ellenség után lökni. A balmot ököllet magasra lökni. Könyökkel kilökni az ablakot, am. kitörni. A finnben lykkään am. lökök; s talán nem hibázunk, ha a görög πλῆσσω, πληγή, német schlagen stb. szokat is ide sorozzuk.*

Használtatik önhatólag is tárgyesetes név nélkül, mely esetben am. a fennemlített cselekvést gyakorolja, vagy véghez viszi. *A kujjátékban legelőször a nyertes szokott lökni.*

LÖK, (2) l. **LÖK**.

LÖK, (3), **TISZA**—, falu Szoboles m.; helyr. *Lök-ön*, —*re*, —*röl*.

LÖK, (1), (le-ök-k) fn. tt. *lök-öt*. A székelyeknél Kriza J. szerént am. likas térség magas helyen. Szabó Elek szerént: *löke*. Csaknem egészen egyezik vele mély hangon: *lök*, rokon *lék*, *lik*, *lyuk* szókkal. Szabó Dávidnál *lök* rövid ö-vel am. lapác, egyenes föld. Kriza Jánosnál *lök* szintén rövid o-val van írva. Molnár Albertnél pedig *lök* am. locus declivis, (Abhang), ugyan az ami lejtő. Egyébiránt v. ö. **LÖK**, és **LÖKE**.

LÖK, (2), **GARAM**—, falu Bars m.: helyr. *Lök-re*, —*ön*, —*röl*.

LÖK, (3), régies 'levék' helyett.

„Nagyobb bűmre de jut eszemben,
Állhatatlan lök hitemben.“

Brandenburgi Katalin (Bethlen G. 2-ik felesége)
siralma 1630. (Thaly K. gyűjt.).

LÖKDÉCSEL, LÖKDICSEL, (lök-d-és-el) kicsinyezve gyakor. áth. m. *lökdécsel-t*. Kisebbféle gyakori lökéseket tesz.

LÖKDÉCSELÉS, LÖKDICSELÉS, (lök-d-ics-el-és) fn. tt. *lökdécselés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kisebbféle gyakori lökések.

LÖKDÖS, (lök-öd-ös) gyak. áth. m. *lökdös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. Törzsöke az egyszerű gyakorlatos *lököd*, mint *bök bököd*, *csap csapod*, melyekből leszen: *böködös*, *csapdos*. Gyakran ismételve, vagy folytonosan lök, azaz szúr, taszít valamit. *A sürül embertömegen átvergődni akaró könyökeivel lökdösi az utcában levőket*.

LÖKDÖSÉS, (lök-öd-ös-és) fn. tt. *lökdösés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki lökdös.

LÖKDÖZ, (lök-öd-öz) áth. l. **LÖKDÖS**.

LÖKDÖZÉS, (lök-öd-öz-és) fn. l. **LÖKDÖSÉS**.

LÖKE, LÖKE, (le-ök-ö v. le-ö-ke) fn. tt. *lökét*. Székelyes tájszólás szerint am. lyukas térség magasabb helyen. Elemelve: *le-ö-ke*, az alá mutató *le* (infra) gyöktől. Ugyanazt jelenti a rövidebb *lök*. Lásd: **LÖK**.

LÖKÉS, (lök-és) fn. tt. *lökés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit lökünk. *Dárdalökés. Egy lökéssel levetni valakit a lépcsőkhöz. Könyöklökéssel beütni az ablakot. Kilencczes lökést tenni a kupjátékban*. V. ö. **LÖK**.

LÖKET, (lök-et) fn. tt. *lökét-et*, harm. szr. —*e*. A lökés eredménye; vagy lökés elvont értelemben.

LÖKINT, (lök-int) áth. m. *lökintett*. A 'lök' igének kicsinyzője, s am. gyöngén vagy alig érintve lök.

LÖKINTÉS, (lök-int-és) fn. tt. *lökintés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki lökint.

LÖKKEN, (lök-ü-en =lök-v-en) önh. m. *lökken-t*. Mondják szilárd testről, midőn valamely külsőnek sebes mozdítása által mozzanathoz jön. *Lökken a szekér, midőn hirtelen gödörbe megy a kereke, s a benne ülők is meglökkennek*. Rokon vele: *bökken*.

LÖKKENÉS, (lök-ü-en és, lök-v-en-és) fn. tt. *lökkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vagy valami lökken.

LÖKKENŐ, (lök-ü-en-ö) mn. és fn. tt. *lökkenő-t*. Ami hirtelen mozdítás, rázás következtében megmozzan, ami lökög. V. ö. **BÖKKENŐ**.

LÖKKENT, (lök-ü-en-t =lök-v-en-t) áth. m. *lökcent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit sebes, hirtelen taszítás, szúrás stb. által lökcentővé tesz, azaz eszközli, hogy egyet lökcenten. *A gödör út a szekeret, a szekér pedig a rajta ülőt meglökcenti. Haneke lökcentem (vetem) magamat*. (Szabó D.). V. ö. **LÖKKEN**. Párizs Pápai értelmezése: *planum ingredientur*, szűkebb értelmű, s egyedül a menésben levő szekér, vagy ember mozzanására vonatkozik, melyet a magasról mélyre, alacsonyra szállás okoz, s ezen értelemben önható.

LÖKKENTÉS, (lök-ü-en-t-és) fn. tt. *lökcentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lökcentővé tétel.

LÖKÖD, (lök-öd) gyak. áth. m. *lököd-tem*, —*tél*, —*ött*. Gyakran ismételve lök valamit v. valakit. *Szomszédját könyökével löködi*. Képzésre és jelentésre rokona: *bököd*. V. ö. **LÖK**.

LÖKÖDÉS, (lök-öd-és) fn. tt. *löködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ismételt, vagy gyakori lökés. V. ö. **LÖKDÖSÉS**.

LÖKÖDÉS, (lök-ö-d-és) fn. tt. *löködés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e*. Állapot, midőn valami vagy valaki löködik. V. ö. **LÖKÖDIK**.

LÖKÖDIK, (lök-ö-d-ik) belsz. m. *lököd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják mozgásban levő testről, midőn akaratlanul, szenvedőleg vetődik, majd ide majd oda ütődik, pl. a sokaság között tolatkodó ember. *A megütkezött márványgolyók visszalökődnek*.

LÖKÖG, (lök-ög) gyak. önh. m. *lökög-tem*, —*tél*, —*ött*. Lökés, taszítás, rázás következtében mozog. *Rázós, gödrös uton lökög a szekér, és ami a szekeren van*. Rokon, a lágy s híg test mozgására vonatkozó *löttyög*.

LÖKÖGÉS, (lök-ög-és) fn. tt. *lökögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami lökög.

LÖKÖGTET, (lök-ög-tet) mivel. és gyak. m. *lökögtet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lökögtess*. Eszközli, hogy valami lökögjön. *A lakatos, kátyus út lökögteti a szekeret*. Rokon hozzá a lágy, híg test mozgását jelentő *löttyögtet*, *lotyogtat*.

LÖKÖGTETÉS, (lök-ög-tet-és) fn. tt. *lökögtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valami valamit lökögtet.

LÖKÖS, férfi keresztnév. Leustachius.

LÖKÖSHÁZA, falu Gömör, pusztá Arad m.; helyr. —*háza-ra*, —*n*, —*röl*.

LÖKUNYHÓ, (lök-kunyhó) ősz. fn. Kunyhó, vagy rejtékhely, honnan a vadász lelövés végett a vadakra les vagy vár. (Schieszhütte).

LÖKUPAK, (lök-kupak) ősz. fn. Az ujjakkori felszerelésű puskákhoz való kis rézkupak, melybe belülről gyulékony anyag van öntve. Ily kupak, ha azt a puskapor fölött levő likas hengerkére tesz, a sárkány lecsapódására elsül, és a löport meggyújtja. Még újabb találmány szerint az ily kupakok helyett tűforma eszköz használtatik.

LÖLLE v. **LÉLLE**, falu Somogy m.; helyr. *Löllé-re*, —*n*, —*röl*.

LÖMENT, (lök-ment) ősz. mn. Mondjuk általán oly helyről, mely bizonyos lödöző teleptől, vagy ponttól oly távolságra fekszik, hová az illető löfegyverek golyói, gránátjai, bombái stb. el nem hatnak. *Város-trom alatt a körülfekvő városnak löment házaiba vonulnak a lakosok. Löment helyről nézni az ostromot, az ütközetet*.

LÖMENTEN, (lök-menten) ősz. ih. Löment v. lömentes állapotban.

LÖMENTES, (lök-mentes) ősz. mn. l. **LÖMENT**.

LÖMENTESEN, (lö-mentesen) l. LÖMENTEN.
LÖN v. LÖN, l. LÉN.

LÖNY, Szabó Dávidnál az, ami a divatossabbá lett *Lény*. L. ezt.

LÖNYE, (le-ő-nye) fn. tt. *lönyét*. A székelyeknél am. eldarabolt lepény, vagy laska szilvalébe mártva, vagy megmákozva, és megmézve. Legvalószínűbb, hogy *leves* tulajdonságától kapta nevét, s gyöke *le*, melyből lett *le-ő*, (= *lő*) s innét *lönye*. Hogy a *lé* másképp *lő* is, kitűnik a *lőtye* szóból, mely másképp: *létye*, *leves*, híg sár. Szabó D. szerint jelent lomhát is, mely értelemben alapfogalom benne a testnek lan-
katag elhagyása, leeresztése, s gyöke szintén az alámutató *le*, s mély hangon egyezik vele az átvitt értelmű *lanyha*, tájdivatosan: *lanya*.

LÖPÉNZ, (lö-péNZ) ösz. fn. Általán pénz, melybe a löpor kerül, midőn lönek vele, pl. a lövődében; vagy díj, melyet a lött vadért az illető vadász kap.

LÖPOR, (lö-por) ösz. fn. Kénből, salétromból, és szénből készített gyúlékony por, melyet lövésre használnak. Köznyelven: *puskapor*. *Finom*, *apró szemű*, *gomba löpor*. *Puskába*, *ágyúba való löpor*. *Löporral felvetetni a várfalat*.

LÖPORKAMRA, (lö-por-kamra) ösz. fn. Kamra, melyben löport tartanak elzárva. Így nevezik a hajók alsó részében azon helyet is, melyben a puskapor áll. Hadi nyelven. 1) A felállított ágyúütegek mellett ásott gödör, hová a lödőzéshez szükséges készletet teszik. 2) Az állíknak azon helye, hová a fölvetetésre szánt löport ládákban vagy zsákokban lerakják, melyet azután futótűz által gyújtanak fel. 3) A mozsarakban és taraczkokban azon hátulsó üreg, melybe a löport helyezik.

LÖPORMALOM, (lö-por-malom) ösz. fn. Malom, melyben a löpornak való anyagot apróra őrlik.

LÖPORMÉRTÉK, (lö-por-mérték) ösz. fn. Mérték, melylyel a bizonyos fegyver töltésére szükséges löport mérik. Ily mértéket szoktak viselni magukkal a vadászok, melybe épen annyi por fér, amennyi egy töltésre kell.

LÖPOROS, (lö-poros) ösz. mn. 1) Amiben löport tartanak, hordanak. *Löporos torony*, *kamra*, *hordó*, *zsák*, *tülek*. *Löporos szekér*. 2) Löporral behintett. *Löporos serpenyő*. *Löporos katonakenyeret enni*.

LÖPORSZÉM, (lö-por-szém) ösz. fn. A löporrá alakított anyagból egy-egy szem. *Finomabb* vagy *görmösből löporszemek*.

LÖPORSZITA, (lö-por-szita) ösz. fn. Szita a löpormalomban, melyen a löpornak való megőrölt anyagot áteresztik, s megtisztítják.

LÖPORTÁR, (lö-por-tár) ösz. fn. Gyuladás ellen biztosított épület, melyben löport tartanak. *A löportárt villámhárítókkal ellátni*.

LÖPORTARTÓ, (lö-portartó) ösz. Fából, csontból, bőrből stb. készült eszköz, melyben a puskaport tartják.

LŐPORTORONY, (lö-por-torony) ösz. fn. Toronyforma löportár.

LŐPORTÜLÖK, (lö-por-tülök) ösz. fn. Tülök, azaz szaru, melyben a vadászok löport visznek magukkal.

LŐPORZACSKÓ, (lö-por-zacskó) ösz. fn. Általán zacskó, melyben löport tartanak. A pattantyusoknál am. löporral töltött, és gyújtócsővel ellátott zacskó, melyet a mozsarakból szoktak kilőni.

LÖRE, (mintegy lé-erő am. lé, azaz víz erejű? mely a tájszótár szerint *vizbor* is); fn. tt. *lörét*. Csíger, vizbor, vagyis azon nedv, mely a kisajtól, kicsömösöztől törkölyre öntött vízből képződik, s némi boríze van. Másképp: *csíger*. Innen gúnyosan jelent igen savanyú, vagy szesztelen, vagy vizes roszféle bort. Minthogy a löre nem egyéb, mint borizú lé, valószínűleg gyöke egy a *lé*-vel vagy *lé* gyökelemével s am. *lé-erő* v. *lé-erejű* öszvehúzza *löre*, lágyabban: *léle*, *löle*, Alapfogalomban megegyeznek vele *lönye* és *lőtye* is. Adelung szerint a német nyelvben *Lauer* (der) szintén azt jelenti amit a magyar löre, mely a közéletben néha *Glaur*, *Leir*, *Lurke*, *Lorke* stb. Ugyanő azt is mondja, hogy a hason jelentésű latin és olasz *lora*, kétségtelenül a német *lau* (unschmackhaft) és *flau* szóból vétetett. A latin szókönyvek szerint: *lora* vagy *lorea*, melyhez hasonló a görög *δευτελος*, mely származtatásban s némileg értelemben is körülbelül am. a magyar *máslás* (*δούλεος*, mint tudjuk am. második); úgy hogy ha idegen nyelvhez kell folyamodnunk, Adelung ellenére, a görögöt tartjuk eredetinek, a *δ* könnyen változhatván *l* hanggá, mint *lacryma* = *δάκρυμα* szóban is.

LÖRÉS, (1), (löre-es) mn. tt. *lörés-t* v. —et, tb. —ek. Lörét tartalmazó; lörének való. *Lörés hordó*. *Lörés kád*.

LÖRÉS, (2), (lö-rés) ösz. fn. A váraknak úgynevezett mellvédek, vagyis előfalain és előbástyáin, azon nyílás, vagyis lyuk, melyen által kisebb és nagyobb löfegyverekből kifelé lödöznek.

LÖRINCZ, (a latin Laurentius után, ez pedig lehetőleg *laurea* szótól, mely borostyánkószorút jelent); férfi kn. *Lörincz-ét*. Laurentius. *Szent Lörincz vértanu*. *Lörincz-körte*, mely Lörincz napja közül érik. E nevet több helységek viselik Magyar- és Erdélyországban. Népies közmondás, hogy *Lörincz bele huzogzik a vízbe*, azaz már hűlni kezd a víz, s nem táncosos fürdeni benne. Némelyek szerint az úgynevezett *ebnapok* v. *ebhőnapok* Margit napján kezdődnek, Lörinczkor pedig végződnek.

LÖRINCZFALA, puszta Gömör m.; helyr. —falá-ra, —n, —ról.

LÖRINCZFALVA, erdélyi falu Maros székben; helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

LÖRINCZI, falu Nógrád, puszta Pest és Torda m.; helyr. *Lörinczi-be*, —ben, —ből.

LÖRINCZKE, falu Abauj m.; helyr. *Lörincz-ké-re*, —n, —ről.

LŐRINCZRÉVE, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. —*révé-re*, —*n*, —*ről*.

LŐRINTE, pusztá Veszprém m.; helyr. *Lőrinté-re*, —*n*, —*ről*.

LŐSZÉK, (lő-szék) ősz. fn. Rejtekhely, honnan a vadász lelövés végett a vadakat ülte várja vagy lesi. (Kanzel).

LŐSZER, (lő-szer) ősz. fn. Általán a lövéshez szükséges, vagy használtatni szokott mindennemű szerek, készületek. Különösen, löfegyverek, mint ágyu, taraczk, moszár, puska, pisztoly, továbbá: bombák, golyók, gránátok, kartácsok, sörét, szatyma, lő- v. puskaapor, stb.

LŐSZERSZEKÉR, (lő-szer-szekér) ősz. fn. Hadi szekér, melyen löport, golyókat, bombákat stb. visznek az ágyúütegek után.

LŐTÁVOL, (lő-távol) ősz. fn. Tértávolság a lövés tárgya és lövő között. Lőtávolban van pl. a vad, ha elejthető; ha nem, lőtávolon kívül; így a zerge lőtávolban van, ha kampóji kivehetők. (Bérczy Károly).

LŐTÉR, (lő-tér) ősz. fn. Lásd: LÖVÉSZHELY.

LŐTET, (lő-tet) régies miveltető, a mai *lövet* helyett. „Kapos várát az török erősen lőteti.“ Levél 1555-ből. (Szalay A. 400 m. l.).

LŐTOK, (lő tok) ősz. fn. L. LŐKUPAK.

LŐTT, régies és tájdivatos, *lett* helyett. *Lőtt dolog* = lett dolog. V. ö. LESZ.

LŐTTSEB, (lőtt-seb) ősz. fn. Seb, melyet valaki lövés által kapott, különböztetésül a vágás, szurás, törés, zúzás által kapott sebektől.

LŐTTYED, (lőty-ü-ed) önh. Lásd: LŐTYTYED.

LŐTTYEN, I. LŐTYTYEN.

LŐTTYENT, I. LŐTYTYENT.

LŐTY, (lő-ty) elvont gyök, melyből *lőtye*, *lőtyög*, *lőtyögtet*, *lőtyögös*, *lőtytyed*, *lőtytyen* stb. származékok erednek. Mély hangon: *loty*. Rokonai: *lety*, *lity*. Jelenti valamely rázott, hányt vetett testnek mozgását, különösen a mozgásba hozott, s ideoda ütdőő híg testnek lágyabbféle hangját. Innen a *lety*, *lity*, *loty*, *lőty* valóságos hangjátéki változatok, milyenek nyelvünkben igen nagy számmal vannak. A *lő* gyökelemben tulajdonkép a mozgás, a *ty* képzőben pedig a lágy hang alapfogalma rejlik.

LŐTYBELEK, I. LŐTYBÖLÉK.

LŐTYBÖL, (lőty-b-öl) áth. m. *lőtybölt*. Lásd: LŐTYKÖL.

LŐTYBÖLÉK, (lőty-böl-ék) fn. tt. *lőtybölékét*. A kapnikbányai szójárásban, Lőrincz Károly szerint am. lévegyiték, kutyfolék, keverék; tehát egyezik *lőtye* szóval.

LŐTYE, (lőty-ő) fn. tt. *lőtyét*. Leves vagy lőtyögő híg sár, vagy ganj. Szélesb ért. akármily kevert vagy kutyfolt sűrűféle csúnya nedv. Máskép a tájdivatok szerint: *lőtyedék*, v. *lotyadék*, v. *locsadék*, *lőgyömör* és *lőtybelék*. Gyökeleme azon mozgást je-

lentő *le*, melyből ered a *lé* és *le-ő* (lő), mint a *fe* gyökből *fé* és *fe-ő* (fő). A *ty* azon tulajdonságát fejezi ki a híg lének, melynél fogva érintésre némi lágy hangot ad, tehát *lőtyög*, *letyeg*, *lotyog*; a lőty egyszersmind igető, melyből lett *lőtyő*, módosítva *lőtye*, mint *kutyó kutyá*, *retyő mutyó*, *retye mutya*, *parított* (parintó, perintő) *parittyá* stb.

LŐTYEDÉK, (lőty-ed ék) fn. tt. *lőtyedéket*. L. LŐTYE.

LŐTYKE, (lőty-ög-e = lőty-ög-ő) mn. tt. *lőtykét*. A székelyeknél am. lőtyögös.

LŐTYKÖL, (lőty-ög-öl) áth. m. *lőtykölt*. Hígra kever. Székely szó.

LŐTYKÖLÉS, (lőty-ög-öl-és) fn. tt. *lőtykölés-t*, tb. —*ék*. Hígra keverés.

LŐTYÖG, (lőty-ög) gyak. önh. m. *lőtyög-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják ideoda mozgó testről, különösen hígról, lágyról, levesről, midőn mozgásba hozva lőtyféle hangot ad. *Lőtyög az összetörődött gyümölcs, ha rázódik a szekér*. Módosulatai: *letyeg*, *lityeg*, *lotyog*. Rokona a német *letschen*, v. *leitschen*, pl. *Leitschbirne* am. lőtyögő körte, mely ha megérik, belseje csaknem egészen nedvvé válik. Gyakran összevéve vagy ikerítve használják *fityeg* szóval. Csak *lőtyög-fityeg rajta a ruha*. (Szabó D.).

LŐTYÖGÉS, (lőty-ög-és) fn. tt. *lőtyögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely híg test lőtyög.

LŐTYÖGÖS, (lőty-ög-ő-ös) mn. tt. *lőtyögös t*, v. —*el*, tb. —*ék*. Ami lőtyögő tulajdonsággal bír. *Lőtyögös ülepű török nadrág*. *Lőtyögös szulva*. V. ö. LŐTYÖG.

LŐTYÖGTET, (lő-ty-ög-tet) mivel. m. *lőtyögtet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lőtyögtess*. Rázás, taszigálás által eszközli, hogy valami lőtyögjön. V. ö. LŐTYÖG.

LŐTYÖGTETÉS, (lőty-ög-tet-és) fn. tt. *lőtyögtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit lőtyögtet.

LŐTYÖNFITTY, (lőtyön fitty) ősz. vagyis némileg ikerített fn. A székelyeknél am. hitvány, gyáva. Hasonló hozzá: *kótyonfitty* v. *kótyomfitty*.

LŐTYTYED, (lőty-ü-ed lőty-v-ed) önh. m. *lőtytyedt*. Meghigul. Székely szó.

LŐTYTYEDÉS, (lőty-ü-ed-és) fn. tt. *lőtytyedés-t*, tb. —*ék*. Meghigulás.

LŐTYTYEN, (lőty-ü-en lőty-v-en) önh. m. *lőtytyen-t*, htn. —*ni*. Egy a vastaghangu *lotytyan* igével, azon árnyéklati különbséggel, mely a vékony és vastaghangu s rokon értelmű szók között általán lenni szokott. L. LOTYTYAN, s V. ö. LŐTY.

LŐTYTYENÉS, (lőty-ü-en-és lőty-v-en-és) fn. tt. *lőtytyenés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami lőtytyen.

LŐTYTYENT, (lőty-ü-en-t) áth. *lőtytyent-ét*, htn. —*ni* v. —*eni*; lásd: LOTYTYANT.

LŐVADÁSZ, (lő-vadász) ösz. fn. Vadász, ki ón és löporral szabályszerűleg gyakorolja a vadászatot.

LÖVEDÉK, (lő v-ed-ék) fn. tt. *lövedék-ét*, harm. szr. —e. Azon szer, melyet valamely löfegyverből kilőnek, pl. golyó, bomba, kartács; valamint általán azon fegyverszerek, melyeket lövés vagy hajtás, vagy lökés által távolítanak el, mint a nyilak, vető dárdák, parittyakövek. Továbbá a lövés nyoma, az általa okozott rés, törés. *Az ostromlott várfalakon látszanak a lövedékek nyomai.* Gyöke az önállóság nem divatozó *löved* önható. Ily képzésűek: *maradék*, ami marad, *fakadék*, ami kifakadt, *repedék*, szakadék stb.

LÖVEG, (lő-v-eg) fn. tt. *löveg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Általán lövészer. *Nehéz lövegek*, pl. ágyuk. *Könnyű lövegek.*

LÖVEL, (lő-v-el) áth. m. *lövel-t*. A lő igének batályosabb módosulata, mely az ellőtt, vagy elvetett tárgynak folytonos sebességét látszik kifejezni. *A nyári nap tüzes sugarakat lövel a földre. Égő pillanatokat lövelni valakire.*

„Boszút lövel tekintete.”

Kisfaludy K.

Irják kettőztetve is *lővell*, de erre szükség nincs, legfőlebb élőbeszédben nagyobb hangzatosság végett használható. Midőn önhatólag, tárgyesetes név nélkül vétetik, am. valami sebesen száll, elszáll, mintha kilőtték volna. *Az ugrókút vize magas íved sugárban kilövel.* Azonban e jelentésben inkább *ik-esen* és kettőztetett *l-vel* használjuk: *lővellik*.

LÖVELES, (lő-v-el-és) fn. tt. *lövelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamely testet sebes mozgással tova taszít. *A világosság fény sugarainak lövelésében legnagyobb sebességet fejt ki.* Különbözik: *lővellés*, mint *lövel* és *lővellik* is különböznek.

LÖVELKÉDIK, (lő-v-el-ég-éd-ik) k. m. *lövelkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Mintegy maga erejéből löveli ki magát. *Lövelkedik az ugrókútnak vagy forrásnak vize. Lövelkednek a nap sugarai.*

LÖVELLÉS, (lő-v-el-l-és) fn. tt. *lővellés-t*, tb. —ék. Állapot, midőn valamely test igen sebes mozgással távolodik. *A nap sugarainak lövellése igen nagy sebességgel történik.*

LÖVELLIK, (lő-v-ell-ik) k. m. *lővell-étt*, htn. —ni, v. —eni. Mondjuk némely sebesen kilőtt, azaz szenvedőleg repülő vagy terjedő testekről, melyek kilőtt nyíl vagy golyó gyanánt szállnak. A kettőztetett *l* vagy hangzatosság végett cízúsztatott be, vagy a *lövel* szóhoz *lik* öszvetett képző járult. V. ö. **LÖVEL**. *Lövellik az ugrókút víz sugara. Lövellik a kelő nap világa.*

LÖVÉR, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Lövére*, —én, —ről.

LÖVÉS, (lő-v-és) fn. tt. *lövés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos fegyverrel

lő. Az ágyukból valamely innepély alkalmával száz lövést tenni. Magát lövésben gyakorolni. Lövésre szólítani a katondkat. 2) A fennemlített cselekvésnek módja, mértéke, neme. *Sebes, sűrű lövés. Erős, gyöngye lövés. Ágyu-, puskalövés. Egy lövésre való löpor, szalma.* Ez értelemben szabatosabb: *lövel*.

LÖVÉSNYI, (lő-v-és-nyi) mn. tt. *lövésnyi-t*, tb. —ék. 1) Egy lövésre szükséges, vagy elegendő. *Egy lövésnyi puskapora sincsen.* 2) Oly távolságra fekvő, mennyire bizonyos lövészerből löni lehet. *Az ellentáborok két ágyulövésnyire fekszenek egymástól. Már csak egy puskalövésnyire vagyunk a falutól.*

LÖVÉSTÁV, v. —TÁVOL, (lövés-táv v. —távol) ösz. fn. **L. LÖTÁVOL**.

LÖVÉSZ, (lő v-ész) fn. tt. *lövész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Szélesb ért. minden ember, ki fegyvernemű szerrel szokott löni. Szorosb ért. személy, kinek kitűzött hivatása, vagy mestersége, vagy keresetmódja kézi löszerekkel, különösen puskákkal löni. Legszorosb értelemben löfegyverrel vadászó vagy célba lövő. E szót közönségesen fel szokták eserélni a *vadász* szóval, holott a mondottak szerint lövész lehet valaki, anélkül, hogy vadász legyen.

LÖVÉSZEGYESÜLET, (lövész-egyesület) ösz. fn. Oly személyek egyesülete, kik részént mulatságból, részént gyakorlat végett bizonyos helyen, és időben gyülekezve célba lödözni szoktak. *Lövészegyesületek több népes városban léteznek.*

LÖVÉSZEGYLET, (lövész-egylet) ösz. fn. **L. LÖVÉSZEGYESÜLET**.

LÖVÉSZET, (lő-v-ész-et) fn. tt. *lövészet-ét*, harm. szr. —e. A lövészi mesterségnek gyakorlata, vagy ismérte. *Lövészettel foglalkodni, mulatni magát.*

LÖVÉSZHÁZ, (lövész-ház) ösz. fn. Nyilvános, vagyis középület, melyben valamely lövészegyesület tagjai öszvejönni, s magukat a lövésben gyakorolni szokták. Újabb nyelven: *lövőde, lövőhely*.

LÖVÉSZHELY, (lövész-hely) ösz. fn. Szoros értelemben a lövészháznak lényeges kelléke, azon pályatér, mely a lövőháztól a társa vagyis cél tábla helyéig nyúlik.

LÖVÉSZKIRÁLY, (lövész király) ösz. fn. A lövészegyesületben azon személy, ki a lövészben leginkább kitűntette magát, s kinek az egyesületek szabályai szerint a többi tagok fölött bizonyos előnyei vagy diszjelei és szabadalmi vannak.

LÖVÉSZMESTER, (lövész-mester) ösz. fn. Némely lövészegyesületeknél az illető egyesület főnöke. Szélesb ért. lövészeket tanító és gyakorló mester.

LÖVÉSZPÁLYA, (lövész-pálya) ösz. fn. **L. LÖVÉSZHELY**.

LÖVÉSZSOR, (lövész-sor) ösz. fn. A hajtó vadászatokon szétállított lövészek vonala.

LÖVÉSZTÁRS, (lövész-társ) ösz. fn. A lövészegyesület tagjai egymás irányában lövéstársak.

LÖVÉSZTÁRSASÁG, **LÖVÉSZTÁRSULAT**, (lövész-társaság v. —társulat) ösz. fn. **L. LÖVÉSZEGYESÜLET**.

LÖVÉSZTÉR, (lövész-tér) ösz. fn. L. LÖVÉSZ-HELY.

LÖVET, (1), (lő-v-et) miv. m. *lövet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *lövess*. Eszközlí, hogy valamire löjének. *A várat, várost lövetni*. Régiesen : *lötet*.

LÖVET, (2), (lő-v-et) fn. tt. *lövet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Lövés, mint végrehajtott cselekedet, vagyis a lövésnek eredménye. *Minden ágyulövetre megdrázkodnak az ablakok. Az ágyulöveteket több mérföldre elhallani. Néhány lövetre való port, és szatymát vinni magával.* 2) Azon szer, melyet kilőnek, vagy mely kilőni való. *A várfalakon látszanak a lövetek nyomai.*

LÖVÉTE v. LÖVÖTE, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. *Lövétt-re*, —*n*, —*ről*.

LÖVONAL, (lő-vonal) ösz. fn. Vonal, mely a löeszköztől a kitűzött cél felé nyúlik.

LÖVETVONAL, (lövet-vonal) ösz. fn. L. LÖVONAL.

LÖVŐ, (1), (lő-v-ő) mn. és fn. tt. *lövő-t*. 1) Személy, ki lő, különösen kinek a lödőzés szenvedélye, vagy mestersége, vagy hivatása, máskép : *lövész*. *Jó lövő*. A népmesékben előfordúl *messzelövő*, kinél azonban a *jó futó* még sebesebb. 2) Mondjuk tárgyakról, szerekről, fegyverekről, melyeket lönek, vagy melyekből lönek. *Lövő cél, lövő dárda, lövő fegyver, lövő lyuk*, a várfalon, *lövő por*. Egyébiránt ezeket rövidítve, és öszvetéve használhatni : *lőcél, lödárda, löfegyver, lölik, löpor* stb.

LÖVŐ, (2), mváros Sopron m. faluk Szabolcs, EGER—, Borsod m.; helyr. *Lövő-re*, —*n*, —*ről*.

LÖVÖDE, (lő-v-ő-de) fn. tt. *lövődét*, l. LÖVŐHELY, LÖVŐHÁZ.

LÖVŐFUTRINKA, (lövő-futrinka) ösz. fn. A futrinkák neméből való bogárfaj, mely, ha megtapintják a hasát, alfelén némi gyöngye pattanásu hangot egyszersmind kékes párát bocsát ki. (Carabus crepitans).

LÖVŐHÁZ, (lövő-ház) ösz. fn. Épület, melyben a lövészek célba lövés végett öszvegyülekeznek.

LÖVŐHELY, (lövő-hely) ösz. fn. Mind nyílt mind földött hely, illetőleg épület, hol a lövészek magukat a célba lövésben gyakorolják.

LÖVÖLDE, (lő-v-öl-de) fn. tt. *lövöldét*. L. LÖVŐHELY.

LÖVÖLDÉK, Szabó Dávidnál am. lepke, pilangó; alkalmasint vagy *lödíng* vagy *lependék* szóból van elferdítve.

LÖVÖLDÖZ, (lő-v-öl-d-öz) áth. és önb. m. *lövöldöz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Törzsőke *lövöl* tulajdonkép : lövel, s e szerint am. *löveldéz*, az elavult *löveld* igének gyakorítója. 1) Tárgyesetes viszony nével bizonyos fegyver által többször kilő valamit. *Az ágyúkból bombákat, kartácsokat lövöldözní. Továbbá, valamit gyakran löszerekkel talál, megcélöz. A várfalakat lövöldözní. Öszvelövöldözní a vár alatti épületeket.* 2) Önhatólag, am. gyakori, folytonos lövéseket tesz. *A szembe állott ellenség egymás ellen lövöldöz.*

Ágyúkból, mozsarakból lövöldözní. Hadi gyakorlat alkalmával vaktöltésekkel lövöldöznek. Egyszerűbben : lödöz, az elavult löd törzsőktől, l. LÖDÖZ.

LÖVÖLDÖZÉS, (lő-v-öl-d-öz-és) fn. tt. *lövöldözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn egy vagy több ember lövöldöz. *Csatázók, vadászok lövöldözése*. V. ö. LÖVÖLDÖZ.

LÖVÖLIK, (lövő-lik) ösz. fn. l. LÖRÉS.

LÖVÖRÉS, (lövő-rés) ösz. fn. l. LÖRÉS.

LÖVÖUGORKA, (lövő-ugorka) ösz. fn. A *magrugó* (momordica) nemű növény egyik faja; indája kacstalan; levelei szívesek, borzasak, durva tapintatú, tompák, fogasak; gyümölcse körkörded-borzas, kis ugorka forma, magvait a végén lövi ki; innen a neve; növénytani néven : *ugorkás magrugó*. (Momordica elaterium).

LÖZÉR, (lő-öz-ér) fn. tt. *lözér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sándor J. szerint am. trágár beszédű, kicsapongó, korlátlan nyelvű ember. Szabó Dávid szerint : lödörgő, lézzegő, csélesap. Ha e szóban alapfogalmul vesszük a kicsapongást, úgy azon szókkal áll hang- és fogalmi rokonságban, melyek különösen rendetlen mozgást, ide oda csapongást jelentenek, milyenek : *lőbög, lödíg, lödör, lödörög*; ugyanez az értelme *lözér* szónak, mint imént láttuk, Szabó D. szerint is. Ennél fogva gyöke : *lő*, melyből *öz* képzővel lett *lő öz, löz*, mint *fű-ből füz*, *nyu-ból nyúz*; azután *ér* névképzővel *lözér*, mint *füz-fűzér*, *nyúz-nyúzár*, *csisz-csiszár*, *vez-vezér*; ugyanabból származik *lödör* is, mely mind hangban, mind értelemben rokon *lözér* szóval. Egyébiránt némely gúnyos szók osztályába tartozik, milyenek : *csuhér, trágár, dőhér, nyüzgér, ledér, folyár, kontár*.

LU, elvont gyökelem, több származékokban nem egyéb, mint a gömbölyűbb ajakkal ejtett *lo*. Ilyenek *lucsk* locsk, *lucskos* locskos, *lumba* lomha, *lust* lost, *lustos* lostos, *lumbik* lombik. A többi származékokat l. saját rovataik alatt.

LUBICZKOL, (lubicz-k-ol) önh. m. *lubiczkolt*. A vizet kezével, lábával csapkodja, pl. a gyermek a fürdőben, ügyetlen úszó vagy valaki játékból a tóban, folyóban.

„Lennék én folyó víz

De csak úgy ha szeretöm
Kis halacska volna,
Habjaimban úszna föl s le
Vígán lubiczkolva.”

Petőfi.

Hangokban is rokon l. előtét nélkül, eviczkel', továbbá magas hangon 'lipiczkel' szóval.

LUBICZKOLÁS, (lub-icz-k-ol-ás) fn. tt. *lubiczkolás-t*, tb. —*ok*. Kézszel lábbal csapkodás a vízben.

LUBLÓ v. LUBLYÓ, mváros Szepes m.; helyr. *Lubló-ra*, —*n*, —*ről*.

LUBNYA, falu Ung m.; helyr. *Lubnyá-ra*, —*n*, —*ről*.

LUBÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Lubócz-ra*, —*n*, —*ről*.

LUCS, haugnév, mely egyszersmind mozgást jelent. Származékai *lucsek* v. *lucsk*, *lucskos*, *lucskosít*, *lucskosul*. Ugyanazon jelentésű, mint *locs*. Rokonai: *lecs*, *lics*, *löcs*.

LUCSK, (lucs-k v. lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, harm. szr. — *a*. Olyféle, kivált tisztátalan nedv, pl. moslék, csáva, sárvíz, mely a ruhára locsog, s azt csunyává, mocskossá teszi. A nevezőesetben könnyebb kiejtés végett: *lucsek*. Egy értelmű vele: *lust*. A *k* vagy olyan toldalék, mint a *viaszk*, *tövisk*, *taraczk*, *pilinczk* szókban, vagy pedig *ok* képző, minthogy *lucsek* önállólag is divatozik.

LUCSKA, faluk Bars, Szepes, Torna, Ung. m.; helyr. *Lucská-ra*, — *n*, — *ról*.

LUCSKOL, (lucs-k-ol) áth. m. *lucskolt*. Lucsokkal valamit be- v. elpiszkol. *Ellucskolni* vagy *öszve-lucskolni* ruháját.

LUCSKOLÁS, (lucs-k-ol-ás) fn. tt. *lucskolás-t*, tb. — *ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit lucsokkal be- v. elpiszkol.

LUCSKOLÓDÁS, (lucs-k-ol-ó-d-ás) fn. tt. *lucskolódás-t*, tb. — *ok*. Maga magának vagyis a magán levő ruhának lucsokkal bepiszkolása: általában lucskos dologban forgolódás, mi által valaki akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá teszen.

LUCSKOLÓDIK, (lucs-k-ol-ó-d-ik) belsz. m. *lucskolód-tam*, — *tál*, — *ott*. Lucskos dologban forgolódik, mi által akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá teszen.

LUCSKOS, (lucs-k-os) mn. tt. *lucskos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Mondjuk ruhanemű testekről, midőn a rájuk locsogott, vagy esett víztől, harmattól, különösen valamely tisztátalan nedvtől átáznak és mocskosak lesznek. *Lucskos szoknya*, *pendely*, *gatya*, *kötény*. Innen az ily ruhájú személyre alkalmazva: *lucskos konyhaszolgálo*, *lucskos timárok*, *lucskos kenderáztatók*, *szüretelők*. Mondják más testekről is, különösen gyümölcsfélékről, midőn levők kifakad. *Lucskos szilva*, *baraczk*, *körte*. A nedves időről is: *lucskos idő*, mint-hogy abban könnyen belucskolja magát az ember. Átv. ért. tisztátalan, szemérmetlen, másokat mocskoló beszédű. *Lucskos száju*, *nyelvi emberek*. Egy értelmű vele: *lustos*.

LUCSKOSAN, (lucs-k-os-an) ih. Lucskos állapotban.

LUCSKOSÍT, LUCSKOSIT, (lucs-k-os-ít) áth. m. *lucskosít-ott*, ht. — *ni*, v. — *ani*, par. — *s*. Valamit lucskossá tesz. *A sárban ugrándozó gyermekek belucskosítják ruháikat*.

LUCSKOSÍTÁS, LUCSKOSITÁS, (lucs-k-os-ít-ás) fn. tt. *lucskosítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit lucskosítanak.

LUCSKOSODÁS, (lucs-k-os-od-ás) fn. tt. *lucskosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot midőn valami vagy valaki lucskossá lesz.

LUCSKOSODIK, (lucs-k-os-od-ik) k. m. *lucskosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Lucskossá teszi magát, vagy lucskossá lesz. V. ö. LUCSKOS.

LUCSKOSUL, (lucs-k-os-úl) önh. m. *lucskosult*.
1. LUCSKOSODIK.

LUCSOK, (lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, 1. LUCSK.

LÚCSONY, falu Mosony m.; helyr. *Lúcsony-ba*, — *ban*, — *ból*.

LÚCZ, TISZA —, falu Zemplén m.; helyr. *Lúcz-ra*, — *on*, — *ról*.

LUCZA, (1), (latin eredetű, jelentése: világos) női kn. tt. *Luczdt*. Lucia.

„Hej Lucza, Panna megy a kútra,

„Hej piros alma, hull az útra.“

Népdal.

Lucza napja, u. m. december tizenharmadika a népeletben többféleképp nevezetes; 1) A gazdaszonyok és szolgálók fejeiket bebugyolálva s meszelővel kezökben estéden házalni, s a tyúkok alfelét megtapogatni szokták, hogy hiedelmök szerint annál többet tojjanak. A Lucza napi házalást néhutt Dunán túl *palócizás*-nak hívják. 2) Lucza napjától kezdve tizenkét napig vigyáznak az időjárásra, s azt hiszik, hogy amilyen az első nap, olyan lesz a jövő év első hava, amilyen a második nap, olyan lesz a második hó, és úgy tovább. Ezt *Lucza kalendáriom*-nak nevezik. 3) A babonaközelők, vagy pajzánkodók e napon egy kis szék készítéséhez fognak, s karácson böjtjeig mindennap csinálnak valamit rajta, úgy hogy csak ezen napra legyen kész. E székéről azt regélik, hogy ha mestere karácsonéjjel éjféllel misekor a templomba viszi, és ráül, a boszorkányokat megismeri, minthogy az olárnak hátat fordítanak. E széket *Luczaszék*-nek hívják, melyről közmondás: *Lassan készül, mint a Lucza széke*.

LUCZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékén, helyr. *Luczá-ra*, — *n*, — *ról*.

LÚCZFA, (lúc-fa) ösz. fn. A fenyő vagy toboztermők neme alá tartozó fák faja; levelei laposak, csorbás végűek, két oldalra fésűfogasan állók; tobozpikkelyei rálapultak, alul két völgyelt fehér vonás megyen levelein végig. Másképp: *szurkos fenyő*, *lúc-fenyő*, *lúcza*, *lúczenyő*. (Pinus picea). „Lúc“ v. „lúc“ nevet alkalmasint szurkos v. terpentines, tehát nedves tulajdonságától kapta, mely értelemben rokon volna a nedves mocskot jelentő *lucs* v. *lus* szóval; tehát azt tenné: *lucskos* v. *lustos* fenyő. Némelyek a *jelicza*, *jedlicza* szláv szókkal rokonítják.

LÚCZFENYŐ, (lúc-fenyő) ösz. fn. 1. LÚCZFA.

LUCZIN, falu Nógrád m.; helyr. *Luczin-ba*, — *ban*, — *ból*.

LUCZVÉR, Gösejben am. a szokottabb *lidércz*, másképp ugyanott és túl a Dunán: *ludvércz*, néhutt: *lodovércz*. L. LIDÉRCZ.

LÚD, fn. tt. *ludat*, harm. szr. *lúdja* v. *luda*. Kicsinyezve: *ludacsk*. Közisméretű uszó madár, sárgavörös uszóhártyával lábain, sárgavörös kanálféle

csőrrel, és hosszú nyakkal. Rendes kiáltása: *ga ga!* ha haragszik: *szisz, piesz*. A vad lúd színe vegyítve hamvas és barna, hasa fehéres, lábai sárgák, s a vándor madarak közé tartozik. A szelid, vagyis házi lúd a vadnál nagyobb, és jobbra fehér, néha hamvas tarka. A himet különösen *gunár*-nak hívják. A ludak, kivált a vadak, a gunár vezérlete alatt egymás után szeretnek repülni és lépni, honnan a közmondás: *Úgy mennek, mint a ludak*. Átv. ért. jelent együgyűt, ostobát. Innen a közmondat: *lúddá lett v. lúddá tették*, azaz elbolondították, kijátszották. Hazánkban a lúd igen közönséges lévén több közmondásokra adott alkalmat, ilyenek: *Sok lúd, disznót győz. Tengeren innen, tengeren túl csak lúd a lúd. Lúdtól tanú a liba. Őrizkedik mint lúd az eszterháztól. Nincsen olyan mint a lúd, nem kell neki gyalog út. Gágog mint a lúd. Ludak törvénye: kiki magának. Foltontként szállingóznak, mint a ludak. Olyan mint a szárnyaszegett lúd. Legyen lúd, ha kövér, együtt meg ha fehér. Lúdra szédít kár vesztegetni* (km.).

„Nyolezan vannak ami ludaink,
Három fehér, három fekete.
Gunár a ketteje,
Szabad a mezeje.”

Népd.

Ludakat nevelni, koppasztani, hízlatni, ölni. Kövér, sovány lúd. Szent Márton lúdja, melyet e szentnek napján szoktak ölni, s hátgerinczéből, vagy mellsontájából a legközelebbi tél mineműségét akarják megjövendőlni. Dunán túl nagyságra nézve híresek a kádártai ludak Veszprémmegyéjében.

A magyar *lúd* szóban, úgy látszik azon hangot utánozta, melyet e madár nyelvénél lebegtetésével ejt ki *lu lu*; valamint a *liba* szóban a *li li* hangokat; a német *Gans* a *ga ga!* torokhangot vette alapul, hasonlóan a szláv *gusz* és *husz*, melyekhez hasonló a magyar himlúd neve *gunár*, a görög *χηνή* szóval együtt. V. ö. LIBA.

Hangmértanilag, ragozatlan állapotban jobb mindig hosszan írni, és ejteni, *lúd*. Őszvetételben a különféle tájszokások szerint hosszan is, röviden is; midőn pedig ragot vagy képzőt veszzen föl, ha ez önhangzón kezdődik, rendszerént csak röviden használják, pl. *lud-at, lud-ak, lud-acska, lud-as*, de az éles önhangzók és minden mássalhangzók előtt hosszú marad: *lúd-é, lúd-ért, lúd-ig, lúd-nak, lúd-ból* stb. az ékvesztőknek általános szabálya szerint.

LUDACSKA, (lúd-acs-ka) kicsinyző fn. tt. *ludacs-kát*. Kis lúd.

LUDAD, falu Vas m.; helyr. *Ludad-ra, —on, —ról*.

LUDÁNY, ALSÓ —, FELSŐ —, falvak Nógrád és Nyitra m.; helyr. *Ludány-ba, —ban, —ból*.

LÚDAPRÓLÉK, (lúd-aprólék) ősz. fn. A leölt lúdnak némely apróbb részei, ú. m. szárnya, lába, nyaka, zúzaja és mája, melyeket a szakácsok és szakácsnők leginkább ris- és köleskásával szoktak elkészíteni.

LÚDÁRUS, (lúd-árus) ősz. fn. Személy, illetőleg kofa, ki eleven vagy leölt és koppasztott ludakat árul.

LUDAS, (1), (lud-as) mn. tt. *ludas-t v. —at, tb. —ak*. 1) Ludakkal bővelkedő, hol ludak tanyáznak. *Ludas vidék. Ludas t., ludas rét, ludas mező*. 2) Lúdaruló. *Ludas ember*. 3) Lúdhússal készített. *Ludas kása*, másképp tréfásan: *szoktató kása*, melylyel t. i. az épen most érkezett vendégnek kedveskednek. Ellentéte: *kitoló kása*, hús nélkül. Azonban néha tréfásan az elkészülő vendégnek adott húsos kását is mondják kitoló kásának.

LUDAS, (2), (lud-as) fn. tt. *ludas-t, tb. —ok*. Valamely csíny elkövetésében részes. *Magára vesz mindent, mint a ludas asszony*. (Km.). Verböczy hármas könyve (II. r. 30. ezim) szerint oly ember, kit hamis esküvésen értek, s mint illet tanúsági képességtől stb. megfosztottak. Szabó D. szerint is am. hiteszegett; továbbá: számkivetett, gyalázatos, leveles

Honnan vette a 'ludas' szó ezen értelmet, most nehéz meghatározni. A 'Corpus juris'-nak jegyzetekkel kísérve kiadója (Szegedi János) a csácsogástól (gágogástól) és hitben való állhatatlanságtól (ob garulitatem et lubricam fidem) véli származtat e névnek.

LUDAS, (3), falu Heves m.; helyr. *Ludas-ra, —on, —ról*.

LUDASDI, (lud-as-di) fn. tt. *ludasdi-t, tb. —ak*. Játék a gyermekek között, mely így megy végbe: Egy fiú karvaly vagy ölü nével külön válik, egy mint gunár előre áll, a többi sorjában utána öszvefogódzik, a karvaly igyekszik közlők egyet elkapni, de a gunár védi; ha egyet mégis elkap, azt váltság mellett adja vissza. E játék természetéből kitünik, hogy inkább *lúdsdi*-nak kellene mondani, mert nagy ludakat a karvaly vagy ölü nem ragad el.

LUDASÉR, puszta Pozsony m.; helyr. —*ér-re, —en, —ről*.

LUDASKÁSA, (ludas-kása) ősz. fn. Lúdaprólékkal főzött, s jól megszírozott ris- vagy köleskása. Ha az imént érkezett kedves vendégnek adják fel, tréfásan *szoktatókása* a neve. V. ö. KÁSA.

LÚDBÖR, (lúd-bör) ősz. fn. 1) A lúd nevű madárnak bőre. 2) Átv. ért. mondják emberbőréről, mely nem sima, hanem olyan, mint a koppasztott lúdé, azaz hoportyagos. Azt tartják, hogy aki sok lúdhússal él, lúdbőre lesz.

LÚDBÖRÜ, (lúd-börü) ősz. mn. Hoportyagos vagy bibircsós bőrű. V. ö. LÚDBÖR.

LUDGÁR, férfi keresztnév; tt. *Ludgárt, tb. —ok*. Ludugerus.

LÚDGÉGE, (lúd-gége) ősz. fn. A lúd nevű madárnak gyűrűs alakzatu gégeje. Innen átv. ért. levesbe való tészta, mely a lúd gégejéhez némileg hasonló, minthogy belül üres, és külseje gyűrűs.

LÚDHÚR, (lúd-húr) ősz. fn. Növénynem az őt-hímese seregéből és kétanyások rendéből, melynek csészéje ötlevelű, bokrétája ötszirmu, hímszála há-

rom — hét; tokja egyrekeszü. Virága fehér. Határos az *olocsánnal*, *csillaghúrral*, *homokhúrral*. (Alsine). Fajai : *gyöngye* (media) és *gyepi* (segetalis). Nevét valószínűleg szárainak húrformájától kapta. A németben is némely illetén növények neve : *Darm*, pl. *Hühnerdarm*. Egyébiránt rokonítható a növénytársat jelentő *her* (lóher), *hír* (gólyahir) és *ser* (sereng=sarju) szókkal is.

LÚDKETREČZ, (lúd-ketrecz) ősz. fn. Ketrecz, melybe a ludakat zárják, különösen, hol a hizlalás alatt levőket tartják, mely a lehetőségig szoros szokott lenni, hogy nem mozoghatván annál inkább meghizzanak.

LÚDKOSÁR, (lúd-kosár) ősz. fn. Körülbelül két lábnyi átmérőjű kerek kosár hámozatlan vesszőből, melynek karimája mintegy tíz hüvelyknyi vagy egy lábnyi magas. Ilyenbe szokás a kotlós ludakat ültetni; különben egyéb hasznát is veszik. Különbözik tőle a *tyúkkosár*, *tyúkkültető*, és *galambkosár*.

LÚDLÁB, (lúd-láb) ősz. fn. A lúd nevű madár lába, melynek kitünő sajátága, hogy hártvás tertyedt talpa van. Innen átv. ért. emberről is mondják, hogy lúdlábu, ha t. i. talpa széles, és sarka alacsony. *Tíri piri*, *lúdláb*, arról szokták mondani, aki oly dolgok körül foglalatoskodik, melyekből semmi sem lesz.

LÚDLÁBU, (lúd-lábu) ősz. mn. Mondják emberről, vagy lóról is, ha talpa egészen lapos, tertyedt. Máskép : *lúdtalpu*, *tállábu*.

LÚDLÁBFÜ, (lúd-láb-fü) ősz. fn. Lásd : **LIBATOP**.

LÚDMÁJ, (lúd-máj) ősz. fn. A lúd nevű madár mája, mely a hizlaltakban igen nagyra szokott nőni, s közkedvességű étket nyújt.

LÚDMELL, (lúd-mell) ősz. fn. A lúdnak melle, mely kivált a hizottban nagy és kidudorodó. Innen átv. ért. mondjuk férfi mellről is, mely csöcsös és dudorú.

LÚDMELLŰ, (lúd-mellű) ősz. mn. Kinek kövér, dudorú, csöcsös melle van, mint a hizott lúdnak. Férfiről mondják.

LÚDMÉRÉG, (lúd-mérég) ősz. fn. A tojáson ülő, vagy anyalúdnak sziszegéssel, és csipéssel mutakozó haragja azok ellen, kikről sejtí, hogy tojásait vagy fiait bántani akarják. A gunárnak is, mint a nöstény védőjének van lúdmérge. A *libából* is *kitör* a lúdmérég. (Km.). Átv. ért. mondják hirtelen haragra pattanó nőkről és gyermekekről. *Elfutotta őt*, v. *kitört belőle a lúdmérég*.

LÚDMÉRGES, (lúd-mérges) ősz. mn. Kiben lúdmérég van.

LÚDMONY, (lúd-mony) ősz. fn. Ritkán használt szó a szokottabb *lúdtojás* helyett. Hol a tojást általán tyukmonynak v. tikmonynak hívják, ott halani ezt is : *lúdtikmony*, mi világos jele annak, hogy kik így beszélnek, a szók elemi jelentésére már többé nem ügyelnek. Ily képtelen szók : *kökerezstfa*,

arany vasmacska, náddal zsúpolni a házat, s némely mások.

LÚDNYAK, (lúd-nyak) ősz. fn. A lúdnak hosszú nyaka. Innen az embert is, kinek hosszú vagy vékony nyaka van, lúdnyakunak mondják. A golyvás emberek, ha vastag nyakuk miatt csúfoltatnak, a nem golyvásokat *gunárnyakunak*-nak csúfolják viszsza. *Jobb egy lúdnyak, két tyúknaknál*, közmondásos példa a nehéz kiejtésű szószervezetre.

LÚDÓL, (lúd-ól) ősz. fn. Ól, illetőleg ketrecz, melybe annak idején a ludakat zárják.

LUDOR, ritka használatu férfi keresztnév; am. Rudolf; l. ezt.

LÚDPÁSZTOR, (lúd-pásztor) ősz. fn. Személy, ki ludakat őriz, különösen, ha ezeknek kis libáik vannak : *libapásztor*.

LÚDPÁZSIT v. **LÚDPÁZSINT**, (lúd-pázsit v. —pázsint) ősz. fn. L. **LIBAPIMPÓ**.

LÚDPECSENYE, (lúd-pecsenye) ősz. fn. Lúdhús sültve, lúdsült. Az Álmokkönyv szerint, álomban lúdpecsenyét enni, jó.

LÚDPÉHÉLY, (lúd-péhély) ősz. fn. Lásd : **LÚDPIH**.

LÚDPIH, (lúd-pih) ősz. fn. A lúdnak finomabbféle, száratlan, puha tollacskái, máskép : pöhöly. A *pih*, *pihe*, *pöhöly* szókban a könnyű elfúhatóság alapfogalma rejlik, valamint a latin : *pluma*, német : *Pflaum* szókban is.

LÚDPIMPÓ, (lúd-pimpó) ősz. fn. Növényfaj a pimpók neméből, máskép : *libapimpó*, köz néven : *pipéfű*, *lúdpázsit*, *ezüstös hátú fű*, *vad varádics*. (Potentilla anserina).

LÚDPOSZ, (lúd-posz) ősz. fn. Az úgynevezett pöfetegek neméből egyik faj, mely gömbölyű, tönk-telen, sima bőré, s megérve fölül szétfeszlik. Van pikelyes, és tüskés bőré fajtája is. (Lycoperdon bovista). Máskép : *méhszédítő*, v. *banyaposz*. Posznak mondják, mert ha megérett, és kevéssé megnyomják, poszszan, és szétporlik. V. ö. **POSZ**.

LÚDSÜLT, (lúd-sült) ősz. fn. l. **LÚDPECSENYE**.

LÚDSZAR, (lúd-szar) ősz. fn. A lúdnak sajátosságos formájú, és színű ganaja.

LÚDSZÁRNY, (lúd-szárnny) ősz. fn. A lúd nevű vizimadár szárnya, melyet röptében szétterjeszt.

LÚDSZARSZINŰ, (lúd-szar-szinű) ősz. mn. Olyféle zöld színű, mint a lúdszar.

LÚDTALPÚ, (lúd-talpú) ősz. mn. 1) Lapos, tertyedt talpu. 2) Szőlőfaj neve.

LÚDTETŰ, (lúd-tetű) ősz. fn. Különös tetűfaj, mely néha a ludakat nagy számmal meglepi, megkopasztja, kivált melleiken, sőt gyakran megdöglesztí. A tyúkokat emésztő ilyenmű féreg neve : *tyúktetű*.

LÚDTOLL, (lúd-toll) ősz. fn. Általán, a lúd testét takaró sajátnevi szőrféle héjak, melyek a maguk nemében igen könnyűek. Különösen a szárnytollak, melyek között az első kemény, de rövid csövű, a második leghosszabb és író pennának legalkalmasabb,

megjárja a harmadik is, a két utána következő vékonyabb, és lágyabb. A tollnak van szára és szőre. A vastagabbfélék csővesek is, mi a repülést és uszást elősegíti. A gyapjufinomságu apró tollacsák neve : *pih, pihe*, v. *pöhöly*. V. ö. TOLL.

LÚDVÉG, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Lúdvég-re*, —én, —ről.

LÚDVÉR, (lúd-vér) ősz. fn. A megölt lúdnak vére, melyet vöröshajmával sütvé meg szoktak enni.

LUDVÉRCZ, túl a Dunán divatos tájszó. L. LIDÉRCZ.

LÚDZSÍR, (lúd-zsír) ősz. fn. Zsír, melyet a kővér lúdból kisütnek. *Lúdzsírral készített rátotta, csusza, káposztásbéles*.

LÚDZSÍROS, (lúd-zsíros) ősz. mn. Lúdzsírral készített; amiben lúdzsírt tartanak; lúdzsírral elpiszkolt. *Lúdzsíros kása, káposzta, pirítos. Lúdzsíros kűcsög, szilke. Lúdzsíros költény*.

LUG, Sándor J. szerint elavult fn. melynek hogy léteznie kellett, mutatja származéka, a *lugas* v. *lugos*. Jelent ligetet vagyis völgybeli, hegyek közti alacson síkságon tenyésző erdőcskét, sűrűséget. Ezen fogalmaknak felelnek meg a Sándor által felhozott latin *lucus, saltus, nemus*. E szóban alapfogalom az alantóság, a mélyebb fekvés, mely tekintetben megfelel neki a székelyeknél divatozó *lók*, v. *lok* v. *lök*, azaz hegyek között leereszkedő völgyecske, vagy térség. Rokon vele a vékonyhangu *liget* gyöke *lig*. V. ö. LIGET, és LÓK, LÉK. A *lug* szónak e szerint első jelentése volna : alantóság, völgy, mélység, második pedig az ily helyeket belepő erdőség, csallitok, sűrűségek, buja sarjadások. Gyökeleme azon *lu*, mely majd *lo* majd *la* alakban több szavainknak *alattias, mélyedő* jelentést kölcsönöz, milyenek *luk* (lyuk), *lohad*, *lomha*, *lomp*, *lajha*, *lankad*, *lap*, *lapos*, *laska*. Ezen *lu* rokon az alá mutató *le* szóhoz, melynek vastaghangon megfelel a fordított *al*-ból lett *la*, miszerént, hogy a fennemlített szókat elemezzük, *luk* am. *al-k* vagy *le-ok*, alámenő nyílás, mélyedés, *lohad* am. *al-had*, v. *le-had* alászáll, *lomha* am. *al-m-ha* tagjait, testét tunyán leeresztő, *lomp* am. *al-omp*, alálógó, *lankad* am. *al-anog-ad*, aláfelé ereszkedik, *lap* am. *al-p*, alacsonyan elterülő, *laska* am. *al-as-ka*, alacsonyra, laposra nyújtott tészta. Hogy az *a o u* rokon hangok egymással fölcserelítetnek, ime néhány példa : *adu*, *odu*, *udu*; *boglya*, *boglya*, Érsekujvárt : *buglya*; *bogár*, *É.ujvárt* : *bagár*, *bugár*; *kapar*, *kopor*, *kupor*; *tal*, *tol*, *taszit*, *toszit*, *tuszkol*; *parányi*, *porányi*; *por*, *purha*; *lankad*, *lomha*, *lumha*; *sajtó*, *sotú*, *sutú*; *kanya*, *k-ony*, *kunya*, s több mások.

LÚG, fn. tt. *lúg-ot*, harm. szr. —ja. Általán am. holmi növényssavakkal vegyített, és csipőssé tett víz. Különösen oly víz, mely egy ideig hamun állott, s a benne levő savakat felolvasztotta és magába vette. *Lúgot csinálni. A ruhát lúgba mártani, lúgban kifőzni. Lúgban megpuhítani a nyers fonalat, taplót.* A lúgból ki lehet vonni a felolvasztott sőrészecskéket, ha t. i. a vizet

el párologtatják, s így nyerik az úgynevezett *lúgsót*. Sajátságos lúgot készítenek a szappanosok, szűcsök, tobakok, timárok. Minthogy a lúg csipős metsző szokott lenni, innen jelent csipősséget, élességet is. *Mintha lúggal forrázták volna le*, am. igen az elevenére hattottak. *A keserű füvet lúggal forrázzák le.* (Km.).

A lúg németül : *Lauge*, lengyelül : *lug*, csehül : *lauch*, dánul : *lud*, svédül : *lut*, latinul : *lixivium*, melyből az olasz : *liscia*, francia : *lessive*, és spanyol *lexia*. Adelung véleménye szerint e szóban a mosás, szélesb ért. a folyó testnek alapfogalma az uralkodó, mely megvan a *luo lavo* igékben is. Mi magyarok ide tehetjük, hogy a *lúg* rokon a mozgásba hozott és átáztató nedvet jelentő *lucs*, *locs*, *lucskos*, *locskos*, *locsol*, vékony hangon : *lecs*, *lecseg*, *lics*, *licseg*, *löcs*, *löcsög* szókkal. Ide tartoznak a *lam lom*, *lamos lomos*. E szerint mind azon gyökök, melyek különféle módosulattal a fennemlített nyelvekben elszórva és egyenként léteznek, a magyarban együtt, és összesen megvannak, vagy legalább a 'lúg' szó nem olyan nyelvünkben, mely számos egyéni magyar szócsaláddal nem állana rokonságban.

LUGAS, (lug-as) mn. tt. *lugas-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Aminek szoros ért. vett lugja vagy lókja s lókjai, azaz völgyei, mélyedései, lapályai vannak. *Lugas hegyek* (Saltuosus). 2) Fákka, vagy bokrokkal, cserjékkel, ágakkal bővelkedő, benőtt; ágas, vesszős, lombos. Innen : *lugas szőlő*, melyet nem metszenek, hanem venyigéjét felnőni hagyják; *lugas fa*, lombos, sűrű hajtásu erdei fa; *lugas szín*, *lugas út*, melyet felnövő s öszvehajlott zöld ágak képeznek. Használtatik főnevül is, s ekkor tárgyesete : —t, tb. —ok. *A lugasban sétálni. Lugas alatt ülni.* Különösen, boltosan összehajtott faágakból vagy szőlővesszőkből alakított ernyős hely. *A szőlő, vagy kert közepén végig vonuló lugas.* E nevet *Lugos* alakban sok helységek viselik Magyarországon, hihetőleg a határaitban létező, vagy egykor létezett ligetektől. Legközelebb áll hozzá a latin : *lucus*. Eredetére nézve l. LUG.

LUGASSZÍN, (lugas-szín) ősz. fn. Sudarasan felnövő vesszőkből, galyakból, venyigékből alakított boltozat, mely alatt ülni, vagy sétálni lehet.

LUGASSZŐLŐ, (lugas-szőlő) ősz. fn. Szőlőtőkék, melyeket nem metszenek, hanem venyigéjüket magasra felnőni, s elterepélyesedni, lombosodni hagyják.

LUGASÚT, (lugas-út) ősz. fn. Lugas sorokkal kerített, lombos ágakkal fődött út.

LÚGHAMU, (lúg-hamu) ősz. fn. Hamu, melyet vízbe áztatnak, hogy lúg legyen belőle. V. ö. LÚG.

LÚGKOSÁR, (lúg-kosár) ősz. fn. Kosár, melybe a lúgos zsákot vagy ruhát teszik, midőn levét leszűrik.

LÚGNEMŰ, (lúg-nemű) ősz. mn. Ami bizonyos tulajdonságaira nézve, pl. hogy növényssavas, hogy csipős, a lúgok közé tartozik. *Lúgnemű meszes vagy*

cseres csáva a tímároknál, szücsöknél. *Lúgnemű láb-víz.* V. ö. LÚG.

LUGOS, (1), tájdivatos, *Lugas* helyett. l. ezt.

LUGOS, (2), puszta Vas megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Bihar, NÉMET—, OLÁH—, iker mváros Krassó m., NYIR—, falu Szabolcs m.; helyr. *Lugos-ra*, —on, —ról.

LÚGOS, (lúg-os) mn. tt. *lúgos-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Lúggal leöntött, áztatott, készített. *Lúgos ruha, fonalak.* 2) Amiben lúgot tartanak. *Lúgos kád, szapuló, sajtár.*

LUGOSHELY, falu Krassó m.; helyr. —helyre, —én, —ről.

LÚGOZ, LUGOZ, (lúg-oz) áth. m. *lúgoz-tam*, —tdl, —ott, par. —z. Valamit lúggal megöntöz, áztat, puhít, tisztít, készít. *Lúgozni a zsíros, mocskos vászonruhákat. Lúgozni a nyers fonalat, taplót.* Más-kép: *szapul*, a szapu szótól, minthogy a lúgozást nagyobbféle szapu, vagy szapuló nevű faedényben szokták tenni.

LÚGOZÁS, LUGOZÁS, (lúg-oz-ás) fn. tt. *lúgozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn bizonyos szöveteket, bőroket, vagy nyers terményeket lúgvízzel áztatnak, puhítanak, mosogatnak stb. A ruhaneműekre nézve máskép: *szapulás*.

LÚGOZÓ, LUGOZÓ, (1), (lúg-oz-ó) mn. tt. *lúgozó-t*. Azon faedény mellékeve, melyben lúgozni szoktak. *Lúgozó kád, szapu, szapuló, dézsa, cseber.* Összevonva: *lúgzó*. Használják magában főnévileg is; mely több vidéken: *szapuló*.

LUGOZÓ, (2), falu Arad m.; helyr. *Lugozó-ra*, —n, —ról.

LUGOZÓDÉZSA, LUGOZÓKÁD, l. LUGZÓDÉZSA, LUGZÓKÁD.

LUGOZÓRUHA, l. LÚGRUHA.

LÚGRUHA, (lúg-ruha) ősz. fn. Gorombábbféle le vászonlepedő, melylyel a lúgzószaput belülről bevonják, s a lúgnak való hamut bele töltik.

LÚGSÓ, (lúg-só) ősz. fn. Köz életben a lúgvízben feloldott só, mely a víznek kipárolgatása után szilárd testté alakul. (Káli, Alkali). Minthogy az ily só a növények hamvaiból fejlődik ki, innen *növényi lúgsó*-nak is mondják. (Alkali vegetabile), különböztetésül az *ásványi lúgsó*-tól, mely a konyhasóban, és ásványos vizekben kénssavval, szénsavval stb. vegyülve létezik. (Soda, natrum.). Mindkettőt ismét *tűzálló lúgsó*-nak nevezik, különböztetésül az *illanó lúgsó*-tól (ammoniaktól).

LÚGSZÜRŐ, (lúg-szűrő) ősz. fn. Szűrő gyanánt szolgáló ruha, lepedő, melyen az átázott hamuról a vizet leszivároztatják.

LÚGZÁS, LUGZÁS, l. LÚGOZÁS.

LÚGZÓ, LUGZÓ, (lúg-oz-ó) mn. l. LÚGOZÓ.

LÚGZÓDÉZSA, (lúgzó-dézsa) ősz. fn. Dézsa, melyben lúgozni, azaz szapulni szoktak, vagy melybe a lúgzó csőbőrből, szapulóból a lúgvíz leszivárog.

LÚGZÓKÁD, (lúgzó-kád) ősz. fn. Kádféle edény, melyben különösen a tímár- vagy szücslúgot készítik és tartják.

LUK, (1), l. LÉK, LIK, LYUK.

LUK, (2) ÖRDÖG —, falu Somogy m.; helyr. —*Luk-ra*, —on, —ról.

LUKA, (1), férfi kn. l. LUKÁCS.

LUKA, (2), faluk Nyitra, Zemplén m.; helyr. *Luká-ra*, —n, —ról.

LUKACS, LUKACSOS, LUKAD, stb. l. LYUKACS, LYUKACSOS, stb.

LUKÁCS, (eredetileg a hellén: *λεῦκος* am. világos, fénylő), férfi kn. tt. *Lukács-ot*. *Lucas. Szent Lukács evangyelistája. Szent Lukács iródedéke* am. ökör, ostoba, minthogy ezen evangyelistája mellé ökörfejet szoktak festeni. Oly gúnynév, mint *Isten lova*, azaz számár.

LUKÁCSFALVA, faluk Kövár vidékén, és Torontál m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

LUKÁCSHÁZA, falu Vas m.; helyr. —*házá-ra*, —n, —ról.

LUKÁFA, falu Szala m., puszták Somogy m.; helyr. *Lukafá-ra*, —n, —ról.

LUKMA, fn. tt. *lukmát*. Baranyai tájszólás szerint, bor és gabona, melyet a hívek illető papjoknak járandósággul adnak. Talán am. *lakma*, *lakoma*, azaz lakmára, evésre, ivásra szükséges adomány? Hogy az eredeti a több szavainkban *u-ra* változik, például szolgáljanak: *adu*, *udu*, *baglya*, *buglya*, *satu*, *sutu*, *kapar*, *kupor*, s több mások. A törökben eléfordul: *lokma* am. falat; szelet (morceau, bouchée; espèce de beignet. Hindoglu).

LULOK, fn. tt. *lulkot*, harm. szr. —a. A bódító neméből való növényfaj. Növénytani néven: *maszlagos nadragulya*. (Atropa belladonna). Talán a latin *lolium* (temulentum) után képeztetett?

LUNKA, faluk Bihar, Zaránd m., erdélyi falu Doboka és Küküllő m.; helyr. *Lunká-ra*, —n, —ról.

LUNKÁNY, falu Krassó, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lunkány-ba*, —ban, —ból.

LUNKASÁG v. LANKASÁG, lapályos erdőség Arad megyében; másképp: *Erdőhát*. V. ö. LANKASÁG.

LUNKORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lunkorá-ra*, —n, —ról.

LUNKSÓRA, falu Zaránd megyében; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*sórá-ra*, —n, —ról.

LUPOCS, falu Nógrád m.; helyr. *Lupocs-ra*, —on, —ról.

LUPSA, erdélyi faluk Fogaras vidékén és Torda megyében; helyr. *Lupsá-ra*, —n, —ról.

LURKÓ, a tiszai vidéken divatos szó, mely másutt: *kópé*. *Nagy lurkó* = *nagy kópé*. Eredete homályos. Van ugyan a latinban ilyen szó, de az ott nagy-ehető jelent. Inkább származhatott a 'luridus' szóból, mint ezt a rozsz diákságban használják.

LUS, elvont gyöke 1) *lust*, *lustos*; 2) *lusta*, *lusny* szónak és származékaiknak. Azonos az első esetben *lucs* v. *locs* gyökkel; a másodikban *lassú* szó gyökével.

LUSKA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Luská-ra*, —*n*, —*ról*.

LUSNYA, (lus-nya) mn. tt. *lusnyát*. A tiszai vidéken am. *lusta* v. *tunya* és ronda egyszersmind, tunyaságból ronda. Olyanforma jelentésü, mint nálunk a német köz életbeli *schlampet*. V. ö. RUSNYA.

LUSNYÁLKODÁS, (lus-nya-al-kod-ás) fn. tt. *lusnyálkodás-t*, tb. —*ok*. Lustaságból ronda magaviselet.

LUSNYÁLKODIK, (lus-nya-al-kod-ik) k. m. *lusnyálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lustaságból rondán viseli magát.

LUSNYÁN, (lus-ny-a-an) ih. Lustán v. tunyán egyszersmind rondán.

LUSNYASÁG, (lus-nya-ság) fn. tt. *lusnyaságot*. Lusta és egyszersmind ronda magaviselet.

LUST, (lus-t) fn. tt. *lust-ot*, harm. szr. —*ja*. Nedvtől átázott állapota valamely testnek. Különösen mondják nedves, mocskos ruháról. *Az esőben merő lust lett a ruhám*. Innen ered: *lustos*, mely tulajd. és átv. értelemben mocskosat jelent. E jelentésekből kitünik, hogy gyöke *lucs* (= *locs*), melyből *t* toldalékkal lett *lucst*, s könnyebb kiejtéssel *lust*. Egy értelmű vele a *lucsk*, melyből eredt *lucskos*, azaz *locsk*, *locskos*. Azon szavaink közé tartozik, melyekben a vég *t* hihetőleg toldalék, mint a *fost*, *fostos*, *választ*, *araszt*, *bíbaszt*, *esperest* stb. szókban. V. ö. LISZT.

LUSTA, (lus-t-a) mn. tt. *lustát*. Lomha, dologtalan. Mondjuk általában emberről, és más állatokról, kivált melyek munkára használatnak, midőn elhagyják magukat, tunyák, s a munka alatt hamar lankadnak, elfáradnak. *Lusta lónak korbács az abrakja*. (Km.). E szóban alapfogalom a testnek, és működő erőnek lankatag állapota, s rokon közelebből *lusnya*, továbbá *lomha*, *lajha*, *lankad*, *lassu*, a persában *lus*, a latinban némileg *lassus*, a finnben *lessu*, *letto*, *laiska* stb. szókkal. Képzésre hasonló a *serte*, *perte*, *körte*, *kósta* nevekhez, melyek gyökei *ser*, *per*, *kör*, *kós*, (kősz, honnan *kószá*, *kószál*), melyekből lett *serd*, *perd*, *körd*, *kósd*, mind elavult ige, azután, *serdő*, *perdő*, *kördő*, *kósdó*, *serde*, *perde*, *kürde*, *kósdá*, végre *serte*, *perte* (sűrögő, forgó, seregő, peregő) mint Debreczen vidékén mondják, túl a Dunán *setre* v. *sedre*; *kürte*, *kósta* (csavargó) honnan a Pápa vidéki *kósternydt*. Így alakult a *lus* gyökből *lud*, *ludó*, *lusda*, *lusta*.

LUSTÁLKODIK, (lus-t-a-al-kod-ik) k. m. *lustálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos vagy gyakori *lusta*, henye, *tunya*, *lomha*, dologtalan állapotban van. Aki tehát lustálkodik, az testi és lelki erejét vesztgelni engedi, magát elhagyja, s nem munkálkodik. V. ö. LUSTA.

LUSTÁN, (lus-t-a-an) ih. Lusta, tunya módon.

LUSTASÁG, (lus-t-a-ság) fn. tt. *lustaság-ot*, harm. szr. —*a*. *Tunya*, henye, *lomha*, rest, hanyag állapot, vagy tulajdonság. V. ö. LUSTA.

LUSTÍT, LUSTIT, (lus-t-a-it) áth. m. *lustitott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Lustává tesz. *Az igen kényelmes, dologtalan élet ellustítja az embert. Az igen teli has lustítja az állatot*. V. ö. LUSTA.

LUSTÍTÁS, LUSTITÁS, (lus-t-a-ít-ás) fn. tt. *lustítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit lustává tesznek. V. ö. LUSTA.

LUSTOS, (lus-t-os) mn. tt. *lustos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Mondják ruháról, mely nedvtől, kivált mocskostól átázott. *Lustos ing*, *gatyá*, *szoknya*, *pendely*, *nadrág*. 2) Emberről, kinek ruhája mocskos, átázott. *Lustos mosónők*, *konyhaszolgálok*, *szüretelők*. Tréfásan a mustos peccenyét is lustosnak mondják. 3) Átv. ért. *lustos nyelv*, *lustos száj*, *lustos beszéd*, *lustos tréfa*, am. csúnya, szemtelen dolgokat mondó, rágalmazó, mások becsületét mocskoló. Megegyezik vele: *lucskos*. V. ö. LUST, LUSCK.

LUSTOSAN, (lus-t-os-an) Nedvtől átázva, bemocskolva, rondán, tisztátalanul. *Lustosan járni*. A bőrvakaró timárok, szlcsők lustosan mennek haza a talpról. *Nem szégyenled magadat ily lustosan járni?* Egyértelmű vele: *lucskosan*.

LUSTOSÍT, LUSTOSIT, (lus-t-os-ít) áth. m. *lustosított*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. Lustossá tesz, locskosít.

LUSTOSÍTÁS, LUSTOSITÁS, (lus-t-os-ít-ás) fn. tt. *lustosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki lustossá tétetik. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSODÁS, (lus-t-os-od-ás) fn. tt. *lustosodást*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lustossá levés.

LUSTOSODIK, (lus-t-os-od-ik) k. m. *lustosodtam*, —*tál*, —*ott*. Mintegy saját maga által lustos állapotúvá lesz. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSSÁG, (lus-t-os-ság) fn. tt. *lustosság-ot*, harm. szr. —*a*. Lustos állapot, vagy tulajdonság. Némely munkáknál a lustosságot lehetetlen elkerülni. *E cselédet lustossága miatt el nem lehet tűrni. Nyelvének lustosságától minden ember fél*. V. ö. LUSTOS.

LUSTOZ, (lus-t-oz) áth. m. *lustoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lusttal becsúnyít, bemocskol valamit v. valakit. V. ö. LUST.

LUSTOZÁS, (lus-t-oz-ás) fn. tt. *lustozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit lustoznak, azaz lusttal mocskolnak, csúnyítanak.

LUSTUL, LUSTUL, (lus-t-a-úl) önh. m. *lustult-t*. Lustává lesz, azaz válik. *Sok heverésben lustul a ló. Lustul az igen elhízott ember*. V. ö. LUSTA.

LUSTULÁS, LUSTULÁS, (lus-t-a-úl-ás) fn. tt. *lustulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, melyben az van, aki vagy ami lustává lesz, olyanná válik. V. ö. LUSTA.

LUTERÁNUS, LUTHERÁNUS, (*Luther* nevé-ről) fn. tt. *lutheránus-t*, tb. —*ok*. Ágostai hitvallást követő keresztény.

LUTRI, fn. tt. *lutrit*. Tájdivatos, *lottéria* helyett; l. ezt.

LÚZFA, (lúz-fa) ösz. fn. l. LÚCZFENYŐ.

LUZSNYA, LUZSNYÁLKODIK, stb. l. LUSNYA, LUSNYÁLKODIK.

LUZSOK, falu Baranya m.; helyr. *Luzsok-ra*, —*on*, —*ról*.

LÜ elvont gyökelem *lük* igében és származékaiban s nem egyéb, mint a hegyesebb ajakkal kiejtett *lő*, miért *lük* am. *lök*, *luktet* am. *lőktet*, stb.

LŰ, tájdivatosan ejtve *lő* helyett, l. ezt.

LÜBÖG, (lüb-ög) önh. m. *lübög-tem*, —*tél*, —*ött*. A „lobog” szó módosulata; mondják különösen a hajóvitorláról, ha t. i. annak éle (vagy oldalti széle: széle fölülről alá) a szél irányával egy vonalba esvén, a vitorla majd ide majd oda vág át és csatog. Gyakran egy értelemben használják a német *labbern* és *wappern* szókkal, melyekkel azon hangot akarják kifejezni, melyet ily csapkodó vitorlánál hallunk. (Kenessey Albert).

LÜBÖGÉS, (lüb-ög-és) fn. tt. *lübögés-t*, tb. —*ék*. Vitorla lobogása.

LÜBÖGTET, (lüb-ög-tet) miv. m. *lőbügtet-tem*, —*tél*, —*ött*. Eszközli, hogy lübögjön. *A szél lübögteti a vitorlát*.

LÜBÖGTETÉS, (lüb-ög-tet-és) fn. tt. *lübögtetés-t*, tb. —*ék*. Lübögő állapot eszközlése.

LÜGET v. LÜGET, (lü-g-et) áth. m. *lüget-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lügess*. Valamit taszigál, dobál. Azonos *lő* igével, s mintha volna, *lőget*, *lővöget*. Az ő t. i. tájsozás szerint gyakran *ü*-re szokott változni. Rokon hozzá: *lököd*.

LÜK, (lü-k) áth. m. *lük-tem*, —*tél*, —*ött*. Rokon *lök* szóval. Különösen kölűben vagy mozsárban üt, tör, zúz valamit. *Kendermagot lükni*. Származékai: *lüksés*, *lükög* (másképp: *lök g*), *luktet*, *luktetés*, *luku*.

LÜKÉS, (lük-és) fn. tt. *lüksés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valaki lük, azaz lökve tör, zúz valamit. V. ö. LÜK.

LÜKGET, (lük-ög-et) miv. m. *lükget-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lükgess*. Eszközli, hogy valami lükögjön. V. ö. LÜKÖG.

LÜKI, (1), faluk Nyitra, Bihar m.; helyr. *Lüki-be*, —*ben*, —*ből*.

LÜKI, (2), (lük-i) mn. tt. *luki-t*, tb. —*ék*. Kis tömpe, törpe, zömök. Másképp: *lyüki*, *luki ember*. E szó valószínűleg átv. értelmű, a mozsarat jelentő *luku* szótól. A magyar nép t. i. a tömpe termetű embert mozsárhoz szokta hasonlítani. *Olyan mint a mozsár*. Ide vág azon népies mesemondat: *Tömpe zsidó égbe néz, mit jelent ez?* Felelet: mozsarat; mert a mozsár

alacsony zömök, és szája az égfelé áll. Megegyezik vele a Kemenesalon tájdivatos: *gyüki*, mely azonban eredetre nézve inkább a *gyük* (gyök) v. *törzsök*-höz vagyis *tuskó*-hoz hasonlítja a törpét.

LÜKKEN, (lük-ü-en lük-k-v-en) önh. m. *lükken-t*. Egyszerűen toppan, lábával mintegy ráüt valamire. Innen átv. ért. am. rátalál, rábukkan. *Eldlücken* a székelyeknél am. véletlenül eléáll.

LÜKKENÉS, (lük-ü-en-és lük-v-en-és) fn. tt. *lükkenés-t*, tb. —*ék*. Toppanás. Rábukkanás. *Eldlückenés* am. véletlenül eléállás.

LÜKKENŐ, (lük-ü-en-ő, lük-v-en-ő) mn. és fn. tt. *lükkenőt*. Ami vagy aki lükken, különösen kátyú, útgödör.

LÜKÖ, l. LÜKÜ.

LÜKÖG, (lük-ög) gyakor. önh. m. *lükög-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják sánta emberről, ki biczegve lép, mintha egyik lábával a földet lükne, azaz lökne, ütné. Továbbá am. hirtelen mozgással ütődik, vergődik, pl. *fejféjádskor lükög a vér*. *Lükög a víz*, ha csapkodják a tartójában. *Lükög belül az ember ujjja*, ha nagyon öszveszorítják. (Szabó D.). Ugyancsak Szabó D. szerint másképp: *lökög*. V. ö. LÜKTET.

LÜKÖGÉS, (lük-ög-és) fn. tt. *lükögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lükög.

LÜKTET, (lük-tet) mivel. m. *luktet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *luktess*. Eszközli, hogy valami lökjön. *Luktetni az olajtöröt*. *Lábait luktetni*. Önhatólag am. biczegve lép, sántikál, mintha lábával a földet lökne, ütné. Önhatólag mondják a rendkívüli mozgásban levő vérről is. *Fejében, ereiben luktet a vér*. Földrengéskor is szokták annak egyes lökéséről mondani.

LÜKTETÉS, (lük-tet-és) fn. tt. *luktetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valamit luktetnek. 2) Állapot, midőn a vér rendkívüli s mintegy ideoda ütődő mozgásban van. *Érezni a vérér luktetését*. Továbbá, am. biczegés, ántorogva lépés. Végre földrengéskor annak egyes lökése vagy lökődése.

LÜKÜ, (lü-k-ü) fn. tt. *luku-t*. Zúz, törő eszköz, mozsár, melyben bizonyos testeket, növénymagokat ütő, lökő géppel átalakítanak, vagy olajt ütnek belőle, (lökő). Fordítva: *külü* v. *kölü*. Ilyen a kásalükü, azaz fél öl hosszúságú, kupásan kivéssett vastag fa, melyben kását készítenek.

LÜKÜTÖL, (lük-üt-öl) önh. m. *lükütölt*. A gyermekről mondják, midőn magát lógatja, mire neki azt szokták mondani: *lüküt lüküt, jó mozsár*. (Kriszta János).

LÜLE, falu, KIS —, pusztá Bars m.; helyr. *Lüle-re*, —*n*, —*ról*.

LY.

LY, kisdad alakhan *ly*, huszadik betű a magyar ábéczerendben. Az öszvetett vagyis elegyhanguak egyike, kiejtve a keményebb *l*-nek lágyított módosulata, az *l* és *j* hangok legszorosabb egybeolvadásából alakulván, honnan a hanyag kiejtésben majd *l*-vel, majd *j*-vel cseréltetik fel, mint: *gólya* góla, gója; *go lyó*, goló, gojó; *fol yó*, foló, fojó; *galy*, gal, gaj; *veszély*, veszél, veszéj; *dagályos*, dagálos, dagajos, stb. Az ily hangoztatást művelt beszédben, nevezetesen szószeréken, szinpadon helyeselni nem lehet. E mássalhangzóval kezdődő gyökszó csak kettő van nyelvünkben: *lyány*, mely inkább tájdivatos a szokottabb *leány* helyett, és *lyuk*, másképp *lik*. Ellenben főlös számmal előfordul 1) mint középkepző, ú. m. *boglya*, *béklyó*, *csdklya*, *csereklye*, *csermelye*, *cseplye*, *csorosllya*, *csobolyó*, *dereglye*, *derelye*, *furulya*, *gödbölye*, *gólya*, *gomolya*, *gombolyag*, *gömbölyü*, *hályog*, *hólyag*, *imolya*, *kopolya*, *korcsolya*, *keselyű*, *kuruglya*, *merelye*, *máglya*, *nyavalya*, *nyoszolya*, *nyoszolyó*, *polyva*, *pólya*, *szugolya*, *tályog*, *vályog* stb. 2) némely gyökszók végén: *boly*, *fol y*, *galy*, *hely*, *moly*, *mély*, *súly*, *süly*, 3) igékből származott nevek képzőjében: *akadály*, *aszály*, *bögöly* (bökő), *fogoly*, *kopály*, *osztály*, *szegély*, *szipoly*, *veszély*, s ez újabkori alkotásuakban: *aggály*, *borzadály*, *engedély*, *függély*, *hatály*, *lakály*, *rejtély*, *sírdály*, *szabály*, *szenvedély*, *vettély* stb. 4) névgyökökből alkotott nevek képzőjében: *ally*, *czikkely*, *guzsaly*, *göböly*, *hüvely*, *kesely*, *körtély*, *lapály*, *pehely*, *sértély*, *seregély*, *székely*, *szapoly*, *szugoly*, *sze mély*, *terepély*, *Verebély*, s ezen újabb koriakban: *beszély*, *erély*, *estély*, *eszély*, *egély*, *kedély*, *kétely*, *szeszély* stb. Ide tartozik az önálló *mi* gyökből képzett: *mily*, 5) elavult vagy elvont gyökökből származott nevek képzőjében: *opály*, *bagoly*, *csékely*, *dagály*, *fekély*, *gomoly*, *görvély*, *homály*, *hovály*, *hömpöly*, *harkály*, *karvaly*, *komoly*, *konkoly*, *köpöly*, *kevély*, *nadály*, *ragály*, *segély*, *negély*, *sordély*, *viszály*, továbbá a *me*, *i*, *o* elvont gyökökből eredt: *mely*, *ily*, *oly*. 6) Kölcsönzött idegen szókban az *l*, *r*, és *n* változata, ú. m. *bokály*, *borbély*, *bordély*, *Drinápoly*, *fertály*, *Gergely*, *kara bély*, *kristály*, *Keresztély*, *kvártély*, *Károly*, *kastély*, *Mihály*, *mordály*, *muskatály*, *légely*, *Nápoly*, *persely*, *síndély*, *sámoly*, *tarsoly*, *tégely*, stb.

—LY, képző, l. —ÁLY képző és Előbeszéd 142. l.

LYÁNY, fn. tt. *lyány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kicsiny. *lyányka* v. *lyányocska*. E szó az ország tájai szerint különféleképen módosul. Az *ly* a le sajátlag éles *ž*-vel, *lě* szótagból módosulva „leány” lett: *lyány*. Hol *j*-ezni szeretnek, ott még lágyabban: *jány*, hol a lágyítás nem oly divatos, ott *lány*. Legtöbb helyen, kivált túl a Dunán, valamint az írói nyelvben is: *leány*. A népdalokban és más versezettekben a versmértékhez alkalmazkodik, pl.

„Mikor viszi a leány a vizet,
Akkor leli a szerelemhideg.”

„Tudtam én azt, tudom is,
Hogy a leány mind hamis.”

„Lágy a kenyér, pirítani nem lehet,
Kicsin a lány, férjhez kéri nem mehet.”

„De ahol a hü lány terem,
Azt a földet nem ismerem
Sehol sem.”

Így más költőinknél is:

„Mint a hadak útja, vegyesen csillaggal,
Szeli az ég boltját gyöngyhímű szalaggal:
Úgy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közöle ragyogván csillagszemű lyányok.”

Buda halála (Arany Jánostól).

Jelentésére és elemzésére nézve l. LEÁNY.

LYÁNYÁG, l. LEÁNYÁG.

LYÁNYASSZONY, l. LEÁNYASSZONY.

LYÁNYCSÉCSÜ, l. LEÁNYCSÉCSÜ.

LYÁNYFÜZ, l. LEÁNYFÜZ.

LYÁNKA, l. LEÁNYKA.

LYÁNYKAMADÁR, l. BARÁZDABILLEGETŐ, v. BILLEGÉNY.

LYÁNYKÉRÉS; LYÁNYKÉRŐ, l. LEÁNYKÉRÉS. LEÁNYKÉRŐ.

LYÁNYKODIK, l. LEÁNYKODIK.

LYÁNYKOR, l. LEÁNYKOR.

LYÁNYKÖKÖRC SIN, l. LEÁNYKÖKÖRC SIN.

LYÁNYLILIAM, l. LEÁNYLILIAM.

LYÁNYNÉZÉS, LYÁNYNÉZŐ, l. LEÁNYNÉZÉS, LEÁNYNÉZŐ.

LYÁNYOS; LYÁNYOZ stb. l. LEÁNYOS; LEÁNYOZ stb.

LYÁNYSEREG, (lyány sereg) ösz. fn. Több leány egy csoportban vagy együttvéve.

LYÁNYSOM, l. LEÁNYSOM.

LYÁNYSZEGFÜ, l. LEÁNYSZEGFÜ.

LYUBA, puszták, Abauj m.; helyr. *Lyubá-ra*, —n, —ról.

LYUGGAT, LYUGGATÁS, lásd: LYUKGAT, LYUKGATÁS.

LYUK, fn. tt. *lyuk-at*, harm. szr. —a, v. —ja. Kicsiny. *lyukacs* és *lyukacska*. Mélyedés vagy nyílás valamely testben vagy testen. Orrlyuk. *Lyuk a földben, fában, ruhán, ajtón. Kulcslyuk. Annyi mint aratásakor a lyuk* (km.), t. i. a tarlóban a levágott szalma vége mind lyukas. *Olyan a lyuk, ha hozzá adsz fogy, ha belőle elveszesz nő*. (Km.). *Bedugni egy lyukat* am. egy szükségét pótolni. Az ország különféle tájai szerint majd keményen: *luk*, majd egészen lágyítva: *juk*, majd vékonyan *lik*. Kettőztetve: *liklyuk*. Van *sze glyuk* is. Bővebben s különösen elemzésére nézve l. LÍK, LÓK. Egyébiránt a nyelvünkben diva-

tozó hasonlat szerint választó vonalt lehetne húznia *lik* és *lyuk* között, ha t. i. liknak neveznök a kisebb, lyuknak a nagyobbféle mélyedést vagy nyílást. Ily különbség létezik a *csip csup*, *dirib darab*, *filit falat*, *szig szug*, s több mások között, midőn a vékony vagy magas önhangzók valamivel kisebbet, kevesebbet, a vastagok vagy mélyek nagyobbbat, többet jelentenek.

LYUKACS, (lyuk-a-cs) kicsiny. fn. tt. *lyukacsot*, harm. szr. —a. Kicsiny. *lyukacska*. Aránylag vagy magában véve kis lyuk. l. LIKACS, és v. ö. LYUK. Különösen az állati bőrökön azon igen szűk, és szabad szemmel alig látható nyílások, melyeken által a test kipárolog, s az izzadság kiszivárog. (Pori).

LYUKACSKA, (lyuk-acs-ka) kétszeresen kicsiny. fn. tt. *lyukacsokt*. Igen kis lyuk. V. ö. LIK, LIKACS.

LYUKACSOL, (lyuk-acs-ol) áth. m. *lyukacsolt*. Valamely testen egy vagy több lyukacsot csinál. *Lyukacsolni a reszelőnek való lemezt. Tühegygyel lyukacsolni a papírt.* V. ö. LYUKACS.

LYUKACSOLÁS, (lyuk-acs-ol-ás) fn. tt. *lyukacsoldás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely-nél fogva valamely testen lyukacsokat csinálnak.

LYUKACSOLAT, (lyuk-acs-ol-at) fn. tt. *lyukacsolatot*, harm. szr. —a. Valamely testen csinált, fúrt lyukacsok összege. *Reszelő lyukacsolata.*

LYUKACSOS, (lyuk-acs-os) mn. tt. *lyukacsos-t*, v. —at, tb. —ak. Amiben lyukacsok vannak, mi sok helyen ki van fúrva, szúrva, bökve stb. *Lyukacsos gerenda*, melyet a szűférgék kirágicsáltak. *Lyukacsos belül kenyér. Lyukacsos deszka, fal. Lyukacsos kövek, gombák. Lyukacsos bőr.*

LYUKACSOSAN, (lyuk-acs-os-an) ih. Lyukacsos állapotban, lyukacsosul vagy lyukacsokkal.

LYUKACSOSÍT, LYUKACSOSIT, (lyuk-acs-os-ít) áth. m. *lyukacsosított*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Lyukacsossá tesz, vagyis több helyen kifúr, kiszúr, kibök, kiás, kirág stb. V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSÍTÁS, LYUKACSOSITÁS, (lyuk-acs-os-ít-ás) fn. tt. *lyukacsosítottás-t*, tb. —ok. Lyukacsossá tevés.

LYUKACSOSODÁS, (lyuk-acs-os-od-ás) fn. tt. *lyukacsosodás-t*, tb. —ok. Lyukacsossá levés.

LYUKACSOSODIK, (lyuk-acs-os-od-ik) k. m. *lyukacsosodtam*, —tál, —ott. Mintegy önmagától, vagy visszahatólag lyukacsossá válik, olyanná tétetik. *A timsóval süttött kenyér lyukacsosodik. A viselt ruha mállik és lyukacsosodik. A túlrelett gombák lyukacsosodnak.* V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSSÁG, (lyuk-acs-os-ság) fn. tt. *lyukacsosságot*, harm. szr. —a. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valamely test lyukacsos. *Lyukacsossága miatt zötyögös út. A testek egyik tulajdonsága a lyukacsosság.* V. ö. LYUKACSOS.

LYUKAD, LYUKADÁS, l. LIKAD, LIKADÁS.

LYUKAL, (lyuk-al) áth. m. *lyukalt*. Valamely testen lyukat csinál, szúr, fúr, bök stb. *Lyukalni a tű fokát, a puská csövét. Bab-, kukoricza-, virágültetkéskor lyukalni a földet.*

LYUKALÁS, (lyuk-al-ás) fn. tt. *lyukalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lyukal.

LYUKALÓ, (lyuk-al-ó) mn. és fn. tt. *lyukalót*. Ki lyukakat csinál, különösen személy, ki ültetéskor teszi ezt.

LYUKAS, l. LIKAS.

LYUKASGYÖKÉR, (lyukas-gyökér) lásd: LIKASÉR.

LYUKASÍT, LYUKASIT, (lyuk-as-ít) áth. m. *lyukasított*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Lyukassá tesz valamit. V. ö. LYUKAS, LIKAS.

LYUKASÍTÁS, LYUKASITÁS, (lyuk-as-ít-ás) fn. tt. *lyukasítottás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lyukasít.

LYUKASKÖ, pusztá Heves m.; helyr. —köre, —n, —ről.

LYUKASLEVELÜFÜ, l. LIKASLEVELÜFÜ.

LYUKASODÁS, LYUKASODIK, l. LIKASODÁS, LIKASODIK.

LYUKASOS, (lyuk-as-os) mn. tt. *lyukasos-t*, v. —at, tb. —ak. Amiben sok a lyuk. Itt a képző kettőzötve van, mint az *édeses, keveses, kicsided* és némely más szókban. Egyébiránt a fennkitett szóról azt is lehet állítani, hogy egy a *lyukacsos*-val.

LYUKASSÁG, (lyuk-as-ság) fn. tt. *lyukasságot*, harm. szr. —a. Lyukas állapot vagy tulajdonsága valamely testnek, illetőleg térnek.

LYUKASZT, LYUKASZTÁS, l. LIKASZT, LIKASZTÁS.

LYUKASZTÓVAS, (lyukasztó-vas) ősz. fn. Általán, árforma eszköz vashól, melylyel némely kézművesek lyukakat szúrnak. Különösen, a szíjgyártók ilyféle ára, melylyel a szíjakat, bőröket lyukgatják.

LYUKAZ, (lyuk-az) áth. m. *lyukaztam*, —tál, —ott. Lyukat, vagy lyukakat csinál, alakít valamin.

LYUKAZÁS, (lyuk-az-ás) fn. tt. *lyukazás-t*, tb. —ok. Lyuk vagy lyukak csinálása, alakítása.

LYUKBAHÁNYÓSKA, (lyukba-hányóska) l. LYUKBAVETŐSDI.

LYUKBAVETŐSDI, (lyukba-vetődsi) ősz. fn. Gyermekek játéka, midőn határozott távolságról bizonyos lyukba gombokat, vagy kövecseket, vagy pénzt is hánynak, s aki bele talál, az a nyertes. Más-kép: *lyukba hányóska.*

LYUKGAT, (lyuk-og-at) gyak. áth. m. *lyukgatam*, —tál, —ott, par. *lyukgass*. Valamely testen lyukakat csinál. *Tűvel, árral, szeggel lyukgatni valamit.*

LYUKGATÁS, (lyuk-og-at-ás) fn. tt. *lyukgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely testen lyukakat fúrnak, szúrnak, böknek, szaksztanak stb.

LYUKGATÓ, (lyuk-og-at-ó) mn. tt. *lyukgatót*. Aki lyukgat; vagy amivel lyukgatnak. *Lyukgató véstü*.

LYUKTÁGITÓ, (lyuk-tágitó) ősz. fn. Eszköz némely mesterembereknél, mely által a kicsi lyukat nagyobbá teszik. Ilyen pl. a keztyűsök hengerded vasa, melylyel a keztyűk szűk újjait kifeszítik.

LYUKÚ, LYUKU, (lyuk ú) mn. tt. *lyukú-t*, tb. —k v. —ak. Bizonyos tulajdonságu lyukkal v. lyukakkal ellátott. *Kis lyuku töfok. Sok lyuku róka*,

egér. Sűrű lyuku szita, rosta. Szűk, tág, mély lyukú sebek.

LYUKVÉSÜ, (lyuk-vésü) ősz. fn. Vésüféle szerszám, melylyel némely mesteremberek, különösen asztalosok, bodnárok, ácsok a munkába vett fán lyukakat vésnek.

LYUTTA, falu Ung m; helyr. *Lyuttá-ra*, —n, —ról.

LYÜKI, l. LÜKI, (2).

Az Ly-ben van 61 czikk.

A III-ik kötetbeli czikkek özvege:

Az	I	betűben	van	2153	czikk
"	Í	"	"	387	"
A	J	"	"	1303	"
"	K	"	"	11,767	"
Az	L	"	"	4120	"
"	LY	"	"	61	"
összesen				19,791	czikk.

Nyomdai nagyobb hibák a III-dik kötetben.

72. lapon IMA czikkben *aj-a-al* (ajál), igazítsd : *á-al* v. *ah-al*,
 75. l. IMÁM l. ÍMÁM igaz. IMÁM, arab-török fn. am. elüljáró; pap.
 97. l. 6. sorban 'Példa' után jó : egy 1555-iki levélből (Szalay Á. gyűjt.)
 108. l. IR végére jön : 4) L. IRTÓZÁS alatt.
 154. l. IT (2), 11. sorb., 'melyekből' igaz. s ezekből
 174. l. ÍGE- v. IGETŐ 6. sorb. *kérn* igaz. *kért*, 7. s. *kéret* ig. *kéren*-
 177. l. INYBETÜ 2. s. 'illetőleg' ig. helyesebben.
 178. l. kimaradt : INYHANG, (iny-hang) l. INYBETÜ.
 269. l. JOGOL 3. s. 'j==obbulásunkra' igaz. ==jobbulásunkra
 290. l. JÖVŐ 17. s. 'kivalland' ig. ki valland
 324. lapon KAJGONYA végére jön : A törökben *kajgana* am. tojáslepény (omelette).
 363, 364. l. a legalsó s. 'gya-f' üggő' ig. gya-|függő.
 388. l. KAPPAN 2. s. 'a kappannak' ig. a kakasnak
 523. l. KENYÉR után jó : v. KÉNYÉR
 533. l. KÉP 4. s. 'amdiön' ig. amidőn
 618. l. 9. s. 'készantag' elébe jön : a
 731. l. KIFOG 12. s. 'képzőjű' ig. ragu
 833. l. 10. s. C. M. 'Fraelm' ig. Ch. M. Fraehn.
 957. l. KONYHA 20. s. *kohnya* elébe jó : a Bécsi codexben stb. az eredeti
 1036. l. végül kimaradt : KOVÁS-KÁPOLNAK, falu Kővár vidékén; helyr. *Kápolnak-on*, —ra, —ról.
 1316. l. kimaradt : LAZÍT, LAZÚL l. MEGLAZÍT. MEGLAZÚL.

PH
2625
C95
köt.3

Czuczor, Gergely István
A magyar nyelv szótára

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
